Hrvatski arheološki godišnjak, 4/2007
Croatian Archaeological Yearbook, 4/2007

Izdavač/*Publisher:*
Ministarstvo kulture
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Ministry of Culture
Administration for the Protection of the Cultural Heritage

Za izdavača/*For the Publisher:*
Božo Biškupić

Urednik/*Editor:*
Blanda Matica

Tajnik i izvršni urednik/*Managing Editor:*
Zoran Wiewegh

Uredništvo/*Editorial Board:*
Martina Barada, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Puli
Tatjana Lolić, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zagrebu
Ivana Miletić, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Sisku
Domagoj Perkić, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Odjel za inspekcijske poslove, Dubrovnik
Krešimir Raguž, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Karlovcu
Zoran Wiewegh, Uprava za zaštitu kulturne baštine

Lektor/*Language Editor:*
Ksenija Vujčić

Korektor/*Proof reader:*
Andrea Cukrov

Prijevodi na engleski/*English Translations:*
Graham McMaster (str. 6 – 239)
Mihajla Ćavar (str. 240 – 599)

Grafička priprema/*Prepress:*
Anita Štimac

Adresa uredništva/*Editorial Address:*
Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine,
Odjel za arheološku baštinu, Runjaninova 2, 10000 Zagreb

Naklada/*Print run:*
1000

Tiskanje dovršeno/*Printing completed:*
prosinac, 2008.

Tisak/*Print:*
Kratis, Zagreb

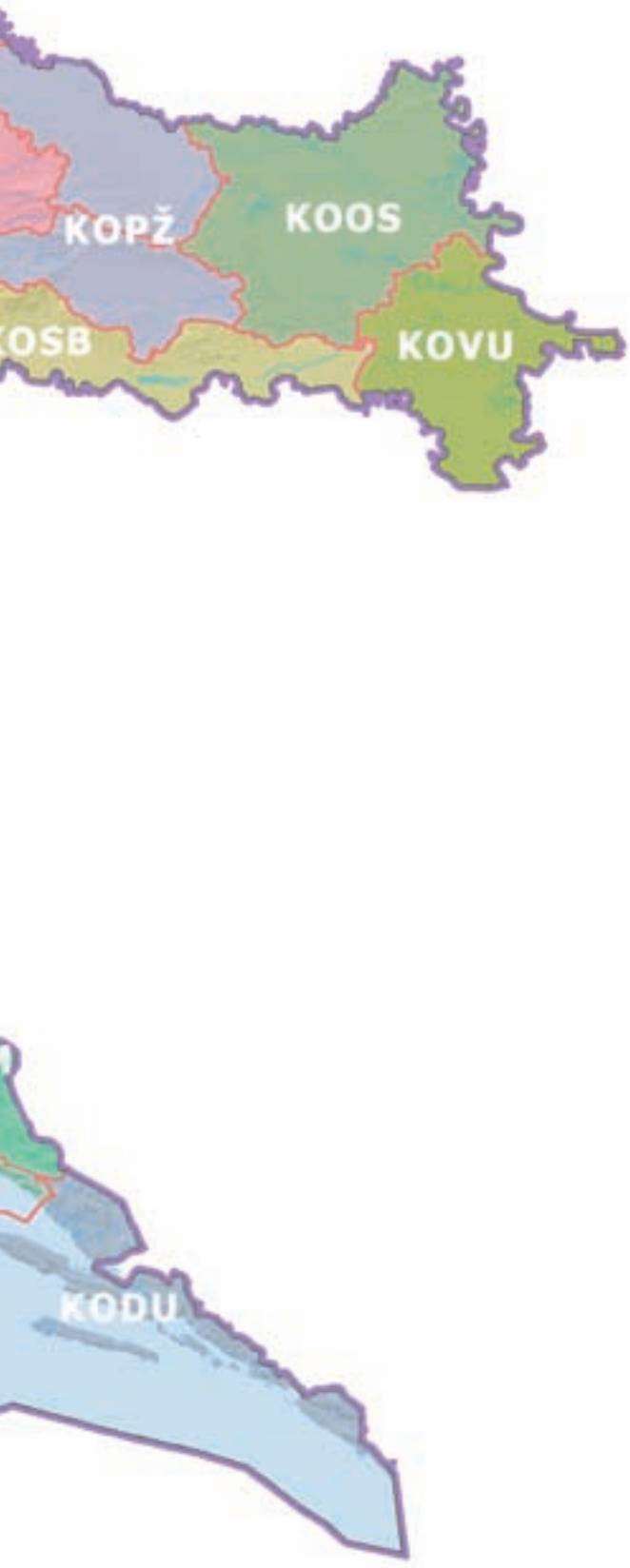
UDK 902/904 (497.5)
ISSN 1845-8408

HRVATSKI ARHEOLOŠKI GODIŠNJAK

4/2007

Republika Hrvatska
Ministarstvo kulture
Republic of Croatia
Ministry of Culture

KOVŽ
KOKR
KOBJ
GZZG
KOZG
KORI
KOSK
KOPU
KOKA
KOGS
KOZD
KOŠI
KOTG
KOST

REPUBLIKA HRVATSKA

PODRUČJA DJELATNOSTI
KONZERVATORSKIH ODJELA

KOOS – Konzervatorski odjel u Osijeku

KOVU – Konzervatorski odjel u Vukovaru

KOSB – Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu

KOPŽ – Konzervatorski odjel u Požegi

KOBJ – Konzervatorski odjel u Bjelovaru

KOVŽ – Konzervatorski odjel u Varaždinu

KOKR – Konzervatorski odjel u Krapini

KOZG – Konzervatorski odjel u Zagrebu

KOSK – Konzervatorski odjel u Sisku

KOKA – Konzervatorski odjel u Karlovcu

KOPU – Konzervatorski odjel u Puli

KORI – Konzervatorski odjel u Rijeci

KOGS – Konzervatorski odjel u Gospiću

KOZD – Konzervatorski odjel u Zadru

KOŠI – Konzervatorski odjel u Šibeniku

KOTG – Konzervatorski odjel u Trogiru

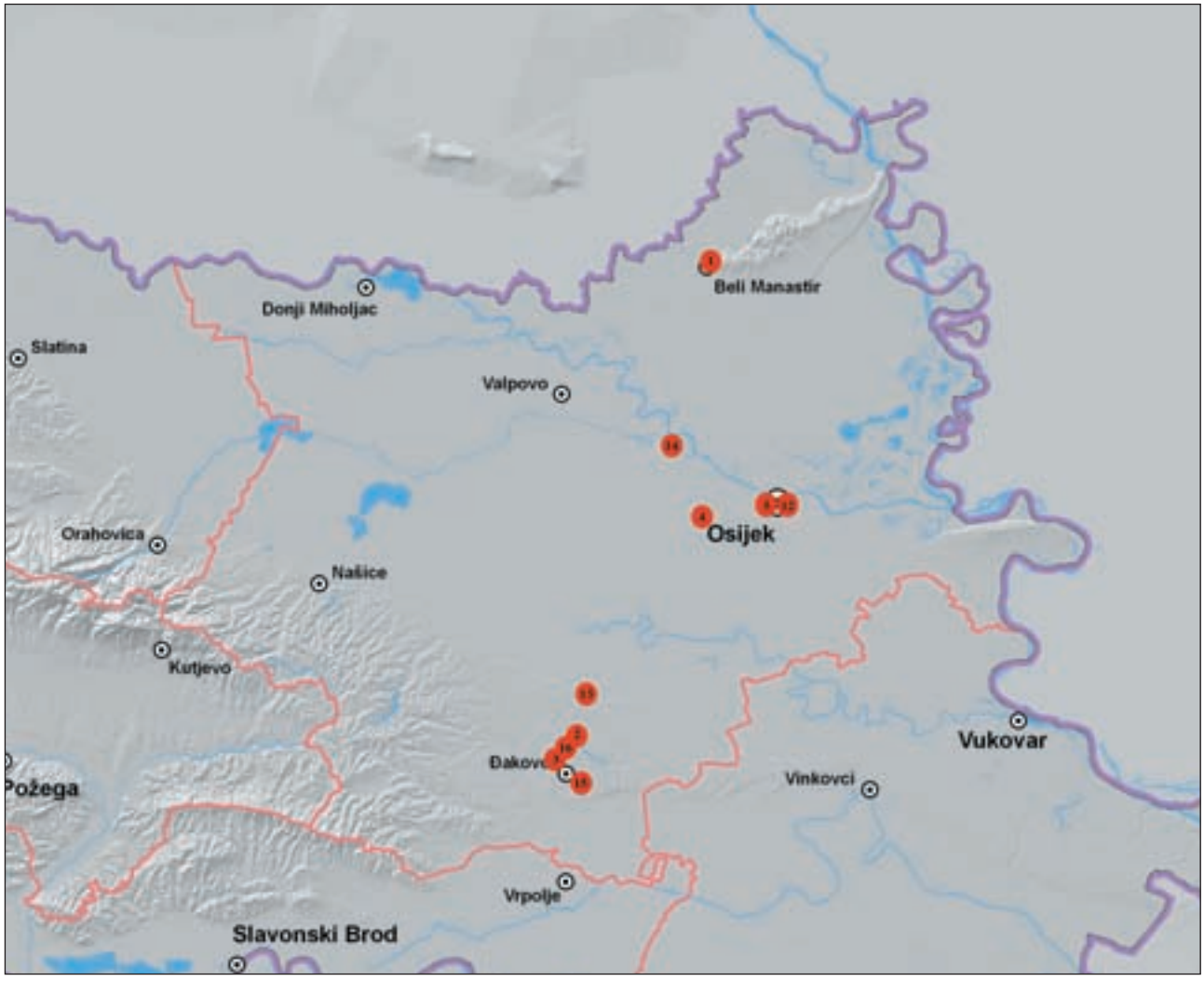
KOST – Konzervatorski odjel u Splitu

KOIM – Konzervatorski odjel u Imotskom

KODU – Konzervatorski odjel u Dubrovniku

GZZG – Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Zagreb

OSJEČKO-BARANJSKA ŽUPANIJA

1 Beli Manastir – zapadna zaobilaznica
2 Franjevac
3 Ivandvor
4 Josipovac – Gravinjak
5 Osijek – Donji grad (Obrtnička škola)
6 Osijek – Filipovica/Hermanov vinograd
7 Osijek – Huttlerova (Silos)
8 Osijek – Krstova 18
9 Osijek – Park kraljice K. Kosače
10 Osijek – Tvrđa (AM Osijek)
11 Osijek – Vojarna
12 Osijek – Vukovarska 49
13 Palanka
14 Petrijevci – Kraljevo brdo
15 Štrbinci
16 Štrosmajerovac – Pustara

Redni broj: 1
Lokalitet: Beli Manastir – zapadna zaobilaznica
Naselje: Branjin Vrh, Beli Manastir
Grad/općina: Beli Manastir
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: terenski pregled

U razdoblju od 12. do 15. listopada 2007. obavljen je terenski pregled trase zapadne zaobilaznice grada Belog Manastira za potrebe izrade studije o utjecaju na okoliš izgradnje zapadne zaobilaznice oko grada Belog Manastira. Voditelj terenskog pregleda bio je dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju, a investitor Hidroelektra d.o.o.

Trasa zapadne zaobilaznice grada Belog Manastira u svome sjevernom dijelu prolazi uz povišenu lijevu obalu rijeke Karašice, na zapadu se spušta u baranjsku nizinu te se prema jugoistoku prostire do jugozapadnih obronaka Banskog brda. Baranja je zbog svoga položaja između Drave i Dunava te plodna tla, tisućljećima bila privlačna za naseljavanje, stoga ne čudi velik broj arheoloških nalazišta iz svih razdoblja, od kojih je dosad tek nekoliko bilo predmetom sustavnih, pokusnih ili zaštitnih arheoloških istraživanja.

*Položaj arheoloških lokaliteta na trasi zapadne zaobilaznice oko Belog Manastira: **1.** Beli Manastir – Prednja tabla; **2.** Beli Manastir – Nove livade; **3.** Beli Manastir – Ciglana; **4.** Šumarina – Širine; **5.** Šumarina – Kleišće; **6.** Branjin Vrh – Okrugla međa 1; **7.** Branjin Vrh – Okrugla međa 2; **8.** Branjin Vrh – Rastić (izradila: D. Ložnjak Dizdar)*

Prilikom pregleda trase (dužine 10 km i širine 30 m + rotori, prilazne ceste) uočeno je osam nalazišta, od kojih je jedno registrirano i već otprije poznato u literaturi, Beli Manastir – Ciglana (Vinski-Gasparini 1956; Minichreiter 1987: 56). Otkrivena arheološka nalazišta smještena su na povišenim položajima uz Karašicu ili na jugozapadnim, blagim padinama Banskog brda i pripadaju razdobljima prapovijesti, antike i srednjeg vijeka. Riječ je o nalazištima tzv. otvorenog tipa koja su djelomice oštećena intenzivnom obradom zemljišta.

1. Beli Manastir – Prednja poljana
Na najnižim, jugozapadnim padinama Banskog brda, jugoistočno od Belog Manastira, po površini oranice nalaze se razasuti vrlo usitnjeni ulomci keramike i opeka iz antičkog razdoblja. S obzirom na to da su nalazi uočeni na maloj površini, vjerojatno je riječ o manjem naselju ili *villi rustici.*

2. Beli Manastir – Nove livade
U nizini, uz šumu Haljevo, južno od Belog Manastira postoji blago uzvišenje orijentacije jugozapad-sjeveroistok, na kojem su pronađeni ulomci neolitičke keramike (sopotska kultura?).

3. Beli Manastir – Ciglana
Lokalitet se nalazi zapadno od registiranog nalazišta Ciglane, na kojem su 1954. provedena zaštitna arheološka istraživanja (Vinski-Gasparini 1956). Nalazište se rasprostire na uzvišenju južno od Glišine ade i prostire se prema šumi Adici. S obiju strana ceste Beli Manastir – Šumarina, na oranicama se nalaze brojni keramički ulomci iz neolitika (starčevačka kultura), brončanog doba (JPIK, KPŽ), antike i kasnoga srednjeg vijeka. Na oranici južno od ceste Beli Manastir – Petlovac nalaze se ulomci rimske keramike i opeka.

4. Šumarina – Širine
Jugozapadno od naselja Šumarina nalazi se blago uzvišenje koje je sa sjeverne i južne strane omeđeno nekadašnjim vodenim tokom. Po površini oranice sakupljeni su ulomci kasnosrednjovjekovne keramike.

5. Šumarina – Kleišće
Južno od Karašice, a sjeveroistočno od naselja Šumarina, na blago povišenu položaju koji je podijeljen melioracijskim kanalom, prikupljeni su keramički ulomci latenske kulture, uz nešto malobrojnije ulomke antičkih opeka i kasnosrednjovjekovne keramike.

6. Branjin Vrh – Okrugla međa 1
Na istaknutu uzvišenju s lijeve obale Karašice, zapadno od Branjina Vrha, prikupljeni su brojni ulomci neolitičke (starčevačka, sopotska kultura), eneolitičke (kostolačka kultura), antičke i srednjovjekovne keramike te ostaci kućnog lijepa i opeke.

7. Branjin Vrh – Okrugla međa 2
Zapadno od Branjina Vrha, na dvama spojenim uzvišenjima s lijeve obale Karašice, koja se prema sjeveru nastavljaju na prethodno nalazište, pronađeni su brojni ulomci keramike

Lokaliteti Branjin Vrh – Okrugla međa 1 i 2 uz Karašicu, pogled prema sjeveroistoku (foto: D. Ložnjak Dizdar)

iz neolitika (starčevačka i sopotska kultura), brončanog doba (JPIK), latenske kulture, antike i srednjeg vijeka. Koncentracija nalaza uočena je na istočnom dijelu nalazišta, dok su na zapadnom dijelu prikupljeni pojedinačni ulomci koji pokazuju da je riječ o jedinstvenom nalazištu koje se rasprostiralo uz blaga uzvišenja smještena uz Karašicu.

8. Branjin Vrh – Rastić
Sjeverno od Branjina Vrha, na izduženom i blago povišenom položaju s lijeve strane Karašice, prikupljeni su keramički ulomci iz neolitika (starčevačka, sopotska kultura), latenske kulture te brojni nalazi iz kasnoga srednjeg vijeka. Također su prikupljeni i ulomci rimske keramike i opeka te kosti. Lokalitet Branjin Vrh – Rastić otprije je poznat u literaturi (Minichreiter 1987: 111), ali je riječ o položaju sjevernijem od onog po kojem prolazi trasa buduće zaobilaznice Belog Manastira.

Prilikom terenskog pregleda trase zapadne zaobilaznice grada Belog Manastira registirano je osam arheoloških lokaliteta, od čega je Beli Manastir – Ciglana registriran i otprije poznat u literaturi (Vinski-Gasparini 1956; Vinski 1962: 68; Dimitrijević 1979: T. XXIV; Minichreiter 1987: 56; Šimić 2000: 126). Takva gustoća arheoloških lokaliteta ne iznenađuje s obzirom na geografski položaj Baranje i njezino značenje tijekom prapovijesnih i povijesnih razdoblja. U prapovijesnim je razdobljima to područje bilo iznimno važno jer se prostire između dvaju važnih pravaca, Dunava i Drave, kojima i uz koje se prometovalo između sjevera i juga te istoka i zapada. U antičko je vrijeme Baranja bila izravno zaleđe limesa, stoga ne iznenađuje velik broj arheoloških nalaza iz tog vremena. U srednjovjekovnom i novovjekovnom razdoblju Baranja je bila gusto naseljen kraj za koji su oduvijek bile zainteresirane vladajuće strane pojedinih država.
Predložena trasa zapadne zaobilaznice grada Belog Manastira prolazi preko uzdignute grede s lijeve obale Karašice, plodne nizine koja je i danas prošarana isušenim koritima nekadašnjih vodotoka i blagim jugozapadnim obroncima Banskog brda. Prije ovoga terenskog pregleda, u bližoj okolici Belog Manastira i Branjina Vrha bilo je poznato jedanaest arheoloških lokaliteta čiji je broj ovim terenskim pregledom uvećan za sedam novih lokaliteta.

Literatura

Dimitrijević 1979 S. Dimitrijević, Badenska kultura, u: Eneolit, PJZ III, Sarajevo, 1979: 183 – 234.
Minichreiter 1987 K. Minichreiter, Arheološko blago Baranje, Anali 5, Osijek 1987: 43 – 142.
Šimić 2000 J. Šimić, Kulturne skupine s inkrustiranom keramikom u brončanom dobu sjeveroistočne Hrvatske, Osijek, 2000.
Vinski 1962 Z. Vinski, Seoba naroda, Zemun, 1962.
Vinski-Gasparini 1956 K. Vinski-Gasparini, Iskapanje prethistorijskog naselja u Belom Manastiru, Osječki zbornik V, Osijek, 1956: 5 – 36.

mr. sc. Daria Ložnjak Dizdar

Summary

Eight archaeological sites were noted during filed survey of the Western Ring Road route of the City of Beli Manastir, out of which Beli Manastir – Ciglana had been previously recorded in literature (Vinski-Gasparini 1956; Vinski 1962; Dimitrijević 1979; Minichreiter 1987; Šimić 2000). The newly found sites belong to all time periods, ranging from the Neolithic to the Late Middle Ages which is not surprising considering the geographic position of Baranja and its significance through prehistoric and historic ages.
Planned route of the Western Ring Road of the City of Beli Manastir runs across an elevated beam on the left bank of the Karašica, fertile valley that is even today still mottled with dry river beds of the former watercourse and mild south-western slopes of Bansko Hill. Before this field survey 11 archaeological sites had been recorded at close surrounding of Beli Manastir and Branjina Peak, and this research added 7 new ones to this number.

Redni broj: 2
Lokalitet: Franjevac
Naselje: Đakovo
Grad/općina: Đakovo
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U razdoblju od 26. veljače do 26. srpnja 2007. (uz dvomjesečni prekid) provedena su zaštitna arheološka istraživanja na položaju Franjevac. Arheološki lokalitet (AN 26 Franjevac) smješten je na trasi Autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj, dionica Osijek – Đakovo, stacionaža 60+150 – 60+600. Ukupna istražena površina iznosila je 36.000 m². Naručitelj zaštitnih arheoloških istraživanja bilo je Ministarstvo kulture, a izvršitelj zaštitnih radova koji uključuju arheološka istraživanja i konzervaciju pokretnih arheoloških nalaza, Arheološki muzej u Zagrebu. Istraživanja su financirale Hrvatske autoceste koje su investitor svih radova na trasi autoceste. Arheološke radove vodila je mr. sc. Jacqueline Balen, viša kustosica Arheološkog muzeja u Zagrebu. U iskopavanjima su kao dio stručne ekipe sudjelovali: Ana Solter, zamjenica voditeljice iskopavanja, dipl. arheolozi Andreja Kudelić i Ivan Drnić te studenti Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Petra Brkić, Pavle Dugonjić, Katarina Gerometta, Anita Ivanković, Katarina Jerbić, Snježana Smolić, Nera Šegvić, Jana Škrgulja, Ivana Turčin i Josip Zorić. Na terenu je stalno bilo prisutno 39 radnika.

Lokalitet Franjevac nalazi se jugoistočno od Satnice Đakovačke, na povišenu položaju – gredi koja se proteže u smjeru sjeveroistok-jugozapad. Teren na kojem se nalazi arheološki lokalitet pripada prostoru panonskog bazena, točnije Đakovačko-vinkovačkom ravnjaku. Geološke naslage koje izgrađuju teren su prapor (les) i jezersko-barski sedimenti (glinovito-pjeskoviti materijali) u izmjeni. Uzvisina na kojoj je smješteno naselje s južne je strane omeđena niskim vodoplavnim područjem. Riječ je o jednoslojnu lokalitetu s horizontalnom stratigrafijom. Na temelju zaštitnih arheoloških istraživanja, na nalazištu Franjevac može se govoriti o postojanju jednoga većeg prapovijesnog naselja, kao i o manjem naselju iz srednjovjekovnog razdoblja.
Prapovijesno naselje proteže se između stacionaža 60+150 i 60+450. Najveća koncentracija objekata zabilježena je između stacionaža 60+300 i 60+400, odnosno na jugoistočnoj padini grede, te je očito da se naselje proteže i dalje prema istoku. Srednjovjekovno je naselje manje, najveća je gustoća nalaza između stacionaža 60+150 i 60+250, odnosno na sjeverozapadnoj strani platoa.

Na nalazištu Franjevac najviše je prapovijesnih ukopanih objekata, a prema keramici nalazište se može pripisati nositeljima eneolitičke, kostolačke kulture. Uglavnom je riječ o otpadnim jamama te dugačkim, uskim kanalima i stupovima koji su najvjerojatnije služili za pridržavanje konstrukcije (možda nadstrešnice) ili su bili dijelovi ograda oko kuća te prostora namijenjenih za čuvanje stoke. Utvrđeno je i nekoliko dubokih jama zvonolika oblika, koje su služile kao spremišta za čuvanje zaliha (SJ 85 86, SJ 281 282, SJ 469 470) te su naknadno (sekundarno) pretvorene u otpadne jame ili u mjesta u kojima su pokapani pokojnici (SJ 265 266) ili ritualno žrtvovane životinje (SJ 43 44). Najvažniji su nalazi zemunica, odnosno većih radnih i/ili stambenih prostora. Ukopi zemunica kao stambeno-radnih prostora uglavnom su nepravilna, ovalna oblika, s više izdvojenih manjih prostora te ponekad s dublje ukopanim stupovima na dnu, na kojima je počivala krovna konstrukcija. Sve zemunice imaju okomito ili koso postavljene stijenke, a djelomice i nadzemni dio konstrukcije, na što upućuje i velika količina kućnoga lijepa. Zapune pojedinih zemunica sadržavale su veće količine pokretnih nalaza, što pokazuje da su nakon napuštanja njihovi ukopi rabljeni kao otpadne jame. Među prapovijesnim se objektima ističu dva velika objekta. SJ 160 161 velik je 20x17 m, a unutar njega utvrđeno je 15 zapuna s oko 3000 ulomaka keramike. U objektu su utvrđene kalota djeteta (U-235) te lubanja SJ 1040. Istočno uz zemunicu istražena je jama SJ 265 266, duboka 2 m, dimenzija 3x2,10 m. Jama je primarno rabljena kao spremište velikoga stambenog objekta

Lokalitet Franjevac, snimak iz zraka (foto: I. Drnić)

(cilindričnog je oblika), a sekundarno je poslužila kao mjesto pokopa čovjeka s dvjema životinjama (psi?) (SJ 939 – ispružen na boku u smjeru Z-I, u sjevernom dijelu jame, na dubini od 108,219 do 108,134). Jedna životinja pokopana je iznad glave SJ 940 na dubini od 108,20, druga životinja SJ 945 smještena je na JZ dijelu jame, orijentacije SI-JZ, na dubini od 108,15 do 108,04. Drugi je velik objekt SJ 876 877, dimenzija 19,50x16,00 m. Ispresijecan je s 13 srednjovjekovnih jama, tako da se rubovi zapune nisu mogli točno definirati.

Osim kostolačkog, na nalazištu je utvrđeno i manje srednjovjekovno naselje kojemu se, prema nalazima keramike, sigurno može pripisati 95 jama. Uglavnom je

Lokalitet Franjevac, objekt SJ 161 (foto: I. Drnić)

Lokalitet Franjevac, ukop u jami SJ 265 266 (foto: I. Drnić)

riječ o manjim i plićim otpadnim jamama, a i vatrištima (pećima) na otvorenom, ukopanima u plitke jame (npr. SJ 239 240, SJ 269 270, SJ 420 421, SJ 949 950). U mnogim su jamama pronalaženi glineni utezi. U nekim su srednjovjekovnim jamama na bočnim stijenkama vidljive rupe od kolaca (možda za nadstrešnicu) – npr. SJ 386 387, 418 419, 491 492, 589 590, 615 616, 627 628, a također je utvrđen i jedan srednjovjekovni bunar SJ 517 518.
Preliminarna arheobotanička analiza jame SJ 638 639 pokazuje uporabu: žitarica, bobka (*Vicia faba*), grahorike – kukavičice (*Lathyrus sativus*), pšenice (*T. aestivum*), prosa (*Panicum miliaceum*), kupina (*Rubus sp.*), *T. dicoccum*, dvornika (*Rumex/Polygonum*), loboda (*Chenopodiaceae*), karanfila (*Caryophyllaceae*).
Dosta srednjovjekovnih jama nalazi se na samom platou i presijeca velik kostolački objekt SJ 876 877.

Lokalitet Franjevac, žrtvenik (foto: I. Drnić)

Kostolačko naselje na nalazištu Franjevac ubraja se u jedno od većih istraženih nalazišta te kulture u sjevernoj Hrvatskoj te kao takvo ima važnu ulogu u njenu sagledavanju. Detaljna analiza cjelokupne istražene građe svakako će rasvijetliti mnoga pitanja vezana uz način života kostolačke populacije, kao i probleme njezine periodizacije.
Od svakodnevnih uporabnih predmeta na Franjevcu su pronalaženi keramički pršljenci za vretena i kalemovi te veći utezi kružnoga ili piramidalnog oblika. Koštana i kamena produkcija pokazuje standardne odlike. Zastupljena je cijepana litička industrija (266 kom.): jezgre, sječiva, grebala, sturgala, odbojci i krhotine te glačane kamene alatke. Zastupljena su i koštana šila koja su vjerojatno služila za ukrašavanje keramike. Na nalazištu je pronađeno šest bakrenih predmeta, uglavnom šila i jedan ulomak mogućeg bodeža.
Nalazi keramičke sjekirice, žrtvenika te četvrtaste posude, kao i ukopi lubanja u jami SJ 305 306 i unutar zemunice SJ 160 161, govore i o nekim religijskim (kultnim) aspektima života kostolačke populacije.
Preliminarna tipološka analiza keramičke građe kostolačke kulture s nalazišta Franjevac pokazala je da su najzastupljeniji oblici kalotaste zdjele bez izražena dna i zdjele izvučena vrata. Ostali karakteristični tipovi su zdjela zaobljena tijela te bikonične i konične zdjele. Od svih tipova izdvojeno je po nekoliko varijanti, ovisno o dimenzijama, sekundarnim dodacima (ručkama i ušicama) i modifikacijama ruba. Među materijalom su također izdvojeni zaobljeni lonci i lonci S-profilacije, uz posude s uskim otvorom i dvjema ručkama na trbuhu (amfore) te konične i šalice konkavnog tijela s ručkom koja nadvisuje rub. Izdvojeno je nekoliko ulomaka izduženih posuda (*Fischbutte*) te četvrtastih posuda.
Preliminarna analiza uzoraka iz flotacije pokazala je da su nositelji kostolačke kulture poznavali: jednozrnu pšenicu (*T. monococcum*), vrstu divlje trave – ovsik *Bromus*, bazgu (*Sambucus sp.*), grašak (*Pisum sativum*), grahoriku – kukavičicu (*Lathyrus sativus*) i drijen (*Cornus mas*). Arheobotaničke analize napravila je Kelly Reed s UCL-a, London.
Iako pripada tipu jednoslojnih nalazišta (bez kulturnog sloja i vertikalne stratigrafije), preliminarna tipološka analiza keramike i dobiveni C-14 datumi pokazuju da je na položaju Franjevac od 3340. do 2840. g. pr. Kr. postojalo jedno dugotrajnije naselje pripadnika kostolačke kulture (do sada je analizirano 12 uzoraka ugljena i kosti – Beta 233118, 234043-234048, 238076-238078, 23880-23881).

Lokalitet Franjevac, keramička sjekirica (foto: I. Drnić)

Literatura

Wiewegh, Revald-Radolić 2007 Z. Wiewegh, V. Revald-Radolić, Lokalitet: Autocesta V-c, dionica Osijek – Đakovo, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 7 – 9.

mr. sc. Jacqueline Balen

Summary

Archaeological site Franjevac is located southeast of Satnica Đakovačka on an elevated position – beam that stretches in northeast-southwest direction. Field where the archaeological site is located is a part of the Pannonian Basin area i.e. Đakovo-Vinkovci Plain. The total investigated area comprised 36.000 m^2.
Based on the rescue archaeological excavations at Franjevac we can assume the existence of a larger

prehistoric settlement as well as a smaller medieval one. The most numerous among the objects buried in at Franjevac are prehistoric – according to the pottery the site could be related to bearers of the Eneolithic, Kostolac culture. Most of them are waste pits and long narrow channels and columns which were probably used to hold the construction, possibly a shed or as a part of house fences or area where cattle were kept. A couple of deep bell-shaped pits which served as depositories i.e. places to keep store, were also recorded. They were afterwards made into waste pits or places of the human or ritual animal burial. The finds of pit-dwellings i.e. larger working and/or living spaces are particularly important. SJ 160 161 is the size of 20x17 meters. SJ 265 266 pit was investigated in east direction along the pit-dwelling. It is 2 metres deep with 3x2,10 m dimensions. The pit was primary used as a depository of a large residential object (it is in cylindrical shape), and secondarily served as burial place. A man with two dogs was buried inside?! The second large object is SJ 876 877 with 19,50x16,00 metres dimensions. It is intersected with 13 medieval pits, so its fill edges were impossible to define.

Preliminary analysis of samples taken from flotation revealed that the bearers of the Kostolac Culture knew: einkorn wheat (*T.monococcum*), a specie of wild herb – cheatgrass (*Bromus*), elder (*Sambucus sp.*), peas (*Pisum sativum*), grass pea (*Lathyrus sativus*), buckthorn (*Cornus mas*). Even though it belongs to single-layer type of site (without the culture layer and vertical stratigraphy), preliminary typological analysis of pottery as well as the gained radio-carbon dating results show that the only long-lasting settlement of members of the Kostolac Culture was at the position of Franjevac and lasted from 3340 to 2840 BC.

Redni broj: 3
Lokalitet: Ivandvor
Naselje: Đakovo
Grad/općina: Đakovo
Pravni status: Z-3371
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

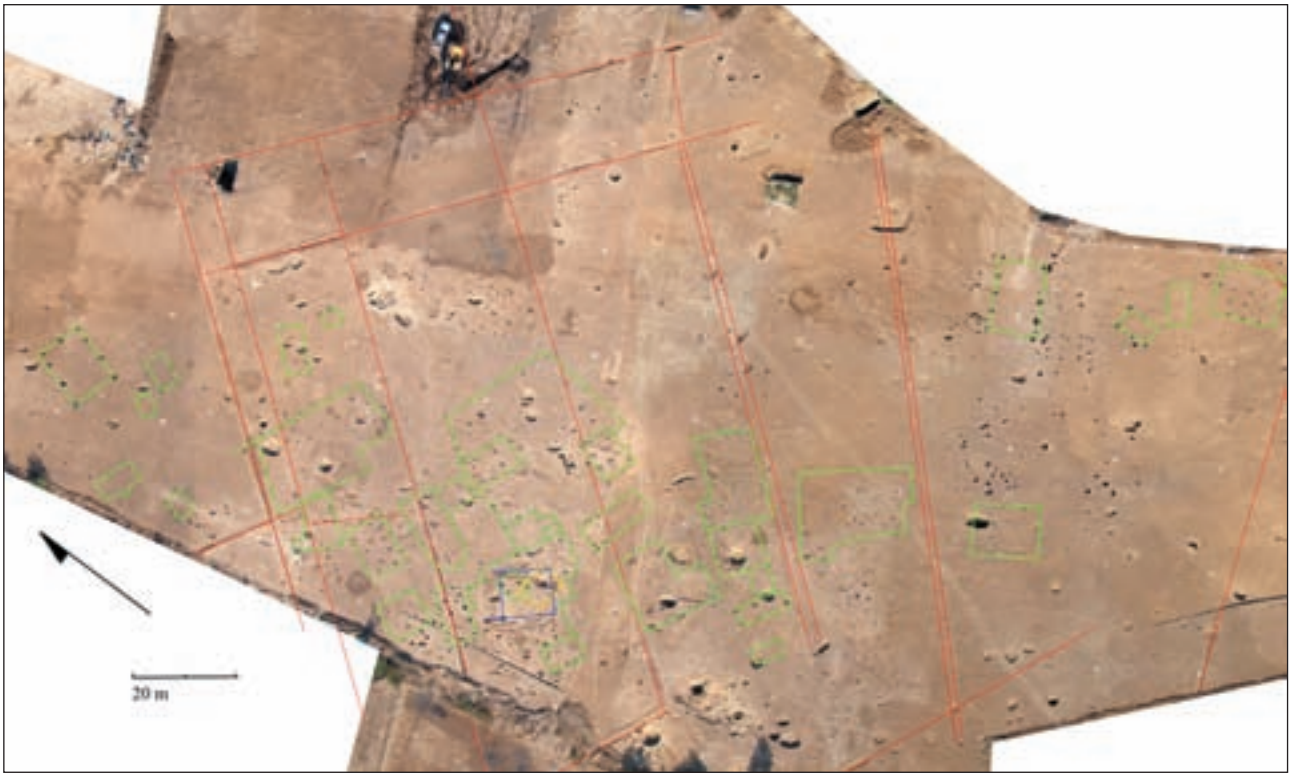
Na trasi Autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj, Odsjek za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti tijekom 2006. i 2007. obavio je zaštitno arheološko istraživanje na nalazištu Ivandvor, u neposrednoj blizini grada Đakova (između stacionaža 62+200,00 i 63+300,00). Voditelj iskopavanja bio je mr. sc. Tino Leleković, dok su stručnu ekipu činili zamjenici voditelja Marko Sinobad, Željko Režek, Nikolina Topić, Danijela Roksandić i Mia Leljak, 42 studenata iz Hrvatske, Slovenije, Srbije i Poljske te priučeni tehničari iz Đakova. Na istraživanju je stalno radilo između 60 i 100 fizičkih radnika.

Stratigrafija je horizontalna, odnosno na Ivandvoru su pronađeni isključivo ostaci jama, kolaca ili kanala. Na nalazištu nisu pronađeni ostaci vertikalne stratigrafije i hodne površine koja je uništena intenzivnom obradom zemljišta. Zona iskolčenja nepravilna je oblika jer je područje istraživanja, uz trasu autoceste, obuhvaćalo i prostor gradnje dvaju nadvožnjaka s prilaznim cestama. Zahvaljujući toj činjenici, osim što je istražena velika površina koja iznosi 141.750 m², sonde su se protezale u smjerovima I-Z i S–J, čime je dobiven presjek lokaliteta.

Prapovijesni nalazi koncentrirani su na zapadnom dijelu lokaliteta, položenom preko grede. Taj povišeni dio lokaliteta presijeca potok koji je danas dijelom pretvoren u melioracijski kanal. Na zapadnom rubu grede zaštitna je istraživanja 2006. obavila i ekipa Arheološkog muzeja u Zagrebu, pod vodstvom J. Balen (Balen 2007). Istraživanjem AMZ-a pronađeni su ostaci sopotske kulture. Na ostatku grede nisu pronađeni nalazi koji bi se mogli pripisati toj neolitičkoj kulturi, već isključivo ostaci naselja starčevačke kulture i kulture Retz – Gajary.

Starčevačko naselje smješteno je na području gdje se greda dodatno uzdiže i čini hrbat koji je ujedno najviša točka na Ivandvoru. Na tom dijelu lokaliteta iskopana je sonda širine 40 m, tako da je istražena relativno mala površina, no 8000 m² istražene površine proteže se u dužini od 200 m preko starčevačkog naselja (dobiven je izvrstan presjek naselja). Definirane su dvije odvojene cjeline naselja, od čega se jedna nalazila na vrhu grede, a druga na zapadnom obronku uz rub nekadašnjeg potoka. U „donjem“ dijelu naselja pronađene su tri zemunice prosječne površine 100 m², s pratećim jamama i kanalima, dok je u „gornjem“ dijelu naselja pronađeno nekoliko desetaka ukopa koji se mogu grupirati u dvije skupine. Jednu skupinu ukopa činila je zemunica površine 100 m², s odlično uščuvanim „ulaznim hodnikom“ i temeljima drvene konstrukcije koja je s pratećim ukopima zatvarala prostor u čijem je središtu bilo ognjište. Drugu skupinu sačinjavali su ukopi u čijem se središtu nalazila zemunica površine 100 m², oko koje su se zrakasto širili manji ukopi i kanali širine 0,30 m. Iako nije moguće odrediti funkciju tih kanala, oni sa zemunicom čine jasnu cjelinu čija površina iznosi gotovo 1000 m². Važno je naglasiti kako su u objektima u gornjem dijelu naselja pronađene male terakote i većina fine slikane keramike, dok je u donjem dijelu naselja nađena gotovo isključivo gruba keramika, a u jednoj od zemunica i peć s rešetkom. Dosadašnja obrada nalaza sugerira da je donji dio naselja imao gospodarski karakter, dok su u gornjem dijelu prevladavali stambeni objekti.

U jugozapadnom dijelu zone iskolčenja greda se pretvara u blagu zaravan. Na tom dijelu lokaliteta pronađeni su ostaci eneolitičkog naselja. Naseljem dominira zemunica površine 280 m² i dubine 1,50 m, dok ostatak naselja čine jame različitih oblika i dimenzija, sporadično raspršene na površini od 2 ha. Ostaci nadzemnih objekata nisu pronađeni, odnosno nisu prepoznati. Pronađene su velike količine grube kuhinjske keramike, litičkog materijala i životinjskih kostiju. Od važnijih nalaza mogu se izdvojiti brončani bodež od tankoga brončanog lima (dužine 12 cm), brončana jezičasta sjekirica, keramički idol i keramička pločica ukrašena simbolima. Pojedine jame sadrže karakteristične nalaze prema kojima bi se mogle interpretirati kao ostaci prisustva nekoliko različitih eneolitičkih kultura. Ako bi se sagledavale kao zasebni objekti, moglo bi se reći da je tijekom eneolitka

Ortografski snimak SI aglomeracije s označenim objektima (crveno – ostaci ograda/kanala; zeleno – faza 1; žuto – faza 2; plavo – zaseban objekt) (izradio: T. Leleković)

na Ivandvoru nekoliko različitih populacija sporadično ostavilo svoje tragove. No, ako se nalazi s Ivandvora promatraju kao cjelina i ako se kao ključna odrednica uzme fina rovašena keramika, tada se eneolitički nalazi mogu interpretirati kao naselje kulture Retz – Gajary.
Tijekom istraživanja pronađeni su i ostaci kulture žarnih polja, s tim da nije moguće jasno iscrtati kontekst i funkciju ukopa u kojima su pronađeni ulomci keramike karakteristični za tu brončanodobnu kulturu.

Zahvaljujući razvijenom tlocrtu i velikom prostoru istraživanja, istraženo je 100.900 m² rimskog naselja, a dobiveni su i presjeci tog naselja u smjeru S-J i I-Z. Nekadašnja hodna površina potpuno je uništena, tako da su pronađeni samo ostaci ukopa temelja nadzemnih objekata i ostaci ukopanih objekata i bunara. Naseljem dominiraju manje nadzemne građevine oblijepljene lijepom i s krovovima prekrivenima slamom, čija površina nije prelazila 30 m². Definirane su i veće kuće izrazito kvalitetne gradnje, o čemu svjedoče ulomci krovnog crijepa i komadi fasadne žbuke pronađeni u njihovoj blizini. Među stambenim objektima ističe se zemunica iz 4. stoljeća, dimenzija 43,50x12,4 m, odnosno površine veće od 500 m². Na većini objekata vidljivo je nekoliko faza pregradnji, odnosno postojanje dviju i više faza gradnji u pojedinim dijelovima naselja, zbog čega je u većini slučajeva vrlo teško rekonstruirati izgled građevina.
Iznimno je zanimljiv nalaz sustav kanala/ograda, pronađen u SI dijelu naselja. Kanali široki oko 30 cm protezali su se pravilno u smjeru SI–JZ i SZ–JI, unutar mreže od 162x237 m, odnosno na površini od gotovo 4 ha. Pronađen je 21 takav kanal čija je dužina varirala od 50 do 200 m. Kanali su zatvarali parcele površine od 1000 do 4000 m². Istraživanjem se nije moglo utvrditi je li riječ o oborima za stoku, ogradama za parcelizaciju zemljišta ili sustavu za navodnjavanje.
Rimsko naselje nije bilo jedinstvena cjelina, već se sastojalo od triju dijelova. Te cjeline ili aglomeracije bile su odvojene prazninama koje variraju u širini od 30 do 100 m. Aglomeracije se razlikuju prema gustoći objekata, bogatstvu nalaza i fazama gradnje. Najveća gustoća nalaza i najsloženija stratigrafija uočena je na zapadnoj cjelini naselja. Kako je zapadnu aglomeraciju presjekla i trasa autoceste i trasa prilazne ceste, uz istražena

Zemunica iz eneolitičkog razdoblja (foto: T. Leleković)

Izbor rimskih posuda (foto: T. Leleković)

47.300 m² tog djela naselja, dobiven je i njegov presjek. Definirane su sjeverna, istočna i zapadna granica te aglomeracije, te je utvrđeno da se lokalitet širi prema JZ. Zapadna aglomercija proživjela je najmanje tri faze gradnje, zbog čega se, u suglasju s nalazima novca i fine keramike, može zaključiti da je zapadna cjelina najstariji dio naselja. Zapadni dio naselja nastao je krajem 2. st. Život čitavog naselja može se podijeliti u dvije faze, s tim da bi upravo zapadna aglomeracija činila središte prve faze naselja. Nalazi novca i uporabnih predmeta datiraju prvu fazu naselja, odnosno najstarije objekte zapadne aglomeracije, od kraja 2. do kraja 3. st. Objekti iz prve faze naselja mogu se interpretirati kao seoski posjed, odnosno *villa rustica*. Uz gospodarske i stambene zgrade, toj fazi naselja treba dodati i sustav kanala/ograda, pronađen u SI djelu lokaliteta. Ukupna površina rimskog lokaliteta iz 3. st. iznosila bi oko 5 ha.

Druga faza naselja datira od druge polovice 3. st. do kraja 4. st. U to vrijeme dolazi do promjene u načinu življenja, koja rezultira pregradnjama u zapadnom dijelu naselja i gradnjom novih aglomeracija na SI i na JZ lokaliteta. SI aglomeracija istražena je gotovo u cijelosti, zahvaljujući činjenici da je na tom dijelu predviđena gradnja čvora Đakovo. U tom je dijelu sonda bila duga 240 m i široka 230 m, tako da je od pretpostavljene površine te aglomeracije od 31.000 m², istraženo više od 28.000 m². Taj dio naselja nastaje na mjestu nekadašnjih obora/njiva. Definirane su dvije faze gradnje objekata, zbog čega su raster naselja i tlorisi objekata znatno razgovjetniji od onih u zapadnoj aglomeraciji. Kako je preko JI dijela lokaliteta iskopana sonda širine 40 m, u tom dijelu nalazišta otkriveno je samo 7500 m². U JI aglomeraciji otkriveni su ostaci iznimno kvalitetne drvene arhitekture. U tom dijelu naselja nema preslojavanja i pregradnji kao u istočnom i zapadnom dijelu, a nalazi ga datiraju duboko u 4. st. Pretpostavlja se da je JI dio naselja sačinjavala znatno luksuznija gradnja od preostalih dvaju dijelova naselja, no takvi će zaključci moći biti izvedeni tek nakon detaljne obrade nalaza i dokumentacije. Nisu jasni razlozi tzv. praznina između aglomeracija, no sasvim sigurno nije riječ o horizontalnoj stratigrafiji budući da nalazi dokazuju da se tijekom 4. st. život istodobno odvijao u svim trima aglomeracijama.

Među nalazima mogu se izdvojiti ostaci nošnje. Dominiraju nalazi narukvica od crnog stakla i gagata, brončane fibule i narukvice od brončanog lima i žice. Pronađeni su i luksuzniji nalazi – srebrna fibula, perle od jantara te zlatne i srebrne naušnice. Važni su i nalazi skupocjenoga

Izbor nalaza iz 14.-16. st. (foto: T. Leleković)

Koštani držak iz 4. st. (foto: T. Leleković)

brončanog posuđa, među kojima se ističe čitava brončana posuda promjera 60 cm. Ipak, najdragocjeniji su nalazi velike količine keramike i ostalih uporabnih predmeta, pronađeni u bunarima. Istraženo je 19 rimskih bunara koji su dali goleme količine nalaza, a svaki od njih precizno je datiran novcem. Obrada nalaza dat će neprocjenjive podatke za usavršavanje relativne i aposlutne kronologije rimske keramike u tom dijelu Panonije. Pored tih nalaza, specifičnost je istraživanja na Ivandvoru velika površina koja je ipak većim dijelom zahvatila rimski lokalitet. Zahvaljujući toj činjenici, dobiveni su jedinstveni podaci o organizaciji i rasteru ruralnog naselja i o načinu drvene seoske arhitekture u Panoniji.

Istraživanjem Ivandvora pronađeni su i ostaci naselja iz 14.-16. st. Naselje se protezalo uz današnji melioracijski kanal na zapadnom dijelu lokaliteta. Pronađeno je šest manjih kuća s pripadajućim ognjištima i bunarima. Nalazi su tipični za naselje tog razdoblja. Gotovo je isključivo riječ o nalazima gruboga keramičkog posuđa i rjeđim nalazima fine bijele keramike, oslikane crvenim linijama. Na južnom rubu naselja pronađen je velik jarak koji je omeđivao rub naselja. Nije sigurno je li riječ o koritu nekadašnjeg potoka, odnosno o obrambenom jarku koji je okruživao to naselje. Unutar samog jarka pronađeni su malobrojni nalazi koji datiraju iz kasnoga srednjeg vijeka, ali i ostaci drvene arhitekture koji se mogu interpretirati kao konstrukcija uz rub tog potoka ili kao ostatak obrambene palisade. Pronađene srednjovjekovne objekte treba povezati s objektima iz 13.-15. st. koje je zapadno od melioracijskog kanala pronašla ekipa J. Balen 2006. i s obližnjim istodobnim grobljem istraživanim 1991. godine.

Eneolitička keramička pločica s urezanom spiralom na jednoj strani i s dvama urezanim rombovima na drugoj strani (foto: T. Leleković)

Literatura

Balen 2007 Jacqueline Balen, Lokalitet: Ivandvor – šuma Gaj, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 14 – 16.
Wiewegh, Kezunović 2006 Zoran Wiewegh, Vesna Kezunović, Lokalitet: Autocesta V-c, dionica Đakovo – Sredanci, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 8, 9.

mr. sc. Tino Leleković

Summary

Archaeological site Ivandvor next to Đakovo was investigated on route of Beli Manastir – Osijek – Svilaj highway. Total explored area of 141.750 m² was covered with pit, post and channel trenches. The largest part of the researched area (10 ha) comprises remains of a Roman rural settlement. Two phases of the settlement were determined. The first one, dating from the end of the 2nd to the end of the 3rd century, consists of remains of a smaller villa rustica. The second phase comprises remains of vicus which developed around the previous villa through the 4th century. The research of Ivandvor presents so far the largest explored area of a Roman settlement completely composed of wooden constructions.
Beside the Roman finds, remains of a Neolitic settlement (0,8 ha) that can be related to the Starčevac Culture as well as remains of a Eneolithic settlement (2 ha) which according to the present data analysis could be ascribed to the Retz – Gajary Culture, were also recorded.
Remains of a settlement that could be dated to the period between the 14th and 16th century was discovered in the most western part of the investigated area. The settlement stretched along the former stream and created a unit with pits dating to the same period, which were found during the Ivandvor excavations performed by the Archaeological Museum of Zagreb, i.e. with the cemetery investigated at Ivandvor in 1991.

Redni broj: 4
Lokalitet: Josipovac – Gravinjak
Naselje: Josipovac
Grad/općina: Josipovac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

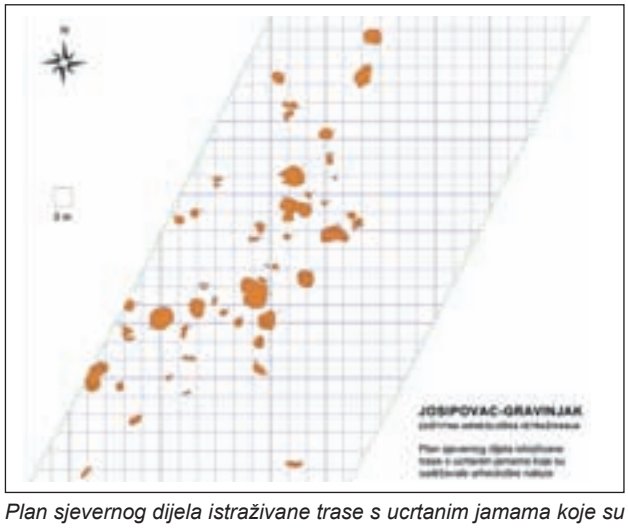
U razdoblju od 30. srpnja do 20. listopada 2007. provedena su zaštitna arheološka istraživanja na položaju Josipovac – Gravinjak (između stacionaža 31+975 i 32+275), smještenom na trasi Autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj, dionica Osijek – Đakovo. Istraživanja su financirale Hrvatske autoceste, koje su investitor svih radova na trasi autoceste. Voditelj istraživanja bio je Sanjin Mihelić, viši kustos Arheološkog muzeja u Zagrebu. Istraživanja su obuhvatila površinu od 24.000 m², a iznijela su na vidjelo jednoslojan lokalitet badenske kulture s horizontalnom stratigrafijom.

Ukop djeteta u zemunici badenske kulture (foto: S. Mihelić)

Arheološko nalazište Gravinjak smješteno je na ravničarskom tlu Josipovačkog polja, oko 4 km jugozapadno od Josipovca te oko 2 km sjeveroistočno od zaselka Selci i 0,5 km zapadno od Poganovačko-brondičkoga kanala. Područje je ispresijecano i mrežom pokrajnjih kanala od kojih onaj koji se pruža u smjeru zapad-istok iz smjera Cerovca omeđuje lokalitet sa sjeverne strane. Površina lokaliteta, kao i čitav okolni kraj, nalazi se u sustavu intenzivne poljoprivredne proizvodnje, a shodno tome, već je i prije istraživanja bilo vjerojatno da se u dijelu zahvaćenom trajnom obradom neće moći računati na izvorno stanje te da je arheološku građu u izvornom kontekstu, ako je ima, moguće očekivati tek na nešto većim dubinama, neoskvrnutima suvremenom poljoprivrednom mehanizacijom.

Tijekom istraživanja zabilježena je ukupno 581 stratigrafska jedinica, ukupno je uvedeno 520 vrećica s nalazima keramike, kostiju, lijepa, kamena, školjaka te rogova, izdvojeno je ukupno 56 uzorka ugljena te zemlje za flotaciju, a izdvojena su i 23 posebna nalaza. Dokumentirane stratigrafske jedinice sastojale su se od jama i njihovih zapuna, horizontalnih slojeva te specifičnih stratigrafskih jedinica (kosturi, grupe nalaza). Humusni sloj te djelomice kontaktni sloj humusa i zdravičnog sloja iskopavani su bagerom sa žlicom širine

Plan sjevernog dijela istraživane trase s ucrtanim jamama koje su sadržavale arheološke nalaze (izradio: S. Mihelić)

2 m, dok je u svim situacijama kod kojih je evidentirana pojava arheološkog materijala sediment iskopavan ručno (tj. sitnim alatom). Sve su jame ukopane u sterilan sloj SJ 003. Velik broj zapuna jama nije sadržavao nikakve nalaze te je vjerojatno riječ o novijim pojavama vezanima uz obradu zemlje, konstrukcijske zahvate ili pak geomorfološka ispitivanja tla. Moguće je da su neke od tih jama ekološki tragovi rasta drveća ili raslinja. Jame sa zapunama koje su sadržavale pokretne arheološke nalaze različitih su oblika i veličina. Mogu se podijeliti na rupe od stupova, kanale, radne i otpadne jame te na zemuničke objekte. Arheološka građa pronađena u njima sastoji se od ulomaka keramičkih posuda, lijepa, kamena, kostiju, školjaka te rogova. Posebni nalazi uključuju i neke specifične predmete (npr. koštano šilo, keramički pršljenci).

Iz plana je vidljivo kako se arheološki lokalitet u punom smislu riječi (tj. prapovijesno naselje) rasprostire u sjeverozapadnome dijelu istraživane površine, dok je u preostalome dijelu pronađeno tek nekoliko jama koje su sadržavale oskudan arheološki materijal i ne moraju nužno biti u neposrednoj vezi s naseljem. Istraženi objekti pružaju se u blagom luku te se može pretpostavljati da tvore dio naselja čiji se ostatak nalazi zapadno od trase autoceste. Moguće je da je riječ o naselju kružnog tipa, pri čemu bi istraženi dio lokaliteta činio jugoistočni i istočni dio naselja. Tijekom istraživanja pronađena je jama koja je sadržavala iznimno dobro očuvan kostur odraslog čovjeka, za koji je pretpostavljeno da pripada recentnom razdoblju. Ukop je udaljen gotovo stotinu metara od pretpostavljenog perimetra prapovijesnog naselja te ni po čemu ne odaje da s njime ima bilo kakve veze. Kostur je ležao licem prema tlu, ruku vezanih na leđima te je ostavljao dojam kao da je nemarno položen, ili vjerojatnije bačen u jamu. Uz njega nisu pronađeni tragovi bilo kakvih predmeta. Čitav ukop ostavlja dojam „egzekucije“ novijeg datuma, možda vezano uz neki od ratova tijekom 20. stoljeća (čini se kao da je osoba svučena do gola te zatim ubijena i bačena u jamu). Shodno zaključku kako nije riječ o arheološki relevantnom nalazu, voditelj istraživanja kontaktirao je nadležna upravna tijela, a specijalizirane jedinice državne uprave iz Osijeka, nakon ishođenja sudskog naloga, obavile su očevid te preuzele kostur.

Drugi ukop pronađen na lokalitetu Josipovac – Gravinjak „pravi“ je arheološki nalaz, odnosno grob djeteta unutar prapovijesnog naselja, u jugoistočnom dijelu zemunice SJ 322. Kostur leži u potpuno zgrčenom položaju na lijevome boku, na relativnoj dubini od 50 cm od površine ukopa jame. Prekriven je pokrovom koji se najvećim dijelom sastoji od lijepa i zemlje, uz nekoliko fragmenata keramike. Antropološku analizu kostura obavit će stručnjaci Instituta za antropologiju iz Zagreba.

Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Josipovac – Gravinjak, koja su obuhvatila površinu od 24.000 m², iznijela su na vidjelo jednoslojan lokalitet badenske kulture s horizontalnom stratigrafijom. Najvjerojatnije je riječ o prapovijesnom naselju koje je na temelju materijalne kulture moguće datirati u razdoblje eneolitika (bakrenog doba), a nakon analiza radioaktivnog ugljika (C-14) bit će moguće odrediti i apsolutne vremenske okvire tog lokaliteta. Valja napomenuti da su istraživanja zahvatila tek

jedan dio lokaliteta, dok se preostali dio proteže sa zapadne strane trase autoceste. Jednako kao i istraženi dio, i ta se površina nalazi pod sustavom intenzivne poljoprivrede, a ispod izoranog sloja mogu se očekivati očuvani jamski objekti ukopani u zdravični sloj. Znanstvena interpretacija arheoloških istraživanja lokaliteta uslijedit će nakon stručne i znanstvene obrade svih prikupljenih nalaza. Nakon obrade i konzervacije arheološke građe, nalazi će biti pohranjeni u Arheološkome muzeju u Osijeku.

Sanjin Mihelić

Summary

Rescue archaeological excavation at Josipovac – Gravinjak site, located on the route of Beli Manastir – Osijek – Svilaj highway, Osijek – Đakovo section, and comprising the area of 24.000 m^2, revealed a one-layer site with horizontal srtatigraphy belonging to the Baden Culture. It is probably a prehistoric settlement which according to the material culture could be dated to the Eneolithic period, and after the radio-carbon analysis it will be possible to determine the absolute dating of this archaeological site. Units of stratigraphy consisted of pits and their fills, horizontal layers and specific units of stratigraphy. The discovered settlement spreads in north-western part of the explored area, while the remaining area revealed only a couple of pits containing scarce archaeological material and was not necessarily directly related to the settlement. As the investigated objects extend in a bow-like form, it can be assumed that they create a part of the settlement which remains are located west of the highway route. It is possible that the settlement is a circular type one where the investigated part of the site would present its south-eastern and eastern side.
A pit containing a well preserved skeleton of an adult belonging to a recent period was found during the excavations. Another burial discovered at the site was a 'real' archaeological find – grave of a child inside the prehistoric settlement, in south-eastern part of a pit-dwelling. The skeleton lies in completely contracted position on left hip, on relative depth of 50 cm from the surface of the pit trench. It is covered with mantle mostly consisting of wattle, daub and earth with a couple of pottery fragments.

Redni broj: 5
Lokalitet: Osijek – Donji grad (Obrtnička škola)
Naselje: –
Grad/općina: Osijek
Pravni status: R-239
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja na lokaciji Obrtnička škola u osječkom Donjem gradu provedena su zbog planirane dogradnje školske sportske dvorane (k.č. 7380/1). Lokacija se nalazi na registriranom i zaštićenom arheološkom lokalitetu Mursa. Arheološka istraživanja trajala su ukupno 50 radnih dana. Istražena je površina od cca 800 m².

Obiteljska grobnica, G 8 (foto: S. Filipović)

Lampica (foto: H. Tkalac)

Stručna voditeljica istraživanja bila je viša kustosica Slavica Filipović, prof., voditeljica Pododjela antičke arheologije Muzeja Slavonije u Osijeku. Radove je financirala Obrtnička škola iz Osijeka.

Antički su slojevi djelomice uništeni izgradnjom Donjeg grada od 17. st. pa do danas. Visina recentnog sloja u zapadnom dijelu terena mjestimice je dosezala i do 2,50 m. Nakon recentnog sloja definirani su kanali, bunari, otpadne jame, kasnoantička grobnica, kosturni ukopi i veći broj rupa čija se namjena još ne može odrediti.
Istražena su tri kanala koja se pružaju u smjeru sjever-jug. Kanal SJ 63 istražen je u dužini od 30 m, širini od 3,20 m do 3,80 m i dubini cca 1,60 m. Kanal SJ 135 istražen je u dužini od 22,50 m, širini od 2,35 m do 2,70 m i dubini od otprilike 1,75 m. Kanal SJ 218 istražen je u dužini od 19,50 m, širini od 1,50 do 3,20 m i dubini cca 1,90 m.
Istražena je i kasnoantička zidana grobnica, istočno od kanala SJ 63, čije su dimenzije 3,70x3,30 m. Istočno od grobnice istražena su dva kosturna ukopa u zemljanoj raci (G 2, G 8) i ostaci zidane grobnice (G 3). Južno od grobnice istraženo je trideset četvrtastih rupa različitih dimenzija. Najveća je dimenzija rupe 1,68x1,96 m, a najmanja 0,88x0,92 m. Sjeverno od grobnice, u smjeru zapad-istok, uočen je i istražen dio ostataka zida od grube kamene strukture vezane vapnenim mortom, u dužini od 10 m i širini od 1 m. Zid izlazi iz gabarita budućeg objekta i nije moguće odrediti njegovu funkciju.
Na terenu je istraženo deset bunara, od kojih se pet nalazilo u SJ 63. Promjer je bunara od 1,15 do 2,50 m, a dubina istraženosti bunara ovisila je o pojavi podzemnih voda. Pronađen je keramički materijal, predmeti od stakla i kamena te koštani i metalni predmeti. Materijal pripada razdoblju od polovine 1. do kraja 4. stoljeća. Nakon završetka istraživanja kasnoantička je grobnica demontirana i smještena u depou Pododjela antičke arheologije Muzeja Slavonije u Osijeku.

Literatura

Filipović 2004 Slavica Filipović, Colonia Aelia Mursa, Situla, 42, Ljubljana, 2004.
Pinterović 1956 Danica Pinterović, Prilog topografiji Murse, Osječki zbornik, V, Osijek, 1956: 55 – 92.
Pinterović 1978 Danica Pinterović, Mursa i njeno područje u antičko doba, Osijek, 1978.
Pinterović, Bulat 1971 Danica Pinterović, Mirko Bulat, Izvještaj o arheološkom istraživanju na terenu Murse u 1968. godini, Osječki zbornik, 13, Osijek, 1971: 3 – 47.

Slavica Filipović, prof.

Summary

Rescue archaeological excavations at the position of the Lower Town of Osijek were conducted due to the planned school gym extension on the area of approximately 800 m². The area is placed on the registered and protected archaeological site Mursa
The Antiquity-period layers were partially ruined with the construction of this part of Osijek starting form the 17th century and lasting up to the present times. After the recent layer defined are as follows: channels, wells, waste pits, the Late Antiquity grave vault, bone burial and a large number of holes which purpose is yet to be determined.

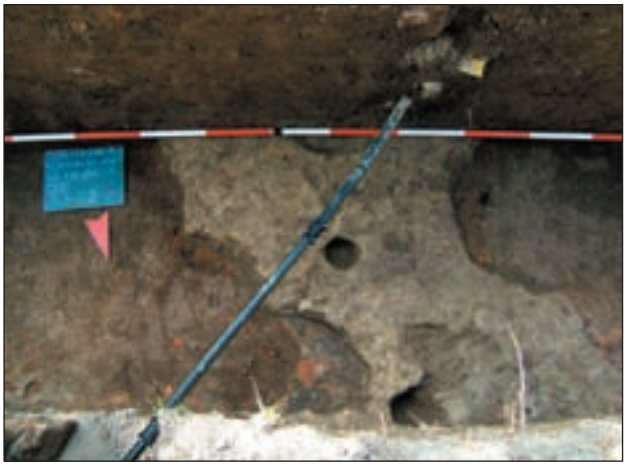
Redni broj: 6
Lokalitet: Osijek – Filipovica/Hermanov vinograd
Naselje: –
Grad/općina: Osijek
Pravni status: R-510
Razdoblje: P
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od kraja veljače do početka svibnja 2007. trajalo je zaštitno arheološko iskopavanje na poznatom prapovijesnom lokalitetu Filipovica/Hermanov vinograd u jugozapadnom rubnom dijelu Osijeka, u kojem su uglavnom obiteljske kuće i vrtovi. Središnji dio lokaliteta nalazi se na istaknutu brežuljku, gotovo je okrugla tlocrta, a arheološki nalazi mogu se uočiti i na okolnim površinama.

Ovogodišnje je iskopavanje treće na Hermanovu vinogradu. Prvo je iskopavanje 1897. obavio Vjekoslav Celestin, tadašnji kustos osječkog muzeja, pri čemu se pokazalo da je riječ o veliku neolitičkom naselju (koje je S. Dimitrijević kasnije pripisao sopotskoj kulturi), drugo je istraživanje 1998. obavio Muzej Slavonije u Osijeku, prilikom gradnje gradskog kolektora, kada je istražen rubni sjeverni dio lokaliteta.
Kako se ovoga puta radilo o polaganju kabelskog dalekovoda, kopan je samo rov širine 0,80-1 m, koji je po sredini presjekao naselje od njegova istočnog do zapadnog ruba, u dužini od 115 m. Na istočnoj strani iskopa otvorena je veća površina (4x2 m) potrebna radi bušenja ispod željezničke pruge, no do dubine od oko dva metra bila je ispunjena građevnim kamenom i šljunkom, ostalima vjerojatno od gradnje južne zaobilaznice 70-ih godina 20. st., kada je i devastiran južni dio lokaliteta. Tek pri dnu tog iskopa pojavio se kulturni sloj s dijelom jedne nepravilne jame (Sj 9/10) i ognjištem (Sj 6). Iskop je podijeljen na sektore od A do I, dužine 10 metara, osim posljednjega čija je dužina bila 5 m. Kulturni slojevi započinjali su odmah ispod humusa i u središnjem su dijelu naselja sezali do

Pogled na lokalitet s istoka (foto: J. Šimić)

Objekti u središnjem dijelu naselja (foto: J. Šimić)

dubine od oko 3 m, te do oko 1,5 m na rubnom zapadnom dijelu. Koncentracija objekata također je opadala prema zapadu, dok su se najbrojniji i najočuvaniji objekti nalazili u sektorima sredinom lokaliteta. Kod pojedinih kuća mogle su se utvrditi i po dvije, pa čak i tri razine obnavljanja, kao npr. kod kuće Sj 57-59 u sektoru D, s trima razinama podova.

Kod kuća na Hermanovu vinogradu nije uočen sloj drva ispod poda od nabijene zemlje, kao što je to slučaj sa sopotskim kućama u Čepinu – Ovčara/Tursko groblje. Iznimka je jedino oveća, gotovo kvadratična površina s pougljenjelim drvetom (Sj 64) u sektoru E, najvjerojatnije ostataka poda kuće ili nekoga drugog objekta. Neke su kuće velikih dimenzija, a u iskopu su se protezale i po desetak metara. Kako se, nažalost, radilo samo o rovu, ni jedan objekt nije bilo moguće istražiti u cijelosti, pa je tako i njihovo tumačenje često nepotpuno, a u nekim slučajevima i nemoguće. Unutar pojedinih kuća vidljivi su i pregradni zidovi koji su unutrašnji prostor dijelili na dvije ili tri prostorije. Kako su najveće kuće u samom središtu naselja, moguće je da je riječ o objektima veoma važnima za zajednicu, koji su u naselju zauzimali središnji položaj.

Među pokretnim nalazima prevladavaju ulomci keramičkih posuda, a brojne su i razne kamene izrađevine, ponajprije sitne alatke i odbojci. Mnoštvo odbojaka i jezgri pronađeno je u sektoru D unutar Sj 68, što upućuje na moguće mjesto izrade kamenog oruđa. Odbojci opsidijana svjedoče o obradi i te vrste kamena u naselju. Brojne su i kamene sjekire (lepezaste i s otvorom), a brojni dijelovi drobilica za zrnje govore o važnosti i udjelu žitarica u prehrani. Velik broj koštanih šila i igala, kao i ovalnih keramičkih, također je nađen na jednome mjestu, što bi moglo upućivati na položaj radionice za izradu odjeće, zapadno od središta naselja, ili pak samo na prostor unutar kuće u kojoj se odvijala takva djelatnost. Među brojnim izrađevinama od kosti i roga ističe se potpuno sačuvan harpun, dug sedamnaestak centimetara, nađen u objektu Sj 68.

O znatnom udjelu mesa u prehrani svjedoči vrlo velika količina životinjskih kostiju, među kojima je velik postotak kostiju velikih biljojeda, ponajprije goveda i jelena, čijih je rogova pronađeno ukupno petnaest (od toga su četiri jelenska). Pronađene pseće lubanje i njihovi dijelovi govore o uzgoju pasa kao domaćih životinja. Toj skupini nalaza pripadaju i riblje kosti te ljušture riječnih školjaka.

Među posebnim nalazima treba spomenuti i pet primjeraka nakita od spondilusa – ulomke pločastih privjesaka i narukvica. Keramičke posude pojavljuju se u rasponu od vrlo finih (s tankim stijenkama i sjajne, crno uglačane površine) do vrlo grubog posuđa (uglavnom u raznim tonovima crvenkaste i smeđe boje, često s dodatkom pljeve, smrvljenih školjaka i krupnog pijeska). Posude su većinom neukrašene, osim relativno česta ukrasa utiskivanjem prsta ili nekog predmeta na rubu otvora ili u njegovoj blizini, kod kategorije grubog posuđa. Fine su posude ukrašavane rijetko, tipičnim sopotskim motivima urezanih ravnih ili spiralnih traka, ispunjenih kružnim ubodima, no ponekad se pojavljuju i pojedini netipični ukrasi. Uočljiv je relativno velik broj od osamdesetak ulomaka oslikanih crvenom bojom, uglavnom mrljasto i bez raspoznatljiva uzorka. Pronađeni su i ulomci dviju posuda u kojima se čuvala boja, kao i plosnat kamen koji je služio kao podloga

Ulomak cjediljke (foto: J. Šimić)

za njezino usitnjavanje. Oblici posuda uobičajeni su za sopotsku kulturu. U kategoriji finog posuđa uglavnom su bikonične zdjele raznih veličina, posude na nozi, konične zdjelice, te lonci raznih dimenzija. Od grubog su posuđa najzastupljeniji lonci, velike zdjele s izljevima, plitke posude – tave, cjediljke. Među ostalim keramičkim izrađevinama zastupljene su kugle, utezi i pršljenci. Pronađeno je pedesetak kugli koje su se rabile za praćku pri lovu na manje životinje, a karakteristične su za pojedina sopotska naselja, kao što su Čepin i Klisa.
Zaštitno iskopavanje na Hermanovu vinogradu svedeno je, nažalost, samo na rov, pa su i rezultati nepotpuni, jer ni jedan objekt nije bilo moguće otkopati i istražiti u cijelosti. Možda bi trebalo razmisliti o svrhovitosti takvih istraživanja, koja se ne mogu izbjeći kad je riječ o sličnim radovima na važnim nalazištima kakvo je Hermanov vinograd.

Literatura

Celestin 1896-1897 Vjekoslav Celestin, Neolitsko naselje kod Osijeka, VHAD, n.s. II, Zagreb, 1896-1897: 104.
Dimitrijević 1968 Stojan Dimitrijević, Sopotsko-lenđelska kultura, Zagreb, 1968.
Dimitrijević 1979 Stojan Dimitrijević, Neolit u centralnom i zapadnom dijelu sjeverne Jugoslavije; Sjeverna zona, u: Praistorija jugoslavenskih zemalja 2, Sarajevo, 1979: 231, 263, 265.
Šimić 1998 Jasna Šimić, Istraživanje neolitičkog nalazišta Osijek – Filipovica/Hermanov vinograd, Glasnik slavonskih muzeja 2 (57), Županja, 1998: 69 – 72.
Šimić 1999 Jasna Šimić, Osijek-Filipovica (Hermanov vinograd), zaštitno iskopavanje neolitičkog naselja, Obavijesti HAD, 1, Zagreb, 1999: 30 – 33.
Šimić 2000 Jasna Šimić, Istraživanje neolitičkog lokaliteta Hermanov vinograd u Osijeku, HAnt, 6, Pula, 2000: 223 – 230.
Šimić 2007 Jasna Šimić, Zaštitno istraživanje na Hermanovom vinogradu u Osijeku, Obavijesti HAD, XXXIX/3, Zagreb, 2007: 53 – 59.

dr. sc. Jasna Šimić

Summary

In spring 2007 the Slavonia museum in Osijek led by dr.sc. J. Šimić conducted a rescue archaeological excavation at the Neolithic site Filipovica/Herman's Vineyard in Osijek, well-known settlement of the Sopot Culture. The research was carried out because of the earthworks on placing the underground trunk installations. A trench,
115 m long and 0,80-1 m wide, intersecting the site from its eastern to western edge. The average trench depth was approximately 2,50m. Numerous settlement objects were discovered inside the trench: houses, pits, hearths; unfortunately, neither one of them could have been excavated and fully investigated. Nevertheless, their larger density was recorded in the central part of the settlement, where some houses were even ten metres long indicating their importance in respect to the size and the central position within the settlement. Some houses had two, even three floor levels.

A large quantity of movable archaeological finds, mostly pottery vessel fragments with characteristics of the middle and late stages of the Sopot Culture was collected. A variety of stone items: small tools, axes and chisels, and a large number of cores and flakes, some of them made of obsidian, speak of the stone utensils manufacture that took place inside the settlement. A completely undamaged harpoon stands out of the found bone items, and numerous are needles, broaches and spatulas. Numerous shards of stone breakers used for grain and abundant remains of animal bones, especially those of large herbivores such as cattle and deer which horns were also documented in larger number, testify the settlement inhabitants' nutrition. Fish and river shells were also a part of their diet.

Redni broj: 7
Lokalitet: Osijek – Huttlerova (Silos)
Naselje: Osijek
Grad/općina: Osijek
Pravni status: R-239
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno istraživanje

U razdoblju od 10. listopada 2006. i 15. studenog 2007. provedena su zaštitna arheološka istraživanja na planiranoj lokaciji izgradnje supermarketa Plodine, prostoru nekadašnjih tvornica Sloboda i Croatia (Silos), na križanju Huttlerove i Frankopanske ulice u Osijeku (k.č. 6776 i 6767), prostoru registrirane i zaštićene arheološke zone Mursa. Istraživanje je provedeno na temelju ugovora između investitora Žita d.o.o. i izvođača Kaukala d.o.o., odnosno kooperativnih ugovora između Kaukala d.o.o., Kaduceja d.o.o. i Muzeja Slavonije u Osijeku. Zona zahvata određena je planiranim položajem budućeg objekta na površini od oko 4200 m^2. Stručni voditelj istraživanja bio je Vedran Katavić, a zamjenici stručnog voditelja istraživanja Hermine Göricke-Lukić, Ana Sunko i Tomislav Jerončić.

Na navedenoj su lokaciji tijekom rujna i listopada 2005. djelatnici Muzeja Slavonije Osijek proveli probna sondažna istraživanja (lokalitet Osijek – Silos). Tom su prilikom, radi registracije opsega devastacije i dubina arheoloških slojeva, otvorene tri sonde ukupne površine cca 500 m². Prilikom istraživanja registrirani su ostaci zidane arhitekture većeg broja prostorija za koje se pretpostavljalo da pripadaju jednom objektu. Pronađena je i komunikacija smjera sjever-jug te znatna količina pokretnih arheoloških nalaza. Dio pokretnih nalaza i ostaci arhitekture upućivali su na funkcije pojedinih prostorija (kuhinja i *impluvium*), a preliminarna analiza pokretne građe datirala je nalazište u razdoblje od 2. do 4. st. Istraživanja su pokazala kako se lokacija nalazi na južnoj periferiji antičke Murse (Filipović, Katavić 2006).

Tijekom arheoloških istraživanja provedenih 2006. i 2007. pronađeni su brojni ostaci antičke Murse:

Snimak lokaliteta s označenim objektima, prostorijama i sustavima (izradila: A. Sunko)

Drenažni kanal s rupama za komunikacijsku supstrukciju (foto: V. Balen)

Podnica u tehnici mozaika (foto: V. Mesarić)

- temelji zidova i negativi temelja ukopa zidova te temelji i baze postamenata (različite tehnike gradnje koji su činili veći broj objekata različite namjene i različitih faza);
- nekoliko podnica i popločenja, sačuvanih na različitim razinama i u različitim tehnikama gradnje (opečna popločenja od šesterokutnih podnih pločica, opeka, podnice od hidraulične žbuke te podnice u tehnici mozaika);
- dvije međusobno okomite cestovne komunikacije s pratećom kolonadom;
- sustav drenažnih kanala s uzdužnim, poprečnim i okomitim drvenim konstrukcijama iznad kojih je komunikacijski sustav koji čini pravilan raster;
- sustav kanala za odvodnju oborinskih voda;
- sustav kanala s prostorijom za akumulaciju vode;
- fortifikacijski sustavi;
- nekoliko grobova;
- desetak bunara, među kojima su i dva sa sačuvanom opečnom konstrukcijom;
- veći broj vatrišta, ognjišta i peći različitih funkcija i oblika, otpadne jame, rupe od konstrukcija drvenih stupova, intaktnih i kontaminiranih slojeva.

Ti ostaci vjerojatno pripadaju kompleksu urbane vile razvijenoga industrijskog karaktera, koja je tijekom dužeg razdoblja imala brojne funkcionalne i građevinske promjene registrirane prema različitim fazama.

Prilikom arheološkog istraživanja na lokalitetu je izdvojeno više kronoloških faza, od novog vijeka do rimskog razdoblja:
- faza devastacije u 20. st.;
- faza novovjekovne devastacije;
- faza kasnoantičke devastacije;
- kasnoantička faza (treća faza);
- faza 2. – 3. st. (srednja, druga faza);
- rana rimska faza 1. – 2. st. (prva faza).

Pronađeni arheološki ostaci pojedinih faza mogu se povezati s učestalim hipotezama o trima pretpostavljenima graditeljskim fazama Panonije:

1. najranija faza, od početaka kolonizacije i urbanizacije Panonije, osobito za vrijeme Vespazijana, Trajana i Hadrijana, do markomanskih ratova u drugoj polovini 2. st.
2. faza, obnova porušenog u markomanskim ratovima, obnavljanje limesa i cesta, razdoblje dinastije Severa (kraj 2., početak 3. st.)
3. kasna faza, krajem 3. i početkom 4. st., odnosno vrijeme nakon Dioklecijanovih reformi, razdoblje Konstantinove dinastije i Valentijana I., kada se u gradovima podižu građevine velikih dimenzija i masivnih temelja (Pinterović 1977).

Pretpostavku o smještaju te lokacije u južnom perifernom dijelu antičke Murse dokazao je i pronalazak dijela ukopa južnoga gradskog bedema i pripadajućega obrambenog

jarka u jugoistočnom dijelu istražene površine. Bedem i obrambeni jarak nisu sačuvani u izvornom obliku zbog sekundarne uporabe građevnog materijala. Kontaminiranost zapuna jarka i bedema, odnosno novovjekovnu devastaciju pokazuje i pronađena novovjekovna lula. Osim izlomljenih opeka u vidu nepravilnih urušenja unutar same zapune obrambenog jarka, nije pronađena nikakva zidana konstrukcija fortifikacijskog sustava. Pronađena su samo dva paralelna pravilna ukopa smjera istok-zapad. Sjeverniji (pretpostavljeni ukop bedema) širok je oko 1,5 m, dok je južniji (pretpostavljeni obrambeni jarak) u svom gornjem dijelu širok 5 m te se prema svom dnu sužava relativno blagim padinama. Osim svoje primarne obrambene funkcije, taj je obrambeni jarak vjerojatno služio i kao dio odvodnog sustava grada.

U drenažne su se svrhe mogle koristiti i supstrukcije dviju pronađenih gradskih komunikacija, odnosno ostataka cestovnog sustava (Adam 1993). Naime, pronađene su dvije ceste okomite jedna na drugu – jedna smjera sjever-jug (istražena u duljini od oko 25 m) i jedna smjera istok-zapad (istražena u duljini od oko 10 m). Ispod popločenja opekom, koje je činilo uporabnu površinu ceste kasnije faze, nalazili su se zapunjeni kanali širine 2,5 m u gornjem, odnosno 1,2 m u svome donjem dijelu. Na dnu tih kanala nalazili su se ostaci vertikalnih drvenih kolaca koji su vjerojatno držali konstrukciju samoga cestovnog popločenja prve faze. Mjesta spajanja tih dviju cesta, odnosno bedema i ceste smjera sjever-jug, nisu nađena jer se nalaze izvan površine predviđene za zaštitu. Prema svemu sudeći, istražena površina otkriva prostor većega dijela jedne gradske četvrti (*insulae*) antičke Murse, čiju granicu na sjeveru čini cesta smjera istok-zapad, na zapadu cesta smjera sjever-jug te na jugu sam gradski južni bedem, dok istočna granica nije pronađena.

Orijentaciju glavnih pravaca infrastrukture slijede i manji odvodni kanali, baš kao i sami objekti unutar te *insulae*. Manji kanali prate vanjske obrise objekata te su vjerojatno služili za sabiranje i odvodnju otpadnih i oborinskih voda između pojedinih objekata, te su svi zajedno rabili veće drenažne kanale (vezane uz sustave komunikacije i fortifikacije) za odvodnju istih izvan gradskog područja. U sustav drenaže uključeni su i pronađeni bunari, od kojih su najzanimljivija dva s okruglom zidanom oplatom od opeke te jedan s drvenom oplatom.

Na prostoru te *insulae* nalazili su se i objekti javnih i privatnih funkcija. Na istraženoj površini registrirano je 11 objekata, odnosno kompleksa građevina koji pripadaju različitim fazama razvoja Murse. Ostaci objekta 3 nalaze se izvan same *insulae*, odnosno zapadno od komunikacije smjera sjever-jug. Objekt 3 nije u potpunosti definiran, a pronađen je još tijekom istraživanja 2005., unutar probne sonde 3.

Objekt 1 djelomice je istražen tijekom arheoloških istraživanja 2005. (sonda 1), a arheološka istraživanja 2006./2007. dijelom su obuhvatila i ovu sondu 1. Sjeverni zid objekta 1 istražen je u dužini od 13,50 m, širok je 0,60 m te sačinjen od krupnijih komada lomljene opeke povezane mortom. Sjeverno uz taj zid, usporedno s njim, nalazio se kanal izrađen od opeka s padom prema jami na istoku. Istočni zid objekta 1 (SJ 968) ima djelomice sačuvan temelj u svome južnom dijelu (većim dijelom je ipak sačuvan samo ukop negativa temelja), pruža se u smjeru sjever-jug, a zatvara dvije pretpostavljene pravokutne prostorije (južnu C i sjevernu E). Južni i zapadni zidovi tog objekta nisu pronađeni, jer je njihov pretpostavljeni položaj izvan odobrenog projekta zaštitnog iskopavanja. Unutar površine objekta 1 registrirane su još tri prostorije (A, B, D), sa svojim pregradnim zidovima. Svi su zidovi objekta 1 građeni na temeljima od relativno krupne lomljene opeke povezane mortom, na kojima su slagane pravilne pločaste opeke koje su tvorile sam zid.

Istočno od objekta 1 nalazi se objekt 2, koji je također djelomice otkriven tijekom istraživanja 2005. godine. Riječ je o objektu većih dimenzija. Duljina istraženog dijela zapadnog zida objekta 2, smjera sjever-jug, iznosi 17,50 m, iako postoje indicije da se nastavlja ispod južnog profila. Unutar cjelokupne pretpostavljene površine objekta 2 registrirane su četiri prostorije, od kojih je četvrta (D), u sjeverozapadnom dijelu prostorije C, zapravo nastala kasnijom negacijom objekta 2. Taj sjeverozapadni dio objekta 2 djelomice je istražen 2005. unutar sonde 2. Sa svoje sjeveroistočne strane, objekt 2 vjerojatno je negiran kasnijom antičkom gradnjom objekta 7. Objekt 7 sastoji se od nekoliko manjih prostorija sačuvanih u vidu loše očuvanih temelja od jednog reda kamena lomljenca bez veziva. Najveća prostorija (A) ima površinu od 9 m². Vjerojatno je riječ o kasnoantičkim pomoćnim gospodarskim prostorijama objekta 6.

Objekt 6 pruža se u duljinu otprilike 34 m. Njegov jugoistočni dio nije definiran jer izlazi iz gabarita istražene površine, a pruža se ispod današnje Huttlerove ulice. Objekt je sačuvan u vidu podnica, zidova i postamenata, sustava kanala i prostorije za akumulaciju vode, koji pripadaju različitim urbanim fazama razvoja Murse. Čitav je kompleks ograđen sa zapadne strane zidom duljine 25 m, smjera sjever-jug (SJ 1360 i SJ 1231), koji je zapravo nastao pregradnjom postamenata prve faze te obnovom zida u trećoj fazi. Centralni dio kompleksa čini prostorija za akumulaciju vode, sačuvana u vidu perimetralnih zidova koji zatvaraju površinu od 5,8 m². Unutrašnjost prostorije obložena je fino uglačanom, crveno obojanom hidrauličnom žbukom od sitno lomljene opeke i žbuke na visini od 90,66 m n.m. Ostaci podnica iste strukture pronađeni su ispod te podnice na visini od 90,59 m n.m., što upućuje na obnovu te prostorije i

Više faza arhitekture tzv. Objekta 6 (foto: V. Balen)

njeno funkcioniranje u barem dvjema fazama života grada. Prostorije za akumulaciju vode i sustavi kanala okruženi su peristilnim prostorom koji čini nekolicina više ili manje dobro očuvanih (do četiri reda opeke) četvrtastih postamenata, zidanih od opeke povezane vapnenim mortom. Njihovi su temelji građeni od sitno lomljene opeke i kamena, povezanih žutom glinom. Cijeli taj kompleks doživio je pregradnje jasno vidljive u gradnji sjevernog zida (SJ 2205) koji povezuje ranije izgrađene postamente (SJ 2554, 2555, 2556, 2557 i 2558). Postamenti su zidani od opeke (složene do devet redova). Takav kompleksni sustav doživio je kasniju negaciju zidovima (SJ 1877 i SJ 1888/1889), prilikom čega je zapadni zid (SJ 1231) objekta rabljen i proširen (u vidu dogradnje novog zida SJ 1360), dok su prostorije za akumulaciju zatrpane žutim glinastim slojem (SJ 1182), unutar kojeg je pronađena velika količina štukatura i raznobojnih fresaka. Unutar toga ili sličnoga žutog glinastog sloja, temeljeni su zidovi negacijske kasnoantičke faze. Toj fazi kompleksa pripada i podnica rađena u tehnici mozaika. Podnica se nalazi na visini od 91,38 m n.m., a ulazi pod istočni profil i dijelom je uništena recentnim stupom. Sam mozaik građen je od riječnih oblutaka i sporadičnih *tessera* koje prikazuju cvjetni motiv omeđen kvadratno-romboidnim rubovima, slaganima u tri reda.

Objekt 8 je pravokutnog tlocrta, dimenzija 10,50x6,50 m, površine oko 55 m². Sačuvan je u vidu temelja zidova visokih gotovo 1 m. Temelji su zidani od lomljene opeke i kamena, povezanih vapnenim vezivnim sredstvom. Iznad temelja je mjestimice sačuvana opečna struktura od vodoravno polegnutih opeka povezanih vapnenim mortom. Širina zidova iznosi od 0,75 do 0,85 m. Unutar objekta, ispod razine funkcioniranja prostorije, pronađeni su ostaci četvrtaste opečne strukture (ranije faze) sačuvane u vidu jednog reda opeka (SJ 3255). Također je pronađena i malena zidana opečna grobna arhitektura (SJ 2213/2214), sačuvana u vidu četiriju okomito postavljenih opeka koje su prekrivene vodoravnom opekom dimenzija 0,40x0,50 m. Unutar grobne arhitekture pronađene su kosti malene životinje.

Sjeverozapadno od objekta 8, gotovo naslonjen na njega, prostire se manji objekt (objekt 9), također četvrtasta oblika. Zidovi objekta 9 djelomice su sačuvani, a na nekoliko su mjesta presječeni izgradnjom odvodnih cijevi tvornice. Jedina prostorija koju zatvaraju njegovi zidovi ne prelazi površinu od 16 m². Njegove dimenzije, način gradnje i položaj između većih objekata možda sugerira da je služio kao pomoćni objekt. Zapadno od objekta 9 nalazi se objekt 10, koji dijagonalno presijeca recentni podrum tvornice, pa je cjelovitije ostao očuvan samo temelj južnog zida smjera istok-zapad (SJ 3156 duljine otprilike 10 m), očuvan u vidu lomljene opeke vezane žućkastom glinom.

Peristilni prostor i peć tzv. Objekta 11 (foto: V. Balen)

Objekt 5 pravilna je kvadratnog oblika, a nalazi se neposredno istočno i južno od gradskih komunikacija, odnosno na uglu dviju antičkih ulica. Sastoji se od južnog zida smjera istok-zapad (SJ 894, duljine 12 m), građenog u tehnici *opus mixtum* i 21 postamenta, odnosno temelja postamenata koji su taj prostor (vjerojatno taberalni) podijelili u četiri prostorije. Objekt 4 je najvjerojatnije samo naknadna dogradnja objekta 5, a nalazi se južno i paralelno od južnog zida objekta 5. Zidovi objekta 4 sačuvani su u vidu temelja, s mjestimičnim naznakama zida. Temelji tog zida građeni su od manjih komada opeke slagane u tehnici *opus spicatum*, dok su sami zidovi građeni od pločastih većih komada opeke, slaganih vodoravno na temeljima. Sjeverni zid tog objekta jednake je duljine kao i južni zid objekta 5, dok su mu istočni i zapadni zidovi usporedni s vanjskim istočnim i zapadnim nizovima postamenata objekta 5. Južni zid objekta 4 ne spaja se pod pravim kutom s okomitim pregradnim i vanjskim zidovima, već slijedi pravac drenažnog kanala 1407. Riječ je o kanalu smjera istok-zapad načinjenom od opeke, a upravo poštivanje pravca kanala pri gradnji objekta 4 sugerira da je sam objekt 4 nastao u drugoj fazi, nakon kanala s jedne i objekta 5 s druge strane.

Posebno valja istaknuti objekt 11, koji se nalazi na samom sjeveroistoku istražene površine. Taj kompleks prostorija pretrpio je teške devastacije recentnom arhitekturom. Unatoč devastaciji, registriran je atrijski prostor s više postamenata iz različitih faza. S istočne strane omeđen je zidovima prostorija A i B, a sa zapadne kolonadom postamenata s dograđenim zidom. Ti su postamenti u kasnijoj fazi dogradnjom zidane opečne konstrukcije povezani u jedinstven zid (SJ 3307). Najjužni dio te dogradnje djelomice ulazi ispod recentne arhitekture, a građen je od hidraulične žbuke. Na njega se naslanjaju dva okomita zida jednaka po duljini i načinu gradnje, te tako zatvaraju kvadratni prostor. Na uglovima tog prostora stoje četvrtasti postamenti građeni od opeke povezane mortom, a podlogu im čine manji lomljeni komadi opeke povezane žućkastom glinom (uostalom, kao i većina postamenata te faze gradnje). Jugozapadni postament nije registriran zbog toga što se vjerojatno nalazi na prostoru velikih recentnih betonskih konstrukcija. Nasuprot zida (SJ 3307) nalazi se dio kamenog stupa *in situ* na hidrauličnoj žbuci, koja je možda ostatak istočnog zida te strukture, odnosno „bazena". U samoj sredini tog prostora, omeđenog hidrauličnim zidovima površine oko 12 m², nalazi se peć (ložište) sa sustavom hipokausta (SJ 3246/3247/3248).

Između navedenih objekata nalazi se gotovo prazan atrijski ili forumski prostor ispunjen podnicama različitih faza, kao i bunarima, jamama i kanalima. Na samom zapadu tog prostora, koji je vrlo vjerojatno bio u javnoj uporabi, nalaze se rupe od kolaca (drvenih stupova) poredanih u kolonadu smjera sjever-jug, koja se nalazi neposredno uz istočni rub pronađene gradske komunikacije smjera sjever-jug.

Faza 1. – 2. st. (prva faza)
Toj fazi pripadaju brojni sustavi i građevine koje nastaju početkom urbanizacije Murse i postaju osnovica za dalji razvoj grada. Sustavi i objekti nastali u toj građevinskoj fazi sačuvali su pravce pružanja i funkcije te su uz stanovite preinake i dogradnje ograničili i uvjetovali dalji urbani razvoj i eksploataciju prostora. Objekti su vjerojatno tijekom razvojnih faza mijenjali funkciju, uz neznatne gabaritne promjene. Toj fazi pripadaju fortifikacijski, komunalni i komunikacijski sustavi koji su uvjetovali smještaj i funkciju objekata unutar insularnog prostora. Vjerojatno u toj fazi prostor *villae urbane* čine objekti 1, 2, 5, 10 i 11 (prostorija B) te peristilni prostori, otvoreni i smješteni uz komunikacije sa sustavom kanala i prostorije za akumulaciju vode (objekt 6), kao i podnica (SJ 1296).

Faza 2. – 3. st. (druga faza)
Druga faza nastaje nakon što su germanska plemena Markomana devastirala Mursu. Ta devastacija mogla bi se sagledati kroza zapune velikih drenažnih kanala i slojeve gara. Vjerojatno je u fazi obnove, za vrijeme dinastije Severa, došlo do obnove komunikacijskog sustava, koji je poštovao prethodne smjerove, ali ne i tehnike izgradnje cesta. Odvodni sustav preusmjeren je u postojeće i novonastale bunare, pri čemu su, gdje je to bilo moguće, korišteni postojeći kanali za odvodnju. Osim obnove sustava, u toj fazi dolazi i do dodatne izgradnje novih objekata koji su smanjili atrijski prostor. U toj je fazi moguća izgradnja objekta 4, objekta 8 te južnog dijela objekta 11 (prostorija A). Tehnika gradnje *opus spicatum* upućuje na to da su navedeni objekti nastali istodobno. Toj fazi pripadala bi i registrirana pregradnja u objektu 6, odnosno pregrađivanje sjevernoga i zapadnog niza postamenata peristilnog dijela. Vjerojatno je obnovljena i prostorija za akumulaciju vode koja bi sada funkcionirala na visini od 90,65 m n.m. Sjeverni zid objekta 2 dijelom je negiran zbog nastajanja *impluviuma*. Moguće je da u toj fazi dolazi i do zatvaranja zapadnog dijela atrijskog prostora pomoću stupova drvenih konstrukcija.

Kasnoantička faza (treća faza)
Toj fazi izgradnje, koja se povezuje s Dioklecijanovim i Konstantinovim reformama, prethodila bi prethodna nivelacija terena, što je odlično definirano u sloju (SJ 1182) kojim je niveliran teren i zatrpana prostorija za akumulaciju vode. Čini se kako dosadašnje pravilnosti izostaju te kako je istočni dio *villae urbane* u potpunosti negiran pa su i novonastali objekti vjerojatno promijenili funkcije. Ta je faza odlično definirana na prostoru objekta 6 gdje je nastao nov objekt s većim brojem prostorija, a prilikom izgradnje obnovljen je jedino zapadni zid prethodnih faza. Trećoj bi fazi mogli pripasti i objekti 7 i 9, kao i temelji zidani tehnikom riblje kosti iznad objekta 11.

Faza kasnoantičke devastacije
Ta je faza registrirana pregradnim zidovima i brojnim ukopima jama i bunara. Temelji arhitekture zidani su od koso položenih sitno lomljenih opeka tzv. tehnikom *opus spicatum* koji su sačuvani u visini od nekoliko centimetara te im nisu definirane cjeline. Ta faza mjestimice koristi prethodne građevinske cjeline, maksimalno negirajući

Koštani držak noža s motivom grifona (foto: Z. Sunko)

prethodnu funkciju objekta i standarde prostornog uređenja. Kasnoantičkoj fazi devastacije pripadaju brojne otpadne jame koje su uzrokovale devastacije prethodnih faza. Jame su vjerojatno nastale pri pokušaju oživljavanja, odnosno nivelacije terena i prostora. Prilikom izgradnje rabljen je građevni materijal prethodne faze. Ostaci te faze nalaze se u atrijskom dijelu, zidovima zapadno od objekta 4 i postamentima kolonade te zidovima u objektu 5. Toj bi fazi pripadali zidovi i opeke istočno od *impluviuma*. Moguće je kako je i prostor *impluviuma* rabljen iako mu je funkcija upitna. Toj fazi pripada znatan broj vatrišta, ognjišta i peći, ali i ostaci popločenja. S obzirom na to da je u kontaminiranim slojevima pronađen i novac, faza kasnoantičke devastacije može se preliminarno datirati u 4.-5. st.

Faza novovjekovne devastacije
Devastacija registrirana u toj fazi vidljiva je raznim ukopima. Unutar novovjekovnih ukopa uz antički, uglavnom opečni i keramički materijal, pronađeno je i nekoliko glinenih lula te novovjekovna raznobojna keramika. Ukopi temelja obrambenog zida (bedema) u potpunosti su izvađeni. Moguće da su i zidovi, tada vidljive kasnoantičke faze eksploatirani, dok je arhitektura prethodnih faza bolje očuvana u vidu zidova. Toj fazi vjerojatno pripada i kontaminirani sloj SJ 59, koji je nastao devastacijom uglavnom kasnoantičkih slojeva kao posljedica nivelacije, eksploatacije i devastacije terena.

Faza devastacije u 20. st.
Riječ je o fazi uzrokovanoj izgradnjom tvornice keksa „Sloboda“ pedesetih godina. Suvremeni razvoj grada i njegove infrastrukture u znatnoj je mjeri poremetio stratigrafske odnose te mjestimice u potpunosti uništio ostatke antičke Murse. Nepovratnu i trajnu devastaciju, koja je u potpunosti uništila arheološke strukture, izazvali su ukopi u zdravicu za podrumske prostorije i dva duboka ukopa zapunjena industrijskim otpadom (šljakom), dokumentirana kao sonde 4 i 5. Takve potpune devastacije registrirane su na sjevernim i južnim dijelovima lokaliteta. Specifičnost tih ukopa jest to što su zapunjeni uglavnom rimskim nalazima. Toj fazi pripadala bi i ekološka devastacija koja je registrirana prilikom arheoloških istraživanja dubokih jama i bunara, a uzrokovana je izlijevanjem mazuta iz tvorničkih spremnika i postrojenja, što je otežalo, a ponekad i onemogućilo njihovo arheološko istraživanje.

Tijekom arheološkog istraživanja prikupljena je velika količina pokretnih arheoloških nalaza. Pokretni nalazi primarno su obrađeni, odnosno oprani i selektirani prema stratigrafskim cjelinama, procesuirani kroz terenske obrasce ovisno o vrsti, važnosti, funkciji, očuvanosti i vrsti materijala, a posebni nalazi popraćeni su i fotodokumentacijom. Nalazi su privremeno pohranjeni u prostorijama Muzeja Slavonije u Osijeku, koji je ugovorom preuzeo i obveze restauracije. Lokalitet je primarno zaštićen geotekstilnom tkaninom i zatrpan slojem zemlje.

Literatura

Adam 1993 Jean-Pierre Adam, Roman building, materials and tehniques, London, 1993.
Filipović, Katavić 2006 Slavica Filipović, Vedran Katavić, Lokalitet: Osijek – Silos, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 14 – 16.
Pinterović 1977 Danica Pinterović: Što znamo o urbanom razvoju Murse?, Materijali, XIII, Beograd, 1977: 89 – 104.

Ana Sunko
Vedran Katavić
Tomislav Jerončić

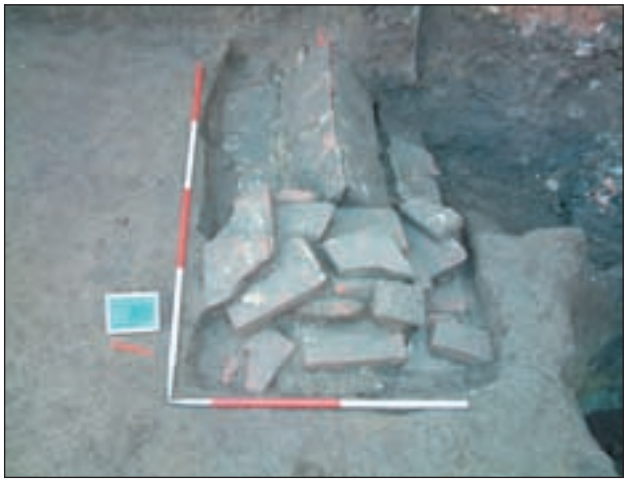
Summary

Rescue archaeological excavations at the corner of Huttlerova and Frankopanska street at Osijek – Silos site comprised the area of 4200 m². A 600 m² part of the investigated area had been permanently destroyed with the industrial plant constructed in the middle 20th century. The remains of Antique Mursa were systematically exploited in the 18th and19th century when construction material, sometimes removed from the foundations, was taken away. Beside the specified destruction the excavations also revealed remains of a larger number of objects with corresponding communication and municipal infrastructure of Roman Mursa. The remains found relate to numerous phases of urban development of the city, taking place from the 1st to 5th century. The particular importance of the research is reflected in the find of two vertical roads defining the city network of Antique Mursa.

Southern fortification system of Mursa, which ing. Franjetić had already located in the 18th century, was also found during the excavations. The fortification system was completely ruined during the mentioned destruction. The found remains of the objects are mostly preserved as basic structures, constructed with various building techniques. Architecture of the earlier phases with brick-built constructions which were obviously not noticeable in the 18 century is preserved slightly better. Also found were the remains of numerous paving and floors among which a rustic flooring constructed in mosaic technique stands out. The discovered remains of rainfalls drainage systems add value to this site. According to the assumed functions of the specific objects, the discovered remains of the architecture indicate that the area in question is an insula on which a *villa urbana* was probably constructed. Numerous finds of the industrial stoves, moulds and slag indicate developed industrial – commercial feature of the outlying *villa*. Besides the found remains of the architecture, numerous movable archaeological finds, some of which unique, also contribute to the importance of this site.

Redni broj: 8
Lokalitet: Osijek – Krstova 18
Naselje: –
Grad/općina: Osijek
Pravni status: R-239
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitno arheološko istraživanje na lokaciji Krstova 18 (k.č. 8980) u Osijeku provedeno je od 19. ožujka do 6. travnja 2007. godine. Istraživanja su provedena radi planirane izgradnje stambenog objekta koji se nalazi na registriranom i zaštićenom arheološkom lokalitetu Mursa. Istražena je površina od 170 m². Stručna je voditeljica istraživanja bila viša kustosica Slavica Filipović, prof., voditeljica Pododjela antičke arheologije Muzeja Slavonije u Osijeku. Radove je financirao investitor Piljić d.o.o iz Osijeka.

Grob 1 (foto: S. Filipović)

Pogled na istočni profil (foto: S. Filipović)

Smještaj sonde bio je uvjetovan postojećim objektom i budućom stambenom izgradnjom. Nakon uklanjanja temelja recentne arhitekture s kraja 19. st., visoke i do dva metra, u južnom dijelu sonde, u predzdravičnom sloju, definirane su dvije grobne rake. Na apsolutnoj visini od 88,95 m n.m. istražen je kosturni ukop u grobnici zidanoj od opeke. Grobnica je konstruirana s krovom na sljeme koji je zažbukan (G 1). Pokojnik je položen u ispruženom položaju u orijentaciji I-Z. Zapadni dio grobnice djelomice je uništen. U grobnici nisu pronađeni nalazi.
Na istoj apsolutnoj visini istražen je kosturni ukop u pravokutnoj grobnoj raci (G 2). Pokojnik je položen u ispruženom položaju u orijentaciji Z-I i djelomice je očuvan. Pronađena su tri željezna čavla koja svjedoče o ukopu u drveni lijes.
Sterilan se sloj ilovače pojavio na apsolutnoj visini od 88,71 m n.m. Unutar sonde pronađeni su ostaci recentnih jama, bunara i kanala zatrpanih recentnim građevnim materijalom i ulomcima recentne keramike. Pronađeno je nekoliko koštanih igala, žeton, ukosnica i ulomci rimske keramike. Materijal pripada razdoblju antičke Murse. Arheološki nalazi, kao i dokumentacija, pohranjeni su u Pododjelu antičke arheologije Muzeja Slavonije.

Literatura

Pinterović 1956 Danica Pinterović, Prilog topografiji Murse, Osječki zbornik, V, Osijek, 1956: 55 – 92.
Pinterović 1978 Danica Pinterović, Mursa i njeno područje u antičko doba, Osijek, 1978.

Slavica Filipović, prof.

Summary

During 2007 rescue archaeological excavations were carried out at 18 Krstova Street site in Osijek, located at the position of Roman Mursa. The investigations comprised the area of 170 m². The probe position was determined by the present object and the upcoming residential construction works. After removal of the recent architecture dating to the end of the 19th century, two grave pits were defined in the bottom soil layer of southern probe side. Bone burial in brick constructed grave (without any movable finds) and bone burial in earth grave pit with the remains of three nails were investigated. Items dating to the Roman period were found inside the probe: bone needles, counters, hair pin and pottery shards.

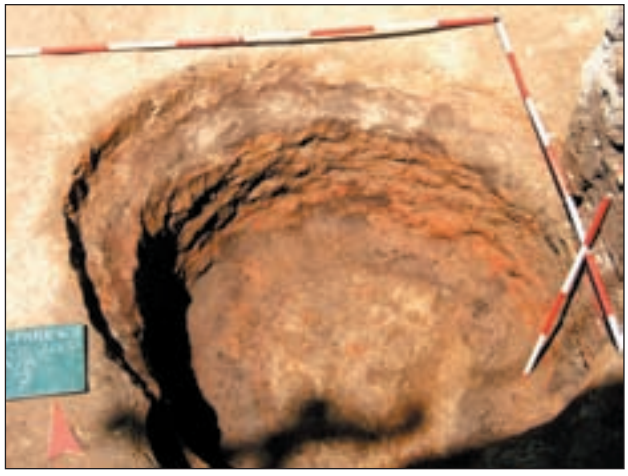
Redni broj: 9
Lokalitet: Osijek – Park kraljice K. Kosače
Naselje: –
Grad/općina: Osijek
Pravni status: R-239
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom lipnja i početkom srpnja 2007., Muzej Slavonije u Osijeku, pod voditeljstvom Jasne Šimić obavio je zaštitno iskopavanje u Donjem gradu u Osijeku, na području antičke Murse. Iskopavanje je poduzeto zbog dogradnje stambenog objekta u Parku kraljice Katarine Kosače, na površini od 8x7 m.

Iskop se protezao smjerom sjever-jug, a mali podrum preostao od srušenoga prethodnog objekta, smanjio je ukupnu površinu za 7,5 m². Površina iskopa podijeljena je na dva kvadranta nejednake površine, zapadni A i istočni B. Iskopavanje je počelo na razini antičke šute, u početku još pomiješane s ostacima recentnoga građevnog materijala.
Na sjevernom su se dijelu iskopa, ispod sloja rimskog urušenja, pojavili ostaci srušenog objekta s dijelom zida i trima razinama poda. Tu je pronađena i kamena baza stupa te nekoliko manjih ulomaka kamene arhitektonske plastike.
U jugoistočnom dijelu iskopa otkopana je oveća radionička peć osmičastog tlocrta u gornjoj razini, a okrugloga u donjoj, sa stijenkama od tvrdo zapečene zemlje. Osim nešto malo ulomaka opeke i crijepa, sadržavala je samo komadiće vrlo uništenih brončanih predmeta koji su se mrvili u prah (pa većina nije ni mogla biti prikupljena), te mjestimice veću

Dio poda uz objekt (foto: J. Šimić)

Unutrašnjost peći (foto: J. Šimić)

količinu gari. U njoj je pronađena i jedna brončana kovanica iz 2. stoljeća. Očito je da se peć kasnije nije koristila te je zatrpana, jer se na njoj nalazila baza stupa od složenih opeka.
U sjeverozapadnom dijelu otkopan je najmanje uništen dio nekadašnjeg rimskog objekta. Riječ je o dijelu prostorije s kutom zida koji se prevalio, ali je ostao relativno čitav. Očuvan je i dio poda u nekoliko razina. Ispod gornje razine poda (Sj 10) nalazilo se popločenje od opeka (Sj 11) ispod kojega je bio dio mozaika (Sj 12) od crnih i bijelih kockica, s tek ponekom crvenom kockicom. Mozaik je bio prilično oštećen i nije se mogao razabrati nikakav uzorak. Ispod njega se nalazila još jedna, relativno dobro očuvana podnica (Sj 17).
U južnom dijelu iskopa se već na dubini od 2,80 m pojavio sloj tamne sterilne zemlje ispod kojega se na 3,20 m dubine došlo do zdravice. U sjeverozapadnom dijelu kulturni sloj s ostacima antičke zgrade protezao se do dubine od 3,70 m.
Pokretni nalazi uobičajeni su za antičke urbane lokalitete ovog područja. Dakako, to su u prvom redu brojni ulomci raznih keramičkih posuda, a ističe se oveća količina tere sigilate (osobito brojna oko urušenog objekta u sjeverozapadnom uglu iskopa), nekoliko koštanih predmeta, ulomci raznoliko oslikane žbuke te šest kovanica, od kojih su tri iz 2., a dvije iz 3. stoljeća, dok jednu nije bilo moguće determinirati.
Ovo je zaštitno iskopavanje, obavljeno na maloj površini, na svijetlo dana donijelo manji dio stambene zgrade, čini se njezin južni rubni dio. U kontekstu istraživanja antičke Murse to je samo djelić cjelokupne slike, kojoj svako istraživanje ipak dodaje poneki dio koji nedostaje.

dr. sc. Jasna Šimić

Summary

In June and the beginning of July 2007 the Museum of Slavonia in Osijek carried out a minor rescue archaeological excavation at the position of Roman Mursa in the Lower Town of Osijek. The excavation comprised the area of 48, 5 m². A smaller part of the caved in brick-built object containing a tiny piece of preserved four level floor was investigated in the north-western part of the trench. The third level consisted of highly damaged black and white square mosaic. Several smaller shards of stone architecture decorations and stone column base. South of the object there was a deep stove, with octagonal ground plan in upper and round one in lower level and fired clay walls in which a 2nd century coin was found. The stove was later buried and a base of brick constructed column was found on it. Five bronze coins dating to the 2nd and 3rd century as well as various archaeological finds, mostly pottery vessels shards, were also found in the trench. Larger quantities of terra sigillata vessel shards were recorded next to the object.

Redni broj: 10
Lokalitet: Osijek – Tvrđa (Arheološki muzej Osijek)
Naselje: –
Grad/općina: Osijek
Pravni status: R-564
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U razdoblju od 10. studenog do 1. prosinca 2006., te od 10. do 16. siječnja 2007. provedena su zaštitna arheološka istraživanja u dvorištu buduće zgrade Arheološkog muzeja u Osijeku. Uz voditelja istraživanja, Zvonka Bojčića, prof. i zamjenika voditelja Tomislava Hrška, u istraživanjima su sudjelovale i studentice arheologije s Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Zadru, Ivana Murati i Anamarija Eterović. Ručni iskop obavljali su radnici iz Osijeka.

Cilj zaštitnih arheoloških istraživanja bilo je utvrđivanje postojanja netaknutih arheoloških kulturnih slojeva. Naime, unutar dvorišta postojale su recentne građevine koje su svojim podrumima bile ukopane dosta duboko te su vjerojatno uništile dio kulturnog sloja. Nakon što su srušene zgrade unutar dvorišta, strojno je uklonjena zapuna recentno zatrpanog podruma te se polako došlo do zdravice koja se nalazila na 2,50 m od površine dvorišta.

Radna fotografija (foto: T. Hršak)

Sonda koja je otvorena bila je veličine oko 50 m², te se nalazila u sjeverozapadnom uglu dvorišta. Uz tu je sondu prema južnoj strani dvorišta otvorena još jedna sonda veličine oko 50 m², koja je većim dijelom bila uništena ukopom recentnog podruma. Na razini zdravice unutar sondi jasno su se ocrtali ukopani objekti. Uglavnom je bila riječ o recentnim ukopima, jer se u svim zapunama nalazila keramika mlađa od 200 godina te ulomci cigle i crijepa, kao i nekoliko željeznih predmeta.

Jedini objekt koji se izdvajao bila je velika pravokutna jama SJ 010/011. Dimenzije objekta bile su 5 m dužine i 3 m širine. Na površini je bilo puno tragova gara, keramike i kućnog lijepa. Nakon što je objekt ispražnjen, utvrđeno je da je riječ o zemunici ili poluukopanom objektu. Zemunica je nepravilna pravokutnog oblika, s vjerojatno dvjema izdvojenim unutrašnjim prostorijama, kao i s dublje ukopanim stupom te nekoliko manjih rupa od kolaca u stijenkama koji su vjerojatno držali krovnu konstrukciju. Zemunica ima okomite bočne stijenke i dosta zaravnjeno dno koje se nalazilo ukopano na oko 0,70 m relativne dubine u svome istočnom dijelu, te oko 0,40 m relativne dubine u svome zapadnom dijelu. U sredini zemunice nalazila se nakupina kružnog oblika, promjera oko 1,20 m, u kojoj je bilo dosta velikih ulomaka kućnog lijepa te dosta gara i pepela. Iako nije nađena nikakva čvršća konstrukcija moglo bi biti riječi o ognjištu. U samoj zapuni zemunice nađeno je dosta ulomaka keramike, kućnog lijepa, nekoliko dijelova utega, a pronađena je i brončana igla. Prema svojim tipološkim karakteristikama, nalazi iz te zemunice pripadaju grupi Belegiš II (Forenbaher 1991). Pronađena je tipična belegiška keramika. Riječ je o ulomcima bikoničnih crnopoliranih žara, ukrašenih kaneliranjem i parovima roščića i drški, ulomcima sjajno uglačanih crnih i smeđih zdjela oštre bikonične profilacije, ulomak belegiškog pehara svijetlo smeđe boje s vjerojatno romboidnim otvorom, ulomci horizontalno kaneliranih vratova te koso ili vertikalno kaneliranih trbuha posuda. Prema svemu, zemunica se može datirati u Ha A1 stupanj kasnoga brončanog doba i vjerojatno pripada naselju koje se nalazilo na tom prostoru. Naime, prilikom istraživanja turskog naselja u Tvrđi, otkriven je kasnobrončanodobni horizont, a prilikom zemljanih radova na zapadnoj strani središnjeg trga u Tvrđi, na dubini od 1,5 m, pronađen je potpuno čitav kasnobelegiški pehar (Šimić 2001).

Zemunica kulturne grupe Belegiš II (foto: T. Hršak)

Literatura

Forenbaher 1991 S. Forenbaher, Nalazišta grupe „Belegiš II“ u istočnoj Slavoniji, OA, 15, Zagreb, 1991: 47 – 69.
Šimić 2001 J. Šimić, Brončano i starije željezno doba na području grada Osijeka, Osječki zbornik, 24/25, Osijek, 2001: 23 – 42.

Tomislav Hršak
Zvonko Bojčić, prof.

Summary

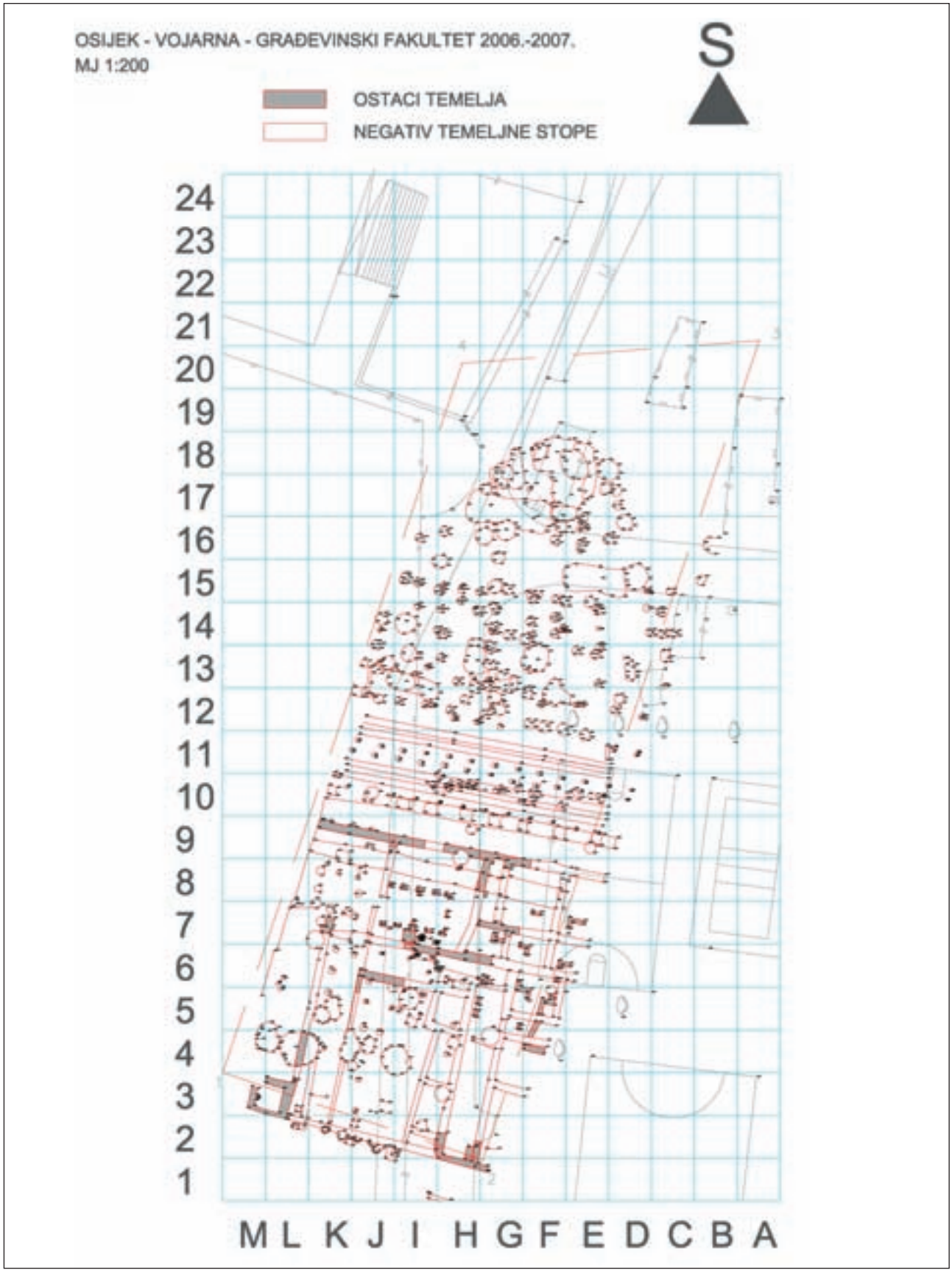
At the end of 2006 and beginning of 2007 rescue archaeological excavations were carried out in yard of the future Archaeological Museum in Osijek. The aim of the rescue excavations was to determine the existence of intact archaeological culture layers. The Probe was approximately the size of 50 m², located in north-western corner of the yard. Along this one, another 50 m². Probe was opened towards the southern side of the yard. Burial objects, mostly recent trenches, clearly distinct on natural soil level inside the probes. The only object that stood out was a big rectangular pit-dwelling (SJ 010/011). According to the movable finds which belong to the Belagiš II Group, the pit-dwelling could be dated to the Ha A stage of the Late Bronze Age and was probably a part of the settlement located there. Namely, the late Bronze Age horizon was discovered upon the excavations of the Turkish settlement in Citadel (Tvrđa) and a completely undamaged cup belonging to the late period of the Belegiš Group was found during the earthworks on the western side of the central square in Citadel at the depth of 1, 5 m.

Redni broj: 11
Lokalitet: Osijek – Vojarna (Građevinski fakultet)
Naselje: –
Grad/općina: Osijek
Pravni status: R-239
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom 2006. i 2007. trajala su zaštitna arheološka istraživanja na lokaciji Vojarna – Građevinski fakultet (k.č. 6660/1 i dio 6660/3, k.o. Osijek). Investitor radova bilo je Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku. Stručna voditeljica istraživanja bila je viša kustosica Slavica Filipović, prof., voditeljica Pododjela antičke arheologije Muzeja Slavonije u Osijeku. Arheološka istraživanja trajala su ukupno 153 radna dana, a istražena je površina od 3400 m².

Cesta

Godine 2004. i 2005. istražena je cesta zapadno od parcele Građevinskog fakulteta (Filipović, Katavić 2006). Unutar kvadranata D-K/9-12, u dužini od 35 m, istraženi

Tocrt istražene površine (izradili: A. Bašić, S. Filipović, S. Sambol)

Faza istraživanja objekta južno od ceste (foto: S. Filipović)

Faza istraživanja objekta južno od ceste (foto: S. Filipović)

su ostaci rimske ceste. Od južnog do sjevernog ruba kanala širina ceste iznosi 7,50 m. Cesta se pruža u smjeru zapad-istok, s otklonom od 100°. Cesta je izgrađena iznad dvaju drenažnih kanala, širine 2,20 m, koji su međusobno udaljeni 3,10 m, a duboki do 1,30 m. Na sjevernoj se strani nalaze tri rupe od stupova drvene konstrukcije ceste, a na južnoj jedanaest. Na prostoru između kanala nalazi se dvadeset i šest rupa, pravilno raspoređenih u dva reda. Rupe su registrirane na visini od 89,75 m n.m. i simetrično su ukopane u zdravicu do dubine 1,25 m (88,50 m n.m.). Uz rupe od stupova pronađeni su i tragovi drvenih greda koje su premošćivale kanale. Visina je negativa drvene konstrukcije sačuvanog nivoa ceste 89,75 m n.m. Drenažni kanal i negativ drvene konstrukcije ceste bili su zapunjeni arhitektonskim elementima pročelja objekta južno od ceste (baze stupova, stupovi, kapiteli, arhitravne grede), raznim građevnim materijalom (ciglama, imbreksima, tegulama, žbukom) te brojnim keramičkim, koštanim i metalnim predmetima.

Objekt južno od ceste

Južno od ceste, u kvadrantima E-M/1-10, istraženi su ostaci objekta površine 1400 m². Zapadni dio objekta djelomice je istražen 2004. godine (Filipović, Katavić 2006). Istočni rub objekta nije definiran jer izlazi izvan gabarita budućeg objekta. Objekt karakterizira pročelje u kvadrantima D-K/9-10, a ostalo je sačuvano u negativu temeljne stope zida smjera zapad-istok, dužine 35 m i širine 1,40 m. Negativ temeljne stope registriran je na visini od 89,50 m n.m., a visina dna je 89,25 m n.m. Unutar negativa temeljne stope nalazi se devet temeljnih stopa četvrtastih ojačanja čije dimenzije iznose 1,30x1,30 m, a dno je na 88,89 m n.m. Južno od pročelja i paralelno s njim, na udaljenosti od 3 m, sačuvan je temelj zida od grube kamene strukture vezane vapnenim mortom. Temelj zida registriran je na visini od 90,50 m n.m. i širine 0,85 m. Nad njim su, u kvandrantima G-J/6-9, pronađena dva međusobno paralelna zida dužine 11 m i širine 0,60 m. Razmak između tih zidova je 10,50 m te oni tako čine veliku centralnu prostoriju površine 140 m². Južno od nje, u kvadrantima I-K/2-6, nalaze se hodnici koji omeđuju dvorište čijim središtem dominira velik bunar. Promjer je bunara otprilike 3,60 m, a registriran je na 90,56 m n.m. Bočni zidovi dvorišta međusobno su udaljeni 13 m, dugi 18 m, a široki 0,60 m. Južnu stranu zgrade omeđuje zid širine 0,80 m koji se proteže i izvan sonde, a otkopan je u dužini od 31 m. Na zapadnoj su strani, u kvadrantima J-M/3-9, prostorije većih dimenzija koje nisu u potpunosti definirane zbog izlaska iz parametara iskopavanja. Na

Faza istraživanja objekta južno od ceste (foto: S. Filipović)

Kapitel stupa (foto: S. Filipović)

Rimska cesta (foto: H. Tkalac)

istočnoj se strani, u kvadrantima E-H/1-9, nalazi više manjih prostorija. Od zidova su sačuvane temeljne stope. U sjeveroistočnom dijelu objekta, u kvadrantima E-H/4-7, na visini od 90,20 m n.m. i površini od 150 m², nalaze se ostaci građevine koja ne pripada istoj građevinskoj fazi. Od nje su sačuvani jedino postamenti. Istraženo je devet kosturnih ukopa u kvadrantima E7 i 14/15 te I, J, K, G/2-7, orijentacije zapad-istok. Ukopi su u rakama i bunarima.

Na prostoru sjeverno od ceste antički su slojevi djelomice uništeni izgradnjom različitih recentnih objekata za vojne potrebe. Visina recentnog sloja mjestimice je dosezala i do 2 m. Nakon recentnog sloja definirani su bunari, otpadne jame, jedan kosturni ukop u bunaru i velik broj rupa čija se namjena još ne može odrediti.
U kvadrantima D-H/11-18 registrirano je 17 bunara na visini od 89,98 do 89,50 m n.m. Dubina bunara je od 2,56 m do 3,50 m. Najniža je istražena dubina bunara 86,05 m n.m. Kosturni je ukop definiran u bunaru, u kvadrantu E 14/15, na visini od 88,54 m n.m. Također je definirano nekoliko većih otpadnih jama koje su sadržavale veliku količinu keramike i kostiju. Kulturni slojevi u kvadrantima A-H/19-20 u potpunosti su uništeni izgradnjom vojne infrastrukture. Pronađena je velika količina keramičkog materijala, predmeta od stakla, kamena i mramora, te koštani i metalni predmeti. Materijal pripada razdoblju od polovine 1. do kraja 4. stoljeća.

Literatura

Adam 1993 Jean-Pierre Adam, Roman Building, materials and techniques, London, 1993.
Filipović 2007 Slavica Filipović, Rezultati arheološkog istraživanja Osijek – Vojarna –Poljoprivredni fakultet 2003.-2005., Osječki zbornik, 28, Osijek, 2007.
Filipović, Katavić 2006 Slavica Filipović, Vedran Katavić, OS-V- PF, Rezultati arheoloških istraživanja, Vojarna – Poljoprivredni fakultet, katalog izložbe, Osijek, 2006.
Filipović, Katavić 2006 Slavica Filipović, Vedran Katavić, Zaštitno arheološko istraživanje Osijek – Vojarna (Poljoprivredni fakultet), HAG, 2/2005, Zagreb, 2005.
Pinterović 1978 Danica Pinterović, Mursa i njeno područje u antičko doba, Osijek, 1978.

Slavica Filipović, prof.

Summary

Rescue archaeological excavations were carried out at the location of Barrack (Vojarna) – Faculty of Civil Engineering (Građevinski fakultet) in Osijek during 2006 and 2007. A 3400 m² area was investigated. The remains of a Roman road were excavated in the length of 35 metres. The road had been built above two 2.20 m wide, 3.10 m distant and 1.30 m deep drainage channels. The drainage channel and negative of a wooden construction of the road were filled with architectural elements belonging to facade of an object located south of the road (column bases, columns, capitals, arhictrave beams) different building material (bricks, imbrices, tegulae, plaster) and numerous pottery, bone and metal items. The remains of a 1400 m² object were investigated south of the road. The eastern edge of the object was not defined as it goes beyond the dimensions of the future object. The main characteristic of the object is its facade and the rest was preserved in foundation block negative of a 35 m long and 1.40 m wide wall stretching in west-east direction. On the area north of the road the Antique layers were partially destroyed with the construction of various objects meetsing modern military requirements. The recent layer was sporadically up to 2 m high. Wells, waste pits, skeleton bone burial inside a well and large number of holes which purpose was impossible to determine, were defined after the recent layer. The large quantity of archaeological finds date this site back to the period from the middle of the 1st to the end of the 4th century.

Redni broj: 12
Lokalitet: Osijek – Vukovarska 49 (Mursa, Pristanište i Vijenac I. Meštrovića)
Naselje: –
Grad/općina: Osijek
Pravni status: R-239
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološka istraživanja na lokalitetu u Vukovarskoj 49 u Osijeku, provedena su u razdoblju od 6. do 15. veljače 2007., na prostoru k.č. 6725, k.o. Osijek. Financijska sredstva za zaštitno arheološko istraživanje osigurao je naručitelj – Garcos d.o.o. Istraživanje je izvela tvrtka Geoarheo d.o.o. Voditelj istraživanja bio je Goran Skelac, dipl. arheolog.

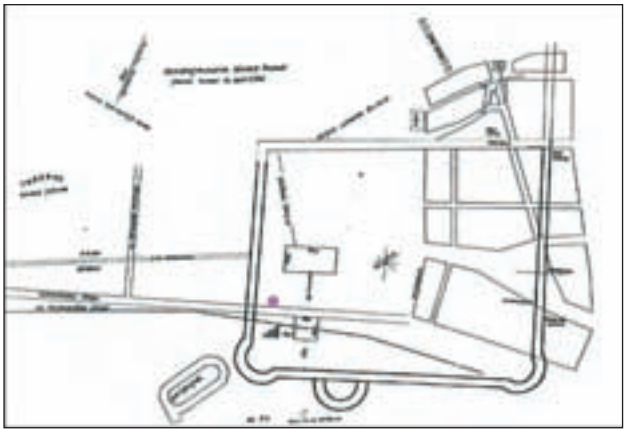
Na prostoru k.č. 6725, k.o. Osijek, u Vukovarskoj 49, planirana je izgradnja benzinske postaje. S obzirom na to da se navedena katastarska čestica nalazi na području

rasprostiranja zaštićenoga arheološkog lokaliteta Mursa, Pristanište i Vijenac I. Meštrovića, prije početka građevinskih radova bila su potrebna arheološka istraživanja. Prostor istraživanja obuhvaćao je samo sjeveroistočni dio katastarske čestice, odnosno prostor izgradnje rezervoara za benzinsku postaju, gdje dubina temelja novogradnje prelazi 0,40 m. Dimenzije sonde su 13x11,5 m, što odgovara dimenzijama rezervoara benzinske crpke. Kulturni sloj počeo se pojavljivati na 1-1,30 m dubine od današnje razine tla, a više slojeve čine recentni nanosi šute i građevnog materijala. Tijekom istraživanja uvedeno je 77 stratigrafskih jedinica, a obradom profila uočeno ih je još 20, tako da je na terenu utvrđeno ukupno 97 stratigrafskih jedinica. Gornji slojevi arheološkog lokaliteta potpuno su uništeni odnošenjem građevnog materijala s područja Murse u 19. i 20. st. za gradnju novih zgrada u Osijeku. Lokalitet je dodatno oskvrnjen i ukapanjem lukova za podrum zgrade nepoznate namjene u 18. ili 19. st., kao i ukopima temelja stambenih objekata u najnovije vrijeme, zbog čega je intaktna situacija na lokalitetu ostala sačuvana samo u najnižim slojevima. Prema preliminarno obrađenim podacima, mogu se sa sigurnošću utvrditi tri kulturna horizonta, iako ih je u stvarnosti bilo više.

Najstariji kulturni sloj evidentiran na lokalitetu vezan je uz antičko doba, a na terenu je definiran postojanjem zapečenih glinenih podloga na dvama fizički odvojenim područjima koja su povezana slojevima gara. Podloge zapečene gline vjerojatno su dna kalota peći, rabljenih u vrijeme antike. Namjena je peći, nažalost, ostala nepoznata, jer osim uočena dna početka zida kalote, ništa drugo nije ostalo sačuvano. Istom razdoblju pripada i antički objekt kojem je zbog ograničena prostora istraživanja utvrđen samo jugozapadni ugao. Ostatak objekta pružao se izvan granica zadane katastarske čestice, u smjeru sjeverozapada, ali je vjerojatno uništen ukopom temelja podruma objekta iz 18./19. st. Velike količine opeke pronalažene unutar sonde ostatak su popločenja koje bi prema evidentiranim visinama odgovaralo vremenu egzistiranja antičkog objekta. Opeke su služile kao konstruktivan element uređenja unutrašnjeg i vanjskog prostora. Vrlo je vjerojatno da je u naknadnoj fazi popločenje popravljano i obnavljano, čemu u prilog govore različiti načini slaganja i vezanja opeka. Ostaci popločenja sačuvani unutar sonde bili su u vrlo fragmentiranom stanju.

Drugi kulturni horizont pripada vremenu barbarskih plemena Kvada, Jaziga, Vandala, Hermundura, Markomana i Kotina, koji u drugoj pol. 2. st. prolaze kroz to područje i razaraju ga u većoj ili manjoj mjeri. Taj se horizont na lokalitetu očituje postojanjem otpadnih jama s golemom količinom devastiranoga antičkog materijala i nešto materijala koji nije vremenski opredjeljiv. Ukop konja u jami 5, brončanu apliku koja je pronađena neposredno uz njegovu lubanju i bazu stupa nađenu u istoj jami, također treba pripisati istom razdoblju, jednako kao i potpuno zatrpavanje bunara te mogućnost uporabe devastiranoga antičkog objekta.

Nakon horizonta razaranja, slijedi treći horizont, odnosno razdoblje obnavljanja antičkog objekta, te njegova daljnja uporaba u 3. i 4. st. Keramički materijal u gornjim slojevima sonde, koji se nalazi iznad debelog sloja gara, upućuje na kontinuitet uporabe tog prostora i nakon razdoblja razaranja u drugoj pol. 2. st. Ostaci arhitekture spomenutoga antičkog objekta na terenu su vidljivi kao četiri temelja

Položaj lokaliteta Vukovarska 49 ucrtan na Franjetićevoj rekonstrukciji prema planu iz 1786. (izradila: M. Triplat Horvat)

četverokutna oblika i kao trag „iščupana“ zida. Zid je tekao s vanjske, južne i zapadne strane temelja, ali od njega je ostao sačuvan samo ukop ispunjen svijetlom, žućkastom zemljom. Čini se da ta skupina nepokretnih nalaza čini dio temelja jugozapadnog dijela neke zgrade. S obzirom na to da su prethodna istraživanja na širem području oko lokaliteta pokazala da je u antičko vrijeme na tome mjestu egzistirala stambena četvrt, pretpostavlja se da je istraživanjem otkopan jugozapadni dio jednoga stambenog

Lučna fibula ukrašena emajlom, 2. st. (foto: D. Doračić)

Stanje na terenu pri završetku istraživanja (foto: K. Vodička Miholjek)

objekta. Pokretni materijal s lokaliteta datiran je u drugu pol. 1. st. i prvu pol. 2. st., iako postoji i velika količina keramike koja nije vremenski opredjeljiva i može se vremenski smjestiti u razdoblje 3. i 4. st., što je i vjerojatno s obzirom na to da je taj prostor (prema rezultatima prethodnih istraživanja sa susjednih lokaliteta), nastavio egzistirati i nakon 2. st. Najvažniji je nalaz lučne fibule ukrašene emajlom, za koju nije nađena analogija na području Murse. Lučne fibule ukrašene emajlom vežu se za Porajnje, odnosno za galsko i germansko područje, te datiraju u 2. st. S obzirom na to da je taj tip fibule prilično rijedak na području Hrvatske i da je većina nađenih primjeraka unikatna, fibula će biti dodatno obrađena i potencijalan je materijal za samostalnu objavu. Zanimljiv je i neobičan olovni predmet, nađen u jami 39, zajedno s lučnom fibulom ukrašenom emajlom. Predmet oblikom podsjeća na uljanicu. Metalne uljanice se u literaturi uglavnom svrstavaju u luksuzne proizvode i datiraju u 2. st. Takva bi datacija mogla biti primjenjiva, ali olovo kao materijal za izradu uljanica za sada nije pronađen u dostupnoj literaturi. Stratigrafski podaci na terenu, pokretni materijal i rezultati prethodnih arheoloških istraživanja u užoj okolini lokaliteta, većim se dijelom odnose na 2. st., odnosno na vrijeme velikoga ekonomskog i urbanog procvata Murse. Kraj 1. i prva polovina 2. st. definitivno su vrijeme egzistencije objekta čiji je jugozapadni dio utvrđen ovim istraživanjem. S obzirom na to da su prethodna istraživanja šireg područja oko lokaliteta pokazala da je u antičko vrijeme na tome mjestu egzistirala stambena četvrt, opravdana je pretpostavka da je riječ o stambenom objektu. Druga polovina 2. st. na prostoru Murse zabilježena je kao vrijeme kada su barbarska plemena u doba morkomanskih ratova razarala urbanu strukturu grada. U stratigrafskim odnosima, ono je zabilježeno kao veoma debeo sloj gara i pepela, pomiješan s gorenom zemljom i ciglom. Slični rezultati dobiveni su i istraživanjima 1968. u Bosanskoj ulici, nasuprot lokalitetu Vukovarska 49. Stambeni objekt je tada definitivno stradao. O vremenu nakon faze markomanskih ratova, na lokalitetu u Vukovarskoj 49 nema sigurnih podataka. Većina stratigrafskih odnosa u višim slojevima lokaliteta znatno je poremećena raznošenjem materijala ili recentnim ukopima građevina. Moguća obnova objekta koja je eventualno ostala sačuvana u stratigrafskim jedinicama 13, 14 i 37 te keramički materijal koji pripada kasnijem antičkom vremenu, govore u prilog kontinuiranoj uporabi tog prostora i nakon barbarskih upada u drugoj pol. 2. st. Takvu interpretaciju potvrđuju i istraživanja iz bliže okolice lokaliteta.

Kristina Vodička Miholjek

Summary

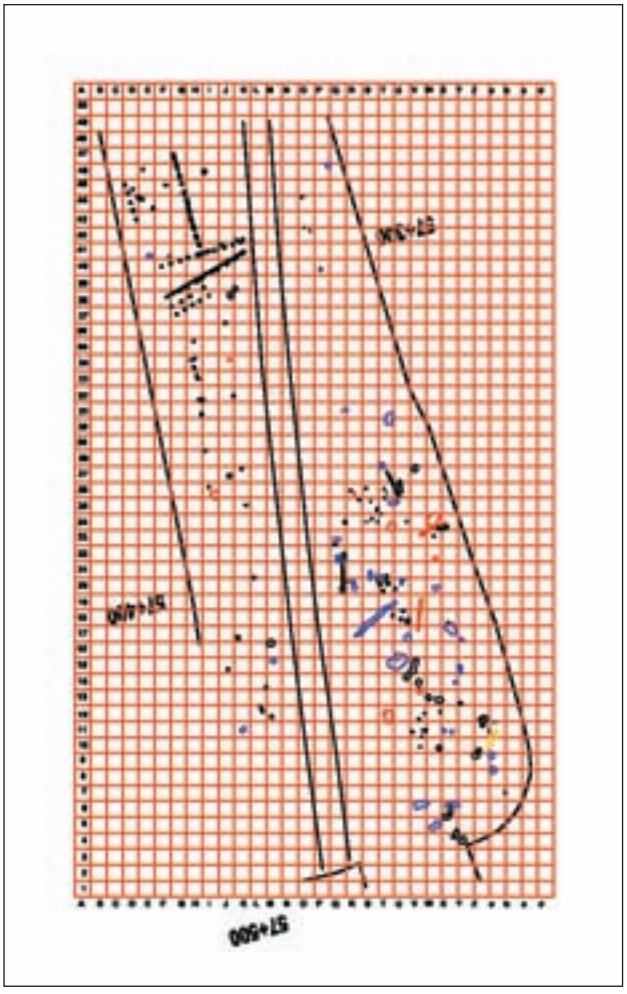
Archaeolical site at 49 Vukovarska Street in Osijek is a part of protected archaeological site ‘’Mursa, Pristanište i Vijenac I. Meštrovića.” Petrol station complex is planned on the area of the given cadastral unit so the site needed to be excavated before the beginning of the construction work. Stratigraphic data on field, movable items and results of the previous archaeological excavations in immediate vicinity of the site mostly relate it to the 2nd century i.e. the period of great economic and urban prosperity of Mursa. The object with south-western part determined with this research definitely existed at the end of the 1st and the first half of the 2nd century. The previous excavations carried out on the broader site area revealed that a residential section existed here in the Antique period, so the excavated part of the architecture was defined as a residential object. The second half of the 2nd century was documented as the period of destruction of the urban structure of Mursa carried out by the barbarian tribes penetrating these regions at the time of Marcomannic wars. In stratigraphic relations on the site, it was noted as a very thick layer of soot and ashes, mixed with burned earth and brick. The investigations carried out in 1968 in Bosanska Street, in immediate vicinity of the site, also showed similar results. The residential object was then definitely destroyed. There are no relevant data related to the site at 49 Vukovarska Street from the time period following the Marcomannic wars. Adaptation of the residential object is noticeable only in certain stratigraphic units, and the pottery items cannot be dated to a specific time period. The experience and results of the previous archaeological excavations within the surrounding area speak of its continuous usage in the 3rd and 4th century. Unfortunately, the subsequent stratigraphic layers at 49 Vukovarska Street were not preserved as the area of Roman Mursa sustained great damage due to the subsequent building material removal and a large number of recent construction works conducted on the protected site area.

Redni broj: 13
Lokalitet: Palanka
Naselje: Ivanovci Gorjanski
Grad/općina: Đakovo
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U razdoblju od 2. travnja do 10. lipnja 2007. provedena su zaštitna arheološka istraživanja na položaju Ivanovci Gorjanski – Palanka. Arheološki lokalitet (AN 24) pozicioniran je na trasi Autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj, dionica Osijek – Đakovo, stacionaža 57+250

– 57+600. Ukupna istražena površina iznosila je 28.000 m². Naručitelj je zaštitnih arheoloških istraživanja na tome položaju bilo Ministarstvo kulture, a izvršitelj zaštitnih radova, koji uključuju arheološka istraživanja i konzervaciju pokretnih arheoloških nalaza, Arheološki muzej u Zagrebu. Istraživanja su financirale Hrvatske autoceste koje su investitor svih radova na trasi autoceste. Arheološke radove vodila je mr. sc. Jacqueline Balen, viša kustosica Arheološkog muzeja u Zagrebu. U iskopavanjima su kao dio stručne ekipe sudjelovali Ana Solter (zamjenica voditeljice), dipl. arheolozi Andreja Kudelić i Ivan Drnić te studenti Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Na terenu je stalno bilo prisutno 36 radnika.

Arheološki lokalitet Palanka smješten je na blago povišenu položaju – gredi, sjeveroistočno od Đakovačke Satnice i zapadno od Ivanovaca Gorjanskih. Greda se proteže u smjeru sjeveroistok-jugozapad, a buduća cesta presijeca je u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Uzvisina na kojoj je smješteno naselje s južne je strane omeđena niskim vodoplavnim područjem (gdje je prokopan i kanal Jošava). Lokalitet je već bio prilično uništen gradnjom poljske ceste koja je naknadno pretvorena u kanal koji je služio kao divlje odlagalište smeća te obradom zemlje (što je osobito uočljivo na istočnoj strani lokaliteta koja je vidno niža od zapadne).
U zaštitnim arheološkim istraživanjima sloj humusa SJ 001 (boja prema Munsellu: 10 YR 4/2 *dark grayish brown*) skidao se strojno. Relativna debljina humusa iznosila je između 20 i 30 cm, kada se dolazilo do sterilnog sloja, tj. zdravice. Kulturni sloj nije očuvan ni na jednom dijelu nalazišta te je vjerojatno uništen poljoprivrednom obradom. Kanal koji se proteže preko čitavog lokaliteta, i to njegovim središnjem dijelom u smjeru sjever-jug (SJ 100 101) koji je bio u potpunosti ispunjen recentnim, organskim otpadom, sasvim je očišćen, a zatim zatrpan zemljom te pretvoren u stazu, odnosno komunikaciju između sjevera i juga, jer je poljska staza koja se nalazila sasvim uz kanal (s njegove istočne strane) iskopana tijekom istraživanja.
Najveća je koncentracija objekata zabilježena između stacionaža 57+400 i 57+500, tj. na južnoj padini grede. Na površini između stacionaža 57+250 i 57+300 utvrđeno je postojanje dosta objekata, međutim uglavnom je riječ o

Lokalitet Palanka, situacijski plan: crveno – brončanodobni objekti; žuto – mlađeželjeznodobni objekt; plavo – srednjovjekovni objekti; crno – objekti bez nalaza (izradila: A. Solter)

stupovima nekih recentnih (moguće od torova s početka 20. stoljeća) ili čak prirodnih pojava.
Na nalazištu je istraženo 13 prapovijesnih objekata. Uglavnom je riječ o otpadnim jamama i o dugačkim, uskim kanalima i stupovima koji su najvjerojatnije služili

Lokalitet Palanka, završni snimak – pogled s istoka; na dijelu terena već se počinje graditi nadvožnjak (foto: I. Drnić)

Lokalitet Palanka, izbor ranobrončanodobnih nalaza (foto: I. Drnić)

Lokalitet Palanka, izbor kasnobrončanodobnih nalaza (foto: I. Drnić)

za pridržavanje konstrukcije, možda nadstrešnice, ili su bili dijelovi ograda oko kuća ili prostora namijenjenih za čuvanje stoke. U njihovim je zapunama pronađena keramika koju je moguće pripisati razdoblju ranoga i kasnog brončanog doba, dok je u jednoj jami pronađena keramika rađena na kolu koja pripada mlađemu željeznom dobu, što je potvrđeno i C-14 datumima (Beta 234049-234051).
Među ukopanim objektima na nalazištu Ivanovci Gorjanski – Palanka najviše je srednjovjekovnih. Uglavnom je riječ o otpadnim jamama, stupovima, a pronađeno je i dosta manjih, plitkih jama koje su imale zapečeno dno te su vjerojatno služile kao ognjišta na otvorenome prostoru. Za neke manje objekte (stupove) nije bilo moguće odrediti pripadaju li prapovijesnim ili srednjovjekovnim konstrukcijama (u 22 stupa pronađen je isključivo lijep, ili malo ugljena i kostiju, na žalost nedovoljno za C-14 analize). Kako je na nalazištu u različitim razdobljima tijekom 20. st. bio posađen voćnjak, a također je zabilježeno i postojanje tora za životinje, neki su objekti (na nalazištu je iskopano 141 stupića u kojima nije bilo nalaza) sasvim recentne ili prirodne pojave.

Lokalitet Palanka, srednjovjekovna posuda (foto: I. Drnić)

Literatura

Wiewegh, Revald-Radolić 2007 Z. Wiewegh, V. Revald--Radolić, Lokalitet: Autocesta V-c, dionica Osijek – Đakovo, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 7 – 9.

mr. sc. Jacqueline Balen

Summary

Archaeological site Palanka is located on a mildly elevated position - beam, northeast of Đakovačka Satnica and west of Ivanovac Gorjanski. The beam stretches in northeast-southwest direction, and the future road intersects it in northwest-southeast direction. The uplift on which the settlement is situated is on its southern side bounded with low floodplain area (where Jošava channel was dug).
Thirteen prehistoric objects were excavated on the site. They were mostly waste pits and long narrow channels and columns which probably served to hold a construction, possibly a shed or were part of fences around houses or areas where cattle was kept. Their fills contained pottery that could be dated to the Early and Late Bronze age while wheel-made pottery belonging to the Early Iron Age was found in one pit.
Most of the objects buried at this site belong to the Middle Ages. Those are mostly waste pits, columns and a lot of smaller, shallow pits with fired base which probably served as open space hearths were also found.

Redni broj: 14
Lokalitet: Petrijevci – Kraljevo brdo
Naselje: Petrijevci
Grad/općina: Petrijevci
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: probno iskopavanje

Probno sondažno arheološko istraživanje lokaliteta Kraljevo brdo trajalo je pet radnih dana u studenom 2007. (stručna voditeljica istraživanja: Mirjana Paušak iz Muzeja Valpovštine; radove je financirala Općina Petrijevci). Lokalitet je kao antički evidentiran u Konzervatorskom odjelu u Osijeku, uz napomenu da je uništen iskopom zemlje za potrebe ciglane. Smješten je na brežuljku iza mjesnoga groblja, odnosno sjeverno od groblja na katastarskoj čestici 1319, k.o. Petrijevci. U sadašnjem je stanju ostala vidljiva jedna petina uzvišenja, dok je veći dio „brijega“ odrezan u vrijeme rada lokalne ciglane na tome mjestu.

O antičkim nalazima s područja Petrijevaca pisao je još Petar Katančić, a spominje ih i Brunšmid. Mirko Bulat navodi podatke iz rukopisnog Ljetopisa RKT župe u Petrijevcima iz 1781., tadašnjeg župnika Antuna Domačinovića koji spominje staru crkvu sv. Nikole na groblju, u čije su temelje bile uzidane rimske opeke. Tada je na temeljima crkve sv. Nikole sagrađena grobljanska kapela sv. Roka koja postoji i danas. Lokalitet Kraljevo brdo župnik spominje kao vidljive

Ostatak Kraljeva brda (foto: M. Paušak)

stare šance s nasutim brežuljkom zvanim *Mons regius* na obali Karašice. Prema njegovim navodima oko brežuljka su se mogli naći razni željezni predmeti.
Obilaskom terena uočena je uzvisina s grobljem i kapelom sv. Roka, zatim dio Kraljevog brda kao zasebne cjeline oko koje je opkop te tok rijeke Karašice na čijoj je sjevernoj obali uzvisina Siget koja je gotovo identična Kraljevu brdu. Ostatak Kraljeva brda je oko 10 m viši od okolnog terena i strmo se uzdiže iz okoline, dok je istočna strana okomito odsječena za potrebe izrade opeke. Današnji vrh brežuljka jest početak spusta prema zapadu. Odsječen je i nekadašnji središnji plato. Sama površina ostatka brežuljka u najširem je dijelu cca 5x10 m. U podnožju odsječenog dijela Kraljeva brda je lokalno odlagalište smeća.
Na terenu su načinjene tri sonde 3x3 m i jedan rov širine 1 m na Kraljevu brdu uz istočni odsječeni rub. Sonda 1 otvorena je na vrhu ostatka Kraljeva brda. Druga sonda otvorena je u procjepu između Kraljeva brda i grobljanskog brežuljka, a treća na rubu brežuljka na kojem se nalazi groblje. U svim trima sondama otkopana su tri sloja u kojima je bilo ulomaka građevnog materijala i ulomaka keramike pretežno manjih od 10 cm. Odmah je bilo očito da su slojevi izmiješani prijašnjom intervencijom. Na dubini od 90 cm nađen je plastični materijal. Građevni materijal nije činio smislene cjelinu. Gotovo u rubu istočnog presjeka Kraljeva brda, na dubini od 40 cm otkrivena su tri veća obrađena i nepovezana građevinska elementa od pečene gline. Ispod trećeg sloja u svim je trima sondama žuta sterilna zemlja. Tragovi paljevine u sondi 3 novijeg su datuma.
Među ukupnim nalazima prevladavaju ulomci keramike manji od 10 cm. Najveći je ulomak iz sonde 3 – veličine 16x5 cm, debljine 1 cm (dio ruba masivne posude grube izrade). Zanimljiva su tri građevinska elementa od pečene gline s ruba presjeka Kraljeva brda. Prema izgledu elemenata može se zaključiti da je riječ o skromnu objektu jednostavne izrade. U sondi 3 nađen je dio cigle s ukrasnim linijama (vidljivi su i tragovi žbuke iz sekundarne uporabe). Nalazi ulomaka keramike ne upućuju na antiku. Samo je jedan ulomak opeke iz tog vremena, a i on je bio u sekundarnoj uporabi. Keramički su ulomci pretežito novovjekovni, uz postojanje i kasnosrednjovjekovnih. Arheološki slojevi nisu vidljivi. Nalazište Kraljevo brdo očito je potpuno devastirano, kako je to još 1969. godine uočio Mirko Bulat.

Literatura

Bulat 1990 Mirko Bulat, Valpovačko područje u rimsko doba i za seobe naroda, Odjeci prošlosti, 7, Valpovo, 1990: 3 – 11.

Mirjana Paušak

Summary

Shovel test probe archaeological excavations of Kraljevo Hill site in Petrijevci lasted for five working days in September 2007. The site is registered in Conservation Department in Osijek as an Antique one with a remark that it was ruined with brickyard earth-digging. In its present state one fifth of the altitude remains visible while a larger part of the 'hill' was truncated at the time the local brickyard was built. An altitude with a cemetery and chapel and then a part of Kraljevo Hill as a separated unit around which a trench and the Karakašica watercourse are situated, are noticeable upon arrival at the site. Three 3x3 m probes were made on field (the first on the remains of Kraljevo Hill, the second in the gap between the 'hill' and the cemetery altitude and the third on the edge of the cemetery mound). Fragments of modern and Late medieval pottery prevailed among the items found. Construction material did not form any meaningful units. Archaeological layers were not visible. As Mirko Bulat had already noticed in 1969, Kraljevo Brdo archaeological site has obviously been completely devastated.

Redni broj: 15
Lokalitet: Štrbinci
Naselje: Budrovci
Grad/općina: Đakovo
Pravni status: R-236
Razdoblje: P, A, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom 2007. godine, Odsjek za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti nastavio je sustavno arheološko iskopavanje kasnoantičkoga groblja na Štrbincima (uži toponim Ribnjak). Istraživanje nalazišta započelo je zaštitnim zahvatom 1993., nakon dojave o pljačkanju zidane grobnice, a u kontinuitetu (osim 2000. i 2006.) traje od 1999. godine. Arheološki radovi na Štrbincima sustavno su i plansko istraživanje kasnorimskoga groblja, radi definiranja ukupne topografije naselja, pretpostavljene rimske Certisije. Nalazište je, međutim, složeno, jer je rimski sloj ukopan na prostoru neolitičkog naselja, a utvrđeni su i tragovi života na tome mjestu u novome vijeku (16.-17. st.). Iskopavanja na Štrbincima ujedno su i zaštitna, jer se nalazište drastično uništava dubokim oranjem i nezakonitim prikupljanjem građe s površine uz pomoć detektora. Iskopavanje tijekom 2007. Godine najvećim je dijelom bilo omogućeno sredstvima Ministarstva kulture, a u manjoj mjeri sredstvima znanstvenog projekta Romanizacija

i kristijanizacija hrvatskog dijela provincije Panonije, glavnog istraživača dr. sc. Branke Migotti. Sredstvima navedenog projekta financira se i cjelovita objava građe s iskopavanja. Radovi su trajali od 18. lipnja do 9. srpnja 2007., s ukupno ostvarenih 20 radnih dana. Stručna voditeljica iskopavanja bila je Branka Migotti, zamjenica voditeljice Danijela Roksandić, a stručnu ekipu činilo je petero studenata arheologije iz Zagreba.

Prethodnim iskopavanjima obuhvaćena je površina od 1100 m², na kojoj je istraženo 115 kasnoantičkih grobova i niz drugih arheoloških pojava koje su prethodile antičkom sloju, odnosno na njega se dovezale u prekinutom vremenskom slijedu. Iskop u 2007. nastavio se na zapadni rub zemljišta istraženog 2005. godine. Sonda je bila orijentirana S-J, a protegnuta u dužinu u smjeru I-Z, prema usjeku Ribnjaku, izvoru vode i ribolovnome bazenu. Ribnjak je ujedno granica između dvaju brežuljaka na južnome dijelu nalazišta Štrbinci, na kojoj se može očekivati zapadni rub groblja. Od ukupno geodetski snimljene i iskolčene površine od 350 m² (35x10 m), u cijelosti je istraženo 10 kvadranata od po 25 m² (K-14, K-15, J-14, J-15, I-14, I-15, H-14, H-15, G-14, G-15), ukupno 250 m², a na preostalome dijelu zemljišta skinut je humusni sloj i ocrtane stratigrafske jedinice, od kojih su istraženi grobovi i nekolicina drugih vrsta ukopa (kvadranti E-14, E-15, F-14, F-15). Geološko-pedološku vertikalnu stratigrafiju čini sivo-smeđi humus (SJ 1) debljine 0,20-0,40 m, a ispod njega je zdravica (ilovača) oker-žute i oker-smeđe boje, mjestimice izmiješana u proslojima (SJ 2), u koju su bile ukopane arheološke pojave u rasponu od prapovijesti do novoga vijeka. Pojedine SJ iz rimskog razdoblja nisu bile ukopane u zdravici već u prapovijesnim ili rimskim jamama, odnosno objektima koji su neposredno prethodili groblju. S obzirom na izrazito nepovoljne okolnosti rada, prouzročene dugotrajnom sušom i veoma tvrdom zemljom, veći dio humusnog sloja uklonjen je bagerom, uz nadzor arheologa i pregledavanje iskopa. Inače, nalazi u humusu (pretežito smrvljena keramika, opeka, žbuka i rijetki mikroliti) gotovo su neupotrebljivi u mikrotopografskom smislu, jer su razvučeni oranjem i klizanjem niz padinu. Naime, kosina terena u smjeru S-J iznosi oko 0,1 m na 1 m dužine, a na ovogodišnjem iskopu zemljište na sličan način „pada“ prema zapadnome rubu. Nakon završetka istraživanja sonda je zatrpana iskopanom zemljom, a kulturna građa (antropološka, paleontološka, pedološka i arheološka) pohranjena je i pripremljena za stručno-znanstvenu obradu u Odsjeku za arheologiju HAZU-a.

Štrbinci, pogled na iskop iz zraka (foto: T. Leleković)

Arheološki profil nalazišta složen je i u kulturnom i u stratigrafskom pogledu. Kulturna građa potječe iz prapovijesnog razdoblja i iz dvaju rimskih slojeva, a naslućuju se i novovjekovne pojave (SJ 94, SJ 104). Najpliće ukopani grobovi zatečeni su na granici humusa i zdravice, na relativnoj dubini od 30-ak cm (G 116, G 117). S druge strane, pojedine jame, od kojih su neke mogući bunari, dosežu relativnu dubinu od oko 200-250 cm (SJ 94, SJ 97). Stratigrafija je dodatno usložnjena ukopavanjem kasnorimskih grobova u ranije prapovijesne i rimske pojave. Na razini pojave stratigrafske jedinice očitovale su se kao mrlje različite boje: 1. svijetlo do tamno oker, s bijelim lesnim česticama ili mrvicama keramike, lijepa, opeke, žbuke i/ili ugljena, odnosno istrule organske tvari; 2. svijetlo do tamno siva, prazna ili s česticama kao pod 1. Preslojavanje je u primjerima vremenski i kulturno različitih slojeva bilo dobro uočljivo, dok je međusobno zadiranje grobnih raka bilo manje jasno, osobito s obzirom na to da pojedine od njih nisu bile ukopane u zdravicu, nego u druge kulturne pojave te odgovarajuću kronološku razliku pritom nije bilo moguće utvrditi. Na površini je zabilježeno ukupno 69 stratigrafskih jedinica (SJ 76-SJ 145), ali ih je istraženo 58. Njih 9 (SJ 83, SJ 99, SJ 112, SJ 116, SJ 119, SJ 123, SJ 128, SJ 141, SJ 142) očitovale su se kao površinska obojenost zemlje, bez dubine, pa su stoga poništene; SJ 78 i SJ 134 nisu istražene jer su većim dijelom ulazile u profile. Humus i zdravica (SJ 1 i SJ 2) jednake su na čitavoj dosad istraženoj površini, te im opis odgovara onome iz prethodnih izvješća.

Radi preslojavanja različitih kronološko-kulturnih pojava i uništenosti terena poljoprivrednim radovima, određivanje kulturne pripadnosti pojedinih arheoloških cjelina znatno je otežano. Među nabrojenim stratigrafskim jedinicama bilo je ukupno 35 kasnorimskih grobova (32 zemljane rake, jedan drveni lijes i dvije zidane grobnice, od kojih jedna dobro sačuvana, a druga posve razorena), 20 rimskih ukopa druge vrste, prethodno procijenjenih kao mogući grobljem razoreni stambeni objekti (SJ 90 i njene sastavnice SJ 85, SJ 86, SJ 108 i SJ 135, potom SJ 93, SJ 96 i SJ 109), nekoliko otpadnih jama i/ili bunara (SJ 94, SJ 97, SJ 103, SJ 125), 2 vatrišta (SJ 108 i SJ 130), 2 (vjerojatno) prazna groba (SJ 82, SJ 87), 4 temelja stupova (SJ 88, SJ 124, SJ 126, SJ 129), nekoliko neodređenih pojava, mogućih podnica od nabijene zemlje presječenih grobovima (SJ 131, SJ 137), 3 prapovijesne jame (SJ 95, SJ 100, SJ 102) i jedna novija pojava, moguća zemljišna međa (SJ 104). Pojedini ukopi sadržavali su ispremiješanu prapovijesnu i rimsku građu, odnosno razorene grobove i zidanu grobnicu (SJ 94/GA 130, SJ 97/G 124, G 125, G 134). U cjelini, nalazište je dalo građu iz neolitičkog razdoblja, dvaju rimskih horizonata (1. vjerojatno naselje iz 3. st. i prve polovine 4. stoljeća; 2. groblje iz druge polovine 4. stoljeća) i novijeg razdoblja. U rimskom sloju koji prethodi groblju, ulomci sive keramike najobilnija su pokretna građa.

U zatečenih 35 grobova bilo je pokopano 36 pokojnika, jer je zidana grobnica (GA 136) sadržavala dvostruk ukop. Većina je grobova bila položena u smjeru SZ-JI, s glavom na sjeverozapadu, što je uvjetovalo njihov raspored u nepravilnim redovima. Poremećenost redova posljedica

Štrbinci, grobovi 118, 120, 121, 122, 123 i 127 (foto: T. Leleković)

je različite međusobne udaljenosti pojedinih grobova i otklona u orijentaciji manjeg broja njih. Primjerice, grobovi 124, 125 i 141 položeni su u smjeru Z-I, a G 142 u smjeru JZ-SI. Nadalje, dok je razmak između pojedinih grobova i po nekoliko metara, nekolicina njih međusobno se dodiruje (G 118, G 120, G 122) ili čak presijeca (G 119 i G 121). Sve su rake približno pravokutne, veličina im se kreće od 62x30 cm (G 116) do 252x114 cm (G 121), a relativna dubina varira od 30 cm (G 116) do 137 cm (G 118). Većina je kostura osrednje sačuvana, premda ima i onih u odličnu stanju, kao i onih gotovo posve uništenih. Svi su bili ispruženi na leđima, s različito položenim rukama: obje uz tijelo, na zdjelici, trbuhu i prsima, ili pak jedna ruka u jednome od opisanih položaja, a druga u drugome. Samo kod jednog ukopa (GS 135) uočena je uporaba drvenog lijesa, posvjedočenog s 19 željeznih čavala zatečenih u dvjema razinama, premda se tragovi drvene truleži nisu razabirali. Jedina sačuvana zidana grobnica (GA 136) bila je izgrađena od opeka povezanih žbukom, kojima je bilo popločano i dno. Opeke dvoslivnog krova zatečene su u urušenju, a bočni zidovi, načinjeni od okomito postavljenih opeka, ožbukani iznutra.

Štrbinci, staklena boca, prilog iz groba 119 (foto: D. Roksandić)

Štrbinci, zidana grobnica 136 i detalj nalaza (foto: D. Roksandić)

Zabilježeno je 100 posebnih nalaza u različitom stanju sačuvanosti, od kojih 80 potječe iz grobova (iz njih 18 od ukupno 35), a preostali iz drugih ukopa. U grobovima je nađen veći broj školjki, puževa, 2 veprova zuba, više od 100 perli (pretežito staklenih, ali i od kosti, vapnenca, a moguće i karneola), 2 brončane ogrlice (u pitanju je bakarna slitina, ali radi praktičnosti ovdje je naveden još uvijek prevladavajući izraz bronca), 2 brončane kopče ogrlice, po 2 srebrne i brončane naušnice, 20 brončanih narukvica te 2 željezne i nepoznat broj polomljenih koštanih primjeraka, 11 brončanih prstena, 3 staklene pločice dijademe, 2 brončane bule, po jedan srebrni i brončani polumjesečast privjesak, po jedan brončani jezičac, okov kopče i pojasna kopča, 4 brončana novca, 12 staklenih posuda (boca, čaša i vrčeva) i 2 glinena vrča. U drugim prapovijesnim i rimskim cjelinama nađena su 3 glinena pršljena, po 1 glineni uteg, „žeton“ i loptica, po 1 brončana igla i fibula, 2 brončana novca, ulomci dvaju kamenih žrvnjeva, po 1 kamena sjekirica i brus, 2 koštane alatke i 14 perli od stakla ili karneola.

Literatura

Migotti, Perinić 2001 Branka Migotti, Ljubica Perinić, Nekropola na Štrbincima kod Đakova u svjetlu kasnoantičkog horizonta Panonije, ARR, 13, Zagreb, 2001: 103 – 204.

Migotti 2004 Branka Migotti, Kasnoantička nekropola na Štrbincima kod Đakova – iskopavanja u 2001., ARR, 14, Zagreb, 2004: 141 – 246.

Migotti 2007 Branka Migotti, Kasnoantičko groblje na Štrbincima kod Đakova – iskopavanja u 2002. i 2003. ARR, 15, Zagreb, 2007: 125 – 191.

dr. sc. Branka Migotti

Summary

Excavations of the late Roman cemetery at the site of Štrbinci near Đakovo in NE Croatia were continued in 2007. Until then, an area of 1.000 square metres had been researched, having yielded 115 graves from the 2nd half of the 4th century, as well as various Neolithic and post-Roman features. The excavated area in 2007 comprised 250 square metres, producing a fairly complicated archaeological profile. It was composed of Neolithic pits, of a huge Roman pit with a hearth and a lot of grey pottery fragments and other small finds, presumably of the 3rd and the 1st half of the 4th century, and finally, of late Roman graves. Some of the graves were sunk into the sterile soil, while others were dug into the previous Roman layer or Neolithic pits. The shallowest features were found at the relative depth of barely 0,30 m, while some of the deep pits, possibly wells, reached the depth of more than 2 m. Due to a complicated vertical stratigraphy and disturbance of the site through soil cultivation, it was not possible straightforwardly to determine the cultural profile of all archaeological features with certainty. A total of 35 inhumation graves were found, holding 36 individuals (grave vault 136 was a double burial). The majority were oriented NW-SE, with few exceptions taking W-E or SW-NE direction (head to the west). Some of the graves were several metres apart from each other, while others were abutting and even occasionally cutting each other, finally producing very loose, sub-regular cemetery rows. The majority (32) of the 35 graves were supine inhumations in earth, while in one case a wooden coffin was evidenced by 19 iron nails. Only 2 grave vaults made of mortared tiles were recovered, one of which was nearly completely preserved, while the other was totally destroyed. As many as 80 small finds, varying from excellently preserved to entirely destroyed, were established in 18 burials. They are as follows: a number of shells and snails, 2 boar teeth, over a 100 beads of glass, bone, limestone and (possibly) cornelian, 2 bronze necklaces, 2 bronze necklace clasps, 2

silver and 2 bronze earrings, 20 bronze and 2 iron bracelets, as well as many fragments of bone bracelets, 11 bronze fingerings, 3 glass diadem particles, 2 bronze *bullae*, one each silver and bronze penannular pendant, one each bronze strap end, belt mount and buckle, 4 bronze coins, 12 glass and 2 pottery vessels.

Redni broj: 16
Lokalitet: Štrosmajerovac – Pustara
Naselje: Štrosmajerovac
Grad/općina: Đakovo
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U razdoblju od 10. travnja do 10. studenog 2007. Arheološki muzej u Osijeku, pod vodstvom Zvonka Bojčića, prof. i zamjenika voditelja Tomislava Hrška, dipl. arheologa, proveo je zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Štrosmajerovac – Pustara. Lokalitet se nalazi na trasi Autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj, dionica Osijek – Đakovo, od 58.600 do 59.700 km autoceste i vodi se pod brojem AN 25 Kuševac – Štrosmajerovac – Pustara (Wiewegh, Revald-Radolić 2007). Zaštitna arheološka istraživanja obavljena su na temelju ugovora sklopljenog s Ministarstvom kulture kao naručiteljem. Istraživanja su financirale Hrvatske autoceste koje su investitor svih radova na trasi autoceste. U istraživanjima je kao dio stručne ekipe sudjelovao arheolog Ivo Pavlović iz Muzeja Đakovštine, a dio stručne ekipe činili su i studenti i apsolventi s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Zadru, kao i tehničari i dokumentaristi iz Đakova i okolice. Istraživanja su obavljena za 150 radnih dana. Zemljani se iskop, u skladu s prethodnim dogovorom, odvijao na dva načina: 1. sloj humusa strojno je iskopan bagerom; 2. ručni iskop zapuna otkrivenih objekata obavljalo je u prosjeku 50-60 radnika iz Đakova i okolice (ukupno je u radovima sudjelovalo više od 90 radnika).

Arheološki lokalitet Štrosmajerovac – Pustara smješten je na oranicama na blago povišenom položaju 1700 m zapadno od sela Kuševca. Prema sjeveroistoku i istoku lokalitet je omeđen kanalom Jošava. Prije samog istraživanja provedeno je probno arheološko istraživanje kojim je utvrđeno da kulturni slojevi postoje na pet odvojenih lokacija unutar površine registriranog lokaliteta, a vremenski su opredijeljeni u razdoblje prapovijesti i srednjeg vijeka. Na rezultatima probnih istraživanja temeljila se dinamika zaštitnih arheoloških istraživanja. U zaštitnim arheološkim istraživanjima nalazišta istraženo je ukupno 100.000 m².

Pogled na srednjovjekovno selo (foto: T. Hršak)

Žarni grob kulturne grupe Barice – Gređani (foto: T. Hršak)

Površina predviđena za istraživanje podijeljena je mrežom blokova veličine 10x10 m te je orijentirana prema sjeveru. Isto tako, teren je od juga prema sjeveru podijeljen u 13 sektora veličine 100x80 m. Dio terena obuhvaćao je i 700 m prilazne ceste. Sloj oranog humusa označen je kao SJ 001 i na cijeloj površini terena skinut je strojno. Prosječna je dubina oranog humusa od 35 do 50 cm. Ispod njega nalazila se zdravica označena kao SJ 002, u koju su bili ukopani svi objekti pronađeni na lokalitetu. Arheološkim je istraživanjima zabilježeno 3120 stratigrafskih jedinica kojima su označeni slojevi, ukopi i zapune. Pronađeno je 3160 nalaza, uglavnom keramike, kućnog lijepa i kamena. Zabilježeno je i 276 posebnih nalaza koji uključuju keramičke posude (cijele i fragmentirane), keramičke predmete (pršljeni, utezi), predmete od željeza i bronce (noževi, igle, dijelovi konjske opreme, razni dijelovi nakita) te ulomci žrvnjeva i bruseva, kao i glačanoga i cijepanog litičkog materijala. Tijekom istraživanja prikupljena su 822 uzorka zemlje, ugljena, kostiju i školjki. Nacrtano je 1200 crteža (tlocrta, presjeka, profila, grobova i keramike *in situ*). Tijekom istraživanja svi su pronađeni objekti snimljeni totalnom stanicom.

U sektoru I pronađeni su ostaci kasnosrednjovjekovnog sela. Riječ je uglavnom o jamama ili poluukopanim objektima koji su vjerojatno imali neku gospodarsku namjenu. Na dvama su mjestima otkriveni nizovi stupova koji zatvaraju prostor, pa se može pretpostaviti da je riječ i o nekim stambenim prostorima. Nisu pronađeni ostaci nikakvih podnica. Jedna se jama, na temelju dubine i oblika, može okarakterizirati kao bunar. Materijal pronađen u zapunama prilično je recentan, a s obzirom na to da su pronađena i dva novčića koja se datiraju u kraj 18. i početak 19. st. može se pretpostaviti da je naselje egzistiralo još prije 200 godina. U sektorima V i VI, te na dijelu prilazne ceste u dužini od oko 200 m, pronađeni su ostaci srednjovjekovnog sela. Na tom je mjestu gustoća objekata bila jako velika, a od ukopanih objekata izdvojene su kuće, zemunice, jame, bunari, kanali, stupovi i vatrišta u čijim je zapunama pronađena velika količina arheološkog materijala, u najvećem broju ulomaka keramičkih posuda, kućnog lijepa i opeke te velik broj metalnih predmeta. Tijekom istraživanja nisu pronađeni ostaci zidova ili podnica kuća, no na njihovo postojanje upućuje pravilan pravokutan raspored stupova. Veći ukopani objekti mogu se okarakterizirati kao zemunice, a služile su kao stambeni ili radni prostor. Uz njih se nalazilo nekoliko jama koje se, s obzirom na svoj oblik i dubinu ukopa, mogu definirati kao bunari. Ostale su jame, prema svojim dimenzijama, obliku i zapuni vjerojatno otpadne jame koje su se nalazile pored kuća i zemunica. Također je pronađen velik broj vatrišta koja su se nalazila između objekata i u samim zapunama, objekata, a s obzirom na njihov presjek u većini se slučajeva može tvrditi da su kratkotrajna te da nisu obnavljana. Prema materijalu pronađenom u zapunama naselje se može datirati u razdoblje 14.-16. stoljeća. Dio naselja uništen je iskopom dvaju odvodnih kanala.

Na kraju prilazne ceste u dužini od oko 200 m pronađeni su ostaci prapovijesnog naselja. Riječ je uglavnom o otpadnim jamama, te rupama od stupova. Kako nije pronađen nijedan objekt koji bi mogao biti okarakteriziran kao stambeni, vjerojatno je zahvaćena sama periferija naselja. Prema pokretnom arheološkom materijalu naselje se može datirati u razdoblje eneolitika, i to u kulturnu grupu Baden – Boleraz.

U sektorima VII, VIII, IX i X također su pronađeni ostaci prapovijesnog naselja badenske kulture koji vjerojatno pripadaju istom naselju kao i objekti na prilaznoj cesti. Pronađeno je tek nekoliko zemuničkih objekata, dok je u ostalim slučajevima riječ o otpadnim jamama te rupama od stupova. Većina objekata ulazi ispod istočnog profila trase pa se može pretpostaviti da je tamo pravo središte naselja. U sektorima VIII, IX, X i XI pronađeno je 39 žarnih grobova. Žare su bile položene u rake promjera od 60 do 80 cm. U većini je slučajeva riječ o grobnom ritusu u kojem se u praznu raku stavljaju spaljene kosti i pepeo pokojnika zajedno s dijelovima nošnje (brončane igle ili ringovi), a zatim se poklope žarom te se uz nju u nekim slučajevima nalazi još nekoliko keramičkih posuda kao grobni prilog. Takav je grobni ritus karakterističan za kulturnu grupu Barice – Gređani. U većini slučajeva žara je iz zemlje dignuta zajedno sa zapunom, kako bi se olakšala konzervacija nalaza. Zbog intenzivnih poljoprivrednih radova, neke žare i sami grobovi bili su uništeni.

U sektorima XI, XII i XIII pronađeni su ostaci prapovijesnog naselja. Pronađen je velik broj objekata koji se mogu okarakterizirati kao stambeni objekti, zatim velik broj otpadnih jama te vatrišta na otvorenom i u zapunama objekata. U zapunama objekata pronađena je velika količina pokretnoga arheološkog materijala, ponajprije keramike i kućnog lijepa, a izdvaja se i velik broj predmeta od bronce, uglavnom brončanih igala te dijelova narukvica. Prema pokretnom arheološkom materijalu naselje se može datirati u kasno brončano doba, i to u virovitičku grupu.

Literatura

Čović 1988 B. Čović, Barice – Gređani, Arheološki leksikon BiH, Sarajevo, 1988: 60 – 61.

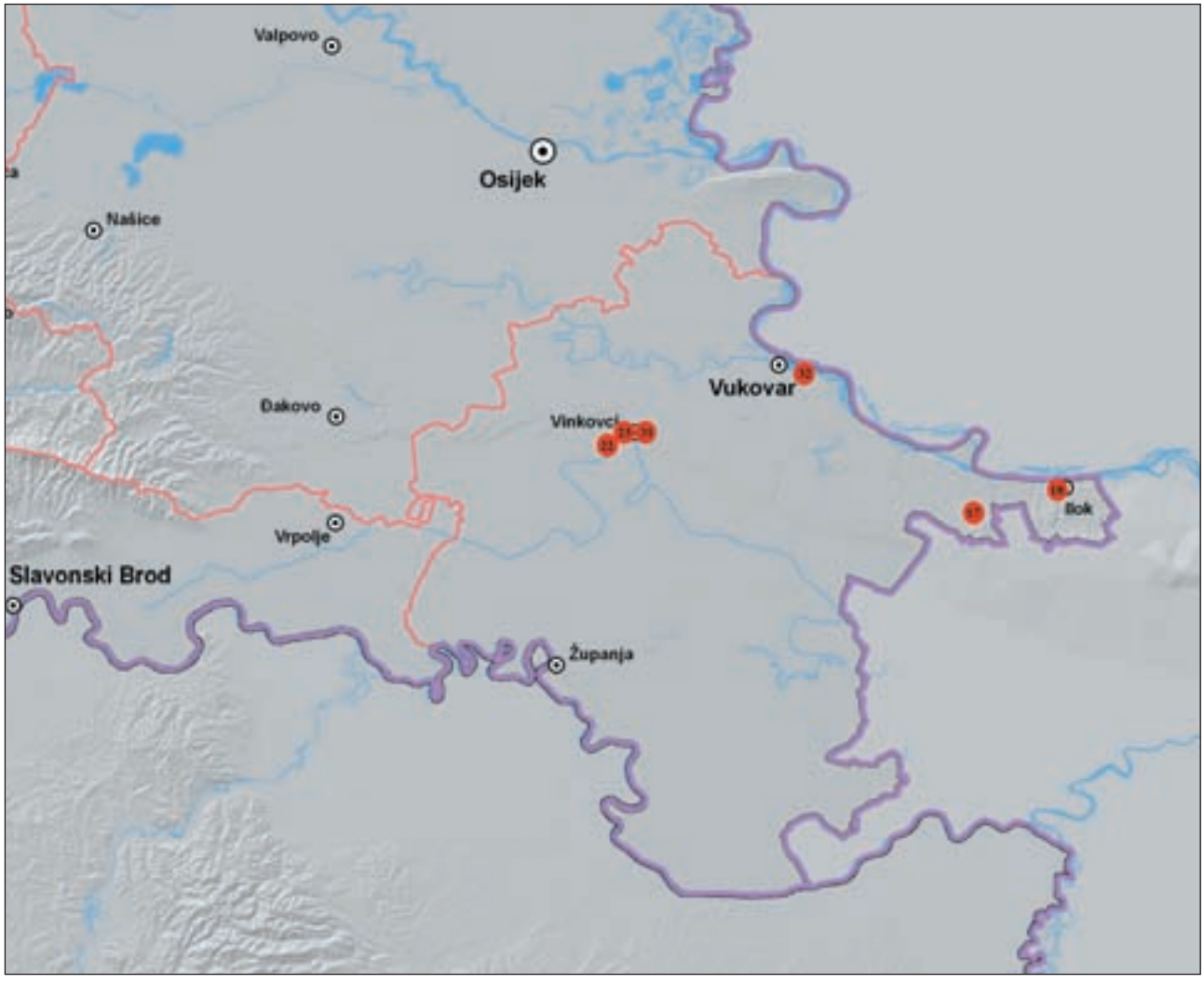
Dimitrijević 1979 S. Dimitrijević, Badenska kultura, Praistorija jugoslavenskih zemalja, III, Sarajevo, 1979.
Ložnjak – Dizdar 2005 D. Ložnjak – Dizdar, Naseljenost Podravine u starijoj fazi kulture polja sa žarama, Prilozi IAZ, 22, Zagreb, 2005: 25 – 58.
Minichreiter 1983 K. Minichreiter, Pregled istraživanja nekropola grupe „Gređani“, u: Slavoniji, Anali Os, 2, Osijek, 1982-1983: 7 – 122.
Wiewegh, Revald-Radolić 2007 Zoran Wiewegh, Vlatka Revald-Radolić, Lokalitet: Autocesta V-c, dionica Osijek – Đakovo, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 7 – 9.

Tomislav Hršak
Zvonko Bojčić, prof.

Summary

During 2007 Archaeological Museum in Osijek carried out rescue archaeological excavations at Štrosmajerovac – Pustara site, located on the future highway route between Osijek and Đakovo. Total area of 100.000 m² was researched.
Remains of the late medieval village (14th-16th century) were found in sector I. They were mostly pits, semi-buried object that probably had some economic purpose.
Remains of a prehistoric settlement belonging to the Baden Culture, its outlying part to be precise, were found in sectors VII, VIII, IX and X. Several objects with pit-dwelling features were documented while the rest turned out to be waste pits and postholes.
39 urn graves were found in VIII, IX, X, XI sectors. The urns were laid in grave pits with 60-80 cm diameter. In most of the cases it relates to a burial ritual as part of which burned bones and ashes of the deceased as well as folk costume items are placed in an empty grave pit and then covered with a urn and a couple of pottery vessels presenting grave offerings are sometimes put next to it. This kind of burial ritual is common for the Barice – Gređani Culture Group.
Remains of a prehistoric settlement were found in sectors XI, XII and XIII. A large number of objects that could be defined as residential, waste pits and open hearths were found. The object fills contained a large quantity of movable archaeological finds, mostly pottery and wattle and daub but also a large number of bronze items, above all needles and bracelet parts. According to the movable archaeological finds, the settlement can be dated to the Late Bronze Age, to the Vinkovci Group.

VUKOVARSKO-SRIJEMSKA ŽUPANIJA

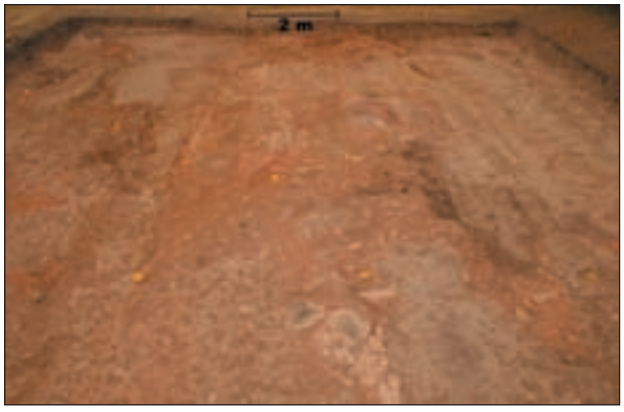

17 Bapska – Gradac
18 Ilok – Gornji grad (plato)
19 Kanal Dunav – Sava
20 Kanal Dunav – Sava
21 Kanal Dunav – Sava
22 Sopot
23 Vinkovci – Anina ul. 2b
24 Vinkovci – Glagoljaška ul. b.b.
25 Vinkovci – Ul. hrvatskih žrtava 11
26 Vinkovci – Ul. I. Gundulića 39
27 Vinkovci – Ul. I. Gundulića 48
28 Vinkovci – Ul. J. Kozarca
29 Vinkovci – Ul. J. Dalmatinca 23
30 Vinkovci – Ul. M. Gupca 14 i 20
31 Vinkovci – zaštićena arheo. zona
32 Vučedol – vinograd Streim

Redni broj: 17
Lokalitet: Bapska – Gradac
Naselje: Bapska
Grad/općina: Ilok
Pravni status: R-420
Razdoblje: P
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Nakon simboličnog početka zaštitnog istraživanja lokaliteta 2006. godine (60 m², dubina 20 cm), u srpnju 2007. nastavljeni su radovi na otvorenoj sondi B-G 06, smještenoj na sjeveroistočnom uglu prapovijesnog naselja (k.č. 2514). Voditelj istraživanja je Marcel Burić (Odsjek za arheologiju Sveučilišta u Zagrebu), a program financira Ministarstvo kulture. Sve radove na lokalitetu izvode studenti arheologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kojima su se ove godine priključili kolege iz Tübingena i Soluna.

Iskopana površina proširena je na 120 m², no u dubinu se nije ušlo znatno dublje od točke završetka radova prethodne sezone radova. Razlog je tomu to što je kuća otkrivena u izoranom sloju ipak donekle sačuvana, stoga je znatno prije očekivanja započelo precizno i detaljno čišćenje njenih ostataka, kao i njene neposredne (okolice?) dubine. Kako plato na tom dijelu „visi“ prema sjeveru, erozija je potpuno uništila pretpostavljen badenski horizont života, a vjerojatno u znatnoj mjeri i dio života iz posljednjeg odsjeka vinčanske kulture. Uz tu je činjenicu vezana situacija da je odmah u humusu otkrivena vrlo dobro sačuvana arhitektura, jer je na tome mjestu do prije pedesetak godina bio znatno dublji sloj zemlje. Intenzivnim erodiranjem taj je sloj, neposredno iznad kuće, tek „nedavno“ postao humus, tako da su nalazi iz konteksta kuće dobro sačuvani. Kuća 1 sačuvana je u dužini od oko 10 m, no njeni sjeverni gabariti ulaze u sjeverni profil sonde, stoga za sada nije moguće preciznije utvrditi kolike su zapravo bile njene dimenziije. Iako je pod kuće gotovo potpuno uništen oranjem, a njene dimenzije zasute šutom, moguće je definirati širinu od 4,5 m. Ispred istočne strane kuće nisu otkriveni tragovi gorenja, već je na tome mjestu zabilježena koncentracija nalaza utega i vrhova harpuna koji su tamo bili ostavljeni, najvjerojatnije ispod trijema ili ulaza u kuću. Sa zapadne strane kuće pronađeno je nekoliko koncentracija spaljene šute koja se veže uz požar, jer je na zapadnu stranu spuznuo krov i dio ziđa koji su na zemlji još dogorijevali, a za dvije pozicije pretpostavlja se da su uza zid kuće dograđene još dvije manje prostorije. Nažalost, na jednom od tih dvaju mjesta završava sonda, stoga će proći još neko vrijeme dok se točno ne utvrdi o čemu je riječ. Upravo je u toj „ugaonoj“ situaciji otkriven najvažniji nalaz ove kampanje radova: spremište s iznimno velikom količinom pšenice obrađene flotacijom kojom je utvrđeno da je otkriveno nešto više od kilograma (mokre) pšenice. Flotacijom i arheobotaničkim dijelom istraživanja rukovodila je Katerina Moniaki, dipl. arheologinja sa Sveučilišta u Solunu, koja izrađuje magistarski rad na temu sjemenki iz neolitičkog konteksta. Važno je istaknuti da je jama u kojoj se nalazila pšenica samo načeta čišćenjem kuće, te da najveći dio materijala još čeka vađenje, nakon čega će biti poslan na analizu u Solun. Dio tog nalaza sljedeće će godine biti poslan na radiokarbonsku analizu budući da za takav postupak u ovoj

Sonda B-G 06 s ostacima podnice Kuće 1 u prvom planu.

kampanji nije bilo financijskih sredstava. Jama je pomno zaštićena od atmosferilija te bilo koje vrste mehaničkih oštećenja. Iz uzorka zemlje zahvaćene flotacijom (oko 600 l), osim pšenice, nađeno je šest baza, tj. dijelova koji vežu samo pšenično zrno, odnosno drže ga na klasu. Prema riječima K. Moniaki, postoji mogućnost da te baze pokažu zanimljive sličnosti s istodobnom pšenicom otkrivenom u grčkoj Tesaliji, no to će možda biti potvrđeno tek nakon analize u Solunu. Također treba istaknuti i detalj da je sve zrnovlje obrađeno i pripremljeno za ubrzu konzumaciju, a ne za spremanje na duže razdoblje, te da je ispred ulaza bilo nešto ribolovne opreme i utega, što upućuje na zaključak da je kuća 1 napuštena u vrlo kratkom roku, zbog nekog sukoba ili sl.
Keramika, kao i kameni materijal, slijedi fakturu i oblike jednake onima pronađenima 2006. godine, stoga je već u kolovozu, neposredno nakon istraživanja, nekoliko fragmenata iz Bapske i Vinče predano na XRF-analizu (University of Berkely) radi detekcije različitosti/sličnosti u pripremi sirovine i tehnologiji pečenja posuda na tim dvama lokalitetima. Tijekom sezone 2007. zabilježen je statistički porast nalaza keramike s crvenim premazom, no to najvjerojatnije odgovara postotno većoj iskopanoj površini i ipak nešto većoj dubini iskopa. Pored utega, harpuna, koštanih igli, životinjskih kostiju te ponovo nekoliko tisuća ulomaka keramike, otkriven je i fragment alatke od opsidijana, što uz nalaz *spondilus* školjke iz 2006. dokazuje da su se stanovnici neolitičkog naselja na Gradcu koristili

Pšenica nakon flotacije

tim dvjema vrlo cijenjenim neolitičkim vrijednosnicama. Opsidijan će, u sklopu projekta analiziranja podrijetla sirovine na uzorcima iz cijele Hrvatske, biti predan na PGA analizu u nuklearni istraživački centar u Budimpešti (KFKI). Dr. sc. Lidija Galović iz Hrvatskog instituta za geologiju načinila je nekoliko geoloških probnih sondi kroz kulturni sloj koji je na više na mjesta na lokalitetu pokazao dubinu veću od 4,70 m te probnim bušenjem uputila na još nekoliko prapovijesnih lokaliteta u neposrednoj blizini Gradca.
Pokretni arheološki materijal deponiran je na Odsjeku za arheologiju u Zagrebu radi obrade, nakon koje će biti privremeno pohranjen u muzeju u Iloku. Otvoreni dio sonde do sljedeće kampanje istraživanja B-G 06 zaštićen je pokrovom od najlona, slame i drveta.

Literatura

Dimitrijević 1969 S. Dimitrijević, Sopotsko-lenđelska kultura, Zagreb, 1969.
Dimitrijević, Majnarić-Pandžić, Težak-Gregl 1998 S. Dimitrijević, N. Majnarić-Pandžić, T. Težak-Gregl, Prapovijest, Zagreb, 1998.
Milojčić 1949 V. Milojčić, Chronologie der Jüngerensteinzeit Mittel-und Südosteuropas, Berlin, 1949.
Burić 2007 M. Burić; Lokalitet: Bapska – Gradac, HAG 3/2006, Zagreb, 2007: 33 – 34.

Marcel Burić

Summary

In July 2007 excavation of the B-G 06 probe, located in the northeastern corner of the prehistoric settlement in Bapska (probe size: 120 m²), were continued.
House 1, which was preserved approximately 10 m in lenght, was researched, but its northern dimensions enter the northern probe profile which, at the moment, makes its original dimensions impossible to determine. The most important find of this archaeological campaign was discovered in the corner of the probe: a depository with an extremely large quantity of wheat (over a kilogram of wheat was excavated). Apart from the weights, harpoons, bone needles, animal bones and several thousand pottery fragments, a fragment of an obsidian tool was also discovered.

Redni broj: 18
Lokalitet: Ilok – Gornji grad
Naselje: –
Grad/općina: Ilok
Pravni status: Z-4062
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervatorska istraživanja

Arheološka istraživanja lokaliteta unutar stare gradske jezgre Iloka – dvor knezova Iločkih, crkva sv. Petra apostola, bedemi i kula, koja provodi Institut za arheologiju pod vodstvom prof. dr. sc. Željka Tomičića, dio je arheološko-konzervatorskih radova u sklopu obnove i revitalizacije arheološko-graditeljskog sklopa Gornjega grada u Iloku, koja se odvija u okviru projekta „Istraživanje, obnova i revitalizacija kulturne baštine Ilok – Vukovar – Vučedol“. Projekt novčano podupiru Ministarstvo kulture i Razvojna banka Vijeća Europe. Istraživanja su trajala od 16. travnja do 13. srpnja, te od 11. rujna do 24. studenog 2007. godine.
U zaštitnim arheološko-konzervatorskim istraživanjima sudjelovali su dr. sc. Marko Dizdar, Hrvoje Kalafatić, Kristina Turkalj, mr. sc. Saša Kovačević, mr. sc. Daria Ložnjak i Katarina Botić, svi iz Instituta za arheologiju. Nacrtnu dokumentaciju izradile su Nela Kovačević i Ivana Milat (Arheo Plan d.o.o.) iz Dubrovnika. Kao vanjski suradnici sudjelovale su diplomirane arheologinje Gordana Mahović i Maja Bunčić te studenti Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Geofizikalna istraživanja provedena su pod vodstvom dr. sc. B. Mušiča s Oddelka za arheologijo, Univerze v Ljubljani.

Istraživanja su bila usmjerena na prostor između palasa Iločkih i sjeverozapadnog obrambenog sklopa sastavljenog od zapadnoga i sjevernog bastiona te sjeverozapadnog bastiona/kule, a započela su još u jesen 2006., iskopavanjima novovjekovnih slojeva (Tomičić et al. 2007). Navedeni je prostor bio razdijeljen zidom izgrađenim od opeka koji je dijelio sjeverni bastion od zapadnog dvorišta, čime je površina istraživanja zapravo podijeljena na dva dijela. S izvanjske strane zapadnog bedema predviđeno je definiranje zapadne kule te dijela bedema koji se nalazi iznad vinskog podruma Odescalchijevih. Također, istražena je i južna polovica ulazne veže u istočnome obodnom zidu palasa Iločkih. Površina na kojoj su provedena istraživanja nastavlja se na prijašnje i obuhvaća ukupno 892 m^2. Dubina iskopa ovisila je o zabilježenim strukturama i slojevima, odnosno na prostoru zapadnog dvorišta palasa, sjevernog bastiona i veže, iskopavano je do lesa.

Zapadno dvorište – mlađi slojevi i konstrukcije
Prostor zapadnog dvorišta tijekom 2007. istražen je u svojoj južnoj polovici. Na početku radova zatečen je sloj šute debljine i veće od 1,50 m, koji je nastao rušenjem zidova palasa čija je debljina iznosila više od tri metra, a do te razgradnje došlo je prije prve barokne obnove krajem 17. st. U taj su sloj šute potom bili ukopani temelji baroknih zgrada, bunar i kanalizacijski sustavi. Jedan barokni objekt, prikazan na katastru iz 1863., zapadnim se licem naslanja na zapadni bastion, te sa sjeverne strane ima pridodanu vapnenicu veličine 3,52x3,76 m. Svojim južnim dijelom objekt izlazi izvan granica iskopa, a širina mu je 6,79 m. Uz južni profil istražene površine izdvojeni su temelji još jednog objekta širine 1,39 m, nemarno napravljeni od ulomaka opeka povezanih s dosta žbuke. Taj objekt nije prikazan na katastarskom planu iz sredine 19. st. Iskopavanje uza zapadni zid gotičkog palasa omogućilo je i definiranje barokne razine zapadnog dvorišta, koja se nalazila tridesetak centimetara ispod današnje razine.
Razdoblju 18. st. pripadaju ostaci bunara promjera 2 m, obzidanog radijalno raspoređenim opekama vel. 29x14,5x7 cm, te ispunjenog brojnim keramičkim ulomcima. Istom razdoblju pripadaju i ostaci kanalizacije postavljene u dubok ukop širine 0,71 m. Ukop kanalizacije proteže se od sjeverozapadnog ugla palasa (koji je i oštetio) prema jugu,

gdje su ga preslojili vapnenica i barokna zgrada. Kanalizacija je bila načinjena od iznutra ocakljenih cijevi promjera 12 cm, prekrivenih opekama postavljenima u obliku krova na dvije vode, te povezanima s dosta žbuke. Vjerojatno se bunar i opisana kanalizacija mogu povezati s vremenom prve barokne obnove palače knezova Odescalchi iz prve polovine 18. st., dok objekt s vapnenicom odgovara nekoj od mlađih faza i obnova.

Novovjekovni ukopi i strukture u zapadnom dvorištu ležali su na drugom sloju šute koji najvjerojatnije pripada razdoblju nakon izgradnje palasa, odnosno razdoblju života u njemu i to tijekom prve polovine 15. i početka 16. st. Od pokretnih nalaza mogu se istaknuti ulomci ocakljenih pećnjaka, vjerojatno dijelova peći u gornjim katovima sjevernog dijela palasa, te nalaz kamenog prozora sa željeznom rešetkom. Pećnjaci su dospjeli iz srednjoeuropskih radionica, kao dokaz političkih i ekonomskih veza tada vladajuće elite (Tomičić 2004). Prozor se izvorno najvjerojatnije nalazio na prvom katu palasa i to vjerojatno iznad nekih vrata, jer je njegov donji dio oblikovan kao nadvratnik. Uz prozor su pronađeni ulomci gotičkoga prozorskog stakla, a na samom prozoru vidljivi su tragovi crvene žbuke.

Prilikom podizanja zida bastiona u zapadnom dijelu dvorišta, za temelj je načinjen ukop koji je sadržavao pokretne nalaze iz svih razdoblja, a također ga je prekrio sloj nastao tijekom života u dvorcu. U navedenom su sloju pronađeni keramički, stakleni i metalni nalazi koji omogućavaju njegovu dataciju u kasno 15. i rano 16. st. Ispod slojeva šute izdvojen je tamno smeđi sloj koji je sadržavao velik broj zapuna jama, kanala i stupova iz svih razdoblja.

K. B.

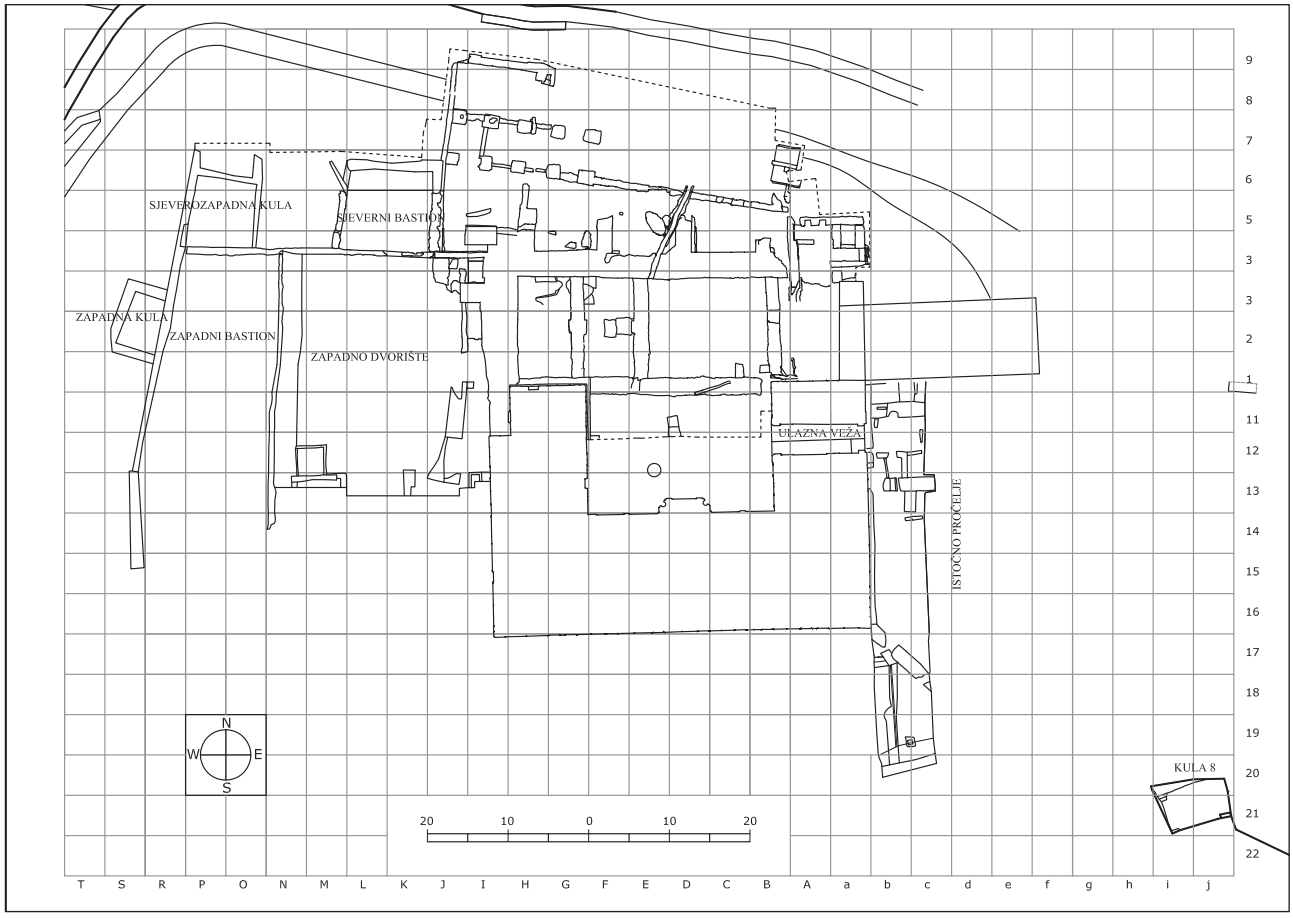
Zapadno dvorište – stariji slojevi i konstrukcije

Nakon iskopavanja novovjekovnih slojeva i ukopa te definiranja istodobnih struktura, u zapadnom je dvorištu prepoznat sloj šute za koji se pretpostavlja kako je nastao u vrijeme nakon podizanja palasa, odnosno u razdoblju života u njemu tijekom druge polovine 15. i na početku 16. st. Na njegovu su vrhu, ispod urušenoga zapadnog obodnog zida, izdvojeni ulomci pećnjaka koji najvjerojatnije pripadaju interijeru prostorija koje su se nalazile na katu sjevernog krila palasa. U navedenom su sloju pronađeni keramički, stakleni i metalni nalazi koji omogućavaju njegovu dataciju u kasno 15. i rano 16. st. Nakon iskopa sloja, u zapadnom dvorištu izdvojen je tamno smeđi sloj s velikim brojem zapuna jama, kanala i stupova iz svih razdoblja. Najveći broj ukopa stupova čine ostaci drvenih objekata koji su se nalazili neposredno uz palas, s njegove zapadne strane. Tim objektima pripadaju i ukopi uskih, dubokih i dugih kanala. Stratigrafska zapažanja upućuju na to da je riječ o objektima koji su stariji od vremena izgradnje bastiona, budući da je ukop za temelje zapadnog bastiona presjekao neke kanale i stupove. Na prostoru zapadnog dvorišta izdvojene su i neke plitko ukopane pravokutne jame zaobljenih uglova, s ulomcima kasnosrednjovjekovne keramike.

Nakon iskopa sloja šute, definirane su zapune ukopa za temelje zapadnoga obodnog zida palasa koje su sadržavale nalaze iz svih razdoblja. Ipak, za datiranje su najvažniji keramički ulomci iz kasnoga srednjeg vijeka te nalazi novca. Prema stratigrafskoj slici, oko palasa se nalazio jarak širine 5,20 m, o čemu svjedoči i izvanjsko lice zida koje je sačuvano do temeljne stope na visini od 129,40 m n.m., koja je bila znatno niža od razine dvorišta. Postoji mogućnost kako je zapadni jarak bio djelomice zatrpan nakon podizanja zapadnoga i sjevernog bastiona, no njegovi prikazi na planovima iz kraja 17. st. pokazuju kako je zasigurno još tada morao biti vidljiv. Jarak se izvorno protezao sve do ruba platoa prema sjeveru, da bi u jednoj mlađoj fazi palasa bio pregrađen zidom koji je razdvajao naknadno pridodan sjeverni bastion i zapadno dvorište. To se najvjerojatnije zbilo u doba Lovre Iločkog, kada je najugroženija zapadna strana utvrđenoga Gornjega grada obnovljena i dograđena kako bi se pojačala zbog povećanih prijetnji uzrokovanih razvojem artiljerije.

Uklanjanje starijih slojeva na prostoru zapadnog dvorišta vjerojatno se zbilo prilikom podizanja bastiona, pa su ti slojevi s nalazima završili u njihovoj zemljanoj ispuni. O tome bi svjedočila i znatno viša sačuvana razina u sjevernom bastionu gdje su preostali i kasnorimski slojevi, dok je kod zapadnog dvorišta djelomice sačuvana tek razina predlesa. Na taj su način preostale samo zapune dublje ukopanih jama, kanala i stupova, najčešće iz razdoblja kasne antike.

Iznimno postignuće istraživanja provedenih 2007. definiranje je ostataka starije arhitekture uz jarak zapadnoga obodnog zida palasa. Naime, u ukopu SJ 2222 pronađeni su ostaci temelja izgrađenog od opeka i lomljenog kamena, povezanih s dosta vapnene žbuke. Lice temelja je od pravilno poredanih opeka i klesanaca, dok je središnji dio od lomljenih opeka i kamenja. Širina temelja iznosi 2,07 m. U najvećem dijelu temelj je razgrađen u cijelosti. U strukturi temelja prepoznaju se otvori od greda koje su se nekad nalazile uzduž temelja kako bi pojačale čvrstoću i elastičnost zida, slično kao kod zapadnog bedema. Veličina otvora iznosila je 22x24 cm. Opisanoj starijoj arhitekturi pripadali su još neki elementi koji su također pronađeni u zapadnom dvorištu. Tako je izdvojen ukop u kojem su, ispod rastresitih zapuna s ulomcima kasnosrednjovjekovne keramike i nalaza novca, pronađeni ostaci temelja izgrađenog od lomljenog kamenja koje je povezano s dosta vapnene žbuke. Taj je ukop s temeljom presječen zidom te istočnim obodnim zidom sjevernog bastiona. Također, u južnom dijelu istražene površine ukop se proširuje prema zapadu u ukop SJ 2222 u kojem su, uz njegov zapadni rub, pronađeni ostaci temelja od lomljenog kamena. Ipak, u najvećem dijelu navedeni su temelji uništeni u cijelosti, pa je teško definirati njihovu namjenu. O datiranju navedene starije arhitekture svjedoče stratigrafski odnosi i pokretni nalazi u zapunama ukopa. Podatak da su ukopi za stariju arhitekturu presječeni ukopom za temelj zapadnog zida palasa i jarkom datira ih u starije razdoblje. Njihova razgradnja najvjerojatnije se zbila neposredno prije gradnje palasa, budući da su u zapunama ukopa starije arhitekture također pronađeni ulomci kasnosrednjovjekovne keramike. Ostaje još pitanje namjene tih struktura. S obzirom na otkriće kamenih temelja na sjevernome i južnom dijelu istražene površine, kao i temelja zidova između, moguće je kako je riječ o dijelu starijega zapadnog bedema s kulama koji je izgradnjom palasa izgubio svrhu, odnosno njihova pozicija neposredno uz njega nije udovoljavala reprezentativnoj funkciji koju je imao palas. Vjerojatno je, najkasnije tijekom

Plan dvora knezova Iločkih, kule 8 i dijela sjevernog plašta bedema

izgradnje palasa, navedena starija arhitektura razgrađena, da bi se najkasnije u vrijeme Lovrine vlasti već odvijalo podizanje sjevernoga i zapadnog bastiona te stvaranje nove linije obrane.

Od pokretnih kasnosrednjovjekovnih nalaza, na prostoru zapadnog dvorišta zabilježeni su ulomci polikromno ocakljenih i figuralno ukrašenih pećnjaka. Pećnjaci su dospjeli iz srednjoeuropskih radinica, kao dokaz političkih i ekonomskih veza tada vladajuće elite (Tomičić 2004). Ispod sloja koji je nastao tijekom života u palasu već se nalazi predlesni sloj, što svjedoči o tome kako je zapadno dvorište smišljeno sniženo prilikom izgradnje zapadnoga obrambenog sklopa.

Nakon novovjekovnih i kasnosrednjovjekovnih tragova života koji su najintenzivniji, u istraživanjima su iznimno dobro dokumentirani i tragovi naseljavanja u antici, kada se na prostoru grada Iloka nalazilo rimsko naselje *Cuccium* (Jelinčić 2003). Velik broj jama različitih oblika koje su pronađene tijekom istraživanja, s brojnim pokretnim nalazima, pripada kasnoantičkom dijelu naselja koje se od sredine 3. st. proširilo uz rub lesnog platoa prema istoku. Ipak, najintenzivniji tragovi naseljavanja pripadaju 4. st. kada dunavski limes postaje presudno važan za Rimsko Carstvo kao prva linija njegove obrane. Tijekom iskopavanja prepoznato je više različitih oblika jama. Posebno se izdvajaju jame s uskim otvorom koje se vrećasto šire prema dnu. Najvjerojatnije je riječ o jamama (spremištima) za namirnice. Nakon što su izgubile prvobitnu namjenu, jame su rabljene za deponiranje građevnih ostataka i ulomaka keramike. Na temelju pokretne građe, prije svega nalaza novca, metalnih predmeta i keramičkih ulomaka, istraženi dio naselja datira se od sredine 3. do kraja 4. st.

Istraživanja su potvrdila i kontinuirane tragove prapovijesnih naselja, od mlađega i starijeg željeznog doba (Ložnjak 2002), zatim tijekom svih faza razvoja brončanog doba, preko kasnog eneolitika, sve do starčevačke kulture. Ostaci prapovijesnih slojeva na prostoru zapadnog dvorišta nisu izdvojeni, dok je najveći broj jama oštećen mlađim strukturama i ukopima. Znatan dio keramičke građe, no većinom u sekundarnom kontekstu, pripada razdoblju starijega željeznog doba i fazama Bosut IIIa-c. Dekorativnim se karakteristikama izdvajaju ulomci keramike ukrašene u Basarabi stilu. Ipak, prema keramičkim nalazima posuđa i utega, najintenzivnije je naseljavanje dokumentirano u ranoj fazi starijega željeznog doba, kada se na iločkome Gornjem gradu nalazilo naselje Kalakača, faze bosutske grupe. Po prvi put dosad u zatvorenom kontekstu pronađeni su eneolitički nalazi. Naime, u istraživanjima zapadnog dvorišta pronađen je paljevinski grob kostolačke kulture s loncem kao poklopcem i zdjelom koja je ukrašena bogato inkrustiranim ornamentom. Najstariji tragovi naseljavanja mogu se pripisati ranoneolitičkoj starčevačkoj kulturi kojoj pripadaju ostaci jarka širine 3,21 m. Iako su sva prapovijesna naselja dokumentirana samo u tragovima, budući da se

središte prapovijesnog naseljavanja nalazilo istočno – na položaju današnjeg samostana, kurije Brnjaković i crkve sv. Petra Apostola, ona svjedoče o tisućljetnoj važnosti istaknutog položaja lesnog platoa u Iloku, smještenog uz desnu, visoku obalu Dunava na zapadnim obroncima Fruške gore.

M. D. i S. K.

Sjeverni bastion

Sjeverni bastion prizidan je obrambenom zidu (SJ 600) u fazi pojačavanja obrambenih linija dvora nakon uvođenja topništva u ratovanje. Unutrašnjost bastiona bila je u srednjem vijeku zapunjena zemljom do vrha, kao i sačuvani zapadni bastion (SJ 1600).

U postturskom razdoblju, sjeverni obrambeni zid uklonjen je do razine zemlje, a na unutrašnji dio sjevernog zida bastiona bila je dograđena manja pomoćna zgrada, čiji je trag i danas vidljiv na zidu. Izostanak većih građevinskih intervencija u novom vijeku, pogodovao je očuvanju kulturnih slojeva i struktura. Jedina veća oštećenja učinjena su polaganjem komunalne infrastrukture. Prostor unutar bastiona velik je približno 10x10 m. Zbog statičkih razloga ostavljen je pojas od 2,5 m od sjevernog zida bastiona i istražena je površina od 78 m² unutar bastiona. Odmah ispod humusa istraženog 2006., otkriveno je nekoliko manjih novovjekih ukopa i antički sloj. Uza sjeverni profil otkriven je dubok srednjovjekovni ukop kvadratnog tlocrta, zapunjen sipkom bijelom šutom, a na dnu je nađeno nekoliko fragmenata srednjovjekovne keramike. Ukop za zapadni zid bastiona oštetio je veliku srednjovjekovnu jamu i više rimskih jama za zalihe. Jama potvrđuje intenzivnu naseljenost platoa u srednjem vijeku i prije izgradnje dvorca.

Na sredini istraženog prostora otkrivena je duboka bikonična antička jama za zalihe, zapunjena lomljenim opekama i sipkom zemljom. Uokolo je bilo još nekoliko većih kasnoantičkih jama. Istraživani je prostor očito bio intenzivno naseljen u 4. stoljeću. Srednjovjekovna izgradnja i duboki ukopi povezani s njom te velike kasnoantičke jame koje su zbog svoje namjene sve ukopane u les, ostavile su malo sačuvanih prapovijesnih struktura. Većina prapovijesnih nalaza nađena je u zapunama ukopa iz mlađih razdoblja, ali i oni svjedoče o intenzivnu životu tijekom cijeloga bakrenog, brončanog i željeznog doba.

H. K.

Veža

Istraživanja u ulaznoj veži provedena su u njenoj južnoj polovici na površini od 19,46 m². Ispod hodne razine naišlo se na vodovodne instalacije i telefonski kabel koji su još u funkciji te su otežali istraživanja u veži. Također se naišlo na barokni ukop s keramičkim cijevima, promjera 12 cm i dužine 42 cm. Cijevi su bile ocakljene iznutra i nalazile su se unutar konstrukcije od opeka na dvije vode. Slične cijevi nađene su i u zapadnom dvorištu, te vjerojatno obje strukture pripadaju prvoj baroknoj obnovi u 18. st. U istočnom dijelu veže, na visini od 132,05 m n.m., dokumentiran je istočni obodni zid palasa knezova Iločkih koji je oštećen recentnim instalacijama i baroknim kanalom.

Ispod novovjekovnih slojeva i struktura istražena je kasno-srednjovjekovna jama presječena temeljom današnjega južnog zida veže. Zapuna jame sadržavala je ulomke kasnosrednjovjekovnih lonaca i čaša te metalne nalaze. Najveći broj dokumentiranih slojeva i ukopa, prema pronađenim nalazima, može se datirati u razdoblje kasne antike i prapovijesti. Od prapovijesnih ukopa izdvaja se kasnobrončanodobni jarak koji se proteže u smjeru sjever--jug, a uočen je tijekom prošlogodišnjeg istraživanja, u prostoriji 2 sjevernog krila palasa.

K. T.

Zapadna kula

Zapadni bedem, koji je sačuvan u visini od 3-4 m, proteže se od sjeverozapadne kule prema jugu. U dijelu koji se nalazi iznad današnjega vinskog podruma bedem je prekinut, tj. njegov je gornji dio razgrađen. Definirani su njegovi ostaci širine 1,31 m, s vidljivim pravokutnim otvorima veličine 22x24 cm, u kojima su bile drvene grede. S izvanjske strane bedema nalazila se pravokutna kula dimenzija 5,52x8x82 m, koja je sačuvana samo u temeljima. Kula prvobitno nije bila zatvorena prema unutra, već je pregrađena naknadno.

K. T.

Istočno pročelje

Istraživanja su obuhvatila prostor ispred istočnog pročelja (parkiralište) i unutar dvorišta palače uz dvorišna pročelja, u zonama u kojima je predviđeno polaganje sveukupne tehničke infrastrukture palače knezova Odescalchi, čime je obuhvaćena površina od ukupno 343,29 m². Dubina iskopa ovisila je o zabilježenim strukturama i slojevima, odnosno na prostoru sjeverno od unutrašnjega obrambenog zida iskopavano je do lesa. Na prostoru južno od unutrašnjega obrambenog zida istraživanja su dovršena do dubine od 128 m n.m. Na kraju istraživanja cijela je površina iskopa ponovno zatrpana do visine od 60 cm ispod razine ceste. Prije zatrpavanja unutrašnji obrambeni zid i svi profili zaštićeni su najlonom.

Ispod površinskih slojeva humusa, asfalta i pijeska na cijeloj se površini iskopa nalazio sloj tamno sive zemlje sa šutom, komadima kamenja, opeke i žbuke, koji je razina nasipavanja i poravnavanja prostora parkirališta dvorca. U tom su sloju definirani recentni ukopi koji se odnose na brojne infrastrukturne zahvate tijekom druge polovine 20. st., od kojih je većina instalacija još u uporabi, što je dodatno otežalo provođenje plana istraživanja. Riječ je o električnim, telefonskim, vodovodnim i kanalizacijskim instalacijama, od kojih su poneke bile ukopane i do dubine veće od 2,50 m.

Ispod recentnih slojeva nasipavanja i poravnavanja prostora parkirališta dvorca Odescalchi dokumentirane su strukture i slojevi koji svjedoče o baroknim obnovama koje su tijekom više od dvaju stoljeća poduzimali članovi obitelji Odescalchi, počevši od prve zabilježene obnove iz prve četvrtine 18. st. (1723.), do posljednje potkraj 19. st. (1889.). Uz prvu baroknu obnovu iz prve polovine 18. st. povezuje se otkriće dviju vapnenica. U njihovim su zapunama pronađeni brojni pokretni nalazi keramičkih i staklenih posuda te metalnih predmeta koji njihovo zatrpavanje, kada su upotrijebljene za odlaganje otpada, datiraju u prvu polovinu 18. st. i mogu se povezati s trima vapnenicama koje su se nalazile u prostorijama 2

Snimak kompleksa dvora knezova Iločkih i palače Odescalchi (foto: D. Stojčić, Romulić d.o.o. – Multimedia studio)

i 4, neposredno uza sjeverno lice južnog zida sjevernog krila gotičkog palasa, a dokumentirane su u arheološkim istraživanjima dvora knezova Iločkih 2002., 2005. i 2006. godine. Istom razdoblju pripadaju i ostaci instalacija načinjeni od dvaju redova iznutra ocakljenih, keramičkih cijevi dužine 42 cm i promjera 12 cm, koje se nalaze unutar konstrukcije od opeka dokumentirane ispred ulazne veže.
Posljednji infrastrukturni radovi datiraju u vrijeme Inocenta II. (1909. – 1944.), kada je izdvojena hodna površina dvorca, napravljena od oštrobridnoga lomljenog kamenja na kojem je sitan šljunak i žut pijesak te se nalazila samo na prostoru ispred ulazne veže. Jednaka hodna površina dokumentirana je u istraživanjima dvora knezova Iločkih 2006. godine, a nalazila se u dvorištu dvorca, isključivo južno od južnoga obodnog zida sjevernog krila.
S turskom dominacijom Iloka, koja je trajala od 1526. do 1688., mogu se povezati četiri jame kružnog tlocrta, dimenzija u rasponu od 1,20 do 1,55 m. Pripisuju se razdoblju turske dominacije Ilokom, na temelju pronađenih oblika keramičkih posuda kao što su ibrici (posude za vodu) i posude s karakterističnom glazurom svijetlo zelenih i žućkastih tonova te cvjetnih motiva. Osobito su važni nalazi turskog novca. Svakako treba napomenuti kako su u zapunama svih spomenutih jama pronađene velike količine keramike te je uz keramiku turskog razdoblja pronađena i srednjovjekovna, rimska i prapovijesna keramika. Također je pronađen veći broj kamenih projektila, metalnih nalaza, osobito dijelova konjske opreme od željeza (potkove) te veća količina životinjskih kostiju.

Tijekom arheoloških istraživanja uočena je kasnosrednjovjekovna arhitektura, zidovi smjera istok-zapad s pripadajućim kontraforima, građeni od opeka povezanih bijelom žbukom, dok su im temelji građeni od većega lomljenog kamenja. Temelji zidova ukopani su kroz antičke i prapovijesne slojeve do lesa. Zidovi su znatno oštećeni recentnim kanalima za vodu i kanalizacijskim otvorom. Opisane strukture najvjerojatnije bi odgovarale ulaznim objektima dvora knezova Iločkih, podignutima u vrijeme 15. st., o kojima govore istraživanja konzervatora. Na takav bi zaključak upućivala i istraživanja konzervatora na dvorcu Odescalchi do 2001., kojima je utvrđeno da je ulaz u srednjovjekovni palas Nikole Iločkog bio s najmanje ugrožene istočne strane te da se sastojao od nekoliko objekata, očito s „vučjom jamom“, jarcima, pokretnim mostovima, građevinom oktogonalna tlocrta – mali barbakan ili bastion preko koga se ulazilo u dvorac (Horvat 2002).
Zid širine 1,66 m građen je od većega i manjeg lomljenog kamenja, pri čemu je lice građeno od pravilnijega istesanog kamenja, dok je u ispuni zida sitno lomljeno kamenje i opeke. Znatno je oštećen te je ostao sačuvan samo u temeljima. Pruža se u smjeru SZ-JI, od južnog ugla istočnog krila dvorca prema kuli 8, a istražen je samo do ruba iskopa u dužini od 10,60 m. Oštećen je šahtom i ukopom za kanalizaciju te ukopom za telefon i struju. Najvjerojatnije odgovara unutrašnjem obrambenom bedemu dvora knezova Iločkih. Na takav bi zaključak upućivale povijesne ilustracije, odnosno planovi grada Iloka, osobito opisi opata Govannija Boninnija iz 1698./1699. i 1702., koji govore

o zidini koja je išla koso od jugoistočnog ugla palasa do manje kvadratne kule (Horvat 2002; Tomičić 2003).
Razdoblju gradnje srednjovjekovnog dvorca Nikole Iločkog pripada i dokumentiran jarak koji se pruža u smjeru sjeverozapad-jugoistok, uz istočno lice istočnog krila dvorca, dužine 14,45 m. Jarak pripada fazi prije izgradnje zidova ulaznog objekta jer su zapune jarka vidljive u profilu ispod južnog lica zida SJ 3655. U profilu ispod sjevernog lica istog zida zapune jarka nisu vidljive, što upućuje na činjenicu da jarak završava ispod tog zida.
Tijekom istraživanja uočeno je i više srednjovjekovnih ukopa (jame, stupovi, kanali) koji su sadržavali ulomke kasnosrednjovjekovnih keramičkih nalaza lonaca, zdjela, čaša, zatim ulomke staklenih posuda i prozorskog stakla. Izdvajaju se nalazi zeleno ocakljenih pećnjaka, ukrašenih raznovrsnim vegetabilnim motivima. Osobito važni nalazi kasnosrednjovjekovnog novca, koji će nakon čišćenja moći preciznije datirati navedene ukope.
Ispod novovjekovnih i kasnosrednjovjekovnih slojeva i struktura dokumentirani su tragovi naseljavanja u antici, kada se na prostoru grada Iloka nalazilo rimsko naselje *Cuccium* (Jelinčić 2003). Pronađeni su ostaci antičke arhitekture, odnosno ostaci temelja zidova načinjeni od tanko lomljenog kamenja povezanog bijelom žbukom, koji svjedoče o intenzivnoj gradnji. Također su definirani i nešto stariji te plići ukopi za temelje koji upućuju na postojanje objekta podignutog od lakšeg materijala.
Tijekom iskopavanja izdvojeni su i antički slojevi te je prepoznato više oblika jama, od kojih je znatan dio oštećen mlađim ukopima. Posebno se izdvajaju jame s uskim otvorom koje se šire prema dnu. Najvjerojatnije je riječ o jamama spremištima za namirnice ili žito. Pronađeni su ulomci kasnoantičkih lampica, kasnorimske lukovičaste fibule i novac kasnorimskog razdoblja. Zanimljivi su nalazi ulomaka rimske opeke ili crijepa s vojnim pečatom (COH…).
Najveći broj prapovijesnih nalaza pripada razdoblju mlađega željeznog doba, a otkriveni su na cijeloj istraženoj površini. Keramički ulomci na temelju svojih tipoloških karakteristika (oblici ukrašeni plitkim žlijebljenjem i glačanjem ili dijelovi grafitiranih i češljasto ukrašenih lonaca) odgovaraju kasno-latenskoj fazi razvoja materijalne kulture Skordiska, čime je još jednom potvrđeno postojanje keltskog naselja iz 1. st. pr. Kr. na iločkome Gornjem gradu.

G. M. i K. T.

Crkva sv. Petra apostola

U okviru projekta arheološki je istražen i lokalitet Ilok – crkva sv. Petra apostola. Istraživanja je proveo Institut za arheologiju pod vodstvom prof. dr. sc. Željka Tomičića, u razdoblju od 17. travnja do 30. lipnja 2007., a istražena je površina od 594 m². U istraživanju su također sudjelovali dr. sc. Kornelija Minichreiter, dr. sc. Zorko Marković, mr. sc. Kristina Jelinčić – djelatnici Instituta za arheologiju, zatim mr. sc. Mario Novak s Odjela za arheologiju pri HAZU-u, izvanjske suradnice Mirela Pavličić, Maja Pasarić, Sanja Bernard, studenti Anja Bertol, Denis Blažević i Donat Rogić. Nacrtnu dokumentaciju izradio je Arheo Plan d.o.o. iz Dubrovnika.
Cilj istraživanja bio je otkriti ostatak crkve u tlocrtu, što je bilo moguće samo u njenoj sjevernoj polovini, budući da se južna polovina nalazi dijelom ispod današnje ceste ispred osnovne škole te ispod instalacija za plin, struju, vodu i telefon. Kako su spomenute instalacije u funkciji i nije predviđeno njihovo izmještanje, taj dio nije bilo moguće istražiti. Istraživanja su potvrdila pretpostavke iz istraživanja 2006., pa je ispod humusnog sloja pronađeno više ukopa iz vremena Otomanskog Carstva. Također je pronađeno srednjovjekovno groblje iz vremena kada je gotička crkva bila u funkciji, ali i groblje koje je starije od otkrivene najmlađe građevinske faze crkve. Otkriven je i jedan prapovijesni ukop koji pripada vinkovačkoj kulturi. Istražena je sjeverna polovina srednjovjekovne crkve, površina sjeverno od crkve do ceste s kontraforima, te sjeverni dio zvonika na zapadnom ulazu u crkvu.
Početak istraživanja bio je otežan, kao i prethodne godine, zbog drveća i korijenja u parku. Ispod recentnog nasipavanja parka i humusnog sloja, sjeverno od crkve otkriveni su brojni ukopi iz otomanskog vremena. Duboki ukopi cilindričnog oblika smješteni su u uglovima između kontrafora i izvanjskog lica crkve, a zapunjeni su velikim količinama životinjskih kostiju (vjerojatno je riječ o janjećim kostima), keramičkim zdjelama, tavama, pekama, loncima, mađarskim i turskim novcem, metalnim posudama, staklenim narukvicama, naprstcima i pećnjacima. Jedan od ukopa bio je dubok više od 4 m. Moguće je da su ti ukopi služili kao bunari, a potom i kao otpadne jame. Dio ukopa iz tog vremena nalazi se između tih dubokih ukopa. U unutrašnjosti zapadnog dijela crkve, turskim je ukopom razoren najzapadniji stup sjevernog reda stupova i gotički pod. Tim je ukopom uništeno i više srednjovjekovnih grobova. Otomanski ukopi izvan crkve uništili su dio

Pogled na crkvu sv. Petra apostola prema zapadu (foto: H. Jambrek)

srednjovjekovnih grobova. Riječ je o kosturnim ukopima, orijentiranima zapad-istok, ukopanima u zemljane rake, a kako su ponegdje pronalaženi čavli, dio je njih bio pokopan u drvenim kovčezima. U grobu 2 pronađena je mlada pokojnica (oko 20 godina) koja je na glavi imala brončanu dijademu od brončanih, reljefno ukrašenih pločica našivenih na tkaninu. U nekim je grobovima pronađen srednjovjekovni novac. Veći dio grobova stariji je od gotičke crkve i presječen je kontraforima.

Istraživanjima je otkrivena trobrodna gotička crkva sa zvonikom na pročelju, orijentacije zapad-istok, s manjim odstupanjem. Dužina crkve od tjemena apside do zvonika, uključujući zidove jest 60,5 m (istok-zapad), a širina 21,94 m (sjever-jug). Zvonik je dimenzija 8x8 m sa zidovima, a unutrašnjost je 4x4 m. Uz tjeme apside s izvanjske strane nalazi se kvadratna struktura od kamena i bijele žbuke, zidana odvojeno od crkve, odmah uz nju. Vjerojatno je riječ o bazi za kip ili križ. U svetištu je pronađen temelj kvadratnog oblika za oltar, dimenzija 2,8 (sjever-jug) x 3,1 m (zapad). Crkva ima dva reda po 6 stupova okruglih u presjeku, koji imaju pravokutne temelje i baze. Razmak između stupova u jednom redu i kontrafora nije jednak. Zidovi crkve građeni su od nepravilna kamenja i bijele žbuke u svetištu, a u središnjem i zapadnom dijelu od pravilno poslaganih opeka na licima i lomljene opeke u sredini, s obilnom bijelom žbukom. Baze stupova građene su od nepravilna velikog kamenja i pjeskovite žute žbuke, baze i stupovi građeni su od opeke koja je na stupovima zaobljena, a unutrašnjost je zapunjena lomljenom opekom i bijelom žbukom. Pod crkve obložen je opekama koje su položene na podlogu od žutog lesa. U zapadnom dijelu crkve pod nije sačuvan zbog turskog ukopa koji ga je uništio, a između dvaju zapadnih stupova te sjeverno od njih, sačuvana je podloga starije podnice, također od lesa. U unutrašnjosti crkve uočeni su manji pregradni zidovi od opeke. Ovogodišnjim iskopavanjem nije se došlo do dna zidova. Došlo se do dna temelja jednog kontrafora na visini od 130,50 m, a zid crkve s kojim je kontrafor zajedno građen sačuvan je na visini od 133,773. Ukupna je visina samog temelja kontrafora 2,32 m (132,82-130,5 m n.m.). Temelj sjevernog zida crkve je na spoju s temeljom zapadnog zida crkve otkriven na visini od 132,83 m, a istražen je do 129,381 m, što mu nije dno.

Od nalaza iz otomanskog razdoblja pronađene su staklene narukvice, lule, pećnjaci, grubi kuhinjski lonci, glazirane zdjele na nozi, vrčevi, metalne zdjele, naprstci, novac. Iz srednjovjekovnog razdoblja pronađena je kamena plastika koja je pripadala samoj crkvi, srednjovjekovni novac i ulomci prozorskog stakla. U srednjovjekovnim grobovima nekoliko srednjovjekovnih novaca i brončana dijadema. Od prapovijesnih nalaza ističu se keramičke posude iz vinkovačke jame.

Gotička trobrodna crkva sa stupovima i zvonikom na ulazu, vjerojatno je građena u 15. st. Uz nju se nalazilo srednjovjekovno groblje, a prema profilima ukopa jasno je kako je sama crkva imala više faza obnove poda. Postoje grobovi stariji od crkve, presječeni kontraforima, a u svetištu na profilima ukopa uočeno je više starijih podnica kakvih nema u zapadnom dijelu crkve. Nakon istraživanja lokalitet je prekriven geotekstilom, drvenim paletama i zemljom.

K. J.

Prostor kule 8, pogled na južni zid (foto: M. Ferenčević)

Kula 8

Objekt kule 8 smješten je JI od dvora knezova Iločkih, uz današnju cestu, a istraživanjem se pokušalo definirati sjeverni i istočni zid kule te pronaći njihov spoj s južnim i zapadnim zidom. Danas vidljiv južni zid dio je bedema, dok je zapadni zid turski i dio je kupališta. Gotički zid vjerojatno se nalazi na prostoru kupališta, što su potvrdila i konzervatorska istraživanja. Prema planu patera Boninija iz 1698. godine, na tom se mjestu nalazila kula s cisternom uz unutrašnji ulaz (Horvat 2002).

Nakon čišćenja i fotografiranja zatečenog stanja zidova te njihova dokumentiranja (južni zid, dio bedema, opeka; zapadni zid, dio turskog kupališta, opeka), nastavljeno je iskopavanje prostora uza zapadni zid, pri čemu je nakon humusa ispražnjen sloj šute do kompaktnijega prebačenog sloja lesa izmiješanog sa šutom, koji se koso spušta od sjevera prema jugozapadnom kutu. Definiran je sjeverni zid koji se sastoji od kamena i nešto malo opeke. Očišćen je južni zid koji je u svome gornjem dijelu građen od opeka, a prilikom čišćenja na njemu se pojavio otvor/prozor. U svome donjem dijelu, na dubini od 129,42 m n.m., zid se širi za 15 cm i građen je od kamena nepravilna oblika s nešto opeke. Na jugozapadnome, sjeverozapadnom i jugoistočnom spoju zidova pojavljuju se proširenja širine oko 1 m – vjerojatno kontrafori koji su nosili svod podnice. Radovi u istočnom dijelu prekinuti su na dubini od 127,26 m n.m., na kojoj je pronađen i PN 9 – veći ulomak polukružno tesanoga i profiliranog nadvratnika. Od pokretnih nalaza nađeni su ulomci keramike (nešto prapovijesne, srednjovjekovne i novovjekovne), pećnjaka (gotičkih i novovjekovnih), porculana te nekoliko primjeraka recentnog novca. Nakon završenih istraživanja površina je natkrivena. Prema ovogodišnjim istraživanjima može se zaključiti da je ovdje riječ o pravokutnoj polukuli, smještenoj s desne strane puta koji je vodio prema istočnom dijelu Gornjega grada.

Z. M. i K. B.

Zidni plašt sjeverno od južnog bastiona

Sondiranja zidnog plašta na zemljištu sjeverno od južnog bastiona, u prostoru istočno od današnje tržnice na Gornjem gradu u Iloku, provedena su radi sagledavanja dimenzija i očuvanosti te daljnje konzervacije sveukupnoga zidnog plašta Gornjega grada Iloka. S obzirom na to

da taj prostor nije bio označen kvadratnom mrežom, planiran iskop podijeljen je na tri sonde i to od juga prema sjeveru: sonda 1 veličine 5 m (S-J) x 3 m (I-Z); sonda 2 veličine 5 m (S-J) x 3 m (I-Z) i sonda 3 veličine 3 m (S-J) x 3 m (I-Z). Stratigrafska situacija bila je podjednaka u svim sondama: 0 – 0,20 m sloj humusa; od 0,20 do 0,50 m kulturni sloj s prapovijesnom i srednjovjekovnom keramikom u koji su ukopani temelji zidnog plašta, očuvani nejednake visine. Na dubini od 0,50 m javlja se žuta zdravica u kojoj je u sondi 2 otkriven dio ukopane prapovijesne jame. Nalazi u svim sondama uključuju ulomke prapovijesne i srednjovjekovne keramike, nekoliko željeznih čavala, dijelove porculanskog tanjura, kao i komade srednjovjekovnih opeka. U sondi 2 otkriven je dio prapovijesne jame uza zapadno lice temelja zidnog plašta, ali se njezin izvorni oblik nije mogao utvrditi. Zapuna jame sastojala se od rahle zemlje pomiješane s pepelom (boja prema Munsellu: 7.5 YR 5/2 *brown*), u kojoj su nađeni ulomci brončanodobne keramike (dijelovi oboda lonaca s izvijenim vratom, dijelovi trbuha s jezičastim drškama i zdjele s uvučenim turbanastim obodom) i glineni bikonični pršljen. Među ulomcima latenske keramike nađeni su dijelovi zdjela uvučena oboda.

U iskopu svih triju sondi otkriven je temelj zidnog plašta širine 85 cm, koji je vezan za južni bastion i od njega se pruža u smjeru sjevera do novosagrađene betonske garaže. Dio temelja koji se nadovezuje na južni bastion (u dužini od oko 2 m) građen je od opeke i s unutrašnje strane (istočne) ima dvije male zidane istake. Dalje se temelj nastavlja u smjeru sjevera i građen je od kamena, a na tom se mjestu odvaja pod šiljastim kutom još jedan temelj u smjeru sjeverozapada, koji prati kosinu brijega i koji je mnogo pliće ukopan te građen od samo dvaju redova kamenja. Možda je to bio neki potporni zid za koji se do sada nije znalo.

K. M.

Sjeverni plašt bedema

Istočno od dvora knezova Iločkih, na sjevernome rubnom dijelu platoa, istražen je potez plašta bedema u smjeru istok-zapad i u dužini od 15 m. Tom su prilikom definirani ostaci bedema građenog od opeke vezane žbukom, širine oko 1,5 m te dijelovi zidova objekata, također građenih od opeka, koji se protežu okomito na bedem u smjeru sjever-jug, a široki su od 20 do 25 cm. Dio bedema prema današnjim objektima uz palaču Odescalchi nije bilo moguće definirati jer je devastiran.

K. B.

Detalji zidnog plašta – lijevo: sjeverni plašt bedema, pogled prema istoku (foto: K. Botić); desno: zidni plašt sjeverno od južnog bastiona, pogled prema jugu (foto: K. Minichreiter)

Literatura

Dizdar, Šoštarić, Jelinčić 2003 M. Dizdar, R. Šoštarić, K. Jelinčić, Ranorimski grob iz Iloka kao prilog poznavanju romanizacije zapadnog Srijema, Prilozi IAZ, 20, Zagreb, 2003: 57 – 77.
Horvat 2002 Z. Horvat, Analiza srednjovjekovne faze gradnje dvorca Odescalchi, nekadašnjeg palasa Nikole Iločkog, kralja Bosne, Prilozi IAZ, 19, Zagreb, 2002: 195 – 212.
Jelinčić 2003 K. Jelinčić, Rimska keramika iz Iloka, Prilozi IAZ, 20, Zagreb, 2003: 79 – 88.
Ložnjak 2002 D. Ložnjak, Naselje bosutske grupe na iločkom Gornjem gradu, Prilozi IAZ, 19, Zagreb, 2002: 63 – 78.
Tomičić 2003 Ž. Tomičić, Na tragu srednjovjekovnog dvora knezova Iločkih (Ujlaki), Prilozi IAZ, 20, Zagreb, 2003: 131 – 150.
Tomičić 2004 Ž. Tomičić, Regensburg-Budim-Ilok kasnosrednjovjekovni pećnjaci iz dvora knezova Iločkih dokaz sveza Iloka i Europe, Prilozi IAZ, 21, Zagreb, 2004: 143 – 176.
Tomičić et al. 2007 Ž. Tomičić, M. Dizdar, B. Šiljeg, H. Kalafatić, K. Jelinčić, K. Turkalj, J. Belaj, Rezultati zaštitnih arheoloških istraživanja Dvora knezova Iločkih 2006. godine, AIA, III, Zagreb 2007: 7 – 16.
Tomičić, Dizdar 2007 Ž. Tomičić, M. Dizdar, Izvješće o arheološkom istraživanju nalazišta Dvor knezova Iločkih u Iloku u razdoblju od 16. travnja do 13. srpnja 2007. godine, Institut za arheologiju, Zagreb
Terenska dokumentacija Terenska dokumentacija s arheološkog istraživanja Dvor knezova Iločkih 2006.-2007. godine

Kornelija Minichreiter (K. M.)
Kristina Jelinčić (K. J.)
Kristina Turkalj (K. T.)
Gordana Mahović (G. M.)
Katarina Botić (K. B.)
Marko Dizdar (M. D.)
Hrvoje Kalafatić (H. K.)
Saša Kovačević (S. K.)
Zorko Marković (Z. M.)

Summary

Archaeological research of the Upper Town of Ilok set in the Castle of the Dukes of Ilok, St Peter the Apostle Church, city walls and tower conducted by the Institute of Archaeology is a part of archaeological conservation work with the aim of reconstruction and revitalization of archaeological-construction complex of historic nucleus of the town as a part of ''The Research, Reconstruction and Revitalization of the Cultural Heritage of Ilok-Vukovar-Vučedol'' project (financially supported by the Ministry of Culture and Council of Europe Development Bank).
Rescue archaeological conservation investigation of the Castle of the Dukes of Ilok (the Odescalchi castle) in 2007 focused on the site between the palaces of Ilok and northwestern defence structure constituted of western and northern bastion and northwestern bastion/tower which began in autumn 2006 with the excavation of the modern layers. The area in question was split by a wall which separated the northern bastion from the western courtyard. Defining of western tower and part of the city walls placed above the wine cellar of the Odescalchi family was intended on the external side of the western city walls. The southeren half of the entryway was also investigated. The site on which the research was conducted extends the previously investigated one and comprises the area of total 892 m^2.
Probe depth depended on the documented structures and layers; on western courtyard of the palace, northern bastion and entryway area excavations were conducted up to the loess layer.

M.D.

The excavations of the western courtyard area began with the removal of over 1,50 m deep layer of rubble resulting from the palace walls disintegration at the end of the 17th century. There was a second layer of finer rubble underneath it, relating to the life in the palace during the second half of the 15th and early 16th century, which contained fragments of glazed stove-tiles from the Middle-European craft shops and stone window with bars. The foundations of Baroque buildings and a limekiln (relating to the early phase of the Castle of the Dukes Odaleschi reconstruction), as well as a sewage system and a well (related to the period of the first Baroque reconstruction of Castle of the Dukes of Odaleschi in the first half of the 18th century), were buried in the rubble layers. Underneath was a dark brown layer with the large number of pit, channel and posthole fills dating from all time periods.

K.B.

After the excavation of the modern layers and the removal of rubble relating to the life in the palace during the second half of the 15th and early 16th century, trench fills for western curtain wall were defined. There was a 5.20 m wide ditch around the palace. Defining the remains of the older architecture next to the western curtain wall, where the remains of foundations constructed of brick and broken stone bound with lime plaster, is a great achievement. Its disintegration probably took place right before the construction of the palace, since fragments of the late medieval pottery were found in the older architecture trench fills. Considering the discovery of stone foundations on northern and southern part of the investigated area, it could be a part of older western city walls with towers that had lost its purpose with the construction of the palace. The older architecture mentioned above was probably desintegrated, no later than during the palace construction, as the northern and western bastions were constructed and the new line of defence set before or during the period of Lovro's rule.
When it comes to movable late medieval finds, fragments of polychrome glazed stove-tiles ornamented with figures were recorded on the western courtyard area. Traces of habitation from the Antiquity when a Roman settlement *Cuccium* (Jelinčić 2003) was situated in the area of the city of Ilok, were also exceptionally well documented.
A large number of variously shaped pits containing numerous movable finds excavated during the investigations belonged to the Late Antique part of the settlement that had expanded to east along the edge of loess plateau since the

middle of 3rd century. However, the most intensive traces of habitation relate to the 4th century when the Danubian limes became crucial for the Roman Empire as its first line of defence. Investigations also confirmed continuous traces of the prehistoric settlements, from the Early and Late Iron Age (Ložnjak 2002) through all the phases of development of the Bronze Age, over the late Eneolithic, all the way to the Starčevo culture. According to the pottery finds, the most intensive habitation was recorded in the eary phase of the Late Iron Age, when a settlement from the Kalakača phase of the Bosut group had been situated on the Upper Town of Ilok. For the first time Eneolithic finds were recorded in a closed context. Research of the western courtyard discovered a cremation grave from the Kostolac culture with the pot used as a lid and a bowl decorated with richly encrusted ornament. The oldest traces of habitation can be asigned to the early Neolithic Starčevo culture a part of which are the remains of a 3.21m wide ditch.

M.D. and S.K.

The northern bastion was added to the defensive wall (SJ600) in the phase of reinforcement of the court lines of defence after artillery was introduced in warfare. In the Middle Ages the interior of this bastion was filled to the top with soil, as well as the western one (SJ 1600) In the post-Turkish period the northern defence wall was removed up to the ground level, and a smaller supplementary construction which trace is still visible on the wall was added to the inner part of the northern wall. The lack of larger construction interventions in the Modern Age favoured the preservation of the culture layers and structures. The only more significant damages were caused by laying down the sewage infrastructure. The dimensions of the inside area of the bastion are approximately 10x10 m. A 2.5 m bend next to the northern bastion wall was left for statistics reasons and an area of 78 m² inside the bastion was explored. A couple of smaller Modern Age trench and the Antique layer were discovered right under humus. A deep medieval square shaped pit filled with fine white rubble was found along the northern profile and a couple of medieval pottery fragments at the bottom. Western bastion wall trench damaged a big medieval pit and several Roman storage pits. The investigated area was obviously intensively inhabited in the 4th century. Most of the prehistoric finds were excavated from the trench fills belonging to the following periods but they still testify the intensive life through the whole Copper, Bronze and Iron Age.

H.K.

The entryway research was conducted in its southern half. Water line and telephone installations, which are still in function, were discovered under the walking level. A Baroque trench with ceramic pipes, with 12 cm diameter and 42 cm length was also documented. The pipes were glazed from the inside and located in the bricked double roofed construction- Similar pipes were also found in the western courtyard and both of these structures probably relate to the first Baroque reconstructions in the 18th century. The eastern curtain wall of Castle of the Dukes of Ilok, damaged by recent installations and the Baroque channel, was excavated in the eastern part of the entryway. A late medieval pit cut by the foundation of the present southern entryway wall, was researched underneath the modern layers and structures. The pit fill contained fragments of late medieval pots and glasses, as well as metal finds. According to the excavated finds, the largest number of documented layers and trenches can be dated to the late Antiquity and Prehistory periods.

K.T.

Western city wall, perserved 3-4 m in hight, stretches from the northwest tower southwards. Its 1,31 m wide remains with visible rectangular 22x24 cm aperture, which contained beams, were defined. On the outer side of the city wall, there was a rectangular 5,52x8x82 m tower, but only its foundations remained preserved. Originally, the tower was not closed towards the courtyard; the reconstruction took place later on.

K.T.

During the investigation of the eastern facade of Castle of the Dukes of Odescalchi, numerous structures and layers testifying to the Baroque reconstructions undertaken by members of the Odescalchi family (the limekiln finds and the remains of the sewage system constructed of ceramic pipes) were documented. Pits with the finds of Turkish money, large quantity of pottery and animal bones, stone projectiles and metal findings also belong to the period of Turkish domination. Foundations of a structure that could correspond the gateway of the Castle of the Dukes of Ilok were discovered in front of the doorway entrance. South of this object a ditch running along the eastern side of the eastern castle wing in northwest-southeast direction and belonging to the phase prior to the gateway construction was recorded. From the southern corner in direction of the tower 8 stretches a 1.66 m wide wall which facade was built of symetrically hewed stone and its fill of finely broken stone and brick . It matches the inner defence wall of the Castle of the Dukes of Ilok and it was severely damaged so only its foundations remained preserved.

Underneath more recent structures, the late medieval, Antique and prehistoric layers with prehistoric, Antique and medieval structures recorded, were found and testify to the continuous population of the Upper Town of Ilok. The recorded remains of the Antique culture (wall foundations and channel trench), as well as stamped bricks (COH) speak of the intensive construction work in the Antique period while numerous pottery finds that typologically match the late La-Tène Culture confirm the existence of a Celtic settlement in the 1st century BC.

G. M and K.T.

The investigations of Saint Peter the Apostle Church and Castle of the Dukes of Ilok were conducted simultaneously. The aim of the research was to determine ground plan of the church i.e. its western part which was carried out to the extent allowed by the gas, electric, water and telephone installations located in the southern half of the church and still in function. The northern church wall with buttresses, bell tower on the western church entrance and its interior with partially preserved Gothic brick floor and northern row of six columns were discovered. The investigated church is a three-nave one with buttresses and a bell tower on the facade and the total length of 68, 5 m (including the apse and the tower bell). The church is 21, 94 m wide. A graveyard which was in function at the same time as the church itself was found next to it, as well as the graves dating prior to

its existence intersected by buttresses. Graves north of the church, between the counterparts, and one grave inside the church were investigated. The graves and the interior of the church had been deranged by numerous trenches dating back to the Ottoman period in which a large quantity of pottery (jugs, one legged bowls,broilers), animal bones, money, metal vessels and colourful glass bracelets. A part of the Vinkovci Culture trench intercepted by a medieval one was investigated and several ceramic vessels were found inside of it. When it comes to movable finds, stone plastics, i.e. carinated stone fragments of windows and vault ribs belonging to the 15th century Gothic church, is worth noting.

K. J.

Tower 8 object, located southeast of the castle of the Dukes of Ilok next to Turkish bath was investigated up to the depth of 127,26 m AMSL and turned out to be a rectangular barbican situated on the left side of the path leading to the Upper Town.

K. B.

Probing the western curtain wall revealed 85 cm wide foundations constructed of brick and bound to the southern bastion. At the place where stone construction begins another foundation extends in northwest direction. The curtain wall is buried in the prehistoric layer.

K. M.

East of the Castle of the Dukes of Ilok, on north edge of the plateau, a 15 m line of curtain walls was researched. Remains of a 1,5 m wide city wall constructed of brick bound by plaster as well as 20-25 cm wide parts of the walls of the construction, also made of brick, stretching in north south direction vertically on the city wall. The part of the city walls facing the present objects along the Odescalchi palace was impossible to define as it had been devastated.

K.B.

Redni broj: 19
Lokalitet: Kanal Dunav – Sava (op. Vukovar, Trpinja, Bogdanovci)
Naselje: Vukovar, Bršadin, Bogdanovci
Grad/općina: Vukovar, Trpinja, Bogdanovci
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: terenski pregled

U razdoblju od 27. studenog do 4. prosinca 2007. arheološki je pregledano područje izgradnje višenamjenskog kanala Dunav – Sava, za potrebu izrade konzervatorske podloge za studiju utjecaja na okoliš na području Grada Vukovara, Općine Trpinje, Općine Bogdanovaca i Općine Bršadina). Stručna voditeljica radova bila je Mirela Hutinec, a sudjelovali su Olivera Crevar i Ilija Bilandžija, svi iz Gradskog muzeja Vukovar. Radove je financiralo Ministarstvo kulture.

Područje pregleda, na kojem su otprije zabilježena arheološka nalazišta i pod nadzorom su Gradskog muzeja Vukovar, nalazi se na području katastarskih općina Vukovar, Bogdanovci i Bršadin, a podijeljeno je na dvije arheološke zone:
1. arheološka zona Rastici – Đergaj – Kriva Bara – Lužac, koja obuhvaća uglavnom nizinski dio oko rijeke Vuke;
2. arheološka zona Bogdanovci (Gradina Bogdanovci, tumul Buk, Voćnjak, Tialjevci) nalazi se (osim „tumula“) na povišenome lesnom platou iznad desnog toka Vuke.
Područje između Priljeva i Lušca obraslo je šikarom i niskim raslinjem. To je plavno područje s lijeve obale rijeke Vuke koje nikada nije dalo arheoloških nalaza. Obilaskom oranica koje se nalaze južno od tog područja, na sjeverozapadnome rubnom dijelu Lušca također nisu uočeni arheološki nalazi. Jednako je tako plavan i nerazminiran teren koji od Lušca vodi k položaju Kriva Bara i prigradskom naselju Budžaku koje izravno graniči s minski sumnjivim položajem šume Đergaja. Dosadašnji poznati položaji arheoloških nalaza s Krive Bare danas se nalaze ispod obiteljskih kuća, tako da pregledom tog terena nije bilo moguće utvrditi nove nalaze. Južni dio naselja Lušca, tj. parcela neposredno nakon prelaska rijeke Vuke, iznimno je važan, jer je to mjesto nalaza rimske vojničke diplome iz sredine 1. st., pronađene prilikom obrade tla 1993. i darovane Gradskom muzeju Vukovar. Na tom se mjestu konfiguracija tla mijenja i iz ravnoga nizinskog dijela prelazi u uzvisinu koja tvori lesnu terasu na kojoj se nalazi položaj Tialjevci. Na njemu je uočena brončanodobna keramika, a sredinom prošlog stoljeća i kasnobrončanodobna nekropola. U blizini je i položaj Voćnjak na kojem je utvrđeno višeslojno nalazište iz doba eneolitika i gdje je u svibnju 2005. provedeno zaštitno istraživanje. Ispod te uzvisine nalazi se pojas uz desnu obalu Vuke, potpuno prekriven niskom travom, a preko puta potoka Savka, na položaju Radovici, mjesto je pseudotumula Buka, istraživanoga 1972. godine. Od toga mjesta proteže se „surduk“ koji razdvaja dva uzdignuta platoa: Voćnjak i Gradinu (Staro groblje) na kojoj su već zabilježeni nalazi iz razdoblja neolitika, eneolitika, brončanoga i željeznog doba te ranog srednjeg vijeka. Danas je položaj bogdanovačke Gradine obrastao šumom i visokim raslinjem i tretira se kao minski sumnjivo područje, tako da ga nije bilo moguće istražiti. Jugozapadno od položaja Gradine izmjenjuje se niz čestica, odnosno oranica i nerazminiranih čestica obraslih šikarom. Nekoliko je oranica na tome položaju bogato keramičkim materijalom iz prapovijesnih razdoblja. Pregledom terena utvrđeno je dvanaest položaja na kojima je bilo tragova života u prošlosti i koje svakako treba zabilježiti na arheološkoj karti Vukovarsko-srijemske županije.

Grad Vukovar

Lužac
Lokalitet je smješten na južnom izlazu iz naselja, na lijevoj obali rijeke Vuke, desno od vukovarske zaobilaznice koja na jugu okružuje grad. Teren se blago uzdiže prema jugoistoku i penje na lesni plato na kojemu je prostor zvan Tialjevci, također već poznat arheološki položaj. Lokalitet je na području katastarske općine Vukovar, a na tromeđi k.o. Vukovar, k.o. Bogdanovci i k.o. Bršadin. To je područje na kojemu je prilikom oranja zemlje 1993. pronađen iznimno vrijedan arheološki nalaz – rimska vojnička diploma iz sredine 1. st.

Općina Trpinja

Prostor jugoistočno od sela Bršadina iznimno je važan arheološki lokalitet. Rudine (Gložik, Rastici i Gudura) koje izravno graniče sa zadnjim kućama u mjestu, u 20. su stoljeću donosile iznimno važne i brojne nalaze, sve slučajne, dobivene obradom tla. Ponajprije je riječ o predmetima iz starijega željeznog doba, a uz brojnu keramiku važni su i metalni predmeti.

Bršadin – Gložik
Taj je lokalitet najbliži selu Bršadinu (na svome jugoistočnom dijelu graniči s položajima Rastici i Gudura te na sjeveroistoku sa šumom Đergaj) i još uvijek je minski sumnjivo područje. Riječ je o mjestu slučajnog nalaza (2000. godine) uskolisnog koplja s naglašenim središnjim uzdužnim rebrom, uz koje su nizovi ukrasa izvedeni punciranjem, a sada sporadično i brončanodobne te halštatske keramike.

Rastici
Riječ je o rudini koja se nastavlja na Gložik i na svome jugoistočnom dijelu prostire sve do pašnjaka uz lijevu obalu Vuke. Na sjeveroistoku graniči s minski sumnjivim područjem u šumi Đergaju, a na jugozapadu s rudinom Gudurom.

Gudura
Između jugoistočnog ruba sela Bršadina i lokaliteta Gudure nalazi se položaj Gložik, dok mu krajnji jugoistočni krak dolazi do pašnjaka uz lijevu obalu rijeke Vuke. Na sjeveroistoku graniči s rudinom Rastici.

Općina Bogdanovci

Tialjevci
Riječ je o široku prostoru sjeveroistočno od sela Bogdanovaca. To je ponajprije blaga padina koja se s lesne terase spušta na sjever k desnoj obali Vuke. Obuhvaća širi prostor na visokoj lesnoj uzvisini koja prati desnu obalu rijeke, a dijeli se na još tri mikrolokacije koje su ovdje navedene kao zasebni položaji (Planta, Orlinjak i Naratak). Slučajni nalazi iz sredine prošloga stoljeća (šuplje brončane sjekire, keltovi i masivne igle narebrenog vrata s makovom glavicom), a i potvrde ovoga pregleda terena, govore da je riječ o važnom lokalitetu kasnoga brončanog doba i kulture polja sa žarama. Nalazi se u na području katastarske općine Bogdanovci, a na svome krajnjem sjeveroistoku spušta se preko lokacije Plante prema katastarskoj općini Vukovar i vukovarskom prigradskom naselju Lušcu koje je ovdje navedeno kao jedan od važnijih lokaliteta. Na jugu graniči s manjim prostorima Naratkom i Orlinjakom.

Planta
Taj se lokalitet nastavlja na Tialjevce na njegovu sjeveroistoku i spaja se s prostorom Lušca. Kao i na prostoru Tialjevaca, i na tom je položaju uočena veća količina prapovijesne, ponajprije brončanodobne, ali i nešto antičke keramike.

Orlinjak
Riječ je o blago valovitoj lesnoj zaravni južno od Tialjevaca s nalazima prapovijesne, ponajprije brončanodobne keramike.

Karta trase kanala s naznačenim lokalitetima (izradila: M. Hutinec)

Naratak
To je također malena lesna zaravan zapadno od Orlinjaka na koji se nastavlja te južno od Tialjevaca, koja se blago spušta na svome jugozapadnom kraju. Nalazi se ne razlikuju od onih na Orlinjaku. Riječ je, dakle, o brončanodobnoj keramici te o ulomcima recentne keramike i opeci.

Bogdanovci – Voćnjak
Nalazi se na lesnom platou visoko uz desnu obalu Vuke na sjevernom dijelu mjesta Bogdanovci, na istoj visokoj gredi na kojoj je i položaj Tialjevci koji se nalazi s druge strane Cripovog dola na sjeveroistoku, te Staro groblje, Velika Lipica i Starica koje su na jugozapadu s druge strane

Bogdanovački surduk – minski sumnjivo područje (foto: M. Hutinec)

„surduka". U zaštitnim istraživanjima, koje je Gradski muzej Vukovar proveo u svibnju 2005., utvrđeno je višeslojno arheološko nalazište s eneolitičkim kulturama (badenskom, kostolačkom i vučedolskom kulturom) i vrlo bogatim nalazima (inkrustirana keramika, litika, a osobito je važan nalaz vučedolske podnice). Lokalitet je pod preventivnom zaštitom Ministarstva kulture.

Starica
Riječ je o položaju koji se nalazi nasuprot Bogdanovcima, koji dijeli širok „surduk", još uvijek nerazminiran. Smješten je desno od ceste što vodi od Bogdanovaca prema Marincima. To je također povišen položaj koji se blago naginje prema zapadu i graniči sa spomenutom cestom. Obuhvaća prilično kompaktan prostor i na sjeveru graniči s položajem Velika Lipica, a na sjeveroistoku mu je položaj Gradina (Staro groblje). Lokalitet Starica iznimno je bogat keramičkim materijalom, ponajprije iz prapovijesnih razdoblja, od neolitika do kasnog halštata.

Velika Lipica
Nastavlja se na položaj Starica i čini dio uz sjevernu stranicu trokutastog platoa kojem je na najistaknutijem dijelu Staro groblje. Svega je jedna oranica na toj lokaciji razminirana i bogata prapovijesnom keramikom. Okolne se minirane katastarske čestice također mogu smatrati lokalitetom, što ovim obilaskom terena, zbog iznimnih okolnosti, nije bilo moguće sa sigurnošću utvrditi.

Gradina – Staro groblje
Bogdanovačka Gradina otprije je potvrđen arheološki položaj na kojemu su tijekom duljeg razdoblja sporadično bilježeni nalazi iz vremena neolitika (sopotska kultura), eneolitika (badenska i vučedolska kultura), brončanoga i željeznog doba te srednjeg vijeka. Danas je obrastao visokim raslinjem i šikarom, a smatra se minski sumnjivim područjem, tako da obilazak položaja nije bio moguć. Gradina je u staroj arheološkoj dokumentaciji, kao i u katastru, upisana kao Staro groblje.

Literatura

Balen–Letunić et al. 1998 Dubravka Balen-Letunić i drugi, Bogdanovci: svjedočanstvo o postojanosti vjekovnog hrvatskog naselja, Zagreb, 1998.
Dimitrijević 1968 Stojan Dimitrijević, Sopotsko-lenđelska kultura, Zagreb, 1968.
Dorn 1973 Antun Dorn, Glasnik slavonskih muzeja, 23, Vukovar, 1973: 22 – 30.
Dušanić 1998 Slobodan Dušanić, An Early Diploma Militare, Starinar, XLIX, Beograd, 1998.
Hutinec, Bunčić 2005 Mirela Hutinec, Maja Bunčić, Lokalitet: Bogdanovci – Voćnjak, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 25 – 26.
Vinski-Gasparini 1973 Ksenija Vinski-Gasparini, Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj, Monografije Filozofskog fakulteta u Zadru, 1, Zadar, 1973.
Vukovar 1994 Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu, Zagreb, 1994.

Mirela Hutinec

Summary

At the end of 2007 the City Museum of Vukovar carried out an archaeological survey of the Multipurpose Danube – Sava channel construction site. The area cleared of mines under the supervision of the Museum was walked through while a part of the route is still mine suspicious area. In Vukovar, Bogdanovci and Bršadin cadastre municipalities twelve locations containing traces of life in the past were recorded: Lužac, Tialjevci, Planta, Orlinjak, Naratak, Voćnjak, Starica, Velika Lipica and Gradina – Staro Groblje, as well as Gložik, Rastici and Gudura. The places in question are related to the river Vuka which meanders through this area, and the sites are on both of its banks. The materilals found range from the Neolitic to the Middle Ages.

Redni broj: 20
Lokalitet: Kanal Dunav – Sava (op. Nuštar, Vinkovci)
Naselje: Marinci, Nuštar, Cerić, Mirkovci, Vinkovci
Grad/općina: Nuštar, Vinkovci
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: terenski pregled

U razdoblju od 26. studenog do 14. prosinca 2007. obavljen je terenski pregled područja Grada Vinkovaca i Općine Nuštra radi izgradnje višenamjenskog kanala Dunav – Sava, za potrebu izrade konzervatorske podloge za studiju utjecaja na okoliš. Stručni voditelj istraživanja bila je Maja Krznarić Škrivanko iz Gradskog muzeja Vinkovci. Naručitelj i investitor istraživanja bilo je Ministarstvo kulture.

Terenski je pregled započeo na krajnjem jugozapadnom području Grada Vinkovaca, premosnici (Stara brana) koja veže kanal Bazjaš s Bosutom. To je područje gdje Bosut radi velik meandar i tvori područje koje se na topografskim kartama naziva Trbušanci, što je istoimeno srednjovjekovnom toponimu i selu koje se tu nekada nalazilo. Područje pregleda koje je obavio Arheološki odjel Gradskog muzeja Vinkovci završio je na području Kerveža, između sela Marinaca, Bršadina i Bogdanovaca. Na dijelu trase pod ingerencijom Gradskog muzeja Vinkovci ubicirano je 29 lokaliteta – prapovijesnih, antičkih, srednjovjekovnih i novovjekovnih. Budući da je riječ o još uvijek minski sumnjivom području, u rekognosciranju su sudjelovali i pirotehničari Hrvatskog centra za razminiranje. Dijelovi trase koji su u miniranom ili minski sumnjivom području nisu prehodani, tako da se očekuje još lokaliteta na trasi.

Grad Vinkovci

1. – 3. Trbušanci I, Trbušanci II i Trbušanci III
Lokalitet je smješten na blago uzvišenoj gredi koja se, prateći tok Bosuta (lijeva obala), diže u smjeru sjeveroistok-jugozapad, da bi prateći meandar promijenila smjer u sjeverozapad-jugoistok, u dužini većoj od 2000 m. Riječ je o velikim površinama obrađenih oranica. To je položaj srednjovjekovnog i ranonovovjekovnoga sela Trbušanaca (1490. – 1570.). Lokalitet se može podijeliti u tri dijela:

1. Trbušanci I
Datacija: kasni srednji vijek, rani novi vijek
2. Trbušanci II
Datacija: kasni srednji vijek, rani novi vijek
3. Trbušanci III
Datacija: prapovijest, kasni srednji vijek, rani novi vijek

4. Zalužje – rasadnik
Blago uzvišena greda, dimenzija cca 770x260 m, koja se prateći desnu obalu Bosuta pruža u smjeru sjever-jug. Lokalitet se većim dijelom nalazi na području rasadnika Hrvatskih šuma te tek manjim dijelom na oranicama izvan rasadnika. Na gredi je ubiciran jedan lokalitet koji je bio naseljen od prapovijesti do ranoga novog vijeka. Datacija: prapovijest, antika, kasni srednji vijek, rani novi vijek, 19. st. Lokalitet, prema svemu sudeći, odgovara srednjovjekovnom naselju Petrovcima (1390. – 1491.) te srednjovjekovnom i ranonovovjekovnom naselju Zalužju (1329. – 1570.).

5. Dionice
Blago povišena greda koja se negdje od pozicije Dionica na lijevoj obali Bosuta u smjeru sjevera uzdiže uz Bosut, sve do područja Ervenice u Vinkovcima. Lokalitet se širi (vjerojatno) i u miniranu šumu Vrapčana, u smjeru juga i sjevera. Područje od Dionica do kraja trase koja prolazi vinkovačkim područjem dijelom je minski sumnjivo, a dijelom razminirano. Datacija: prapovijest, antika, kasni srednji vijek. Položaj odgovara kasnosrednjovjekovnom selu Milovancima (1365. – 1409.).

6. – 8. Mirkovci
Na području sela Mirkovaca planirana gradnja kanala presijeca područje na kojem se nalaze tri, međusobno gotovo spojena lokaliteta. Lokalitet Prišinci nalazi se na blago povišenoj gredi koja se iz smjera jugozapad-sjeveroistok pruža paralelno sa smjerom ceste Vinkovci – Tovarnik. Povišen položaj pruža se iza kuća, tj. okućnica sela, do lokaliteta Malata koji se nalazi između Mirkovaca i Jankovaca. Lokalitet Mirkovci se istočno od pruge Vrapčana nastavlja na lokalitet Prišinci, ali je presječen prugom Vrapčana. Veći dio trase nalazi se još uvijek u miniranom području, dijelom u šumi Vrapčana, te u neobrađenim i zaraslim poljima oko tzv. Bošnjakova stana. Veća je koncentracija nalaza na gornjem dijelu grede. Lokalitet Gušte nalazi se južno od lokaliteta Prišinaca i istočno od pruge Vrapčana.
6. Mirkovci – Prišinci
Datacija: prapovijest, antika
7. Mirkovci – istočno od pruge Vrapčana
Datacija: prapovijest
8. Mirkovci – Gušte
Datacija: antika

9. – 11. Mala Bosna i Grabik
Područje Vinkovaca koje se naziva Mala Bosna svojim južnim dijelom nalazi se na trasi kanala. Dvjesto pedeset metara sjeveroistočno od zadnjih kuća, na oranici koja se ničim ne izdvaja od okolnog područja, nađen je ulomak keramike. Lokalitet se možda nalazi na području koje je minirano. Lokalitet Grabik nalazi se sjeverozapadno od ceste Vinkovci – Cerić, a Grabik – sjever cca 300 m jugoistočno od desne obale potoka Ervenice, na blagoj padini. I Grabik i Grabik – sjever djelomice se nalaze na miniranom području.
9. Mala Bosna
Datacija: prapovijest, antika
10. Grabik – sjever
Datacija: antika, srednji vijek
11. Grabik
Datacija: antika

Općina Nuštar

12. – 13. Đurkove njive – sjeveroistok; Cerić – Klenovka
Lokalitet Đurkove njive nalazi se kod Cerića na desnoj obali potoka Ervenice. Od potoka se uzdiže blaga greda, a po površini oranica ima ulomaka prapovijesne keramike. Lokalitet Klenovka nalazi se preko puta Đurkovih njiva, na lijevoj obali Ervenice. Lokalitet se nalazi na padini koja se spušta prema potoku Ervenici.
12. Đurkove njive – sjeveroistok
Datacija: prapovijest, antika
13. Cerić – Klenovka
Datacija: srednji vijek. Položaj odgovara kasnosrednjovjekovnom selu Keljanovci/Szegfalva (1365. – 1409.).

14. – 17. Ribnjak 1, Ribnjak 2, Ribnjak 3 i Nuštar – Đermina međa
Lokalitet Ribnjak nalazi se između Cerića i Nuštra na desnoj obali potoka Ervenice. Lokalitet se rasprostire na povišenoj gredi koja prati tok potoka Ervenice, isprva smjera jugozapad-sjeveroistok, da bi u okuci od 45° promijenio smjer u jugoistok-sjeverozapad. Lokalitet Ribnjak 1 nalazi se točno preko puta cerićkoga groblja, Ribnjak 2 nalazi se u nastavku Ribnjaka 1, a lokalitet Ribnjak 3 nalazi se na mjestu gdje potok Ervenica mijenja smjer. Lokalitet Nuštar – Đermina međa nalazi se u nastavku lokaliteta Ribnjak 3, a već se radi o okućnicama kuća u Ulici Križnog puta u Nuštru.
14. Ribnjak 1
Datacija: srednji vijek. Položaj vjerojatno odgovara kasnosrednjovjekovnom selu Bunča Vas (1377. – 1491.).
15. Ribnjak 2
Datacija: prapovijest i antika

Nuštar – Zidine

Nuštar – kapela sv. Ane

16. Ribnjak 3
Datacija: prapovijest
17. Nuštar – Đermina međa
Datacija: prapovijest, srednji vijek

18. – 22. Pešta – Staro selo, Prisad, Prisad – Pod zidinama, Nuštar – Zidine i Žežnica
Lokalitet Pešta nalazi se sjeveroistočno od Nuštra na desnoj (južnoj) obali potoka Vuke, na blagoj padini. To je područje ranonovovjekovnog sela iz 1570. godine. Po površini oranica nalaze se ulomci KSV/RNV keramike. Lokalitet Prisad, također se nalazi na desnoj obali Vuke, ali južno, na padini koja pada prema potoku. Lokalitet Pod zidinama nalazi se s druge strane ceste, a mogao bi biti dio lokaliteta Prisad, budući da na obama lokalitetima ima prapovijesnih nalaza. Lokalitet Zidine nalazi se istočno od sela Nuštra, a rasprostire se po gredi koja ima smjer zapad-istok i prati tok Vuke. Pretpostavlja se kako se u nastavku Zidina nalazi lokalitet koji je u literaturu uveo J. Brunšmid pod imenom Gackulja. Žežnica je lokalitet koji se nalazi istočno od Zidina, na povišenoj gredi koja prati tok Vuke prema istoku. I taj se lokalitet djelomice nalazi u minskim poljima, budući da je i Nuštar u Domovinskom ratu bio u okruženju i miniran sa svih strana.
18. Pešta – Staro selo
Datacija: kasni srednji vijek, rani novi vijek. Riječ je o položaju kasnosrednjovjekovnoga i ranonovovjekovnog sela Pešte (1570.).
19. Prisad
Datacija: prapovijest i antika
20. Prisad – Pod zidinama
Datacija: prapovijest, antika, srednji vijek
21. Nuštar – Zidine
Datacija: srednji vijek. Kapela sv. Ane, benediktinski samostan Sv. Duha (1225. – 1438.), kaštel – utvrda (1474.), srednjovjekovno naselje Monoštor (1225. – 1525.)
22. Žežnica
Datacija: prapovijest (latenska i sopotska kultura)

Marinci – bunker iz II. svjetskog rata

23. – 26. Marinci – Segetac, Marinci – Pod selom (zapad), Marinci – Pod selom (istok) i Marinci – Jaroš
Lokalitet Segetac nalazi se u Marincima, na povišenoj gredi koja je sa sjeverne strane omeđena desnom obalom rijeke Vuke, sa zapadne strane ušćem potoka Hasađa u Vuku, s južne strane većim ogrankom potoka Hasađa koji se s istočne strane ulijeva u Vuku i time taj lokalitet čini prirodnim otokom. Na mađarskom Segetac znači Otočić. Lokalitet Pod selom (zapad) nalazi se na povišenoj desnoj obali Vuke, te smjerom zapad-istok prati njezin tok. Lokalitet Pod selom (istok) nalazi se u nastavku prethodnog lokaliteta koji ga presijeca poljskim putem. Lokalitet Jaroš rasprostire se od meandra Vuke koja ondje mijenja smjer od zapad-istok prema jug-sjever. Po površini oranice, bez vidljivih geografskih obilježja, nalaze se ulomci keramike.
23. Marinci – Segetac (Otočić)
Datacija: prapovijest (sopotska i latenska kultura)
24. Marinci – Pod selom (zapad)
Nepokretni nalazi: 4 bunkera iz II. svjetskog rata rabljeni i u Domovinskom ratu. Datacija: prapovijest, antika i srednji vijek. Položaj kasnosrednjovjekovnih i ranonovovjekovnih Marinaca (1242. – 1570.).
25. Marinci – Pod selom (istok)
Datacija: prapovijest, antika, srednji vijek. Položaj kasnosrednjovjekovnih i ranonovovjekovnih Marinaca (1242. – 1570.).
26. Marinci – Jaroš
Datacija: prapovijest, antika

27. – 29. Kervež – livade I, Kervež – livade II i Marinci – Kervež
Područje Kerveža nalazi se sjeveroistočno od sela Marinaca na desnoj obali rijeke Vuke, koji ondje radi veliki meandar. Kervež s južne strane djelomice zatvara potok Bogdanovački savak, koji se ispred sela Bogdanovaca ulijeva u Vuku. Lokalitet Kervež – livade I nalazi se na mjestu gdje Vuka mijenja smjer od sjever-jug prema zapad-istok. To je povišen plato koji pada prema rijeci Vuki. Lokalitet Kervež – livade II nalazi se na vrhu meandra, na mjestu gdje Vuka mijenja smjer od zapad-istok prema sjever-jug, nasuprot današnjem selu Bršadinu. Nalazi antičkih opeka i keramike bliže su Vuci, a srednjovjekovnih je više prema unutrašnjosti Kerveža. Lokalitet koji je imenovan kao Marinci – Kervež rasprostire se od lijeve strane utoka potoka Bogdanovačkog savka u Vuku, prateći tok Vuke (desnu obalu) i u svom sjevernom dijelu nadovezuje se na lokalitet Kervež – livade II.

27. Kervež – livade I
Datacija: prapovijest
28. Kervež – livade II
Datacija: antika, srednji vijek. Vjerojatno je riječ o nekom od brojnih sela mikolskog vlastelinstva (Mikola – utvrda na mjestu bogdanovačke Gradine).
29. Marinci – Kervež
Datacija: antika, srednji vijek. Vjerojatno je riječ o nekom od brojnih sela mikolskog vlastelinstva (Mikola – utvrda na mjestu bogdanovačke Gradine).

Literatura

Andrić 2007 Stanko Andrić, Vinkovci u srednjem vijeku, Vinkovci – Slavonski Brod, 2007.
Petković 2006 Danijel Petković, Srednjovjekovna naselja sjeverozapadnog dijela vinkovačkog kraja, Vinkovci, 2006.

Maja Krznarić Škrivanko

Summary

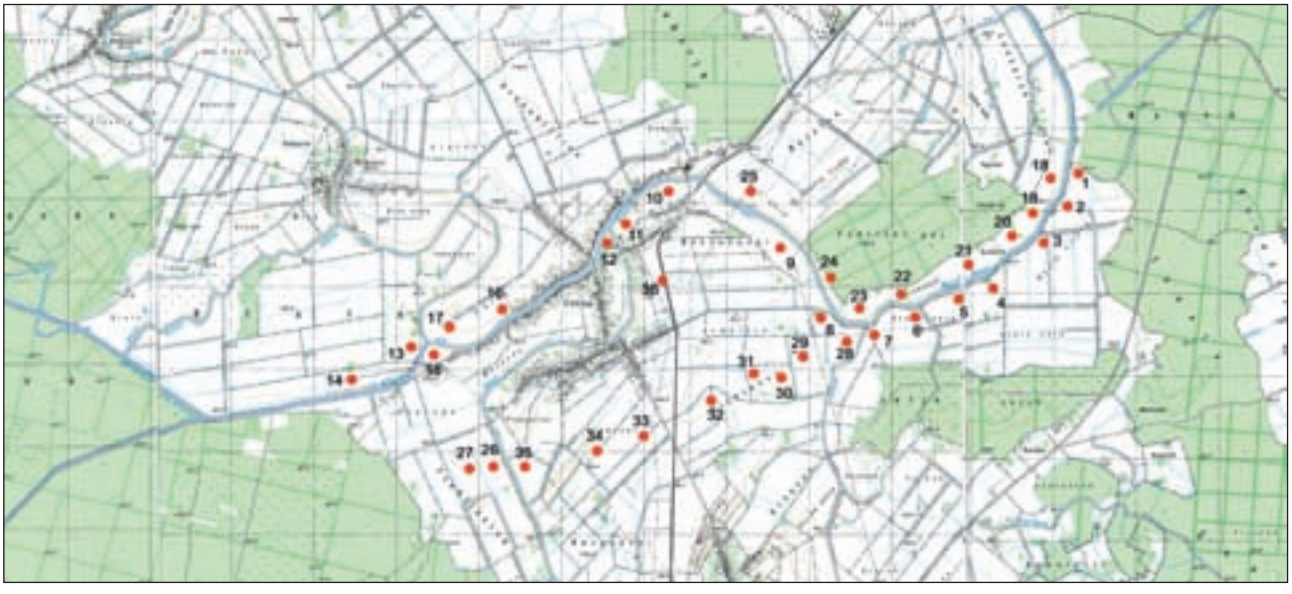
At the end of 2007 the City Museum of Vinkovci carried out a field survey of the City of Vinkovci and Nuštar Municipality area on the route of the Multipurpose Danube – Sava channel construction. The tour started at the furthest southwest point of the City of Vinkovci – bypass (Stara brana) connecting the Bazjaš channel with the Bosut. It is an area in which the Bosut forms a large meander and creates an area on topographic maps marked with the same name as a medieval toponym and a village once located there - Trbušanci. A total of 29 sites - prehistoric, Antique, medieval and modern, were located on part of the route supervised by the City Museum of Vinkovci. Since the area is still mine-suspicious, pyrotechnic operators from the Croatian Mine Action Centre took part in the field survey. The parts of the route on mined or mine suspicious area were not walked through, so more sites are expected on this route.

Redni broj: 21
Lokalitet: Kanal Dunav – Sava (op. Andrijaševci, Cerna, Babina Greda)
Naselje: Cerna,
Grad/općina: Andrijaševci, Cerna, Babina Greda
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: terenski pregled

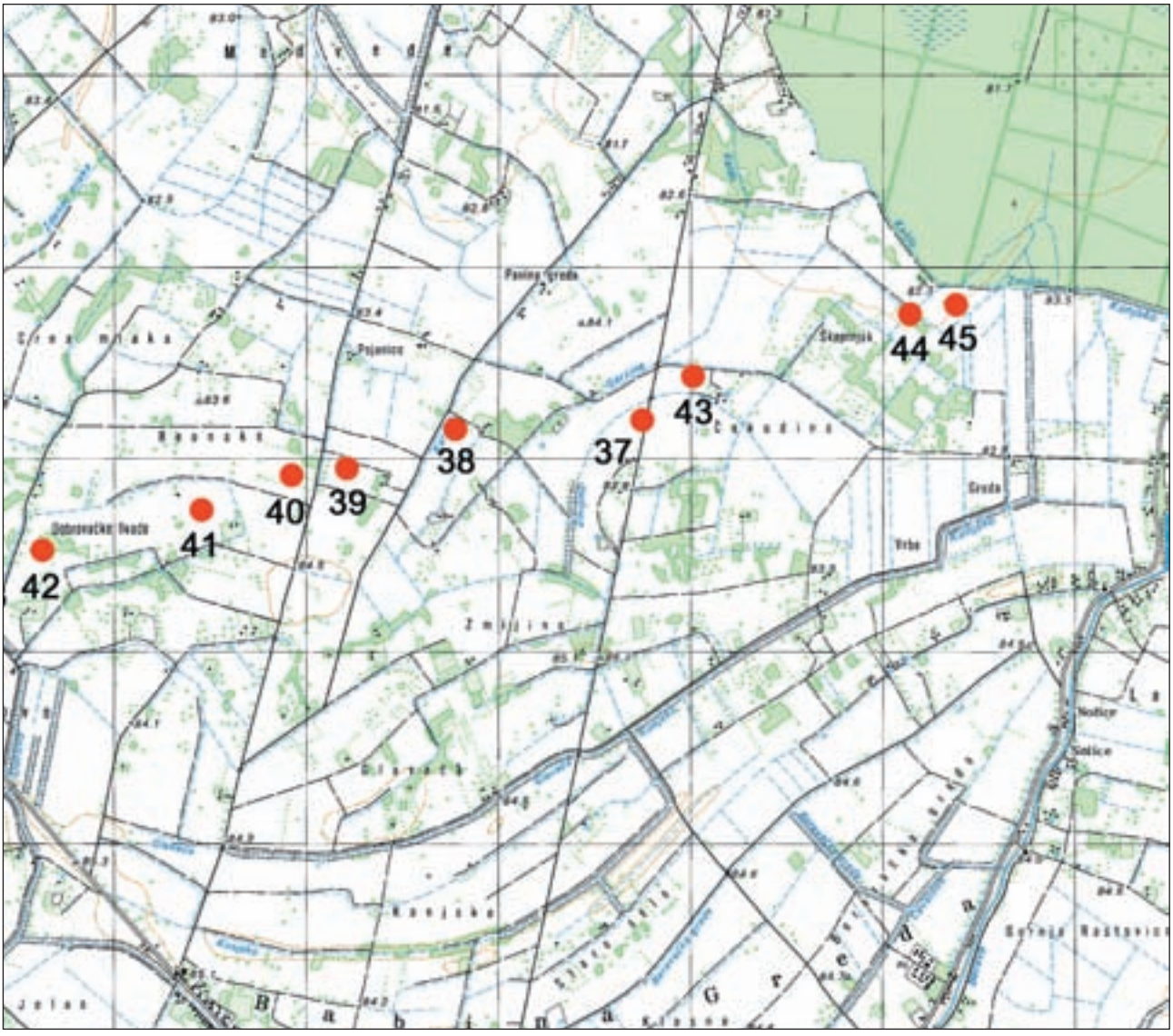
U razdoblju od 28. studenog do 17. prosinca 2007. proveden je terenski pregled južnog dijela trase višenamjenskog kanala Dunav – Sava u Vukovarsko-srijemskoj i Brodsko-posavskoj županiji, za potrebu izrade konzervatorske podloge za studiju utjecaja na okoliš. Voditelj pregleda bio je dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju. Radove je financiralo Ministarstvo kulture. Topografske, katastarske i orto-foto podloge trase pripremio je Damir Fofić, dipl. arheolog iz Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu.

Terenskim pregledom obuhvaćena je cijela širina trase kanala Dunav – Sava koja iznosi oko 400 m, dok je na pojedinim dijelovima, na kojima je predviđena izgradnja infrastrukturnih objekata, zona pregleda bila znatno veća. Najveća širina pregledanog terena iznosila je gotovo 1 km na mjestu spajanja trase kanala s rijekom Savom kod sela Jaruga u Brodsko-posavskoj županiji. U terenskom pregledu trase kanala pronađeno je ukupno 77 nalazišta, od toga 45 u Vukovarsko-srijemskoj županiji.

U svome središnjem dijelu, na području općina Andrijaševci i Cerna u Vukovarsko-srijemskoj županiji, trasa kanala dijelom slijedi tokove rijeka Bosut i Bić te prokopanog kanala Bitulje, sve do šume Orlovke koja se nalazi zapadno od Cerne. S obzirom na to da rijeke Bosut i Bić protječu kroz selo Cernu, iskopavanje kanala uništilo bi dio naselja, pa je predviđen i alternativan smjer kanala koji bi prolazio južno od Cerne.

Arheološka nalazišta na trasi kanala Dunav – Sava u općinama Andrijaševci i Cerna (izradio: M. Dizdar)

Arheološka nalazišta na trasi kanala Dunav – Sava u općini Babina Greda (izradio: M. Dizdar)

Istočna Slavonija, kojom kanal prolazi, tisućljećima je bila privlačna za naseljavanje, stoga ne iznenađuje velik broj otkrivenih arheoloških nalazišta iz svih razdoblja, od kojih je dosad tek manji broj bio predmetom sustavnih, pokusnih ili zaštitnih arheoloških istraživanja (Cerna –Gradac, Andrijaševci – Šurakovac). Pojedina izdvojena nalazišta vjerojatno pripadaju većim naseobinskim kompleksima, modernim melioracijskim i infrastrukturnim radovima razdijeljenima na manje cjeline koje su potom označene kao posebna nalazišta, što se može zamijetiti kod nalazišta Jakobovaca (13) i Zagrađa (15) u Cerni, koja je razdijelio iskop kanala Bitulje, a koja su u terenskom pregledu označena kao dva zasebna nalazišta. Slično bi vrijedilo i za nalazišta Benić livade 2 i 3 (2-3), Višnjevci 2 i 3 (28-29) te Grabovci 1 i 2 (33-34) kod Cerne.

U terenskom je pregledu na temelju površinskih nalaza utvrđena rasprostranjenost arheoloških nalazišta koja su fotografirana i kartografski dokumentirana te je zabilježena njihova GPS-pozicija. Nakon terenskog pregleda, prikupljena je pokretna arheološka građa oprana te je određena vremenska i kulturna pripadnost pojedinih nalazišta. Također su određene katastarske čestice i općine na kojima se raprostire svako pojedino nalazište kako bi mogla započeti njihova registracija kao zaštićenih kulturnih dobara. S obzirom na to da na nekim dijelovima trase zbog nepreglednosti terena (šuma) nije bilo moguće utvrditi postojanje arheoloških nalazišta, kao u slučaju šuma Orlovke i Banova dola između Cerne i Babine Grede, prilikom iskopnih zemljanih radova potrebno je osigurati stalan arheološki nadzor. S obzirom na velik broj nalazišta, radi njihova se preciznijeg prostornog definiranja predlažu probna iskopavanja kako bi se potvrdile ili izmijenile pretpostavke koje počivaju na rezultatima terenskog pregleda i prikupljenih površinskih nalaza, većinom keramičkih ulomaka.

Najveći broj arheoloških nalazišta smješten je na blago povišenim položajima uz rijeke Bosut i Bić ili uz manje vodotoke kao što su Vezovac, Kalilo ili Zmijino. To je osobito

uočljivo na dijelu trase koja slijedi tok rijeke Bosuta, jugoistočno od Andrijaševaca gdje se s obiju strana rijeke kontinuirano nalaze brojna nalazišta iz svih razdoblja. Prostorna distribucija, s obzirom na znatnu širinu područja obuhvaćenog terenskim pregledom, također pokazuje kako su nalazišta gotovo ravnomjerno raspoređena duž cijele trase kanala, što svakako otvara mnoga pitanja povezana s arheološkom topografijom istočne Slavonije koja je, kako to ovaj terenski pregled najbolje pokazuje, na samim počecima.

Otkrivena i otprije poznata arheološka nalazišta na trasi kanala Dunav – Sava pripadaju razdobljima prapovijesti, antike i srednjeg vijeka, pri čemu su najbrojnija ona na kojima su zabilježeni nalazi iz srednjeg vijeka. Na najvećem broju nalazišta prikupljeni su ulomci keramičkih posuda, opeka i kamenih artefakata koji omogućavaju njihovo okvirno kronološko i kulturološko određenje.

Riječ je o nalazištima tzv. otvorenog tipa koja su oštećena intenzivnom obradom zemljišta, čime su i nalazi dospjeli na svjetlo dana. Ipak, bez prethodnih probnih istraživanja nije moguće utvrditi postoji li na nekom od otkrivenih nalazišta i vertikalna stratigrafija ili je riječ o jednoslojnim naseljima sa sačuvanim zapunama ukopanih objekata čiji su sadržaji dospjeli na površinu nakon dubokoga oranja. Jedino posve sigurno višeslojno nalazište na trasi kanala jest Cerna – Gradac, istaknuto višeslojno prapovijesno i srednjovjekovno naselje s gotičkom crkvom sv. Mihovila. Također je moguće da je u slučaju pojedinih nalazišta riječ o ostacima groblja koje je sa sigurnošću zabilježeno na nalazištu Babina Greda – Zmijino 1, gdje je pronađen kasnobrončanodobni paljevinski grob uništen obradom zemljišta. To pokazuje kako se i kod nekih drugih nalazišta može raditi o ostacima groblja.

Na najvećem broju nalazišta zabilježeni su nalazi koji se mogu datirati u razdoblje srednjeg vijeka. Prema brojnosti slijede nalazišta iz neolitika/eneolitika, potom kasnobrončanodobna te antička i u namanjem broju nalazišta iz mlađega željeznog doba. Svakako je potrebno istaknuti kako, iako nisu definirana, postoji velika mogućnost postojanja nalazišta iz ranoga i srednjeg brončanog te starijega željeznog doba, koja je na temelju često neprepoznatljivih keramičkih ulomaka teže kulturološki definirati. Međutim, to ne bi značilo kako nalazišta iz tih razdoblja nedostaju na trasi kanala.

Na većini nalazišta zabilježeni su nalazi iz raznih razdoblja, većinom prapovijesti i srednjeg vijeka ili antike i srednjeg vijeka, dok su manje brojna nalazišta na kojima su izdvojeni nalazi iz samo jednog razdoblja.

Od prapovijesnih su nalazišta u najvećem broju poznata ona koja su okvirno pripisana neolitiku, odnosno eneolitiku. Na njima su prikupljeni malobrojni keramički ulomci te kameni artefakti koji pokazuju kako je zasigurno riječ o ostacima otvorenih naselja, često raširenih uz neki vodotok, u dužini od nekoliko stotina metara (Minichreiter 1992). Svakako treba istaknuti kako je moguće postojanje još većeg broja neolitičkih nalazišta koja se nalaze dublje ispod humusnog sloja i nisu oštećena obradom zemljišta, što je uzrok izostajanja površinskih pokretnih nalaza. U pojedinim je slučajevima bilo moguće prepoznati keramičke ulomke starčevačke ili sopotske kulture koje su obilježile neolitik u istočnoj Slavoniji. Razdoblju brončanog doba, odnosno kasnoga brončanog doba također pripada znatan dio zabilježenih prapovijesnih nalazišta. To je rezultat postojanja karakteristične keramičke građe, kada je i manje ulomke moguće dosta precizno vremenski i kulturološki opredijeliti. U istočnoj je Slavoniji to vrijeme trajanja Belegiš II grupe koja je dobro poznata na nalazištima u Vinkovcima i okolici (Ložnjak 2001), dok istodobno u Posavini traje grupa Barice – Gređani, starije faze kulture polja sa žarama (Ložnjak-Dizdar 2005: Karta 1; Marijan 2005). Rezultati budućih istraživanja na trasi kanala ponudit će priliku za bolje upoznavanje međusobnih odnosa tih dviju istodobnih grupa kasnoga brončanog doba koje imaju različita ishodišta i unutarnji razvoj. Belegiš II grupi mogla bi pripadati naselja smještena uz Bosut u okolici Andrijaševaca, dok grupi Barice – Gređani svakako pripadaju nalazišta u okolici Babine Grede, Gundinaca i Jaruga. Na nalazištu Zmijino 1 kod Babine Grede zabilježen je i nalaz oštećena paljevinskog groba. Prepoznavanje nalazišta mlađe faze kasnoga brončanog te starijega željeznog doba onemogućeno je nedovoljnim poznavanjem kulturnih grupa u Pobosuću i Posavini, koje pripadaju razdoblju od 10. – 4. st. pr. Kr. Mlađem željeznom dobu (3. – 1. st. pr. Kr.) pripada manji broj naselja otvorenog tipa u okolici Cerne, s nalazima karakteristične sive, na lončarskom kolu izrađene keramike te ulomcima tzv. grafitiranih situlastih lonaca (Dizdar 2001).

Razdoblju antike pripada gotovo trećina zabilježenih nalazišta koja se okvirno mogu datirati od 2. do 4. st. Brojnošću nalaza izdvaja se nalazište Staro selo smješteno uz Bosut, južno od Andrijaševaca. U terenskom pregledu prikupljeni su ulomci karakteristična stolnog keramičkog posuđa te opeka koji svjedoče o gustoj naseljenosti Pobosuća u antici.

Najveći broj otkrivenih nalazišta pripada razdoblju srednjeg vijeka, pri čemu je najčešće riječ o otvorenim naseljima, smještenima na blago povišenim položajima uz rijeke ili manje vodotoke, često također naseljenima u prapovijesti. Iako najveći broj naselja, na temelju keramičkih nalaza, pripada kasnom srednjem vijeku, zabilježeni su i nalazi koji upućuju na naseljenost tijekom ranog te posebno razvijenoga srednjeg vijeka. Brojnošću nalaza keramičkih ulomaka i opeka izdvajaju se nalazišta Stara sela 4, Selo i Poloj 1 kod Cerne te Šurakovac 3 i Staro selo kod Andrijaševaca, datirana u 15.-16. st., u predtursko vrijeme,

Cerna – Gradac (foto: M. Dizdar)

Babina Greda – Zmijino 1 (foto: M. Dizdar)

koja zasigurno odgovaraju naseljima zabilježenima u kasnosrednjovjekovnim ispravama. Uz navedena su naselja postojala i ona manja (manje zajednice od po nekoliko obitelji) koja su pronađena u daleko većem broju. Posebno se izdvaja višeslojno prapovijesno i srednjovjekovno naselje Gradac u Cerni s gotičkom crkvom sv. Mihovila koja je u 18. st. barokizirana. Crkva se nalazi na istaknutu položaju koji zatvara ušće Biđa u Bosut, na kojem se nalazio kaštel čiji su ostaci zemljanih bedema vidljivi još i danas. Navedenom kaštelu pripadalo bi istodobno nalazište Selo koje se nalazilo s druge, sjeveroistočne strane Bosuta, na kojem su prikupljeni brojni ulomci kasnosrednjovjekovnih keramičkih posuda i opeka. U svakom slučaju, buduća će istraživanja na trasi kanala omogućiti proučavanje odnosa između različitih, a istodobnih srednjovjekovnih naselja na pojedinim užim prostorima.

Rezultat terenskog pregleda dijela trase višenamjenskog kanala Dunav – Sava u Vukovarsko-srijemskoj županiji pokazao je postojanje velikog broja arheoloških nalazišta iz svih razdoblja, od kojih je dosad bilo poznato tek nekoliko. Iako rezultati terenskog pregleda počivaju na prikupljenim površinskim nalazima, najveći broj nalazišta moguće je vremenski i kulturološki definirati, što će potvrditi pokusna istraživanja kojima bi se preciznije definirale granice samih nalazišta.

Literatura

Dizdar 2001 Marko Dizdar, Nalazišta latenske kulture na vinkovačkom području, Prilozi IAZ, 18, Zagreb, 2001: 103 – 134.
Ložnjak 2001 Daria Ložnjak, Nalazišta brončanog doba na vinkovačkom području, Prilozi IAZ, 18, Zagreb, 2001: 33 – 61.
Ložnjak-Dizdar 2005 Daria Ložnjak-Dizdar, Naseljenost Podravine u starijoj fazi kulture polja sa žarama, Prilozi IAZ, 22, Zagreb, 2005: 25 – 58.
Marijan 2005 Boško Marijan, Popernjak, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 24 – 26.
Minichreiter 1992 Kornelija Minichreiter, Starčevačka kultura u sjevernoj Hrvatskoj, Dissertationes et Monographie, 1, Zagreb, 1992.

dr. sc. Marko Dizdar

Summary

Field survey of the Multipurpose Danube – Sava channel route in the Vukovar-Srijem County revealed 45 arhaeological sites from all time periods. Only a couple of these sites had been ragistered and previously known in literature (Cerna – Gradac, Andrijaševci – Šurakovac). During the field survey, based on surface finds, spacial distribution of archaeological sites was determined, photographed, cartographically documented and their GPS position was recorded. The largest number of archaeological sites is set on slightly elevated areas along the Bosut and Bić rivers, or along the smaller streams such as the Vezovac, Kalilo or Zmijino. This can be noticed especially on part of the route following the Bosut river course southeast of Andrijaševci, where numerous sites from all time periods are located in continuity along both river banks. Also, spacial distribution shows that the sites are almost evenly positioned along the whole route of the channel. The discovered archaeological sites belong to the Prehistory, Antique and Middle Ages, the most numerous being the most recent ones where finds from the Middle Ages were recorded. On the largest number of sites fragments of pottery, bricks and stone atrefacts were collected, which facilitates their approximare chronological and cultural classification.

Redni broj: 22
Lokalitet: Sopot
Naselje: Vinkovci
Grad/općina: Vinkovci
Pravni status: R-458
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 26. svibnja do 2. srpnja 2007. provedena je dvanaesta sezona sustavnoga arheološkog istraživanja eponimnog lokaliteta sopotske kulture (k.č. 5971/2). Stručna voditeljica bila je Maja Krznarić Škrivanko iz Gradskog muzeja Vinkovci, zamjenica voditeljice mr. sc. Jacqueline Balen iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, a radove su financirali Ministarstvo kulture, Vukovarsko-srijemska županija i Grad Vinkovci.

Tijekom 2007. nastavljeno je istraživanje sonde Sopot III, u blokovima 9, 10, 11, 12, 13 i 14. Kao arheološke cjeline istraženi su ukopi kanala, manjih jama, rovova i rupa za stupove, zatrpavanih uglavnom dvjema vrstama zapuna koje su sadržavale arheološke nalaze. Najprije je istražen kanal SJ 402 ukopan u SJ 4, koji se sa smjera jug-sjever proteže kroz blokove 10 i 13, a imao je četiri vrste zapuna: SJ 401, 404, 405 i 406.
Kako u SJ 4, tako se i u SJ 80 (stariji sloj) nalaze ukopi brojnih kanala, manjih jama i rupa za stupove. Objekti su ukopani i u SJ 143 koji se nalazi ispod SJ 80, svjetlije je smeđe boje i uglavnom sterilan (10 YR 3/3 *dark brown*). Kanali su smjera jug-sjever i idu u smjeru Bosuta. U bloku 9 otkriveni su kanali SJ 413, SJ 436, te kanal SJ 420 koji se nastavlja i u blok 14. Kanal SJ 422 iz bloka 9 i 10 nastavlja se i u blokove 13 i 14. Manja jama SJ 437 je II. zapuna

manje jame SJ 191. Kanal SJ 447 nalazi se okomito na manji kanal SJ 345 koji ga je ustvari presjekao, kao i rupu SJ 439 u bloku 10. Kanal SJ 447 smjera je zapad-istok, za razliku od svih do sada iskopanih kanala. Osim njega, tog su smjera još dva manja kanala SJ 426 u bloku 13 i SJ 467 u blokovima 12 na 13. Kanal SJ 449 nalazi se na razmeđi blokova 9 i 10, a većim dijelom ulazi u JZ profil sonde. Rupa od stupa SJ 496 nalazi se u □H-I30.

U bloku 10 otkopana je rupa SJ 390. Kanal SJ 402, koji se nastavlja i u blok 13, ima tri zapune SJ 401, 404 i 405, a presjekao ga je kanal SJ 443. Kanal SJ 422 bio je presječen mlađim kanalom SJ 485, a kanal SJ 441 ulazi u JZ profil sonde i siječe kanal SJ 490. I kanal SJ 451 ulazi u JI profil sonde. Kanal SJ 445 paralelan je s kanalom SJ 439. Kanal SJ 453 presjekao je kanale SJ 457 i SJ 459, koji su ujedno paralelni. Kanal SJ 459 presječen je i kanalom SJ 455, koji je u njegovu nastavku u blokovima 11 i 12. Kanal SJ 477 presječen je kanalom SJ 488, a rasprostiru se u blokovima 10 i 13. Rupa od stupa SJ 492 nalazi se u □G31. Unutar svih tih kanala nalaze se rupe od stupova ili su kopani ukoso za polaganje stupova-potpornja koji su očito držali neke ograde. U bloku 11, kanal SJ 461 presječen je manjom jamom SJ 487. Južno od njega nalazila se manja jama SJ 463, promjera 0,60 m, a paralelno s njom kanal SJ 465 koji svojim većim dijelom ulazi u JI profil sonde.

U bloku 12, osim već spomenutih kanala koji se nastavljaju iz bloka 11, suprotnog smjera od ostalih kanala, smjera I-Z, u □M36-35-34 pojavljuje se kanal SJ 467 koji se nastavlja i u blok 13. U □M36-37 ispražnjena je rupa od stupa SJ 469, a u □M37 još jedna rupa od stupa koja ulazi u SI profil sonde, imenovana kao SJ 473. Još jedna rupa SJ 481 ulazi u SI profil sonde, a manja SJ 479 sastoji se od triju rupa. Kanal SJ 506 nalazi se u kvadrantima □K-l-M/34-35-36, a ukopan je, kao i većina kanala, kroz SJ 80, SJ 143 i zdravicu. Kanal SJ 424 nalazi se u bloku 13 u □M-N31/32, a presjekao je kanal SJ 498 na koji se veže, a završava u sjevernom profilu sonde. Kanal SJ 426 presječen je manjim kanalom SJ 430. Rupe od stupa SJ 428 i SJ 432 nalaze se u □O32 i N33. U bloku 13 nalazi se i kanal SJ 434. U □K-L33/34 ispražnjen je još jedan kanal SJ 471, a u □N33/34 kanal SJ 475 koji presijeca „peć“ SJ 408. Nastavljajući se iz bloka 10, u bloku 13 ispražnjen je kanal SJ 485 koji je presjekao kanal SJ 422, a u koji su bile ukopane mlađe rupe od stupa SJ 191 i SJ 265. U □O30/31/32 ispražnjen je još jedan kanal SJ 426, koji je bio ukopan u kanal SJ 424.

Tijekom iskopavanja dokumentirani su obrisi kuća s ostacima podnica od žutog naboja ilovače, orijentacije sjever-jug i vjerojatno pravokutne osnove. Prema stanju podnica, mogla bi biti riječ o pomoćnim objektima. U bloku 14 istražen je žut naboj ilovače objekta SJ 403, dimenzija 4,5x2,5 m, koji većim dijelom ulazi u jugozapadni profil sonde. Vjerojatno je riječ o pravokutnoj osnovi, orijentacije sjever-jug. Debljina je naboja od 5 do 10 cm, a većim je dijelom uništena ukopima kanala SJ 417 i SJ 420. Ispod objekta otkriven je ukop kanala koji je vezao te iste kanale u jedan velik kanal, duljine veće od 5 m, označen kao SJ 494. U blokovima 12 i 13 istraženi su ostaci još jednog objekta (SJ 409) koji se nalazio ispod podnice SJ 326. Vjerojatno je riječ o istom objektu, ali s vremenskim razmakom. Objekt, vjerojatno pravokutnog obrisa, dimenzija 4,50x2,80 m, smjera sjever-jug, svojim većim dijelom ulazi u sjeverozapadni profil sonde. U nakupini pepela u objektu nađena je veća količina litike (radni dio). Kao sastavni dio objekta istražen je uzak kanal od zapečene zemlje, širine 0,50 i dužine 1,50 m, koji je bio ukopan u podnicu pola metra. „Peć“ SJ 408 imala je dvije vrste zapuna – SJ 407 i 410 u kojima je bio nalaza. U bloku 11, ispod objekta SJ 332, pojavljuje se još jedan žuto-crven naboj ilovače SJ 411, koji vjerojatno pripada istom objektu, ali s vremenskim razmakom. U blokovima od 9 do 14 do sada je pronađeno 12 ostataka podnih osnova kuća.

Kao arheološke cjeline istraženi su i ukopi kanala, manjih jama, rupa za stupove u SJ 80, SJ 143 i zdravicu. Kanali smjera jug-sjever, njih ukupno 29, pružaju se prema Bosutu.

Pogled na lokalitet

Dugi su do 5 m, široki od 0,50 m, a ako su se presijecali, tj. ukopavali jedan u drugi, široki su do 1 m. Jedino su kanali SJ 467 i SJ 426, bili smjera istok-zapad. Na početku, sredini i kraju imali su rupe od stupova koji su očito držali neku drvenu konstrukciju. Ni za jedan od objekata ne može se reći da je imao funkciju zemunice ili nešto slično, kao ni tipične radne ili otpadne jame. Uglavnom imaju dvije vrste zapuna – crvenkastu s primjesama kućnog lijepa i žućkastu s malo nalaza. Oko kanala ispražnjeno je 18 rupa od stupova koji se vjerojatno mogu vezati uz kanale.

U ovogodišnjem istraživanju na Sopotu u zapunama objekata, kanala, manjih jama i rupa od stupova, od pokretnih arheoloških nalaza u najvećem su broju pronađeni ulomci keramičkog posuđa, kućnog lijepa, dok su u manjem broju pronađeni kameni, koštani i glineni predmeti. Među funkcionalnim oblicima keramičkog posuđa najbrojniji su ulomci različitih oblika lonaca i zdjela. Od ostalih glinenih oblika izdvajaju se nalazi utega i pršljena.

U Popis crteža do sada je uvedeno 169 tlocrta, presjeka ili profila (ove su godine nacrtana 24 nova crteža). Do sada je u Popis posebnih nalaza uvedeno 5837 kamenih, koštanih i glinenih predmeta (samo ove godine uvedeno je 597 posebnih nalaza). U Popis nalaza uvedeno je 396 vrećica keramičkih predmeta i životinjskih kostiju. Svi su

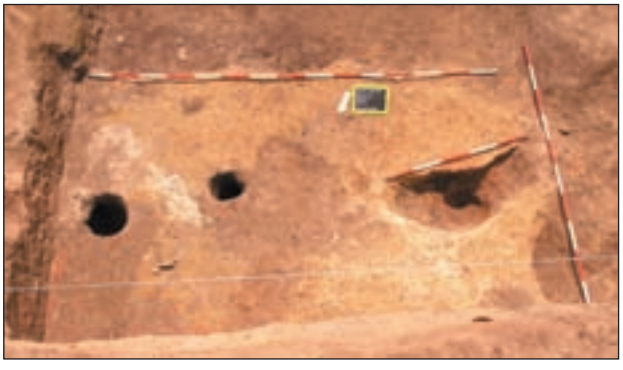

Snimak sonde iz zraka

Kanal SJ 422

nalazi oprani. Definirano je 116 novih stratigrafskih jedinica (slojeva, objekata, zapuna i negativa jama, rupa za kolce i kanala) te je do sada uvedeno 514 stratigrafskih jedinica. Svi su objekti i situacije fotografirani, a na kraju iskopavanja napravljen je i zračni snimak s visine od 10 m.
Uzeta su 83 uzorka zemlje, drvenog ugljena, kućnog lijepa i podnice, za različite vrste analiza. Kao član ekipe sudjelovala je i arheobotaničarka Kelly Reed te su iz svakog objekta i zapune uzimani uzorci zemlje od 20 kg za vlažno ispiranje, kako bi se dobila veća količina sjemenki. Do sada su na Sopotu, iz 12 sezona iskopavanja, pronađene sjemenke pšenice, ječma, lana, leće, bazge te nekoliko vrsta trava, bročike, kiselice, maka i dr. biljaka. Životinjske su kosti na analizi na Zavodu za anatomiju Veterinarskog

Objekt SJ 409

fakulteta u Zagrebu, kod prof. dr. sc. Damira Mihelića i dr. sc. Zdravke Hincak. Analiziranih 12.501 uzoraka životinjskih kostiju do 2004. pokazali su da su najbrojniji ostaci svinja (domaće i divlje), goveda (domaće pragovedo niska rasta, domaće govedo – gracilno) i malih preživača (ovca, koza, svinja). Nađene su kosti medvjeda, zeca i lisice, konja i pasa, od ptica guska, a samo 0,0008% riba. Analize C-14 iz 19 uzoraka drvenog ugljena provedene su u trima laboratorijima: Institutu R. Bošković u Zagrebu, u Beta Analitic Inc. u Miamiju i Radioanalytical lab of the Marzeev Institute of Hygiene and Medical Ecology located u Kijevu Ukrajina, te su pokazali kako je život na Sopotu trajao najmanje 800 godina tijekom 5. tisućljeća pr. Kr. (od 4840./4690. do 4250./4030. g. pr. Kr.)

Literatura

Krznarić Škrivanko 2006 Maja Krznarić Škrivanko, Istraživanja na Sopotu, U: Od Sopota do Lengyela, Prispevki o kamenodobnih in bakrenodobnih kulturah med Savo in Donavo. Univerza na Primorskem, Znanstveno--raziskovalno središče Koper, Institut za dediščino Sredozemlja, Založba Annales, Koper, 2006: 11 – 19.
Krznarić Škrivanko 2006 Maja Krznarić Škrivanko, Sopot, U: Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta, Leksikografski zavod M. Krleža, Zagreb, 2006: 246 – 247.
Krznarić Škrivanko, Reed 2006 Maja Krznarić Škrivanko, Kelly Reed, The Late Neolithic site of Sopot, Vinkovci: results of the site stratigraphy, C 14 dates, and the analysis of archeo-botanical and osteological remains, The European Archaeologist – issue no. 28: winter 2007-2008: 3 – 4.
Krznarić Škrivanko 2007 Maja Krznarić Škrivanko, Sustavno arheološko iskopavanje eponimnog lokaliteta Sopot pokraj Vinkovaca za 2005. i 2006. godinu (deseta i jedanaesta godina istraživanja), Godišnjak ogranka Matice hrvatske Vinkovci, 24 (za 2006. godinu), Vinkovci, 2007: 273 – 284.
Obelić, Krznarić Škrivanko, Marijan, Krajcar Bronić 2004 B. Obelić, M. Krznarić Škrivanko, B. Marijan, I. Krajcar Bronić, Radiocarbon dating of Sopot Culture Sites (Late Neolithic) in Eastern Croatia, Radiocarbon, 46, Tucson, 2004: 245 – 258.

Maja Krznarić Škrivanko

Summary

At the course of 2007 the twelveth season of systematic archaeological research of the eponymic site of the Sopot culture was conducted. Investigation inside the Sopot III probe, in blocks 9, 10, 11, 12, 13 i 14 with 10x9m dimensions was continued. During the excavations, configuration of north-south oriented houses, probably in form of rectangular, with remains of yellow pressed clay floor, were documented. According to condition of the floor the objects researched could be supplementary constructions. In block 12 pressed clay from SJ 403 object with 4.5x2.5 m dimensions which, with its larger part,

enters southwestern profile of the probe was investigated. It is probably a north-south oriented rectangular base. The remains of another object (SJ 409) were explored in blocks 12 and 13. It was located under the SJ 326 floor. The object in question is probably the same one, but from different times. A 4.50x2.80 m object, north south oriented and probably with rectangular configuration, enters, with its larger part, southwestern profile of the probe. A large quantity of lithics (working part) was found in an ash pile inside the object. A narrow canal, 0,5 m wide and 1,50 m long, constructed of fired soli and dug to a depth of half a meter into the floor, was investigated as an integral part of the object. So far, 12 remains of the floors have been researched in blocks 9 and 14.

When it comes to movable finds, the research in Sopot conducted on object, pit, canal, smaller pit and posthole fills resulted mostly in finds of pottery vessel and wattle and daub walls remains while a smaller number of bone, needle and cay items were also excavated. Among the functional items of pottery vessels the most numerous ones are fragments of different types of pots and bowls. The finds of weights and beads stand out from the other clay forms. The samples from 12 seasons of excavations were analysed and seeds of wheat, barley, flax, lentil, elder, and a couple of species of herbs, bedstraw, sorrel, poppy and other plants, were found. The analysed samples of animalbones showed that the most numerous ones are pig bones (domestic and wild), cattle (aurochs, short bovines, domestic cattle) and small ruminants (sheep, goats, pigs). The bones found included those of bear, rabbit and fox, hourse and dog, goose and only 0.0008% of fish. Radiocarbon dating of 19 collected samples of carbon showed that life on Sopot had lasted at least 800 years, during the 5th millenium BC (from 4840/4690 to 4250/4030 BC).

Redni broj: 23
Lokalitet: Vinkovci – Anina ulica 2b
Naselje: –
Grad/općina: Vinkovci
Pravni status: R-243
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U kolovozu i rujnu 2007. obavljeno je zaštitno arheološko istraživanje temelja u Vinkovcima, u Aninoj ulici 2b (k.č. 1817/1, k.o. Vinkovci), za izgradnju stambeno-poslovne građevine, plinskog priključka, MPR-a i plinske instalacije. Voditeljica istraživanja bila je Maja Krznarić Škrivanko, a radove je financirao privatni investitor.

Okosnica sjeverne rimske nekropole, koja je zauzimala prostor sjeverno od sjevernoga gradskog bedema, bila je cesta prema Mursi. Ta se cesta protezala istočno od današnje Zvonimirove ulice. Uz cestu su se nalazili elitniji grobovi, a odatle potječu dva sarkofaga, dvije stele isluženih oficira i gornji dio stele vojnika u tunici (Dimitrijević 1979: 162 – 165). Sarkofag s ribom iz Zvonimirove 64 (bivša kuća Florijan) iskopan je 1881. godine. Prilikom komunalnog iskopa 2003. u Zagrebačkoj ulici, koja svojim dvorištem graniči sa Zvonimirovom 64, ispod zajedničke zidane ograde nađen je još jedan sarkofag koji je registriran budući da se zbog nezgodna položaja i nepristupačnosti nije mogao izvući. S kućnog br. 52 potječe stela tribuna Gaja Aponija Menija Celera, a stela centuriona Marka Herenija Valensa s kućnog br. 42a (Dimitrijević 1979: 164). Njezin se istočni kraj, prema S. Dimitrijeviću, protezao istočnom stranom Zagrebačke ulice.

Položaj u Aninoj ulici nalazi se na rubnom području sjeverne rimske nekropole. U Aninoj (u literaturi Preradovićevoj) ulici, na kućnom br. 5, 1966. godine pronađen je tzv. Kapetanovićev sarkofag s poklopcem. Prilikom zaštitnih arheoloških iskopavanja za obiteljsku kuću u Aninoj ulici 13, godine 2001. otkrivena su dva uništena rimska ukopa u raci. Na suprotnom kraju, na raskrižju Anine i Ulice kralja Zvonimira, godine 2002. na kućnom br. 36 istraženo je 15 djelomice uništenih rimskih ukopa u rakama. Iako su kosturi bili poremećeni, zbog ukopa u raci samo su djelomice opljačkani, što je inače rijetkost na cibalitanskim nekropolama koje su vjerojatno prvi put bile pljačkane još u antičkim vremenima. U Aninoj ulici 21 nije bilo rimskih nalaza, kao ni prilikom zaštitnih arheoloških istraživanja 2007. na položaju u Aninoj ulici 2d.

Zapadna granica nekropole, prema S. Dimitrijeviću, protezala se Nazorovim blokom i zapadnim dijelom Ulice J. Dalmatinca. Još 1954. J. Korda i M. Klajn utvrdili su veliku gustoću ukopa između Ulice kralja Zvonimira i Ulice V. Nazora. Sondirana je i jedna i druga strana ceste *Cibalae – Mursa* po Ulici kralja Zvonimira od Gajeve do Zvonarske ulice, te je istraženo 30-ak grobova na relativno

Grob 4

maloj površini. Na području Nazorova bloka pronađeno je mnogo siromašnih grobova, sa ili bez drvene konstrukcije te 20 zidanih grobova (Korda 1956: 21 – 27). S područja Nazorova bloka potječe i stela s kristogramom, nađena 1956. iza Zavoda za zapošljavanje, a iz Nazorove ulice 35 potječe olovni sarkofag (Dimitrijević 1979: 158).

Tijekom komunalnih iskopa za svjetlovodni kabel 1998. godine, na području sjeverne nekropole u Nazorovu bloku, Ulici V. Nazora i Mihanovićevoj ulici istraženo je 30-ak većinom zidanih grobova te jedan sarkofag na uglu Ulice J. Dalmatinca i Nazorove ulice. Mora se naglasiti kako su svi grobovi i sekundarno uporabljen sarkofag već opljačkani, kao i skoro svi zidani grobovi i sarkofazi s područja Cibala. Zbog svega navedenog, dopušten je iskop temelja bagerom, a kada su se pokazali grobovi iskop je nastavljen ručno. Površina iskopa temelja bila je 15,30x18,20 m, širine od 0,80 do 1,20 m i dubine 2,30 m. Prema projektu je predviđena dubina iskopa temelja iznosila 1,20 m, ali situacija na terenu diktirala je dubinu temelja veću od 2,30 m. Utvrđene su tri stratigrafske jedinice: recentna šuta prosječne debljine 1 m (SJ 1), smeđi tvrdi predzdravični sterilan sloj prosječne dubine od 0,70 m (SJ 2) i žuta zdravica (SJ 3).

U iskopu je istraženo 12 rimskih grobova:

Grob br. 1 – zidani grob orijentacije Z-I, otkriven je na ▼1,91 m, na raskrižju temelja F i C. Uništen je prethodnim iskopom, tako da je samo rubno istražen. U grobu je nađen željezni predmet.

Grob br. 2 – kosturni ukop u raci orijentacije Z-I, otkriven na ▼1,56 m, u temelju H. U grobu je nađena perla.

Grob br. 3 – kosturni ukop u raci orijentacije Z-I, istražen samo djelomice u južnom profilu temelja H. Bez priloga.

Grob br. 4 – kosturni ukop u raci, orijentacije Z-I, koji je bio pokriven rimskim opekama, poslaganima na dvije vode. Otkriven je na ▼0,45 m, kostur na ▼0,79, a dno rake na ▼0,91 m. S lijeve strane glave nađen je koštani dvoredni češalj. Na dnu rake nađeni su ulomci amorfnog željeza.

Grob br. 5 – u profilu temelja K na ▼0,85, otkrivena je lubanja. Bez priloga.

Grob br. 6 – uništen kosturni ukop u raci, otkriven na ▼1,38 m, na raskrižju temelja K i G. Bez priloga.

Grob br. 7 – uništen kosturni ukop u raci, u temelju B na ▼1,56 m.

Grob br. 8 – kosturni ukop u raci zaobljenih rubova, orijentacije Z-I, u temelju B na ▼1,60 m. Bez priloga.

Grob br. 9 – kosturni ukop u raci zaobljenih rubova, orijentacije Z-I, u temelju B na ▼1,64 m. U raci je nađen željezni čavao, a u zapadnom profilu kamo se kostur podvlačio, izvađeni su brončani privjesak, novac i dr. predmeti, koji su očito bili položeni na zdjelicu.

Grob br. 10 – kosturni ukop u raci zaobljenih rubova, orijentacije Z-I, otkriven u temelju I na ▼1,04 m. Bez priloga, ali je kostur do sada najbolje sačuvan.

Grob br. 11 – kosturni ukop u raci pravokutna oblika i zaobljenih rubova, orijentacije Z-I, otkriven u temelju F, na ▼1,26 m. Na zdjelici je nađena željezna kopča.

Grob br. 12 – uništen grob od kojeg je ostala samo lubanja u profilu iskopa. Nemoguće odrediti orijentaciju, nađen na 0,90 m.

Kosturi su predani na antropološku obradu dr. sc. Mariju Šlausu iz HAZU-a, te će rezultati tih analiza dati nove spoznaje o antičkoj populaciji Cibala. U pobližoj dataciji grobova pomoći će metalni nalazi, no sudeći prema okolnostima vjerojatno je riječ o mlađim grobovima iz 4. st. Između ostalih nalaza, treba svakako spomenuti i kumulativnu bombu iz II. svjetskog rata, pronađenu u temelju B, koju su pirotehničari morali aktivirati na terenu zbog opasnosti njena prijenosa i činjenice da je bila dovoljno malena da ne ošteti okolne građevine.

Grob 10

Literatura

Dimitrijević 1979 Stojan Dimitrijević, Arheološka topografija i izbor nalaza s vinkovačkog kraja, Izdanja HAD, 4, Zagreb, 1979: 158, 164.

Gale 2002 Ina Gale, Rezultati sustavnih i zaštitnih arheoloških istraživanja Arheološkog odjela GMV u 2002. godini, Godišnjak OMH Vinkovci, 20, Vinkovci, 2003: 29 – 346.

Korda 1960 Josip Korda, Tragom prošlosti Vinkovaca (Kroz zbirke Gradskog muzeja), Gradski muzej Vinkovci, Vinkovci, 1960.

Krznarić Škrivanko 1998 Maja Krznarić Škrivanko, Rezultati sustavnih i zaštitnih arheoloških iskopavanja Arheološkog odjela GMV za 1997. i 1998. godinu, Godišnjak OMH Vinkovci, 16, Vinkovci, 1999: 319 – 341.

Hrvoje Vulić
Maja Krznarić Škrivanko

Summary

In the research conducted at 2b Anina Street in Vinkovci graves belonging to the north Roman necropolis were found. The graves had mostly been previously deranged and the situation matched the previous finds in the same Street. The find of larger quantity of bronze items on pelvic of a skeleton from grave 9 is interesting, but it will offer more information after the cleaning.

Redni broj: 24
Lokalitet: Vinkovci – Glagoljaška ulica b.b.
Naselje: –
Grad/općina: Vinkovci
Pravni status: R-243
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno istraživanje

U rujnu i listopadu 2007. obavljeno je zaštitno arheološko iskopavanje u Glagoljaškoj ulici b.b. (k.č. 1993/13), za izgradnju zgrade Centra za socijalnu skrb u Vinkovcima. Voditeljica istraživanja bila je Maja Krznarić Škrivanko, a radove je financiralo Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi.

Lokacija se nalazi u sklopu zaštićene i registrirane arheološke zone u Vinkovcima, upisane u registar nepokretnih kulturnih dobra. Pozicija u Glagoljaškoj ulici b.b. nalazi se na krajnjem sjeverozapadnom dijelu Cibala. Dosta nejasnu sliku dala su istraživanja na kućnom br. 26, gdje su 1996. provedena zaštitna arheološka istraživanja podruma i temelja privatnoga stambenog objekta. Rimski sloj devastiran je trima naknadnim objektima koji su bili izgrađeni na istoj poziciji. Usprkos tome, pronađene su veće količine oslikane rimske žbuke, keramike i sitnih nalaza. Pronađeni temelji rimskih objekata bili su u prilično lošem stanju i bilo je moguće samo utvrditi njihov smjer, sjeverozapad-jugoistok. Iste su godine provedena istraživanja i na kućnom broju 39, međutim zdravica se pojavila na dubini od 1 do 1,40 m, dok je rimski kulturni sloj počinjao na prosječnoj dubini od 0,50 m. Nađena je samo veća količina rimske šute i nešto sitnih nalaza (Iskra-Janošić 1996: 164, 165).
Prilikom kopanja kanala za kolektor, ispred danas nepostojeće kuće br. 29 (1962.) nađena je sigilata zdjela, a u dvorištu te kuće iz zbirke M. Medvedovića potječe reljefni medaljon s prikazom Silena. S kućnog br. 23, S. Dimitrijević prilikom iskopavanja kolektora spominje i ulomak lonca koji bi pripadao avaro-slavenskom horizontu (Dimitrijević 1979: 191). Prilikom kopanja zgrade Općine, u Glagoljaškoj ulici 27, koja se nalazi južno od iskopa za zgradu Centra za socijalnu skrb, tijekom 1985./86. nađeni su ostaci loše sačuvanih zidova i dio rimske kanalizacije. U iskopu je nađen i ostatak lončarske peći koja je bila obložena opekama. Uz nju su nađeni objekti koje I. Iskra-Janošić pripisuje radioničkom dijelu s bazenima za vapno i jamom za glinu (Iskra-Janošić 2001: 58, 99). Na kućnom br. 33 nađeni su ostaci vjerojatno stambene arhitekture iz dviju građevinskih faza koje I. Iskra-Janošić novcem Hadrijana datira u 2. st. (stariji temelji), dok su oni mlađi bili iznenađujuće plitki (Krznarić Škrivanko 1998: 330). Budući da se položaj na kućnom br. 33 nalazi nekoliko stotina metara istočno od iskopa za zgradu Centra, riječ je o situaciji koja se može prekopirati, osim što je na zgradi Centra evidentirana samo jedna građevinska faza.
Budući da je već napisano da je položaj Centra na krajnjem sjeverozapadnom, ali unutarnjem dijelu Cibala, bit će spomenut nalaz iz Ulice J. Dalmatinca, tzv. Zgrada S-7, istraživana 1989., a koja se nalazi izvan fortifikacijskog sustava Cibala. Tada je na samome sjeverozapadnom uglu budućeg objekta, prema I. Iskri-Janošić, otkriven

Snimak terena iz zraka

ugao sjevernoga i zapadnog zemljanog bedema. Na vrhu bedema nalazila se palisada širine 0,80 i dubine 0,40 m. U iskopu je otkriven sam vrh bedema u dužini od 22,50 m (Iskra-Janošić 2001: 37). Situacija na poziciji zgrade Centra uočava se na katastarskoj karti iz 18. st., gdje je depresija koja se nastavlja zapadno od sonde najbolje vidljiva. Iskopavanje nije pokazalo ostatke ikakva zemljanog bedema, već samo jednostavnu arhitekturu iz jedne građevinske faze.

Tijekom 2007. kopan je podrum (sonda I) dimenzija 16,80x16 m te sonda II u jugoistočnom dijelu terena gdje je pri kopanju temeljnih traka nađeno popločanje od cigle i temeljne trake, površine 39x17 m. Dubina iskopa je 2,50 m, ali budući da se zdravica pojavljuje pliće, arheološki iskop

SII i popločanje SJ 2

Dio istočnog profila i urušenja SJ 14

završava ranije. Definirano je 30 stratigrafskih jedinica. Najzanimljivije su SJ 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 16, 21, 22, 26 i 27. Sve su te stratigrafske jedinice razna urušenja zidova i popločanja u S I. Za sada je teško utvrditi ikakav odnos između tih nalaza, pa su ovdje samo nabrojani. Osim ostataka zidane arhitekture pronađeni su i jamski objekti manjih dimenzija, SJ 23 i SJ 29, u kojima nije bilo većih količina materijala. U S II izdvaja se veliko popločanje od cigle, SJ 2. Na temelju širine od samo triju cigli složenih jedne do druge i jednostavne konstrukcije, gdje su opeke položene na sloj nabijene zemlje bez vezivnog materijala, može se zaključiti da je riječ o stazama koje su išle u smjeru istok-zapad i sjever-jug.

Nađena je i veća količina pokretnog materijala koji je u procesu čišćenja i konzervacije. Novac, kojeg je nađeno 30 komada, pomoći će u bližoj dataciji objekata. Svakako su zanimljivi nalazi veće količine željeznih noževa i nožića. Nađena je i veća količina strelica i vojne opreme, koje su inače na području Cibala rjeđi nalaz. Zanimljiv je i nalaz ulomka kamene ploče na kojoj je vidljiv dio natpisa koji se čita *MEX CISTRU*. U iskopu je pronađeno i nekoliko ulomaka keramike tipične za gepidsko razdoblje (žigosanje rešetkastim rombovima), kao i dva jako oštećena groba, odnosno razbacane ljudske kosti koje se možda mogu dovesti u vezu sa spomenutom keramikom. U muzej je prenesena i veća količina čitavih rimskih opeka koje će biti upotrijebljene u rekonstrukcijama za potrebe stalnog postava.

Istraživanjem je utvrđeno postojanje vjerojatno obrtničkog kompleksa u rubnom sjeverozapadnom dijelu Cibala. Prema strukturi nalaza ne može biti govora o vezi između keramičarske radionice koju je pronašla I. Iskra Janošić prilikom iskopavanja za zgradu Općine 1985. i 1986. godine (Iskra-Janošić 2001: 58). Jednako tako, dok svi nalazi ne budu analizirani teško je govoriti o karakteru radionice. Na temelju dosadašnjih spoznaja o fortifikacijskom sustavu Cibala, pretpostavljeni bedem pokazuje se kao žut nabijen sloj, prosječne širine oko 10 m. Međutim, iako je iskop bio udaljen desetak metara od danas vidljiva kanala koji je najvjerojatnije služio kao dio fortifikacijskog sustava, nije nađen žut nabijen sloj, tj. pretpostavljeni bedem.

Literatura

Iskra-Janošić 1996 Ivana Iskra-Janošić, Zaštitna arheološka iskopavanja u Vinkovcima tijekom 1996. godine, GOMHV, 14, Vinkovci, 1996: 164 – 165.

Iskra-Janošić 2001 Ivana Iskra Janošić, Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta, Vinkovci, 2001.

Krznarić Škrivanko 1998 Maja Krznarić Škrivanko, Rezultati sustavnih i zaštitnih arheoloških iskopavanja Arheološkog odjela Gradskog muzeja Vinkovci za 1997. i 1998. godinu, GOMHV, 16, Vinkovci, 1998: 330.

Dimitrijević 1979 Stojan Dimitrijević, Arheološka topografija i izbor nalaza s vinkovačkog kraja, Izdanja HAD, 4, Zagreb, 1979: 199.

Hrvoje Vulić
Maja Krznarić Škrivanko
Anita Rapan Papeša

Summary

Excavations at Glagoljačka Street in Vinkovci confirmed that this position is northwestern, outlying, inner part of Cibalae. The excavations did not reveal remains of earthwork wall as it could have been expected, but only simple arhitecture (various pavings and cavings) from one construction phase and expected quantity of movable finds (pottery, metal items and money).

Redni broj: 25
Lokalitet: Vinkovci – Ulica hrvatskih žrtava 11
Naselje: –
Grad/općina: Vinkovci
Pravni status: R-243
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U travnju i svibnju 2007. obavljeno je zaštitno arheološko iskopavanje temelja i temeljnih stopa za gradnju školske sportske dvorane u Vinkovcima u Ulici hrvatskih žrtava 11 (k.č. 2745/1, k.o. Vinkovci). Stručna voditeljica iskopavanja bila je Anita Rapan Papeša iz Gradskog muzeja Vinkovci, a radove je financiralo Ministarstvo mora, prometa, turizma i razvitka.

Lokacija se nalazi u sklopu zaštićene i registrirane arheološke zone u Vinkovcima upisane u registar nepokretnih kulturnih dobara. Lokacija na kojoj se izvodi iskop smještena je u sjeveroistočnom dijelu rimskih Cibala, odnosno oko 200 m sjeveroistočno od današnjeg središnjega gradskog trga. Prilikom gradnje OŠ I. G. Kovačića i OŠ J. Kozarca u 19. st. (dvojna škola za dječake i djevojčice), pronađen je bronČani kipić Fortune koja je danas postala jedan od simbola grada Vinkovaca (Iskra-Janošić 2001: 138). Pedesetak metara zapadno nalazi se, danas ruševna, zgrada PIK-a Vinkovci. Prilikom zaštitnih arheoloških istraživanja na toj lokaciji 1976. i 1977., otkriveni su ostaci rimskog hrama s kipovima, rimska žitnica, ali i segment sjevernog bedema i jarka, koji se pruža južnom stranom Ulice J. Dalmatinca koja graniči sa sjevernim dijelom

Stopa 17 – SJ 9 (popločanje), SJ 10 (podloga popločanja), SJ 11 (urušenje zida)

iskopa (Iskra-Janošić 1984: 146). Izvan bedema pruža se najbogatija i najbolje istražena rimska nekropola, ona sjeverna. Kontinuitet života na toj lokaciji pokazuje i nalaz gepidske keramike (Dimitrijević 1979: 190, T.27/2) u dvorištu te škole (1972.), kao i gepidski grobovi na položaju PIK-a (Iskra-Janošić 2001: 93).

Prema projektu predviđeno je iskopavanje temelja i temeljnih stopa na površini od 42,35x47,20 m. Temeljne stope dimenzija su 3x3 m (18 komada) i 2x2 m (14 komada) te dubine od 2,80 m. Njih povezuju temelji širine 0,50 m i dubine 1,60 m.

Stopa 19 – jama SJ 14 u negativu SJ 15

U iskopu je utvrđeno 17 stratigrafskih jedinica. Uz uobičajene slojeve zanimljiv je SJ 8 (naboj crvene šljake za staro školsko igralište) i njegova podloga SJ 12 (žut naboj ilovače) koja je funkcionirala od izgradnje škole u 19. st., do asfaltiranja 1970-ih godina. Unutar rimskog kulturnog sloja SJ 2 otkriveni su ukopi rimskih otpadnih jama (SJ 3, SJ 6 i SJ 7), dijelovi rimske arhitekture (SJ 9 – popločanje od rimskih opeka; SJ 10 – podloga popločanja SJ 9 od žutog naboja ilovače; SJ 1 – urušenje od opeka iznad SJ 9; SJ 13 – urušenje od rimskih opeka te SJ 17 – urušenje rimskog zida). Pomalo je neočekivan nalaz dijela prapovijesnoga jamskog objekta – zemunice (SJ 14 – zapuna prapovijesne jame; SJ 15 (zaokruženo) – jama SJ 14 u negativu; SJ 5 – zdravica).

U iskopu su istražena i tri groba.

Grob 1 – riječ je o dosta oštećenu kosturu, nađenu u ispruženu stavu na leđima, koji svojom lijevom stranom izlazi izvan granica iskopa. Desna ruka položena je uz tijelo, a kosti šake i prstiju nalaze se ispod zdjelice. Raka nije bila uočljiva jer je kostur ukopan u rimski kulturni sloj SJ 2, nema tragova grobne arhitekture ni priloga. Orijentacija je zapad-istok.

Grob 2 – riječ je o kosturnom ukopu u četvrtastoj raci zaobljenih uglova, koja na svom istočnom kraju (uz noge pokojnika) ima okomito postavljenu rimsku opeku s tragovima šapa i veći kamen pješčenjak. Zapuna rake sadržavala je veći broj ulomaka rimske keramike, što nije neobično jer je i taj grob ukopan u rimski kulturni sloj SJ 2. Jedini prilog čini vrh željeznog noža pronađen pored lijeve

Stopa 21 – gepidski grob br. 2

butne kosti. Sam je kostur poremećen, odnosno nedostaju mu zdjelica i pojedini kralješci, a glava se nalazi izvan zone iskopa. Orijentacija je zapad-istok.
Grob 3 – taj se grob većim dijelom nalazi u profilu iskopa. Istraženi su samo lijeva ruka i dio rebara. Raka nije bila vidljiva, a i on je ukopan u rimski kulturni sloj.

Iako je istraživana sonda u rimskim Cibalama na poziciji koja prema starim kartama grada nije kontinuirano naseljavana, skromni nalazi rimske arhitekture to pobijaju. Ipak, pronađena je veća količina ulomaka rimske keramike, jedan rimski brončani novac i rimska fibula sa snažno profiliranom nogom, vjerojatno rad sisačke radionice, koja se datira jako široko, u rasponu od 1. do 4. st. Pomalo je iznenađujuć nalaz dijela prapovijesne otpadne jame, budući da na okolnim pozicijama nije zabilježeno postojanje prapovijesnih slojeva. Preliminarno se može reći da je riječ o materijalu kasnoga brončanog ili ranoga željeznog doba. Istraženi grobovi najvjerojatnije su gepidski. Na to upućuje blizina manjega gepidskoga groblja na položaju PIK-a, kao i nalaz ulomka keramike na lokaciji iskopa iz 1972. godine. Tek nakon što se sav materijal opere i razvrsta, moći će se reći je li u iskopu pronađeno još nešto što bi potvrdilo tu tezu.

Literatura

Dimitrijević 1979 Stojan Dimitrijević, Arheološka topografija i izbor nalaza s vinkovačkog tla, Izdanja HAD, 4, Vinkovci, 1979: 133 – 282.

Iskra-Janošić 1984 Ivana Iskra-Janošić, Arheološka istraživanja na području općine Vinkovci, Izdanja HAD, 9, Zagreb, 1984: 143 – 152.

Iskra-Janošić 2001 Ivana Iskra-Janošić, Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta, Vinkovci, 2001.

Anita Rapan Papeša
Hrvoje Vulić

Summary

Rescue excavation during the construction of the school gym at Ulica Hrvatskih Žrtava in Vinkovci resulted in discovery of the Roman culture layer containing the standard set of items, out of which special attention should be payed to fibula with strongly profiled foot and parts of architecture belonging to the Roman inhabitants of Cibalae. Three graves from the Gepid period, as well as part of a pit dwelling structure from the Late Bronze or Early Iron Age, were partially investigated inside the trench.

Redni broj: 26
Lokalitet: Vinkovci – Ulica I. Gundulića 39
Naselje: –
Grad/općina: Vinkovci
Pravni status: R-243
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U veljači i ožujku 2007. obavljeno je zaštitno arheološko iskopavanje za izgradnju poslovno-stambene građevine, caffe-bara, plinskog priključka, MRP-a i plinske instalacije u Ulici I. Gundulića 39 u Vinkovcima (k.č. 2669/3, 2669/7, 2669/2 i 2669/1, k.o. Vinkovci). Voditeljica iskopavanja bila je Anita Rapan Papeša, a radove je financirao privatni investitor.

Ulica I. Gundulića proteže se od najužeg središta rimskih Cibala do zapadnog bedema, a smještena je sjeverozapadno od današnjeg središnjega gradskog trga. Na kućnom br. 37 je 1970. pronađena jedna keramičarska peć (Iskra-Janošić 2001: 107). Prilikom kopanja kanala za polaganje svjetlovodnog kabela 1998., ispred kućnog br. 40 koji se nalazi točno nasuprot istraživane lokacije, naišlo se na sterilan sloj žute zemlje u dužini od 6,70 m za koji se pretpostavljalo da je bedem. No, kako su na kućnim br. 42, 46 i 46a ponovno pronađeni slojevi žute ilovače, vjerojatnije je da je na tim kućnim brojevima riječ o ostacima fortifikacije. Na taj zaključak navode i nalazi s kućnog br. 39, koji je točno preko puta br. 40. Svega 50-ak m zapadno od lokacije nalazi se srednjovjekovna crkva sv. Ilije na Meraji, koja je istraživana u više navrata (Iskra-Janošić 2006: 293). Zbog blizine crkve, bili su očekivani i nalazi srednjovjekovnih grobova koji nisu zabilježeni tijekom istraživanja.
Prema projektu kopan je podrum dimenzija 11,40x15,10 m, dubine 4 m te temelji na površini od 4,60x15,10 m, širine 0,60 m i dubine 0,80 m. U iskopu je definirano 26 stratigrafskih jedinica. Unutar rimskoga kulturnog sloja SJ

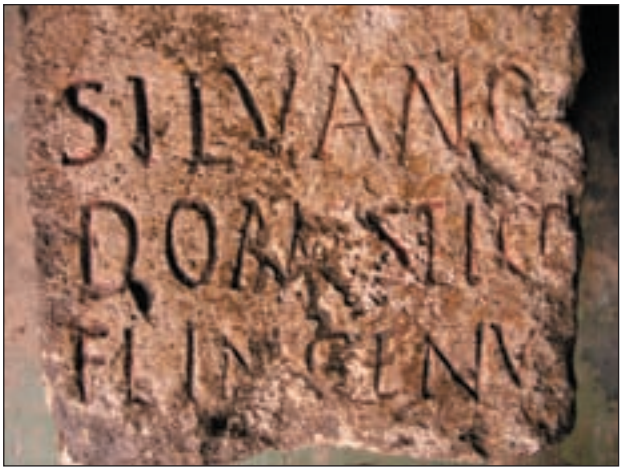

SJ 4, SJ 6 i pregled sonde

2 najzanimljiviji su jamski objekti SJ 13, SJ 19, SJ 20, SJ 21 i SJ 25 (više zapuna) od SJ 14 (objekt), SJ 22 (zapuna jame koja je smještena unutar prostorije) od SJ 26 (objekt) i SJ 24 (zapuna jame smještene ispod temelja zida SJ 4) od SJ 23 (objekt). Pronađena su i dva vanjska zida većega rimskog objekta, vjerojatno kuće, SJ 4 i SJ 6. Zid SJ 6 proteže se u smjeru sjever-jug i očuvan je u trima redovima cigle sa sjajno očuvanim načinom temeljenja *opus spicatum* u cijeloj duljini zida od 11,60 m, dok se zid SJ 4 proteže u smjeru istok-zapad. Očuvan je samo u temelju, također posloženom u *opus spicatum* i u duljini od 1,70 m, dok je ostatak u profilu. Taj način slaganja opeka ili kamenih ploča čest je u temeljima podova, cesta i ponekad u jezgrama bedema. Prednost tog načina slaganja jest omogućenje protoka vode kroz donji sloj cigli ili kamena, čime se vlazi onemogućava kapilarni uspon (Adam 2001: 144). Taj način temeljenja prisutan je u svim razdobljima i svim dijelovima Carstva te ne može poslužiti za približu dataciju. Na temelju nalaza novca Konstantina i Konstancija II. u temeljima i u žbuci pored zida, zid nije izgrađen prije 357. godine. Ta se godina temelji i na činjenici da je „M“ serija novca Konstancija II. s reversom *FEL TEMP REPARATIO* kovana samo od 357. do 358. godine (Šipuš 1987: 94). S istočne strane zida SJ 6 pronađena je veća podloga podnice SJ 9 od žbuke i cigle položene na nabijenu zemlju. Vjerojatno je riječ o vanjskom, tj. dvorišnom dijelu objekta. Iznad te podnice nađen je i žrtvenik Silvanu. S obzirom na male dimenzije i obilje nalaza kod objekta SJ 23, vjerojatno je riječ o žrtvenoj jami koja je ukopana prije gradnje zida. Objekt čija je interpretacija zadavala „probleme“ jest SJ 14, odnosno njegove zapune SJ 13, SJ 19 i SJ 25. Naime, na uskom prostoru omeđenom temeljom SJ 6 i granicom

Istočni i zapadni profil zida i temelja SJ 6

Natpisno polje žrtvenika Silvanu s tragovima crvene boje u slovima, 3. ili 4. st.

iskopa dolazi do velikog pada slojeva, a zapune koje su ukopane u kulturni sloj SJ 14, imaju karakter njegovih većih prosloja. Zapravo se u dvama slojevima, SJ 12 i SJ 18, nailazi na niz prosloja bogatih pokretnom građom, koji ipak ne čine neki vidljiv objekt. Uz obilje rimske građevinske šute, naišlo se i na obilje pokretne arheološke građe. Ponajprije je riječ o ulomcima keramičkih posuda, ali u iskopu je nađeno i preko 20 komada rimskog novca (dio u samome zidu, a dio u temeljima, što će omogućiti njihovo precizno datiranje), tri rimske fibule, više ulomaka *terrae sigillatae*, veći broj željeznih čavala i klinova, stakla, utega, perli, igli (koštanih i brončanih), poklopaca s grafitima, stopalo glazirane ljudske statue, litike, lampica, crijep s urezanim poljima za kakvu igru te svakako najvažniji nalaz – žrtvenik boga Silvana. To je prvi nalaz žrtvenika tog boga u Cibalama, a prema natpisu atribuira se bogu Silvanu Domesticusu. Spomenik se čita (čitanje natpisa napravila je Ljubica Perinić):
Silvano /
Domestico /
Fl(avius) Ingenu(us)
Natpis je u trima redovima, dosta jednostavne izrade, a u slovima je očuvana crvena boja. Žrtvenik je izrađen od vapnenca vrlo loše kvalitete. Pridjev *domesticus*, najzastupljeniji u pograničnim provincijama Panoniji i Dakiji, može se objasniti stalnom prijetnjom napada. Upravo se karakter božanstva koji čuva granice i međe mogao učiniti primamljivim stanovnicima ovih krajeva (Dorcey 1992: 23-29). S obzirom na to žrtvenik je, kako na to upućuju pridjev božanstva, male dimenzije i vrlo jednostavna izvedba, najvjerojatnije bio kućni. Ostaje otvorena mogućnost da je kuća čiji je dio istražen u stvari pripadala dedikantu, tj. Flaviju Ingenusu. Među pokretnim je materijalom već na terenu uočena prisutnost ulomaka prapovijesne keramike te litike. Budući da u iskopu nisu uočeni prapovijesni objekti, izvjesno je da se oni nalaze izvan zone istraživanja ili je riječ o nivelaciji već u rimskom razdoblju.

Literatura

Adam 2001 Jean-Pierre Adam, Roman Building – Materials and Techniques, London & New York, 2001: 144.

Dorcey 1992 Peter F. Dorcey, The cult of Silvanus – A study in Roman Folk Religion, Köln, 1992: 23 – 29.

Iskra-Janošić 2001 Ivana Iskra-Janošić, Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta, Vinkovci, 2001.

Iskra-Janošić 2006 Ivana Iskra-Janošić, U: Stotinu hrvatskih arheolških nalazišta, Zagreb, 2006: 293.

Šipuš 1987 Nikola Šipuš, Skupni nalaz rimskih novaca IV. st., VAMZ, 3.s., XX, Zagreb, 1987: 93 – 106.

Hrvoje Vulić
Anita Rapan Papeša

Summary

Excavations at 39 I.Gundulića Street verified that the site is located inside the fortification system which belonged to Roman Cibalae inhabitants. Confirmed by the finds of dwelling architecture and pit objects. The discovery of relatively preserved constructions, oterwise quite rear on Cibalae area. Apart from a variety of movable finds, the most interesting result is the first dicovery of Silvanus's altar in Cibalae.

Redni broj: 27
Lokalitet: Vinkovci – Ulica I. Gundulića 48
Naselje: –
Grad/općina: Vinkovci
Pravni status: R-243
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U svibnju i lipnju 2007. obavljeno je zaštitno arheološko iskopavanje temelja za gradnju stambeno-poslovnog objekta u Vinkovcima, u Ulici Ivana Gundulića 48 (k.č. 2525 i 2528, k. o. Vinkovci). Stručna voditeljica iskopavanja bila je Maja Krznarić Škrivanko iz Gradskog muzeja Vinkovci; a radove je financirao privatni investitor.

Lokacija se nalazi u sklopu zaštićene i registrirane arheološke zone u Vinkovcima, upisane u registar nepokretnih kulturnih dobara. Ulica Ivana Gundulića smještena je sjeverozapadno od današnjeg središnjega gradskog trga. Duž cijele ulice nalaze se ostatci rimske arhitekture Cibala, a negdje pri kraju ulice nalazi se i zapadni bedem (Iskra-Janošić 2001: 34, 107). Ulica završava romaničkom i gotičkom crkvom sv. Ilije. Prilikom zaštitnih istraživanja u crkvi i oko nje otkriveno je preko 300 grobova, od rimskog razdoblja, preko bjelobrdskih grobova, pa sve do grobova 18. st. (Iskra-Janošić 1999: 73) Kako je ta lokacija smještena točno nasuprot crkvi i izvan rimskih bedema, očekuju se nalazi srednjovjekovnih grobova, a moguće je i otkriće dijela zapadne rimske nekropole.

Prema projektu je predviđeno kopanje temelja na površini od 30,20x18,51 m, širine 1 m i dubine od 1,30 do 1,90 m. U iskopu temelja utvrđeno je postojanje 12 stratigrafskih jedinica. Uz rimsko razdoblje vežu se SJ 2 (popločanje od ulomaka rimskih opeka datirano novcem Valensa (364. – 378.), moguće sekundarno upotrijebljenih), SJ 5 (masniji sivo-smeđi predzdravični sloj u kojem mjestimice ima više

Ranonovovjekovni grob br. 17 s vidljivim ostacima drvenog lijesa

nalaza rimske keramike), SJ 7 i 8 (zaokruženo) (zapuna i negativ rimske otpadne jame). Poveznicu između rimskog razdoblja i srednjeg vijeka čini zapuna recentnog bunara SJ 3 i SJ 4 (zaokruženo). Uz razdoblje srednjeg vijeka veže se vatrište SJ 6, SJ 10 (sloj humusa unutar kojeg su ukopani kasnosrednjovjekovni i ranonovovjekovni grobovi), zatim SJ 11 (tanji žuto-smeđi sloj ilovače između SJ 10 i SJ 5; riječ je o umjetno nastalom nivelacijskom sloju u razdoblju srednjeg vijeka), a uz novi vijek SJ 12 (žuti naboj ilovače – podnica kuće iz 19. st.).

U iskopu temelja istraženo je, djelomice i potpuno, 28 kosturnih ukopa:

Grob 1: rimski kosturni ukop, ispružen na leđima, na ▼ 1,03 m, orijentacije istok-zapad. Grobna raka nije vidljiva, a proteže s kroz dva susjedna temelja. Priloga nema. Grob je djelomice uništen, a kosti su bile u lošem stanju.

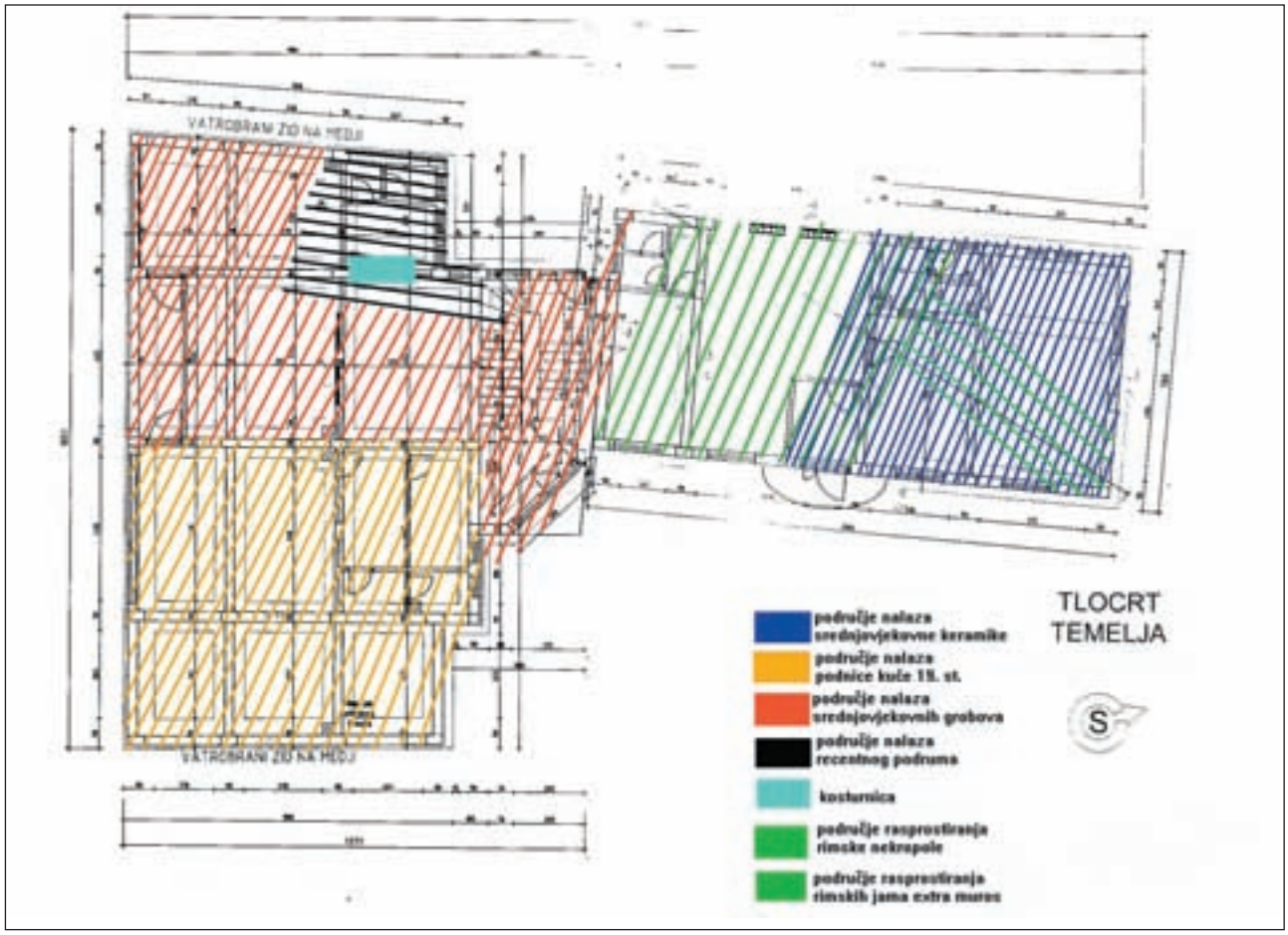
Grob 2: rimski kosturni ukop, ispružen na leđima, s rukama ispod zdjelice, na ▼ 1,02 m, orijentacije istok-zapad. Grobna je raka pravokutna, zaobljenih rubova. Priloge čini jedan novac i jedna perla. Grob je nedirnut, a kosti su bile u dobru stanju.

Grob 3: rimski kosturni ukop, ispružen na leđima, s rukama ispruženima uz tijelo, na ▼ 1,14 m, orijentacije istok-zapad. Grobna je raka pravokutna, zaobljenih rubova. Priloge čine jedan čavao, brončana pređica i opeke poslagane uz noge pokojnika. Grob je poremećen recentnim ukopom u visini stopala, a kosti su bile u dobru stanju.

Grobovi 1 – 3 položeni su u pravilnu redu, s razmakom oko 0,50 m.

Grob 4: rimski kosturni ukop, ispružen na leđima, s rukama ispruženima uz tijelo, na ▼ 1,48 m, orijentacije istok-zapad. Grobna raka nije vidljiva jer je kostur položen na zapunu rimske otpadne jame. Priloge čine koštani češalj, željezna pređica i perle. Grob je djelomice uništen, a kosti su bile u dobru stanju. Kosti nogu su u profilu iskopa.

Grob 5: rimski kosturni ukop, ispružen na leđima, s rukama

Tlocrt temelja s ucrtanim pozicijama nalaza

Grob br. 2

Grob br. 4

ispod zdjelice, na ▼ 1,65 m, orijentacije istok-zapad. Grobna je raka pravokutna, zaobljenih rubova. Priloge čine dva novca od kojih je jedan Konstancije II. (337. – 361.), a drugi Konstantin Veliki (307. – 337.), jedna veća perla od krede i niz manjih zelenih perli oko lijeve ruke. Grob je nedirnut, a kosti su bile u lošem stanju.

Grobovi 6 – 28: riječ je o kasnosrednjovjekovnim i ranonovovjekovnim grobovima, od kojih su neki još imali očuvanu koštanu srž u kralježnici, te bijelu spužvastu masu u lubanji. Priloga uglavnom nije bilo, a ako i jest nađeni su željezni čavli od raka, brončane kopče „ušice i kukice" od košulja te perle krunice. Otkriveni dijelovi kostura su očišćeni, fotografirani te u vrećicama sa signaturama položeni u zajedničku kosturnicu i zaliveni betonom. Grobovi pokazuju polaganje u pravilne redove, orijentirane u smjeru istok-zapad, s vrlo malim razmacima (nedostatak prostora?), a na nekim je mjestima uočena i superpozicija grobova, također na vrlo maloj vertikalnoj udaljenosti. Svi su ukopi položeni na relativno plitku dubinu, od 0,74 do 0,48 m. To je očito rezultat niveliranja terena u novijoj povijesti. Ispod podnice kuće 19. st. SJ 12, uočeni su nalazi dislociranih dijelova ljudskih kostura, pa se groblje očito protezalo i dalje na istok, ali je uništeno gradnjama u 19. st., u vrijeme kad je napušteno i zaboravljeno.

Iskopavanje u Ulici I. Gundulića 39, potvrdilo je da je riječ o poziciji izvan bedema Cibala, što potvrđuju nalazi rimskih grobova i otpadnih jama *extra muros*. Pet istraženih grobova pripada zapadnoj nekropoli rimskih Cibala, a ako se tome pribroje i grobovi istraženi prošle godine moguće je zaključiti da se na području zapadne nekropole obavljao inhumacijski ukop u pravokutnim rakama zaobljenih uglova, što je omogućilo očuvanje, odnosno nedirnutost grobova do današnjih dana (za razliku od najbogatije, sjeverne nekropole, gdje su zidani grobovi mahom opljačkani). U iskopu za dvorišni objekt otkriveno je obilje keramičkih ulomaka 12.-15. st., koji pripadaju naselju Sv. Ilija. Nažalost, osim pokretne građe i otpadnih jama nema tragova objekata kojima ta keramika pripada, no dobivena je indirektna potvrda da se naselje širilo i sjeverno od crkve. U sloju s keramikom pronađena je i željezna sablja koju čeka konzervacijea, nakon čega će se o njoj moći više reći. Sasvim očekivano, potvrđeno je širenje kasnosrednjovjekovne nekropole oko crkve sv. Ilije, tako da do sada otkrivenom broju grobova (u iskopavanjima 1953., 1965., 1997. i 1998. ukupno je u crkvi i oko nje istraženo 306 grobova) dodaje još 22 novootkrivena groba. Dokumentiran je žut naboj podnice kuće koja se lijepo vidi na karti Vinkovaca iz 19. st.

Literatura

Iskra-Janošić 2001 Ivana Iskra-Janošić, Kasni srednji vijek, U: Vinkovci u svijetu arheologije, Katalog izložbe, Vinkovci, 1999: 73 – 74.

Iskra-Janošić 2001 Ivana Iskra-Janošić, Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta, Vinkovci, 2001.

Anita Rapan Papeša
Hrvoje Vulić

Summary

A larger number of graves and grave offerings from the western Roman Cibalae necropolis relating to the Roman period, as well as both medieval and modern age graves belonging to a nearby cementery which had extended along St Ilija Church on Meraja, were discovered in foundation trench intended for a residential-bussiness object at 48 Ivana Gundulića Street in Vinkovci. A Roman waste pit, Roman brick paving, 19th century house floor, a recent well and larger number of medival and roman pottery fragments were also recorded.

Redni broj: 28
Ime lokaliteta: Vinkovci – Ulica J. Kozarca
Naselje: –
Grad/općina: Vinkovci
Pravni status: R-243
Razdoblje: P
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od ožujka do kolovoza 2007. obavljena su zaštitna arheološka istraživanja na nekoliko lokacija u Ulici J. Kozarca, na kućnom br. 74 (k.č. 5819), kućnom br. 110b (k.č. 5851) i J. Kozarca – put (k.č. 5884/12), za potrebe izgradnje stambenih građevina. Stručne voditeljice istraživanja bile su Maja Krznarić Škrivanko i Anita Rapan Papeša iz Gradskog muzeja Vinkovci, a radove je financirao privatni investitor.

Ulica J. Kozarca nalazi se na području Krnjaša, na lijevoj višoj obali Bosuta, jugozapadno od središnjega gradskog trga. Krnjaš se rasprostire od početka Ulice J. Kozarca do utoka potoka Nevkoša u Bosut. Dosadašnja su istraživanja na području Krnjaša pokazala kontinuitet života od vatinske kulture, preko Belegiš II kulture do starijega i mlađeg željeznog doba te rimskog razdoblja. S kućnih brojeva 24, 26 i 70 potječu stari nalazi posuda vatinske kulture, iz zbirke M. Medvedović. Najnovija istraživanja u Ulici J. Kozarca na kućnom br. 62 pokazala su nalaze i objekte starčevačke i lasinjske kulture, latenske jame te rimske i srednjovjekovne nalaze. Od utoka Nevkoša u Bosut, počinje Dirov brijeg – utvrđeno keltsko naselje koje se nalazi na prirodnom uzvišenju, relativne visine 2,5-3 m. Dimenzije su naselja početkom 18. st. bile 180x230 m. Zemljani bedem podignut je oko cijelog naselja, osim s jugoistočne strane okrenute prema Bosutu, a danas je sačuvan do visine od 3 m. Na području utvrđenoga keltskog naselja kopano je na nekoliko uglavnom manjih lokacija, pa o životu na Dirovu brijegu postoje tek djelomične spoznaje. Kontinuitet naselja može se pratiti od starijega željeznog doba, kada je ondje egzistirala populacija bosutske kulture, i to III. faze, odnosno horizonta kanelirane keramike. Prema S. Dimitrijeviću, na Dirovu brijegu moglo je doći do kontakta između pretkeltskoga panonskog supstrata i novopridošloga keltskog stanovništva. Godine 1995. u Ulici J. Kozarca na kućnom br. 96, tijekom istraživanja nađena je keramičarska peć i oko nje veća količina latenske keramike. Prilikom iskopavanja kanala za plin duž Ulice J. Kozarca, ispred kućnih br. 106 i 106a uočeni su ostaci još triju keramičarskih peći. Na sjevernome rubnom

Karta Vinkovaca iz 1798. godine s označenim položajem oppiduma Dirov brijeg

području Dirova brijega okrenutu prema potoku Nevkošu, na kućnom br. 74, godine 1996. istražen je jarak duboko ukopan u zdravicu s brojnom latenskom keramikom, ali i keramičkim ulomcima koji su datirani u mlađu fazu starijega željeznog doba. Latensko naselje na Dirovu brijegu datirano je u razdoblje 2. i 1. st. pr. Kr. Na kućnom br. 86, godine 2003. istražena su dva ognjišta kružna oblika potaracana latenskom keramikom, jama s cijelim *kantharosom* te obilje keramike i drugih nalaza latenske provenijencije.
Od Dirova brijega nastavlja se blago povišena greda koja se rasprostire sve do Južne zaobilaznice, tijekom čije je gradnje 2003. otkriven rimski lokalitet i srednjovjekovno naselje. Od 34 jame, njih 25 pripadalo je rimskom, a 9 srednjovjekovnom razdoblju. Prema nalazima, rimski lokalitet datiran je u kraj 1. i početak 2. st. Srednjovjekovne jame pokazale su keramički materijal od 13. do 15. st., te su pripadale srednjovjekovnom naselju Liskovcu.

Tijekom 2007. provedeno je iskopavanje u Ulici J. Kozarca 74 (kao i 1996.), ali je ovaj put bila riječ o iskopu na južnom dijelu Dirova brijega, na obali Bosuta (isti vlasnik Cota, ali različite katastarske čestice). Visinska razlika između najniže točke (reper na pločniku ispred ulaznih vrata) i najviše točke (temelj C) iznosi oko 1,30 m. Iskopani su temelji dimenzija 12x7,20 m, širine 0,25 m i dubine 0,80 m. Iskopavanjem je utvrđeno pet stratigrafskih jedinica. U kulturnom sloju imenovanom kao SJ 1, pronađeno je dosta keramike latenskoga i rimskog porijekla. U temelju D, ukopana u SJ 1, istražena je jama SJ 4 (zapuna SJ 3), promjera 3,60 m, u kojoj je pronađena veća količina latenske keramike.
U Ulici J. Kozarca na br. 110b istražen je još jedan lokalitet koji je pokazao latenske nalaze. Lokacija kuće nalazi se jugozapadno od Dirova brijega, na padini povišene grede. Tijekom obilaska su po površini okolnih oranica utvrđeni ulomci srednjovjekovne keramike. Iskopani su temelji dimenzija 11,80x15,42 m, širine 0,50 m i dubine 1 m. Ispod sterilna žutog sloja dubine od 0,80 do 1 m, pojavljuje se smeđi kulturni sloj s ulomcima latenske keramike i to u temeljima koji su najdalje od Bosuta. Vjerojatno je riječ o naselju otvorena tipa koje je gravitiralo utvrđenom naselju na Dirovu brijegu.
Lokalitet u Ulici J. Kozarca – put, nalazi se u danas još neimenovanoj ulici koja je paralelna s južnom zaobilaznicom te siječe Ulicu J. Kozarca. Iskopani su temelji dimenzija 12,15x8,65 m, širine 0,40 m i dubine 0,60 m. Iskopavanjem je utvrđeno 8 stratigrafskih jedinica. Ispod smeđega humusnog sloja bez nalaza, istražene su tri jame ukopane u predzdravični sloj: SJ 4, promjera 5,15 m; SJ 6, promjera 4,80 m i SJ 8, promjera 2,75 m. Vjerojatno je riječ o dijelu prapovijesnoga zemuničkog naselja, nositelja starčevačke kulture, koje se horizontalno nadovezuje na istražene jamske objekte rimskoga i srednjovjekovnog razdoblja na položaju Liskovcu na južnoj zaobilaznici.

Literatura

Dimitrijević 1979 Stojan Dimitrijević, Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla, U: Corolla memoriae Iosepho Brunšmid dicata, Izdanja HAD, 4, Vinkovci, 1979: 133 – 282.

Dizdar 2001 Marko Dizdar, Latenska naselja na vinkovačkom području. Dissertationes et Monographie, 3, Zagreb, 2001.

Krznarić Škrivanko 2006 Maja Krznarić Škrivanko, Vinkovci – prapovijest, U: Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta, Zagreb, 2006: 288 – 289.

Ložnjak 2001 Darija Ložnjak, Nalazišta brončanog doba na vinkovačkom području. Prilozi IAZ, 18, Zagreb, 2001: 33 – 61.

Ožanić 2004 Ivana Ožanić, Rezultati sustavnih i zaštitnih arheoloških istraživanja Arheološkog odjela Gradskog muzeja Vinkovci u 2003., Godišnjak Ogranka Matice hrvatske Vinkovci 21 (za 2003.), Vinkovci, 2004: 177 – 192.

Potrebica, Dizdar 2003 Hrvoje Potrebica, Marko Dizdar, Prilog poznavanju naseljenosti Vinkovaca i okolice u starijem željeznom dobu, Prilozi IAZ, 19, Zagreb, 2003: 79 – 100.

Maja Krznarić Škrivanko

Summary

A the course of 2007, rescue archaeological excavations were conducted on three sites in J.Kozarca Street in Vinkovci. House at number 74 is located on northern slope of fortified La Tène settlement on Dirovo Hill. Excavations verified the finds of La Tène provenance. In the same Street, southwest of Dirovo Hill, at number 100b, a segment of another La Tène settlement, probably open-type one, gravitating to the fortified settlements on Dirovo Hill, was investigated. The site in J.Kozarca Street - the path, is located in still unnamed street, parallel to the Southern Ring Road and intersecting J. Kozarac Street. It is probably a part of prehistoric pit-dwelling settlement of the Starčevo culture bearers, which horisontally extends to pit objects from the Roman and medieval period on the position of Liskovac on Southern Ring Road.

Redni broj: 29
Lokalitet: Vinkovci – Ulica J. Dalmatinca 23
Naselje: –
Grad/općina: Vinkovci
Pravni status: R-243
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

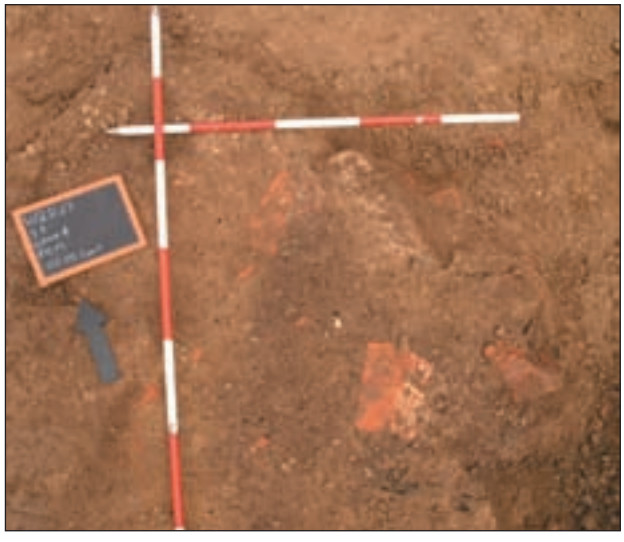
U kolovozu i rujnu 2007. obavljeno je zaštitno arheološko iskopavanje u Vinkovcima, u Ulici Jurja Dalmatinca 23 (k.č. 1761, k. o. Vinkovci), za izgradnju stambeno-poslovne građevine, a radi dobivanja građevinske dozvole. Voditeljica istraživanja bila je Anita Rapan Papeša, a radove je financirao privatni investitor.

Ulica J. Dalmatinca proteže se sjeverno od današnjega gradskog središta, a sam položaj iskopa blago sjeverozapadno od središta grada. Položaj iskopa nalazi se na rubnome zapadnom području sjeverne rimske nekropole čija je okosnica bila cesta prema Mursi, a zauzimala je prostor iza sjeverne strane fortifikacijskog sustava. Ta se cesta protezala istočno od današnje Zvonimirove ulice.

Elitniji grobovi nalazili su se uz spomenutu cestu i odatle potječu dva sarkofaga, dvije stele isluženih oficira i gornji dio stele vojnika u tunici.
Istočni kraj ceste, prema S. Dimitrijeviću išao je istočnom stranom Zagrebačke ulice. Zapadna granica nekropole, prema S. Dimitrijeviću išla je po Nazorovu bloku i zapadnim dijelom Ulice J. Dalmatinca. Još 1954. J. Korda i M. Klajn utvrdili su veliku gustoću ukopa između Ulice kralja Zvonimira i Ulice V. Nazora (Korda 1956: 21 – 27). Tijekom komunalnih iskopa za svjetlovodni kabel, godine 1998. na području sjeverne nekropole u Nazorovu bloku, Ulici V. Nazora i Mihanovićevoj ulici istraženo je 30-ak većinom zidanih grobova te jedan sarkofag na uglu Ulice J. Dalmatinca i Nazorove ulice. Mora se naglasiti kako su svi grobovi i sekundarno upotrijebljen sarkofag već opljačkani, kao i skoro svi zidani grobovi i sarkofazi s područja Cibala. Iskop svjetlovodnog kabela u Ulici J. Dalmatinca ispred kućnih br. 17-23 bio je arheološki nezanimljiv.

Zbog svega navedenog, a u dogovoru s Konzervatorskim odjelom Ministarstva kulture u Osijeku, dogovoren je iskop cijele površine koja ide pod zgradu do zdravice, bez obzira na projekt. Dopušten je strojni iskop recentnog sloja šute i humusa, a iskop je nastavljen ručno nakon što su se pokazali grobovi. Površina iskopa prati dimenzije buduće građevine, a riječ je o veličini 24,20x13,40 m. Budući da se teren uzdiže prema dvorištu, gledano s najviše točke strojno je skinuto 0,80 m, a prema ulici je ta visinska razlika puno manja. Utvrđeno je postojanje triju stratigrafskih jedinica: SJ 1 (recentna šuta), SJ 2 (smeđ tvrd sterilan sloj) i SJ 3 (žuta zdravica). U iskopu je istraženo ukupno šest grobova, a svi su koncentrirani u najsjevernijem dijelu iskopa (prema dvorištu). Taj podatak ne iznenađuje, jer je na suprotnoj strani ulice otkriven i istražen segment rimskoga fortifikacijskog sustava te bi, sukladno tim podacima, iskop prema ulici trebao bi biti *de facto* dio obrambenog jarka.

Grob 1 – poremećen kosturni ukop položen na predzdravicu na ▼ 0,12 m; orijentacije sjeveroistok-jugozapad. Bez priloga. Grob je uništen, a kosti su bile razbacane.

Grob 1

Grob 3

Budući da su u iskopu bile izmiješane rimske opeke i kosti, najvjerojatnije je riječ o već prekopanom te zatrpanom grobu kojemu je jedino lubanja ostala *in situ*.
Grob 2 – poremećen kosturni ukop položen na predzdravicu na ▼ 0,09 m; orijentacije sjeveroistok-jugozapad. Bez priloga. Grob je uništen, a ostale su sačuvane jedino kosti natkoljenice s nekoliko prstiju. Kako se taj grob nalazi u neposrednoj blizini starog podruma i vodovodne cijevi, vjerojatno je i on oštećen prijašnjim iskopima.
Grob 3 – u potpunosti očuvan kosturni grob položen u pravokutnu raku zaobljenih uglova. Početak je rake na ▼ 0,20 m, kralježnica na ▼ 0,33 m, a kraj rake na ▼ 0,40 m. Raka je iz predzdravičnog sloja ukopana dijelom u zdravicu, orijentacije sjeveroistok-jugozapad. Sudeći prema veličini i obliku kostiju, riječ je o ženskoj osobi. Kostur je položen ispružen na leđima, s rukama položenima uz tijelo, a prsti ruku nalaze se na kukovima. Priloga nije bilo, a u zapuni rake otkriveno je nekoliko ulomaka rimske keramike.
Grob 4 – u potpunosti očuvan kosturni grob, kojem raka nije bila vidljiva. Položen na predzdravicu na ▼ 0,13 m; orijentacije sjeveroistok-jugozapad. Bez priloga. Sudeći prema veličini i obliku kostiju riječ je o muškoj osobi. Kostur je položen ispružen na leđima, s rukama ispruženima uz tijelo, prsti ruku ispod kostiju zdjelice. Vrh lubanje zahvatio je bager, ali su kosti očuvane. U zapuni „rake“ nađen je dio svinjske čeljusti.

Grob 5

Grob 5 – u potpunosti očuvan kosturni grob položen u pravokutnu raku zaobljenih uglova. Početak rake na ▼ 0,19 m, kralježnica na ▼ 0,46 m, a kraj rake na ▼ 0,48 m. Raka je iz predzdravičnog sloja dijelom ukopana u zdravicu, orijentacije sjeveroistok-jugozapad. Sudeći prema veličini i obliku kostiju, riječ je o djetetu u pretpubertetskoj dobi. Kostur je položen ispružen na leđima, s desnom rukom položenom uz tijelo, a lijevom blago prebačenom preko trbuha. Priloga nije bilo, a u zapuni rake otkriveno je nekoliko ulomaka rimske keramike i jedan amorfni komad bronce.
Grob 6 – zidani rimski grob smješten u samome sjeverozapadnom uglu iskopa, tako da je većim dijelom ostao u profilu. Grob je složen od šest redova opeka te donjeg reda – dna, a oblik krova nije jasan. Iz profila je izvađeno nekoliko kostiju, a priloga nije bilo.

Bez grobnih priloga bit će teško reći nešto više o tim grobovima te će tek antropološke i prirodoslovne analize otkriti nešto više podataka. Za sada se samo grobovi 3, 5 i 6 mogu pouzdano pripisati rimskom razdoblju, dok mu drugi pripadaju samo s obzirom na okolnosti okolnih nalaza.

Literatura

Korda 1956 Josip Korda, Rimska nekropola u Vinkovcima, Novosti/1956, Vinkovci, 1956: 21 – 27.
Korda 1960 Josip Korda, Tragom prošlosti Vinkovaca (Kroz zbirke Gradskog muzeja), Gradski muzej Vinkovci, Vinkovci, 1960.
Krznarić Škrivanko 1998 Maja Krznarić Škrivanko, Rezultati sustavnih i zaštitnih arheoloških iskopavanja Arheološkog odjela GMV za 1997. i 1998. godinu, Godišnjak OMH Vinkovci, 16 (za 1998.), Vinkovci, 1999: 319 – 341.

Hrvoje Vulić

Summary

Graves belonging to the north Roman necropolis were found during the research at 23 J. Dalmatinca Street in Vinkovci. Unfortunately, its contents are almost completely missing so its attribution is based on the rest of the nearby finds. The excavation did not document a fortification system in south part of the excavation site.

Redni broj: 30
Lokalitet: Vinkovci – Ulica M. Gupca 14 i 20
Naselje: –
Grad/općina: Vinkovci
Pravni status: R-243
Razdoblje: P
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 25. travnja do 15. svibnja 2007. obavljeno je zaštitno arheološko istraživanje u Ulici M. Gupca 14 (k.č. 3315, k.o. Vinkovci), za izgradnju poslovno-stambene građevine. Voditeljica istraživanja bila je Maja Krznarić Škrivanko iz Gradskog muzeja Vinkovci, a radove je financirao privatni investitor. Od 9. do 14. studenog 2007. obavljeno je zaštitno arheološko istraživanje u Ulici M. Gupca 20 (k.č. 3310/1, k.o. Vinkovci), za izgradnju stambene građevine. Stručna voditeljica istraživanja bila je Maja Krznarić Škrivanko, a radove je financirao privatni investitor.

Područje Ervenice nalazi se jugoistočno od središnjega gradskog trga, na povišenu platou sa sjeverne i zapadne strane omeđenom potokom Ervenicom te s južne lijevom obalom rijeke Bosuta. Lokalitet se rasprostire od utoka potoka Ervenice u Bosut prema jugoistoku, u dužini od nekoliko kilometara. Ulica M. Gupca prolazi cijelim područjem Ervenice. Prvi podaci o naseljavanju potječu iz 1902., kada je J. Brunšmid objavio svoj članak u VHAD-u, pod nazivom *Colonia Aurelia Cibale* ili Vinkovci u staro doba, gdje piše kako je ulica Ervenica (danas M. Gupca) naseljena još od kamenog doba. Stojan Dimitrijević je 1957. na području Ervenice obavio probna iskopavanja na temelju kojih je utvrdio kako je to područje naseljeno od starčevačke i sopotske kulture pa do latenskog vremena. Periferija vučedolskog naselja s 5 jamskih objekata, nalazima starčevačke i latenske provenijencije (starija faza srednjeg latena) te sporadičnim nalazima brončanodobne keramike, istražena je 1994. na kućnom br. 4. Na kućnom br. 8, tijekom 2003. istražen je segment vučedolskog naselja s ostacima podnice od nabijene gline koja je djelomice gorila i s obiljem vučedolske keramike. Na drugom kraju Ervenice, na kućnom br.

Vinkovci – M. Gupca 14, ostaci temelja SJ 21

137, godine 1997. istražena je periferija naselja sopotske kulture s poluukopanim jamskim objektima od kojih su neki mogli biti stambeni. Tu je po prvi put na vinkovačkim lokalitetima otkriven i parcijalni ukop pripisan nositeljima sopotske kulture. Na polovici Ulice M. Gupca, na kućnom br. 99, u temeljima su nađeni ostaci jama sopotske kulture. Na kućnom br. 102, osim rimske keramičarske peći pune ulomaka posuda, otkriveni su sporadični nalazi starčevačke kulture te jedna zdjela pripisana nositeljima kostolačke kulture. Prilikom izgradnje prilaznog kanala Silosu, godine 1972. otkrivena su dva kosturna groba starijega željeznog doba, od kojih je ženski grob imao bogate priloge karakteristične kasnohalštatske južnopanonske nošnje i pripisan je srijemskoj kulturi zapadnobalkanskoga kulturnog kompleksa. Grobovi su datirani u razvijeno 5. st., a prema S. Dimitrijeviću pripadajuće naselje vjerojatno se nalazi na istočnoerveničkom prostoru. U istočnom dijelu Ervenice, uz samu obalu Bosuta otkrivene su dvije keramičarske peći koje bi mogle pripadati kasnolatenskom vremenu. Prilikom kopanja kanalizacijskog kolektora 1961. godine, ispred kućnog br. 30 pronađen je javni natpis posvećen Septimiju Severu i Caracalli, kao i glava ženske statue, na dubini od 2 m. To je samo najuži izbor nalaza iz stoljetne tradicije arheologije na području Ervenice. Budući da su na tim dvjema pozicijama (kućni br. 14 i 20) istraženi dijelovi prapovijesnih naselja, u pregledu istraživanja ne spominju se rimski nalazi (erveničko keramičarsko središte i istočna rimska nekropola). Kao što se može vidjeti, šire područje Ervenice naseljeno je od mlađega kamenog doba od starčevačke i sopotske kulture, bakrenodobne, kostolačke i vučedolske kulture, starijega i mlađeg željeznog doba sve do rimskog razdoblja.

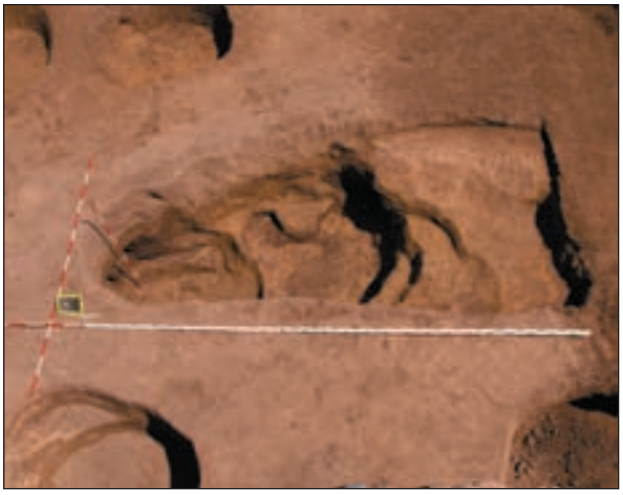
Za budući stambeni objekt, godine 2007. istraživalo se na površini od 250 m². Stratigrafskom metodom utvrđena su 62 sloja. Iako se lokacija kućnog br. 14 nalazi na najvišem dijelu Ervenice, tijekom posljednjih stotinjak godina niveliranja Ervenice prostor koji se nalazi u istočnom dijelu Cibala nije sačuvao rimske nalaze. Već na karti iz 1798. u Ulici Ervenica (danas M. Gupca) ucrtane su kuće. Riječ je o području Vinkovaca u kojem su živjela poljoprivredna domaćinstva. Nakon uklanjanja asfalta i stare zidanice, ušlo se u latenski kulturni sloj prepun ulomaka keramike, ali bez objekata. U sloju se jedino mogu razaznati ukopi, odnosno ostaci temeljenja rimskih zidova (SJ 3, SJ 4/12, SJ 6, SJ 11/14, SJ 15, SJ 21) ili ostaci rimskih jama (SJ 19/20). Iza latenskog sloja nalazi se debeo vučedolski kulturni sloj (SJ 10). Kao osnovne stambene jedinice izdvojeni su ostaci 6 kuća. Na žalost, svi ostaci podnih osnova nalazili su se u profilima otkopane površine, pa se vjerojatno samo može govoriti o pravokutnim obrisima kuća, orijentacije sjeveroistok-jugozapad. Budući da su prema projektu prvo kopani temelji, da bi zbog statike buduće zgrade ipak bila iskopana cijela površina do zdravice, u temeljima F

Vinkovci – M. Gupca 14, podnica SJ 22

Vinkovci – M. Gupca 14, jama SJ 44

Vinkovci – M. Gupca 14, zemunica SJ 48

i G istraženi su ostaci mogućih podnica, ali koje su bile uništene naknadnim ukopavanjima rimskih temelja ili jama. To je objekt u temelju G (SJ 5 – podnica i SJ 6 – ruševina od gorenog kućnog lijepa) i u temelju F (SJ 7 – podnica i SJ 8 – pripadajuća ruševina). Iskopavanjem cijele površine, u jugoistočnom profilu uništenu recentnim bunarom i recentnim probojem te jamom (SJ 53), nađeni su ostaci podnice (SJ 18) i ruševine od gorenoga kućnog lijepa (SJ 9), dimenzija 4,50x1,10 m, koja se može povezati s ostacima žutog naboja podnice (SJ 27) istražene u jugozapadnom profilu, dimenzija 1,70x0,60 m. Ulazeći u sjeverozapadni profil, dimenzija 1,80x0,80 m, otkriveni su ostaci još jedne podnice (SJ 25). Samo 15 centimetara ispod podnice SJ 25, otkriveni su ostaci još jedne podnice SJ 38, dimenzija 3,50x2,30 m, koja je bila uništena ukopima prvo rupe od stupa (SJ 35) obrubljene gorenim lijepom, a zatim ukopana u veću jamu (SJ 42). Na udaljenosti od 5 metara u smjeru jugozapada, većim dijelom ulazeći u sjeverozapadni profil, istraženi su ostaci još jedne podnice (SJ 22) i podloge podnice (SJ 23). Podnica je orijentacije sjeveroistok-jugozapad, a dijelom je uništena jamom SJ 50 te dvjema manjim rupama od stupova SJ 29 i SJ 31.

Najveći broj istraženih objekata u naselju jesu ukopi 14 jama i rupa od stupova, zapunjenih s različitim vrstama zapuna koje su sadržavale brojne arheološke nalaze iz naselja vučedolskih stanovnika. Jame su ukopane kroz predzdravični sloj (SJ 24) u zdravicu (SJ 51). Ovalnog su oblika, promjera od 0,50 do 2 m, osim jame SJ 44 koja je bila blago četvrtastog oblika, dimenzija 3,20x0,80 m. U istraživanju vučedolskog naselja u zapunama objekata, jama i rupa od stupova, od pokretnih su arheoloških nalaza u najvećem broju pronađeni ulomci različitih oblika keramičkih zdjela i lonaca, a u manjem su broju pronađene koštane i kamene alatke, glineni utezi i pršljeni te drugi utilitarni predmeti tipični za vučedolsku kulturu. Od životinjskih kostiju prevladavaju rogovi jelena, što potvrđuju spoznaje vezane za *tell* Tržnicu, gdje također prevladavaju kosti divljih životinja.

Ispod vučedolskog sloja u predzdravičnom sloju (SJ 24) ukopana je zemunica SJ 48 (s više vrsta zapuna), dimenzija 5,40x2,70 m i dubine 1,46 m. Zapuna zemunice sadržavala je znatnu količinu pokretnih nalaza. Prema preliminarnim analizama pripadala bi kasnom sopotskom/ranom lasinjskom razdoblju. Za svaku stratigrafsku jedinicu uzeti su uzorci sloja za flotiranje i arheobotaničke analize, kao i uzorci drvenog ugljena za C-14 analize koje će potvrditi život u naselju vučedolske i kasnom sopotskom/ranom lasinjskom razdoblju.

Nakon nekoliko mjeseci, na kućnom br. 20 provedeno je zaštitno arheološko iskopavanje temelja i podruma za buduću stambenu građevinu. Prema projektu predviđeno je iskopavanje podruma dimenzija 7,20x3,45 m i dubine 2 m, te temelja dimenzija 21,70x7,24 m, širine 0,30 m i dubine 1 m. Utvrđeno je 12 stratigrafskih jedinica.

Odmah ispod stare zidanice ušlo se u ostatke latenskoga kulturnog sloja s ulomcima keramičkog posuđa (SJ 1). Ispod njega, u predzdravičnom sloju (SJ 5) ukopane su tri manje jame (SJ 8, SJ 10 i SJ 12) te ostaci objekta od naboja ilovače (SJ 2), koji izlazi iz istočnog profila iskopa podruma. Zapečena zemlja (SJ 4), dimenzija 0,80x0,80 m, koja je bila obnavljana (SJ 3), upućuje na postojanje ognjišta ili peći. Prema preliminarnoj analizi keramičkih ulomaka, moglo bi biti riječ o nalazima starčevačke kulture.

Na tim je pozicijama istražen samo segment naselja nositelja latenske kulture, koje je vjerojatno dio naselja istražena 1996. na kućnom br. 4, a koje je prema M. Dizdaru datirano u drugu polovinu 3. i početak 2. st. pr. Kr.

Literatura

Balen 2003 Jacqueline Balen, Topografija nalazišta Kostolačke kulture, VAMZ, 3.s., XXXV, Zagreb, 2003: 35 – 52.

Dimitrijević 1979 Stojan Dimitrijević, Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla, U: CMIBD, Izdanja HAD, 4, Vinkovci, 1979: 133 – 282.

Dizdar 2001 Marko Dizdar, Latenska naselja na vinkovačkom području, Dissertationes et Monographie, 3, Zagreb, 2001.

Gale 2003 Ina Gale, Vučedolsko naselje na Ervenici u Vinkovcima, VAMZ, 3.s., XXXV, Zagreb, 2003: 53 – 67.

Iskra-Janošić 2001 Ivana Iskra-Janošić, Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta, Vinkovci, 2001.

Krznarić Škrivanko 1996 Maja Krznarić Škrivanko, Prapovijesno naselje na Ervenici u Vinkovcima, OA, 21, Zagreb, 1997: 205 – 215.

Krznarić Škrivanko 1999 Maja Krznarić Škrivanko, Mlađe kameno, Bakreno i Rano brončano doba, U: Vinkovci u svijetu arheologije, katalog izložbe, Gradski muzej Vinkovci, 1999: 11 – 31.

Potrebica, Dizdar 2003 Hrvoje Potrebica, Marko Dizdar, Prilog poznavanju naseljenosti Vinkovaca i okolice u starijem željeznom dobu, Prilozi IAZ, 19, Zagreb, 2003: 79 – 100.

Maja Krznarić Škrivanko

Summary

A small segment of the settelments belonging to La Tène culture bearers, which are probably a part of the settlements investigated in 1996 at house number 4 and, according to M. Dizdar dated to the second part of the 3rd and the beginning of th 2nd century BC, were researched at numbers 14 and 20 M. Gupca Street. During the Vučedol

settlement investigation at 14 M. Gupca Street, the remains of six houses were isolated as the basic residential units. The largest number of the investigated objects inside the settlement are 14 pit trenches and postholes, repelted with with various kinds of fills containing numerous archaeological finds. The largest number of the excavated movable archaeological finds are variously shaped pottery vessels and pots, and less numerous are bone and stone tools, clay weights and beads, and other utensils characteristic for the Vučedol culture. A 1,46m deep pit-dwelling with 5.40x2.70m dimensions (containing more kinds of fills) was buried in the bottom layer, under the Vučedol layer. The fill of the pit-dwelling included a large quantity of movable finds. According to the preliminary analysis it could belong to the late Sopot/early Lasinj period.

Redni broj: 31
Lokalitet: Vinkovci – zaštićena arheološka zona grada
Naselje: –
Grad/općina: Vinkovci
Pravni status: R-243
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitna iskopavanja

U razdoblju od siječnja do prosinca 2007., tijekom više od 150 radnih dana, djelatnici Arheološkog odjela Gradskog muzeja Vinkovci obavili su niz zaštitnih arheoloških istraživanja unutar zaštićene zone grada Vinkovaca, koja se proteže na oko 1.500.000 m^2. Na 48 lokacija, praćenjem komunalnih radova i manjih iskopa za obiteljske kuće, prikupljena je veća količina građe.

Karta grada s ucrtanim pozicijama na kojima se istraživalo (dokumentacija: GMV)

U popisu su navedene sve lokacije iskopa, od kojih su one s važnijim rezultatima posebno izdvojene. Istraživanja su obuhvatila iskope za podrume, temelje, te infrastrukturu (struja, kanalizacija, plin i dr.) na sljedećim lokacijama:
1.) Šokačka ulica b.b.; 2.) Ulica kralja Zvonimira 24d; 3.) Ulica J. Kozarca – potok Nevkoš; 4.) Ulica J. Kozarca 110b (izdvojen izvještaj); 5.) Ulica I. Gundulića 39 (izdvojen izvještaj); 6.) Ulica Pavleka Miškine 28 (izdvojen izvještaj); 7.) Ulica A. Šenoe 7; 8.) Ulica kralja Zvonimira 69; 9.) Ulica J. Kosora 2; 10.) Ulica J. Runjanina 184; 11.) ugao Ulice kralja Zvonimira i Splitske ulice; 12.) Sunčana ulica b.b.; 13.) Ulica kralja Zvonimira 5; 14.) Ulica hrvatskih kraljeva 12; 15.) Ulica Pavleka Miškine 48; 16.) Ulica H. Dietricha Genschera 46; 17.) Ulica M. Gupca 14 (izdvojen izvještaj); 18.) Ulica J. Kozarca 74 (izdvojen izvještaj); 19.) Ulica hrvatskih žrtava 11 (izdvojen izvještaj); 20.) Ulica R. Boškovića b.b.; 21.) Ulica Hrvatskih kraljeva 130; 22.) Anina ulica 31; 23.) Ulica kralja Zvonimira 130; 24.) Ulica I. Gundulića 48 (izdvojen izvještaj); 25.) Ulica kralja Zvonimira 14; 26.) Ulica M. Medvedovića 2a; 27.) Ulica J. Kozarca – put b.b. (izdvojen izvještaj); 28.) Glagoljaška ulica 57; 29.) Ulica J. Kozarca – put b.b.; 30.) Ulica M. Gupca 130; 31.) Ulica bana J. Jelačića 54; 32.) Ulica F. Krste Frankopana 32; 33.) Ulica hrvatskih kraljeva 64; 34.) Ulica J. Dalmatinca 23 (izdvojen izvještaj); 35.) Anina ulica 2b (izdvojen izvještaj); 36.) Vatrogasna ulica b.b.; 37.) Zvonarska ulica 7; 38.) Ulica I. Kozarca 78; 39.) Ulica A. Kačića Miošića 31; 40.) Vrtna ulica b.b.; 41.) Ulica R. Boškovića 59; 42.) Ulica R. Boškovića b.b.; 43.) Ulica bana J. Jelačića 38 (izdvojen izvještaj); 44.) Ulica P. Miškine 1; 45.) Ulica S. Raškaj 4; 46.) Vatrogasna ulica b.b.; 47.) Ulica M. Gupca 20 (izdvojen izvještaj); 48.) Glagoljaška ulica b.b. (izdvojen izvještaj).

dr. sc. Ivana Iskra-Janošić
Maja Krznarić Škrivanko
Anita Rapan Papeša
Hrvoje Vulić

Summary

During the period from January 2007 to December 2007 staff of the Archaeological Department of the City Museum Vinkovci conducted a range of rescue archaeological excavations inside the protected area of the City of Vukovar (which had been expanded in 2005 and covers almost the whole City area). A large quantity of archaeological evidence was collected by observing the utility services, smaller trenches for family houses and business objects.

Redni broj: 32
Lokalitet: Vučedol – vinograd Streim
Naselje: Vukovar
Grad/općina: Vukovar
Pravni status: R-575
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 3. do 29. rujna 2007. Gradski muzej Vukovar (pod vodstvom mr. sc. Jacqueline Balen iz Arheološkog muzeja u Zagrebu) nastavio je sustavno istraživanje iskopnog blo-

Lokalitet Vučedol, sonda V-04, drugi horizont podova vučedolske kulture – SJ 54 i 56 (foto: A. Ivanković)

ka IV, odnosno sonde V-04, površine 400 m^2, na položaju „vinograd Streim“ na Vučedolu. Iskopavanje se već treću godinu financira iz projekta Vlade Republike Hrvatske i Razvojne banke Vijeća Europe „Istraživanje, obnova i revitalizacija kulturne baštine Ilok – Vukovar – Vučedol“ – od 2005. do 2008. godine. U ovoj su istraživačkoj kampanji, osim voditeljice iskopavanja te zamjenika dr. Aleksandra Durmana, sudjelovali Krešimir Rončević i Ina Miloglav (Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu), Mirela Hutinec (Gradski muzej Vukovar), Ana Solter (Arheološki muzej u Zagrebu), Želimir Brnić te studenti Odsjeka za arheologiju u Zagrebu. Ručni iskop obavljalo je 12 radnika iz Vukovara.

Usporedo sa sustavnim istraživanjima organizirana je i arheološka škola (također u sklopu Projekta) pod vodstvom A. Durmana. U radu arheološke škole sudjelovali su studenti Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Škola je bila organizirana tako da su njeni sudionici sudjelovali u svim poslovima vezanima uz istraživanje (pranje nalaza, signiranje, flotiranje uzoraka i istraživački rad na terenu) te su sudjelovali u eksperimentalnom radu izrađivanja vučedolske kuće.

Ovogodišnja istraživačka kampanja bila je usmjerena prema daljnjem istraživanju horizonta vučedolske kulture. Odmah ispod humusa (SJ 001) utvrđeni su najmlađi objekti vučedolske kulture koji su razmjerno dobro sačuvani, što je dosta iznenađujuće s obzirom na to da se u prijašnjim

Lokalitet Vučedol, sonda V-04, najmlađi horizont podova vučedolske kulture – SJ 2 i 24 (foto: J. Balen)

kampanjama ispod humusa (izoranog sloja) nailazilo isključivo na manje, uglavnom uništene tragove podnica kuća. Ispod tih najmlađih nadzemnih objekata (SJ 2 i SJ 24) utvrđeni su stariji podovi kuća (ispod SJ 2 utvrđen je SJ 54, a ispod SJ 24 nalazi se SJ 56). Zahvaljujući negativima brončanodobnih jama koje su ukopane, odnosno koje su presjekle vučedolske kuće (jame: SJ 78, SJ 3233), jasno je da je riječ o višekratno obnavljanima nadzemnim objektima (do sada su utvrđene tri građevinske faze naseljavanja). Starija faza objekata, odnosno SJ 54 i SJ 56 smješteni u južnom dijelu iskopnog bloka IV, orijentacije su SI-JZ, odnosno jednako kao i mlađa faza objekata (SJ 2 i 24), iako nešto manjih dimenzija. Na samim podovima nađena je prilično skromna količina pokretnih nalaza.

Lokalitet Vučedol, sonda V-04, nalaz modela čizme na podu kuće SJ 54 (foto: I. Turčin)

Kuća SJ 54 dimenzija je 8,4x5,9 m. Kuću presijeca brončanodobna jama SJ 78 (▼ 109,95-109,274). Na dijelu gdje je jama presjekla pod kuće vidljivo je da je debljina naboja poda 0,31 m. Utvrđeno je da je ulaz u kuću bio s njene zapadne, uže strane, iako je uobičajen ulaz u vučedolske kuće, kako je to utvrđeno višegodišnjim sustavnim istraživanjima, bio s južne strane. Točno nasuprot ulaza u kuću utvrđene su rupe od kolčića orijentacije sjever-jug, koje su najvjerojatnije bile dio pregradnog zidića. Moguća namjena vjerojatno je bila zaštita od vjetra. Od pronađenih se nalaza svakako mora istaknuti nalaz modela čizme pronađene na podu kuće. Riječ je o keramičkom predmetu fine izrade i tankih stijenki. Pod kuće SJ 56 dimenzija je 7,50x6,60, međutim kako pod kuće ulazi u zapadni profil sonde, ne mogu se utvrditi njezine točne dimenzije. Presijeca je nekoliko mlađih stupova te jama (SJ 3233, SJ 3435). Jama SJ 3435 sjela je točno na stariji žuti naboj

kuće koji je imenovan SJ 61. U dijelu između objekata SJ 54 i 56 utvrđena je ruševina (SJ 43), ispod koje se naišlo na novi pod kuće (SJ 57) koji čini stariji (za sada treći) građevinski horizont.
Za iduću godinu predviđeno je skidanje podnica SJ 54 i 56 te definiranje starijih podnica (SJ 57 i SJ 61). Nakon micanja objekata nastavit će se definiranje te spuštanje vučedolskog sloja (SJ 11). Sonda V-04 pokrivena je geotekstilom i najlonom.

Literatura

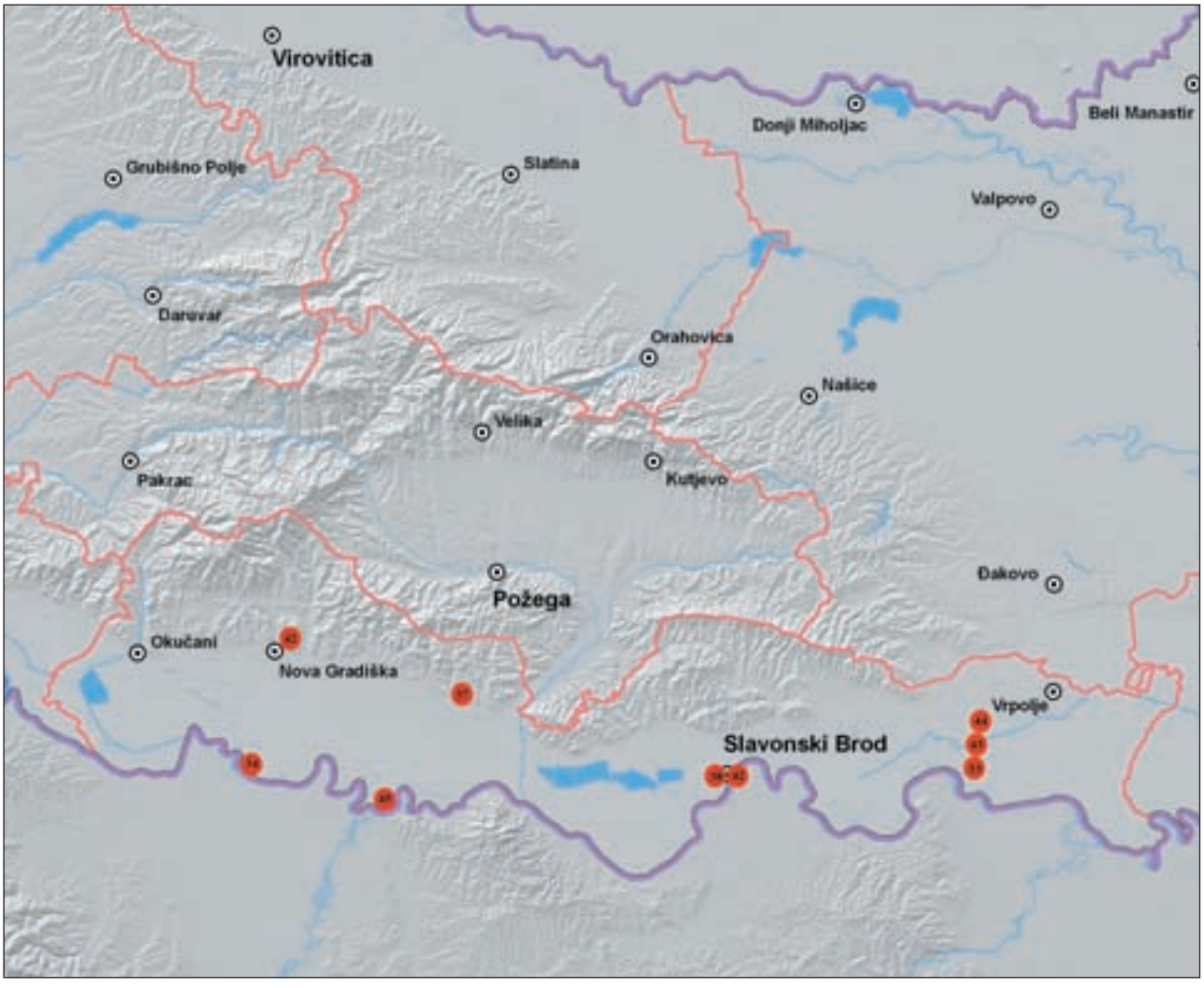
Balen 2007 J. Balen, Izvješće sa sustavnog arheološkog iskopavanja nalazišta Vučedol, Obavijesti HAD, XXXIX/3, Zagreb, 2007: 48 – 52.
Balen 2007 J. Balen, Lokalitet: Vučedol – vinograd Streim, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 63 – 65.
Hutinec, Balen 2007 M. Hutinec, J. Balen, Vučedolska čizmica i priča o njoj, deplijan izložbe, Gradski muzej Vukovar, 2007.

mr. sc. Jacqueline Balen

Summary

Systematic investigation of excavation block IV, i.e. the V-04 probe comprising the total area of 400 m^2 at the ‘’Streim Vineyard’’ position in Vučedol took place in September 2007. The excavation campaign aimed at further research of the youngest horizon of the Vučedol culture. Just below the humus layer (SJ 001) the youngest, relatively well preserved, objects of the Vučedol culture were discoverd, which was quite suprising considering the fact that previous campaigns had revealed only smaller, mostly ruined traces of house floors under the humus (plowed up layer). Above-ground structures were repeatedly reconstructed, so only three construction phases were ascertained. It was noted that the entrance to one house (SJ 54) was on its western, narrower side, eventhough the standard entrance to a Vučedol home was, as registered in the previous investigations, on the southern side. A modest quantity of movable finds was found on the very floors. Among the items recorded we should certainly point out a boot model found on the house floor.

BRODSKO-POSAVSKA ŽUPANIJA

33 Čemešac I
34 Crišnjevi (naselje i nekropola)
35 Kanal Dunav – Sava
36 Ravnjaš
37 Slavča
38 Sl. Brod – Ciglana Brod (Galovo)
39 Sl. Brod – Galovo
40 Sl. Brod – Ul. M. Mesića 7
41 Sl. Brod – Ul. A. Štampara
42 Sl. Brod – Ul. kralja P. Krešimira IV. 33
43 Stružani – jug
44 Stružani – sjever
45 Veliki Šeš

Redni broj: 33
Lokalitet: Čemešac I
Naselje: Zoljani
Grad/općina: Oprisavci
Pravni status: P-3125
Razdoblje: P, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološki lokalitet AN 39 Zoljani – Čemešac I smješten je na trasi Autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj, dionica Đakovo – Sredanci. Lokalitet se nalazi jugoistočno od sela Stružana i zapadno od sela Zoljana, uz cestu koja ih povezuje. Veći je dio lokaliteta pod oranicama koje su zarasle gustom šikarom. Zaštitna arheološka istraživanja obuhvaćala su površinu od 12.500 m², od stacionaže 84+850 do 85+000. Istraživanja su započela u lipnju i trajala su do kraja srpnja 2007. godine. Voditelj istraživanja bio je dr. sc. Krešimir Filipec s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Radove je organiziralo Ministarstvo kulture, a financirale su ih Hrvatske autoceste d.o.o. Arheološko nalazište Čemešac I podijeljeno je u dva dijela: Čemešac I nalazi se na dionici Đakovo – Sredanci, a Čemešac II na dionici Sredanci – Svilaj. Istraživanja su se odvijala na sjevernom dijelu lokaliteta.

Nalazište Čemešac I dio je većeg nalazišta koje se pruža prema jugu, prateći blago povišenu gredu. Ono se nalazi nekoliko stotina metara jugoistočno od lokaliteta Stružani – Bregovi. Prosječna visina terena iznosila je 86,50 m n.m. Većina arheoloških objekata nalazila se na središnjem i južnom dijelu lokaliteta. Tijekom skidanja humusnog sloja nađeno je i nekoliko ulomaka prapovijesne keramike i kamenih alatki, ali tijekom isatraživanja na lokalitetu nije utvrđen ni jedan prapovijesni objekt. Slični prapovijesni nalazi u identičnom kontekstu utvrđeni su i na obližnjem lokalitetu Stružani – Bregovi.
Na lokalitetu su otkrivene različite jame, rupe od stupova i bunari. Većina jama i rupa za stupove može se povezati u cjeline. Riječ je o ostacima nadzemnih građevina različitih dimenzija: kućama, stajama i drugim pomoćnim građevinama. Utvrđeno je da se uz te grupe stupova obično nalaze bunari. Očito je riječ o nekoliko stambenih građevina s pratećim objektima, kao što su staje, bunari i drugo. Ukupno su nađena četiri bunara. Bunari su bili građeni tako da se nakon što je iskopana veća okrugla jama

Arheološki lokalitet Čemešac I

Čemešac I, raspelo iz 18. st.

u njoj složila četvrtasta drvena konstrukcija načinjena od četiriju ugaonih drvenih stupova, povezanih jednostrukom ili dvostrukom drvenom oplatom. Oko drvene konstrukcije nasipana je ilovača i fin žut pijesak. Drvena konstrukcija bila je dobro sačuvana na razini zadržavanja podzemnih voda.
Od pokretnog materijala na lokalitetu je nađena kuhinjska keramika, žrvnjevi, brusevi, životinjske kosti, keramičke

Čemešac I, keramički lonac iz 18. st.

lule, novac iz druge polovine 18. st., staklo, nakit, kao i razni ulomci željeznih predmeta te opeke. Kuhinjsku keramiku čine lonci različitih dimenzija te glazirani tanjuri i zdjele. U gotovo svim arheološkim objektima nađene su keramičke lule.
Na temelju arheoloških nalaza može se zaključiti da dijelovi naselja na Čemešcu I pripadaju postturskom razdoblju. Očito je riječ o selištu koje pripada vremenu nakon oslobođenja Slavonije, a prije njezina „ušoravanja". Selište je napušteno najkasnije do početka 19. st. i premješteno na neku novu poziciju, vjerojatno u Zoljane.

Literatura

Filipec 2007 K. Filipec, Bregovi – Stružani, HAG 3/2006, Zagreb, 2007: 67 – 68.
Wiewegh, Kezunović 2005 Z. Wiewegh, V. Kezunović, Lokalitet: Autocesta V-c, dionica Đakovo – Sredanci, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 47 – 48.

dr. sc. Krešimir Filipec
Marija Šiša Vivek

Summary

Archaeological site AN 39 Zoljani – Čemešac is located on Đakovo – Srđanci section of Beli Manastir - Osijek – Svilaj highway route. Rescue archaeological excavations were conducted on the area of total 12.500 m². Čemešac I is a part of a larger site that stretches east following a mildly elevated beam. It is situated a couple of hundred meters east of Stružani – Bregovi site. Couple of prehistoric pottery and stone tools shards were found during the removal of humus layer. Various pits, postholes and wells were discovered at the site. Most of the pits and holes could be connected. The objects in question are remains of above-ground constructions with various dimensions: houses, barns and other auxillary constructions. According to the archaeological finds it can be concluded that parts of settlement at Čemešac I belong to the post-Turkish period. It is evidently a homestead related to the period following the liberation of Slavonia. Not later than at the beginning of the 19th century the homestead was abandoned and relocated to another place, probably the nearby village of Zoljani.

Redni broj: 34
Lokalitet: Crišnjevi (naselje i nekropola)
Naselje: Mačkovac
Grad/općina: Vrbje
Pravni status: P-177
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U listopadu i studenom 2007., Gradski muzej Nova Gradiška nastavio je sustavna istraživanja brončanodobne nekropole otkrivene 2003. godine. Istraživanje su financirali Ministarstvo kulture, Brodsko-posavska županija i Općina Vrbje. Voditeljica iskopavanja bila je Marija Mihaljević (Arheološki odjel Gradskog muzeja Nova Gradiška).

Grob 34, zdjela razgrnuta ruba s četirima trakastim ručkama (foto: M. Mihaljević)

Nekropola je nastala na gredi koja se prostire smjerom sjeverozapad-jugoistok i blago nadvisuje okolni nizinski plavni teren te za visokih voda i poplava ostaje neplavljena. Istraživanja su nastavljena na prošlogodišnju mrežu kvadranata 5x5 m, označenih slovima od zapada prema istoku i brojkama od juga prema sjeveru. Istraživanjima su prvobitno obuhvaćena dva kvadranta površine 50 m². Proširenjem na kvadrant M/12 za 1 m zapadno i L/11 za metar sjeverno, ukupno je istraženo 60 m². Istraženo je i izvađeno šest paljevinskih grobova, a uočene su još četiri zapune koje idu pod neistraženi dio nekropole i zabilježen im je položaj za buduća istraživanja.
Istražena su dva kvadranta (M/11 i N/11) koja se nadovezuju na sjeverni dio sonde iz prethodne sezone radova. U istočnom profilu kvadranta N/11 pojavio se paljevinski grob 31 sa slabo vidljivom grobnom rakom, ostavljen za buduća istraživanja, te dublje ukopan grob 38 koji nije imao vidljivu grobnu raku. U sjevernom profilu kvadranata M/11 pojavio se paljevinski grob 32, grobna raka nije bila vidljiva, sonda je proširena za 1 m sjeverno na kvadrant M/12, kako bi grob bio istražen u cijelosti i tu se pojavila nova skupina grobova. Skupinu čine grob 33, s grobnim prilozima i slabije primjetnom grobnom rakom te grob 35, točno iznad groba 40. Žara groba 35 nalazi se nekoliko centimetara iznad dna žare groba 40, ukop nije vidljiv. Međusoban odnos tih dvaju grobova nameće pitanje obilježavanja grobova na površini, jer mlađi grob nije oštetio stariji. U sjevernom profilu uočene su zapune grobnih raka grobova 36, 37 i 39, čije je iskopavanje ostavljeno za nastavak istraživanja.
Uza zapadni profil M/11 uočen je paljevinski grob 34, s dobro vidljivom grobnom rakom. Sonda je proširena na kvadrant L/11 za 1 m i grob je istražen u cijelosti. Na žaru, zdjelu razgrnuta ruba s četirima trakastim ručkama, bili su položeni fragmenti razbijene posude. Za vidljivost je presudna količina gara u zapuni, jer grobovi s prethodno ispranim spaljenim kostima ne ostavljaju trag u zapuni.
U grobovima ove sezone radova, kao tip žare zastupljene su samo duboke zdjele široko razgrnuta ruba. Nekoliko grobova ima fragmente keramike položene na okrenutu

žaru. Fragmenti su u pravilu loše očuvani i oštećeni vatrom prilikom spaljivanja pokojnika. Grobne su rake u pravilu neznatno veće od zdjele, keramika je loše kvalitete te se pod pritiskom zemlje širi do rubova ukopa.
Nekropola (preliminarno datirana u kasno brončano doba, u 13.-12. st. pr. Kr.) pripada obližnjem brončanodobnom naselju na Crišnjevima, a zajedno kulturno pripadaju grupi Barice – Gređani kulture polja sa žarama. Ima brojne analogije u nekropolama Gređani – Bajir, Stari Perkovci – Dobrevo, Oriovac, Bošnjaci – Popernjak i u mnogim nekropolama bosanske Posavine. Budući da je nekropola i dalje ozbiljno ugrožena izoravanjem, najpliće ukopani grobovi se uništavaju pa je njeno istraživanje prioritet.

Literatura

Čović 1958 B. Čović, Barice – nekropola kasnog bronzanog doba kod Gračanice, Glasnik Zemaljskog muzeja, XIII, Sarajevo, 1958: 77 – 96.
Karavanić, Mihaljević, Kalafatić 2003 Snježana Karavanić, Marija Mihaljević, Hrvoje Kalafatić, Istraživanje brončanodobnog naselja Mačkovac – Crišnjevi (1999.-2002.), Obavijesti HAD, XXXV/1, Zagreb, 2003.
Karavanić, Mihaljević, Kalafatić 2002 Snježana Karavanić, Marija Mihaljević, Hrvoje Kalafatić, Naselje Mačkovac – Crišnjevi kao prilog poznavanju početaka kulture polja sa žarama u slavonskoj Posavini, Prilozi IAZ, 19, Zagreb, 2002: 47 – 62.
Mihaljević, Kalafatić 2004 Marija Mihaljević, Hrvoje Kalafatić, Istraživanje brončanodobnog naselja Mačkovac – Crišnjevi u 2003. g., Obavijesti HAD, XXXVI, Zagreb, 2004: 40 – 44.
Minichreiter 1983 Kornelija Minichreiter, Pregled istraživanja nekropola grupe „Gređani“ u Slavoniji, Anali Zavoda za znanstveni rad u Osijeku, 2, Osijek, 1983: 7 – 122.

Marija Mihaljević
Hrvoje Kalafatić

Summary

In October and Novembe 2007 Nova Gradiška City Museum continued systematic archaeological excavations of the Bronze Age necropolis discovered in 2003. Another six graves and 4 most likely grave pits were revealed which raised the number of so far discovered graves to 40. All of them show similar burial ritual. Burned bones of the deceased, in most of the cases cleaned of ashes and coal are collected into a vessel and placed into the earth with bottom surface facing upwards. In research conducted this season all of the urns belong to the wide everted rim type of vessel with one or more ribbon grips beneath the rim. It is the most common type of urn in the Barice - Gređani Group, a part of which is this necropolis.
The necropolis belongs to a nearby settlement at Crišnjevi, and both culturally relate to the Barice – Gređani Group of the Urnfield Culture. There are many analogies in necropolises of Gređani - Bajir, Stari Perkovci - Dobrevo, Oriovac, Bošnjaci – Popernjak as well as in other necropolises of Bosnian Posavina (Bosnian side of the river Sava). The necropolis is preliminarly dated to the Late Bronze Age, to the period from the 13th to the 12th century BC.

Redni broj: 35
Lokalitet: Kanal Dunav – Sava (op. Gundinci, Velika Kopanica i Sikirevci)
Naselje: Gundinci, Jaruge, Sikirevci
Grad/općina: Gundinci, Velika Kopanica, Sikirevci
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: terenski pregled

U razdoblju od 28. studenog do 17. prosinca 2007. obavljen je terenski pregled južnog dijela trase višenamjenskog kanala Dunav – Sava, u Vukovarsko-srijemskoj i Brodsko-posavskoj županiji, za potrebu izrade konzervatorske podloge za studiju utjecaja na okoliš. Voditelj pregleda bio je dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju. Radove je financiralo Ministarstvo kulture. Topografske, katastarske i orto-foto podloge trase pripremio je dipl. arh. Damir Fofić iz Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture.

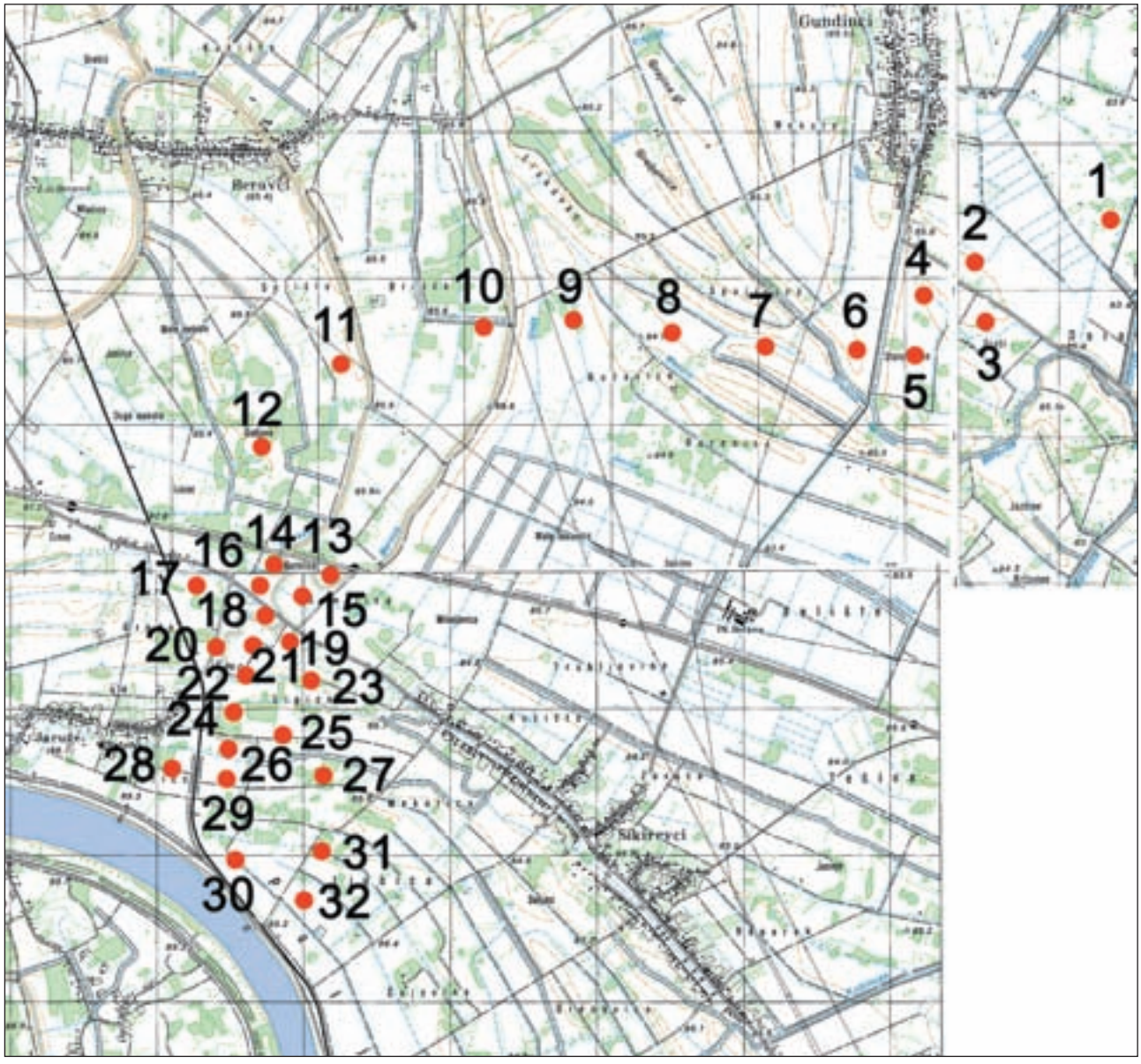
Terenski pregled obuhvatio je cijelu širinu trase kanala Dunav – Sava koja je iznosila oko 400 m, dok je na pojedinim dijelovima na kojima je predviđena izgradnja određene infrastrukture, zona pregleda bila znatno veća. Najveća širina pregledanog terena iznosila je gotovo 1 km na mjestu spajanja trase kanala s rijekom Savom kod sela Jaruga. Prilikom pregleda trase kanala pronađeno je ukupno 77 nalazišta, a od toga su u Brodsko-posavskoj županiji zabilježena 32 nalazišta.
Pojedina nalazišta vjerojatno pripadaju većim naseobinskim kompleksima koja su modernim melioracijskim i infrastrukturnim radovima razdijeljena na manje cjeline koje su potom označene kao posebna nalazišta. To je osobito uočljivo kod niza nalazišta istočno od Jaruga, smještenih na nizovima izduženih greda orijentacije zapad-istok koje se pružaju uz lijevu savsku obalu. Samo je nekoliko arheoloških nalazišta registrirano i već poznato u literaturi. Dio nalazišta između Gundinaca i rijeke Save otkriven je prilikom prvoga terenskog pregleda trase kanala, koji su 1997. obavili kolege iz Muzeja brodskog Posavlja u Slavonskom Brodu i Instituta za arheologiju (Lozuk et al. 1997). Arheološka istraživanja dosad su obuhvatila samo nalazišta Jaruge – Gođevo – Berava i Jaruge – Gođevo, prilikom izgradnje Autoceste Zagreb – Lipovac 2000., koja se nalaze i na trasi kanala Dunav – Sava te se predviđa njihovo iskopavanje u cijelosti. U terenskom pregledu, na temelju površinskih nalaza, utvrđena je prostorna rasprostranjenost arheoloških nalazišta koja su fotografirana i kartografski dokumentirana te je zabilježena njihova GPS-pozicija. Nakon terenskog pregleda, prikupljena pokretna arheološka građa oprana je te je određena vremenska i kulturna pripadnost pojedinih nalazišta. Također su određene katastarske čestice i općine na kojima se rasprostire svako pojedino nalazište, kako bi mogla započeti njihova registracija kao zaštićenih kulturnih dobara. S obzirom na velik broj nalazišta, za njihovo se preciznije prostorno definiranje predlažu pokusna iskopavanja, kako bi se potvrdile ili odbacile pretpostavke koje počivaju na rezultatima terenskog pregleda i prikupljenih površinskih nalaza, većinom keramičkih ulomaka.

Najveći broj nalazišta smješten je na blago povišenim gredama orijentacije istok-zapad uz Savu, zatim na blago povi-

šenim položajima uz rijeku Beravu ili uz neki manji vodotok kao što je Moravnik. Na najvećem broju nalazišta prikupljeni su ulomci keramičkih posuda, opeka i kamenih artefakata koji omogućavaju njihovo okvirno kronološko i kulturološko određenje. Riječ je o nalazištima tzv. otvorena tipa koja su oštećena intenzivnom obradom zemljišta, čime su i nalazi dospjeli na svjetlo dana. Ipak, bez prethodnih pokusnih istraživanja nije moguće utvrditi postoji li na nekom od otkrivenih nalazišta i vertikalna stratigrafija ili je riječ o jednoslojnim naseljima sa sačuvanim zapunama ukopanih objekata čiji su sadržaji dospjeli na površinu nakon duboka oranja.

Od 32 zabilježena nalazišta, na najvećem su broju prikupljeni nalazi koji se mogu datirati u razdoblje srednjeg vijeka. Potom prema brojnosti slijede ona iz neolitika/eneolitika, zatim antička te u nešto manjem broju ona iz kasnoga brončanog i mlađega željeznog doba. Svakako je potrebno istaknuti kako su, iako nisu definirana, vrlo moguća i nalazišta iz ranoga i srednjeg brončanog te starijega željeznog doba, koja je na temelju malobrojnih keramičkih ulomaka teže kulturološki definirati. Međutim, to ne znači kako nalazišta iz tih razdoblja nedostaju na trasi kanala. Na većini nalazišta zabilježeni su nalazi iz različitih razdoblja, većinom prapovijesti i srednjeg vijeka ili antike i srednjeg vijeka, dok su malobrojnija nalazišta na kojima su izdvojeni nalazi iz samo jednog razdoblja.

Od prapovijesnih su nalazišta u najvećem broju poznata ona koja su okvirno pripisana neolitiku, odnosno eneolitiku. Na najvećem broju takvih nalazišta prikupljeni su keramički ulomci te kameni artefakti koji pokazuju kako je riječ o ostacima otvorenih naselja, često raširenih uz neki vodotok, u dužinu od nekoliko stotina metara (Minichreiter 1992). U pojedinim slučajevima bilo je moguće prepoznati keramičke ulomke starčevačke ili sopotske kulture koje su obilježile razdoblje neolitika u istočnoj Slavoniji. To su potvrdila i zaštitna istraživanja na južnom traku Autoceste Zagreb –

Arheološka nalazišta na trasi kanala Dunav – Sava, u općinama Gundinci, Velika Kopanica i Sikirevci (izradio: M. Dizdar)

Lipovac, obavljena 2000. na nalazištima Jaruge – Gođevo 1 i Jaruge – Gođevo – Berava, gdje su istraženi brojni neolitički i eneolitički ukopani objekti s obiljem pokretnih nalaza te ostaci manjega kasnosrednjovjekovnog naselja (podatke o neobjavljenim rezultatima istraživanjima dala je Lidija Miklik Lozuk iz Muzeja Brodskog Posavlja u Slavonskom Brodu). Razdoblju kasnoga brončanog doba pripadaju nalazi karakteristične keramičke građe koja pripada grupi Barice – Gređani, starije faze kulture polja sa žarama koja je rasprostranjena u Posavini (Ložnjak-Dizdar 2005: karta 1; Marijan 2005). Većinom je riječ o otvorenim naseljima, od kojih se brojnošću nalaza izdvaja Jaruge – Slivanje. S nepoznata položaja iz Jaruga potječu nalazi brončanih igala s topuzastom i s manjom vazolikom glavicom (Vinski-Gasparini 1973: 180, T. 26, 16 – 18). Prepoznavanje nalazišta mlađe faze kasnoga brončanog te starijega željeznog doba onemogućeno je slabim poznavanjem kulturnih grupa u Posavini koje pripadaju razdoblju od 10. do 4. st. pr. Kr. Mlađem željeznom dobu (3. – 1. st. pr. Kr.) pripada naselje otvorenog tipa kod Jaruga, koje bi moglo donijeti zanimljive odgovore na pitanja o odnosu keltskoga i panonskog etničkog elementa u brodskoj Posavini (Minichreiter 1991). Razdoblju antike pripada cijeli niz nalazišta južno od Gundinaca, koja su možda ostaci jednoga većeg naselja (*vicus?*) za koje se može pretpostaviti kako se nalazio uz cestu *Siscia – Sirmium* koja se od Slavonskog Broda protezala sjeverno od Save, zatim južno od Gundinaca te sjeverno od Babine Grede (Bojanovski 1984: 189, 190). Tragovi rimskog naselja ili vile zabilježeni su i uz samu rijeku Savu kod Jaruga. Najveći broj otkrivenih nalazišta pripada razdoblju srednjeg vijeka, pri čemu je najčešće riječ o otvorenim naseljima smještenima na blago povišenim položajima. Iako najveći broj naselja, na temelju keramičkih nalaza, pripada kasnom srednjem vijeku, zabilježeni su nalazi koji upućuju na naseljenost i tijekom ranoga te razvijenoga srednjeg vijeka. Brojnošću nalaza izdvajaju se nalazišta Ostrovo 1 i Ječmenište kod Jaruga, datirana u 15.-16. st. Uz navedena su naselja postojala i ona manja, pronađena u daleko većem broju, vjerojatno sastavljena od manjeg broja objekata koji čine naselja manjih zajednica sastavljenih od nekoliko obitelji.

Rezultati terenskog pregleda dijela trase višenamjenskog kanala Dunav – Sava u Brodsko-posavskoj županiji pokazali su postojanje velikog broja arheoloških nalazišta iz svih razdoblja, od kojih je dosad bilo poznato tek nekoliko njih. Iako rezultati terenskog pregleda počivaju na prikupljenim površinskim nalazima, najveći broj nalazišta moguće je vremenski i kulturološki definirati, što tek trebaju potvrditi pokusna istraživanja koja bi preciznije definirala granice samih nalazišta.

Lokalitet Jaruge – Selišta (foto: M. Dizdar)

Literatura

Bojanovski 1984 Ivo Bojanovski, Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji, Godišnjak CBI, XXII/20, Sarajevo, 1984: 145 – 211.

Lozuk et al. 1997 Josip Lozuk et al., Rekognosciranje trase kanala Dunav – Sava (Dionica Šamac-Gundinci, Brodsko-posavska županija), Obavijesti HAD, XXIX/2, Zagreb, 1997: 40 – 47.

Ložnjak-Dizdar 2005 Daria Ložnjak-Dizdar, Naseljenost Podravine u starijoj fazi kulture polja sa žarama, Prilozi IAZ, 22, Zagreb, 2005: 25 – 58.

Marijan 2005 Boško Marijan, Popernjak, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 24 – 26.

Minichreiter 1991 Kornelija Minichreiter, Arheološka istraživanja na dijelu autoceste Slavonski Brod – Lipovac, GZSKH, 17, Zagreb, 1991: 179 – 192.

Minichreiter 1992 Kornelija Minichreiter, Starčevačka kultura u sjevernoj Hrvatskoj, Dissertationes et Monographie, 1, Zagreb, 1992.

Vinski-Gasparini 1973 Ksenija Vinski-Gasparini, Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj, Monografije, 1, Zadar, 1973.

dr. sc. Marko Dizdar

Summary

Field survey of the Multipurpose Danube – Sava Channel route in Brodsko - Posavska County revealed 32 archaeological sites belonging to all time periods. Only a couple of sites had been registered and previously mentioned in literature. A number of sites between Gudinci and the river Sava had been discovered during the first field survey conducted by the colleagues from the Museum of Brodsko Posavlje in Slavonski Brod and the Institute of Archaeology. So far, archaeological excavations had been conducted only at Jaruge – Gođevo - Berava and Jaruge – Gođevo sites during the construction of Zagreb – Lipovac highway in 2000. According to the surface finds within the field survey, spatial distribution and GSP position of the sites were recorded and they were photographed and cartographically documented. The largest number of sites are located on mildly elevated and east-west oriented beams along the river Sava and on mildly elevated positions by the river Berava or along a smaller watercourse such as the Moravnik. The sites are so called open-type ones devastated by intensive soil cultivation. The disovered archaeological sites belong to Prehistory, Antiquity and Middle Ages, the medieval ones being the most numerous. Pottery vessel, brick and stone artefact shards which enable their relative chronological and cultural dating were found on most of the sites.

Redni broj: 36
Lokalitet: Ravnjaš
Naselje: Nova Kapela
Grad/općina: Nova Kapela
Pravni status: Z-3877
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Arheološka istraživanja na nalazištu Ravnjašu kod Nove Kapele provedena su tijekom lipnja i srpnja 2007. godine. Istraživanja su trajala duže nego što je planirano, zbog otežana prilaza lokalitetu tijekom vremenskih nepogoda. Iskopavanje je provedeno na k.č. 740/1, k.o. Donji Lipovac. Financijska sredstva za nastavak sustavnih iskopavanja osigurale su Općina Nova Kapela i Brodsko-posavska županija. Istraživanja je proveo Arheološki odjel Gradskog muzeja Nova Gradiška. U iskopavanjima su sudjelovali: voditeljica iskopavanja Marija Mihaljević, jedan tehnički suradnik te šestero radnika koji su radili na ručnom iskopu.

Otvorene su dvije sonde ukupne površine 75 m², uklopljene u mrežu kvadranata (5x5 m), postavljenu 2006., orijentiranu u smjeru sjever-jug. U objema sondama prvu stratigrafsku jedinicu činio je površinski humusni sloj poremećen intenzivnom obradom zemlje. Ispod humusa javlja se kulturni sloj (SJ 002) sa znatnom količinom nalaza i to: fragmentima raznolike keramike te većim brojem glačanih i cijepanih izrađevina (plosnatih sjekira, klinova, sječiva, grebala i drugog). Ispod kulturnog sloja (SJ 002) u sondi 1/07 (50 m²) otkriveni su ostaci nadzemne kuće (SJ 022) sopotske kulture.
Otkriveni nadzemni objekt (osnova kuće) pravokutna je oblika, orijentacije sjever-jug i dimenzija 4x6 m (podnica kuće ulazi u profile sonde, a njene će dimenzije biti u potpunosti definirane tek u nastavku istraživanja 2008.). Na podu kuće nađeno je iznimno mnogo kućnog lijepa nastaloga urušavanjem zidne konstrukcije. Ostale odlike kuće nisu definirane – način temeljenja, kao ni unutrašnja podjela kuće koja se dijelom razaznaje (naime, na podu kuće otkopan je samo dio kućnog lijepa te je u tom sloju pokupljena ostala pokretna arheološka građa). Na ulazu u kuću, na podu je nađeno dobro očuvano ognjište izrađeno od zapečene gline, ulomljene keramike i kamena. U urušenom kućnom lijepu na podu kuće utvrđene su znatne količine većih komada kućnog lijepa s utorima drvenih greda te više kamenih žrvanja i dosta gorene ciglasto crvene sopotske keramike i litičkih artefakata. Može se zaključiti da je kuća izgorjela u požaru. Otkrivene stambene strukture u sondi 1/07 fotodokumentirane su i nacrtane te zaštićene i zbog nedostatka sredstava ostavljene za sljedeću sezonu (istraživanja su prekinuta na razini poda, očišćene su nakupine i urušenja na njemu).
U sondi 2/07 (25 m²) istražena je veća radionička jama SJ 030 (dio jame ulazi u profile sonde) s većom nakupinom keramike te znatnom količinom raznovrsne i vrlo kvalitetne keramike, koja pripada sopotskoj kulturi (II. faza prema Dimitrijeviću). Najzastupljeniji su tipovi keramike u toj jami bikonične i zaobljene zdjele, kao i zdjele na nozi, bute s rogolikim ručkama, „S“ profilirani lonci i ostalo. Keramika je najčešće ukrašena raznovrsnim plastičnim izbočenjima: okruglim, čepastim i bradavičastim, bilo pojedinačno ili u parovima. Među keramikom se izdvaja kvalitetno pečena, glačana crno-siva keramika s upoliranim spiralnim kanelurama, što upućuje na snažan vinčanski utjecaj. Uz radioničku su jamu bile i tri jame ukopane u zdravicu, koje su dijelom istražene i prostiru se izvan rubova sonde.

Podnica sopotske kuće s urušenjem

Literatura

Mihaljević 2007 Marija Mihaljević, Lokalitet: Ravnjaš, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 72, 73.

Marija Mihaljević, prof.

Summary

Archaeological excavations at prehistoric site Ravnjaš near Nova Kapela continued in 2007. A part of a dwelling settlement of the Sopot Culture with humus layer (SJ 001), preserved culture layer (SJ 002) and partly revealed above-ground dwelling object – house floor (SJ 022) was researched. Cavings on the house floor were cleaned and excavations stopped on that level. A larger work pit (SJ 030) with more smaller pits buried into natural soil was explored in probe 2. A considerable number of pottery materials, flat weights and a large quantiy of lithic and polished artefacts were also collected.

Redni broj: 37
Lokalitet: Slavča
Naselje: Nova Gradiška
Grad/općina: Nova Gradiška
Pravni status: Z-3876
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom rujna i listopada 2007., Arheološki odjel Gradskog muzeja Nova Gradiška proveo je arheološka istraživanja na lokalitetu Slavči. Arheološko istraživanje provedeno je

na k.č. 826, k.o. Cernik i k.č. 646/1, k.o. Nova Gradiška. Voditeljica iskopavanja bila je Marija Mihaljević (Gradski muzej Nova Gradiška), a uz članove stručne ekipe, na ručnom iskopu radilo je osmero radnika. Istraživanja su financirali Ministarstvo kulture, Brodsko-posavska županija i Grad Nova Gradiška.

Istražene su dvije sonde ukupne površine 70 m², orijentirane u smjeru sjever-jug. Sonda 1/07 nadovezana je na mrežu kvadranata od 2006., a tijekom ove sezone radova u njoj su istražena dva bloka (11 i 12), ukupne površine 50 m². Prvu stratigrafsku jedinicu (SJ 001) u sondi 1/07 činio je površinski humusni sloj oštećen intezivnim poljodjelskim radovima, zasadima vinograda i ostalim. U njemu je bilo raznovrsnih nalaza: kućnog lijepa, kamena, keramike, mikrolita i poneki recentan nalaz. Ispod stratigrafske jedinice (SJ 001) pojavljuje se kulturni sloj (SJ 002) s raznovrsnim nalazima: keramikom, pršljenima te više kamenih glačanih alatki i dosta cijepanih kamenih artefakata (jezgri, sječiva, grebala). Mjestimice se u kulturnom sloju (002) pojavilo više nakupina kućnog lijepa i keramike.
U blokovima 11 i 12 sonde 1/07, u cijelosti je istražena i jama (SJ 696) dijelom otkrivena 2006., koja je i najveća, a sadržavala je najviše keramičkog posuđa koje prema stilskim obilježjima pripada kostolačkoj kulturi. Najviše je ulomaka većih lonaca sa drškama, poneki ulomak zdjela i jedan ulomak pliće sitaste posude te najviše kućnog lijepa. Druga otvorena sonda vezana je uz iskopavanja 2004., a tijekom 2006. proširena je i otkopana do razine uočavanja ukopanih jamskih objekata (SJ 169, SJ 172). Ti su objekti na površini imali nalaze koji su uglavnom pripadali brezovljanskom tipu sopotske kulture, a rjeđe kostolačkoj kulturi.

Sonda 2/07

Tijekom 2007. u potpunosti je istražena i sonda 2/07, i to jame SJ 172 i SJ 710. Otkopom prvoga i drugog štiha uočeno je da je riječ o miješanome neolitičkom (sopotski) i eneolitičkom materijalu (kostolački) koji je prebačen tijekom gradnje TV-odašiljača 1989. godine. Nakon tih dvaju otkopnih štihova otkriven je dublje ukopan jamski objekt koji je manjim dijelom oštećen (SJ 710). Riječ je o jami kostolačke kulture s dosta keramike ukrašene običnim i brazdastim urezivanjem u kombinaciji s inkrustacijom, žigosanjem i nizom raznolikih motiva koji su organizirani u traku. Prikupljeni su i brojni uzorci drvenog ugljena, kostiju, sedimenta i ostalog. Uz sjeverne rubove jamskog objekta SJ 710 navezuje se jama SJ 704 koja ulazi u sjeverni profil i svojom bojom, strukturom i nalazima upućuje na nositelje brezovljanskog tipa sopotske kulture. Sustavna arheološka istraživanja 2007. otkrila su segmente naselja sopotske, kostolačke i vučedolske kulture.

Literatura

Mihaljević 2007 Marija Mihaljević, Lokalitet: Slavča, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 75, 76.

Marija Mihaljević

Summary

An area of total 70 m² was researched at Slavča site near Nova Gradiška during 2007. Buried objects of the Kostolac Culture (work and waste pit) were excavated. The most important pit explored in 1/07 probe was (SJ 696) which contained a lot of pottery materials and a smaller number of lithics. A larger density of buried objects also belonging to the Kostolac Culture (SJ 172 i SJ 710) with finds of finely decorated pottery was recorded in probe 2/07. The excavations in 2007 updated the previous knowledge of the Kostolac Culture on this area of western Slavonia.

Redni broj: 38
Lokalitet: Slavonski Brod – Ciglana Brod (Galovo)
Naselje: –
Grad/općina: Slavonski Brod
Pravni status: R-690
Razdoblje: –
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U razdoblju od 7. do 14. studenog 2007. trajalo je probno arheološko istraživanje na k.č. 5787/15, k.o. Slavonski Brod, na lokaciji „Ciglana Brod“ u Slavonskom Brodu (lokalitet Galovo). Voditelj radova bio je Josip Lozuk iz Muzeja Brodskog Posavlja iz Slavonskog Broda.

Strojem je otvorena mreža probnih rovova (poprečnih i uzdužnih) u razmaku od 30 m. Prosječna širina rovova iznosila je 1,2 m, a dubina od 1,5 do 2 m. Poprečni su rovovi u pravilu bili dugi 30 m, osim u slučaju kada su izlazili iz okvira čestice ili kada je postojala nekakva fizička zapreka (trafostanica, betonska postolja i slično). Uzdužni rovovi bili su različite

Mreža probnih rovova (foto: D. Fajdetić)

dužine: Ur 1 – 70 m, UR 2 – 200 m i UR 3 – 30 m. Prilikom istraživanja uočeno je da se dio terena nalazi u prostoru zasutih jama koje su nastale iskopom za potrebe ciglane.
U većini je prostora stratigrafska situacija izgledala jednako: 1.) u južnom je dijelu područje materijalnih jama (PR 1 i 2, te dijelom UR 2 i 3) te je utvrđena ova stratigrafska situacija: SJ 001 – sloj šute koji je dubok oko 10 m; 2.) u ostalom je dijelu terena stratigrafska situacija jednaka (SJ 001 – sloj šute prosječne debljine od 0,3 do 0,5 metara; SJ 002 – sloj pjeskovite ilovače, zdravica). Ukupno je istraženo oko 600 m rovova ili 720 kvadratnih metara površine. Probnim arheološkim istraživanjem nisu pronađeni arheološki nalazi.

Josip Lozuk

Summary

Test archaeological excavation was conducted in September 2007 at cadastral unit no. 5787/15, Cadastral Municipality Slavonski Brod at ''Ciglana Brod'' site in Slavonski Brod (Galovo site). Test archaeological excavations did not reveal any archaeological finds.

Redni broj: 39
Lokalitet: Slavonski Brod – Galovo
Naselje: –
Grad/općina: Slavonski Brod
Pravni status: R-690
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom srpnja 2007. nastavljeno je sustavno arheološko istraživanje prapovijesnog lokaliteta Galovo u Slavonskom Brodu, na k.č. 6207/4, k.o. Brod, unutar zaštićene gradske zone „E“ u sjeveroistočnom dijelu grada. Radovi se izvode u okviru znanstvenoistraživačkog projekta „Prapovijesni identitet prvih zemljoradničkih populacija kontinentalne Hrvatske“. Stručna voditeljica bila je dr. sc. Kornelija Minichreiter iz Instituta za arheologiju iz Zagreba. Radovi su provedeni financijskom potporom Arheološkog muzeja iz Osijeka i Instituta za arheologiju.

Prilikom istraživanja za izradu terenske i arheološke dokumentacije rabljeni su obrasci s bazom podataka Instituta za arheologiju, prilagođeni toj vrsti nalazišta. Nacrtnu dokumentaciju na računalu je izradio Arheo plan d.o.o., uz uporabu mjerne stanice i digitalnih fotografija. Nakon završetka radova na znanstvenu su analizu dani uzorci: životinjskih kostiju (Zavod za anatomiju, histologiju i embriologiju Veterinarskog fakulteta u Zagrebu) i ugljena (Zavod za eksperimentalnu fiziku Instituta Ruđer Bošković u Zagrebu).

Objekti u naselju starčevačke kulture
Tijekom 2007. nastavljeno je istraživanje u dijelu naselja koje se nalazi zapadno od ukopnog prostora. U cijelosti je istražena nova radna zemunica 291, jama 963 i rov od drvene ograde 955. Sonde I/10, J/10, K/10, J/9 i K/9 istražene su do razine prapovijesnog naselja, gdje su se jasno ocrtavali dijelovi novih zemunica 979 i 981 koje zalaze u granični profil istraženog dijela terena u 2007. i protežu se prema južnoj i istočnoj strani. Radna zemunica 291 prostire se u sljedećim sondama, od sjevera prema jugu: I/12 c, d; J/12 a, b, c, d; J/11 a, c; K/11 a i K/12 a, b. U horizontalnoj projekciji ima oblik nepravilne elipse s duljom središnjom osi smjera SZ-JI. Dimenzije zemunice su: duljina 8 m (SZ-JI) i prosječna širina 5 m (I-Z), ukopana je u zdravicu do dubine od 80 cm od njezina ruba (rub zemunice je na 95,45 m n.m., a dno na 94,65 m n.m.). U dosadašnjem su istraženom dijelu naselja sve zemunice u pravilu imale ulaz na svojoj istočnoj strani, što potvrđuje i zemunica 291, koja preko jedne stube ima ulazni dio između sjeverne i istočne prostorije, koji je najvjerojatnije služio kao pomoćni ulaz. Osobitost je u tome što je ta zemunica imala još jedan ulaz i to preko dviju stuba, nasuprot onome na svojoj zapadnoj strani. Zapadni ulaz, koji je najvjerojatnije služio kao glavni ulaz, bio je potreban iz praktičnih razloga jer su na toj strani sjeverozapadno od nje bile izgrađene još dvije radne zemunice 205 i 207, istražene 2005. i 2006. godine (Minichreiter 2006a; Minichreiter 2006b; Minichreiter 2007a, Minichreiter 2007b).
U sjevernom dijelu zemunice bio je oko 10 cm ukopan prostor veličine 3,10 m (S-J) i 2,35 m (I-Z), skoro ravna dna, u koji su bile ukopane rupe od drvenih stupova u dvama usporednim nizovima u pravilnim razmacima od SI prema JZ. Stijenke zemunice su u tom dijelu okomite, s tim da su na njihovoj sjevernoj strani u maloj ukopanoj niši pri dnu zemunice otkriveni brojni ostaci sjeckanih ljuštura puževa, noga žrtvenika i oslikane noge zdjela na nozi. Na dnu središnjeg dijela tog prostora u zdravicu je bilo utisnuto nekoliko velikih ulomaka lonaca (kao popločenje). U sjeveroistočnom dijelu zemunice bio je istaknut polukružan mali prostor, širine 1,45 m (JZ-SI), u kojem je bila ukopana oko 25 cm mala jama, veličine 79 cm (S-J) i 75 cm (I-Z). Niz rupa od stupova od istoka prema zapadu držao je središnju krovnu konstrukciju. U istočnom dijelu zemunice, oko 10 cm u dno bila je ukopana mala plitka jama veličine 140 cm (S-J), 130 cm (I-Z) i 18 cm poput niše ukopana pri dnu u istočnu stijenku zemunice. Južni dio činila su tri mala ukopana prostora u dno zemunice, preko kojih je bio ukopan još jedan niz rupa od stupova od istoka prema zapadu. Jugozapadne i južne stijenke zemunice bile su blago zaobljene prema dnu, a donji dijelovi stupova koji

Slavonski Brod – Galovo, radna zemunica 291 (foto: K. Minichreiter)

su služili kao rubni potpornji bili su učvršćeni nabacanom žutom glinom.

Jama 963 prostire se u sondama J/11 d, J/10 c, K/11 b i K/10 a. Riječ je o plitkoj jami udaljenoj 2 metra istočno od radne zemunice 291 nepoznate namjene. U horizontalnoj projekciji ima oblik nepravilne kružnice, veličine 2,13 m (S-J) i 2 m (I-Z), ukopane u zdravicu oko 60 cm od površine naselja. Na južnoj je strani, na dubini od 30 cm, velik plato širine 80 cm koji zauzima gotovo cijelu južnu polovicu jame. Plato je mogao služiti kao prilaz u jamu, a također i kao prostor za sjedenje ili polica za odlaganje predmeta. U sjevernom dijelu jame, za još 30 cm ukopan je kružni prostor veličine 90x100 cm, strmih stijenki na zapadnoj, sjevernoj i istočnoj strani. U jami je nađeno nešto ulomaka keramike, manja količina litike, jedna jezgra, nešto ostataka životinjskih kostiju i ugljena. U središtu jame, na samom dnu u zdravici, bio je prevrnut lonac okrenut dnom prema gore. Čini se da je ondje namjerno ostavljen. Namjena te jame nije sasvim jasna. Ipak, ona je prema svojem obliku i sadržaju vrlo slična jami 41 u sjevernom dijelu terena, koja je sadržavala jednako tako malu količinu ulomaka keramike i litike i na sredini dna imala položen ulomak posude s reljefnim prikazom žene s rukama uzdignutima za molitvu.

Rov u kojem je bila ukopana drvena ograda 955, oblikom i položajem vrlo je sličan rovu ograde 7 u sjevernom dijelu terena. Ograda 7 omeđivala je sjeverozapadni dio obredno-ukopnog prostora. Ograda 7 kao da je simetrično preslikana (u zrcalu) na ogradu 955 u južnom dijelu terena. Vjerojatno je da i ona ograđuje obredno-ukopni prostor (u njegovu južnom dijelu) od naselja, što će biti utvrđeno daljnjim istraživanjima sondi prema istoku. Ograda se proteže smjerom sjever-jug, u dužini od 4,40 m i nakon toga pod pravim kutom lučno skreće prema istoku. Otkrivena je samo u dužini od 1 m i dalje se nastavlja u neistražen dio terena. Na sjevernoj strani ograda započinje većim stupom promjera 30 cm. Uzduž ograde, čiji je rov širok 20 – 30 cm i oko 20 cm ukopan u zdravicu, uz rub rova bili su naizmjence (s istočne i zapadne strane) ukopani stupovi u razmacima od oko 50 cm i 100 cm (promjera oko 15 do 20 cm), koji su podupirali ogradu. Jednako tako, i unutar same ograde na određenim su razmacima od 50 ili 60 cm bili dublje ukopani stupovi srednje debljine (oko 15 cm). U zapuni ograde nađeno je nekoliko ulomaka keramike koja je gorila, što je najvjerojatnije posljedica vatre koja je uništila ogradu. Velika je vjerojatnost da su u svakom naselju nakon njegova napuštanja u vatri stradale krovne urušene konstrukcije i drvene ograde.

Pokretna arheološka građa

Među inventarom zemunice, koji je bio najbrojniji u središnjem i južnom prostoru, osim standardnoga glinenog posuđa oblikovanoga i ukrašenog kao i u ostalim zemunicama, ističe se velika količina zdjela na nozi (kupe) – slikanih pravolinijskim uzorcima. Jednako tako, i među keramikom grube fakture nađeni su lonci ukrašeni urezanim mrežastim motivima, a osobito se ističe dio lonca S-profila ukrašen utiskivanjem vrha prsta, koji simbolički prikazuje klasje žita („plastični klas“), a koji po trbuhu ima urezane nizove kratkih crta koje simbolički prikazuju

ukrasne šavove na koži, pa lonac vjerno oponaša šivane kožnate mješine u kojima se prije poznavanja izrade glinenih lonaca držala tekućina i spremala hrana. Takav je ornament unikatan primjerak ukrašavanja otkriven u dosadašnjim desetogodišnjim istraživanjima na Galovu. U posebne nalaze uvršteni su dijelovi nakita – tri glinena diska s rupom u sredini i glinena probušena kuglica, nekoliko glinenih diskova (projektila) i uz njih i pintadera, što očito upućuje na proizvodnju predmeta od kože i njihovo ukrašavanje. Pintadera ima jednu osobitost, a to je jedva primjetno oblikovan nos i oči na vrhu drška, pa izgleda kao mali idol. Među nalazima dijelova četiriju žrtvenika, unikatna je protoma u obliku ovna koja se nalazi na postolju iznad noge žrtvenika većih dimenzija. Na nozi i postolju urezani su znakovi u obliku kvadratića i križa, što je analogno nalazu noge s urezanim znakovima u radnoj zemunici 155 (Minichreiter 2002: T. 4,4). Zanimljiv je podatak da su do sada u trima navratima nađene uvijek samo po jedna noga žrtvenika većih dimenzija, od kojih su dva primjerka ukrašena znakovima.

U radnoj zemunici 291 nađeno je čak pet koštanih šila (do sada je na Galovu nađeno samo jedno), što potvrđuje izradu kožnatih predmeta i vjerojatno odjeće i obuće. Istraživanja na Galovu 2007. rezultirala su s ukupno 1225 cijepanih i glačanih kamenih izrađevina (1220 cijepanih i 5 glačanih). U ni jednoj do sada istraženoj zemunici u naselju nije nađena tolika količina kamenih izrađevina kao u radnoj zemunici 292, koja je obilovala cijepanim litičkim materijalom iz gotovo svih faza proizvodnje. Od ukupnog broja, 1083 komada potječe iz zemunice, dok su preostala 137 komada pronađena u stratigrafskim jedinicama 03 (4 komada), 04 (58 komada), 324 (5 komada), 856 (6 komada), 964 (30 komada), 980 (21 komad) i 982 (12 komada). Preliminarna analiza obuhvatila je tehnološku i tipološku klasifikaciju rukotvorina (Šošić, Karavanić 2004). Najbrojnija su sječiva i odbojci te njihove varijante manjih dimenzija – odbojčići i pločice. Zemunica je sadržavala i iznimno veliku količinu jezgri (36 komada) te njenih ulomaka (26 komada). U kategoriju alatki za sada je moguće svrstati 60 komada. Osim spomenute količine cijepanih izrađevina, vrijedni su nalazi pet alatki izrađenih od glačanog kamena. U zemunici je pronađena manja trapezasta sjekira (d. 6,9 cm; š. 4,3 cm). Osim te cjelovite, u zemunici su se nalazili i ulomci još triju sjekira. Jedno dlijeto (d. 6,4 cm; š. 2,3 cm) pronađeno je u SJ 324. Uz brojne amorfne ulomke brusnog kamena, zanimljiv i važan nalaz u zemunici (SJ 292) jest pravokutno oblikovan brusni kamen (d. 5 cm; š. 2,7 cm; v. 2,5 cm) s blago zaobljenom donjom plohom. Kroz sredinu duže stranice gornje plohe stvoren je plitak uzak utor, nastao prilikom oblikovanja i oštrenja koštanih šila. U prilog uporabi tog brusa ide i pronalazak nekoliko koštanih šila u istoj zemunici. Izrađen je od prilično poroznog pješčenjaka. Dio inventara zemunice činilo je i nekoliko ulomaka kamena koje je moguće klasificirati kao dijelove žrvnja.

Slavonski Brod – Galovo, pintadera (foto: K. Minichreiter)

Arheološka građa iz objekata istraženih 2007. u naselju na Galovu, prema svojim stilskim odlikama pripada stupnju Linear A starčevačke kulture, datirane oko 6000. do 5300. g. pr. Kr. Nakon obavljenih terenskih radova iskop je privremeno konzerviran, tako da su istraženi objekti prekriveni folijom i tankim slojem zemlje radi njihove zaštite do nastavka arheoloških radova.

Literatura

Minichreiter 2002 Kornelija Minichreiter, Žrtvenici i idoli starčevačkog naselja na Galovu u Slavonskom Brodu, Prilozi IAZ, 9, Zagreb, 2002: 11 – 30.

Slavonski Brod – Galovo, lonac s urezanim ukrasnim šavovima (foto: K. Minichreiter)

Slavonski Brod – Galovo, pintadera (foto: K. Minichreiter)

Slavonski Brod – Galovo, glačane kamene sjekire (foto: K. Minichreiter)

Minichreiter 2006a Kornelija Minichreiter, Lokalitet: Galovo, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 49 – 51.
Minichreiter 2006b Kornelija Minichreiter, Slavonski Brod, Galovo, arheološka istraživanja 2005., AIA, II/2006, Zagreb, 2006: 29 – 32.
Minichreiter 2007a Kornelija Minichreiter, Slavonski Brod, Galovo, arheološka istraživanja 2006, AIA, III/2007, Zagreb, 2007: 26 – 30.
Minichreiter 2007b Kornelija Minichreiter, Slavonski Brod – Galovo, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 78 – 80.
Šošić, Karavanić 2004 R. Šošić, I. Karavanić, Cijepani litički materijal s prapovijesnog nalazišta Slavča, Nova Gradiška, VAMZ, 37, Zagreb, 2004: 17 – 41.

dr. sc. Kornelija Minichreiter
Maja Bunčić

Summary

The Institute of Archaeology in Zagreb continued systematic archaeological excavations at prehistoric site Galovo in Slavonski Brod during July 2007. New work pit 291, pit 963 and wooden fence trench 955 were completely excavated. Probes I/10, J/10, K/10, J/9 and K/9 were excavated up to the prehistoric settlement level were outlines of parts of a new pit-dwellings 979 and 981 were clearly visible.
Inventory of pit-dwelling 291 consisted of clay utensils – bowls and pots. A large quantity of legged bowls (cones), decorated with linear patterns stands out from the rest of the utensils. Also, pots ornamented with carved net-like motives were found among the coarse processed ones. Special place is given to one fragment of the S-profiled pot decorated with fingertip impressions as symbolic representation of ears of wheat (''plastic ear') that has number of short lines carved on its belly which symbolically represent decorative seams an leather so the pot skillfully imitates sewed leather skin sack used to keep liquid and food. Parts of jewellery – three clay discs with a hole in the center, perforated clay beads, a couple of clay discs (projectiles) and pintadera are listed among the special finds. The pintadera has a specific feature – barely noticable shapes of nose and eyes on top of the handle, so it looks like a small idol. Among parts of four altars there was a unique ram shaped protome placed on stand above the altar leg. Five bone broaches were found in the work pit 291 (so far only one has been found at Galovo) which confirms the manufacture of leather objects and, most likely, clothes and footware.
The excavations at Galovo in 2007 resulted in a total of 1225 chipped and polished stone artefacts (1220 chipped and 5 polished). According to their stylistic features archaeological evidence from the objects excavated in 2007 belong to the Linear A phase of the Starčevo Culture dated to the period from around 6000 to 5300 BC.

Redni broj: 40
Lokalitet: Slavonski Brod – Ulica M. Mesića 7
Naselje: –
Grad/općina: Slavonski Brod
Pravni status: R-690
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U razdoblju od 26. lipnja do 18. srpnja 2007., Muzej Brodskog Posavlja nastavio je zaštitna arheološka istraživanja na lokaciji izgradnje stambeno-poslovne građevine u Ulici M. Mesića 7 u Slavonskom Brodu, k.č. 3538, 3539, 3540. Voditeljica istraživanja bila je Lidija Miklik-Lozuk, a stručnu ekipu činili su Mario Kauzlarić, Željko Matuško i Damir Fajdetić. Arheološka istraživanja financirao je investitor. Lokacija se nalazi u najstarijoj urbanoj jezgri, u sklopu područja zaštićenog i registriranoga arheološkog lokaliteta u Slavonskom Brodu, gdje postoje tragovi naseljavanja od prapovijesti, antike, srednjega i novog vijeka, pa do današnjih dana.

Prema rezultatima prijašnjih arheoloških istraživanja provedenih u centru grada, na sjevernom dijelu predmetne lokacije očekivano je otkriće opkopa i zemljanog bedema srednjovjekovnog Broda – što je na navedenoj lokaciji i dokazano arheološkim istraživanjima započetima 2006., kada je uz pronalazak dvadesetak novovjekovnih otpadnih jama otkriven i obris opkopa te posteljica zemljanog bedema. Srednjovjekovnom i turskom Brodu južnu granicu činila je rijeka Sava, dok su zapadna, sjeverna i istočna strana bile utvrđene zemljanim bedemom na kojem se nalazila oko 2 do 3 m visoka drvena palisada i opkopom dubokim oko 2,5 m. Grad je bio pravokutne osnove s glavnim gradskim trgom na sredini, od kojeg se na dvije suprotne strane pružaju po tri glavne ulice gdje se formiraju gradske četvrti – što je odlično dokumentirano na karti iz 1715., koju čuva Ratni arhiv u Beču (Lozuk 2006). U grad se ulazilo kroza zapadna gradska vrata (otkrivena istraživanjima 1998. u prostoru brodske Tvrđave) te kroz sjeverna i istočna gradska vrata. Zaštitnim istraživanjima na glavnome gradskom trgu (2002./2003. godine) istražen je manji dio sjeverne obrambene linije (opkop i bedem), s početkom jednog od bastiona.

U nastavljenim zaštitnim arheološkim istraživanjima 2007., u Ulici M. Mesića 7 istražen je dio sjeverne obrambene

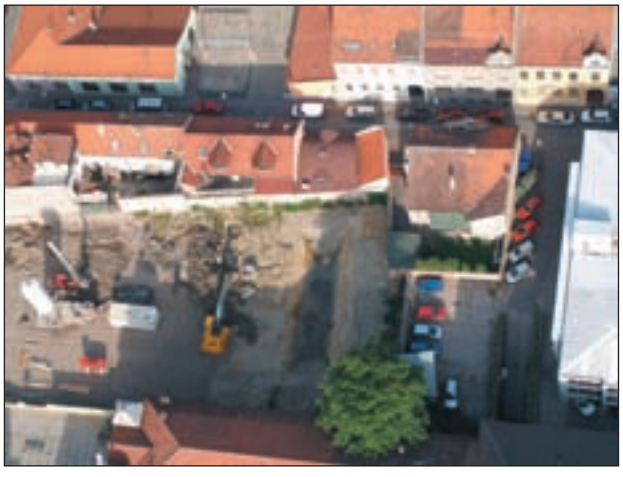
linije srednjovjekovnoga i turskog Broda. Opkop (SJ 5/6) protezao se smjerom istok-zapad (u nizovima kvadranata C-G/10-11) i definiran je u dužini od 30 m te širini od 7,50 m (ANV obrisa opkopa 90,22 m). Kako se ne bi narušila statika susjednih građevina, sa zapadne i istočne strane ostavljeno je po 5 m te je opkop istražen u dužini od 20 m. Na obrisu opkopa nalazili su se ostaci betonskih temelja prijašnjih dvorišnih građevina, koji su strojno uklonjeni kako bi se opkop mogao prazniti, te obrisi triju recentnih jama od kojih je jedna bila dublja od dna opkopa i čini recentan zatrpan bunar. Tijekom istraživanja veće probleme zadavao je postojeći bunar pun vode, smješten u neposrednoj blizini opkopa te je s investitorom dogovoreno svakodnevno pražnjenje bunara. Tijekom istraživanja opkopa (SJ 5/6) rađeno je deset radnih dubina. Relativna dubina opkopa iznosila je 2,50 m, a iskopom svake radne dubine sjeverna i južna strana opkopa su se koso spuštale i sužavale prema dnu. Najviše pokretnih arheoloških nalaza – brojnih ulomaka turske glazirane i sive turske keramike, ulomaka staklenih čaša i boca, keramičkih lula, pećnjaka i željeznih predmeta (čavala, potkova za obuću i dr.) te životinjskih kostiju, pronađeno je tijekom iskopa prvih dviju radnih dubina (90,22-89,80 m n.m.). Zemlja u zapuni opkopa na prvoj radnoj dubini bila je smeđe boje i rahla, dok se na drugoj radnoj dubini uz smeđu počela pojavljivati i tvrda, masna zemlja, sivo-plavičaste boje. Od početka iskopa treće radne dubine (od 89,80 do 89,50 m n.m.) zapuna opkopa (SJ 6) postala je isključivo izrazito sivo-plavičasta, s bitno manje zastupljenim arheološkim nalazima. Prvi nalazi drvenih stupova, koji su u opkop srušeni ili odbačeni s palisade bedema, pojavili su se pri dnu četvrte radne dubine. Pronađena su tri drvena stupa s palisade bedema, od kojih je najbolje očuvan drveni stup (U-2), dugačak 2,35 m i zašiljen na jednoj strani. Pronađen je na južnoj strani opkopa, dakle neposredno uz stranu gdje bio bedem, na relativnoj dubini od oko 1 m od obrisa opkopa (89,38 m n.m.). Tijekom iskopa pete (89,30-89 m n.m.) i šeste (89-88,80 m n.m.) radne dubine, arheološki nalazi bili su rjeđi, ali je pronađena veća količina drvenih kolaca urušenih s palisade bedema, koji su pronalaženi na južnoj strani i na sredini opkopa.

Zanimljivo je otkriće nalaz horizontalno poslaganoga (vjerojatno) vrbina granja, kojim je bio obložen ukop opkopa (SJ 5). Granje se najprije počelo pojavljivati na sjevernoj strani opkopa tijekom iskopa šeste radne dubine na relativnoj dubini od oko 1,30 m (88,96 m n.m.,) u kvadrantu E 11. Tijekom iskopa sedme (od oko 88,80-88,50 m n.m.) te posebice osme radne dubine (oko 88,.50-88,30 m n.m.), arheološki nalazi bili su vrlo šturi, ali se granje počelo pojavljivati i u sredini opkopa u svim istraživanim kvadrantima opkopa (C10/11, D10/11, E 10, F10/11). Deveta (oko 88,30-88 m n.m.) i deseta (oko 88-87,76 m n.m.) radna dubina u opkopu bile su isključivo granje pomiješano sa sivo-plavičastom tvrdom zemljom. Granje promjera oko 2-2,5 cm svjesno je i isključivo horizontalno slagano tijekom izgradnje ili obnove opkopa radi njegove zaštite od erozije zemlje te očuvanja širine i dubine. Granje kojim je obložen ukop opkopa svojevrsna je armatura opkopa, a debljina granja u sredini opkopa iznosila je oko 61 cm. Uzorci granja i drvenih stupova poslani su na C-14 analizu u Institut Ruđer Bošković u Zagrebu. Dno opkopa definirano je na relativnoj dubini od 2,50 m od obrisa (na 87,76 m n.m.) i na toj je dubini opkop bio širok 2,20 m. Od pokretnih arheoloških nalaza, uz već spomenutu tursku glaziranu i tursku sivu keramiku, pronađeni su i ulomci kasnosrednjovjekovnih posuda, ulomci staklenih čaša i boca, ulomci keramičkih lula, ulomci glinenih peka i željezni predmeti. Od važnijih su nalaza pronađeni jelenji rog za barut ukrašen urezanim geometrijskim motivima s očuvanim koštanim čepom, ulomci željeznih topovskih kugli, glinena posudica za lijevanje metala, željezna konjska potkova, željezna britva te dio drvena kotača (vjerojatno topovskog). Arheološki materijal pronađen u zapuni opkopa pripada vremenu od 15. do 17. st.

Kako se do danas pouzdano ne zna tko je i kada gradio obrambene linije srednjovjekovnoga grada Broda, pretpostavlja se kako su sagrađene u predturskom razdoblju, u vrijeme velikaša Berislavića (krajem 15./poč. 16. st.), prema uzoru na renesansni grad s pravilnim rasterom ulica. Pretpostavlja se da je prestankom obrambene važnosti – nakon odlaska Turaka (1691. godine) iz naših krajeva – zemljani bedem s drvenom palisadom srušen, odnosno poravnat, a opkop zatrpan kako bi se grad

Slavonski Brod – Ulica M. Mesića 7, pogled na opkop s istoka (foto: D. Fajdetić)

Slavonski Brod – Ulica M. Mesića 7, pogled na opkop iz zraka (foto: J. Sudić)

mogao širiti prema sjeveru. Rezultati zaštitnih istraživanja u Mesićevoj 7 pokazali su da su opkop i bedem paralelni s Mesićevom ulicom, što dodatno potvrđuje da su Ulica Matije Mesića i Ulica Ante Starčevića jedne od najstarijih ulica u gradu Slavonskom Brodu.

Literatura

Lozuk 2006 Josip Lozuk, Srednjovjekovno razdoblje, Zaštitna arheološka istraživanja Trg Ivane Brlić-Mažuranić – Slavonski Brod, katalog izložbe, Slavonski Brod, 2006.

Lidija Miklik-Lozuk

Summary

Rescue archaeological excavations at building site of residential-business construction at 7 M.Mesića Street in Slavonski Brod were conducted in June and July 2007. This area is a part of protected and registered archaeological site located in the oldest urban nucleus of the city. A part of defensive line of medieval and Turkish Brod – mudbrick city wall bed and trench on its northern side were discovered in northern part of the site. The trench outlines stretched in east-west direction and were defined in 30 m length and 7,50 width. Ten working depths were made during the excavations and by digging each of them the northern and southern side of the trench descended transversally becoming more and more narrow towards the bottom. The excavations showed that the trench was 2,50 m deep and at its bottom 2,20 m wide. Wooden columns and poles that used to form wooden palisade on mudbrick city wall which either caved in the trench or were thrown there were found inside of it. Most of the archaeological material (grey and glazed Turkish pottery, pottery pipes, glass ad iron made object shards etc.) were found up to the relative depth of 50 cm from the outline (first two working depths), while the rest of the depths contained scarcer archaeological finds. When it comes to special finds, hartshorn for gunpowder decorated with carved geometric motives and preserved bone cork, iron cannon ball fragments, clay vessel used for metal casting, iron horseshoe, iron razor and part of a wooden wheel (probably from a cannon) were also excavated. The archeological finds discovered in the ternch fill date to the period from the 15th to the 17th century. Interesting curiosity is the find of boughs (probably willow boughs) that the trench was sheathed with and which people consciously placed there during the trench construction or reconstruction with the aim of protecting it from soil erosion in order to preserve its original depth and width and which in this way present a kind of a trench armour.
It is asumed that the defensive lines of the medieval city Brod – mudbrick city wall with wooden palisade and trench – were constructed in the pre-Turkish period, the time of noble Berislavić (end of the 15th/beginning of the 16th century), and when it lost its defensive purpose (after Turks left our regions in 1691) the city wall with wooden palisade was demolished, that is surfaced, and the trench buried so that the city could spread north.

Redni broj: 41
Lokalitet: Slavonski Brod – Ulica A. Štampara
Naselje: –
Grad/općina: Slavonski Brod
Pravni status: R-690
Razdoblje: NV
Vrsta radova: probno iskopavanje

U razdoblju od 27. veljače do 2. travnja 2007., Odjel za kopnenu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda obavio je probna arheološka sondiranja za potrebe izgradnje stambeno-poslovne zgrade na lokaciji u Ulici A. Štampara u Slavonskom Brodu, na k.č. 3263/2 i k.č. 3263/4. Lokacija se nalazi u sklopu zaštićene zone grada Slavonskog Broda. Voditeljica radova bila je Ivana Haraša, dipl. arheologinja, zamjenik voditeljice mr. sc. Luka Bekić, a radove je financirao investitor, tvrtka Artel d.o.o.

Ukupno su istražene tri iskopne sonde, veličine oko 1,6x20m, orijentacije sjeverozapad-jugoistok, u kojima je strojni iskop do sterilnog sloja zdravice izveden bagerom. Prema potrebi je primijenjeno poliranje i ručni iskop. Situacija je tijekom sondiranja dokumentirana, fotografirana te snimljena totalnom stanicom. U pravilu se nakon uklanjanja humusa sa šutom nalazio sloj masne sterilne sive gline na oko 92,70 m n.m., a ispod njega žuta sterilna zdravica na 92,13 m n.m. (početna visina iskopa iznosila je oko 93,50 m n.m., a krajnja dubina iskopa 91,43 m n.m.). Tijekom radova u iskopima su uočeni tragovi ostataka novovjekovnih gradnji, u vidu raznih cijevi i instalacijskih vodova te ostaci novovjekovnih temelja. Također su uočene i istražene dvije manje otpadne jame koje su vjerojatno pripadale spomenutim gradnjama. U prvoj jami bilo je svega nekoliko ulomaka keramike, dok je druga sadržavala nešto više novovjekovnog materijala: ulomke stakla, keramike, željeza i kostiju. Nalazi potječu iz 19. i 20. st., dok nalazi koji bi potvrdili postojanje starijih horizonata naseljavanja (prapovijest, antika, srednji vijek) nisu uočeni na ovoj lokaciji.

Ivana Haraša

Slavonski Brod – Ulica A. Štampara, sonda 1 nakon istraživanja (foto: I. Haraša)

Summary

During 2007 the Croatian Restauration Institute conducted test probe excavations at A. Štampara Street in Slavonski Brod for the purpose of residential-business building construction. Three 1,6x20 m probes were explored which resulted in the finds of two smaller waste pits containing Post-medieval materials.

Redni broj: 42
Lokalitet: Slavonski Brod – Ulica kralja P. Krešimira IV. 33
Naselje: –
Grad/općina: Slavonski Brod
Pravni status: R-690
Razdoblje: P
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom listopada 2007., arheolozi Muzeja Brodskog Posavlja proveli su najprije probno, a zatim i manje zaštitno arheološko istraživanje u Ulici kralja Petra Krešimira IV. 33 u Slavonskom Brodu. Istraživanje je trajalo šest dana.

Strojem su otvorena dva probna rova veličine 40x1,8 m, prosječne dubine od 0,9 m. U oba je rova zdravica kopana do relativne dubine od 1,3 m. Prilikom probnih istraživanja utvrđeni su tragovi arheoloških slojeva i objekata u krajnjem južnom dijelu predmetne parcele te je započelo otvaranje dijela površine gdje su uočeni arheološki nalazi (oko 100 m²). Istraživanjem je obuhvaćen sav moguć prostor na kojem su se nalazili arheološki nalazi, a da se ne ugroze statički elementi okolnih objekata. Na tom su prostoru uočeni jamski objekti (SJ 012/013, SJ 014/015 i SJ 016/017) te dio kulturnog sloja (SJ 030/031). Prilikom istraživanja utvrđeno je da je riječ o prapovijesnim objektima s vrlo malo nalaza. Nađeno je nekoliko desetaka ulomaka keramičkih posuda, fragment kamenog brusa i dio poliranoga kamenog alata. Nalazi su vrlo fragmentarni te se ne može sa sigurnošću utvrditi kulturna pripadnost tih objekata – vjerojatno je riječ o brončanodobnom lokalitetu.

Dio sonde gdje su otkriveni prapovijesni nalazi (foto: D. Fajdetić)

Iskopani objekti svojim izgledom upućuju na to da je riječ o jednoj zemunici (SJ 014/015 i SJ 016/017) i otpadnoj jami (SJ 012/013).

Josip Lozuk

Summary

In June 2007 archaeologists of the Museum of Brodsko Posavlje conducted first test and then smaller rescue arhaeological excavations at 33 King P. Krešimir Street in Slavonski Brod. Two pit objects were researched and revealed a very small number of prehistoric artefacts (the Bronze Age). The objects researched were one pit-dwelling (SJ 014 and SJ016/017) and a waste pit (SJ 012/013).

Redni broj: 43
Lokalitet: Stružani – Vrtlovi, Kućište, Veliki Trstenik – jug
Naselje: Stružani
Općina: Oprisavci
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheolozi Muzeja Brodskog Posavlja su tijekom 95 radnih dana, od 25. do 28. rujna 2006., od 19. listopada do 4. prosinca 2006. te od 26. veljače do 28. svibnja 2007., proveli zaštitno arheološko istraživanje na poziciji lokaliteta Stružani – Vrtlovi, Kućište, Veliki Trstenik – jug. Lokalitet se nalazi na međunarodnom cestovnom koridoru V-c, dionici Đakovo – Sredanci, čvoru Sredanci. Voditelj istraživanja bio je Josip Lozuk, viši kustos iz Muzeja Brodskog Posavlja, a terenska ekipa brojila je 15 stručnjaka i 25-50 pomoćnih radnika.

Probna arheološka istraživanja obavljena su u razdoblju od travnja do rujna 2006., kada su nastavljena sustavna iskopavanja. Sustavnim istraživanjem obuhvaćena je površina od 77.000 m², koja se prostirala južno od postojeće Autoceste Zagreb – Lipovac. Istraživanje je provedeno u skladu s potrebama investitora (Hrvatske autoceste) i izvođača radova (Hidroelektra i Poduzeće za ceste) na izgradnji autoceste – istraživani su pojedini prioriteti: trasa autoceste, prsteni i lukovi buduće petlje, a zatim su istraživane površine između njih. Istraživane su katastarske čestice 184/1, 184/2, 564, 185, 547/2, 209, 210, 211, 558, 565, 559, 560, 212, 561, 224, 213, 222, 223, 219/2, 215, 214, sve k.o. Stružani. Istraživanja su provedena uz pomoć građevinskih strojeva (bagera, buldožera) koji su skidali humusni sloj u dubini od oko 0,3-0,4 m, nakon čega su radnici čistili, škarpali te polirali iskopanu površinu. Nakon toga je postavljena mreža kvadranata dimenzija 5x5 m te je započelo obilježavanje i dokumentiranje arheoloških objekata.
Na lokalitetu je istraženo oko 77.000 m² površine, a otkriveni su nalazi srednjovjekovnoga i turskog naselja. Pronađeni su brojni jamski objekti različitih namjena: zemunice, otpadne jame, radne jame, bunari i tragovi

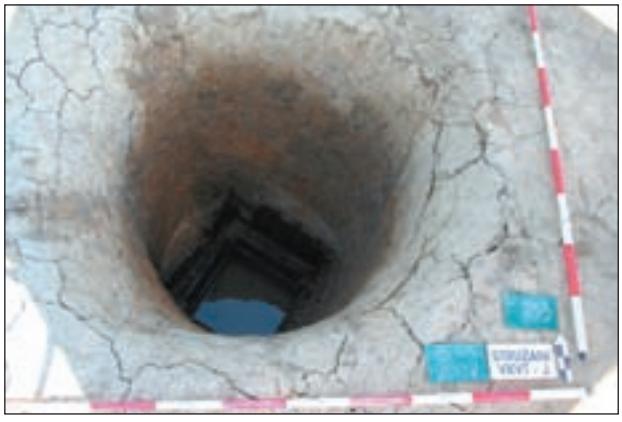
Pogled na lokalitet iz zraka

stupova nadzemnih objekata. Stupovi su pravilno raspoređeni u pravokutnim oblicima i upućuju na to da su služili kao nosači nadzemnih objekata – moguće sojenica. Otkriveno je nekoliko bunara, a u jednom je nađena izvrsno očuvana drvena oplata. Od nalaza je najbrojnija keramika, i to svakodnevna domaća sivo do crno pečena keramika grube fakture. Česti su i nalazi turske slikane keramike, a osobito keramičke lule različitih oblika (nekoliko desetaka). Pronađeno je više desetaka ulomaka pekve i stakla. Brojni su nalazi od metala: razni oblici noževa (više desetaka), srpovi, čavli, nakit (igle, kopče, narukvice, prstenje), novac (15.-16. st.) i slično. Otkriveno je nekoliko fragmenata prapovijesne keramike i kamenih alatki (jedna kamena sjekira), ali nije pronađen ni jedan objekt koji bi se mogao pripisati vremenu prapovijesti.

Prevladavajuća stratigrafska situacija na lokalitetu Stružani – Vrtlovi, Kućište, Veliki Trstenik – jug jest sljedeća: 1.) humusni sloj – sloj oranja, debljine 0,3-0,35 m; 2.) kulturni sloj – nešto tamnija ilovača, debljine 0,10-0,15 m; 3.) zdravica – žuta ilovača, debljine 0,10 – 0,50 m; 4.) les.

Zemunički objekt – SJ 105 (foto: A. Arelić)

Bunar s djelomice očuvanom drvenom oplatom, SJ 733 (foto: A. Arelić)

Detalj – keramička posuda in situ (foto: A. Arelić)

Na lokalitetu je otkriveno ukupno 600 jamskih objekata (SJ 011│012 do SJ 1220│1221): tragova stupova, otpadnih jama, kanala, bunara te zemuničkih objekata. Objekti su raspoređeni na trima lesnim gredama, a uglavnom pripadaju razdoblju turske dominacije u tim krajevima (16. – 18. st.). Riječ je o poziciji starih Stružana koji su ondje postojali prije „ušoravanja" u 18. st. Nekoliko jamskih objekata sadrži nalaze keramičkih oblika iz znatno starijeg vremena – iz 10. do 12. st. Lokalitet Stružani – Vrtlovi, Kućište, Veliki Trstenik – jug nalazište je iz razdoblja srednjeg vijeka i turske dominacije, naseobinskog karaktera – zemunično naselje, iako se prema nalazima velikog broja tragova masivnih stupova raspoređenih u pravilnom rasteru može pretpostaviti (barem djelomice) i sojenički karakter naselja. Kulturni sloj je tanak i slabo izražen jer je riječ o relativno kasnom razdoblju, pa se nalazi u oraćem sloju koji je skidan strojem. Pronađen materijal pokazuje siromaštvo i tipičan je za jedno kasnosrednjovjekovno selo koje je živjelo u relativnom siromaštvu i neimaštini.

Literatura

Wiewegh, Kezunović 2006 Zoran Wiewegh, Vesna Kezunović, Lokalitet: Autocesta V-c, dionica Đakovo – Sredanci, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 8, 9.

Josip Lozuk

Summary

During 2006 and 2007 archaeologists of the Museum of Brodsko Posavlje carried out rescue archaeological excavations at the position of Stružani – Vrtlovi, Kućište, Veliki Trstenik – south site.
A total of 600 pit objects (SJ 011│012 to SJ 1220│1221): traces of columns, waste pits, canals, wells and pit-dwelling objects were excavated. The site belongs to the period of Middle Ages and Turkish dominance.

Redni broj: 44
Lokalitet: Stružani – Vrtlovi, Kućište, Veliki Trstenik – sjever
Naselje: Stružani
Općina: Oprisavci
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheolozi Muzeja Brodskog Posavlja tijekom 58 radnih dana, od 25. rujna 2006. do 22. srpnja 2007. proveli su zaštitno arheološko istraživanje lokaliteta Stružani – Vrtlovi, Kućište, Veliki Trstenik – sjever. Lokalitet je smješten na međunarodnome cestovnom koridoru V-c, na dionici Đakovo – Sredanci, na čvoru Sredanci. Voditelj istraživanja bio je Josip Lozuk, viši kustos iz Muzeja Brodskog Posavlja, a terenska ekipa brojila je 15 stručnjaka i 25-50 pomoćnih radnika.

Probna arheološka istraživanja obavljena su u razdoblju od travnja do rujna 2006., kada su nastavljena sustavna iskopavanja. Sustavnim istraživanjem obuhvaćena je površina od 33.000 m², koja se prostirala sjeverno od postojeće Autoceste Zagreb – Lipovac. Istraživanje je provedeno u skladu s potrebama investitora (Hrvatske autoceste) i izvođača radova (Hidroelektra i Cestar) na izgradnji autoceste – istraživani su pojedini prioriteti: trasa autoceste, prsteni i lukovi buduće petlje, a zatim su istraživane površine između njih. Istraživanja su provedena uz pomoć građevinskih strojeva (bagera i buldožera) koji su skidali humusni sloj u dubini od oko 0,3-0,4 m, nakon čega su radnici čistili, škarpali te polirali iskopanu površinu. Nakon toga postavljena je mreža kvadranata dimenzija 5x5 m te je započelo obilježavanje i dokumentiranje arheoloških objekata.
Kulturni je sloj tanak i slabo izražen, što pretpostavlja kratkotrajnost naselja. Nakon skidanja humusnog sloja od cca 0,30 m, mogu se uočiti jamski objekti različita karaktera. Prevladavajuća stratigrafska situacija na lokalitetu Stružani – Vrtlovi, Kućište, Veliki Trstenik – sjever jest sljedeća: 1.) humusni sloj – sloj oranja, debljine 0,3-0,35 m; 2.) kulturni sloj – nešto tamnija ilovača, debljine 0,10-0,15 m; 3.) zdravica – žuta ilovača, debljine 0,10-0,50 m; 4.) les.

Pogled iz zraka na dio istraženog terena

Pogled na lokalitet iz zraka

Na lokalitetu je otkriveno ukupno 800 jamskih objekata (SJ 011│ 012 do SJ 1615│1616): tragova stupova, otpadnih jama, kanala, bunara te zemunićkih objekata. Objekti se nalaze na velikoj lesnoj gredi koja se pruža u smjeru sjeverozapad-jugoistok, a istraživanjem je obuhvaćen njezin jugoistočni dio. Pronađeni su brojni jamski objekti različitih namjena: zemunice, otpadne jame, radne jame, bunari i tragovi stupova nadzemnih objekata. Stupovi su pravilno raspoređeni u pravokutnim oblicima i upućuju na to da su služili kao nosači nadzemnih objekata – mogućih sojenica. Jamski objekti pojedinih razdoblja nisu grupirani, nego se nalaze na istom području te je vrlo teško odrediti vremensku pripadnost tragovima stupova. Na tom su nalazištu otkriveni tragovi naselja iz mlađega željeznog doba, rimskog razdoblja, srednjega vijeka i turskog razdoblja. Pronađeni tragovi keltskog naselja upućuju na zemunićko naselje iz razdoblja rimskih osvajanja tog prostora: od 1. st. pr. Kr do 1. st. Pored keltskih pokretnih nalaza (keramičkih oblika, narukvica, željeznih noževa, keramičkih utega i slično), pronađeni su i fragmenti rimskih posuda.

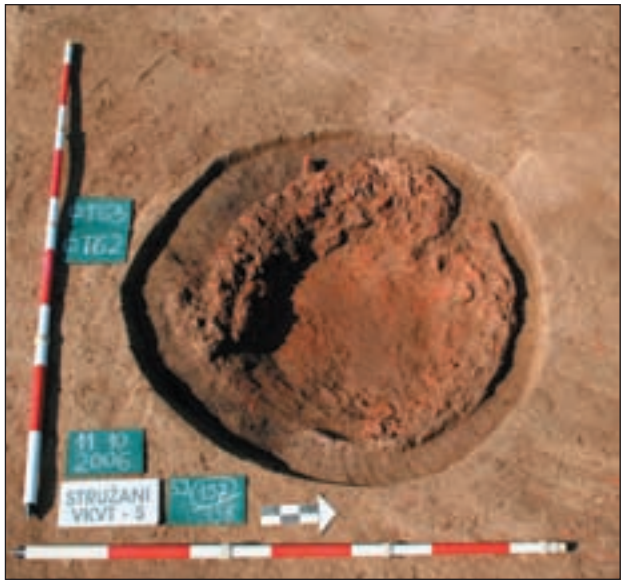
Važni su nalazi ognjišta i krušnih peći. Vrlo su vrijedni nalazi objekata iz razdoblja srednjeg vijeka, od 10. do 12. st., koji su vrlo rijetki na području Brodskog Posavlja. Pronađeni su fragmenti noževa i drugih metalnih predmeta te rana srednjovjekovna keramika. Više desetaka objekata pripada razdoblju turske dominacije i ostaci su sela Stružana prije „ušoravanja“ u 18. st. (kao i nalazi na lokalitetu Stružani – Vrtlovi, Kućište, Veliki Trstenik – jug iz tog razdoblja).

Keramička posuda in situ, SJ 945-946 (foto: A. Arelić)

Niz stupova oko zemunićnog objekta (foto: A. Arelić)

Ostaci peći, Sj 157-158 (foto: A. Arelić)

Sagledavajući vrijednost tog lokaliteta, vidljivo je da je riječ o vrlo važnom nalazištu. Iz rastera naselja koje je istraženo, može se zaključiti da je srednjovjekovno i tursko naselje bilo podignuto bez pravog planiranja, a otkriveni tragovi stupova upućuju na to da su stambeni objekti mahom rađeni na povišenim platformama u obliku zemunica. Keltsko je naselje vrlo važno jer potječe iz vremena kada su Rimljani prodirali i osvajali to područje, na što upućuju nalazi rimske keramike u jamama s keltskim materijalom.

Literatura

Wiewegh, Kezunović 2006 Zoran Wiewegh, Vesna Kezunović, Lokalitet: Autocesta V-c, dionica Đakovo – Sredanci, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 8, 9.

Josip Lozuk

Summary

During 2006 and 2007 archaeologists of the Museum of Brodsko Posavlje carried out rescue archaeological excavations of Stružani – Vrtlovi, Kućište, Veliki Trstenik – north site, located on V-c route of the planned highway. A total of 800 pit objects (SJ 011│ 012 to SJ 1615│1616): traces of columns, waste pits, canals, wells and pit-dwelling objects were excavated. Traces of Early Iron Age, Roman period, Middle Ages and Turkish period were found at the site.

Redni broj: 45
Lokalitet: Veliki Šeš
Naselje: Orubica
Grad/općina: Davor
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: rekognosciranje i probno iskopavanje

Tijekom listopada i studenog 2007. Arheološki odjel Gradskog muzeja Nova Gradiška proveo je terenski pregled područja sjeverno od mjesta Orubice. Uz vodi-teljicu Mariju Mihaljević (Gradski muzej Nova Gradiška), u istraživanju je sudjelovalo više članova stručne ekipe, a na ručnom iskopu probnog sondiranja otkrivenog lokaliteta radilo je četvero radnika. Istraživanja je financirala Općina Davor.

Terenskim pregledom obuhvaćen je prostor velikih ploča poljoprivrednog zemljišta između mjesta Orubice i Bodovaljaca. Na prostoru 1 km sjeverno od mjesta Orubice, na položaju Veliki Šeš, uz melioracijski kanal uočena je izdužena greda koja se pruža smjerom istok--zapad i nadvisuje okolni prostor. Približne su dimenzije grede 400x100 m. Na zemljištu je zatečena gusta niska vegetacija izrasla nakon ljetne žetve. Humus je bio znatno tamnije boje nego u široj okolici. Na istoku grede otkriveni su ostaci temelja recentnih kuća i bunar koji im pripada. Postavljena je probna sonda da se utvrdi je li riječ o arheološkom lokalitetu te da se utvrdi njegova stratigrafija. Površina sonde bila je 50 m², dimenzija 10x5 m. Već u humusu debljine 30-ak cm otkrivena je nekolicina fragmenata brončanodobne keramike. Ispod humusa otkriven je brončanodobni kulturni sloj debljine do 40 cm, tamno sive boje s mnoštvom fragmenata keramike, kostiju i kućnog lijepa. Ispod kulturnog sloja nalazi se sloj maslinaste boje, nastao slijeganjem kulturnog sloja u zdravicu žute boje. U sondi su otkriveni brojni stupovi od nadzemnih objekata, dvije jame, jedan uži plitko ukopan rov i ostaci vatrišta s garom. Jedan stup je zanimljivo temeljen, postavljen je u veću jamu i učvršćen nabijenom zdravicom. Pronađena keramika datira otkriveno naselje u kasno brončano doba, 13.-12. st. pr. Kr.

Marija Mihaljević
Hrvoje Kalafatić

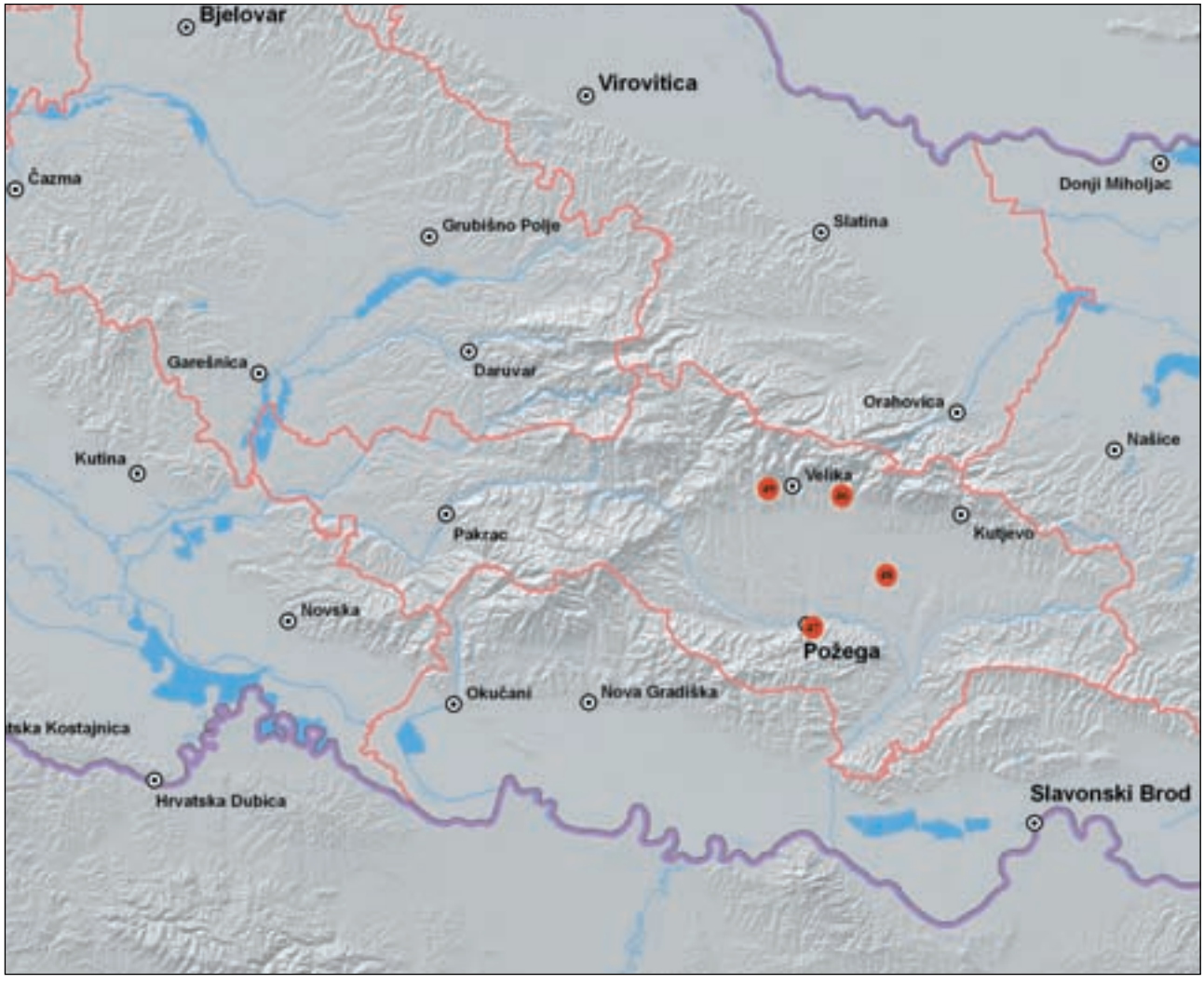

Presjek jame sa stupom u sredini

Summary

In fall 2007 the Archaeological Department of Nova Gradiška City Museum reconnaissed the area between Orubica and Bodovaljci. Test probe excavations confirmed the find of a larger Bronze Age site. Besides pottery, bones, wattle and daub, traces of above-ground objects were also excavated. The settlement dates to the Late Bronze Age.

POŽEŠKO-SLAVONSKA ŽUPANIJA

46 Kaptol – Čemernica
47 Požega – Trg sv. Terezije
48 Treštanovačka gradina
49 Zona Velika – Stražeman

Redno broj: 46
Lokalitet: Kaptol – Čemernica
Naselje: Kaptol
Općina: Kaptol
Pravni status: Z-2778
Razdoblje: P
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Nalazište Kaptol – Čemernica smješteno je na prijelazu ravnica Požeške kotline u obronke Papuka u blizini sela Kaptola. Istraživanja u sezoni 2007. vodio je dr. sc. Hrvoje Potrebica. U postupak vađenja pokretnih nalaza aktivno su bili uključeni konzervatori za metal i keramiku Damir Doračić, prof. i Marina Gregl, prof., koji provode i nastavak konzervacije i restauracije pokretne građe. U ovom istraživanju bili su angažirani i studenti Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a potporu su pružile i Hrvatske šume d.d., odnosno njihova ispostava u Velikoj. Važnu financijsku potporu dalo je Ministarstvo kulture, a u velikoj mjeri istraživanjima je financijski pomogla i Požeško-slavonska županija te Grad Požega i osobito Općina Kaptol.

Iako se za postojanje tumula na tom položaju znalo već gotovo stotinu godina, prva istraživanja provedena su tek u razdoblju između 1965. i 1971. godine. U tom razdoblju ekipa Arheološkog muzeja u Zagrebu pod vodstvom V. Vejvode i kasnije I. Mirnika, uočila je i istražila ukupno 14 humaka, međutim pravi je opseg te nekropole teško utvrditi jer je dosta tumula vjerojatno uništeno obradom zemlje. Pri tome su otkriveni nalazi koji su upućivali na europsku važnost tog lokaliteta, prema kojem je nazvana i cijela željeznodobna kultura. To se osobito odnosi na otkriće dvaju kneževskih grobova (tumuli IV i X) s luksuznim kompletima obrambenog naoružanja, među kojima se ističu grčko-ilirska i korintska kaciga. Sav materijal pronađen tijekom navedenih iskopavanja čuva se u Arheološkom muzeju u Zagrebu, a dijelom je izložen i u stalnom postavu. Na položaju Gradcima na susjednom obronku Papuka nalazi se drugo groblje s 25 humaka, u čijoj je neposrednoj blizini i veliko utvrđeno naselje iz istog razdoblja (8.-6. st. pr. K.). U tijeku je istraživanje spomenute nekropole tijekom kojeg je do sada istraženo deset tumula.

Prikaz dosadašnjih istraživanja na tumulu XI (Volarska glavica)
Tumul XI (Volarska glavica) bio je najsjeverniji i najveći tumul nekropole na Čemernici. Na početku istraživanja 1971. bio je visok oko 3 m i širok oko 20 m. Istražena su dva južna kvadranta tog tumula (A i B). Na dubini od 1,8 m nađena je nepravilna konstrukcija od nevezanoga lomljenog kamena. Prema raspucanosti kamena tadašnji istraživači zaključili su da je bio nabacan na vatru. Ispod te konstrukcije nađen je sloj drvenog ugljena i pepela. Zdravica je kod vrha tumula bila na dubini od 3,2 m. Zanimljiv je podatak da tadašnji istraživači također bilježe otežan iskop zbog iznimno tvrda tla. U gornjem sloju pronađena su dva ulomka srednjovjekovne keramike, a u donjem je sloju bilo nekoliko ulomaka atipične prapovijesne keramike. Kako su zbog teških uvjeta rada i nedostatka sredstava radovi na tom tumulu bili prekinuti, čim je utvrđeno da ne sadrži

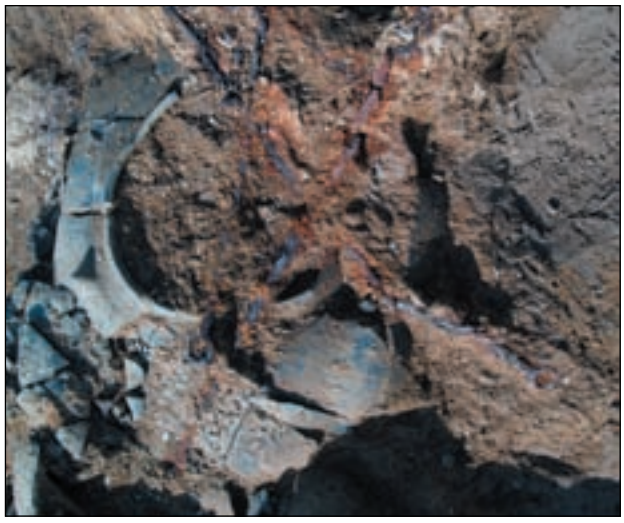
Tumul XI, stanje 2006. (foto: J. Soudek)

grobove, a postojala je i sumnja da je opljačkan u srednjem vijeku, sjeverni kvadranti ostali su neistraženi i uskraćena je mogućnost potpune interpretacije. To je postalo osobito važno nakon otkrića kneževskoga groba pod tumulom 6 na nekropoli Gradci, koji je prema nekim konstrukcijskim elementima umnogome podsjećao na situaciju na Volarskoj glavici. Kako su tijekom 2007. i 2008. na parceli na kojoj se nalazi spomenuti humak bili planirani veliki zemljani radovi radi izrade plantažnog vinograda, koji povlače znatna financijska sredstva i tijekom kojih bi grobni humak bio oštećen, bilo je neophodno do kraja istražiti spomenuti tumul tijekom 2007. i utvrditi je li pretpostavljeni bogat grob koji se pod njim skriva sačuvan ili opljačkan. Osim toga, uklanjanje vegetacije pospješilo je djelovanje erozije koja je ubrzano štetila nasipu tumula, dovodeći time u opasnost nalaze koji su eventualno sačuvani u grobnoj komori.

Istraživanje 2007. – tumul XI (Volarska glavica)
Prije početka istraživanja tumul se nalazio na terenu koji je teška mehanizacija izravnala kao preduvjet pripreme površina za obradu zemlje i sadnju vinograda. U dogovoru s vlasnikom zemljišta, tumul i neposredno područje oko njega ostavljeno je netaknutim. Istraživanje je započelo uklanjanjem vegetacije s površine tumula, što je omogućilo

Tumul XI, pogled na središnju kamenu konstrukciju (foto: H. Potrebica)

Tumul XI, keramičke posude i željezni ražnjevi (foto: H. Potrebica)

jasniju determinaciju prostora na plaštu tumula koji je bio obuhvaćen sondiranjem iz 1971. godine. Iako se prostor dviju sondi mogao jasno vidjeti, nije mogao biti precizno definiran zbog urušavanja kontrolnog profila između njih do određene visine, kao i zbog činjenice da su tadašnji istraživači na kraju radova barem dio otkopane zemlje vratili na površinu spomenutih sondi. U prvoj fazi zahvata istražen je plašt tumula radi definiranja utvrđenih i eventualno dodatnih perifernih konstrukcija. Na tumulu je postavljena kontrolna mreža profila u obliku križa u otklonu, koja je prilagođena prethodnim istraživanjima, tako da u najvećoj mogućoj mjeri uključuje kontrolni profil između dviju sondi iz 1971. Potom je započeo iskop u nasipima dviju starih sondi (A i B). S obzirom na to da stratigrafska situacija s površinama prekrivanima kamenom nije odgovarala situaciji koja je dokumentirana crtežima iz 1971., postalo je jasno da su ondašnji istraživači uklonili ili barem dislocirali dio tada zabilježenoga kamenog pokrova, pa je iskop proširen na cjelokupnu površinu novih kvadranata tumula.

Na dubini od oko 1,8 m od vrha tumula, u sjeveroistočnom kvadrantu pojavili su se tragovi vatrišta u obliku plitke jame

Tumul XI, keramičke posude ukrašene kositrenim lamelama (foto: H. Potrebica)

približno kružna oblika, promjera od oko 80 cm i dubine oko 25 cm, čija je površina bila prekrivena spaljenom zemljom na kojoj su bili vidljivi tragovi gara. Ispunu spomenute jame činio je nasip tumula. Nije bilo nikakvih pokretnih nalaza. Zanimljivo je da je u jugozapadnom kvadrantu, u blizini južnoga kontrolnog profila utvrđeno još jedno vatrište, konstrukcijom istovjetno onome iz sjeveroistočnog kvadranta, samo je promjer iznosio oko 1,2 m, a dubina oko 40 cm. Ni uz to vatrište nisu pronađeni nikakvi pokretni nalazi koji bi se mogli povezati s navedenom cjelinom, pa je za dataciju i eventualno interpretaciju njihove funkcije potrebno pričekati rezultate radiokarbonskih analiza. Zdravicu na tom prostoru čini sterilan sloj sive gline ispod kojeg se nalazi kamena podloga od gnajsa koja na pojedinim mjestima u obliku izdanaka probija spomenuti sloj. Nakon završetka prve faze radova postalo je jasno da je središnja kamena konstrukcija na kojoj su sa svih strana bili vidljivi tragovi vanjskih i unutrašnjih drvenih elemenata, smještena u cijelosti na prostoru južnih kvadranata, odnosno sondi A i B iz 1971. Visina spomenute kamene konstrukcije od podloge na zdravici varirala je između 0,4 i 1,5 m (ovisno o nagibu terena). Uz iznimku ulomaka keramike i jednoga željeznog fragmenta koji su, kako je već navedeno, pronađeni dislocirani u gornjim slojevima jugozapadnog kvadranta, do ove faze istraživanja nije bilo pokretnih nalaza.

Razgradnjom središnje kamene konstrukcije došlo se do dragocjenih spoznaja o konstrukciji grobne komore. Na niveliranoj podlozi od sivkaste gline izgrađena je drvena komora koja je sadržavala paljevinske ostatke (pretpostavljenog pokojnika) i grobne priloge. Unutrašnjost je bila načinjena od debelih drvenih dasaka, dok se krovna konstrukcija oslanjala na dva niza debelih drvenih stupova ukopanih u sredini komore. Oko unutrašnjega drvenog kovčega postojala je i vanjska drvena konstrukcija koja je vjerojatno bila načinjena od balvana, a u kutovima te konstrukcije također su stajali debeli, drveni, koso položeni stupovi koji možda upućuju na neki oblik iskošene krovne konstrukcije. Teško je reći je li prostor između dviju drvenih konstrukcija bio ispunjen kamenom ili nekim drugim materijalom, jer je moguće da je sitan kamen ušao u taj međuprostor i naknadnim raspadanjem organskih materijala, odnosno slijeganjem gornjih dijelova nasipa tumula na komoru.

Zanimljivu sliku daju i pokretni nalazi. Na dnu grobne komore mogle su se zapaziti tri osnovne koncentracije paljevine, od kojih je najveća bila u sjeveroistočnom kutu komore. Gar je u tom kutu komore pokrivao gotovo 3 m^2 i sadržavao je mnoštvo kostiju, među kojima su jedini nalazi bili veoma sitni ulomci spaljene i rastaljene bronce i jedan ulomak obrađene i ukrašene kosti. U jugoistočnom produžetku komore gar je sadržavao također ulomke bronce uz nešto manje kostiju, ali ovaj put je u njega bilo uronjeno i nešto fragmenata keramike. Upravo u jugoistočnom kutu komore, gdje su se prethodno i pojavili prvi ulomci keramike, pronađeno je mnoštvo ulomaka najmanje 5 (a vjerojatno i više) različitih posuda. Među njima se osobito ističe fina bikonična grafitirana zdjelica s ručkom, crne boje i tankih stijenki. Uz to je osobito vrijedan nalaz crnog lonca, ukrašenog okruglim brončanim naljepcima promjera oko 7 mm. Na južnom rubu te nakupine keramike otkriven je

Tumul XI, brončana višeglava igla (foto: D. Doračić)

željezni okov sa sačuvanim čavlićima pravokutna presjeka u kojem je ostao sačuvan komad drveta, a s okova su čini se visjela dva željezna prstena.

Na samom vrhu komore, nekako po sredini stajao je možda najvrjedniji metalni nalaz iz te cjeline. Riječ je o višeglavoj brončanoj igli u savršenu stanju očuvanosti, oko koje su vidljivi i tragovi sačuvana drveta. Slične su igle već pronađene na nekropoli Čemernica u kneževskom grobu s grčko-ilirskom kacigom pod tumulom IV i obično su indikacija ukopa muškaraca najvišeg statusa. Po sredini zapadne strane komore pronađena je malena nakupina kostiju s jednim željeznim nožićem i fragmentiranim kamenim brusom lepezasta oblika, poput onoga pronađenog u kneževskom tumulu 6 na nalazištu Kaptol – Gradci. Najveća koncentracija pokretnih nalaza unutar tog tumula pronađena je u sjeverozapadnom dijelu komore i sastojala se od pet fragmentiranih željeznih ražnjeva s alkom, kakvi su odlika bogatih grobnih cjelina sjeverne Italije, koji su bili položeni preko iznimno bogata kompleta keramičkih posuda. U spomenutu kompletu bila su i dva lonca s izvijenim obodom od crvene keramike, s grafitno slikanim geometrijskim ukrasom preko kojeg su bile nalijepljene vjerojatno kositrene lamele. Gotovo istovjetan par pronađen je u čuvenome kneževskom tumulu u Martijancu, a tako ukrašene posude do sada nisu bile pronađene južno od Podravine. Svakako treba spomenuti još dvije crne grafitirane posude na nozi, od kojih je jedna velikih dimenzija i ukrašena je buklima. Tu je i crn grafitiran lonac, također ukrašen kositrenim lamelama te još jedna veoma fragmentirana crna posuda (vjerojatno zdjela). Na dnu cijele skupine stajao je možda najzanimljiviji nalaz cijele grobne cjeline – mali crni askos bez ručke, sličan sotinskom primjerku.

Svi pokretni nalazi vađeni su uz stalan nadzor i neposredno sudjelovanje stručnjaka koji su zaduženi i za njihovu dalju konzervaciju, što omogućuje provođenje elementarnih postupaka zaštite pokretne građe na samom nalazištu, kao i relevantnu procjenu stanja ugroženosti i kontinuirano konzervatorsko praćenje predmeta od arheološkog konteksta do prezentacije. Nakon vađenja pokretnih nalaza započela je postupna i sustavna razgradnja svih dijelova grobne komore do same zdravice. Završen je nastavak probnog iskopa i kroz zdravicu, koji je samo potvrdio njezino pravilno stratigrafsko određenje. Vrijedno je zabilježiti jedino promjenu u boji zemlje grubo kružnog oblika ispod same komore, za koju je utvrđeno da je nastala ocjeđivanjem pepela kroz komoru na zdravicu, odnosno kamen neposredno ispod nje.

Tumul XV

Stotinjak metara jugozapadno od Volarske glavice, na već preoranoj i niveliranoj zemlji zapažena je kružna mrlja promjera oko 15 m, koja prema boji i obliku odgovara mrlji zabilježenoj na zdravici ispod grobne komore Volarske glavice. Pregledom neposredne okolice spomenute mrlje pronađeno je nešto ulomaka kvalitetnih grafitiranih posuda ukrašenih žlijebljenjem, kao i lošije crveno pečene keramike, što je upućivalo na to da je riječ o uništenu tumulu. Navedena cjelina označena je kao tumul XV, kako bi se zadržao kontinuitet s nomenklaturom istraživanja na Čemernici, koja je AMZ provodio između 1965. i 1971. godine.

Sondažno iskopavanje površine navedene mrlje nije dalo nikakve rezultate, osim nekoliko amorfnih ulomaka keramike koji su očito bili izvan originalnog konteksta. Kako su oranje i iskop već duboko zadirali u sloj zdravice, moglo se utvrditi da je navedeni tumul u potpunosti uništen bez ikakvih konstrukcijskih tragova *in situ*. Izgled keramike, odnosno erodirani rubovi uz relativno malo svježih lomova i ukupno mali broj nalaza, upućuje na činjenicu da do navedene devastacije nije došlo recentnim zemljanim radovima nego iskopima tijekom posljednjih desetljeća, za potrebe izrade i održavanja niza šumskih staza koje su se protezale upravo preko tog prostora i koje su jasno vidljive na prethodnim snimcima.

Opisano istraživanje pratila je izrada detaljne nacrtne i digitalne fotografske dokumentacije uz preciznu geodetsku

Tumul XI, dno grobne komore (foto: H. Potrebica)

Tumul XV, pogled na trag podloge tumula (foto: H. Potrebica)

izmjeru. U tijeku je obrada nacrtne dokumentacije, računalna obrada fotodokumentacije i podataka iz terenskih obrazaca te njihovo unošenje u bazu podataka. Iskopavanje je pratilo i sustavno uzorkovanje, a svi prikupljeni uzorci uskoro bi trebali biti arheobotanički, antropološki i zoološki analizirani, kao i sastav zemlje, keramika, metal i organski artefakti (drvo, tkanina, smola). Goleme količine uzoraka zemlje sustavno su flotirane uz pomoć odgovarajućeg stroja, što će svakako najviše pridonijeti arheobotaničkoj analizi te cjeline, ali konačna analiza flotiranog materijala može dati i niz važnih rezultata na polju antropologije i arheozoologije. Svi pokretni nalazi privremeno su zbrinuti na odgovarajuć način i pod stalnim su nadzorom. U tijeku je organizacija logističke potpore za konzervaciju i restauraciju svih nalaza koji će u najkraćem mogućem roku biti konzervirani u relevantnim ustanovama i laboratorijama.

doc. dr. sc. Hrvoje Potrebica

Summary

First excavations on Kaptol – Čemernica necropolis had been conducted in the period from 1965 – 1971 by archaeologists from the Archaeological Museum in Zagreb led first by V.Vejvoda and then I.Mirnik. Tumulus IX (''Volarska glavica'') was the biggest and the northernmost tumulus of the necropolis on Čemernica which had only been partly excavated in 1971. Revising rescue archaeological excavations in 2007 revealed relevant information about the burial chamber construction. A wooden chamber containing burned remains (presumably belonging to the deceased) and grave offerings had been built on the grey clay levelled substrate. The inside of the chamber was built of thick wooden planks, while the roof construction was supported by two rows of thick wooden columns buried in the centre of the chamber. Around the inner wooden chest there was an outer wooden construction, probably built with balks, in corners of which also stood thick wooden transversely laid columns that might suggest a form of a slanted roof construction.
Movable finds should be also given special attention. Numerous shards belonging to at least 5 (and probably more) different vessels were collected in the south-eastern corner of the chamber. An iron shackle with preserved rectangular cross section nails, piece of wood inside of it and two iron rings hanging from it, was found nearby. A well preserved multi-head bronze needle was found at the very top of the chamber and a small pile of bones with one little iron knife and fragmented fan-shaped whetstone were excavated in the centre of the western side of the chamber. The highest density of movable finds inside this tumulus was recorded in the north-western part of the chamber where 5 fragmented iron slices with a link were laid over an extremely abundant set of pottery vessels. The set also contained two everted rim pots made of red clay with lead painted geometric decoration over which were pasted probably tin made lamellas. Another two graphite legged vessels, one of which is with large dimensions and decorated with boucles are definitely worth noticing. There is also a black graphite pot decorated with tin lamellas and another strongly fragmented black vessel (probably a bowl). At the bottom of the whole set of items laid perhaps the most interesting find of the whole grave unit – a small black askos without handle similar to the Cornacum (Sotin) one.

Redni broj: 47
Lokalitet: Požega – Trg sv. Terezije
Naselje: –
Grad/općina: Požega
Pravni status: Z-2798
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Gradski muzej u Požegi u proljeće i ljeto 2007. (53 radna dana) izveo je završnu etapu zaštitnoga sondažnog istraživanja srednjovjekovnog lokaliteta na Trgu sv. Terezije u Požegi, na k.č. 1421/1, k.o. Požega. Stručna voditeljica istraživanja bila je Dubravka Sokač-Štimac, prof. arheologije iz Gradskog muzeja u Požegi. U stručnoj ekipi sudjelovali su Zrinka Korač, dipl. arheologinja i vježbenica u Gradskom muzeju u Požegi, Drago-Mirko Raskovič, prof. arheologije iz Osijeka, terensku dokumentaciju vodila je Valentina Šešuk, apsol. arheologije iz Zagreba. Nacrtnu dokumentaciju izradio je Denis Križanac, dipl. ing. geod. iz Požege.

Arheološki lokalitet je zaštićen spomenik kulture, smješten unutar zaštićene srednjovjekovne jezgre grada Požege. Prije cjelovita uređenja baroknog Trga sv. Terezije, ispred požeške katedrale obavljena su probna zaštitna istraživanja. Riječ je o prvim većim arheološkim istraživanjima unutar zaštićenoga gradskog kompleksa. Ukupno je istražena površina od 225 m² na istočnom, sjeverozapadnom i jugozapadnom dijelu trga. Na istočnom dijelu trga ispred ulaza u katedralu sv. Terezije Avilske istražene su dvije sonde J 10 i J 11 (vel. 5x3 m). Pronađeni su ostaci triju zidova, od kojih je jedan građen ciglom (SJ 011 – duž. 5,22 m, šir. 0,26 m), drugi od bijela kamena povezanog žbukom (SJ 011 – duž. 4,45 m, šir. 0,85 m) i treći zid od nepravilna bijela kamena povezanog žbukom (SJ 019 – duž. 1,25m, šir. 0,70 m). Utvrđeno je da su zidovi

presječeni i uništeni naknadnim radovima (kanalizacijskom cijevi). Na južnoj strani trga istražena su tri rova (duž. 5 m, šir. 3 m). Unutar rovova 1 i 2 pronađen je zid (SJ 062) građen od većeg nepravilna bjeličasta kamena povezanog žbukom, smjera istok-zapad, duž. 7,20 m, šir. 0,70 m. Unutar rova 1 pronađena su dva ognjišta (SJ 063 i SJ 064) od crvenkaste gorene zemlje s ostacima ugljena. Najveće arheološko istraživanje obavljeno je na sjeverozapadnom dijelu trga gdje je otkopano 6 sondi (5x5 m), označenih kao D6, D7, E6, E7, F6 i F7 (ukupne površine 150 m²).

Prilikom istraživanja pronađeno je 70 stratigrafskih jedinica: šuta, 12 kulturnih slojeva, 6 nasipa, 12 zidova i popločenja, 13 jama i zapuna, 5 podnica, 6 ognjišta, paljevinski sloj i zdravica. Ispod sloja šute (SJ 001) u svim se sondama javlja 20 cm debeo nasip od crvenkastoga sitnog amorfnog kamena (SJ 009) bez nalaza. Kulturni slojevi započinju otkopavanjem SJ 002 – kasnosrednjovjekovnoga kulturnog sloja s ostacima keramike, metala i životinjskih kostiju.

Prilikom istraživanja otkriveni su ostaci srednjovjekovne stambene građevine koja je imala četiri građevinske faze. Prvu i najstariju fazu gradnje čine ostaci dvaju ognjišta (SJ 067 i SJ 068). Tanak kulturni sloj sivkaste boje s ostacima pepela i većim ulomcima keramičkih posuda s drškom (SJ 071) čine pekvu za pečenje. Otkrivene su dvije jame od drvenih stupova i tri željezne vodovodne cijevi. Druga faza gradnje obilježena je polukružnim zidom od bjeličastog kamena povezanog žbukom (SJ 04), smjera istok-zapad (duž. 2,70 m, šir. 0,40 m). Popločenje od amorfnoga većeg i sitnijeg kamena (SJ 029) nađeno je u sondi F7. Otkopana površina popločenja je 2x4,10 m. Pronađena su tri ognjišta, a jedno ognjište (SJ 040) omeđeno je dvjema jamama od drvenih stupova. Treća faza gradnje obuhvaća dva zida i dva popločenja koji čine četverokut. Polukružni zid (duž. 3,60 m i šir. 0,90 m) i pravokutni zid (duž. 2,58 m i šir. 0,60 m) građeni su od većega nepravilnog kamenja povezanog žbukom. Nastambu iz tog razdoblja čine i ostaci popločenja u sondama F6 i D7/E7. Treća i četvrta faza gradnje odijeljene su fazama gorenja (SJ 020, SJ 021 i SJ 022), a sastoje se od gorene crveno-narančaste zemlje i sloja ugljena između njih. Iznad faze gorenja pronađen je nasip od opeke, sitna šljunka i gorenih čestica koji se protežu kroz cijeli kompleks istraženih sondi (SJ 017). Četvrta je faza najmlađa faza gradnje, obilježena ostacima temelja zidova građenih većim kamenjem i povezanih žbukom. Zid smjera istok-zapad dug je 2,50 m, širok 0,75 m. Okomito na njega nastavljaju se dva zida smjera sjever-jug (duž. 1,35 m, šir. 0,45 m i duž. 1,70 m, šir. 0,80 m). Ognjište je napravljeno od gorene zemlje, bijelih komadića kamena i većih komada cigle (SJ 015). Najveća relativna dubina sondi D6, D7, E6, E7, F6 i F7 iznosila je 3,90 m. U sondi F6, uz istočni profil pojavio se sloj mulja. Zdravica (SJ 023) na većini otkopane površine nalazila se na 149,70 m n.m.

Prilikom istraživanja pronađen je brojan arheološki materijal vezan uz svakodnevni život stanovništva grada od 15. do 19. stoljeća. Najveću skupinu nalaza čine keramičke posude (lonci, tanjuri, zdjele, vrčevi, čaše i šalice) smeđe, crne i oker boje, ukrašene vodoravnim linijama, valovnicama, trokutastim i četvrtastim ubodima. Na lokalitetu je pronađeno više cijelih i dobro sačuvanih keramičkih posuda. Na više mjesta unutar velike stambene kuće otkriveni su ostaci keramičkih poklopaca s ručkom

Požega – Trg sv. Terezije, zid i popločenje u sondi E7 i F7 (foto: D. Mirković)

(pekva ili peka), koji su pronađeni na otvorenim ognjištima. Takvi keramički poklopci debelih grubih stijenki rabljeni su za pečenje mesa i kruha, a jedan dobro sačuvan ima promjer 0,70 m. Važni su i nalazi keramičkih lula s ukrasima iz 16. i 17. st. Na lokalitetu su nađeni i brojni ulomci glaziranih keramičkih peći. Ulomci posuda oker boje s crvenim vodoravnim i okomitim ukrasima potječu iz 15. st., keramika s bijelom podlogom i plavim ukrasima je talijanska majolika 15. st., a nađeno je i više ulomaka glazirane keramike žute, smeđe i zelene boje iz 16. st. Zanimljivi su nalazi keramičkih i željeznih vodovodnih cijevi koji upućuju na postojanje vodovoda u Požegi u 16. st. Drugu veliku skupinu pronađenih predmeta čine predmeti za svakodnevnu uporabu – oruđe, oružje te nakit i novac. Najčešći su nalazi od željeza: konjske potkove, pojačanja za obuću iz 16. st., klinovi, čavli, karike, ključevi, kopče, karike za sedlo, remenje, ostruge, strelice, noževi, britve, prsten i narukvica. Prilikom istraživanja pronađen je srebrn dubrovački novac (groš iz 1659.) s likom sv. Vlaha, koji govori o trgovačkim vezama Požege i Dubrovnika. Pronađen je i bakreni austrijski denar iz 15./16. st. i

Požega – Trg sv. Terezije, sonda E6, keramička posuda – pekva (foto: D. Budimlić)

Požega – Trg sv. Terezije, predmeti od željeza, bronce, keramike i kosti (foto: D. Budimlić)

novac Marije Terezije iz 18. st. Važan je i nalaz dijela koštanoga dvorednog češlja, koštana oplata noža s dobro sačuvanim ukrasima, ukrasne brončane aplikacije i ostaci kože. Pronađeno je mnogo ulomaka životinjskih kostiju – glava konja, kosti divljih svinja i peradi. Istražene sonde privremeno su konzervirane tako da su zidovi i kamena popločenja prekrivena geotekstilom i zatrpana zemljom.

Literatura

Sokač-Štimac 2007 D. Sokač-Štimac, Izvješće o završnoj etapi zaštitnih probnih sondažnih arheoloških istraživanja na Trgu svete Terezije Avilske u Požegi 2007. godine, Požega, 2007.

Sokač-Štimac, Korač 2007 D. Sokač-Štimac, Zrinka Korač, Lokalitet: Požega – Trg sv. Terezije, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 91, 92.

Dubravka Sokač-Štimac

Summary

In spring and fall 2007 the City Museum of Požega conducted the final phase of test rescue archaeological excavations of the medieval site on St.Teresa's Square in Požega. An area of total 225 m² on eastern, south-eastern and north-western part of the square was researched. The remains of three walls (two built of stone and bound in plaster and one built with brick). A larger stone built wall stretching in east-west direction and two hearths were discovered at the southern side of the square. The most important excavations were carried out in the north-western part of the square on the area of total 150 m². The remains of an medieval house with four construction phases were excavated. Several stone built walls bound in plaster, many open hearths, stone paving and holes belonging to wooden columns were found.

Numerous excavated archaeological finds indicate the intensive life of the city of Požega inhabitants from the 15th to the 17th century. The most numerous are the finds of pottery vessels in various shapes and colours, the remains of pottery lids with handles found by the hearth, pottery pipes from the 16th and 17th century, the remains of tiled stoves, the 15th century Italian majolica and many glazed 16th century vessels. Numerous iron made utensils were excavated (knives, razors, wedges and shackles), horseshoes, saddle clips, belts, spurs, arrows, bronze bracelet and ring, bone comb, bone knife sheath and remains of leather. During the excavations a bronze Austrian denar from the 15th/16th century, silver money from Dubrovnik (groschen from 1659.) and Maria Theresa's 18th century money were unearthed.

Redni broj: 48
Lokalitet: Treštanovačka gradina
Naselje: Tekić
Grad/općina: Jakšić
Pravni status: Z-2537
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Gradski muzej u Požegi u jesen 2007. (20 radnih dana) izveo je sedmu etapu sustavnih arheoloških istraživanja rimskog naselja i drugu etapu iskopavanja rimskih termi iz 4. st. Radovi su se odvijali na lokalitetu Gradina u Tekiću, na k.č. 18 i 19, k.o. Treštanovci. Stručna voditeljica istraživanja bila je Dubravka Sokač-Štimac, prof. arheologije iz Gradskog muzeja u Požegi. U stručnoj ekipi sudjelovali su Drago-Mirko Raskovič, prof. arheologije iz Osijeka, Zrinka Korač, dipl. arheologinja i vježbenica u Gradskom muzeju u Požegi. Terensku dokumentaciju vodila je Valentina Šešuk, apsol. arheologije iz Zagreba. Nacrtnu dokumentaciju izradio je Denis Križanac, dipl. ing. geod. iz Požege. Istraživanja su financirali Ministarstvo kulture i Grad Požega.

Tijekom 2006. otkriveni su temelji gradskih kasnoantičkih termi. Otkrivena prostorija (bazen za kupanje) površine od 100 m² imala je žbukan pod s tucanom ciglom. Pronađen je urušen zid i mnoštvo građevnog materijala

Tekić, sonda M i N, zid i apsida, 4. st. (foto: D. Mirković)

(tegule, imbricesi, tubuli i keramička vodovodna cijev *in situ*). Otkriveni su i temelji dviju polukružnih apsida i raznovrstan pokretni materijal (keramika, staklo te metalni i koštani predmeti za svakodnevnu uporabu). Istraživanja tijekom 2007. imala su cilj utvrditi veličinu i oblik termalnog kompleksa. Utvrđeno je da se objekt prostire na većoj površini i proteže se prema istoku, zapadu, sjeveru i jugu, pa istraživanje treba nastaviti kako bi se utvrdio cjelokupan tlocrt termi. Istraženo je 10 sondi (5x5 m) ukupne površine 250 m², na sjeveru sonde M, N, na istoku O, P, R, S, T i na zapadu U, V, Z. Utvrđeno je 26 stratigrafskih jedinica, a pronađena su 63 posebna nalaza. Na sjevernom dijelu otkriven je zid dužine 12 m, širine 0,40 m, smjera istok-zapad. Temelji zida su od kamena, pokriveni živim vapnom, a zid je građen rimskim ciglama. Na zidu su sačuvani ostaci triju baza četvrtastih stupova. Otkriven je i zid od kamena, pokriven živim vapnom, dužine 3 m i širine 0,55 m, smjera sjever-jug, na zapadnom dijelu objekta. Na istočnoj i južnoj strani objekta pronađeni su kameni polukružni ostaci bazena za kupanje i ostaci podnice bazena. Građevni materijal (tegule, imbricesi i stropne opeke) upućuju na to da je građevina bila pokrivena. Nađeni su dijelovi vodovodnih keramičkih cijevi, tubulusi, mnogo žbuke, raznobojne freske i bijele kamene kockice mozaika.

Pronađen arheološki materijal čine predmeti svakodnevne uporabe (keramičke i staklene posude), oruđe, oružje, nakit i novac. Najzastupljeniji su nalazi brojni ulomci keramičkih posuda crne, sive i crvene boje (lonci, zdjele, vrčevi i tanjuri) i dijelovi *terrae sigillate* s biljnim i geometrijskim motivima. Osobito su važni nalazi ulomaka triju keramičkih posuda na kojima su sačuvani

Tekić, sonda S, narukvica i prsten, 4. st. (foto: D. Mirković)

Tekić, sonda T, ulomak keramičke posude s pečatom, 4. st. (foto: D. Mirković)

reljefni pečati imena vlasnika radionice ili majstora koji je izradio posude. U sondi T, SJ 001, PN-36, na keramici je pronađen pečat GLSANI…, u sondi T, SJ 026, PN-55, pečat SVCESSIΛNVST, a u sondi S, SJ 002/026, PN-46, nađen je pečat CVLANNA. Najvjerojatnije je riječ o radionicama iz Panonije i Galije iz 2. i 3. st. Pronađeni su ulomci ravnoga prozorskog stakla i dijelovi staklenih posuda. Tijekom istraživanja pronađeno je mnogo različitih željeznih predmeta – strigilisi, noževi, klinovi, ključ, kuke, vrški strjelica, spatule, čavli, srp i udica. Brončane predmete čine igle, kopče, razne aplikacije, narukvice, uteg, prstenje, privjesak, posudica za vosak i dijelovi dviju vaga. Nađene su bakrene igle, ukosnice i pisaljka.

U sondi S, SJ 001, PN-32, nađena je dobro sačuvana brončana ženska narukvica autohtone proizvodnje, a u istoj sondi S, SJ 008/026, PN-60, nađen je ženski prsten od legure srebra i zlata domaće proizvodnje, koji čine dio panonskog nakita rimskog doba iz 4. st. Pronađene su i koštane ukosnice i pisaljka, dio narukvice od gagata i perlice od staklene paste. Važnu skupinu nalaza čini novac rimskih careva iz 2., 3. i 4. st. (Antonin Pius, Klaudije II., Valerijan, Valentinijan I., Julijan II. Cesar i Valens).

Pronađeni zid smjera istok-zapad, u dužini od 12 m i širini od 0,40 m, u sondi M i N, i zid na zapadu smjera sjever-jug, dužine 3 m i širine 0,55 m, prekriveni su zemljom i geotekstilom. U sondi O na jednak je način zaštićen polukružni kameni zid, te podnica i zid u sondi S. Životinjske će kosti biti upućene na arheozoološku analizu na Veterinarski fakultet u Zagrebu, a metalni će predmeti biti konzervirani u Arheološkom muzeju u Zagrebu.

Literatura

Sokač-Štimac 2007 D. Sokač-Štimac, Izvješće o sustavnim zaštitnim arheološkim istraživanjima rimskih kupki u Tekiću 2007., Požega, 2007.

Sokač-Štimac 2007 D. Sokač-Štimac, Istraživanje rimskih kupki u Tekiću, Požeški pučki kalendar 2008., Požega, 2007.

Sokač-Štimac, Korač 2007 D. Sokač-Štimac, Z. Korač, Lokalitet: Treštanovačka gradina, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 92, 93.

Dubravka Sokač-Štimac

Summary

In fall 2007 the City Museum of Požega continued systematic archaeological excavations at the Hillfort (Gradina) in Tekić. An area of 250 m² (10 5x5 m probes) was researched. A 12m long and 0,40 m wide wall stretching in east-west direction with three bases belonging to quadrangular columns was discovered in its northern part. A 3,5 m long and 0,55 wide stone wall stretching east-west was unearthed in the western part of the object. Stone semicircular remains of the bathing pool and paving were also discovered. The excavations aimed at determining the size and shape of the 4th century thermal object.

Numerous archaeological finds consist of pottery and glass vessels and metal items made of iron, bronze and copper. Jewellery (bracelets, rings, pendants, buckles, needles and hair pins) and utensils (knives, wedges, hooks, spatulas, arrow points, strigils, key, sickle, fish-hook, and parts of a scale were excavated. A bracelet and a ring made on this area are a part of the Pannonian jewellery from the 4th century. Roman emperors' copper coins date to the 2nd, 3rd and 4th century.

Redni broj: 49
Lokalitet: Zona Velika – Stražeman
Naselje: Gornji Vrhovci, Potočani
Grad/općina: Velika
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: rekognosciranje i sondiranje

Južni obronci Papuka poznati su i u europskoj arheološkoj literaturi kao jedno od najpovoljnijih zona za naseljavanje, o čemu svjedoči čitav niz poznatih arheoloških nalazišta. U prostoru koji je sada pod intenzivnim vinogradarskim uzgojem (od Velike do Kutjeva), već je prije više od stotinu godina utvrđen niz veoma vrijednih nalazišta, a intenzivna istraživanja u posljednjih četrdesetak godina dodala su tom popisu i mnoga druga. Na žalost, u proteklih je pet godina prenamjena i prodaja zemljišta na takvim položajima zapadno od Velike dovela do uništenja dvaju veoma vrijednih nalaza: naselja kasne sopotske kulture u Radovancima (u kojem se nalazio i jedan od rijetkih poznatih grobova sopotske kulture uopće) (Balen, Potrebica 2006) i naselja starčevačke i kostolačke kulture (gradina iznad Potočana) (Potrebica, Balen 2003). Kako je u najskorijem vremenu slijedila prenamjena i prodaja zemljišta na obroncima Papuka iznad sela Potočani, Draga i Stražeman, arheološka ekipa koja već dugi niz godina istražuje taj prostor smatrala je potrebnim detaljno pregledati teren kako bi se na vrijeme uočili i zaštitili potencijalno vrijedni lokaliteti. Radi toga stvorena je ekipa pod vodstvom dr. sc. Hrvoja Potrebice s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i mr. sc. Jacqueline Balen, stručnjaka za razdoblja neolitika i eneolitika iz Arheološkog muzeja u Zagrebu.

Vrhovci

Potvrđeno je postojanje arheološkog nalazišta u blizini sela Gornjih Vrhovaca. Riječ je o blagoj padini ispod dominantna uzvišenja na jednome od obronaka Papuka, na visini od oko 500 m iznad mora. Na livadama koje uglavnom prekrivaju spomenut prostor pronalaze se raznovrsni ulomci keramike. Uvidom u materijal koji su pribavili djelatnici Parka prirode Papuk, moglo se utvrditi da je riječ o najmanje dvjema arheološkim cjelinama: prapovijesnom i srednjovjekovnom naselju. Nalazište je u međuvremenu obišla i ekipa Ministarstva kulture, Konzervatorskog odjela u Požegi na čelu s Viktorijom Ciganović i provela postupak registracije tog nalazišta.

Srednjovjekovna keramika može se okvirno datirati oko 14. st., iako neki ulomci upućuju na mogućnost i znatno starije datacije (oko 12. st.). Zanimljivo je da na prostoru oko Gornjih Vrhovaca do sada nije poznata nikakva srednjovjekovna utvrda, crkva ili naselje, a neki od pronađenih ulomaka dijelovi su kvalitetno izrađenih posuda i čaša, što upućuje na važniji, do sada nepoznat lokalitet. Takvo je nalazište veoma važno za poznavanje naseljenosti i kulturološke pripadnosti prostora Požeške kotline, o kome se tijekom srednjega vijeka zna veoma malo, što se posebno odnosi na predtursko razdoblje o kojem se ne zna gotovo ništa. Takvo je nalazište važan dio kulturološkog mozaika u koji se uklapa i sustav do sada neistraženih srednjovjekovnih utvrda kakvima obiluje gorje oko Požeške kotline, kao i čitav niz sakralnih objekata (počevši od Rudine), ali i pojedini nalazi poput onoga iz Alilovaca, gdje je također pronađena keramika slična onoj s prostora Gornjih Vrhovaca. Za sada nije poznata ni vidljiva nikakva arhitektura koja bi pomogla u određivanju bližeg konteksta tog nalazišta, ali su njezini ostaci sasvim sigurno sačuvani na tom prostoru.

Druga skupina keramike sasvim sigurno pripada sopotskoj kulturi, iako neki od ulomaka koji se mogu determinirati s manjom sigurnošću mogu pripadati i drugim neolitičkim kulturama. Iako je uže kronološko određenje unutar sopotske kulture prilično spekulativno, pojedini ulomci upućuju na klasično razdoblje te kulture. Iako je Požeška kotlina na zapadnom rubu rasprostiranja klasične sopotske kulture, ona je uz do sada poznatih dvadesetak nalazišta najzastupljeniji neolitički fenomen u Požeškoj kotlini. Nalazište u Gornjim Vrhovcima nalazi se u relativnoj blizini nalazišta kod Radovanaca, također na uzvišenju na obronku Papuka i u tome je smislu veoma zanimljivo jer su uz te dvije iznimke sopotska nalazišta većinom bila smještena u nizini.

Kao što je spomenuto, nalazište kod Gornjih Vrhovaca nalazi se na livadnoj površini i vrlo vjerojatno nije bilo oštećeno naknadnom izgradnjom, a zbog specifična položaja nije bilo ni zahvaćeno intenzivnom

Potočani, situacija prilikom pražnjenja jame (foto: I. Drnić)

poljoprivrednom obradom. Takva je situacija na tom prostoru rijetkost i istraživanje tog lokaliteta donijelo bi veoma vrijedne znanstvene spoznaje o razdoblju srednjega vijeka u Požeškoj kotlini, kao i o sopotskoj kulturi. Međutim, za sada su spoznaje o tom nalazištu nedostatne i nužno je provesti detaljan sustavan pregled terena i manje sondiranje prije bilo kakve kulturološke determinacije, a svakako prije ikakva intenzivnoga poljoprivrednog ili infrastrukturnog zahvata.

Potočani – prethodne spoznaje

Selo Potočani nalazi se u blizini Velike, na sjevernom rubu Požeške kotline. Smjestilo se u prostoru prigorja koje se proteže uz južne obronke Papuka. Tijekom rada na pilot-projektu sustavnog rekognosciranja Požeške kotline metodama zračne arheologije, koji je inicirao Centar za prapovijesna istraživanja još 2000., na jednoj od starijih fotografija uočena je uzdignuta zaravan iznad sela Potočana. Analizom fotografije uočen je elipsoidan zatvoren prostor (*enclosure*), označen raslinjem (*cropmark*) i okružen mnoštvom točkastih tragova koji su upućivali na promjene sastava tla (*earthmarks*).

Krajem studenog 2002. obavljen je terenski pregled nalazišta na položaju koji se naziva Mali grad. Lokalitet se nalazi sjeverno od sela, na uzvišenju (nadmorska visina 364-375 m) koje se strmo ruši prema zapadu i sjeveru, a nešto blaže prema istoku i jugu. Utvrđeno je da su točkasti tragovi, kao i ostali znakovi promjene sastava tla vidljivi na fotografiji, zapravo ostaci vojnih rovova. Osim toga, pokazalo se da je raslinje koje označava elipsoidan zatvoren prostor izraslo na blagome zemljanom povišenju oko 1 m širine i 30-40 cm visine, koje je svakako starije od recentnih rovova. Na sjeverozapadnom, ujedno i najvišem dijelu zaravni pronađeni su ulomci keramike koji su vidljivi na površini i u ostacima rovova na dubini od 10 cm, gdje se nalaze i ostaci lijepa. Zona nalaza prostire se po sjeverozapadnome i sjevernom rubu uzvišenja, a najviše nalaza pripadalo je kategoriji grube keramike. Već je tada bilo jasno da je riječ o iznimno vrijednu nalazištu, odnosno eneolitičkom gradinskom naselju koje je svakako trebalo sustavno istražiti čim se za to ostvare zahtjevni financijski i logistički uvjeti (Potrebica, Balen 2003), pa je pokrenut postupak registracije. Na žalost, spomenuta prodaja državnog zemljišta na dražbama dovela je do iznimno brze prenamjene zemljišta o kojoj nitko nije bio obaviješten, pa je intenzivna obrada radi sadnje vinograda u potpunosti uništila najveći dio nalazišta. To je više puta potvrđeno redovitim obilascima terena i prikupljanjem površinskih

Potočani, keramika pronađena u jami (foto: I. Drnić)

nalaza keramike i litike. Spomenuti nalazi potvrdili su da je riječ o fenomenu koji bi s obzirom na ukrase na keramici pripadao trećoj, odnosno kasnoj fazi kostolačke kulture (Stapelfeldt 1997). Osim tih nalaza utvrđeno je i postojanje starčevačkog naselja neutvrđene površine, koje se rasprostiralo na nižim dijelovima gradine.

Potočani – sondiranje

Iz svih navedenih razloga odlučeno je da će kampanja rekognosciranja 2007. početi od poznatog lokaliteta Mali grad. Međutim, već na samom početku pregleda terena, pri vrhu sela Potočana slučaj je htio da odron zemlje nakon velikih kiša otkrije relativno malu jamu u kojoj je, kako se u početku činilo, bilo ukopano nekoliko ljudskih kostura te i ulomci prapovijesne keramike. Kako je bilo pitanje trenutka kada će sljedeće oborine uništiti i ostatak tog relativno mala, ali zasigurno vrijedna pronalaska, započeo je zaštitni sondažni zahvat. Rezultati su bili iznenađujući. Naime, u jami su ispod nabijenog sloja lesa pronađeni kosturni ostaci nekoliko desetaka osoba. Prema lubanjama se čini da ih je pedesetak i to različitih spolova i uzrasta. S obzirom na posvemašnju izmiješanost kostiju koja je u potpunosti onemogućavala izdvajanje pojedinih kostura u cijelosti, čini se da pokojnici nisu pokopani, nego su jednostavno ubačeni u jamu. Iako se ne mogu u potpunosti isključiti i te mogućnosti, do dovršetka antropoloških analiza određeni pokazatelji upućuju na to da nije riječ o sekundarnom ili parcijalnom ukopu. Jednako tako, unatoč nalazima keramike koja se mogla pripisati lasinjskoj kulturi, odnosno razdoblju bakrenoga doba – eneolitika, nije bilo moguće identificirati grobne priloge u pravom smislu te riječi. Ta činjenica, uz okruženje lokaliteta koje obiluje slučajnim nalazima keramike različitih eneolitičkih kultura, upućivala je na to da su komadi keramike dospjeli u jamu slučajno prilikom ukopa, odnosno postojala je mogućnost da nisu kronološki istodobni s ukopanim pokojnicima. U svakom slučaju, keramika je činila svojevrsnu *terminus post quem* odrednicu. Kako je riječ o iznimno rijetku nalazu u europskim okvirima, iz osteološkog su materijala izuzete dvije kosti (s vrha i dna jame) i poslane na radiokarbonsku analizu koja je potvrdila pretpostavku da je riječ o pripadnicima eneolitičke, vjerojatno lasinjske kulture. Naime, rezultati analize datiraju taj masivan ukop u razdoblje oko 4200. g. pr. Kr. Taj nalaz svakako otvara mnoga pitanja o religijskoj i/ili sociološkoj, medicinskoj i antropološkoj pozadini te pojave, budući da najvjerojatnije nije riječ o standardnom načinu pokopa te populacije. Međutim, tek će detaljne antropološke i druge analize moći utvrditi neke detalje vezane uz taj veoma zanimljiv i na europskoj razini svakako jedinstven ukop.

Na terenu je dokumentacija vođena prema službenim obrascima Ministarstva kulture. U zaštitnim arheološkim istraživanjima koja su trajala 13 radnih dana, zabilježeno je 12 stratigrafskih jedinica. Prikupljeni su svi pronađeni predmeti i ukupno je uvedeno 26 vrećica uglavnom s nalazima keramike, ulomcima kućnog lijepa te litičkim nalazima. Jednako tako, tijekom istraživanja prikupljene su 24 vrećice s uzorcima zemlje, kostiju te ugljena. Svi prikupljeni nalazi i uzorci u postupku su intenzivne analitičke i laboratorijske obrade za potrebe znanstvene interpretacije i objave, a nakon njezina završetka bit će predani nadležnoj muzejskoj ustanovi. Osim tog nalaza, u bližoj okolici pronađeni su i nalazi keramike srednjega brončanog doba s litzenskim ukrasom, kao i nekoliko ulomaka kasnosrednjovjekovne keramike. S druge strane potoka, oko 150 metara od opisanog nalazišta, na obroncima oko 1 km južno od položaja Mali grad, pronađeno je dosta ulomaka vjerojatno vučedolske keramike. Zbog neočekivane složenosti sondažnog zahvata i drugih obveza istraživačke ekipe, nastavak rekognosciranja u ovoj zoni predviđa se za proljeće i ljeto 2008. godine.

Literatura

Balen, Potrebica 2006 Jacqueline Balen, Hrvoje Potrebica, Nalazište Radovanci u Požeškoj kotlini, u: Alenka Tomaž (ur.), Od Sopota do Lengyela, Koper, 2006: 21 – 27.

Potrebica, Balen 2003 Hrvoje Potrebica, Jacqueline Balen, Potočani, Mali grad – naselje kostolačke kulture, Obavijesti HAD, XXXV/1, Zagreb, 2003: 51 – 54.

Stapelfeldt 1997 T. Stapelfeldt, Zum Kostolacer Zierstil. Χρόνος, Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa, Festschrift für Bernhard Hänsel, Internationale Archäologie, Studia honoria, 1, Marburg, 1997: 157 – 163.

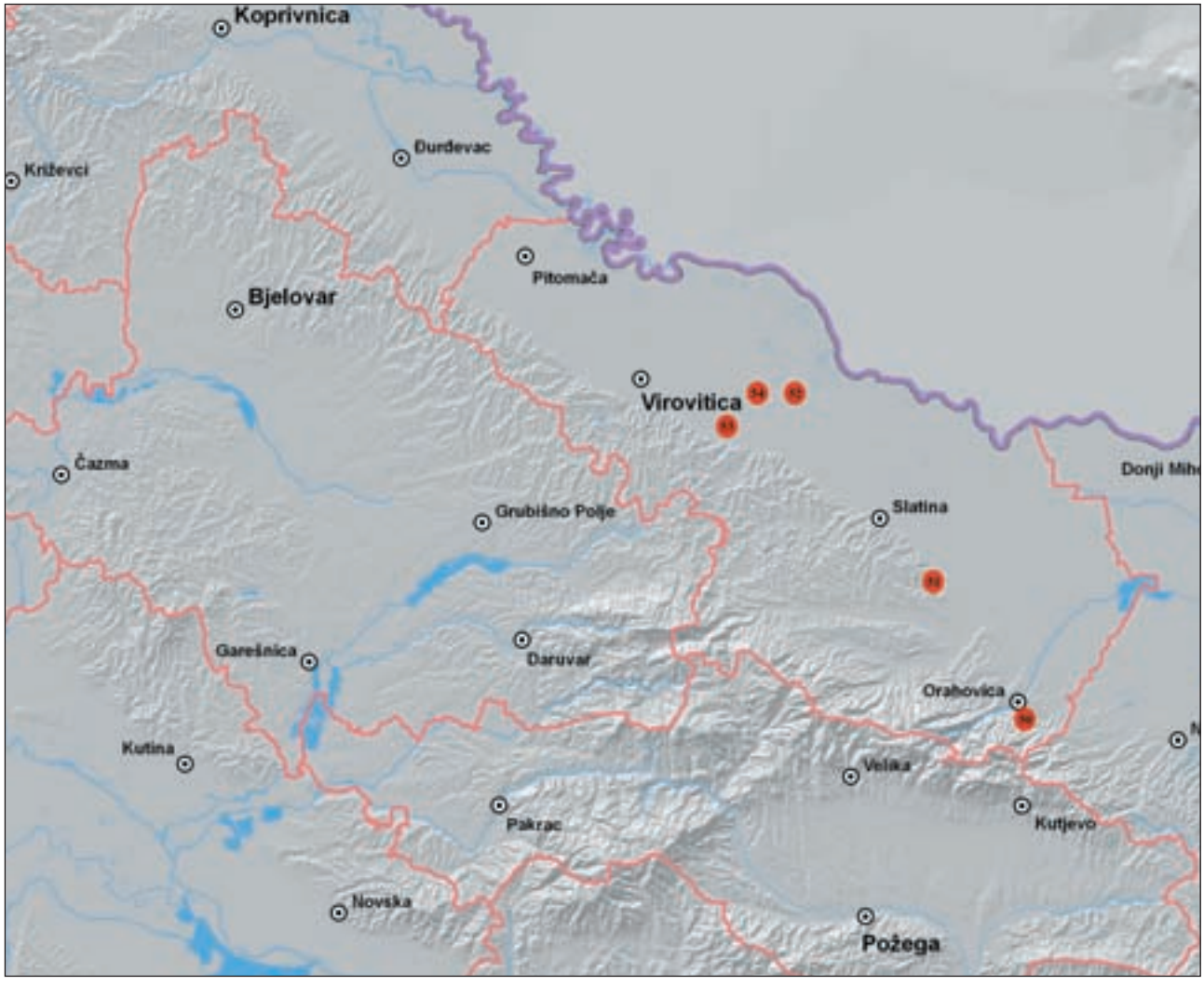
doc. dr. sc. Hrvoje Potrebica
mr. sc. Jacqueline Balen

Summary

Southern slopes of Papuk are well known in the European archaeological literature as one of the most favourable zones for settlement, which is evident from numerous famous archaeological sites on this area. Due to the sale of state-owned land and its conversion into vineyards the field survey also needs to determine the possible

sites on the western part of the southern Papuk slopes (Velika – Biškupci zone). The existence of medieval site which can be relatively dated to the period from 12th to 14th century as well as the Sopot Culture settlement was determined near the village of Gornji Vrhovci. Also known is the Kostolac Culture settlement at the Mali grad position near the village of Potočani which was destroyed by the vineyard planting couple of years ago. The presence of the Starčevo Culture settlement was noted on the same position. Pottery shards which could be related to Vučedol Culture, Middle Bronze Age cultures as well as Late Middle Ages were excavated somewhat below, closer to the village of Potočani. A pit containing mass burial of several tens of persons was found in the village. The pit did not contain any grave offerings but a couple of Eneolithic pottery shards probably belonging to the Lasinja Culture were found in it. Radio-carbon dating of the bones from the pit which result is approximately the year 4200 BC matches the assumed culture attribution of the find but the final interpretation strongly depends upon the detailed anthropological, isotopic and DNA analysis of the skeletons found. The reconnaissance is going to be continued during 2008.

VIROVITIČKO-PODRAVSKA ŽUPANIJA

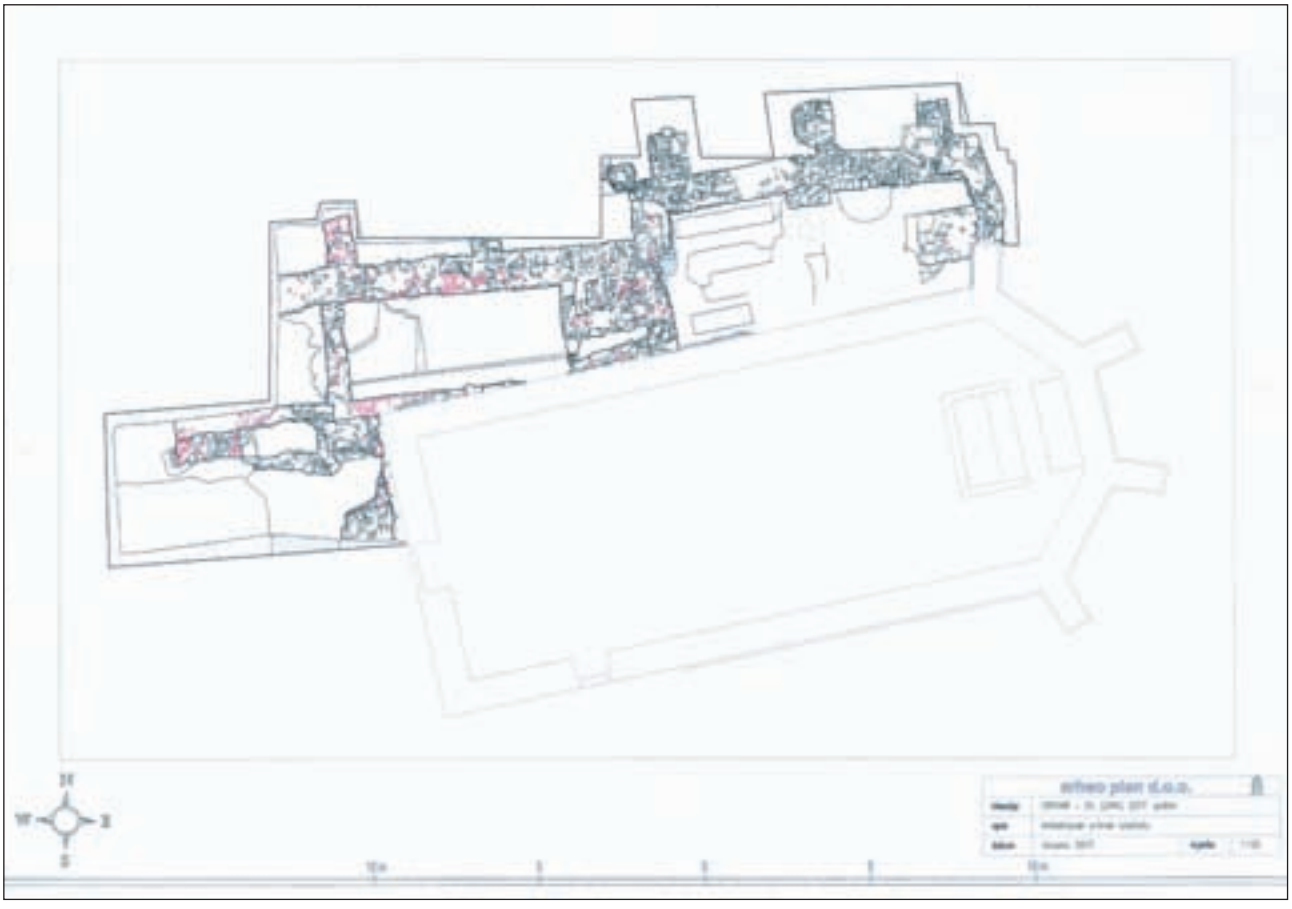

50 Crkvari – crkva sv. Lovre
51 Nova Bukovica – Sjenjak
52 Orešac – Dvorina i Luka
53 Suhopolje – Kliškovac
54 Zvonimirovo – Veliko polje

Redni broj: 50
Lokalitet: Crkvari – crkva sv. Lovre
Naselje: Crkvari
Grad/općina: Orahovica
Pravni status: Z-368
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom kolovoza 2007. Institut za arheologiju nastavio je istraživanje lokaliteta Crkvari – crkva sv. Lovre. Stručna voditeljica istraživanja bila je mr. sc. T. Tkalčec, a zamjenica dr. sc. Tajana Sekelj Ivančan. Naručitelj i nositelj projekta je Grad Orahovica, a radove je financiralo Ministarstvo kulture, uz pomoć Grada Orahovice. U istraživanjima su sudjelovali studenti arheologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: apsolventica arheologije Dragana Rajković, student 2. godine arheologije Ivan Valent te studenti 3. godine arheologije Aljoša Vejnović i Šime Šparica. U radovima su pomoć pružila sedmorica radnika iz Crkvara, Nove Jošave i Orahovice. Snimak grobnih cjelina, nalaza, posebnih nalaza i slojeva totalnom geodetskom stanicom obavljali su arheolozi tijekom iskopavanja. Arhitektonski snimak te geodetski snimak lokaliteta obavila je dipl. arheologinja Nela Kovačević, Arheo plan d.o.o.

Gotička, naknadno barokizirana, crkva sv. Lovre s grobljem, smještena je na izdvojenom brežuljku uza selo Crkvare, koji je još u srednjem vijeku iskopom obrambenoga jarka preinačen u gradište (Tomičić, Tkalčec 2005a: 15, karta 1; Tkalčec 2006a: 23, slika 1; Tkalčec 2007a: 21; Tkalčec 2007b). O poznatim povijesnim podacima, spoznajama povjesničara umjetnosti o crkvi sv. Lovre, kao i o dosadašnjim arheološkim rezultatima, redovito je izvješćivano (Tomičić et al. 2004: 157; Tomičić, Tkalčec 2005a: 14; Tomičić, Tkalčec 2005b; Tkalčec 2006a: 24). Arheološka istraživanja 2007. odvijala su se na površini od 66,40 m² u □ A7cd, A8ab, B7cd, B8, B9ab i C8cd, a dovršeno je istraživanje zadnjih grobova u sjevernoj sakristiji u □ D9 na površini od 10,80 m², stoga su se ukupna istraživanja odvijala na površini od 77,20 m². U istraživanjima 2007. pronađene su zidane strukture iz razdoblja srednjeg vijeka te novog vijeka na prostoru zapadnog pročelja crkve. Istraženo je 60 grobova, što s prijašnjim istraživanjima čini ukupan broj od 201 groba. Unutar prostorije očuvane u temeljima sjeverno od crkve, na zapadnome dijelu, istraženo je 14 grobova koji pripadaju recentnome horizontu ukopavanja na lokalitetu. Najmlađem novovjekovnom sloju pripada prvi sloj ukopavanja grobova (11 grobnih cjelina) na zapadnijoj površini ovogodišnje istraživane površine. Neki od njih čine vrlo kasne ukope (uglavnom grobovi djece uza samu crkvu). Tom horizontu možda pripadaju i tri ukopa unutar otkrivene kamenom zidane grobnice. Nakon pokopavanja navedenih grobova prvoga ukopnog sloja, slijedi drugi sloj novovjekovnih grobova (devet grobnih cjelina) čiji se ukopi raka ponekad također međusobno oštećuju.

Crkvari – Sv. Lovro, situacijski plan arhitekture istražene 2001. – 2007. (Arheo plan d.o.o., N. Kovačević, snimak i crtež 2007., prilagodbu starijih crteža napravile M. Vojtić d.i.a., K. Vujica d.i.a.)

Crkvari – Sv. Lovro, dokumentiranje novovjekovnog horizonta ukopavanja grobova mlađih od sloja SJ 508 (foto: T. Tkalčec)

Zamjetnu cezuru u kontinuiranome ukopavanju čini situacija sloja SJ 508 (podnica, tj. estrih?) i SJ 518 – urušenja. Ispod tih slojeva slijede ukopi starijeg horizonta i to u nekoliko, a najmanje tri sloja ukopavanja. Taj sloj grobova, za razliku od mlađega novovjekovnog koji je imao priloge krunica, nema priloge, no učestalo sadrži dijelove odjeće

Crkvari – Sv. Lovro, grobovi br. 194, 195 i 196, horizont ukopavanja grobova starijih od sloja SJ 508, pogled od zapada prema strukturi SJ 564 (foto: T. Tkalčec)

– nošnje, odnosno brončane kopčice (kukice i ušice). Najstariji (ranosrednjovjekovni) sloj pokopavanja, koji je na lokalitetu utvrđen prijašnjim arheološkim istraživanjima, na tom je dijelu čini se uništen naknadnim pokopima. Tri su groba istraživana i unutar sjeverne sakristije (G 141, 142 i 143) – oni pripadaju najstarijem horizontu ukopavanja na lokalitetu. Time je prostor sjeverne sakristije cjelovito istražen do zdravice i pripremljen za buduće planirane prezentacijske radove.

Od zidanih struktura otkriven je nastavak srednjovjekovnog zida SJ 006, građenog od kamena vezanog čvrstom bijelom žbukom, te kontrafor SJ 421. Lice kontrafora građeno je od cigli. U srednjovjekovne strukture prema načinu građe treba uvrstiti i zid SJ 444. Nejasna je datacija zida drugačije strukture – SJ 564, građenog od lošeg veziva, suhog i rastresitog, za razliku od SJ 444 i 006 koji su vezani čvrstom bijelom žbukom. Gabariti zida nisu definirani iskopom. Ovogodišnjim je iskopom otkriven i zid SJ 442, zapadni zid koji zatvara prostoriju unutar koje su registrirani recentni pokopi. Građen je od kamena, vezanog žutom žbukom, uz uporabu i opeke. Istodoban je sa SJ 024 i 023, a toj fazi, čini se, pripada i SJ 065, koji se sastoji od velike količine opeke. Širina mu je 65 cm, a dužina 3 m, gdje je vezan sa SJ 065.

Od ostalih slojeva i tvorevina zamijećeno je više kosturnica, te urušenja zidova i struktura od cigli, a sve pripadaju novovjekovnome horizontu. Strukture koje čine grobnicu SJ 486, SJ 485, te vjerojatno SJ 443, možda su u vezi i sa slojem SJ 508, koji se na većoj površini prostirao kao međusloj između mlađih, novovjekovnih ukopa s dvama gornjim slojevima ukopavanja (SJ 409 i SJ 469) i starijih ranonovovjekovnih i kasnosrednjovjekovnih grobova s najmanje tri sloja ukopavanja unutar SJ 529. SJ 508 je možda činio podnicu samostanskih prostorija, a SJ 486 i 485 pragove između kojih je smještena zidana grobnica ožbukanih stijenki. Tek će buduća istraživanja dati odgovor na to otvoreno pitanje. Nejasne je namjene, kao i datacije, struktura SJ 487, dimenzija 1,94x0,82 m. Taj je zid građen od kamena vezanog bijelim mortom, a na istočnoj i zapadnoj stranici obložen je opekom. Slična struktura nađena je južnije, u □ A7d, no ne na izvornoj poziciji, već u ruševnu stanju (SJ 488, širine 180-185 cm). Ruševine kamenja, odnosno neke zidane strukture, prostiru se i čitavim kvadrantom □ A7c (SJ 489). Te urušene strukture nisu uklonjene te su slojevi (SJ 529) s ukopima ispod njih ostali neistraženi.

U dogovoru s konzervatorima, čitava je površina iskopa prekrivena geotekstilom i zatrpana čistom zemljom. Jednako se postupilo i s prostorom cjelovito istražene sjeverne sakristije, kako bi se njezini temelji i temelji crkve zaštitili do planiranih budućih prezentacijskih radova.

Literatura

Tkalčec 2006a Tatjana Tkalčec, Crkvari – Crkva Sv. Lovre 2005., AIA, II, Zagreb, 2006: 23 – 28.

Tkalčec 2006b Tatjana Tkalčec, Crkvari-Sv. Lovro, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 69 – 70.

Tkalčec 2007a Tatjana Tkalčec, Crkvari-crkva Sv. Lovre u 2006. godini, AIA, III/2007, Zagreb, 2007: 21 – 25.

Tkalčec 2007b Tatjana Tkalčec, Crkvari – crkva Sv. Lovre, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 95 – 96.

Tomičić et al. 2004 Željko Tomičić, Siniša Krznar, Jasmina Osterman, Mario Novak, Arheološko-konzervatorska istraživanja crkve Sv. Lovre kraj sela Crkvara u općini Orahovica (2003), Obavijesti HAD, 36(2004)1, Zagreb, 2004: 156 – 162.
Tomičić, Tkalčec 2005a Željko Tomičić, Tatjana Tkalčec, Crkvari, Crkva Sv. Lovre 2004., AIA, I, Zagreb, 2005: 14 – 24.
Tomičić, Tkalčec 2005b Željko Tomičić, Tatjana Tkalčec, Crkvari – Sv. Lovro, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 51 – 52.

mr. sc. Tatjana Tkalčec

Summary

The fifth season of archaeological excavations of the medieval church and the accompanying cemetery located on an isolated hill near the village of Crkvari in the municipality of Orahovica was continued in August 2007. The medieval cemetery spread immediately around the church, on the plateau and slopes of the hill which had been rearranged into hillfort by the construction of a defensive wall in the Middle Ages. The excavations in 2007 resulted in the finds of medieval and post-medieval built structures on the western church facade area. 60 grave units were registered and excavated, which added to the previous researches results in the total number of 201 graves. More recent burials were identified inside the room preserved in the foundations north of the church, on the western part. Post-medieval burial horizon (with at least 2 burial layers), early post-medieval and possibly late medieval horizon (with at least three burial layers) were excavated on the area in front of the western church façade. The oldest (early medieval) burial layer, which had been identified during the previous archaeological excavations, seemed to be destroyed on this part by the subsequent burials.
Three graves were also excavated inside the northern sacristy (G 141, 142 and 143) – they belong to the oldest burial horizon on the site. This completed the research of the northern sacristy up to the natural soil and prepared it for the future planned presentation works. In agreement with the conservationists the whole excavated area was covered with geotextile and filled with clean soil. The area of the completely excavated northern sacristy was treated the same so that its foundations as well as the church foundations would be protected until the future planned presentation works.

Redni broj: 51
Lokalitet: Nova Bukovica – Sjenjak
Naselje: Nova Bukovica
Grad/općina: Nova Bukovica/Slatina
Pravni status: Z-3075
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom 2007., u Novoj Bukovici na položaju Sjenjak nastavljena su sustavna arheološka istraživanja. Time su iskopavanja toga zapadnoslavonskog i podravskog lokaliteta ušla u desetu sezonu, nastavljajući razotkrivati kulturno-kronološku sliku svakodnevnice kompleksne prapovijesne naseobine. U provedbi istraživanja, kao glavni financijski pokrovitelj, sudjelovalo je Ministarstvo kulture. Uz to, financijsku ili logističku podršku svake godine pružaju Općina Nova Bukovica te Zavičajni muzej u Slatini i sam Institut za arheologiju u Zagrebu. Arheološka istraživanja trajala su 15 radnih dana, u razdoblju od 4. do 20. rujna 2007. godine. Radove je vodio mr. sc. Saša Kovačević, asistent Instituta za arheologiju iz Zagreba, a u stručnoj ekipi bili su i studenti arheologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu Dragana Rajković (crtačica – dokumentaristica), Davor Špoljar, Ivan Valent i Edina Balić, te Srđan Đuričić, student arheologije na Filozofskom fakultetu u Zadru. Uz stručnu ekipu u istraživanjima su sudjelovali fizički radnici, većinom stanovnici Nove Bukovice.

Na Sjenjaku se mogu pratiti dva horizonta naseljavanja povoljnoga, blago uzdignutog položaja u podravskoj ravnici. Riječ je o naseljima iz kraja kasnoga brončanog doba (C-14 analize datiraju ga od 10. do 8. st. pr. Kr.) i kasnog latena (kasnije 2. – 1. st. pr. Kr.) (Minichreiter 1998; Šoštarić 2001; Kovačević 2001: 66). Samo nalazište smjestilo se jugoistočno do Slatine, s lijeve strane ceste koja od Slatine ide prema Našicama i Osijeku, na dodirnom području između sjeverozapadne Hrvatske na zapadu i Slavonije na istoku, južnih mađarskih područja na sjeveru, te srednje Slavonije i Posavine na jugu. Takav geografski položaj (kojemu rijeka Drava daje glavno obilježje) nedvojbeno je utjecao na razvoj i slijed kulturnih pojava područja te kulturno-arheološku sliku lokaliteta u Novoj Bukovici. Zato se, prije svega u materijalnoj kulturi naselja kasnoga brončanog doba, nailazi na elemente kulturnih pojava susjednih područja – od Transdanubije i istočne Hrvatske, do Posavine i sjeverozapadne Hrvatske (Kovačević 2001). Naravno, kulturne se veze mogu pratiti i dalje. S obzirom na to da su se posljednjih nekoliko sezona, zbog problema s vlasnicima zemlje, istraživanja morala pomaknuti s vrhova na južnu padinu uzvišenja, u tom su trenutku arheološka istraživanja ušla u fazu kada su se radovi u većoj mjeri, umjesto na elemente kasnobrončanodobne naseobine kao do tada, usmjerili na mlađi horizont naseljavanja na lokalitetu, naselje iz kasnog latena. Takvo usmjerenje pokazalo je dobre rezultate, jer je uspješno razotkriven vrijedan sklop unutar latenske naseobine koji su činili nadzemni objekti raznih veličina i tlocrta (Kovačević 2003; Kovačević 2007). U istraživanjima tijekom 2007., posebnu pozornost istraživača, uz nove latenske objekte, izazvao je upravo jedan objekt iz kasnoga brončanog doba. Arheološka iskopavanja 2007. nastavljena su na istoj parceli kao i prethodne sezone, na k.č. 195/2, k.o. Gornja Bukovica (u vlasništvu Adama Hoka). Istraživanja su započela odmah uz sondu iz prethodne godine, i dalje na južnoj padini brežuljka na kojem se smjestio lokalitet. Željelo se nadovezati na rub prošlogodišnjeg iskopa, kako bi se s novom situacijom uspješno povezali dijelovi objekata otkrivenih prethodnih godina. To se osobito odnosilo na tor za stoku otkriven prošle godine (objekt 1), istočno uz četiri nadzemna objekta (kuća 1-4) koji, prema svemu sudeći, čine jedan kompleks iz vremena kasnoga latena (Kovačević 2006; Kovačević 2007). Istodobno, s obzirom na to da su se prošle sezone u većoj koncentraciji ponovo počeli javljati objekti iz kasnoga

Kasnobrončanodobna zemunica Sj. 979, 980 nakon istraživanja (foto: S. Kovačević)

brončanog doba, očekivalo se prikupljanje uzoraka za nove interdisciplinarne analize, kao i mogućnost usporedbe novootkrivenih nalaza s već nađenima brončanodobnim nalazima. Kao metodološka osnova istraživanja i dalje je služio sustav stratigrafskih jedinica. Istrasirana su i istražena dva niza sondi (IX i X) u punoj širini od sjevernog do južnog ruba njive. U terenskim radovima ove godine istraženo je novih 220,5 m² nalazišta u Novoj Bukovici, pa se ukupna istražena površina tog lokaliteta sada penje na 2527 m². U potpunosti je istraženo sedam kvadranata (dimenzija 5x5 m), a tri su kvadranta djelomice istražena. Pri tome je otkrivena 71 nova stratigrafska jedinica, kako iz kasnoga brončanog doba, tako i iz razdoblja kasnog latena. Time je broj definiranih arheoloških objekata – ukopa, zapuna, slojeva itd. – na lokalitetu prešao brojku 1000. Većinu novopronađenih stratigrafskih jedinica čine ukopani objekti ili njihove zapune. Vertikalna stratigrafija tog poljoprivredom znatno oštećena lokaliteta i na tom je dijelu vrlo jednostavna. Nakon plitka oraćeg sloja Sj. 01 pojavljuje se zdravica Sj. 02 s ukopanim objektima. S obzirom na tipologiju objekata otkrivenih u istraživanjima ove godine, uočljiva je ponovna pojava otprije uočenih tipova – rupe od stupova/ostaci nadzemnih objekata, kanalići i otpadne jame – kao i nekih koji se javljaju po prvi put. Ponajprije je riječ o zemunici nepravilno kružnog tlocrta i koritastog dna koje se produbljuje u sjeveroistočnom dijelu. Zemunica je manjih dimenzija, a kao takva mogla je poslužiti kao određen radni objekt. Taj je nalaz važan utoliko jer je prvi istražen objekt zemuničkog tipa na tom lokalitetu. Nakon prvobitne namjene, zemunica je sekundarno rabljena kao otpadna jama, pa se u njenoj zapuni, uz ostalo, nalaze brojni fragmenti brončanodobnog posuđa. Među njima se posebno ističe znakovita ukrašena keramika, poput dublje zdjele s vertikalnim rebrima i nizovima bradavica na najširem dijelu tijela (poseban nalaz br. 114).

Detalj posude iz zemunice Sj. 979 in situ (foto: S. Kovačević)

Iz zapune zemunice izdvojen je i uzorak ugljena koji će biti poslan na C-14 analizu, kako bi objekt mogao biti datiran i kronološki uspoređen s datiranim objektima, prethodno istraženima na vrhu uzvišenja. Među objektima pronađenima tijekom 2007. treba spomenuti i one koji se u terenskim radovima prate nekoliko posljednjih sezona. Među njima posebno mjesto zauzima uzak, plitak kanalić Sj. 675, 676, koji je „uhvaćen“ i ove godine te mu još nije nađen kraj. Od ostalih objekata valjalo bi istaknuti nalaze dubljih i većih kasnolatenskih jama (poput Sj. 967, 968 u □ e/X ili Sj. 973, 974 u □ f/X) s obiljem vrlo zanimljivoga materijala (kameni brus, keramički žetoni, rustikalna latenska keramika, izrazito profilirani rubovi…), kao i novu pojavu povezanih rupa od stupova (rupe od stupova povezane horizontalnom gredom/kanalom) koji stoje u neposrednoj blizini zemunice i vjerojatno čine njen sastavni dio ili su konstrukcijski element nekog objekta uz nju. Zanimljivo je da je na dnu jedne rupe od stupa, koji su i ove godine najbrojniji tip objekta na Sjenjaku, uz samu zemunicu pronađen veći dio zdjele s kratkom trakastom ručkom iz kasnoga brončanog doba (poseban nalaz br. 120). Očito da to i nije slučajnost, s obzirom na to da se u Novoj Bukovici na više mjesta pojavljuje polaganje određenog predmeta (minijaturne posude/igračkice, zrna jantara ili posude) na dno rupe od stupa, odnosno u temelj nekoga nadzemnog objekta. Rupe od stupova su, kao i prethodnih godina, zapunjene tamno sivom masnom zemljom s mrvicama lijepa i ugljena te nešto keramike (kao Sj. 939, 940 u □ h/IX-b) ili svijetlo sivo-žutom zemljom bez ili s vrlo malo nalaza (poput Sj. 945, 946 u e/IX ili Sj. 985, 986 u □ g/X-a). Ove su godine istražena ukupno 24 ukopana objekta koji su definirani kao rupe od stupova. I u istraživanjima 2007. pojavljivale su se jame zapunjene izrazito tvrdom, nabijenom svijetlo sivo-žutom zapunom, siromašne pokretnim nalazima. Njihova je svrha i dalje nepoznata. Moguće je da je riječ o jamama koje su u jednom trenu poslužile kao izvor gline, a potom zatrpane i dobro nabijene.

Od pokretnih su nalaza prikupljene ukupno 63 vrećice lijepa, keramike i kamena, a uzeto je 12 uzoraka zapune i ugljena. Najbogatije nalazima bile su dublje otpadne jame iz latenskog vremena – kao Sj. 967, 968 i Sj. 973, 974, te kasnobrončanodobna zemunica Sj. 979, 980. Po brojnosti se ističu ulomci keramičkih posuda, među kojima je – i unutar horizonta kasnoga brončanog i mlađega željeznog doba – opet najbrojnija grublja kućna keramika. Od ostalih nalaza treba istaknuti nove grumene

troske koji indiciraju određenu metaluršku aktivnost na lokalitetu u Novoj Bukovici, kamenu drobilicu, keramičke pršljene te jednu odlično sačuvanu brončanu alku zatvorenih krajeva koja podsjeća na sljepoočničarku. Nalazi u cijelosti potvrđuju dataciju dvaju naselja u Novoj Bukovici u HaB razdoblje kasnoga brončanog doba, odnosno u samu fazu prijelaza prema starijemu željeznom dobu te u kasni laten.

Literatura

Kovačević 2001 S. Kovačević, Istraživanja prapovijesnog lokaliteta u Novoj Bukovici na položaju Sjenjak – povijest i novi rezultatii, Prilozi IAZ, 18/2001, Zagreb, 2001: 63 – 78.
Kovačević 2007 S. Kovačević, Nova Bukovica – Sjenjak 2006., AIA, III, Zagreb, 2007: 31 – 33.
Kovačević 2007 S. Kovačević, Lokalitet: Nova Bukovica – Sjenjak, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 97 – 99.
Minichreiter 1998 K. Minichreiter, Arheološka istraživanja brončano i željeznodobne nekropole pod tumulima u Novoj Bukovici kod Slatine, Glasnik Slavonskih muzeja, 2 (57), Županja, 1998, 58 – 60.
Šoštarić 2001 R. Šoštarić, Karbonizirani biljni ostaci iz prapovijesnog lokaliteta u Novoj Bukovici na položaju Sjenjak, Prilozi IAZ, 18, Zagreb, 2001: 79 – 83.

Saša Kovačević

Summary

In 2007 the Institute of Archaeology in Zagreb continued systematic archaeological excavations of the Late Bronze and Early Iron Age settlements in Nova Bukovica at the position of Sjenjak, southeast of Slatina. The excavations were resumed on the same cadastral unit as in the preceding years, on the south slope of the elevation, east of the area where rectangular above-surface objects (5 of them) and a corral belonging to the La-Tène Culture had been found in the previous excavations. A series of new archaeological objects was revealed, postholes still being the most numerous ones. Among the excavated objects special place is given to a pit with simple, irregular circular
plan and basin-like bottom which gets deeper in the north-eastern part. Typical material was found in its fill, among which a profiled, deeper vessel decorated with vertical ribs and rows of warts across its widest part. The pit belongs to the Late Bronze Age and it is the first object of this type excavated at Sjenjak. Waste pits, especially those with the Late La-Tène Culture finds, were again given special attention. These pits are larger, deeper and contain a large number of movable finds (rubbing stone, rustic pottery, strongly profiled rims of vessels…). When it comes to the rest of the finds, among plenty of mostly coarse domestic pottery worth mentioning is the find of lumps of slag, stone breaker, pottery whorls and a well preserved bronze link with joined ends which resembles a hair-loop.

Redni broj: 52
Lokalitet: Orešac – Dvorina i Luka
Naselje: Orešac
Grad/općina: Suhopolje
Pravni status: R-653
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: probno iskopavanje

U razdoblju od 1. do 7. rujna 2007. arheološki su istraženi lokaliteti Dvorina i Luka u selu Orešac u općini Suhopolje. Voditeljica istraživanja bila je Kristina Jelinčić iz Instituta za arheologiju, a istraživanje je financirano sredstvima projekta Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa „Hrvatsko srednjovjekovno arheološko nasljeđe u europskom kontekstu (5.-17. st.)“ čiji je voditelj prof. dr. sc. Željko Tomičić iz Instituta za arheologiju. Pomoć i suradnju u organizaciji istraživanja pružili su Gradski muzej Virovitica (Silvija Salajić i Dubravka Sabolić) te Općina Suhopolje.

Istraživanja su započela s namjerom valorizacije tog vrijednoga arheološkog lokaliteta s nalazima iz prapovijesnoga, antičkog i srednjovjekovnog razdoblja, koji se redovnom obradom zemljišta uništava, osobito ravnanjem površine bagerima, što se dogodilo u više navrata. Tjedan u kojem su izvedena arheološka istraživanja bio je popraćen velikom količinom oborina, što je onemogućilo da se istraživanja obave do kraja. Istraživanje je obavljeno na k.č. 158 (vlasnik Petar Lukinić, Orešac 119) i na k.č. 179 (vlasnik Ivan Mesi, Orešac 60) na ukupnoj površini od 50 m². Samom iskopavanju prethodila je opsežna priprema, a najvažnije je bilo smjestiti topografsku i katastarsku kartu u sustav. Potom je izrađena koordinatna mreža sa sektorima dimenzija 100x100 m, a unutar svakog sektora nalazi se mreža s kvadrantima 5x5 m. Sektori obuhvaćaju dio Orešca na kojem su pregledom terena pronađeni površinski nalazi od prapovijesti i antike do srednjeg vijeka te dio Orešca na kojem su već obavljena arheološka istraživanja. Namjera je bila da se sva dotadašnja istraživanja stave na jedan situacijski plan, kako bi se objedinili rezultati i kako bi se dobio odnos istraženih cjelina. To je bilo otežano jer do ovogodišnjeg istraživanja u Orešcu nisu postojale geodetske točke te položaji sondi i otkrivenih cjelina nisu geodetski snimljeni (osim istraživanja iz 1997.). Ipak, postojeći podaci dobiveni prethodnim arheološkim

Srebrni novac Vespazijana iz kanala u sektoru H 6 (foto: H. Jambrek)

Terra sigillata, Drag. 36 (foto: H. Jambrek)

istraživanjima vrlo su vrijedni te su objedinjeni i kao takvi su dobar početak za veće i opsežnije istraživanje. Prije početka istraživanja u Orešcu su postavljena tri poligona, što je omogućilo da se ovogodišnja istraživanja snime mjernom stanicom od iskolčenja sondi u sustavu, snimanja nalaza do dokumentiranja arheoloških cjelina i profila. Takva priprema terena bila je neophodna jer je arheološki zanimljivo područje u Orešcu veliko i sva istraživanja, rezultati i nalazi trebaju se moći povezati.

Istraživanja su provedena u dvama sektorima: H 6 (Dvorina) i J 8 (Luka). U sektoru H 6, istraživalo se na k.č. 158, zbog toga što je vlasnik Petar Lukinić na površini pronalazio, osobito nakon oranja, veliku količinu keramike, predmeta od stakla, novca, fibula, opeka i drugih predmeta iz antičkog razdoblja, ali i keramičkih ulomaka iz prapovijesti. Među staklenim predmetima brojnošću se ističu kasnoantičke narukvice od staklene paste, među kojima ima i staklenog otpada. Na k.č. 156, 157 i 158 nalazi se najveća koncentracija površinskih nalaza, a k.č. 156 i 157 već su istraživane. Sonda je iskolčena u kvadrantima O/P 20, a istražena su dva sloja, jama i dva kanala. U sloju ispod humusa pronađena je velika količina antičkog materijala, ali je pronađeno i novovjekovne keramike. U zatvorenim cjelinama pronađen je arheološki materijal iz kasne antike: keramika (*terra sigillata*, gruba kućna keramika, crveno pečena keramika, žuto pečena keramika), ulomci staklenih posuda, ulomci narukvica od staklene paste, novac iz sredine 4. st., ulomci drugih metalnih predmeta. Kanali i jama ukopani su u sloj u kojem je poliranjem pronađen srebrni Vespazijanov novac. Zbog loših vremenskih uvjeta i kratkoće istraživanja, iskopavanje u toj sondi nije završeno, tj. nije se došlo do zdravice, te su posljednji dan radovi bili usmjereni na dokumentiranje istraženih cjelina i profila.

U sektoru J 8, istražen je kvadrant J 6. Taj je položaj odabran jer je u neposrednoj blizini (13 m sjeverozapadno) 1997. dr. sc. Tajana Sekelj Ivančan iz Instituta za arheologiju istraživala kasnoantičko groblje iz 4. st. Na tom položaju, Luke, površinskim pregledom pronađeni su nalazi iz neolitika i starijega željeznog doba. Godine 1998. taj položaj, a riječ je o najvišoj koti brežuljka, niveliran je bagerom, što je vlasniku trebalo olakšati obradu zemljišta. U sondi istraženoj ove godine, odmah ispod humusa pronađena je kasnobrončanodobna jama (nalaze je vremenski opredijelila mr. sc. Daria Ložnjak Dizdar iz Instituta za arheologiju). Kasnoantički grob (nađen 1997.) koji je najbliži toj sondi bio je na dubini od 80 cm od površine, a jama iz kasne bronce (2007.) na dubini od 20 cm. Ako se uzme u obzir rad bagerom na tom položaju nakon istraživanja 1997. može se zaključiti da je kasnoantičko groblje iz 4. st. barem djelomice uništeno. U kasnobrončanodobnoj jami pronađeni su ulomci keramike loše fakture i ulomci ognjišta. Jama je sačuvana plitko, a istražena je njena južna polovina koja se nalazila u kvadrantu J 6. Na kraju iskopavanja i dokumentiranja dno sondi i profili zaštićeni su najlonima i prekriveni su zemljom.

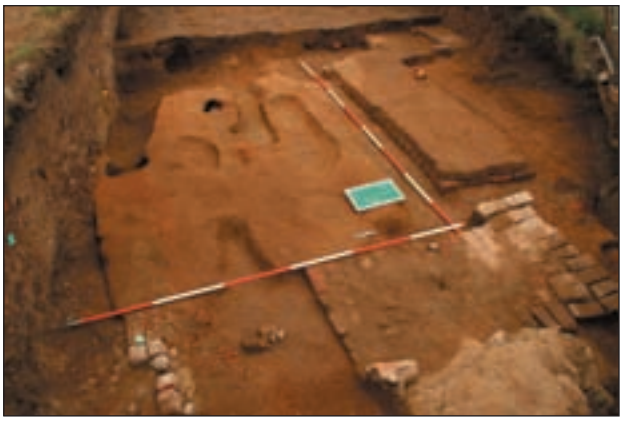
mr. sc. Kristina Jelinčić

Summary

In September 2007 archaeological excavations were conducted in the municipality of Suhopolje, the village of Orašac, at Dvorina an Luka sites. A part of the Late Bronze Age pit with shards of pottery vessels and hearths was researched at the position of Luka (cadastral unit no.179). This prehistoric pit was located 13 m away from the Late Antique grave (the Late Antique cemetery had been excavated in 1997) and surface finds belonging to the Starčevo Culture and Hallstatt were recorded. Two recent layers and 3 closed units which belong to the Late Antiquity were excavated at the position of Dvorina (cadastral unit no. 158). Those are one pit and two canals in which several shards of pottery and glass, a bracelet made of glass paste, money from the middle of the 4th century and pieces of metal items were found.

Redni broj: 53
Lokalitet: Suhopolje – Kliškovac
Naselje: Suhopolje
Grad/općina: Suhopolje
Pravni status: P-1355
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Treća kampanja sustavnog istraživanja na lokalitetu Suhopolje – Kliškovac obavljena je između 16. i 31. kolovoza 2007. godine. Voditelj istraživanja i projekta je prof. dr. sc. Željko Tomičić, a istraživanje je provedeno u okviru znanstvenog projekta Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa „Srednjovjekovno arheološko nasljeđe Hrvatske (5.-16. st.)“. U financiranju istraživanja sudjelovali su Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Ministarstvo

Pogled sa zapada na zidove i negativ zida (foto: M. Pasarić)

kulture, Općina Suhopolje te Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Istražena je površina od 50 m², a od toga se polovina odnosi na nastavak istraživanja sonde od prethodne godine u kojoj je otkrivena srednjovjekovna arhitektura. Nova sonda otvorena je u produžetku, u kvadrantu istočno od prethodne, kako bi se vidjelo nastavlja li se arhitektura. Arhitektura koja je otkrivena prethodne godine nastavlja se prema jugu gdje je presječena iskopom usjeka za željezničku prugu. Nadalje se nastavlja prema sjeveru i istoku. Ove godine otvoren je kvadrant prema istoku gdje je pronađen novi zid, spojen s prethodno otkrivenom arhitekturom i jednim dijelom njegov negativ. Na dnu negativa i istočno od novootkrivene arhitekture otkrivene su nove grobne cjeline.

Za otkrivenu građevinu koja je do sada istražena može se zaključiti da je građena od opeke, tako da je u svome donjem dijelu (temelju) zidana od opeka na koje je položen 10 cm debeo naboj od kompaktne gline, a na njega je položen drugi red opeka (zid, ne temelj) koji je vezan žutom pjeskovitom žbukom. Žbuka nije nanesena obilno kao što je glina nanesena na temelj. Istražen je dio arhitekture pravokutnog oblika, ukupne dužine 5,5 m (istok-zapad), s odstupanjem od 12° od smjera istok-zapad. Ukupna je širina te prostorije 5 m. Izgled te arhitekture prema jugu ostaje nepoznat jer je uništen gradnjom željezničke pruge. Međutim, zidovi koji se pružaju u smjeru sjever-jug nastavljali su se dalje prema jugu. Uščuvani zidovi građeni su istodobno jer ne pokazuju dilatacije. Unutar pravokutnog prostora i izvan njega, sa svih strana otkriveno je srednjovjekovno groblje. Zbog orijentacije objekta, velikog broja grobova, toponima Kliškovac (klisa – crkva, grč.: *ecclesia*, tur.: *kilissa*) sve je sigurnije da ta arhitektura čini sakralno zdanje. Toj činjenici ide u prilog i znakovit toponim Pavlovac koji se odnosi na položaj preko željezničke pruge, južno od Kliškovca.

Dio otkrivenih grobova ukopan je prije gradnje otkrivene srednjovjekovne arhitekture, a orijentirani su zapad-istok, s glavom pokojnika na zapadu i vrlo su gusto polagani. Zbog njihova gustog rasporeda i tradicije kultnog mjesta, moguće je da se ondje nalazio i stariji sakralni objekt, čiji tragovi za sada nisu pronađeni. Svakako, navedene se teze mogu potvrditi ili opovrgnuti samo daljnjim istraživanjem grobova i same arhitekture. Ove godine istraženo je 15 grobova te ih je od početka istraživanja ukupno definirano 60. Antropološku obradu obavili su dr. sc. Mario Šlaus i mr. sc. Mario Novak iz Odjela za arheologiju HAZU-a. Na obrađenome antropološkom materijalu nisu uočene neke odlike patološke promjene, osim na jednom grobu koji je stariji od crkve i presječen je zidom. Na tom grobu (grob 41) uočene su posjekotine na glavi pokojnice (30-35), od kojih je ujedno i stradala. Grobovi s tragovima posjekotina na kostima pronađeni su na Kliškovcu i prijašnjih godina. Međutim, riječ je o grobovima koji su iz 13. st., a grob 41 je stariji. U grobu 52, u kojemu je pokopana pokojnica preminula u dobi između 35 i 40 godina, pronađena je željezna pojasna kopča. Taj je grob stariji od građevine i presječen je na predjelu stopala pokojnice, na samome istočnom rubu rake.

Kao i prethodnih godina, među pokretnim je nalazima zastupljena keramika iz srednjega vijeka, ukrašena kotačićem, valovnicama, vodoravnim linijama i oslikana (crveno slikanje na bijeloj podlozi). Pronađen je i jedan srednjovjekovni željezni ključ, vjerojatno za zaključavanje škrinjice, željezna srednjovjekovna strelica s trnom za nasad, brončana gotička kopča i jedan srebrni srednjovjekovni novac.

Željezna strelica (foto: H. Jambrek)

Tlocrt sondi, grobova i arhitekture 2005. – 2007. (crtež: N. Kovačević, K. Turkalj, K. Jelinčić)

Ovogodišnji nalazi potvrdili su dugo trajanje istraživanog srednjovjekovnoga groblja, a raspored grobova i gustoća pokopavanja upućuju na zaključak da su pokopani unutar i uokolo srednjovjekovne crkve. Kao i prethodnih godina, nakon istraživanja sonda je prekrivena najlonima i sitnim pijeskom, zatim paletama i čistom zemljom (prekriveni su dno i profili).

Literatura

Šlaus 2007 M. Šlaus, Rezultati antropološke analize ljudskog osteološkog materijala s nalazišta Zvonimirovo – Pjeskana i Suhopolje – Kliškovac, (stručni izvještaj), Zagreb, 2007.
Tomičić, Jelinčić 2006 Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Suhopolje – Kliškovac, Rezultati istraživanja 2005, AIA, II, Zagreb, 2006: 40 – 47.
Tomičić, Jelinčić 2006 Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Lokalitet: Suhopolje – Kliškovac, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 74, 75.
Tomičić, Jelinčić 2007 Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Suhopolje – Kliškovac. Rezultati istraživanja 2006, AIA, III, Zagreb, 2007: 38 – 44.
Tomičić, Jelinčić 2007 Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Lokalitet: Suhopolje – Kliškovac, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 100 – 103.

prof. dr. sc. Željko Tomičić
mr. sc. Kristina Jelinčić

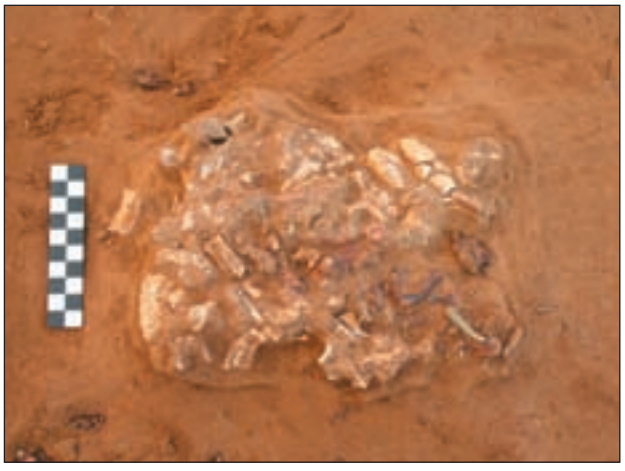
Summary

In August 2007 the third season of excavations at Suhopolje – Kliškovac site located south-east of Suhopolje centre on a bevelled hill by the railway was conducted. There is a medieval cemetery on the site where, according to what we have discovered so far, the burials were performed in the 12th and 13th century on the inside and surrounding area of the medieval construction which probably had sacral character. In this year's campaign a 50m² area was researched and the excavations of the graves located inside and outside of the object continued. Special attention was paid to clarifying the role, construction methods and further direction of the object revealed last year. A new wall was discovered in a new quadrant which pointed out the fact that the object in question was far larger than considered to be. 15 graves were excavated and 60 defined from the beginning of the research. Most of the graves discovered this year are older than the object. An iron belt buckle was excavated in a grave that is older than the church.
A large quantity of medieval pottery decorated with waves, small wheel and horizontally carved lines was excavated in the layers. Beside pottery finds, minted nails, iron medieval key for a chest, iron medieval arrow with a tang for hafting, bronze gothic buckle and silver medieval money were also excavated. Orientation of the object and a large number of graves buried inside and around it confirm the fact that a valuable find of a brick built medieval church is located here while the density of burials from the period before this church was built indicate there may have existed an older sacral object or an older phase of the church which was smaller and thus cut the earlier graves during its extension.

Redni broj: 54
Lokalitet: Zvonimirovo – Veliko polje
Naselje: Zvonimirovo
Grad/općina: Suhopolje
Pravni status: P-452
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U razdoblju od 22. kolovoza do 6. rujna 2007. nastavljena su zaštitna arheološka istraživanja na nalazištu Veliko polje u Zvonimirovu, započeta 1993. godine. Voditelj projekta je dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju, a radove je financiralo Ministarstvo kulture. Istraživanja obavljena 2007. usmjerena su na sjeverni, rubni dio uzvisine koji obuhvaća dio površine nalazišta između današnje ceste Zvonimirovo – Gačište i voćnjaka. Navedeni je dio nalazišta djelomice uništen prilikom iskopa kanala za oborinske vode i poravnanja najsjevernijeg dijela uzvisine gradnjom lokalne ceste.

U dosadašnjim istraživanjima izdvojena su dva vremenska horizonta pokapanja. Stariji horizont, s paljevinskim grobovima datiranima u 3.-2. st. pr. Kr., pripada mokronoškoj skupini latenske kulture iz mlađega željeznog doba (Dizdar 2007), dok mlađem horizontu pripadaju kosturni grobovi ranosrednjovjekovne bjelobrdske kulture datirani u 11. st. (Tomičić 2005). Iskopavanje 2007. provedeno je na sjevernome rubnom dijelu uzvisine po kojoj se rasprostire nalazište, a obuhvaća površinu između voćnjaka i ceste Zvonimirovo – Gačište. Iskopavanja se nastavljaju na površinu koja je istražena 2006. i obuhvatila su preostali dio uzvisine na sjevernom rubu voćnjaka, južno od kanala za oborinske vode koji se nalazi uz cestu (Dizdar 2007: 34, sl. 1). Također, jednom sondom djelomice je istražena i istočna padina uzvisine u voćnjaku, koja je povezana s površinom istraženom 2002. godine. U iskopavanjima su

Grob LT 68 (foto: M. Dizdar)

istražene sonda 0, dimenzija 25x5 m i sonda 4, dimenzija 10x2,45 m. Ukupno je na Velikom polju u istraživanjima 2007., kroz sve označene iskope, istražena površina od 150 m², odnosno dosad je ukupno istraženo 2234 m², što čini tek manji dio ukupne površine na kojoj se rasprostire nalazište. Prosječna dubina iskopa iznosila je oko 1 m. Dokumentirana stratigrafija, kao i prethodnih godina, isključivo odgovara geološkim slojevima. U zapadnom dijelu sonde 0 istražena su dva kraća rova SJ 303 i SJ 305 bez nalaza. Međutim, u sloju humusa SJ 01 u sondi 0 zabilježeni su nalazi ulomaka latenske keramike te ljudske kosti, što pokazuje kako su grobovi obaju vremenskih horizonata pokapanja uništeni poravnanjem sjevernog dijela uzvisine i iskopavanjem jarka za oborinske vode uz cestu Zvonimirovo – Gačište.

U iskopavanjima je istražen jedan grob (LT 68) sa spaljenim ostacima pokojnice, koji pripada latenskoj kulturi mlađega željeznog doba. Riječ je o dosad najsjevernijoj pronađenoj grobnoj cjelini na groblju. Spaljene kosti pokojnice položene su na hrpicu u zapadnom dijelu pravokutne grobne rake zaobljenih uglova. Među spaljenim kostima nalazi se željezni pleteni pojas sa štapičastom željeznom kopčom tipa Brežice i lančićem. Sa spaljenim kostima nalazi se i više ulomaka rastaljenoga bezbojnog stakla s ostacima žute folije. Na vrhu hrpice spaljenih kostiju nalazile su se tri brončane fibule srednjolatenske sheme. Jedna je fibula tipa Zvonimirovo s palmetastim gumbom na dugoj prebačenoj nožici koja se spaja s niskim lukom trapezoidna obrisa, trokutasto raskovanim na kraju prema spirali. Spirala se sastoji od osam izvana oštećenih navoja. Od druge fibule preostala su dva odvojena ulomka, dio prebačene nožice s većim palmetastim gumbom i profiliranom spojnicom. Istoj fibuli vjerojatno pripada dio luka polukružna obrisa s ukrašenom rombičnom pločicom na kraju prema oštećenoj spirali koja se sastoji od osam izvana povezanih navoja. Pronađena je i jedna brončana kuglica fibule srednjolatenske sheme koja pokazuje tragove gorenja. U jugoistočnom dijelu hrpice spaljenih kostiju pronađeni su ulomci jedne željezne fibule srednjolatenske sheme s dijelovima spirale i nožice. U zapuni groba pronađena su dva manja ulomka keramike. S obzirom na to da se dno grobne rake nalazilo odmah ispod sloja oranog humusa, moguće je kako je grob LT 68 sadržavao još nalaza koji nisu sačuvani.

Dosadašnje spoznaje o kronološkoj slici groblja latenske kulture na Velikom polju potvrđene su tipološko-kronološkom analizom priloga pronađenih u grobu LT 68, koji se mogu datirati u LT C2 (Mokronog IIb), odnosno u kraj 3. i prvu polovinu 2. st. pr. Kr. Također, u grobu LT 68 zabilježena je jedinstvena kombinacija brončanih fibula kakva dosad nije zabilježena na groblju. Riječ je o brončanoj fibuli tipa Zvonimirovo (Dizdar 2007: 36, sl. 3) te brončanoj fibuli s rombično raskucanim lukom na kraju uz spiralu (Teržan 1975: 687, karta 2). Obje su fibule zabilježene na jugoistočnoalpskom prostoru, najčešće kod Tauriska, a Zvonimirovo je njihova najistočnija točka rasprostranjenosti.

Rezultati istraživanja 2007. potvrdili su iznimnu važnost nalazišta na Velikom polju u Zvonimirovu čije bi istraživanje trebalo nastaviti, osobito u najsjevernijim redovima

Brončana fibula tipa Zvonimirovo iz groba LT 68 (foto: M. Dizdar)

voćnjaka koji dosad nisu bili istraživani, a u kojima se očekuju i grobovi iz Mokronog IIa stupnja. Također, riječ je o dijelu uzvisine koji je najoštećeniji prijašnjom obradom zemljišta, što pokazuje i veći broj grobova iz istraživanja 2002., 2006. i 2007. godine, koji su se nalazili odmah ispod humusa, od kojih je dio djelomice ili u potpunosti oštećen (primjer grobova LT 54 i LT 57). Zbog toga je cilj budućih istraživanja spasiti slične grobne cjeline, kako bi se prikupile barem neke spoznaje o najsjevernijem dijelu groblja.

Literatura

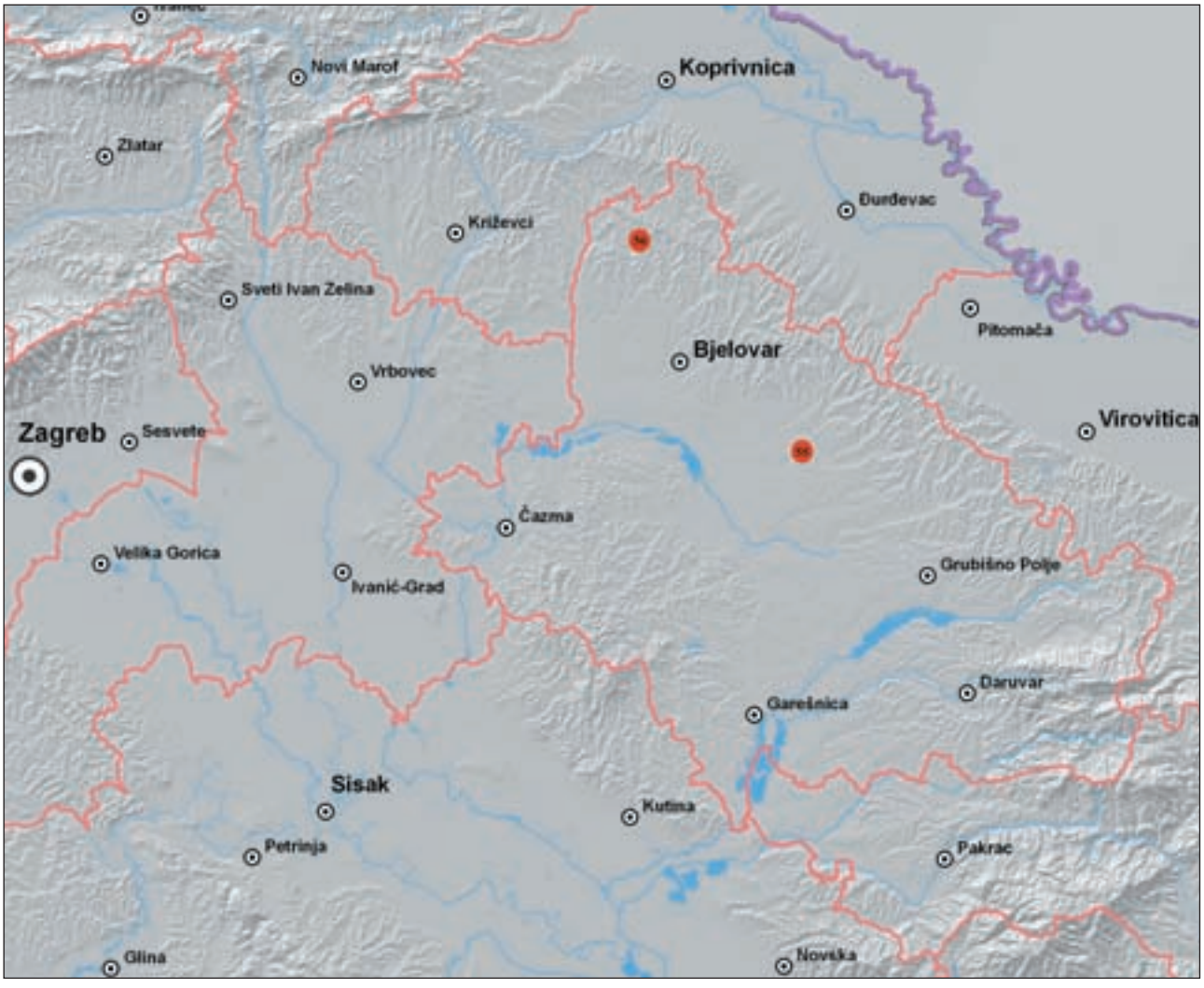
Dizdar 2005 Marko Dizdar, Zvonimirovo-Veliko polje, HAG 2/2005, Zagreb, 2006: 93 – 95.
Dizdar 2007 Marko Dizdar, Rezultati istraživanja groblja na Velikom polju u Zvonimirovu 2006. godine, AIA, III, Zagreb, 2007: 34 – 37.
Teržan 1975 Biba Teržan, Valična vas, AV, XXIV (1973), Ljubljana, 1975: 660 – 699.
Tomičić 2005 Željko Tomičić, Rezultati istraživanja groblja na Velikom polju u Zvonimirovu 2004. godine, AIA, I, Zagreb, 2005: 36 – 39.

dr. sc. Marko Dizdar

Summary

Rescue archaeological excavations at the site of Veliko polje in Zvonimirovo were continued in 2007. The excavations were conducted on the northern edge of the elevation on which the site is located and it comprised the area between orchard and Zvonimirovo – Gačište road. A grave (LT 68) which belongs to the La-Tène Culture of the Early Iron Age and contains cremated remains of a deceased female was found. It is the northernmost grave unit found at the cemetery so far. Burned bones of the deceased were laid on a pile of grave offerings in the western part of the rectangular grave pit with rounded edges. Parts of a costume such as an iron woven belt with iron pin buckle of Brežice type and a necklace, three bronze and one iron fibula of the Middle La-Tène scheme were found as grave offerings while molten parts of a bracelet made of achromatic glass with remains of yellow foil were classified as jewellery. The offering from the LT68 grave can be dated to LT C2 (Mokronog IIb) that is to the end of the 3rd and first half of the 2nd century BC.

BJELOVARSKO-BILOGORSKA ŽUPANIJA

55 Orovački vinogradi
56 Sreza – pavlinski samostan

Redni broj: 55
Lokalitet: Orovački vinogradi
Naselje: Orovac
Grad/općina: Severin
Pravni status: P-34
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 16. travnja do 9. svibnja i od 5. do 23. studenog 2007. (ukupno 31 radni dan) provedena je nova faza sustavnoga arheološkog istraživanja prapovijesnog lokaliteta Orovački vinogradi u općini Severin. Radovi su obavljeni pod vodstvom dr. sc. Gorana Jakovljevića, muzejskog savjetnika i voditelja arheološkog odjela Gradskog muzeja Bjelovar, Zorana Tokića, restauratora Gradskog muzeja Bjelovar te uz pomoć pet fizičkih radnika, čiji je broj dnevno varirao, ovisno potrebama istraživanja.

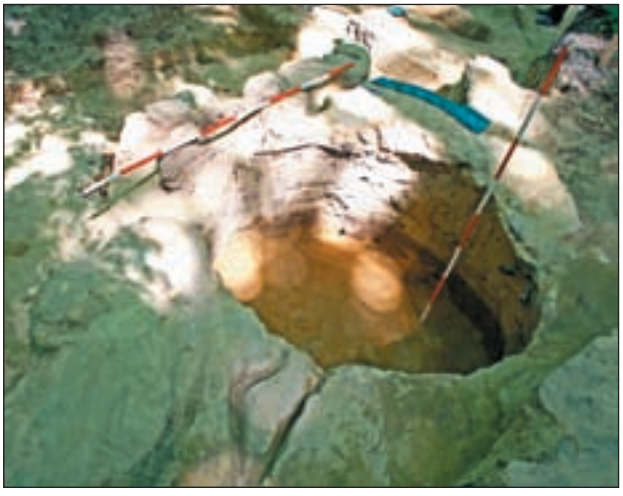
Cilj istraživanja bio je detektiranje građevinskih faza u naselju, čišćenje otprije lociranih objekata, otvaranje sondi na sjevernoj strani platoa radi eventualnog definiranja rubnih dijelova naselja te nastavak otvaranja sondi u središnjem dijelu platoa. U ovoj fazi istraživanja otkriveno je novih 100 m² (ukupno 375 m²) površine na poziciji sjevernog dijela naselja te su registrirane dvije nove stratigrafske jedinice, do sada ukupno 34. Ukupno je istraženo i definirano devet već otkrivenih stratigrafskih jedinica sljedećih temeljnih obilježja:
Stratigrafska jedinica 016 u kvadrantu G 6 nije do kraja definirana budući da se njen najveći dio proteže u kvadrant G 7. Prilikom njena čišćenja nađeno je nešto keramike, tunelasta ručka te nešto kućnog lijepa, a registrirana je i velika nakupina kostiju (kosti zdjelice, neke duge kosti i rebro). Još se ne može sa sigurnošću reći je li riječ o ljudskim ili životinjskim kostima. Stratigrafska jedinica 017 u kvadrantu G 6 jest jama oblika zdjele čije je dno mrvljeni krečni kamen, a ispuna tamna zemlja s keramikom i kostima. Iako dno jame ima obilježja gorenja (mrvljenje krečnog kamena zbog visoke temperature), nema tragova ugljena. Od nalaza se ističu ulomci bikonične zdjele s reljefnim motivom urezane i inkrustirane valovnice u metopama te životinjski rog koze i jelena. Stratigrafska jedinica 018 u kvadrantu F 3, za koju se pretpostavljalo da je dio obrambenog jarka oko naselja, vrlo je razvedena i po dubini i po širini, tako da se može pretpostaviti kako je riječ o prirodnoj depresiji iskorištenoj za „nešto“ (pri dnu su oko nje zamijećeni tragovi kolaca, koji su očišćeni) ili ispunjenoj kulturnim slojem zbog klizanja strma terena. Najdublji dio depresije, koji ima oblik samostalna objekta, imenovan je SJ 032. U objema stratigrafskim jedinicama pronađeno je malo ulomaka keramike. U kvadrantu G 3 u cijelosti je očišćena stratigrafska jedinica 020. Riječ je o dubokoj okrugloj jami ispunjenoj najvećim dijelom kućnim lijepom te sporadičnim ulomcima keramike. Od ostalih se nalaza izdvajaju mikrolit i ulomak valjkastog utega za tkalački stan. Uz istočni profil kvadranta F 6 očišćena je stratigrafska jedinica 021. Riječ je o plitkoj polukružnoj jami koja se proteže u smjeru istoka te je ispunjena komadima kućnog lijepa i rijetkim ulomcima keramike i

Sj 016 – paliste s ostacima kostiju

kostiju. U kvadrantu F 3 započeto je čišćenje stratigrafske jedinice 031, uočene prilikom prošlogodišnjeg niveliranja površine. Njenim pražnjenjem nađeno je nekoliko ulomaka keramike, a njen profil upućuje na mogućnost zatrpavanja objekta, koji se proteže u smjeru istoka, pješčanim nanosom. U gornjem dijelu kvadranta G 3, uza zapadni profil, očišćena je otprije registrirana mrlja, koja je zbog svojih obilježja nazvana stratigrafska jedinica 034. Riječ je o ispuni poluokrugle formacije pješčanog kamena spaljenom zemljom, bez ostale vrste nalaza.

U kvadrantima F 4 i 5 učinjene su i prve mjere zaštite nalaza. Riječ je o otkrivenim tragovima kolaca okrugloga i trokutastog oblika, koji su vjerojatno definirali neku građevinsku, stočarsku ili obrambenu konstrukciju, a koje su registrirane u sloju pijeska i pješčanog kamena. Zbog nestabilnosti tla odlučeno je da se sve rupe ispune smjesom ljepila za keramičke pločice, koja će u potpunosti sačuvati njihov oblik do sljedećih faza istraživanja i koju je, prema potrebi, vrlo jednostavno otkloniti iz navedenih rupa.
Tijekom istraživanja prikupljeno je ukupno 19 vrećica materijala, koji je uz pomoć tehničkog osoblja muzeja opran i pohranjen u muzeju te pripremljen za dalju obradu.

Sj 020 – jama s ostacima građevnog materijala

Za terensku dokumentaciju snimljeni su: kvadranti F 3 sa SJ 018, 031 i 032, F 6 sa SJ 021, G 3 sa SJ 020, 020 a i 033, G 6 na dostignutoj dubini; južni, zapadni i sjeverni profil u kvadrantu G 6.

Za sve profile izmjerene su relevantne apsolutne visine; stratigrafske jedinice 016, 017, 018, 020, 021, 031, 032 i 034. Za dokumentaciju istraživanja načinjeno je ukupno 35 digitalnih fotografija, ne računajući tlocrtne fotografije pojedinih kvadranata, te osam dokumentacijskih crteža, koji se nalaze u dokumentaciji arheološkog odjela Gradskog muzeja Bjelovar. Nakon završetka ovogodišnjih radova lokalitet je privremeno zaštićen i konzerviran do sljedeće faze istraživanja.

Literatura

Jakovljević 2005 G. Jakovljević, Antropomorfna figura iz naselja vinkovačke kulture u Orovačkim vinogradima kraj Bjelovara, HAnt, 13, Pula, 2005: 49 – 55.
Jakovljević 2007 G. Jakovljević, Lokalitet: Orovački vinogradi, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 109, 110.

dr. sc. Goran Jakovljević

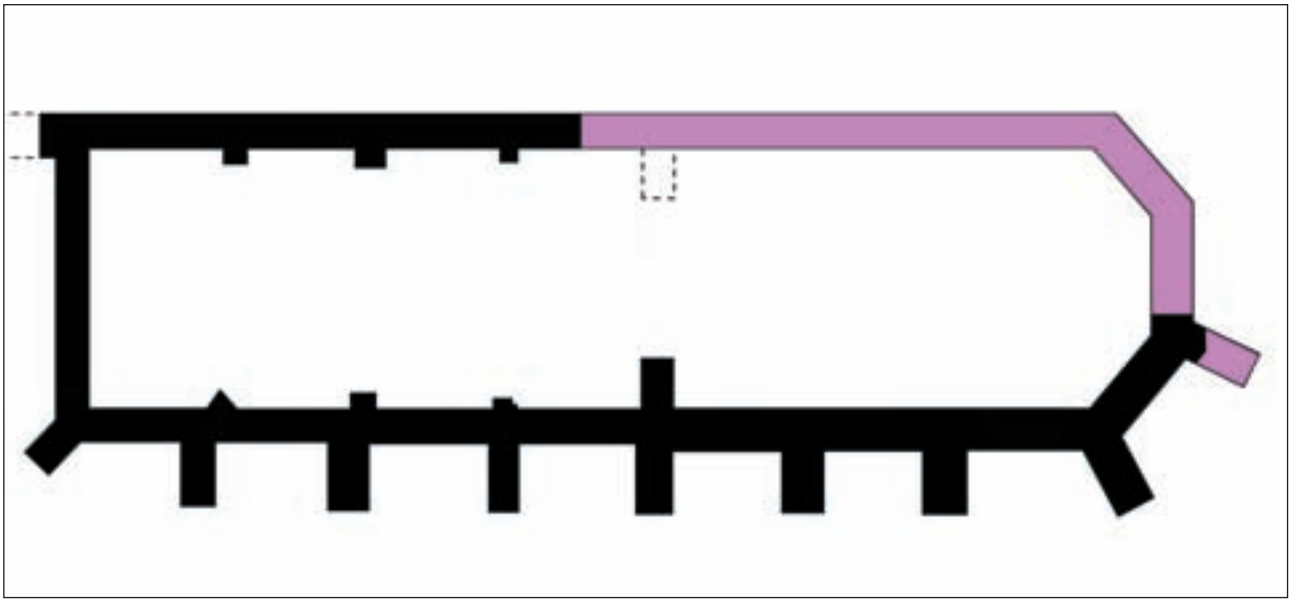
Summary

The aim of Orovac vineyard site research in 2007 was tracking the construction phases in the settlement, cleaning the previously located objects, opening the probes on the northern side of the plateau with the purpose of possible defining the settlement border parts and continuation of the probe opening in the central part of the plateau. 100 m^2 (375 m^2 total) area at the northern part of the settlement was revealed and two new units of statigraphy registered, so far 34 altogether.
Type of the material found confirms the dating of the site in the Vinkovci Culture period (ribbon grips of the vessels, rims of encrusted bowls, tools made of deer bones etc.), and special attention should be given to a very interesting phenomenon noticed in the northern quadrants, positioned in the immediate vicinity of the assumed first line of defence. Units of statigraphy there comprise a large quantity of wattle and daub, but without any other material that could have been used for building.
This year the first conservation works on the protection of the site were conducted: the works in question deal with the discovered round and trigonal shaped traces of stakes which probably defined a building, farm or defensive construction and which were registered in the sand and sandstone layer.

Redni broj: 56
Lokalitet: Sreza – pavlinski samostan Svih Svetih
Naselje: Pavlin Kloštar
Grad/općina: Kapela
Pravni status: P-1782
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološka istraživanja pavlinskog samostana Svih Svetih u Strezi trajala su od 9. srpnja do 10. kolovoza 2007. godine. Voditeljica istraživanja bila je Tajana Pleše, dipl. arheologinja iz Odjela za kopnenu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda. Radove je financiralo Ministarstvo kulture.

Pavlinski samostan Svih Svetih nalazi se SZ od sela Pavlina Kloštara, u dolini koju određuju dva potoka. Potoci i njihovi odvojci određuju cijeli prostor samostanskog sklopa. Samostan Svih Svetih podignut je 1374. godine (pod patronatom Ivana Bisena), u blizini crkve Blažene Djevice Marije koja se spominje već 1366. godine. Nakon darovnice Ivana Bisena, kojom su izgrađeni samostan i crkva, uslijedile su i mnoge druge, tako da samostan postaje jedan od najbogatijih pavlinskih samostana u Hrvatskoj. Posljednji zapis o samostanu datiran je u 1538., kada pavlini napuštaju Strezu i pred turskom opasnošću bježe u Lepoglavu. Povijesni dokumenti o pavlinskom samostanu u Strezi sačuvani su u većem broju, od čega je najvažnije djelo Kamila Dočkala, koje donosi pregled gotovo svih povijesnih izvora. Nažalost, gotovo se svi dokumenti ponajprije odnose na ekonomski aspekt djelovanja tog samostana. Iako su ekonomski podaci nezamjenjivi za razumijevanje razvoja samostana i cjelokupne povijesne situacije toga kraja, ipak će samo i isključivo arheološka istraživanja moći riješiti pitanje njegove prostorne organizacije.
Arheološki radovi provedeni 2006. čine sam početak sustavnih istraživanja pavlinskog samostana u Strezi, prilikom kojih je otvoreno šest sondi radi pokušaja određivanja samostana sa sjeverne, južne i istočne strane. Sondama 1, 2 i 6 potvrđeni su sjeverni i istočni izvanjski zidovi samostana. U sondi 5 nađen je zapadni dio južnog zida crkve Svih Svetih s četirima kontraforima te južni dio istočnog zida crkve.
Arheološka istraživanja samostana 2007. bila su ponajprije usmjerena na nastavak istraživanja crkve Svih Svetih (sonda 5). Cijeli prostor crkve bio je prekriven gustom vegetacijom koja je uklonjena prije nastavka istraživanja. Istraživanja su nastavljena u smjeru istoka (S5/S2), odnosno pratio se južni zid crkve od mjesta gdje je prekinuto istraživanje 2006. godine. Istraživanja su nastavljena i na zapadnom zidu crkve (S5/W-2), gdje je 2006. godine bio istražen samo njegov južni dio (S5/W-1). Tim se radovima željela odrediti puna širina crkve. Radovi su nakon istraživanja zapadnog zida bili usmjereni na određivanje sjevernog zida crkve (S5/N-1). U nastavku južnog zida nađena su još dva kontrafora (K6 i K7). Oba kontrafora imaju strukturu jednaku strukturi kontrafora istraženih 2006. godine – u donjem dijelu bili su građeni od grubljih komada klesanog kamena na koji su bili

Shematski prikaz crkve Svih Svetih: crno – istražen dio; ljubičasto – neistražen dio (elaborat HRZ-a)

postavljeni redovi opeke. Kako su ta dva kontrafora očito bila izloženija već spomenutu dugotrajnom uklanjanju građevnog materijala, sloj opeke sačuvan je samo u tragovima. Južni zid crkve izravno (bez ramena) prelazi u poligonalnu apsidu. Na samom prijelazu zida u apsidu s izvanjske se strane nalazi kutni kontrafor (K8). Na taj kutni kontrafor nastavlja se južni zid poligonalne apside. Kako su u trenutku otkrivanja apside istraživanja bila na samom kraju, definiran je samo južni kontrafor začelnog zida apside. Istražen je samo sa zapadne strane, tj. na dijelu gdje se spaja sa spomenutim zidom. Potvrđena je njegova širina, dok je dužinu samo moguće pretpostaviti na temelju usporedbe s ostalim kontraforima. Zbog spomenutog je razloga začelni zid apside također bio otvoren samo djelomice, odnosno onoliko koliko je bilo potrebno da se potvrdi da je to začelni zid apside. Time je ujedno postalo moguće utvrditi punu dužinu crkve od čak 33 metra.

Istraživanja su nastavljena i na zapadnom pročelnom zidu crkve u smjeru sjevera, kako bi se potvrdila širina sakralnog objekta (S5/W1-2). Unutrašnja širina crkve iznosi svega 750 cm. Upravo je zbog toga moguće pretpostaviti da je crkva Svih Svetih bila jednobrodna, jer bi podjela na brodove upravo zbog male širine bila estetski neprihvatljiva. Naravno, moguće je da je unutrašnjost crkve bila podijeljena na dva broda, ali je ta mogućnost vrlo mala s obzirom na poligonalnu apsidu. Zapadni je zid crkve sačuvan te je u najboljem stanju u odnosu na druge dijelove crkve. Na njemu je jasno vidljiva struktura gradnje opekom (na najvišem sačuvanom mjestu zida vidljivo je devet redova opeke) u gornjem dijelu, te lomljenim kamenom u donjem dijelu.

Do kraja istraživanja nisu nađena vrata na sjevernom zidu crkve kojima bi se ostvarila komunikacija klaustra ili samostanskog hodnika s crkvom. Iako nije potvrđen ni jedan od spomenutih otvora, valja pretpostaviti da su postojala dvoja vrata – jedna na zapadnom pročelju kojima su se koristili vjernici, te druga na sjevernom zidu kojima su redovnici ostvarivali nesmetanu komunikaciju s crkvom, bilo preko klaustra ili preko sakristije. Gotovo na

Pogled sa zapada na istražen sjeverni zid crkve Svih Svetih (foto: T. Pleše)

Pogled sa zapada na zapadni pročelni zid crkve Svih Svetih (foto: T. Pleše)

cijeloj površini donjeg dijela istočnog pročelja zapadnog zida ostala je *in situ* sačuvana bijela žbuka finijega granulata.

Zapadno pročelje određeno je na južnoj strani kutnim kontraforom (K1). Odgovarajuć kontrafor nije nađen na sjevernom kutu. Na tom je mjestu nađeno proširenje sačuvano isključivo u temeljnoj zoni. Temelj je postavljen okomito na zapadni zid crkve i sa sjevernim je rubom paralelan sa sjevernim rubom zapadnog zida crkve. Kako tijekom ovogodišnjih radova nije bilo moguće nastaviti istraživanja prema zapadu, odnosno istražiti daljnje prostiranje tog proširenja, do daljnjeg nije moguće potvrditi njegovu funkciju. Moguće je da je to temelj kutnog kontrafora, što bi značilo otklon u odnosu na južni kontrafor koji je smješten pod kutom od 45 stupnjeva u odnosu na zid. Druga je mogućnost da je taj temelj nastavak zida koji upućuje na proširenje samostana prema zapadu (bilo kao zvonik ili kao jedan od zidova neke od samostanskih prostorija).

Sjeverni zid crkve (S5/N1) istražen je u dužini od 14 m. Zbog nedostatka vremena nije bilo moguće istraživanje zida sve do spoja s poligonalnom apsidom na istoku (S5/E). I sjeverni zid crkve sačuvan je u relativno dobru stanju. Iako je na nekim mjestima uništen do temeljne stope, u istočnom dijelu sačuvan je do visine od šest redova opeke. S obiju strana zida napravljeni su kontrolni kanali širine 40 cm. U sjevernome kontrolnom kanalu nisu potvrđeni kontrafori, što je očekivan rezultat zbog pretpostavke da se sa sjeverne strane crkve nalazi samostanski sklop, zbog čega nema ni potrebe za kontraforima. U južnom kontrolnom kanalu potvrđene su tri baze koje odgovaraju pozicijama istraženih baza na južnom zidu crkve.

U iskopu oko zidova crkve pronađeno je jedanaest arhitektonskih profilacija. Svi su komadi kvalitetno klesani od lokalnog kamena vapnenačke osnove. Na dvama su komadima ostali sačuvani tragovi bijela premaza sitnijega granulata. Nađena je i veća količina čavala, manji broj ulomaka srednjovjekovne kućne keramike te dva ulomka majolike. U iskopu je pronađeno i nekoliko komada stakla. Svi su nađeni fragmenti dijelovi ostakljenja crkvenih prozora. Sav materijal nalazi se u Odsjeku za konzerviranje i restauriranje HRZ-a, gdje će biti obrađen na odgovarajuć način. Svi istraženi temelji i zidovi prekriveni su geotekstilom na koji je ravnomjerno raspoređen 40-ak cm debeo sloj zemlje.

Literatura

Dočkal 1989 K. Dočkal, Samostan Svih Svetih u Strezi (1375), Arhiv HAZU (rukopis), Zagreb, 1952: 1 – 252.

Horvat 1989 Z. Horvat, Srednjovjekovna arhitektura pavlinskih samostana u Hrvatskoj (Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786), Zagreb, 1989: 100.

Horvat 2003 Z. Horvat, Opeka u srednjovjekovnim gradnjama u okolici Bjelovara, Izdanja HAD, 21, Zagreb, 2003: 145 – 160.

Kožul 1999 S. Kožul, Sakralna umjetnost bjelovarskog kraja, Zagreb, 1999: 547 – 548.

Kruhek 1989 M. Kruhek, Povijesno-topografski pregled pavlinskih samostana u Hrvatskoj (Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786), Zagreb, 1989: 83.

Lovrenčević, Medar 1977 Z. Lovrenčević, M. Medar, Gotika u Bilogori, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, 26-2, Zagreb, 1977: 44 – 60.

Pleše 2007 T. Pleše, Lokalitet: Sreza – pavlinski samostan svih svetih, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 112 – 115.

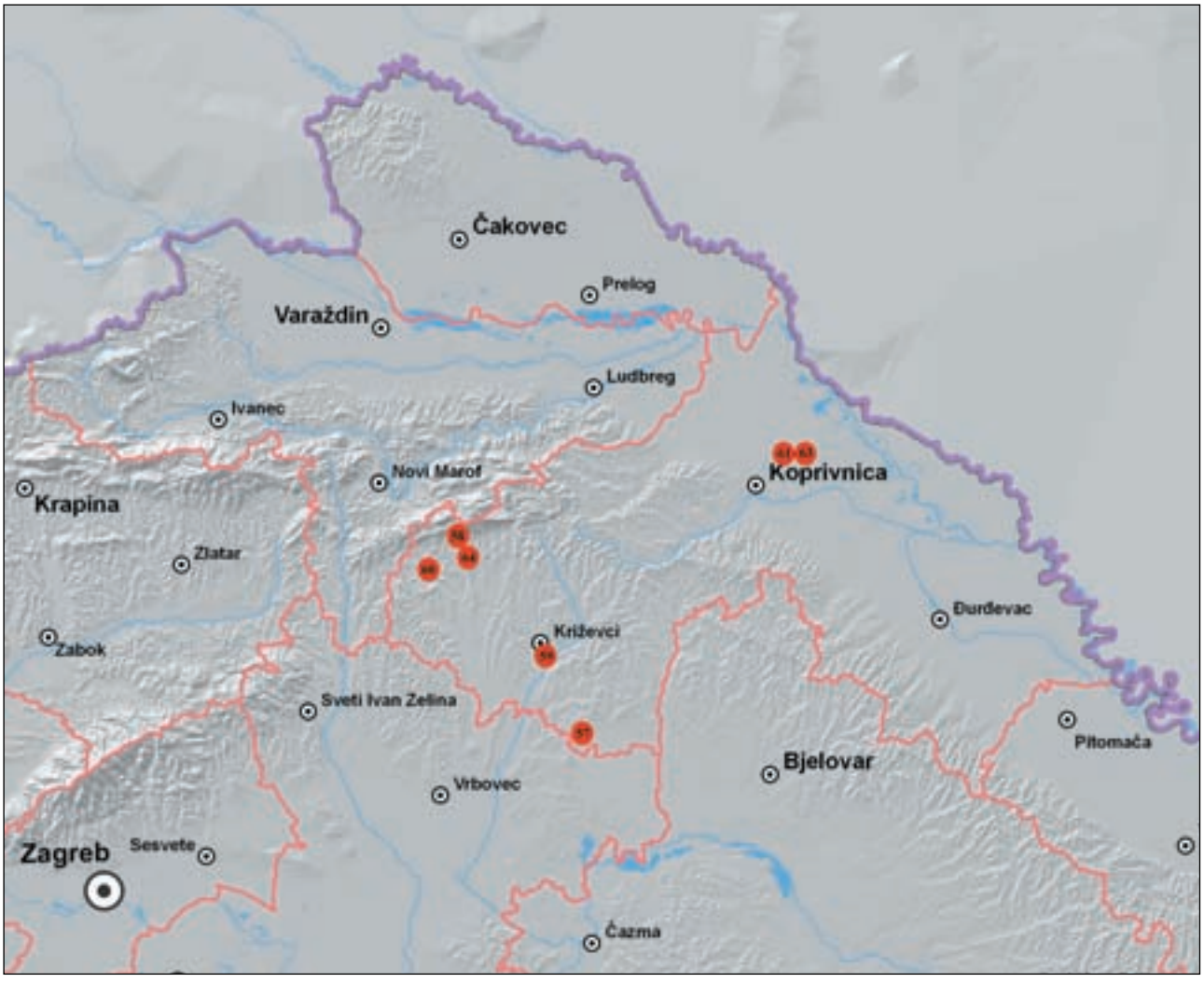
Pleše, Azinović Bebek, Karlo 2007 T. Pleše, A. Azinović Bebek, K. Karlo, Pavlinski samostan Svih Svetih u Pavlin Kloštru, Obavijesti HAD, 39-1, Zagreb 2007: 135 – 141.

Tajana Pleše

Summary

This year archaeological excavations of the Pavlin Monastery of All Saints confirmed the fact that Sreza had been one of the most significant medieval sites in this part of Croatia. The works were fully focused on the continuation of the research on the All Saints Church. It was certified that the church had been located in the SE part of the monastery construction and that it had been defined by streams on its eastern and southern side. The All Saints Church has impressive dimensions – it is as much as 33 m long and only 9,5 m wide. Based on this small width it can be assumed that it was a single-nave church. On its eastern side it was defined by polygonal apse. The nave is just as wide as the shrine. On southern side of the wall there are six buttresses, and one on each end of the wall. Termination of an apse was supported with a buttress. Dressed stone architectural profiles indicate quality roofing system while glass fragments point to the fact that the windows were made of glass.

KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA

57 Brezovljani
58 Kalnik – Igrišće
59 Križevci – Trg A. Nemčića
60 Mali Kalnik (stari grad)
61 Torčec – Međuriče
62 Torčec – Pod Gucak/Pod Panje
63 Torčec – Prečno pole I
64 Veliki Kalnik (stari grad)

Redni broj: 57
Lokalitet: Brezovljani
Naselje: Brezovljani
Grad/općina: Sv. Ivan Žabno
Pravni status: Z-2218
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

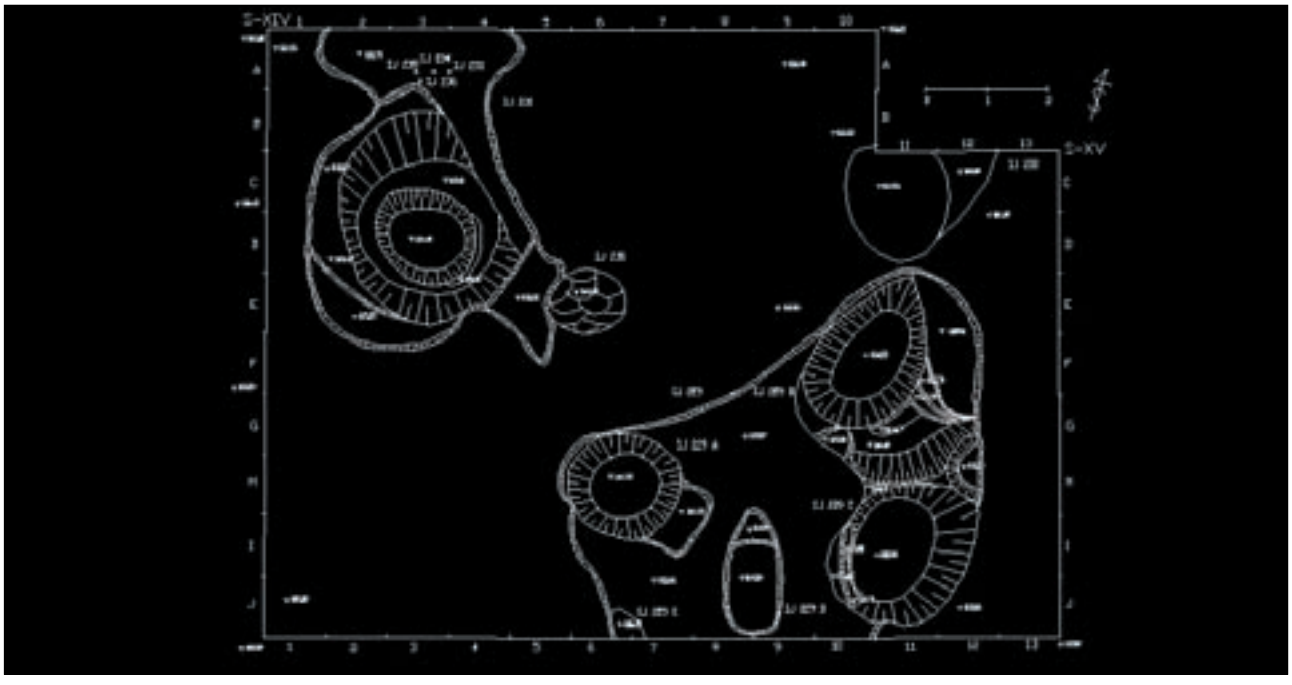
Gradski muzej Križevci od 9. do 29. kolovoza 2007. nastavio je sustavna istraživanja neolitičkog nalazišta Brezovljani. Voditeljica istraživanja bila je mr. sc. Lana Okroša Rožić, a sredstva za istraživanja osigurali su Ministarstvo kulture, Koprivničko-križevačka županija i Općina Sv. Ivan Žabno. Radovi su provedeni na k.č. 2076, k.o. Žabno, na čestici na kojoj je iskopavano 2005. i 2006., oko 50 m južno od dijela naselja za koji se pretpostavlja da je imao kultni karakter (Okroša Rožić 2005; Okroša Rožić 2007).

Brezovljani, dio iskopa 2007. godine (foto: L. Okroša Rožić)

Lokalitet se sustavno istražuje od 2002., a iskopavanjima 2007. istražena je površina od 124 m², obuhvaćena dvjema sondama (sonda 14 i sonda 15). Zemunica SJ 231 otkrivena je u sjeverozapadnom dijelu sonde 14. Proteže se u smjeru sjever-jug. Dimenzije njezina istraženog dijela su 5,20x3,70 m. Središnji dio zemunice zauzima jama nepravilnoga kružnog tlocrta (1,30x1,05 m), s dnom na dubini od 1,40 m od razine uočavanja. Jama je obrubljena klupicom širine 0,20-0,40 m. Na povišenom platou zemunice, ukopanom sjeverno od središnje jame, otkrivene su četiri rupe kružnih tlocrta (SJ 233, 234, 235, 236) od drvenih stupova koji su služili kao pomoćni nosači krovne konstrukcije. Promjeri tih stratigrafskih jedinica iznose 5,5 i 8 cm. Zemunica SJ 231 bila je iznimno bogata arheološkim materijalom, a sadržavala je ulomke keramičkog posuđa, keramičke utege od tkalačkog stana, litiku, komade kućnog lijepa te dosta ugljena. Uz istočni rub zemunice SJ 231, otkrivena je osnovica potpuno urušene peći SJ 230. Izgrađena je od zaglađenog lijepa, debljine 0,25 – 0,30 m. Ovalnog je oblika, dimenzija 1,10x1,30 m. Oko osnovice SJ 230 pronalaženi su komadi lijepa s utorima od šiblja i pruća te se može pretpostaviti postojanje kalotaste peći koja je služila za pečenje kruha. Istočno od SJ 230 i 231 smješten je jamski objekt SJ 232. Sastoji se od jame okomito ukopanih stijenki, dimenzija 2,40x1,80 m te povišenog platoa. Južno od SJ 232 otkriven je dio veće zemunice SJ 229. Dimenzije istraženog dijela su 5,90x6,90 m. Uz istočni rub zemunice dominiraju dvije jame SJ 229B i 229 C, odijeljene pregradnim zidićem od nabijene zemlje, dok se u zapadnom dijelu zemunice ističe jama kružne osnove SJ 229 A, koju upotpunjuje izdužen plići prostor.

Od pokretnoga arheološkog materijala najbrojniji su ulomci keramičkog posuđa brezovljanskog tipa sopotske kulture, među kojima se izdvajaju ulomci fine keramike tankih

Brezovljani, plan iskopa 2007. godine (crtež: L. Okroša Rožić)

stijenki, ukrašeni crvenim i oker slikanjem izvedenim *crusted* postupkom, kao i fragment ukrašen nizovima kapljičastih uboda u kombinaciji s oker slikanjem. Od ostalih keramičkih izrađevina pronađeni su četvrtasti i piramidalni utezi od tkalačkog stana. Litički materijal zastupljen je okresivanim kremenim oruđem, poliranom jezičastom sjekiricom, oblutkom – glačalicom i dijelom kamenog žrvnja.
Objekti istraženi iskopavanjima 2007. pripadaju dijelu naselja brezovljanskog tipa sopotske kulture (oko 4900. g. pr. Kr.), koji je bio namijenjen tkalačkoj djelatnosti, pripremi hrane i pečenju kruha, što upućuje na njegov stambeno-radionički karakter. Dosadašnjim iskopavanjima istražena je površina od 971 m² toga prostranog nalazišta. Nakon iskopavanja lokalitet je zatrpan.

Literatura

Dimitrijević 1978 Stojan Dimitrijević, Neolit u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (pregled stanja istraživanja do 1975. godine), Izdanja HAD, 2, Zagreb, 1978: 81 – 94.
Marković, Okroša 2003 Zorko Marković, Lana Okroša, Nastavak istraživanja nalazišta Brezovljani, Obavijesti HAD, XXXV/1, Zagreb, 2003: 29 – 36.
Marković, Okroša Rožić 2004 Zorko Marković, Lana Okroša Rožić, Istraživanja u Brezovljanima godine 2003. i 2004., Obavijesti HAD, XXXVI/3, Zagreb, 2004: 57 – 62.
Okroša Rožić 2005 Lana Okroša Rožić, Brezovljani – četvrta sezona sustavnih arheoloških iskopavanja, Obavijesti HAD, XXXVII/3, Zagreb, 2005: 62 – 68.
Okroša Rožić 2007 Lana Okroša Rožić, Peta sezona sustavnih arheoloških iskopavanja na nalazištu Brezovljani, Obavijesti HAD, XXXIX/1, Zagreb, 2007: 44 – 50.

mr. sc. Lana Okroša Rožić

Summary

The City Museum of Križevci continued the systematic excavations at the Neolithic site of Brezovljani which have been conducted since 2002. A segment of the settlement, located approximately 50 m south of the part of the settlement which had been assumed to have characteristics of a cult one, was investigated. The excavations in 2007 revealed two pit-dwellings, a collapsed stove support and a pit. The central part of the pit-dwelling, located in the western part of the probe, is a pit with irregular circular plan, surrounded by a bench.. Four pole holes which had served as auxiliary supports of a roof construction were recorded on an elevated plateau, north of the central pit. An elliptic base of the completely collapsed calotte-shaped stove which had probably been used to bake bread was found by the eastern edge of the pit. The pit dicovered northeast of the stove remains is dominated by two pit areas separated by a partition wall made of compact clay and a circular plan pit with an elongated shallow area.
The most numerous movable finds are pottery vessel shards of the Brezovlje type of the Sopot culture. When it comes to the rest of the pottery handicrafts, the excavations also revealed quandrangular and pyramid-shaped weaving loom weights. Knapped tools, a polished tongue-shaped hatchet and a millstone are the lithic material found at the site. The objects excavated in 2007 are a part of the Brezovlje type of the Sopot Culture settlement (around 4900 BC) used for weaving, food preparation and bread baking, which points out its residential - manufacturing character.

Redni broj: 58
Lokalitet: Kalnik – Igrišće
Naselje: –
Grad/općina: Kalnik
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom 2007. nastavljeno je sustavno arheološko iskopavanje nalazišta Kalnik – Igrišće, na površini od 60 m². Iskopavalo se, kao i prethodne godine, na k.č. 233, k.o. Kalnik, koja je u vlasništvu Hrvatskih šuma. Voditeljica arheološkog iskopavanja bila je dr. sc. Snježana Karavanić (Institut za arheologiju, Zagreb), a zamjenici mr. sc. Lana Okroša Rožić (Gradski muzej Križevci) i dipl. arheologinja Mirela Pavličić. Radove su financirali Ministarstvo kulture i Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (znanstveni projekt „Geneza i razvoj brončanodobnih zajednica u sjevernoj Hrvatskoj“, Instituta za arheologiju u Zagrebu). Istraživanje se odvija u suradnji s Gradskim muzejom Križevci.

Na početku radova u travnju 2007., nakon skidanja geotekstila, najprije su istraženi preostali kvadranti sa SJ 007. Stratigrafska jedinica 007 glinast je sloj s nešto manjeg i većeg kamenja u kojemu se javljaju veći ulomci keramike iz kasnoga brončanog doba. Ispod SJ 007 pojavio se novi sloj 008, također kulturni depozit iz kasnoga brončanog doba, ispod kojega je otkriveno jedno prapovijesno ognjište, SJ 009. Stratigrafska jedinica 008 nešto je svjetliji, glinast sloj, čija je boja prema Munsellu 5YR 4/2 *dark reddish gray*. Stratigrafska jedinica 009 struktura je interpretirana kao ognjište od zapečene gline, a boja je prema Munsellu 2.5 YR 4/8 *red*. Ispod SJ 008 nalazi se sloj 010 kao predzdravični sloj čiji je sastav glina i sitnije kamenje. Boja je prema Munsellu 2.5Y 4/4 *olive brown*. Zatim slijedi SJ 011 (žućkasta pjeskovita zemlja s ostacima pougljenjenih zrna). Stratigrafska jedinica 012 tanji je ili mjestimice nešto deblji sloj usitnjenoga kamenja i pijeska čija je boja 10 YR 4/4 *dark yellowish brown*. Radno je nazvan slojem „šljunka“ u kojemu se javljaju sitniji ulomci keramike i kamene alatke, najčešće glačalice od oblutaka. Stratigrafska jedinica 013 jest zapuna jame u kvadrantu D/8, promjera oko 50 cm i dubine oko 30 cm, s dosta ulomaka većih lonaca i zdjela i sa slojem gara na dnu. Iz te zapune uzeti su uzorci zemlje za flotaciju i uzorci ugljena. Boja zapune je prema Munsellu 2.5Y 5/2 *grayish brown*. Ukop jame radno je označen kao stratigrafska jedinica 015. Stratigrafska jedinica 014 sloj je gara koji se javlja duž cijele sonde ispod SJ 012, s nešto većim koncentracijama uz sjeverni profil sonde 1. Ispod gara pojavljuje se stratigrafska jedinica 016, struktura interpretirana kao ognjište.
Sačuvan je gornji sloj urušenoga lijepa, kao i dijelovi uglačane i zapečene gline ispod njega. Pored ognjišta

pronađeni su pougljenjeni ostaci drvene letvice i dosta drvenoga ugljena. Sve stratigrafske jedinice od 008 do 016 otkrivene su i definirane u sondi 1 tijekom iskopavanja u travnju 2007. godine. U rujnu su nastavljena istraživanja u sondi 1. Tada je definirana stratigrafska jedinica 018, zapuna jame dimenzija 27x30 cm, okrugla oblika, ispunjena keramikom i rahlom, smeđom zemljom. Boja je prema Munsellu 10 YR 3/3 *dark brown*. Slična je SJ 013. Početna je visina 490,37 cm. Stratigrafska jedinica 019 ukop je jame 018. U blizini jame nalazi se nakupina lijepa ili ognjište, koja je radno označena kao SJ 020. Stratigrafske jedinice 018-020 nalaze se u sondi 1, ali je kao nastavak na tu površinu otvoreno još 30 m² koji su označeni kao sonda 2. Razlog tomu jest dobivanje što veće površine koja bi dala jasniju sliku o strukturama u kasnobrončanodobnom naselju na Kalniku – Igrišću. Pokazalo se da veća površina daje jasniju sliku i o mlađim razdobljima iz vremena Rimljana i Kelta na istome nalazištu. Stoga je otvaranjem sonde 2 i to razdoblje naseljavanja na Kalniku postalo poznatije i jasnije. U sondi 2 izdvojena je stratigrafska jedinica 017 kao vrlo tanak sloj gline (oko 0,5 cm). Glina je masna i žućkaste boje (Munsell: 10 YR 5/2 *grayish brown*). Uglavnom se javlja kroz čitavu sondu. Sloj je vjerojatno nastao nakon obilne kiše ispiranjem tla. Stratigrafske jedinice 021 do 027 otkrivene su u sondi 2. Stratigrafska jedinica 021 struktura je interpretirana kao ognjište od zapečene zemlje crvene boje.

Pretpostavka je, na temelju nalaza keramičkih ulomaka, da je riječ o ognjištu iz rimskog razdoblja. Stratigrafska jedinica 022 zapuna je ukopa tamno smeđe boje, nepravilna oblika, s masnom zemljom pomiješanom sa sitnim kamenjem. Boja je 10 YR 3/2 *very dark grayish brown*. Stratigrafska jedinica 023 ukop je SJ 022 u kvadrantu D, E/2-5. Pretpostavlja se da i taj ukop pripada rimskom razdoblju. Još je jedna jama otkrivena u sondi 2, a čine je stratigrafska jedinica 024 kao zapuna ukopa tamno smeđe boje i masne zemlje pomiješane s kamenjem. Stratigrafska jedinica 025 ukop je te jame u kvadrantu B1, A 1-6. Treći ukop definiran je uza sam južni rub sonde 2, u kvadrantima A-E/6. Stratigrafska jedinica 026 zapuna je ukopa s rahlom zemljom tamno smeđe boje (Munsell: 10 YR 3/2 *very dark grayish brown*). Stratigrafska jedinica 027 ukop je 026 koji je presjekao SJ 003. Iznad njega je 002, a sličan je ukopima 023 i 025. U sondi 2 je nakon definiranja tih stratigrafskih jedinica ponovo uočena pojava SJ 008 i 007, s nešto više kamenja koje je tu dospjelo erozijom tla.

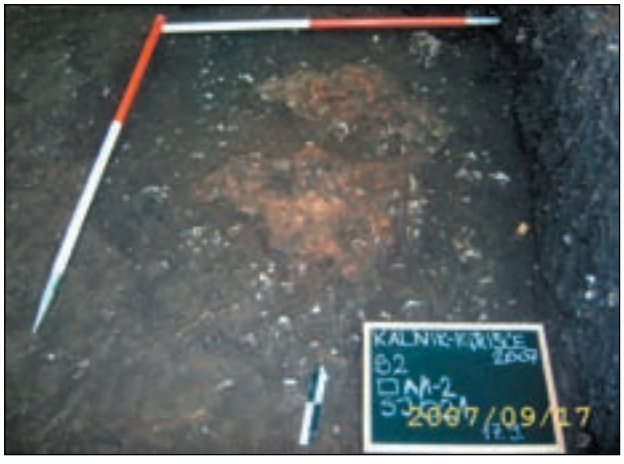
Većinu pokretnih nalaza u iskopavanjima na Kalniku – Igrišću 2007. čini keramika. Otkriveni su nalazi iz različitih razdoblja. U površinskim slojevima (SJ 001 i 002) ti se nalazi pojavljuju zajedno, pa su tako keramički nalazi iz srednjovjekovnoga, rimskog i latenskog razdoblja pomiješani s kasnobrončanodobnom keramikom. Ispod tih površinskih slojeva javljaju se zatvorene cjeline u formi ognjišta ili jama iz latenskoga i rimskog razdoblja koje su presjekle slojeve iz kasnoga brončanog doba. Inventar kasnobrončanodobne keramike čine uglavnom različiti tipovi većih lonaca ukrašeni trakama s otiscima prsta. Njihova je datacija vrlo široka jer se javljaju tijekom čitavog razdoblja kasnoga brončanog doba, od Ha A do Ha B. Iznimka su lonci vodoravno izvučenoga ruba ukrašeni

Ognjište iz kasnoga brončanog doba (foto: I. Karavanić)

fazetiranjem, koji se javljaju uglavnom u ranijoj kulturi polja sa žarama, u stupnju Ha A1 i A2. Fazetiranje se javlja i na nekim zdjelama uvučena ruba koje se javljaju u SJ 007, 013 i 015. Jedan dio pronađenih zdjela uvučena ruba ima koso kaneliranje na rubu ili uopće nije ukrašen. Već je u iskopavanjima 2006. uočeno da se u tome dijelu naselja manje bikonične šalice, koje su bile tako čest tip u prethodnim iskopavanjima na k.č. 40, ne pojavljuju tako često ili ih gotovo uopće nema (Majnarić-Pandžić 1992; Vrdoljak 1994). Stoga se, na temelju keramičkih nalaza pretpostavlja i horizontalna stratigrafija na nalazištu. Kao vrlo važan nalaz treba navesti i šalicu ukrašenu „*pseudoschnur*" ornamentom, pronađenom u SJ 012 (sloj „šljunka") koja se nalazila iznad sloja gara (SJ 014), jama (SJ 013, 015, 018, 019) i ognjišta (SJ 016, 020). Ulomak se može datirati u Ha B i karakterističan je na slovenskim nalazištima ruške grupe, na eponimnom groblju Ruše (Müller-Karpe 1959: T. 108, B1, M2) i na nalazištu Brinjeva gora (Pahič 1989-1990). Jedan je tako ukrašen ulomak pronađen i u prethodnim iskopavanjima na k.č. 40 (Vrdoljak 1994: T. 33, 1).

Među keramikom su pronađeni i ulomci pokretnog ognjišta, piramidalni utezi i pršljenci. Osim keramičkih ulomaka, na Kalniku – Igrišću pronađeno je i nešto kamenih izrađevina – vrlo su česti nalazi žrvnjeva, bruseva, glačalica od oblutaka, kremenih odbojaka i jezgri. Od koštanih predmeta pronađen je samo dio roga na kojem su vidljivi tragovi grube

Ognjište iz rimskog razdoblja SJ 021 (foto: S. Karavanić)

Visak iz rimskog razdoblja (foto: I. Karavanić)

obrade. Najvažniji nalazi pripadaju onima izrađenima od željeza i bronce. Od željeznih se predmeta izdvaja nalaz čitavoga noža koji je pronađen u površinskom sloju SJ 002. Uz njega je pronađen i jedan željezni predmet koji na oba kraja ima nastavke u obliku „vilice". Njegova funkcija nije poznata. Oba su predmeta pronađena u istom sloju kao i visak ukrašen urezanim horizontalnim linijama. Može se pretpostaviti da ti nalazi pripadaju rimskom razdoblju. Visak je mogao biti dio geodetskog instrumenta groma koji je služio za premjeravanje zemljišta (Ilakovac 2002: 161, sl. 2) ili je jednostavno bio sastavni dio zidarskoga ili stolarskog alata.

Na Kalniku – Igrišću ponovo je pronađen rimski novac. U sezoni 2007. pronađena su tri rimska novca. Njihova konzervacija tek slijedi, a do sada su konzervirani novci iz sezone 2006. godine. Osim željeznih predmeta, pronađeni su i nalazi od bronce koji su uglavnom nalaženi u kasnobrončanodobnim slojevima, pa se tako izdvaja nalaz brončane sljepoočničarke, brončane cjevčice i brončane karike. Pronađen je i dio brončanog predmeta koji je vjerojatno dio ruba posude. Treba naglasiti da u tom dijelu naselja nije pronađeno tako puno brončanih predmeta kao u iskopavanjima 1988. – 1990.

Na k.č. 233, k.o. Kalnik, otkriveno je višeslojno nalazište iz srednjovjekovnoga, rimskog i keltskog razdoblja te kasnoga brončanog doba. Iz razdoblja srednjeg vijeka pojavljuju se samo sporadični ulomci keramike u površinskom sloju, dok ostalim razdobljima pripadaju nalazi struktura i kulturnih depozita. Iz rimskog su razdoblja nalazi ognjišta i ukopa koji se na temelju nalaza novca mogu datirati u drugu polovinu 3. st. Latenski se nalazi na temelju stilskih obilježja keramike datiraju u kasni laten. Najvažnije rezultate dali su slojevi i strukture iz kasnoga brončanog doba koji se mogu datirati u ranu i mlađu kulturu polja sa žarama, koja obuhvaća stupnjeve Ha A i B. Na prostoru od 60 m² otkriven je dio naselja s ognjištima i jamama za zalihu uz koje su se odvijale svakodnevne kućanske aktivnosti vezane uz pripremu hrane, tkanje i dr. Za sada nije dokazano da se i ondje odvijala neka faza prerade metala kao u prethodnim iskopavanjima 1988. – 1990., D do Ha B. Rezultati istraživanja na Kalniku – Igrišću bit će upotpunjeni i interdisciplinarnim istraživanjima, npr. paleobotaničkim (suradnja s dr. sc. Renatom Šoštarić), a C-14 analize bi se trebale provesti u američkom laboratoriju Beta, kada se za to osiguraju sredstva. Obrada keramike i njena restauracija su u tijeku (diplomirana arheologinja i restauratorica Marina Gregl). Slijedi i konzervacija preostalih željeznih i brončanih predmeta (restaurator Damir Doračić). Nakon restauracije, konzervacije i cjelokupne obrade, nalazi će biti pohranjeni u Gradskom muzeju Križevci.

Literatura

Ilakovac 2002 B. Ilakovac, Antički geodetski instrument groma, VAMZ, XXXV, Zagreb, 2002: 159 – 171.

Majnarić-Pandžić 1992 N. Majnarić-Pandžić, Ljevaonica brončanih predmeta u kasnobrončanodobnom naselju na Kalniku kraj Križevaca, OA, 16, Zagreb, 1992: 57 – 74.

Müller-Karpe 1959 H. Müller-Karpe, Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen, Walter de Gruyter & Co., Berlin, 1959.

Pahič 1990 V. Pahič, Žarno grobišče na Brinjevoj gori, AV, 39-40, Ljubljana, 1989-1990: 181 – 215.

Vrdoljak 1994 S. Vrdoljak, Tipološka klasifikacija kasnobrončanodobne keramike iz naselja Kalnik-Igrišće (SZ Hrvatska), OA, 18, Zagreb 1994: 7 – 86.

dr. sc. Snježana Karavanić

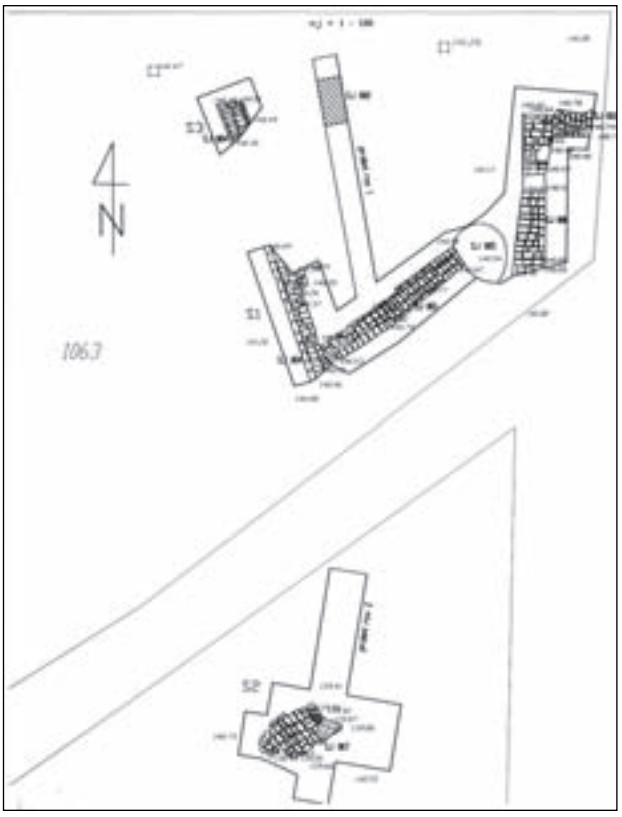
Summary

Systematic archaeological excavation of the Kalnik – – Igrišće site continued in 2007 on the total area of 60m^2. The largest part of the movable finds at the site is pottery. The excavated finds were dated to various periods. The medieval, Roman and Late Bronze Age pottery was found in the surface layer. The finds of Roman pottery were accompanied with the excavation of money, preliminary dated to the second half of the 3rd century. The finds from the Roman period include a hearth as well as an interesting discovery of a metal bob (possibly a part of a groma or carpenters' and masons' tools). A cup with ''pseudoschnu'' ornamentation dated to Ha B stands out from the rest of the finds. Fragments of a movable hearth, pyramid-shaped weights and whorls were found among the pottery. Two tongue-shaped hatchets, some flakes and cores and a large quantity of burnishing pebbles were also excavated. The discovery of a multi layer archaeological site dated to the medieval, Roman, Celtic and Late Bronze Age could be given as the result of these excavations. Only the pottery shards are dated to the Middle Ages while other periods are represented with structures and cultural deposits. A part of the Late Bronze Age settlement, with hearths and storage pits alongside which daily household activities such as food preparation, weaving, etc. had taken place, was discovered on the investigated area.

Redni broj: 59
Lokalitet: Križevci – Trg A. Nemčića
Naselje: –
Grad/općina: Križevci
Pravni status: R-50
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno istraživanje

U razdoblju od 16. do 22. listopada 2007. provedena su zaštitna istraživanja na Trgu A. Nemčića u Križevcima, na k.č. 1063, k.o. Križevci. Voditeljica istraživanja bila je mr. sc. Lana Okroša Rožić iz Gradskog muzeja Križevci, a radove je financirao Grad Križevci.

Istražni radovi prethodili su građevinskim zahvatima preuređenja trga, a poduzeti su kako bi se utvrdio položaj južnoga zemljanog nasipa i otkrili ostaci fortifikacijske arhitekture. Na zelenoj površini u parku, sjeverno od pješačke površine, otkriven je dio stare gradske kanalizacije građene od opeke (dimenzije opeke 30-31x15x7 cm). Kanal SJ 003 protezao se, dužinom od 5,30 m, u smjeru sjeveroistok-jugozapad. Bočne stranice korita očuvane su u visini od dvaju redova opeke. Širina kanala iznosi od 0,70 do 0,90 m. Ima pad prema jugozapadu, gdje se spaja s kanalom SJ 004 koji se pruža u smjeru sjever-jug. Kanal SJ 004 pada prema jugu. Nije istražen u cijelosti, već u dužini od 4,50 m, jer južno izlazi izvan iskopa, odnosno ulazi ispod pločnika. U smjeru sjevera iskop također nije bilo moguće nastaviti zbog korijenja kestena. Drvored kestenova, kao i položaj podzemnih kablova i kanalizacijskih cijevi te blizina asfaltiranih pješačkih površina, uvjetovali su izgled vrlo nepravilnih sondi. Sondom 1 obuhvaćen je SJ 003, kao i dio SJ 004. Postavljanjem sonde 3, na udaljenosti od 3,50 m sjeverno od sonde 1, utvrđeno je da dužina kanala SJ 004 prelazi 9,40 m. U sondi 1, istočno od kanala SJ 003, otkriven je kulturni sloj SJ 005 koji djelomice ulazi ispod SJ 003, dok se ispod većeg dijela stratigrafskih jedinica 003 i 004 naišlo na sivkasto žutu ilovaču (SJ 012). Kulturni sloj SJ 005 nastavlja se ispod pločnika te nije istražen u cijelosti. Sadržavao je tamno smeđu zemlju, ulomke necakljenoga keramičkog posuđa rađenog na brzorotirajućem lončarskom kolu, životinjsku kost i kljove. Istočno od SJ 005 otkriveni su zidovi SJ 010 i SJ 011 građeni od opeke. Zid SJ 010 proteže se u smjeru sjever-jug. Istražen je u dužini od 5,30 m. Očuvan je u visini od osam redova opeke, dok mu se širina kreće od 0,80 do 1 m. Uokolo zida pronalaženi su komadi žućkaste žbuke. Na dužini od 2 m od sjevernog ruba zida, otkriven je otvor koji je vjerojatno služio kao prag. Iz zida SJ 010 u smjeru istoka nastavlja se zid SJ 011, koji sa zidom SJ 010 zatvara sjeverozapadni kut neke građevine ili ograđenog prostora. Zid SJ 011 očuvan je u visini od pet redova opeke, a njegova širina iznosi 0,70 – 0,90 m. Istražen je u dužini od 1,20 m.
U sondi 2, postavljenoj na zelenoj površini južno od pješačke staze, naišlo se na konstrukciju građenu od opeke, za koju se utvrdilo da je dio većeg kanala SJ 007. Njegova širina iznosi 1,30 m, a maksimalna očuvana dužina 2 m. Pruža se u smjeru sjeveroistok-jugozapad (kanal ima izrazit pad prema jugozapadu). Vjerojatno je bio paralelan s kanalom SJ 003, a mogla bi se pretpostaviti i njegova povezanost s kanalom SJ 004. Na plošnoj površini opeka od kojih je kanal građen

Križevci – Trg A. Nemčića, tlocrt prostora iskopa 2007. godine (crtež: L. Okroša Rožić)

nalaze se dva ispupčena naopaka slova c, između kojih je smješten dvostruki križ, što je oznaka križevačke Gradske ciglane koja je djelovala u 19. st., a možda i ranije.
Pokretna građa potječe iz kulturnih slojeva SJ 005 i SJ 016. Sastoji se od keramičkog materijala i životinjskih kostiju, dok se kao jedini metalni nalazi pojavljuju kovani metalni čavli. Posuđe je rađeno na brzorotirajućem lončarskom kolu, a kao vodeći keramografski materijal javljaju se lonci. Keramika je ukrašavana urezanim jednostrukim valovnicama te vodoravnim žljebovima izrađenima na lončarskom kolu. Keramički materijal mogao bi se okvirno, prije detaljnije obrade, datirati u razdoblje od 15. do 17. st.

Križevci – Trg A. Nemčića, zid SJ 010 (foto: L. Okroša Rožić)

Zaštitnim arheološkim istraživanjima na Nemčićevom trgu u Križevcima otkriveni su ostaci stare gradske kanalizacije (SJ 003, 004 i 007), za koju se pretpostavlja da potječe iz 19. st., dok bi nabijena sivkasto žuta ilovača (SJ 012), koja se javlja u sondi 1 ispod kanalizacijskog sustava, mogla predstavljati ostatke zemljanog nasipa kojim su sredinom 16. st., u prvoj fazi modernizacije utvrde, zamijenjene drvene palisade. Osobito je važno otkriće zidova SJ 010 i 011 koje bi trebalo promatrati kao dio stražarske kule ili neke druge prilazne građevine u sklopu utvrde povezane s južnim gradskim vratima. Zidovi SJ 010 i 011 vjerojatno su izgrađeni krajem 16. st., u drugom razdoblju radova na utvrdi. Nakon iskopavanja lokalitet je zatrpan zemljom.

Literatura

Bedenko 1993 Vladimir Bedenko, Urbanistički razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća, Križevci grad i okolica, Umjetnička topografija Hrvatske, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1993: 75 – 91.

mr. sc. Lana Okroša Rožić

Summary

The City Museum of Križevci conducted rescue archaeological exacvations at Antun Nemčić Square in Križevci. The excavation works preceded the reconstruction of the square and were conducted in order to investigate the city fortification, determine the position of southern earth embankment and discover the remains of fortification arhitecture.
The exsistance of old, brick-built city sewer lines, which had probably originated in the 19th century, was determined. Compact greyish yellow clay, which appeared under the sewage system might have been a part of the earth embankment which had replaced wooden palisades in the first phase of the fortification modernisation taking place in the mid-16th century. Particulary important is the discovery of brick-built walls which should be observed as parts of a watchtower or some other access constructions, built probably at the end of the 16th century during the second phase of the fortification reconstruction.

Redni broj: 60
Lokalitet: Mali Kalnik (stari grad)
Naselje: Deklešanec
Grad/općina: Gornja Rijeka
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 14. do 17. srpnja 2007. trajala su zaštitna arheološka istraživanja na starom gradu Mali Kalnik, na k.č. 1390/12 i 1390/16, k.o. Gornja Rijeka. Voditeljica istraživanja bila je

Stari grad Mali Kalnik, ulazna kula, sjeverni i zapadni zid (foto: L. Okroša Rožić)

mr. sc. Lana Okroša Rožić iz Gradskog muzeja Križevci. Radove je financiralo Ministarstvo kulture.

Stari grad Mali Kalnik sagrađen je, vjerojatno, početkom 14. st. Dosad nije bio istraživan te je tlocrtno nepoznat. Prva faza radova predviđala je raščišćavanje unutrašnjosti ulazne kule i okolnog područja te rekonstrukciju i konzervaciju zidova. Nakon uklanjanja raslinja u prostoru kule, uslijedilo je raščišćavanje sloja urušenog kamenja kojim je bila zapunjena unutrašnjost. Kamenje je priklesano, manjih dimenzija. Odloženo je na posebnom mjestu te će biti uporabljeno u rekonstrukciji. Ispod sloja urušenog kamenja pojavio se sloj pijeska i usitnjenog kamenja, koji je uklonjen do dubine od 0,40 m. Pijesak je također posebno deponiran, kako bi mogao biti uporabljen u budućoj gradnji. Unutrašnjost kule raščišćena je do dubine od 1,20 m, mjereno od razine ulaznog praga. U zapadnom i sjevernom zidu, koji su u potpunosti raščišćeni i definirani, otkriveni su utori za poprečne drvene grede podnice.
Nažalost, zbog nepovoljnih vremenskih prilika, nisu obavljeni svi predviđeni radovi te će raščišćavanje južnog i istočnog zida, kao i ulaza u istočnom zidu kule koji je potpuno zatrpan urušenim materijalom, biti obavljeno tijekom sljedeće sezone, kada će lokalitet biti snimljen totalnom stanicom.

Literatura

Horvat 2004 Zorislav Horvat, Neki novi pogledi na burg Mali Kalnik, Cris, VI/1, Križevci, 2004: 19 – 26.
Žmegač 1993 Andrej Žmegač, Vlastelinski grad Mali Kalnik, Profana arhitektura, Križevci grad i okolica, Umjetnička topografija Hrvatske, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1993: 327 – 328.

mr. sc. Lana Okroša Rožić

Summary

Systematic and rescue archaeological excavations at the old town of Mali Kalnik have been started. The old town of Mali Kalnik was probably built at the beginning of the 14th century. It has not been excavated so far so its archaeological plan is unknown. The first phase of the excavations included cleaning of the entrance tower area i.d removal of plants and caved-in stones which filled its interior as well as reconstruction and conservation of the tower walls. Slots for wooden transverse beams used for laying floors were discovered in the western and northern walls, which had previously been completely cleared and defined. Clearing of the southern and eastern wall is to be done during the following season, as all the planned excavation works have not been completed due to bad weather.

Redni broj: 61
Lokalitet: Torčec – Međuriče
Naselje: Torčec
Grad/općina: Drnje
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: probno iskopavanje

Tijekom rujna 2007. Institut za arheologiju iz Zagreba, uz pomoć lokalnih arheologa amatera Ivana i Zlatka Zvijerca te studenata arheologije s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, organizirao je terenski pregled i probna arheološka istraživanja prapovijesnog lokaliteta Torčec – Međuriče kod Koprivnice. S obzirom na to da se već godinama na njivama koje se obrađuju na tom području pronalazi izoran arheološki materijal, napravljen je intenzivan pregled terena te probno sondiranje na prikladnome mjestu. Radove je financirao Institut za arheologiju u okviru projekta „Razvoj i mobilnost protopovijesnih zajednica na tlu kontinentalne Hrvatske“, voditelja dr. sc. Marka Dizdara.

Područje Torčeca nije nepoznato arheološkoj i široj javnosti, prije svega zahvaljujući dugogodišnjoj djelatnosti obitelji Zvijerac i njihovoj ljubavi prema svom zavičaju te arheološkim istraživanjima djelatnika Muzeja Grada Koprivnice i Instituta za arheologiju u Zagrebu (Marković 1982; Sekelj Ivančan 2007; Sekelj Ivančan 2005). Sam lokalitet Torčec – Međuriče, koji je bio predmet ovogodišnje obrade, nalazi se oko 1,5 km sjeverozapadno od središta Torčeca, zapadno od ceste Torčec – Đelekovec. Lokalitet se nalazi u središtu područja bogatog tekućicama. S jugoistoka ga tako zaokružuje potok Vratnec, sa zapada suho korito, vjerojatno potoka Gliboki, a s istoka još jedno staro korito/meandar, kao i današnji reguliran tok potoka Gliboki. Sjeverozapadno se nalazi i potok Segovina koji utječe u potok Gliboki. Na tom se mjestu nalazi još jedan stariježeljeznodobni lokalitet, Močvar 1. Opisano područje, usprkos velikim zahvatima u krajolik tijekom vremena, i danas izgleda vrlo pitomo i poželjno za dulje naseljavanje, pa nije neobična velika koncentracija otkrivenih arheoloških punktova iz različitih razdoblja u okolici Torčeca (Kovačević 2007c: karta 1).

S-2, kv. C tijekom radova (foto: S. Kovačević)

Istraženi halštatski kanal (Sj. 010) i rupa od stupa (Sj. 012) u kv. C, S-1 (foto:: S. Kovačević)

Arheološka istraživanja trajala su šest radnih dana i bila su koncentrirana na parcelama k.č. 3156, 3157 i 3158/1, u vlasništvu Ane Matijašić. Prije početka probnog sondiranja, terenski je pregledano cijelo Međuriče. Tek tada, ravnajući se prema koncentraciji izoranog materijala i informacijama braće Zvijerac, postavljene su dvije sonde u smjeru istok- zapad, poprijeko u cijeloj širini navedenih katastarskih čestica. Sonde su bile približno sličnih dimenzija. Sonda 1/2007 (S-1) bila je 16 m duga i oko 4 m široka, dok je sjevernija sonda, Sonda 2/2007 (S-2) bila duga 15, a široka 5 m. Obje su sonde podijeljene na 3 kvadranta: Sonda 1 na X, Y, Z, a Sonda 2 na A, B i C. Udaljenost između sondi bila je oko 6 m.

Cilj tih kratkih sondažnih istraživanja lokaliteta u Međuriču bio je potvrditi postojanje halštatskog naselja i pribaviti uzorke kostiju, ugljena i zapuna za C-14 te arheobotaničke i zooarheološke analize. Braća Zvijerac s istog su nalazišta sakupili veću količinu vrlo zanimljiva izoranoga arheološkog materijala kojemu se željela dati dodatna „težina“ arheološkim i interdisciplinarnim datiranjem, te dobiti nalaze iz zatvorenoga arheološkog konteksta. U kontekstu izrade doktorske disertacije voditelja istraživanja, koja se bavi kronologijom i razvojem stariježeljeznodobnih naselja Podravine, osobito je važno bilo omogućiti preciznije datiranje lokaliteta u Međuriču, te dobiti prvu skicu tog naselja. Ti su ciljevi istraživanjima 2007. i ostvareni.

Ubrzo nakon početka radova, utvrđeno je da se lokalitet nalazi ispod plitka sloja recentnog humusa i da je teško oštećen intenzivnom poljoprivredom. Bez obzira na to, definirana su, istražena i dokumentirana 33 arheološka konteksta na ukupno 134 m² otvorene površine. Stratigrafska slika lokaliteta, s obzirom na oštećenja, očekivano je jednostavna: ispod sloja tamno smeđega, rahloga oraćeg humusa, pojavljuje se pjeskovita žuto-smeđa zdravica s ostacima ukopanih objekata.

Treba istaknuti da se prilikom arheoloških istraživanja, prema prvoj analizi pokretnoga arheološkog materijala, naišlo na tragove života iz razdoblja prapovijesti – starijega željeznog doba, te iz srednjega vijeka. Uočeni su sljedeći tipovi objekata: rupe od stupova (ostaci nadzemnih objekata), kanalić, otpadne jame te jedan kosturni ukop. Prilikom sondiranja pronađeno je pet objekata koji bi se mogli obilježiti kao rupe od stupova. S obzirom na relativno malu istraženu površinu, kao i na njihovu raspršenost, nije bilo moguće rekonstruirati nadzemne objekte čiji su one bile konstruktivan element. Kao i ostali objekti tog lokaliteta, i rupe od stupa su znatno oštećene oranjem, sačuvane samo u svom donjem dijelu. Zbog toga njihova stvarna dubina nije mogla biti rekonstruirana, ali promjer im obično iznosi oko 40 cm. Rupe od stupova bile su zapunjene tamno sivo-smeđom pjeskovitom zemljom s mrvicama lijepa i ugljena te nešto keramike.

Tijekom istraživanja otkriven je tek dio jednoga manjeg kanala prilično nepravilna tlocrta – Sj. 010, 011 u kv. C, S-2. Kanal odlazi u južni profil S-2, tako da nije bilo moguće sagledati njegov izgled u cjelini, no zasigurno nije riječ o objektu većih dimenzija jer nije nađen u S-1 koja se nalazi nekoliko metara južnije. Zapadno od kanala, uza sam rub sonde, ispražnjena je i jedna rupa od stupa – Sj. 012, 013 – koja bi mogla biti povezana s kanalom Sj. 010, 011. Možda je riječ o ostacima nekoga nadzemnog objekta. Zapunu kanala činila je tamnija zemlja s nešto oblutaka, a od nalaza se ističe keramika, ugljen te nešto životinjskih kostiju. S obzirom na to da je detaljno pregledan materijal iz tog objekta, nedvojbeno je riječ o nalazu iz vremena starijega željeznog doba.

Pronađeno je nekoliko objekata koji bi mogli biti obilježeni kao ostaci otpadnih jama. Nažalost, i ovdje je riječ o zadnjim, najnižim sačuvanim dijelovima objekata. Mogu se izdvojiti dva podtipa jama: obične, manje jame kružnog tlocrta, te dvostruke jame tlocrta u obliku „8“. Zapuna im je uglavnom identična ili vrlo slična: tamnije smeđe-siva zemlja s dosta keramike te nešto lijepa i kostiju.

Vrlo zanimljiv nalaz jest kosturni ukop – zgrčenac (Kovačević 2007c: slika 2). On nije ukopan u klasičnu, grobnu raku, već, kako se činilo, u jamu. Kostur, oštećen oranjem, nalazio se zgrčen na lijevom boku. Uz njega su pronalažene cigle, a iznad njega i srednjovjekovna keramika, tako da je odbačena mogućnost da je riječ o ritualnom ukopu unutar halštatskog naselja, što je običaj koji na sličnim prapovijesnim naseljima u sjevernoj Hrvatskoj (primjerice u nedalekom Sv. Petru Ludbreškom, Vinski-Gasparini 1987: 223) i dalje. S obzirom na to da su i drugdje, osobito unutar oraćeg sloja Sj. 01 u S-2, pronalažene ljudske kosti, vjerojatno je riječ o groblju iz srednjega vijeka. Vrlo je moguće da je kostur, za srednji vijek neuobičajeno ukopan na boku i zgrčen, ukopan u prapovijesnu jamu, što će razjasniti daljnja obrada.

Od pokretnih su nalaza sakupljene 33 vrećice lijepa, keramike i kamena, a sakupljen je i 21 uzorak zapune i ugljena. Kao što je bilo očekivano, najbogatije su nalazima

bile otpadne jame, te mali kanal Sj. 010, 011. Prema brojnosti se osobito ističu ulomci keramičkih posuda, među kojima je opet najbrojnija grublja kućna keramika. Svi nalazi pripadaju razvijenoj fazi starijega željeznog doba (ističu se primjerci ukrašeni kanelurama i žljebovima) i srednjem vijeku. Tek nekoliko ulomaka keramičkih posuda pripada latenskom razdoblju, te su najvjerojatnije sekundarno izmješteni s nekog položaja u blizini. Nalazi će moći biti preciznije datirani nakon interdisciplinarnih analiza te detaljne analize keramičkog materijala. Metalnih nalaza nije bilo, što ne iznenađuje jer su takvi nalazi, osobito u prapovijesnim naseljima, relativno rijetki. No, treba spomenuti vrijedan nalaz sjekire s ručicama iz obližnje šljunčare, s Drave, koja nedvojbeno pripada vremenu starijega željeznog doba, a koju su za objavu ustupili Ivan i Zlatko Zvijerac. Od ostalih nalaza treba spomenuti piramidalne utege te kamene glačalice.

Jedan od najvažnijih rezultata istraživanja 2007. u Torčecu, jest potvrda da se na području Međuriče uistinu nalazi, iako teško oštećeno intenzivnom zemljoradnjom, naselje iz razdoblja starijega željeznog doba, a čini se i lokalitet iz srednjeg vijeka. U neposrednoj blizini naselja u Međuriču, još je jedan halštatski lokalitet – Močvar 1 koji se, prema

Željezna sjekira s ručicama pronađena u rijeci Dravi (foto: T. Kovačić)

Lokalitet Močvar 1 na utoku potoka Segovine u Gliboki potok (foto: S. Kovačević)

prvom uvidu u površinske nalaze, čini nešto stariji od naselja u Međuriču.
Sakupljeni su uzorci, što je bilo iznimno važno, te karakterističan arheološki materijal koji će biti analiziran zajedno s nalazima prethodno prikupljenima na Međuriču. O samom izgledu naselja ne može se mnogo toga reći, jer je riječ o istraživanjima ograničena opsega i trajanja, a primaran cilj istraživanja i nije bilo bavljenje infrastrukturom i rasterom naselja. No, može se zaključiti da taj lokalitet pripada nizu podravskih naselja starijega željeznog doba, poput Sv. Petra Ludbreškog, Sigeca ili Zbelave kod Varaždina (Vinski-Gasparini 1987; Šimek 1982; Kovačević 2007b). Materijal pronađen tijekom terenskih istraživanja privremeno je pohranjen u Institutu za arheologiju (Kovačević 2007a).

Literatura

Kovačević 2007a S. Kovačević, Izvješće o rezultatima probnih arheoloških istraživanja lokaliteta Torčec – – Međuriče tijekom 2007. godine, (izvješće o rezultatima istraživanja), Zagreb, 2007.
Kovačević 2007b S. Kovačević, Karakteristični nalazi kasnohalštatskog naselja u Zbelavi kod Varaždina i fibula tipa Velem, Prilozi IAZ, 24, Zagreb, 2007: 89 – 112.
Kovačević 2007c S. Kovačević, Probno istraživanje lokaliteta Torčec – Međuriče kod Koprivnice tijekom 2007. godine, AIA, IV, Zagreb, 2007., u tisku
Marković 1982 Z. Marković, Rezultati istraživanja pret-historijskih lokaliteta oko Koprivnice 1981. godine, Podravski zbornik, 82, Koprivnica, 1982: 239 – 264.
Vinski-Gasparini 1987 K. Vinski-Gasparini, Grupa Martijanec – Kaptol, PJZ, V, Sarajevo, 1987: 182 – 232.
Sekelj Ivančan 2006 T. Sekelj Ivančan, Lokalitet: Torčec – Prečno pole I, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 114, 115.
Sekelj Ivančan 2007 T. Sekelj Ivančan, Arheološka istraživanja srednjovjekovnog naselja na položaju Rudičevo u Torčecu kod Koprivnice, AIA, III, Zagreb, 2007: 51 – 56.
Šimek 1982 M. Šimek, Nekoliko nalaza iz halštatske zemunice u Sigecu, Muzejski vjesnik, 5, Varaždin, 1982: 25 – 33.

Saša Kovačević

Summary

During 2007 the Institute of Archaeology in Zagreb organized excavation of test probes at the site of Torčec – Međuriče, northeast of the city of Koprivnica. The excavation site is located in the center of a lowland area intercepted by streams. Two probes were opened according to concentration of the isolated material.One of the most important result of the survey is the confirmation that the area of Međurić comprises a Late Bronze Age settlement (postholes, pits, pottery typical for the developed phase of the Late Iron Age) severely damaged by intensive agriculture, as well as a medieval archaeological site. At immediate vicinity there seems to be another one, belonging to the Late Hallstatt period - Močvar I.
Not much can be said on the apperance of the settlement as the excavations were limited in their extent and duration. What can be concluded is that the Torčec – Međuriče site should be classified as one of the Late Iron Age settlements in Podravina, such as Sv.Petar Ludbreški, Sigec or Zbelava.

Redni broj: 62
Lokalitet: Torčec – Pod Gucak/Pod Panje
Naselje: Torčec
Grad/općina: Drnje
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV
Vrsta radova: probno iskopavanje

U razdoblju od 16. do 29. srpnja 2007., Institut za arheologiju iz Zagreba pod vodstvom dr. sc. Tajane Sekelj Ivančan, više znanstvene suradnice, proveo je probna arheološka istraživanja na položajima Pod Panje i Pod Gucak u Torčecu. U iskopavanjima je sudjelovala djelatnica Instituta za arheologiju mr. sc. Tatjana Tkalčec te student arheologije i povijesti umjetnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, Ivan Valent iz Koprivnice. Pomoćnu stručnu i tehničku ekipu sačinjavali su Ivan i Zlatko Zvjerac, a poslove iskopa obavljali su radnici Nenad Remenar, Dario Betlehem, Mihael Kovačić iz Torčeca. Radove je većim je dijelom financiralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, u okviru znanstvenoistraživačkog projekta „Srednjovjekovno naseljavanje sjeverne Hrvatske u svjetlu arheoloških izvora“ (šifra 197-1970685-0693), voditeljice dr. sc. Tajane Sekelj Ivančan, a dio sredstava osigurali su Grad Koprivnica i Koprivničko-križevačka županija, odnosno Društvo za povjesnicu i starine Torčec.

Arheološki položaji Pod Panje i Pod Gucak smješteni su južno od središta mjesta Torčeca. Položajem Pod Panje nazvane su oranice sjeveroistočno od šume Panje, a jugoistočno od isušena korita potoka Vratneca. U odnosu na teren koji se snižava prema isušenu potoku, Pod Panje je povišeno za oko 2,5 do 3 m. S druge strane isušena starog korita potoka, nasuprot položaju Pod Panje nalazi se položaj Pod Gucak. Oba su položaja tijekom posljednjih godina u više navrata obilazila braća Zvjerac (Zlatko i Ivan). Oni su s površine prikupljali brojne ulomke keramike među kojima ima nalaza kasnosrednjovjekovne keramike, sporadično i prapovijesne, te najviše ulomaka koji bi se mogli opredijeliti u razdoblje razvijenoga srednjeg vijeka (Sekelj Ivančan, Zvjerac 1997).
Na temelju pregleda prikupljenih površinskih nalaza, ekipa Instituta za arheologiju (dr. sc. Tajana Sekelj Ivančan i mr. sc. Tatjana Tkalčec) provela je rekognosciranje tijekom studenoga 2002. godine. Tom prilikom prikupljeni su rijetki površinski nalazi srednjovjekovne keramike na širem području, ali je zamijećeno nekoliko tamnih mrlja zemlje, na čijim je površinama ili u neposrednoj blizini prikupljeno mnoštvo keramičkih ulomaka. Najviše se isticala tamna mrlja pravokutna oblika na sjevernoj padini isušena korita potoka te je tom prilikom zaključeno da su to vjerojatno ostaci naseobinskog objekta, tj. kuće čije su dimenzije bile 8,7(SI-JZ) x 5(SZ-JI) m (Sekelj Ivančan et al. 2003: slika 6: A, slika 7, slika 9). Površinski nalazi s cijeloga šireg područja upućivali su na naseobinski lokalitet iz razvijenoga srednjeg vijeka ili samog prijelaza ranog u razvijeni srednji vijek. S obzirom na zamijećene pokretne i nepokretne nalaze, tijekom 2007. započelo je probno arheološko iskopavanje položaja Pod Panje.
Uska probna sonda smjera I-Z otvorena je na zapadnom dijelu oranice Pod Panje, na dijelu padine gdje je tijekom rekognosciranja 2002. zamijećena jedna od mrlja. Nakon skidanja oranog sloja debljine oko 25 cm, naišlo se na žutu tvrdu sterilnu ilovaču u kojoj su na dvama mjestima bila nešto tamnija sivkasta, također u kulturnom smislu sterilna proboja, ostaci ranije mlake meandra. Kako je ta sonda bila negativna, otvorena je još jedna uska probna sonda smjera I-Z, ovaj put na istočnom dijelu oranice Pod Panje, na dijelu padine gdje je tijekom rekognosciranja 2002. zamijećena tamnija mrlja dimenzija 8,7x5 m, za koju se pretpostavljalo da čini obrise nadzemnog objekta iz razvijenoga srednjeg vijeka. Ni u toj sondi, kao ni u još dvama paralelnima, nije zamijećen očekivan objekt, već se odmah ispod oranog nalazio geološki sloj s bijelim konkrecijama, lesnim lutkicama. U uskoj sondi položenoj na padini najbliže meandru, ispod oranog sloja pojavila se sivkasta glinolika zemlja, a pokretni su nalazi u potpunosti izostali te je zaključeno kako su mrlje uz meandar, koje su bile vidljive pri rekognosciranju i na zračnim snimcima, zapravo prebačen sterilan sloj gline neke mlake iz meandra. Slučajno je baš iznad tih tamnijih površina tijekom prethodnih rekognosciranja prikupljeno nekoliko ulomaka keramike, ali velika je vjerojatnost da je ona na ta mjesta dospjela iz viših dijelova te oranice. Naime, naknadno je spoznato da je uzvisina Pod Panje bila namjerno snižavana rovokopačem prije nekoliko godina, pri čemu je zemlja gurana prema meandru. Pretpostavlja se da je na tom prostoru lokalitet uništen ili loše očuvan te je odlučeno načiniti probe i na sjevernoj strani meandra, kojim je još do prije nekoliko desetaka godina tekao potok Vratnec. Taj se položaj vodi pod nazivom Pod Gucak.
Prije otvaranja veće površine, načinjen je probni iskop na sjevernoj strani meandra na oranici Pod Gucak, kako bi se mogla pravilno položiti veća sonda. Uska je sonda položena smjerom S-J, na mjestu gdje je tijekom prethodnih rekognosciranja s površine prikupljena keramika (Sekelj Ivančan 2001: kat. br. 298). Mrlja uočena rekognosciranjem nalazila se 15-ak m sjeverno od na livadi uočenoga kružnog

Torčec – Pod Gucak, srednjovjekovna krušna peć u obliku broja osam tijekom istraživanja (foto: T. Tkalčec)

rasta trave svjetlije boje. Nakon što je utvrđeno postojanje srednjovjekovnih ostataka u probnom uskom rovu, iskop je proširen sjeverno i sjeveroistočno od probne sonde u širini oko 8 m i dužini oko 35 m, čime je otvorena površina od 289 m². Nakon struganja iskopane površine uočeno je nekoliko mrlja. Sve su uočene u sloju žute tvrde ilovače ili u sloju crvenkaste pjeskovite zemlje. Sloj crvenkaste pjeskovite zemlje u južnom je dijelu iskopa prekriven slojem glinolike sive zemlje koja se pod strugalicama trga i čini ostatke mlake sjeverno od nekadašnjeg Vratneca. Taj se sloj pružao u smjeru JZ-SI, poprečno preko čitave istražene sonde.

Na čitavoj iskopanoj površini uočeno je pet srednjovjekovnih tamnih ovalnih mrlja u pjeskovitome sterilnom sloju, jedna nešto svjetlija prapovijesna ovalna mrlja te jedna veća ovalna mrlja za koju je utvrđeno da je ostatak srednjovjekovne peći u obliku osmice. U peći nisu pronađeni popratni nalazi, a ni sam njen oblik ne daje elemente za pouzdaniji zaključak o namjeni te konstrukcije. Cjelina se sastoji od dvaju dijelova. Jedan je kupola od lijepa u kojoj se odvijalo pečenje, dok je drugi dio pretprostor koji je služio za uklanjanje popratnih proizvoda nastalih pečenjem. U kupoli nisu pronađeni dijelovi glinene rešetke pa je izvjesno da je pečenje obavljano na drugi način. Kod otvora ložišta, s obiju njegovih strana, nalazili su se veći komadi lijepa koji su priječili ispadanje žara iz ložišta. Najviše gara i pepela nalazilo se u predjelu pretprostora ispred ložišta peći. Slični nalazi peći osmičastoga, bubrežastog ili kruškolikog oblika mogu biti u funkciji talioničkih, keramičarskih i krušnih peći, tako da je njihovu namjenu teško odrediti bez popratnih pokretnih nalaza. U slučaju torčanske peći valja naglasiti da iako su u njenoj najgornjoj zapuni (SJ 004) pronađeni ulomci keramike i mnoštvo ulomaka keramičkih kugli, oni se nalaze u zapuni koja je nastala nakon prestanka funkcioniranje same peći i ne određuju joj funkciju. U zapunama koje pripadaju vremenu funkcioniranja peći nema nikakvih arheoloških nalaza, pa je moguće zaključiti da je peć iz Torčeca najvjerojatnije bila krušna peć.

Od pokretnih nalaza u najgornjoj zapuni peći, kao i u svim ostalim tvorevinama, prikupljeno je najviše ulomaka keramike posuda grube fakture s blago zaobljenim ili raščlanjenim rubovima, ukrašenih višestrukim ili jednostrukim valovnicama ili vodoravnim linijama na ramenu i trbuhu posude. Zanimljivost koja je zabilježena na tom nalazištu jesu nalazi okruglih glinenih predmeta – keramičke kugle te keramički kalup za izradu sitnih okruglih predmeta, a pronađeni su i keramički pršljeni. Od metalnih predmeta pronađeno je jedno željezno dlijeto, željezna britva i brončana pređica.

Prema analogijama za spomenuta obilježja prikupljene keramike, preliminarno se može zaključiti da je stanovništvo na tome mjestu obitavalo u vremenu razvijenoga srednjega vijeka. Također je razvidno kako keramika prikupljena prethodnih godina iznad objekta na položaju Pod Panje, kao i nalazi iz objekata na položaju Pod Gucak koji su prikupljeni tijekom arheoloških istraživanja, pokazuju ista ili slična obilježja te je zaključeno kako su ta dva položaja istovremeno ili čak isto srednjovjekovno naselje razdijeljeno koritom Vratneca.

O donjoj i gornjoj granici trajanja života u tom naselju koje je egzistiralo uz danas isušen meandar, moći će se više reći tek nakon analiza i stručne i znanstvene obrade pokretnih arheoloških nalaza.

Literatura

Sekelj Ivančan, Zvjerac 1997 T. Sekelj Ivančan, I. Zvjerac, Nekoliko srednjovjekovnih položaja u okolici Torčeca – Koprivničko-križevačka županija, Obavijesti HAD, XXIX/2, Zagreb, 1997: 66 – 67.
Sekelj Ivančan 2001 T. Sekelj Ivančan, Early Medieval Pottery in Northern Croatia. Typological and chronological pottery analyses as indicators of the settlement of the territory between the rivers Drava and Sava from the 10th to the 13th centuries AD, BAR, International Series, 914, Oxford, 2001.
Sekelj Ivančan, Tkalčec, Šiljeg 2003 T. Sekelj Ivančan, T. Tkalčec, B. Šiljeg, Rezultati analize ranosrednjovjekovnih nalaza i nalazišta u okolici Torčeca, Prilozi IAZ, 20, Zagreb, 2003: 113 – 130.

dr. sc. Tajana Sekelj Ivančan

Summary

Archaeological sites of Pod Panje and Pod Gucak are situated south of the center of Torčec in the municipality of Drnje. Both sites, located on banks of the stream Vratnec's dried out bed, had been reconnoitred on several occasions and, based on the finds collected during these surveys, the test archaeological exacvations were started in 2007.
Four narrow test probes were opened at the Pod Panje site above the previously noticed dark patches, but the objects expected were not found. The archaeological site seemed to be ruined at this position (lowering of the terrain) so it was decided to conduct test excavations on the northern side of the dried out meander at the position of Pod Gucak. The opened area comprised 289 m². All the smaller oval patches (five medieval and one prehistoric) were noticed in the compact yellow clay or red sandy soil layer. A larger oval patch is the remain of a medieval oven in the shape of the number eight which consisted of two parts: a wattle and daub cupola in which the baking process took place and a working area in front of the stove which served for the removal of baking by-products (the lack of archaeological finds leads to the conclusion that the it was a bread oven). Movable finds (pottery fragments, numerous clay spheres shards and an iron razer) are similar to artifacts from all the medieval objects and were found only in the uppermost fill which was created after the oven stopped serving its purpose and therefore can not determine its function. Those are pottery vessel fragments with coarse texture and mildly curved or split edges, decorated with single or multiple wavy patterns and horizontal lines on the shoulder and body of the vessel. Some spherical items made of clay were also found - clay spheres and clay mould and whorls. When it comes to metal items, besides the iron razer, an iron chisel and a bronze buckle were also excavated. The collected pottery lead to the conclusion, by analogy, that people inhabited this site during the High Middle Ages and that these two locations either existed in the same time period or were a part of the same medieval settlement divided by the Vratnec stream bed.

Redni broj: 63
Lokalitet: Torčec – Prečno pole I
Naselje: Torčec
Grad/općina: Drnje
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U razdoblju od 18. do 20. srpnja 2007., Institut za arheologiju iz Zagreba pod vodstvom dr. sc. Tajane Sekelj Ivančan, više znanstvene suradnice, nastavio je arheološka istraživanja na položaju Prečno pole I u Torčecu. U iskopavanjima je sudjelovala djelatnica Instituta za arheologiju, mr. sc. Tatjana Tkalčec te student arheologije i povijesti umjetnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, Ivan Valent iz Koprivnice. Pomoćnu stručnu i tehničku ekipu sačinjavali su Ivan i Zlatko Zvjerac, a poslove iskopa obavljali su radnici iz Torčeca. Arheološko-konzervatorska istraživanja položaja Prečno pole I u Torčecu većim je dijelom financiralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, u okviru znanstvenoistraživačkog projekta „Srednjovjekovno naseljavanje sjeverne Hrvatske u svjetlu arheoloških izvora" (šifra 197-1970685-0693), voditeljice dr. sc. Tajane Sekelj Ivančan, a dio sredstava osigurali su Grad Koprivnica te Koprivničko-križevačka županija, odnosno Društvo za povjesnicu i starine Torčec.

Arheološko nalazište Prečno pole I evidentirano je 1997. (Sekelj Ivančan, Zvjerac 1997; Sekelj Ivančan 2001), a tijekom studenoga 2002. obavljeno je rekognosciranje šireg terena smještenog sjeverno od središta mjesta Torčeca (Prečno pole I-III). Tom je prilikom u dubljim brazdama nakon jesenskog oranja zamijećeno nekoliko tamnijih mrlja s kulturnim slojem koji je preliminarno datiran u srednjovjekovno razdoblje (Sekelj Ivančan et al. 2003: 117-118, sl. 3-5, T. 2.). Sustavna su arheološka istraživanja poduzeta tijekom 2005., kada je ukupno evidentirano dvanaest većih kulturnih cjelina, ostataka objekata od kojih je jedan imao ognjište čvršće strukture, zatim nekoliko ukopa stupova, jedan grob s ukopom pokojnika iz druge polovine 8. st. te jedan recentan rov (Sekelj Ivančan 2006). U nastavku istraživanja tijekom 2006. ukupno je evidentirano osam kulturnih cjelina. Jedna od njih, najsačuvanija, bila je kvadratična oblika, s ognjištem u jugozapadnom dijelu. Osim te kuće, pronađena su dva okrugla vatrišta smještena na otvorenom, u blizini jednog od loše očuvanih objekata čiji su ostaci evidentirani u debljini od svega nekoliko centimetara (Sekelj Ivančan 2007).
Nastavkom istraživanja u 2007., u sondi (dimenzije 5x40 m) koja se pruža južno od iskopa iz 2005., ali prati

Torčec – Prečno pole I, ognjište okruglasta oblika s ulomcima keramičke posude i keramičkih diskoidnih kugli (foto: T. Tkalčec)

orijentaciju njive, evidentirane su samo dvije kulturne cjeline i to u sloju tvrde žute ilovače, na oko 25-30 cm relativne dubine. Riječ je o okruglastu ognjištu i posljednjim ostacima vjerojatno kvadratična objekta. U zapuni ognjišta, debljine 25 cm, pronađeno je više ulomaka keramike koji potječu od jedne smeđe-tamnocrvene posude tanjih stijenki, ukrašene jednostrukim valovnicama po ramenu i trbuhu, zatim tri keramičke diskoidne kugle i veći kameni brus. Ognjište dimenzija 0,98x0,80 cm smješteno je na otvorenom, izvan objekta. U drugoj zapuni, debljine 36 cm, prikupljeno je nekoliko ulomaka keramike ukrašene češljastim valovnicama i snopovima vodoravnih linija, nešto lijepa i pješčenjaka, kamena od žrvnja te mnoštvo šljunka. S obzirom na situaciju na čitavome istraženom dijelu lokaliteta, zaključeno je da su to ostaci manjega stambenog objekta, dimenzija 2,74x2,04 m, te da obje kulturne zapune pripadaju vremenu ranog, odnosno razvijenoga srednjeg vijeka.

Veoma velika površina od 208 m² otvorena 2007., na čijem južnom dijelu nije bilo arheoloških nalaza, navodi na zaključak da se srednjovjekovno naselje prostiralo uza sam južni rub meandra, dok nisu pronađeni novi ukopi pokojnika. S obzirom na to, u nastavku iskopavanja tog položaja sonde bi trebalo postaviti uza sam stari isušeni rukavac Drave.

Literatura

Sekelj Ivančan, Zvjerac 1997 T. Sekelj Ivančan, I. Zvjerac, Nekoliko srednjovjekovnih položaja u okolici Torčeca – Koprivničko-križevačka županija, Obavijesti HAD, XXIX/2, Zagreb, 1997: 65 – 69.

Sekelj Ivančan 2001 T. Sekelj Ivančan, Early Medieval Pottery in Northern Croatia. Typological and chronological pottery analyses as indicators of the settlement of the territory between the rivers Drava and Sava from the 10th to the 13th centuries AD", BAR, IntSer, 914, Oxford, 2001.

Sekelj Ivančan et al. 2003 T. Sekelj Ivančan, T. Tkalčec, B. Šiljeg, Rezultati analize ranosrednjovjekovnih nalaza i nalazišta u okolici Torčeca, Prilozi IAZ, 20, Zagreb, 2003: 113 – 130.

Sekelj Ivančan 2006 T. Sekelj Ivančan, Probna arheološka istraživanja na položaju Prečno Pole I u Torčecu kraj Koprivnice, AIA, II, Zagreb, 2006: 73 – 78.

Sekelj Ivančan 2007 T. Sekelj Ivančan, Nastavak arheoloških istraživanja na položaju Prečno pole I u Torčecu kraj Koprivnice, AIA, III, Zagreb, 2007: 51 – 55.

Sekelj Ivančan 2007 T. Sekelj Ivančan, Lokalitet: Torčec – Prečno pole I, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 124, 125.

dr. sc. Tajana Sekelj Ivančan

Summary

The archaeological site Torčec – Prečno pole I is situated on the south side of a big dried out meander of the river Drava which stretches north of the village of Torčec. This year's excavations, located south of the probes from 2005,

followed the field boundaries which made it 5 m wide and approximately 40 m long and resulted in 208 m² of the excavated area.
Only two cultural unit were recorded in the hard yellow clay layer at the relative depth of approximately 25-30 cm. They consist of a round hearth and the last remains of a probably rectangular object. Several pottery shards originating from a thin walled, brown-dark red vessel decorated with a wavy single lined pattern on its shoulder and body as well as 3 clay discoid spheres and a large whetstone were found in 25 cm thick fill of the hearth. The hearth, 0.98 by 0.80 m, is situated outside the dwelling. The other, 36 cm thick, fill contained several pottery shards decorated with a wavy comb-like pattern and bundles of vertical lines, some daub and sandstone, stones from a millstone and a considerable quantity of gravel. Considering the situation on the whole excavated area it was concluded that these were the remains of a smaller, 2,74x2,04 m dwelling and that both cultural fills could be dated to the Early and High Middle Ages.

Redni broj: 64
Lokalitet: Veliki Kalnik (stari grad)
Naselje: Kalnik
Grad/općina: Kalnik
Pravni status: Z-4068
Razdoblje: P, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U razdoblju od 11. studenog do 13. prosinca 2007., nastavljena su sustavna i zaštitna istraživanja na starom gradu Veliki Kalnik, k.č. 1/2, k.o. Kalnik. Voditeljica istraživanja bila je mr. sc. Lana Okroša Rožić iz Gradskog muzeja Križevci, a radove je financiralo Ministarstvo kulture.

Istražni radovi provode se od 2004. na jugozapadnom dijelu grada Velikog Kalnika, a dosadašnjim iskopavanjima obuhvaćeno je područje od južnog dijela grada. Godine 2007. raščišćena je i istražena sjeverna prostorija ulazne kule. Ispod sloja recentnog humusa pojavio se sloj urušene arhitekture. Osim priklesana kamenja, opeke i šute, sadržavao je dva fino obrađena gotička jastučasta klesanca koji su se odronili s uglova kasnogotičke kule – palasa, koja se uzdiže ponad južne prilazne kule. U jugoistočnom dijelu prostorije naišlo se na ostatke urušena svoda. Ispod sloja urušene arhitekture nalazio se sloj smeđe zemlje koji je sadržavao ulomke keramike rađene na brzorotirajućem lončarskom kolu, kovane čavle te životinjske kosti. Iz stratigrafske slike vidljivo je da se ispod sloja s kasnosrednjovjekovnim materijalom pojavljuje sloj tamno smeđe nešto masnije zemlje u kojemu su, osim kasnosrednjovjekovne keramike, sporadično pronalaženi i ulomci prapovijesne keramike. Ispod tog sloja pojavila se podnica prostorije, izrađena od nabijene i zapečene zemlje, premazane vapnom na koje je nabijano usitnjeno kamenje. Otkriveni su i ostaci dvaju stupova izgrađenih od opeke. Baze stupova su četverokutne, dimenzija 0,97x0,97 m i 0,92x0,96 m. Stupovi su očuvani u visini od šest, odnosno sedam redova opeke, a služili su kao nosači svoda. Podnica je u sjevernom dijelu prostorije očuvana dobro, dok je u južnom dijelu gotovo sasvim uništena. Na tom dijelu prostorije pojavio se prapovijesni sloj kasnovučedolske kulture koji, u ovoj fazi, nije istraživan.
Od pokretne građe najbrojniji su ulomci keramike. Rađena je uglavnom na brzorotirajućem lončarskom kolu, a ukrašavana je urezivanjem valovnice i vodoravnim žlijebljenim linijama, izvedenima na lončarskom kolu. Metalni nalazi zastupljeni su kovanim željeznim čavlima te željeznom vilicom s dva zuba. Dio keramike pripisan je prapovijesnoj kasnovučedolskoj kulturi. Među keramičkim materijalom izdvajaju se ulomci ukrašeni brazdastim urezivanjem u kombinaciji s bijelom inkrustracijom. Manjim probnim iskopavanjima 1980., na platou ispred ulazne kule, naišlo se na slojeve s kasnovučedolskom i licenskom keramikom (Homen 1981).
Ulazna kula, u kojoj su provedeni radovi 2007., pripada najmlađoj građevinskoj fazi staroga grada, a vjerojatno je izgrađena u drugoj polovini 16. st. Ispod kule nalazi se prapovijesno kasnovučedolsko naselje koje potječe iz razdoblja kasnog eneolitika ili ranoga brončanog doba. Daljnjim istraživanjima prapovijesnih slojeva, upotpunit će se dosadašnje spoznaje o stratigrafskoj slici na tom lokalitetu. Podnica prostorije zaštićena je geotekstilom i prekrivena zemljom.

Stari grad Veliki Kalnik, ulazna kula, sjeverna prostorija (foto: L. Okroša Rožić)

Literatura

Homen 1981 Zoran Homen, Novi nalazi na Kalniku, Muzejski vjesnik, 4, 1981: 19 – 24.
Okroša Rožić 2007 Lana Okroša Rožić, Arheološka istraživanja na starom gradu Veliki Kalnik u 2005. i 2006. godini, Cris, IX/1, Križevci, 2007: 88 – 100.
Zloušić-Iđaković 2004 Kristina Zloušić-Iđaković, Zaštitni radovi na starom gradu Velikom Kalniku u 2004. god., Cris, VI/1, Križevci, 2004: 96 – 101.

mr. sc. Lana Okroša Rožić

Summary

The rescue archaeological excavations at the old town of Veliki Kalnik started in 2004 and have been conducted ever since. So far, the excavations have comprised the southwestern part of the town, i.e. the area from the southern sub wall to the entrance part. In 2007, the clearance and excavation in the nortern room of the entrance tower was conducted. The survey resulted in discovery of the room floor. The floor was made of composed fired clay covered in lime with chipped stones pushed into it. The remains of two brick-built columns which served as roof support were also excavated. The floor is well preserved in the northern part of the room but almost completely ruined in its southern part. A prehistoric layer of the Late Vučedol Culture appeared on this part of the room but was not investigated at this phase of the survey. The entrance tower belongs to the most recent construction phase of the old town and had probably been built in the second half of the 16th century. The prehistoric Late Vučedol Culture settlement from the Late Eneolithic or Early Bronze Age is located under the tower. The further excavations of the prehistoric layers will complete the present knowledge of the stratigraphical picture of the site.

MEĐIMURSKA ŽUPANIJA

65 Gradišće

Redni broj: 65
Lokalitet: Gradišće
Naselje: Nedelišće
Grad/općina: Nedelišće
Pravni status: P-1937
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Arheološko nalazište Gradišće smješteno je u neposrednoj okolici naselja Nedelišća, točnije sjeverno od župne crkve Sv. Trojstva i korita potoka Trnave. Proteklih nekoliko godina pojačao se interes za organiziranjem prostora sjevernog dijela naselja Nedelišća, pa tako i samog područja Gradišća. Takav slijed događaja potaknuo je sustavna arheološka istraživanja koja su provedena tijekom kolovoza i rujna 2007. godine. Organizator istraživanja bio je Muzej Međimurja Čakovec, a voditeljica je bila kustosica Arheološkog odjela muzeja Branka Kovačić. Istražena je površina od ukupno 232 m², u četirima arheološkim sondama, podjednako udaljenima na središnjem i južnom dijelu središnjeg povišenja gradišta (k.č. 1005/2, 881, 885/1, 888/2, k.o. Nedelišće).

Položaj Gradišće mještani nazivaju „Potonula crkva“, a spoznaje o postojanju arheološkog nalazišta imao je već u 18. st. pavlin Josip Bedeković, koji u svojoj knjizi *˝Natale solum magni Ecclesiae doctoris sancti Hieronymi ...˝* spominje postojanje zidanih ruševina. Prva rekognosciranja položaja Gradišće obavila je 1972. povjesničarka umjetnosti Anđela Horvat, a nalazište je od tada predmet neprestanih arheoloških pregleda. Pokusna arheološka istraživanja uslijedila su 1984. godine. Tom je prilikom otkriven dio tlocrta nastambe, točnije dijelovi uništene podnice s jamom, te brojni pokretni arheološki nalazi (keramičko posuđe, pećnjaci i razni metalni predmeti). Rezultati istraživanja potvrdili su postojanje srednjovjekovnog nizinskoga gradišta sa središnjim povišenjem koje okružuje jarak (Tomičić 1986). Povijesnu podlogu naseljavanja nalazišta čine povijesni izvori koji već u 13. st. spominju Nedelišće kao središte većeg imanja, koje se tijekom sljedećih stoljeća razvija u trgovište.
Najvažniji nalazi 2007. otkriveni su istraživanjem najsjevernije smještene sonde (sonda A), gdje je već iskopom površinskih slojeva otkriveno mnoštvo fragmentiranoga keramičkog posuđa i pećnjaka. Iskop trećeg sloja rezultirao je pronalaskom opečnog temelja kaljeve peći, dok je pri vrhu sljedećega, četvrtog sloja otkrivena prva podnica. Uz brojne ulomke keramičkog posuđa i pećnjaka, pronalažen je i građevni materijal, prije svega crijep i karbonizirano drvo kao jasni ostaci krovne konstrukcije, te fragmentiran kućni lijep kao ostatak zidnih stijena. Iskop četvrtoga i petog sloja otkrio je nastavak širenja podnice. Ispunu sloja iznad samog poda činila je rahla struktura djelomice izgorjeloga kućnog lijepa, te poneki nalaz karboniziranog drva. U sloju ispod kućnog lijepa, tj. na samoj površini podnice, pronađeni su brojni keramički i metalni arheološki nalazi. U šestom sloju otkrivena je plitka jama (nazvana jama 1), ispunjena

Gradišće, pogled na istraženu sondu A (foto: B. Kovačić)

Gradišće, sonda A, pogled na temelj kalijeve peći i jamu 2 (foto: B. Kovačić)

Gradišće, keramičko posuđe (foto: B. Kovačić)

brojnim ulomcima keramičkog posuđa i životinjskih kostiju. Sedmi je sloj, uz otkriće jame (nazvane jama 2) smještene južno uz temelj kaljeve peći, rezultirao i otkrićem još jedne podnice. Da je riječ o starijoj podnoj strukturi govori njen smještaj na 20 cm ispod prve otkrivene podnice. Otkrivena stratigrafska struktura govori o postojanju dviju razina života u srednjovjekovnoj kući. Takvo otkriće potkrepljuje pretpostavke o trajanju i kontinuiranom naseljavanju područja Gradišća tijekom razdoblja razvijenoga i kasnog srednjeg vijeka.

Sonda B smještena je južno od sonde A i također je rezultirala otkrićem mnoštva pokretnoga arheološkog materijala. Najvažniji nalazi pronađeni su u četvrtom sloju, gdje su otkrivene dvije podnice, prva na dubini od 0,47 m, a druga samo 8 cm ispod površine prve otkrivene. Između navedenih podnih površina nalazio se sloj kućnog lijepa i karboniziranog drva, te brojni fragmenti keramičkih posuda.

Iskop sonde C rezultirao je brojnim pokretnim nalazima, međutim nisu otkrivene važnije stratigrafske strukture. Razlog je devastacija terena uzrokovana iskopom za potrebe preseljenja i postavljanja srednjonaponskoga nadzemnog elektroenergetskog kabelskog voda nedaleko od sonde.

Sonda D, dužine 20 i širine 2 m, popriječila je dio nalazišta koje je iz središnjeg povišenja prelazilo u jarak. Iskopom je južnog dijela sonde koji presijeca jarak potvrđena pojava šljunka i nedostatak pokretnih nalaza već u drugom sloju. Suprotna je situacija utvrđena na sjevernom dijelu sonde koja je obilovala ulomcima keramičkog posuđa i životinjskih kostiju. Sonda je D, dakle, potvrdila pretpostavke o postojanju i smještaju obrambenog jarka gradišta, ispunjenog vodom potoka Trnave.

Gradišće, pečatni prsten (foto: B. Kovačić)

Pronađene pokretne arheološke nalaze, uz veliku količinu životinjskih kostiju te građevnog materijala (prije svega cigle, crijepa, kućnog lijepa i grubo lomljena kamena), u najvećoj mjeri čini kuhinjsko keramičko posuđe (lonci, neglazirane zdjele, poklopci, spremišne posude) i stolno keramičko posuđe (čaše, tanjuri, vrčevi). Velika je većina posuda bez znakova lončara, a samo se na manjem broju na dnu nalazi križ, asimetričan ili simetričan, uokviren krugom. Osnovnu tehniku ukrašavanja kod većine nalaza čini horizontalno žlijebljenje, a javlja se po cijeloj površini trbuha (kod lonaca i čaša), na uskom dijelu oboda i ramenu posuda. Uz žlijebljenje je zastupljeno i urezivanje, utiskivanje prstiju i žigova te slikanje. Posuđe je uglavnom sive, crne, svijetlo smeđe i crvenkaste boje, a na nekom su uočljive promjene boje nastale uporabom na otvorenoj vatri. Većina je domaće izrade, dok se manji dio smatra uvoznim, i to uglavnom čaše ukrašene žigovima, urezima i slikanjem.

Pronađeni su i brojni ulomci keramičkih pećnjaka. Najbrojniji su zdjelasti i cilindrični s turbanastim proširenjem i šiljkom na vrhu. Od ostalih oblika zastupljeni su pećnjaci s prednjom kvadratičnom čelnom dekorativnom pločom (neglazirani te zeleno i smeđe glazirani), s motivima gotičke rozete, ratnika u oklopu s kopljem, likom vladara s krunom i žezlom i dr.

Pronađeni metalni nalazi prema vrsti i načinu uporabe dijele se na oruđe, oružje, ukrasne i ostale uporabne predmete. Najbrojniji su željezni čavli, potkove, fragmenti noževa, klinovi, raznovrsne spojnice, dok ostale nalaze čine dva primjerka konjskih žvala i lokota, kresivo, cjediljka, srp i koplje. Stakleni su nalazi malobrojni, a ističe se ulomak stijenke čaše tipa Krautstrunk. Posebnošću i kvalitetom izrade ističu se nalaz željeznoga kasnosrednjovjekovnog svijećnjaka i srebrni pečatni prsten. Najstariji nalazi pronađeni su kao inventar jame 1, otkrivene na istočnom dijelu sonde A, te su preliminarno datirani u razdoblje 14. st., dok je većina ostalih nalaza vremenski determinirana u razdoblje kasnoga srednjeg vijeka, dakle u 15. i prvu polovinu 16. st.

Literatura

Tomičić 1986 Ž. Tomičić, Srednjovjekovni arheološki izvori u međuriječju Mure i Drave-Prikaz rezultata novijih istraživanja, Arheološka istraživanja u Podravini i kalničko--bilogorskoj regiji, Izdanja HAD, 14, Koprivnica, 1986: 115 – 129.

Branka Kovačić

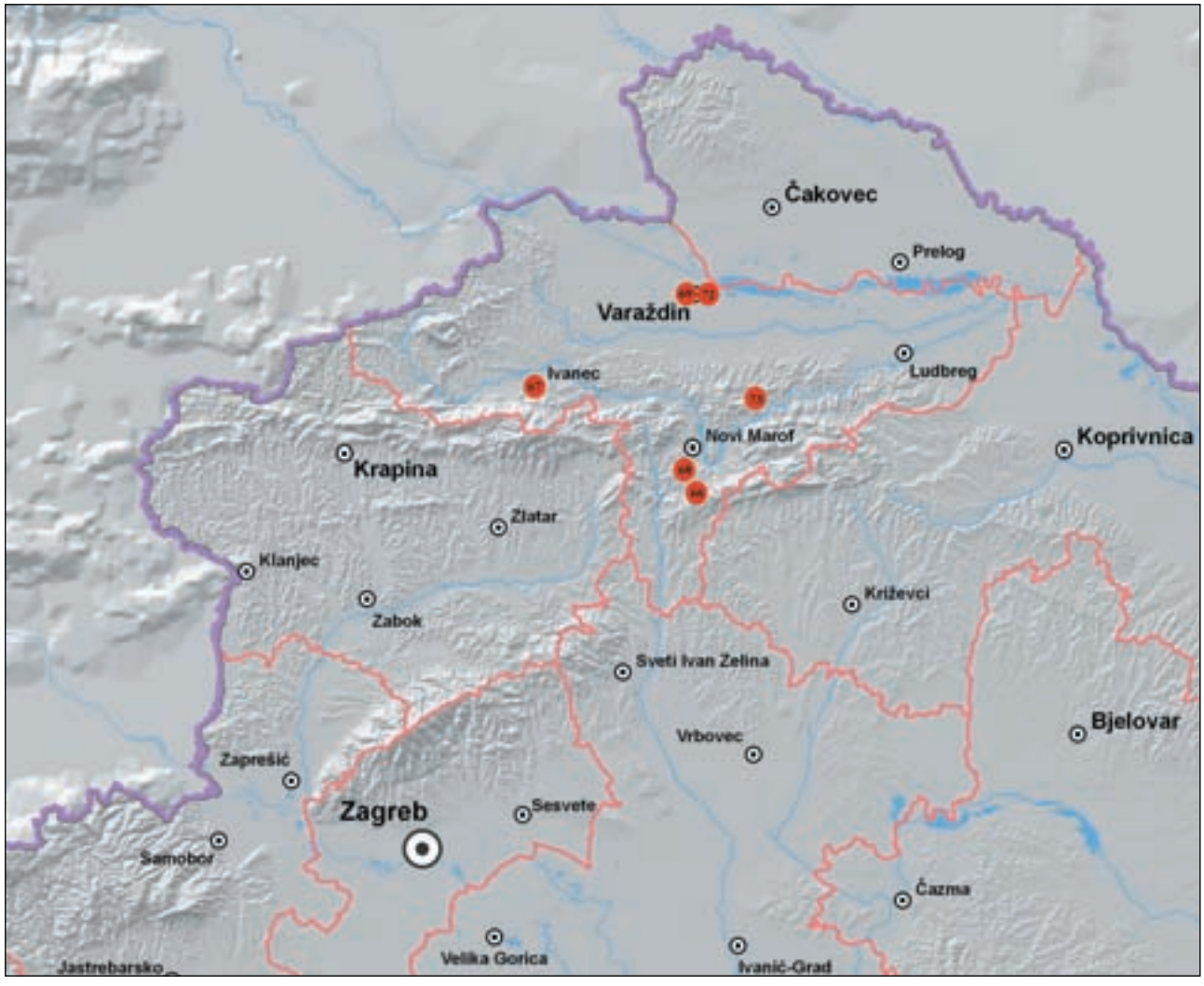
Summary

Archaeological site Gradišće is situated in the immediate vicinity of Nedelišće settlement. It is a medieval lowland hillfort featuring a central elevation surrounded by a moat. During 2007 four probes were made, covering a surface of 232 m². The most important finds were unearthed in probe A, situated in the central part of the elevation. Movable finds that were found included the remains of a Medieval house, or more precisely, foundations of a tiled stove and two floors. These confirmed the continuity of settling process on this area. The movable founds unearthed here indicate relatively high level of civilisation in the Medieval Nedelišće. We should also mention numerous pottery fragments of different shapes (pots, bowls, glasses, lids, candle holders), various stove tiles, different metal objects (nails, horseshoes, horse bits, padlocks, a sickle, spear, candle holder, seal ring) and a small amount of glass fragments.

Remains of medieval houses and movable finds were discovered in other probes as well, however they have been considerably less preserved. At the part of the site which stretched into the moat a probe shaped like a cross section was researched. Excavations confirmed the existence and the position of the hillfort moat which was filled with the water from Trnava brook.

Based on the preliminary analysis of the movable finds the results of the archaeological excavations have been dated to the period between the 14th and the 16th centuries.

VARAŽDINSKA ŽUPANIJA

66 Gradišće – Čanjevo
67 Ivanec – Stari grad
68 Utvrda Paka
69 Varaždin – jugozapadna zaobilaznica
70 Varaždin – kapela sv. Florijana
71 Varaždin – Preradovićeva 14
72 Varaždin – Vodnikova 2-4
73 Varaždinske Toplice – gradski park

Redni broj: 66
Lokalitet: Gradišće – Čanjevo
Naselje: Čanjevo
Grad/općina: Visoko
Pravni status: Z-2947
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervacija

U razdoblju od 23. travnja do 4. svibnja 2007., Hrvatski restauratorski zavod proveo je petu sezonu arheoloških istraživanja utvrde Čanjeva kod Visokog na Kalničkom gorju, a nakon istraživanja obavljena je i građevinska sanacija. Radove novčano pomažu Ministarstvo kulture i Općina Visoko, a građevinske radove izvodi tvrtka Havojić – – gradnja iz Visokog. Voditelj iskopavanja je mr. sc. Luka Bekić, a u radovima su sudjelovali arheolozi Robert Čimin (zamjenik voditelja), Lea Čataj, Ivana Haraša, Tihomir Percan, dva geodeta i desetak radnika.

Čanjevo, radovi unutar utvrde (foto: L. Bekić)

Nastavljeno je iskopavanje sektora C (palas) na najvišem dijelu utvrde i vanjskog lica sjeverne kule, a započela su istraživanja sektora L. Tako se nastojalo zatvoriti veću, djelomice istraženu cjelinu. U sektoru C tijekom prethodne kampanje pronađena je veća otpadna jama, datirana u mlađu fazu utvrde. Nalazi se zapadno od zida Z7 i sjeverno od zida Z8. Čini se da je velika količina razbijenih keramičkih posuda, uz mnoštvo životinjskih kostiju i metalnih nalaza, odbacivana na to mjesto u prvoj polovini 18. st. Toj dataciji u prilog ide pronađen novac kralja Leopolda (1655. – 1705.) iz 1697. godine. Od metalnih se nalaza izdvaja veći broj primjeraka željeznog pribora za jelo (razni noževi, vilice itd.), britvi i potkova za obuću. Između zida Z8 i zida Z22, pri samom kraju ovogodišnjih istraživanja pronađeni su tragovi tvrdo nabijene žbukane i glačane podnice. S obzirom na uzak, a dugačak prostor (više od 10 m), moguće je da je ondje riječ o hodniku između dviju zgrada. Među mlađim nalazima (prva polovina 18. st.) ističu se i dvije brončane svetačke medaljice, jedna s prikazom sveta tri kralja i jedna sv. Benedikta. S druge strane, između zidova Z7 i Z27, nalazi se nešto širi prostor koji, nažalost, nije istražen do zdravice, a planira se istražiti sljedeće godine. Od keramičkih posuda prevladava cakljeno posuđe (zdjele, tanjuri, tronošci), a pronađeno je i nekoliko keramičkih lula lokalne izrade prema turskim uzorima.
Kako se ove godine namjeravala barem djelomice sanirati sjeverna kula (Z13), arheološki je istraženo njezino vanjsko sjeverno lice do temeljne stope. Dokazano je da kula ima blag pokos, a širina zida najveća je u donjem dijelu na vanjskoj strani. Pored malobrojnih keramičkih i metalnih nalaza, najzanimljiviji je pronađen predmet željezna jednostavna križnica mača (najvjerojatnije husarske sablje iz 16. st.), a pronađeno je i nekoliko željeznih puščanih kugli.
Najviše truda utrošeno je na iskopavanje sonde L. Radilo se na vrlo strmoj sjevernoj padini, s namjerom da se razriješi pitanje spajanja mlađega „oblog“ i starijega „kvadratnog“ bedema. Bedem iz starije faze utvrde otkriven je u niskom stupnju očuvanosti (Z11, Z26, Z26b). S mjesta južne strane bedema izbačena je velika količina humusne zemlje, a osobito je debeo bio sloj urušenja (na nekim mjestima visok i više od 3 m). Usred prostorije otkriven je masivan samostojeći četvrtast stup, dimenzija 125x95 cm i visok gotovo 2 m. Vjerojatno je nosio dva luka prizemlja zatvorene prostorije, jedan prema sjevernoj strani i zidu Z26, a drugi prema višem dijelu utvrde, odnosno zidu Z22. Tome u prilog ide veća količina sedre pronađene u neposrednoj blizini. Zbog velike količine urušenog sloja, preostali dio prostorije namjerava se istražiti u sljedećoj kampanji. Od pokretnih arheoloških nalaza pronađena je veća količina ulomaka jednostavnih četvrtastih i čašastih pećnjaka.
Posrednim radovima otkrivene su i neke druge zanimljive novosti. Prilikom prikupljanja površinskog kamena s istočne strane utvrde nazirali su se tragovi obla masivna zida, vjerojatno tragovi još jedne, treće kružne kule koja je stajala na samom ulazu u grad. Njeni ostaci naknadno su ponovno zatrpani, a bit će istraženi idućih godina. Također, prilikom odvoza zemlje koja je iz iskopa odlagana u jarak utvrde, pojavio se prapovijesni sloj *in situ*, na temelju čega je moguće zaključiti kako je prapovijesna gradina bila veće površine od srednjovjekovnog burga, odnosno da se protezala i na pretprostoru utvrde. To se otkriće možda može povezati s nedavno prepoznatom uvalom sedamdesetak metara istočno od utvrde. Arheološka sondiranja pokušat će utvrditi je li tu zapravo posrijedi prapovijesni jarak i bedem, te koliko je taj prapovijesni sloj očuvan.

Drugu fazu radova na utvrdi Čanjevo činila je sanacija istraženih zidova koja je trajala u razdoblju od 13. lipnja do

Čanjevo, fugiranje zidova (foto: L. Bekić)

Čanjevo, nakon radova na sjevernoj kuli, pogled izvana (foto: R. Čimin)

Čanjevo, tanjur s mrljastim ukrasom s početka 18. st. (foto: R. Mosković)

5. listopada 2007. godine. Do sada je najveći dio obnove učinjen prošle godine, kompletnom obnovom sjevernog bedema i prizemne spremišne prostorije na vrhu utvrde. Tijekom 2007. obnovljena su tri zida na vrhu utvrde (Z7, Z8, Z22) i sjeverna kula (Z13). Zid Z8 nalazio se u vrlo lošem stanju te ga je bilo potrebno razložiti do zdrava dijela i potom ga vratiti u sličan oblik i visinu. Osobita pozornost pridavala se izgledu sjevernog lica te se pokušao vratiti prvobitan izgled. Lice zida fugirano je posebnom žbukom *Calx romana*, a od istog je veziva izrađena i kapa zida kako bi se spriječilo prodiranje oborinskih voda unutar zida. Isto se odnosi i na zid Z7, kojemu je popravljeno zapadno lice i načinjena mu je kapa. Zidu Z22 popravljena su oba lica i načinjena mu je kapa, a na južnoj strani popravljena su dva utora za drvene stupove. Na rekonstruiranoj prizemnoj prostoriji na vrhu utvrde postavljena su drvena vrata. Započela je i opsežna obnova sjeverne kule, kako bi se spojila dva kraka bedema obnovljena prijašnjih godina. U podrumu kule, na živoj stijeni popravljen je svojevrstan kontrafor u obliku visokih stuba. Kontrafor je imao zadaću držanja južne strane kule, kako zid ne bi skliznuo niz strmu liticu na kojoj je izgrađen. Vanjski sjeverni dio kule zahtijevao je najviše opreza prilikom obnove i rekonstrukcije. Zbog nedostatka novca, kula je popravljena u visini od oko 3 m od temeljne stope, a sljedeće godine bit će povezani rubni dijelovi na većoj visini, kojima prijeti urušenje.

Čanjevo, nakon radova na sjevernoj kuli, pogled iznutra (foto: M. Ćeran)

Istraživanja su pokazala kako se na utvrdi Čanjevo ispod velikih slojeva urušenja kriju zidovi očuvani u visini i većoj od 2 m, dok se do sada smatralo da se preostali „nevidljivi" zidovi nalaze u niskom stupnju očuvanosti od tek nekoliko redova kamena. Sve će zidove biti potrebno arheološki istražiti, građevinski obnoviti i konzervirati. Ovom kampanjom završeno je prvih pet godina istraživanja na utvrdi Čanjevo, čiji će rezultati uskoro biti objavljeni u zasebnoj monografiji.

Literatura

Tkalčec 2002 Tatjana Tkalčec, Stari grad Čanjevo, Cris, 1, Križevci, 2002: 19 – 25.

Bekić 2004 Luka Bekić, Utvrda Čanjevo, novi početak, Varaždin, 2004.

Bekić, Sekula 2005 Luka Bekić, Janja Sekula, Prilog istraživanju posjeda i utvrde Čanjevo, Cris VI/1, Križevci, 2005: 73 – 83.

Bekić 2005 Luka Bekić, Arheološki pogled na utvrdu Čanjevo i crkvu sv. Trojstva u Visokom, U: Visoko, oaza stare hrvatske krijeposti i čestitosti (ur. Gustav Kuzmić), Varaždinske Toplice, 2005: 242 – 251.

Bekić 2005b Luka Bekić, Lokalitet: Gradišće – Čanjevo, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 79 – 81.

Bekić 2007 Luka Bekić, Lokalitet: Gradišće – Čanjevo, HAG 2/2005, Zagreb, 2007: 126 – 128.

Bekić, Čimin 2007 Luka Bekić, Robert Čimin, Lokalitet: Gradišće – Čanjevo, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 137 – 139.

Bekić, u tisku Luka Bekić, Rezultati istraživanja i obnove utvrde Čanjevo na Kalničkom gorju, u: II. znanstveni skup Sveti Ivan Zelina - povijest i kultura, Sveti Ivan Zelina, 2006. (u tisku)

mr. sc. Luka Bekić
Robert Čimin

Summary

Croatian Restoration Institute conducted the fifth campaign of archaeological excavation and restoration of the medieval fortification Čanjevo. Archaeological excavations disclosed

that people inhabited this steep territory from the Copper Age to Late Iron Age and that the medieval burg was not erected until the 15th century. In the first place envisaged as a small patrician town, the construction was redesigned to serve as a military fortification during the wars with the Otoman Empire. It was used for living until the middle of the 18th century. During 2007 excavations were conducted in sector C where the remains of edifices from the earliest period of the fortification were found. Excavations were commenced at sector L where the younger round defense wall and the older square wall merge. A formerly roofed chamber stretching alongside the wall was discovered here. Foundations of the northern circular tower were researched as well. Several walls were renovated, mostly those that had been examined the previous year.

Redni broj: 67
Lokalitet: Ivanec – Stari grad
Naselje: Ivanec
Grad/općina: Ivanec
Pravni status: P-3147
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom jeseni 2007., Institut za arheologiju iz Zagreba obavio je šestu fazu arheološko-konzervatorskih istraživanja na lokalitetu Stari grad u Ivancu. Voditelj istraživanja bio je dr. sc. Juraj Belaj, a radove su financirali Grad Ivanec i Varaždinska županija. Kao i prethodnih kampanja (Belaj 2008b), i tijekom 2007. istraživan je prostor svetišta srednjovjekovne crkve sv. Ivana Krstitelja te njegove neposredne okolice, prostor južno od svetišta te sakristija prizidana sjeverno od njega (približno 100 m²).

Plan istraživanja na tome lokalitetu, koji su donijeli Grad Ivanec i Institut za arheologiju, u sljedećim godinama predviđa etapno istraživanje, konzerviranje te prezentaciju najzanimljivijih dijelova otkrivene arhitekture u središtu Ivanca. Ove je godine navedeni prostor istražen sve do zdravice, pa je tako dobivena cjelovitija kronološka slika lokaliteta tijekom srednjeg vijeka (Belaj 2008a). U svetištu su istražena 23 groba, od kojih su dva bila djelomice istražena 2004., u sakristiji deset grobova i dvije kosturnice te južno uz svetište tri groba od kojih je jedan u većoj mjeri bio istražen još 2006. godine. Svi su pokojnici u istraživanim grobovima bili položeni na leđa, orijentirani u smjeru istok-zapad (s glavom na zapadu), što se ujedno podudara i s orijentacijom crkve. Većina istraženih grobova bila je ukopana u zdravicu. Velik je broj grobova oštećen mlađim ukopima, što omogućava utvrđivanje međusobnih odnosa pojedinih grobova.

Na temelju rezultata, razvoj lokaliteta u srednjem vijeku mogao bi se prikazati u idućem slijedu.
Naselje – osim keramike u prilog postojanju naselja na tom položaju ponajprije govore pronađeni ostaci lijepa i ulomak pršljena. Najjasniji je trag naselja crn kulturni sloj.

Ivanec – Stari grad, tlocrt crkve s nalazima iz kampanje 2007. (izradile: N. Kovačević i A. Kudelić)

Ivanec – Stari grad, pogled na svetište prije konzervacije zidova (foto: J. Belaj)

Valja napomenuti da se na mnogim mjestima ispod crnoga sloja nalazio njemu sličan smeđ sloj, no s daleko manje nalaza. Za precizniju dataciju treba pričekati rezultate C-14 analiza. Možda od objekata tog pretpostavljenoga naselja (još neutvrđena trajanja) potječu i pojedini ostaci stupova i greda uočeni na lokalitetu.
Groblje na redove – pouzdano je mlađe od naselja jer su pojedini ukopi za grobove vidljivo presjekli crn kulturni sloj. Čini se da su upravo najstariji grobovi bili obloženi povećim oblucima (iskopanima iz zdravice). U ponekim grobovima tog horizonta pronađeni su pojedini predmeti tipični za bjelobrdsku kulturu.

Ivanec – Stari grad, grobovi obloženi kamenjem u jugozapadnom kutu svetišta (foto: F. Sirovica)

Crkva sv. Ivana Krstitelja četvrtasta svetišta s potpornjacima na istočnim uglovima. Datacija broda crkve još nije pouzdano utvrđena jer nisu detaljnije istraživani spojevi svetišta i broda. To će biti učinjeno iduće, 2008. godine. Svetište je pouzdano mlađe od groblja na redove, što je utvrđeno ove godine pronalaskom grobova presječenih temeljem zapadnoga zida svetišta, ispod trijumfalnoga luka. Postojanje toga temelja, kao i masivnost svih temelja za zidove svetišta (u kontrastu prema rasponu svetišta, ali i debljini temelja zidova broda) upućuju na dvije mogućnosti: ili je to prvobitno bio donžon kojemu je crkveni brod naknadno dozidan, ili je riječ o svojevrsnoj crkvi – tvrđavi. Kontinuitet svetog mjesta govori protiv pretpostavke o donžonu. Također se čini da su zidovi vrlo dobro prilagođeni redovima groblja, jer je jednake, gotovo pravilne I-Z orijentacije, a uz to je samo jedan zid presjekao starije grobove (barem je tako vidljivo nakon istraživanja unutrašnjosti svetišta). Više će podataka biti dobiveno istraživanjem spoja svetišta s brodom.
Crkveno groblje (u crkvi i oko nje). Na istome je mjestu pokopavanje nastavljeno i nakon gradnje crkve. Trajalo je sve do pred kraj njene egzistencije (17. st.). Mlađi su grobovi uglavnom pliće ukopani.

Među prikupljenim nalazima najviše je ulomaka keramike, metalnih predmeta te komada kućnoga lijepa. Pedeset i dva nalaza izdvojena su kao posebna. Riječ je uglavnom o valovnicama ukrašenima ili profiliranima ulomcima keramike, metalnim nalazima među kojima se ističu brončani prsten, brončane kopčice, željezne predice, ulomak praporca i dr., a među njima se nalazi i nekoliko profiliranih kamenova te životinjski zub pronađen u grobu koji je vjerojatno služio kao amulet.
Na kraju istraživanja izrađena je nacrtna dokumentacija svih otkrivenih temelja svetišta i sakristije: tlocrti, pogledi i presjeci (snimila ih je Nela Kovačević, dipl. arheol. iz tvrtke Arheo plan d.o.o.). Tijekom 2007. svi istraženi temelji svetišta i sakristije konsolidirani su i konzervirani. Nakon temeljita čišćenja zidovi su „fugirani". Neistraženi slojevi (južno, sjeverno i istočno od svetišta) prekriveni su geotekstilom i potom zatrpani slojem finoga pijeska.

Literatura

Belaj 2008a J. Belaj, 2008a, Arheološka istraživanja crkve Sv. Ivana Krstitelja u Ivancu godine 2007., AIA, IV, Zagreb, 2008., (u tisku)
Belaj 2008b J. Belaj, Arheološka istraživanja u Ivancu na lokalitetu Stari grad, Izdanja HAD, Pula, 2008., (u tisku)

dr. sc. Juraj Belaj

Summary

During 2007 the research the area of the sanctuary of St. John the Baptist's church was continued at the site Old town in Ivanec. The sanctuary and the areas to the south and to the north from it were researched down to the natural soil. This yielded a more complete chronological picture of the site during the Medieval period. Large number of finds indicated existence of a medieval settlement at the area

which would later become a graveyard with rows. Sanctity of the area was emphasized with the construction of a parish church of St. John the Baptist, featuring a square sanctuary with thick walls and strong buttresses at the eastern angles which could have served for defensive purposes. Burials were continued there after the construction of the church and the process continued to the end of its existence in the 17th century.

Redni broj: 68
Lokalitet: Utvrda Paka
Naselje: Paka
Grad/općina: Novi Marof
Pravni status: Z-1094
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervacija

Tijekom dviju godišnjih kampanja, u proljeće i u jesen 2007., nastavljeni su radovi na kasnosrednjovjekovnoj utvrdi Paki koja se kontinuirano arheološki istražuje i građevinski sanira od 2002. godine. Radove je proveo Gradski muzej Varaždin, financirali su ih Ministarstvo kulture, Varaždinska županija, Gradski muzej Varaždin, a znatnu pomoć svojim donacijama pružili su Akroterij Zadar, Trgonom Novi Marof i Kaming Ljubeščica. Gradska knjižnica i čitaonica Novi Marof te Radio Novi Marof od početka radova svake godine pružaju organizacijsku i medijsku potporu. Uz voditeljicu radova Marinu Šimek, sudjelovali su: Branimir Šimek, viši muzejski tehničar, Martina Jurišić, dipl. arheol., pet studenata i povremeno dva volontera. Građevinska sanacija zidova povjerena je Gradnji Havojić iz Visokog. Obje kampanje, konzervacija arhitekture i arheološko istraživanje, provedene su pod nadzorom Konzervatorskog odjela u Varaždinu te uz konzultacije s dr. Zorislavom Horvatom, autorom projekta djelomične rekonstrukcije ulaza u utvrdu. Radovi su se odvijali na k.č. 2347/75, 2347/78, k.o. Čanjevo.

Bezimena i zaboravljena utvrda koju je lokalno stanovništvo spominjalo kao „rimski grad“ nalazi se na brdu Gradišču, izdvojenu vrhu znatno višeg brda. Povoljan strateški položaj na 310 m n.m. iskorišten je u 13. st. za podizanje manje fortifikacije. Smještena iznad potočnih dolina Pake i Rakovnika, prirodnih prolaza kroz brdovitu Paku prema Kalničkom gorju, utvrda je služila za kontrolu komunikacije. Izgrađena je od lokalnoga vapnenačkog pješčenjaka koji se može naći i u neposrednoj okolici. Objekt je tlocrtom izvrsno prilagođen konfiguraciji platoa na vrhu. Prema današnjem stanju na terenu, prilazni put do utvrde ne može se sa sigurnošću rekonstruirati. Njegova se trasa može samo pretpostaviti s obzirom na to da je očuvan ulaz u objekt, a ispred ulaza otkrivene su rupe u koje su bile okomito uglavljene dvije grede. One su bile dio ulazne drvene konstrukcije, možda pokretnog mosta, no o izgledu tog dijela ulaza nema podataka. Međutim, evidentno je da se ulaz nalazio na sjevernoj strani, tamo gdje je padina brda najstrmija. Na istočnoj i zapadnoj padini nalaze se dva terasasta proširenja koja su svakako dio obrambenog sustava, no njihova će točna funkcija vjerojatno biti poznata

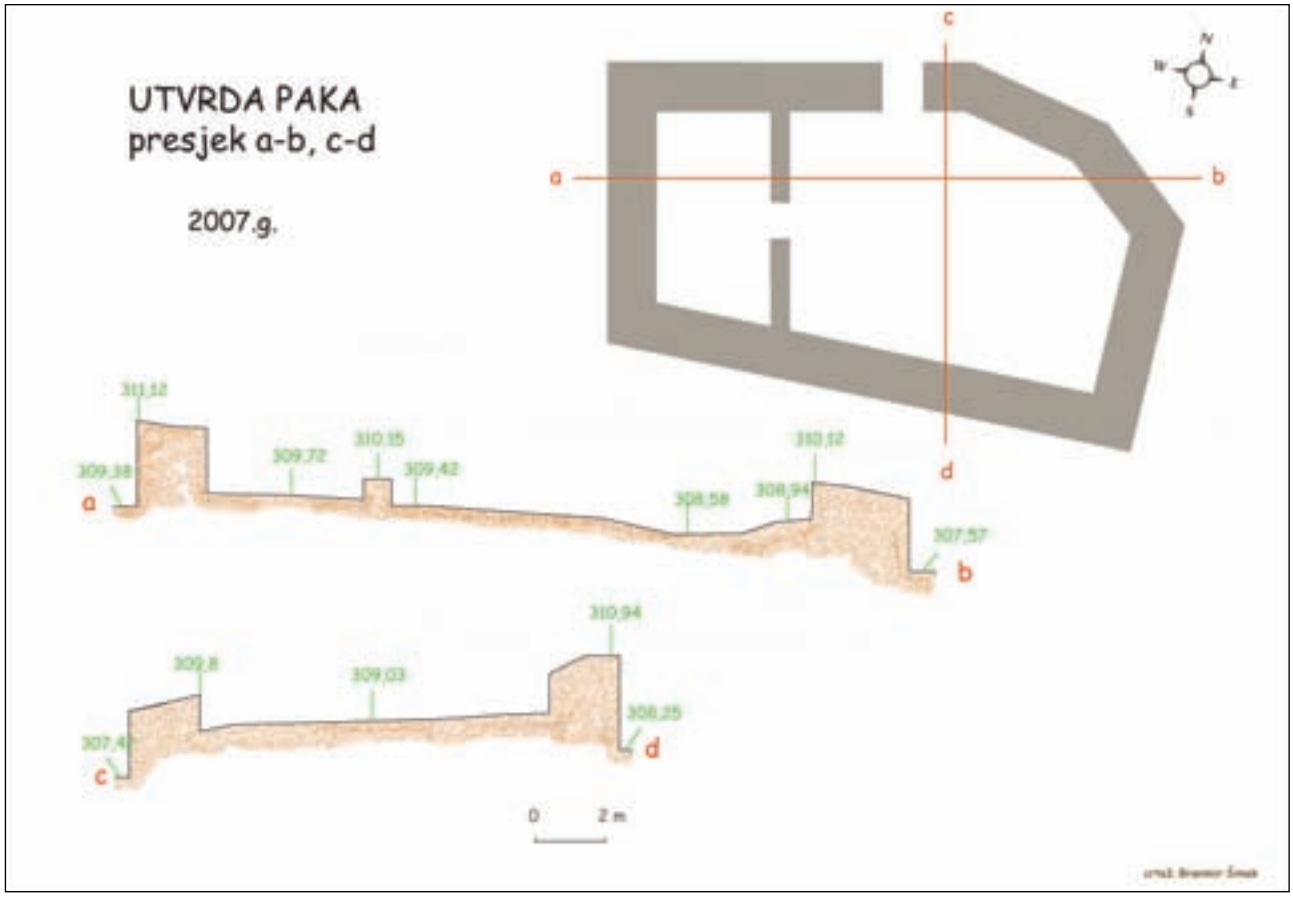

Ulaz u utvrdu prije djelomične rekonstrukcije (foto: B. Šimek)

nakon što se istraže i dijelovi izvan obrambenog zida.
Osnovna obilježja fortifikacije definirana su zahvaljujući dosadašnjim arheološkim istraživanjima. Tlocrtni oblik objekta nepravilan je šesterokut, što je svakako povezano s izgledom platoa koji je odabran za podizanje utvrde. Dva su osnovna prostora unutar obrambenog zida četvrtasta kula, sačuvana samo u razini prizemlja, te dvorište s uskim natkrovljenim hodnikom uz istočni zid. Krov hodnika nosili su okomiti drveni stupovi, čiji se položaj može rekonstruirati na temelju uočenih rupa u koje su bili uglavljeni nosači (Šimek 2007). Visina kule i visina obrambenog zida ne mogu se rekonstruirati jer za to nema podataka, no sigurno je da je kula imala više katova, što je u skladu s načinom gradnje istodobnih objekata. Ulaz u fortifikaciju je na cca 130 cm od prvobitnoga okolnog tla, odnosno od temeljne stope zida, što je potvrđeno nalazom dijela kamenog praga *in situ*, ali i originalnog popločenja ulaznog dijela. Debljina obodnog zida ujednačena je i iznosi 2 m.
Prilikom otkrića utvrde 2001., ostaci zida, i to isključivo trošne jezgre, bili su vidljivi samo na jugoistočnom dijelu, dok su sve ostale zidne strukture bile pod zemljom i obrasle gustim raslinjem. Tijekom višegodišnjih radova objekt je u svojem cjelovitom tlocrtu i u punoj visini očuvanih zidova, u pravom smislu riječi iskopan iz zemlje. Samo na najdubljim dijelovima zidova ostalo je djelomice očuvano lice građeno od većih priklesanih kamenih blokova slaganih u redove, mjestimice niveliranih umetanjem tankih kamenih ploča. Kamen je vezan žućkastom krupnozrnatom žbukom. Samo neki dijelovi zidova vezani su žbukom kojoj je

Ulaz nakon ugradnje arhitektonskih elemenata (foto: B. Šimek)

Profili utvrde (crtež: B. Šimek)

dodana usitnjena opeka. Najveći dio zidnih struktura bio je u znatnoj mjeri oštećen i očuvan samo u jezgri. Naime, nakon prestanka života u utvrdi arhitektura je bila izložena rušenju, a obrađeni kameni blokovi vađeni su iz zidova i odnošeni su u podnožje gdje su služili kao građevini materijal za stambene i gospodarske objekte. Znatan dio preostalih zidova uništilo je korijenje drveća. Korijenje je jednako tako uništilo hodne površine dvorišta i pod u kuli, pa su te strukture očuvane samo fragmentarno i na vrlo malim površinama.

O brojnosti posade u utvrdi može se samo nagađati, ali možda bi, uz druge korisne spoznaje, i takvim podacima rezultirala arhivska, povijesna istraživanja, koja bi se nužno trebala nadovezati na arheološka. Možda bi arhivski izvori pokazali je li utvrda na Gradišču bila u vezi s nedalekim Grebengradom, tim više što bi taj objekt teritorijalno mogao pripadati grebengradskom posjedu.

Radovi u 2007. odvijali su se u dvjema kampanjama: u proljeće su građevinski sanirane zidane strukture istražene u jesen 2006. (5. faza konzervacije); u jesen je arheološki istražen zadnji kvadrant dvorišta te vanjskog pojasa uz obodni istočni i južni zid (6. faza istraživanja).

U proljeće 2007. (od 8. svibnja do 11. lipnja), građevinski je saniran istočni dio obrambenog zida koji je bio istražen i djelomice pripremljen za konzervaciju u jesen prethodne godine. Osim na zidu, radovi su se odvijali i na ulazu u objekt, kako je to bilo planirano prethodne sezone. Sanacija istočnog zida provedena je na već ustaljen način, dakle jednako kao što se radilo i svih prethodnih godina. Zid je konzerviran u cijeloj svojoj dužini od 10 m, do prosječne visine od cca 2,5 m. Širina je zida 2 m. Manji dio zida koji je očuvan do visine od 3,5 m, bit će saniran u sljedećoj kampanji 2008. godine. Radovi su provedeni prema već ustaljenim fazama: demontaža loših i oštećenih dijelova arhitekture, suho čišćenje čvrstih struktura, ispiranje vodom pod pritiskom, gradnja vanjskoga i unutrašnjeg lica zida, ispunjavanje jezgre zida, oblikovanje tjemena s nagibom za otjecanje oborinskih voda, zamazivanje fuga. Kod radova je uporabljen originalan kamen s lokaliteta, ali su pojedini ugaoni dijelovi oblikovani i doklesani na licu mjesta, jer upravo dobro obrađeni kameni blokovi nedostaju, budući da su nakon propasti utvrde razneseni za izgradnju novijih objekata u dolini. Jezgra je vezana vapnenom žbukom uz minimalan dodatak cementa, dok su svi dijelovi zida koji su izloženi atmosferskim promjenama sanirani specijalnom žbukom *Calx romana*. Ta se žbuka tijekom nekoliko zimskih sezona pokazala kao iznimno kvalitetna i otporna.

Osim na istočnom zidu, radilo se i na ulazu u utvrdu. Prema projektu dr. Zorislava Horvata (iz 2006.) isklesani su elementi ulaza – prag i oba dovratnika. Uz velike poteškoće, teški kameni elementi dopremljeni su na strm vrh, podignuti na svoje mjesto te su ugrađeni i povezani sa zidnim plaštem. Time je zapravo realizirana djelomična prezentacija ulaza u utvrdu. Potpuna prezentacija ulaza podrazumijeva izgradnju drvenog podesta sa stubama (projekt dr. Zorislava Horvata) i postavljanje infoploče, dok

će putokazi te uređenje (trasiranje) pristupnog puta do ulaza u utvrdu činiti zadnju fazu Projekta Paka.

Šesta faza arheološkog istraživanja provedena je od 24. rujna do 26. studenog 2007., s više prekida zbog lošeg vremena. Prije početka iskopavanja lokalitet je uređen: s cijele je površine očišćeno raslinje, razvrstan je kameni materijal preostao nakon konzervacije, pripremljena su mjesta na koja će se deponirati nove zalihe kamena izvađenog prilikom iskopavanja. Taj materijal bit će uporabljen u sljedećoj fazi konzervacije 2008. godine. Nakon uređenja i pripreme lokaliteta, započelo je istraživanje i čišćenje južnog zida i to njegova istočnog segmenta. Sa zida je najprije uklonjeno raslinje, zatim je skidan sloj humusne zemlje (S.J. 04) te je odstranjeno urušenje visine do 150 cm. U sloju urušenja (S.J. 06) nalazila se tamna zemlja, žbuka, nešto arheološkog materijala te u najvećoj mjeri lomljen i djelomice obrađen kamen – građevni materijal. Jednakim su se redoslijedom nakon toga odvijali radovi na unutrašnjoj, dvorišnoj strani obrambenog zida. Nakon što je i dvorišna strana zida očišćena, započelo je istraživanje zadnjeg kvadranta dvorišta, odnosno kvadranta V. Kvadrant V završava uz očišćeni dio južnog zida. Površina mu je iznosila 25 m². Uz stratigrafske jedinice evidentirane tijekom prethodnih istraživačkih kampanja, istražene su i neke nove, npr. S.J. 39 – taman crno-crveni paljevinski sloj debljine do 4 cm, s arheološkim materijalom, uz vanjsku stranu SZ zida; S.J. 40 – zdravica, izrazito žuta zemlja s prirodnim lomljenim kamenom, uz vanjsku stranu zida; S.J. 41 – prvobitan humus na padini izvan obrambenog zida; S.J. 42 – kanal za odvodnju vode iz dvorišta, završava ispustom vidljivim na vanjskoj strani južnog zida. Stratigrafska slika identična je već utvrđenoj stratigrafiji dvorišta.

Raznolikost arheoloških nalaza uklapa se u sliku do sada iskopana materijala. Evidentirana su 43 posebna nalaza, tako da je njihov ukupan broj 245. Od posebnih nalaza treba spomenuti: potkovu i fragment potkove s uglavljenim čavlićem, dijelove brave, željezni vrh korica noža, brončani ukrasni predmet, okov pojasa, nož s trnom, žvale istoga tipa kao i do sada pronađena tri primjerka (Šimek 2006: sl. 6), jedanaest različitih vrhova strelica od kojih je osobito zanimljiv onaj u obliku slova V. Prikupljena je gruba kućna keramika, nekoliko ulomaka fine slikane keramike te životinjske kosti – ostaci hrane. Arheološki nalazi pripadaju vremenu od kraja 13. do kraja 15. st. Zanimljiv je podatak da je osam šiljaka strelica nađeno u sloju prvobitna humusa, neposredno uz vanjsku stranu južnog zida, što upućuje na napad iz smjera juga, odnosno s prijevoja kojim se najlakše moglo približiti objektu.

Uz te radove, spuštena je razina tla uz vanjsku stranu zapadnoga, južnog i istočnog obrambenog zida, do temeljne stope. Time je omogućeno snimanje visina temelja na cijelom njegovom potezu. Zanimljive su velike razlike u širini temeljne stope: od 0 do gotovo 80 cm. Naime, na dijelu južnog zida temeljna stopa uopće ne postoji. Također je važan podatak koji se odnosi na visinski razmak između građevinskih skela: na vanjskom plaštu južnog zida sačuvana je jedna rupa od skele u razini nižoj od ostalih, pa se jedino na tome mjestu može izmjeriti visina između donje i gornje skele, koja iznosi oko 120 cm.

Zbog hladnoće, smrzavice i snijega, kv. V nije istražen do kraja. Završno istraživanje bit će provedeno u jesen 2008., iskopom probnog rova kroz cijeli dvorišni prostor. U sljedećoj će fazi također biti istraženo istočno i zapadno terasasto proširenje na padini ispod objekta. Tijekom arheološkog istraživanja, u suradnji s Konzervatorskim odjelom iz Varaždina na zid utvrde postavljena je brončana ploča – oznaka za spomeničku baštinu. Postavljanjem ploče obilježen je 1. studeni – Dan varaždinskog muzeja. Nakon istraživanja, svi su arheološki nalazi očišćeni, a kosti su odvojene za eventualnu analizu. Nekoliko metalnih nalaza izdvojeno je kao prioritet za restauraciju. Na lokalitetu su ulaz u utvrdu i ulaz u kulu zaštićeni geotekstilom. Konzervirane dijelove obodnog zida nije bilo potrebno zaštićivati. Terenska dokumentacija vođena je na već ustaljen način. Fotografskim i videozapisima dokumentirano je istraživanje i sanacija arhitekture. Terenski crteži digitalno su obrađeni i pohranjeni na CD-u. Posebni nalazi upisani su u obrasce, jednako kao i stratigrafske jedinice. Snimljeno je oko 400 fotografija te dva videozapisa. Dokumentacija i arheološki nalazi pohranjeni su u Arheološkom odjelu GMV-a.

Literatura

Šimek 2006 Marina Šimek, Srednjovjekovna utvrda Paka kod Novog Marofa, Novomarofski zbornik, Novi Marof, 2006: 68 – 80.

Šimek 2007 Marina Šimek, Utvrda Paka, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 144 – 146.

Marina Šimek

Summary

Research and rescue archaeological excavations at the late medieval fortification Paka were continued in 2007. Smaller stone fortification was erected in the second half of the 13th century at a prominent peak above a brook valley which is still one of the rare natural passage ways in the hilly and heavily penetrable area in the vicinity of Novi Marof.

10m of a 2.5m tall and 2m thick wall were restored. The entrance to the fortification was also restored by building in new stone elements which were crafted according to the project by dr. Z.Horvat. A doorstep and a door post were also constructed and connected with the wall cape. In this way a partial presentation of an entrance to the object was realised. Archaeological excavations encompassed a part of a southern defense wall and the last unexplored quadrant of the yard. A water drain canal was discovered in the yard, leading the water through the outlet on the southern wall. Total number of finds, together with the new 43 separate finds, now amounts to 245. Among the separate finds these should be emphasized--horseshoes, knife with a thorn, entirely preserved horse bite and an ornamental bronze appliqué, parts of a door lock and eleven different arrow heads. The arrow head shaped like a letter V is the only one that has been found in Paka hitherto. Besides the small number of fine ochre pottery fragments the coarse fragments are much more numerous. During the excavations alongside the outer side of the entire wall cape, the level of the ground was

lowered to the foundation block. Absolute altitudes of the foundations were measured as well. Measuring indicated large differences in the depths of the terrain which is connected with the original configuration of the terrain. It was also determined that the width of the foundation block is not balanced; it ranges from 0 cm to almost 80 cm.

Redni broj: 69
Lokalitet: Varaždin – jugozapadna zaobilaznica grada
Naselje: Nedeljanec, Kneginec
Grad/općina: Varaždin
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: arheološki nadzor

U proljeće 2006. započela je izgradnja drugog dijela jugozapadne zaobilaznice grada Varaždina, odnosno dionice od sela Nedeljanca do sela Kneginca. Zbog posebnih uvjeta zaštite kulturnog dobra, koje je izdao Konzervatorski odjel u Varaždinu, Hrvatski restauratorski zavod proveo je arheološki nadzor nad građevinskim radovima tijekom izgradnje ceste na stacionažama od 6+000 do 13+000 km. Nadzor je trajao 20 radnih dana, u razdoblju od svibnja 2006. do svibnja 2007., a u njemu su sudjelovali arheolozi Luka Bekić, Robert Čimin, Ivana Haraša, Vesna Zmaić i Lea Čataj.

Početak arheološkog nadzora kasnio je u odnosu na građevinske radove te su slijedom toga devastirana dva arheološka nalazišta koja su bila zahvaćena građevinskim radovima krajem travnja 2006. godine. S obzirom na to da je investitor započeo gradnju prije nego što je ugovorio arheološki nadzor, uslijedila je privremena obustava radova. Nakon toga sklopljen je ugovor o arheološkom nadzoru s HRZ-om, pa su na preostalom dijelu dionice radovi pravodobno nadzirani, ali nova nalazišta nisu pronađena. Često su se pojavljivali problemi oko investitorova (Hrvatske ceste) otkupa zemljišta, zbog čega su seljaci često prekidali građevinske radove na duže vrijeme. Radovi su ponovno započinjali bez obavijesti i u nepoznato vrijeme, tako da se neko vrijeme nisu mogli ni kvalitetnije pratiti. No neovisno o tome, pored dvaju spomenutih novih arheoloških nalazišta, na ostalim su dijelovima trase pronađeni samo mjestimični i pojedinačni arheološki nalazi.

Jalkovec – Šarnica, stariježeljeznodobna otpadna jama tijekom iskopavanja (foto: L. Bekić)

Jedno od dvaju novih nalazišta jest polje Šarnica (nazvano prema topografskoj karti), zapadno od sela Jalkovca. Arheološki pokretni i nepokretni nalazi uočeni su između stacionaža 6+300 i 6+800, a čini se kako trasa zaobilaznice prolazi kroz rubni dio naselja, dok bi njeno središte trebalo očekivati istočno, na blago povišenu položaju sjeverno od rijeke Plitvice. Neposredno prije zasipavanja trase šljunkom (a prije potpisivanja ugovora između investitora i HRZ-a) pronađeno je više otpadnih jama i ostataka stupova drvenih kuća. Tom su prilikom u posljednji tren arheološki iskopane tek dvije manje otpadne jame, dok su ostale već sljedećeg dana zatrpane i uništene građevinskim radovima. Od arheoloških se nalaza ističe određena količina ulomaka keramičkih posuda, keramički piramidalan uteg i kameni brus. Ta dva objekta datirana su u početak starijega željeznog doba, dok dio brojnih slučajnih nalaza pronađenih u okolici upućuje na to da se ondje živjelo i u mlađem željeznom dobu, antici i ranom srednjem vijeku. Tadašnji stanovnici izabrali su blago povišene položaje sjeverno od rijeke Plitvice kako bi na njima gradili svoje nastambe, dok su niži položaji, čini se, bili nenaseljeni. Tih je položaja više na poljima Šarnica, pa je teško precizno odrediti granice kulturnog dobra.

Drugo je nalazište na poljima Prodnice sjeverno od sela Črnca (nazvano prema topografskoj karti), a južno od rijeke Plitvice. Arheološki nalazi pronađeni su pored trase na zemlji izbačenoj radnim strojevima od stacionaže 12+250 do 12+450. Ni na jednome mjestu nije se ušlo u trag nepokretnim objektima *in situ*, jer su prije službenog dolaska arheologa građevinari već nasipali šljunak za budući cestovni prijelaz Turčin. Među pronađenim keramičkim ulomcima ističu se ulomci posuda koje pripadaju mlađem željeznom dobu, posebice ostaci grafitnih situla, ali veći dio nalaza pripada kasnome srednjem vijeku i ranome novom vijeku. Na terenu su vidljive brojne prastruge i prarukavci rijeke Plitvice, pa se može zaključiti kako je to naselje slične vrste kao Jalkovec – Šarnica te druga poznata iz okolice Varaždina, kao što su Varaždin – Brezje, Kelemen – Šarnica, Šemovec – Šarnjak itd. Na temelju izvješća o arheološkom nadzoru pokrenut je postupak preventivne zaštite obaju opisanih arheoloških nalazišta te su propisane dodatne mjere zaštite nalazišta u slučaju dodatnih radova na trasi zaobilaznice.

Robert Čimin
mr. sc. Luka Bekić

Summary

Croatian Restoration Institute conducted archaeological supervision during the construction works at south-western Varaždin city bypass, section Nedeljanec to Kneginec. The works were conducted in the period from May 2006 to May 2007. On this occasion two new archaeological sites were disocvered: Lekovec-Šarnica site at the position from 6+300 to 6+800 and Črnec-Prodnice at the position from 12+250 to 12+450. The first site probably belongs to

the Early Iron Age, although a small number of pottery fragments from Late Iron Age, Antiquity and Early Medieval has sporadically been found as well. The other site has also yielded various fragments that have been dated to the Late Iron Age, Late middle ages and the Modern age. Other sections of the bypass route have not yielded any finds of archaeological importance.

Redni broj: 70
Lokalitet: Varaždin – kapela sv. Florijana
Naselje: –
Grad/općina: Varaždin
Pravni status: Z-2270
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološka istraživanja prostora lađe kapele sv. Florijana u Varaždinu provedena su u sklopu opsežnih konzervatorsko-restauratorskih radova, koje na spomenutu objektu izvodi Hrvatski restauratorski zavod. Istraživanja su provedena od 7. do 19. studenog 2007. godine. Voditeljica objekta je Teodora Kučinac, d.i.a., a voditeljica arheoloških istraživanja Tajana Pleše, dipl. arheo.

Kapela sv. Florijana nalazi se u središtu Varaždina, sa sjeverne strane opkopa. Prva, drvena kapela sagrađena je 1672., a bila je srušena 1733. godine. Nova, zidana kapela podignuta je 1752., dok je kripta sagrađena 1773. godine. Kapela je stradala u požaru 1776., a obnovljena je već sljedeće godine. Kapela je posljednji put obnovljena 1870. godine. Radi skladnih proporcija i kvalitetna inventara koji obogaćuje interijer, kapela sv. Florijana svakako je jedan od najljepših varaždinskih sakralnih objekata. Prva zaštitna arheološka istraživanja provedena su tijekom građevinskih radova na iskopu za drenažu uz sjevernu i zapadnu stranu kapele 2001. godine. Istraživanjima je potvrđen izvorni vanjski hodni sloj oko kapele. Arheološki nadzor proveden je prilikom građevinskog zahvata na prostoru sakristije 2005. godine. Nađena je manja količina atipične keramike koja je datirana u 18. i 19. st., te manja količina ljudskih kostiju. Arheološkim radovima istražena je unutrašnjost kapele sv. Florijana, tj. prostor lađe i svetišta. U istočnom dijelu lađe današnje kapele nađeni su temelji prve drvene kapele. Temelji su sačuvani do zapadne linije masivne, kamene ploče koja se nalazi u sredini lađe (ulaz u kriptu). Stara kripta na tom je mjestu zidom odijeljena od one mlađe, Eberove kripte. Unutrašnja širina stare kapele iznosila je 640 cm (širina zidova 60 cm). Sačuvana dužina kapele do tjemena apside jest 895 cm. Udaljenost S temelja stare kapele od S zida postojeće kapele jest 100 cm, dok je J zid postojeće kapele postavljen usporedno s J zidom stare kapele. Kapela je na istočnom kraju bila zaključena poligonalnom apsidom. Sačuvan je i temelj oltara (190x100 cm). Svi istraženi temelji građeni su od krupnijega lomljenog kamena s obilnom uporabom žućkasto-bjelkastog veziva.
Gotovo cijelom širinom lađe rasprostire se jednostavna, svođena kripta. Radi već spomenuta razloga nije moguće zaključiti koja je bila njena puna dužina, kao ni kako se

Istočno pročelje kapele sv. Florijana (foto: T. Pleše)

ulazilo u nju. Kripta je bila podijeljena na dva jednaka dijela – sjeverni i južni (širina pojedine volte 200 cm), koji su međusobno odijeljeni kamenim zidom. Dva dijela kripte na zapadnom dijelu spaja mala, poprečna volta trapezoidna oblika. Temelji kripte također su izgrađeni od nepravilna, žućkasta lomljenca. Kripta je na istočnom dijelu zaključena ravnim zidom, također građenim od lomljenog kamena.
Zidana kapela sv. Florijana sagrađena je na mjestu srušene drvene kapele. Zbog novih urbanističkih zakonitosti i rješenja, nova kapela dobila je i novu orijentaciju – ulaz je smješten na istoku, dok je svetište okrenuto na zapadnu stranu. Radovi na novoj kapeli dovršeni su 1752. godine. Novu kriptu sagradio je 1773. majstor Jakov Erber. Nažalost, povijesni izvori ne spominju do kada je stara kripta bila rabljena, ni kada je zazidana.
Kao što je već spomenuto, prostor lađe je najlakše podijeliti upravo granicama dviju spomenutih kripti. One su odijeljene kamenim zidom postavljenim u smjeru sjever-jug, od zida do zida nove kapele. Erberova kripta zauzima cijeli prostor spomenuta dijela lađe te veći dio svetišta. Kripta je u podijeljena u devet polja (šest u lađi i tri u svetištu). Sve konhe su građene su od opeke. Glavni ulaz u kriptu nalazio se na sjevernom zidu kapele. Taj je ulaz apostrofiran malim, kamenim raspelom. Kako se ulaz nalazi ispod današnjega hodnog sloja, te kako su oko crkve već izvedeni svi potrebni građevinski radovi, nije postojala mogućnost da se u kriptu uđe kroz ta vrata. U tu se kriptu ušlo kroz sekundaran ulaz, tj. kroz prolaz koji se nalazi ispod kamene ploče smještene u sredini lađe. Prostor kripte podijeljen je u nekoliko dijelova dvama hodnicima. Prvi, kraći hodnik (hodnik A) proteže se u smjeru sjever-jug (tj. od izvornog ulaza na sjevernom zidu kapele prema jugu). Drugi hodnik (hodnik B) proteže se od razdjelnog zida

sa starom kriptom na istoku do glavnog oltara na zapadu. U prostoru ispod svetišta hodnik B rastvara se u pravilnu pravokutnu prostoriju. Cijeli je prostor kripte nadsvođen, dok je podnica izrađena od utabane zemlje.

Sve grobnice u kripti smještene su u duboke, lučno svođene niše. Sve su niše podjednakih dimenzija (200-220x55x80 cm). Postavljene su na tri razine i u većoj mjeri prate linije temelja nove kapele sv. Florijana, ali i linije svodnog sustava. Na svim su grobnicama jasno vidljivi tragovi natpisa izvedeni plavom bojom. Netaknuto je zatečeno svega 12 grobnica.

Hodnik A je na sjevernoj strani zaključen već spomenutim vratima. Vrata (158x113 cm) imaju klesan kameni okvir. Uz prag su sačuvane tri visoke stube, smještene unutar temelja sjevernog zida kapele, s blagim otklonom prema zapadu. Može se pretpostaviti da je vrijeme kada su vrata zazidana ujedno i vrijeme kada kripta prestaje biti u funkciji. S istočne strane kripta je određena kamenim zidom kojim su odijeljene stara i nova kripta. Na tom zidu nema niša s grobnicama zbog male širine hodnika (185 cm). Sa zapadne strane hodnika A prostor je iskorišten u trima razinama, s time da se na svakoj nalaze po tri niše. Iznimka je srednji red, gdje je iskorištena puna visina svoda, tako da se na vrhu nalazi još jedna plitka, mala niša. U južnom produžetku hodnika A, u dijelu koji se nalazi južno od hodnika B, bilo je smješteno sedam (osam?) grobnica. I taj je prostor uvelike bio određen lučnim svodom tog dijela kripte. Istočni je dio bio podijeljen u (barem) tri niše, od čega je ostala sačuvana samo jedna. Na južnom, začelnom zidu srednje (uništene) niše vrlo se jasno mogu vidjeti tragovi starog oslika, tj. natpisa. Iako natpis nije čitljiv, jasno je da se iza tog zida nalazi još jedan red niša. Te bi grobnice tlocrtno zauzele prostor do južnog temelja kapele. Stoga su to kronološki najstariji sačuvani ukopi u novoj kripti. Zapadni dio tog prostora ostao je u cijelosti sačuvan, odnosno sve su četiri niše ostale konstruktivno netaknute. I na njihovim su začelnim zidovima također vidljivi tragovi starog oslika (bojanih oznaka grobnih vanjskih ploča), stoga se može zaključiti da se i iza tih niša nalazi red niša koje su vremenski sukladne spomenutim nišama u istočnom dijelu tog prostora. Na istočnom zidu tog prostora također su utvrđeni zanimljivi nalazi. Već spomenut ulaz u kriptu (ulaz iz lađe) zauzeo je prostor dviju starijih niša. Od njih je ostao sačuvan samo dio pregradnog svoda, te dio oslika na vanjskoj ploči pojedine niše. Južno od njih nalazi se još jedna od dvanaest zatvorenih grobnica.

Hodnik B s južne strane nema ni jednu nišu. Sa sjeverne je pak strane uzidana niša koja se svojim rješenjem razlikuje od svih ostalih. Ta je niša položena po dužini paralelno s hodnikom te je u cijelosti iskoristila prostor sve do vrha luka. Ispod nje smještena je samo jedna, znatno niža niša. Iza te gornje niše vidljiv je dio južnog zida najviše niše iz hodnika A. Nadalje, dolazi do znatnog skošenja u prostornoj organizaciji sjevernije niše prema istoku. Na kraju hodnika B nalazi se pravokutna prostorija. Istočni zid te prostorije nalazi se neposredno ispod istočne linije

Pogled s pjevališta na istraženu lađu kapele (foto: N. Vasić)

Erberova kripta – pogled na istočni zid prostorije na Z kraju hodnika B (foto: N. Vasić)

stube glavnog oltara. Sa svih četiriju strana određena je nišama postavljenima u tri, odnosno četiri razine. Sve niše smještene su tako da maksimalno prate rješenja svodnog sustava. Prostorija se gotovo u cijelosti poklapa s prostorom svetiša ispred glavnog oltara. U toj prostoriji nađeno je pet intaktnih grobnica.

U iskopu u unutrašnjosti kapele sv. Florijana nađeno je malo pokretnoga arheološkog materijala. Nađena keramika pripada grupi uobičajene novovjekovne kućne keramike. Posebno treba izdvojiti mali ulomak majolike beretine (*maiolica berettina* odnosno *bigia* ili *azzurrini*). Nađena je i veća količina jako korodiranih, kovanih čavala. Jedina je iznimka metalni privjesak – križić jednakih stranica sa sačuvanim jednostavnom karičicom. Očekivano, u kripti je nađen samo jedan keramički predmet (jednostavan vrč s drškom). Kako je na njegovu dnu nađena veća količina organske tvari tamno plave boje, može se pretpostaviti da su to ostaci plave boje kojom su se označavale netom zatvorene grobnice. U kripti su pronađena i dva metalna predmeta. Jedan je nalaz iskrivljena tanka metalna pločica s ugrebanim natpisom u nekoliko redova. Drugi je predmet metalna ploča s rubovima oblikovanima u vidu kartuše. U gornjem dijelu ploče naslikani su svetački likovi. U donjem dijelu ploče goticom je ispisan natpis u nekoliko redova. Svi pronađeni predmeti nalaze se u Odjelu za restauriranje arheoloških nalaza (HRZ) gdje će, u skladu s mogućnostima, biti obrađeni na odgovarajuć način.

Literatura

Bekić 2005 L. Bekić, Izvještaj o arheološkom nadzoru prilikom obnove crkve sv. Florijana u Varaždinu 2005. godine (izvještaj), Zagreb, 2005.

Lentić Kugli 1981 I. Lentić Kugli, Varaždinski graditelji i zidari od 1700. do 1850. godine, Zagreb, 1981: 23, 32, 70.

Lentić Kugli 2001 I. Lentić Kugli, Zgrade varaždinske povijesne jezgre, Zagreb, 2001: 229.

Šimek 2001 M. Šimek Zaštitno arheološko istraživanje uz kapelu sv. Florijana u Varaždinu, (izvještaj), Varaždin, 2001.

Zglav Martinac 2004 H. Zglav Martinac, Ulomak do ulomka ..., Split, 2004: 171, 179.

Tajana Pleše

Summary

The foundations of a first, evenly oriented chapel from the 17th century were discovered during archaeological excavations that took place inside St.Florian's Chapel in Varaždin. Only the eastern part was confirmed because its western part had been destroyed by the construction of a crypt in its position. Parts of the eastern walls were confirmed together with the base of the altar and the original crypt. Excavations at the western side of the chapel's nave confirmed the state of the later foundations as well. The ground plan disposition of the later Erber's crypt was also confirmed.

Redni broj: 71
Lokalitet: Varaždin – Preradovićeva 14
Naselje: –
Grad/općina: Varaždin
Pravni status: Z-889
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U razdoblju od 28. kolovoza do 6. listopada 2007. provedena su zaštitna arheološka istraživanja u Preradovićevoj ulici 14, na dijelu zatrpanoga istočnoga grabišta koje je bilo dio obrambenog sustava grada Varaždina od sredine 15. do početka 19. st. Cilj je bio istražiti k.č. 1452/1 i 1452/2 (k.o. Varaždin), jer je na tome mjestu planirana dogradnja prve gimnazije. Predmetne parcele nalaze se unutar zaštićene povijesno-urbanističke cjeline Varaždina, koja je upisana u Registar kulturnih dobara. Voditeljica istraživanja bila je Marijana Korunek, dipl. arheologinja i povjesničarka umjetnosti, konzervatorica za zaštitu arheološke baštine u Konzervatorskom odjelu u Varaždinu. Sredstva za predmetna istraživanja, stroj za iskop recentnog nasipa terena i desetero fizičkih radnika, kao i geodetsko snimanje koje je provela je tvrtka Gim d.o.o. iz Varaždina, osigurao je investitor, tvrtka T.P.N. Varaždin.

U prvoj fazi istraživanja dvjema je sondama utvrđena vrsta lokaliteta, te je na temelju tih rezultata određeno daljnje postupanje. Ukupno je otvoreno šest sondi u kojima je izdvojeno 13 stratigrafskih jedinica, od kojih je najzanimljivija SJ 7 koja na donjem dijelu ima sloj batude, a čini samo grabište. Nalazi se neposredno iznad zdravice, a u njoj je pronađena velika količina pokretnih nalaza. Grabište je planski zatrpano početkom 19. st., a u toj se ispuni razlikuju dvije razine (SJ 5 i 6), od kojih je SJ 5 gornji humusni sloj koji se povezuje s vrtovima, a SJ 6 ispuna s nalazima, jer je u prvoj fazi grabište zatrpavano materijalom srušenih gradskih bedema. Gornja kota SJ 5 razina je funkcioniranja terena tijekom 19. i 20. st. Na toj visini, neposredno uz kameni zid (SJ 12), koji omeđuje parcelu na istočnoj strani, u sondi 1 pronađen je kameni bunar (SJ 2) s betonskom kapom i dvama poklopcima te uz njega opločenje od opeke (SJ 3), a u sondi 2 zid od opeke (SJ 8). Ta razina terena može se pratiti na čitavome istraženom dijelu, s relativno malim pomacima u visini. U tom se sloju nalaze fragmenti keramike te nešto malo

Ignacije Beyschlag, tlocrt grada Varaždina iz 1807. s ucrtanom lokacijom arheoloških istraživanja

pećnjaka, stakla i metalnih premeta, ali ukupna količina je znatno manja nego u SJ 7. Najgornji je sloj (SJ 1) recentna ispuna, odnosno nasip, izveden radi niveliranja terena 70-ih godina 20. st., te kao takav nije arheološki zanimljiv. U svim sondama utvrđen je jednak raspored SJ 1, 5, 6 i 7, s relativno malim pomacima u visini. Najzanimljivije je samo grabište (SJ 7) u kojem je pronađena velika količina pokretnih nalaza. Fragmenti keramičkih posuda svakako su najbrojniji pokretni nalazi pronađeni tijekom ovih istraživanja, a najviše ima onih koji pripadaju keramičkim posudama koje su služile za svakodnevnu uporabu, te nisu ukrašene ni ocakljene. Od ocakljenih je posuda najviše fragmenata zelene boje, a nešto je manje onih sa smeđom ocaklinom. Zanimljivi su i nalazi keramike sa slikanim ukrasom. Pronađeno je mnogo pećnjaka, ali svi su jako fragmentirani. Posebno treba spomenuti pećnjak s prikazom kerubina (17. st.) i pećnjak s prikazom Boga

Fragment pećnjaka s prikazom dvaju lavova koji čuvaju palmu, 15. st.

Oca. Od pećnjaka sa životinjskim prikazima najstariji je onaj koji na sebi ima dva nasuprotno postavljena lava koji čuvaju palmu, a može se datirati u 15. st. Najbrojniji su fragmenti pećnjaka s florealnim i geometrijskim prikazima, a među njima se učestalošću ističu oni s prikazima rozeta postavljenih unutar mreže. Također je zanimljiv zeleno ocakljen fragment s prikazom arkada ispod kojih se nalaze krugovi unutar kojih su križevi, koji je datiran u sredinu 16. st. Tijekom ovih istraživanja pronađen je i velik broj fragmenata stakla. Prevladavaju fragmenti staklenih bočica s tankim stijenkama. Najzanimljiviji su svakako nalazi *kuttrolfa*, a pronađeno je ukupno devet fragmenata. Metalnih je nalaza relativno malo, što iznenađuje s obzirom na to da je ovdje riječ o obrambenom grabištu uz gradski bedem. Svi pokretni arheološki nalazi mogu se datirati u razdoblje od 15. do 19. st., što je ujedno i vrijeme funkcioniranja grabišta kao dijela obrambenog sustava grada Varaždina.

Provedena arheološka istraživanja uglavnom su potvrdila dostupne povijesne podatke o gradskom grabištu i njegovu zatrpavanju, kao i rezultate prethodnih istraživanja na sličnim lokacijama u gradu Varaždinu. Zanimljivost je podatak da je razina funkcioniranja terena do 70-ih godina 20. st. bila niža za oko 170 cm od današnje, te da je relativno kasno nivelirana s ulicom i okolnim parcelama. Razlog tomu jest činjenica da su te parcele bile ograđene kamenim zidom i rabljene kao vrt gimnazije, te evidentno nije bilo potrebe za takvim zahvatom. U samom grabištu pronađeni su brojni pokretni nalazi koji ocrtavaju sliku grada Varaždina tijekom više stoljeća i stilske utjecaje koji su se mijenjali tijekom vremena. Nakon istraživanja, pokretni nalazi privremeno su pohranjeni u Konzervatorskom odjelu u Varaždinu, te će nakon obrade biti smješteni u Gradski muzej Varaždin.

Literatura

Ilijanić, Kapustić 1983 Mira Ilijanić, Slavko Kapustić, Prilog istraživanju stanovništva i urbanog razvoja Varaždina do zaključno 16. stoljeća, Varaždinski zbornik, Varaždin, 1983.
Ilijanić 1999 Mira Ilijanić, Urbanizam, graditeljstvo, kultura, Zbornik radova, Varaždin, 1999.
Lentić-Kugly 1977 Ivy Lentić-Kugly, Povijesna urbana cjelina grada Varaždina, Zagreb, 1977.
Mirković 1963 Marija Mirković, O spajanju unutarnje varoši i gradskih predgrađa, Godišnjak GMV, 2-3, Varaždin, 1963.

Marijana Korunek

Summary

During 2007 rescue archaeological excavations were conducted in 14 Preradovićeva Street at a part of the filled eastern moat, which was a part of Varaždin defense system from the middle of the 15th century to the beginning of the 19th century. Conducted archaeological excavations mostly confirmed existing historical data on the city moat and its filling at the beginning of the 19th century as well as the results of the earlier excavation campaigns on similar locations in Varaždin. It is interesting that the level of the

functional terrain up to the seventies of the 20th century had been approximately 170 cm lower than today and that it was relatively late evened with the street and surrounding parcels. The reason can be found in the fact that this parcel had been surrounded by a stone wall and used as a high school wall, so evidently there was no need for this intervention to take place earlier. The moat itself is the most interesting for the movable finds that were found inside. Pottery fragments were certainly the most numerous finds unearthed in this campaign and those belonging to pottery for everyday use were the most frequent. There were also a few coated and painted fragments. Several stove tiles, all very fragmented, were found as well. Stove tiles with depictions of animals and human figures deserve special attention. Many samples of glass bottles were found and the most interesting among them are certainly the fragments of 9 kuttrolf type bottles. Metal finds were relatively rare which is surprising considering that this used to be a city moat with defensive purpose. All movable finds can be dated to the period between the 15th and the 19th century, which is also the time of the functioning of the moat as a part of the city of Varaždin defense system.

Redni broj: 72
Lokalitet: Varaždin – Vodnikova 2-4
Naselje: –
Grad/općina: Varaždin
Pravni status: R-889
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U razdoblju od 9. studenog do 14. prosinca 2007., na adresi Vodnikova 2-4 u Varaždinu, izvedena su zaštitna arheološka istraživanja radi izgradnje budućega stambeno--poslovnog kompleksa, a radovima su bile obuhvaćene k.č. 976/1, 976/2, 976/3, 976/4, sve k.o. Varaždin. Investitor je tvrtka Vile barok d.o.o., dok su istraživanja provođena uz stručno vodstvo Martine Jurišić.

Lokalitet Varaždin – Vodnikova 2-4 nalazi se izvan starih gradskih zidina, s vanjske strane sjevernoga grabišta utvrde Staroga grada, tako da se osim ostataka gradnje od 18. do 20. st. nisu očekivali važniji nalazi, što su i dokazali rezultati iskopavanja. U sklopu kompleksa sačuvana su dva objekta, dvije kuće, od kojih je jedna izgrađena u 18. st. i najstariji je objekt u sklopu kompleksa, a druga najvjerojatnije u 19. st. Na nadvratniku najstarijeg objekta, točnije prizemne uglovnice, na adresi Vodnikova 2 – Nazorova 24, nalazi se uklesana 1753. godina, što i odgovara arhivskim podacima, ali i dataciji pronađenih nalaza. Ostali objekti na lokaciji građeni su u 19. i 20. st.
Dvije istražene sonde nalazile su se na mjestima srušenih objekata i gdje je u planu izgradnja novih. Sonda I, dimenzija 6x3 m, protezala se u smjeru I-Z, na sjevernom dijelu stambeno-poslovnog kompleksa. Na zapadnom dijelu kompleksa nalazila se sonda II u smjeru S-J, a njezine dimenzije bile su 8x5 m. Temeljni sloj, zdravica, dravski je šljunak, svijetlo smeđe boje, srednje gusta sastava koji se nalazio na dubini od otprilike 170 cm u objema sondama.

U Sondi I pronađeni su u cijelosti sačuvani temelji prijašnjeg objekta, građenog vjerojatno u 20. stoljeću. Temelji izgrađeni od kamena, cigle i žbuke široki 0,68 cm i visoki 0,77 cm, nalazili su se na I strani Sonde I, a protezali su se okomito u smjeru S-J i u oba se smjera nastavljali izvan gabarita sonde. Drugi temelji, jednakog tipa gradnje, protezali su se duž cijelog J profila i također se nastavljali izvan gabarita sonde. Ukupno istražena površina Sonde I iznosi 18 m². I u S. II pronađeni su temelji prijašnjeg objekta. Prvi na S strani u smjeru Z-I, širok 0,55 cm, visok 1,06 cm, koji je ulazio u zdravicu. Drugi su se temelji protezali kroz cijeli J profil i nastavljali se izvan gabarita sonde. Temelji su izgrađeni od kamena, cigle i žbuke, jednako kao i u Sondi I. Ukupno istražena površina Sonde II iznosi 40 m². U objema sondama pronađena je velika količina otpadnog materijala i građevna šuta koja je do dubine od 0,70 cm skidana strojno, a dalje je nastavljeno ručno iskopavanje, zbog veće količine pokretnih nalaza.

Za razliku od Sonde I, u Sondi II pronađen je velik broj različitih pokretnih nalaza. Najviše su zastupljeni ulomci ocakljene i neocakljene kućne keramike te ocakljeni i neocakljeni fragmenti pećnjaka. Pronađeni su ulomci kamenine i porculana, zatim ljekarničke bočice, ulomci staklenih čaša i boca, keramičke lulice, čavli, željezne pređice itd. Svi prikupljeni pokretni nalazi nakon obrade pohranjeni su u Gradskom muzeju Varaždin. Pokretni nalazi pripadaju novovjekovnom razdoblju i mogu se datirati od 18. st. do danas. U sondi II pronađene su i fragmentirane ljudske kosti. Ostaci kostiju vjerojatno imaju veze s crkvom sv. Florijana koja se nalazi u Nazorovoj ulici, preko puta kompleksa u Vodnikovoj 2-4. Crkva sv. Florijana građena je od 1669. do 1672., a oko nje se nalazilo groblje od druge polovine 18. st. do 19. st., što objašnjava velik broj fragmentiranih kostiju na lokalitetu u Vodnikovoj. Arhivski podaci spominju i gradnju mrtvačnice 1797. na „novom“ groblju kod crkve sv. Florijana, ali nedostaje podatak o njezinoj točnoj lokaciji. Poznata je činjenica da je varaždinski graditelj Lossert Franciscus (oko 1784. – 1804.) izradio plan za gradnju mrtvačnice 1797. te da se nakon nabave potrebne količine vapna i kamenja mrtvačnica počela graditi krajem 1799. ili početkom 1800. godine. Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu

Varaždin – Vodnikova, sonda I, E profil (foto: M. Jurišić)

Varaždin – Vodnikova, koji se nalazi točno preko puta crkve sv. Florijana, nisu dokazala postojanje navedene mrtvačnice. Kosti su pohranjene u Konzervatorskom odjelu u Varaždinu, gdje će biti do skorašnjeg otvaranja kripte unutar crkve sv. Florijana.

Literatura

Lentić-Kugli 1981 I. Lentić-Kugli, Varaždinski graditelji i zidari od 1700. do 1850. godine, Zagreb, 1981: 88 – 90.
Lentić-Kugli 2001 I. Lentić-Kugli, Zgrade varaždinske povijesne jezgre, Zagreb, 2001: 107.
Lentić-Kugli 1973 I. Lentić-Kugli, Varaždin nakon požara 1776. godine, Zagreb, 1973: 25.

Martina Jurišić

Summary

During 2007 rescue archaeological excavations were conducted at the address 2 to 4 Vodnikova street in Varaždin at the site of the future residential and business complex. The site is situated outside old city walls, at the outer side of the northern moat of the old town's fortification. Thus, apart from the remains of the 18th to 20th centuries edifices none other finds of certain significance had been expected, which was confirmed by the excavations. Coated and bare pottery fragments and stove tiles were the most numerous among finds. Movable finds belong to the modern period and they have been dated from the 18th century to present day. Fragmented human bones were also found which are probably connected to St. Florian's church which is situated opposite the complex in Nazorova Street. St. Florian's church had been built in the period between 1669 and 1672 and it was surrounded by a cemetery from the second half of the 18th century to the 19th century.

Redni broj: 73
Lokalitet: Varaždinske Toplice – gradski park
Naselje: –
Grad: Varaždinske Toplice
Pravni status: Z-3441
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervatorsko--restauratorski radovi

U razdoblju od kolovoza do prosinca 2007. trajali su zaštitni i konzervatorsko-restauratorski radovi na kompleksu rimske arhitekture u Varaždinskim Toplicama. U sjevernom dijelu lokaliteta radovi su izvedeni na zidovima zapadno od foruma i na istočnom zidu foruma, dok su u južnom dijelu lokaliteta konzervatorsko-restauratorski radovi na zidnim slikarijama izvedeni unutar prostora rimske bazilike i zgrade kupališta. Stručni voditelji radova bili su Dorica Nemeth-Ehrlich i Dora Kušan Špalj iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, a radove je financiralo Ministarstvo kulture. Ovogodišnji radovi dio su projekta sustavne zaštite i prezentacije kompleksa rimske arhitekture u gradskom parku u Varaždinskim Toplicama. Kompleks rimske arhitekture nalazi se u donjem dijelu parka (k.č. 334/1), na površini od 6000 m².

Sustavnim arheološkim istraživanjima rimskog naselja *Aquae Iasae*, u parku u Varaždinskim Toplicama, koja je od 1953. do 1982. provodio Arheološki muzej u Zagrebu (M. Gorenc, B. Vikić, V. Damevski) otkriven je kompleks rimske arhitekture, u raznim fazama izgradnje od 1. do 4. st. Na površini od 6000 m², tijekom 30 godina arheoloških iskopavanja u južnom dijelu lokaliteta otkriven je kupališni kompleks koji se sastoji od kupališnih zgrada s bazenima iz raznih faza i kupališne bazilike koja je naknadno prenamijenjena za kršćanski obred. U sjevernom dijelu lokaliteta otkriven je kapitolij s hramovima posvećenima Jupiteru, Junoni i Minervi i forum sa sjevernim, istočnim i južnim trijemom. Prostor foruma i zapadni trijem ostali su većinom neistraženi. U zgradi rimskog kupališta i bazilici iz 4. st., koje su bile opremljene sustavom za grijanje, sačuvani su kvalitetni podovi, kameni pragovi i dovratnici, a iznimno su vrijedne i rijetke zidne slikarije sačuvane na zidovima. Zbog prekida sustavnih radova 1982., tj. zbog prekida financiranja do tada kontinuirana programa, taj prvorazredan spomenik antičke arhitekture, jedan od malobrojnih u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i jedini u toj mjeri sačuvan u kontinentalnoj Hrvatskoj, nije mogao biti cjelovito istražen ni odgovarajuće zaštićen i prezentiran. Tijekom 1990. obnovljeni su radovi na tome vrijednom kompleksu rimske arhitekture, radi konačne muzeološke prezentacije, budući da svojim smještajem u današnjem parku, uklopljen u prirodni ambijent, taj kompleks ima idealne uvjete za uređenje arheološkog parka. Radovi izvođeni od 1990. do 2007. bili su usmjereni ponajprije na zaštitne radove (izrada drenaže) i konzervatorsko-restauratorske radove istražene rimske arhitekture (zidovi i ostale građevinske strukture). Osim toga, bilo je potrebno sanirati specifičan okoliš u kojem je spomenik smješten, kao što su strma padina iznad rimskih hramova koja je sanirana 1996. te današnji glavni izvor (bušotina) termalne vode na forumu čije je izmještanje s foruma završeno 2002. godine. Ti su radovi omogućili istraživanje prostora foruma i izvorišta (istraživanja su obavljana 1998. i 2006.). Otkrivena je cijela površina foruma (22x24 m) do razine kamenog opločenja, a u njegovu središtu izvorišni bazen veličine 9x13,5 m, sa sustavom kanala za opskrbu i odvodnju ljekovite vode, što upućuje na građevinsku vještinu rimskih graditelja i na poznavanje karaktera prirodnog izvora. Tijekom 2005. dovršeno je postavljanje trajne nadstrešnice iznad kupališta i bazilike, kako bi se zaštitile, a ujedno i prezentirale zidne slikarije i podovi koji su iznimno dobro sačuvani u tom dijelu kompleksa. Postavljanje trajne nadstrešnice bio je i osnovni preduvjet da započnu (2004.) sustavni konzervatorsko--restauratorski radovi na zidnim slikarijama u kupalištu i bazilici. Tijekom 2004. arheološki je istražen jugoistočni dio bazilike te je tako cijela bazilika prezentirana i obuhvaćena sustavom natkrivanja tog prostora. Radi prezentacije 1997. godine izrađene su i računalne rekonstrukcije – 3D-modeli pojedinih dijelova i cijele arhitektonske kompozicije, kako bi postale okosnica muzeološke prezentacije lokaliteta.

Radovi na kompleksu rimske arhitekture u Varaždinskim Toplicama trajali su od 20. kolovoza do 30. studenog 2007. radi muzeološke prezentacije tog iznimno vrijednoga i osobitog antičkoga spomenika. Sastojali su se od konzervatorsko-restauratorskih radova na zidnim

Konzervatorsko-restauratorski radovi na zidnim slikarijama u zgradi kupališta (foto: D. Nemeth-Ehrlich)

Zidna slikarija u zgradi kupališta nakon konzervatorsko-restauratorskih radova (foto: D. Nemeth-Ehrlich)

slikarijama u prostorijama rimskog kupališta i bazilike, konzervatorsko-restauratorskih radova na zidovima zapadno od foruma te na kamenoj oplati istočnog zida foruma, izrade zaštitnih ograda, izrade drenaže te skidanja i postavljanja zimske zaštite. Konzervatorsko-restauratorski radovi na zidnim slikarijama i žbukama sačuvanima na zidovima, izvođeni su tijekom 2007. u zgradi rimskog kupališta u prostorijama 2 (predvorje), 3 (svlačionica), 5 (pretprostor bazena za hladnu vodu), 6 (bazen za hladnu vodu) te u bazilici na unutrašnjem i vanjskom licu zida apside i na zidovima sjeveroistočnog ugla bazilike. Radove je izvodila od Dagmar Dammann, diplomirana restauratorica iz Potsdama (Njemačka), sa suradnicima i studentima Likovne akademije u Zagrebu. Radovi su se sastojali od fiksiranja žbuke injektiranjem i obrubljivanjem, vraćanja odlomljenih ulomaka, čišćenja slikanog sloja fresaka i skidanja soli te naslaga sedre kemijskim i mehaničkim sredstvima. Tako su zidne žbuke osigurane od propadanja, a čišćenjem je postignuta vidljivost slikanih ornamenata na svim zidovima te je u znatnoj mjeri vraćen i intenzitet boja. U prostoriji 6 (bazen) pričvršćene su očišćene vodootporne žbuke koje su u velikim potezima sačuvane na zidovima i stubama bazena. U svim su prostorijama zidne slikarije i žbuke tretirane cetavlonom kako bi se zaštitile od mikroba, te su s površine čišćeni prašina i sol. S vanjske strane bazena obnovljen je drenažno-zaštitni kanal, a s istočne strane zgrade kupališta izvedena je drenaža za skupljanje oborinske vode s istočne kosine. Svi su radovi detaljno dokumentirani (fotografijama i opisno).

Na prostoru zapadno od foruma tijekom 2007. odvijali su se konzervatorsko-restauratorski radovi na sustavu rimskih zidova koji su osiguravali forum i trijemove od klizanja strme padine. Radovima su obuhvaćeni zidovi smjera sjever-jug (zid 28 i 28 a), široki 1,20-1,60 m u dužini od 20 m i potporni zidovi (zidovi 30, 30a i 30b), svaki širine cca 1,20 m, dužine 2 m. Konzervatorsko-restauratorski radovi sastojali su se od neophodnih radova na licima zidova (čišćenje do zdrave žbuke i kamena, izmjena dotrajala kamena, fugiranje), izrade završne kape na svim zidovima, dozidavanja uništenih dijelova na mjestima gdje je bilo neophodno. Dugogodišnjim procjeđivanjem oborinske vode kroz te zidove na više su mjesta nastala znatna oštećenja pa je, s obzirom na funkciju tih zidova, bilo potrebno sanirati ukupnu masu zida. U zidove su također ugrađene cijevi za protok vode kako bi se smanjila mogućnost novih oštećenja. Za konzervaciju zidova rabljena je produžena žbuka s gašenim vapnom te kamen izdvojen tijekom prethodnih iskopavanja. Prilikom konzervatorsko-restauratorskih radova zadržani su gabariti zidova zatečeni istraživanjem, a također i izgled te način zidanja pojedinog lica zida. Oko zidova je proveden drenažni sustav kanala i upojnih bunara. Radove je izvodila „Gradnja Havojić“ obrt za graditeljstvo, a trajali su od 1. listopada do 10. studenog 2007. godine.

Konzervatorsko-restauratorski radovi na kamenoj oplati istočnog zida foruma odvijali su se tijekom studenog 2007., a radove je izvodio akademski kipar i konzervator Ivica Grošinić. Na sjevernoj i južnoj strani forum je s trijemovima povezan jedinstvenim monumentalnim stubištima, koja se protežu cijelom širinom foruma, na kojima su stajale kolonade stupova. S istočne i zapadne strane foruma sačuvani su zidovi široki 100 cm, visoki 70 cm (od razine foruma) s djelomice sačuvanom vertikalnom i horizontalnom oplatom od kamenih blokova. U sklopu tih zidova – stilobata, koji su služili kao podnožje stupova trjemova, bile su izvedene stube duge 2,80 cm, kojima

Kamena oplata istočnog zida foruma prije konzervatorsko-restauratorskih radova (foto: D. Nemeth-Ehrlich)

Kamena oplata istočnog zida foruma nakon konzervatorsko-restauratorskih radova (foto: D. Nemeth-Ehrlich)

je forum bio povezan s istočnim i zapadnim trijemom. S obzirom na to da su na istočnom zidu foruma sačuvani uglavnom donji dijelovi kamenih blokova oplate, te da su rađeni od mekana kamena vapnenca, bili su neophodni konzervatorsko-restauratorski radovi kako bi se zaštitili od propadanja. Tijekom 2007., zaštitni radovi izvedeni su na oplati istočnog zida foruma, na potezu od 20 m. Kameni blokovi vertikalne oplate, dužine 1-3 m, nadopunjeni su do originalne visine umjetnim kamenom, dok je radi prikaza zatečenog stanja, koje govori o popravcima još u rimsko vrijeme, izrađen odljev žrtvenika koji je sekundarno poslužio kao dio oplate. Na sačuvanim dijelovima horizontalne oplate zida provedeni su konzervatorsko-restauratorski radovi, a pomoću odljeva nadopunjen je dio oplate oko stuba te baza stupa u sjeveroistočnom uglu foruma. Cilj provedenih konzervatorsko-restauratorskih radova na kamenoj oplati istočnog zida foruma bio je da se zaštite originalni dijelovi kamenih blokova, te da se u prezentaciji može što jasnije prikazati izgled foruma s trijemovima, način i faze izgradnje.

Tijekom travnja i svibnja skinuta je zimska zaštita sa svih zidova i građevnih elemenata, a tijekom godine održavane su travnate površine na cijelom arheološkom lokalitetu, te je prema potrebi sa zidova, opločenja foruma i drugih građevinskih struktura odstranjivan korov. Održavani su i

Zidovi zapadno od foruma nakon konzervatorsko-restauratorskih radova (foto: D. Nemeth-Ehrlich)

čišćeni svi oluci na nadstrešnici, a izrađene su i dodatne drvene zaštitne ograde za freske u zgradi kupališta i apsidi bazilike. Nakon konzervatorskih radova na freskama, u prostorijama kupališta i apsidi postavljena je zaštita koja se sastoji od geotekstila i pijeska, te geotekstila na cijeloj površini prostorije. Zimska zaštita za ovu godinu postavljena je tijekom studenog i to na sjevernom dijelu lokaliteta (forum, južno stubište, trijemovi i zidovi zapadno od foruma). Na svim nalazima, tj. zidovima, podovima, kanalima i sl., postavljena je odgovarajuća zimska zaštita (drveni krovići, geotekstil, stiropor, PVC folija, pijesak). Iznad zidova koje su ove godine obuhvatili konzervatorsko-restauratorski radovi podignuta je privremena nadstrešnica, a zbog posebne osjetljivosti vertikalnih kamenih blokova na zapadnom zidu foruma rabljene su ploče od stiropora radi toplinske izolacije, te geotekstil i PVC folija.

Literatura

Kušan Špalj 1999 Dora Kušan Špalj, Forum rimskog naselja Aquae Iasae – njegov razvoj i značaj tijekom stoljeća, HAnt, 5, Pula, 1999: 109 – 119.

Nemeth-Ehrlich 2004 Dorica Nemeth-Ehrlich, The wall paintings of the basilica in Aquae Iasae, VIIIe colloque International de l`Association internationale pour la Peniture Murale Antique, Plafonds et voûtes à l` époque antique, Budapest-Veszprem, 2004.

Nemeth-Ehrlich, Kušan Špalj 2003 Dorica Nemeth-Ehrlich, Dora Kušan Špalj, Konzervatorsko-restauratorski radovi i zaštitna arheološka istraživanja na antičkom kompleksu u Varaždinskim Toplicama od 2002. do 2005., Obavijesti HAD, 1, Zagreb, 2006.

Nemeth-Ehrlich, Kušan Špalj, Kušan 1997 Dorica Nemeth-Ehrlich, Dora Kušan Špalj, Iva Kušan, Aquae Iasae – Varaždinske Toplice, Vizualizacija rimske arhitekture (katalog izložbe), Zagreb, 1997.

Nemeth-Ehrlich, Kušan Špalj 2005 Dorica Nemeth-Ehrlich, Dora Kušan Špalj, Varaždinske Toplice, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 135 – 137.

Nemeth-Ehrlich, Kušan Špalj, 2006 Dorica Nemeth-Ehrlich, Dora Kušan Špalj, Varaždinske Toplice, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 150 – 153.

Vikić-Belančić, Gorenc 1961 Branka Vikić-Belančić, Marcel Gorenc, Istraživanja antiknog kupališta u Varaždinskim Toplicama od 1956.-1959., VAMZ, 3, II, Zagreb, 1961: 181 – 223.

Vikić-Belančić, Gorenc 1980 Branka Vikić-Belančić, Marcel Gorenc, Varaždinske Toplice – Aquae Iasae u antičko doba,Varaždinske Toplice, 1980.

Dorica Nemeth-Ehrlich
Dora Kušan-Špalj

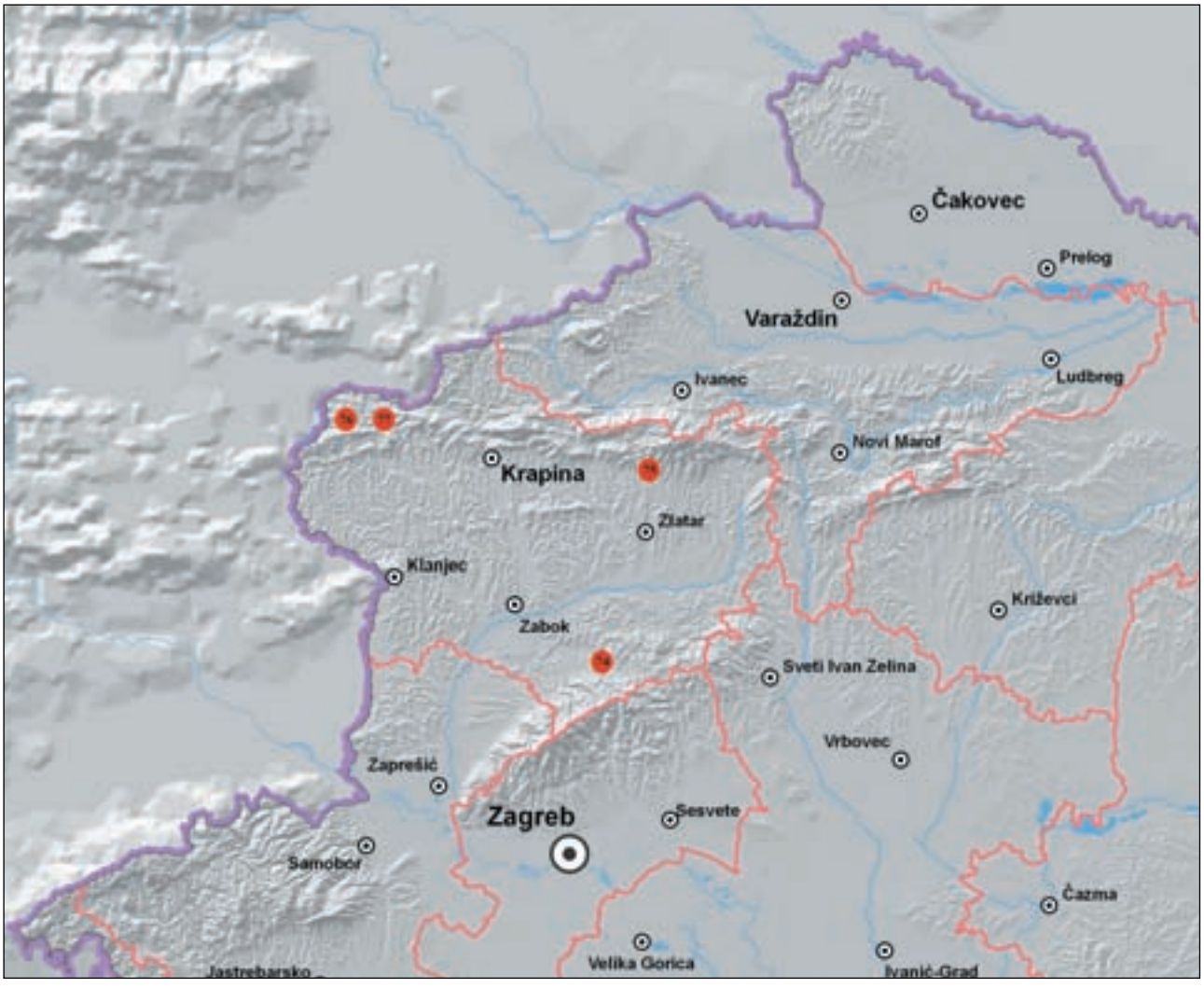
Summary

Rescue, conservation and restoration archaeological works were continued at the archaeological site in Varaždin Spa City Park in 2007. This was a part of the project for systematic protection and presentation of the Roman architecture complex which presents representative part of the Roman settlement Aquae Isae. Previous excavations,

which were started in 1953 uncovered: Roman baths with basilica, stone paved forum which surrounded the thermal spring and which was surrounded with galleries and capitols with temples dedicated to the Capitoline Triad. Archaeological and rescue excavations were resumed in 1990 with the aim of presenting the entire complex to the public with all its phases from the 1st to the 4th century and at the surface of 6000m².

During 2007 conservation of the wall paintings was resumed on the walls of the thermal baths and on the inner and outer face of the apse wall together with the walls of the north-eastern corner of the basilica. Conservation and restoration works were also conducted at the Roman walls system western of the forum. These walls had secured the main forum and galleries from material sliding down the steep hill-side. Upon the termination of the conservation works the wall paintings were protected with a coat of geotextile and sand and wooden fences. Above the walls a temporary canopy was erected and winter protection was conducted at forum and galleries area as well by protective coat, styrofoam boards and small roofs on all walls and floors, staircases, canals and paving.

KRAPINSKO-ZAGORSKA ŽUPANIJA

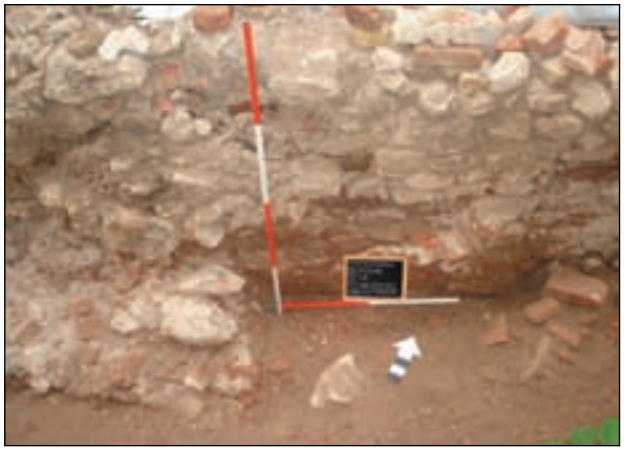

74 Dvorac Oršić – vanjski obrambeni zid
75 Lobor – MB Gorska
76 Mali Tabor
77 Plemićki grad Vrbovec

Redni broj: 74
Lokalitet: Dvorac Oršić – vanjski obrambeni zid
Naselje: Gornja Stubica
Grad/općina: Gornja Stubica
Pravni status: Z-2087
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološko zaštitno istraživanje dijela vanjskoga obrambenog zida dvorca Oršić u Gornjoj Stubici (danas u funkciji Muzeja seljačkih buna) započelo je u rujnu 2007. te je zbog nepovoljnih zimskih uvjeta završeno u studenom iste godine. Istraživanja se nastavljaju i tijekom 2008. godine. Stručna voditeljica istraživanja bila je Ida Pavlaković iz Muzeja Hrvatskog zagorja, koji je i financirao arheološke radove.

Na omanjem brdu Samci u Gornjoj Stubici, apsolutne visine 240 m, nalaze se malobrojni ostaci grada izgrađenog polovinom 14. st. Neposredno uz njega sagrađen je barokni dvorac obitelji Oršić iz 1753. godine. Do sada taj lokalitet nije bio arheološki istražen, ali je poznat u literaturi koja najčešće analitički obrađuje postojeću arhitekturu (Regan 2000; Marković 1975; Šćitaroci 1991) i povijesni kontekst nastanka plemićkoga grada iz 14. st. (Ivančan 1905; Adamček 1968; Mataić 1970; Buturac 1982). Vidljivi dijelovi sjevernoga vanjskog obrambenog zida, koji nisu obuhvaćeni zaštitnim arheološkim istraživanjem, u dužini od 16 m, sačuvani su u visini jednog kata zahvaljujući inkorporiranosti u južno pročelje zapadnog i južnog krila baroknog dvorca. Okomito na sjeverni vanjski obrambeni zid nadovezuje se dio zapadnoga obrambenog zida u dužini od 3,50 m.
Zaštitna arheološka istraživanja započeta su na dijelu sjevernoga vanjskog obrambenog zida koji se proteže u smjeru istok-zapad. Dosadašnjim arheološkim iskopavanjima istraženo je 36 m vanjskoga obrambenog zida, mjestimice obloženog očuvanom žbukom, čija visina varira od 1,50 do 2 m, a širina od 1 m do 1,20 m. Zidan je grubo obrađenim kamenom (manjih do srednjih dimenzija), povezanim vapnenom žbukom i složenim u relativno pravilne redove. Osim vanjskoga obrambenog zida, otkriveni su i dijelovi arhitekture koja se neposredno nadovezuje na sam obrambeni zid; u sondi B, kvadrant 1 – dio poprečnog zida (smjer sjever-jug, širine 1 m; SJ 075 i SJ 080), građen jednakom tehnikom poput vanjskoga obrambenog zida i obložen žbukom (SJ 074) iza kojeg su ostaci dvaju lučnih otvora (SJ 040/041) na samom vanjskome obrambenom zidu (smjer istok-zapad), naknadno zazidanih opekom te dijelova nadsvođenja (SJ 081 i SJ 082) koji se protežu u sondi B, kvadrant 1, 2 i 3.
Na samom kraju sonde B, vanjski obrambeni zid djelomice je prekinut prolazom širine 1 m te se polukružno nastavlja u smjeru juga. Na samom kraju sonde B, u kvadrantu 4, otkriveni su ostaci podnice (SJ 060, 061, 062, 063, 064, 065, 066, 065) i odvodnog sustava, građeni od opeke (SJ 056, SJ 057, 058, 059).
Od pokretnoga arheološkog materijala pronađeni su brojni ulomci keramičkih pećnjaka te ulomci uporabne keramike, nešto ulomaka stakla i metalnih predmeta od kojih pojedini čine dijelove konstrukcija vrata (metalni klinovi i držači). Svi do sada istraženi navedeni nepokretni i pokretni arheološki

Dio vanjskoga obrambenog zida dvorca Oršić s vidljivim ostacima lučnog otvora

nalazi upućuju na mogućnost postojanja prostorije ili niza prostorija s posebnom namjenom.
U dogovoru s Konzervatorskim odjelom u Krapini utvrđena je potreba za daljnjim zaštitnim arheološkim iskapanjima i građevinskim konzervacijskim radovima. Pomoću njih bi se u potpunosti istražili te definirali mogući pretpostavljeni ostaci prostorije ili niza prostorija, koji svojim položajem unutar sklopa vanjskoga obrambenog zida daju naslutiti mogućnost postojanja strateškoga obrambenog sklopa čija je funkcija bila naknadno prenamijenjena.
Konzervatorski odjel u Krapini odobrio je konzervatorski zahvat na dijelovima zida koji su do sada u potpunosti istraženi (dužine 36 m) i njegovu rekonstrukciju u visini jednog metra te moguće konzervatorske zahvate na dijelovima vanjskoga obrambenog zida, gdje su u tijeku arheološki radovi. Cilj je budućih istraživanja otkriti i definirati tlocrtnu dispoziciju vanjskoga obrambenog zida.

Literatura

Regan, 2004 K. Regan, Plemićki grad Samci u Gornjoj Stubici, Hrvatsko zagorje, časopis za kulturu, 1-2, Krapina, 2004.

Ida Pavlaković

Ostaci podnice i dijelova odvodnog sustava neposredno uz vanjski obrambeni zid dvorca Oršić

Summary

Rescue archaeological excavations conducted on the remains of the outer defensive wall of the Oršić castle in Gornja Stubica revealed that the wall in question is directly related to the architectural complex of the Baroque Oršić castle, built in 1753, and a previous construction from the 14th century alongside which the castle was built. Previous archaeological excavations confirm the possibility that particular parts of the outer defensive wall contained a room or a set of rooms which point out its strategic defensive function. More precise dating of specific phases in the construction of the outer defensive wall and its plan disposition will be possible to determine by further research of the movable and non-movable archaeological finds.

Redni broj: 75
Lokalitet: Lobor – Majka Božja Gorska
Naselje: Lobor
Grad/općina: Lobor
Pravni status zaštite: R-0063
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, radovi prezentacije

U okviru sveobuhvatne sanacije i obnove crkve Majke Božije Gorske u Loboru, nastavljena su zaštitna arheološka istraživanja i konzervatorski radovi. Arheološka istraživanja, koja su se odvijala tijekom svibnja i srpnja 2007., vodio je dr. sc. Krešimir Filipec iz Arheološkog zavoda Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Sonda u jugozapadnom kutu poligonalne cinkture – u prvom planu grobljanski zid (foto: K. Filipec)

U okvirima prve kampanje, tijekom svibnja, provedena su istraživanja iznad barokne kripte izgrađene koncem 18. st. radi sanacije njezina svoda. U drugoj kampanji istraživan je jugozapadni kut poligonalne cinkture. Nakon skidanja slojeva nastalih nakon izgradnje barokne cinkture, na dubini od otprilike 150 cm, otkriven je stari grobljanski zid koji je nekad okruživao crkvu i groblje prije izgradnje cinkture. Zid širok oko 60 cm prilično je nepravilan i loše građen od priklesana kamena. Kasnosrednjovjekovni i novovjekovni grobovi uglavnom su se nalazili samo s njegove unutrašnje strane. Srednjovjekovni grobovi u nekoliko razina utvrđeni su ispod grobljanskog zida na cijeloj istraženoj površini. Pronađeno je ukupno 36 grobova, poprilično oštećenih njegovom izgradnjom, a osobito iskopom jama za temelje stupova cinkture i jugozapadnog zida cinkture. U pojedinim grobovima nađeni su lijevani prsteni, S-karičice i drugi sitni predmeti koji te grobove povezuju s tzv. bjelobrdskom kulturom. Utvrđene česte superpozicije i preslojavanja u tome sloju samo potvrđuju da su grobovi istodobni s predromaničkom crkvom. Nakon arheoloških istraživanja probijen je nov ulaz u podzemnu prostoriju i započela je izgradnja stubišta.

Literatura

Filipec 2006 Krešimir Filipec, Lokalitet: Lobor – Majka Božja Gorska, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006.
Filipec 2007 Krešimir Filipec, Lokalitet: Lobor – Majka Božja Gorska, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007.

dr. sc. Krešimir Filipec

Summary

Resue archaeological excavations and conservation works on the Church of Our Lady of the Mountains were continued as a part of its full scale recovery and reconstruction. During the first campaign, in May, the resaerch was conducted above the Baroque crypt built at the end of the 18th century and it aimed at the recovery of its vault. During the second campaign the research was carried out in the southwestern corner of the polygonal cincture. Cemetery wall with several dozens of graves was excavated. Frequent superpositions and mixture of layers in the stratum where medieval graves were found confirm that they belong to the same period as the Pre-Romanesque church.

Redni broj: 76
Lokalitet: Mali Tabor
Naselje: Prišlin
Grad/općina: Hum na Sutli
Pravni status: Z-2706
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konstruktivna sanacija i konzervacija

Institut za arheologiju u Zagrebu nositelj je projekta „Kaštel i dvorac Mali Tabor“ pod stručnim vodstvom mr. sc. Ivančice Pavišić i u suradnji s dr. sc. Vlastom Begović, te konzervatoricom Anom Matanić, d.i.a. iz Konzervatorskog

odjela u Zagrebu. Zaštitna arheološka istraživanja, konstruktivnu sanaciju objekta i konzervaciju dvorca Mali Tabor financirali su Ministarstvo kulture, Općina Hum na Sutli i Krapinsko-zagorska županija.

Srednjovjekovni lokalitet dvorac Mali Tabor nalazi se na krajnjem zapadnom ogranku Kostelske gore (344 m n.m.), ponad široke doline rječice Sutle u općini Hum na Sutli. Sjeverno od župne crkve sv. Petra u Prišlinu, na blagom uzvišenju brijega prostire se dugačak i uzak plato, odabran kao povoljan položaj za podizanje utvrđenoga renesansnog kaštela Mali Tabor (*Kys Thabor*).
Konzervatorska istraživanja započeta tijekom 2006. nastavljena su i u 2007., sanacijom krovne konstrukcije i pokrova jugoistočne kule dvorca Mali Tabor. Krovopokrivački radovi na kuli obuhvatili su skidanje starog crijepa i letvi te ugradnju novih, pokrivanje krovišta novim biber-crijepom (Tondach), s vezivanjem krovnih letvi. Izrađen je limeni opšav od bakra na dodirnim mjestima s ostalim dijelom krova i vrhom kule. Uvidom konzervatorskog odjela utvrđeno je da je konstruktivna sanacija krovišta jugoistočne kule dvorca uredno izvedena. Arheološkim istraživanjima tijekom 2007. prethodili su pripremni radovi raščišćavanja dubokog raslinja i porušenih stabala s terena te odstranjivanje šute.
Zaštitna arheološka istraživanja na dvorcu Mali Tabor u Prišlinu obavljena su krajem rujna i početkom listopada 2007. godine. Tijekom istraživanja vođena je terenska dokumentacija bilježenjem stratigrafskih jedinica, nacrtima i crtežima, fotodokumentacijom i dokumentacijskim obrascima. Jednako tako, obavljena je nacrtna arhitektonska dokumentacija totalnom geodetskom stanicom. U prvoj fazi istraživanja radovi su obuhvatili odstranjivanje raslinja, ogoljelih stabala unutar dvorišta dvorca te s vanjske strane očuvane strukture zapadnoga obrambenog zida, odnosno unutar nekadašnjeg perivoja dvorca. Gusto raslinje koje je naraslo i propelo se u unutrašnje strukture očuvanoga zapadnog zida dvorca, zahtijevalo je pozorno odstranjivanje zelenja i granja po površinama očuvane zidane konstrukcije s njegove unutrašnje i vanjske strane. Istraživanje je bilo otežano tim više što se po pukotinama zida s ispunama drobljive melte protkalo sitno raslinje bršljana i njegove mreže korijenja, isprepleteno s ostalim vrstama puzavaca. Pri spašavanju očuvane konstrukcije zapadnoga obrambenog zida (dužine 21 m), otežavajuća okolnost bilo je čišćenje razgranate mreže debelih korijena bršljana, osobito priraslih s vanjske strane perivoja. Taj gusti preplet bršljanova korijenja donekle je očuvao današnju visinsku strukturu zapadnoga ogradnog zida koji se na nekim mjestima proteže u visinu od 1,95 do 2,08 m. S druge strane razgranata debla akacije (promjera 10-15 cm i više) svojom silinom prodrla su u unutrašnjost zida i na nekoliko mjesta razorila njegovu strukturu, što je osobito vidljivo na dvama naknadno izvedenim otvorima u zidu s lučnim nadvojem od cigli.
Druga faza istraživanja na dvorcu Mali Tabor uslijedila je nastavkom arheoloških radova na sjevernom dijelu dvorišta, neposredno uza sam prag ulaza u sjeverozapadnu kulu dvorca. Naime, uza sam prag pratio se ogranak zida koji je, kao što se pokazalo tijekom istraživanja, zapravo

Sjeverni obrambeni zid dvorca Mali Tabor (foto: I. Pavišić)

nastavak sjevernog, vjerojatno obrambenog zida dvorca. Uz taj slijed ziđa očekivao se i njegov glavni ulaz, koji bi uz ostatke današnje tlocrtne situacije dvorca iskazivao pravi izgled obrambenog sustava u vrijeme najstarije faze izgradnje srednjovjekovnog kaštela.
Zaštitinim istraživanjima 2007. otkopan je veći dio sjevernoga obrambenog zida koji je sjeverozapadnu kulu spajao sa sjeveroistočnom kulom. Navedeni sjeverni zid dug je 15,60 m te širok 75-77 cm. Građen je od priklesanih kamenih blokova u jakom vapnenom mortu, mjestimice s dodatkom cigle. Mort sadrži krupniji i sitniji riječni pijesak. Zid je otkopan u dubini od pola metra, tako da se način slaganja kamenih blokova nije mogao detaljno iščitati u njegovoj dubini. Otkop do dubine razine temelja predviđen je za iduću godinu. Na udaljenosti od 1,95 m od vanjskog ruba sjeverozapadne kule otkriveno je kameno opločenje koje prelazi okomito na istraženi sjeverni zid. Opločenje se sastoji od većih i manjih priklesanih kamenih ploča s precizno zaglađenom gornjom površinom. Kamene ploče pravokutna su izdužena oblika, sa svedenim rubovima dimenzija 50x60x20-30 cm. Između većih ploča složene su manje 8x10x40-50 cm. Uz rub opločenja okomito je slagano kamenje manjih dimenzija. Opločenje je istraženo s unutrašnje strane zida u dužini od 2,75 m i s vanjske strane zida u dužini od 4,10 m te u širini od 1,10 m. Opločenje u kontinuitetu prelazi preko zida i navodi na zaključak o komunikaciji koja je vodila u dvorište dvorca.

Vrlo slično opločenje nalazi se i u dvorištu Veliki Tabor, što je vidljivo na očuvanome originalnom opločenju uz rub vanjskog stubišta koje je vodilo na I. kat palasa.
S unutrašnje strane sjevernog zida na dvorcu Mali Tabor, na udaljenosti od 5 m od vanjskog ruba sjeverozapadne kule, otkopom uz rub zida otkriveno je opločenje dvorišta od sličnih kamenih ploča, kao i navedena komunikacija – pojedino kamenje opločenja slagano je okomito, oponašajući nepravilan uzorak riblje kosti (*opus spicatum*), dužine oko 1,80 m. Na udaljenosti od 7,20 m od vanjskog lica sjeverozapadne kule, istraženi sjeverni zid presjekla je novopostavljena plinska cijev koja vodi prema južnom krilu dvorca.
Ucrtan na planu dvorca Mali Tabor, sjeverni zid spaja sjeverozapadnu i sjeveroistočnu kulu. Dvorac s pravilno raspoređnim četirima kulama i obrambenim zidom između njih, čini renesansni ansambl poznat sa starih planova dvorca Mali Tabor iz 16. st. Zbog različitih, danas vidljivih napuklina u istočnom i južnom dijelu dvorca i rastvaranja stropne konstrukcije na istočnom dijelu dvorca, pretpostavka je da se sjeverozapadna kula u nekom razdoblju (nakon 16. st.) urušila, što se moglo dogoditi s obzirom na blagu padinu na kojoj je građena. Ako se temelj kule u odnosu na obrambene zidove (između kula) pomaknuo, moglo je doći do urušavanja gornjeg ziđa kule, nakon čega kula više nije obnovljena. Nova koncepcija baroknog dvorca bila je s tri strane obrambene kule, znatno produženje dvorca (nadogradnja) u smjeru prema sjeveru i izgradnja ogradnih zidova prema sjeveru i zapadu koji zatvaraju novo produženje dvorišta te formiranje parka (perivoja) na zapadnoj padini dvorca prema rijeci Sutli. Na sjevernom zidu izgrađen je nov ulaz uz istočni zid umjesto staroga, udaljenog cca 2 m od sjeverozapadne kule. Unutar iskopa sjevernoga obrambenog zida pronađeni su ulomci srednjovjekovnih keramičkih posuda (lonci, zdjele i šalice), životinjske kosti, kovani čavli i ulomci pećnjaka s vegetabilnim i zoomorfnim prikazima.
Tijekom arheoloških istraživanja u 2007., sjeverni zid iz renesansnog razdoblja otkopan je u dužini do potpornog zida između šestog i sedmog luka (mjereno od jugoistočnog ugla dvorišta) novoga istočnog zida barokiziranog dvorca. U južnom zidu dvorca (unutrašnje lice zida) puknućem žbuke na prvom katu otvorila se linija zazidanih lukova galerije, a druga oštećenja recentne žbuke pokazala su tri zazidana stupa koji su podupirali galerije, koncipirane slično kao na dvorcima Veliki Tabor i Novim dvorima klanječkima.
Budućim arheološkim istraživanjima mogao bi se potpuno utvrditi izvorni izgled dvorca Mali Tabor, što bi bio i znatan doprinos statičkoj sanaciji današnjih velikih konstruktivnih problema dvorca. Na kraju istraživanja lokalitet je zaštićen polaganjem stiropora i preko njega geotekstila (građevna drenažna tkanina), radi sprečavanja smrzavanja i oštećenja strukture sjevernog zida tijekom zimskih mjeseci.

Literatura

Pavišić, Begović 2004 Ivančica Pavišić, Vlasta Begović, Izvješće o arheološkim istraživanjima zapadnog zida dvorca Mali Tabor u Prišlinu, Institut za arheologiju, Zagreb

Pavišić 2005 Ivančica Pavišić, Izvješće o zaštitnim arheološkim istraživanjima kaštela – dvorca Mali Tabor u Prišlinu, Institut za arheologiju, Zagreb

Pavišić 2006 Ivančica Pavišić, Srednjovjekovni kaštel i dvorac Mali Tabor u Prišlinu, AIA, II, Zagreb, 2006: 75 – 78.

Pavišić 2007 Ivančica Pavišić, Lokalitet: Mali Tabor, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 160 – 162.

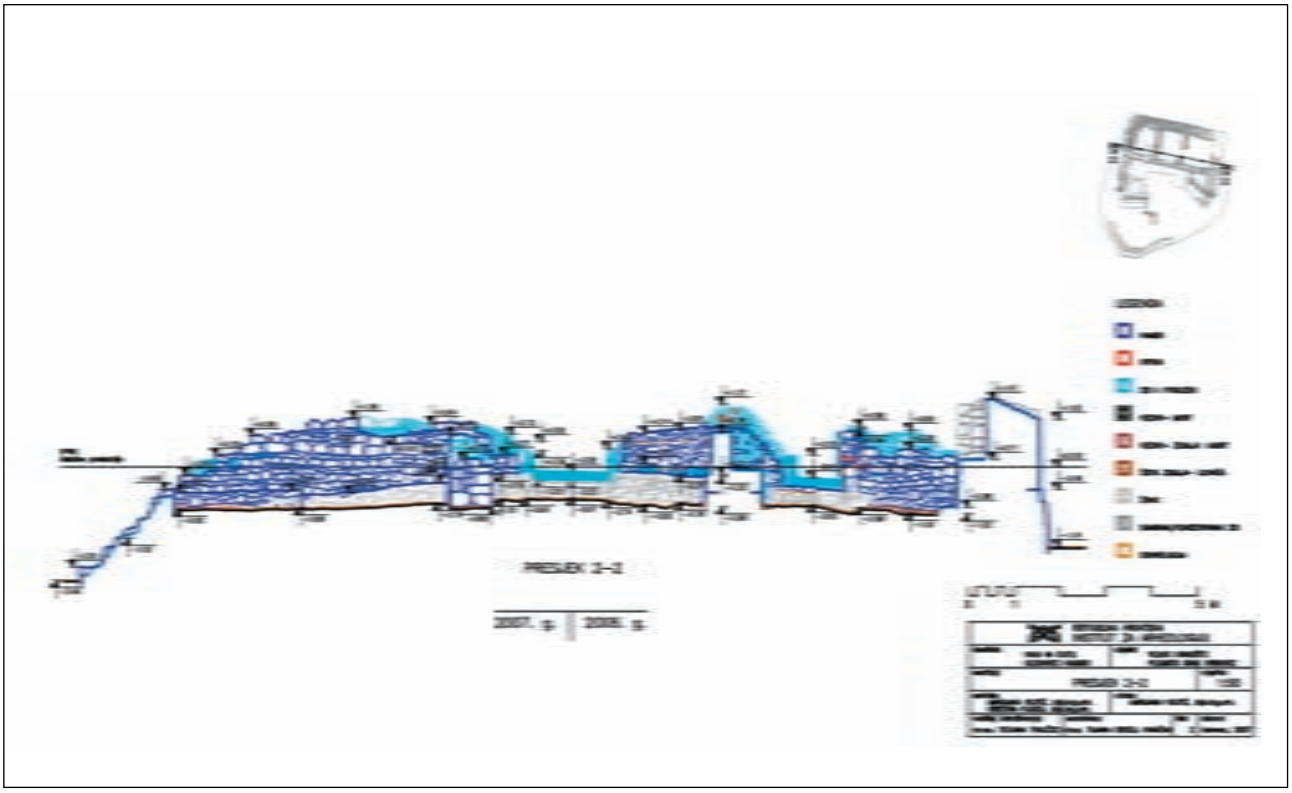
mr. sc. Ivančica Pavišić

Summary

A part of the northern defensive wall of the Mali Tabor Castle which had connected the northwestern and northeastern tower was excavated during the rescue archaeological excavations in 2007. The northwestern wall is 15,60 m long and 75-77 cm wide. It is built of carved stone blocks bound by strong lime mortar and sporadically added bricks. Stone facing, laid horizontally on the explored northern defensive wall of the castle, was discovered 1,95 m away from the outer edge of the northwestern tower. From the inner side of the wall the facing was explored 2.75 m in lenght and from the outer 4.10 m in lenght and 1.10 m in width. It consists of larger and smaller carved stone slabs. The facing passes over the wall, which suggests that it served as a communication leading to the castle courtyard.
Stones slabs similar to those used for the aforementioned coimmunication were found in the courtyard from the inner side of the northern wall of the Mali Tabor Castle - individual stones of the pavement were placed perpendicularly to each other according to a rough fish bone pattern (*opus spicatum*). The northern defensive wall from the Renaissance period was excavated all the way to the supporting wall between the sixth and seventh arch of the new eastern wall of the castle renovated in the Baroque style. As visible on the layout of the Mali Tabor Castle,the northern wall connects the northwestern and northeastern tower. The castle with its four regularly positioned towers and a defensive wall between them forms the Renaissance ensemble known from the old maps of the Mali Tabor Castle from the 16th century.

Redni broj: 77
Lokalitet: Plemićki grad Vrbovec
Naselje: Klenovec Humski
Grad/općina: Hum na Sutli
Pravni status: Z-3779
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, zaštitno iskopavanje i konzervacija

Institut za arheologiju nastavio je konzervatorsko--sanacijske radove na lokalitetu Plemićki grad Vrbovec u Klenovcu Humskom. Zidarskim radovima u rujnu 2007. prethodila su arheološka iskopavanja tijekom svibnja, ciljano usmjerena na površine koje je trebalo istražiti

Plemićki grad Vrbovec, arhitektonski snimak unutrašnjeg lica sjevernih prostorija (snimile: M. Vojtić, d.i.a. i K. Vujica, d.i.a.; crtala: M. Vojtić, d.i.a.)

kako bi se oslobodio zid ili definirala specifična situacija. Stručna voditeljica arheološko-konzervatorskih istraživanja bila je mr. sc. Tatjana Tkalčec, a zamjenica dr. sc. Tajana Sekelj Ivančan. Izmjeru i nacrtnu arhitektonsku dokumentaciju (tlocrti i pogledi na zidane strukture) u računalnom programu AutoCAD obavila je vanjska suradnica Marijana Vojtić, d.i.a. Zidarske poslove obavljala je tvrtka Arhitekton iz Poredja, vlasnika obrta Stanislava Štrukleca. Radove su financirali Ministarstvo kulture, Općina Hum na Sutli i Krapinsko-zagorska županija.

Arheološka istraživanja lokaliteta odvijala su se pod vodstvom dr. sc. Željka Tomičića 1987., 1994. te 2001.-2004. godine, tijekom kojih je istražen interijer sjevernoga dijela burga, djelomice dvorišni prostor, a naznačen je i tloris burga (Tomičić et al. 2001; Tomičić et al. 2003a; Tomičić et al. 2003b; Tomičić, Tkalčec 2005a). Vodstvo zaštitnih radova konzervacije zidova 2004. te vodstvo arheološko-konzervatorskih istraživanja 2005., 2006. i 2007. preuzela je autorica ovoga teksta, a projekt je usmjeren na konzervaciju istražene arhitekture te arheološki iskop površina koje je bilo potrebno istražiti kako bi se nesmetano mogli izvesti konzervatorski radovi (Tkalčec 2004; Tomičić, Tkalčec 2004; Tomičić, Tkalčec 2005a; Tomičić, Tkalčec 2005b; Tkalčec 2006a; Tkalčec 2006b; Tkalčec 2007a; Tkalčec 2007b).

Precizni arheološki radovi 2007. odvijali su se na prostoru pozorno odabrane sonde u sjeverozapadnome dijelu lokaliteta uza zid SJ 062, na površini od 32 m², te na sjeveroistočnome dijelu lokaliteta (istočno od SJ 066, SJ 051 i SJ 050) na površini od 60 m².

Cilj radova na zapadu bio je istražiti izgled temeljne stope zida SJ 062, radi završetka konzervatorskih radova na uglu burga pri spoju zidova SJ 062 i 064 i rekonstrukcije temeljne stope. Pri tome su u odabranoj sondi izvođeni precizni radovi s prosijavanjem ukupnoga iskopanog materijala zbog složene stratigrafije te osobite važnosti kulturnih slojeva. Sonda je istražena do živca i dala je važne spoznaje o najstarijim slojevima burga, međutim nije dobiven očekivan rezultat glede izgleda temeljne stope. Živac je ondje bio visoko te je zid burga sjeo neposredno na njega i nije bilo potrebe dizanja više temeljne stope.

Sonda na zapadu postavljena je unutar kvadranata □ A6 i □ A5, a iznosila je 4 m u smjeru zapad (padina) – istok (uza zid SJ 062), odnosno 2 m u smjeru S-J. Utvrđeno je da se na toj površini izmjenjuju slojevi „sterilne“ žute gline i kulturni slojevi s nalazima. Svi su slojevi vrlo tanki, ponegdje tek po 3 cm, a drugdje i po 15 cm, ovisno je li sloj očuvan na ravnoj površini ili pak na padini te je li na padini nestao, odnosno „iscurio“ ili se baš suprotno zadebljao, ako je kakav kamen niže zadržavao klizanje slojeva niz strminu. Može se reći da su slojevi prosječne debljine 5-10 cm. Unutar njih zamijećeni su ostaci okomito zabijanih stupova. Ponekad su to stupovi kružnih presjeka, a ponekad grede kvadratičnih presjeka. Ako su zamijećeni u gornjim slojevima, dimenzije su im veće, oblici kružni ili kvadratični, a ako su zamijećeni u samome živcu, dimenzije su im puno manje i kružnog

Plemićki grad Vrbovec, konzervatorski radovi na sjeverozapadnoj prostoriji, pogled od sjeveroistoka (foto: T. Tkalčec)

su oblika, daju dojam ubodenog kolca, odnosno možda zašiljenog vrha grede. Činjenica jest da se ondje nalazila neka drvena konstrukcija te da su iz nekih razloga namjerno nanošeni slojevi žute gline na nataložene kulturne slojeve. Za objašnjenje te pojave potrebna su daljnja arheološka istraživanja.

Na istoku su nastavljena iskopavanja na površini uz istočni obrambeni zid, odnosno njegove segmente SJ 066 i SJ 051. Ispod humusa SJ 001 naišlo se na nejednoliko očuvane slojeve. Kompletan materijal prosijavan je na situ. U slojevima su pronađeni ulomci keramičkih posuda, pećnjaka, rjeđe stakla te kovani željezni čavli i životinjske kosti, a vremenski pripadaju najmlađim fazama uporabe lokaliteta. Ovogodišnje istraživanje toga prostora definiralo je strukturu SJ 067 za koju se smatralo da je potpornjak. Pokazalo se da je riječ o zidu čiji gabariti i smjer još nisu potpuno definirani. Otkriveno je i postojanje još jednoga zida – SJ 167 (debljine 1,17 m) koji smjerom (sjever-jug) prati smjer pružanja istočnoga obodnog zida burga (debljine 2 m).

Tijekom istraživanja pronađeno je mnoštvo ulomaka keramičkih posuda, životinjskih kostiju te u manjoj količini ulomaka stakla i željezni predmeti. Pronađeno je i nekoliko klesanih kamena, dijelova okvira vrata ili prozora.

Obavljeni su konzervatorski, odnosno konsolidacijski radovi na zidovima SJ 066 (dozidavanje i završna kapa), SJ 065 i SJ 055 (fugiranje lica, konsolidacija i završna kapa). Vezivno sredstvo – produženi vapneni mort – sastojalo se od sipine (□4 mm) iz lokalnog kamenoloma kraj Pregrade, vapna i cementa i to u omjeru (1 : 3 : 6 – cement : vapno : sipina). Rabljen je kamen sa samoga lokaliteta. Završna kapa izrađena je pomoću hidrauličnog vapna *Calx Romana* i to u omjeru 1 : 2 (*Calx Romana* : sipina). *Calx Romanom* fugirana su lica zidova i to izvorni srednjovjekovni dijelovi. Za fugiranje lica načinjena je čvršća smjesa od *Calx Romana* (omjer 1 : 1).

Literatura

Tkalčec 2004 Tatjana Tkalčec, Konzervatorski radovi na srednjovjekovnome Plemićkom gradu Vrbovcu u Klenovcu Humskom 2004., Hrvatsko zagorje, X./3-4, Krapina, 2004: 14 – 18.

Tkalčec 2006a Tatjana Tkalčec, Plemićki grad Vrbovec, HAG, 2/2005, Zagreb: 142 – 143.

Tkalčec 2006b Tatjana Tkalčec, Plemićki grad Vrbovec kraj Klenovca Humskog – arheološko-konzervatorska istraživanja 2005, AIA, II-2006, Zagreb, 2006: 85 – 89.

Tkalčec 2007a Tatjana Tkalčec, Plemićki grad Vrbovec kraj Klenovca Humskog – arheološko-konzervatorska istraživanja u 2006. godini, AIA, III-2007, Zagreb, 2007: 70 – 74.

Tkalčec 2007b Tatjana Tkalčec, Plemićki grad Vrbovec, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 162 – 163.

Tomičić et al. 2001 Željko Tomičić, Tatjana Tkalčec, Marko Dizdar, Daria Ložnjak, Veliki Gradiš, Veliko Gradišće – plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli (Stanje istraživanja 2001. godine), Prilozi IAZ, 18, Zagreb, 2001: 253 – 274.

Tomičić et al. 2003a Željko Tomičić, Tatjana Tkalčec, Marko Dizdar, Daria Ložnjak, Plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli (istraživanje godine 2002.), Obavijesti HAD, 35(2003)1, Zagreb, 2003: 171 – 174.

Tomičić et al. 2003b Željko Tomičić, Marko Dizdar, Daria Ložnjak, Plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli. Rezultati istraživanja godine 2003., Obavijesti HAD, 35(2003)3, Zagreb, 2003: 134 – 139.

Tomičić, Tkalčec 2004 Željko Tomičić, Tatjana Tkalčec, Plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli 2004., Obavijesti HAD, 36(2004)3, Zagreb, 2004: 137 – 140.

Tomičić, Tkalčec 2005a Željko Tomičić, Tatjana Tkalčec, Plemićki grad Vrbovec kraj Klenovca Humskog – arheološko-konzervatorska istraživanja 2004, AIA, I-2005, Zagreb, 2005: 67 – 72.

Tomičić, Tkalčec 2005b Željko Tomičić, Tatjana Tkalčec, Plemićki grad Vrbovec, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 98 – 99.

mr. sc. Tatjana Tkalčec

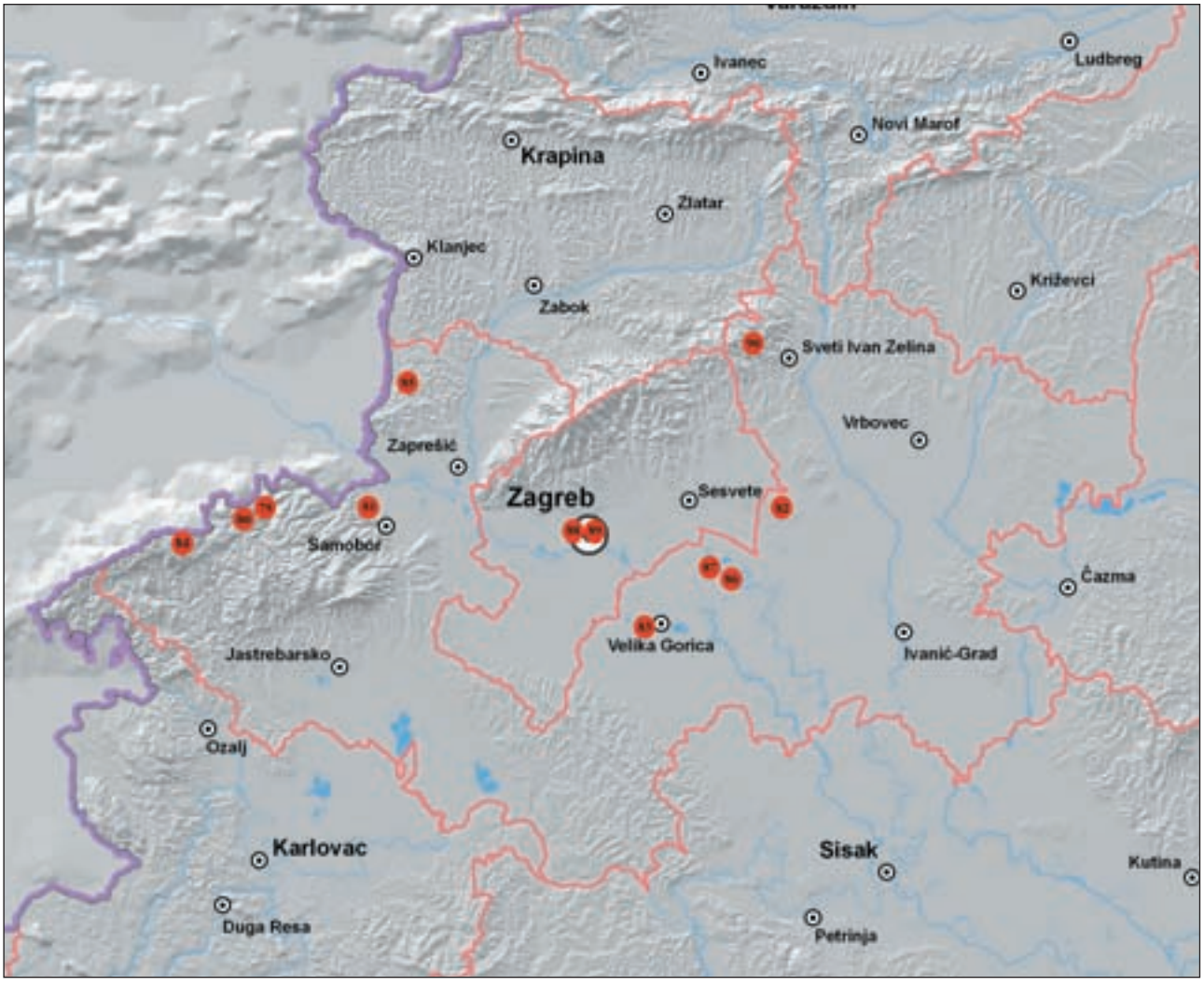
Summary

Systematic archaeological excavations and conservation works at the medieval burg Vrbovec in Klenovac Humski were continued in 2007. Precise excavations with sieving of the excavated soil were carried out on the western and eastern part of the site.

The oldest medieval layers from the period when this position was used as burg were excavated on surface of the probe in the western part of the site. ''Sterile'' yellow clay alternating with cultural layers containing archaeological finds were recorded under the late medieval layers. All the layers are very thin, 5 - 10 cm. The remains of horizontally spiked columns with circular and quadrangular sections were recorded inside them. The fact is that a wooden construction had been situated here and layers of yelloy clay had been, for some reason, puposely placed on the culture layers. Further archaeological excavations are needed to define the purpose of the wooden construction. The youngest late and early medieval burn layers were removed on eastern

part of the site. A part of the SJ 167 wall (1.17 m thick), which follows the direction of the curtain wall of the burg, was discovered. The conservation works were conducted on the partition wall between the northeastern room and the courtyard (SJ 065 and SJ 055) as well as on part of the eastern curtain wall of the burg (SJ 066).

GRAD ZAGREB I ZAGREBAČKA ŽUPANIJA

78 Autocesta Zagreb – Sisak, dionica Jakuševec – V. Gorica
79 Budinjak – kapela sv. Petke
80 Budinjak – nekropola
81 Otruševec – crkva Sv. Križa
82 Prozorje – crkva sv. Martina
83 Stari grad Lukavec
84 Stari grad Žumberak
85 Sv. Križ Brdovečki – naselje i nekropola
86 Šćitarjevo – dvorište osnovne škole
87 Šćitarjevo – Župna livada
88 Zagreb – park Grič
89 Zagreb – Remete
90 Zelingrad (castrum)

Redni broj: 78
Lokalitet: Autocesta Zagreb – Sisak,
dionica Jakuševec – Velika Gorica (jug)
Naselje: Buzin, Veliko Polje
Grad/općina: Zagreb
Pravni status: postupak u tijeku, P-2995 (Buzin)
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: terenski pregled

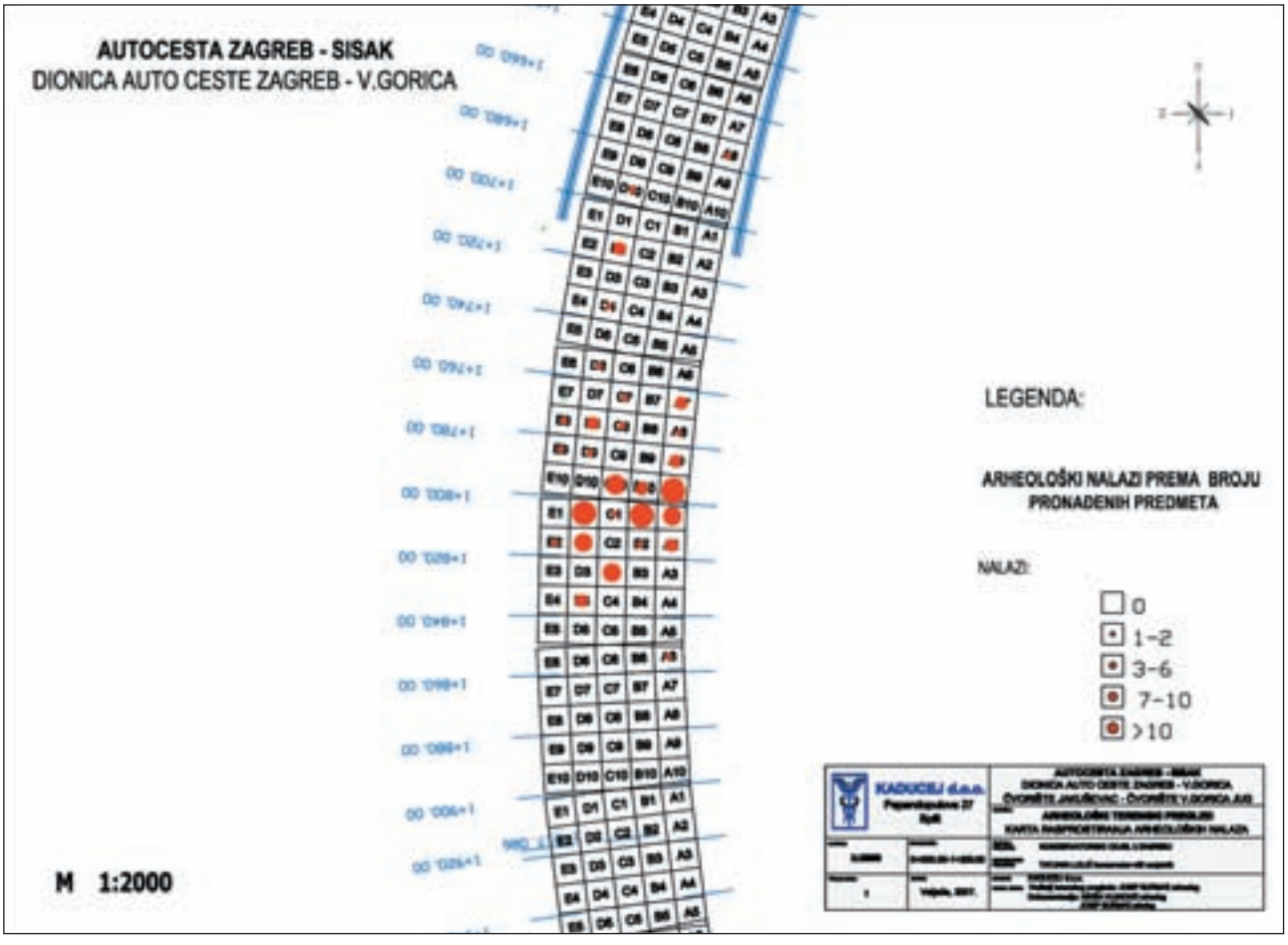
U veljači 2007. obavljen je terenski arheološki pregled dijela trase buduće Autoceste Zagreb – Sisak, na dionici Jakuševec – Velika Gorica (jug), od čvorišta Jakuševec do objekta Odra, na dijelu gdje je došlo do izmjene smjera trase ceste (stacionaža: 0+000 – 2+100). Terenski pregled obavila je tvrtka Kaducej d.o.o. U istraživanju su sudjelovali: voditelj Josip Burmaz te stručni suradnici Nikša Vujnović, Aleksandra Nikoloska, Miloš Krtinić, Tonka Matana i Josip Godinić. Koordinatorica projekta je Tatjana Lolić iz Konzervatorskog odjela u Zagrebu (Lolić 2006). Terenski pregled obavljen je tijekom 10 radnih dana.

Plan istraživanja napravljen je za užu zonu s izravnim utjecajem na okoliš (250 m obostrano od osi trase). Prilikom rada rabljeni su podaci iz Studije o utjecaju na okoliš Autoceste Zagreb – Sisak (Škoberne, Želle 2003), te rektificirana fotografija područja s nacrtnom

Intezivni terenski pregled (foto: N. Vujnović)

dokumentacijom Hrvatskih autocesta. Metodom intezivnoga terenskog pregleda obrađena je površina same trase, koja je podijeljena na 2807 kvadranata veličine 10x10 m, uključujući i proširenja vezana za čvorište Jakuševec (stacionaža: 0+000 – 0+250) te proširenje kod Velikog Polja (stacionaža: 0+950 – 1+200). Prilikom pregleda prikupljan je stopostotan uzorak pronađenih pokretnih nalaza, neovisno o vremenu nastanka i vrsti materijala od kojega su izrađeni.

Položaj lokaliteta Buzin na trasi Autoceste Zagreb – Sisak (izradio: J. Burmaz; podloga: dokumentacija Hrvatskih autocesta)

Po kvadrantu je također bilježen i stupanj vidljivosti same površine tla s oznakama od 1 do 10 (Burmaz 2006).
Od pregledane površine 30% otpada na površinu koju nije bilo moguće pregledati zbog raznih cesta te drugih intervencija u prostoru. Novovjekovni materijal pronađen je u 26% kvadranata s pozitivnim stupnjem vidljivosti, dok je 42% kvadranata bez nalaza. Samo u 2% kvadranata sakupljen je pokretni materijal iz rimskog i prapovijesnog razdoblja. Ukupno je pronađeno 95 arheološki zanimljivih ulomaka keramike i građevnog materijala, koji su uglavnom pripisani antičkom razdoblju. Koncentracije tih ulomaka zabilježene su na dvjema pozicijama. Prva pozicija nalazi se na istočnom dijelu čvorišta Jakuševec, a druga pozicija nalazi se u Velikom Polju (stacionaža: 1+700 – 1+900). Na temelju tih rezultata spomenute dvije lokacije prihvaćene su za provođenje zaštitnih arheoloških istraživanja.

Literatura

Burmaz 2006 J. Burmaz, Primjer rekognosciranja trase buduće autoceste, Autocesta Zagreb – Sisak, dionica Jakuševec – Velika Gorica (jug), HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 452 – 455.
Lolić 2006 T. Lolić, Lokalitet: Autocesta Zagreb – Sisak, dionica Jakuševec – Velika Gorica (jug), HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 146 – 147.
Škoberne, Želle 2003 Ž. Škoberne, M. Želle, Studija utjecaja na okoliš autoceste Zagreb – Sisak, (studiju izradio: Institut građevinarstva Hrvatske), svibanj, 2003.

Josip Burmaz
Nikša Vujnović

Summary

Archaeological field survey of the Jakuševec – Velika Gorica Section (south) of the Zagreb – Sisak Highway was carried out from the road junction Jakuševec to the Odra object, on a 2 km long road route where there has been a change of direction. The intensive field survey comprised the area of the highway route. Samples of all the excavated movable finds, regardless of the time period of their origin and the materials they were made of, were collected during the survey. Lower density of antique pottery shards and construction material were found at the position of Jakuševec and Veliko polje. Rescue archaeological excavations have been approved on both sites.

Redni broj: 79
Lokalitet: Budinjak – kapela sv. Petke
Naselje: Budinjak
Grad/općina: Samobor
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV ili NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Nastavak zaštitnih arheoloških istraživanja kapele svete Petke u Budinjaku proveden je tijekom svibnja i lipnja 2007. godine. Stručna voditeljica istraživanja bila je

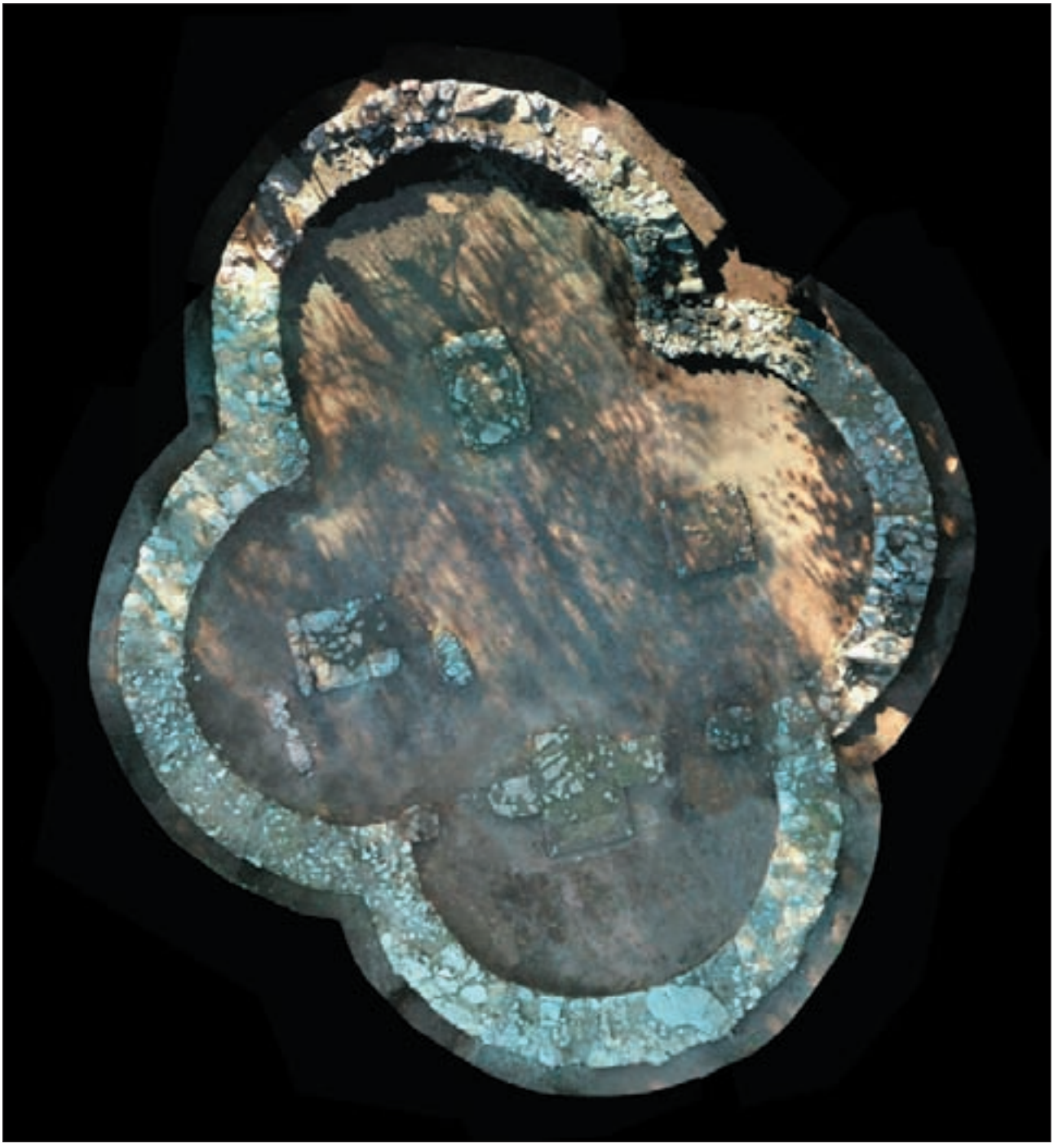
Budinjak – kapela svete Petke, istočna apsida (foto: M. Želle)

Morena Želle, a voditelj projekta Javna ustanova „Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje“. Istraživanje su financirali Ministarstvo kulture i Zagrebačka županija. Ovogodišnji radovi obuhvaćali su površinu od 150 m², s prosječnom dubinom iskopa od otprilike 0,50 m. Dokumentaciju postojećeg stanja izradila je tvrtka Kaducej d.o.o., a nakon završetka istraživanja načinjen je izvedbeni projekt konsolidacije i zaštite od vlage iz tla, čiji je autor tvrtka Geoexpert PROJEKT d.o.o.

Zaštitna arheološka istraživanja kapele sv. Petke započela su tijekom 2006., a njihov je rezultat bilo otkrivanje temelja četverolisnoga tlocrta, koji tu sakralnu građevinu čini jedinstvenom u Hrvatskoj. Kako je zbog ograničenih financijskih sredstava iste godine definiran samo perimetar kapele, istraživanje je tijekom 2007. nastavljeno otkopavanjem unutrašnjosti građevine.
Površinski sloj u unutrašnjosti kapele činio je plitak humus, debljine od pet do petnaest centimetara, ispod kojeg je utvrđen sloj prosječne debljine dvadesetak centimetara koji je sadržavao manje količine suvremenoga građevnog otpada. Taj je sloj nastao početkom osamdesetih godina 20. st., prilikom obnove nedaleke kapele sv. Petronile. Nakon raščišćavanja navedenog sloja na dijelovima

Budinjak – kapela svete Petke, južna apsida – ostaci pravokutnog temelja i urušen stup (foto: M. Želle)

Budinjak – kapela sv. Petke, georeferencirana fotografija (izradio: Kaducej d.o.o.)

iskopne površine uočeni su ostaci popločenja kapele sv. Petke koje je bilo izvedeno od nepravilnih ploča vapnenca manjih dimenzija (duljine 10 – 20 cm). Kameno popločenje očuvano je samo mjestimice. Podna površina za popločenje bila je pripremljena nanošenjem sloja žbuke (*estrich*) koji je u pojedinim dijelovima građevine uništen, no stupanj njegove očuvanosti dopušta mogućnost rekonstrukcije razine funkcioniranja cijeloga objekta.

Odsutnost građevnog materijala kapele sv. Petke, koji je razložen tijekom njezina rušenja u prvoj polovini 19. stoljeća, upućuje na njegovu sekundarnu uporabu, najvjerojatnije pri izgradnji rimokatoličke kapele svete Petronile, udaljene dvadesetak metara (na portalu Svete Petronile kao godina gradnje urezana je 1827. godina).

U podnoj razini kapele sv. Petke zamijećeni su ostaci nekoliko kamenih temelja u unutrašnjem prostoru građevine. Na ulazu u istočnu apsidu očuvani su temelji četiriju ovalnih polustupova (50x60 cm), pravocrtno raspoređenih duž osnovice apside. Po jedan polustup smješten je na spoju istočne apside sa sjevernom,

odnosno južnom apsidom, dok dva središnja bočno prianjaju uz temelj pravokutnoga tlocrta koji se nalazi između njih. Pravokutni temelji sličnih dimenzija (1x1,5 m) pronađeni su i u južnoj i zapadnoj apsidi, smješteni uz osnovicu apsida, kraćim stranama orijentirani prema središtu crkve i tjemenima apsida. U sjevernoj je apsidi, otprilike na istome mjestu, pronađena samo plitka jama (80x70 cm) ispunjena žbukom i s nekoliko komada sitnijeg kamenja. Ispred južne apside i nedaleko od pravokutnoga kamenog temelja pronađen je dio urušena stupa (promjera 30 cm).

Pokretni nalazi prikupljeni tijekom ovogodišnjeg iskopavanja oskudnošću i vrstom bliski su onima koji su na nalazištu pronađeni prošle godine. Kako je riječ o ulomcima različitih uporabnih predmeta koji su izrađeni tijekom 20. st., moguće je da je sav pokretan inventar kapele sakupljen i preseljen u vrijeme kada je građevina zbog trošnosti izgubila svoju funkciju ili najkasnije prije njezina rušenja. Potpuna odsutnost pokretnih nalaza koji bi pripadali vremenu gradnje ili uporabe kapele sv. Petke, ostavlja dataciju te sakralne građevine još uvijek spornom. Prema oskudnim podacima iz literature, kapela svete Petke sagrađena je za vrijeme prve seobe uskoka na Žumberak (16. st.) (Šematizam 1962; Kekić 1991), te bi prema tome pripadala grupi najstarijih grkokatoličkih sakralnih objekata u Žumberku. No, budući da izvori na kojima se temelji ta tvrdnja nisu poznati, njezina je valjanost upitna.

Dosadašnjim istraživanjima utvrđeno je da na europskom području postoji nevelik broj sakralnih objekata koji na temelju osobitosti svojih četverolisnih tlocrta čine formalne analogije, usporedive s arheološkim ostacima temelja kapele sv. Petke. Iako formalne analogije same po sebi nisu dovoljno uvjerljiv argument za dataciju arhitekture, nemoguće je ne primijetiti da su do sada uočeni, četverolisni sakralni objekti građeni u razdoblju između 11. i 13. stoljeća. Riječ je o grupi građevina čija je regionalna rasprostranjenost ograničena na područje središnje, istočne i jugoistočne Europe – najveći broj spomenutih građevina, njih četiri, nalazi se na području Transilvanije, dvije su smještene u Mađarskoj, a pojedinačni primjerci registrirani su u Poljskoj, Češkoj i Slovačkoj (Gervers-Molnár 1972; Motzoi-Chicideanu 2001).

Nedvojbeno je da je opseg iskopavanja na nalazištu kapela sv. Petke, između ostalog i zbog otvorena pitanja datacije, potrebno proširiti na okolicu nekadašnje sakralne građevine. No, ako bi financijska ograničenja nametnula pitanje odabira prioriteta, konzervaciju arheoloških ostataka te iznimne građevine tada treba promatrati kao postupak koji zahtijeva najveću hitnost. Budući konzervacijski radovi istodobno bi obuhvaćali i djelomične radove na prezentaciji novootkrivenoga kulturnog dobra. Postojeći arheološki park u Budinjaku, koji u svom opsegu već sadržava nalazišta iz starijega željeznog doba i rimskoga doba, tako bi bio obogaćen ne samo sadržajem iz još jednoga povijesnog razdoblja, već i kulturnim dobrom sakralnog karaktera, čiju će nesvakidašnju vrijednost biti moguće ispravno procijeniti tek kada se rezultatima dosadašnjih istraživanja pridodaju i oni koji će uslijediti nakon budućih istraživanja.

U međuvremenu, ostaci zidova kapele svete Petke drugu su godinu zaredom nakon završetka arheoloških iskopavanja prekriveni zaštitnim građevinskim pokrivačem, a dodatnu zaštitu činilo je zatrpavanje zidova zemljom.

Literatura

Cvitanović 1985 Đurđica Cvitanović, Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, Knjiga I, Gorički i gorsko-dubički arhiđakonat, Zagreb, 1985.

Gervers-Molnár 1972 Vera Gervers-Molnár, A középkori Magyarország rotundái, Budapest, 1972.

Kekić 1991 Nikola Nino Kekić, Kratki povijesni pregled župe Kalje, u: Žumberački krijes, Kalendar 1992, 1991: 38 – 66.

Motzoi-Chicideanu 2001 The medieval monument from Gurasada, European Archaeology – online; http://www.archaeology.ro/imc_gurasada_eng.htm

Šematizam 1962 Jubilarni šematizam križevačke eparhije, Zagreb, 1962.

Želle 2007 Morena Želle, Lokalitet: Budinjak – kapela sv. Petke, HAG 3/2006, Zagreb, 2007: 170 – 172.

Morena Želle

Summary

Rescue archaeological excavations of the Chapel of St. Petka started in 2006 and resulted in the discovery of foundations with four-leafed ground plan which makes this sacral construction unique in Croatia. The excavations continued in 2007, unearthing the construction interior. Remains of partially preserved paving made of smaller (10-20 cm) irregular limestone slabs laid on a layer of plaster (*estrich*), were noticed on parts of the excavated area inside the church. Foundations of four oval half-columns (50x60 cm) were found at the entrance to the eastern apse, aligned along its base line. One half-column was placed on the joint between the eastern and northern apse, another on the joint between the eastern and the southern one while two central half-columns laterally adhered to foundations with rectangular ground plan located between them. Rectangular foundations with similar dimensions (1x1,5 m) were also found in the southern and western apse while excavations done at approximately the same place in the northern apse revealed only a shallow pit (80x70 cm) filled with plaster and a couple of pieces of smaller stones.

The absence of movable finds which could be related to the period of construction or usage of the Chapel of St. Petka, leave the dating the object still uncertain. The indications, found in literature and based on unknown sources, about the construction of the Chapel of St. Petka in the period of the first migration of Uskoks to Žumberak (16th century) are contradicted by the dating a group of buildings with four-leafed ground plan constructed between the 11th and 13th century in Central, Eastern and South-eastern Europe.

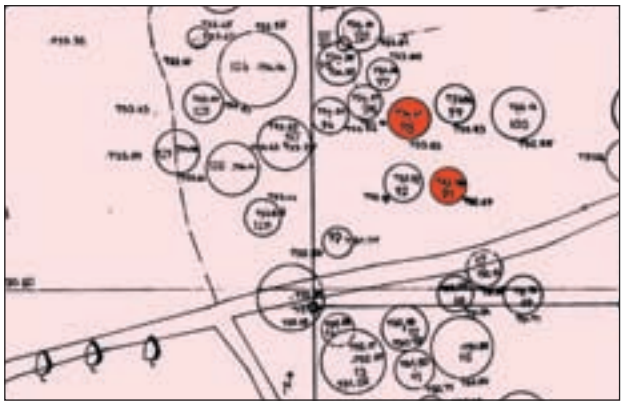
Until the conservation works, due to start in 2008, the archaeological remains of the Chapel of St. Petka were covered with construction cover and the walls additionally protected by being buried into soil.

Redni broj: 80
Lokalitet: Budinjak – nekropola
Naselje: Budinjak
Grad/općina: Samobor
Pravni status: Z-1584
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno i zaštitno istraživanje

Tijekom lipnja i srpnja 2007. nastavljena su istraživanja prapovijesne nekropole i gradine pokraj sela Budinjaka u Žumberku. Voditelj istraživanja bio je Želimir Škoberne, muzejski savjetnik – arheolog iz Muzeja grada Zagreba. Stručnu ekipu činili su arheolozi Morena Želle, Ivan Cvitković, Vladimira Pavić te restaurator Ivica Živko, muzejski tehničar Damir Živko i fotograf Miljenko Gregl. Istraživanje je provedeno uz fizičku pomoć radnika iz okolnih žumberačkih sela.

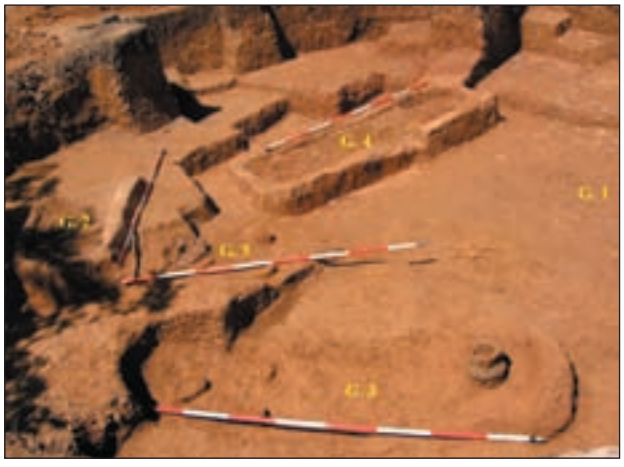
Ukupna istražena površina iznosila je 281,5 m², od toga 181 m² u nekropoli, a 101,5 m² na gradini. Istražena su dva tumula: T. 98 i T. 91. Također su istražene i tri sonde na gradini: prva sjevernije od prve južne terase u smjeru najviše točke gradine (sonda 1), a druga i treća (sonda 2 i sonda 3) južno od sonde 1 prema kraju prve južne terase utvrđena naselja. Tijekom istraživanja tumula problem je stvaralo korijenje koje je uvelike usporavalo iskopavanje i dodatno oštetilo grobove s nalazima, zbog čega neki od grobova na fotografijama nisu vidljivi u svojoj potpunoj veličini, no tijekom istraživanja bilo ih je moguće u potpunosti rekonstruirati i zabilježiti. U tumulima je pronađeno ukupno 9 grobova koji su sadržavali keramičke i metalne priloge, dijelove halštatske nošnje (željezni nakit i pršljene) te grobnu popudbinu – lonce za piće, zdjele s hranom i šalice.

Tumul 98
Tumul je bio smješten unutar nekropole, sjeverno od puta koji po širini presijeca nekropolu i preko sredine polja povezuje naselja Bratelje i Budinjak. Nalazio se u neposrednoj blizini tumula 99 iskopanog prethodne godine. Tumul je bio pravilna oblika, promjera 10 m, prosječne visine 0,60 m. U njemu je pronađeno pet, vjerojatno ženskih grobova. Naime, u svim je grobovima pronađen željezni nakit, osim u oštećenom grobu 4, no i u njemu je pronađen tipičan atribut ženskoga groba – pršljen.
Grob 1 – najsjeverniji grob u tumulu (kv. B), orijentacije sjever-jug, duljine 1,75 m. Sadržavao je fibulu i dosta oštećenu plitku zdjelu položenu pokraj nogu pokojnice (sačuvano 60%) – profil sačuvan u cijelosti.
Grob 2 – najzapadniji grob tumula, orijentacije sjever-jug, dužine 2,3 m, pronađen je u kv. D. Materijalne ostatke pronađene u grobu činili su jedna keramička situla, par željeznih narukvica, željezna ogrlica te dva keramička pršljena. Posuda i jedan pršljen položeni su pokraj nogu pokojnice, dok je drugi pršljen pronađen u središtu groba – u visini pojasa pokojnice.
Grob 3 – u grobnoj jami pronađenoj u kv. C, orijentiranoj zapad-istok, dužine 2,2 m. Pronađeni su ostaci keramičke posude pokraj nogu pokojnice, željezna ogrlica i par željeznih narukvica.
Grob 4 – pronađen je u sjevernom X-profilu blizu središta tumula, orijentacije sjever-jug, dužine 2,5 m. Grob je bio poprilično oštećen probojem u središtu tumula koji je novijeg datuma. Oblik i veličina grobne jame gotovo su u potpunosti sačuvani, no inventar groba u najvećem je dijelu uništen ili pomaknut. Metal je pronađen samo u tragovima, a posuda je presječena prekopavanjem te su pojedini fragmenti razbacani unutar prekopa.
Grob 5 – orijentacije zapad-istok, dužine 2,4 m. Nalazio se ispod najvećeg korijena, što je rezultiralo oštećenjem grobne jame koja se, zahvaljujući sačuvanom dijelu grobne jame u njenu zapadnom dijelu te pršljenu kod nogu, dala gotovo u cijelosti rekonstruirati. Sadržavao je posudu za piće (pokraj glave pokojnice), par željeznih narukvica, željeznu ogrlicu te keramički pršljen na kraju grobne jame, pokraj nogu pokojnice.

Budinjak, dio situacijskog plana nekropole tumula u Budinjačkome polju s površinama istraženima 2007. godine

Tumul 91
Tumul je bio smješten neposredno uz tumul 92, istraživan prošle godine. Promjera je 9 m, visine 30-40 cm. Na njemu je bilo nekoliko većih korijena koji su otežavali iskopavanje i oštetili grob 2. Unatoč tomu, pronađeni su vrijedni i važni keramički nalazi u četirima grobovima. Pripadnost spolu moguće je pretpostaviti samo kod jednoga groba (grob 2), jer je uz posudu u njemu pronađen i pršljen. U slučaju grobova 1, 3 i 4 nije moguće odrediti spolnu pripadnost zbog nedostatka priloga.

Budinjak, tumul 98

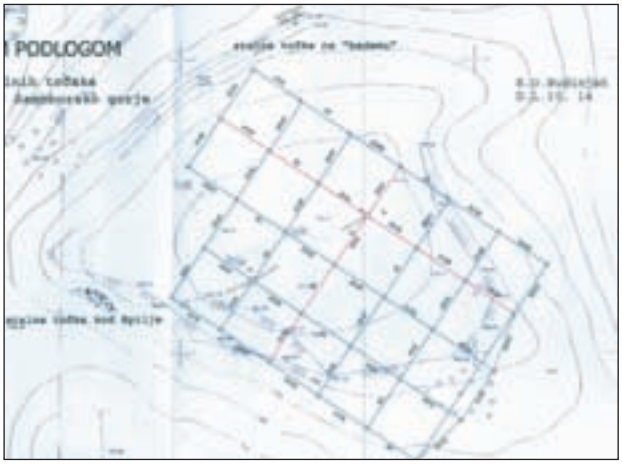

Budinjak, tumul 91

Grob 1 – najsjeverniji grob tumula orijentacije istok-zapad, presijecao je sjevernu os X iz kv. B u kv. A. Dužina groba iznosila je 2,20 m. Pronađena je samo jedna dublja zdjela sa šalicom.
Grob 2 – grob orijentacije istok-zapad, ozbiljno je oštećen nakupinom korijenja u sredini tumula. Unatoč tome, grobnu jamu bilo je moguće u cijelosti rekonstruirati, jer su se njezin početak i završetak mogli jasno iščitati. Dužina groba iznosila je 2,10 m. U grobu je pronađena posuda za piće i keramički pršljen. Posuda je položena na zapadnoj strani groba, dok je položaj pršljena bio u središtu grobne jame, što znači u visini pojasa pokojnice.
Grob 3 – najjužniji grob u tumulu u potpunosti je sačuvan, a sadržavao je lonac sa šalicom pokraj nogu. Dužina groba iznosila je 2,10 m, a orijentacija mu je bila istok-zapad.
Grob 4 – najistočniji i najviši grob u tumulu pronađen je pod humusom. Točan položaj grobne jame nije bilo moguće sa sigurnošću zabilježiti, premda je i on najvjerojatnije bio orijentacije istok-zapad. Sadržavao je samo jedan lonac.

Istraživanje gradine

Prije iskopavanja na gradini, u suradnji s tvrtkom ING Z d.o.o., stabilizirana je mreža stalnih točaka s apsolutnim koordinatama i apsolutnim nadmorskim visinama. Točke su stabilizirane na pravilnim razmacima (20x20 m), što zbog sastava tla negdje nije bilo moguće izvesti (korijenje i kamenje) te su točke, poštujući zadane smjerove, malo

Budinjak, mreža stalnih točaka na gradini

izmaknute. Tijekom 2007. nastavljena su istraživanja budinjačke gradine, koja su nužna u kontekstu sagledavanja cjelokupnog nalazišta i rekonstrukcije života u Žumberku s kraja brončanog i u starijem željeznom dobu. S obzirom na to da iskopavanja naselja iziskuju više radnih dana i veća materijalna sredstva, na početku je napravljeno više manjih probnih sondi kojima se željela utvrditi dubina kulturnih slojeva na pojedinim mjestima utvrđenog naselja, te tako pronaći najzahvalnije lokacije za veće zahvate na gradini.
Istraživanje je započelo jednom užom sondom (sonda 1), dimenzija 12x3 m, koja je određena od pravca između točaka 13 i 20 prema jugu, odnosno prema kraju prve južne terase gradine. Neposredno pod humusom naišlo se na pločasto kamenje koje se rasprostiralo dužinom iskopa sonde. Premda u njoj nisu nađeni ostaci arhitekture ni bilo kakve druge ljudske aktivnosti, prikupljeno je ponešto fragmenata keramike. No, zahvaljujući istraživanjima definitivno je riješeno pitanje gdje je pronalažen i vađen kamen koji je služio kao pokrov žarnih grobova ili su od njega rađeni kameni vjenčići u tumulima, kod žarnih ili kosturnih ukopa.
Sonde 2 i 3 nalazile su se južno od sonde 1, prema kraju prve terase. Već u prvom otkopu brojni keramički fragmenti, pršljeni, utezi itd. te dubina kulturnog sloja sugerirali su blizinu naseobinskih objekata. U sondi 2 uočen je dio podnice objekta i način na koji je objekt formiran. Naime, pri izgradnji izvađen je dio kamenih ploča, a neizvađeni dio uporabljen je kao konstrukcijski element objekta unutar kojeg je formiran. S obzirom na to da tijekom 2007. nije bilo moguće istražiti čitavu kuću jer se dobar dio građevine nastavlja u sondu C i većim dijelom izvan sondi prema jugu prve terase, istraženi je dio prekriven s namjerom da dogodine bude u cijelosti obuhvaćen iskopavanjima.

Istraživanja budinjačkog lokaliteta 2007. uvelike su upotpunila spoznaje o nalazištu nekropole i utvrđenog naselja. Prvoistraživan tumul T. 98 unutar nekropole otkrio je pet grobova koji su sadržavali ranohalštatsku keramiku i željezni nakit (fibulu, tri ogrlice i šest narukvica). Nedvojbeno je da ti nalazi pripadaju ranohalštatsko željeznom horizontu, samim početcima starijega željeznog doba, pa će zajedno s drugim takvim nalazima s Budinjaka pridonijeti boljem poznavanju 8. st. pr. Kr.
Drugi tumul (T. 91) može se pridodati skupini tumula koji su pronađeni tijekom 2006. godine (T. 99, 92 i 91A). Riječ je o skupini tumula koji ne sadrže metalne priloge te kao takvi čine posebnu zanimljivost unutar horizontalne stratigrafije nekropole, tim više što je sada očito da su grupirani unutar jednoga manjeg dijela nekropole.
Stabiliziranje mreže stalnih točaka s apsolutnim koordinatama i apsolutnim nadmorskim visinama na gradini omogućilo je sustavno iskopavanje gradine, koje je već tijekom kampanje 2007. polučilo vrlo dobre rezultate. Prvim probnim sondama na najzanimljivijim terenima utvrđena naselja definitivno je riješeno pitanje otkuda i kako je pribavljan kamen koji je rabljen pri formiranju tumula i grobova na nekropoli. Pronalazak dijelova halštatskog objekta (kuće?), pokazao je način pripreme i izgradnje halštatskih kuća. Tijekom sljedeće sezone radova namjerava se utvrditi veličina i oblik čitavog objekta koji će, uz iznimno bogate keramičke nalaze, uvelike upotpuniti

spoznaje o tome vrijednom nalazištu. Zahvaljujući istraživanjima unutar naselja dobit će se prva upotpunjena slika jednoga prapovijesnog lokaliteta u Hrvatskoj (naselja i nekropole).

Literatura

Egg et al. 1999 Markus Egg, Urlike Neuhäuser, Želimir Škoberne, mit einem Beitrag von Dietrich Anker, Ein Grab mit Schüsselhelm aus Budinjak in Kroatien, Jahrb. RGZM, 45, Teil 2, Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz, 1999: 435 – 472.
Škoberne 1995 Želimir Škoberne, The early Iron age cemetery at Budinjak in the Žumberak mountains (Northwestern Croatia), Archäologisches Korrespondenzblatt, 25/3, Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz, 1995: 291 – 299.
Škoberne 1999 Želimir Škoberne, Budinjak – kneževski tumul (monografija), Zagreb, 1999.
Škoberne 2001 Želimir Škoberne, Budinjak in Libna – čelade istega livarja, katalog izložbe, Krško, 2001.
Škoberne 2002 Želimir Škoberne, Pregled pretpovijesnih arheoloških istraživanja u Žumberku, u: Žumberak od prapovijesti do kasne antike, katalog izložbe, Zagreb, 2002.
Škoberne 2003 Želimir Škoberne, Nalaz neuobičajene višeglave igle s budinjačke nekropole, OA, 27, Zagreb, 2003.
Škoberne 2004 Želimir Škoberne, Grupa Budinjak, u: Ratnici na razmeđu Istoka i Zapada – Starije željezno doba u kontinentalnoj Hrvatskoj, katalog izložbe, Zagreb, 2004.

Želimir Škoberne

Summary

Excavations of the prehistoric necropolis and hillfort near the village of Budinjak in Žumberak continued in June and July 2007. The T 98 tumulus, which was the first excavated tumulus inside the necropolis, revealed five graves containing the Early Hallstatt pottery and iron jewellery (fibula, three necklaces and six bracelets). These finds undoubtedly belong to the Early Iron Age Hallstatt, the very beginnings of the Late Iron Age, and, together with the other finds from Budnjak, contribute to better understanding of the 8th century BC. The second tumulus (T 91) can be regarded as a part of a group of tumuli found in 2006 (T 99, 92, 91A). These tumuli do not contain any metal offerings and as such present an interesting curiosity within the horizontal stratigraphy of the necropolis, even more so as they are all obviously grouped in one smaller part of the necropolis.
Systematic excavations of the hillfort, which already produced interesting results during the 2007 campaign, were continued. First test probes opened on the most interesting locations of the fortified settlement completely cleared out the question of the origin and ways of acquiring of the stone used for the construction of tumuli and graves on the necropolis The find of parts of the Hallstatt object (house?) revealed the ways of planning and constructing the Hallstatt houses.

Redni broj: 81
Lokalitet: Otruševec – crkva Sv. Križa
Naselje: Otruševac
Grad/općina: Samobor
Pravni status: Z-1463
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U okviru radova na obnovi kapele Sv. Križa u Otruševcu, od 16. do 22. kolovoza 2007. provedena su zaštitna arheološka istraživanja. U stručnoj arheološkoj ekipi bili su: Josip Burmaz, voditelj istraživanja (Kaducej d.o.o), Janko Živković, zamjenik voditelja i Tamara Bezina, apsolventica arheologije. Radove je nadzirao Konzervatorski odjel u Zagrebu: Ana Matanić, dipl. ing. arh., Ljerka Metež, prof. povijesti umjetnosti i Tatjana Lolić, dipl. arheologinja. Radove je financirao Grad Samobor.

Kapela Sv. Križa nalazi se na brijegu između dvaju sela, Dubrave i Otruševca, na nadmorskoj visini od 320 m (Noršić 2005). Danas služi za bogoslužje, a oko nje je mjesno groblje. Kapela je rotonda s pravokutnom apsidom. Na sjevernoj strani apside dograđena je sakristija, zidana kao i toranj s kraja 19. st. (Noršić 2005), a na zapadnoj strani kapele dodano je predvorje. Prije početka arheoloških istraživanja zidovi i strop, kao i oltarna menza, bili su obojani bijelom bojom. Sjeverni i južni zid apside nisu bili ravni, već lagano zaobljeni. Apsida je bila popločana vapnenačkim i mramornim pločama širine 0,5 m i dužine između 0,5 i 0,7 m.
Prioritet radova bilo je otkapanje temelja kapele, kako bi se mogao utvrditi odnos centralnog dijela kapele i apside. U šest radnih dana prostor apside istražen je do razine dna temelja, osim prostora koji zauzima masivna oltarna menza. Prag apside koji ima konstrukcijsku ulogu nije se smio pomicati. Kako bi se ipak utvrdio odnos centralnog dijela kapele i apside na kojoj leži prag, u sjeveroistočnom dijelu centralnog dijela kapele iskopana je sonda 1 i to do razine temelja centralnog dijela kapele. Oba su iskopa povezana pod pragom. Otkriveni temelji apside pokazali su da su centralni dio kapele i apside građeni istodobno, kao i to da je apsida izvorno bila polukružna. Iznimka je

Starija hodna površina – podloga za popločenje izrađena u vapnenom mortu s otiscima opeke (foto: J. Živković)

Pogled na apsidu s oltarom kapele Sv. Križa u Otruševcu (foto: J. Živković)

istočni dio apside koji je naknadno dograđen (vjerojatno nakon urušavanja originalnog zida). Dograđeni zid sjeda na polukružni temelj koji je sačuvan do 0,5 m visine.

Osim podnice načinjene od kamenih ploča koja je bila u uporabi do arheoloških istraživanja, prilikom iskopavanja apside otkrivene su još četiri starije podnice. Stariji pod sačuvan je kao podloga za popločenje, izrađena u vapnenom mortu u kojem se nalaze otisci opeke rabljene za popločenje. Opeke su bile dimenzija 12x25 cm. Ta je podloga djelomice sačuvana samo u zapadnom dijelu apside. Treća, starija razina podnice također je sačuvana u prostoru cijele apside, a izrađena je od vapnenog morta. Pri iskopu sonde 1 takva je podnica uočena i u centralnom dijelu kapele. Minimalna visinska razlika između podnice u apsidi i u centralnom dijelu kapele iznosi 0,08 m, a maksimalna 0,13 m. Ovdje je vjerojatno riječ o podu koji se spominje u tekstu vizitacije iz 1650. godine: „Pokrivena je bila njekoć, poput ostalih kapela, hrastovim daščicama, a tarac joj bijaše od morta.“ (Noršić 2005). Četvrta i peta podnica, za razliku od prethodnih, bile su izrađene od nabijene gline čija je površina bila paljena. Te su podnice bile sačuvane u sjevernom, zapadnom i južnom dijelu apside. Popucana površina podnice nije utjecala na njenu kompaktnost. Objema podnicama debljina varira ovisno o položaju u apsidi. Razlog tome je najvjerojatnije propadanje terena u području ispred oltara zbog njegove uporabe.

Od pokretnih arheoloških nalaza pronađeno je šest fragmenata keramike, četiri brončana lima, četiri željezna čavla i fragment stakla. Pronađeno je osam manjih komada razlomljenih, ljudskih kostiju (jedna falanga ljudskog prsta), dislociranih u sekundarnom položaju. Svi pokretni nalazi pronađeni su u sloju tamno smeđeg do crnoga pješčanog praha s ostacima kamenja i žbuke. Taj sloj zemlje prethodio je podnici od morta spomenutoj u vizitaciji iz 1650. g. Preliminarnom opservacijom nalazi se mogu datirati u 16.-17. st., što se podudara i sa stratigrafskim položajem sloja u kojem su nađeni.

Fotoskica apside s ostacima starijeg temelja (izradili: A. Sičić, D. Pasarić, J. Burmaz)

Literatura

Noršić 2005 Vjekoslav Noršić, Povijest župe Sv. Anastazije u Samoboru, Kapela Sv. Križa, Društvo za povjesnicu zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić“, Zagreb, 2005: 325 – 331.

Josip Burmaz
Janko Živković

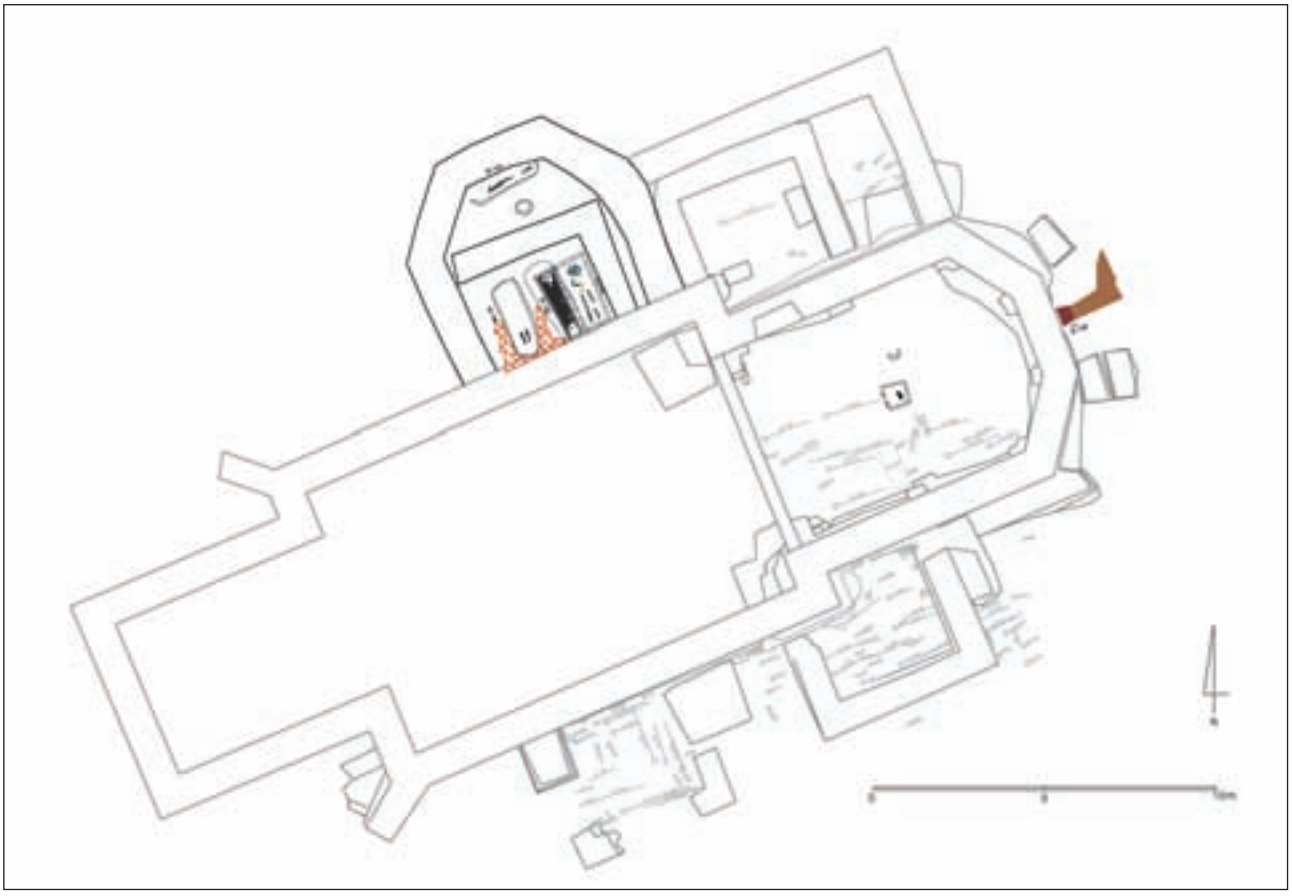
Summary

Rescue archaeological excavations at the Chapel of St. Cross in Otruševec were conducted in August 2007 as a part of its reconstruction. The main aim of the works was to unearth the foundations of the chapel in order to define the relation between the central part of the chapel and its apse. The foundations of the apse were completely excavated, as well as a part of the foundations of the chapel central area. The foundations reveal that the apse was originally circular in shape and constructed at the same time as the central part of the chapel. It got its present rectangular shape with the reconstruction of the eastern part of the chapel. Besides the present floor constructed of stone slabs, four older ones were also found during the apse excavations. Six pottery shards, four bronze sheets, four iron nails, a glass fragment and a couple of smaller pieces of broken human bones in a secondary position were excavated. All the movable finds are dated to the period prior to the visitation in 1650.

Redni broj: 82
Lokalitet: Prozorje – crkva sv. Martina
Naselje: Prozorje
Grad/općina: Dugo Selo
Pravni status: Z-3529
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom kasne jeseni 2007., Institut za arheologiju obavio je šestu fazu arheološko-konzervatorskih istraživanja na lokalitetu Sv. Martin na Prozorju pokraj Dugoga Sela, i to na poticaj dugoselske Župe sv. Martina. Nastavak je to istraživanja koja se kontinuirano provode od 2002. godine (Belaj, 2007). Istraživanja je vodio dr. sc. Juraj Belaj, a financirali su ih Grad Dugo Selo, Župa Dugo Selo i Zagrebačka županija.

Cilj kampanje 2007. bio je do kraja istražiti prostor svetišta crkve sv. Martina, što zbog nepovoljnih vremenskih prilika nije bilo moguće izvesti, stoga je većina istraživanja ipak bila usmjerena na područje bočne kapele sv. Barbare, dograđene uza sjeverni zid broda crkve sv. Martina. Kapela sv. Barbare pruža se okomito na crkveni brod (uvjetno se može govoriti o smjeru sjever-jug, iako orijentacija crkve od „idealne“ odstupa za oko 22°). Na sjevernom kraju završava poligonalnom apsidom, a od njenih su zidova sačuvani samo temelji.
Unutar kapele, već na samoj površini otkriveni su temelji neke građevine, starije od kapele. Jedan se temelj pruža u

Tlocrt crkve sv. Martina s naglašenim strukturama, grobovima i ukopima otkrivenima 2007. godine (izradila: A. Kudelić)

Sv. Martin, novovjekovni grobni ukopi u kapeli sv. Barbare (foto: F. Sirovica)

smjeru istok-zapad, otprilike po sredini kapele sv. Barbare i svojim je položajem podijelio prostor unutar kapele na dva područja: sjeverno (područje apside) i južno. Bio je presječen ukopom za temelj kapele sv. Barbare. Okomito se od njegova istočnoga ruba, prema sjevernome zidu crkve pruža drugi temelj. U području apside Sv. Barbare, nakon skidanja humusa otkriven je sloj šute te ispod njega sloj bijele žbuke koji se nalazio tik do apside kapele sv. Barbare. Oblikom je pratio oblik apside te je vjerojatno nastao prilikom žbukanja zida. Ispod tog sloja žbuke utvrđen je ukop za temelj kapele te grob G-142 koji je bio presječen tim ukopom. U grobu G-142 nađena je desna strana kostura odrasle osobe. Položen je u smjeru istok-zapad, s glavom na zapadu i rukama položenima uz tijelo. Ispod šute, a južno uz žbuku, utvrđen je tanak sloj rahle zemlje i ispod njega rupa za stup, tanak sloj crne truleži i gorenja, rahla i razmrvljena žbuka s kamenjem i opekama te još jedan ukop.

U južnome dijelu kapele odmah nakon skidanja šute uočeni su ukopi triju recentnih grobova (G-138, G-140 i G-143) odraslih osoba, položenih u smjeru sjever-jug, s glavama na sjeveru, pokopanih u ljesovima koji su ostali relativno dobro očuvani. Kosti su, za razliku od ljesova, bile u izrazito lošem stanju i većinom sačuvane samo u tragovima, dok su od kostura iz groba G-138 nađene samo potkoljenične kosti te se vjerojatnim čini da je bio ekshumiran prilikom napuštanja crkve. Na dnu ukopa groba G-138 utvrđeno je dno zapune rupe za stup ukopane u zdravicu. U zdravici na dnu tog ukopa vidljiva je i siva pruga debljine oko 10 cm, obrubljena

Sv. Martin, sloj gorenja vidljiv u profilu groba (foto: M. Pasarić)

dvjema tankim crvenkastim linijama (debljine oko 1 cm), koja se pruža u smjeru istok-zapad. Možda je riječ o otisku daske na koju je bio položen lijes. Uz kostur groba G-140 nađene su brončane kopče za odjeću te gumb od crne staklene paste. Uz lubanju kostura groba G-143 nađene su vrpce tkanine (možda ukras za kosu), dok su iznad zdjelice nađene brončane kopčice za odjeću, brončani gumb te komad zelene tkanine. U profilima ukopa tih grobova utvrđeno je više slojeva koji još nisu istraženi, a među njima i tanak crni sloj gorenja. Ispod šute mjestimice je očuvana i podnica kapele sv. Barbare, konstruirana od opeka povezanih žbukom, te žbukana podloga za tu podnicu. I podnica i njena podloga bile su presječene ukopima spomenutih grobova.

Osim u kapeli sv. Barbare, istraživanja su nastavljena i u svetištu crkve sv. Martina. Ondje je istraženo više ukopa te grob G-141. Od kostura iz toga groba sačuvane su samo kosti stopala odrasle osobe (uglavnom kosti prstiju). Kostur je bio orijentiran u smjeru istok-zapad, s glavom na zapadu. Sa sjeverne strane bio je presječen ukopom groba G-2, dok mu je vrh presječen ukopom groba G-109 koji se nalazio iznad groba G-141. U njegovoj su zapuni pronađena i dva sitna novca koja djeluju srednjovjekovno, no datacija mora pričekati njihovo čišćenje i konzervaciju.

Istočno od svetišta crkve sv. Martina istražen je te uklonjen kontrolni profil koji je bio ostavljen između sondi I. i III., a koji se pružao od zaključnoga zida svetišta do u baroku izvedenoga kamenog obzida oko crkve (oko 1784. godine). Ispod humusa nalazio se sloj nabijene žuto-sive gline kojim je vjerojatno, u vrijeme gradnje obzida oko crkve, izravnat teren oko crkve. Tom zemljom zapunjen je i ukop za spomenuti obzid. Ispod glinenoga sloja nalazio se rahli sloj žbuke, vjerojatno nastao pri žbukanju zida crkve. Zatim je istražen sloj masne zemlje te ispod njega još dva sloja zemlje s dosta primjesa žbuke. Pri dnu sonde otkriven je jedva sačuvan grob G-139. Riječ je o grobu malog djeteta položenog u smjeru istok-zapad, s glavom na zapadu, loše sačuvanih kostiju.

Na kraju kratkotrajnih i lošim vremenskim uvjetima ometanih istraživanja, lokalitet je zaštićen geotekstilom te slojem pijeska. Prikupljeni materijal pohranjen je u zaključanim prostorijama župe, a manji je dio pohranjen u prostorijama IARH-a u Zagrebu, radi daljnje znanstvene obrade. Uz već spomenute primjerke novca, među nalazima se ističu uglavnom novovjekovni dijelovi odjeće: brončane kopče, praporast gumb i gumb izrađen od staklene paste, više komada tkanine, nekoliko perforiranih brončanih pločica i sl. U zapuni groba G-140 pronađena je svetačka medaljica.

Literatura

Belaj 2007 J. Belaj, Templari i ivanovci na zemlji svetoga Martina, Pučko otvoreno učilište Dugo Selo, Dugo Selo, 2007.

dr. sc. Juraj Belaj

Summary

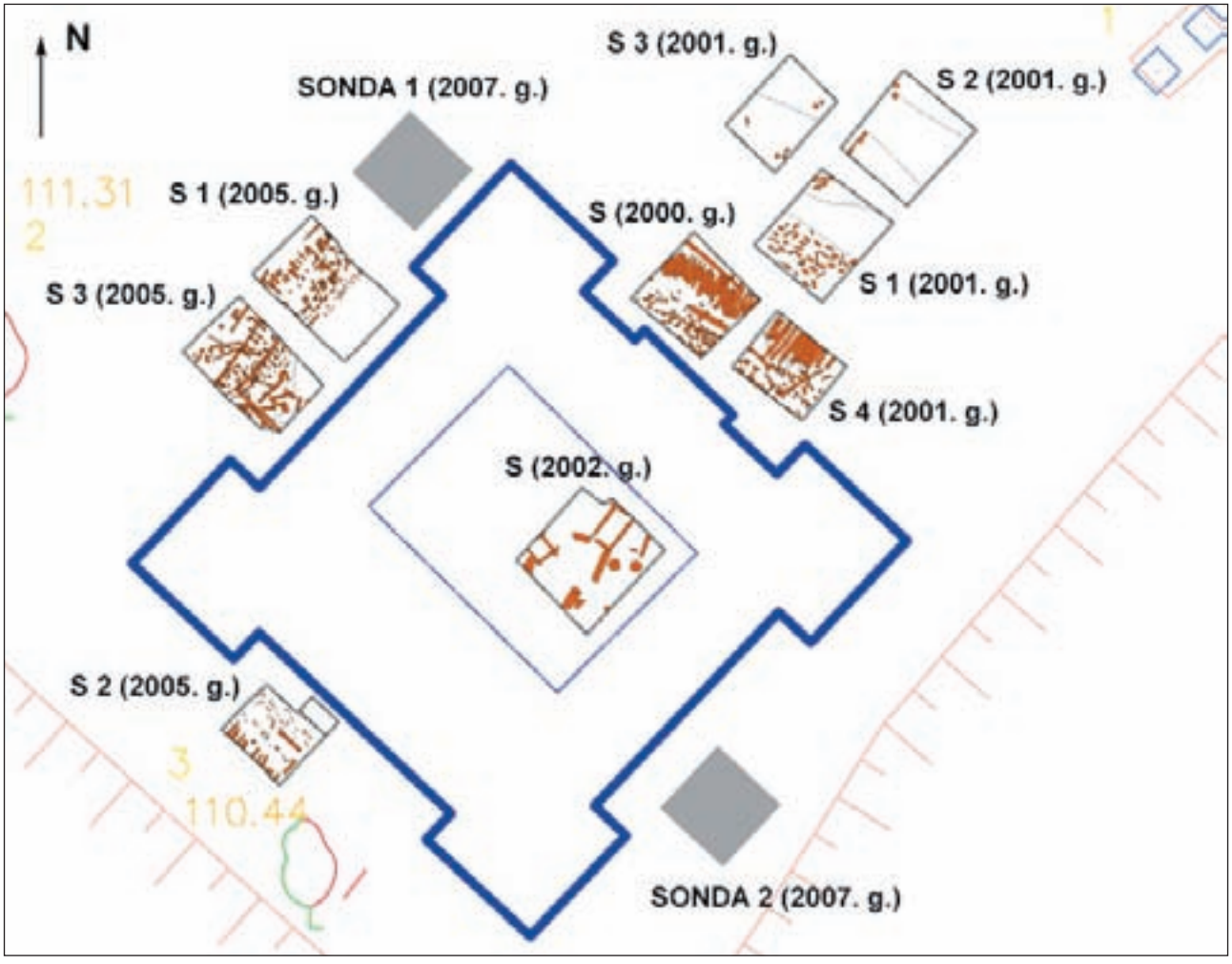
The fifth phase of archaeological conservation works at the site of St. Martin on Prozorje near Dugo Selo was conducted in autumn 2007. The shrine of the church, the Chapel of St. Barbara subsequently build alongside it, and the area east of the shrine were excavated. The stratigraphy of the site

is relatively complex due to numerous burials inside and around the church dated to various time periods. Details of a previously unknown structure were discovered and six graves excavated. The layer of burning was noticed in profiles of the graves inside the Chapel of St. Barbara. Beside two medieval coins found in the grave fill inside the shrine, most prominent among the finds are mostly Post-medieval parts of clothes: bronze buckles, a loess button and a button made of glass paste, several pieces of cloth, several small perforated bronze plates etc. In the fill of the grave G-140 a saint medallion was found.

Redni broj: 83
Lokalitet: Stari grad Lukavec
Naselje: Lukavec
Grad/općina: Velika Gorica
Pravni status: Z-1722
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Kao dio zaštitnih radova na starom gradu Lukavcu, od 17. rujna do 5. listopada 2007. provedena je još jedna kampanja arheoloških istraživanja. Istražena je površina od cca 32 m², s prosječnom relativnom dubinom od 1,5 do 2 m. Radove su financirali Ministarstvo kulture i Grad Velika Gorica. Istraživačke radove vodio je Ivan Knezović, kustos arheološke zbirke iz Muzeja Turopolja. Stručnu ekipu činile su dipl. arheologinje Ana Pavleković i Sanja Gospodinović, te crtačica Matilda Marijanović. Zemljani iskop obavljali su djelatnici građevinske tvrtke Zidar d.o.o. iz Zagreba.

Kampanji 2007. prethodile su one iz 2000.-2002. (Lolić – Bedenko 2000, 2001, 2002) te kampanja iz 2005. godine (Knezović 2006). U njima je potvrđeno postojanje drvenog *wasserburga* iz 15. – 17. st. Istraživanjima iz 2000. i 2001. na ulaznoj strani dvorca otkriveni su ostaci drvenih palisada i šiljatih kosnika, koji su zajedno činili obrambeni pojas staroga grada. Također su otkriveni ostaci konstrukcije prilaznoga drvenog mosta, dio kojeg je vjerojatno bio podizan. U kampanji 2002. otkriveni su drveni ostaci unutrašnjega stambenog dijela dvorca Lukavca. Istraživanjima 2005. utvrđen je točan položaj obrambenog pojasa (drvenih palisada i šiljatih kosnika) uz današnji sjeverozapadni i jugozapadni bedem staroga grada. Iste su godine na prostoru današnjega prilaznog nasipa istraženi i ostaci nekadašnjega prilaznog mosta, građenog od drveta i opeke. Cilj istraživanja 2007. bio je potvrda postojanja drvenih struktura i uz JI bedem

Lukavec, plan položaja arheoloških sondi 2000. – 2007. godine

Palisada, kosnici i dva usporedna niza masivnih drvenih stupova u sondi S1 (foto: I. Knezović)

grada Lukavca te pokušaj da se otkrije izgled ugaonog dijela nekadašnjih drvenih utvrđenja uz današnju SJ kulu. S tim dvama elementima tako bi se zaokružila spoznaja o točnom položaju i izgledu fortifikacijskog dijela nekadašnjega drvenog *wasserburga*.

Tijekom arheoloških radova uz bedeme staroga grada otvorene su dvije istražne sonde. S1 (dimenzija 4x4 m) otvorena je kod sjeverne kule, a S2 (dim. 4x4 m) uz jugoistočni bedem. Sonda 1 odmaknuta je 1 m u smjeru sjeverozapada od zida kule te se smjerom nastavlja na sonde 1 i 3 iz 2005. godine. Sonda 2 postavljena je između kula uz JI bedem, udaljena je od njega oko 1,5 m te pomaknuta bliže južnoj kuli staroga grada. U sondi S1, na apsolutnoj visini od cca 109,75 m (oko 2,8 m relativne dubine od ulaznog praga dvorca) otkriveni su u tri reda okomito zabijeni hrastovi trupci, dio obrambene palisade nekadašnjega drvenog *wasserburga*. Trupci promjera između 10 i 20 cm kružno su, polukružno ili pravokutno obrađeni te zabijeni u glinast zdravični sloj. Unutar sonde vidljivo je zaokretanje troredne palisade, što

Ulomak glaziranog pećnjaka iz 18. st. (foto: I. Knezović)

upućuje na to da je ondje bio ugaoni dio drvenog utvrđenja. Polukružni ugaoni dio stoga vjerojatno povezuje palisadu koja se pruža smjerom sjever-jug i koja je istražena uz SZ bedem u sondama 1 i 3 iz 2005., s palisadom otkopanom 2000. i 2001. na ulaznoj strani dvorca. S vanjske strane palisade otkriveno je nekoliko šiljatih kosnika na relativnoj dubini od oko 3 m od kote praga dvorca (apsolutna visina 109,56 m n.m.). Kosnika je ovdje manje i znatno su slabije sačuvani nego oni otkriveni u istraživanjima 2000., 2001. i 2005., uza SI i SZ bedem. Polukružni ugao fortifikacije poput simetrale presijecaju dva usporedna, oko 1,5 m razmaknuta niza okomito zabijenih masivnih hrastovih trupaca, većeg promjera od palisada (oko 30 cm). Nalaze se na relativnoj dubini od 2,7 do 2,9 m (apsolutna visina 109,82 – 109,58 m n.m.). Svojim smjerom i položajem upućuju na to da su nosili neku vrstu mosta ili platforme koja se pružala poprijeko iznad ugaonog dijela palisada. Ta je struktura vjerojatno bila dodatni obrambeni element koji je pojačavao ugao staroga grada. Jasno je vidljivo da su masivni stupovi zabijani između tanjih palisada, što upućuje na to da je ta struktura bila podignuta naknadno, možda u jednoj fazi obnove drvenih utvrđenja u 16. ili 17. st. Unutar ugaonog pojasa palisada u S1, točno između dvaju redova opisanih stupova, otkrivene su horizontalno položene grede i daske. Ti ostaci vjerojatno već pripadaju unutrašnjim strukturama nekadašnjega drvenoga grada, smještenima neposredno uz obrambeni pojas. U sondi S2, površine 16 m², uz JI bedem također su otkriveni ostaci obrambene palisade i kosnika. Smjer pružanja palisade i kosnika ondje je sjever-istok, okomit na palisadu otkopanu 2000. i 2001. na frontalnoj strani dvorca i palisadu istraženu u sondi 2 iz 2005. godine, a usporedan s palisadom otkopanom u sondama 1 i 3 iz 2005. godine. Palisade su pronađene na relativnoj dubini od 3,30 do 3,50, a kosnici na dubini od 3,50 m od kote praga dvorca. I ondje su trupci promjera 10-20 cm, polukružno ili pravokutno zatesani i zabijeni u zdravični sloj. Neki trupci, inače gore kružno obrađeni, imaju pravokutno obrađen i zašiljen dio koji je bio zabijen u zemlju. U toj sondi palisade su lošije sačuvane od onih iz sonde 1 i palisada otkrivenih u prethodnim arheološkim kampanjama. U objema sondama kosnici i palisade pokazuju blago odstupanje od smjera današnjih zidanih bedema, što potvrđuje rezultate arheoloških istraživanja iz 2000., 2001. i 2005. godine, kada je također uočeno to odstupanje. Velik problem prilikom istraživanja činio je prodor vode iz okolnih obrambenih opkopa na apsolutnoj visini od cca 110 m n.m. Uz drvene fortifikacijske strukture pronađena je znatna količina ulomaka keramičkih posuda. Pronađeno je i nekoliko zanimljivih nalaza, poput keramičkih pećnjaka te nekoliko metalnih predmeta.

Istraživanjima 2007. utvrđeno je postojanje obrambenih palisada i kosnika drvenoga grada Lukavca uz JI bedem. Uz sjevernu kulu otkriven je ugaoni dio drvenih utvrđenja s dodatnom strukturom u obliku obrambenog mosta ili platforme. Tim je zahvatima još potpunije utvrđena struktura i način gradnje obrambenog pojasa drvenog *wasserburga*. Gotovo je u potpunosti rekonstruiran izgled i točan opseg nekadašnjega drvenoga grada, čemu je osobito pridonijelo otkriće ugaonog dijela. Iskopani pokretni materijal može se primarno datirati u razdoblje od 15. do 19. st. Drveni ostaci staroga grada također potječu razdoblja 15. – 17. st., kada je taj *wasserburg* bio sagrađen i višekratno obnavljan radi

obrane od Turaka. Početkom 18. st. zamijenjen je današnjim zidanim gradom Lukavcem. Nakon istraživanja, drvene strukture u sondama S1 i S2 prije zatrpavanja prekrivene su slojem netkanoga drenažnoga geotekstila radi zaštite. Tim otpornim materijalom zaštićeni su drveni ostaci i onemogućeno je miješanje slojeva, što omogućava lakše ponovno otkopavanje, ako to bude nužno tijekom buduće obnove i restauracije staroga grada. Tijekom istraživanja presječen je uzemljeni dio gromobrana koji je prilikom zatrpavanja ponovno spojen i zatrpan na odgovarajućoj dubini.

Literatura

Knezović 2006 Ivan Knezović, Zaštitno arheološko istraživanje starog grada Lukavca godine 2005., Obavijesti HAD, 1, 2006, Zagreb: 148 – 155.
Laszowski 1910 Emilij Laszowski, Povijest Plemenite općine Turopolja, Zagreb, 2001., (pretisak 1995.)
Lolić 2003 Tatjana Lolić, Lukavec: Zaštitna arheološka istraživanja, u: Lukavec, katalog izložbe, Velika Gorica, 2003.
Lolić, Bedenko 2000 Tatjana Lolić, Greta Bedenko, Dvorac Lukavec: Obnova dvorca – zaštitna arheološka istraživanja 2000. god., preliminarni izvještaj, Zagreb, 2000.
Lolić, Bedenko 2001 Tatjana Lolić, Greta Bedenko, Dvorac Lukavec: Obnova dvorca – zaštitna arheološka istraživanja 2001. god., preliminarni izvještaj, Zagreb, 2001.
Lolić, Bedenko 2002 Tatjana Lolić, Greta Bedenko, Dvorac Lukavec: Obnova dvorca – zaštitna arheološka istraživanja 2002. god., preliminarni izvještaj, Zagreb, 2002.

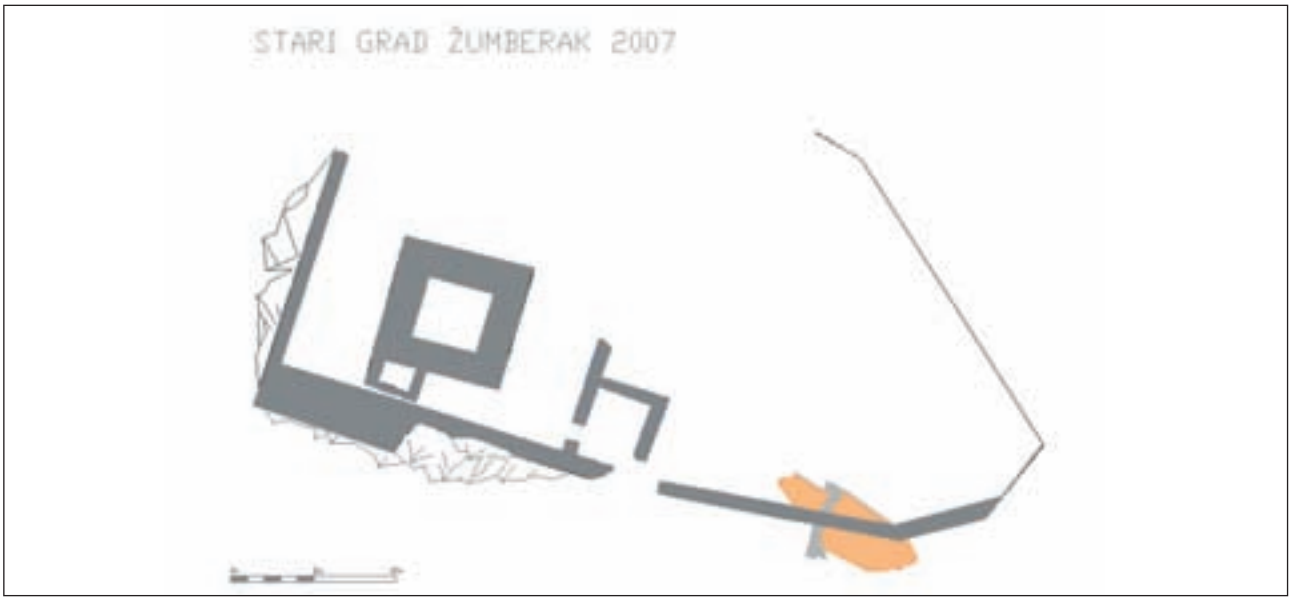
Ivan Knezović

Summary

Rscue archaeological excavations at the Old Town of Lukavec were conducted in September and October 2007. The previous excavations resulted in the discovery of wooden remains of the defensive ring of the old wooden town (palisade, pointed supporting beams, and drawbridge) and parts of the interior dwelling area. A total area of 32 m² with the average depth of 1,5 to 2,0 m was researched in 2007. The remains of the wooden palisade and supporting beams were found in two probes along the northern tower and SE wall of the castle. The remains of some kind of a bridge or platform which had stretched transversally across the corners of the wooden fortifications were unearthed in probe 1 along the northern tower. These excavations contributed to determining the structure and construction system of the wooden ''wasserburg'' defensive ring. The appearance and precise size of the former wooden town were almost completely reconstructed, especially owing to the discovery of its corner area. The excavated movable finds (stove and pottery vessel shards and some metal items) can be primarily dated to the period between the 15th and 17th century, when this ''wasserburg'' was built and reconstructed. At the beginning of the 18th century it was replaced with the present brick built town of Lukavec.

Redni broj: 84
Lokalitet: Stari grad Žumberak
Naselje: –
Grad/općina: Žumberak
Pravni status: P-766
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervatorsko-restauratorski radovi

Tijekom 2007. nastavljeni su radovi na starom gradu Žumberku, na površini od 550 m². Radove je vodio Konzervatorski odjel u Zagrebu. Voditelj je bio viši stručni savjetnik konzervator Damjan Lapajne, prof. arheologije, uz stručnu suradnju Marcela Burića, dipl. arheologa. Autorica konzervatorske dokumentacije bila je Tatjana

Tlocrt istraženog dijela staroga grada (izradila: T. Lolić)

Stari grad Žumberak, željezne škare sa žigom, 14. st.

Lolić, dipl. arheologinja, videodokumentacije Marjan Orlić, prof. povijesti i arheologije, fotodokumentacije Zoran Bogdanović, a izvođač radova ing. Stjepan Goršić, građevinski obrt, Karlovac.

Arheološko-konzervatorski radovi na starom gradu Žumberku započeli su 1988., kao projekt Ministarstva kulture i Zagrebačke županije, i do sada je istražena crkva Sv. Križa (smještena izvan zidina), južni dio obrambenog bedema s glavnim ulaznim vratima i ulaznom kulom te obrambena kula, koja je djelomice rekonstruirana do visine prvog kata, zajedno s rekonstrukcijom ulaznih vrata i to prema građevinskim elementima otkrivenima tijekom arheoloških istraživanja. Arheološki nalazi iskopani su u obrambenoj kuli i sastoje se od keramičkih i metalnih predmeta. Pokretni arheološki materijal konzerviran je i obrađen u diplomskom radu Gordane Mahović, obranjenom na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (Mahović 2006).
Arheološko-konzervatorski radovi tijekom 2007. na starom gradu Žumberku obuhvatili su iskopavanje gradskog dvorišta površine 550 m² (25x22 m). Također je konzerviran južni bedem u punoj dužini, s rekonstrukcijom jugoistočnog ugla koji je bio razoren velikim korijenjem stabla. Ispod bedema pronađeni su temelji dviju prostorija, djelomice uklesanih u živu stijenu s podnicom od crveno obojenog estriha, vapnenog premaza. Dimenzije su veće prostorije 6x3,5 m, a manje 3x2 m. Prostorije su međusobno povezane, različite su orijentacije od bedema ispod kojega se nalaze (otklon osi iznosi 30 stupnjeva). Prema stratigrafskim odnosima jasno je da su prostorije bile u uporabi prije izgradnje bedema.

Stari grad Žumberak nastao je krajem 12. st. i nalazi se duboko u Žumberačkom gorju, na uzvisini od 500 m n.m. Tijekom 14. st. gradom upravljaju Babonići i vojvoda Henrik Goričko-Tirolski. Doseljavanje uskoka 1530. značio je kraj gospodstva Žumberka, grad je napušten, jer strateški više ne pogoduje obrani i gradi se nov grad, sjedište žumberačkih kapetana. Većina i najkvalitetniji nalazi potječu iz 14. st., što potvrđuje povijesne izvore koji interpretiraju to razdoblje kao vrhunac prosperiteta u regiji. Nakon istraživanja nalazi su zaštićeni geotekstilom i zasuti zaštitnim slojem pješčanika. Također su konzervirani metalni nalazi iz 2006., te se nalaz željeznih škara s utisnutim žigom radionice može datirati u 14. st.

Literatura

Demo Ž. Demo, Determinacija novca (u rukopisu)
Kos 1997 D. Kos, Gradovi, dvorci i plemstvo med Krko in Gorjanci do konca srednjeg veka, Dolenjski zbornik, Novo mesto, 1997: 120, 121.
Lapajne 1996 D. Lapajne, Spomenička baština Žumberka, Žumberak, Baština i izazovi budućnosti, Zagreb, 1996: 23 – 56.
Mahović G. Mahović: Stari grad Žumberak, Obrada sitnog materijala – diplomski rad (u rukopisu)

Damjan Lapajne, prof.

Summary

Archaeological conservation works at the Old Town of Žumberak in the year 2007 included excavations of the town courtyard comprising a total area of 550 m² (25x22m). Conservation of the southern wall was conducted in its full length.
as well as reconstruction of the south-eastern corner completely ruined by vegetation, primarily large tree roots. Foundations of two rooms, partially engraved in bedrock with floor made of red painted and lime-coated screed. Most of the finds, including the most prominent ones, are dated to the 14th century confirming the historical sources which state this period as the climax of prosperity within this region.

Redni broj: 85
Lokalitet: Sveti Križ Brdovečki – naselje i nekropola
Naselje: Sv. Križ Brdovečki
Grad/općina: Marija Gorica
Pravni status: Z-1136
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno i zaštitno iskopavanje

Tijekom prve polovine listopada 2007. nastavljena su istraživanja prapovijesnog nalazišta u Svetom Križu Brdovečkom. Voditelj istraživanja bio je Ivan Cvitković, arheolog iz Muzeja Brdovec, a stručnu ekipu činili su arheolozi Morena Želle i Želimir Škoberne. Istraživanje je provedeno uz fizičku pomoć radnika iz okolnih sela. Istraživanja je financirala Zagrebačka županija – Upravni odjel za prosvjetu, kulturu, šport i tehničku kulturu.

Sv. Križ Brdovečki, položaj

Strateški položaj lokaliteta na najvišem vrhu brijega iznad ušća rijeke Sutle u Savu omogućavao je kontrolu širokog prostora riječnih dolina i okolnih brda. Taj dominantan položaj nedvojbeno je odigrao presudnu ulogu pri formiranju gradine – naselja. Otkriće konjaničkoga groba s jedinstvenom kacigom, 2001. privuklo je osobitu pozornost stručne i kulturne javnosti. Sljedećih godina nastavljena su istraživanja u neposrednoj blizini konjaničkoga groba. Otkriveno je više kosturnih grobova s metalnim (noževi, koplja, konjanička oprema itd.) i keramičkim prilozima. Ti nalazi potvrdili su važnost tog naselja i nekropole u starijem željeznom dobu.
Istraživanjima 2007. nastavljena su probna sondiranja sjeverno od dosad pronađenih grobova, radi utvrđivanja područja njena rasprostiranja. Namjera je bila potvrditi pretpostavku da je nekropola bila i sjevernije od konjaničkoga groba uza staru cestu koja je vodila na gradinu, gdje su prema pričanju najstarijih stanovnika za vrijeme Drugoga svjetskog rata tijekom kopanja rovova pronalaženi mačevi. Na k.č. 1653/1 iskopano je šest sondi dimenzija 1x10 m. Pozitivnih rezultata nije bilo, stoga buduća probna sondiranja treba učiniti istočno i zapadno od dosad poznatih grobova. U prethodnim izvještajima istaknut je problem klizišta koje je uočeno prilikom istraživanja nekropole, što je uzrokovalo poremećenja i oštećenja nalaza i grobnih cjelina. Način pokapanja u mlađim fazama starijega željeznog doba jest kosturni ukop u velikim rodovskim grobnim humcima, koji je moguć i na nekropoli u Sv. Križu. Međutim, na površini nisu uočeni tumuli, što je najvjerojatnije posljedica obrade zemljišta koja je na tim parcelama bila intenzivna tijekom stoljeća. Konjanički grob i istraženi grobovi u neposrednoj

Sv. Križ Brdovečki, Sonda 2, halštatska jama

blizini možda su bili pod većim tumulom, stoga i dosadašnja okolna sondiranja nisu dala pozitivne rezultate.
U drugom dijelu kampanje istraživanje je nastavljeno na naselju koje je smješteno oko crkve Sv. Križa. Na najvišoj točki gradine danas stoji crkva Sv. Križa i mjesno groblje. Dosadašnja probna sondiranja stoga su napravljena na sjevernom i zapadnom dijelu naselja. Sonde su bile postavljene uz cinktor crkve Sv. Križa, prema još neistraživanoj istočnoj strani, blizu najveće strmine. Iskop je postavljen na katastarskoj čestici 1524/1 i 1524/2. U prvoj sondi (6x1 m) samo je u površinskom štihu pronađeno nekoliko fragmenata keramike. Iskop do zdravice iznosio je 80 cm. Druga je sonda (6x1 m) već nakon prvog štiha dala rezultate, kada su uočeni ostaci kućnog lijepa i keramički ulomci, zbog čega je sonda proširena (3x3 m). U drugom štihu (cca 40 cm) uočena je polukružna otpadna jama, veličine 120x150 cm. Dubina jame u zdravicu iznosila je 60 cm. Bila je iznimno bogata keramičkim nalazima (više od tisuću ulomaka). Premda prevladava tipično naseobinska keramika grublje fakture, pečene s primjesama pijeska, pronađena je i fino pečena keramika (reoksidacijska i redukcijska), ukrašena gotovo svim načinima ukrašavanja halštatske keramike. Kod načina ukrašavanja najzanimljivije je brojno ukrašavanje plastičnim trakama u obliku stiliziranih ljudskih figura. Materijal iz iskopavanja nalazi se u fazi restauracije i rekonstrukcije.
Probni iskopi na nekropoli 2007. pokazali su da buduća probna sondiranja treba učiniti istočno i zapadno od dosad poznatih grobova. Istraživanje gradine pokazalo je da je halštatsko naselje sačuvano i na njenome najužem istočnom dijelu, a neuobičajeno vrijedni keramički nalazi obvezuju na njegovo intenzivnije istraživanje.

Literatura

Cvitković, Škoberne 2003 I. Cvitković, Ž. Škoberne, The Find of an equestrian grave of Iron Age at S. Križ Brdovečki (Croatia), ArchKorr, 33/2, 2003: 221 – 228.
Radovčić, Škoberne 1989 J. Radovčić, Ž. Škoberne, Zagreb prije početaka – Najstarija prošlost grada i okolice, Zagreb, 1989.
Škoberne 1987 Ž. Škoberne, Arheološka istraživanja na području općine Zaprešić, Zaprešićki zbornik, Publikacije muzeja u Brdovcu, 2, Zaprešić, 1987: 5 – 21.
Škoberne 2004 Ž. Škoberne, Tragovi starijeg željeznog doba središnje Hrvatske u prostoru između definiranih kulturnih skupina, u: Ratnici na razmeđu Istoka i Zapada – Starije željezno doba u kontinentalnoj Hrvatskoj, Zagreb, 2004: 160 – 172.
Škoberne 2006 Ž. Škoberne, Lokalitet: Sveti Križ Brdovečki – nekropola Tursko groblje, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006.

Ivan Cvitković

Summary

The research conducted in 2007 at the prehistoric site of Sveti Križ Brdovečki comprised the excavations of the grave and settlement areas. The aim was to confirm the assumption that the necropolis had been located further north of the place where an equestrian grave was found along the old

grave leading to the hillfort. There were no positive results, therefore all future test probes should be opened east and west of the excavated graves.
In the second part of the campaign the research was continued on the settlement situated around the present Church of the Holy Cross. The remains of wattle and daub as well as pottery shards were noticed at the site. At the relative depth of approximately 40 cm, a semicircular waste pit (120x150 cm) was noticed. The pit had been dug 40 cm into the natural soil. It was abundant in pottery finds (more than a thousand shards). Although typical settlement pottery, coarsely fractured and baked with admixtures of sand, prevails on the site, some pieces of finely baked pottery (reoxidation and reduction) decorated with almost every decorative method of the Hallstatt potter, were also excavated. The investigations of the hillfort revealed that the Hallstatt settlement was preserved even on its narrowest eastern part.

Redni broj: 86
Lokalitet: Šćitarjevo – dvorište osnovne škole
Naselje: Šćitarjevo
Grad: Velika Gorica
Pravni status: P-2568
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom 2007. obavljeno je zaštitno iskopavanje u dvorištu Osnovne škole Šćitarjevo (k.č. 87/1 i 91/2, k.o. Velika Gorica), na lokaciji izgradnje športske dvorane i dogradnje škole. Radove su vodile Dora Kušan Špalj i Dorica Nemeth-Ehrlich iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, uz sudjelovanje arheologa i studenata. Radovi su, s prekidima, trajali od veljače do prosinca 2007. godine. Iskopavanje je financiralo Ministarstvo za pomorstvo, promet, veze i turizam, preko izvođača građevinskih radova (Projektgradnja, Slavonski Brod).

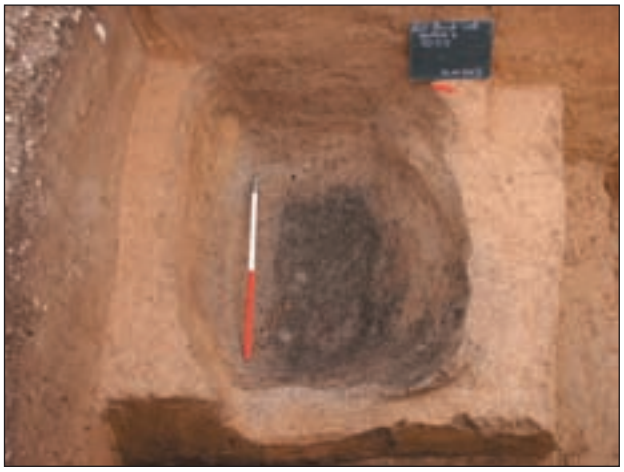
Istraživanja su provedena na nekoliko lokacija. Na području izgradnje športske dvorane otvorena je površina od 640 m². Na prostoru određenom za izgradnju septičke jame i spremnika za loživo ulje predviđeno je otvaranje površine od cca 35 m², ali je zbog rasprostiranja i vrste arheoloških nalaza na tim lokacijama bilo potrebno proširiti površinu iskopa za spremnik loživa ulja, dok je za septičku jamu, zbog nalaza rimskih podova i zidova, određena i istražena nova lokacija, pa je tako iskopana ukupna površina od cca 54 m².

Iskop za športsku dvoranu
Na lokaciji izgradnje športske dvorane u istočnom dijelu školskog dvorišta, na površini 640 m², radovi su započeli iskopom sloja humusa i sloja recentnog nasipa u kojem je uočena veća količina antičkoga keramičkog i građevnog materijala. Debljina tih slojeva varira ovisno o konfiguraciji tla, odnosno o recentnim intervencijama na tom prostoru. Teren je bio podijeljen na 28 kvadranata (A-D; 1-7) te dvama kontrolnim profilima na sjeverni, središnji i južni dio, tj. sektor. Strukture zidova, slojevi urušenja i kosturni grobovi pojavili su se već na relativnoj dubini od približno 25-30 cm u sjevernom dijelu iskopne površine, dok se u središnjem i južnom dijelu pojavljuju na relativnoj dubini od približno 70 do 90 cm. U sjevernom dijelu istraženog prostora otkriveni su rimski zidovi smjera sjever-jug i istok-zapad, građeni od kamena u tehnici *opus incertum*. Pronađeni zidovi, kao i slojevi urušenja opeke, kamenja i zidne žbuke, upućuju na dio rimske zgrade koja se proteže prema sjeveru i izvan iskopa. U tom sjevernom dijelu iskopa otkriveni su i kosturni grobovi koji su ukopani na prostoru već srušene rimske zgrade, tako da su zidovi rabljeni kao granica groba ili kao podloga za ukop. Otkriven je kosturni grob muškarca orijentiran Z-I, za koji su rabljeni zidovi arhitekture kao istočna i južna granica groba, dok je zapadna granica prizidana u tehnici suhozida. Uz kostur muškarca nađeno je i 25 komada rimskog novca koji se datira od 2. do ranog 4. st. Osim novca, pronađen je i željezni nožić, brončani okov te manja brončana posudica, vjerojatno tintarnica, što datira taj grob u 4. st. U istom kvadrantu otkriven je i dječji grob, vjerojatno novorođenčeta, ukopanog u većoj keramičkoj posudi. U blizini su pronađeni i ostaci još jednoga kosturnog ukopa muškarca koji je bio položen na razinu sačuvanih ostataka arhitekture, a uza zid već porušene rimske zgrade pronađen je i jedan ukop konja.
U središnjem dijelu iskopa, na relativnoj dubini od 70-80 cm, otkriven je sloj urušenja građevnog materijala i paljevine, a bili su uočljivi i tragovi stupova za zidne konstrukcije, što upućuje na drvenu arhitekturu. S obzirom na brojne nalaze žrvnjeva i karakterističnoga keramičkog posuđa, vjerojatno je riječ o ostacima radioničkih objekata.
U južnom dijelu iskopa, na relativnoj dubini od 80-90 cm, otkriveni su dijelovi rimske ulice smjera istok-zapad, koja se spaja s glavnom andautonijskom ulicom smjera sjever-jug, čije se protezanje može pratiti ispod današnje zgrade OŠ Šćitarjevo te sjevernije u dvorištu župnog ureda, gdje je i prezentirana u okviru arheološkog parka. Uz južni rub iskopa uočeni su slojevi zapečene zemlje i gara, urušenja arhitekture i slojevi zidne žbuke. U tom se dijelu protezao trijem rimske zgrade čiji su kamenom građeni zidovi, podovi od žbuke te freske na zidovima otkriveni prilikom prvih zaštitnih iskopavanja u školskom dvorištu 2003. g, koja je provodio Muzej Turopolja iz Velike Gorice.
Nalazi dijelova rimskih zgrada iz vremena od 2. do 4. st., koje s gradskim ulicama čine dio rimske gradske četvrti, veoma su važne za sagledavanje ukupnog rastera i rasprostiranja rimskoga grada, osobito nakon njegova širenja u 2. st. Na cijelom prostoru iskopa za športsku dvoranu, u slojevima koji upućuju na razvoj grada od 2. do 4. st., nađena je i velika količina građevnog materijala, kamenih žrvnjeva, željeznih i brončanih predmeta (nakit, igle, pisaljke i dr.), rimski novac te iznimno mnogo ulomaka grube i fine keramike za svakodnevnu uporabu, kao i dijelova velikih keramičkih posuda za pohranu robe i dr. Ispod spomenutih slojeva iz 2.-4. st, na cijelom istraženom prostoru utvrđeni su slojevi paljevinske nekropole iz 1.-2. st. Riječ je o jamama ukopanima u sloj zdravice (koja se pojavljuje na cijelom iskopu na 103 m n.m.), koje su bile djelomice uništene poplavom. Tako je iznad zdravice i grobnih jama evidentiran debeo siv sloj koji se prema svom sastavu i dubini povezuje s poplavnim slojem iznad paljevinske nekropole 1. i prve pol. 2. st., a koji je uočen tijekom arheoloških istraživanja nekropole na lokaciji u dvorištu župnog ureda. Istraživanja su u ovoj

Shematski prikaz istraženih sondi uz crkvu sv. Nikole biskupa (elaborat HRZ-a, 2006.)

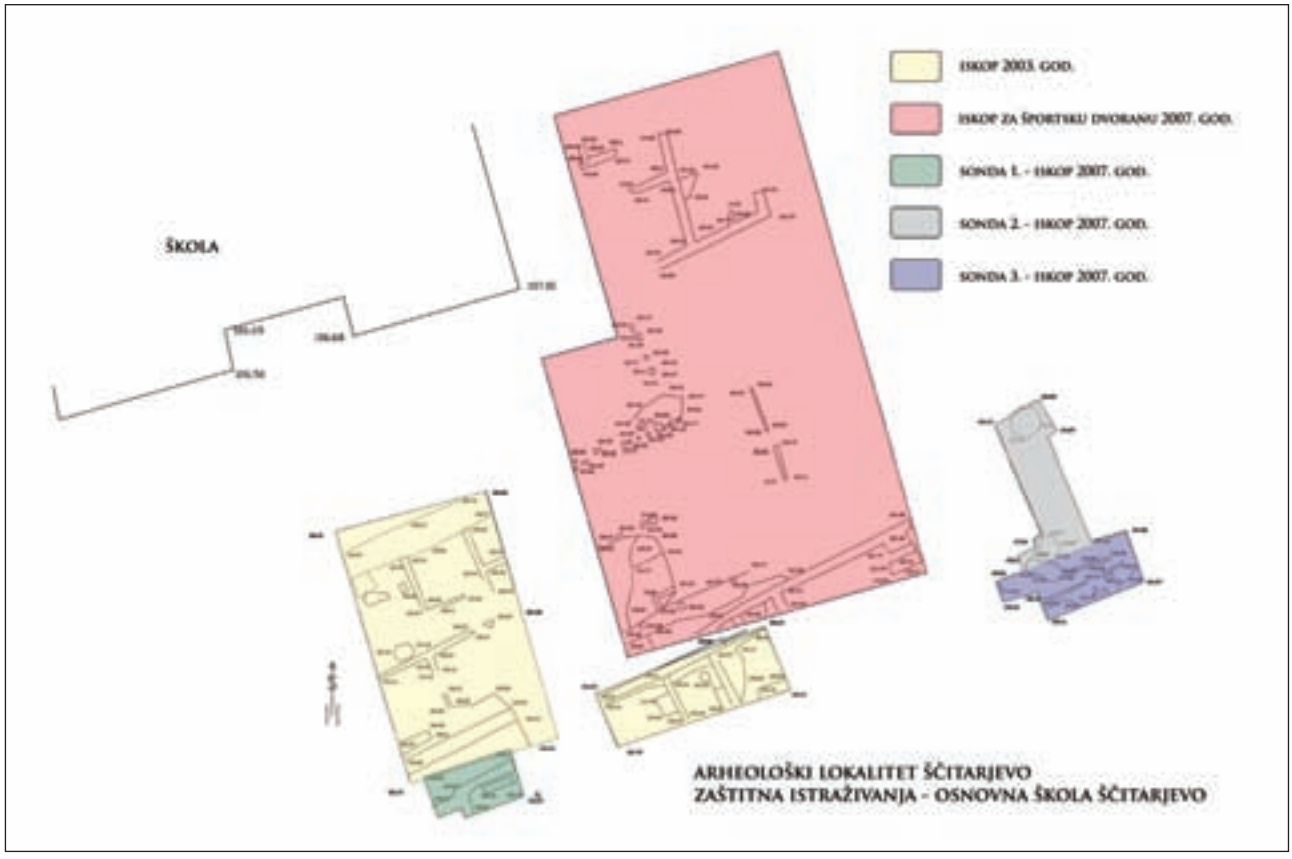
fazi obuhvatila pet grobnih jama i pokazala su da je riječ o paljevinskim grobovima, bez grobne konstrukcije, koji se prema prilozima mogu datirati u 1. i poč. 2. st. Osobitost tih grobova čine njihovi nepravilni oblici i velike dimenzije (veličine do sada istraženih grobova: 280x320, 290x450, 195x302, 260x280, 280x160, a dubina do 160 cm). Zapuna se sastoji od tamne zemlje s dosta gara i nešto ulomaka spaljenih kostiju te cijelih posuda, ulomaka keramike, stakla, svjetiljki, keramike tankih stijenki i tere sigilate. Pronađeno je i nešto ulomaka predmeta od željeza, brončane fibule i rimski novac. Izniman je nalaz keltskog novca tipa Đurđevac iz 1. st. pr. Kr., koji se nalazio u grobu zajedno s keramikom tankih stijenki i rimskim staklom. Na razini zdravice uočeno je više obrisa grobova i grobnih ograda s tragovima drvenih nosača koji upućuju na podjelu prostora nekropole na parcele i na organizaciju groblja, a koji će biti istraženi tijekom nastavka arheoloških radova. Svi ti nalazi upućuju na to da se na tom prostoru nalazila paljevinska nekropola u 1. i poč. 2. st., čiji je dio otkriven na lokaciji u dvorištu župnog ureda.

Šćitarjevo, sonda II – iskop spremnika za loživo ulje uz OŠ Šćitarjevo, grobna jama (grob 1) tijekom istraživanja (foto: arhiva AMZ-a)

Šćitarjevo, sonda I – iskop za septičku jamu uz OŠ Šćitarjevo, grob ratnika 6. st., pojasne kopče (foto: arhiva AMZ-a)

OŠ Šćitarjevo, geodetski plan istraženih površina 2003. i 2007. godine (izradio: M. Kadi)

Iskop za septičku jamu – sonda I

Sonda I – iskop za septičku jamu (veličine 6x3 m) nalazi se u jugozapadnom dijelu dvorišta OŠ Šćitarjevo, oko 5 m istočno od rimske ulice. Istraživanja su pokazala su da se na tom prostoru nalaze sačuvani dijelovi rimskih zgrada. U toj su sondi istraženi temelji, odnosno šljunčane podloge zida smjera istok-zapad te zida smjera sjever-jug, koji su ukopani u starije podove od žbuke. Ti podovi najvjerojatnije pripadaju zapadnom dijelu rimske zgrade čiji su zidovi i podovi od žbuke otkriveni istočnije, prilikom zaštitnog istraživanja 2003. godine. Prostor izvan protezanja zidova i podova istražen je do dubine od 3,20 m, odnosno do razine zdravice. Iznimno je zanimljiv nalaz groba nađenog iznad poda u istočnom dijelu sonde, a koji se prema nalazima dijelova štita te koplja, mača i pojasnih kopči može datirati u prvu trećinu 6. st. Nakon konzervatorsko-restauratorskih radova na nađenim predmetima bit će moguće preciznije datirati i odrediti taj nalaz. U svakom slučaju, taj grob pruža iznimno zanimljive podatke o razdoblju nakon rušenja rimskoga grada Andautonije te je vrlo rijedak primjer ukopa ratnika iz tog razdoblja. S obzirom na to da se u ovom iskopu naišlo na dijelove rimskih zgrada, određena je nova lokacija za septičku jamu, južno od iskopa za spremnik za loživo ulje.

Iskop za spremnik za loživo ulje (sonda II) i septičku jamu 2 (sonda III)

Sonda II bila je veličine 7,20x2,0 m, a sonda III veličine 6x3,5 m. Obje se sonde nalaze istočno od iskopa za športsku dvoranu, uz postojeće nogometno igralište. Istraživanja su pokazala da se taj prostor nalazio izvan zone rimskih zgrada koje su se prostirale na potezu uz glavnu rimsku ulicu (2.-4. st.). Istočni završetak jednog od zidova (smjera istok-zapad) zgrade koja je otkrivena u iskopu za športsku dvoranu (istraživanja 2003. i 2007.) pronađen je u samom zapadnom profilu jugozapadnog proširenja sonde II. Prilikom istraživanja na toj lokaciji naišlo se na dio rimske paljevinske nekropole iz 1. st. i poč. 2. st., čiji su dijelovi već otkriveni u iskopu za športsku dvoranu, a također i prilikom prethodnih istraživanja u dvorištu župnog dvora. Nalazi upućuju na to da se nekropola (1. i poč 2. st.) prostirala i na tom prostoru, ali se njena istočna granica još ne može definirati. U sondama II i III otkrivena su tri paljevinska groba i dijelovi grobnih ograda. Riječ je o jednostavnim ukopima u jame koje su ukopane u zdravicu, a koje su, kao i grobne jame otkrivene u iskopu za športsku dvoranu, specifične zbog nepravilna oblika i velikih dimenzija (230x120, 230x130 i 210x150 cm) te upućuju na običaje ukapanja u Andautoniji tijekom 1. i poč. 2. st. Uz njih je nađena i jama s ukopom veće životinje. Materijal nađen u tim grobovima tipičan je za 1. i poč. 2. st. (firma svjetiljka, tronožna posuda, keramika tankih stijenki). Nalazi kanalića smjera istok-zapad i smjera sjever-jug, dubine 15-20 cm te nalazi manjih jama, vjerojatno od stupova, upućuju na postojanje parcelacije i u tom dijelu nekropole.

Dosadašnja istraživanja na prostoru osnovne škole dala su vrlo zanimljive podatke o dijelu rimskoga grada Andautonije te upotpunjuju dosadašnje spoznaje o fazama

razvoja rimskoga grada. Prema rezultatima istraživanja na Gradišću, započetima 1969., a najviše zahvaljujući sustavnim istraživanjima u dvorištu župnog dvora iz 1981. kada je otkriven i u arheološkom parku predstavljen dio andautonijske gradske četvrti, može se pratiti više faza urbanog razvoja rimskoga grada Andautonije.

Prva faza obuhvaća razdoblje od osnutka grada (najvjerojatnije u prvim desetljećima 1. st.) do velike poplave potkraj prve polovine 2. st. U toj fazi gradsko područje (veličine 250x250 m) nije prelazilo područje Gradišća, na što upućuju nalazi nekropola iz 1. i s poč. 2. st. Južnu granicu grada činila je paljevinska nekropola čiji su ostaci nađeni u dvorištu župnog dvora, uz cestu koja je s juga vodila u grad. Nalazi grobova u iskopu za športsku dvoranu (2007.) te u sondama II i III (iskop za loživo ulje i septičku jamu), potvrđuju da se ta nekropola širila uz cestu i prema jugu. Oblik grobova (duboke i velike jame) pokazuje specifičan oblik ukopa koji možda upućuje i na starosjedilački element, a iznimno su zanimljivi nalazi kanalića, vjerojatno ostataka grobnih ograda, koji govore o parcelaciji unutar nekropole. Prema većini materijala može se utvrditi da je riječ o grobovima iz 1. i poč. 2. st. Detaljnija obrada nađenog materijala, kao i dovršetak radova na prostoru školske dvorane, dat će preciznije podatke o vrsti i dataciji nalaza, odnosno grobova.

Kao i na lokaciji u dvorištu župnog ureda, tako i noviji nalazi u dvorištu OŠ Šćitarjevo pokazuju da je nekropola bila uništena jednom velikom poplavom (u prvoj pol. 2. st.), nakon koje dolazi do potpune obnove i širenja grada prema jugu, pa se tako na tim lokacijama, na mjestu nekropole nalaze objekti iz razdoblja od 2. do 4. st. U toj fazi grad je imao izdužen i nepravilan oblik, veličine oko 1000 (sjever--jug) i oko 400 m (istok-zapad), a zbog mikroregionalnih uvjeta dobio je lokalni i individualni karakter. Izgradnja je bila ograničena na relativno uzak pojas uz prilaznu cestu, zbog opasnosti od poplava, a za južnu nekropolu (2.-4. st.) rabljen je prostor na Kutelu. Šljunčana podloga zida u zapadnom profilu sonde II, u dvorištu OŠ Šćitarjevo, pokazuje upravo granicu zone izgrađenosti prema istoku u tom dijelu grada. U ovu je fazu moguće uvrstiti i nalaz zgrade otkrivene 2003., uz južnu stranu iskopa za športsku dvoranu, a kojoj najvjerojatnije pripadaju i podovi od žbuke u sondi I, te ulica smjera istok-zapad u južnom dijelu iskopa za športsku dvoranu, kao i ostaci drvene arhitekture sa sjeverne strane te ulice.

Treća faza urbanističkog razvoja Andautonije obuhvaća razdoblje od kraja 3. do kraja 4. st. Slojevi kasnoantičke izgradnje registrirani su na cijelom području Gradišća. U tu se fazu najvjerojatnije mogu uklopiti i zidovi u sondi I, u dvorištu OŠ Šćitarjevo, koji su ukopani kroz starije podove od žbuke, te zidovi u sjevernom dijelu iskopa za športsku dvoranu.

Zahvaljujući istraživanjima u dvorištu OŠ Šćitarjevo dobivene su i neke potpuno nove spoznaje o događanjima na tom prostoru od kraja 4. st. Tako kosturni ukopi u sjevernom dijelu iskopa za športsku dvoranu, koji su ukopani na već srušene rimske zgrade, govore o nastavku života na tom prostoru i nakon djelomičnog rušenja rimskoga grada. Može se pretpostaviti da je tijekom vrlo nemirnog razdoblja te čestih provala barbarskih plemena u ova područja, došlo i do rušenja dijela Andautonije te da su se stanovnici vjerojatno povukli u manji, zaštićen dio grada. Tako je moguće da se u to vrijeme područje grada ponovno ograničilo na prostor Gradišća, a uz prilaznu cestu ponovno je bilo groblje kao u 1. st. Nalaz ratničkoga groba s poč. 6. st., koji je nađen u sondi 1, čini pojedinačan i za sada usamljen nalaz te ne upućuje na groblje iz tog vremena, ali svakako upućuje na život koji se odvijao uz rimsku cestu i nakon što je Andautonija već bila srušena.

Literatura

Kušan Špalj, Nemeth-Ehrlich 2005 D. Kušan Špalj, D. Nemeth-Ehrlich, Arheološki park Andautonija – projekt daljnjeg razvoja kao Ekomuzeja ščitarjevačke Posavine i Dani Andautonije u Ščitarjevu, Informatica museologica, 36 (3-4), Zagreb, 2005: 24 – 29.

Nemeth-Ehrlich, Kušan Špalj 2003 D. Nemeth-Ehrlich, D. Kušan Špalj, Municipium Andautonia, The autonomous towns of Noricum and Panonia, Panonia 1, Situla, 41, Ljubljana, 2003: 107 – 129.

Nemeth-Ehrlich, Kušan Špalj 2007 D. Nemeth-Ehrlich, D. Kušan Špalj, 2000 godina Andautonije, od rimskog grada do arheološkog parka, Zagreb, 2007.

Pintarić 1998 T. Pintarić, Nekropole i groblja na području Ščiterjeva, katalog izložbe, Muzej Turopolja, Velika Gorica, 1998.

Vikić, Gorenc 1974 B. Vikić, M Gorenc, Prilog istraživanju Ščitarjeva – antičke Andautonije, KAJ, VII, br. 5-6, Zagreb, 1974: 110 – 117.

Dora Kušan Špalj
Dorica Nemeth-Ehrlich

Summary

Rescue archaeological excavations at courtyard of the Elementary School Šćitarjevo was conducted in 2007 on the construction site of a new gym and school extension. The excavations were carried out on the future gym location comprising a total area of 640 m² and on the area of approximately 54 m² where septic and heating oil tanks are due to placed.

The previous researches on the elementary school area resulted in very interesting data regarding the Roman town of Andautonia. The finds enable us to define various facilities located on the area east of the main street and dated to the period between the 1st and 4th century. The finds collected so far indicate that this area (school gym trench, heating oil tank and septic tank 2) also comprised a cremation necropolis from the 1st and the beginning of the 2nd century, a part of which had been previously discovered on the location of the vestry.

Several graves and parts of the necropolis parcelation were found, out of which eight grave pits specific for their irregular shapes, large dimensions and burial depth were investigated. These burials were simple, made into the natural soil without any grave constructions. The fill consists of dark soil with a lot of soot and some burnt bone fragments, whole vessels, pottery, glass and lamp shards, thin walled ware and terra sigillata. Parts of iron items,

bronze fibulae and Roman money were also unearthed. Exceptional is the find of Celtic money of the Đurđevac type excavated from a grave as well as thin walled ware and Roman glass. The remains of wooden architecture, most likely workshops, and a Roman street with preserved stone walls of two Roman buildings found in the gym trench, testify to the subsequent construction phase from the 2nd to 4th century. A construction south of the Roman street (a part of which had been discovered in the septic tank trench and a trench from 2003) was exceptionally well preserved, with its plaster floors and frescoes on walls, and could be dated to the 2nd-3rd century. Foundations of a building north of the street and parts of its stone walls extending north outside the trench and probably belonging to the 3rd-4th century, were preserved. Skeleton graves of the late 4th century (two graves with male skeletons and one with a baby skeleton) had been buried on the area of demolished Roman building so its walls had been used as grave borders or burial beds. A burial, i.e. a skeleton grave found in the eastern part of the septic tank trench, above the Roman building floor, is an extremely interesting find which, according to spear, sword, buckle and parts of the shield foud there, could be dated to the first third of the 6th century. This grave is considered an exceptionally valuable find which offers information about the period following the destruction of the Roman town of Andautonia and presents a rarely found example of warrior burial dated to this period.

Redni broj: 87
Lokalitet: Šćitarjevo – Župna livada
Naselje: Šćitarjevo
Grad/općina: Velika Gorica
Pravni status: P-2568
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom 2007. arheološki je istražena lokacija Župna livada u Šćitarjevu. Krajem ožujka geofizički je ispitivan (geoelektrika, georadar) dio središnjeg i sjeveroistočnog prostora Gradišća, radi utvrđivanja rastera grada i položaja gradskih ulica. Ispitivanje je obavio Branko Mušič s Odelka za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, u suradnji s Arheološkim muzejom u Zagrebu. Tijekom svibnja, lipnja i listopada 2007. nastavljeno je istraživanje na k.č. 100, k.o. Šćitarjevo. Stručna voditeljica istraživanja bila je Tatjana Pintarić iz Muzeja Turopolja, a u istraživanju su sudjelovale diplomirane arheologinje Ana Pavleković, Ana Franjić te Sanja Gospodinović. Radove su financirali Ministarstvo kulture, Zagrebačka županija i Grad Velika Gorica.

Muzej Turopolja provodi višegodišnje sustavno istraživanje u Šćitarjevu. Jedna od lokacija nalazi se na k.č. 100, k.o. Šćitarjevo, na samome južnom rubu Gradišća. Gradišće je predio Šćitarjeva, najvećim dijelom pod oranicama, a nalazi se sjeverno od sela, odnosno sjeverno od župne crkve sv. Martina i pripadajućega župnog dvora. Na Gradišću se nalazila prvobitna jezgra Andautonije, rimskoga grada, čije istraživanje traje već desetljećima. Arheološka iskopavanja, koja su najčešće manjeg opsega, kada je to moguće dopunjuju se geofizičkim ispitivanjima (uz primjenu raznih, međusobno dopunjujućih metoda). Ovogodišnja kampanja ograničila se na južno proširenje dotadašnje sonde, na nove kvadrante A' – E'. Prijašnjih je sezona utvrđeno postojanje struktura koje se protežu izvan sonde, s njene južne strane, a vezane su uz situaciju u sondi, odnosno uz građevinu koja je najvećim dijelom već istražena. Zbog toga je bilo odlučeno da se tijekom 2007. iskop proširi u tome smjeru. Površinska apsolutna visina iznosila je oko 106,50 m n.m.
Ispod (sub)humusnog sloja protezali su se slojevi zemlje i ilovače s gustom ispunom usitnjene rimske šute – lomljeni kamen, grumenje žbuke te ulomci opeka, tubula i krovne građe. Ti su slojevi nastali kao posljedica rušenja i uništenja rimske arhitekture iz razdoblja 3.-4. st. Izmiješana s građevnom šutom, nađena je veća količina ulomaka rimske keramike, bijelih i sivih kockica mozaika te manja količina ulomaka staklenih posuda. Od ostaloga sitnog materijala ističu se nalazi željeznih noževa i

Pogled s juga na dio iskopa s postamentima

Pogled s istoka na iskop sa sačuvanim dijelovima podnica

željeznog stilusa, brončane brave, koštane igle ukosnice, ulomka narukvice od crne staklene paste, kao i nekoliko komada rimskog novca. Jedan (pročitan) od tih novaca kovan je u sisačkoj kovnici 334.-335. g.? (Av.: VRBS-ROMA – poprsje Rome s kacigom i carskim plaštem nalijevo; Rv.: vučica s Romulom i Remom nalijevo).
Ispod slojeva urušenja otkriveni su dijelovi podnica rađenih od obične vapnene žbuke ili od one s primjesom usitnjene cigle. Te su podnice položene na tanji sloj nasutoga i izniveliranog riječnog šljunka, nanesenog neposredno na ilovaču. Podnice (SJ 537, SJ 539-1, SJ 551) su na niveleti 106,20/106,15 m n.m. Također su otkriveni negativi zidova (SJ 549, SJ 550), nastali zbog vađenja kamena zidnog plašta. U dnu negativa ostale su sačuvane temeljne podloge (SJ 588, SJ 589) tih zidova, na niveleti o. 105,50 m n.m. U zapadnom i središnjem dijelu proširenja, zapadno od sačuvanih dijelova podnica, nalaze se dva velika postamenta za stupove? (SJ 544, SJ 563), građena od redova lomljenog kamena i opeka povezanih žbukom, dimenzija 1,2x1,5 m. Sačuvana su na niveleti 106,32, odnosno 106,12 m n.m. Međusobno su udaljeni 3,6 m, a kamen i opeka slagani su uglavnom pod kutom od 45°, djelomice naizmjence, „na riblju kost" (*opus spicatum*). Tijekom 2005. i 2006., u cijelom sjevernome i središnjem dijelu sonde proveden je drenažni sustav za ocjeđivanje oborinskih voda. Tako je na gotovo cijeloj površini sonde omogućena odvodnja oborinskih voda (otjecanje kiše i otopljenog snijega) i spriječeno vlaženje sačuvanih struktura.

Na kraju sezone 2007. postavljena je zimska zaštita lokaliteta koja uključuje geotekstil (građevnu drenažnu tkaninu) i drvene kroviće prevučene katranskom ljepenkom (terpapirom). Šire područje Šćitarjeva jedinstven je arheološki lokalitet te posjeduje idealne uvjete za muzeološku prezentaciju. Dio jedne gradske četvrti – u vrtu župnog dvora – istražen je, konzerviran i muzeološki prezentiran u okviru arheološkog parka čija je prva etapa ostvarena 1994., prema Projektu „Arheološki park Andautonija" (autori Dora Kušan, Dorica Nemeth – Ehrlich, Marcel Gorenc). Budući da dio današnjeg Šćitarjeva još uvijek zapremaju oranice i ostale neizgrađene površine, moguće je planirati proširenje zone arheološkog parka i na ostale lokacije, postupno uključujući pojedine urbane dijelove rimskoga grada, kao i suburbane sadržaje. Jedna od lokacija unutar uže urbane zone Andautonije jest lokacija Župna livada na k.č. 100, gdje je moguće na primjeren muzeološki način prezentirati antičku arhitekturu *in situ*.

Literatura

Nemeth-Ehrlich, Kušan Špalj 2003 Dora Kušan Špalj, Dorica Nemeth-Ehrlich, Municipium Andautonia, u: The autonomous towns of Noricum and Pannonia, Situla, 41, Ljubljana, 2003: 107 – 129.
Pintarić 2006 T. Pintarić, Pronađeno vrijeme, katalog izložbe, Velika Gorica, 2006.

Tatjana Pintarić

Summary

The museum of Turopolje has been conducting systematic archaeological excavations at Šćitarjevo. One of the locations is the municipal unit 100, at the southern edge of Gradišće. Gradišće is a part of Šćitarjevo, mostly covered in plough-fields and located north of the village i.e. north of the parochial Church of St. Martin and its rectory. The original town nucleus of the Roman town of Andautonia, the excavations of which has been done for decades, was situated on Gradišće. This year's campaign was limited to extending the southern probe to new quadrants A' – E'. The existence of structures which stretched outside the probe on its southern side and were related to its content was already noticed during the previous seasons. Therefore, it was decided to extend the probe in this direction during 2007. The remains of Roman architecture from the period between the 3rd and 4th century, plaster floors, negatives and basic foundations of walls, bases (for columns?) and a large quantity of smaller archaeological material were excavated.

Redni broj: 88
Lokalitet: Zagreb – park Grič
Naselje: –
Grad/općina: Zagreb
Pravni status: Z-1525 (povijesna urbana cjelina)
Razdoblje: P, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno i probno iskopavanje

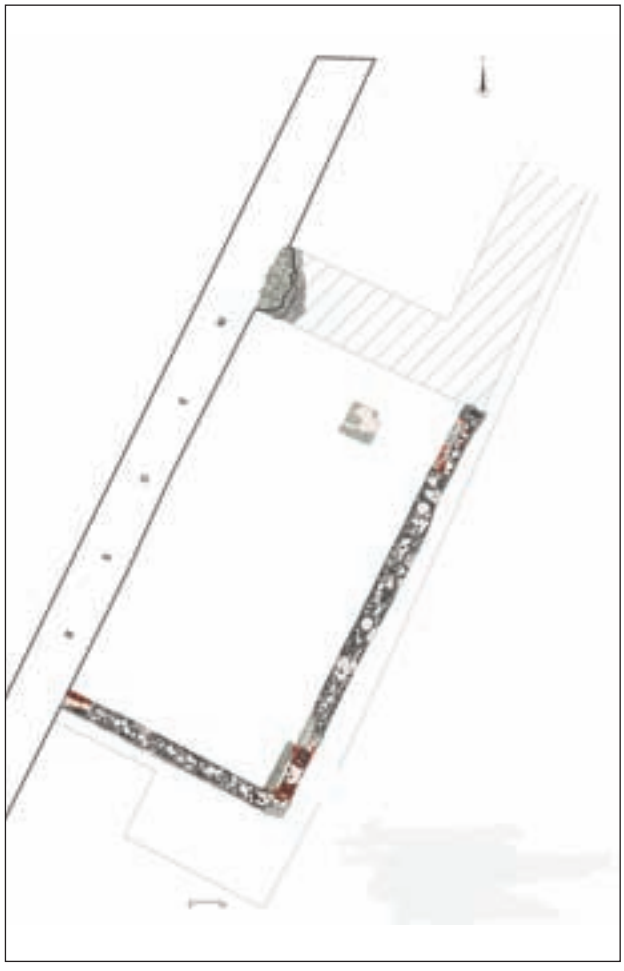
Arheološka istraživanja tijekom 2007. u parku Grič na zagrebačkom Gornjem gradu bila su usmjerena na istražne radove kojima bi se definirao zidani objekt pronađen 2005. godine u Sondi III te istražio još jedan dio groblja. Voditelj radova bio je Boris Mašić iz Muzeja Grada Zagreba, a zamjenica voditelja Buga Pantlik.

Premda je i ovogodišnjim istraživanjima, uz uvažavanje svih kulturnih slojeva, potvrđena ista kronološka slika kao i u dosadašnjim istraživanjima (prapovijesni sloj, horizont gradnje spomenutoga zidanog objekta, horizont groblja iz 16. st. i novovjeke strukture) rezultati su nametnuli nova promišljanja povijesnih zbivanja na jugoistočnom platou brežuljka Griča. Naime, nalazna situacija pojedinih prapovijesnih ukopa sugerira postojanje horizonta starijeg od sloja halštatske kulture starijega željeznog doba. O tome svjedoči nalaz Objekta VIII u Sondi VII,

Pogled na gradski bedem i sačuvani zid kule (foto: B. Pantlik)

za koji se može pretpostaviti da je rabljen tijekom dvaju razdoblja. Nadalje, definirani su gabariti zidanog objekta pronađenog u Sondi III tijekom istraživanja 2005. godine. Zaključeno je kako pripada građevinskoj cjelini koja je bila prislonjena na srednjovjekovni gradski bedem, a koju je uz njega činila i zapadna kula. Na jugu je bio zatvoren zidom građenim jednakom tehnikom kao i

Moguća tlocrtna dispozicija građevinskog sklopa (zidani objekt i kula) otkrivenog u parku Griču (crtež: S. Latinović)

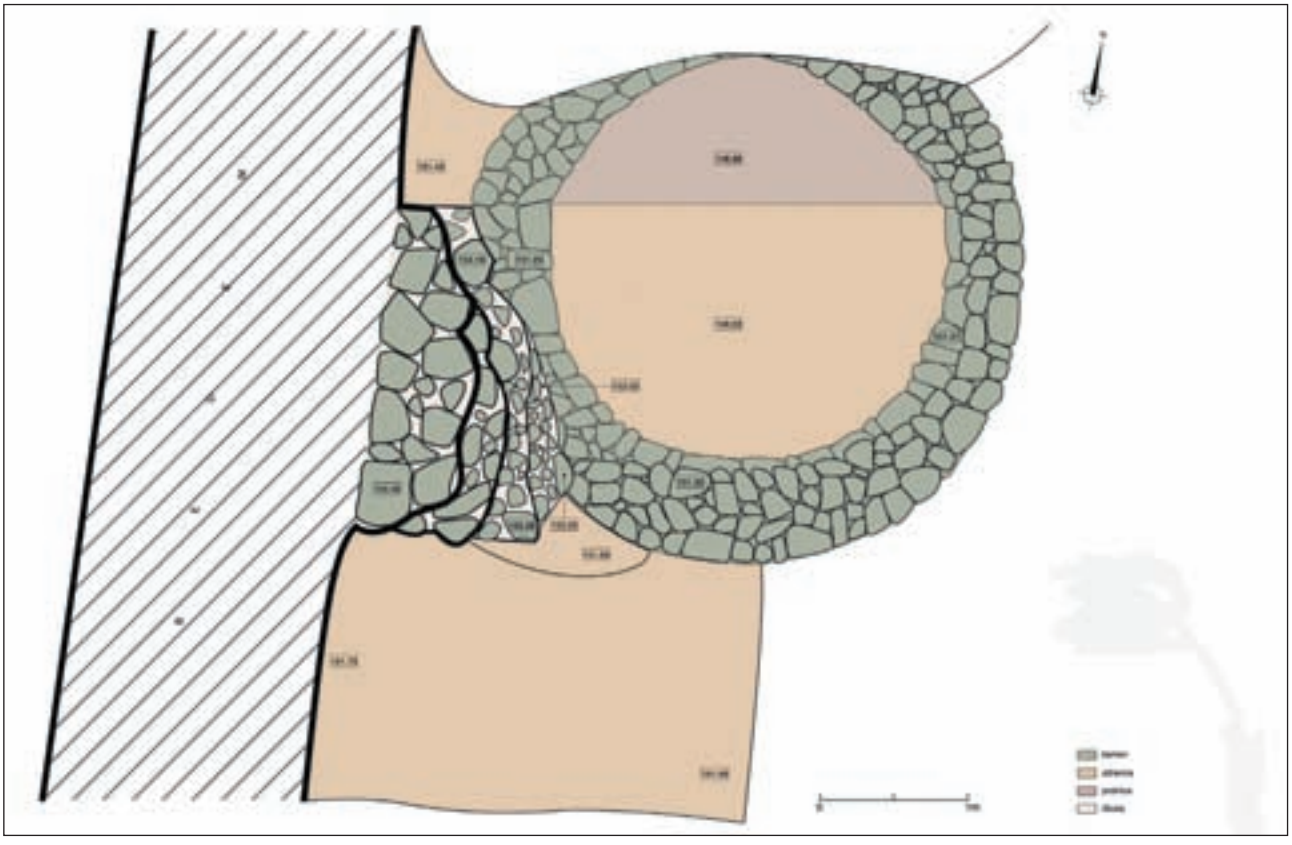
Grobovi u Sondi IX (foto: M. Gregl)

istočni zid pronađen 2005. godine. Na dvama mjestima u novootkrivenom dijelu zidne strukture uočeno je niveliranje zida sekundarno uporabljenim ciglama. Vrlo je vjerojatno riječ o ulazima, o čemu svjedoči kamena stuba otkrivena unutar objekta, kojom se spušta na hodnu razinu objekta. Na postojanje druge etaže navodi zidani postament i s njim korespondirajuća promjena u strukturi zidanja istočnog zida objekta, koji su mogli činiti konstrukcijsku osnovu za vertikalnu komunikaciju unutar objekta. Na to upućuje i otkriveni ostatak zida okomito postavljenog na bedem i organski vezanog s njim. Nekada se pružao do spoja s istočnim zidom objekta, o čemu svjedoči i ukop u zdravici evidentiran 2005. godine. Naime, ukop je izveden za temeljenje te masivne građevine četvrtasta tlocrta, za koju se može pretpostaviti da je zapadna gradska kula. Do sada se smatralo da je ona dio današnje zgrade Grič 1. Do devastacije njezine zidne strukture došlo je u vrijeme kad se cjelokupan kompleks, koji su činili kula i zidani objekt u Sondi III, prestao rabiti, najvjerojatnije oko 1557., kada povijesni izvori spominju dovoženje kamene građe s Griča za nova Mesnička vrata. Unutar kule otkopan je i pravilan kružni objekt građen u tehnici suhozida (Objekt VIII/06), zbog čijeg je ukopavanja priklesavan sačuvani dio zidne strukture kule. Očito je kako južni rubovi toga ukopa uvažavaju gabarite južnog zida kule. Funkciju i vrijeme njegove gradnje nije moguće sa sigurnošću utvrditi. Naime, premda podsjeća na akumulaciju za vodu, propusnost slojeva iznad zdravice otvara sumnju u takvu uporabu te je možda zbog toga napušten neposredno nakon gradnje.

Zlatni gulden kovan nakon smrti nadvojvode Žigmunda, između 1496. i 1507. godine (foto: M. Gregl)

Nedugo nakon prestanka funkcioniranja tog kompleksa, prema stratigrafskim odnosima na terenu, prostor današnjeg parka Grič rabljen je za gradsko groblje. Tijekom istraživanja 2007. evidentirana su 53 groba. Riječ je o grobovima s pokojnicima položenima na leđa u pravokutne rake bez vidljive arhitekture i s vrlo malo nalaza u grobovima. Kod pojedinih grobova moguće je tvrditi da su pokojnici bili položeni u drveni lijes, no za neke se može pretpostaviti da su bili umotani u tkaninu. Potonja je situacija očita na grobovima pronađenima u istočnom dijelu Sonde IX, kod kojih je zamjetna i suprotna orijentacija grobova u kojima su pokojnici polagani s glavom na sjeveru i nogama na jugu. Preslojavanje grobova zamijećeno je u nekoliko slučajeva, a dvostruki ukopi zabilježeni su u samo trima slučajevima.

Ukopani objekt građen u suhozidu (crtež: S. Latinović)

Od nalaza u grobovima treba spomenuti dijelove nošnje (gumbi, spone, pribadače, novac), a posebice valja istaknuti nalaz novaca u Grobu 74. Riječ je o skupini novca (14 kom.) koja je u grob položena zajedno s pokojnikom, vjerojatno u vrećici od organskog materijala ili prišivena u postavu odjeće. Novci su kovani između 1422. i 1595. godine, dakle tezaurirani tijekom dužeg razdoblja, a posebice treba istaknuti četiri zlatna guldena.
Iz svega navedenog može se zaključiti da je park Grič arheološki lokalitet iznimno važan za proučavanje naseljavanja Zagreba, ali i da je riječ o lokaciji koja pruža materijalna svjedočanstva povijesnih zbivanja evidentiranih u historijskim izvorima.

Literatura

Bedenko 1989 Vladimir Bedenko, Zagrebački Gradec, Školska knjiga, Zagreb, 1989.
Buntak 1996 Franjo Buntak, Povijest Zagreba, Zagreb, 1996.
Dobronić 1986 Lelja Dobronić, Zagrebački Gornji grad nekad i danas, Zagreb, 1986.
Dobronić 1992 Lelja Dobronić, Slobodni i kraljevski grad Zagreb, Zagreb, 1992.
Klaić 1982 Nada Klaić, Zagreb u srednjem vijeku, Zagreb, 1982.
Schneider 1930 A. Schneider, Stari zagrebački perivoji, vrtovi i šetališta, Narodne starine, Zagreb, 1930.

Boris Mašić
Buga Pantlik

Summary

Archaeological excavations conducted in 2007 on Grič Park at the Upper Town of Zagreb confirmed the stratigraphic image drafted in the previous investigations, carried out between 2003 and 2005. Prehistoric intact layer, horizon of a brick-built object found in probe III in 2005, horizon of the 16th century cemetery and post-medieval structures were verified. The most prominent result of this year's campaign is the definition of the southern wall of the object and confirmation that the northern object had been leant to a recently discovered city tower with which it formed a construction complex. 53 new graves were excavated, out of which special attention should be given to the grave 74 which contained 14 pieces of coins, out of which 4 golden guilders. The coines were minted in the period between 1422 and 1595.

Redni broj: 89
Lokalitet: Zagreb – Remete, crkva uznesenja Blažene Djevice Marije
Naselje: Remete
Grad/općina: Zagreb
Pravni status: Z-1316
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno i probno iskopavanje

Muzej grada Zagreba 2007. proveo je sondažna arheološka istraživanja uz južno pročelje crkve uznesenja Blažene Djevice Marije u Remetama. Radovi su izvedeni u okviru realizacije projekta odvodnje oborinskih voda i drenaže uz istočno i južno pročelje crkve.

Nalazna situacija uz južno pročelje crkve (foto: B. Mašić)

Riječ je o lokaciji na kojoj se nalazi pavlinski samostanski kompleks čije utemeljenje povijesni izvori smještaju u sredinu ili drugu polovinu 13. stoljeća. Naime, pavlinski red u hrvatskim povijesnim izvorima pojavljuje se već 1244., spominjanjem prvoga pavlinskog samostana izgrađenog u Dubici, a boravak pavlina u Remetama bilježi se već 1247. godine. Iako je autentičnost te godine predmet rasprave povjesničara, nedvojbena potvrda njihova boravka u Remetama tijekom druge polovine 13. stoljeća nalazi se u ispravi iz 1288. godine, kojom je Miroslav Hrčukov (Herčukov), u nazočnosti kaptolskih izaslanika, darovao tadašnjeg priora Firmina zemljom uz „potok Bliznu i kestenik u Kratkom dolu". Nedugo potom, 1319. godine, kralj Karlo Robert sagradio je novi remetski samostan s crkvom, za koju se bilježi kako se nalazila na mjestu „današnjeg svetišta". Godine 1390. samostan je uzdignut na stupanj vikarijata, a 1394. godine, uoči Male Gospe, nastradao je u požaru. Sljedeća dva stoljeća život samostana obilježile su provale osmanlijske vojske u kojima je, nemali broj puta, meta njezina napada bio i samostanski kompleks. Važno je istaknuti kako je 1485. godine kralj Matija Korvin dao podići kulu i obrambeni zid oko samostana. Godine 1645. probijeno je južno pročelje crkve te dograđena kapela posvećena 1654. godine. To je izvedeno u vrijeme poglavarstva Martina Borkovića, koji je 1658. prenio i novicijat iz Lepoglave u Remete te realizirao bitne zahvate na samostanskoj zgradi 1646. godine. Njegov nasljednik Pavao Ivanović dogradio je drugi kat i istočni dio samostana. Godine 1721. počinje izgradnja produžetka lađe prema zapadu, a posljednje preinake prije ukinuća reda 1786. godine, izveo je na istočnom dijelu vikar Stjepan Martinek. Znatne preinake izvedene su i u 19. stoljeću te šezdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća.

Arheološka istraživanja bila su usmjerena na prostor uz južno pročelje crkve, s obzirom na to da se žurno morao riješiti problem vlage u zidu. Naime, hodna razina crkve znatno je niža od platoa s njezine južne strane, što znatno utječe na očuvanje južnoga zida. Vrlo plitko otkriven je istočni zid kapele prizidane na crkvenu lađu 1645. godine. Riječ je o zidu građenom od priklesanog kamenja koji se pruža u smjeru sjever-jug. Prislonjen je na temelj kontrafora te je zajedno s njim činio istočni zid kapele. Nedugo potom,

prilikom čišćenja zida utvrđeno je da je sačuvan i dio svoda kripte. Otkriven je i zapadni zid kapele uz čiju je vanjsku stranu uočeno pojačanje njezine zidne strukture. Vjerojatno je riječ o pojačanjima temelja kapele. Naime, već 1660. godine morali su se sanirati temelji koji su sve do 19. st. bili nerješiv problem te su i 1702. zabilježene znatne pukotine na kapeli pa se, kao jedino rješenje, predlagalo njezino rušenje i gradnja nove kapele na jačim temeljima. No, problemi nisu otklonjeni pa su zidovi popravljani i 1727. i 1744., da bi ih temeljito oštetio potres 1880. godine, nakon čega je kapela srušena. Daljnjim istraživanjima definiran je i novi zid koji se pruža paralelno s južnim zidom današnje crkve, a svojim dimenzijama (1,80 m širine) i dimenzijama temeljne stope (0,25 m širine sa svake strane) sugerira da je na tome mjestu stajala monumentalna zidna struktura. Dimenzije temelja slične su temeljima obrambenog zida kojim je bio opasan srednjovjekovni Gradec. Ta činjenica upućuje na mogućnost da je samostanski kompleks također bio opasan bedemom. Povijesni podaci o postojanju obrambenog zida vežu se uz razdoblje druge četvrtine 15. st., odnosno uz vrijeme vladavine Matije Korvina koji je 1485. podigao toranj i obrambeni zid. Međutim, razvidno je da je crkva u to doba već zauzimala današnje gabarite (osim produženja izvedenog 1721. na zapadnom pročelju) te je malo vjerojatno da bi „Korvinov zid“ bio sagrađen tako blizu same crkve (0,90 m). Na to upućuje i činjenica da je jedan od kontrafora temeljen na hodnoj razini građenoj od grubo pritesanih kamenih ploča koja je, prema svemu sudeći, vezana uz vrijeme funkcioniranja pronađenoga masivnog zida. S druge strane, ako je ta hodna razina služila kao nekadašnja hodna razina oko današnje crkve, nije vjerojatno da se pronađeni zid sačuva u toj razini, jer je 25 cm viši od nje. Nadalje, uočeno je da su na trima mjestima kamene ploče izvađene, što je rezultat ukopavanja radi polaganja ljudskih kosturnih ostataka. Primjetna je i devastacija masivnog zida, vjerojatno izvedena s istim razlogom. Zid je devastiran i u istočnom dijelu sonde, gdje je oštećen ukopom vanjskog ulaza u kriptu. U istočnom rubu sonde navedeni zid pronađen je na nešto nižoj razini, a nastavlja se pružati pod istočni i južni profil sonde.

Tlocrtna dispozicija sonde (izradila: A. Bugar)

Zamjetna je i različita dubina temeljenja kontrafora današnje crkve te različite visine sokla, što je moguća posljedica različite dubine temeljenja svake nove građevinske faze crkve. Zanimljiva je i činjenica da su temelji kontrafora građeni od fino obrađena kamenja, što ostavlja mogućnost za pretpostavku da je riječ o sekundarnoj uporabi ili da je i sam temelj bio vidljiv u jednoj fazi funkcioniranja crkve. Nedvojbeno je kako navedeni zid pripada razdoblju starijem od 1654., kada je uz crkvu prizidana kapela posvećena Djevici Mariji, o čemu svjedoči očito preslojavanje spomenuta zida istočnim zidom srušene kapele. Premda je moguće da je zid mogao biti izgrađen tijekom građevinskih zahvata u doba vladanja Matije Korvina, nedvojbeno treba imati u vidu dosadašnja znanstvena istraživanja koja napominju kako je današnja crkva građena u nekoliko faza, ali u istom pravcu pružanja kao i danas. Najstarijoj fazi pripadalo bi svetište pripisano građevinskim radovima izvedenima 1319., u kojima je negirana do tada rabljena crkva. Ako se prihvate te činjenice i odbaci mogućnost da je pronađeni zid dio obrambenog sustava Korvinova vremena te se sagledaju dimenzije i način gradnje zida i temelja, nameće se mogućnost da je pronađeni zid stariji od 1319. godine. Malo je vjerojatno da su remetski pavlini prije 1319. podigli neki objekt takvih dimenzija, a da on ne bi bio zabilježen u povijesnim izvorima. Dosadašnja istraživanja čak pretpostavljaju da je prvobitna pavlinska crkva mogla biti građena od drva, stoga je moguće da se na mjestu na kojem u drugoj polovini 13. st. remetski pavlini osnivaju svoj samostan već nalazio srušen zidani objekt monumentalnih dimenzija za koji oni nisu znali. Tome u prilog ide i činjenica da se oni ondje naseljavaju nakon mongolske provale 1242., čija je posljedica depopulacija poharanih područja, a time i promjena demografske slike te padanje u zaborav takvog objekta.

Istraživanja su na ovoj razini završena te je postavljena privremena zimska zaštita – nadstrešnica s ogradom od OSB-ploča. Naime, kako se planira nastavak istraživanja, a i južni zid crkve jako je izložen djelovanju vlage, odlučeno je da se zaštita pronađenih arheoloških struktura te samostanskih temelja realizira odvodnjom oborinskih voda uz cijelo južno pročelje crkve. Iz svega navedenog razvidno je da za determinaciju tih nalaza treba proširiti istraživanja, kako bi se kvalitetno valorizirali stratigrafski odnosi svih pronađenih struktura.

Literatura

Barlé 1914 Janko Barlé, Remete – povijesni podaci o samostanu, župi i crkvi, Zagreb, 1914.

Dobronić 1992 Lelja Dobronić, Slobodni i kraljevski grad Zagreb, Zagreb, 1992.

Schneider 1968 Marijana Schneider, Likovni izvori za kulturnu povijest – zavjetne freske u Remetama, ISZN IV, Muzej grada Zagreba, Zagreb, 1968: 79 – 108

Sekulić 1986 Ante Sekulić, Remete, Zagreb, 1986.

Boris Mašić

Summary

Rescue archaeological excavations along the southern facade of the Church of St. Mary of the Assumption in Remete were conducted in 2007 by the Zagreb City Museum. This monastery complex was founded in the second half of the 13th century and since then it went through numerous changes and reconstructions. Parts of foundations of a chapel built in the mid 17th century and devastated after the earthquake in 1880 as well as remains of a wall with its foundations which according to its dimensions must have been a part of a massive object, were excavated. This object either belongs to the period when king Matthias Corvinus had a wall built around the monastery in 1485 or to the period preceding the arrival of paulins to this location.

Redni broj: 90
Lokalitet: Zelingrad *(castrum)*
Naselje: –
Grad/općina: Sveti Ivan Zelina
Pravni status: Z-3917
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Sustavna zaštitna arheološka istraživanja 2007. na Zelingradu nastavak su radova koji traju od traju od 2001., dok su konzervatorski radovi počeli 2003. godine. Stručna voditeljica istraživanja bila je Romana Mačković, zaposlena u Muzeju Sveti Ivan Zelina, a na terenu je radilo 4-6 ljudi. Radove na Zelingradu obilazio je i dr. Zorislav Horvat koji radi studiju razvoja grada po fazama te je svojim stručnim savjetima pomogao o rasvjetljavanju položaja i funkcije pronađenih zidova. Istraživanje je financiralo Ministarstvo kulture te Grad Sveti Ivan Zelina. Istraživano je oko 70 m².

Castrum Zelingrad nalazi se 5 km zapadno od grada Svetog Ivana Zeline, na k.č. 3743, k.o. Orešje. Tipološki spada u grupu utvrđenih gradova bez obrambene kule. Južno i istočno od kompleksa grada su strme padine brijega, zapadno je jarak između grada i povišena platoa, a sa sjevera je prilaz gradu. Kompleks gradskih elemenata opasan je obrambenim zidom iz kojeg na istoku izlazi jedna obrambena polukula, a na nju se na sjeveru naslanja ulazna polukula. Na jugozapadu se nalazi čvrsta poligonalna zgrada na koju se naslanja južni zid vanjskog dvorišta. Na jugozapadnom uglu grada nalazi se još jedna polukula.
Prvi podaci o gradu sežu u 1295. godinu, kada je zabilježeno da grad ima kaštelana, iz čega se može zaključiti da je grad izgrađen do tog vremena, a najvjerojatnije da je podignut nakon provale Tatara 1242. godine. Godine 1320. grad se nalazi u vlasništvu Nikole, sina Petra Ludbreškog koji drži i Bistricu na zapadnom obronku Zagrebačke gore. Od 1434. on je u vlasništvu porodice Bychkele koja se naziva „de Zelnawar". Ladislav Bychkele 1480. gubi posjede pa grad prelazi u posjed obitelji Zapolja. Godine 1535. grad posjeduje obitelj hrvatskog vicebana Pavla Kerečenjia, koja njime upravlja čitavo stoljeće. Godine 1640., 1642. i 1644. grad se spominje kao ruševina, a zemlja prelazi u ruke obitelji Mikulića, Crnkovića i Fodrocija.

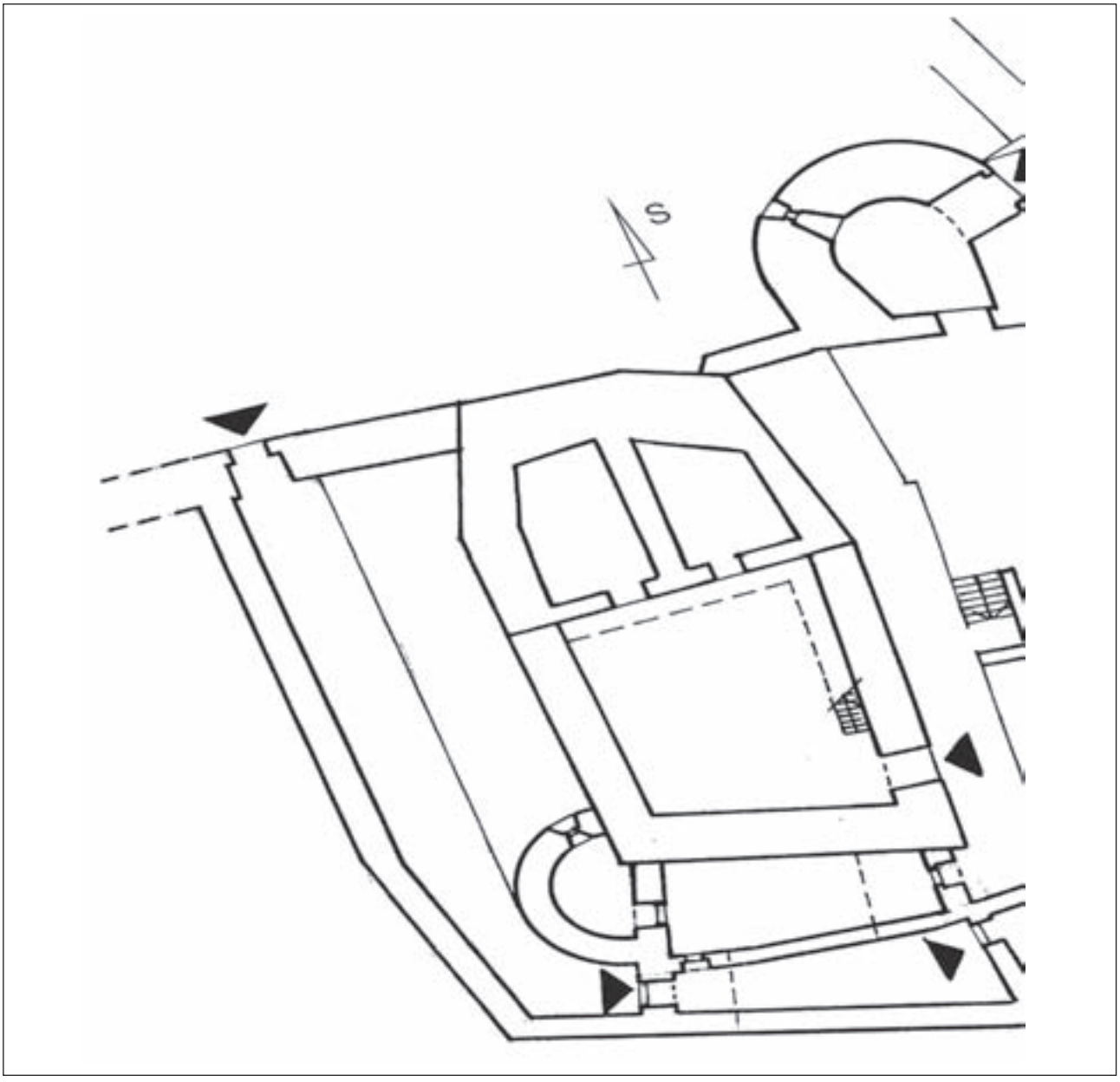
Arheološka istraživanja provedena su na južnoj i djelomice zapadnoj padini grada. Na južnoj padini, na platou uza sam palas pronađen je otvor vrata, širine 1 m, koja su bila ulaz u hodnik koji je bio komunikacija s južnom obrambenom polukulom. U tim se vratima još uvijek nalazi kameni ulomak, 30x40 cm, u kojem je vidljiv dio utora za pant. U južnoj obrambenoj polukuli pronađeni su ostaci zidova koji su najvjerojatnije iz neke starije faze gradnje grada. S obzirom na to da se radi studija razvoja grada po fazama, taj će se dio utvrditi nakon završetka izrade studije. Godine 2006. provedeni su konzervatorski radovi na uglu sjevernog zida palasa, tako da je taj dio arheološki istražen kako bi se utvrdilo stanje sjevernog zida palasa.
U 2007. godini započelo je iskopavanje na zapadnoj padini koje se nadovezalo na istraživanja prethodne godine. Na zapadnoj padini pronađen je dio zida koji se spušta od sjeverozapadnog ugla palasa niz zapadnu padinu, smjer istok-zapad. Kako su se na tom dijelu zida palasa odvijali zaštitni konzervatorski radovi, zbog opasnosti od oštećivanja zid nije u potpunosti otkriven. Pronađeni zid iskopan je do dubine od 50 cm, te je prekriven geotekstilom i zatrpan sipkim materijalom radi zaštite tijekom navoženja materijala. Od arheološkog materijala pronađena je manja količina keramike, čavala i stakla. U vanjskom dvorištu ispod kamenog luka dovratnika pronađena je glinena pločica

Glinena pločica s reljefnim ukrasom (foto: M. Houška)

Otvor vrata s kamenim ulomkom u kojem je utor za pant vrata (foto: M. Houška)

Tlocrt Zelingrada u zadnjoj fazi izgradnje prema studiji dr. Z. Horvata

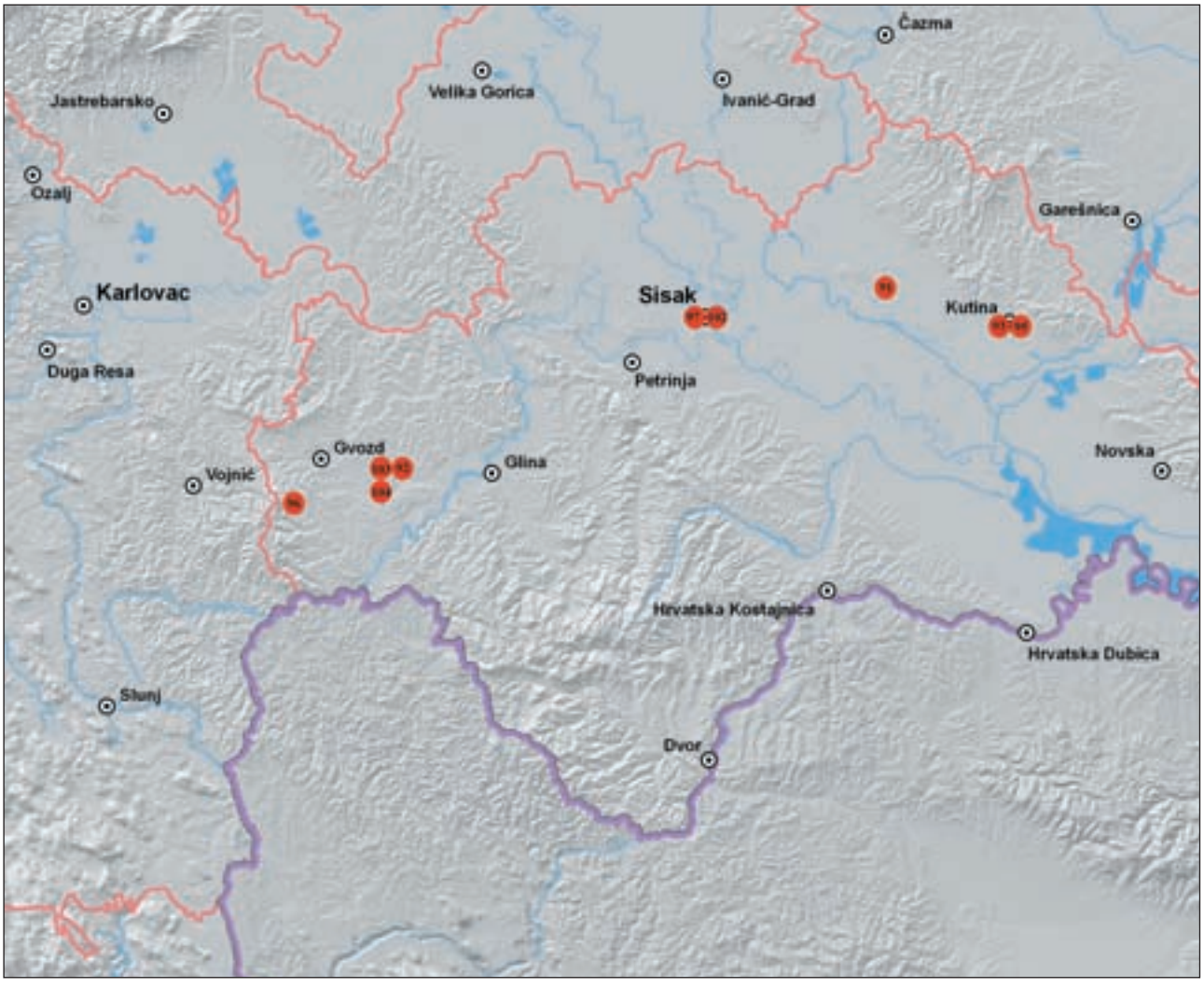
veličine 8x8 cm, s reljefnim ukrasom, na kojoj se vidi ljudski lik u haljini (tunici?) koji u ruci drži koplje (mač ili štap?). Pored tog lika nalazi se još jedan koji je prilično oštećen te se ne može sa sigurnošću reći je li riječ o ljudskom ili životinjskom liku. Rub pločice s vanjske strane je gladak, a s unutrašnje nazubljen. Na poleđini pločice, u donjem dijelu i s desne strane vidi se utor koji je vjerojatno išao oko cijele pločice. Fotografije pločice dostavljene su u Arheološki muzej u Zagrebu te se do detaljnije analize ne može više reći o njezinu sadržaju ili namjeni.

Romana Mačković

Summary

Rescue archaeological excavations at Zelingrad castrum started in 2001. In 2007 the excavations were conducted on the southern and partially on the western hill-side of the town. The aperture of the door leading to the corridor which served as a communication with the southern defensive half tower was found. The remains of wall which probably belonged to one of the previous construction phases of the town were excavated in the half tower. A part of the wall descending from the north-western corner of the palace along the western slope was found on the western hill-side. When it comes to archaeological material, a smaller quantity of pottery, nails and glass was excavated. Furthermore, a clay t8x8 cm bladelet with a relief decoration showing a human figure wearing a dress (tunic?) and holding a spear (sword or cane?) was unearthed in the outer courtyard under the stone vault of the doorjamb. Next to this figure there is another one which is quite damaged so it is hard to tell if it depicted a human or an animal.

SISAČKO-MOSLAVAČKA ŽUPANIJA

91 Ciglenice
92 Hrvatsko Selo – Bilo
93 Kutina – crkva MB Snježne
94 Kutina – iza Galerije
95 Kutina – Kutinska lipa
96 Pavlinski samostan sv. Petra
97 Sisak – Gundulićeva 14 i 16
98 Sisak – Gundulićeva 28
99 Sisak – k.o. Sisak novi
100 Sisak – Stari grad (dvorište)
101 Sisak – Ul. I. K. Sakcinskog b.b.
102 Siscija – Sv. Kvirin
103 Topusko – Trg bana J. Jelačića
104 Turska kosa

Redni broj: 91
Lokalitet: Ciglenice
Naselje: Osekovo
Grad/općina: Popovača
Pravni status: Z-3656
Razdoblje: A
Vrsta radova: konzervacija, nadzor

U razdoblju od srpnja do rujna 2007. provedena je konzervacija na rimskom kompleksu Ciglenice u Osekovu te arheološki nadzor zemljanih radova za potrebe konzervacije. Radove je izvela tvrtka ARP iz Sv. Ivana Zeline, a arheološki nadzor vodila je Ana Bobovec iz Muzeja Moslavine u Kutini.

Lokalitet obuhvaća područje od 31.000 m^2, od kojeg je istraženo svega oko 1300 m^2 u dva istražna bloka. U prvom istražnom bloku, gdje su radovi započeli 1996. (kao preliminarni) i trajali do 2001. godine, istraženi su temelji jednog, prema svemu sudeći stambenog objekta. Budući da je čitavo područje nalazišta devastirano do dubine od cca 40 cm, elementi vanjskog i unutrašnjeg uređenja toga objekta nađeni su izvan stratigrafskog konteksta. Dijelovi arhitekture uglavnom su u ulomcima: građevna opeka, krovni pokrov (tegule i imbreksi), zidna žbuka (među kojom je nađeno i slikane). Osim toga, nerijetki su i sitni željezni predmeti, kao dijelovi arhitekture: čavli, klinovi, ključevi. Ni u jednom dijelu objekta nije sačuvana podnica, ali je pronađeno više vrsta podnog opločja: ukrasne podne opeke heksagonalna oblika i u obliku dvostruke sjekire, kao i tesere mozaika (pojedinačno). Gornja razina temelja nalazi se na dubini oranja (30-40 cm), a ukopani su do najveće dubine od cca 110 cm (od gornje razine tla). Gotovo se sa sigurnošću može reći da je taj objekt građen u dvjema fazama – to je vidljivo iz načina i kvalitete njihove izvedbe, što je opet rezultiralo stupnjem sačuvanosti na početku konzervatorskih radova. Temelji su uglavnom ostali sačuvani, osim u nekoliko manjih segmenata gdje su potpuno razoreni obradom zemlje teškim strojevima. Bili su građeni od kamena srednje i krupnije granulacije i izvedeni nepravilno, ali s tendencijom poravnavanja u više vodoravnih redova. Širina im je (u gornjoj razini sačuvanosti) između 45 i 60 cm.
Kako je već na samom početku istraživanja odlučeno da temelji ostanu *in situ*, obavljena su dva pokušaja njihova učvršćenja: 1999. i 2000. godine. Oba su pokušaja bila neuspješna zbog neadekvatna vezivnog materijala i nekvalitetne izvedbe. Izloženi atmosferilijama počeli su ubrzano propadati, te je napravljen plan njihove kvalitetne konzervacije, kako bi se u budućnosti u sklopu cjelokupnog nalazišta mogli prezentirati u edukativne i turističke svrhe. Pripremni radovi na konzervaciji temelja rimskoga stambenog objekta na nalazištu Ciglenice započeli su 2004., ugradnjom drenažnog sustava (PVC-cijevi, kišne rešetke) odvodnje površinskih i podzemnih voda (projekt: ovlašteni inženjer građevinarstva Veljko Adamović; izvedba: poduzeće Lonja-Strug d.o.o. iz Kutine). Nakon toga, 2005. napravljena je detaljan geodetski snimak (ovlašteni inženjer geodezije Zlatko Gloc iz Kutine), kao podloga dokumentaciji o učvršćenju i djelomičnoj rekonstrukciji temelja.

Konzervatorski zahvati na temeljima (foto: A. Bobovec)

Prema predloženom troškovniku, a nakon natječaja u kolovozu 2006., izabran je izvođač konzervacije temelja – tvrtka ARP iz Sv. Ivana Zeline. Tek tijekom listopada iste godine otvoreno je radilište, postavljeno priručno skladište i dostavljen materijal potreban za konzervaciju. Tijekom desetak dana pogodnih za takvu vrstu radova u to doba godine, konzerviran je manji dio temelja (uz dosta nedoumica oko načina rada). Radovi su nastavljeni (i dovršeni) tijekom 2007. godine (od srpnja do rujna). Prije samog prezidavanja „prostorije“ su očišćene do donje razine temelja te su odstranjeni zemlja i kamen lomljenac, navezeni prilikom prethodnih „pokušaja“ uređenja. Prilikom tih radova pronađeno je nekoliko zaostalih ulomaka arhitekture objekta i keramike, jer je čitav taj prostor prethodno arheološki istražen. Na dijelu objekta gdje su temelji građeni čvršće i ostali u prilično dobru stanju, samo djelomice su razgrađeni, s kamenja je očišćena stara žbuka, a ono je oprano i ponovo ugrađeno. U drugom dijelu objekta, gdje su se temelji gotovo potpuno raspali, obavljena je njihova potpuna rekonstrukcija (ondje nisu poštovane izvorne razine sačuvanosti zabilježene prilikom arheoloških istraživanja). Prostor oko temelja koji su konzervirani samo je djelomice izravnat. Ostaci baza stupova uz jugoistočnu stranu objekta, kao i kanalizacijski

Temelji objekta nakon konzervacije (foto: A. Bobovec)

odvod, za sada su ostali pokriveni folijom i slojem zemlje te treba odlučiti hoće li se oni rekonstruirati i prezentirati. Također bi bilo moguće rekonstruirati dio zidova i opločenja unutrašnjih prostora objekta. Sam lokalitet bit će obilježen interpretacijskom tablom (o čemu brine Turistička zajednica grada Kutine), koju bi trebalo nadopuniti s više podataka i slikovnog materijala, s obzirom na njegovu veličinu i važnost. Također se planira postavljanje zaštitne ograde oko temelja objekta koji su konzervirani.
Na tom bi lokalitetu svakako trebalo nastaviti i arheološka istraživanja, i to iskopom u drugom istražnom bloku, gdje je do sada otkriven nepotpun raster temelja drugog objekta u kompleksu, koji je među ostalim imao hipokaust i površinom bio veći od prethodnog. Da bi čitavo nalazište moglo biti prezentirano u edukativne i turističke svrhe (kako je prvobitno bilo i zamišljeno), prije svega je potrebno sagraditi pristupnu cestu (makadamsku) – o čemu brine Općina Popovača.

Literatura

Stotinu 2006 grupa autora, Osekovo, Ciglenice, u: Stotinu Hrvatskih arheoloških nalazišta, LZ Miroslav Krleža, Zagreb, 2006: 194 – 195.

Ana Bobovec

Summary

The Roman complex of Ciglenice in Osekovo comprises the area of 31 000 m^2, approximately 1300 m^2 of which have been excavated so far. The archaeological excavations started in 1996 while conservation works and archaeological surveillance during the earth works on the site were conducted in 2007.
Two excavation blocks were opened, in which foundations of, most likely, dwelling objects were unearthed. The object found in the first excavation block consisted of 11 rooms (including two apse areas) and had an open porch with columns and a sewer drain. Numerous elements of exterior and interior decoration were found outside the stratigraphic context due to excessive devastation of the site. The final goal is presentation of the site for the purposes of tourism.

Redni broj: 92
Lokalitet: Hrvatsko Selo – Bilo
Naselje: Hrvatsko Selo
Grad/općina: Topusko
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: probno iskopavanje

U blizini Topuskog, u Hrvatskom Selu na položaju Bilo, zahvaljujući dojavi gospodina Ivice Kuzmića, otkriven je novi prapovijesni lokalitet. Naime, prilikom kopanja ribnjaka on je u svom vrtu naišao na keramičke nalaze, te ih je predao Gradskom muzeju u Karlovcu. Terenski uviđaj te probno sondiranje napravio je Lazo Čučković iz Gradskog muzeja u Karlovcu.

Ostaci kulturnog sloja u profilu zemljanog iskopa

Odlučeno je da se na mjestu već postojećeg iskopa organizira zaštitno iskopavanje, ali kako je riječ o močvarnom terenu to nije bilo moguće izvesti, pa je akcija odgođena za sljedeću godinu. Prikupljeni keramički ulomci oprani su, signirani te pohranjeni u Gradskom muzeju Karlovac i postat će sastavni dio muzejske zbirke Topusko. Među nalazima prevladavala je kasnoeneolitička keramika.

Lazo Čučković

Summary

A new prehistoric site was found near Topusko in Hrvatsko Selo at the position of Bilo. The pottery finds date to the Late Eneolithic, but further excavations at the site where they were found were impossible to conduct as it lies in a marshland area.

Redni broj: 93
Lokalitet: Kutina – crkva Majke Božje Snježne
Naselje: –
Grad/općina: Kutina
Pravni status: Z-1925
Razdoblje: SV
Vrsta radova: nadzor i probno iskopavanje

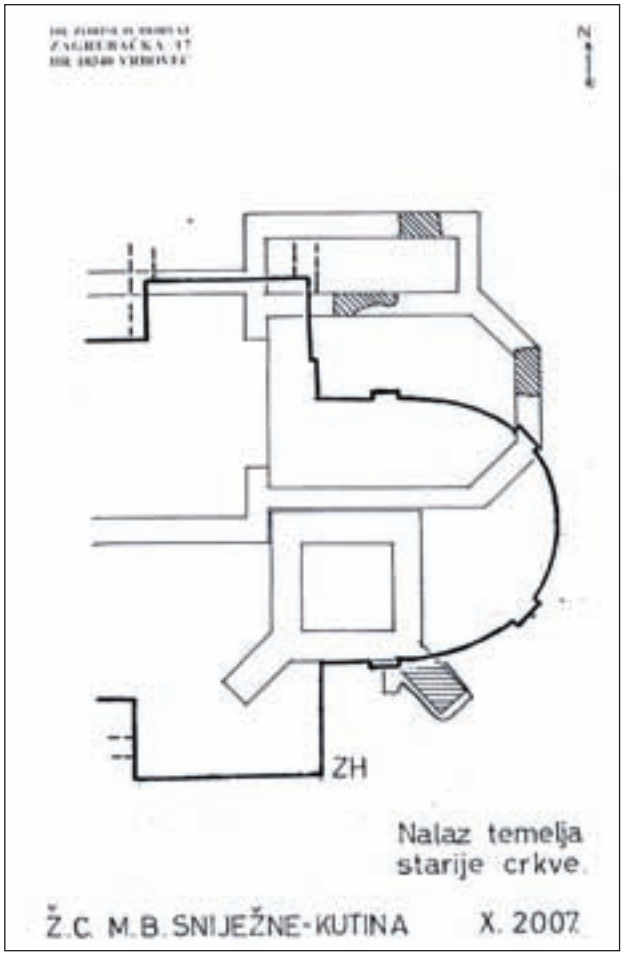
Početkom kolovoza 2007. započeli su radovi na projektu odvodnje krovnih voda na župnoj crkvi Majke Božje Snježne u Kutini, prema projektu poduzeća Kašik iz Križevaca. Radovi su uključivali i iskop za drenažne cijevi uz temelje crkve i južnog zida cikture. Arheološki nadzor, kao i probno istraživanje, vodila je Ana Bobovec, arheologinja Muzeja Moslavine u Kutini. Investitor je bila RKT župa Majke Božje Snježne iz Kutine.

Budući da se još 1334. na području Kutine spominje postojanje župe i župne crkve, a kanonski vizitator 1729. napisao je da je gradnja sadašnje crkve započela na ruševinama prethodne, investitor je bio dužan osigurati arheološki nadzor. Župna crkva Majke Božje Snježne spada u red sakralnih kulturnih dobara visoke kategorije, ponajprije zbog unutrašnjeg uređenja: vrijedna baroknog oltara zagrebačkog kipara Josipa Weinachta, propovjedaonice

autora Franje Strauba te zidnog slikarstva koje potpisuje Josip Görner, a koje se prema stilskim obilježjima može pripisati drugoj polovini 18. stoljeća. Prilikom iskopa kanala za drenažne cijevi sa sjeverne strane, unutar cintora nisu otkriveni nikakvi arheološki ostaci, kao ni uza sjeverni zid lađe, sve do linije sakristije. Na oko 3,5 m od ugla sa sakristijom, otkriveno je da je gornji sloj temelja od opeke preslojen preko kamenih temelja. Isto se odnosi i na sakristiju, s tim da kameni temelj izlazi iz gabarita temelja crkve i pruža se na sjever. U tom dijelu nije bilo moguće definirati raster temelja, ali je posve sigurno da je kopanjem drenažnih kanala dio arheološkog sloja devastiran ili posve uništen.

U nastavku iskopa uz temelje crkve uočen je stariji temelj koji se pruža u smjeru sjever-jug, kod sjeveroistočne lezene svetišta lomi se pod pravim kutom i pruža se dalje u smjeru zapada ispod samog svetišta. Kod južne lezene svetišta uočena je čvrsta i robusna kamena konstrukcija, duboko ukopana, za koju će se naknadno utvrditi da je možda riječ o kontraforu uza zvonik starije crkve. Ostaci starijih temelja od kamena djelomice su otkriveni i ispod južnog temelja sakristije. Također je uočeno da je u temeljima crkve među opeku mjestimice umetan poluobrađen kamen krupnije granulacije. Stariji kameni temelji široki su cca 1 m, a kontrafori 1,80 m. U gornjoj razini temelja kontrafora uočeni su ostaci podnice (?) od opeke koja je slagana u dva reda (ukoso, usuprot) te drukčijeg izgleda i kvalitete od one u temeljima sadašnje crkve, tako da bi se moglo reći da je ta konstrukcija dio starije crkve. Iskop uz temelj vanjskog dijela južnog zida cintora (s arkadama) izveden je dosta plitko (cca 60 cm), tako da se nije došlo do zdravice. Zbog toga je iskopano nekoliko kontrolnih profila do 80 cm. Na spoju između jugozapadne kule i zida cintora nađena je veća nakupina kamena lomljenca. S obzorom na to da nije vezan žbukom, bez daljnjih se istraživanja ne može odrediti njegova svrha. I ondje se pokazalo da je prilikom gradnje među opeku umetan kamen, kako u temelje, tako i u sam zid. Uz temelje s unutrašnje strane južnog zida cintora nije bilo obilježja kulturnoga sloja, a nisu pronađeni ni ostaci čvrstih struktura iz starijeg razdoblja.

Analize kamena koji se pripisuje starijim temeljima pokazale su da je riječ o vapnencima neogenske (miocenske) starosti, slično kao i kamen iz temelja rimskih objekata s nalazišta

Pretpostavljeni tlocrt starije crkve na čijim je ruševinama djelomice izgrađena sadašnja (izradio: Z. Horvat)

Kutinska lipa, pa bi mogla biti točna teza o prijenosu građevnog materijala za gradnju starije gotičke crkve. Kamen su analizirali dr. Dunja Aljinović i Uroš Barudžija, ing., iz Zavoda za minerologiju, petrologiju i mineralne sirovine Rudarsko-geološko-naftnog fakulteta u Zagrebu.

Na temelju rezultata arheološkog nadzora, od 23. rujna do 3. listopada obavljeno je probno arheološko istraživanje na

Kasnobarokna crkva Majke Božje Snježne u Kutini (foto: D. Vidiček)

Temelji starije (gotičke) crkve uočeni prilikom arheološkog nadzora i probnoga arheološkog istraživanja (foto: D. Vidiček)

prostoru sjeverno i sjeveroistočno od apsidalnog prostora crkve. Napravljena je privremena sondažna mreža, ali je istraživanje (zbog kratkoće vremena) provedeno tako da su samo djelomice istraženi i dokumentirani pojedini temelji otkriveni prilikom arheološkog nadzora. Ni u jednom segmentu nije utvrđena točna dubina njihova ukopa (kao ni dubina kulturnog sloja općenito). Pokretni arheološki materijal pronađen prilikom nadzora i probnih istraživanja iznimno je malobrojan. Osim dijelova kostura (izmještenih iz konteksta ukopa), pronađeno je svega nekoliko zanimljivih ulomaka arhitekture koji bi mogli pripadati starijoj crkvi, nekoliko sitnih željeznih predmeta, jedan ulomak staklene posude i dva ulomka keramičke posude za koju se može reći da potječe iz razdoblja kasnoga srednjeg vijeka. Ostaci temelja starije crkve uočeni uz temelje sadašnje dokumentirani su, prekriveni geoplatnom i ponovno zatrpani zemljom. Budućim istraživanjima trebalo bi otkriti kako je izgledala starija, gotička crkva.

Literatura

Buturac 1984 Josip Buturac, Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501., Starine, 59, Zagreb, 1984.
Kutina 2006 Kutina, sakralno kulturno-povijesni vodič, Glas koncila i RKT župa Kutina, Zagreb, 2006.

Ana Bobovec

Summary

The Church of Our Lady of the Snow in Kutina was restored in 2007. As the works included drain pipes trench along the foundations and the southern surrounding wall of the church, archaeological surveillance and a shorter test archaeological excavation were also conducted. The aim was to determine city network of the older, Gothic church on foundations of which the present, Late Baroque church had been constructed during the 18th century. The foundations of the older church (approximately 1 m wide) were found on the area between sacristy, shrine and surrounding wall and the remains of a buttress that could have been a part of a bell tower were discovered on the south side. It was also noticed that stones had been embedded in brick of the foundations of the present church (as well as in the surrounding walls). The analysis revealed that the stones are very similar to those from foundations of the nearby site of Kutinska lipa which could confirm folk tales about the transfer of the building materials during construction of the present church.

Redni broj: 94
Lokalitet: Kutina – iza Galerije
Naselje: –
Grad/općina: Kutina
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: NV
Vrsta radova: nadzor i probno iskopavanje

Početkom listopada 2007. započela je realizacija GUP-a Kutina, kojim se predviđa preseljenje sadašnje tržnice i uređenje novoga gradskog trga koji će biti u interakciji sa sadašnjim Trgom kralja Tomislava. Na prostoru toga trga planirana je izgradnja šest novih stambeno-poslovnih objekata, a kako je taj prostor već proglašen arheološkom zonom, prilikom gradnje potrebno je osigurati arheološki nadzor.

Još 1958. godine, sada pokojni povjesničar i arheolog Ante Glavičić pisao je o ostacima jednoga fortifikacijskog objekta u samom središtu Kutine, nazvavši ga „Aušovo“ – prema židovskoj obitelji Ausch koja je na tom prostoru imala zemljišta, a u njenu je vlasništvu bila i „Stara banka“ – sadašnja zgrada Galerije Muzeja Moslavine. Ostaci toga objekta, locirani oko 450 m jugoistočno od zgrade Galerije, uz potok Kutinicu, potpuno su uništeni suvremenom izgradnjom 60-ih godina 20. stoljeća. Na jednome starom katastarskom planu iz druge polovine 20. stoljeća ucrtani su temelji nekih porušenih objekata, te je potrebno utvrditi je li tu riječ o temeljima kasnosrednjovjekovne fortifikacije ili novovjekih gospodarskih objekta (štala). Već otprije, prilikom intervencija u prostoru iza Galerije uočeni su ostaci čvrstih podzemnih struktura. Tako su 2003., prilikom zemljanih radova na novom parkiralištu između tržnice, Pučkoga otvorenog učilišta i OŠ Vladimira Vidrića, otkriveni ukopani ostaci temelja od opeke.
Temelji za prvi u nizu stambeno-poslovnih objekata (s podzemnom garažom) – KC 01, investitora Izgradnja Obrovac d.o.o. i projektanta ZD-ing d. o. o. iz Zagreba, iskopani su južnije od zgrade Galerije (k.č. 3668/7, k.o. Kutina). Prilikom iskopa na nekoliko su mjesta uočeni ostaci čvrstih podzemnih struktura – starih temelja od opeke.

Nalaz temelja od opeke, najvjerojatnije gospodarskog objekta iz 18. ili 19. st. (foto: D. Vidiček)

Uglavnom su relativno plitko ukopani – dubina kulturnog sloja na kojoj se pojavljuju iznosi jedva 20-ak centimetara. No, jedan od njih (bliže tržnici) sačuvan je do dubine i veće od jednog metra, solidno je građen, a mogu se uočiti i neka preslojavanja prilikom gradnje. Kako arheološki nadzor nije dogovoren na vrijeme, temelji sa sjeverne i južne strane iskopa za zgradu presječeni su i djelomice uništeni. S obzirom na to da će uslijediti preseljenje tržnice, uređenje čitavoga parkovnog prostora i izgradnja još pet objekata predviđenih urbanističkim planom, možda će biti moguće odrediti gabarite gospodarskog objekta kojem su pripadali uočeni temelji, ali i otkriti ostatke kasnosrednjovjekovnog „Aušova".

Literatura

Bobovec 2005 Ana Bobovec, Sjećanje na arheološke ostatke dijela stare Kutine, Zbornik Moslavine, VII – VIII, Kutina, 2005: 252 – 256.
Kruhek 2002 Milan Kruhek, Srednjovjekovni utvrđeni gradovi i posjedi u Moslavini, Kutina – povijesno-kulturni pregled s identitetom današnjice, Kutina, 2002: 122 – 124.

Ana Bobovec

Summary

Realization of the Master plan of the city of Kutina started in 2007 with the construction of the first of 6 planned residential-business objects at the position of the future city square, south of the present King Tomislav Square. This area was marked as the archaeological zone as there are information about the remains of a fortification object from the Late Middle Ages (end of the 15th and beginning of the 16th century)– lowland hillfort known in literature as ''Aušovo'' (or as castle Kutina – kaštel Kutina). During the previous interventions in this area – construction of the parking lot between the Open University, Vladimir Vidrić Elementary School and market, the traces of solid underground structures - foundations made of brick dated to more recent periods, had been noted on several places.

Redni broj: 95
Lokalitet: Kutina – Kutinska lipa
Naselje: Kutina
Grad: Kutina
Pravni status: Z-3278
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 21. svibnja do 2. lipnja 2007. nastavljena su arheološka istraživanja lokaliteta Kutinska lipa u Kutini. Istraživanjem je obuhvaćena k.č. 1987/9, k.o. Kutina (u vlasništvu Grada Kutine). Stručna voditeljica bila je Ana Bobovec iz Muzeja Moslavine u Kutini. U stručnoj ekipi bili su Silvija Salajić iz Gradskog muzeja Virovitica, Dubravko Vidiček, preparator iz Muzeja Moslavine Kutina i povremeno Mladen Mitar, povjesničar umjetnosti iz Muzeja Moslavine Kutina. Na fizičkom iskopu radilo je šest radnika. Projekt sustavnog

Ostaci čvrstih struktura – dio rastera istraženih temelja (foto: D. Vidiček)

istraživanja toga rimskodobnog lokaliteta financiraju Grad Kutina i Ministarstvo kulture.

Veličina istraživane katastarske čestice iznosi nešto više od 500 m^2. Na početku istraživanja (2005. godine) napravljena je sondažna mreža: sonde veličine 5x5 m označene su slovima od A do E u smjeru sjever-jug i brojkama od 1 do 6 u smjeru istok-zapad. Tijekom dosadašnjih istraživanja na spomenutoj parceli (u kraćim kampanjama 2005., 2006. i 2007. godine) iskop je samo djelomice prodro do zdravice, te je tako samo na manjem dijelu otkrivenih temelja utvrđena dubina njihova ukopa.
Na samom početku arheološke kampanje 2007. organizirano je strojno skidanje površinskog sloja (debljine cca 15 cm), na čitavoj površini koja do sada nije bila obuhvaćena fizičkim iskopom. Tako je odstranjen dio oraćeg sloja, čija je dubina na toj parceli cca 30 cm. Radovi su arheološki nadzirani – trebalo je obratiti pozornost na eventualno postojanje temelja koji su tijekom prethodnih istraživanja pronalaženi na relativno maloj dubini. Također je trebalo prepoznati i izdvojiti sav pokretni arheološki materijal – uglavnom je bila riječ o ulomcima vanjske i unutrašnje arhitekture objekta (ili objekata) – građevinske opeke, krovnog pokrova (tegula i imbreksa), kamena iz temelja. Osim toga, pronađene su i pojedinačne *tessere* mozaika, ukrasne podne opeke, elementi hipokausta (šupljih opeka – *tubulusa*) te rijetki ulomci keramike i poneki željezni predmet. Nakon vađenja recentnih temelja za kuću prijašnjeg vlasnika parcele, pokazalo se da na tom prostoru ispod oraćeg sloja nema bilo kakva arheološkog materijala, odnosno kulturnog sloja (u sondažnoj mreži to je prostor sondi B/4 i C/4). Istraživanje je nastavljeno otvaranjem novih sondi, kako bi se nadopunio postojeći raster temelja. Iskop je obavljen u sljedećim sondama: A/2, A/3, B/3, B/6, C/3, C/6, D/4, D/6, E/1, E/2, E/3 i E/6. Niz sondi označen slovom E otvoren je izvan k.č. 1987/9, na gradskom zemljištu određenom za cestu. Ostaci čvrstih podzemnih struktura – temelja objekta, pouzdano su pronađeni samo u sondama C/3 i E/3.
Tijekom sezone 2007. istraživana je sjeverna polovica sonde C/3, u čijoj je južnoj polovici tijekom prošlogodišnjeg istraživanja otkriven temelj koji se proteže u smjeru sjever-

Tesere mozaika na podlozi od žbuke (foto: D. Vidiček)

-jug. Utvrđeno je da se temelj proteže čitavom dužinom sonde, a ostao je sačuvan samo u najdonjem sloju ukopa, kao jarak ispunjen šutom i mjestimice većim komadima opeke. U sondi E/3 izveden je drugi i treći sloj iskopa do razine temelja (u tragovima) koji se pruža u smjeru sjever-jug (i veže se na temelj u sondi D/3). Pored temelja otkrivena je i nakupina materijala – vapnenca krupnije granulacije i krupnijih ulomaka elemenata arhitekture. Ovdje bi moglo biti riječi o drenažnom sloju podnice, jer je među pokretnim arheološkim materijalom nađena velika količina ukrasnih podnih opeka, a zemlja je pomiješana sa žbukom. U ostalim sondama (gdje iskop uglavnom još nije prodro do zdravice) nisu pronađeni tragovi čvrstih podzemnih struktura. Kulturni je sloj na čitavom području iskopa bogat arheološkim materijalom, ali su to uglavnom ulomci arhitekture izmješteni iz stratigrafskog konteksta. Veće nakupine materijala nađene su u sondama: A/2 (ulomci tegula), B/3 (koncentracija vapnenca krupnije granulacije) i D/6 (vrlo bogata nakupina arheološkog materijala, koju nije moguće definirati, jer je na međi s k.č. 1985/1). Slična je situacija i u sondi E/6. Djelomice su iskopani i kontrolni profili uz pojedine temelje, kako bi se utvrdila dubina ukopa: uz temelj na razmeđi sondi A/2 i B/2, te uz temelje u sondi B/2. Utvrđeno je da su ukopani vrlo plitko, odnosno sačuvani je dio oskudan. No, ipak je vidljivo da su temelji bili građeni od poluobrađena kamena (djelomice se može iščitati pravilnost u izvedbi), te da su u gornjem, sačuvanom dijelu široki cca 50 cm.

Pokretni arheološki materijal pronađen tijekom istraživanja relativno je raznolik i brojan, a može se podijeliti u nekoliko skupina: dijelovi arhitekture (ulomci građevne opeke, krovnog pokrova, žbuke, ukrasne podne opeke heksagonalna ili romboidna oblika te *tessere* mozaika, nađene pojedinačno ili vezane za podlogu od morta), ulomci keramike (manji dijelovi posuda različitih oblika, kvalitete izrade i namjene), metalni predmeti (željezni čavli, klinovi, ključ, vršak strijele), životinjske kosti (one iz oraćeg sloja mogle bi biti recentne), novac (dva antoninijana, te jedan sestercij s likom Aleksandra Severa (?)). Tijekom istraživanja odlučeno je da se dovrši iskop na čitavoj parceli (k.č. 1987/9), a dobiveni raster temelja ostane *in situ* te se konzervira i prezentira u edukativne i turističke svrhe. Do nastavka istraživanja otkopani temelji zaštićeni su geoplatnom.

Literatura

Bobovec 2007 Ana Bobovec, Kutinska lipa, Kutina – arheološko nalazište iz rimskog razdoblja (II. – IV. st. n. e.), Zbornik Moslavine, IX. – X., Kutina, 2007: 151 – 165.

Ana Bobovec

Summary

Excavations of the archaeological site Kutinska Lipa in Kutina dated to the Roman period continued in June 2007 during a shorter archaeological campaign. A 15 cm thick part of the plough layer was removed from the whole plot which comprised more than 500 m^2. Twelve new probes were excavated in order to define raster of the object foundations (dwelling or public) which had been revealed during the previous surveys. Beside solid underground structures (severely devastated or present only in traces), a great deal of various movable archaeological finds were also excavated: parts of architecture (building bricks, roofing); decorative floor bricks (hexagonal and rhomboid), mosaic tiles (as individual pieces or bound by mortar); small iron items; various pottery shards, animal bones, money...

Redni broj: 96
Lokalitet: Pavlinski samostan sv. Petra
Naselje: –
Grad/općina: Topusko
Pravni status: Z-3260
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

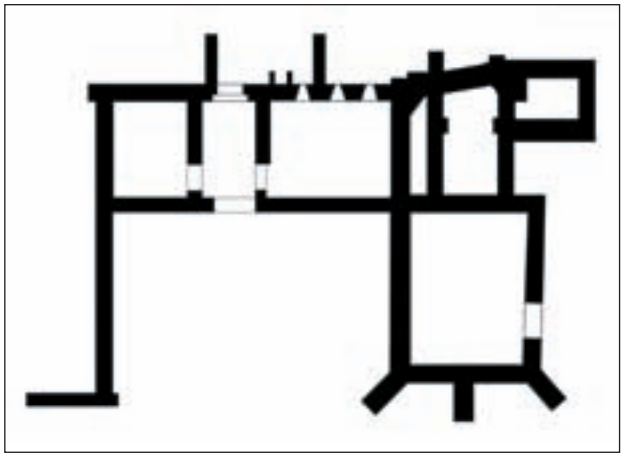
Arheološka istraživanja pavlinskog samostana sv. Petra na Petrovoj gori (Slatska) trajala su od 16. kolovoza do 28. rujna 2007. godine. Istraživanja je vodila Tajana Pleše, dipl. arheol. iz Odjela za kopnenu arheologiju HRZ-a. Kao fizička ispomoć bilo je angažirano 15 radnika iz Vojnića. Istraživanja je djelomice financiralo Ministarstvo kulture, a veći dio troškova podmirile su Hrvatske šume (UŠP Karlovac). Ovogodišnji radovi nastavak su istraživanja iz 1987. i 1988. godine te zaštitnih arheoloških istraživanja tijekom kolovoza i rujna 2006. godine.

Samostan na Petrovcu osnovan je 1303. i pripada među najstarije pavlinske samostane u Hrvatskoj. Prema povijesnim dokumentima, samostan je zasigurno bio u cijelosti izgrađen 1328. godine, a podaci o njemu mogu se pratiti sve do kraja 15. stoljeća. Samostan je stradao u vrijeme turskih napada 1451. godine, tako da su se pavlini sklonili u sigurniji samostan u Kamenskom. Iste su godine

(upravo zbog nesigurne situacije) ta dva samostana spojena u jednu redovničku kuću. Samostan je nakon toga u nekoliko navrata obnavljan, a redovnici su ga u cijelosti napustili tek 1545. godine. Posjed preuzimaju krajišnici koji na njemu grade jedan od najvećih zidanih čardaka u tom području. Krajišnici su napustili Petrovac tek nakon razvojačenja Vojne krajine.

Arheološkim radovima 2006. godine istražen je veći dio samostanskog sklopa. U cijelosti je istražen prostor čardaka (P 1), odnosno (pretpostavljene) lađe crkve. Prostor (pretpostavljenog) svetišta i zvonika/sakristije (P 2 i P 3) pripremljen je za istraživanja u 2007. godini. Obje sjeverne samostanske prostorije (P 4 – refektorij/kapitularna dvorana i P 5 – kuhinja), povezane pravokutnim hodnikom, također su u cijelosti istražene, a u objema je potvrđena podnica od drvenih dasaka. U cijelosti je očišćen i pripremljen za dovršetak istraživanja prostor P 6 (pretpostavljeni klaustar). Nakon istraživanja zidovi su prekriveni zaštitnom folijom.

Arheološka istraživanja pavlinskog samostana sv. Petra 2007. bila su ponajprije usmjerena na istraživanje vanjskoga samostanskog perimetra te SI dijela samostanskog sklopa (P 2 i P 3). Istražen je prostor južno i istočno od lađe crkve/čardaka. S južne strane P 1 potvrđena su tri kontrafora – po jedan se nalazi na svakom kutu (K 1 i K 3), a treći kontrafor smješten je na sredini južnog zida (K 2). Na zidnoj plohi između kontrafora u tragovima je ostala sačuvana izvorna bjelkasto-žućkasta žbuka krupnijega granulata. S istočne strane P 1 istraženo je 13 grobova (G 1-11, 18-19). Ni jedan ukop nije imao grobnu strukturu, nego su pokojnici bili polagani izravno u zemlju. U svega četiri groba nađeni su prilozi (novac i drvene perle). Od trinaest istraženih grobova svega četiri pripadaju odraslim osobama, dok su u devet grobova bila ukopana mala djeca. Grobove će biti moguće sa sigurnošću datirati tek nakon konzervacije nađenih grobnih priloga. S istočne, vanjske strane P 1 nisu nađeni nikakvi arhitektonski nalazi. Prostor P 2, tj. pretpostavljenog svetišta crkve sv. Petra, određen je sjevernim zidom P 1 na južnoj strani, poligonalno zaključenim zidom na sjevernoj te istočnim zidom P 4 na zapadnoj strani. Taj prostor bio je samo djelomice istražen 1988. godine. Ta nepravilna prostorija definirana je kao svetište crkve sv. Petra, a pravokutan prostor smješten uz SI kut P 2 kao zvonik. Uza sjeverni zid P 2 potvrđen je temelj oltara nepravilnih dimenzija (150x105x120 cm), građen od gruboga lomljenog kamena s vrlo malo veziva. Temelj oltara uklonjen je kako bi se u cijelosti mogao istražiti prostor P 2. Nakon uklanjanja gornjeg sloja zasipa i smeđe zemlje potvrđena je tlocrtna dispozicija svetišta crkve sv. Petra. Svetište je izdužena tlocrta, dugačko 755 cm (od tjemena apside do južnog profila sjevernog zida P 1) i široko 335 cm. Podijeljeno je na dva dijela s dvjema plitkim, simetrično postavljenim lezenama (80x50 cm): na pravokutan prostor (420x335 cm) te na plitku, polukružno zaključenu apsidu (255x335 cm). Začelni zid apside gotovo je u cijelosti prekriven sjevernim začelnim zidom mlađeg objekta. S vanjske strane apside potvrđena su dva kraća kontrafora. Još jedan kontrafor nazire se na zapadnoj strani apside, okomit na zapadni tjemeni kontrafor. Zbog sjevernog zida P 3 nije bilo moguće potvrditi je li postojao još jedan takav kontrafor na istočnoj strani.

Shematski prikaz samostanskog sklopa (elaborat HRZ-a)

Može se pretpostaviti rješenje pitanja komunikacije svetišta s P 4 (refektorij/kapitularna dvorana). Kako se na temelju navedenih razloga zaključuje da je postojeći istočni zid P 4 dozidan u novom vijeku, tako je i logična pretpostavka da je prostorija bila izravno povezana sa svetištem, što je bilo prijeko potrebno radi liturgije. Iako nije moguće utvrditi gdje je točno bio smješten taj otvor, može se pretpostaviti da se nalazio u JZ kutu svetišta. Time bi se riješilo pitanje nesmetane komunikacije redovnika iz stambenog dijela samostana s crkvom. Druga, glavna vrata u crkvu bila su smještena na JI dijelu lađe. Neriješeno je ostalo pitanje svođenja crkve. U lađi crkve, kao ni u njenu svetištu, nije nađen ni jedan element klesanih arhitektonskih profilacija koji bi potvrdio pretpostavku da je svetište bilo svođeno, stoga se može pretpostaviti da je crkva bila svođena jednostavnim, drvenim tabulatom.

U prostoru svetišta crkve istraženo je sedam grobova (G 12-17, 20). Svi su pokojnici odrasli muškarci, a svi su ukopi položeni izravno u priklesani kameni živac. Zbog smještaja tih grobova u zoni svetišta, pravilne orijentacije te nedostatka grobnih priloga može se zaključiti da su to grobovi pavlinskih redovnika.

Kako je istraživanjima potvrđeno izvorno svetište pavlinske crkve, valja riješiti pitanje naknadne nadgradnje. Mlađi objekt u cijelosti je iskoristio istočni zid pavlinskog svetišta, dok je na zapadu objekt proširen za 80 cm. Taj

Svetište crkve sv. Petra (foto: M. Braun)

Pogled na samostanski sklop sa zapada (foto: M. Braun)

Pogled na samostanski sklop sa sjevera (foto: M. Braun)

je zid danas najsačuvaniji zid cijelog sklopa. Ujedno je podignut i nov, nepravilno postavljen sjeverni zid koji je u cijelosti prekrio začelni temelj apside. Radi postizanja dojma poligonalnosti, u SI i SZ kutu toga mlađeg objekta dozidane su trokutaste zapune. Ulaz u taj objekt bio je smješten u njegovu JI kutu. Nadalje, može se pretpostaviti da je u vrijeme njegove gradnje sagrađen i zid koji je odvojio lađu i svetište pavlinske crkve. Prema povijesnim izvorima te nalazima na terenu, moguće je odrediti taj objekt kao pravoslavni hram silaska Svetog Duha, koji je sagrađen na samom početku 19. stoljeća. Jednostavan, pravokutan prostor P 3 (395x430 cm) prislonjen je uza sjeverni dio istočnog zida svetišta crkve sv. Petra. Kako su temelji ove prostorije najdeblji, s razlogom se može pretpostaviti kako je riječ o negdašnjem zvoniku. U unutrašnjosti zvonika nisu pronađeni ostaci podloge za podnicu, kao ni podnica. Na temelju povijesnih izvora, zbog nelogična ulaza u taj prostor iz plitke apside P 2 te strukture temelja koja se razlikuje od starijih, srednjovjekovnih temelja, također se može zaključiti da je i taj prostor sagrađen početkom 19. stoljeća.

Arheološkim istraživanjima 2006. potvrđena je tlocrtna dispozicija unutrašnjeg dijela P 4, za koju se prema njenoj poziciji u samostanskom sklopu, tj. u odnosu sa svetištem crkve te prema trima sačuvanim monoforama *in situ* može pretpostaviti da je imala ulogu refektorija/kapitularne dvorane. Kao što je spomenuto, zbog novog tumačenja zida koji je određivao P 4 s istočne strane, prostorija dobiva nove dimenzije (480x855 cm). Istraživanja su nastavljena s vanjske, sjeverne strane. U iskopu je pronađen veći broj kamenih arhitektonskih profilacija: uz doprozornike, najvažniji su svakako gornji dijelovi kamenih klesanaca monofora, kojima ih je moguće u cijelosti rekonstruirati. Na vanjskom zidu P 4 potvrđene su pregradnje koje su uslijedile na samostanu nakon šteta prouzročenih turskim napadima. Dva manja poduporna (110x20 cm) potvrđena su na vanjskom sjevernom profilu sjevernog zida P 4, koja određuju prostor (širina 100 cm) koji u SZ kutu prostorije zauzima peć. Njihova dogradnja ne mora nužno uputiti na nestabilnosti zida uzrokovanu urušavanjem nakon napada, nego na slabljenje zidne konstrukcije zbog dugoročne izloženosti velikim temperaturama (unutrašnja peć). Treći, velik poduporanj (250x65) nalazi se između zapadne i srednje monofore (potvrđen je istraživanjima 2006. godine u iskopu KS 3). Njegova dužina korespondira s podupornjem koji se nalazi uza zapadni rub sjevernih vrata hodnika. Sa sigurnošću se može zaključiti da ta dva podupornja nisu zatvarala neku građevinsku strukturu upravo zbog pozicije tog podupornja (između dviju monofora) te su podupornji dozidavani na sjeverno samostansko pročelje u skladu s novonastalim građevinskim potrebama nakon turskih napada. Prostor hodnika koji povezuje P 4 i P 5 također je istražen tijekom radova 2006. godine. Ove je godine dovršeno istraživanje sjevernog ulaza (100x80 cm), koji je ostao jedina potvrđena komunikacija samostanskog sklopa s vanjskim prostorom, a njegov prag ljevkasta tlocrta ujedno je i najbolje sačuvan prag cijelog sklopa. Istraživanja sa sjeverne i zapadne vanjske strane P 5 nisu potvrdila postojanje nikakvih arhitektonskih nalaza. Iako je oko SZ kuta produbljen iskop u odnosnu na visinu hodnog sloja, nije potvrđen nastavak vidljiva ostatka kutnog proširenja u smjeru zapada. Iako se moglo pretpostaviti da se na tome mjestu nalazio neki veći poduporanj koji bi korespondirao s podupornjem koji se nalazi na JZ kutu P 6 (istražen 2006.), takav produžetak nije nađen.

Iskop je u cijelosti uklonjen na razinu hodnog sloja uza zapadni zid P 5 i P 6. Ni u tom vanjskom dijelu samostanskog sklopa nisu potvrđene nikakve vanjske strukture. Najzanimljiviji je nalaz pravokutan kutni poduporanj smješten na JZ kutu zapadnog zida. Iznenađuje njegova dužina od 400 cm. Poduporanj je pravilno završen na zapadnoj strani. Iako je iskop proširen sa sjeverne strane, nije potvrđeno njegovo proširenje prema sjeveru. Cijeli prostor samostanskog dvorišta (P 6) istražen je do kamenog živca. Njegova visinska kota raste prema SI kutu, dok prema zapadnom dijelu dvorišta znatno pada. Iako je dvorište u cijelosti istraženo, nije nađen ni jedan trag arhitekture koji bi uputio na postojanje zida kojim bi dvorište bilo zatvoreno s južne strane, stoga se može zaključiti da je samostansko dvorište s južne strane bilo zatvoreno drvenim zidom, odnosno drvenom ogradom.

Pogled na samostanski sklop s juga (foto: M. Braun)

Literatura

Dočkal 1953 K. Dočkal, Pavlinski samostan na Slatskoj gori, Arhiv HAZU (rukopis), Zagreb, 1953: 1 – 29.
Horvat, Kruhek 1979 Z. Horvat, M. Kruhek, Stari gradovi i utvrđenja u obrani Karlovca u XVI i XVII stoljeću, Karlovac 1579 - 1979, Karlovac, 1979: 59 – 79.
Horvat 1989 Z. Horvat, Srednjovjekovna arhitektura pavlinskih samostana u Hrvatskoj, u: Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244.-1786., Zagreb, 1989: 95 – 107.
Kruhek 1987-1988 M. Kruhek, Dnevnik arheoloških radova 1987. i 1988. godine (rukopis)
Kruhek 1989 M. Kruhek, Povijesno-topografski pregled pavlinskih samostana u Hrvatskoj, u: Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244.-1786., Zagreb 1989: 67 – 93.
Kruhek 1995 M. Kruhek, Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća, Zagreb, 1995: 127, 192, 221, 225, 247, 253, 257, 325.
Kruhek 1998 M. Kruhek, Samostan sv. Petra na Slatskoj, danas Petrovoj gori – povijest i arheološka istraživanja, Lepoglavski zbornik 1996, Zagreb, 1998: 113 – 132.
Pleše 2007 T. Pleše, Lokalitet: Pavlinski samostan sv. Petra, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 193 – 195.
Pleše, Azinović Bebek 2007 T. Pleše, A. Azinović Bebek, Pavlinski samostan sv. Petra na Petrovcu, Obavijesti HAD, Zagreb, 39-2/2007: 98 – 104.

Tajana Pleše

Summary

Archaeological excavations in 2007 completed the investigations of the Pavlin Monastery of St. Peter on Petrova Gora. On its southern side, the monastery complex is defined by a single-nave church of St. Peter. The church has a rectangular nave, supported by three buttresses on its southern side. The shrine is narrow, elongated and almost as long as the nave. It ends with a shallow, semicircular apse supported by three buttresses on its external side. The church was probably vaulted with simple wooden tabulatus (horizontally laid beams). During the period of the Military Border, the nave of the church was converted into a watch-tower and the shrine area served as foundation for a wooden porch. At the beginning of the 19th century the shrine area of the Pavlin church was converted into the Orthodox Temple of the Descent of the Holy Spirit. In this process, only the eastern shrine wall was preserved i n its original form. The area was expanded towards west which shortened the area of refectory/capitular hall. The massive bell tower are dated to the same period. Two rectangular rooms separated by corridor are situated on the northern side of the monastery complex, refectory/capitular hall is on its eastern side and kitchen on the western. The existence of the third wing on the western side was not confirmed, only the wall which at the same time closes the monastery courtyard. On its southern side, the courtyard was closed by a high wooden fence. As only a small number of priests lived in the monastery, it can be assumed that their cells were located on the floor above the mentioned rooms.
A large quantity of dressed architectural profiles was also found in the trench, as well as a great number of medieval and post-medieval kitchen and tableware pottery, majolicas, metal objects, stove tiles, small pipes from the Military border and fragments of glass items. A large quantity of prehistoric and Roman pottery pointing out the long-lasting use of the site was also found.

Redni broj: 97
Lokalitet: Sisak – Gundulićeva 14 i 16
Naselje: –
Grad: Sisak
Pravni status: Z-2767 (arheološka zona Sisak)
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, nadzor

U sklopu obveza proizašlih iz građevinske dozvole za gradnju stambenog objekta na k.č. 493, k.o. Sisak Novi u Gundulićevoj ulici između kućnog br. 14 i 16, privatni investitor Drugi dan iz Siska osigurao je arheološki nadzor iskopa temelja. Nadzor je vodila Andreja Laktašić, profesorica arheologije i povijesti, a istraživanju su se priključili Zdenko Burkowsky, Ida Pavlaković i Donat Rogić.

Nadzirana površina od oko 1000 m² jest povišen plato na tridesetak metara kosine od ceste koja prolazi Gundulićevom ulicom. To je inače blago brdovit dio Siska zvan Zibel. Budući da se tijekom prethodnih iskopavanja nailazilo na ostatke antičke nekropole, i ondje su se očekivali grobljanski nalazi, tim više jer su se nešto dalje u Gundulićevoj 28 istodobno istraživali nalazi zidane grobnice. Nadzor je započeo 26. srpnja 2007., pri čemu je strojno skinut površinski sloj humusa (20 cm) u kojem nije bilo arheoloških nalaza. Ispod toga uočena je promjena zemlje – pojavila se žuta zemlja sa smećkastim komadićima (željezni oksid?) bez nalaza (sterilno). Drugog dana na središnjem dijelu iskopa pojavila se keramika i rimske cigle (razbacane te nekoliko povezanih u suhozid). Na temelju tih nalaza Konzervatorski odjel u Sisku odredio je arheološko istraživanje navedenog objekta. Iskop mehanizacijom nastavljen je u ostalom dijelu lokaliteta. Zemlja iz iskopa bila je bez nalaza, osim povremenog pojavljivanja recentnog smeća – ostataka

Podnica grobnice (objekt I)

Grobnica (objekt II)

objekta koji se prethodno nalazio u jugozapadnom dijelu terena. Sjeverozapadno od nalaza rimskih cigli na tlu je vidljiv ostatak paljevine.

Arheološko istraživanje nalaza rimskih cigli (objekt I.) provela je arheologinja Ida Pavlaković. Nađeni su ostaci podnice devastirane rimske grobnice. Od posebnih nalaza ističe se rimski novac, loše sačuvan, nečitak, vjerojatno as iz 2. na prijelazu u 3. st. Nađeno je nekoliko ulomaka keramike. Objekt I. fotografiran je i geodetski snimljen. U ostalom dijelu terena nastavljen je iskop mehanizacijom, uz povremeno pojavljivanje recentnog smeća (plastične vrećice, razbijeno staklo i dr.). U istočnom dijelu terena,

Grobnica (objekt III)

Položaj grobova unutar katastarske čestice

na području gdje je predviđena zelena površina, ponovno su se pojavile rimske cigle. Iskop mehanizacijom zaustavljen je, a predviđeno je arheološko istraživanje. O nalazu je obaviješten arheolog Z. Burkowsky, koji je započeo istraživanje objekta II. Pri daljnjem iskopavanju mehanizacijom naišlo se i na ostatke objekta III., iskazanog u vidu nakupine rimskih cigli. Iskop mehanizacijom obavljen je u ostalom dijelu lokaliteta koji je predviđen za građevinske radove. Nisu pronađeni nikakvi nalazi u iskopu. Ručnim iskapanjem istraživane su rimske grobnice – objekti II. i III. Tijekom istraživanja grobnice nađena je iznimno mala količina ulomaka keramike, nešto kostiju te jedan rimski novac, loše sačuvan antoninijan iz polovine 3. st., unutar objekta II. Dimenzije objekta II.: dužina južnog profila 110 cm, sjevernog profila 128 cm, zapadnog profila 258 cm. Prisutna je gotovo cijela dobro očuvana podnica, kameni prag i bočne strane koje su uhvaćene u visini od 40 do 60 cm. Nakon što se strojno došlo do potrebite dubine temelja stambene gradnje strojem je iskopan kontrolni rov cijelom širinom terena do zdravice, kako bi se utvrdilo postojanje dodatnih nalaza. U rovu nisu pronađeni nalazi, zemlja je bila sterilna. Objekt II geodetski je snimljen te iscrtan i fotografiran. Arheološko istraživanje objekta III – rimske grobnice, bilo je djelomice otežano, jer ulazi u zemljište susjednog terena. Objekt je ipak otkopan i istražen. Unutar grobnice (objekt III) nađen je rimski novac iz 4. st. Keramike i drugih nalaza gotovo uopće nije bilo. U toj je grobnici situacija slična kao kod objekta II: dobra sačuvanost podnice, kameni prag i bočne strane visine od 25 do 40 cm. Dimenzije sjevernog profila objekta III iznose 140 cm, a zapadnog 250 cm. Objekt je djelomice geodetski snimljen, iscrtan i fotografiran. Pri razlaganju grobnice III i vađenja cigli, pronađeni su ostaci ljudskog kostura koji su vrlo uništeni zbog tvrdoće zemlje i ulomci rimskog stakla.

Zaštitno arheološko istraživanje obavljeno u relativno kratkom roku iznjedrilo je jednu djelomice sačuvanu podnicu i dvije zidane grobnice sačuvane u opisanim

gabaritima. Inače, u cijeloj Gundulićevoj ulici tijekom gotovo dvaju posljednjih stoljeća nađeni su razni tipovi grobnica: sarkofazi, urne, zidane grobnice i paljevinske jame. Pri istraživanju spomenutih grobnica utvrđeno je da su jako oštećene. Razlozi tomu mogu biti: razbijanje tijekom prethodnih pljački grobnica, moguće još u razdoblju tzv. velike seobe naroda ili ranome srednjem vijeku. Nakon toga, daljnja oštećenja najvećim su dijelom nastala bilo kojim vidom obrade tla, ali i njegovom erozijom, jer je položaj relativno strm.

Zdenko Burkowsky

Summary

Three obejcts built of Roman brick were discovered at Gundulićeva Street in Sisak during 2007. Object I consists of grave floor remains and objects II and III of grave floors with stone threshold and lateral sides. A small quantity of grave offerings was found next to the poorly preserved remains of the deceased: two coins (from the 3rd and 4th century) and some pottery and glass shards. The graves belong to the previously discovered necropolis at Gundulićeva Street where various types of graves, sarcophagi, urns, grave vaults and burn pits were found during the last two centuries. The excavations of the mentioned graves revealed that they had been severely damaged. This could be due to the destruction during the previous grave robberies, possibly still in the period of the so called mass migration or in the Early Middle Ages. Further damage was caused by all kinds of agriculture and soil erosion, as this position is relatively steep.

Redni broj: 98
Lokalitet: Sisak – Gundulićeva 28
Naselje: –
Grad/općina: Sisak
Pravni status: Z-2767 (arheološka zona Siska)
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Prilikom građevinskih radova na toplinskoj mreži u Gundulićevoj ulici 28, u potezu izgradnje toplinske mreže T 65 – 66, investitora HEP Toplinarstvo – pogon Sisak, u sloju zemlje ispod humusa naišlo se na objekt za koji je utvrđeno da čini ostatke antičke grobnice, čime se pojavila potreba za zaštitnim arheološkim istraživanjem. Istraženo područje obuhvaćalo je površinu od oko 80 m². Radovi su povjereni Gradskom muzeju Sisak, a vodile su ih Ida Pavlaković i Rosana Škrgulja.

Utvrđeno je da čitav lokalitet pripada antičkoj nekropoli. Otkrivene su četiri grobnice od opeke (grobnice I, II i III i objekt I), te jedna keramička urna. Dvije su grobnice zidane (grobnica I i III), a dvije konstruirane od horizontalno i vertikalno postavljene opeke. Osim grobne arhitekture, na lokalitetu je pronađeno mnogo nepokretnih nalaza, ponajprije keramike, od recentne do rimske, te nešto manje metalnih i staklenih predmeta.

Grobnica I, pogled iz zraka (foto: I. Pavlaković)

Na temelju stratigrafije te općenitih obilježja, smatra se da su na nekropoli postojale tri faze ukapanja.
Faza III (3. – 4. st.): grobnice od poslagane opeke (grobnica II i objekt I). Obje su temeljito devastirane (i opljačkane – nisu pronađeni nikakvi prilozi, ni ulomci kostiju), tako da je teško nagađati o njihovim originalnim dimenzijama. Sudeći prema okolnostima nalaza, najvjerojatnije je u objema bila urna.
Faza II (1. – 2. st.): zidane grobnice (grobnice I i III), te zid od opeke uz grobnicu I, koji je najvjerojatnije obilježavao grobnu parcelu.

Detalj iz Grobnice I (foto: I. Pavlaković)

Faza I (kraj 1. st. pr. Kr. – prva pol. 1. st.): u sloju 50-ak cm ispod sloja kojem pripada grobnica III pronađeni su ostaci razbijene sive keramičke posude, kanelirana vrata i lagano izvijena oboda. Unutar nje pronađeni su ostaci spaljenih kostiju, bez ikakvih priloga. Na temelju nalaza može se ustvrditi da je nekropola pripadala doseljenome rimskom i romaniziranom stanovništvu, i da se u nju ukapalo od kraja stare ere, do 4. stoljeća.
Grobnica I najbolje je očuvana, dok je grobnica III sačuvana u temeljnoj zoni.

Grobnica I
Građena je od rimske opeke različitih dimenzija, vezane vapnenom žbukom, bez primjesa mrvljene opeke. Zidovi su očuvani u visini do 1,40 m, širine 2,20x2,16 m. U zapadnom zidu pronađena su vrata od vapnenca i prag, oboje od obrađenoga vapnenačkog kamena (visina 92 cm, dužina 55 – 51 cm, širina 9 – 3 cm), a na ulaznoj strani imaju željeznu alku promjera 8 cm. Vrata su „stajala“ na pragu od vapnenca (visina 23 cm, dužina 76 – 65 cm, širina 29 – 28 cm), također pravilno isklesanom. Temelji su izgrađeni od ulomaka opeke, pomiješane s vapnenom žbukom i smrvljenom opekom, na njima je podnica od cjelovitih opeka, dimenzija 40-45 cm x 30-33 cm. Krovna konstrukcija nije sačuvana, a grobnica je bila prekrivena i zapunjena slojem šute i zemljom.
U sjeverozapadnom dijelu grobnice, na samoj podnici, pronađeni su ostaci urne od vapnenačkog kamena, pačetvorinasta oblika. Na istočnom dijelu nalazi se izdignut dio, također od opeke („polica“), na kojem su položene razasute kosti izmiješane s garom. Ispod podignuta dijela, na sloju zemlje pronađen je u cijelosti sačuvan kostur životinje, vjerojatno psa. Životinja je vjerojatno naknadno ušla u grobnicu i tamo uginula, jer se nalazila na sloju zemlje, odnosno zapune ispod koje je pronađen raznolik pokretan arheološki materijal.
U grobnici su pronađeni bogati prilozi: dva gotovo u cijelosti uništena balzamarija od bijeloga neprozirnog stakla, dva staklena vrča (jedan od plavog, drugi od bijelog stakla), vrč od prozirnoga zelenog stakla, četiri komada rimskog novca, četiri uljanice (dvije imaju čitak radionički žig FORTIS), jantarna igla konične glavice i svrdlasta trna, dva jantarna pršljena, jantarna školjka, skeptar sastavljen od brončane žice debljine oko 2 mm na koju su nanizane jantarne perle, zlatna perla ukrašena kružnim perforacijama oko kojih su urezani koncentrični krugovi, srebrni predmet za sada nepoznate namjene. Razmještaj nalaza u grobnici dopušta hipotezu o nekoliko pokojnika. Na temelju kostiju može se nagađati barem o dvama ukopina: jedan „ukop“ bili bi ostaci kostiju raspršeni po polici, drugi ostaci u urni. I predmeti su grupirani u nekoliko skupina: dvije staklene posude, dva novčića i uljanica pronađeni su uza zapadni zid, u sjevernom dijelu urna, staklena posuda, novčić i uljanica ispod sjevernog dijela police, staklena posuda, uljanica i novčić ispod južnog dijela police te predmeti od jantara, srebrni predmet, uljanica ispod središnjeg dijela police. Kao što je već spomenuto, grobnici bi pripadao i zid od opeke, širok oko 30 cm, koji je otkopan u dužini od 5 m, a nastavljao se i dalje u istočni profil sonde. Zid je dio ograde grobne parcele.

Grobnica III
Također je sagrađena od rimskih opeka dimenzija oko 30x45 cm, vezanih vapnenom žbukom. Zidovi su bili dužine oko 226 cm i širine oko 31 cm. Sačuvana su samo donja tri reda opeke, dio podnice i temelji. Na površini su pronađeni ostaci spaljenih kostiju, tako da je opravdano vjerovati da je riječ o grobnici (grobnica III), iako je cijeli objekt bio neposredno ispod sloja humusa. Grobnica se nalazi u sloju koji je iznimno bogat keramikom i u kojem je nekoliko nepravilnih nakupina gara. Obrađeni vapnenački kamen pronađen je oko 20 cm južno od južnog zida grobnice III, vjerojatno je riječ o pragu grobnice (dimenzije otkopanog dijela: dužina 92 cm, širina 39 cm, visina 20 cm).
Uza zapadni zid grobnice III u tlocrtu se ocrtavao obris pravilne konstrukcije, sačinjene od gara i zemlje pomiješane s garom. Tu je zasigurno spaljen kovčeg s pokojnikom, jer su unutar gara pronađeni ostaci željeznih klinova, ulomci balzamarija, keramike te glavica i dio trna koštane igle, ukrašeni rezbarenjem.

Zlatna perla iz Grobnice I (foto: B. Suntešić)

Jantarni prsten iz Grobnice I (foto: B. Suntešić)

Vrata Grobnice I (foto: R. Škrgulja)

Toj fazi pripadaju i pravilno poredani ulomci opeke i tegula, ali bez veziva i prilično razmaknuti koji bi, s obzirom na prethodne nalaze, mogli biti ostatak groba (dimenzija 166x122 cm, otkopani dio). Na temelju nalaza iz grobnice I može se pretpostaviti da su zidane grobnice bile obiteljske, a njihov razmještaj (smještene su u istoj liniji, orijentacije sjever-jug) upućuje na to da su imale posebno mjesto na samoj nekropoli („rezidencijalan“ dio).

Nakon arheološkog istraživanja strukture su zaštićene ponovnim zatrpavanjem. Grobnice su omotane slojem 300-gramskog netkanog geotekstila (geofolije), a iskop je ručno zasut slojem pijeska, uz pomoć manjeg stroja. Zbog iznimne vrijednosti Grobnice I i nemogućnosti promjene trase vrelovoda, u suradnji s Konzervatorskim odjelom u Sisku, odlučeno je izmiještanje cijele grobnice. Grobnica je pažljivo rastavljena, dokumentirana te u cijelosti premještena i pohranjena u arheološkom depou GMS-a. Naknadnom konzervatorskom obradom bit će izložena u Gradskom muzeju Sisak, sa svim pokretnim arheološkim materijalom nađenim *in situ*.

Ida Pavlaković
Rosana Škrgulja

Summary

Rescue archaeological excavation at 28 Gundulićeva Street was conducted in 2007 during the construction of the heating network. It was defined that the whole site belonged to the antique necropolis. Four brick-constructed graves (graves I, II, III and object I) and a clay urn were found. Two graves were built and two made of horizontally and vertically laid bricks.
The grave I should be given special attention as it was made of Roman brick with various dimensions bound by lime plaster. The door of the grave was placed on the limestone threshold, also finely dressed. A limestone made rectangular shaped urn was found on the floor in the northwestern part of the grave. An elevated, brick-built area (''shelf'') with laid scattered bones mixed with soot, is located on the eastern part. Under the elevated part, on the soil layer, a completely preserved animal skeleton was excavated. Rich offerings were found inside the grave: two, almost completely ruined, balsamaria made of white opaque glass, two glass jugs (one made of blue and one of white glass), jug made of green transparent glass, four pieces of Roman coins, four oil lamps (two of which with clearly visible workshop stamp FORTIS), amber needle with conical head and gimlet point, two amber whorls, amber shell, sceptre made of 2 mm thick bronze wire with threaded amber beads, golden bead decorated with circular perforations and concentric circles incised around them and silver item whose purpose is yet unknown. A brick-built wall of grave parcel belonging to grave I. Besides grave architecture , a lot of non-movable finds, mostly pottery, ranging from recent to Roman, and a smaller quantity of metal and glass items, were also excavated. Based on stratigraphy and general characteristics, we believe that there were three phases of burial on the necropolis. The excavated part of the necropolis is dated to the period between the 1st and 4th century and belonged to Roman settlers and romanized population. Due to the exceptional value of the grave I and the impossibility to change the hot water pipelines route, the whole grave construction was transferred to depot of the City Museum of Sisak.

Redni broj: 99
Lokalitet: Sisak – k.o. Sisak novi
Naselje: Sisak
Grad/općina: Sisak
Pravni status: Z-2767 (arheološka zona Sisak)
Razdoblje: A
Vrsta radova: nadzor

Tijekom 2007. arheološki je nadzirana izgradnja toplinske mreže na području katastarske općine Sisak novi, na području sljedećih sisačkih ulica: Strossmayerova, Zibelska, Gundulićeva do Trga Vere Grozaj. Nadzor su vodili Zdenko Burkowsky, profesor arheologije i povijesti, viši kustos Gradskog muzeja Sisak i povremeno Donat Rogić, apsolvent arheologije i povijesti.

Radovi su započeli 26. svibnja 2007., na križanju Vinogradske i Strossmayerove ulice. Širina iskopa rova za polaganje cijevi toplinske mreže iznosi 0,80 m, a do potrebite dubine od 1,20 m očituju se sljedeći slojevi: nasut sloj humusa zelene površine od 0,45 m, sloj nasute šute od 0,35 do 0,50 m, a ostatak do dna iskopa čini sloj

Presjek slojeva rova u Strossmayerovoj ulici

ilovače. Debljina sloja humusa povremeno se mijenja na 0,25 m, a povećava se sloj ilovače nauštrb nasutog sloja koji ponekad nestane ili iznosi svega 0,20 m. Svi su ti slojevi sterilni, odnosno nemaju nikakva pokretnoga arheološkog materijala, čak ni recentnih nalaza. Kod kuće Devčić, na kućnom br. 48, trasa skreće prema stambenim višekatnicama iz šezdesetih godina 20. st. i pruža se stražnjom stranom zgrade 52 a, b, c, između njih i zemlje (vrt, voćnjak) obitelji Devčić. Na tom potezu širina iskopa uža je za 0,25 m i dubina plića za 0,40 m. Na prvih desetak metara odvojka ispod plitkih 0,10 m zelene površine humusa nalazi se 0,60 m sloja recentog smeća u kojem je i mnogo dvadesetstoljetnog stakla i porculanske keramike, a dalje je 0,60 m ilovače. Iskop stražnje strane stambene zgrade čini sloj plitkog (0,20 m) humusa i 0,60 m čiste ilovače, jer je rov i ovdje plići i uži za 0,25 m. Od opisane situacije trasa ide uglavnom duž pješačke površine pa su slojevi: 0,40 asfalta i šute s troskom, a zatim 0,60 do 0,80 m sterilne ilovače. Ulazak odvojka prema bolnici smješten je kod ograde gdje je Očna poliklinika. Rov dalje teče uz ogradu iza Neurologije, gdje je dubina od 0,60 do 0,30 m i u rovu je sloj šute. Rov teče do nove toplinske postaje, stotinjak metara od ograde. Navedena trasa smještena je na mjestu prethodnih iskopa za polaganje infrastrukture.

Iskop rova u Strossmayerovoj, od raskrižja koju čini s Ulicom narodnih heroja i Cesarčevom prema Petrinji, išao je nogostupom uz cestu ili njenom travnatom površinom. Prisutni su sljedeći slojevi: sloj asfalta nogostupa s podlogom od četrdesetak centimetara ili humusa od dvadesetak centimetara, sloj šute s recentnim smećem od oko 50 cm i ostatak od 30 do 40 cm ilovače, ovisno o dubini rova, jer je ona varirala od 1,20 do 1,40 m. Ta se trasa proteže iskopima infrastrukture, tako da je sve sterilno, odnosno bez arheoloških nalaza. Izgled i stanje slojeva može se vidjeti na fotografiji.

Radovi u Zibelskoj ulici započeli su 1. srpnja 2007. Rov kopan rovokopačem širok je 0,80 m, a do potrebite dubine od 1,20 m očituju se sljedeći slojevi: sloj asfalta nogostupa i ceste s podlogom 0,45 m, sloj nasute šute od 0,35 do 0,50 m, a ostatak do dna iskopa – sloj ilovače. Debljina nasutog sloja smanjuje se nauštrb sloja ilovače. Svi su ti slojevi sterilni, odnosno nemaju nikakva pokretnoga arheološkog materijala, čak ni recentnih nalaza. Cijeli iskop rova kroz Zibelsku ponekad se pruža sredinom ceste, ponekad rubom ali se slojevi ne mijenjaju. Cesta u Zibelskoj ima jači nagib prema Gundulićevoj, pa je zbog toga ispod sloja asfalta za podlogu stavljan sloj navezene odbačene troske iz kruga Željezare Sisak, debljine do 50 cm.

Na potezu zibelske trase od Trga Vere Grozaj, prema arheološkom lokalitetu nalaza nekropole u Gundulićevoj 28, kopano je rovokopačem. Pri tome su vidljivi sljedeći slojevi: oko pola metra šute ili navezene zemlje, asfalt s podlogom pri presjecanju ceste i sloj nogostupa duž prolaza prema navedenom lokalitetu. Ispod tih slojeva obvezno se javlja sloj ilovače do dna rova. Ondje je također sve sterilno, odnosno bez ikakvih nalaza. U Gundulićevoj ulici, na prijelazu ceste između kbr. 19 i 30, iskop mehanizacijom dao je sljedeće slojeve: asfalt 10 cm, zemlja sa šutom 50 cm, ilovača 100 cm. Metar nakon toga mjesta, na vrtnoj površini pojavljuje se arheološki lokalitet.

Prilikom iskopa, rovokopač je u vrtu kuće u Gundulićevoj 28, na dubini od 1,5 m, iščupao rimske cigle. Iako nije bilo nalaza keramike i drugoga pokretnog arheološkog materijala, radovi su obustavljeni. Rov je na tome mjestu širok od 68 do 80 cm i dubok od 1 do 1,5 m. Na temelju odluke Konzervatorskog odjela u Sisku, započelo je prethodno istraživanje. Pritom je otkrivena, kako će se naknadno utvrditi, grobnica zidana rimskom ciglom s prvim nalazima u vidu kamene urne s prilozima: ulomci keramike i stakla te jedna loše sačuvana rimska kovanica.

Zdenko Burkowsky

Summary

Surveillance of the trenching for the construction of the heating network in Sisak conducted on the area from Strossmayerova, Zibelska and Gundulićeva Street to Vera Grozaj Square did not result in any archaeological finds. Roman bricks and an urn indicated the subsequently investigated site at 28 Gundulićeva Street which was the extension of the previously excavated necropolis and comprised a large brick-built grave with numerous offerings and a couple of grave floors. The lack of finds in the remaining part of the trench lies in the fact that its route had been previously dug for the purpose of laying the city infrastructure, but the information that the sites do not contain any archaeologically relevant finds is also valuable.

Redni broj: 100
Lokalitet: Sisak – Stari grad (dvorište)
Naselje: Sisak
Grad/općina: Sisak
Pravni status: Z-2767
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Arheološko istraživanje u unutrašnjem dvorištu i hodnicima utvrde Stari grad u cijelosti je provedeno 2007. godine. Istraživanje je trajalo 120 radnih dana (od ožujka do prosinca 2007.), a financirao ga je Grad Sisak. Obuhvaćena

je površina od cca 650 m². Voditeljica je bila Iskra Baćani, kustosica arheološke zbirke srednjeg vijeka Gradskog muzeja Sisak.

Istraživanje je prethodilo izradi projektne dokumentacije, odnosno prezentaciji unutrašnjosti utvrde, s obzirom na to da utvrda nije nikada sustavno arheološki istraživana. Naime, postoje samo šturi pisani podaci o iskopima unutar dvorišta prilikom postavljanja infrastrukture, uglavnom 50-ih godina prošlog stoljeća. Tada je zabilježeno postojanje arheoloških struktura na koje se naišlo prilikom kopanja tih rovova. Jednako tako, 90-ih godina prošlog stoljeća te ponovno 2005., prilikom ispitivanja temeljenja utvrde za potrebe statičke sanacije, proveden je arheološki nadzor i tom je prilikom prikupljena manja količina uglavnom keramičkih pokretnih nalaza.
Sisačka je utvrda građena sredinom 16. stoljeća u obliku trokuta. Tri kule spojene su vanjskim zidovima, a u 17. st. s unutarnje su strane nadograđeni katovi koji se do dvorišne strane u prizemlju oslanjaju na kolonadu masivnih stupova spojenih polukružnim lukovima. Na kulama su dodana krovišta. Riječ je o obrambenoj arhitekturi koja se nalazila na samom ušću Save i Kupe, između kojih je, s njene sjeverne strane, prokopan kanal te je ona sa svih strana bila okružena vodom.

Istraživanje 2007. pokazalo je postojanje drvenih struktura u unutrašnjosti utvrde na cca 1,20 do 1,50 m relativne dubine od razine današnjeg dvorišta. Na pojedinim dijelovima u dvorištu naišlo se na gusto položene drvene daske koje su činile drvenu podnicu, a bile su položene na sloj tamnog treseta. Ostala pronađena drvena građa, daske i grede s kvadratnim utorima, urezima i istakama u obliku pera te drveni piloti većih i manjih dimenzija upućuju na zaključak da je čitavo dvorište utvrde, u njegovoj prvoj razini funkcioniranja sredinom 16. stoljeća kad je utvrda građena, služilo za stanovanje, tj. boravak ljudi. Dokaz je tome i datacija drvenih nalaza analizom C-14 (Institut Ruđer Bošković). Naime, u vrijeme izgradnje pa sve do 17. st., utvrda se sastojala samo od kula i vanjskih zidova, dok su katovi i unutrašnja kolonada dodani naknadno. Niz od po dva drvena pilota, u odnosu na sjeverni zid utvrde ukopanih u smjeru S-J, upućuju na potrebu učvršćivanja tih drvenih prigradnji koje su vjerojatno stajale uza zid utvrde, a radi lakšeg su kretanja unutar utvrde mogle imati i nekoliko etaža. Uz istočnu stranu dvorišta naišlo se na osobito zanimljiv i važan nalaz. Naime, riječ je o čvrstoj podnici, dužine 3,65 m te širine 1,60 m, izrađenoj od dvaju redova snažnih masivnih greda, sa svake strane omeđenih po jednim pilotom. U donjem redu grede su smjera Z-I, a u gornjem S-J. Na jednom segmentu te podnice fragmentarno je očuvano popločenje od opeka vezanih žbukom. Južno od te podnice također je otkriven dio opečne podnice. Unutar nje ukopan je jedan drveni pilot, a s južne je strane omeđena masivnom drvenom gredom smjera S-J. Dalje prema jugu, također je u odličnom stanju otkriven još jedan dio masivne drvene podnice. Unutar dvorišta pronađeno je i nekoliko kamenih obrađenih komada većih dimenzija: jedna kamena konzola te monumentalan dio dovratnika. Ti su komadi bili izvan originalna konteksta iz kojeg potječu te su izmješteni. Još je nekoliko kamenih komada bilo

Sisak – Stari grad, dvorište, otkrivene drvene strukture u dvorištu (foto: I. Baćani)

vidljivo u profilima ispod kolonada, no nije ih bilo moguće izmjestiti iz statičkih razloga. U hodnicima je situacija slična, međutim drveni su nalazi zatečeni u puno lošijem stanju te njihova interpretacija nije u potpunosti moguća. Naime, drvene su strukture uglavnom koncentrirane podno kolonada, tj. nasuprot vanjskih zidova, a prema njihovim ostacima može se zaključiti da se također radilo o gredama. U sjevernom su hodniku drvene strukture bile u sloju s recentnim građevnim materijalom. Do toga je vjerojatno došlo prilikom već spomenutih kopanja u prošlom

Sisak – Stari grad, dvorište, pogled na Sondu 2 nakon istraživanja (foto: I. Baćani)

Sisak – Stari grad, dvorište, topovske kugle, 15.-16. st. (foto: B. Suntešić)

stoljeću. U istočnom se hodniku, podno kolonade dvorišta naišlo na ostatke peći oko koje je bila velika koncentracija kasnosrednjovjekovnoga keramičkog materijala. Nalazila se u sloju s ostalim drvenim strukturama.
Iako se očekivalo da će ovim istraživanjem biti otkriven položaj glavnog ulaza u utvrdu u vrijeme bitke te eventualno postojanje pokretnog mosta, s obzirom na to da je utvrda bila u potpunosti okružena vodom, to se nije dogodilo. Na postojanje ulaza na sjevernom zidu upućivao je i položaj i veličina strijelnica na tom zidu, međutim nalazi unutar arhitekture to nisu potvrdili. S obzirom na to da je 2008. u planu istraživanje uza sjeverni vanjski zid utvrde, možda ono da odgovor na to pitanje. Od pokretnog materijala prikupljena je manja količina kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike (ulomci posuđa svakodnevne uporabe, dijelovi pećnjaka itd.), vrlo malo stakla te metalnih predmeta (topovske kugle većih i manjih dimenzija, dijelovi kalupa za topovske cijevi, čavli itd.).
S obzirom na to da se istraživanje odvijalo u vrlo toplom i sušnom razdoblju, velika se pozornost posvećivala zaštiti drvene građe od isušivanja, tj. očuvanju vlažnosti drveta. Nakon istraživanja, a prije zatrpavanja lokalitet je zaštićen prekrivanjem vlažnih struktura slojem netkanog drenažnoga geotekstila.

Iskra Baćani

Summary

Archaeological excavations at the fortification of Old Town carried out from March to December 2007 preceded drafting of the project documentation which needs to be finished before the presentation of the fortification's interior. The courtyard and halls of the fortification, covering a total area of 650 m², were excavated. The research revealed the existence of wooden structures 1,20 to 1,50 m from the level of the present courtyard. The structures in question are parts of wooden and brick-built floors, remains of wooden materials such as engraved wooden planks and beams with slots and nibs, roof beams, pilots and wooden columns and a couple of knapped stone items (corbels, jambs etc). Considering that the radio-carbon dating confirmed that the finds originated in the 16th century, that is in the period when fortification first served a purpose, the period of its construction and immediately after it, it could be concluded that the wooden materials belonged to the wooden architecture located inside the external fortification walls. Namely, the ground-plan of the fortification of Sisak showed that it, in its beginnings, consisted of three circular ground-plan towers and walls between them, all together forming a triangle, while the internal floors, courtyard colonnade and roofs were added later, probably in the 17th century. Apparently, the wooden constructions added subsequently accommodated people inside the fortifications during battles and sieges and, considering the revealed wooden pilots and pillars, had several floors which enabled movement along the external fortification walls. The movable material is relatively scarce. A smaller quantity of pottery items for everyday usage ,stove tiles and glass and metal finds (mostly cannon balls in smaller and larger dimensions) was collected. After the excavations, the site was protected with a layer of non-woven geotextile.

Redni broj: 101
Lokalitet: Sisak – Ulica I. K. Sakcinskog b.b.
Naselje: Sisak
Grad/općina: Sisak
Pravni status: Z-2767 (arheološka zona Siska)
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Prilikom zemljanih građevinskih radova na izgradnji stambeno-poslovnog objekta u Ulici I. K. Sakcinskog b.b. u Sisku (k.č. 1116/1, k.o. Sisak Stari), otkriveni su ostaci rimskih opečnih zidova i ostaci pijeska kao podloge rimske ceste, što je pokazalo potrebu zaštitnoga arheološkog istraživanja. Istraživanja su trajala od 28. lipnja do 4. kolovoza 2007., na površini od 280 m². Voditeljica istraživanja bila je Tea Tomaš iz Gradskog muzeja Sisak, a radove su finacirali tvrtka Victoria Commerce d.o.o. iz Siska i Ksenija Pešun iz Siska.

Tijekom istraživanja otkriveni su ostaci rimske ceste, rimska arhitektura iz različitih građevinskih faza uz cestu, te odvodni kanali koji su izlazili iz tih objekata. Cesta široka 5 m protezala se u istočnom dijelu sonde, u smjeru S-J. Sačuvana je samo pješčana podloga na istočnom i zapadnom rubu ceste, u širini od 1-1,2 m, koja je sačuvana do apsolutne visine od 98,69 m, a u dubinu se proteže do apsolutne visine od 97,53 m. Sredina ceste, u širini od 2,5 m i u cijeloj dužini, prekopana je u naknadnim razdobljima, vjerojatno da bi se izvukla opeka iz kanalizacijskog kanala ispod ceste. Uza zapadni rub ceste protezao se ukop u obliku kanala, zapunjen, među ostalim, komadima poluobrađenog kamenja od popločenja ceste. Nešto takvih komada pronađeno je i tijekom strojnog iskopa prije početka istraživanja.
U zapadnom dijelu sonde pronađeni su ostaci rimske arhitekture koji su činili dio gradskog bloka uz prometnicu. Mlađoj građevinskoj fazi pripadaju temelji dvaju objekata,

građeni od ulomaka opeka nabacanih u pijesku ili koso posloženih u jedan ili više redova. Tek je na nekoliko zidova djelomice sačuvan i gornji dio, tj. sam zid građen od opeka vezanih vapnenom žbukom. Kroz sondu se protezao jugoistočni kut objekta 1, koji se sastojao od dužeg zida širokog 60 cm (SJ 7), na koji se okomito sa zapadne strane spajaju četiri paralelna zida, smjera I-Z, širine 40-60 cm. Ti zidovi čine prostorije široke manje od 1,5 m, a među njima je pronađena jama za gašenje vapna.

Objekt 2 nalazio se u jugozapadnom dijelu sonde, a od njega je sačuvan duži temelj zida, širok 60-65, smjera S-J (SJ 100), koji se nalazi u ravnini sa zidom SJ 7, te s njim čini pročelja objekata prema cesti. Na zid SJ 100 okomito se spajaju dva zida smjera I-Z, širine 45-55 cm (SJ 45 i 50). Na zid SJ 45 okomito se spaja jedan zid širok 45 cm, a u samom jugoistočnom kutu sonde otkriven je jedan zid smjera S-J, širok 20 cm.

Od otkrivene arhitekture prema cesti se nastavljaju odvodni kanali. Pronađeno ih je pet, orijentacije I-Z i vjerojatno je da su se slijevali u veći kanalizacijski odvod koji se nalazio ispod ceste. Kanali su građeni na sljedeći način: dno se sastoji od opeka većeg formata (45x30x6 cm), stijenke su zidane od užih opeka (32x16x6 cm) pravilno posloženih u redove i vezanih vapnenom žbukom, a pokriveni su također opekama većeg formata. Širina kanala iznosi 70 cm, a najveća sačuvana dužina 2,8 m.

Starija faza rimske arhitekture sastoji se od snažnih temelja zidova i postamenata građenih od lomljenog kamena, poluobrađenih kamenih ploča i kamenih blokova vezanih vapnenom žbukom na tankoj podlozi od sitnog pijeska. Tek je na nekoliko mjesta sačuvana nadgradnja (zid), zidana od opeka vezanih vapnenom žbukom. Osnovna konstrukcija sastoji se od zida smjera I-Z (SJ 68), na koji se okomito spajaju zidovi smjera S-J, na njegovu krajnjem istočnom dijelu zid SJ 117 te na zapadnom dijelu zid SJ 96. Na istočnom dijelu zid SJ 68 počinje kutnim kamenim ojačanjem oblika postamenta (SJ 110). Od toga ojačanja prema sjeveru proteže se zid SJ 117, do sljedećeg ojačanja SJ 111, a od njega se pak sjeverno nastavlja zid SJ 118 do najsjevernijeg ojačanja SJ 112. Između i iznad ojačanja SJ 111 i SJ 112, u smjeru S-J proteže se struktura (zid) građena od pravilno u redove posloženih opeka. Ta je struktura vjerojatno mlađa od ojačanja između kojih se nalazi. Zid SJ 96 spojen je s ojačanjem SJ 111 četirima snažnim ojačanjima/postamentima SJ 116, SJ 106, SJ 114 i SJ 115 u smjeru I-Z. Širina tih zidova i ojačanja iznosi 60-70 cm. Kamena arhitektura te faze svojom monumentalnošću i postojanjem brojnih ojačanja/postamenata govori o građevini većih dimenzija. Mogla bi biti riječ o bogatijoj kući ili o nekoj zgradi javne namjene. Budući da se iznad tih struktura nalazila arhitektura mlađe faze, one nisu mogle biti u cjelosti istražene.

Sisak – Ulica I. K. Sakcinskog, ostaci rimskih zidanih struktura (foto: B. Suntešić)

Tijekom istraživanja pronađena je velika količina pokretnih nalaza, najviše ulomaka različitih keramičkih posuda, ali i ulomaka staklenih posuda, metalnih i koštanih predmeta, uljanica, novaca, ulomaka višebojnih fresaka i mramornih ploča itd. Ti pokretni nalazi datiraju rimsku arhitekturu prve faze u rimsko ranocarsko razdoblje (1. st.), a onu iz mlađe faze u razdoblje 2./3. st. Nakon arheološkog istraživanja, sve strukture pokrivene su zaštitnim građevnim pokrivačem i tamponom od čiste zemlje, nakon čega su uslijedili građevinski radovi, odnosno izgradnja objekta na navedenom lokalitetu.

Tea Tomaš

Summary

Rescue archaeological excavations on the site at I.K.Sakcinskog Street in Sisak were conducted during 2007 comprising the total area of 280 m². The remains of a Roman road, Roman architecture from various construction phases built along its sides and sewer channels from those objects were excavated during the research. The 5 m wide road stretched in the eastern part of the probe in the S-J direction. Only a 1-1,2 m wide sand substrate on the eastern and western edge of the road was preserved while its 2,5 m wide middle part was dug up throughout its whole length during the subsequent time periods. A couple of scattered parts of the stone pavements belonging to the road were also excavated. Remains of the Roman architecture which formed a section of the town situated along the road were found in the western part of the probe. Foundations of two partly excavated object constructed of brick fragments, randomly placed on sand or laid transversely in one or more layers, belong to the one of the subsequent construction phases. The upper part, that is the very wall built of brick bound by lime plaster was only partially preserved on several walls. The sewage channels run from the excavated architecture towards the road. Five of them were discovered, all brick-built and E-W oriented. The earlier phase of the Roman architecture consists of strong wall foundations interconnected by pedestals and supports and made of chipped stone, partially knapped stone slabs bound by lime plaster on a thin layer of fine sand. The superstructure (wall) built of brick bound by lime plaster was preserved only on several places. Numerous movable finds date the first phase of the Roman architecture to the Early Imperial Roman period (1st century), and the subsequent one to the following period (2/3 century).

Redni broj: 102
Lokalitet: Siscija – Sv. Kvirin
Naselje: Sisak
Grad/općina: Sisak
Pravni status: Z-2767 (arheološka zona Siska)
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom 2007. nastavljena su arheološka istraživanja u sklopu realizacije Arheološkog parka Sveti Kvirin u Sisku (k.č. 600/1, 600/2, 601, 602/2, k.o. Sisak stari), na mjestu otkrića arhitektonskoga kompleksa sjevernog ulaza u Sisciju. Tijekom listopada i studenog 2007., u 26 radnih dana istražena je površina od 250 m². Voditeljica istraživanja bila je Tea Tomaš (Gradski muzej Sisak), a radove je financiralo Ministarstvo kulture.

Cilj istraživanja bio je očistititi i istražiti ostatke barokne kapele sv. Kvirina iz 18. st., te područja dodira temelja kapele s rimskom arhitekturom ispod i oko nje, kako bi konzerviranjem zidova kapele moglo započeti dalje istraživanje i konzerviranje rimske arhitekture. Tlocrt kapele (dimenzija 13,4x9,3 m) sastoji se od dvaju osnovnih dijelova: središnjeg prostora lađe s užim ulaznim dijelom te blago uvučene apside. Unutar kapele zidovi su sačuvani u visini od oko 0,5 m od poda, a taj je prostor bio zatrpan šutom. Na sjevernoj strani apside vidljiv je prekid u zidu koji naznačava prolaz u naknadno dozidanu sakristiju od koje nije ostalo tragova. Zidovi kapele zidani su od rimskih spolija – rimskih opeka i ulomaka opeka, velikih kamenih blokova i profiliranih spomenika vezanih vapnenom žbukom. Širina zidova iznosi uglavnom 1 m, a na pojedinim mjestima, gdje su zidovi prošireni istakama, i 1,5 m. Na vanjskim licima sjevernog i južnog zida kapele vidljiva su po dva otvora kripte. Temelji južnog zida zidani su na jednak način kao i sam zid, samo ih odvaja malo izbočen pojas žbuke. Temelji sjevernog zida građeni su od nabacanih ulomaka rimskih opeka, te nešto kamenja u puno žbuke. Apsida i zapadni zid kapele nemaju svoj posebno zidan temelj, već su sjeli izravno na istočni i zapadni zid monumentalnoga rimskog ulaza u grad. Na većem dijelu poda kapele sačuvano je recentnije popločenje od betonskih kvadratičnih ploča. Ispod tog popločenja sačuvan je stariji pod od ulomaka opeka u vapnenoj žbuci. U središnjem dijelu kapele u podu su vidljiva dva velika otvora kripti, ovalno-četvrtasta oblika. Kripta se nalazi na prostoru ispod ulaznog prostora i lađe kapele. Istočni dio apside, odnosno prostor oko oltara, povišen je za 20 cm od ostalog prostora. Na njemu se nalazi povišen podest za oltar, veličine 254x192 cm, zidan rimskim opekama i velikim kamenim blokovima.

Sisak – Sv. Kvirin, južni završetak istočnoga ulaznog zida (foto: T. Tomaš)

Oko svih strana kapele istražen je prostor širok oko 1,5 m. Na tom su prostoru pronađeni ostaci nekoliko novovjekovnih zidanih grobnica koje su znatno poremetile pojedine strukture i kulturne slojeve. Budući da su istraživanja obuhvatila razmjerno malen prostor, otkrivena rimska arhitektura istražena je samo djelomice. Najmonumentalniji dijelovi arhitekture jesu istočni (SJ 11) i zapadni zid (SJ 69) kompleksa sjevernog ulaza u Sisciju, nad kojima se nalaze zidovi kapele. Duž istočne strane istočnog zida prizidana su još dva opečna zida (SJ 12 i 13), široka do 60 cm. Na južnoj strani zid SJ 11 ravno i pravilno završava, dok se u produžetku njemu prizidanih zidova nalazi velik kameni blok, dimenzija 140x94 cm, s pravokutnim utorom u sredini. U nastavku zida SJ 11 prema jugu, ali malo pomaknut prema zapadu, nalazi se zid (SJ 64), širok 108 cm, građen od pravilno u redove posloženih opeka vezanih vapnenom žbukom. Cijeli je zid jako nagnut prema sjeveru, odnosno pada prema zidu SJ 11. Uza zapadnu stranu zapadnoga ulaznog zida također je prizidan opečni zid dug 3 m, širok 75 cm, ali je i sa sjeverne i sa južne strane presječen ukopima novovjekovnih grobnica. Zid SJ 69 također završava na južnoj strani ispod zapadnog zida kapele, a izravno na njega prema jugu nastavlja se opečni zid (SJ 105) širok 183 cm. Cijeli zid je, kao i SJ 64, nagnut prema sjeveru. Sve navedene strukture protežu se u smjeru S-J.

Ostaci rimske ceste (*cardo*) otkriveni su između ulaznih zidina, odnosno sjeverno i južno od kapele koja, osim na ulaznim zidovima, počiva i na popločanju i/ili podlozi ceste. Širina ceste iznosi 9,2-9,6 m. Svuda je sačuvana supstrukcija ceste od dviju vrsta pijeska. Na nekoliko mjesta otkriveni su *in situ* kameni blokovi popločanja na apsolutnoj visini od 100,67 m. Također je pronađen veći broj dislociranih blokova i kamenja. Na jednom dijelu ceste, ispod sloja pijeska, vidljiv je na apsolutnoj visini od 100,42 početak svoda opečnog kanala koji se protezao ispod ceste.

Istočno od zida SJ 11 pronađena su dva postamenta, međusobno udaljena 2 m, smjera SZ-JI. Građeni su od opeka vezanih vapnenom žbukom, a širina im iznosi 120-130 cm. Sačuvani su do apsolutne visine od 100,30 m. Budući da postamenti ulaze pod zid SJ 11, očito je da oni čine fazu arhitekture stariju od arhitekture ulaznog kompleksa. Jedan postament dužine 102 cm otkriven je zapadno od zida SJ 69, na apsolutnoj visini od 100,71 m. Građen je od ulomaka opeka vezanih vapnenom žbukom. Još su tri postamenta u nizu, smjera I-Z, međusobno udaljena oko 2 m, otkrivena između struktura SJ 64 i 105. Postamenti se nalaze na prostoru ceste, ali su vjerojatno

Sisak – Sv. Kvirin, rimske strukture i cesta južno od kapele (foto: T. Tomaš)

nastali prije nje. Širina postamenata iznosi oko 150 cm, a sačuvani su do apsolutne visine od 100,64 m. Građeni su od pravilno, u redove posloženih opeka i ulomaka opeka vezanih vapnenom žbukom.

Uz rimsku arhitekturu pronađena je manja količina pokretnog materijala, uglavnom keramičkih ulomaka grubljega kuhinjskog posuđa (lonci, zdjele, tanjuri, poklopci, glazirani tarionici) koje se može okvirno datirati u razdoblje 2. – 4. st., nekoliko komada novca i brončanih predmeta iz razdoblja 3. i 4. st.

Sve strukture na lokalitetu obuhvaćene su zimskom zaštitom, budući da je lokalitet predviđen za konzervaciju sljedeće godine. Ostaci obojane žbuke na unutrašnjoj strani zidova kapele prekriveni su građevnim zaštitnim pokrivačem i najlonom, te zatrpani zemljom i učvršćeni daskama. Sve strukture prekrivene su građevnim zaštitnim pokrivačem, a iznad same kapele, i 1,5 m oko nje, podignuta je zaštitna nadstrešnica.

Literatura

Burmaz, Lolić 2005 J. Burmaz, T. Lolić, Lokalitet: Siscija – Sv. Kvirin, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 125 – 127.

Koščević 1991 R. Koščević, Antička bronca iz Siska, Umjetničko-obrtna metalna produkcija iz razdoblja Rimskog carstva, Zagreb, 1991.

Lolić, Burmaz 2006 T. Lolić, J. Burmaz, Lokalitet: Siscija – Sv. Kvirin, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 175 – 177.

Sear 1974 D. R. Sear, Roman coins and their values, Seaby, London, 1974.

Tea Tomaš

Summary

Archaeological excavations at the site where architectural complex of the northern Siscia entrance had been discovered, continued in 2007 as a part of the realization of the archaeological park of St. Quirinus in Siscia. A total area of 250 m² was excavated. The aim of the research was to clean and excavate the remains of the Baroque Chapel of St. Quirinus from the 18th century, and the area where the chapel foundations meet the surrounding Roman architecture. Ground-plan of the chapel (13,4x9,3 m) consists of the central area of the nave and a slightly indented apse. The chapel walls were built of Roman spoils - Roman brick and brick fragments, large stone blocks and profiled monuments bound by lime plaster. The apse and the western part of the chapel do not have its own foundations but rest directly on the eastern and western wall of the monumental Roman city entrance. Two large apertures of the crypt situated under the chapel were found in its floor. A 1,5 m wide area around the chapel was excavated which resulted in the finds of the remains of a couple of post-medieval built graves the construction of which significantly disordered individual structures and culture layers.

The previously excavated eastern and western wall of the northern entrance to Siscia were further researched. Two brick-built walls had been added along the eastern side of the eastern wall, and a brick-built structure, somewhat narrower and slightly moved from its axis, was revealed in its southern extension. A brick-built wall had also been added along the western side of the western entrance wall. The ending of the western entrance wall was visible on the southern side and another brick-built wall extended it directly stretching south. Remains of a road (*cardo*), that is its sand substructions and partially preserved paving made of stone blocks, were excavated between the entrance walls.

Two 120-130 cm wide brick-built pedestals, 2 m away one from another, were found east of the eastern wall. The pedestals belong to the earlier construction phase of the entrance complex architecture. A 102 cm long brick-built pedestal was excavated west of the western wall. Another three 150 cm wide brick-built pedestals positioned in an E-W oriented row and 2 m away one from another, were discovered on the road area. Besides the Roman architecture, a small quantity of movable finds, mostly pottery shards from the 2 – 4 century, couple of coins and bronze items from the 3 and 4th century, were also excavated.

Redni broj: 103
Lokalitet: Topusko – Trg bana J. Jelačića
Naselje: Topusko
Grad/općina: Topusko
Pravni status: Z-4136
Razdoblje: P, A
Vrsta radova: probno iskopavanje

Na temelju dogovora Konzervatorskog odjela u Sisku, Gradskog muzeja Sisak, Općine Topusko i Gradskog muzeja Karlovac, organizirana su zaštitna arheološka iskopavanja (probna sondiranja) na Trgu bana Josipa Jelačića, kod Blatnih kupki u Topuskom. Radovi su trajali od 11. do 21. lipnja 2007. godine. Ekipu su sačinjavali dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić, Lazo Čučković i studenti arheologije iz Zagreba.

Od istraživanja su očekivani važni arheološki nalazi koji bi potvrdili uporabu obližnjih izvora termalne vode u rimskom i predrimskom razdoblju, što bi moglo biti neprocjenjivo vrijedno za znanost, ali i za turističku ponudu Topuskog. Otvoreno je osam probnih sondi na nekoliko točka ispred upravne zgrade lječilišta. Rezultat istraživanja je manje-više očekivan, jer je u neposrednoj blizini iskopavano prethodne godine. Strojno je skinuta postojeća stara cesta. Odmah ispod nasipa ceste pojavili su se nalazi ulomaka rimskih posuda. Naknadno je utvrđeno da su ondje dospjeli prebacivanjem zemlje prilikom izgradnje kanalizacije prije pedesetak godina. Ispod njega je smeđi sloj, nešto deblji od pola metra, koji je nastao kao naplavina tijekom poplava rijeke Gline. Na približnoj dubini od 150 do 200 cm nalazi se crn sloj u kojem ima dosta organskog materijala. Na dubinama većima od 2 m nalazi se siv sloj u kojemu također ima arheoloških nalaza, ali u znatno manjoj mjeri. Vjerojatno je riječ o predmetima koji su utonuli u raskvašeno močvarno tlo, a pripadaju višim, odnosno mlađim slojevima. Osim toga, u mulju je nađeno nekoliko komada drveta. To bi mogli biti ostaci nekadašnjih drvenih građevina na tome mjestu. Zbog velike raskvašenosti tla, nije bilo uvjeta da se drvena građa očisti i pozicionira *in situ*. U sondama bližima gradini Nikolino brdo, bilo je nešto malo ulomaka prapovijesne keramike koja je ondje mogla dospjeti sa same gradine.
Cilj je iskopavanja ostvaren. Utvrđene su razine kulturnih slojeva, što znatno olakšava daljnje praćenje građevinskih radova i arheološki nadzor. Također je utvrđeno da na mjestu izgradnje nema važnijih građevina zbog kojih bi se trebala osporavati gradnja na tom položaju. Međutim, brojnost nalaza upućuje na obvezu pozornog praćenja građevinskih radova i naknadne intervencije u slučaju arheoloških nalaza. Prikupljeni keramički ulomci oprani su, signirani te pohranjeni u Gradskom muzeju Karlovac i postat će sastavni dio muzejske zbirke Topusko.

Istražna sonda u glavnoj ulici u Topuskom

Lazo Čučković

Summary

Test archaeological excavations at Ban Josip Jelačić Square near Blatne kupke (mud spa) in Topusko were organized during 2007. Significant archaeological finds that could confirm the usage of a nearby thermal water spring during the Roman and pre-Roman period, were expected to be found at the site. Eight test probes were opened on several points in front of the main office of the Spa. The results of the excavation mostly met the expectations. The finds of Roman vessel shards appeared right under the road embankment. It was later concluded that they got here when soil was moved as part of the sewers construction carried out some 50 years ago. At the relative depth of 150-200 cm there is a black layer containing a lot of organ material and Roman pottery shards. Probes closer to the Nikolino brdo hillfort revealed a small quantity of prehistoric pottery which could have gotten here from the very hillfort. It was also defined that there are no significant objects the existence of which could bring in question the construction works at the site. However, the quantity of the finds indicates the obligation to closely monitor the construction works and intervene in case of discovery of archaeological finds.

Redni broj: 104
Lokalitet: Turska kosa
Naselje: Velika Vranovina
Grad/općina: Topusko
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U razdoblju od 1. do 31. kolovoza 2007. arheološki je istražen prapovijesni lokalitet Turska kosa. Voditelj istraživanja bio je Lazo Čučković iz Gradskog muzeja Karlovac, zamjenik dr. sc. Salmedin Mesihović, a sudjelovali su i studenti arheologije i starije povijesti iz Sarajeva te studenti iz Mostara i Zagreba.

Osamdesetih godina prošlog stoljeća, sustavno je arheološki istraživan položaj Turska kosa, u selu Velika Vranovina kraj Topuskog, što je omogućilo očitavanje opsega i vrste ilirskog naselja, nekropole i specifičnih kultnih mjesta s brojnim nalazima figuralne plastike. Glavni cilj istraživanja 2007. bio je utvrditi opseg i način prerade željezne rude, te

Ljudska figurica (pjevač?) nađena na svetištu na Turskoj kosi

otkriti veze između metalurgije i kultnih mjesta. Nedostatna financijska sredstva nisu pružala velike mogućnosti, pa su istraživanja ograničena na rubne dijelove kultnog mjesta I, odnosno na već poznato kolapljansko svetište. Planirano je otvaranje dviju većih sondi koje će se formirati ovisno o situaciji na terenu, a u slučaju nužde otvaranje više manjih sondi, što se naposljetku i dogodilo. Naime, lokalitet je danas pod šumom pa su se sonde morale prilagoditi konkretnoj situaciji, izbjegavajući veća stabla gdje je zbog gustoće korijenja otežan iskop i uočavanje stratigrafskih jedinica.

Sonde su bile postavljene na rubu kultnog mjesta I, te su nastavak već započetih iskopavanja tog svetišta, radi konačnog utvrđivanja opsega svetišta i moguće rubne arhitektonske konstrukcije. Drugi je cilj bio usporedba uzoraka vezanih uz metalurgiju, odnosno utvrđivanje izravne veze između metalurških peći unutar utvrđena naselja i kultnih mjesta izvan njega. Najprije je dovršena sonda A6, započeta 2006. godine. Od nalaza se ističe figurica s prikazanim ljudskim licem, što je za sada jedini takav nalaz na tome mjestu. U blizini je bila iskopana sonda C5 u kojoj je pokušano izdvajanje što više stratigrafskih jedinica zbog nešto veće debljine kulturnog sloja na tome mjestu, što nije bilo moguće zbog iznimne gustoće korijenja okolnih stabala. Prikupljena je veća količina keramičkih nalaza. Sljedeće su sonde također postavljene po rubu kultnog mjesta I, i to jedna na zapadu te dvije uz istočni rub. Zapadna sonda B4 pokazala je sam rub svetišta. Riječ je o nisku nasipu čiji blagi hrbat označava rub svetišta. Nije pronađena nikakva dodatna konstrukcija, tragovi ograde ili nešto slično, ali je rub potvrđen vrlo malom količinom nađenih predmeta izvan nasipa. Istočne sonde F5 i G5 bile su jedna do druge i iskopavane su paralelno. Kako su se nalazile na djelu gdje su padine brda relativno strme, došlo je do poremećaja stratigrafije zbog erozije, stoga nije bilo moguće izdvojiti više od tri stratigrafske jedinice na tome mjestu. Međutim, slojevi su zanimljivi zbog velika udjela kvarcnog pijeska u njima te ponekog nalaza troske, što upućuje na mogućnost povezivanja s metalurgijom. Pjeskovit sastav olakšao je prosijavanje slojeva i pronalaženje sitnih predmeta. Nađena je veća količina keramičkih predmeta, a ističe se nalaz vrlo sitne, realistično prokazane figurice konja, dugačke svega dva centimetra.

Slijedi pranje, signiranje, slaganje, lijepljenje i obrada prikupljenih nalaza, kao i dovršenje geodetskog snimka i fizikalno-kemijskih analiza. U tom bi smislu bilo vrlo korisno utvrđivanje ondašnje tehnologije i postupaka s otpadom u metalurškoj proizvodnji. Radovi su u tijeku. Prikupljeni predmeti bit će pohranjeni u GMK-u i postat će sastavni dio muzejske zbirke Topusko.

Lazo Čučković

Summary

At the position of Turska kosa in Velika Vranovina village near Topusko lies a famous prehistoric site with specific places of cult and numerous finds of figural plastics. Systematic archaeological excavations of the site continued in 2007. The probes were opened on the edge of a place of cult and extended the previous excavations of the shrine with the aim of determining its total area and possible architectural constructions on its edges. The second aim was the comparison of metallurgy related samples, that is establishing if there is a direct connection between the metallurgical stoves inside the fortified settlement and places of cult outside of it. The cultural layers are interesting due to the large share of quartz sand which had been exposed to very high temperature and the find of slag which altogether indicated the possible connection with the metallurgy. A larger quantity of pottery items was excavated, out of which stands out the find of a tiny realistically depicted and only 2 cm long horse figurine as well as a figurine showing a human face which is the only similar find at this site.

KARLOVAČKA ŽUPANIJA

105 Orišje – Gradišće
106 Stari grad Slunj
107 Špilja Vrlovka
108 Špilja Zala

Redni broj: 105
Lokalitet: Orišje – Gradišće
Naselje: Orišje
Grad/općina: Bosiljevo
Pravni status: P-1228
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Zaštitni arheološki radovi na gradini na Gradišću iznad Orišja u općini Bosiljevo, trajali su od 10. rujna do 31. listopada 2007. godine. Radove je organizirao Gradski muzej Karlovac, a u njima su sudjelovali: voditeljica istraživanja Jasmina Osterman, dipl. arheo., jedna studentica arheologije i šest pomoćnih radnika.

Otvorena su tri probna rova, dimenzija 1x11 m (rov 1), 1x7 m (rov 2) i 1x12 m (rov 3), orijentacije sjeverozapad-jugoistok. Radi dobivanja točnijih podataka rovovi su dodatno podijeljeni na kvadrante (kvadranti A-E u rovu 1, A-C u rovu 2 i A-F u rovu 3). Da bi se dobila cjelokupna slika otvorena je još jedna sonda (S-1) na platou crkve kod rova 1, čije su dimenzije 2,5x5 m, a orijentacija joj je jednaka kao i kod rovova (sjeveroistok-jugozapad).
Rov 1 postavljen je na padinu koja se spušta od platoa crkve. U kvadrantu A uhvaćen je ostatak polukružnog zida (Sj 8), koji je išao oko crkve (cinktura) i čiji su ostaci vjerojatno i nakupine žbuke na kamenu živcu u sondi 1 (Sj G). Zapadno od zida, u rovu 1 naišlo se na sloj srednje velikoga nepravilnog kamenja pomiješanog sa žbukom i zemljom (Sj 3), ispod kojeg se nalazio još jedan sličan sloj (Sj 7). Unutar tih slojeva pronađeno je mnoštvo nalaza mlađeg podrijetla (srednje i novovjekovna keramika, cigle, kosti, staklo, čavli, žbuka). U rovu 1 pronađena su i dva privjeska u obliku križa (PN 5 i 9), jedan medaljon (PN 3), željezni ključ (PN 4), željezni srp (PN 1), željezni okov (PN 2), željezni klin s alkicom (PN 6) i tri fragmenta oslikane žbuke (PN 7, 8 i 10). Uz te mlađe nalaze, unutar spomenutih slojeva pronađeni su i ulomci prapovijesne keramike i lijepa. Sastavni dio tih slojeva bila su i dva sloja tamnije ilovače s dosta primjesa žbuke i s istovjetnim kamenjem, koji su pratili liniju padine (Sj 3a uz Sj 3 i Sj 9 uz Sj 7). Vjerojatno je riječ o urušenjima. Ispod tih mlađih slojeva došlo se do sloja svjetlije smeđe ilovače (Sj 6) u kojoj je pronađeno dosta fragmenata prapovijesne keramike i lijepa te jedan pršljen (PN 14). Taj se sloj proteže cijelom dužinom rova 1 i rova 2. Zapadno od tih nalaza, u kvadrantima D i E, odmah ispod početnog sloja humusa, naišlo se na sloj tamnije ilovače s velikim nepravilnim kamenjem (Sj 4). Unutar njega pronađeno je dosta ulomaka prapovijesne keramike i lijepa. Pronađen je i jedan piramidalan uteg (PN 12). Ispod tih slojeva i iznad kamena živca, odnosno u njegovim procijepima, nalazio se sloj svjetlije smeđe ilovače s dosta primjesa kamenčića, lomljenog lijepa i keramike, koji je možda ostatak nivelacije terena (Sj 11). Istočno od ostataka zida Sj 8 došlo se do sloja ukopa grobova koji je istovjetan onom iz sonde 1 (Sj F). Unutar njega je pronađeno nešto fragmenata keramike, dosta čavala i jedna lubanja. Zapadno od ostataka zida Sj 8 naišlo se na sloj nabijene crvenkaste zemlje prepune velikih komada lijepa (Sj 17), ispod koje je zdravica (Sj 10). Skidanjem ostataka zida Sj 8 (kamenje s dosta većih komada žbuke pomiješano sa zemljom) utvrđeno je da se odmah ispod njega nalazi pravilno posloženo veliko kamenje (Sj 19) koje se pruža u istom smjeru (istok-zapad). Moguće je da je riječ o starijem zidu, možda prapovijesnom, na što bi upućivao nalaz velikih količina lijepa uz njega. Kamenje Sj 19 ukopano je u zdravicu (Sj 10). Za precizniju definiciju Sj 19 trebala bi se otvoriti i istražiti veća površina.
Rov 2 otvoren je u produžetku rova 1, na platou ispod gornje padine. U njemu su pronađeni gotovo isključivo nalazi prapovijesnog razdoblja (u Sj 6).
Rov 3 otvoren je na platou ispod rova 2, a jednim je dijelom zahvaćen i nagli pad terena ispod tog platoa. Jednake je orijentacije kao i prethodni rovovi, jedino je zbog konfiguracije tla pomaknut za 1 m prema sjeveroistoku. U njemu se nakon početnog sloja humusa došlo do sloja smeđe ilovače u kojemu je bilo dosta ulomaka prapovijesne keramike i lijepa (Sj 13). U kvadrantima E i F naišlo se na sloj većega nepravilnog kamenja koje se nastavlja i na padini ispod platoa (Sj 15). Oko kamenja nalazila se nakupina crvenkasto-žute zemlje s primjesama pijeska, u kojoj su također pronađeni ulomci prapovijesne keramike i lijepa (Sj 14). Ispod sloja smeđe ilovače, u kvadrantima A-D, došlo se do sloja crvenkasto-smeđe zemlje (Sj 18), a u kvadrantu D do tamnije smeđe zemlje (Sj 16). U svim slojevima rova 3 pronađeno je dosta uglavnom prapovijesnog materijala (keramika, lijep), ali i jedan brončani prsten (PN 11) u početnom sloju humusa.
U sondi 1, ispod humusa (Sj A i B) i sloja šute (Sj C), naišlo se na sloj tamnije zemlje s većim nepravilnim kamenjem (Sj D). U svim spomenutim slojevima bilo je dosta fragmenata keramike, cigle, kostiju (ljudskih) i čavala. Ispod Sj D, u južnoj polovici sonde, naišlo se na ostatke kosturnih grobova. Kosti su uglavnom dislocirane naknadnim radovima na crkvi i oko nje, ali su sačuvana četiri gotovo cjelovita groba (grob 3, 6, 8, 15) i devet djelomice cjelovitih grobova (grob 1, 2, 5, 7, 9, 10, 12, 13, 14). Pronađena su i dva vrlo mala djeteta (dojenče, grob 4 i 11), čiji se ostaci zbog stanja očuvanosti nisu mogli dokumentirati. Grobovi su ukopani u sloj tamnije zemlje (Sj F) koja se pri dnu miješa sa zdravicom (Sj M). Uglavnom nisu imali priloga, jedino je u grobu 13 pronađen brončani prsten sa staklenim okom (PN 16). Uz većinu grobova pronađeno je dosta željeznih čavala, a uz grob 10 i ostaci drvene daske (ostaci lijesa). Ukopi su djelomice uništeni rovom koji se kopao za gromobran (Sj E). Ispod Sj F nalazi se zdravica (Sj M). U sjevernoj polovici sonde, ispod Sj D dolazi se do sloja većega, nepravilnog kamenja (Sj H). Slojeve F (sloj ukopa) i H dijeli djelomice kamen živac, a djelomice ostatak zida (Sj G) koji se nalazi na njemu. Oboje se pružaju u smjeru istok-zapad i dijagonalno dijele sondu na dva gotovo jednaka dijela. Ispod Sj H, u sjevernoj polovici sonde, došlo se do sloja smeđe zemlje s primjesama lomljenog lijepa i s fragmentima uglavnom prapovijesne keramike (Sj K). Ispod tog sloja nalazi se kamen živac i zdravica (Sj M).
Rovovi 1 i 2 te sonda 1 istraženi su do kraja, što znači da se došlo do kamena živca ili do zdravice. U rovu 3 došlo se do sloja tamno smeđe zemlje i sloja crveno-smeđe ilovače u kojoj se ističu nakupine većega nepravilnog kamenja. U rovovima je izdvojeno 19 stratigrafskih jedinica

Ostaci prapovijesnog naselja

(SJ 1-19), od kojih je u njih 18 nađen velik broj keramike, cigli, lijepa, stakla, čavala i dr. U sondi 1 identificirano je 13 stratigrafskih jedinica (SJ A-M) koje su, osim Sj M, sadržavale ostatke materijalne kulture.
Na temelju iskopanog materijala može se zaključiti da se na lokaciji Orišje nalazilo prapovijesno naselje na kojem je naknadno izgrađena crkva s grobljem. Prapovijesni nalazi preliminarno se mogu datirati u kasno brončano i starije željezno doba. Točnija datacija srednjovjekovnih nalaza, zbog njihove vrste i malog broja, trenutačno je nemoguća. Za preciznije definiranje objekata potrebno je otvoriti i istražiti veću površinu.

Jasmina Osterman

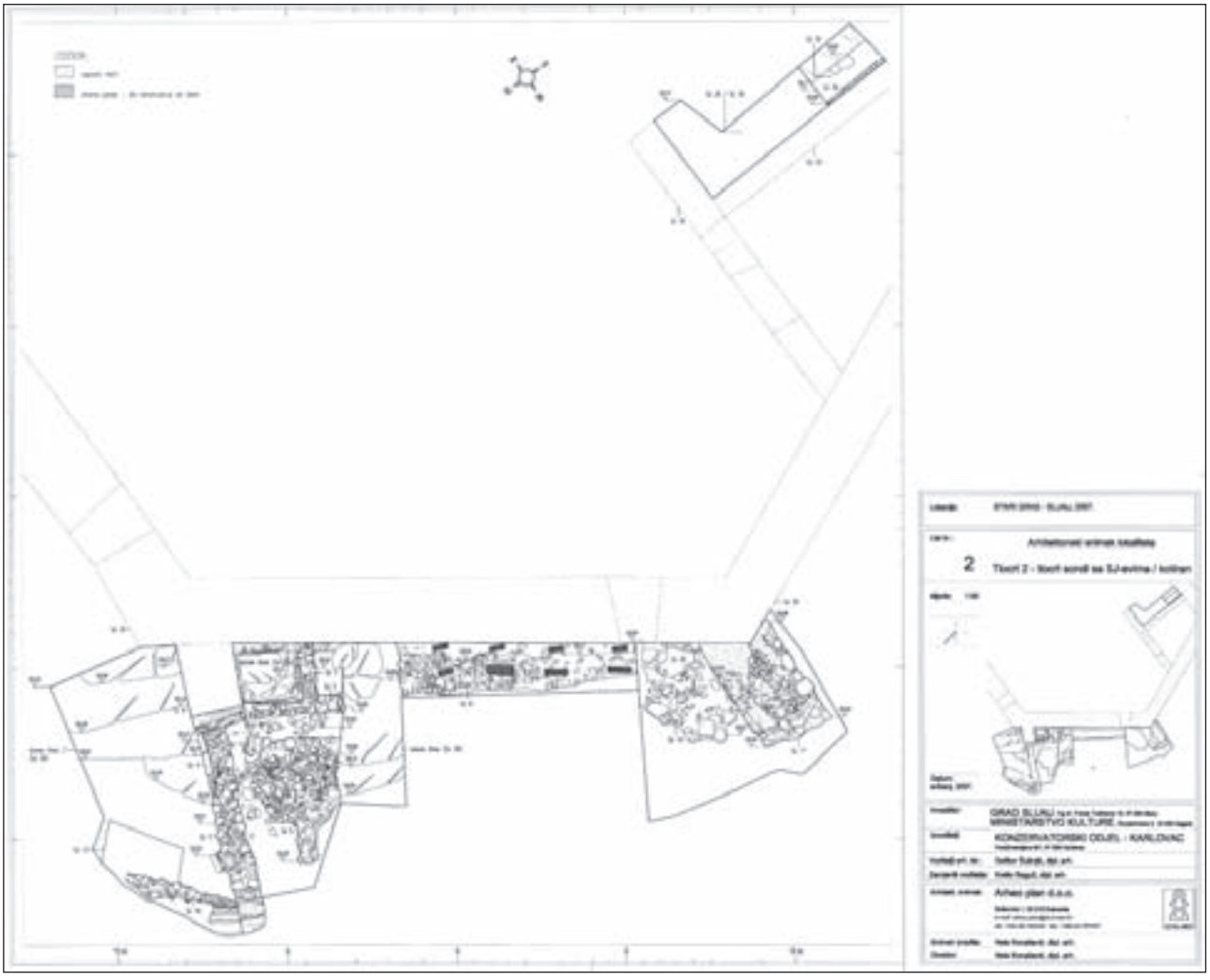
Summary

The third season of excavations of the prehistoric hillfort located on Gradišće above Orašje near Bosiljevo conducted during 2007 resulted in interesting finds. The previous excavations carried out along the edge of the settlement and on its southwestern plateau had already revealed that the site was rich in archaeological material with parts of the city wall visible even above the ground. The research had determined a very high concentration of movable finds such as a large number of pottery finds, whetstones, weights etc. but as the exacvations at that point comprised just the smaller parts of the hillfort they had only pointed out its potential. During 2007 the reasearch was started at the very top of the hillfort where a cemetery and a wall that could be a part of an older defensive ring surrounding the present-day Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary or a more ancient church. Some authors place a dominican monastery on this position but it is more likely that this monastery had been built on the hill between Gradišće and the old town of Bosiljevo where the archaeologists of the Croatian Conservation Institute found remains of a sacral construction. Besides the one in Bosiljevo, one of the churches from John the Archdeacon's list, dated to 1334, might have been located on Gradišće.

Redni broj: 106
Lokalitet: Stari grad Slunj
Naselje: Slunj
Grad/općina: Slunj
Pravni status: Z-275
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

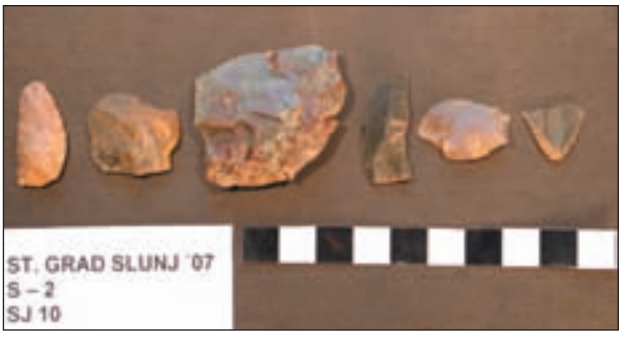
U razdoblju od 7. do 31. svibnja 2007. godine, arheološki je istraživan lokalitet stari grad Slunj (k.č. 917, k.o. Slunj). Stručni voditelj bio je Dalibor Šušnjić iz Konzervatorskog odjela u Gospiću, a zamjenik voditelja Krešimir Raguž iz Konzervatorskog odjela u Karlovcu. Izvođač građevinskih radova bila je tvrtka Špelić d.o.o. Nacrtnu dokumentaciju istraživanja izradili su djelatnici tvrtke Arheo plan d.o.o., Dubravka, pod vodstvom Nele Kovačević. Zaštitno arheološko istraživanje dijelom je financirano sredstvima iz programa Ministarstva kulture, dijelom sredstvima Grada Slunja.

Stari grad Slunj, kompleks srednjovjekovnoga arheološkog lokaliteta unutar gradskog područja Slunja, ima svojstvo spomenika kulture. Ukupna istražena površina iznosi oko 130 m^2. Od toga je do geološkog sloja (zdravice, kamena živca) istražena sonda 1 i dio sonde 2. Arheološko istraživanje poduzeto je ponajprije radi prikupljanja podataka neophodnih za daljnju konstruktivnu sanaciju unutrašnjih i vanjskih bedema staroga grada Slunja. Sanacija bedema traje već nekoliko godina i u tom su se vremenu dogodili vidljivi pomaci u sprečavanju daljnjeg propadanja građevinskih struktura.
Stari je grad Slunj sagrađen nad okukom rijeke Slunjčice, u blizini njena utoka u Koranu. Položaj je lako branjiv s triju teško pristupačnih strana, dok je s istočne strane izloženiji napadu zbog lagana pristupa blagom padinom. Nalazi se na prirodnu putu koji vodi od sjevernih prema južnim dijelovima Hrvatske, odnosno prema nekada važnom hrvatskom gradu Bihaću. Sagradili su ga Frankopani, knezovi Krčki, kao sjedište svoga feudalnog vlastelinstva u 14. st., nakon što su 1323. darovnicom kralja Karla Roberta postali vlasnici Drežničke biskupije u čijem sastavu je bilo i područje Slunja (Kruhek, Horvat 1993). Prvi put spominje se 1390. u ispravi kojom knez Ivan Krčki grad Slunj s posjedom daje u zakup knezu Pavlu Zrinskom – Šubiću. U frankopanskim je rukama 1449. kada, dogovorom u Modrušu, zajedno s Ostrvicom i Novigradom u Lici i Ledenicama u Vinodolu dolazi u posjed Dujma IV. O tadašnjem izgledu staroga grada Slunja nema povijesnih izvora. Skučen prostor nad kanjonom rijeke uvjetovao je veličinu i tlocrt grada, čiji su izvorni izgled i organizacija prostora promijenjeni obnovama i dogradnjama tijekom 16., 17. i 18. st. Srednjovjekovna je jezgra sedmerokutnog tlocrta, okružena vanjskim prstenom bedema, ojačanim kružnim polukulama iz 16. st.
Turska ekspanzija krajem 15. i početkom 16. st., kada pod tursku vlast dolaze cijela Lika i Slavonija, dovodi do nove konstelacije snaga i nove podjele uloga u obrani ostataka Hrvatske. Radi djelotvornije obrane granice prema turskoj Hrvatskoj, Frankopani su primorani prepustiti obranu svojih plemićkih gradova carskoj vojsci, čime njihova

Stari grad Slunj, tlocrt s položajem sondi (izradila: N. Kovačević)

nekadašnja sijela postaju glavne granične obrambene utvrde prema turskom carstvu. Da bi se to postiglo, bilo je potrebno stare plemićke gradove prilagoditi novim zahtjevima, novim oružjima i novoj ratnoj strategiji. Granicu stalno obilaze carski vojni inženjeri, bilježe i crtaju njihovo stanje, te predlažu mjere unapređenja obrane. Zahvaljujući tome, predodžbe i spoznaje o tom razdoblju staroga grada znatno su jasnije nego o prethodnom, kada je grad bio u posjedu Frankopana (Miletić, Valjato Fabris 2001). Najstariji sačuvani crteži Slunja nastali su sredinom 17. st. kada prvi carski inženjer, bojnik Martin Stier, opisuje i crta niz najvažnijih vojnih utvrda na južnoj granici carstva. Stier crta tri tlocrta i poglede sa sjeveroistoka i sjeverozapada na nekadašnji frankopanski plemićki grad i naselje sa širom okolicom. Na tlocrtima vrlo jasno prikazuje užu topografsku situaciju s tlocrtom staroga grada. Frankopanski nepravilan sedmerokutni plemićki grad okružuje vanjski obrambeni zid, koji na južnoj i istočnoj strani pojačavaju četiri okrugle kule, a najblažu istočnu stranu ispred zida osigurava širok gradski jarak. Gradu se pristupa preko mosta na Slunjčici i vijugavom uskom stazom sa strme zapadne strane grada do ulaza na sjeverozapadnom uglu. Most vodi do drvenog čardaka unutar kojeg se zaokreće pod pravim kutom. Iz njega se, opet preko mostića koji se vjerojatno mogao podići, ulazi kroz pravokutnu polukulu u vanjskim obrambenim zidom zaštićeno podgrađe. Ulaz u gradsku frankopansku jezgru je u sjeverozapadnom zidu, blizu spoja s jugozapadnim zidom. Desno od ulaza, gotovo čitavu južnu polovicu unutrašnjosti grada zauzima objekt unutar kojeg nisu naznačeni nikakvi otvori ni pregradni zidovi. Uz ostala tri unutrašnja zida prislonjene su zgrade, čije prizemlje dijele dva zida u tri dijela (Miletić, Valjato Fabris 2001). Stierovi crteži pogleda sa sjeveroistoka i sjeverozapada otkrivaju tadašnji izgled i stanje utvrde. Vanjski bedemi sa sjeverne strane nacrtani su u puno lošijem stanju od vanjskih bedema na jugu i ulazne pravokutne polukule. To najvjerojatnije govori o razlici u datumu izgradnje ili obnove, osobito zbog činjenice da se južni dio vanjskoga obrambenog bedema gradio na puno zahtjevnijem položaju, na stijenama koje se okomito spuštaju prema kanjonu Slunjčice. Crtež pogleda sa zapada Matije Antuna Weisa, dokumentira stanje utvrde u prvoj polovini 18. st. Vidljivo je prilično dobro stanje cjelokupnog objekta, te

Mikroliti (foto: D. Šušnjić)

manje razlike u detaljima crteža od Stierovog, nacrtanog s gotovo istog mjesta. B. W. Schernding 1790. godine izrađuje iznimno kvalitetnu arhitektonsku dokumentaciju sastavljenu od tlocrta četiriju razina i jednog presjeka utvrde. Početkom 19. st. stari grad Slunj zapušten je, jer je izgubio svoju najvažniju obrambenu funkciju, a kada je nakon 1821. zapaljen, više se nije obnavljao. Stradao je i u Drugom svjetskom ratu, od talijanskog topništva.

Arheološka istraživanja 2007. ponajprije su usmjerena na prikupljanje podataka neophodnih za daljnju konstruktivnu sanaciju unutrašnjih i vanjskih bedema staroga grada Slunja. Iskopavano je u trima sondama i jednom rovu. Dokumentacija je snimana totalnom stanicom, tako da je položaj sondi prilagođen prilično zahtjevnom terenu bez postavljanja arheološke mreže. Dvije sonde (S–1 i S-2) i rov nalaze se između ostataka vanjskoga obrambenog bedema i sjeverozapadnog zida gradske jezgre. Prilikom obnove zidova gradske jezgre naišlo se na ostatke zida (SJ 2) i praga (SJ 4) unutar tog zida, što je bio izravan poticaj za organizaciju arheoloških istraživanja tog dijela utvrde. Na tom su položaju postavljene dvije sonde. Sonda S-1 sjeverno od ostataka zida (SJ 2) i sonda S-2 južno od njega. Rov širok 1,5 m postavljen je uz sjeverozapadni zid gradske jezgre, od sonde S-2 do sonde S-3. Trećom sondom istražena je mogućnost postojanja zidanih struktura na spoju sjeverozapadnog i jugozapadnog zida gradske jezgre, odnosno vanjskog bedema na tom dijelu. Posljednja se sonda S-4, nalazi u gradskoj jezgri i to unutar objekta na njenoj južnoj strani.

Istraživanja prve sonde (S–1), koja je jedina otkopana do zdravice, pokazala su sljedeće: zid gradske jezgre (SJ 35), kontrafor (SJ 9) i zid (SJ 2) temeljeni su na kamenu živcu. Kontrafor (SJ 9) je na tome mjestu dodan naknadno, vjerojatno zbog pojave pukotina unutar zidova gradske jezgre vidljivih s unutrašnje strane, a nastalih zbog klizanja. Da je kontrafor naknadno dozidan vidljivo je prema načinu zidanja kamenom lomljencem, za razliku od starijeg zida gradske jezgre, zidanog od priklesanog kamena (M. Kruhek – Z. Horvat 1993). Zid (SJ 2) se nalazi u produžetku kontrafora, uži je i građen od sitnijeg kamena lomljenca od onog rabljenog pri gradnji kontrafora. Kako se pravilno lice zida spušta sve do živca, može se zaključiti da je od dna zidan, odnosno da nije temeljen, tj. da u vrijeme njegova građenja nije bilo nasipa, već samo živac i na njemu vjerojatno tanak sloj ondašnjeg humusa. Veći dio slojeva koji su otkopani sjeverno od zida (SJ 2) nastali su nasipavanjem nakon gradnje vanjskog bedema (SJ 18). Vanjski bedem nadozidan je poslije gradnje zida (SJ 2), što se jasno vidi na njihovu spoju. Nakon toga je prostor između vanjskog bedema i zida (SJ 2) zapunjen šutom i izniveliran s najvjerojatnije već otprije definiranim ulaznim prostorom koji je postojao unutar kontrafora, zida (SJ 2), ulazne pravokutne polukule i vanjskog bedema koji je vodio vjerojatno do spoja sjeverozapadnog i jugozapadnog zida gradske jezgre i tako zatvarao ulaz u nju. Vjerojatno je u vrijeme spomenuta nasipavanja, radi komunikacije s ostatkom „podgrađa“ probijen zid (SJ 2), kako bi se ugradio prag. Dokaz za to mogao bi biti sitniji lomljeni kamen u obilnom mortu, pomoću kojeg se dno unutar probijenog zida prilagodilo potrebama ugradnje praga (SJ 4).

U drugoj sondi (S–2) južno od zida (SJ 2) već se nakon skidanja humusa došlo do sloja slaganog kamena lomljenca različitih dimenzija (SJ 5). Sloj je protumačen kao ostatak vjerojatno podnice ili okapnice. Na mjestima gdje nije bilo kamena utvrđen je tanak sloj rastresite žbuke koja je služila za učvršćivanje podnice (SJ 5). Uza zid (SJ 2) i zapadni zid (SJ 3) južne prigradnje uz kontrafor, podnica nije utvrđena u širini od oko 60 cm (najvjerojatnije je nestala pri nestručnom „definiranju“ zidova), stoga ostaje nejasno kakav je bio spoj zidova i podnice. U južnom je dijelu sonde otkopano do zdravice, te je utvrđeno da se cijelom širinom sonde ispod podnice proteže sloj tamne rastresite zemlje s dosta gara i brojnim iznimno fragmentiranim nalazima keramike, kostiju i metala (SJ 12). Nastavkom istraživanja utvrdit će se međuodnos te stratigrafske jedinice, zida (SJ 2), podnice (SJ 5) i ulazne pravokutne polukule čiji se ostaci nalaze u produžetku zida (SJ 2), ispod debela sloja recentne šute nastale pri obnovi gradske jezgre i odlagane na tome mjestu. Sloj (SJ 12) leži na kamenu živcu. Južna prigradnja uz kontrafor, zidovi (SJ 3) i (SJ 7), jest prostorija male površine (oko 4 m²) i za sada neutvrđene namjene (stražarnica, skladište). Sudeći prema Weisovu crtežu i ostacima rupa za grede u zidu gradske jezgre, vjerojatno je bila natkrivena jednostrešnim krovom. Nakon skidanja humusa došlo se do, prema nalazima, najzanimljivijeg sloja istraživanja. Glinovit sloj (SJ 10), koji je vjerojatno služio kao podnica unutar objekta, bio je bogat raznovrsnim nalazima različite datacije. Nekoliko mikrolita (alatke, odbici, jezgra), prapovijesna i srednjovjekovna keramika vjerojatno su na to mjesto stigli iz iskopa (kopanje cisterne, temeljenje zidova, popravci) unutar staroga grada Slunja. Spomenuti materijalni ostaci svjedoče o naseljavanju tog strateški iznimno povoljnog položaja, od prapovijesnog razdoblja do danas. Ispod glinovita sloja (SJ 10) utvrđen je sloj tamne rastresite zemlje (SJ 16) koji prema sastavu odgovara sloju (SJ 12) u ostalom dijelu sonde S-2. Temeljna stopa zidova južne prigradnje uz kontrafor (SJ 3) i (SJ 7), utvrđena je u razini sloja (SJ 16). To govori da je prigradnja nastala temeljenjem u već postojeći sloj (SJ 16), odnosno da je vjerojatno istodobna s podnicom (SJ 5) koja je postavljena na sloj (SJ 12). Može se pretpostaviti da spomenuto preuređenje ulaznog prostora vremenski korespondira s probijanjem prolaza kroza zid (SJ 2).

Unutar rova otkopan je humusni sloj i sloj recentne šute

uza zid gradske jezgre te je utvrđen sloj (SJ 8) istovjetan sloju podnice (SJ 5) unutar sonde S-2. Podnica je utvrđena cijelom dužinom rova, do ulaza u gradsku jezgru.
Treća sonda (S–3) postavljena je na spoju sjeverozapadnog i jugozapadnog zida gradske jezgre. Ostaci kontrafora (SJ 18) koji je naknadno dozidan (što je vidljivo na spoju sa zidovima gradske jezgre) utvrđeni su nakon skidanja recentne šute i humusa. Zidan je od krupnijeg kamena lomljenca, jezgre ispunjene mortom i sitnijim kamenom. Osiguravao je zidove gradske jezgre od mogućeg klizanja na tom iznimno strmom dijelu brda.
Posljednja se probna sonda (S-4) nalazi u gradskoj jezgri i to unutar objekta na njenoj južnoj strani. Postavljena je uz cijelu dužinu istočne strane poprečnog zida (SJ 33), od spoja sa zidom objekta na južnoj strani gradske jezgre (SJ 34), do spoja sa zidom gradske jezgre (SJ 35). U probnoj sondi nije se otkopalo do zdravice, utvrđeno je da je relativna dubina šute nastale prilikom propadanja i urušavanja staroga grada Slunja veća od jednog metra. Ispod nje dolaze slojevi koje zbog iznimno male otkopane površine nije bilo moguće preciznije definirati. Utvrđena je temeljna stopa poprečnog zida (SJ 33) u razini s crvenim glinovitim slojem (SJ 31), vjerojatno prebačenom zdravicom nastalom pri temeljenju tog zida.
Daljnja arheološka istraživanja i detaljnija analiza u ovoj sezoni otkopanih materijalnih ostataka, razjasnit će određene nedoumice oko međuodnosa pojedinih stratigrafskih jedinica.

Literatura

Miletić, Valjato Fabris 2001 D. Miletić, M. Valjato Fabris, Slunjski stari grad – smjernice za arheološka istraživanja, konzervatorsko-restauratorske radove, prezentaciju, namjenu i održavanje, 2001.
Kruhek, Horvat 1993 M. Kruhek, Z. Horvat, Stari grad Slunj, Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske, 1993.

Dalibor Šušnjić

Summary

Archaeological excavations were conducted with the aim of acquiring the data neccessary for the further reconstruction of the inner and outer city walls of the Old Town of Slunj. The remains of a wall (SJ-2) and a treshold within this wall (SJ-4) found during the reconstruction of the walls in the town nucleus gave impetus to organizing archaeological excavations at this location. The excavations were carried out in three probes and one trench. The S-1 probe was set north of the wall remains (SJ-2) and the S-2 probe south of it. The 1,5 meter wide trench was opened along the northwestern wall af the town nucleus stretching from S-2 to S-3 probe. The third probe was used to explore if there were any brick built constructions at the point where northwestern and southwestern wall of the town nucleus joined, that is if there was an outer city wall on this location. The last, S-4 probe is situated in the town nucleus inside an object on its southern side.

Redni broj: 107
Lokalitet: Špilja Vrlovka
Naselje: Kamanje
Grad/općina: Kamanje
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: probno iskopavanje

Špilja Vrlovka zaštićen je spomenik prirode i važno arheološko nalazište. Poznata je kao turističko edukativno izletište. Posljednja probna sondiranja u špilji obavljena su 1983. godine, u organizaciji Gradskog muzeja u Karlovcu. Tijekom 2007. započela je nova sezona istraživanja. Voditelj je bio Lazo Čučković iz Gradskog muzeja Karlovac.

U špilji su nađeni tragovi boravka ljudi već u kamenom dobu. Osobito je zanimljiv nalaz kultne zvečke iz eneolitičkog razdoblja. Osim toga, brojni su nalazi iz antičkog razdoblja i srednjeg vijeka. Riječ je o slučajnim nalazima. Nužno je organizirati sustavna arheološka iskopavanja, kako bi se omogućila pravilna valorizacija tih dragocjenih nalaza. Kod ulaza u špilju sačuvan je obrambeni zid. Potrebno je sačuvati postojeće stanje zida te eventualno rekonstruirati porušeno, nakon prikupljanja dodatnih podataka među kojima su i arheološka istraživanja. Također su potrebna probna sondiranja kod zida, radi utvrđivanja statike i kulturnih pojava vezanih uz njega te u slučaju potrebe podzidavanje zida i odgovarajuća drenaža, u suradnji s nadležnim konzervatorskim odjelom. Nužno je provjeriti

Eneolitička bočica iz špilje Vrlovke, nalaz iz 1958. godine

Stari ulaz u špilju Vrlovku

točnost snimka unutrašnjosti špilje, dopuniti ga novim podacima te dovršiti probne sonde u ulaznoj dvorani započete 1983. godine i obaviti revizijska iskopavanja na mjestu gdje su speleolozi napravili probnu sondu i pronašli poznatu kultnu zvečku. Iz prikupljenih podataka vidjet će se u kakvom su stanju kulturni slojevi i kako će na njih utjecati turistički posjet. Ako bude moguće dat će se i prijedlozi prezentacije. Špiljski su objekti prema svome prirodnom stanju dobro zaštićeni, međutim, turističkom eksploatacijom mogu nastati štete.
Postavljeni ciljevi zahtijevaju dugotrajniji rad, što nije bilo moguće realizirati u kratkom razdoblju krajem 2007., te je produžetak radova planiran za 2008. godinu, u kojoj će biti poznati rezultati istraživanja. Posljednjih je godina špilja zatvorena za javnost. U pripremi je njezino preuređenje i otvaranje za posjetitelje. Cilj je prezentirati i bogato arheološko naslijeđe otkriveno u špilji.

Lazo Čučković

Summary

The Vrlovka Cave is a protected natural monument and a significant archaeological site. It is well known as a touristic and educational excursion site. Traces of settlement dated to the Stone Age were found at the site. The find of a cult object – rattle from the Eneolithic is particularly interesting. Besides this one, there are many more finds dated to the Antiquity and Middle Ages. The investigations in the cave started at the very end of 2007 and are continued in 2008 when its results will be revealed.

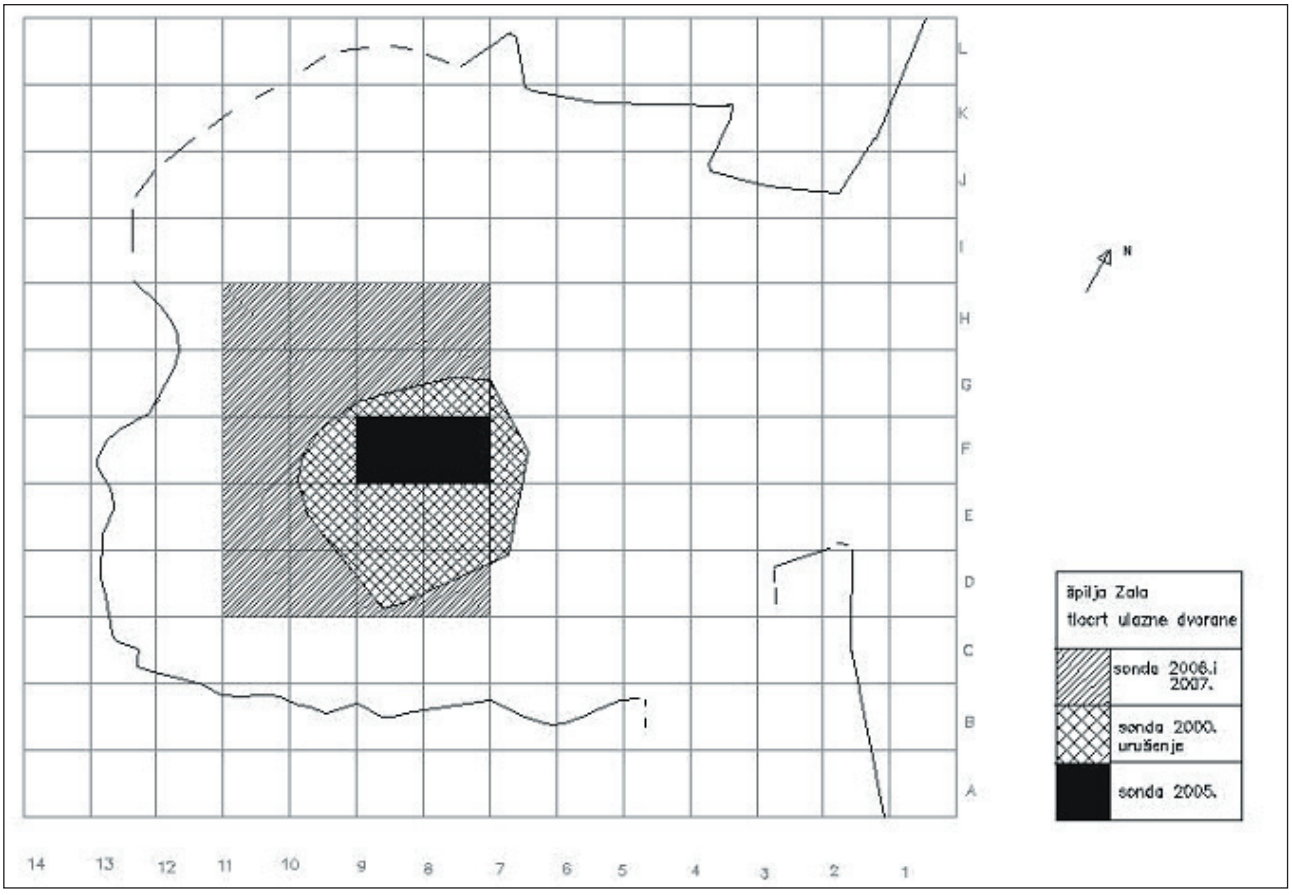
Redni broj: 108
Lokalitet: Špilja Zala
Naselje: Tounj
Grad/općina: Ogulin
Pravni status: P-1320
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U razdoblju od 18. do 30. lipnja 2007. provedena je treća sezona sustavnoga arheološkog istraživanja špilje Zale. To je istraživanje zajednički projekt Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Odsjeka za antropologiju Sveučilišta u Wyomingu. Stručni voditelj istraživanja i voditelj projekta je dr. sc. Ivor Karavanić, izvanredni profesor s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Istraživanja su financirali Ministarstvo kulture i Sveučilište u Wyomingu. U istraživanju su sudjelovali studenti s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Odsjeka za antropologiju Sveučilišta Loyola u Chicagu i s Odsjeka za antroplogiju Sveučilišta u Wyomingu. Primjenjena je jednaka metodologija iskopavanja i dokumentiranja kao i 2006. godine (Karavanić et al. 2007).

Istraživanjem je obuhvaćen prostor na kojem je iskopavanje započeto 2006., odnosno prostor oko sonde 1 iz 2000. i 2005., na površini od približno 16 m². Istraživanje 2007. započelo je skidanjem žuto-smeđega pjeskovito-glinastog sloja koji se rasprostirao na prostoru cijele sonde, u kojem su nađeni ulomci keramike i životinjskih kostiju. Sloj je datiran radiokarbonskom metodom na uzorku ugljena (Beta-235934), a dobivena je starost 1980±60 BP (150 cal BC do 130 cal AD, 2σ), što pripada vremenu kraja željeznog doba i početka rimskoga antičkog razdoblja (Karavanić et al. 2008). U sjeveroistočnom dijelu sonde, na razini opisanog sloja definiran je sloj tamne zemlje s velikom koncentracijom ugljena i pepela te ulomaka keramike – mogućih ostataka ognjišta s konstrukcijom od poslaganog kamenja, što dodatno potvrđuje sloj zapečene zemlje. Ispod tog sloja, naišlo se na nekoliko različitih stratigrafskih jedinica od kojih su najvažniji ostaci dvaju ognjišta, odnosno zapečeni premaz od gline na dnu ognjišta, pepeo, zapečena zemlja i ostaci izgorena komada drveta SJ 66 (kvadranti G-H 9-10) i SJ 69 (kvadranti E-F 10-11). Apsolutna starost ognjišta SJ 69 dobivena radiokarbonskim datiranjem uzorka ugljena (Beta 235935) iznosi 2940±60 BP (1370 cal BC do 980 cal BC, 2σ). Dobiveni rezultat odgovara vremenu kasnoga brončanog doba (Karavanić et al. 2008). Ostaci obaju ognjišta bili su vrlo dobro očuvani. Između dvaju opisanih ognjišta dvije su nakupine zapečene zemlje, možda u vezi s ognjištima. Pored ognjišta SJ 69 pronađena je iznimno velika koncentracija ulomaka keramike. Ispod se nalazi sloj žuta pijeska. Uz ognjište SJ 66 velik je komad kamena koji ulazi u sjeverni profil, a rub ognjišta poklapa se s rubom tog kamena. Na kamenu je bio sloj smeđe gline, a sličan sloj gline utvrđen je u kvadrantima D 10 i 11, pored ognjišta

Brončanodobna ognjišta SJ 66 i 69 (foto: I. Karavanić)

Tlocrt ulazne dvorane s položajem sondi (izradila: R. Šošić)

SJ 69 (detaljan opis stratigrafskih jedinica vidi u Karavanić, Šošić 2007). Od pokretnih nalaza prikupljena je znatna količina ulomaka prapovijesne keramike, životinjskih kostiju, jedna koštana igla, nekoliko ulomaka bronce i ostaci obrade kostiju. Istraživanja bi bilo nužno nastaviti da bi se sonda produbila, što bi omogućilo prikupljanje više podataka iz prapovijesnih slojeva. Veoma je važno proširiti otkopnu površinu najdubljih (paleolitičkih) slojeva, jer je Zala prvi i za sada jedini lokalitet iz tog razdoblja u Karlovačkoj županiji. Da bi se do toga došlo, potrebno je istražiti još približno 2,5 m holocenskih naslaga.

Literatura

Karavanić, Šošić 2007 Ivor Karavanić, Rajna Šošić, Istraživanje špilje Zale, Tounj u 2007., Izvještaj o obavljenim istraživanjima, 2007.

Karavanić et al. 2007 Ivor Karavanić, James C. M. Ahern, Rajna Šošić, Nikola Vukosavljević, Pećina Zala, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 213 – 217.

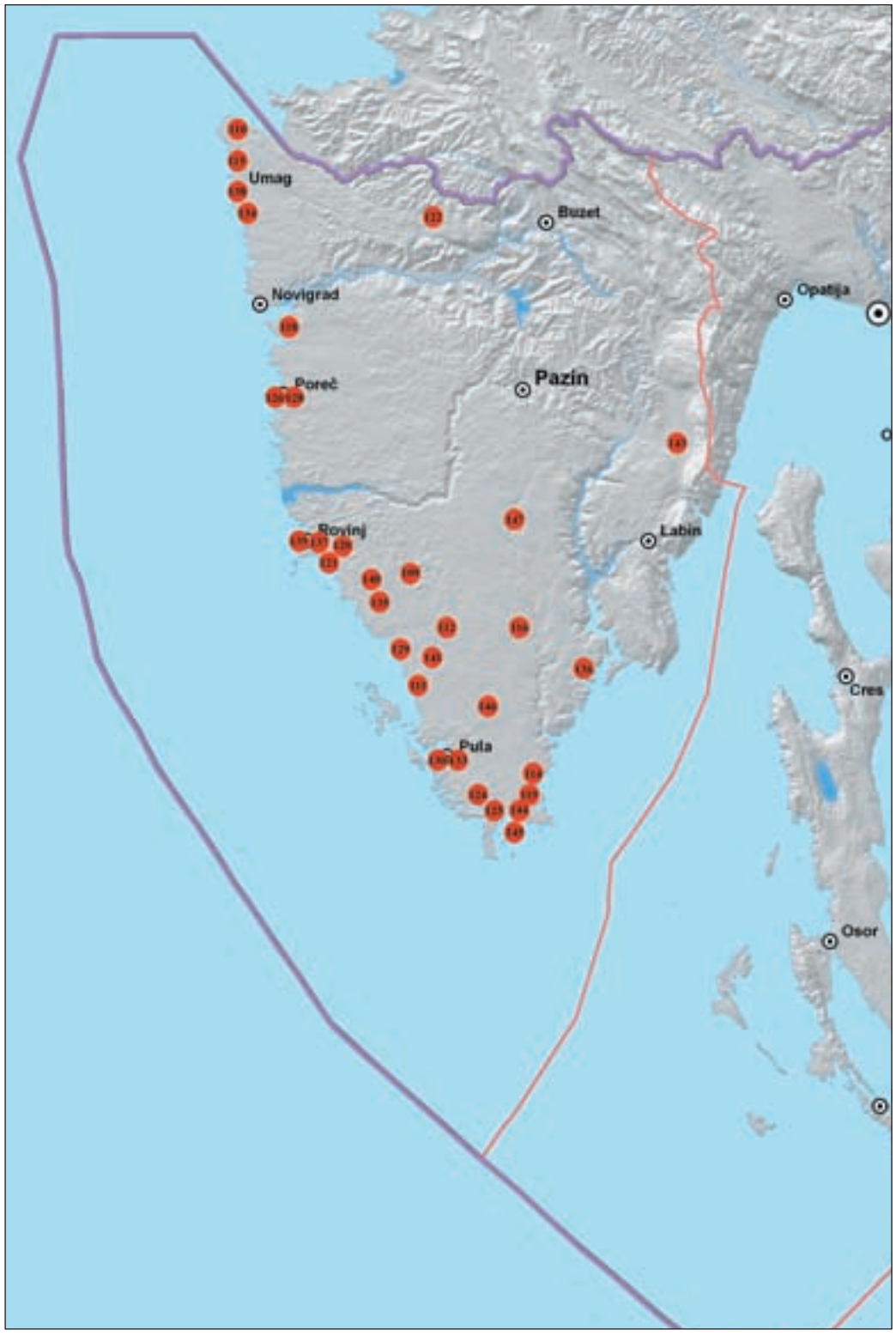
Karavanić et al. 2008 Ivor Karavanić, Rajna Šošić, Nikola Vukosavljević, James Ahern, Sustavna arheološka istraživanja špilje Zale kod Tounja, Modruški zbornik, 2, Modruš, 2008.

prof. dr. sc. Ivor Karavanić
Rajna Šošić
James M. C. Ahern
Nikola Vukosavljević

Summary

During 2007, systematic archaeological excavation in the Zala Cave near Tounj was conducted in collaboration between the Department of Archaeology, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb and Department of Anthropology, University of Wyoming. Director of the excavation was professor Ivor Karavanić. Excavation continued in a trench started in the 2006 field season. Numerous layers that contained archaeological material were found. Radiometric ^{14}C analysis provided a date for SJ 49 from 150 cal BC to 130 cal AD (2σ, Beta 235934). This time period is the end of the Iron Age and beginning of the Roman period in this region. The layer contained fragments of pottery and animal bones. In the levels below, two hearths were found. The hearths were circular shaped, with foundations of the burnt clay. The area surrounding the hearths contained numerous finds of the Late Bronze Age pottery. One of the hearths (SJ 69) was dated with radiometric ^{14}C analysis to 1370 cal BC to 980 cal BC (2σ, Beta 235936) which corresponds to the Late Bronze Age period in geographical area of Zala Cave. It is of crucial importance to continue the excavations in Zala Cave and to reach Paleolithic levels from earlier excavations, because it is the only Paleolithic site in the Karlovac County that we know of.

ISTARSKA ŽUPANIJA

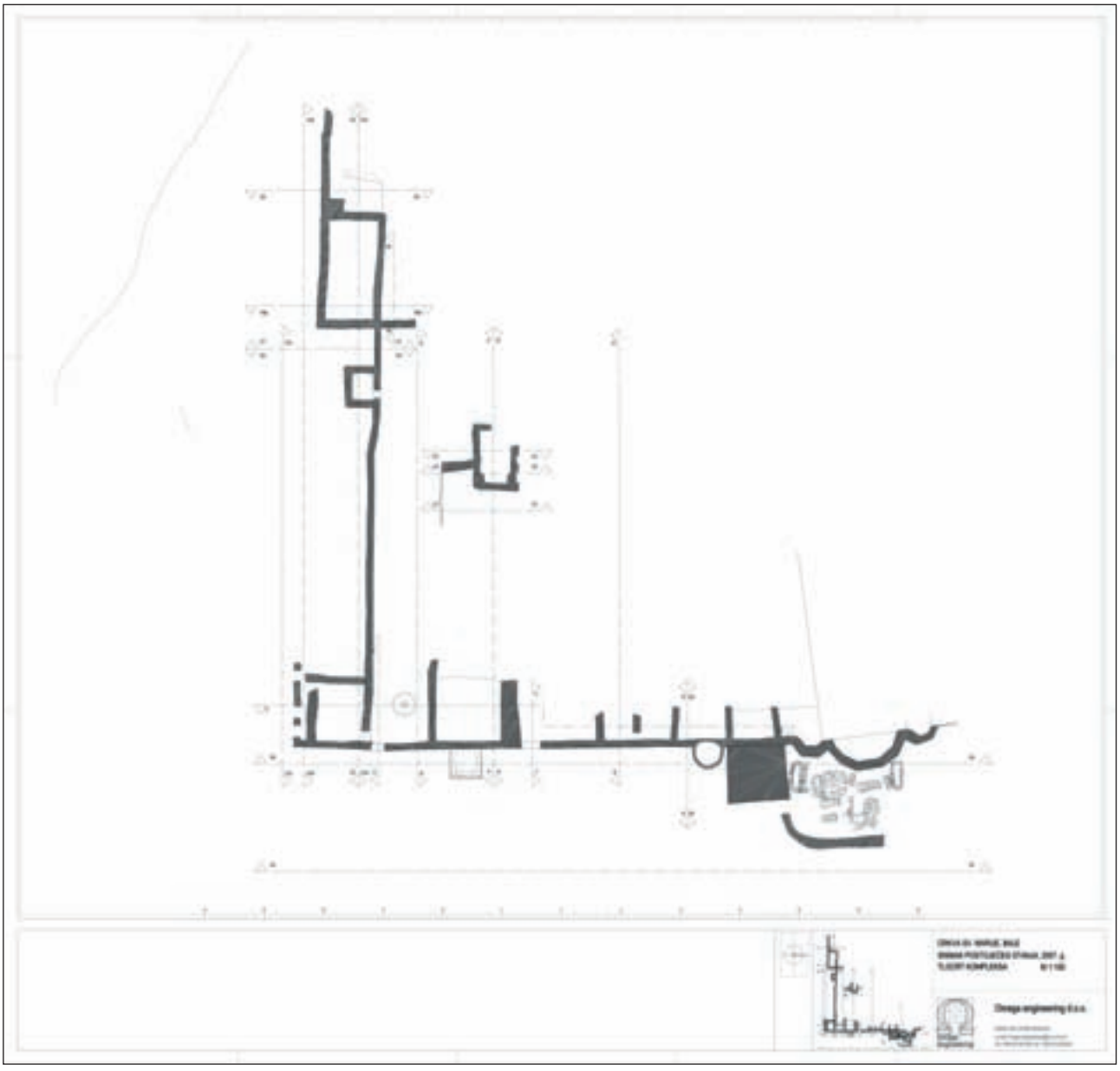

109 Bale – benediktinski samostan i crkva
110 Crveni Vrh (područje golf igrališta)
111 Fažana
112 Guran
113 Istarski ipsilon
114 Kargadur
115 Katoro – rt Tiola
116 Krvavići – Boškina
117 Limski kanal
118 Lorun
119 Marlera
120 Monkodonja
121 Mušego
122 Oprtalj
123 Plinovod Vodnjan – Umag
124 Pomer
125 Pomer – podmorje
126 Poreč – dvorište biskupije
127 Poreč – Marafor
128 Poreč – Obala maršala Tita
129 Potro Marić – podmorje
130 Pula – Arheološki muzej Istre
131 Pula – Forum (polje 6)
132 Pula – gradska četvrt Sv. Teodora
133 Pula – Valerijin park
134 Seget – stancija
135 Skvačota
136 Stari Rakalj
137 Sv. Eufemija
138 Sv. Ivan Kornetski
139 Sv. Marko
140 Sv. Mihovil
141 Sv. Mihovil Banjolski
142 Umag – šire područje
143 Utvrda Possert
144 Vižula
145 Vižula – podmorje
146 Vodnjan – Narodni trg
147 Žminj

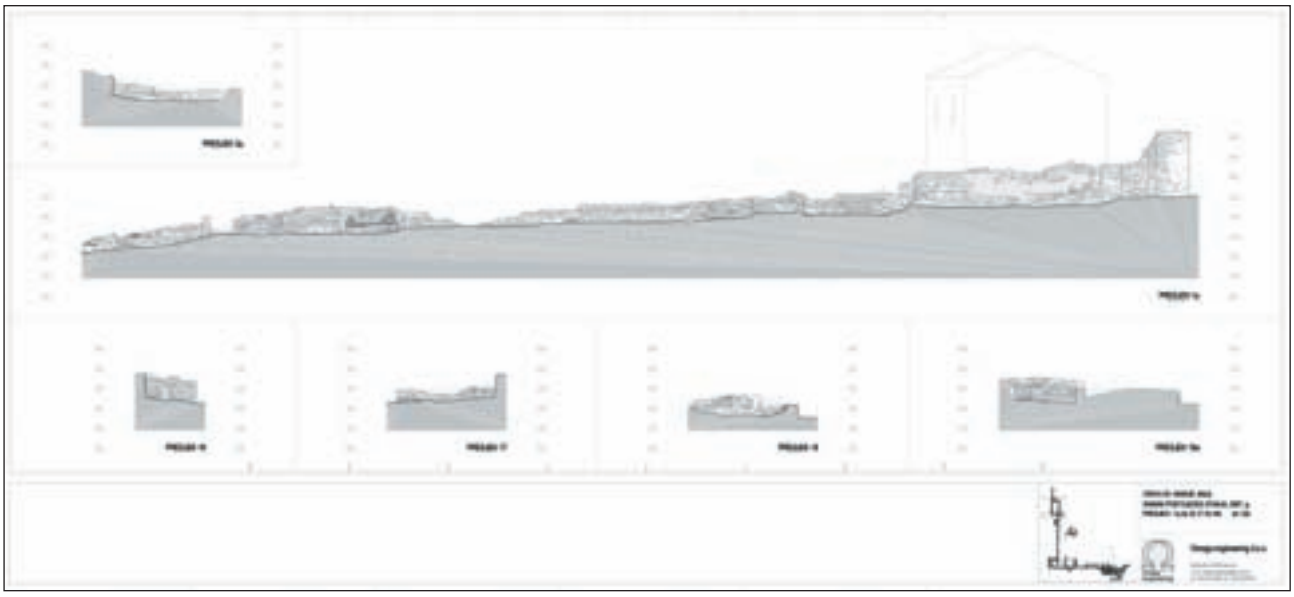
Redni broj: 109
Lokalitet: Bale – benediktinski samostan i crkva sv. Marije Velike
Naselje: Bale
Grad/općina: Bale
Pravni status: Z-598
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervacija

Tijekom lipnja 2007. provedena je peta kampanja drugog ciklusa sustavnih arheoloških i konzervatorskih istraživanja benediktinskog samostana sv. Marije Velike kod Bala u Istri. Stručni voditelj istraživanja bio je prof. dr. Miljenko Jurković, a istraživanja te cjelokupan projekt vodi Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu, u suradnji s dr. Antom Miloševićem iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika iz Splita te Konzervatorskim odjelom u Puli. Projekt je financiralo Ministarstvo kulture.

Sustavna arheološka istraživanja benediktinskoga samostana i crkve sv. Marije Velike provode se od 1995. pod vodstvom dr. Miljenka Jurkovića i dio su aktivnosti Međunarodnoga istraživačkog centra za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu. Prvi ciklus istraživanja, od 1995. do 2000., obuhvatio je samostansku crkvu i kapelu u jugozapadnome uglu (literatura do 2002.). Cilj je drugog ciklusa sustavnih istraživanja koja se provode od 2003., otkrivanje perimetralnih zidova samostana, kako bi se definirali njegovi vanjski gabariti te eventualne građevinske faze. U dosadašnjim kampanjama istražen je istočni i veći dio južne strane samostana (Jurković, Marić 2006; Jurković, Milošević, Marić 2007). Na lokalitetu su provođeni radovi uređenja, arheološki i konzervatorski radovi.

Bale – crkva sv. Marije Velike, tlocrt kompleksa (Omega engineering, prema M. Jurković, A. Milošević)

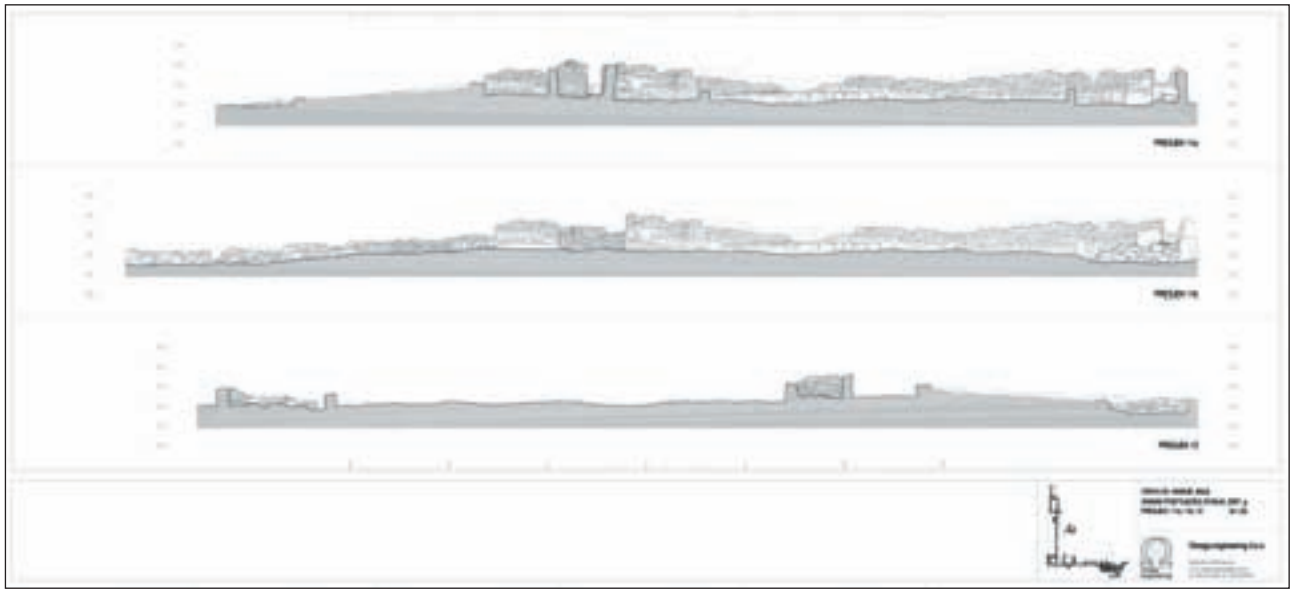

Bale – crkva sv. Marije Velike, presjeci 1a, 3a, 16, 17, 18, 18a (Omega engineering, prema M. Jurković, A. Milošević)

U radove uređenja tijekom 2007. ubraja se prije svega strojno uklanjanje privremenog deponija, nastalog na zapadnoj strani lokaliteta, s vanjske strane zapadnoga perimetralnog zida samostana tijekom istraživačkih kampanja od 1995. do 2006. godine (materijal je odvezen na novi deponij udaljen oko 200 m). Uklanjanje velikoga nasipa nastalog tijekom prethodnih iskopavanja započelo je već u rujnu 2006., jer se pokazalo da je smetnja daljnjim istraživanjima zida koji sa zapadne strane omeđuje samostanski kompleks. Uklonjeni materijal sastojao se uglavnom od zemlje i kamenih blokova koji su tom prilikom izdvojeni za potrebe buduće konzervacije i rekonstrukcije zidova. U kampanji 2007. taj je zahvat završen. Teren je ručno očišćen do humusne površine, a čitav je lokalitet uređen sječom stabala i košnjom, prorijeđena je i uređena šuma zapadno od crkve i samostana, sve do srednjovjekovne ceste koja je prolazila nedaleko od građevinskih ostataka. Ručno je pročišćen teren sa zapadne strane vanjskog perimetra zapadnoga zida do dodira sa zidovima.

Arheološki radovi u 2007. ograničili su se na dovršetak finoga arheološkog sondiranja u jugozapadnom uglu, odnosno na nastavak radova iz 2006., radi provjere radnih hipoteza. Konzervatorski radovi obuhvatili su privremenu stabilizaciju zidne mase suhozidnim podzidavanjem zbog statičkog ukrućenja zidova na lokalitetu (odnosi se na urušene dijelove iskopanih zidova). Izrađena je dokumentacija postojećeg stanja lokaliteta: snimka postojećeg stanja – tlocrt kompleksa i presjeci.

Rezultati cjelokupnih istraživanja od 1995. do 1999. godine publicirani su (Jurković, Caillet 2007). Monografija

Bale – crkva sv. Marije Velike, presjeci 11a, 11b, 12 (Omega engineering, prema M. Jurković, A. Milošević)

je tiskana u sklopu redovite nakladničke djelatnosti Međunarodnoga istraživačkog centra za kasnu antiku i srednji vijek, u nizu *Dissertationes et monographiae*. Ona sadrži znanstvene rasprave o lokalitetu, kao i detaljan katalog arheoloških nalaza i sačuvanih spomenika *in situ*. Uvodne studije usredotočene su na pristupna razmatranja u kojima se opisuju istraživačke metode, cilj i stanje istraživanja, zatim temeljit i deskriptivan uvid u stanje lokaliteta i povijest njegova istraživanja, nakon čega slijede pojedinačne specijalističke studije hrvatskih i francuskih stručnjaka (M. Jurković, J.-P. Caillet, I. Matejčić, P. Chevalier). Temeljnu okosnicu monografije čini katalog skulpture. Relevantni dijelovi monografije pripremljeni su u dvojezičnom, hrvatskom i francuskom izdanju. Tijekom 2007. nije bilo sustavnih arheoloških istraživanja, sredstva su usmjerena na čišćenje i pripreme za ozbiljne konzervacije. Pokrenuta je izrada detaljnoga plana prezentacije lokaliteta.

Literatura

Caillet, Jurković, Matejčić 1996 J.-P. Caillet, M. Jurković, I. Matejčić, Le complexe paléochrétien et haut médiéval de Velika Gospa près de Bale (Istrie): première campagne de fouilles, HAM, 2, Zagreb – Motovun, 1996: 133 – 136.

Caillet, Jurković, Chevalier, Matejčić 1999 J.-P. Caillet, M. Jurković, P. Chevalier, I. Matejčić, Velika Gospa près de Bale (Istrie): quatrième campagne de fouilles (1998), HAM, 5, Zagreb – Motovun, 1999: 219 – 228.

Chevalier, Matejčić, Caillet, Jurković 2000 P. Chevalier, I. Matejčić, J.-P. Caillet, M. Jurković, Sveta Marija (Velika Gospa) près de Bale (Istrie): cinquième campagne de fouilles (1999), HAM, 6, Zagreb – Motovun, 2000: 183 – 188.

Jurković 2002 M. Jurković, Le „Maître de chapiteaux de Bale“, HAM, 8, Zagreb – Motovun, 2002: 349 – 360.

Jurković, Caillet 2007 M. Jurković, J.-P. Caillet (ed.), Velika Gospa près de Bale (Istrie) I. L'église Velika Gospa pres de Bale. Vol. I, Zagreb – Motovun, 2007.

Jurković, Caillet, Matejčić 1997 M. Jurković, J.-P. Caillet, I. Matejčić, L'église Santa Maria Alta près de Bale (Istrie): campagne de fouilles 1996, HAM, 3, Zagreb – Motovun, 1997: 225 – 232.

Jurković, Marić 2006 M. Jurković, I. Marić, Lokalitet: Bale – benediktinski samostan i crkva sv. Marije Velike, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 240 – 243.

Jurković, Marić, Basić 2007 M. Jurković, I. Marić, I. Basić, Novi fragmenti ambona iz Gurana. Prilog opusu „Majstora kapitela iz Bala“, Peristil, 50, Zagreb, 2007: 7 – 20.

Jurković, Milošević, Marić 2007 M. Jurković, A. Milošević, I. Marić, Lokalitet: Bale – benediktinski samostan i crkva sv. Marije Velike, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 223 – 225.

Marušić 1983 B. Marušić, Contributo alla conoscenza dei monumenti storico-artistici di Castrum Vallis e del suo territorio, Atti del Centro di ricerche storiche-Rovigno, XIII, Trieste – Rovigno, 1983: 19 – 55.

Matejčić, Jurković, Caillet, Chevalier 1998 I. Matejčić, M. Jurković, J.-P. Caillet, P. Chevalier, Velika Gospa près de Bale (Istrie): campagne de fouilles 1997, HAM, 4, Zagreb – Motovun, 1998: 189 – 198.

Mohorovičić 1957 A. Mohorovičić, Problemi tipološke klasifikacije objekata srednjovjekovne arhitekture na području Istre i Kvarnera, Ljetopis JAZU, 62, Zagreb, 1957: 497.

prof. dr. sc. Miljenko Jurković
dr. sc. Ante Milošević
Ivan Basić

Summary

The fifth campaign of the second cycle of systematic archaeological and conservational investigations into the Benedictine convent of St Mary the Great near Bale in Istria unfolded during June 2007. The object of the second cycle of systematic investigations, which has been conducted since 2003, was the revelation of the perimeter walls of the convent in order to define its external outline and volume and any possible building phases. In campaigns to date the eastern and most of the southern side of the convent have been explored. During 2007 no systematic archaeological investigations were carried out, rather resources were committed to cleaning and preparations for serious conservation: at the site works of landscaping and archaeological and conservation works were carried out. The landscape works include mechanical removal of the temporary dump. Earth and stone blocks were separated for the purposes of future conservation and reconstruction of the walls. The land was hand-cleaned down to the surface of the humus, and the whole site was put in order by mowing and by cutting trees; the forest west of the church and monastery was thinned out, all the way to the medieval way that passed not far from the remains of buildings. The archaeological works were limited to the conclusion of fine archaeological test digging in the south west corner, that is, the continuation of works of 2006 for the purpose of testing out working hypotheses. The conservation works included the temporary stabilisation of a wall with a dry stone retaining wall for the sake of the structural strengthening of the walls in the site (this refers to collapsed parts of the walls that were excavated). Documentation of the existing condition of the site was drawn up (Figures 1, 2 and 3). The results of the entire investigation from 1995 to 1999 were published (Jurković, Caillet 2007). The elaboration of a detailed plan for the presentation of the site was initiated.

Redni broj: 110
Lokalitet: Crveni Vrh (područje igrališta za golf)
Naselje: Crveni Vrh
Grad/općina: Alberi
Pravni status: P-1461, P-1052
Razdoblje: P, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, probno sondiranje

Godine 2007. započela je izgradnja igrališta za golf u Crvenom Vrhu kod Savudrije. Zbog toga je Konzervatorski odjel u Puli investitoru radova (Rezidencija Skiper d.o.o., Alberi) izdao posebne uvjete zaštite kulturnog dobra, koji su uključivali zaštitna arheološka istraživanja i pokusna sondiranja. Prepoznato je nekoliko potencijalnih arheoloških

Barafito, pogled na sondu 1 prilikom arheoloških iskopavanja (foto: T. Percan)

Barafito, istraženi dio prapovijesnoga suhozidnog bedema (foto: R. Čimin)

nalazišta: prapovijesno gradinsko naselje Barafito između naselja Alberi i Crvenog Vrha, gomila Valkadin i područje oko crkve sv. Lovre kod Valfontana. Arheološka iskopavanja i sondiranja proveo je Hrvatski restauratorski zavod, a trajala su od 5. do 29. studenog 2007. godine. U njima je sudjelovalo četvoro arheologa, četiri studenta arheologije i pet fizičkih radnika.

Radovi su podijeljeni u dvije faze, od kojih su prvu činila iskopavanja i sondiranja, a drugu arheološki nadzor tih i drugih položaja za vrijeme građevinskih zemljanih radova (tijekom 2008. godine). Zaštitno arheološko iskopavanje provedeno je na brdašcu Barafitu (nalazište je nazvano prema topografskoj karti). Prapovijesno gradinsko naselje smješteno je između današnjih naselja Alberi i Crvenog Vrha. Terenskim pregledom 25. rujna 2007. utvrđeno je kako je veći dio gradinskog naselja već raskopan i da je netaknut samo manji južni dio s mogućim ostacima suhozidnog bedema u dužini od 5 do 10 m, stoga su i arheološka iskopavanja obuhvatila samo taj netaknut dio gradine. Ukupna istražena površina iznosi oko 80 m², tj. sonda 1 bila je dimenzija 8x10 m. Granice sonde postavljene su tako da spomenuti suhozidni bedem prelazi po njenoj sredini, kako bi se istražio prostor unutar i izvan prapovijesnoga gradinskog naselja. Čitava je sonda istražena do kamena živca, prilikom čega su prepoznata dva osnovna sloja. Gornji sloj (SJ 1) sadržavao je vrlo malu količinu keramičkih nalaza, dok je većina arheoloških nalaza pronađena u nižem sloju (SJ 2), poglavito na dodiru sa živom stijenom (SJ 3). Osim veće količine keramičkih ulomaka različitih posuda (jezičaste ručke, razna dna i obodi) koje bi se mogle pripisati srednjem brončanom dobu, pronađena je i manja količina životinjskih kostiju te nekoliko zanimljivih kamenih nalaza (ulomak kamene glačane sjekire, jezgra rožnjaka i dva manja brusna kamena – jedan s utorom očito je služio za koštane igle). Zanimljivo je da su gotovo svi pokretni arheološki nalazi pronađeni sa sjeverne strane mogućeg bedema, tj. unutar naselja. Samo nekoliko ulomaka keramičkih posuda pronađeno je neposredno s vanjske strane bedema, a tamo su vjerojatno dospjeli slučajno. Zaštitna arheološka iskopavanja potvrdila su postojanje suhozidnog bedema i prapovijesnoga gradinskog naselja na južnoj strani brda Barafita. Međutim, suhozidni bedem sačuvan je u vrlo lošem stanju i danas ga je vrlo teško prepoznati. Sastoji se samo od nekoliko kamenih blokova *in situ*, a dvadesetak srušenih blokova kamenja vjerojatno je izvorno činilo bedem. Na temelju tako skromnog ostatka bedema teško je i zamisliti njegov izvorni izgled, stoga je prezentacija i rekonstrukcija bila nemoguća.

Sastavni dio ugovorenih poslova između investitora i HRZ-a činila su i probna sondiranja oko crkve sv. Lovre kraj Valfontana. Sama crkva ne nalazi se na budućem terenu za golf, nego u neposrednoj blizini s jugozapadne strane. Riječ je o romaničkoj crkvici s polukružnom izbočenom apsidom, čija su specifičnost viseće arkade na pročelju. Na temelju sjevernoitalskih paralela može se datirati u 12. st., a čini jedinstven primjer u istarskoj sakralnoj arhitekturi.

Romanička crkva sv. Lovre kod Valfontana (foto: L. Bekić)

Sv. Lovro, sonda 5 nakon istraživanja (foto: J. Višnjić)

Na pročelju se nalaze lezene istaknute s prednje i bočne strane, dok su na začelnom dijelu istaknute samo na bočnim stranama. Crkvica je smještena u dolini, istočno od sela Valfontana, u blizini izvora vode koji se nalazi svega nekoliko desetaka metara istočno od nje. Tim istraživanjima otvoreno je pet probnih sondi radi ispitivanja mogućnosti postojanja groblja koje bi bilo ugroženo gradnjama ili ostataka starije arhitekture ispod danas vidljive građevine. Također, sonde (dimenzija 2x2 m) su smještene i na mjesta na kojima se pretpostavljala mogućnost postojanja građevinskih struktura, iako udaljenih od crkve (sonda 3). Sonda 5 nalazila se na oko 1 m iza apside crkve, a pružila je najzanimljivije nalaze. Naime, pronađen je zid širine 60 cm, sačuvan u visini od 40 cm, koji se pruža u smjeru S-J, a sa zapadne strane (bliže crkvi sv. Lovre) pronađena je djelomice sačuvana žbukana podnica (SJ 5). Iz toga je očito kako je crkva izgrađena na ostacima starije građevine čiji su dijelovi otkriveni sondiranjima, a moguće da je iskoristila i dijelove nekih od tada postojećih zidova, s obzirom na to da je stariji zid paralelan s onima danas vidljivima. Pitanje datacije za sada ostaje otvoreno. Kao najlogičnija nameće se pretpostavka da se na tome mjestu nalazila rimska *villa rustica* na čijim je ostacima naknadno izgrađena crkva, što je čest slučaj. No, potpun nedostatak keramičkih nalaza koji bi se mogli svrstati u antičko razdoblje, kao i nedostatak tegula koje u znatnim količinama prate takva nalazišta, ostavlja mogućnost da se na tome mjestu najprije nalazila ranosrednjovjekovna građevina (možda i crkva), na čijem je mjestu naknadno nastala današnja crkva sv. Lovre. Naravno, za potvrđivanje takvih pretpostavki bila bi nužna opsežnija arheološka istraživanja.

Prema konzervatorskoj studiji Arheološkog muzeja Istre (Pula), na položaju Valkadin navodi se postojanje zemljane gomile promjera oko 10 m te visine oko 1,5 m u jugozapadnom dijelu prostrane vrtače. Naknadnim je istraživanjima utvrđeno kako je riječ o gomili koja je veća, te njezine dimenzije iznose približno 25x28 m. Moguć prapovijesni objekt bilo je potrebno arheološki istražiti prije samog početka građevinskih radova na tom dijelu budućeg igrališta za golf, stoga je započelo probno sondiranje (širina sonde iznosila je 3 m) od ruba gomile prema njenoj sredini, gdje se nalazila nepravilna kamena konstrukcija. Šačica pronađenih predmeta (keramički pršljen, kovani klin, ulomak dna keramičke posude) pripada novom vijeku. S obzirom na to da je riječ o vrlo plavnu području, vjerojatno je ondje riječ o kraškom fenomenu, odnosno o povremenom „eruptivnom“ izvoru.

Prilikom obilaska okolnog terena, u neposrednoj blizini budućeg igrališta za golf, na padini koja dijelom gleda prema dolini Valkadin, otkriven je veći broj gomila od kojih gotovo svaka na sredini ima hrpu kamenja te je postojala pretpostavka kako je riječ o prapovijesnim tumulima. Na tu pretpostavku svakako upućuje i blizina gradina Barafito i Sv. Petar. Započelo je istraživanje jedne od njih na položaju Karpine, od koje je istražena zapadna polovica. Na gomili su se nalazile četiri nepravilno raspoređene rupe obložene kamenjem, koje bi mogle biti dijelovi grobnih komora (SJ 3-6). Međutim, čini se kako su rupe već otprije bile ispražnjene te ni u jednoj od njih nisu pronađeni tragovi ukopa, ali je na samom dodiru sa živcem pronađena određena količina prapovijesne (brončanodobne) keramike. S obzirom na to da su na dodiru s matičnom stijenom pronađeni keramički ulomci, dvjema sondama željelo se provjeriti ponavlja li se jednaka situacija i na okolnom prostoru, što bi upućivalo na postojanje naselja. Obje su sonde bile arheološki negativne. Arheološka istraživanja nisu uspjela potvrditi postojanje prapovijesnih tumula s ljudskim ukopima, kao ni naselja, te se može reći kako je riječ o zasad nerazjašnjenome arheološkom nalazištu. U budućnosti bi bilo korisno sondirati i neke druge gomile na tom položaju, koje bi mogle razriješiti tu situaciju.

Sve arheološke sonde i posebni nalazi snimljeni su geodetskom stanicom, a pokretni arheološki nalazi (keramika, metal, kamen, kosti) prikupljeni su, oprani i sortirani. Pohranjeni su u prostorima Odjela za kopnenu arheologiju HRZ-a u Juršićima.

Literatura

Buršić-Matijašić 2007 Klara Buršić-Matijašić, Gradine Istre: povijest prije povijesti, Pula, 2007.

Demonja 1999 Damir Demonja, Istarske romaničke jednobrodne crkve s istaknutim apsidama, Radovi instituta za povijest umjetnosti, 23, 1999: 17 – 32.

Luka Bekić
Robert Čimin
Josip Višnjić
Tihomir Percan

Summary

The Croatian Restoration Institute carried out protective archaeological investigations and made test digs in the area of the future golf course called Crveni vrh near Savudrija. At Barafit, the existence of a prehistoric hill fort was confirmed, the remaining untouched part being completely investigated. The external wall of the hill fort was not well enough preserved for any reconstruction and presentation of it to be carried out. During testing, immediately by the Church of St Lawrence by Valfontan a new archaeological site was revealed. This is a building of to date undetermined use and

dating, located below the church of today. Archaeological test digs at the sites of Valkadin and Karpine showed that this was not a question of assumed tumuli, as had been at first thought. At Valkadin there was a temporary spring, a geological phenomenon that is, and at Karpine there were no confirmations of the existence of graves or tumuli. But the large number of prehistoric pottery finds suggests that this is in fact an archaeological site. We should not rule out the possibility that after all there were tumuli here, which were despoiled in the prehistoric period, or perhaps investigated archaeologically at the end of the 19th century or in the early 20th century, without there being at the moment any knowledge of this.

Redni broj: 111
Lokalitet: Fažana
Naselje: Fažana
Grad/općina: Fažana
Pravni status: R-299
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U prvoj četvrtini 2007., stručna ekipa Arheološkog muzeja Istre u sastavu: Kristina Džin – voditeljica istraživanja, Ida Koncani Uhač i Davor Bulić – stručni suradnici, provela je zaštitno arheološko istraživanje na trima lokacijama unutar fažanske starogradske jezgre (Džin, Koncani Uhač, Bulić 2007; Džin, Koncani Uhač, Bulić 2007a). Riječ je o prvom sustavnom prikupljanju stratigrafskih arheoloških podataka kulturnog naslijeđa Fažane.

Iako je arheološki nadzor u starogradskoj jezgri Fažane prilikom izgradnje komunalne infrastrukture, počevši od 1909. pa do danas, obavljen u nekoliko navrata, Arheološki muzej Istre ne posjeduje dokumentaciju prethodnih arheoloških istraživanja, koja bi sadašnjim i budućim istraživačima uvelike olakšala interpretaciju arheološke višeslojnosti ispod suvremenih ulica Fažane. Tijekom 2007. zaštitnim istraživanjem obuhvaćene su sljedeće tri lokacije: Župni trg – Sektor 1, Trg sv. Kuzme i Damjana – Sektor 2 i Piazza Grande (Piazza Vecchia) – Sektor 3.

Župni trg

Na lokaciji Župni trg dokumentirana je slojevitost arheoloških formacija na istraženoj površini od 105 m², koje obuhvaćaju vremenski raspon od antičkog razdoblja do 20. st. Izgradnja hidrograđevinskog objekta novijeg datuma onemogućila je cjelovitiji uvid u antičke slojeve. Nakon uklanjanja suvremenog opločenja pokazala se struktura zida koja, kako je naknadno utvrđeno, pripada arhitektonskom sklopu cisterne. Zapremina cisterne nije utvrđena budući da nije bilo moguće utvrditi njenu dužinu, jer je na njenom jugozapadnom dijelu izgrađena obiteljska kuća. Otkopana dužina cisterne iznosi 12,30 m, širina je 7,30 m, a dubina do sačuvane visine zida 2,10 m. Po sredini cisterne, njenom uzdužnom osi, pruža se zid raščlanjen lučnim otvorima. Unutar otkopanog segmenta nalaze se dva luka čiji raspon iznosi 4,20 m. Taj je zid građen od nepravilnih klesanaca povezanih zemljom, dok su lukovi sastavljeni od klinasto priklesanih kamenih blokova. Središnji zid cisterne imao je funkciju konstruktivnog elementa koji je preuzimao opterećenje s krovne konstrukcije cisterne, odnosno s dvaju bačvastih svodova koji su natkrivali cisternu. Vanjski

Lokacije koje su obuhvaćene istraživanjem 2007. godine

Župni trg – Sektor 1, geodetski snimak

zidovi cisterne građeni su od pravilo uslojenih lomljenaca približno jednakih dimenzija povezanih vapnenom žbukom te su s vanjske strane ojačani kontraforima. Vanjski zidovi cisterne široki su 125 cm te su s vanjske strane ojačani kontraforima koji se trapezasto šire prema dnu. Međusobna udaljenost između kontrafora je 1,37 m, a njihove dimenzije na zapadnom zidu cisterne iznose 17x83 cm pri vrhu, odnosno 90x83 cm pri dnu, pri čemu je visina kontrafora 132 cm. Na sjevernom zidu cisterne otkopan je jedan kontrafor dimenzija 45x85 cm pri vrhu, odnosno 85x70 cm pri dnu, visine 60 cm. Vanjski zidovi cisterne građeni su od pravilo uslojenih lomljenaca približno jednakih dimenzija, povezanih vapnenom žbukom. Dno cisterne ožbukano je cementnim mortom, kao i zidovi s njezine unutrašnje strane. Ispod ožbukanog dna nalazi se podloga koju čini pločasto kamenje manjih dimenzija povezano mortom te manji komadi nepravilnog kamenja i manja količina usitnjene opeke, povezani cementnim mortom. Pitanje datacije cisterne ostaje otvoreno. S određenom dozom opreza može se samo pretpostaviti da se na mjestu cisterne, koja je ucrtana na katastarskoj karti iz 1874. godine, nalazila starija, antička cisterna.

Područje istraženo zapadno od cisterne, površine 16 m², koje je omeđeno Brionskom ulicom sa zapada, zapadnim zidom cisterne s istoka te obiteljskom kućom s juga, nosi radni naziv „prostor 1“. Ispod kamenog popločenja suvremene hodne površine utvrđen je antički kulturni sloj koji je činio naboj od fragmentiranih amfora, maslinasto zelena glina te smeđa zemlja. Debljina tog sloja iznosi 25 cm. U približno jednakoj horizontalnoj ravnini nalazila se recentna vapnenica dimenzija 140x210 cm, bez ikakvih zidanih struktura, koja je bila interpolirana u opisani naboj od fragmentiranih amfora. Ispod opisanih jedinica daju se izdvojiti dva sloja: prvi čini smeđa zemlja s većom koncentracijom fragmentiranih amfora debljine 25 cm, a drugi maslinasto zelena glina, debljine 60 cm.

Sjeverno od cisterne istraženo područje od 11 m² nosi radni naziv „prostor 3“. Taj prostor sa sjeveroistočne i jugoistočne strane omeđuju zidovi od kojih je jedan u organskoj vezi s cisternom, tj. čine nastavak njena jugoistočnog zida, dok se drugi, koji je otkopan u segmentu od 1 m, pruža okomito na prethodni. Ispod opločenja hodne površine nalazio se sterilan sloj smeđe zemlje debljine 20 cm, ispod kojeg su otkopane recentne instalacije za vodu, koje više nisu bile u uporabi. Uokolo šahta nalazio se naboj od nepravilnog kamenja debljine 15 – 20 cm. Jedan manji dio tzv. prostora 3 ostao je intaktan u recentnim intervencijama, te je na tom prostoru od svega 1 m² površine, definirana stratigrafska jedinica koju su činile fragmentirane amfore na apsolutnoj visini od 1,61 m, što je jednako visini naboja od fragmentiranih amfora u tzv. prostoru 1. Ispod spomenutih slojeva nalazila se stratigrafska jedinica koju je sačinjavala smeđa zemlja s dosta nalaza fragmentiranih amfora, debljine 25 cm. U daljnjem vertikalnom slijedu arheoloških slojeva definiran je zemljani sloj s manjom koncentracijom nalaza od prethodnih slojeva, čija ukupna debljina iznosi 80 cm, zatim sloj crvenkasto smeđe zemlje sa sitnim kamenjem bez nalaza keramike, debljine 5 – 10 cm, ispod kojeg je dokumentiran sloj pepela i gara debljine 13 cm.

Trg sv. Kuzme i Damjana

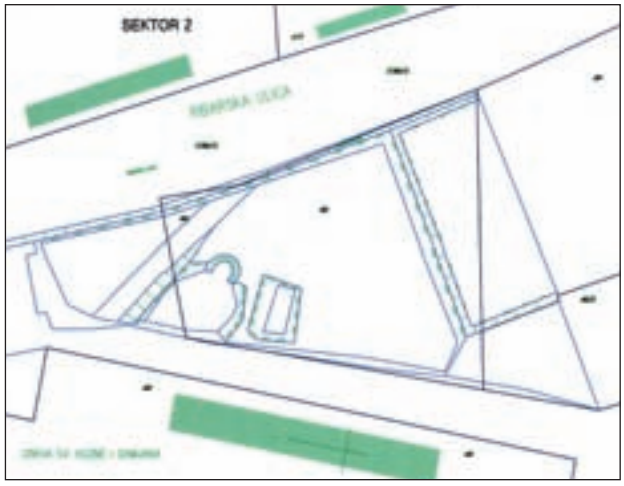
Na Trgu sv. Kuzme i Damjana istražena je površina od približno 60 m². Slično kao i na Župnom trgu, i ondje su dokumentirani kompaktni slojevi fragmentiranih amfora, ali i ulomaka keramičke troske, sirove zeleno-žute gline,

Župni trg, ojačanje cisterne s vanjske strane (kontrafori)

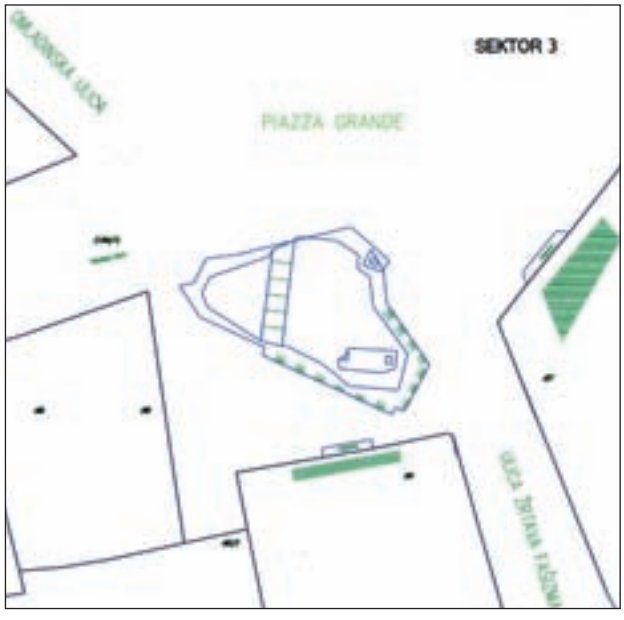

Župni trg, „prostor 1“ s nabojem od fragmentiranih amfora

Trg sv. Kuzme i Damjana – Sektor 2, geodetski snimak

te tegule koje su zastupljene u znatno manjem broju od amfora. Zbog relativno niske nadmorske visine Župnog trga, s iskopom se ubrzo stiglo do morske razine te, nažalost, ni uz pomoć pumpi za vodu nije bilo moguće točno odrediti debljinu sloja koji su činile fragmentirane amfore, a čija je dokumentirana debljina iznosila 100 cm. Osim debelih i kompaktnih slojeva keramičkih proizvoda i poluproizvoda, na toj su lokaciji otkopana dva zida sačuvana u temeljima, jedan iznad drugog. Zidovi se pružaju približno u istom smjeru (sjeveroistok-jugozapad). Donji zid građen je od pravilno uslojenog kamena lomljenca povezanog vapnenom žbukom. Na taj zid sjeo je mlađi, sazdan od nepravilno obrađenog i uslojenog kamenja, također povezanog vapnenom žbukom. Šezdeset centimetra jugoistočno od zidova otkopan je bunar kružnog tlocrta, građen od nepravilnog kamenja vezanog žbukom. Vanjski promjer bunara iznosi 1,1 m, a unutrašnji 0,65 cm. Kako bi se dobila vertikalna stratigrafija bunara, on je sa svoje južne strane razidan. Unutar bunara definiran je sloj

Piazza Grande – Sektor 3, geodetski snimak

crvenkaste zemlje bez nalaza, a ispod njega nalazio se sloj morskog pijeska, školjaka i životinjskih, uglavnom ptičjih kostiju. Ispod tih slojeva dokumentiran je treći, crni masni sloj u kojem su pronađeni cjeloviti primjerci keramičkoga kuhinjskog posuđa, oslikanoga i glaziranog te veća količina staklenih predmeta, uglavnom staklenih čaša, koji datiraju u 18. st.

Piazza Grande

Istražena sonda na Piazzi Grande (*Piazza Vecchia*) zauzima površinu od 14 m². U toj probnoj sondi otkriven je zid sagrađen u tehnici suhozida, otkopan u dužini od 3 m, građen pločastim kamenjem s tendencijom pravilnog uslojavanja. U neposrednoj blizini zida otkopani su ostaci podloška nosača stupova tijeska. Riječ je o dvama sekundarno uporabljenim kamenim blokovima, od kojih je jedan u svojoj prvobitnoj uporabnoj funkciji bio dio vijenca, te se na jednoj dužoj strani nalazi sima duga 1,5 m, dok je pri prenamjeni taj blok s gornje strane dobio dva četvrtasta udubljenja. Na drugom komadu, sačuvane dužine 0,5 m, vidljiva je profilacija u obliku dvaju horizontalnih žljebova na bočnoj strani, a s gornje strane ima jedno četvrtasto udubljenje. Dva metra jugoistočno od iskopanih kamenih elemenata, na uglu privatne kuće, Piazza Grande, kućni broj 1, uzidan je nadgrobni spomenik koji je također u sekundarnoj uporabi poslužio kao podložak tijeska. Prema zapažanjima A. Gnirsa iz 1910. godine, približno na sredini toga trga također je zabilježen kameni blok dužine oko 2 m, s dvama četvrtastim udubljenjima (Gnirs 1910: 81). Različito od drugih dviju istraženih lokacija, na toj poziciji nisu utvrđeni debeli kompaktni slojevi fragmentiranih amfora, već su većim dijelom otkriveni brojni ulomci gruboga kuhinjskog keramičkog posuđa, manji broj ulomaka amfora tipa Dressel 6 B te veći broj čepova za amfore ukrašenih s po pet koncentričnih kružnica ili s dvama koncentričnim krugovima između kojih se nalazi niz od pet bradavičastih ispupčenja. Još je 1909. godine A. Gnirs prilikom nadzora pri postavljanju komunalne infrastrukture u starogradskoj jezgri Fažane naišao na debele i kompaktne slojeve ulomaka amfora, odnosno otpadnoga keramičkog materijala koji je u procesu proizvodnje oštećen te je bio odbačen. Istraživanja iz 2007. potvrdila su Gnirsova opažanja, te su stratigrafskim iskopavanjem prikupljeni podaci o točnoj poziciji i dimenzijama pojedinih stratigrafskih jedinica. Nalazi ostataka podložaka nosača stupova tijeska na Piazzi Grande, veće količine poklopaca amfora, kao i nedostatak debljih slojeva keramičkog otpada, također idu u prilog Gnirsovim pretpostavkama o smještaju proizvodnog pogona za preradu maslina na toj lokaciji, odnosno u neposrednoj blizini keramičarskog pogona, gdje su se fažanske amfore punile domaćim uljem te su plasirane na tržište u kontinentalne, sjeverne krajeve Carstva (Italiju, Norik i Panoniju).

Osim rimskih ostataka materijalne kulture, dokumentirana je kulturna višeslojnost koja seže do najnovijih vremena, što govori o nastanku, razvoju i životu naselja smještenog nasuprot brijunskog otočja, koje je od svog osnutka bilo gospodarska i socijalna poveznica između toga slikovitog otočja i kopna.

Literatura

Džin, Koncani Uhač, Bulić, 2007 K. Džin, I. Koncani Uhač, D. Bulić, Najnovija arheološka istraživanja u starogradskoj jezgri Fažane, Fažanski libar, 2, Fažana, 2007: 9 – 23.
Džin, Koncani Uhač, Bulić, 2007a K. Džin, I. Koncani Uhač, D. Bulić, Arheološka istraživanja stare gradske jezgre Fažane, Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 2007: 61 – 73.
Gnirs 1910 A. Gnirs, Eine römische Tonwarenfabrik in Fasana bei Pola, Jahrbuch für Altertumskunde, 4, Wien, 1910: 79 – 88.
Gnirs 1910a A. Gnirs, Eine antik-römische Tonwarenfabrik und ihr Warendepot bei Pola, Jahresheften des Österreichischen archäelogischen Institutes 13, Wien, 1910: 95 – 103.
Gnirs 1911 A. Gnirs, Fasana: Neue Funde aus der Figlina des C. Laekaniu Bassus, Jahresheften des Österreichischen archäelogischen Institutes 14, Wien, 1911: 35 – 39.

Kristina Džin
Davor Bulić

Summary

In the first three months of 2007, the Archaeological Museum of Istria conducted archaeological research at three locations in the historical heart of Fažana. The study provided the first systematic gathering of stratigraphic archaeological data concerning the cultural heritage of Fažana. Unfortunately, the Archaeological Museum of Istra does not have documentation from previous excavations, data that would certainly be very useful to help present day and future researchers to interpret single stratigraphic units. The former excavations were conducted at the beginning and in the second half of the 20th century, when town's infrastructural works were under way.
All three of the researched sites, namely, Župni trg, Trg Sv. Kuzme i Damjana and Veliki trg, held numerous remains of the ancient world. There was clear evidence of the already known production of Dressel 6B type of amphora in layers rich with ceramic products and semi-manufactured ceramic products. These were produced in a workshop owned by the senatorial family Laecanii in the first half and the middle of the 1st century AD. Two imperial seals were found, unfortunately without the name of the *princeps*. They are evidence in favour of the thesis according to which the workshop complex (*officinae*) passed from private to imperial ownership after the death of Gaius Laecanius Bassus the Younger in 78 AD.
Besides the remains of Roman culture, traces of other cultures were found that could be dated throughout history all the way to the present time. The remains tell us the story of the founding, the development and the life of the town looking onto the islands of Brijuni. Since its very beginning, the settlement has been an economic and social bridge between those picturesque islands and the mainland.

Redni broj: 112
Lokalitet: Guran – crkva sv. Šimuna, srednjovjekovno naselje Guran, crkva sv. Cecilije
Naselje: Guran
Grad/općina: Vodnjan
Pravni status: P- 129 (Sv. Šimun), P-1367 (Sv. Cecilija)
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervacija

Tijekom kolovoza i rujna 2007., na području srednjovjekovnoga naselja Gurana u južnoj Istri, vođena je šesta kampanja arheoloških istraživanja koja se odvijaju u sklopu međunarodnoga znanstvenog projekta. Stručni voditelj istraživanja je prof. dr. Miljenko Jurković, a istraživanja te cjelokupan projekt vodi Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu, u suradnji sa Sveučilištem u Ženevi te Kantonalnom službom Ženeve za arheologiju i Konzervatorskim odjelom u Puli. Projekt je većim dijelom financirao strani partner, a dio sredstava osigurao je Grad Vodnjan.

Sustavno istraživanje guranskih spomenika započelo je 2002., revizijskim iskopavanjima trobrodne bazilike i crkve sv. Šimuna koje su tijekom 50-ih godina prošloga stoljeća djelomice istražene (Marušić 1963.). Tijekom treće kampanje istraživanja su proširena na područje srednjovjekovnoga naselja Gurana, a od 2005. i na crkvu sv. Cecilije. Tijekom kampanje 2007. obavljena su zaključna istraživanja crkve sv. Šimuna te su nastavljena iskopavanja na području srednjovjekovnoga naselja. Ove je godine iznimne rezultate dala treća kampanja arheoloških iskopavanja crkve sv. Cecilije, koja je smještena otprilike 600 m sjeverozapadno od naselja. Arheološkim istraživanjima guranskih spomenika (župne i grobljanske crkve, zidina i kuća srednjovjekovnog naselja) nastoje se razjasniti pitanja naseljavanja ruralnog prostora tijekom kasne antike i ranoga srednjeg vijeka. Usporedo s istraživanjima, odvija se konzervacija istraženih spomenika, a predviđa se i uređenje arheološkog parka te prezentacija nalaza u muzeju u Vodnjanu, koji je u fazi formiranja.

Crkva sv. Šimuna
Postojeća manja crkva sv. Šimuna (13,6x8,4 m) nalazi se 350 m južno od trobrodne bazilike. Riječ je o romaničkoj dvoranskoj crkvi ravnoga začelja s trima upisanim apsidama, a prostor svetišta bio je odijeljen od prostora za vjernike kontinuiranom oltarnom ogradom. U doba kasnoga srednjeg vijeka crkva je ugradnjom dva para zidanih stupaca pretvorena u trobrodnu. Rezultati višegodišnjih revizijskih arheoloških istraživanja omogućili su utvrđivanje precizne kronološke sekvence te su u potpunosti promijenili dosadašnje spoznaje o toj kultnoj građevini. Prva crkva, izgrađena krajem 8. st., produžena je prema zapadu prije izgradnje postojeće građevine koja je izgrađena tijekom prve polovine 11. st., djelomice rabeći južni zid prethodnih dviju faza. I dok se za građevinu prve faze tek djelomice mogu odrediti dimenzije, druga je faza bolje dokumentirana. Iako joj se ne može sa sigurnošću odrediti oblik začelja, prema pronađenom fragmentu vapnene podnice mogu su pretpostaviti dimenzije crkve

Guran – crkva sv. Šimuna, pogled sa zapada (foto: M. Berti)

(9,8x4,3 m) te ustvrditi da je bila zaključena ravnim zidom. U istraživanjima oko crkve pronađeno je nekoliko grobova, ponajviše unutar suhozidom ograđenoga trapezoidnog prostora ispred pročelja crkve. Upravo su iskopavanjima toga prostora, koji je bio privilegirano mjesto ukopa tijekom stoljeća, te daljnjim iskopavanjima prostora južno od postojeće crkve, gdje je u potpunosti istraženo ziđe prigrađeno uz perimetralni zid, zaključena višegodišnja istraživanja crkve sv. Šimuna.

U iskopavanja unutar ograđenoga prostora zapadno od pročelja crkve, koji je od 11. st. bio privilegirano mjesto ukopa, pronađeno je šest ukopa ograđenih kamenim zidićima (sa ili bez uporabe veziva), poredanih u dva reda od tri groba, dok su grobovi otkriveni u prijašnjim istraživanjima (T 14, T 15 i T 24) ponovo očišćeni i detaljno iscrtani. Gotovo su svi grobovi tijekom vremena dozidavani i povišeni kako bi mogli primiti sukcesivne ukope, te je vjerojatno riječ o obiteljskim grobnicama. Orijentacija prve ograde (koja je mjestimice sačuvana u visini dvaju redova nepravilnih lomljenaca povezanih svijetlim vapnenim mortom) razlikuje je od orijentacije crkve te je vjerojatno uzrokovana položajem ceste koja je vodila prema naselju Guranu. U prostor se ulazilo kroz otvor u zapadnome zidu ograde koji je u osi ulaza u crkvu. Sukcesivni ukopi i općenito povišenje terena razlog su povišenja ograde funeralnoga prostora i povišenja poda unutar crkve krajem srednjovjekovnoga razdoblja.

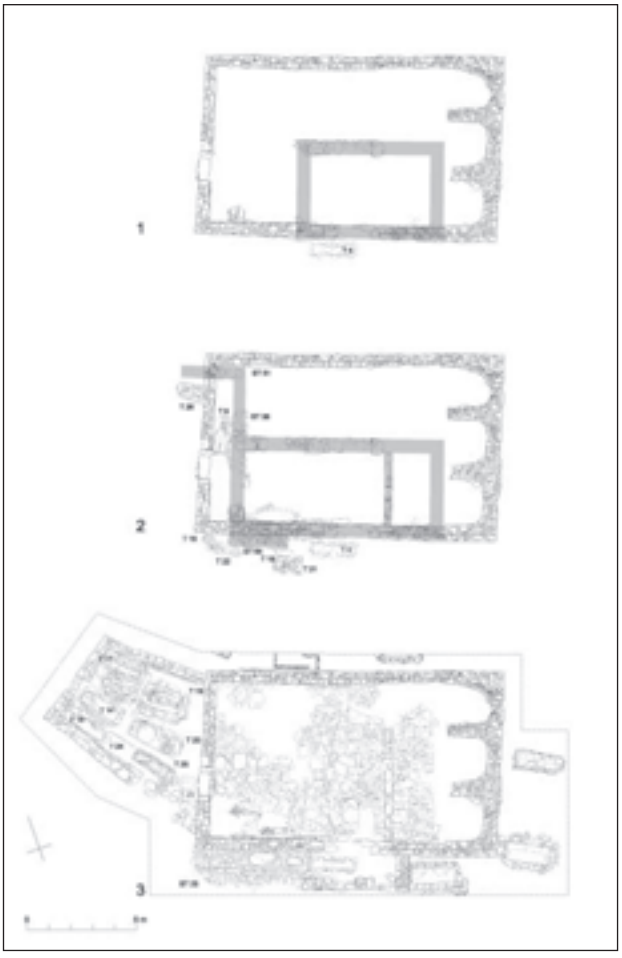
Tijekom iskopavanja južnoga sektora, u potpunosti je istraženo i južno pročelje crkve te su dobiveni novi podaci koji su potvrdili hipoteze o fazama njezine izgradnje. U strukturi južnoga zida postojeće crkve otkriven je jugozapadni ugao prve kultne građevine, kao i dio zida koji pripada drugoj građevinskoj fazi, kada dolazi do produženja crkve prema zapadu. Naposljetku, jasno je uočen dio zida koji pripada trećoj građevinskoj fazi. Svi grobovi pronađeni u tom sektoru (T 16, 18 i 22) evidentno su nastali nakon izgradnje zidane strukture (ST 25) prigrađene uz južni perimetralni zid crkve koja je kronološki vezana uz drugu građevinsku fazu. Postupnom demontažom te strukture, radi utvrđivanja njezine funkcije i konteksta izgradnje, nije pronađen ni jedan element koji bi joj pripisao funeralnu funkciju. Grob T 16 jedini je grob u kojemu je pronađen prilog – dvije kružne brončane pojasne ploče smještene na vrhu bedrenih kostiju. Što se tiče datacije grobova, čini se da ni jedan nije prethodio izgradnji prve kultne građevine, a jedino je grob T 4, koji je bio istražen 50-ih godina prošloga stoljeća i datiran u rani srednji vijek, moguće povezati s tom građevnom fazom Sv. Šimuna.

Srednjovjekovno naselje

Na temelju prospekcije, u trećoj kampanji istraživanja otkriveni su segmenti zidina izvedenih u tehnici suhozida s monumentalnim vratima na manje od 100 m jugozapadno od velike bazilike (Terrier, Jurković, Matejčić 2005). Tijekom triju istraživačkih kampanja otkriven je dio sjevernoga poteza obrambenog zida naselja. Na zapadnom kraju istraženog dijela otkrivena je masivna konstrukcija koja možda čini obrambenu kulu, dok su istraživanjima segmenta zidina

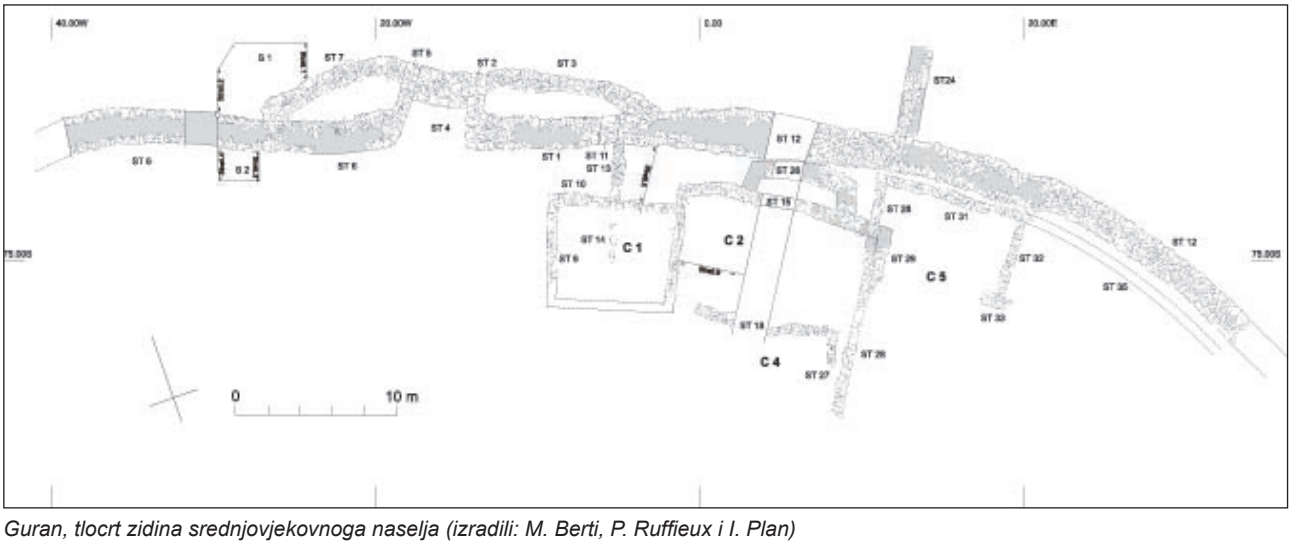
istočno od monumentalnog ulaza otkrivene dvije prostorije unutar perimetra naselja (Terrier, Jurković, Matejčić 2007). Stratigrafske analize materijala prikupljenog u različitim slojevima nastalima tijekom stoljeća, omogućile su njegovu dataciju na temelju rezultata analize C-14 ostataka kostiju i ugljena. Zahvaljujući tim analizama, skupine keramičkog materijala iz istih slojeva preciznije su datirane, te one čine prvu važnu referencu za daljnju analizu toga materijala. Trenutačno je moguće konstatirati da prvi horizont naselja, odnosno njegovu izgradnju, valja smjestiti u razdoblje ranoga srednjeg vijeka (tijekom karolinške epohe), dok je naselje vjerojatno napušteno krajem srednjega vijeka, možda već tijekom 14. st. Tijekom kampanje 2007. nastavljeno je istraživanje segmenta zidina istočno od monumentalnih vrata, kao i dijela naselja izgrađenog uz obrambeni zid. Kao i uvijek, istraživanjima je prethodilo krčenje guste vegetacije te zone, a zidovi i strukture koje su otkrivene nakon uklanjanja humusnoga sloja pokazuju kompleksnu relativnu kronologiju. Zapravo, pojavio se cijeli kompleks sačinjen od međusobno prislonjenih prostorija, koji prati smjer pružanja zidina. Ove godine nije bilo detaljnijih istraživanja toga sektora budući da su ona planirana tijekom sljedećih kampanja. Otkriveno je novih dvadesetak metara istočnoga trakta zidina koji se nakon lagano zaobljena ugla ravno nastavljaju. Široke su oko dva metra, a lica im se sastoje od nepravilnih redova velikih nepravilnih kamenih blokova, dok je za ispunu rabljen također nepravilan lomljenac manjega formata. Guranski obrambeni zid bio je relativno nizak te je bio dopunjen superstrukturom od drveta, budući da tragovi zidane nadogradnje nisu pronađeni.

U nastavku istraživanja, istočno do prostorija C1 i C2 otkriveno je mnoštvo zidova obećavajuće relativne kronologije, koji su većim dijelom dokumentirani. Identificirane su konstrukcije čije pružanje prati smjer pružanja bedema. Na temelju obilježja tehnike gradnje moguće ih je povezati s prostorijom C1 koja je istražena tijekom prethodnih kampanja (Terrier, Jurković, Matejčić 2007). Također je, na temelju dimenzija pojedinih prostora, primamljivo pokušati interpretirati tu zonu kao jednu stambenu četvrt sačinjenu od međusobno prislonjenih građevina. Ako se pak povežu

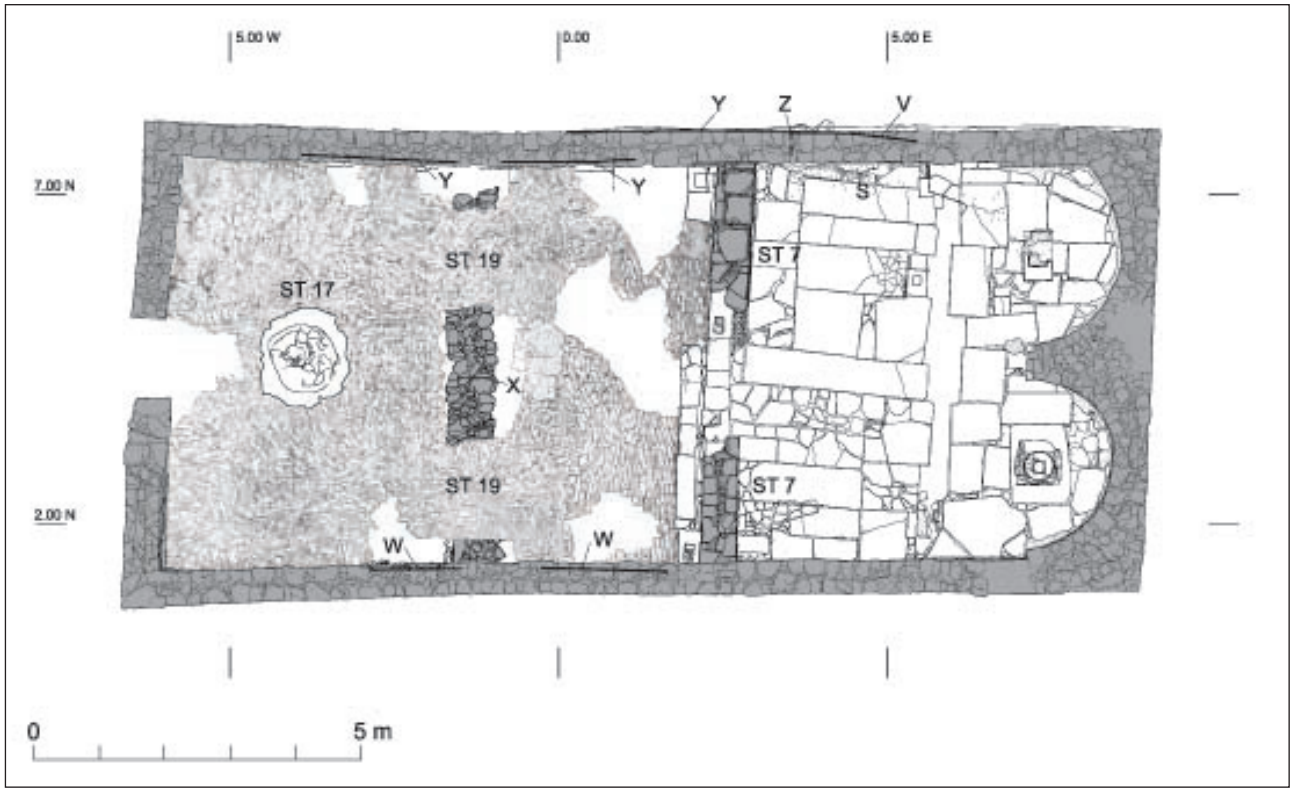

Guran – crkva sv. Šimuna, tlocrti triju faza (izradili: M. Berti, D. Burnard i I. Plan)

s rezultatima analize C-14 žbuke iz prostorije C1, možda je riječ o konstrukcijama izgrađenima na samom kraju ranoga srednjeg vijeka, no tek će buduća istraživanja dati precizan odgovor na to pitanje. Tijekom kampanje 2007. pronađeni su brojni ulomci keramike iz sloja zemlje i humusa koji je

Guran, tlocrt zidina srednjovjekovnoga naselja (izradili: M. Berti, P. Ruffieux i I. Plan)

Guran – crkva sv. Cecilije, tloct i fotomontaža popločenja broda (izradila: M. Berti)

prekrivao otkriveno zide. Iako je trenutačno nemoguće precizno odrediti njihovu dataciju, utvrđeno je da su svi ulomci srodni već obrađenom keramičkom materijalu te da pripadaju srednjovjekovnoj keramici (Ruffieux 2006). Ni jedan ulomak ne pripada recentnijim razdobljima, što potvrđuje pretpostavljeno vrijeme napuštanja naselja.

Crkva sv. Cecilije

Ta crkva pomalo trapezoidna oblika (dugačka je 15,45 m, dok je širina začelja 7 m, a pročelja 7,4 m) nalazi se na otpilike 600 m sjeverozapadno od naselja. Riječ je o crkvenoj građevini s ravnim začelnim zidom u koji su upisane dvije apside, tipološka inačica koja je relativno česta za srednjovjekovnu crkvenu arhitekturu Istre. Donekle nepravilan tlocrt sjeverne apside te ulomak pletera ugrađen u njezino zide, daju naslutiti da je postojeća crkva rezultat pregradnji te da je postojanje više konstruktivnih faza vrlo izgledno. Tijekom kampanje 2007. nastavljeno je istraživanje unutrašnjosti crkve, radi otkrivanja građevinskih faza koje su prethodile izgradnji postojeće crkve. U nekoliko sondi, koje su otvorene na mjestima gdje je popločenje od okomito postavljenih lomljenaca manjega formata bilo uništeno, otkriven je zid paralelan s pročeljem crkve. Na mjestima gdje se on spaja s bočnim zidovima, nalaze se već uočene nepravilnosti u njihovoj strukturi, što je učvrstilo hipotezu o slojevitosti toga spomenika. Naime, sjeverni zid djelomice počiva na starijoj konstrukciji različite orijentacije, a slična je situacija uočena na unutrašnjem licu sjevernoga te na jednome segmentu južnoga zida. Na temelju dosadašnjih istraživanja utvrđene su četiri građevinske faze, od kojih jednu zasigurno treba smjestiti u karolinško razdoblje. Naime, tijekom kampanje otkriveni su brojni fragmenti skulpture. Najbrojniji su fragmenti tranzena, koji su pronađeni u urušenim slojevima duž južnog i sjevernog perimetralnog zida postojeće crkve. Oni su omogućili rekonstrukciju prozorskih rešetaka broda, koja potvrđuje da su svi bočni otvori imali slične prozorske rešetke – običan polukružno zaključen pravokutan okvir sa šest pravokutnih polja, po dva u svakome od tri reda. Mjesto njihova nalaza uvjerljivo svjedoči o rasporedu i položaju prozora, posebice nalaz tranzene koja je pripadala prvome prozoru sjevernoga zida, a koja je razlomljena, ali čitava, pronađena u njegovu podnožju. I ovogodišnja kampanja bila je bogata i nalazima ulomaka skulpture koji pripadaju liturgijskome namještaju (arhitrav, plutej, ulomci kapitela).

Drugi dio programa istraživanja lokaliteta odnosio se na čišćenje urušenih slojeva duž južnog i sjevernoga zida crkve. Za taj dio radova djelomice je rabljen mehanički iskop uz stalan arheološki nadzor. Uklonjen je sloj visok od 0,5 do 1 m te je pripremljen teren za detaljna arheološka istraživanja koja su predviđena za sedmu kampanju 2008. godine. Naime, tijekom kampanje 2006., kada se uklanjao urušen sloj duž začelja crkve te uz istočnu polovicu sjevernoga perimetralnog zida, utvrđeno je da je moguća mehanizacija tog dijela iskopavanja, budući da je navedeni sloj mahom sterilan. Za sljedeću kampanju predviđen je nastavak istraživanja crkve sv. Cecilije i njezine neposredne okolice, odnosno prostora južno i sjeverno od postojeće građevine. Također se planira nastavak arheoloških istraživanja na području srednjovjekovnoga naselja, posebice dijela koji se prostirao uz istočni krak zidina. Naposljetku, nakon

izrade projekta konačne prezentacije i konzervacije u potpunosti istražene crkve sv. Šimuna, planirani su zaključni konzervatorski radovi.

Literatura

Jurković, Marić 2006 M. Jurković, I. Marić, Guran, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 240 – 242.
Jurković, Terrier, Marić 2007 M. Jurković, J. Terrier, I. Marić, Guran, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 229 – 233.
Marušić 1963 B. Marušić, Dva spomenika ranosrednjovjekovne arhitekture u Guranu kod Vodnjana, Starohrvatska prosvjeta, 8-9, Split, 1963: 121 – 149.
Ruffieux 2006 Ph. Ruffieux, La céramique de la basilique à trois nefs de Guran en Istrie (Croatie), HAM, 12, Zagreb – Motovun, 2006: 270 – 279.
Terrier, Jurković, Matejčić 2003 J. Terrier, M. Jurković, I. Matejčić, La basilique à trois nefs de Guran en Istrie: première campagne de fouilles, HAM, 9, Zagreb – Motovun, 2003: 433 – 438.
Terrier, Jurković, Matejčić 2004 J. Terrier, M. Jurković, I. Matejčić, La basilique à trois nefs, l'église Saint-Simon et l'ancien village de Guran en Istrie (Croatie): seconde campagne de fouilles archéologiques, HAM, 10, Zagreb – Motovun, 2004: 267 – 282.
Terrier, Jurković, Matejčić 2005 J. Terrier, M. Jurković, I. Matejčić, La basilique à trois nefs, l'église Saint-Simon et l'ancienne agglomération de Guran en Istrie (Croatie): troisième campagne de fouilles archéologiques, HAM, 11, Zagreb – Motovun, 2005: 325 – 341.
Terrier, Jurković, Matejčić 2006 J. Terrier, M. Jurković, I. Matejčić, Les sites de l'église Saint-Simon, de la basilique à trois nefs, de l'agglomération de Guran et de l' l'église Sainte-Cécile en Istrie (Croatie). Quartième campagne de fouilles archéologiques, HAM, 12, Zagreb – Motovun, 2006: 253 – 270.
Terrier, Jurković, Matejčić 2007 J. Terrier, M. Jurković, I. Matejčić, Les sites de l'église Saint-Simon, de la basilique à trois nefs, de l'agglomération de Guran et de l' l'église Sainte-Cécile en Istrie (Croatie). Cinquième campagne de fouilles archéologiques, HAM, 13/2, Zagreb – Motovun, 2007: 393 – 410.

prof. dr. sc. Miljenko Jurković
dr. sc. Jean Terrier
mr. sc. Iva Marić

Summary

During 2007, the sixth campaign of archaeological investigation into the area of the medieval settlement of Guran in southern Istria was conducted. Investigations into the Church of St Simeon and in the area of the medieval village were continued, exceptional results being obtained from the third campaign of archaeological investigations into the Church of St Cecilia. Through the archaeological investigations of these heritage structures in Guran (parish and cemetery church, the walls and houses of the medieval settlement) an attempt is being made to explain the issue of the population of the rural space during Antiquity and the Middle Ages.

Investigations into the Church of St Simeon were brought to a complete close, having made it possible to determine the chronological sequence. The first church, built at the end of the 8th century, was extended to the west before the construction of the existing building, put up during the first half of the 11th century, making partial use of the south wall of previous phases. Then came further investigations into the space south and west of the existing church, where a smaller cemetery extended. The space bounded by a dry stone wall west of the facade was the favoured burial space during the centuries, in tombs on the whole made of local stone.
In the space of the medieval settlement of Guran, the remains of which were found less than 100 m southwest of the basilica with nave and two aisles new segments of town walls in the area to the east of the monumental gate have been found. A whole complex has come to light, composed of areas backed onto each other, following the course of the walls. The C-14 dating of organic specimens put the origin of the settlement at the very end of the early Middle Ages, while its abandonment could be fixed in the 15th century.
Archaeological research within the perimeter walls of the Church of St Cecilia were continued for the sake of discovering the building phases that preceded the construction of the existing church. In some test digs that were started at places where the paving of vertically placed rubble was destroyed, a wall parallel with the facade of the church was found, confirming the hypothesis of the complexity of the area. At the places were this was joined to the side walls there are a number of irregularities in the structure. Numerous fragments of sculpture, on the whole parts of liturgical furnishing and archaeological sculpting, have been found. Most numerous are fragments of transennas, and the places in which they were found are convincing witnesses as to the distribution and size of the windows, particularly those that belonged to the first window of the northern wall, which is shattered but whole and found at the base.

Redni broj: 113
Lokalitet: Istarski ipsilon
Naselje: –
Grad/općina: –
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: rekognosciranje

Za potrebe BINA ISTRE d.d., u razdoblju od 10. srpnja do 21. kolovoza 2007., djelatnici Arheološkog muzeja Istre u Puli obavili su rekognosciranje trase poluautoceste Istarskog ipsilona od Pule do Rogovića i Umaga. Stručni voditelj rekognosciranja bio je Darko Komšo, a nositelj projekta Arheološki muzej Istre u Puli. Radove je financirala BINA ISTRA d.d.

Područje planirane trase druge faze Istarskog ipsilona od Pule do Rogovića i Umaga, dugo je oko 91 km i prolazi područja iznimno bogata arheološkim nalazištima, etnografskim lokalitetima te kulturnim i povijesnim krajolicima.

IY PRU 70 Bačva, nalazište i izabran materijal (foto: T. Bradara)

Velik dio trase Istarskog ipsilona prekriven je vegetacijom, zbog čega nije bilo moguće u potpunosti utvrdili granice prostiranja arheoloških nalazišta, ni detaljno pregledati navedeno područje.
Na temelju dostavljene dokumentacije, terenskih podataka, topografskih karti, prethodnih izvještaja kustosa u Arhivi Arheološkog muzeja Istre te uvidom u stručnu literaturu, ukupno je zabilježeno 94 od prije znanih i potencijalnih arheoloških, etnoloških i speleoloških lokaliteta. Od navedenog broja 59 su arheološki, 27 pojedinačni ili grupni etnološki (kažuni), 3 povijesna i 5 speleoloških lokaliteta. U ovom radu navedeno je 47 arheoloških nalazišta koja se nalaze unutar zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona.

1. IY PRU 001 Stancija Petriš – kremeni artefakt i keramika. Potencijalno arheološko nalazište. Nalaz kremenog artefakta i antičke keramike u polju 400 metara sjeverno od stancije Petriš.

2. IY PRU 002 Stancija Peličeti – antička *villa rustica*. Rimska *villa rustica* u potpunosti je istražena 2005. i 2006., tijekom izrade trase poluautoceste Pula – Vodnjan. Datira se od polovine 1. st. pr. Kr. do 6. st. Zabilježene su tri građevinske faze i sadrži tri vodospreme.

3. IY PRU 003 Loborika – keramika. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz antičke keramike uz trasu Istarskog ipsilona, i to ulomka amfore tipa Dressel 2, što upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi ili u njenoj blizini.

4. IY PRU 004 Loborika – ulomci tegula. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz ulomaka tegula uz trasu Istarskog ipsilona, što upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi ili u njenoj blizini.

5. IY PRU 005 Loborika – keramika. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz antičke keramike uz trasu Istarskog ipsilona, što upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi ili u njenoj blizini.

6. IY PRU 006 Loborika – gromače. Potencijalan arheološki lokalitet. Na području uz trasu nalaze se gromače, što upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi ili u njenoj blizini.

7. IY PRU 007 Loborika – keramika. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz antičke keramike uz trasu Istarskog ipsilona, što upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi ili u njenoj blizini.

8. IY PRU 008 Durin – kremene izrađevine. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz kremene izrađevine uz trasu Istarskog ipsilona, što upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi ili u njenoj blizini.

9. IY PRU 009 Durin, Muntić – keramika, kremene i polirane izrađevine. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz kremenih izrađevina i alatki, ulomaka poliranih sjekira i keramike uz trasu Istarskog ipsilona, što upućuje na moguće prapovijesno i antičko arheološko nalazište na trasi ili u njenoj blizini.

10. IY PRU 011 Durin – kažun i kremene izrađevine. Etnografski i potencijalan arheološki lokalitet; kažun uz trasu Istarskog ipsilona u čijoj su blizini prikupljeni nalazi kremenih izrađevina.

11. IY PRU 012 Detofi – suhozid s antičkim nalazima. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalazi brojnih ulomaka antičkih tegula i keramike na suhoziđu uz samu trasu Istarskog ipsilona u dužini većoj od 100 metara, što upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi ili u njenoj blizini.

12. IY PRU 015 Vodnjan – kremene izrađevine, keramika i staklo. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz kremenih izrađevina, te ulomaka keramike i antičkog stakla uz trasu Istarskog ipsilona, što upućuje na moguće prapovijesno i antičko arheološko nalazište na trasi ili u njenoj blizini.

13. IY PRU 017 Vodnjan – višeslojno nalazište. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz kremenih izrađevina i alatki, ulomaka prapovijesne i antičke keramike te stakla uz trasu Istarskog ipsilona, što upućuje na moguće prapovijesno i antičko arheološko nalazište na trasi ili u njenoj blizini, vjerojatno na južnim obroncima brda Sv. Jakova.

14. IY PRU 019 Vodnjan, Sveti Jakov – prapovijesna gradina i antička keramika. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz kremenih izrađevina i antičke keramike uz trasu Istarskog ipsilona, što upućuje na moguće prapovijesno i antičko arheološko nalazište na trasi ili u njenoj blizini. Riječ je o prapovijesnoj gradini s ulomcima antičkih tegula.

15. IY PRU 021 Vodnjan, Sveti Jakov – gromača. Potencijalan arheološki lokalitet. Velika gromača u blizini prapovijesnih gradina Sv. Jakov i Mulin, djelomice uništena od posljednjeg rekognosciranja.

16. IY PRU 025 Stancija Cecilija – prapovijesno nalazište. Arheološko nalazište otkriveno tijekom izgradnje poluautoceste Istarski ipsilon, dionica Pula – Vodnjan. Prikupljena je veća količina kremenih izrađevina, kao i ulomak polirane sjekire, što upućuje na arheološko nalazište iz razdoblja neolitika/bakrenog doba.

17. IY PRU 030 Sv. Kirin – kremene izrađevine i keramika. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz kremenih izrađevina i keramike uz trasu Istarskog ipsilona, što upućuje na moguće arheološko nalazište.

18. IY PRU 031 Sv. Kirin – kremene izrađevine, keramika i kosti. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz kremenih izrađevina, keramike, stakla, kosti i ljuštura morskih mekušaca uz trasu Istarskog ipsilona, što upućuje na moguće arheološko nalazište.

19. IY PRU 040 Krmed – gromače. Potencijalan arheološki lokalitet. Na području uz trasu nalaze se gromače, što upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

20. IY PRU 041 Smoljanci – ruševine crkve sv. Jurja? Potencijalan arheološki lokalitet. Prema predaji, žitelji sela Smoljanaca tvrde kako se na navedenoj poziciji nalaze ruševine crkve sv. Jurja. Uz samu trasu vidljive su gromače velikog kamenja.

21. IY PRU 042 Smoljanci – keramika. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz ulomaka keramike upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

22. IY PRU 048 Kanfanar – gromača. Potencijalan arheološki lokalitet. Na području uz trasu nalazi se gromača, što upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

23. IY PRU 052 Kanfanar – gromača. Potencijalan arheološki lokalitet. Na području uz trasu nalazi se gromača, što upućuje na moguć arheološki ili etnografski lokalitet.

24. IY PRU 056 Žminj – gromača. Potencijalan arheološki lokalitet. Na području uz trasu nalazi se gromača, što upućuje na moguć arheološki ili etnografski lokalitet.

25. IY PRU 060 Mrgani – antički nalazi. Potencijalan arheološki lokalitet. Tijekom izgradnje trase Istarskog ipsilona od Mrgana do Medaka 1988. godine, južno od sela Mrgana zabilježeni su nalazi brojnih ulomaka antičkih tegula i keramike, što upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

26. IY PRU 063 Katun – keramika. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz ulomaka keramike upućuje na arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

27. IY PRU 064 Katun – keramika. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz ulomaka keramike upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

28. IY PRU 065 Pršurići – prapovijesna keramika. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz ulomaka prapovijesne keramike upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

29. IY PRU 066 Pršurići – tegule. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz ulomaka tegula upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

30. IY PRU 067 Bačva – prapovijesna i antička keramika. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz ulomaka prapovijesne i antičke keramike upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

31. IY PRU 070 Bačva – antička *villa rustica*. Rimska *villa rustica*, djelomice istražena 2003. godine, tijekom izgradnje trase poluautoceste Nova Vas – Medaki.

32. IY PRU 071 Bačva – tegule i keramika. Potencijalan arheološki lokalitet. Prikupljeni ulomci antičkih tegula i keramike upućuju na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju. To je nalazište vjerojatno povezano s antičkom *villom rusticom* kod Bačve, istraživanom 2003. godine (IY PRU 70).

IY PRU 79 Montenes, nalazište i pronađena polirana izrađevina (foto: D. Komšo i A. Paić)

IY PRU 84 Kaštelir, nalazište i pronađeno kremeno sječivo (foto: D. Komšo i L. Orlić)

33. IY PRU 073 Višnjan – *tessera*. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz ulomka *tessere* za izradu mozaika upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

34. IY PRU 074 Višnjan – keramika. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz ulomaka keramike upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

35. IY PRU 075 Višnjan – keramika. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz ulomaka keramike upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

36. IY PRU 076 Brestić – prapovijesno i antičko nalazište. Tijekom radova na trasi Istarskog ipsilona 2003. godine, na prostoru jugozapadnoga jezičastog produženja Montenesa, koje se naziva Brestić (k. 206), djelomice je uništen rubni dio antičkog i prapovijesnog nalazišta, na kojem su vidljivi tragovi arhitekture (zidovi), te brojna prapovijesna i antička keramika.

37. IY PRU 077 Višnjan – keramika. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz ulomaka tegula upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

38. IY PRU 079 Montenes – keramika i polirana izrađevina. Potencijalan arheološki lokalitet. Na sjeverozapadnim obroncima brežuljka Monteneza, uz samu trasu Istarskog ipsilona, prikupljeni su nalazi polirane sjekire i keramike, što upućuje na nalazište iz razdoblja prapovijesti, vjerojatno vezano uz višeslojno nalazište Montenez.

39. IY PRU 080 Višnjan – keramika. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz ulomaka keramike upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

40. IY PRU 081 Višnjan – keramika. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz ulomaka keramike upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

41. IY PRU 082 Markovac – prapovijesno nalazište. Potencijalan arheološki lokalitet. Istočno od Markovca, na području platoa zvanog Rogovići, prikupljeni su ulomci prapovijesne keramike i kostiju, što upućuje na prapovijesno nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

42. IY PRU 084 Kaštelir – kremena alatka. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz kremene alatke upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

43. IY PRU 088 Nova Vas – keramika. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz ulomaka keramike upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

44. IY PRU 090 Nova Vas – gromače. Potencijalan arheološki lokalitet. Na području uz trasu nalaze se gromače, što upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

45. IY PRU 91 Kršete – antička *villa rustica*. Rimska *villa rustica*, djelomice istražena 2004. godine, tijekom izgradnje trase poluautoceste Kršete – Markovac. Može se datirati od polovine 1. st. pr. Kr. do 6. st. Dimenzije iskopanog objekta jesu 60x45 m. Pronađeno je i šest kasnoantičkih grobova.

46. IY PRU 092 Kršete – keramika. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz ulomaka keramike upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

47. IY PRU 094 Škarlanija – keramika. Potencijalan arheološki lokalitet. Nalaz ulomaka keramike upućuje na moguće arheološko nalazište na trasi Istarskog ipsilona ili uz nju.

Prikazanim rezultatima terenskog rekognosciranja trase druge faze Istarskog ipsilona, dionice Pula – Rogovići – Umag, stvoreni su uvjeti za arheološki nadzor i reambulaciju trase po segmentima za vrijeme krčenja vegetacije i zemljanih radova, te za prethodna zaštitna arheološka istraživanja.

Darko Komšo
Maja Čuka
Ida Koncani Uhač
Aleksandra Paić
Lara Orlić

Summary

During 2007, in response to the requirements of BINA ISTRE d.d. (motorway firm), employees of the Archaeological Museum of Istria in Pula carried out a reconnaissance of the route of the semi-motorway called the Istrian Y (Ipsilon) from Pula to Rogovići and Umag. As a result of the documentation discovered, of field data, topographical maps, prior reports of curators in the Archives of the Archaeological Museum of Istria and a review of the specialised literature, in total, 94 previously known and potential archaeological, ethnological and speleological sites were recorded. Of this number, 59 were archaeological, 27 were ethnological (individual or group) (kažuns or beehive stone huts), 3 historical and 5 speleological sites. In this paper mention is made of 47 archaeological sites that are located within the protected zone of the route of the Istrian Y.

Redni broj: 114
Lokalitet: Kargadur
Naselje: Ližnjan
Grad/općina: Ližnjan
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U razdoblju od 4. do 30. lipnja 2007., arheološki je sondirano nalazište Kargadur. Stručni voditelj bio je Darko Komšo, a nositelj projekta je Arheološki muzej Istre iz Pule. Radove su financirali Ministarstvo kulture i Arheološki muzej Istre.

Arheološko istraživanje dio je arheološkog projekta „Kargadur“, započetog 2002. godine. Tijekom 2007. nastavljeno je iskopavanje sonde 3 u dijelovima gdje se jama 6 spušta dublje. Započeto je iskopavanje sonde 5, dimenzija 4x4 m, čiji je jugozapadni ugao smješten 7 m istočno u X-osi te 1 m sjeverno u Y-osi od sjeveroistočnog ruba sonde 1. Nastavljena je uporaba iste mreže kao i tijekom proteklih sezona iskopavanja, no izmijenjen je način označavanja kvadranata, koji je prilagođen potrebama istraživanja. Rabi se isključivo numerički sustav, u kojem se X i Y-os spajaju u sjeveroistočnom uglu sonde 1, počevši od brojke 100. Istražena je probna sonda na nalazištu Japlenica, smještenom oko 200 m sjeveroistočno od Kargadura. Rekognoscirano je područje sjeverno od uvale Japlenice, gdje je zabilježena veća količina kremenih izrađevina i jedna polirana sjekira. Na navedenoj poziciji moguće je pretpostaviti postojanje jednog ili više prapovijesnih nalazišta.
Ukupno su prikupljena 264 posebna nalaza. Iskopavano je špatulama, a iskopan sediment je isključivo mokro prosijavan uz uporabu sita s otvorima od 3 mm na samom nalazištu, osim površinskog sloja 1 i 2 koji su kopani štihačom, a čiji je iskopan sediment pregledavan prilikom iskopa i izbacivanja, bez sijanja. Flotirane su 103 flotacije s ukupno 1252 l iskopana sedimenta na samom nalazištu, uz uporabu sita za teške frakcije s otvorima od 1 mm, te dva sita za lake frakcije s otvorima od 1 mm i 500 mikrona. Zahvaljujući tom pristupu, i ove je godine na Kargaduru prikupljena iznimno velika količina sitnih ostataka ribljih kosti, brojni karbonizirani ostaci različitih sjemenki i žitarica te ostali raznovrsni nalazi (keramika, kremen, koštane izrađevine, privjesci, kosti, morski puževi i školjke) koji se priliminarno datiraju u razdoblje ranog neolitika i bakrenog doba.

Sonda 3
Nastavljeno je kopanje dubljih slojeva u Sondi 3, svi u jami 6, u kvadrantima 103/99-98, 102-101/99-97, koji u potpunosti spadaju u horizont C. Istraženi su slojevi koji leže u procjepima između matične stijene. Dubina slojeva nije bila svugdje podjednaka. Kulturni slojevi ponegdje završavaju na sterilnu crvenu, iznimno vlažnu sedimentu, a ponegdje na matičnoj stijeni. Prikupljeni se materijal isključivo datira u razdoblje ranog neolitika, odnosno *impresso* kulture. Pronađeni su brojni ulomci keramike (učestalo ukrašavanje), kremene i koštane izrađevine, brojni ostaci faune, riba i ljuštura morskih mekušaca. Ukupno je prikupljeno 20 posebnih nalaza, među kojima treba istaknuti nalaze udice i nekoliko odbačenih poluproizvoda za proizvodnju udica. Na kontaktu kvadranata 103/98-97 zabilježena je tvorevina nazvana 110F1. Riječ je o velikoj nakupini kamenja s lijepom u sredini, veličine 50x70 cm, koja se preliminarno interpretira kao rupa za nosiv stup krovne konstrukcije. Iz te je sonde ukupno obavljeno 6 flotacija s ukupno 180 l sedimenta.

Kargadur, dvostruk grob (foto: D. Komšo)

Kargadur, koštani privjesak (foto: D. Matošević)

Sonda 5

U sondi 5 ukupno je istraženo 8 slojeva koji se mogu podijeliti na tri glavna kulturna horizonta, A, C i F, što se djelomice razlikuje od slojeva iz sondi 1, 3 i 4. Horizont A, odnosno recentan prirodan sloj s manjom količinom kulturnih nalaza u sekundarnoj poziciji tvore slojevi 1 i 2. U potpunosti odgovara horizontu A iz sondi 1, 3 i 4.

Sloj 1 je površinski glinasto-pjeskast sloj, smeđe boje, debljine 20 cm, koji se javlja na prostoru cijele sonde. Prikupljeno je nekoliko sitnih ulomaka keramike, te više izrađevina od cijepanog kamena. Dio nalaza ima istrošene rubove, što upućuje na postdepozicijsko kretanje. Sediment iz tog sloja nije flotiran. Prijelaz na novi sloj 2 je umjetan. Sloj 2 javlja se na prostoru cijele sonde 5. Razlika u odnosu na sloj 1 jest povećanje gustoće nalaza prema prijelazu na sloj 3. Prikupljena je veća količina keramike, kamenih izrađevina, kosti i okera, posebice prilikom detaljnog čišćenja površine sloja 3. U sloju 2 ukupno je prikupljeno 7 posebnih nalaza. Prijelaz na novi sloj 3 je prirodan i iznimno jasan. Na kontaktu slojeva 2 i 3, u kvadrantu 112/102 i samo djelomice na krajnjem sjevernom dijelu kvadranta 112/101, zabilježeni su parcijalno očuvani ostaci ljudskih kostiju (razbijena kalota, mandibula, zubi, dio rebara i lijeva ruka), koji su označeni kao grob 1. Ukop je orijentiran u smjeru sjever-jug, s glavom na sjeveru. Nije jasan način ukopa, odnosno je li tijelo bilo postavljeno na leđima ili u zgrčenu položaju. U/oko groba nisu zabilježeni nikakvi prilozi, ali je u sedimentu ispune groba prikupljeno više nalaza keramike iz ranog neolitika, kremenja i kostiju. Grob 1 okvirno se datira u razdoblje bakrenog doba, odnosno nov horizont F, dok se ne dobiju rezultati apsolutna datiranja.

Sloj 3 istražen je na površini cijele sonde. Kako je prije spomenuto, postoje razlike u učestalosti kamenja. Dok u kvadrantima 111-112/102-103 gotovo u potpunosti nema kamenja, u ostatku sonde kamenje se javlja prilično gusto, iako ga je u kvadrantima 113-114/101-102 dosta manje nego u kvadrantima 111-114/103-104. Ta situacija odgovara podjeli po horizontalnoj stratigrafiji na: 1.) sterilan sediment u kvadrantima 111-112/102-103 u koji je ukopana manja jama (jama 8) koja se svojim južnim dijelom nastavlja u južni profil sonde 5 i koja je ispunjena arheološkim materijalom iz bakrenog doba i ranog neolitika, a prema svom nastanku može se okvirno datirati u razdoblje bakrenog doba, odnosno u novozabilježen horizont F; 2.) sediment s manjom učestalošću kamenja u kvadrantima 113-114/101-102, što odgovara većoj jami (jama 9), koja ulazi u južni i istočni profil sonde 5 i koja je ispunjena arheološkim materijalom iz bakrenog doba i ranog neolitika, a prema svom nastanku može se okvirno datirati u razdoblje bakrenog doba, odnosno u horizont F; 3.) sediment s velikom učestalošću kamenja u kvadrantima 111-114/103-104, u kojem su prikupljeni nalazi gotovo isključivo iz razdoblja ranog neolitika, te se okvirno može datirati u razdoblje ranog neolitika, odnosno u horizont C. Ta složena stratigrafska situacija dodatno je zakomplicirana grobovima 1 i 2, od kojih je drugi vjerojatno ukop iz horizonta F u horizont C. U sloju 3 ukupno je prikupljeno puno nalaza. Zabilježena je tvorevina 3A/B, odnosno nakupina ljuštura morskih mekušaca (uglavnom ogrci i priljepci), dimenzija 100x70 cm, koja se nalazi u kvadrantima 113-114/101 i djelomice 114/102, i pripada jami 9, te se okvirno može datirati u razdoblje bakrenog doba, odnosno u horizont F. Ta tvorevina prirodno prelazi na sloj 4. U kvadrantima 112-113/102-104 javlja se nakupina većeg kamenja, koja izgleda kao suhozidna tvorevina, orijentacije jugoistok-sjeverozapad. Datacija i interpretacija tog suhozida na temelju postojećih podataka nije jasna. U sloju 3 prikupljeno je ukupno 56 posebnih nalaza, od kojih je 7 iz tvorevine 3A/B. Potrebno je posebno izdvojiti koštani privjesak, fragmente više koštanih udica i dijelova za izradu udica, druge razne koštane alatke, uglačane komade egzotičnog materijala, te brojnu ukrašenu *impresso* i nakovansku keramiku. Sloj 3 umjetno prelazi na sloj 4. Iz sloja 3 obavljeno je 19 flotacija, ukupnog volumena 206 litara.

Sloj 4 istražen je na površini cijele sonde 5. Sastoji se od četiriju stratigrafski različitih cjelina, koje su djelomice navedene u opisu sloja 3: 1. sterilnog sedimenta u koji je ukapana jama 8 u kvadrantima 111-112/102-103; 2. jame 9 u kvadrantima 113-114/101-102; 3. sloja iz razdoblja ranog neolitika u kvadrantima 111-114/103-104; 4. nakupine kamenja u kvadrantima 112-113/102-104, istražene kao tvorevina 4A/B; groba 2 u kvadrantima 111-112/103-104.

Prikupljeni su brojni nalazi, posebice u području jame 9 i u slojevima ranog neolitika u kvadrantima 111-114/103-104. Tijekom čišćenja jame 9, na površini sloja 5 zabilježena je velika količina životinjskih kostiju, posebice čeljusti, kao i bakrena (?) igla, ulomci bakrenodobne (nakovanske) keramike i jedna kremena bifacijalna strelica. Potrebno je posebno istaknuti nalaz groba 2, smještenog u kvadrantima 111-112/103-104. Nalazi se zapadno od kamene suhozidne konstrukcije, s kojom je možda i povezan. Grob 2 zapravo je dvostruk ukop odrasle (ženske?) osobe i djeteta u dobi

od 2 do 4 godine (zahvaljujem dr. sc. Prestonu Th. Miracleu na preliminarnoj analizi ljudskih kostiju). Odrasla osoba leži na desnom boku, u zgrčenu položaju. Uz njene noge nalazi se ukop djeteta koje leži na lijevom boku, u zgrčenu položaju, s glavom naslonjenom na lijevo koljeno odrasle osobe. Na temelju pozicije obaju kostura, očito je kako je ukop obavljen istodobno, s time da je dijete položeno u grob nakon odrasle osobe. U/oko groba nisu zabilježeni nikakvi prilozi, ali je u sedimentu ispune groba prikupljeno više nalaza keramike iz ranog neolitika, kremenja i kostiju. Tijekom iskopavanja sedimenta ispod groba 2, u kvadrantu 111/104 prikupljena je bakrena igla koja bi mogla biti u vezi s grobom 2. Iako prikupljeni materijal nije dostatan za detaljno datiranje groba 2, njegova stratigrafska pozicija, kao i način ukopa (zgrčeni kosturi), upućju na to kako se taj grob može okvirno datirati u razdoblje bakrenog doba, odnosno horizont F. Predviđeno apsolutno datiranje obaju kostura iz groba 2 potvrdit će ili odbaciti tu dataciju. U sloju 4 ukupno je prikupljeno 45 posebnih nalaza, te je flotirano 20 uzoraka, ukupno 246 litara sedimenta. Sloj 4 umjetno prelazi na sloj 5A u jamama 8 i 9, sterilan sediment u kvadrantima 111-112/101-102, te sloj 5 iz razdoblja ranog neolitika u kvadrantima 111-114/103-104.

Sloj 5 istražen je na površini cijele sonde, kao sloj 5A-F u jamama 8 i 9, te kao sloj 5 u kvadrantima 111-114/103-104. Jama 8 smještena je u kvadrantu 111/101, i dimenzija je 45x25 cm, s time da južni dio jame ulazi u južni profil sonde 5. Ispunjena je sitnim i srednje velikim lomljenim vapnencem. Prikupljeno je malo nalaza keramike kostiju, koji se mogu datirati u razdoblje bakrenog doba, odnosno horizont F. Flotiran je jedan uzorak, ukupno 10 litara sedimenta. Jama 8 prirodno završava u crvenom sterilnom sedimentu, odnosno horizontu D. Jama 9 dimenzija je 2x2 m, nalazi se u kvadrantima 113-114/101-102, i ulazi u istočni i južni profil. Istražena je u više umjetnih proslojaka (5A-5F). Ispunjena je arheološkim materijalom koji se može datirati u razdoblje bakrenog doba i ranog neolitika, te je jasno kako je jama 9 ukopana tijekom horizonta F u horizont C, odnosno tijekom bakrenog doba u starije neolitičke slojeve. Jedino se rijetki nalazi u procjepima u matičnoj stijeni, istraženi kao najdublji proslojak 5F, mogu datirati isključivo u razdoblje ranog neolitika. Od nalaza je potrebno istaknuti brojne nalaze nakovanske i metličaste keramike, nekoliko nalaza bakra, više ulomaka poliranog okera i egzotičnog materijala, jedan privjesak od probušena morskog puža, kao i brojne kremene i koštane alatke. Ukupno su prikupljena 32 posebna nalaza. Flotirano je 19 uzoraka, odnosno 190 litara sedimenta. Jama 9 prirodno završava na sterilnu crvenu sedimentu (horizont D) i matičnoj stijeni (horizont E), s najvećom relativnom dubinom od 85 cm. Sloj 5 istražen je samo u kvadrantima 111-114/103-104. Nalazi se isključivo datiraju u razdoblje ranog neolitika, odnosno horizont C, osim prethodno spomenute bakrene igle koja je vjerojatno vezana uz grob 2 i koja se može datirati u razdoblje bakrenog doba. U tom sloju izdvojena je tvorevina 6A, nakupina morskih školjaka (isključivo čančice – *Cardium sp.*), dimenzija 60x40 cm. Ukupno su prikupljena 24 posebna nalaza. Flotirano je 9 uzoraka, odnosno 90 litara sedimenta. Sloj 5 umjetno prelazi na sloj 6 na cijeloj istraženoj površini kvadranata 111-114/103-104.

Sloj 6 istražen je samo u kvadrantima 111-114/103-104. Gustoća nalaza raste od kvadranata 111 prema 114. Prikupljeni materijal datira se isključivo u razdoblje ranog neolitika, odnosno horizont C. Ukupno je flotirano 9 uzoraka, odnosno 90 l sedimenta. Prikupljeno je 27 posebnih nalaza. Potrebno je istaknuti nalaz ulomka oboda koji ima ručku i prekinutu plastičnu traku koja ide ispod oboda. Navedeni ukras jedinstven je za razdoblje ranog neolitika i možda se može interpretirati kao antropomorfan prikaz na vratu posude. Taj sloj prirodno prelazi na sloj 7, odnosno tvorevinu 7F1, te na matičnu stijenu na dijelu kvadranata 111-112/104.

Sloj 7 istražen je u kvadrantima 111-114/103-104. Prikupljeni materijal datira se isključivo u razdoblje ranog neolitika, odnosno horizont C. Unutar sloja 7 istražena je tvorevina 7F1, dimenzija 200x115 cm, koja se nalazi u kvadrantima 112-113/103-104, i koja svojim južnim dijelom ulazi u neistražene kvadrante 112-113/102. Sastoji se od 3 dijela: 1. 7F1 – nakupine sitnih i srednje velikih morskih oblutaka (90-95%), djelomice okruženih većim komadima lomljenog vapnenca. Prirodno prelazi na proslojke tvorevina 7F1B i 7F1C; 2. 7F1B – tamno smeđi sediment s malo kamenja, koji se nalazi u kvadrantu 113/103 i dijelu 112/103. Prirodno prelazi na sloj 8, crvenkasto smeđi sediment.; 3. 7F1C – nakupina velikoga pločastog i lomljenog vapnenca, koji se nalazi u kvadrantu 112/103. Prirodno prelazi na sloj 8. Navedena tvorevina najdeblja je u sredini, oko 20 cm, dok se prema rubovima sužava. Ukupno je prikupljeno malo nalaza. Zanimljivo je istaknuti kako je prikupljeno dosta nalaza erodirane ranoneolitičke keramike, što upućuje na postojanje starijeg naselja na istome mjestu, odnosno u neposrednoj blizini, te na to da su ljudi tijekom ranog neolitika više puta boravili na tome mjestu. U sloju 7 ukupno

Kargadur, ovalna tvorevina iz razdoblja ranog neolitika i bakrenodobna jama (foto: D. Komšo)

su prikupljena 32 posebna nalaza. Flotirano je 12 uzoraka, odnosno 150 l sedimenta. Umjetan prijelaz na sloj 8, te prirodan prijelaz na tvorevinu 8F1 u kvadrantima 114/103-104, na matičnu stijenu u kvadrantima 111-112/104, te na crven sterilan sediment u kvadrantima 112-113/103 (ispod tvorevine 7F1).
Sloj 8 istraživan je samo u kvadrantima 114/103-104, te 111/103. Dijeli se na dva dijela: 1. tvorevinu 8F1 i 2. sloj 8. Tvorevina 8F1 jest dimenzija 125x75 cm i nalazi se u kvadrantima 114/103-104. Sastoji se od nakupine malih i srednje velikih oblutaka, te nekoliko komada lomljenog vapnenca. Ta se tvorevina nalazi neposredno istočno, nešto niže od tvorevine 7F1 i blago pada u smjeru sjevera. Debela je nekoliko centimetara, bez puno nalaza. Potrebno je istaknuti nalaze više ukrašenih ulomaka keramike, kao i odbojak polirane izrađevine koja se nalazila na površini tvorevine. Tvorevina 8F1 prirodno prelazi na sloj 8. Sloj 8 istražen je u kvadrantima 114/103-104, te 111/103. Sastoji se od smeđega, kompaktnog i vlažnog siltasto-glinastog sedimenta, s relativno mnogo kamenja. Prikupljeno je relativno mnogo nalaza. Ukupno je prikupljeno 19 posebnih nalaza. Flotirano je 5 uzoraka, odnosno 60 l sedimenta. Dok u kvadrantu 111/103 sloj 8 prirodno završava na crvenome kompaktnom sedimentu i matičnoj stijeni, u kvadrantima 114/103-104 umjetno prelazi na sloj 9 i nastavlja se dublje.

Japlenica
Na području zvanom Japlenica, oko 200 m sjeveroistočno od Kargadura, prethodne je godine zabilježeno prapovijesno nalazište, koje se nalazi uza samu morsku obalu. Istražena je probna sonda dimenzija 1,5x1,5 m, ukupno 6 slojeva. Prikupljeno je više nalaza uglavnom sitne i erodirane prapovijesne keramike, te nekoliko nalaza kremena. Zabilježeno je postojanje suhozidne konstrukcije od velikih kamenih blokova. Debljina istraženog sedimenta iznosi 70 cm, od površine do matične stijene. Prikupljeni nalazi i zabilježeni podaci upućuju na to kako je riječ o rubu manje prapovijesne naseobine, možda kuće, koja se iznimno oprezno može datirati u razdoblje brončanog doba.

Tijekom sezone 2007. zabilježeni su iznimno bogati i zanimljivi nalazi. Nisu zabilježeni nalazi koji bi se mogli datirati u razdoblje srednjeg neolitika, ali je utvrđeno postojanje novog horizonta iz razdoblja bakrenog doba. Horizont ranog neolitika ponovno je pružio brojne nalaze, kako pokretnoga arheološkog materijala, tako i različitih tvorevina. Zabilježene su dvije nakupine sitnih i srednje velikih morskih oblutaka, u kojima je prikupljeno više nalaza erodirane ranoneolitičke keramike, što upućuje na opetovano nastanjivanje Kargadura tijekom razdoblja ranog neolitika. Od pokretnog materijala potrebno je istaknuti brojne nalaze koštanih udica i poluproizvoda za proizvodnju koštanih udica, kao i odbojak polirane izrađevine, što je najstariji zabilježen primjerak poliranih alatki na području Istre. U obilju ukrašenih keramičkih nalaza ističe se ulomak keramike koji bi mogao biti antropološki prikaz na vratu posude, jedinstven nalaz na području Istre i cijelog Jadrana na temelju dostupne literature. Iznimno je zanimljivo otkriće novog horizonta naseljavanja na Kargaduru. Utvrđeno je postojanje dviju jama iz razdoblja bakrenog doba, kojem bi se mogla pripisati i jama 5 iz sonde 3, kao i velika zemunica vidljiva u profilu obale, sjeverozapadno od istražene zone naselja. U to razdoblje mogu se preliminarno datirati grobovi 1 i 2. Potrebno je istaknuti kako su ti grobovi najstariji sačuvani grobovi na području Istre, te da pružaju iznimno važan uvid u pogrebne običaje drevnih stanovnika Istre. Također su iznimno zanimljivi nalazi poliranih izrađevina od okera i različitih egzotičnih materijala, nekoliko izrađevina od bakra, kremene strelice, kao i privjesak od morskog puža. Istraživanje probne sonde na Japlenici, kao i rekognosciranje u široj zoni oko Kargadura, upućuje na postojanje više prapovijesnih nalazišta, što navodi na zaključak da je zona jugoistočne Istre odlična za istraživanje ranih faza prapovijesti. Novi nalazi i različiti konteksti, bogatstvo i raznovrsnost nalaza, ostaci arhitekture i grobovi, kao i odlična uščuvanost kulturnih slojeva, čine Kargadur jednim od najvažnijih i ključnih nalazišta za proučavanje ranog i srednjeg neolitika, kao i bakrenog doba na Jadranu. Daljnja planirana istraživanja tog naselja unijet će novo svjetlo u neolitizaciju regije, ekonomske i društvene odnose, kao i u probleme procesa promjena unutar neolitika i prijelaza u bakreno doba.

Darko Komšo

Summary

During June 2007 the systematic investigation of Kargadur started in 2002 was continued. The investigation of test pit 3 was continued, and pit 5, dimensions 4x4 (16 square metres), was investigated; in this, rich cultural strata from the period of the early Neolithic and Copper Age were recorded.
The Early Neolithic horizon once again provided numerous finds, as well as moveable archaeological material and various features. Two agglomerations of small and medium-sized marine cobbles or pebbles were found, in which there were several finds of eroded Early Neolithic pottery, which suggests the repeated settlement of Kargadur in the period of the early Neolithic. Of the moveable material, special mention should be made of numerous finds of bone hooks and semi-products for the production of stone hooks as well as a polished stone flake, the earliest recorded find of a polished tool in the area of Istria. In the abundance of ceramic finds, a fragment of pottery stands out that might be an anthropological depiction on the neck of a vessel, a unique find in Istria and indeed the whole of the Adriatic according to the literature available.
There was very great interest in the discovery of a new colonisation horizon at Kargadur. The existence of two pits from the Copper Age was established, to which pit 5 from test dig 3 and the big dugout house visible in the contour of the bank south west of the explored zone of the settlement could also be ascribed. Graves 1 and 2 might also be preliminary assigned to this period. It is necessary to point out that these graves are the oldest preserved graves in the area of Istria, and that they give an exceptionally important insight into the funeral customs of the ancient inhabitants of Istria. Also very interesting are a number of finds of polished artefacts of ochre and various exotic materials, some artefacts of copper, flint arrows, and a pendant of a sea snail.
The exploration of a test dig at Japlenica was carried out, and reconnaissance survey of the wider zone around Kargadur

shows the existence of several prehistoric archaeological sites, indicating that the area of south east Istria is excellent for the investigation of the early phases of prehistory.
The new finds and different contexts, the richness and diversity of the finds, the remains of architecture and graves as well as the excellent preservation of the cultural strata make Kargadur one of the most important and key archaeological sites for the study of the Early and Middle Neolithic and the Copper Age along the Adriatic. Further planned investigations into this settlement will shed new light on the development of the Neolithic in the region, the economic and social relations, as well as the problems of the process of changes within the Neolithic and the transition to the Bronze Age.

Redni broj: 115
Lokalitet: Katoro – rt Tiola
Naselje: Katoro
Grad/općina: Umag
Pravni status: Z-2899
Razdoblje: A
Vrsta radova: revizijsko iskopavanje

U listopadu i studenom 2007., tijekom 32 radna dana, Muzej grada Umaga proveo je revizijsko iskopavanje sjeveroistočno od cisterne na lokalitetu Katoro – rt Tiola, koji je u sklopu nalazišta Katoro – Sepomaja. Voditeljica istraživanja bila je Narcisa Bolšec Ferri iz Konzervatorskog odjela u Puli. Zamjenik je bio Zoran Čučković, dokumentaristica Biljana Bojić, oboje iz Muzeja grada Umaga, a sudjelovali su i Kristina Gergeta, arheologinja te pet studenata arheologije i dva fizička radnika. Lokalitet rt Tiola dokumentiran je iz zraka balonom punjenim helijem, a fotografsko snimanje vodio je arheolog Rafko Urankar iz Ljubljane. Istraživanje su financirali Grad Umag i Ministarstvo kulture.

Ovogodišnja kampanja istraživanja peta je po redu, počevši od 2003. Područje istraživanja 2007. bio je sjeverni dio kompleksa, sjeveroistočno od velike cisterne, tj. u prostorima označenima kao 7/7, 8/8, 10/10, omeđenima zidovima 1, 6, 8 i 14, a sa sjeverne strane recentnim zidom plaže. Najviše kote zidova su sljedeće: zid 1 na koti 2,45; zid 6 na koti 2,96; zid 8 na koti 3,06 te zid 14 na koti 2,35. Istraživanje je započelo skidanjem privremene zaštite (geotekstil s nasutim materijalom) koja je bila postavljena prethodne godine. Početak istraživanja činio je heterogen sloj antičke ruševine, s dosta tipološki raznorodne, ali uglavnom kuhinjske keramike. Ispod tog sloja pronađeno je više ostataka arhitekture. Najbolje očuvana struktura jest odvodni kanal koji se pruža u prostorima 7/7 i 8/8, u smjeru sjeveroistok-jugozapad. Kanal je u jugozapadnom dijelu presječen iskopom koji se proteže paraleleno sa zidom 6, presijecajući sve strukture u prostoru 7/7. Zid kanala građen je od priklesanog, djelomice obrađenog kamena vezanog žbukom, a pokriven je neobrađenim pločastim

Katoro – rt Tiola, zračni snimak (foto: R. Urankar)

Katoro – rt Tiola, zatvoren kanal (foto: B. Bojić)

kamenom (škrilja). Dno kanala izgrađeno je od nešto pravilnijih kamenih ploča. Kota ploča pokrova kanala je na dubini od 1,54-1,61, što je nešto više od okolne hodne površine od krupno uslojena kamena.
Uza sjeverni rub iskopa pronađena je manja struktura (sj 58), dijelom uništena izgradnjom recentnog zida plaže. Sačinjena od dvaju zidova spojenih pod pravim kutom, građena od jednog reda priklesana kamena bez veziva. Struktura je očuvana u veličini od 1x2 m, a čini se da nije mogla biti znatno većih dimenzija ni u izvornom obliku. Unutar te strukture, na apsolutnoj koti 1,64, nalazi se podnica od utabane zemlje (sj 133), debljine 33 cm. Ispod podnice nalazi se intezivna paljevina i veća količina sitnih, zdrobljenih ljuštura volaka. Paralelno sa zidom 1 sačuvane su dvije kvadratne kamene baze za koje je utvrđeno da je zapadna usječena u sloj načinjen od uslojena krupnog kamena, dok je treća kamena baza u pomaku od oko 45° južnije. Apsolutne kote baza su zapadna 1,58, istočna 1,61, te južna 1,63. Te su strukture vjerojatno nosile trijem ili neku sličnu poluotvorenu konstrukciju.
Na cijelom otkopanom prostoru otkriveno je dosta tragova gorenja. U sjeveroistočnom uglu zida 1 pronađeno je ognjište od nepravilno poslagana kamena, a zid je još uvjek zacrnjen od čađi, dok su uza zid 6 otkriveni ostaci ognjišta. Uz sjeverni rub iskopa tragovi su gorenja puno manje uočljivi. Prosječna apsolutna kota iskopa prilikom završetka radova bila je u postoru 10/10 na 1,75, u prostoru 8/8 na 1,60, te u prostoru 7/7 na koti 1,50. Ni ova kampanja nije donijela konačne rezultate, jer se nije došlo do kraja kulturnog sloja. Sve su strukture nakon istraživanja zaštićene geotekstilom i nasipane materijalom. Na tom će se prostoru istraživanje nastaviti i u sljedećoj kampanji.

Katoro – rt Tiola, otvoren kanal (foto: Z. Čučković)

Literatura

Bolšec Ferri 2007 Narcisa Bolšec Ferri, Lokaliet: Katoro – rt Tiola, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 235 – 237.

Narcisa Bolšec Ferri, prof.
Zoran Čučković

Summary

During 2007 revision investigations were carried out at the Antique site of Katoro – Tiola Point (rt). This is a microlocation north east of a large cistern. The space that was investigated was probably a covered portico and a non-covered part immediately linked on to the portico. An important find was of a stone base and a covered drainage channel. In the same space investigations were planned for the following year.

Redni broj: 116
Lokalitet: Krvavići – Boškina
Naselje: Krvavići
Grad/općina: Marčana
Pravni status: P-1629
Razdoblje: P, A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom listopada 2007. arheološki je istražena rimska *villa rustica*, na položaju Boškini kod sela Krvavića. Radove je financiralo Ministarstvo kulture, a nositelj programa je Hrvatski restauratorski zavod. Stručni voditelj istraživanja je mr. sc. Luka Bekić, a zamjenica voditelja Vesna Zmaić. U radovima su sudjelovali i arheolozi Josip Višnjić, Robert Čimin te studenti Tihomir Percan, Mario Zaccaria i drugi.

Rimska vila Krvavići – Boškina otkrivena je 2005., kada je Hrvatski restauratorski zavod sondirao i rekognoscirao teren prije gradnje magistralnog plinovoda Pula – Karlovac (Bekić 2007). Tada su napravljene tri sonde koje su rezultirale pronalaskom nepokretnih nalaza, odnosno podova i zidova zgrada, koji su pripadali ranorimskoj *villi rustici*. Sljedeće, 2006. godine, prilikom gradnje plinovoda provedeno je opsežnije zaštitno arheološko istraživanje (Bekić, Haraša 2008). To je istraživanje pobliže razjasnilo nalaze iz 2005. te dalo uvid u velik sklop te *ville rustice* (rezultati radova objavljeni su: Zaštitna 2007). Cilj kampanje 2007. bio je nastavak iskopavanja stambeno-gospodarske zgrade u nekadašnjem sektoru B. Na sjeverozapadu je tada prepoznat zid SJ 11, iza kojeg su provedena i ova istraživanja. Pronađena je nova prostorija, pregrađena vrlo oštećenim zidom (SJ 28), zatvorena sa sjeverne strane zidom SJ 26 i sa zapadne zidom SJ 27. Neočekivano, s južne strane nije bilo zida, što znači da je ta prostorija bila otvorena prema jugu i dvorišnom prostoru. Tu su pronađeni

Boškina, zid učvršćen zabijanjem kamena „na nož“ (foto: L. Bekić)

Boškina, kamenica (foto: L. Bekić)

brojni ulomci kamenog stupa građenog tehnikom isječaka pa, imajući u vidu i prošlogodišnje slične obližnje nalaze, može se pretpostaviti kako se ondje nalazio svojevrstan portik ispred ulaza u prostoriju. Zid SJ 27, koji je istražen i u prošlogodišnjoj sondi, još se u antičko vrijeme bio lagano naginjao u smjeru sjevera, pa su ga zbog toga stanovnici vile pokušali učvrstiti zabijanjem kamenih ploča „na nož“ uz temelje. Na novoistraženom dijelu tog zida to se vrlo jasno vidi. Zbog nedostatka zida prema jugu, u tim prostorijama nije pronađen žbukan pod kao i u prethodnim prostorijama, jer ne bi mogao izdržati opterećenje atmosferilija. Pod je zapravo bio izveden prilagođavanjem žive stijene plavičaste boje, dok su procijepi između stijena bili zapunjeni zemljom pomiješanom sa sitnom žbukom. Na taj način dobila se čvrsta podloga po kojoj se moglo hodati. Samim time jasno je kako je ta prostorija bila gospodarskog obilježja. To je potvrđeno pronalaskom dobro očuvana postrojenja za obradu maslina. To postrojenje čine velika kamenica, dva ukopana pitosa, kameni kanal za ulje, kameno postolje za tijesak te dio kamenog tarionika.

Uza zid SJ 11, pronađeni su ostaci srednje velika pitosa, koji je bio djelomice ukopan u živu stijenu. Prikupljena je većina ulomaka pitosa koji će se pokušati u potpunosti restaurirati. S druge strane kamenice također se nalazio jedan pitos, međutim, on nije očuvan u potpunosti. Pitosi su mogli služiti za prikupljanje maslina pred preradu u ulje. Pred drugim tijeskom pronađen je četvrtast kameni blok, veličine 43x46x17 cm. Lijepo je obrađen, s kvadratastom rupom veličine 10x10, dubine 6 cm na sredini. On je služio kao postolje drvenoj gredi koja je činila osovinu kamenog tijeska. Uza zid SJ 11 također je pronađena i kamenica velika oko 100x100 cm, duboka oko 50 cm. Ona je prepukla u više komada, ali je gotovo cijela i nalazi se *in situ*. Prepukla je jer je nekad mogla biti postavljena na drveno postolje, vjerojatno načinjeno od nekoliko većih drvenih greda. Kad su one istrulile, kamenica je ulegla i popucala. Ispod kamenice pronađena je blago kalcificirana, potpuno očuvana uljanica *Cresces*, što dokazuje kako se nekad ispod kamenice nalazio slobodan prostor. Ispred prvog pitosa, na podu prostorije nalazio se veći kameni kanal izrađen iz jednog bloka stijene. Veličine je oko 138x36x30 cm, s debljinom stijenke oko 10 cm. Kroz njega je vjerojatno teklo ulje iz tijeska u kamenicu. U blizini je pronađena i mala „utegolika“ kamenica ili možda grublji kameni tarionik koji je svakako bio vezan uz taj proizvodni sklop. Ti nalazi očito pripadaju maslinarskom postrojenju, pa se može zaključiti kako su se u toj prostoriji masline prikupljale, skladištile i tiještile u ulje koje se tu također skladištilo do prodaje ili uporabe. Od drugih pokretnih nalaza valja izdvojiti ulomke grube keramike s češljastim ukrasom, koje se zajedno s uljanicom mogu datirati u prvo stoljeće. To potvrđuje i nalaz sestercija cara Vespazijana, koji je pronađen na podnici prostorije. Druga prostorija, koja je od opisane bila

Boškina, uljanica Cresces (foto: R. Mosković)

Boškina, iskopavanje pitosa pored kamenog kanala (foto: L. Bekić)

pregrađena tanjim zidom, nije iznjedrila mnogo nalaza. Tu su također pronađeni ulomci grube rane keramike, dio grla amfore, kao i dobro očuvana brončana igla za šivanje. Na sredini te prostorije otkriveno je vatrište s nešto spaljenih životinjskih kostiju.

Dosad je otkriveno kako je vila sagrađena u obliku krnjeg slova U, s manjim dvorištem u sredini. Pedesetak metara dalje pronađen je i ogradni zid kompleksa. S obzirom na nedostatak plodnih polja u okolici, pretpostavljalo se kako su stanovnici uzgajali stoku. To je i potvrđeno nalazima životinjskih kostiju, koje uglavnom pripadaju svinjama, govedima, ovcama, kozama, ali i konjima. Ujedno su se bavili i lovom, što potvrđuju nalazi kostiju jelena. Ove godine utvrđeno je kako je vila imala i pogon za preradu maslina, što je još jedna grana koja se može razviti na području tog dijela Istre, kamenitog i bez većih plodnih polja. Zanimljivo je kako je ta vila (barem dosad istražen dio) bila obitavana samo tijekom prvog, a napuštena sredinom drugog stoljeća. To nije uobičajeno za rimske vile u Istri, koje bilježe velik broj pregradnji tijekom četiri stotine i više godina. Nalazi kasne antike na Boškini vrlo su rijetki, i to pojedini ulomci grube keramike koji se pronalaze samo mjestimice u gornjim slojevima građevinskog urušenja. Tako je ta vila ogledan primjer građevinskog rješenja 1. st., što može dati bolji pregled djelovanja takva gospodarstva tijekom najstarije faze rimske kolonizacije Istre. Ujedno, kako je već i napomenuto, vila je očuvana tlorisno u potpunosti, što je također rijetkost. Tako će se jednog dana moći napraviti potpun pregled svih dijelova takva sklopa, gospodarskih, kultnih, stambenih i drugih dijelova te cjeline. Pokretni su nalazi u postupku konzerviranja i restauriranja u radionicama Hrvatskoga restauratorskog zavoda. Nakon iskopavanja postavljena je i privremena zaštita nepokretnih nalaza prekrivanjem geotekstilom i žbukanjem kruništa zidova, a radove je obavila licencirana tvrtka Kapitel iz Žminja.

Literatura

Bekić 2006 Luka Bekić, Krvavići, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006.

Bekić, Haraša 2007 Luka Bekić, Ivana Haraša, Krvavići – Boškini, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007.

Zaštitna 2007 Grupa autora, Krvavići – Boškina, rimska *villa rustica*, u: Luka Bekić (ur.) Zaštitna arheologija na magistralnom plinovodu Pula – Karlovac, Zagreb, 2007: 69 – 193.

mr. sc. Luka Bekić
Vesna Zmaić

Summary

The Roman villa at the site of Boškina by the village called Krvavići was discovered in 2005 while examining the ground for the sake of the construction of a new main Pula-Karlovac gas pipeline. Part of the villa was explored before the construction works, and during 2007 archaeological investigations of parts of architecture found along the route of the new gas pipeline were continued. A new area was opened up, in which a workshop complex serving for the processing of olives as discovered. Of this complex, the ceramic *pithoi* in which the olives were collected, part of a press – a rectangular stone with a hole for a wooden beam, a stone channel for the oil outlet and a large stone trough for the storage of the oil. As for smaller finds, there were fragments of amphorae, part of a stone mortar and a sestertius of Emperor Vespasian, a whole oil lamp of the Cresces type, and fragments of coarsely made pots with combed ornamentation.

On the floor of the second, neighbouring, room, a fireplace with burned animal bones was found, the purpose of which is not yet clear. These finds, and those from the previous research, for the moment confirm that the villa was founded at the beginning of the 1st century, and abandoned at the latest to the middle of the 2nd century. Finds of Late Antiquity are rare and a discovered in places in the upper layers of collapsed architecture.

Redni broj: 117
Lokalitet: Limski kanal
Naselje: Kanfanar, Rovinj, Vrsar
Grad/općina: Kanfanar, Rovinj, Vrsar
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: probno iskopavanje, rekognosciranje

U razdoblju od 2. do 23. svibnja 2007. nastavljeno je pokusno arheološko sondiranje i rekognosciranje Limskog kanala i okolice. Stručni voditelj bio je Darko Komšo, Arheološki muzej Istre, a voditelj projekta je Arheološki muzej Istre. Radove su financirali Ministarstvo kulture i Arheološki muzej Istre u Puli.

Preliminarno rekognosciranje i istraživanje Limskog kanala obavljeno 2006. uputilo je na velik potencijal tog područja za daljnja istraživanja, posebice za razdoblja paleolitika, mezolitika i neolitika, stoga je tijekom 2007. nastavljeno rekognosciranje i istraživanje. Preliminarno su istražena četiri nalazišta (Dvojna pećina, Skandališta, Romualdova pećina i Pećina kod Rovinjskog sela 1), te su rekognoscirani dijelovi kanjona i neposredne okolice. Ukupno je pregledano 18 lokacija (17 pećina i 1 otvoreno nalazište).

1. Dvojna pećina

Pećina je zabilježena 2006. (Komšo, u tisku), a tijekom 2007. istražena je probna sonda dimenzija 1x2 m, smještena u sjevernom dijelu pećine, uz južni zid pećine, svojom dužom linijom orijentiranom u smjeru istok-zapad. Ukupno je istraženo pet slojeva, do najveće dubine od 125 cm, koji se mogu podijeliti na dva osnovna horizonta: A i B. U horizont A spadaju slojevi 1, 2 i 3. Riječ je o izmiješanim slojevima sivo-smeđe boje, debljine oko 40 cm, u kojima je prikupljena manja količina ulomaka keramike, stakla, kostiju i školjaka. U horizont B spadaju slojevi 4 i 5, koje tvore crven rastresit sediment i zasigane breče kompaktnoga smećkasto žutog siltastog pijeska i lomljenog vapnenca zaobljenih rubova. Pronađeni su malobrojni sitni fragmenti kostiju. Na dubini od 125 cm kopanje je prekinuto, jer je bilo nemoguće daljnje razbijanje breče. Na temelju prikupljena materijala i zabilježenih sedimentoloških i stratigrafskih podataka, mogu se odrediti preliminarni zaključci. Izvjesno je kako je sjeverni dio pećine bio izložen izrazitoj eroziji, što je jasno vidljivo u odnosu debljine sedimenta između sjeverne i zapadne prostorije, gdje je sediment 3 metra viši. Arheološki materijal, prikupljen isključivo u horizontu A, malobrojan je, usitnjen i u pravilu erodiranih rubova, što upućuje na postdepozicijsko kretanje materijala. Može se okvirno datirati u razdoblje prapovijesti i antike. Horizont B formiran je u razdoblju pleistocena, iako nedostatak arheoloških i paleontoloških nalaza onemogućuje točnije određenje.

2. Pećina Skandališta

Pećina je zabilježena 2006. (Komšo, u tisku), a tijekom 2007. istražene su dvije probne sonde (sonda 1 i sonda 2), kako bi se provjerila mogućnost postojanja paleolitičkih kulturnih slojeva. Sonda 1, ukupne istražene površine 4,5 m², smještena je pri dnu središnjeg kanala. Visina tavanice na tom dijelu mjestimice iznosi više od 1,5 m. Zabilježena su dva sloja i jedna tvorevina, koji tvore samo jedan horizont. Najveća dubina iskopa je 30 cm. Prikupljeni su nalazi kremenih izrađevina, pleistocenske faune (pećinski medvjed, konj, nosorog...), te jedan ulomak morske školjke (*Mytilus?*). Iskop završava na matičnoj stijeni. Sonda 2 smještena je na sredini zapadnog kanala. Dimenzije sonde su 1x1 m. Istražena su tri prirodna sloja koji tvore jedan horizont. Najveća dubina iskopa je 40 cm. Visina tavanice je na tom dijelu niža od 1 m. Na nekoliko mjesta na zidovima se nalaze ostaci koštanih breča, što upućuje na to kako je sediment primarno bio viši, te da su i u toj pećini bili izraziti procesi postdepozicijske erozije. Prikupljeni su malobrojni nalazi kremenih izrađevina, pleistocenske faune i jedan morski puž (*Monodonta*). Iskop završava na matičnoj stijeni. Preliminarne analize prikupljenih arheoloških, paleontoloških i malakoloških nalaza, kao i zabilježeni sedimentološki i stratigrafski podaci, upućuju na to kako su pećinu rabili lovci – sakupljači tijekom gornjeg paleolitika. Za sada se na temelju prikupljenih nalaza ne može odrediti detaljnije razdoblje uporabe pećine, no postoje indicije da je možda riječ o nalazištu starijem od glacijalnog maksimuma, što je iznimno rijetko na području Istre i jadranske obale općenito. Planirana apsolutna datiranja radioaktivnog ugljika trebala bi pomoći preciznijem određenju vremena uporabe pećine. Može se zaključiti kako je pećina Skandališta novo, do sada nepoznato nalazište iz razdoblja gornjeg paleolitika, djelomice uništeno erozijom, ali s interesantnim nalazima kremenih izrađevina i faune.

Pećina kod Rovinjskog Sela 1, ulaz (foto: D. Komšo)

3. Pećina kod Rovinjskog Sela 1

Pećina kod Rovinjskog Sela najveća je pećina u nizu od četiriju pećina i abrija koje se nalaze neposredno ispod vrha Kamenjače, na južnoj strani Limskog kanala. To je velika pećina, orijentirana prema sjeverozapadu (320º). Sastoji se od dvaju dijelova, ulaznog prostora koji je u stvari velika polupećina (abri) iz koje se na južnom dijelu otvara prolaz u unutrašnju prostoriju. Ulaz u polupećinu visok je 4 m i širok 25 m, dok je sama polupećina duboka 7,5 m. Na površini se uglavnom nalazi matična stijena, a sediment je očuvan samo u zapadnom dijelu polupećine. Ulaz u unutrašnju, pećinsku prostoriju visok je 1,3 m, širok 4,5 m i djelomice je zatvoren suhozidom. Unutrašnja prostorija u potpunosti je ispunjena sedimentom, a na rubovima se nalazi kamena breča. U njoj se nalazi velika kolonija šišmiša. Zabilježeno je i jedno recentno vatrište, te jedna moguća sonda nekog od prijašnjih istraživača ili znatiželjnika. U unutrašnjosti je nađen malen ulomak prapovijesne keramike, a u ulaznom dijelu nekoliko ulomaka manganiziranih kostiju. Pozicija i veličina pećine, kao i nekoliko arheoloških i paleontoloških nalaza, upućivalo je na mogućnost da su ljudi tijekom prapovijesti rabili pećinu, te je obavljeno probno istraživanje kako bi se potvrdile te pretpostavke. Ispred ulaza u pećinu istražena je sonda dimenzija 1,5x1,5 m, čiji je zapadni profil udaljen 60 cm od zapadnog zida pećine u smjeru istoka. Ukupno dostignuta dubina iznosila je 130 cm. Zabilježena

su četiri sloja i dvije tvorevine, koji se mogu podijeliti na tri horizonta: A, B i C. U horizont A spadaju površinski sloj 1 i tvorevina 1F1 (male jame). Prikupljeni su nalazi keramike, školjaka (dagnje/*Mytilus*), ostaci kostiju životinja i riba te recentno staklo. Na temelju prikupljenih nalaza i stratigrafske pozicije, horizont A može se samo okvirno datirati u razdoblje prapovijesti, neodređeno od neolitika do željeznog doba, bez mogućnosti točnijega kronološkog određenja. U horizont B spadaju slojevi 2 i 3, te tvorevina 3F1. Tvorevina 3F1 jest vatrište koje ulazi u sjeverni profil, israženih dimenzija 70x60 cm, najveće debljine 10 cm. Prikupljene su brojne kremene izrađevine, kao i ostaci faune i ljuštura morskih mekušaca. Na temelju prikupljenih nalaza i stratigrafske pozicije, horizont B može se okvirno datirati u razdoblje mezolitika ili u sam kraj gornjeg paleolitika (kasni epigravetijen). U horizont C spada sloj 4. Na dnu iskopa javlja se matična stijena. U tom sloju prikupljeno je samo nekoliko sitnih ulomaka kostiju. Na temelju prikupljenih nalaza i stratigrafske pozicije, horizont C može se okvirno datirati u razdoblje pleistocena. Preliminarne analize prikupljenih arheoloških, paleontoloških i malakoloških nalaza, kao i zabilježeni sedimentološki i stratigrafski podaci, upućuju kako su pećinu rabili lovci – sakupljači tijekom samog kraja gornjeg paleolitika ili mezolitika. Planirana apsolutna datiranja radioaktivnog ugljika trebala bi pomoći preciznijem određenju vremena uporabe pećine. Može se zaključiti kako je pećina kod Rovinjskog Sela 1 novo, do sada nepoznato nalazište iz razdoblja kasnoga gornjeg paleolitika i/ili mezolitika, s interesantnim nalazima kremenih izrađevina i faune.

4. Romualdova pećina

Romualdova pećina nalazi se na južnim padinama krajnjega istočnog dijela Limskog kanala, na 120 m apsolutne visine. Pećina je tunelasta oblika i sastoji se od jednog hodnika koji se mjestimice proširuje u duguljaste dvorane, ukupne dužine oko 105 m. Ulaz u pećinu je polukružno zasvođen, ima oblik jajolike polupećine i orijentiran je u smjeru sjevera. Iz nje vodi uzak i nizak kanal, koji se nakon nekoliko metara širi u duguljast širok i prostran hodnik. Pećina se prvi put spominje 1590., a poznata je po tome što je u njoj prema predanju boravio sveti Romuald. Tu je pećinu istraživalo više istraživača od kraja 19. st. – Marchesetti, Gnirs i Malez. Posljednji je tijekom 60-ih i 70-ih

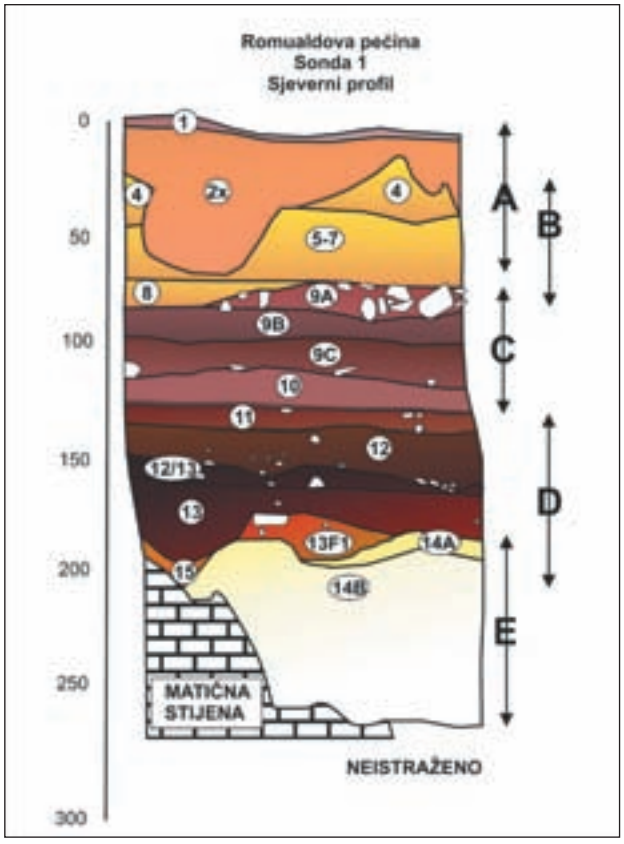

Romualdova pećina, ulaz (foto: D. Komšo)

godina 20. st. zabilježio arheološke kontekste, pronašavši u njima ljudske i životinjske kosti (posebice brojne ostatke pećinskog medvjeda), kremene izrađevine i probušen jelenji zub, okvirno ih datiravši u razdoblje gornjeg paleolitika. Kako ti iznimno zanimljivi nalazi nisu dovoljno brojni za detaljnije kronološko i kulturno određenje, tijekom 2007. obavljeno je revizijsko arheološko istraživanje, kako bi se prikupili uzorci za razne analize, posebice apsolutne datacije koje bi pomogle preciznom datiranju boravka ljudi u pećini. Istražena je jedna sonda, dimenzija 1,5x1,5 m, koja je svojom južnom stranom bila spojena sa sjevernom stranom zapadne Malezove sonde u ulaznoj prostoriji pećine. Ukupno je istraženo 15 slojeva, od kojih su neki podijeljeni na podslojeve, dvije tvorevine i jedan poremećaj. Ti se slojevi mogu podijeliti na pet osnovnih horizonata, označenih slovima od A do E. Ta podjela samo u osnovi prati Malezovu podjelu, od koje se po kontekstu ipak bitno razlikuje, što je uzrokovano novim važnim nalazima dobivenima tijekom ovogodišnjih revizijskih istraživanja. U horizont A spadaju slojevi 1, 2 i 3, kao i poremećaj 2x, u kojima su prikupljeni nalazi prapovijesne keramike i kostiju. Na temelju prikupljenih nalaza i stratigrafske pozicije slojeva, može se odrediti okvirna kronološka interpretacija horizonta A. Sloj 1 je recentan površinski sloj s izmiješanim recentnim i arheološkim nalazima, slojevi 2 i 3 određuju se u razdoblje brončanog doba, dok se poremećaj 2x interpretira kao zatrpana sonda nekog od istraživača pećine s kraja 19. ili početka 20. st. (Marchesetti ili Gnirs). Taj horizont u potpunosti odgovara Malezovom horizontu A, prema nalazima, stratigrafskoj poziciji i kontekstu. U horizont B spadaju slojevi 4, 5, 6, 7 i 8. Prikupljene su dvije kremene izrađevine, nekoliko ulomaka prapovijesne keramike i rijetki ostaci faune. Na temelju prikupljenih nalaza i stratigrafske pozicije slojeva, može se odrediti okvirna kronološka interpretacija horizonta B. Slojevi od 4 do 8 mogu se datirati samo na temelju stratigrafske pozicije, odnosno smještajem između brončanodobnog horizonta A i pleistocenskog horizonta C, negdje na početak holocena ili kraj gornjeg pleistocena. Može se ustvrditi kako je taj sloj u pravilu sterilan, te kako se rijetki arheološki i paleontološki nalazi u većini slučajeva mogu objasniti postdepozicijskim vertikalnim kretanjem prema gore i prema dolje. Taj horizont odgovara Malezovom horizontu B, koji je on datirao u postglacijal. U horizont C spadaju slojevi 9a, 9b, 9c i 10. Prikupljeni su relativno brojni ostaci pleistocenske faune te tri kremene izrađevine. Na temelju prikupljenih nalaza i stratigrafske pozicije slojeva, može se odrediti okvirna kronološka interpretacija horizonta C. Slojevi 9a, 9b, 9c, 9f1 i 10 se na temelju stratigrafske pozicije te brojnih paleontoloških i rijetkih arheoloških nalaza, okvirno datiraju u razdoblje gornjeg paleolitika, možda u razdoblje prije glacijalnog maksimuma. Taj horizont u načelu odgovara Malezovom horizontu C, koji je on datirao u Wurm 3, odnosno u razdoblje gornjeg pleistocena, uz jednu iznimku. Sloj 10 Malez je odredio zasebno kao horizont D, dok je prema prijedlogu naše sheme ona ujedinjena u isto razdoblje kao i slojevi 9a, 9b, 9c i 9F1, kao njegov početni, ali i integralni dio. U horizont D spadaju slojevi 11, 12, 12/13, 13 i tvorevina 13F1. Prikupljeni su brojni nalazi pleistocenske faune, 32 kremene izrađevine i jedna valutica rabljena

kao čekić za obradu kremena. Na temelju prikupljenih nalaza i stratigrafske pozicije slojeva, može se odrediti okvirna kronološka interpretacija horizonta D. Istraženi slojevi se na temelju stratigrafske pozicije te brojnih arheoloških i paleontoloških nalaza, okvirno datiraju u razdoblje srednjeg paleolitika. Taj se horizont u potpunosti razlikuje od Malezovog horizonta D, koji je u revizionim istraživanjima istražen kao sloj 10 i pripada horizontu C. Malez je jedino pri završetku pećine istražio jednu sondu u punom profilu, odnosno od površine do matične stijene, dok je sve ostale sonde kopao do kraja horizonta C. Na temelju te sonde formirao je slijed horizonata, u kojem nije zabilježio nikakve tragove nastanjivanja tijekom razdoblja srednjeg paleolitika. Izgleda kako su neandertalci rabili samo ulazni dio pećine, te nisu ostavili nikakve tragove/ostatke u unutrašnjem dijelu pećine. Iako je danas dio pećine u kojem su obavljana revizijska istraživanja gotovo u potpunom mraku, tijekom srednjeg paleolitika razina tla bila je 2 m niža, a ulaz širi i viši, te je vjerojatno bio osvijetljen dnevnim svjetlom. U horizont E spadaju slojevi 15, 14A i 14B. Ti slojevi prirodno prelaze na matičnu stijenu koja strmo pada od zapada prema istoku. Prikupljeno je nekoliko nalaza kremena na samom kontaktu s horizontom D, iz kojeg su vjerojatno i dospjele postdepozicijskim kretanjem. Na temelju prikupljenih nalaza i stratigrafske pozicije slojeva, može se odrediti okvirna kronološka interpretacija horizonta E. Taj horizont u potpunosti odgovara Malezovim horizontima E i F, koje je on okvirno datirao u Wurm 1/2 i 2. U svakom slučaju, riječ je o slojevima koji su suvremeni ili prethode srednjem paleolitiku. Apsolutne datacije dat će precizno određenje, no za sada se može ustvrditi kako je riječ o razdoblju starijem od 40000 godina prije sadašnjosti. Revizijska istraživanja Romualdove pećine dala su impresivne rezultate. Prikupljeni su brojni nalazi i uzorci za razne analize, ponajprije za apsolutne datacije. Osim prikupljenih uzoraka, zabilježeni su do sada nepoznati slojevi i prikupljeni nalazi kremenih izrađevina i pleistocenske faune, koji se mogu datirati u razdoblje srednjeg paleolitika, odnosno u razdoblje neandertalaca. To je prvi nalaz takve vrste u Istri, a bogatstvo nalaza i očuvanost slojeva je izvanredna. U planu su daljnja sustavna istraživanja tog nalazišta.

Tijekom 2007. obavljeno je i manje rekognosciranje područja južne i sjeverne obale Limskog kanala i okolice, te je zabilježeno više pećina i abrija, kao i jedno nalazište na otvorenom. Nalazišta su uglavnom grupirana na nekoliko lokacija, posebice u podnožju velikih stijena, i to pećine kod Rovinjskog Sela, označene brojkama od 1 do 4, koje se nalaze na južnim padinama Limskog kanala, grupe nalaza pećina na Kontiji (tri pećine), ispod sela Kloštar (četiri pećine) te u blizini vrsarskog aerodroma (dvije pećine), sve na sjevernim padinama Limskog kanala. Ovogodišnja sezona istraživanja i rekognosciranja područja Limskog kanala donijela je senzacionalne rezultate. Izvršena su četiri sondažna iskopavanja, koja su dala zanimljive nalaze iz razdoblja srednjeg i gornjeg paleolitika te mezolitika. Rekognosciranjem je obuhvaćeno 17 pećina i jedno nalazište na otvorenom, koja se mogu datirati u razdoblja od srednjeg paleolitika do kasne antike. Istraživanje Dvojne pećine uputilo je na to kako je to nalazište bilo rabljeno

Romualdova pećina, sjeverni profil (izrada: D. Komšo)

tijekom brončanog doba i antike, te da je za arheologiju važniji južni, unutrašnji dio pećine. Istraživanja pećine Skandalište dala su zanimljive nalaze, koji upućuju na to kako je riječ o novom, do sada nepoznatom nalazištu iz razdoblja gornjeg paleolitika. Pećina kod Rovinjskog Sela 1 također je do sada nepoznato nalazište, u kojem su zabilježeni nalazi iz razdoblja samog kraja gornjeg paleolitika i/ili mezolitika. Posebice je potrebno naglasiti važnost rezultata revizijskog istraživanja Romualdove pećine u kojoj su, osim od prije poznatih nalaza iz razdoblja gronjeg paleolitika, otkriveni i prvi nalazi iz razdoblja srednjeg paleolitika na području Istre. Rezultati istraživanja upućuju na raznovrsnost i bogatstvo nalaza i nalazišta na području Limskog kanala, te je u planu i nastavak rekognosciranja i istraživanja.

Darko Komšo

Summary

Investigation and reconnaissance of the area of the Lim Channel in 2007 provided sensational results. Four test pit excavations were made, providing interesting finds from the Middle and Upper Palaeolithic and the Mesolithic. The reconnaissance covered 17 caves and one find outside, which can be dated to the period of the Middle Palaeolithic to Late Antiquity. The investigation of Dvojna pećina showed that the site was used during the Bronze Age and Antiquity, and that the southern and internal part of the cave is the most interesting for archaeology.

Investigations of the cave called Skandalište provided interesting finds, which suggest that this is a new, so far unknown find from the period of the Upper Palaeolithic. The cave near Rovinjsko selo 1 is also an unknown archaeological site, in which finds from the period of the very end of the Upper Palaeolithic and/or the Mesolithic were recorded. It is necessary in particular to emphasise the results of the revision investigation of Romuladova pećina /St Romualdo's Cave, in which, apart from previously known finds from the Upper Palaeolithic, the first finds from the period of the Middle Palaeolithic in Istria were discovered. The results of the investigation show the diversity and richness of the finds and archaeological sites in the area of the Lim Channel, and a continuation of the reconnaissance and investigations is planned.

Lorun, ulomak amfore sa žigom (foto: C. Rousse)

Redni broj: 118
Lokalitet: Lorun
Naselje: Vabriga, Tar
Grad/općina: Tar – Vabriga
Pravni status: P-252
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Nakon četrnaest godina istraživanja i iskopavanja, kako na kopnu, tako i u podmorju, tijekom srpnja i kolovoza 2007. obavljena su sustavna arheološka istraživanja i iskopavanja na poluotoku Lorunu. Arheološka ekipa sastojala se od 35 članova (studenti, apsolventi studija arheologije i arheolozi iz Hrvatske, Poljske, Italije i Francuske) te četiri radnika. Istraživanja je organizirao Zavičajni muzej Poreštine.

Lorun, prostorija 46 (foto: C. Rousse)

Neposredno prije početka arheoloških istraživanja s terena je uklonjena sitna vegetacija. Radilo se na sektorima A, C, D i G, na površini od cca 500 m². Nađena arhitektura nalazi se na terasastom terenu i na pojedinim dijelovima doseže i dubinu od 1,90 m te naliježe na kamen živac. Otkriveni zidovi građeni su od pravilno oblikovanih tesanih kamenih blokova (škriljac) vezanih u kameni mort.
U sektoru A istraženi su prostori 37 i 38, koji su bili zatrpani debelim slojem sive gline u nekoliko faza. U potpunosti je definiran prostor 47 – bazen dimenzija 10,30x14,25 m, koji ima dvije faze gradnje. Nastavljeno je istraživanje keramičkih peći u prostoru 45. Prostor 48 dao je veliku koncentraciju pepela i pečene opeke, što navodi na pretpostavku o još jednoj mogućoj keramičkoj peći. U istom prostoru nađena su dva reda kamenih temelja, sa zapadne strane dvostrukog kamenitog zida smjera sjever--jug, koji su služili za noseće stupove trijema. Pretpostavka je da su ti natkriveni prostori, s vanjskih strana prostrije 46, služili za sušenje ili skladištenje keramike. Prostorija 46 koja se nalazi između tih dvaju zidova, dimenzija 20,50x2,80 m, mogla je biti neki skladišni prostor jer se samo s njegove gornje sjeverne strane moglo ući u nju (nasuprotna ulazna vrata nalaze se na zapadnoj i istočnoj strani). Pretpostavka je da je ta uska prostorija služila za sušenje ili skladištenje keramike. U sektoru D nastavljeno je sondiranje u prostoru 36 gdje su izdvojena dva ložišta, jedno kružnog (α) i drugo pravokutnog (β) oblika. U sektoru G nastavljena su sondiranja na području 45, gdje su nađene prve tri veće keramičke peći koje su istraživane i prethodne godine.

Nađena arhitektura i raznovrsni antički pokretni nalazi datiraju iz vremena od 1. st. pr. Kr. do 6. st. Pokretnim nalazima pripadaju metal, staklo, kućna uporabna keramika, pečatirane ambalažne amfore tipa Dressel 6B (žigovi: *Sisenna* i *Crispinilli* sa svim njenim mogućim inačicama; pečatima od cara Nerve do Hadrijana – ukupno

Lorun, ulomak amfore Dressel 2-4 (foto: C. Rousse)

njih 302, sveukupno do danas 1808), fragmenti amfora za vino lokalne povremene proizvodnje Dressel 2-4, amfore ravnoga dna, ulomci dolija, raritetne pečatirane krovne tegule s imenima Domicijana i PONTES/ AVFID/ IN MATO i *terra sigillata*. Svi nađeni sitni pokretni nalazi nakon svekolike arheološke obrade na terenu pohranjeni su u Zavičajnom muzeju Poreštine u Poreču. Nađena arhitektura konzervirana je *in situ*. Arheološka će se istraživanja nastaviti sljedećih godina.

Literatura

Kovačić 2007 V. Kovačić, Lokalitet: Lorun, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 243 – 244.
Kovačić 2006 V. Kovačić, C. Rousse, F. Tasaux & A. Marchiori, Loron (Poreč-Croatie), La fouille du secteur C, Campagne, 2007., arhiva Muzeja
Marchiori et al. 2007 A. Marchiori, M.-B. Carre, V. Kovačić, Progetto „l'Istria e il mare": Lorun-Loron, (Poreč-Parenzo, Croazia), Lo scavo di un complesso costiero di età romana nell'agro parentino. Anno 2006, Quaderni di archeologia del Veneto, 23/2007, Venezia, 2007: 95 – 105.
Tassaux et al. 2001 F. Tassaux, R. Matijašić, V. Kovačić, Loron (Croatie), Un grand centre de production d´amphores à huile istriennes (Ier-IVe S. P.C.), Ausonius-Publications, Mémoires, 6, Bordeaux, 2001.

Vladimir Kovačić

Summary

In the immediate vicinity of the city of Poreč on the peninsula of Lorun an Antique archaeological site that is one of the biggest *figlinae* in the area of Istria and probably related to a villa rustica is being investigated. The investigation has been going on for fourteen years as of writing. During 2007 about 500 square metres of the ground was investigated. On this occasion in different sectors, three smallish and three large kilns were found. The architecture and various Antique moveable finds date from the time from the 1st century BC to the 6th century.

Redni broj: 119
Lokalitet: Marlera
Naselje: –
Grad/općina: Ližnjan
Pravni status: P-257
Razdoblje: P, A
Vrsta radova: rekognosciranje, probno iskopavanje

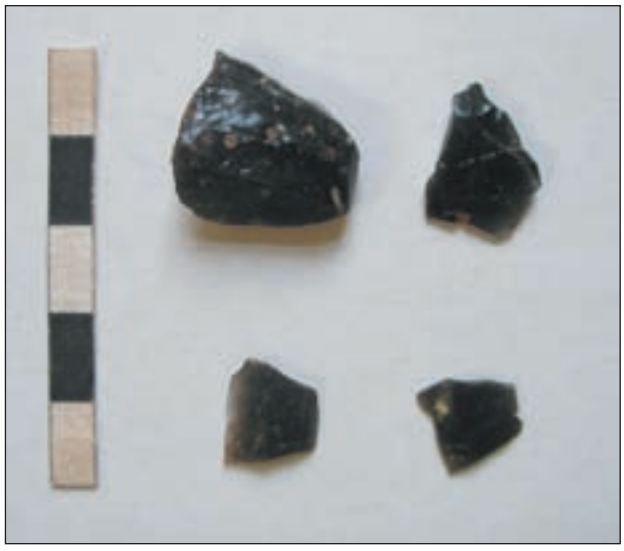
Za potrebe izrade projekta budućeg igrališta za golf, u razdoblju od 2. do 6. travnja 2007., djelatnici Arheološkog muzeja Istre rekognoscirali su područje Marlere pored Ližnjana. Stručna voditeljica rekognosciranja bila je dr. sc. Kristina Mihovilić iz Arheološkog muzeja Istre u Puli. Probno arheološko sondiranje područja Marlere, u razdoblju od 9. listopada do 13. studenog 2007. vodio je Darko Komšo iz Arheološkog muzeja Istre u Puli. Sve radove u cijelosti je financirala tvrtka Marlera Golf L.D. d.o.o.

Tijekom rekognosciranja pregledane su obrađene površine, dok je velik dio područja budućeg terena za golf prekriven gustom sredozemnom makijom i poljoprivrednim kulturama u punom rastu, zbog čega nije bilo moguće u potpunosti utvrditi granice prostiranja arheoloških nalazišta, ni detaljno pregledati navedeno područje. Zabilježeno je 7 lokacija s arheološkim nalazima, uglavnom iz razdoblja prapovijesti i u manjoj mjeri iz razdoblja antike. Izdvojene su pozicije MX1 i MX2 na kojima je pretpostavljeno postojanje prapovijesnih nalazišta iz razdoblja neolitika, te MX4 na kojem je pretpostavljeno postojanje specijalizirane vrste nalazišta – iskop na otvorenom na kojem je sirovinski kremeni materijal ekstrahiran, prikupljan i primarno reduciran te u obliku poluprerađevina ili gotovih jezgri dalje transportiran u obližnja naselja. Tijekom probnog istraživanja istraženo je 37 probnih arheoloških sondi na trima lokacijama (MX1 – 28 sondi; MX2 – 7 sondi; MX4 – 2 sonde).

MX1
Na području MX1 ukupno je istraženo 28 sondi veličine 2x2 m, površine 112 m². Utvrđeno je postojanje dvaju osnovnih horizonata. Horizont A površinski je sloj, debljine oko 40 cm, svijetlo smeđe boje, sastoji se od dvaju dijelova: gornjeg u kojem je sediment rahao zbog intenzivne obrade zemlje, te donjeg kompaktnog sloja unutar kojeg nisu vidljivi utjecaji recentne obrade zemlje. Horizont B je

Marlera – MX4, pogled na područje budućeg terena za golf (foto: M. Čuka)

Marlera – MX1, prikupljene izrađevine od opsidijana (foto: M. Čuka)

tamno crveno-smeđi sediment, glinasto-siltast, umjereno vlažan i kompaktan. Ispod tog sloja se u pravilu javlja matična stijena. Najveća količina nalaza prikupljena je u horizontu A, dok su u horizontu B prikupljeni samo rijetki arheološki nalazi, vjerojatno dospjeli iz gornjeg sloja zbog postdepozicijskih procesa.

Tijekom rekognosciranja i iskopavanja na području MX1 prikupljeno je 2388 kremenih izrađevina ukupne težine 11800,05 grama (od čega četiri izrađevine od opsidijana ukupne težine 4,77 grama i jedan ulomak polirane izrađevine težine 3,47 grama), 696 ulomaka prapovijesne keramike, 169 ulomaka antičke keramike, te 120 ulomaka neizrazite keramike. Stručne i znanstvene analize prikupljenih nalaza, kako litičkih, tako i keramičkih izrađevina, pokazale su kako je riječ o većem nalazištu iz razdoblja neolitika/bakrenog doba, te brončanog doba. Zanimljivo je područje zaraslo u gustu i neprohodnu makiju gdje se teren blago uzdiže oko sondi istraženih na istoku nalazišta (sonde 24, 30 i 35). Tijekom iskopa tih sondi prikupljena je relativno velika količina kremenih izrađevina, ali i iznimno velika količina keramičkih izrađevina, uglavnom erodiranih rubova.

Marlera – MX1, ulomak keramike cetinske kulture (foto: M. Čuka)

Kako se teren dalje uzdiže prema istoku, moguće je kako se u blizini, vjerojatno na vrhu prekrivenome gustom sredozemnom makijom, udaljenom stotinjak metara, nalazi ili se nalazilo arheološko nalazište.

MX2

Na području MX2 istraženo je ukupno sedam sondi (šest veličine 2x2 m i jedna veličine 1x1 m), površine 25 m². Sonde 1-6 postavljene su na području u kojem je rekognosciranjem zabilježeno najviše arheoloških nalaza, dok je sonda 7 postavljena oko 100 m južno, uza zapadnu stranu presušene lokve. Uz samo nalazište zabilježena su dva korita presušena potoka i depresija na kojoj se nalazila manja akumulacija vode, koja je i danas povremeno prisutna. Blizina pitke vode vjerojatno je i uvjetovala nastanak naselja na toj poziciji.

Istraženi sediment može se podijeliti na dva osnovna horizonta. Horizont A površinski je sloj, debljine oko 40 cm, svijetlo smeđe boje i nalazi se u sondama 1-7. U njemu je prikupljeno najviše nalaza. Horizont B nalazi se u sondama 1, 3, 5 i 6. Riječ je o tamno crveno-smeđem sedimentu, glinasto-siltastom, umjereno vlažnom i kompaktnom. U njemu su prikupljena samo dva kremena u sondi 1, na dubini od oko 1 m. Najveća količina nalaza prikupljena je na mjestima gdje se matična stijena nalazi plitko. U tim sondama matična stijena je vidljivo oštećena oranjem, dok je u dubljim sondama neoštećena. Najveća koncentracija nalaza zabilježena je na području sonde 2.

Ukupno je na području MX2 tijekom svih rekognosciranja i iskopavanja prikupljena 331 kremena izrađevina, težine 1183,97 grama, od čega tijekom iskopavanja 112 kremene izrađevine ukupne težine 270,09 grama, 18 ulomaka antičke keramike i stakla, te 18 neodređenih ulomaka keramike. Učestalost nalaza kremena, navedena obilježja pribavljanja sirovinskog materijala, kao i kronološki indikativnih alatki (prizmatična sječiva, mikrodubila) upućuju na to kako je na području MX2 postojalo manje naselje u razdoblju neolitika/bakrenog doba. Osim arheoloških nalaza iz razdoblja prapovijesti, prikupljeni su i ulomci antičke keramike, što upućuje na neposrednu blizinu antičkog naselja.

MX4

Na području MX4 istražene su dvije sonde veličine 2x2 m, površine 8 m², a postavljene su na široj zoni područja. Na tom se području, ispod kvartarnog sedimenta nalaze nodule i uslojeni rožnjak u primarnom ležištu. Istraženi sediment čini samo jedan horizont. Horizont A je glinasto-siltast, umjereno vlažan i kompaktan sloj, tamno crveno-smeđe boje na površini, dok je pri dnu nešto tamniji, tamno smeđe boje. Ispod tog sloja se u pravilu nalazi matična stijena. Arheološki su nalazi uglavnom podjednako raspoređeni po cijeloj dubini iskopa. Ukupno je na području MX4 tijekom svih rekognosciranja i istraživanja zajedno prikupljeno 484 kremene izrađevine, ukupne težine 2782,93 grama, 2 neodređena ulomka keramike, 32 ulomka antičke keramike, te 40 ulomaka neizrazite keramike i stakla.

Preliminarna analiza prikupljenog materijala i komparacija s poznatim nalazištima u široj regiji, morfološka obilježja prikupljenih nalaza, te geološke odlike terena upućuju na to kako je vjerojatno riječ o specijaliziranoj vrsti nalazišta – iskopu na otvorenom, na kojem je sirovinski kremeni

materijal ekstrahiran, prikupljan i primarno reduciran te u obliku poluprerađevina ili gotovih jezgri dalje transportiran u obližnja i udaljena naselja. Učestalost nalaza kremena, navedena obilježja pribavljanja sirovinskog materijala, kronološki indikativne alatke (prizmatična sječiva, velika strugala), geološka obilježja terena, kao i usporedbe s drugim arheološkim nalazištima u regiji, upućuju na to kako je MX4 kompleksno nalazište koje je postojalo u više kronološki odvojenih razdoblja. Iznimna jednostavnost alatki, prisutnost velikih strugala, centripetalna obrada na dijelu debitaža, te paralele s arheološkim materijalom iz srednjepaleolitičkog nalazišta Romualdove pećine, upućuju na mogućnost datacije nalazišta MX4 u razdoblje srednjeg paleolitika. Vjerojatno je riječ o specijaliziranu nalazištu na otvorenom, gdje je sirovinski kremeni materijal ekstrahiran, prikupljan i primarno reduciran.

Ekstrakcija, prikupljanje i primarna redukcija obavljana je i tijekom neolitika/bakrenog doba, kada je pribavljeni kremeni materijal u obliku poluprerađevina ili gotovih jezgri dalje transportiran u obližnja naselja (MX1, MX2, Kargadur). Prisutnost jednoga prizmatičnog sječiva, te jedne izrađevine sa „sjajem srpa“, upućuju na to kako se tijekom neolitika/bakrenog doba na toj poziciji bavilo i poljodjelstvom. Također, zabilježeni ulomci antičke keramike upućuju na neposrednu blizinu antičkog naselja. Ukupno je tijekom rekognosciranja i istraživanja na području tih triju lokacija prikupljeno 3198 kremenih izrađevina, ukupne težine 15766,75 grama, 4 izrađevine od opsidijana ukupne težine 4,77 grama, 1 polirana izrađevina ukupne težine 3,47 grama, 1093 ulomka keramike ukupne težine 2211,7 grama (696 ulomka prapovijesne keramike, 219 ulomaka antičke keramike, te 178 ulomaka neizrazite keramike i stakla). Prikupljeni nalazi potvrdili su pretpostavke o postojanju prapovijesnih arheoloških nalazišta, i to moguće srednjepaleolitičkog na području MX4, neolitičkog/bakrenodobnog na područjima MX1, MX2 i MX4, te brončanodobnog na području MX1. Prikupljeni antički nalazi možda se mogu dovesti u vezu s obližnjim nalazištima na Punta Uljevi ili u Medulinu, odnosno s nekim do sada nepoznatim nalazištem na prostoru budućeg igrališta za golf Marlera. Nažalost, na mjestu istraženih arheoloških sondi, na svim trima nalazištima nisu zabilježeni očuvani kulturni slojevi, te se može zaključiti kako su primarni arheološki slojevi erodirali zbog antropogenih ili prirodnih procesa, ili kombinacije obaju utjecaja. U probnim sondama istočnog dijela MX1 (sonde 24, 30 i 35), istraženima u područjima prekrivenima gustom sredozemnom makijom, zabilježeni su iznimno učestali nalazi keramike i u manjoj mjeri kremena, što upućuje na moguće postojanje do sada nezabilježenih arheoloških nalazišta i na tim područjima. Nakon rekognosciranja i probnog sondiranja područja budućeg igrališta za golf Marlera, izrađen je osnovni konzervatorski elaborat te su stvoreni uvjeti za arheološki nadzor po segmentima za vrijeme krčenja vegetacije i zemljanih radova.

Darko Komšo
Giulia Codacci Terlević
Maja Čuka
Kristina Mihovilić

Summary

During 2007, to meet the needs of the elaboration of a plan of a future golf course, staff of the Archaeological Museum of Istria carried out a reconnaissance of the area of Marlera by Ližnjan, and archaeological test digs were made. The reconnaissance established the existence of 7 positions at which archaeological finds were recorded. Test archaeological investigation was carried out at three positions, MX1, MX2 and MX4, and a total of 37 test digs were investigated. More than a thousand fragments of flint and ceramic artefacts were collected, all of them confirming the hypothesis that there were prehistoric archaeological finds here, possibly of the Middle Palaeolithic in the area MX4, the Neolithic / Copper Age in areas MX1, MX2 and MX4, and the Bronze Age in area MX1. The Antique finds collected can be perhaps correlated with the nearby finds at Punta Uljeva or in Medulin, or perhaps with some so far unknown archaeological site on the area of the future Marlera golf course. But unfortunately, on the site of the archaeological tests not cultural strata were recorded at any of the three archaeological sites, and it can be concluded that the primary archaeological strata have been eroded as a result of anthropogenic or physical processes, or a combination of both kinds of impact.

Redni broj: 120
Lokalitet: Monkodonja (Moncodogno)
Naselje: Kokuletovica
Grad/općina: Rovinj
Pravni status: Z-94
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, djelomična rekonstrukcija

Arheološki radovi na gradinskom naselju Monkodonji (Moncodogno) kod Rovinja, trajali su od 24. kolovoza do 21. rujna 2007. godine. Radove su zajednički organizirali Institut für Prähistorische Archäologie, FU, Berlin (prof. dr. B. Hänsel), Oddelek za arheologijo, FF, Ljubljana (prof. dr. B. Teržan), Zavičajni muzej Grada Rovinja (D. Matošević, prof.) i Arheološki muzej Istre u Puli (dr. sc. K. Mihovilić). Suradnici u istraživanju su dr. C. Becker (arheozoolog), dr. B. Teßmann (antropološke analize), O. Thiel (fotograf), R. Urankar (zračni snimci). Tehničku dokumentaciju izradili su mr. M. Črešnar i G. Rutar, a crteže F. Bach i S. Kuprella. U istraživanjima je također sudjelovalo petero studenata arheologije iz Berlina, Ljubljane i Zadra, uz jednog pomoćnog radnika, jednog zidara iz tvrtke Kapitel iz Žminja za radove u suhozidu i jedne osobe za pranje sitnih nalaza (keramika, kost, kremen). Radove su financirali Grad Rovinj, Ministarstvo kulture, suradnici u projektu iz Berlina, Ljubljane i Pule te brojni sponzori.

U navedenom razdoblju zaključena je prezentacija dijela prostora Sonde 9, u blizini Sjevernih vrata, a sustavno je istražena i prezentirana zona Sonde 13. Na dijelu

Dovršeno uređenje Sonde 9 kod Sjevernih vrata (foto: O. Thiel)

Sonde 9, koja je istraživana i djelomice rekonstruirana 2006. godine, 2007. dovršena je prezentacija rezultata prethodnih istraživanja. Postavljanjem drvenih trupaca na otkrivenim udubljenjima za stojke, označen je položaj objekata paralelnih s unutrašnjim licem bedema. Nakon postavljanja trupaca, sonda je zatrpana, kako bi se zaštitili profili i dio temelja bedema u neposrednoj blizini Sjevernih vrata.

Sonda 13 postavljena je na rubu JZ dijela terase „donjega grada“, na području k.č. 7258, k.o. Rovinj. Sonda L tlocrta, duga je 18 m, istočna polovica široka je 12 m, dok je zapadna polovica široka 8 m. Na prostoru odabranom za iskopavanje, matična je stijena umjetno uređena u zaravnate stubaste terase. Iskopavanjem je zahvaćen prostor niza manjih objekata, oslonjenih sjevernom stranom na stubu više terase koja je djelomice uklopljena u iste objekte. Ruševina arhitekture bila je dobrim dijelom prepoznatljiva već prije početka iskopavanja, prekrivena slabom vegetacijom i tankim humusnim slojem.

Otkrivena su tri objekta u nizu, međusobno odvojena uskim prolazima. Temelji objekata bili su građeni manjim kamenjem u suhozidu, nad kojim su se vjerojatno dizali zidovi od drvene građe ili šiblja, prekriveni lijepom. Najveći je istočni objekt, veličine 6x5 m, u sklopu kojeg se nalazi mali zatvoreni ugaoni prostor. Pretpostavlja se da je velik raspon između perimetralnih zidova prekrivalo krovište, poduprto pregradnim zidovima i gredama za koje su dokumentirane stojke uklesane u podlogu matične stijene. Na sjeveroistočnom dijelu sonde istražen je dio površine ruševine međuterasnog zida, koji odvaja prostor „gornjeg“

Djelomična rekonstrukcija objekata u Sondi 13 (foto: O. Thiel)

Informativna ploča na „gornjem gradu“ (foto: D. Matošević)

3D-prikaz zone od Zapadnih do Sjevernih vrata (izradili: M. Črešnar i G. Rutar)

i „donjega grada“. Zid širok oko 1 m, s pomakom prati rub terase zaravnate matične stijene. Građen je dvama nizovima većih blokova koji čine vanjsko i unutrašnje lice zida, s međuprostorom ispunjenim kamenom šutom. Nakon iskopavanja grupa objekata djelomice je rekonstruirana i prezentirana.

Većinu pokretnih nalaza čine vrlo usitnjeni ulomci brončanodobne keramike i brojni ulomci životinjskih kosti, koji su djelovanjem atmosferilija istrošeni i s vremenom nataloženi pod kamenom ruševinom objekata. Komadi lijepa bili su sačuvani unutar uklesanih stojki. Osim keramike, pronađeno je i nekoliko koštanih i kremenih alatki. Također je izdvojeno šest uzoraka za određivanje C-14 datuma, koji će biti izrađeni u Kielu.

Tijekom radova 2007., uz uobičajenu dokumentaciju, podaci su detaljno provjeravani totalnom stanicom. Osnovni snimak koji je izradio Th. Urban 1997., dopunjen je novim podacima s cijelog prostora naselja. Unesene su sve promjene (položaj sondi, djelomice rekonstruirani dijelovi bedema, vrata, grobnice, druga arhitektura i svi postavljeni drveni trupci), čime je također bilo moguće predložiti 3D-prikaz dijela gradine Monkodonje. Početkom 2007. učinjeno je još nekoliko koraka u smislu priprema arheološkog parka gradine Monkodonje. Tiskano je osam razglednica s motivima lokaliteta i izrađen je pretisak letka s dopunom informacija. Osobito je važno da je, u dogovoru s vlasnikom terena, započelo uređenje nove pristupne staze. Uz sufinanciranje Hrvatske turističke zajednice, Ureda za kulturni turizam, izrađeno je sedam informativnih ploča, koje je osmislila tvrtka Original iz Pule. Ploče sadrže kratke tekstove (hrv., tal., engl., njem.) i slikovna tumačenja pojedinih detalja gradinskog naselja.

Literatura

Mihovilić, Hänsel, Teržan 2005 K. Mihovilić, B. Hänsel, B. Teržan, Moncodogno, Scavi recenti e prospettive future, u: Carlo Marchesetti e i castellieri 1903 – 2003, a cura di G. Bandelli e E. Montagnari. Fonti e studi per la storia della Venezia Giulia, 9, Trieste, 2005: 389 – 407.

Hänsel, Teržan, Mihovilić 2007 B. Hänsel, B. Teržan, K. Mihovilić, Radiokarbonski datumi ranog i srednjeg brončanog doba u Istri, HArch, 36, 2005, Pula, 2007: 5 – 46.

prof. dr. Bernhard Hänsel
prof. Damir Matošević
dr. sc. Kristina Mihovilić
prof. dr. Biba Teržan

Summary

Works in 2007 brought to a close the presentation of the investigated portion of Test Pit 6 alongside the northern gate of the prehistoric site of Monkodonja. Also explored were Test Pit 13, in the south west portion of the “lower town” where three structures separated from each other by narrow passages and part of a between-terraces wall, via which the lower town was separated from the upper town. The structures investigated had dry stone wall foundations, and have partially been reconstructed and present in situ. In the endeavour to lay out an archaeological park of the Monkodonja hill fort, a new access route to the site has been laid out, and 7 notice boards have been put up.

Redni broj: 121
Lokalitet: Mušego (Mon Sego)
Naselje: Rovinj
Grad/općina: Rovinj
Pravni status: P-1746
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U organizaciji Instituta für Prähistorische Archäologie, FU, Berlin, Oddelka za arheologijo, FF, Ljubljana, Zavičajnog muzeja Grada Rovinja i Arheološkog muzeja Istre iz Pule, u razdoblju od 27. kolovoza do 21. rujna 2007. godine, iskopavani su grobni tumuli na lokalitetu Mušegu (Monšego), jugoistočno od Rovinja i u neposrednoj blizini gradinskog naselja Monkodonje (Moncodogno). Uz voditelje projekta prof. dr. B. Hänsel, prof. dr. B. Teržan, prof. D. Matošević, dr. sc. K. Mihovilić, u radovima su također sudjelovali dr. C. Becker (arheozoolog), dr. B. Teßmann (antropološke analize). Tehničku dokumentaciju izradili su G. Rutar i mr. M. Črešnar, fotografije O. Thiel, zračne snimke R. Urankar, a crteže S. Kuprella. U iskopavanju je sudjelovalo desetero studenata arheologije iz Berlina, Ljubljane i Zadra, jedan pomoćni radnik i osoba za pranje nalaza. Radove su financirali Grad Rovinj, suradnici u projektu iz Berlina, Ljubljane i Pule te više sponzora.

U navedenom razdoblju nastavljeno je iskopavanje tumula T. 06, na području k.č. 4954/2, k.o. Rovinj. Istraženo je područje „rampi“ ili platformi, koje izlaze iz kruga kamenog vijenca baze tumula, sa zapadne i

Tumul 06 (foto: O. Thiel)

istočne strane. Na području istočne „rampe“ izdvojen je prostor ograničen nizom većeg kamenja i ispunjen slojem nabacanog kamenja koje leži na tankom sloju tamno smeđe zemlje i zaravnatoj vapnenačkoj matičnoj stijeni. Južno od konstrukcije „rampe“ otkriven je zid izgrađen od dvaju paralelnih nizova okomito usađenih kamenih ploča, s međuprostorom ispunjenim šutom. Proteže se od ruba vijenca tumula u smjeru jugozapad-sjeveroistok, u dužini od 6 m. Na suprotnoj, zapadnoj strani tumula, iz ruba vijenca izlazi druga rampa, također definirana nizovima većih blokova i ispunjena kamenjem.
Radi dokumentacije načina gradnje samog tumula, produbljen je iskop sjeverozapadne četvrtine tumula,

Tumul 07 (foto: O. Thiel)

dok je jugozapadna četvrtina iskopana do matične stijene. Skinut je prvi sloj većih blokova, pod kojima je već bio vidljiv način slaganja kamenja oko središnje grobne škrinje. U profilima je vidljiv način oblikovanja nadgrobnog spomenika, tako da su velike lomljene kamene ploče polagane i oslanjane koso od konstrukcije središnje škrinje prema vanjskom vijencu. Rub tumula čine trapezasto oblikovani, priklesani blokovi s blago zaobljenim vanjskim licem. Zid vanjskog ruba vijenca tumula mjestimice je sačuvan u visini triju horizontalnih nizova blokova.

Paralelno je iskopavan tumul T. 07, također na području k.č. 4954/2, k.o. Rovinj. Rub razvučene ruševine tumula 07, prije iskopavanja nalazio se oko 10 m zapadno od ruba tumula 06. Visina prije iskopavanja bila je 118 cm iznad hodne površine platoa, a promjer ruševine iznosio je oko 18 m. Na sredini tumula nalazilo se pravokutno udubljenje, dugo 2 m, široko i duboko oko 1 m. Nastalo je iskopima tragača za blagom, u nepoznato vrijeme. Uz rub tog iskopa nalazio se veći dio vapnenačke kamene ploče, koji bi mogao biti dio poklopnice grobnice. Istraživanje tumula 07 započelo je u tom središnjem iskopu i neposrednoj okolici, kako bi se dobili podaci o mogućem položaju uništene središnje grobnice. Prikupljeni su brojni sitni ulomci ljudskih kosti i zuba, životinjske kosti i ulomci keramike. Nisu nađeni tragovi grobnice, ali prema izgledu profila, moguće je da je iskopom radi pljačke središnji grob bio promašen. U sljedećoj fazi iskopavanja radovi će biti usmjereni na rješavanje tog pitanja.

Postupnim iskopavanjem cijelog prostora kamene

Tumul 07, sporedni grob 1 (foto: O. Thiel)

Tumul 07, dio nakita iz sporednoga groba 1 (foto: O. Thiel)

ruševine tumula 07 i skidanjem slojeva kamenja s cijele površine, došlo se do nalaza male netaknute grobne škrinje. Otkrivena je oko 2 m sjeverno od starog iskopa i nazvana „sporedni grob 1“. Na površini nije bilo nikakvih posebnih oznaka. Konstrukciju škrinje čine okomito i horizontalno postavljene tanke ploče od vapnenca, izvana poduprte zidićima. Zapadna bočna ploča duga je 110 cm, dok su druge manjih dimenzija i zatvaraju prostor škrinje dužine 90 cm, širine 50 cm, a dubine 25-30 cm. Unutar tog prostora nalazili su se ostaci najmanje četiriju osoba (antropološka je analiza u tijeku). U tamno smeđoj zemlji pomiješanoj sa sitnom kamenom šutom i oblucima, osim koštanih ostataka pokojnika, nalazili su se brojni ulomci keramičkih posuda i ostaci nakita (brončane spiralne cjevčice, sljepoočničarka, spiralne pločice od tanke brončane žice, jantarne perle). Posebno je zanimljiva arhitektura tumula 07, koji nije iskopan do kraja. Već su sada dokumentirana dva koncentrična zida (promjera 5,5 m i 6,5 m), koji okružuju „sporedni grob 1“, dok kružni zid promjera 11 m, koji vjerojatno okružuje stariji središnji grob (još nedefiniran), djelomice prolazi ispod konstrukcije „sporednog groba 1“. Obje kružne konstrukcije obuhvaćene su posebnim vanjskim kružnim zidom koji još nije do kraja istražen.

Osim brončanodobnih grobnih i nadgrobnih konstrukcija i nalaza, tijekom iskopavanja lokaliteta Mušega (Mon Sego), otkriven je neolitski kulturni sloj, osobito dobro sačuvan pod brončanodobnim konstrukcijama, ali i u prostoru oko njih. Prikupljeni su brojni ulomci srednjoneolitske keramike, među kojom se osobito ističe ukrašena noga danilskog ritona, zatim koštane i kremene alatke. Također su izrazite nakupine prepečenog lijepa, koje vjerojatno čine ostatke nastambi. Iskopavanje T. 07 nije dovršeno, dok je T. 06 pripremljen za moguću djelomičnu rekonstrukciju i prezentaciju.

Literatura

Baćić 1957 B. Baćić, Novi grobovi iz brončanog doba u Istri, VAHD, LVI-LIX/2, Split, 1057: 15 – 23.

Baćić 1960 B. Baćić, Tumuli iz brončanog doba na Maklavunu i Žamnjaku u južnoj Istri, Jadranski zbornik, IV, Rijeka – Pula, 1960: 197 – 210.

Codacci Terlević 2006 G. Codacci Terlević, Prilog poznavanju bronČanodobnih pogrebnih običaja u Istri – stanje istraženosti istarskih tumula te rezultati istraživanja tumula iz uvale Marić kod Barbarige, HArch, 35, 2004, Pula, 2006: 41 – 74.
Gnirs 1906 A. Gnirs, Tumulusgräber der Kastellierzeit Istriens, MZK, Bd. V, Wien, 1906: 300 – 307.

prof. dr. Bernhard Hänsel
prof. Damir Matošević
dr. sc. Kristina Mihovilić
prof. dr. Biba Teržan

Summary

At the plateau of Mušego (Mon Sego) to the south east of Rovinj, the excavation of the stone grave tumulus 06 was completed, and preparations for the partial reconstruction and presentation were carried out. At the same time, the excavation of the neighbouring stone tumulus 07 was started. A grave chest with several burials was found, with offered parts of jewellery and fragments of pottery; this was labelled grave 1). The grave was surrounded by two concentric walls, and underneath them goes a part of a circular wall of greater diameter, which probably surrounded the older burial, while another circular wall encompassed both structures. Underneath Bronze Age structures, a Middle Neolithic stratum was documented.

Redni broj: 122
Lokalitet: Oprtalj
Naselje: Oprtalj
Grad/općina: Oprtalj
Pravni status: R-43
Razdoblje: P, SV, NV
Vrsta radova: nadzor

Zbog izgradnje sustava odvodnje u naselju Oprtlju (kanalizacijska mreža koja skuplja sanitarno-otpadne vode naselja Oprtlja i odvodi do uređaja za pročišćavanje) arheološki su nadzirani svi zemljani radovi u razdoblju od 12. rujna do 5. prosinca 2007. godine. Voditeljica arheološkog nadzora bila je Biljana Petrović Markežić, dipl. arh., koja je vodila i dokumentaciju. Investitor radova bio je 6. maj d.o.o., Umag.

Oprtalj se nalazi na krajnjem sjevernom djelu istarskog poluotoka, između Buja na zapadu i Buzeta na istoku, koji je upisan u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, u Listu nepokretnih spomenika i poznat je kao bogato arheološko nalazište. Zbog izgradnje sustava odvodnje naselja Oprtlja, radovi su provedeni na k.č. 10771/2, 10783/1, 10783/2, 10771, 6486, 6485, 6482, 6381/1, 6382/1, 6382/4, 6382/2, 6385, 6407/3, 10778/4, 6454/2, 6477/1, 6475/2, 6475/1, 6475/1, 10782/1, 6509/2, 6509/1, 468, 70820/5, 184/1, 184/2,5. Zemljani radovi, tj. kopanje kanala, odvijali su se po sektorima:
1. K – 5. (od crkve sv. Marije do današnje tvornice tekstila)
2. K – 1.B. (od Lođe do glavnog kolektora)
3. K – 4. (zapadno od današnje asfaltirane ceste, ispod današnjih zidina)
4. K – 2. (istočno od današnje asfaltirane ceste, ispod današnjih zidina)
5. K – 1.3. (uz današnje stambene objekte, između Lođe i sanitarnog čvora)
6. K – 1.A. (od sanitarnog čvora do crkve sv. Roka)
7. K – 1.2. (od sanitarnog čvora do RO-31)
8. K – 1.1. (od crkve sv. Roka do RO-29)

1. K – 5. Tijekom kopanja kanala za cijevi nije pronađen arheološki pokretan i nepokretan materijal, vidljiva je žuta laporasta zemlja.
2. K – 1.B. Kulturni sloj sa stratigrafskim jedinicama uočen je ispod asfalta, s.j. 25, nasip – šuta, debljine 0,15 – 0,20 m (podloga za asfaltnu cestu). S.j. 26 čini žuta glinovita zemlja, debljine 0,22 m i s.j. 24, sloj s krupnijim kamenjem, čija je debljina 0,20 – 0,40 m, u kojem su pronađeni ulomci kasnosrednjovjekovne keramike.
3. K – 4. Uočena je s.j. 22, debljine 0,75 m, smeđa zemlja s ulomcima prapovijesne i srednjovjekovne keramike, pomiješane s recentnim materijalom (najlon, pločice i cigle). Kako se ondje nalaze vrtovi lokalnog stanovništva i razni ukopani objekti za životinje (kokoši, svinje), upitno je podrijetlo pokretnoga arheološkog materijala s tog prostora. Naime, u Oprtlju se, tijekom renoviranja kuća ili bilo kakvih građevinskih zahvata, otpadni materijal baca odmah ispod zidina te se tako nivelira teren ispod njih.
4. K – 2. U tom sektoru vidljiv je s.j. 27, sloj tamno smeđe zemlje, debljine 0,20 m, gdje su pronađeni ulomci prapovijesne keramike. Kako se površina poljoprivredno obrađuje, upitna je recentnost materijala, imajući u vidu da su u obližnjim kućama kopani bazeni i da se sav taj materijal poljoprivrednom obradom (oranjem) mogao razvući na cijelu površinu. Za kanalizacijske cijevi kopalo se uz same današnje zidine, pri čemu se do dubine od 1 m može govoriti o s.j. 28, sloju smeđe zemlje s ulomcima kasnosrednjovjekovne keramike, zajedno sa šutom. Recentnost materijala upitna je jer se i ondje bacao otpadni materijal, kako bi se nivelirao teren.
5. K – 1.3. S južne strane Lođe, na udaljenosti od 7 m, ispod površine asfalta nalazi se s.j. 0, šuta, debljine 0,28 m, zatim s.j. 1, siva glinovita zemlja, debljine do 0,10 m te slijedi žuta glinovita zemlja s.j. 2, debljine 0,12 m. S.j. 3 jest sloj tamno smeđe zemlje s dosta šute i lomljenog kamena.

Sektor K – 1.3., zid (s.j. 14) s voltom (foto: B. Petrović Markežić)

Sektor K – 1.3., s.j. 13., keramika (foto: B. Petrović Markežić)

Ispod se nalazi s.j. 4, koji se sastoji od kamenih ploča. Zemlja s dosta gara i šute je s.j. 7, pri čemu se na dubini od 0,70 m od površine najprije počinje pojavljivati žbuka (s.j. 5), a zatim i kameni blokovi (s.j. 6). Apsolutna visina najviše točke zida (s.j. 6) jest 365 m, a najniže točke 253 m. Riječ je o zidu (1), koji je orijentiran sjever-jug, zapadno je lice od pravilno klesanih kamenih blokova, a naličje je od nepravilna lomljena kamena, s dosta žućkaste žbuke. Vjerojatno je to bio podzid za nekadašnju cestu koja se nalazila uz današnje stambene zgrade. Zid je otkriven na dužini od 3,5 m, a njegova je prosječna visina 2 m. Ispod zida nalazi se sterilan sloj (s.j. 8). Zid je nacrtan, fotografski i geodetski snimljen, uzeti su uzorci žbuke. Trasa kopanja za kanalizacijske cijevi je izmijenjena, tako da se s.j. 5. i s.j. 6 nisu mogli dalje pratiti i dokumentirati. U istom sektoru (K – 1.3.), 30 m južno od Lođe, ispod današnje asfaltne ceste, uočena je s.j. 9, sloj šute s lomljenim kamenom i ulomcima cigli, zatim s.j. 10 (žuta glinovita zemlja) i s.j. 11 (sloj smeđe zemlje s ulomcima lomljenog kamena i cigli) i s.j. 12, sloj šute. S.j. 14 je struktura – zid koji se nalazi ispod šute (s.j. 12) i sastoji se od pločastog kamenja, okomito postavljenog i vezanog žbukom, koje zajedno čini jedan luk, tj. voltu. Zid s voltom pruža se svojom širinom ispod čitave današnje asfaltirane ceste. Zid s.j. 14 (čija je apsolutna visina najviše točke 365,03 m, a najniže iskopane 300 m) prilično je oštećen prijašnjim kopanjem kanala (s jedne strane za vodu, s druge za oborinsku vodu te iskopom za kanalizaciju). Ispod s.j. 14 jest s.j. 13, tj. sloj smeđe zemlje s kamenčićima i ulomcima kasnosrednjovjekovne keramike. Kopanje na tom prostoru bilo je prilično otežano te s.j. 13 nije iskopan do kraja. Nije se došlo do zdravice, jer kanal za kanalizacijsku cijev ide sredinom prilično uske ceste, gdje prolaze autobusi i kamioni, tako da je zbog velike dubine iskopa postojala mogućnost obrušavanja.

6. K – 1.A i 7. K – 1.2. U oba sektora, ispod današnje asfaltirane ceste, nastavljaju se identične stratigrafske jedinice poput onih sjeverno i južno od Lođe. Uglavnom je to šuta ispod asfalta, žuta glinovita zemlja i sloj nešto krupnije šute.

8. K – 1.1. Na tom prostoru nisu uočene stratigrafske jedinice, ispod asfalta nalazi se šuta, a zatim sterilna glina.

Sektor K – 3 nije kopan.

Nepokretni arheološki nalazi – zidovi s.j. 5, s.j. 6 i s.j. 14 prekriveni su finim pijeskom, a zatim šljunkom te na kraju asfaltom. Pokretan arheološki materijal je opran, razvrstan i čeka daljnju obradu. Građevinski radovi izgradnje sustava odvodnje naselja Oprtlja za sada su završeni, a zemljani radovi unutar zidina (u gradskoj jezgri) za sada nisu rađeni.

Biljana Petrović Markežić

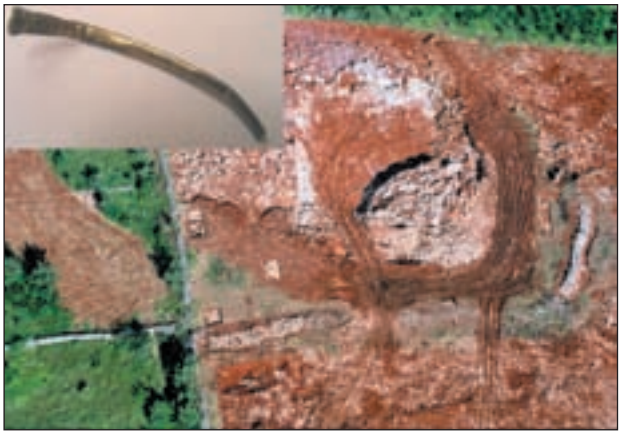
Summary

Oprtalj is in the extreme northern part of Istria, between Buje in the west and Buzet in the east. This is a conservation area, and a rich archaeological site. During the construction of a sewage network, archaeological control of the excavation works was carried out. East and west of today's asphalt road, below the city walls of today, fragments of prehistoric and medieval ceramic mixed with recent waste materials were found. This can be explained by the dumping of construction waste used by the local population to level the ground around the walls. South of the city Loggia two medieval walls were found, one of them with an arch.

Redni broj: 123
Lokalitet: Plinovod Vodnjan – Umag
Naselje: –
Grad/općina: –
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: rekognosciranje

U razdoblju od 23. srpnja do 6. kolovoza 2007. rekognoscirana je trasa budućega magistralnog plinovoda Vodnjan – Umag, radi potrebe izrade idejnog projekta, utvrđivanja stanja i otkrivanja mogućih novih kulturno-povijesnih dobara. Stručni voditelj bio je Darko Komšo, a nositelj projekta Arheološki muzej Istre iz Pule. Rekognosciranje je financirao Plinacro d.o.o. iz Zagreba.

Rekognosciranje područja obavljeno je na temelju projektne dokumentacije, topografskih karata, zračnih snimaka, terenskih podataka, uvida u stručnu literaturu i prethodnih izvještaja kustosa iz Arhive Arheološkog

V-U 001 Kornede, nalazište i ulomak brončanog nakita (foto: D. Komšo)

muzeja Istre. Područje planirane trase plinovoda od Vodnjana do Umaga dugo je oko 71 km, i prolazi kroza zaleđe obale zapadne Istre. Područje trase plinovoda od početka do 14. km, odnosno od Terminala Pula do Bala, prolazi kroz izniman arheološki kulturni krajolik koji je djelomice zaštićen Prostornim planom Grada Vodnjana, kao područje iznimno kultivirana krajolika. Dio planirane trase prolazi i kroz područje između poluautoceste Istarski ipsilon, ceste Vodnjan – Peroj, ceste Peroj – Barbariga do ceste Vodnjan – Bale, do raskrižja za Gajanu pa sjeverno do Istarskog ipsilona. Navedeno područje u procesu je upisa u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Velik dio trase regionalnog plinovoda Kornede – Umag prekriven je neprohodnom sredozemnom makijom, dračem i grmljem, zbog čega nije bilo moguće u potpunosti utvrditi granice prostiranja arheoloških nalazišta, ni detaljno pregledati navedeno područje. Dokumentirano je ukupno 119 otprije znanih i potencijalnih arheoloških, etnoloških, povijesnih i speleoloških lokaliteta. Od navedenog broja 72 su arheološka, 45 pojedinačna etnološka (kažuni), 1 povijesni i 1 speleološki lokalitet. U ovom radu navedeno je 21 arheološko nalazište koje se nalazi unutar zaštitnog pojasa trase plinovoda.

V-U 021 Gradina Dračevica, nalazište i prikupljena prapovijesna keramika (foto: D. Komšo i R. Bilić)

1. V-U 001 Kornede – prapovijesno nalazište. Prapovijesno nalazište nalazi se na terminalu Kornede. Velikim je dijelom uništeno tijekom gradnje samog terminala. Riječ je o manjoj prapovijesnoj naseobini koja se datira u razdoblje brončanog i željeznog doba, opasanoj suhozidnim bedemom. Tijekom istraživanja prikupljena je veća količina prapovijesne keramike, kao i ulomci brončanog nakita. Nekoliko pronađenih ulomaka antičke keramike upućuje na moguću blizinu ruralne antičke aglomeracije.

2. V-U 002 Kornede – kažun s rimskim spolijem. Riječ je o etnografskom i potencijalnom arheološkom lokalitetu. Kažun je unutar zaštitnog pojasa plinovoda s uzidanim ulomkom antičke baze preše za grožđe/masline, 1350 m jugoistočno od Gurana. Vjerojatno se u blizini nalazi ruralna antička aglomeracija.

3. V-U 007 Guran – nalazi tegula. To je potencijalan arheološki lokalitet. U neposrednoj je blizini crkve sv. Šimuna kod Gurana, unutar samoga radnog pojasa trase plinovoda. Prikupljeni su ulomci tegula, što upućuje na to da je šira zona oko crkve vjerojatno arheološko nalazište.

4. V-U 009 Guran – nalazi prapovijesne keramike i kremena. To je potencijalan arheološki lokalitet. Unutar zaštitnog pojasa plinovoda, u masliniku smještenom u neposrednoj blizini ceste Vodnjan – Barban, prikupljeni su nalazi prapovijesne keramike i lokalnog kremena. Istočno od te zone, na zarasloj uzvisini, nalaze se ostaci prapovijesnog naselja.

5. V-U 012 Stancija Cecilija – gromače. To je potencijalan arheološki lokalitet. Južno od stancije Cecilije, unutar zaštitnog pojasa plinovoda, zabilježena je skupina gromača u šumi, što upućuje na moguće arheološko nalazište.

6. V-U 018 Stancija Cecilija – arheološko nalazište i kažun. To je arheološki i etnografski lokalitet. Arheološko nalazište otkriveno je tijekom izgradnje poluautoceste Istarski ipsilon, dionice Pula – Vodnjan. Prikupljena je veća količina kremenih izrađevina, kao i ulomak polirane sjekire, što upućuje na arheološko nalazište iz razdoblja neolitika/bakrenog doba. Na samom nalazištu nalazi se i jedan kažun. Taj lokalitet nalazi se unutar zaštitnog pojasa plinovoda.

7. V-U 021 Gradina Dračevica. Oko 300 m istočno od pruge Pazin – Vodnjan, unutar radnog pojasa izgradnje plinovoda, nalaze se ostaci gradinskog naselja. Vidljive su terase sa zidovima u koje su uklopljeni kažuni. Na najvišem platou nalaze se gromače na kojima su pronađeni ulomci prapovijesne keramike.

8. V-U 026 Crkva sv. Margarite. To je kompleksno nalazište s elementima antičke arhitekture i romaničkom crkvom, smješteno sjeverno od Vodnjana, u zaštitnom pojasu trase plinovoda. Crkvica sv. Margarite, u čijoj su konhi apside sačuvani tragovi fresaka iz 12.-13. st., jednobrodna je romanička crkva s polukružnom apsidom. U velikoj gromači sjeverno od nje javlja se velika količina antičke keramike (tegule i dolije).

9. V-U 052 Bale – gromače. To je potencijalan arheološki lokalitet. Jugoistočno od Bala, unutar zaštitnog pojasa plinovoda, zabilježena je skupina gromača u šumi, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

10. V-U 056 Bale – gromača. To je potencijalan arheološki lokalitet. Jugoistočno od Bala, unutar zaštitnog pojasa plinovoda, zabilježena je skupina gromača u šumi, što upućuje na moguće arheološko nalazište.

11. V-U 059 Bale – nalazi prapovijesne keramike. Unutar zaštitnog pojasa plinovoda, u masliniku smještenom u neposrednoj blizini ceste Bale – Rovinj, prikupljeni su nalazi prapovijesne keramike.

12. V-U 079 Rovinj – nalazi keramike i kremena. To je potencijalan arheološki lokalitet. Na oranicama, u radnom pojasu trase plinovoda, prikupljeni su nalazi keramičkih i kremenih izrađevina, što upućuje na arheološko nalazište.

13. V-U 082 Vrsar – ulomci antičke keramike. To je potencijalan arheološki lokalitet. Na oranicama, u radnom pojasu trase plinovoda, prikupljeni su nalazi ulomaka antičke keramike, što upućuje na moguće arheološko nalazište.

14. V-U 083 Vrsar – ulomci antičke keramike. To je potencijalan arheološki lokalitet. Na oranicama, u zaštitnom pojasu plinovoda, prikupljeni su nalazi ulomaka antičke keramike, što upućuje na moguće arheološko nalazište.

15. V-U 084 Vrsar – ulomci keramike i kremena. To je potencijalan arheološki lokalitet. Na oranicama, u zaštitnom pojasu plinovoda, prikupljeni su nalazi ulomaka keramike i kremene izrađevine, što upućuje na moguće arheološko nalazište.

16. V-U 091 Poreč – ulomci keramike. To je potencijalan arheološki lokalitet. Na oranicama, u zaštitnom pojasu plinovoda, prikupljeni su nalazi ulomaka antičke i srednjovjekovne keramike, što upućuje na moguće arheološko nalazište.

17. V-U 095 Monperlon – ulomci keramike. To je potencijalan arheološki lokalitet. Na području između Monperlona i Rupe, južno od sela Perci, pronađeni su ulomci antičke keramike, što upućuje na moguće arheološko nalazište.

18. V-U 096 Monfaber – višeslojno nalazište. To je potencijalan arheološki lokalitet. Jugozapadno od sela Perci, na brežuljku Monfaber koji se nalazi na području radnog pojasa plinovoda, zabilježeni su brojni nalazi iz razdoblja antike i prapovijesti.

19. V-U 097 Perci – antičko nalazište. To je potencijalan arheološki lokalitet. Na području radnog pojasa plinovoda, zapadno od sela Perci, zabilježeni su brojni nalazi keramike i tegula iz razdoblja antike, što upućuje na postojanje ruralne antičke aglomeracije.

20. V-U 098 Perci – prapovijesno nalazište. To je potencijalan arheološki lokalitet. Na području zaštitnog pojasa

V-U 098 Perci, nalazište i prikupljena prapovijesna keramika

plinovoda, sjeverozapadno od sela Perci, na sjeveroistočnom rubu vrtače i na padinama brežuljka, zabilježeni su brojni nalazi prapovijesne keramike, što upućuje na postojanje prapovijesnog nalazišta.

21. V-U 117 i 118 Petrovija – nalazi keramike. To je potencijalan arheološki lokalitet. Na području radnog pojasa plinovoda zabilježeni su ostaci antičke i novovjeke keramike u vinogradu, što upućuje na moguće arheološko nalazište.

Prikazanim rezultatima terenskog rekognosciranja plinovoda Vodnjan – Umag, izrađen je osnovni konzervatorski elaborat te su stvoreni uvjeti za arheološki nadzor i reambulaciju trase po segmentima za vrijeme krčenja vegetacije i zemljanih radova, te za prethodna zaštitna arheološka istraživanja. Posebno je naglašena neophodnost praćenja svih vrsta pripremnih radova (krčenje vegetacije, instalacije prateće infrastrukture), pri čemu se pretpostavlja pojava novih arheoloških podataka. Također, zatraženo je mišljenje speleologa i etnologa za etnološke i speleološke lokalitete.

Darko Komšo
Maja Čuka

Summary

During 2007, staff of the Archaeological Museum of Istria carried out for the requirements of the firm Plinacro d.o.o. of Zagreb a reconnaissance survey of the course of the future main Vodnjan-Umag gas pipeline. On the basis of the documentation supplied, topographic maps, field data, preceding reports of the curator of the Archaeological Museum of Istria and a review of the specialised literature, a total of 119 already known and potential archaeological, ethnological, historical and speleological sites were documented. Of these, 72 are archaeological, 45 individual ethnological features (kažuns – stone beehive huts) and 1 historical and 1 speleological site. In this paper, 21 archaeological sites that lie within the protected zone of the gas pipeline course are stated.

Redni broj: 124
Lokalitet: Pomer
Naselje: Pomer
Grad/općina: Medulin
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U Pomeru, na obali zapadnog dijela Medulinskog zaljeva, provedeno je zaštitno arheološko istraživanje u razdoblju od 20. ožujka do 20. travnja 2007. godine. Radovima je obuhvaćena k.č. 242/2, k. o. Pomer, a istražena je površina od 525 m^2. Nesavjesnim postupcima ulagača (DOM iz Darde), u studenom 2006. građevinskim je strojevima uništeno oko 80% parcele, pri čemu je stradala nepokretna i pokretna arheološka građa. Zaštitno arheološko istraživanje provedeno je pod vodstvom ravnateljice Arheološkog muzeja Istre u Puli mr. sc. Kristine Džin, više kustosice, dok su nadzor na terenu obavili djelatnici AMI-a; Ida Koncani Uhač, kustosica i Davor Bulić, kustos – vježbenik. Crtanu dokumentaciju izradila je Monika Petrović, restauratorica – vježbenica, a geodetsku situaciju izradila je tvrtka Brac d.o.o. iz Medulina.

Duboko u sjevernom dijelu Medulinskog zaljeva smjestio se antički *Pomoerium*, današnje naselje Pomer. Najdublji dio zaljeva naziva se Pomerska vala, ispred koje se iz mora uzdižu dva otočića: Pomer i Cukon. Susljedno konfiguraciji terena, ali i lociranim antičkim, kasnoantičkim i ranokršćanskim objektima uz obalu Medulinskog zaljeva (Pineta, Fontana, Vižula, Burle, Munkalba), a poglavito Pomerske vale (akvadukt, Biškupija, Sv. Ivan od Izvora, Sv. Flor, Sv. Andrija, dio vile u sklopu ACI marine Pomer-Munat), u pomerskom priobalju nalazi se velik broj još neistraženih, ali i nepoznatih arheoloških lokaliteta (Girardi Jurkić 1980: 103 – 111). Već poznat rimski objekt istraživan 1984. godine (Girardi Jurkić 1984) nalazi se u sklopu ACI marine Pomer, gdje su arhitektonski ostaci konzervirani i prezentirani, te je susljedno analogiji, a na temelju već postojećeg segmenta monumentalne arhitekture, bilo vjerojatno postojanje nastavka istog objekta, kako u zapadnom, tako i u istočnom pravcu. Predmetna parcela (k.č. 224/2) nalazi se zapadno od već postojećeg istraženog objekta u ACI marini Pomer.

Pogled na istraženi sjeverozapadni dio vile (foto: D. Bulić)

Na temelju novinskih napisa, 22. studenog 2006. prvi terenski očevid obavili su djelatnici AMI-a. Utvrđena je devastacija arheološkog nalazišta građevinskom mehanizacijom, o čemu je odmah obaviješten Konzervatorski odjel u Puli, te je prekinuta devastacija arheološkog nalazišta. Tom je prilikom pikamerom uništeno oko 80% parcele (k.č. 224/2), pri čemu je nepovratno stradala nepokretna i pokretna arheološka građa. Najreprezentativniji primjerak arheoloških ostataka na devastiranom dijelu parcele jest polikromni podni mozaik koji je sačuvan na površini od cca 5 m², dok je svojim većim dijelom zauvijek nestao pod silom građevinske mehanizacije. Na uništenom dijelu parcele utvrđeni su ostaci zidova koji su uglavnom vidljivi u temeljnoj stopi ili u razasutoj nakupini kamenja i vapnene žbuke. Takva situacija ne pruža mogućnost interpretacije opusa svih zidanih konstrukcija, ali je na temelju devastiranih ostataka moguće interpretirati tlocrtnu dispoziciju istraženog dijela antičkog objekta. Arheološkim istraživanjima 2007., tijekom 28 radnih dana istražena je površina od 525 m². Ujedno je i podmorski arheološki istraženo pristanište toga rimskog objekta (Koncani Uhač 2008; Koncani Uhač 2008a).

Središnje mjesto na istraženoj katastarskoj čestici zauzima cisterna koja se svojim sjeveroistočnim zidom nalazi na samoj morskoj obali. Cisternu sa sjeverozapadne, jugozapadne i jugoistočne strane ophodi tzv. prostor 10 (hodnik?), širine 2,5 m. Uokolo prostora 10 smještene su ostale prostorije. Prema sjeverozapadu pružaju se ostaci arhitekture u dužini od 11,2 m, odnosno do granice istražene čestice, te se nastavljaju u susjednoj katastarskoj čestici. Ondje je većina zidova sačuvana u temeljima te u prvom redu zida. Iznimka su južni i sjeveroistočni zid prostora 1, čija je sačuvana visina oko 50 cm iznad visine temelja. Pod je, osim mozaičkog poda u prostoru 21, sačuvan i u prostoru 4. Pod u prostoru 4 čini vapnena žbuka zaglađena s gornje strane, koja leži na podlozi koju čini veće i manje kamenje, ulomci amfora i vapnena žbuka. Podna podloga u prostoru 4 nalazi se iznad sterilnoga zemljanog sloja crvenkasto-smeđe boje.

Jugozapadno od cisterne, odnosno od prostora 10, prostire se istraženi objekt u dužini od 9,5 m, nakon čega nisu utvrđeni ostaci arhitekture, već se na dubini od 5 do 15 cm ispod današnje hodne površine nalazi kamen živac koji se blago uzdiže prema jugoistočnoj granici parcele, tj. prema cesti koja vodi za marinu Pomer. Jugoistočno od prostora 10, arhitektonski ostaci mogu se pratiti u dužini od 3,7 m, odnosno jednim zidom dužine 8,1 m. Sjeverni, odnosno sjeveroistočni dio istraženog objekta, koji se nalazi na današnjoj morskoj obali, tijekom stoljeća u potpunosti je nestao djelovanjem mora i čovjeka. Sjeverozapadni dio istražene parcele ostao je netaknut. Iako je većina zidova sačuvana u jednom redu kamenja, iznad temeljne pete na temelju sačuvanih ostataka arhitekture raspoznaju se dvije graditeljske faze gradnje i pregradnje pojedinih prostora.

Cisterna

Tlocrni oblik cisterne čini nepravilno slovo L, a dužine njezinih stranica s unutrašnje strane iznose 7,60 m x 7,06 m x 4,72 m x 4,57 m x 2,65 m x 2,48 m, dok najviša sačuvana visina zida iznosi 2,88 m. Prema tome, zapremina cisterne iznosi 116,4 m³. Zidovi cisterne su

debljine 75 cm, a hidroizolacija s unutrašnje strane zida (*opus signinum*) ima debljinu 30 cm, sa završnim slojem žbuke debljine 1 cm. Dno cisterne popločano je u tehnici *opus spicatum*, a u sjeverom i istočnom uglu nalaze se dvije kamene monolitne taložnice dimenzija 90x90 cm i 85x90 cm. Na podu cisterne vidljivi su tragovi vapnene žbuke koji imaju oblik kvadrata (74x74 cm). Ukupno pet kvadrata vapnene žbuke smješteno je na međusobnim razmacima od 108, tj. 128 cm, te se nalaze iznad *spicae*. Uz sjeveroistočni zid cisterne, koji se nalazi na morskoj obali te je stoga sačuvan samo u visini od 66 cm, na podu se jasno uočavaju tragovi vatre, koji potječu iz razdoblja nakon prestanka uporabne funkcije tog objekta. *Spicae* su na tom dijelu zbog visokih temperatura popucale te je vidljiv krug tamnije boje, radijusa 3,3 m. Tragovi paleži također su vidljivi i na sjeveroistočnom zidu cisterne. Cisterna je dubinom od 70 cm ukopana u živu stijenu, a njeno se dno nalazi na apsolutnoj visini od 0,15 do 0,07 m.

Uz cisternu je smješten prostor 8, te svojim dimenzijama 3,89x1,87 m, zajedno s cisternom, tj. tlocrtnim oblikom slova L, upotpunjuje kvadrat dimenzija 9,6x9,6 m. Riječ je o obzidanom izvoru boćate vode koji je vjerojatno imao funkciju primarne opskrbe kompleksa vile, dok je sama cisterna, uvjetno rečeno, služila kao rezerva pitke vode. Taj je prostor bio zatrpan građevnim otpadom antičkog podrijetla (obrađeno kamenje, tegule, imbreksi, pijesak).

Osim cisterne i kaptiranog izvora pitke vode, utvrđeni su i kanali za odvodnju oborinskih voda u prostoru 2, jugozapadno od prostora 18 i u prostoru 21. Dužina kanala u prostoru 2 iznosi 4,9 m, dok je kanal uz jugoistočni rub objekta većim dijelom devastiran, te je sačuvan u dvama odvojenim segmentima dužine 4,9 i 2,37 m. Oba segmenta leže na jedinstvenu pravcu i imaju nagib od 1,2% prema sjeverozapadu. Kanali u prostoru 2 spajaju se pod kutom od 75° i imaju nagib od 9,8, odnosno 10,9% prema sjeverozapadu, tj. sjeveroistoku. Dno kanala popločano je tegulama, osim kanala u prostoru 21 čije dno čini kamen živac.

Mozaik

Unutar prostora 21 otkopan je polikromni mozaik koji je većim dijelom uništen nemarom investitora, a sačuvan je na površini od cca 5,5 m². Boja *tessera* je crna, bijela, žuta, crvena i roza, a njihova je veličina 1x1x1 cm. Rubni dio mozaika čini bijeli pojas sačuvan u širini do 16 cm, nakon čega slijedi bijela traka širine 25 cm, koja je s obiju strana obrubljena crnom trakom širine 3 cm. Pravilan ritam crnih i bijelih traka prekinut je pojasom s motivom šahovskog polja širine 44 cm na jugozapadnoj strani sačuvanog segmenta mozaika, dok na sjeverozapadnoj strani tog motiva nema. Tim pojasom šahovskog polja definirana je pozicija središnjeg motiva koji je time 44 cm udaljeniji od jugozapadnog ruba negoli je bio od sjeverozapadnog. Centralna je kompozicija sastavljena od geometrijskih, vegetabilnih i zoomorfnih motiva, a obrubljena je trakom koju ispunjava četveropruti pleterni motiv širine 21 cm. Geometrijska forma centralne kompozicije naglašena je osmerostraničnim sačama u čijem se središtu nalazi kvadrat dimenzija 35x35 cm. Prostor između kvadrata i osmerokuta ispunjen je izduženim šesterokutima u čijem se središtu nalaze dvostruko uokvireni kvadrati ispunjeni

Pogled na cisternu

listolikim motivima i četverolatičnim rozetama. Između kvadrata i stranica šesterokuta smješteni su rombovi. Trokuti između osmerokutnih saća ispunjeni su stiliziranim palmetama. U sjevernom središnjem kvadratu nalazi se zoomorfni motiv koji čine četiri polikromne stilizirane ptičje glave, pravilno raspoređene oko šest nizova koncentrično postavljenih *tessera*, koje zajedno s listovima između njih čine rozetu. Južni je kvadrat ukrašen dvjema dijagonalnim crvenim linijama s listolikim završetkom. Dijagonalne linije opasuje crvena linija s bradavičastim ispupčenjima žute boje. Mozaik se nalazi na apsolutnoj visini od 3,74 do 3,80 m, te je položen na dva sloja vapnene žbuke debljine 2, odnosno 2,5 cm. Ispod vapnene žbuke nalazi se ukošeno uslojeno kamenje debljine 23 cm.

Na temelju sačuvanih ostataka arhitektonskih elemenata raspoznaju se dvije graditeljske faze. Prva, starija faza okvirno se može datirati od početka 1. do treće četvrtine 2. st., a pripadaju joj zidovi zidani od pravilno uslojenog kamena lomljenca. Druga, mlađa faza može se okvirno vremenski datirati od treće četvrtine 2. do 4. st. Toj fazi pripadaju zidovi zidani od nepravilno uslojenog klesanog kamena i polikromni mozaik s geometrijskom i vegetabilnom ornamentikom. Datacija tih faza izvedena je analizom arhitektonskih ostataka, budući da pokretni arheološki materijal još nije prošao svoju detaljnu muzeološku obradu. Sagledavanje arhitektonskih ostataka upućuje na zaključak kako je cijeli kompleks vile u trećoj četvrtini 2. st. doživio temeljite preinake. Naime, samo se tri zida mogu pripisati prvoj, starijoj fazi, dok većina zidova pripada drugoj, mlađoj graditeljskoj fazi. Pri tome bi prvoj fazi pripadao zid koji prostore 1 i 2 dijeli od prostora 10 i 10a. On se od ostatka sačuvanih zidanih elemenata razlikuje strukturom zida koji čine pravilni kameni lomljenci, kao i okomitim položajem temeljne pete koja je u prosjeku 55 cm niža od ostalih sačuvanih zidova u sjeverozapadnom dijelu istražene parcele. Dvije graditeljske faze imao je i sam sklop vodospreme s obzidanim izvorom boćate vode (prostor 8) koji je vjerojatno imao funkciju primarne opskrbe kompleksa vile vodom, dok je sama cisterna, uvjetno rečeno, služila kao rezerva pitke vode. Sjeverozapadni i jugozapadni zid obzidanog kaptiranog izvora pokazuje

strukturalne sličnosti sa sjeverozapadnim zidom prostora 10, odnosno sastoji se od pravilno uslojenog kamena lomljenca, što izdvaja ta dva zida od ostalih zidova toga hidrograđevinskog sklopa. Nepobitna je činjenica da je i ta cjelina antičkog objekta sastavni dio većeg i važnog antičkoga građevinskog kompleksa uz južnu obalu Pomerske vale jer to neupitno dokazuju i arhitektonski ostaci pod morem: rimsko pristanište u smjeru jugoistok--sjeveroistok, kao i dijelovi građevina na prvoj potopljenoj terasi vile. Na temelju pregleda arhitektonskih ostataka na kopnu i pod morem, kao i sitne arheološke građe, može se zaključiti da je cijeli arhitektonski sklop intenzivno živio od početka 1. do kraja 4. st.

Literatura

Girardi Jurkić 1980 Vesna Girardi Jurkić, Il territorio di Pomer alla luce del materiale archeologico, ATTI, Centro di ricerche storiche, vol. X, Rovigno, 1979-1980: 103 – 111.
Girardi Jurkić 1984 Vesna Girardi Jurkić, Izviješće o zaštitnom arheološkom istraživanju vile rustike u Pomeru, br. 279/1984 od 12. srpnja 1984., br, 99/1984 od 14. ožujka 1984., br. 203/1984 od 3. svibnja 1984.
Koncani Uhač 2008 Ida Koncani Uhač, Podmorsko arheološko istraživanje pristaništa rimske vile u Pomeru, Obavijesti HAD, 2, Zagreb, 2008: 36 – 44.
Koncani Uhač 2008a Ida Koncani Uhač, Rezultati podmorskih arheoloških istraživanja u istarskom akvatoriju tijekom 2007. godine, HAnt, 16, Pula 2008: 199 – 202.

mr. sc. Kristina Džin

Summary

An archaeological investigation was carried out in Pomer, on the west bank of Medulin cove, from March 20 to April 20, 2007. Archaeological work was conducted on building lot 242/2 of the Pomer cadastral area. The researched site has an area of 525 m^2. In November 2006, 80% of the lot was destroyed by construction works due to the investor's negligence. Both small archaeological finds and standing structures were badly damaged. Out of the devastated archaeological remains the most outstanding find was a 5 m^3 section of a polychrome floor mosaic. There was clear evidence of the remains of ancient Roman walls made of stone and lime mortar among the scattered debris. No conclusions as to the possible original aspect of the ancient buildings can be drawn under these circumstances. However, it is still possible to draw a ground plan of the researched segment of the antique complex. The central position of the researched site is dominated by a cistern. The cistern's northeastern side is situated right on the shore. There is a kind of corridor, 2.5 m wide, going around the cistern on its northwestern, southwestern and southeastern sides. Other areas (rooms) are situated around this area. There are architectural remains that go northwest for 11.2 m to the boundary line and then continue into the neighboring lot. The foundations of most of the walls are preserved, as well as a row of stones, with the exception of the southern and south eastern walls, which are preserved to the height of 50 cm above the foundation level. Besides the above-mentioned mosaic floor, there is another preserved floor in the south western area. It is made of lime mortar laid on layers of small and big stones, fragments of amphorae and lime mortar.
Three construction phases can be distinguished on the basis of the small archaeological finds and structure of the preserved architectural remains:
1. the 1st phase can broadly be dated from the beginning of the 1st century AD to the third quarter of the 2nd century AD, and is the period in which the walls made of regular layers of quarry stones were built;
2. the 2nd phase has been broadly determined to be the period from the third quarter of the 2nd century AD to the beginning of the 4th century AD, and is the period in which the walls made of irregular layers of carved stone were built, and the polychrome mosaic with geometrical and floral ornamentations was laid;
3. the 3rd phase can be dated from the end of the 3rd century AD to the beginning of the 5th century AD, and is the period of the construction of the dry stone partition walls that extend beyond the orthogonal scheme of the researched facility.
The archaeological conservation study conducted in the spring of 2007 continued the systematic archaeological conservation project conducted in 1984. At that time, construction works for the ACI marina were under way, whose land facilities were relocated because of the discovered archaeological remains.

Redni broj: 125
Lokalitet: Pomer – podmorje
Naselje: Pomer
Grad/općina: Medulin
Pravni status: R-110
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

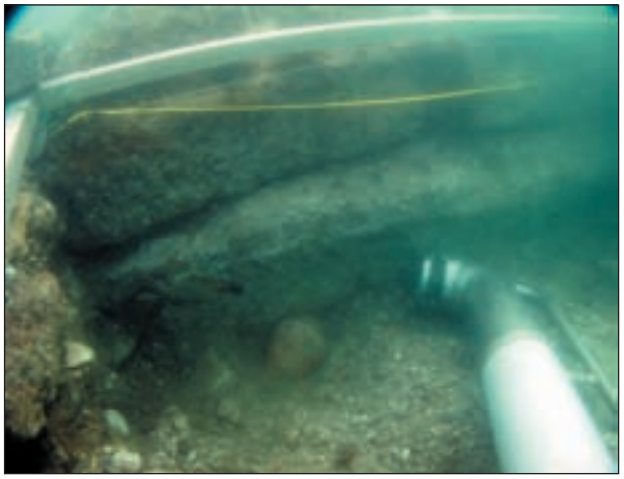
Tijekom zaštitnoga arheološkog istraživanja rimske vile u Pomeru (k.č. 224/2), u moru ispred k.č. 224/2 provedeno je podmorsko arheološko istraživanje dijela istog objekta. Radovi su trajali od 16. do 20. travnja 2007. godine. Podmorsko arheološko istraživanje proveo je Arheološki muzej Istre u Puli, a stručna voditeljica istraživanja bila je Ida Koncani Uhač. Istraživanje je napravljeno u suradnji s Hrvatskim restauratorskim zavodom u Zagrebu, Sveučilištem Jurja Dobrile iz Pule te u suradnji s lokalnim roniocima. Radove je financirao investitor, tvrtka DOM iz Darde.

Rezultati zaštitnog arheološkog istraživanja uputili su na postojanje arhitekture u moru koja se pruža u smjeru sjeveroistoka. Otkriveno je antičko pristanište koje se nalazilo u sklopu rimskoga rezidencijalnog kompleksa, koje je istodobno istraživano i na kopnu. Uz ostatke rimskog pristaništa ubicirani su dijelovi objekata koji su pripadali prvoj terasi vile, a koji se zbog glacioeustatičkih promjena danas nalaze ispod morske razine. Ubicirani temelji zidova, zbog djelovanja mora, samo su djelomice sačuvani te zbog izrazito loše vidljivosti nisu u cijelosti dokumentirani.

Pomer, nalaz bikoničnoga keramičkog lončića iz Sonde A (foto: R. Mosković)

Sačuvana dužina pristaništa iznosi 7 m, širina 9,2 m, a sačuvana visina 1 m. Rub pristaništa građen je od većih pravilno obrađenih kamenih blokova, posloženih u dva reda. Njegova unutrašnjost ispunjena je manjim lomljenim kamenjem i djelomice odbačenim građevnim materijalom (*tegulae, imbrices*). Gornja površina blokova, koja je danas prekrivena muljem, nalazi se na dubini od 1,27 m do 1,30 m ispod morske površine. Donji red kamenih blokova leži iznad prirodno zaravnjene žive stijene, na dubini od 2,27 m. S obzirom na to da su se pojedini kameni blokovi nalazili rastreseni izvan formacije pristaništa, može se pretpostaviti da je pristanište vjerojatno bilo formirano od

Pomer, pogled na blokove rimskog mola i Sondu A (foto: I. Miholjek)

triju redova kamenih blokova. Na glavu mola uz vanjski rub blokova, na dubini od 1,3 m, postavljeno je aluminijsko kvadratno mrežište od kojeg je istražen jedan kvadrant – nazvan Sonda A, čije su dimenzije 2x2 m. Radilo se tako da bi se gliser na kojem se nalazila pumpa za vodu, usidrio nedaleko od pozicije, a na pumpu su bile spojene dvije mamut-sisaljke kojima se sondiralo. Ronilačka ekipa bila je podijeljena u četiri grupe po dva ronioca. Sonda A bila je podijeljena na četiri potkvadranta označena slovima A, B, C i D, tako da je svaki ronilac mogao raditi unutar svoja dva potkvadranta. Slojevi su skidani arbitrarno po 10 cm te su definirane sljedeće stratigrafske jedinice: 001 – pravilno obrađeni kameni blokovi koji formiraju vanjski oblik pristaništa, sačuvane duž. 7 m, šir. 9,2 m, vis. oko 1 m (AV –1,27 m do –2,27 m); 002 – površinski sloj zapune pristaništa i površinski sloj s vanjske strane pristaništa koji čini naboj mulja žućkasto-sive boje, a u svom sastavu sadrži sitniji kamen i ulomke tegula (AV –1,27 m do –1,37 m); 003a – naboj od uslojena kamenja manje veličine i građevnog materijala (ulomci fresaka, tegula, imbreksa, kamenih i staklenih tesera mozaika) koje je more ispralo urušavanjem prve terase vile (AV –1,37 m do –1,67 m); 003b – crn mastan sloj koji je zapunjavao SJ 003a (AV –1,37 m do –1,67 m); 004 – sloj mulja žućkasto-smeđe boje koji sadrži veliku koncentraciju školjaka te nalaza koji pripadaju odbačenoj građevnoj šuti (freske, tegule, mramorne oplate i pločice te staklene i kamene tesere), AV –1,67 m do –1,86 m; 005 – kompaktan mastan sloj sive boje koji sadrži veću koncentraciju školjaka, osteoloških ostataka, ostataka drveta, maslinove koštice, ljuske pinjola, orahove ljuske te koštice bresaka, a od pokretnih arheoloških predmeta u tom su sloju prisutni nalazi finijega keramičkog posuđa, ulomci stakla te mramora (AV –1,97 m do –2,17 m); 006 – rahao sloj tamno sive boje s malo nalaza školjaka i životinjskih kostiju koji stoji iznad živca (AV –2,17 m do –2,27 m); 007 – živac, AV –2,27 m.

Od tehničke dokumentacije napravljen je tlocrt pristaništa i sonde, nacrt Sonde A sa svih četiriju strana te skice s koordinatama x, y i z nekih pokretnih keramičkih i staklenih predmeta, tj. posebnih nalaza. Osim tehničke dokumentacije, napravljena je foto i filmska dokumentacija nalazišta te dokumentacija svih pokretnih nalaza i prikupljenih uzoraka. Arheološki materijal pohranjen je u Arheološkom muzeju Istre, gdje se još desalinizira. Nakon arheološkog sondiranja, istraženi kvadrant prekriven je geotekstilom i vraćen u prvobitno stanje prema pravilima struke.

Od keramičkog materijala mogu se istaknuti nalazi ulomaka keramike tankih stijenki (*terra nigra*) koja se proizvodila u italskim radionicama sjeverno od Apenina, a datira se u 1. st. i u početak 2. st. U Pomeru je pronađen ulomak oboda zdjelice s apliciranim ljuskastim barbotin-motivom te skoro čitava zdjelica u ulomcima čiji je ukras urezan kotačićem. Materijal se datira u sredinu 1. st. Osim finoga stolnog posuđa, pronađeno je i kuhinjsko posuđe u ulomcima kao što su forme bikoničnih lonaca od kojih su neke egejske provenijencije i datiraju od 60. do 250. godine. Pronađeno je više ulomaka lucerni tipa Loeschke IX ili firma lampi koje su se također proizvodile u radioničkim središtima sjeverne Italije u 1. st. Zanimljiv je nalaz lucerne tipa Loeschke 1b, s prikazom pauna na disku, također sjevernoitalskog

podrijetla iz 1. st. Od amfora su zastupljeni ulomci vinarija Dressel 2/4 italskog tipa, datiranih u 1. st. do sredine 2. st. te nalazi olearija Dressel 6B, istarske provenijencije, također iz 1. st. Analizom arheološkog materijala može se pretpostaviti kontinuitet života u vili koja zasigurno u 1. i 2. st. doživljava svoj ekonomski procvat.

Ida Koncani Uhač

Summary

As part of the rescue archaeological investigation into the Roman villa in Pomer, in 2007 underwater archaeological investigation of part of the same structure was carried out. The results obtained from the archaeological investigation showed the existence of architecture in the sea, extending in the north east direction. The investigation revealed an Antique landing that was part of the Roman residential complex, investigation into which was being simultaneously carried out on land. Along with the remains of the Roman landing, parts of the structures that belonged to the first terrace of the villa were precisely located; because of glacial eustasy changes, these are today under the surface of the sea. An aluminium quadrant grid was placed at the head of the landing alongside the external edge of the blocks at a depth of 1.3 m, one of these quadrants, called Test A, being investigated. From an analysis of the moveable archaeological material discovered in Test A, a continuity of life in the villa can be hypothesised, its economic flourishing occurring in the 1st and 2nd century.

Redni broj: 126
Lokalitet: Poreč – dvorište biskupije
Naselje: Poreč
Grad/općina: Poreč
Pravni status: Z-2544 (urbanistička cjelina grada)
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: nadzor, zaštitno iskopavanje

Na temelju projekta „Rekonstrukcije gradskog bedema i dijela dvorišta porečke biskupije“ koji je izradila mr. sc. Jadranka Drempetić, d.i.a. iz Poreča, Konzervatorski odjel u Puli propisao je konzervatorski i arheološki nadzor iskopa. Radovi su trajali od 24. svibnja do 5. lipnja 2007. Voditelj je bio Marko Uhač iz Konzervatorskog odjela u Rijeci.

Radovi su započeli uklanjanjem recentno poslaganih kamenih ploča u funkciji popločanja (SJ 001, apsolutne visine 393 cm), koje je napravljeno nakon Drugoga svjetskog rata, tj. nakon uklanjanja ruševina dotadašnjih kuća. Pripremu za polaganje ploča činio je sloj od 15 cm riječnog pijeska (SJ 002). Njegovim strojnim uklanjanjem u središtu sonde pojavila se betonska ploča veličine 1,5x2 m (SJ 003). Između nje i zapadnog podzida (SJ 012) pružao se pod složen od opeke slagane na nož, uložen u cementni mort (SJ 004, apsolutna visina 329 cm). Isti je bio u funkciji poda unutrašnjeg dijela kuće urušene bombardiranjem tijekom Drugoga svjetskog rata. Uklanjanjem opeke otvorio se sloj (SJ 005) unutrašnje ispune kuće, koji je nastao

Pogled na iskop sa sjevera

niveliranjem terena prema ostatku biskupskog vrta. Zemlja crvenica izmiješana s kamenom različite frakcije, arheološki je poremećena. Strojnim uklanjanjem SJ 003 i paralelnim strojnim iskopom SJ 005 doprlo se do ap.v. 220 cm. Kroza zapadni podzid (SJ 012) izvorno (faza prije izgradnje kuće) je postojala komunikacija (otvor – vrata) koja je omogućavala izlaz iz vrta na more do mala mandrača prislonjena odmah do nekadašnjih gradskih zidina. Podzid nije imao funkciju obrane jer je vjerojatno nastao krajem 18. st. (tj. nakon nestanka potrebe za bedemima), već je omogućavao navedenu komunikaciju s morem. Debljina podzida iznosi 50 cm. Komunikacija je reducirana/negirana u fazi izgradnje SJ 008, SJ 009 i zida (SJ 011) koji se prislanja na podzid (SJ 012) u smjeru juga te se lomi prema istoku. SJ 011 sačuvan je od ap.v. 375 cm do ap.v. 233 cm. Žbuka nanesena na zid SJ 011 donjim se rubom navezivala na pod od opeke (SJ 004). Sve opisane intervencije komparacijom i uvidom u katastar datirane su u razdoblje 18. i 19. st.

Od sjeveroistočnog kuta iskopa, u smjeru istoka pruža se masivan 150 cm debeo zid (SJ 018) čije unutrašnje lice (A) nema temelje, već je zidano izravno na zemlji. Na vanjskom licu (B) zida, s morske strane ne raspoznaju se izvorni dijelovi starijih gradskih bedema iz čega se zaključuje da su obrambeni bedemi bili u potpunosti uništeni ili su kompletno prezidani radi zaštite i sprječavanja erozije vrtova zbog djelovanja mora. Taj zahvat također se datira u 18. i 19. st., a unutrašnje lice doživjelo je određene preinake i nakon bombardiranja u Drugome svjetskom ratu. U isto vrijeme egzistiraju i samostan i objekt (stari katastar 1820, k.č. 305), za koji se vezuje nastanak navedenih zidova.

Nakon uklanjanja SJ 005, na ap.v. 220 cm, započeo je sloj zemlje crvenice (SJ 006), pomiješan s kamenom, organskim materijalom i sitnim arheološkim nalazima koji su mu davali tamniju teksturu. Sloj je također arheološki poremećen i vjerojatno je naplavljen/nanesen s užega gradskog područja. Materijal je pretežno kasnoantički (ulomak *spatheiona* koji se datira od kraja 4. do 7. st.), s tim da ga pojedini nalazi svrstavaju i u starije razdoblje. Slojevi SJ 005 i SJ 006 djelomice prekrivaju ostatke izvornog bedema (SJ 013) koji su se pojavili na ap.v. 283 cm. Bedem se pruža u smjeru istok-zapad, paralelno s obalom. Njegova vanjska strana (SJ 017), zapadno od SJ 014 (B), nije vidljiva jer je recentno podzidana kamenom vezanim cementom.

Ostatak bedema se u sjeverozapadnom uglu iskopa lomi pod oštrijim kutom (SJ 015) prema jugu, ali je uništen gradnjom zida SJ 012 koji se dijelom temeljio na njega. Na 260 cm od sjeverozapadnog ugla SJ 013 i SJ 015, jedan se zid (SJ 016), integralni dio bedema, odvajao se u smjeru juga. U potpunosti je uništen naknadnim intervencijama. Bedem je na ap.v. 220 cm proširen između 20 i 30 cm prema jugu, tj. unutrašnjosti. SJ 016 je također u gornjem dijelu širok 60 cm, a ispod ap.v. 220 cm debeo 85 cm. Na ap.v. 160 cm, prislonjeno uz SJ 014 i djelomice preslojavajući SJ 016, pronađeno je intaktno vatrište (SJ 007) s obiljem sitna materijala (ulomak lončića tankih stijenki, ulomak sjevernoitalske tere sigilate, dno amfore i dr., sve datirano u 1. st.). Pretpostavka je da se sitan arheološki materijal ondje našao iskopom temelja za kasnoantičke bedeme, odnosno da samo vatrište nije iz 1. st., osobito stoga što se jedan njegov dio pruža preko SJ 016 koji je istodoban s ostatkom bedema. Četverokutna prostorija, koju zatvaraju SJ 015 na zapadu, SJ 013 na sjeveru i SJ 016 na istoku, nalazila se na dijelu sjevernog bedema koji je bio najistureniji prema moru. Ta činjenica, kao i debljina sjevernog bedema koju nije bilo moguće točno utvrditi (ali sigurno iznosi između 200 i 250 cm) te oblik koji sama građevina ima (četverokut), pružaju osnovicu za promišljanje da je ondje riječ o manjoj obrambenoj kuli (moguće s određenim pristupom moru).
Arheološki nadzor i istraživanje završeni su 5. lipnja 2007., čime su stvoreni preduvjeti za nesmetanu sanaciju i restauraciju dijela sjevernoga gradskog bedema.

Marko Uhač

Summary

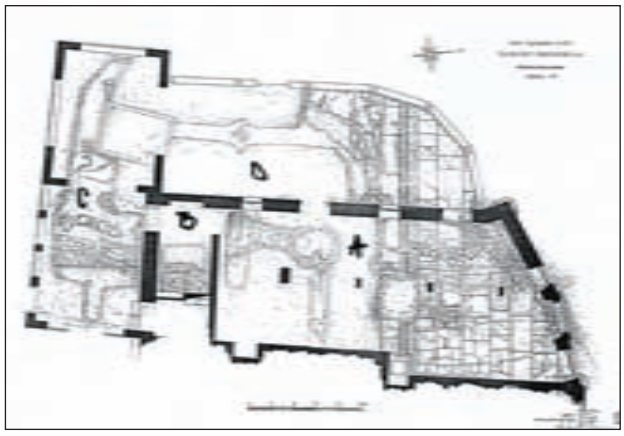
Archaeological supervision and rescue archaeological investigation were carried out during the reconstruction of the city walls and part of the courtyard of the Poreč diocesan building in the city of Poreč. The investigation established the existence of a number of structures that had been damaged during aerial bombardment in World War II. Also, part of the Late Antiquity wall that girt the city on the northern side was investigated.

Redni broj: 127
Lokalitet: Poreč – Marafor
Naselje: Poreč
Grad/općina: Poreč
Pravni status: Z-2544 (urbanistička cjelina grada)
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Za potrebe tvrtke City Green devedeset i devet d.o.o. iz Poreča, Zavičajni muzej Poreštine obavio je zaštitno arheološko istraživanje unutar zgrade u Ulici E. Kumičića 1 (k.č. 223, k.o. Poreč), kao i na pripadajućoj terasi. Voditelj radova bio je Vladimir Kovačić.

Istraživana zgrada nalazi se na JZ strani trga Marafora i omeđena je ulicama E. Kumičića i M. Bernobića, a većim dijelom svoje temeljne stope naliježe na JZ dio antičkog foruma. S JZ strane palače, krajem sedamdesetih godina dozidan je jedan aneks i terasa koja je na zapadnoj strani prekrivena montažnom nadstrešnicom. Nakon što je mehanički odstranjen sav unutrašnji pomoćni inventar, instalacije i pregradni zidovi, započela je demontaža integralne podnice (kroz čitavu površinu objekta) koja se sastojala od nekoliko građevinskih slojeva debljine cca 55 cm (ovisno o kamenu živcu koji je bio na dubini od 20 do 90 cm).

Sjeverna prostorija – prostorija „A“
Nakon demontaže pregradnog zida, na dubini od 68 cm, paralelno i uz temeljnu sjevernu i zapadnu stopu zgrade, došlo se do dvaju kamenih, sekundarno postavljenih novijih zidova (cementno vezivo), složenih samo u jednome redu. Jedan je smjera istok-zapad, a na njega se nadovezuje drugi zid smjera sjever-jug. Oba zida imaju slične dimenzije: dužina 240/260, visina 20 cm i širina 60 cm. Nakon dokumentiranja i geodetskih izmjera, zidovi su demontirani. U visini drugog nosećega stupa koji se nalazi na sjevernoj stani salona (unutar prostorije „A“ nalaze se četiri potporna stupa od kojih dva, sa svojom temeljnom stopom, izravno nasjedaju na antički lastrikat), s njegove istočne strane otkriveni su ostaci četvrtaste kamene konstrukcije, veličine 100x120 i visine 30 cm. To bi mogla biti podnica podruma, jer je s gornje strane popločena oblikovanim debljim kamenim škriljama koje nasjedaju na zemljani plast koji se nalazi iznad antičkog lastrikata. Kamena podnica prema visinskoj razlici korespondira s navedenim dvama naknadno montiranim kamenim zidovima. Podnica je nakon dokumentiranja demontirana. Ispod tih zidova, na dubini od -88 cm, nalazi se antički kameni lastrikat složen od većih kamenih ploča površine cca 66 m². S južne strane, po rubu antičkog foruma teče prilično dubok „rigol“, širok 70 cm, koji je prislonjen uz uzvišenu prvu kamenu stubu (od nekoliko mogućih) koja ide prema trijemovima, a nađena je na dubini od -48 cm i široka je 90 cm. Stuba s južne strane ima uklesan utor. Taj prvi red kamenih stuba u antici se nadovezivao na ostale (dvije do četiri – pet, ovisno o nivelaciji terena), koje su bile oslonac kamenim bazama antičkih stupova (u Muzeju postoje dva kapitela koja možda potječu s foruma). Stupovi su vjerojatno bili u funkciji trijema ispod kojega je bila šetnica. Kamena stuba s „rigolom“ bila je negdje po sredini uništena, tako da je tu napravljena poveća vapnenica dimenzija 160x190x90 cm. Vapnenica se, prema svojoj konstrukciji i uporabi, može datirati u 19. st. Od pokretnog materijala, unutar velike prostorije nađeno je dosta životinjskih kostiju te srednjovjekovna/etnografska keramika. Uz ulazni prag koji dijeli veliku sjevernu prostoriju od one manje koja se nalazi ispod stubišta, i to sa zapadne strane, nađen je jedan voltni zazidan kanal (cigla povezana cementnim mortom), dimenzija 130x65x80 cm. Gornji dio volte nestao je zbog čestih pregradnji. Kanal ulazi pod perimetralni zapadni temeljni zid zgrade. Kopajući u dubinu kanala, koji je bio ispunjen rahlom građevnom šutom, došlo se do dna (zaravnat kamen živac). Kanal na istočnoj strani završava i oslanja se na prirodno oblikovan usjek koji tvori kamen živac. Unutar kanala nije nađen nikakav pokretan materijal.

Tlocrt prizemlja zgrade (izradio: A. Marion)

Manja prostorija ispod stubišta – prostorija „B“
Koliko je bilo moguće (poradi niskoga stropa) napravljena je manja sonda u kojoj je nađen jedan masivniji zid „L“ profila, dimenzija 130x110 i širine 45 cm. To je ugao bivše kuće koja je s unutrašnje strane, na dubini od -60 cm, imala kamenu, nepravilno klesano oblikovanu podnicu (vezivo je cement). Pokretnog materijala nije bilo.

JZ aneks građevine – prostorija „C“
Prostorija je otkopana gotovo po čitavoj površini. Profil slojeva građevne šute unutar zgrade s njegove južne strane iznosi cca 80 cm, a nakon njega slijedi zemljani sloj nad kamenom živcem od 20 cm. Dubina iskopa u usjecima između kamena živca bila je 40 cm. Na zapadnoj strani prostorije nalazi se jedan poveći zidani betonski šaht, dimenzija 145x135x80 cm. On nasjeda na kamen živac, koji se proteže prema istočnoj strani. Negdje po sredini prostorije, s malim otklonom na istočnu stranu, otkriven je zid u kojem se raspoznaju tri faze građenja (s različitom fakturom žbuke), što upućuje na to da su bivši graditelji presijecali starije građevine novim zidovima. Visina tih zidova od razine sterilne zemlje jest 45 cm. Ukupna dužina tih zidova, koji u globalu imaju smjer sjever-jug, jest 360 cm; a njihova širina varira između 60, 75 i 80 cm. Negdje po sredini prostorije, u usjecima kamena živca, nađeno je nešto rimskoga pokretnog materijala (poklopci amfore, fragmenti trbuha amfore i nekoliko ulomaka tegula), životinjske kosti i srednjovjekovna/etnografska keramika.

Natkrivena terasa sa zapadne strane – prostorija „D“
Preko čitave površine napravljena je sonda smjera sjever--jug i to od velikog šahta (nalazi se u južnoj aneks-prostoriji) do kamena živca koji omeđuje: stubu, „rigol“ i antički lastrikat. Iskop je prodro do sterilnog sloja ili do kamena živca. Na sjevernoj strane terase napravljen je iskop u kojem je otkriven antički kameni lastrikat, površine cca 21 m². S južne strane lastrikata nađen je kameni „rigol“ i stube (jednakih dimenzija kao i one u sjevernoj prostoriji „A“). Stuba s južne strane ima vidljivo uklesan utor kroz čitavu dužinu, na koji se prislanjala druga, treća ili četvrta kamena stuba, dok je zadnja nosila kameno popločenje šetnice ispod trijema. Danas je sa zapadne strane otkopanog foruma vidljiva druga stuba koja je tijekom prošlih stoljeća otklesana i javlja se u obliku tanje kamene ploče (koja s gornje strane ima hrapavu, neravnu površinu). Ploča je dimenzija 70x75x6 cm i lijepo naliježe na uklesan utor podesta. Antički lastrikat s ostalim elementima foruma veže se na lastrikat nađen unutar sjeverne prostorije. Sa zapadne i sjeverne strane antički je forum omeđen prirodno oblikovanim kamenom živcem. Taj otkriveni dio foruma veže se uz dijelove već istražena foruma koji se datira u 1. st.

Literatura

AAAd 1995 grupa autura, „Forum et Basilica“ in Aquileia e nella Cisalpina romana, Antichitá altoadriatiche, XLII, Udine, 1995.
Džin 2007 K. Džin, Pula – Forum arheološka građa 2006.-2007., Arheološki muzej Istre, katalog, 72, Pula 2007: 6 – 18.
Dyggve 1989 E. Dyggve, Izabrani spisi, Split, 1989: 141 – 153.
Enciklopedija 1962 grupa autora, Enciklopedija likovnih umjetnosti, 2, Forum, Zagreb, 1962: 298 – 299.
Istarska 2005 grupa autora, Istarska enciklopedija, Forum u Puli, Zagreb, 2005: 232 – 233.
Kovačić 2003 V. Kovačić, Forum – Forvm, poster u Gradskoj knjižnici, Poreč, 2003.
Prelog 1957 M. Prelog, Poreč grad i spomenici, Beograd, 1957: 44 – 45.
Suić 1976 M. Suić, Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb, 1976: 155 – 163.

Vladimir Kovačić

Summary

Within a former hospitality venue in the old city centre of Poreč, during 2007, the south west part of the Antique forum, 66 m^2 in area, was investigated. Parts of paving were found, as well as two lateral sets of steps that frame the forum. During the 19th century, part of the structure that was found was cut in two by the construction of a lime pit. Also, various later medieval construction layers were found. As for movable materials, a little ancient, medieval and ethnographic material (ceramics) and many animal bones were found. This part of the forum is connected to those parts of the forum investigated earlier that are dated to the 1st century.

Redni broj: 128
Lokalitet: Poreč – Obala maršala Tita
Naselje: Poreč
Grad/općina: Poreč
Pravni status: Z-2544 (urbanistička cjelina grada)
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Vlasnik prizemnog prostora na Obali maršala Tita 16 u Poreču, ujedno i investitor (Kompas Travel d.o.o., Poreča), bio je obavezan provesti zaštitno arheološko istraživanje unutar stambeno-poslovne zgrade na k.č. 278, k.o. Poreč. Voditelj istraživanja bio je Vladimir Kovačić iz Zavičajnog muzeja Poreštine.

Poslovni se prostor nalazi na uglu stambenog objekta koji je sa zapadne strane omeđen *cardom maximusom*, a s južne strane Obalom maršala Tita. Prijašnji dvostruk prostor sada je pretvoren u jednu poveću prostoriju. Na zapadnoj strani, ispod velikoga lučnog nadvoja, nalaze se velika peterokrilna vrata, izrađena u PVC materijalu. S južne strane nalaze se dvostruka drvena vrata te jedan velik stakleni prozor. Unutar čitavoga podrumskog prostora skinuta je završna kamena podnica ispod koje se nalazila betonska deka, a ispod nje tamponiran usitnjen kameni plast, ukupne debljine 30 cm. Na toj je dubini nađena zagasita crna podloga koja je na pojedinim dijelovima prostorije u profilu varirala od 5 do 10 cm. Pregledom podloge utvrđeno je da je riječ o otpadnoj šljaki koksa iz nekadašnje gradske plinare. Pretpostavka je da se šljaka bezuspješno rabila kao izolacijski materijal od podzemne vlage koja nastaje plimnim mijenama. Ispod toga sloja nađeno je nekoliko podnica koje su se prostirale na sjevernoj i južnoj strani središnjega masivnijeg zida (koji je bio graničnik popločenja).

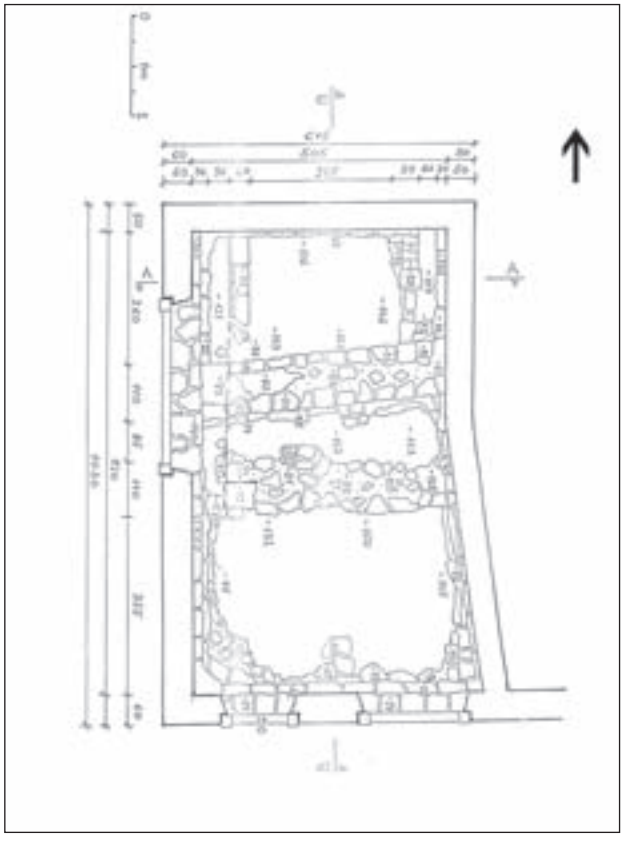
Sjeverna sonda

Nalazi se na sjevernoj strani u odnosu na postojeći masivni zid. Nakon što je otklonjena preostala kameno--ciglena podnica, iskop je spušten do maksimalne moguće dubine. U sondu je prodrla morska voda (iskop je bio ispod razine mora) te ju je bilo potrebno ispumpavati prije nastavka istraživanja u dubinu. Perimetralni zidovi toga prostora nalaze se na kamenim temeljnim stopama koje su napravljene kaskadno (nađene su i ugrađene kamene erte). One pak nasjedaju na tamponiran kameni supstrat od nepravilna prirodno oblikovana kamenja ispod kojeg se nalaze poveći kameni blokovi. Istraživanja su na toj poziciji zaustavljena jer je bilo nemoguće vaditi velike kamene blokove bez adekvatne mehanizacije. Pregradni zid na sjevernoj strani oslanja se na tanak dvoredan kameni temeljni zid ispod kojega su uočljivi raznobojni nabijeni slojevi zemlje. Sa zapadne strane sonde, s pomakom od zida, nađen je dvodijelni kameni prag s naznačenim utorima za kračunanje i povišenim rubnjakom na koji su prijanjala dvokrilna vrata. Dio kamenog bloka ulazi pod sjeverni pregradni zid (ne vidi se kraj), dok je južni dio praga očito odbijen (u temeljima zgrade i odvodnog kanala u južnoj sondi naknadno su nađena dva odlomljena kamena bloka od praga), jer je smetao graditeljima prilikom gradnje mlađega središnjeg širokog zida. Na istočnoj strani sonde nađen je mlađi kameni zid smjera sjever-jug, koji sa sjeverne strane ulazi ispod zazidane pregrade, a s južne strane oslanja se na središnji širok zid. Vezivo zida je bijelo vapno. Unutar te sonde, ali uz same temelje središnjega širokog zida, nađena je raznovrsna antička keramika, staklo, kosti i školjke. U podu je nađeno dosta ulomaka pitosa, dijelova amfora i robusnijih kostiju životinja.

Jako se dobro raspoznaju dvije faze gradnje. Sjeverna faza (po polovici zida) očito je starija, što se razaznaje prema žućkastom mortu i prema izradi sjevernoga kamenog lica koje je napravljeno od manjih kamenih škriljatih blokova. Temelji toga dijela zida oslanjaju se na temeljnu situaciju navedene sjeverne sonde. Na južnom dijelu zida uočava se da je dograđen s gornje strane, i to prema boji i strukturi morta (svjetlija nijansa morta) te prema većim dimenzijama nadozidanih kamenih blokova u odnosu na one koji su na sjevernoj strani. Temelji toga dijela zida nešto su plići od onoga koji se nalazi na sjevernoj strani i sastoje se od nekoliko kamenih redova, složenih od nepravilno prirodno oblikovanog kamena.

Južna sonda

Tu je nađeno nekoliko podnica od cigle, s uzorkom „riblje kosti“, na kant ili s debljim škriljama. Prilikom skidanja građevine šute, na dubini od 30 cm, nađen je i jedan odvodni kanal smjera istok-zapad, dužine 520 cm. Kanal je imao neoblikovanu temeljnu kamenu stopu, a u temeljima kanala nađen je jedan profilirani kameni ulomak praga. Bočne strane kanala građene su od zaravnatih kamenih blokova manjih dimenzija, a na pojedinim je dijelovima nađena i cigla – očito zamjenski materijal prilikom sanacije. Vezivo je cementni mort. Kanal širok 37 i visok 30 cm s gornje je strane bio pokriven kamenim škriljama, debljine 5 cm. Prilikom njegove demontaže uočena je ispuna u vidu nabacanog kamena, pomiješanog s debelim slojem gašenoga vapna. Nakon što se došlo do najniže moguće razine sonde (ispod razine mora), nađena je sljedeća situacija: perimetralni zidovi zgrade, osim onih na sjevernoj strani, imaju kaskadno posložene temeljne stope koje se oslanjaju na tamponirani kameni supstrat od nepravilno prirodno oblikovanog kamena ispod kojeg se nalaze veći kameni blokovi. S južne strane, u donjem redu temeljne stope, nađen je i drugi kameni blok koji je pripadao dijelu kamenog praga koji se nalazi u sjevernoj

Poreč, tlocrt ugaone zgrade (izradio: S. Kamber)

Poreč, podnica od sloja šljake i podnica od cigle

Poreč, antički prag (foto: V. Kovačić)

sondi. Paralelno sa središnjim širokim zidom ide i jedan širi, stariji zid, kojemu u potpunosti nedostaje vanjsko sjeverno lice (očito uništeno prilikom gradnje središnjega širokog zida). I taj zid ima orijentaciju istok-zapad. Zidu je djelomice sačuvana vanjska južna strana lica (prilično oštećena), a sastoji se od nekoliko redova oblikovanoga, tesanog kamena. Zid sa zapadne strane ima poveći kameni blok (babu), a neposredno prije njega nalazi se sekundarno ugrađen profilirani kameni ukrasni blok. Uz kameni blok (baba), s njegove zapadne strane, vidljiva su tri kamena bloka koja su sastavni dio starijeg zida, smjera sjever-jug (jednake konstrukcije i fakture morta s onim smjera istok-zapad). Taj se zid nalazi u osi s otkrivenim kamenim pragom u sjevernoj sondi i očito je da je riječ o nekada zasebnoj cjelini. Unutar toga trokuta (babe i zida smjera sjever-jug) nađeno je i jedno manje mramorno popločenje od cca 0,50 m² (prokoneški mramor). Prilikom iskopavanja i produbljavanja južne sonde, uz vanjski južni zid (nasuprot moru), nađeno je bogatstvo pokretnog materijala: ulomci amfora (Dressel 2-4, 6 B, *spartheion*, obod amfore s pečatom THAL), ulomci *terrae sigillatae* (od čega dvije s pečatom), kućne grube i keramike tankih stijenki (sivo-crne-crveno obojene), stakla, metala, kosti, školjaka, građevnog materijala (keramičke kockice mozaika, ciglice, ulomci tegula, imbreksi). Očito je riječ o neupotrijebljenom materijalu bačenom u more, a potvrda tog može se iščitati u nalazu debljeg sloja tamponiranoga morskog žala, koji je nađen prislonjen uza zapadni dio južnoga zida. Maksimalna ostvarena dubina iskopa bila je 176 cm.

Literatura

Antonioli et al. 2004 F. Antonioli, R. Auriemma, S. Faivre, E. Fouache, S. Furlani, V. Kovačić, S. Mauro, Geomorfological and archaeological evidences of co-seismic subsidence on the northeastern Adriatic coasts, GNGTS, 2004: 227 – 228.

Bezeczky 1987 T. Bezeczky, Roman Amphorae from the Amber Route in Western Panonia, BAR, 386, Oxford, 1987.

Fouache et al. 2005 E. Fouache, S. Faivre, J.-J. Dufaure, V. Kovačić, F. Tassaux, P. Tronche, Morska razina u rimsko doba na području Istre, VAMZ, 3. serija, vol. 37/2004, Zagreb, 2005: 173 – 190.

Tassaux et al. 2001 F. Tassaux, R. Matijašić, V. Kovačić, Loron (Croatie), Un grand centre de production d'amphores à huile Istriennes (Ier-IVe S. P.C.), Ausonius – Publications, Mémoires, 6, Bordeaux, 2001.

Vladimir Kovačić

Summary

Archaeological investigations within the ground floor of the residential building on Obala Maršala Tita 16 in Poreč resulted in the discovery of several different construction strata, starting from Antiquity and going on to the present day. The Antique residential building was directly connected to the sea beach and here a great many diverse discarded potsherds were found: fragments of amphorae, fragments

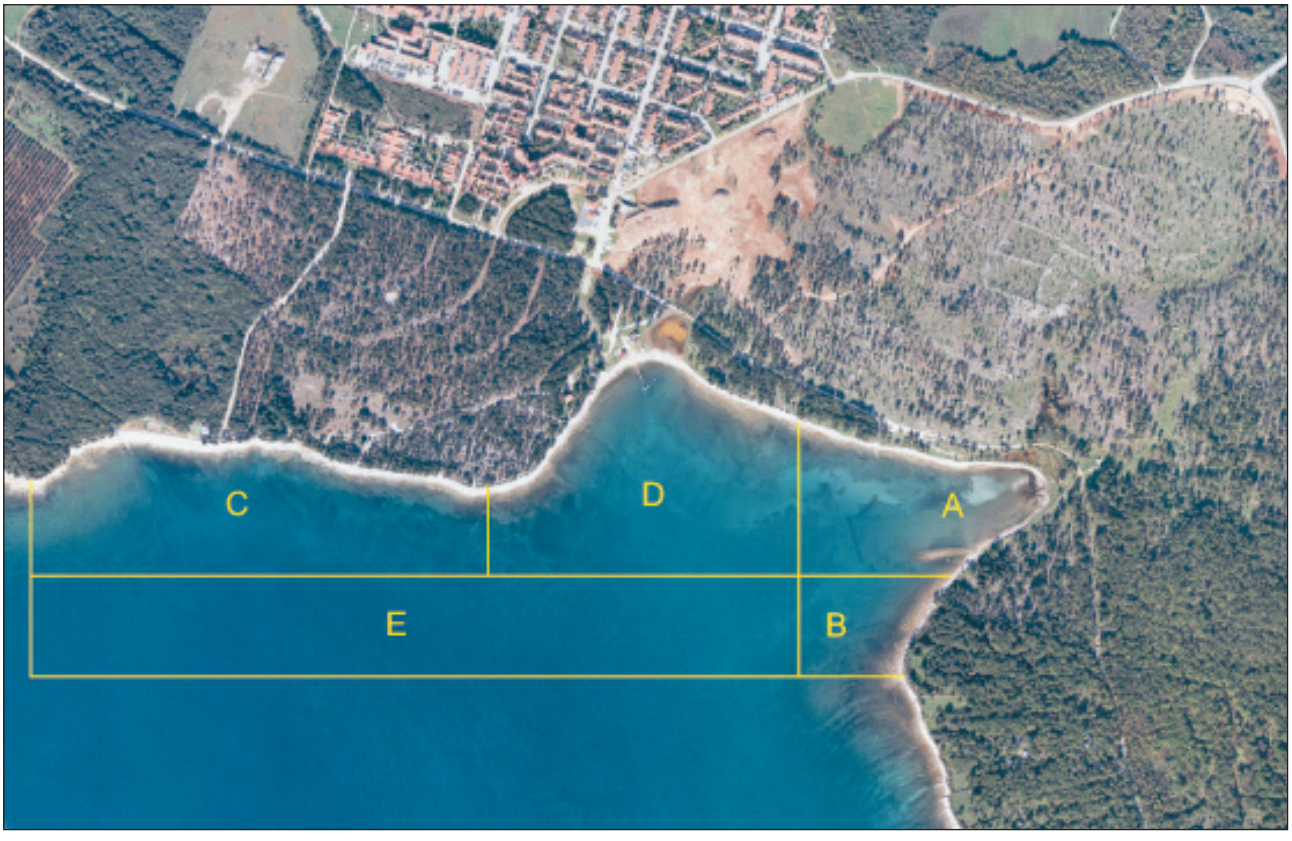
of terra sigillatae, domestic coarse and fine ware, glass, metal, bones, shells, construction material (tessellae of mosaic, bricks, tegulae, imbrices and so on). A stone moulded sill of the entry into the Antique building was also found.

Redni broj: 129
Lokalitet: Porto Marić – podmorje
Naselje: Barbariga
Grad/općina: Vodnjan
Pravni status: P-384
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: podmorsko rekognosciranje

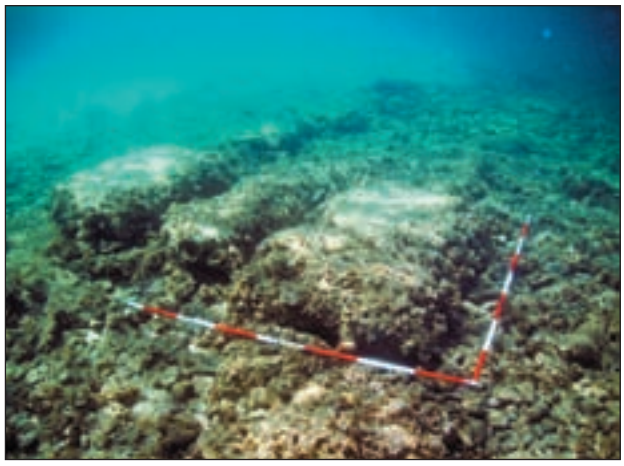
U razdoblju od 18. do 28. srpnja 2007., obavljeno je podmorsko arheološko rekognosciranje i reambulacija terena od rta Gale na jugoistoku do rta Debeljaka na sjeverozapadu zapadne istarske obale. Rekognosciranje i reambulacija podmorja obavljeni su radi izrade arheološkog elaborata podmorja na lokaciji predviđene izgradnje marine Porto Marić. Podmorsko arheološko rekognosciranje provedeno je na pomorskom dobru koje je u kontaktu s k.č. 479/143, 533/1, 479/540, 2/17, k.o. Peroj te k.č. 479/629, 479/630, 533/7, 533/8, 553/16 i 8004 (more), k.o. Vodnjan, a ukupna površina pretraženog područja u moru obuhvatila je površinu od 23,04 ha. Podmorsko arheološko rekognosciranje i reambulaciju terena proveo je Arheološki muzej Istre u Puli. Stručna voditeljica bila je Ida Koncani Uhač, a stručni suradnik: Davor Bulić. Radove je financirao investitor AB MARIS d.o.o. iz Poreča.

Radi lakšeg pregleda terena, područje pretraživanja podijeljeno je na pet zona koje su označene slovima od A do E, onim redoslijedom kojim je podmorje pretraživano. Otkrivene arhitektonske strukture pod morem te u zoni plime i oseke unutar pretraživanog pojasa geodetski su snimljene, a geodetski snimak napravila je tvrtka Geodil iz Poreča.

Zona A
Unutar te zone, u pojasu plime i oseke, sačuvani su ostaci rimske arhitekture u temeljima koju čine tri zida, građena od pravilno obrađena kamenja, a pripadala su prostoriji nekog objekta uništena djelovanjem mora. Nedaleko od tog objekta, u samom plićaku, prilikom oseke uočena je formacija kvadratnog oblika, kao rupa uklesana u živoj stijeni, čije su dimenzije otprilike 1x1 m. U uvali Marić s morskog su dna prikupljeni predmeti rimske provenijencije: ulomak oboda amfore, ručica i noga amfore koji pripadaju tipu Dressel 6A, ulomak oboda i ručica koji pripadaju amfori Dressel 6B, dva keramička pršljena, ulomak oboda amfore Dressel 2/4, olovni predmet nedefinirana oblika i podrijetla te ulomak kvadratne baze stupa od vapnenca u loše očuvanu stanju. Zapadno od sačuvanoga rimskog zida, uz samu obalnu liniju u zaljevu Mariću, pronađena je rimska operativna obala koja prema svojoj sačuvanosti spada među bolje očuvane primjere takvih objekata na istarskoj obali. Taj lučki operativni uređaj ili manja lučica koja se danas

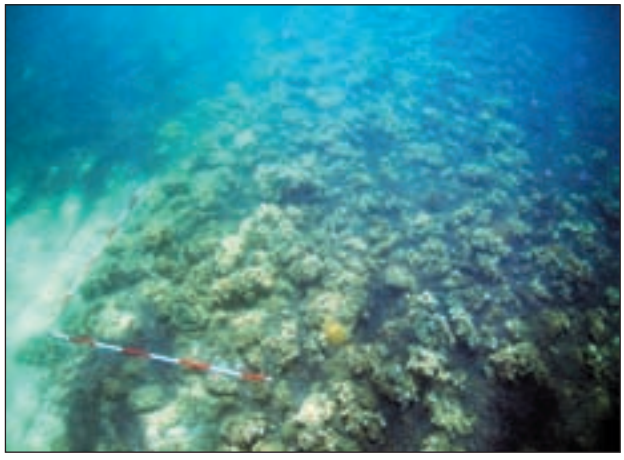

Orto-fotosnimak područja od rta Debeljaka do rta Gale s ubiciranim pretraživanim zonama u podmorju

Porto Marić, istočni mol otkriven u zoni A (foto: D. Bulić)

nalazi potopljena na dubini od –1 m do –1,5 m, dijelom je sačuvana i na samoj obalnoj liniji, ali u vidu pristupnog platoa rive, isklesane u živoj stijeni. Od tog platoa, u samom se plićaku nastavljao neki objekt pravokutna oblika, od kojeg je sačuvan samo jedan red manjih pravilno oklesanih kamenih blokova koji leže na živoj stijeni, a koji bi skupa s oklesanim dijelom na obali mogli pripadati pristupnoj rivi same lučice. Zapadno od toga pravokutnog objekta, u ravnini s obalom nalazi se manji lukobran na koji se svojim začeljem naslanja zapadni mol. Operativni uređaj zatvoren je s triju strana. S dviju ga strana zatvaraju molovi, a sa strane prema obali zatvaraju ga tri manja kamena bloka koja se naslanjanju na pristupnu rivu. S istočne ga strane omeđuje mol građen od pravilno posloženih kamenih blokova, s tim da su na sredini mola ugrađena tri velika monolitna bloka pa se stječe dojam da je mol u nekoj fazi produžen prema van. Dužina tog mola iznosi 23,17 m, a širina varira od 2,8 m do 3,4 m. Drugi mol koji zatvara taj operativni uređaj jest zapadni mol kojem vanjsko lice blokova nije sačuvano zbog djelovanja mora. Dužina zapadnog mola iznosi 27,35 m, a njegova širina ide do 3,5 m. Na čelu operativnog uređaja nalaze se tri kamena bloka u obliku manjeg lukobrana, koji su vjerojatno dodani nakon izgradnje lučice radi pojačane zaštite. Površina unutrašnjega zatvorenog operativnog bazena lučice iznosi cca 250 m², što je trebalo biti dovoljno

Porto Marić, lukobran otkriven u zoni A (foto: I. Koncani Uhač)

za prihvat manjih dužobalnih opskrbnih brodova i vezivanje manjih brodica. Na površini kamenita dna unutar lučice vidljivi su poneki ulomci odbačenoga građevnog materijala rimske provenijencije.

U vanjskom pojasu zaljeva Marića, u smjeru sjeverozapad--jugoistok, otkrivena su dva usporedna nasipa lukobrana te treći koji je vjerojatno uništen prilikom gradnje kanalizacijskog ispusta naselja Barbarige, budući da se nalazi na trasi ispusta. Najveći lukobran dug je 90 m, a širok od 3,8 m do 8 m. Takav lukobran vremenski i prostorno zaokružuje sliku života i bogate proizvodnje maslinova ulja koja se na tim prostorima odvijala u rimsko vrijeme te govori o iznimnoj važnosti maslina i maslinova ulja kao istarskog proizvoda koji se utovarivao u toj uvali i transportirao u ostale krajeve Rimskog Carstva. Lukobrani su građeni od nabacanog kamenja koje tvori izgled nasipa, a zbog svoje monumentalnosti mogu se iščitati iz ortofoto snimka uvale Marić. Brojni kasnosrednjovjekovni pokretni nalazi u zapadnom dijelu uvale, pretpostavljaju postojanje vrlo prometna sidrišta dužega vremenskog slijeda. Isto potvrđuju i ostaci rimskoga gospodarskog objekta te ostaci romaničke crkvice, koje je potrebno cjelovito sagledati u kontekstu podmorskih nalaza.

Zona B

Ta zona obuhvaća jugoistočni dio pretraživanog područja, a rasprostire se od rta Gale prema sredini zaljeva Marića. Na kontaktnoj zoni između zone A i zone B prema rtu Gale, tijekom rekognosciranja 2004., koje je proveo arheolog Darko Komšo, prikupljeni su brojni arheološki nalazi iz prapovijesnog razdoblja. Na obali i u plićaku prikupljeno je više stotina kremenih izrađevina te izrađevina od poliranog kamena i keramike, koje pripadaju vremenu kasnog neolita i bakrenom dobu. Kako se za vrijeme oseke vidi crven sediment koji je kulturni sloj, smatra se da je ovdje riječ o prapovijesnom lokalitetu neutvrđenih granica rasprostiranja. Na rtu Gale, na obali su također uočene formacije pravilnih kvadratnih rupa isklesanih u živoj stijeni, koje su razmaknute jedna od druge oko 1 m. Kvadratne rupe isklesane u živoj stijeni, rasprostranjene su duž čitave obale od rta Debeljaka do rta Gale, od kojih se jedan broj vidi na obali, dok se veći dio danas nalazi ispod morske površine. Pretpostavka je da su te rupe u kamenu bile u funkciji maslinika, odnosno da su su njima bile posađene masline.

Zone C, D i E

U tim zonama, na čitavoj površini morskog dna otkriveni su brojni nalazi kasnosrednjovjekovne keramike. Tu se između ostalog mogu istaknuti nalazi keramičkih trokrakih podložaka koji su služili za pečenje keramičkog posuđa, ulomci prstenasta dna, ulomci tanjura i zdjelica, ulomak veće keramičke peke i keramičkog pitosa za žito te kamena topovska kugla. Komparativnom analizom taj se materijal može okvirno datirati od 16. do 18. st., a njegova prisutnost potvrđuje činjenicu da je na tome mjestu postojalo sidrište dugoga vremenskog slijeda. Uz prisutnost keramičkog posuđa, u moru je otkrivena veća količina građevnog materijala koji je tu vjerojatno navežen prilikom izgradnje nedalekih austrougarskih vojnih objekata. U zoni D na obali je otkriveno deset pravilno oblikovanih kvadratnih rupa, uklesanih u živu stijenu, čije dimenzije iznose oko 1,2x1,2

m. Arheološkim pretraživanjem podmorja od rta Gale do rta Debeljaka, koje je iznjedrilo brojne arheološke nalaze, može se zaključiti da je taj prostor u prošlosti bio gusto naseljen te gospodarski i privredno obilno rabljen još od vremena prapovijesti, tijekom antike, mletačkog razdoblja pa do austrougarskog vremena kada egzistira kao obrambeni prostor.

Ida Koncani Uhač

Summary

In July 2007, the submarine archaeological reconnaissance and reambulation of the land from rt (point) Gale on the south east to rt Debljak on the north west of the western coast of Istria was conducted. Reconnaissance and reambulation of the sea bed, of a total area of 23.04 ha, was carried out for the purpose of drawing up an archaeological study of the seabed at the location foreseen for the construction of Marina Porto Maric. The area of the search was divided into five zones defined as A through E. Within zone A, in the tidal zone, the remains of Roman architecture are preserved, and not far from this structure the formation of a square shape 1 x 1 m carved into the solid rock was noted. To the west of the extant Roman wall, along the actual line of the shore in Maric Bay a Roman operational waterfront was found, that in terms of degree of preservation is one of the best specimens of such structures on the coast of Istria. The area inside the closed operational pool of the little port came to about 250 square metres, which would have been big enough to receive smallish coastal supply ships and the mooring of small boats. In the outer belt of Maric Bay, in the north west to south east direction two parallel fills of breakwaters or piers were found. In zone B, on the shore of Gale Point itself, formations of regular square holes cut into the solid rock, at a distance of about 1 m from other were once again noted. Square holes cut into the bedrock are distributed all along the shore from Debeljak Point to Gale Point, some of which can be seen on the shore, most of them lying beneath the surface of the sea, however. It is hypothesised that these holes in the stone were used for the olive groves, that in fact the olive trees were planted in them. In zones C, D and E, along the whole surface of the sea bed, numerous finds of late medieval ceramics were found, while in zone D on the shore as many as ten regularly shaped square holes cut in the bedrock were seen, the dimensions of which come to about 1.2 x 1.2 m.

Redni broj: 130
Lokalitet: Pula – Arheološki muzej Istre
Naselje: –
Grad/općina: Pula
Pravni status: R-87
Razdoblje: P, A
Vrsta radova: probno iskopavanje

Uz južni zid zgrade Arheološkog muzeja Istre, u Carrarinoj 3 u Puli (k.č. 526, zgrada i k.č. 94/1), na istočnom rubu antičke Pule, u prostoru unutar bedema, otprije poznatom kao zona prostiranja žarne željeznodobne nekropole

Sonda 1, antički sloj s amforama (foto: D. Komšo)

(Gnirs 1925), obavljeno je sondiranje. Radovi su trajali od 12. veljače do 27. ožujka 2007. godine. Istražene su dvije sonde: sonda 1 uz istočni kut, a sonda 2 uza zapadni ugao temelja južnog zida zgrade. Od 12. do 15. veljače iskopavanje su vodili D. Bulić, A. Paić i M. Petrović. Tijekom tog razdoblja započelo je iskopavanje sonde 1, dok je sonda 2 istražena do kraja. Nastavak iskopavanja sonde 1 preuzela je K. Mihovilić u suradnji s D. Komšom, uz pomoć dvojice/trojice radnika.

Sonda 1, treći sloj, mjesto nalaza groba 3 (foto: D. Komšo)

Sonda 1, peti sloj, peć tijekom istraživanja (foto: D. Komšo)

Početna površina sonde 1 bila je duga 4,5 m i široka 1 m. Dokumentiran je površinski sloj šute, debeo 33 cm, pod njim tanak sloj crvenice, debeo 11 cm, u koji je uzemljen gromobran. Sljedeći je drenežni sloj u kojem je bio niz amfora (ukupno 6), s ušćem okrenutim prema dolje. Nastavkom iskopavanja sonde u zapadnom dijelu, na dubini oko 1,5 m od hodne površine, izolirana je nakupina kamenja, dok se u istočnom dijelu sonde, na dubini od 2,5 m od hodne površine, došlo do veće prapovijesne posude. Zbog tih nalaza odlučeno je proširiti prostor sonde, za što su bile neophodne pripreme. Sonda 1 povećana je u smjeru prema J na širinu od 3 m, dok je dužina, paralelna s temeljom zgrade u smjeru istok-zapad, ostala ista, odnosno 4,5 m. Radovi su nastavljeni unutar sustava mreže kvadranata označenih slovima A – C u smjeru jug-sjever i brojkama 1 – 5, u smjeru zapad-istok te po razinama horizontalnih iskopa do matične stijene (ukupno 11), odnosno obradom podataka dokumentirano je pet kulturnih slojeva.

Prvi sloj (razine 1 i 2) obuhvaća prethodno dokumentiran nasip ceste, sloj crvenice u koji je položen gromobran, te drenažni sloj s naopako postavljenim amforama. U zapadnom dijelu sonde drenažni sloj čini kamena šuta i ulomci antičkog materijala, među kojim su najbrojniji ulomci amfora. U istočnom dijelu sonde kv. A/4–5, nalazile su se amfore *in situ*. Amfora označena br. 2 bila je fragmentirana i ispunjena morskim pijeskom. Uz nju su bili ulomci amfora br. 4 i 5, te cijela amfora br. 3 (tipa Dressel 6A, s pečatom na obodu). U nastavku južnog profila dokumentirana je i ostavljena u profilu amfora br. 6. Taj je dio profila posebno podzidan kako ne bi došlo do urušavanja prilikom produbljivanja iskopa. Kraj sloja 1 je na apsolutnoj visini između 16,05 i 15,89 m, odnosno debljina sloja 1 iznosi oko 110 cm.

Drugi sloj (razine 3 i 4) čini tamno smeđa zemlja s ostacima antičke šute u zapadnom i istočnom kraju sonde. Sloj čine brojni ulomci grubljega keramičkog prapovijesnog posuđa, brojne životinjske kosti, školjke, puževi i keramika izrađena na lončarskom kolu s primjesama kalcita, vjerojatno kasnolatenska. Na prijelazu kv. A–B/4, nalazio se lončić ukrašen okomitim češljastim potezima, izrađen na kolu, a oko njega pronađeni su ulomci brončanih i željeznih predmeta, te jantarna perla. Kraj drugog sloja je na apsolutnoj visini od 15,50 m, tako da debljina sloja iznosi oko 50 cm.

Treći sloj (razina 5 i 6) čini razinu nalaza kamene konstrukcije otkrivene na početku iskopavanja sonde 1, u zoni kv. C/1-2, uz sam temelj zgrade muzeja. Demontažom nakupine kamenja pronađen je dio pravokutnog žrvnja, ulomak tuljca izrađenog od jelenjeg roga, noga protocertoške fibule i razni manji ulomci bronce. Ispod konstrukcije nalazila se manja nakupina pepela. U istom su sloju otkrivena tri željeznodobna žarna groba. Grob 1 nalazio se u kv. B/2, na vis. 15,26 – 15,07 m, pod slojem ogrca. Grobna žara s ostacima spaljenog pokojnika bila je položena na sloj kamenja i okružena kamenjem. U prostoru kv. A-B/4 izolirana je još jedna nakupina kamenja s oblutkom, koncentracijom ulomaka keramike i životinjskim kostima. Na prostoru kv. B/5, na visini od 15,08 m, pronađen je grob 2, odnosno žara s kostima pokojnika, bez posebnih oznaka ili zaštite. U istom sloju, na visini od 15,17 m, u kv. A/3, uz južni profil sonde, nađen je i grob 3. Mala loptasta šalica bila je položena na nakupinu kamenja bez posebne zaštite, a uz spaljene kosti bio je priložen par brončanih spiralnih narukvica. Razinu 5 ili gornju razinu 3. sloja, čini tamno smeđa zemlja s tamnijim i jarko crvenim mrljama. Donju razinu istog sloja, ili razinu 6, označava pojava kamenih suhozidanih konstrukcija. Ukupna debljina 3. sloja je oko 40 cm.

Četvrti sloj (razine 7 – 9) započinje pojavom suhozidnih konstrukcija, u koje se uklapa nalaz velike posude otkrivene početkom iskopavanja sonde 1. Brojni su nalazi vezani uz stambeni objekt: podlošci za posude, pršljenovi, utezi, dio žrvnja, otpaci hrane i raspršeno sitno grumenje ugljena. Velik je lonac možda imao ulogu *pithosa* za čuvanje hrane, ukopan u pod prostora koji ograničava nizak suhozid, građen u smjeru JI-SZ i križa se s drugim zidom u smjeru JZ-SI (kv. A-C/2-5). Zemlja je pepeljasto smeđa. U zapadnoj polovici sonde s 4. je slojem zaključen iskop, pojavom priklesane matične stijene koja se stubasto spušta do izrazite stube na liniji prijelaza kv. A-C/2-3. Uz temelj zgrade, u SZ kutu sonde živac se nalazi na visini od 14,85 m. Debljina 4. sloja je oko 70 cm.

Peti sloj (razina 10 i 11) istražen je na istočnom dijelu sonde. Nakon demontiranja suhozidnih konstrukcija četvrtog sloja, kamena šuta prekrivala je nove konstrukcije, prekrivene debelim slojem pepela s raspršenim grumenjem ugljena. Stariji stambeni objekt građen je od ruba priklesane stube u matičnoj stijeni, premazane

prepečenim crvenim slojem gline. Paralelno sa stubom, u smjeru S-J dokumentiran je suhozid u koji je ugrađena keramička peć kružnog tlocrta (oslonjena na suhozid i položena na pod prekriven crveno prepečenom glinom). Masivna keramička stijenka kružnog tlocrta (promjer 60 cm, visina 30 cm) s otvorom – prekidom na južnoj strani. Unutrašnji se prostor bačvasto sužava prema zaobljenome gornjem rubu. U pepelu i urušenim dijelovima stijenki peći nalazila su se dva keramička podloška i 21 minijaturna posuda. Konstrukcija peći zagipsana je i prenesena u muzejsku radionicu, gdje će se pokušati rekonstruirati. U prostoru objekta i oko peći, u sloju pepela debljine 30 cm i između kamenja suhozida, nalazili su se brojni ulomci raznolikog posuđa, životinjske kosti, školje, puževi i ribe. U zidove su bila ugrađena dva žrvnja. Crveni prepečeni glineni premaz – podnica objekta, pratio je klesanjem zaravnatu matičnu stijenu od ruba stube na Z, pod zidom s peći i dalje pod istočni i dio južnog profila sonde 1. Nadmorska visina matične stijene u istočnom dijelu sonde je 13,83 m. Ukupna maksimalna dubina iskopane sonde 1 iznosi 3,20 m, a stratigrafski je praćen kontinuitet od ranorimskog razdoblja do 8./9. st. pr. Kr.
Sondom 2, uz jugozapadni ugao zgrade, dužine 3 i širine 1 m, dokumentirana su dva različita sloja. Prvi sloj, debljine 123 cm, činila je kamena šuta, pod kojom se nalazi zemljani sloj debljine 44 cm i leži nad zaravnatom matičnom stijenom. Nađeno je svega nekoliko ulomaka amfora.

Literatura

Gnirs 1925 A. Gnirs, Der Kastellier in Pola und seine vorrömischen Nekropolen (Grabungen und Untersuchungen in Jahren 1907 – 1908), Istria praeromana, Karlsbad, 1925: 44 – 95.

dr. sc. Kristina Mihovilić

Summary

Along the east and west corner of the southern wall of the building of the Archaeological Museum of Istria in Pula, which lies within the city walls along the edge of Antique Pula and on the area of a prehistoric necropolis, two test digs were excavated. Test dig 1 (w. 3 m, l. 4.5 m, maximum depth down to bedrock at 3.2 m) was dug parallel to the southern wall of the building, by the eastern corner. Five cultural strata were documented, from the early Roman to the Early Iron Age (8th or 9th century BC) period. The first stratum consists of Antique drainage material, among which whole amphorae were placed. Immediately after came prehistoric strata, in which three urn burials were found and parts of residential structures. Alongside the dry stone wall construction of the later structure there was a pithos, while alongside of the wall of the older structure there was an open pottery kiln of circular plan. Unlike test pit 1, in test pit 2 (width 1 m, length 3, depth 1.6 m), which was excavated along the western angle of the southern wall of the building of the museum, just a few fragments of amphorae were collected.

Redni broj: 131
Lokalitet: Pula – Forum (polje 6)
Naselje: –
Grad/općina: Pula
Pravni status: R-87 (urbanistička cjelina grada)
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Poradi mijenjanja opločenja na lokaciji Forum – polje 6 u Puli (k.č. 5455, 5456 i 9), Arheološki muzej Istre sklopio je s Gradom Pulom ugovor o zaštitnom arheološkom istraživanju, koje je trajalo od 8. rujna do 18. listopada, te 8. studenog 2007. godine (34 radna dana). Istražena je površina od 250 m². Radove je vodila ravnateljica Arheološkog muzeja Istre u Puli mr. sc. Kristina Džin, a kao stručni suradnici u istraživanju su sudjelovali djelatnici Muzeja: dipl. arheolozi Ida Koncani Uhač i Davor Bulić. Investitor radova je Grad Pula, a ručni zemljani iskop izvela je tvrtka TGT Adriatic iz Pule. Arhitektonsku dokumentaciju izradio je Atelier Arca iz Pule, dok je geodetsku situaciju izradila tvrtka AGG d.o.o. za geodetske poslove i projektiranje, također iz Pule.

Sitni nalazi materijalne kulture potvrđuju neprekidan život na toj lokaciji od 2. st. pr. Kr. pa do današnjih dana. Donju vremensku granicu treba shvatiti kao aproksimativnu. Ona je navedena prema nalazima koje je prilikom terenskog istraživanja bilo moguće vremenski determinirati (kasne forme grčko-italskih amfora), dok će detaljna muzeološka obrada sitnih arheoloških nalaza dati preciznije rezultate i vjerojatno, oslanjajući se na dosadašnja istraživanjima toga gradskog prostora, pomaknuti tu vremensku granicu za stoljeće ili dva unazad. Pojednostavljena vertikalna stratigrafija arheoloških zemljanih slojeva, koji su zabilježeni na gotovo cijeloj površini istraženog područja, interpretira se na sljedeći način:
SJ 153 – staro popločenje Foruma – polja 6 (AV = od 219 do 198 cm),
SJ 154 – sloj pijeska sivo-žute boje, podloga popločenja (AV = od 198 do 180 cm),
SJ 162 – sloj zemlje sivo-smeđe boje (AV = od 198 do 71 cm); karakteristični nalazi u toj jedinici jesu glazirana i oslikana keramika (prevladava zeleni ornament na žućkastoj podlozi, te u manjem broju plavi ornament na bijeloj podlozi), tj. kasnosrednjovjekovna i novovjekovna keramika, te ulomci stakla bijele boje,
SJ 165 – sloj zemlje smeđe boje s manjim primjesama sitnijeg kamenja (AV = od 137 do 52 cm); karakteristični nalazi u toj jedinici jesu ulomci italskih amfora; Lamboglia 2, Dressel 2-4, Dressel 6A i ovoidnih *olearia*,
SJ 190 – sloj gline žute boje (AV = od 57 do 33 cm). Karakteristični nalazi u toj jedinici jesu ulomci italskih amfora; Lamboglia 2 i Dressel 6A,
SJ 189 – sloj blata tamno sive boje – mulj, kamenje i voda (AV = od 52 do -105 cm); karakteristični nalazi u toj jedinici jesu ulomci *vinaria* prijelaznog tipa, od grčko-italskih u tip Lamboglia 2; u manjem broju je zastupljena keramika s crnim glaziranim premazom.

Arhitektonska višeslojnost dokumentirana na toj lokaciji rezultat je višestoljetnog razvitka urbanog središta grada

Pule, te je na taj način moguće pratiti arhitektonske stratigrafske jedinice od antičkog (kasnorepublikanskog) razdoblja pa do građevinskih konstrukcija koje su nastale i nestale u 20. st. Prvog dana istraživanja ispred stubišta koje vodi do današnjeg podija Augustova hrama otkopana je betonska konstrukcija, odnosno temelji koji su pripadali građevini (tzv. *palazzina*) čije je istočno pročelje bilo raščlanjeno trijemom, a koja je razrušena u proljeće 1945., direktnim pogotkom avionske bombe tijekom savezničkog bombardiranja grada Pule (SJ 161, AV = od 208 do 131 cm). Između betonskih temelja tog objekta nalazio se segment kanala (SJ 158, AV = od 198 do 174 cm) čije je stranice činio jedan red većeg, djelomice obrađenog kamenja. Pokrovnice kanala bile su kamene ploče, dok su dno činile opeke položene na zemlju. Južno od tog betonskog zida nalazila se nadsvedena konstrukcija (SJ 168, AV = 189 cm) zidana opekom, te je jednim dijelom preslojena mlađim betonskim temeljima. Riječ je o septičkoj jami, vjerojatno sagrađenoj u 19. st., koja je sa svoje jugozapadne strane bila prislonjena na sjeveroistočno lice starijeg antičkog zida.

Kako bi se dobio detaljniji uvid u slojevitost zemljanih i arhitektonskih jedinica ispod trijema foruma *Coloniae Iuliae Polae*, a po nalogu Narcise Bolšec Ferri, pročelnice Konzervatorskog odjela u Puli, podignuto je opločenje Foruma iz 2006. godine, uza sjeveroistočnu granicu ovogodišnjeg istraženog područja, odnosno na mjestu gdje, kako je to utvrđeno u protekloj kampanji, nije sačuvan trijem foruma antičke Pule. Ta sonda ispred stubišta, koje vodi do današnjeg podesta Augustova hrama, imala je dimenzije 3x3 m. Ispod opločenja antičkog trijema (SJ 080) nalazili su se kulturni slojevi (SJ 165 i 093). Unutar sloja SJ 093 identificirana su i dokumentirana tri podsloja.

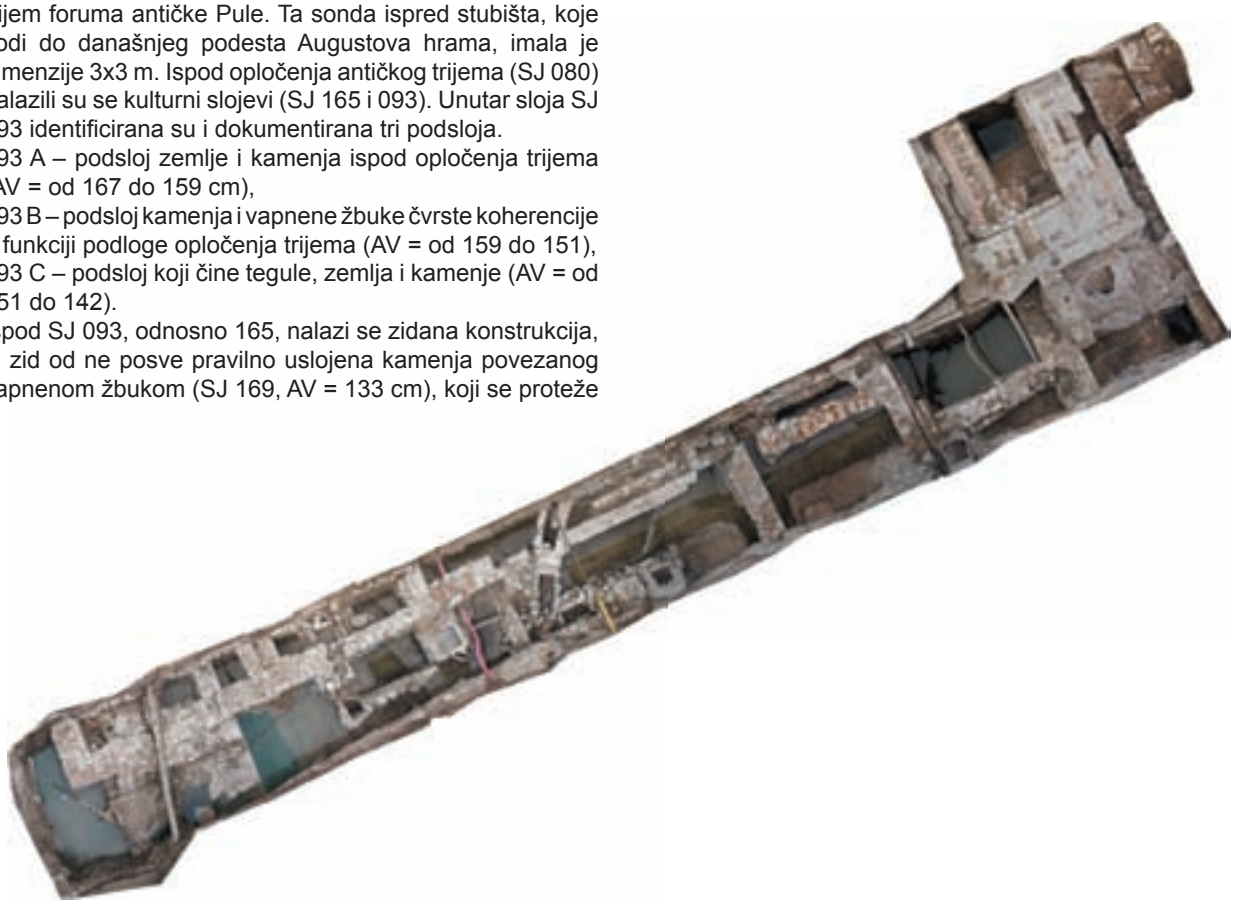
093 A – podsloj zemlje i kamenja ispod opločenja trijema (AV = od 167 do 159 cm),

093 B – podsloj kamenja i vapnene žbuke čvrste koherencije u funkciji podloge opločenja trijema (AV = od 159 do 151),

093 C – podsloj koji čine tegule, zemlja i kamenje (AV = od 151 do 142).

Ispod SJ 093, odnosno 165, nalazi se zidana konstrukcija, tj. zid od ne posve pravilno uslojena kamenja povezanog vapnenom žbukom (SJ 169, AV = 133 cm), koji se proteže čitavom sjeveroistočnom dužinom iskopa. Između tog zida i opločenja trijema nalaze se zemljani slojevi (093 i 165) u debljini od 45 cm, što jasno upućuje na to da zid SJ 169 nije u konstruktivnoj funkciji forumskog trijema *Coloniae Iuliae Polae*, već pripada starijoj, „republikanskoj fazi“ uređenja toga gradskog prostora. Širina zida 169 iznosi 125 cm, te je u tzv. sondi A, na mjestu gdje nije sačuvan trijem, usporedno sa zidom 169, na udaljenosti 20 cm i u istoj horizontalnoj ravnini, zabilježena zidana formacija (SJ 097) prelivena vapnenom žbukom širine 95 cm. Uz sjeveroistočni rub polja 6 otkopani su fragmentirani ostaci monolitnih kamenih ploča s nekadašnjom funkcijom opločenja forumskog trijema. Izgradnja suvremenih konstrukcija, septičke jame i betonskih temelja *palazzina*, uvjetovala je tek djelomičnu sačuvanost opločenja antičkog trijema. U SZ profilu sonde A, ispod stuba koje vode do današnjeg podija hrama, također je zabilježeno opločenje trijema na AV od 181 cm. Između kamene ploče u SZ profilu sonde A i parapeta (dokumentiran 2006. godine) ispred hrama, nalazi se rigol na AV od 186 cm. Jugozapadno od zida SJ 169, smještenog ispod trijema *Coloniae Iuliae Polae*, otkopana su još tri usporedna zida (zidovi SJ 177, 179 i 192) koji pripadaju antičkom razdoblju. Smjer pružanja tih zidova jednak je orijentaciji foruma antičke Pule, sjever--sjeverozapad prema jug-jugoistok.

Zid SJ 177 – građen od djelomice obrađenog i nepravilno uslojenog kamenja povezanog vapnenom žbukom. Sudeći prema sačuvanoj širini od 125 cm, riječ je o temeljnom zidu.

Forum – polje 6, snimak stanja nakon istraživanja

Pogled na iskop

Pogled na stratigrafiju ispod prilaznih rampi Augustovu hramu nakon rekonstrukcije koja je uslijedila nakon bombardiranja 1945. godine (foto: K. Džin)

Na sjeverozapadnom dijelu zida sačuvan je i nadtemeljni dio zida širine 65 cm (nepotp.), koji za razliku od temeljnog dijela zida pokazuje tendenciju pravilna uslojavanja, više-manje pravilnih klesanaca. Zid je djelomice preslojen recentnim betonskim temeljima koji su jednim dijelom i prislonjeni uz JZ lice nadtemeljnog dijela zida SJ 177. Na SI lice temeljnog dijela zida prislonjena je recentna nadsvođena septička jama. Najviša kota zida SJ 177 iznosi AV = 211 cm, visina temelja je AV = 189 cm, a arhitektonska peta nalazi se na AV = -85 cm. Nalazi se na udaljenosti od zida SJ 169 od 390 cm.

Zid SJ 179 – nalazi se 4,3 m jugoistočno od zida SJ 177. Kao i zid SJ 177, i ovdje je temeljni dio zida građen od djelomice obrađenog i nepravilno uslojenog kamenja povezanog vapnenom žbukom, dok je nadtemeljni dio građen od pravilno uslojenih klesanaca. Zid je u jednom od mlađih razdoblja nadzidavan zidom (SJ 178) od nepravilno obrađena i neuslojena kamenja povezana vapnenom žbukom, sačuvanim u visini od 44 cm. Širina zida SJ 179 iznosi 90 cm, najviša kota je AV = 155 cm, visina temelja je AV = 15 cm, arhitektonska peta nalazi se na AV = -102 cm.

Zid SJ 192 – nalazi se 4,6 m jugoistočno od zida SJ 179. Kako se ne bi narušila statika zgrade (Forum br. 13), zid SJ 192 nije otkopan do arhitektonske pete. I taj je zid građen od pravilno uslojenih klesanaca povezanih vapnenom žbukom. Širina zida iznosi 85 cm, a najviša sačuvana visina nalazi se na AV = 124 cm.

Gotovo cijelom sjeverozapadnom stranom polja 6, u istom smjeru (SI – JZ), pružaju se zidane stratigrafske jedinice (SJ 208, 212, 221) koje pripadaju novovjekovnim objektima koji su se prije 1945. nalazili na mjestu današnjeg Parka mladenaca. Uza sjeverozapadnu stranu polja 6 otkopan je kameni element koji pripada bifori ili rozeti većih dimenzija. U profilu jugoistočnog ruba iskopa, između zgrade Forum br. 13 (tzv. zelena zgrada) i Flaciusove ulice, otkopan je zid (SJ 202) od većeg, uglavnom reutiliziranog kamenja, koji se može pripisati nekom srednjovjekovnom ili novovjekovnom objektu.

Na udaljenosti od 4,8 m od jugozapadnog ruba iskopa, odnosno od Flaciusove ulice, otkopan je zid (SJ 205), koji svojom masivnošću te načinom zidanja, tj. ispunom od kamenja i žbuke između dvaju lica, podsjeća na fortifikacijsku građevinu. Širina zida SJ 205 iznosi 240 cm. Zid je građen od ne previše pravilno uslojena kamenja povezana vapnenom žbukom, dok je temeljni dio zida još nepravilnije uslojen te građen od djelomice obrađena kamenja. Ispuna između dvaju lica zida sastoji se od neobrađena kamenja manjih dimenzija, povezana vapnenom žbukom u čvrstu koherentnu cjelinu. Najviša sačuvana kota zida SJ 205 nalazi se na visini AV = 98 cm. Visina temelja je AV = 17 cm, dok je dno temelja, koje je položeno na zemljani sloj s većom primjesom kamenja, na

Reutilizirani vijenac od kamena vapnenca, 1. st. (foto: D. Bulić)

AV = -73 cm. Zid je preslojen mlađim, novovjekovnim zidom širine 80 cm, koji prati smjer pružanja objekata izgrađenih na prostoru današnjeg Parka mladenaca.
U jugozapadnom licu zida SJ 205 nalazio se spolij. Riječ je o ulomku arhitrava od vapnenca s frizom na kojem se nalaze motivi urne i ljiljanova cvijeta. Zanimljiva je činjenica da taj ulomak prema dimenzijama pojedinih polja, motivima urne i ljiljanova cvijeta na glavnom polju te stilskim karakteristikama, odgovara arhitravu smještenom u lapidariju Arheološkog muzeja Istre, koji je pronađen na nepoznatoj lokaciji u Puli prije 1915. godine. Oba sačuvana ulomka pripadala su istoj građevini, sagrađenoj u prvoj polovini 1. st.
Jugozapadno od masivnog zida SJ 205 nalaze se tri monolitna kamena bloka, prelivena vapnenom žbukom (SJ 222, AV = 60 cm). Ti su blokovi položeni na izniveliran sloj kamenja srednje veličine, prelivenog vapnenom žbukom (SJ 211, AV = 33 cm).
U studenom 2007. uklonjene su novovjekovne zidane formacije SJ 198 (zid), SJ 218 (šaht) i SJ 219 (zid), koje su preslojavale monolitan kameni blok (SJ 217, AV = 41 cm). Monolitan kameni blok ima dimenzije 222x110x34,5 cm, te je bio položen na zemljani sloj SJ 209. S gornje strane centralni dio kamenog bloka izdignut je za 6,5 cm, a vidljivi su i utori za olovna sidrišta.

Urbana arheologija kao kompleksan segment istraživanja živućih gradskih sredina izazov je u metodološkom pristupu istraživanja i promišljanja prezentacije. Činjenica je da ova lokacija do danas nikada nije bila u potpunosti istražena, a upravo ovi sustavni istražni radovi iznjedrili su nove podatke za interpretaciju najstarije urbanizacije i povijesti grada Pule. Upravo moderan istraživački pristup, snimanja i digitalizacija svih do sada poznatih podataka, kao i nadzornih radova u kanalima za postavljanje komunalne infrastrukture osamdesetih godina prošlog stoljeća te njihova eventualna buduća diskretna verifikacija *in situ*, donijet će nove spoznaje o arhitektonici Foruma i funkciji pojedinih prostora. Istraživanja iz 2007. obuhvatila su lokaciju nazvanu Forum – polje 6 te iznijela podatke o trima usporednim zidovima, od kojih je istočni od početka trijema udaljen 6,8 m, a njihova međusobna udaljenost je 4,1; odnosno 4,6 m. Navedeni zidovi izgrađeni su od pravilnih klesanaca koji potvrđuju postojanje sustava građevinskih objekata u rimsko doba i na zapadnom rubu patricijskog foruma. Najzapadnija kvalitetno zidana struktura upućuje na postojanje eventualnog bedema, ali iz kasnijega antičkog razdoblja, s obzirom na reutilizirane kamene dekorativne elemente i način gradnje.

Literatura

Bolšec Ferri, Matijašić 1989 N. Bolšec Ferri, R. Matijašić, Antički nalaz na jugoistočnom uglu rimskog foruma, u: Pula, Forum-arheološka istraživanja 1987-1988, Katalozi AMI, 44, Pula, 1989: 8 – 10.
Džin 1988 K. Džin, Dekoracija Augustovog hrama u Puli, HAnt, 4, Pula, 1998: 139 – 146.
Džin, Bolšec Ferri 2006 K. Džin, N. Bolšec Ferri, Zaštitna arheološka istraživanja Foruma u Puli, Obavijesti HAD, 2, Zagreb, 2006.
Džin, Bolšec Ferri 2006 K. Džin, N. Bolšec Ferri, Zaštitna arheološka istraživanja Foruma u Puli, od 19. travnja do 26. lipnja 2006. – prethodno izvješće, Pismohrana AMI-a 1009, 30. lipnja 2006.
Džin, Bolšec Ferri 2007 K. Džin, N. Bolšec Ferri, Pula – Forum, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 261 – 263.
Forlati Tamaro 1923 B. Forlati Tamaro, Pola – Tempio d' Augusto, scavi e lavori di restauro, Notizie degli scavi, 20, 1923: 211 – 223.
Girardi Jurkić 1999 V. Girardi Jurkić, Periodizacija izgradnje antičkog foruma u Puli, HAnt, 5, Pula, 1999: 11 – 20.
Krizmanić 1988 A. Krizmanić, Komunalna palača, Pula, razvitak gradskog središta kroz dvadesetjedno stoljeće, Pula, 1988: 108.
Matijašić 1999 R. Matijašić, Neka topografska pitanja pulskog foruma, HAnt, 5, Pula, 1999: 21 – 28.
Starac 1996 A. Starac, Forum u Puli, OA, 20, Zagreb, 1996: 71 – 89.

mr. sc. Kristina Džin

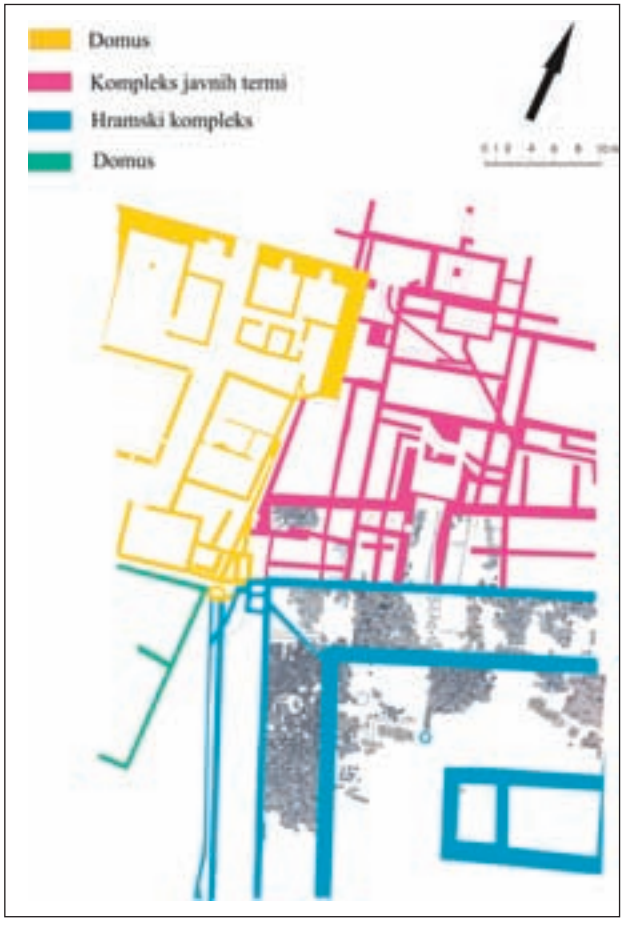
Summary

Urban archaeology, a complex segment of research into living town centres, represents a challenge in the methodological approach to research and presentation.
Previously, this site had not been fully researched, and it was precisely these systematic excavations that gave the information needed for the interpretation of the oldest urbanization process and history of the city of Pula. A modern approach, recordings and digitalization of all known data, including the surveys of the communal infrastructure channels from the 1980s and their possible future discrete *in situ* verifications, will enable new understanding of the architectonics of the Forum and the function of certain edifices. Researches carried out in 2006 – Forum and 2007 – Camp 6, brought new stratigraphic data by partially revising previous research and opening new segments, especially in the frontal part of the possible podia of the temples. Total valorization and presentation of extremely important town design entities will be possible only through complete verification of the authentic state of the Forum and its additional parts.

Redni broj: 132
Lokalitet: Pula – gradska četvrt sv. Teodora
Naselje: –
Grad/općina: Pula
Pravni status: P-1332
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Na području Sv. Teodora u Puli (k.č. 493/3 i 493/5, k.o. Pula), blok 16, lokacija 11, u studenom i prosincu 2006., te od veljače do listopada 2007. godine, nastavljeno je zaštitno arheološko istraživanje, u kontinuitetu nakon arheološkog nadzora pripremnih radova za izgradnju parkirne kuće, obavljenog u 2006. godini. Istraživanje su proveli: stručna voditeljica dr. sc. Alka Starac, zamjenice voditeljice mr. sc. Tatjana Bradara i Lara Orlić, stručni članovi ekipe Vendi Jukić, Marina Buždon i Marino Petrović. Nositelj radova je Arheološki muzej Istre iz Pule, a investitor istraživanja PZ Ulaganja d.o.o. iz Zagreba.

Za arheološkog istraživanja tijekom dvaju posljednjih mjeseci 2006. i u neprekinutom trajanju od osam mjeseci u 2007., na otvorenom lokalitetu ukupne površine 4000 m² obavljeni su radovi u jugoistočnom dijelu čestice, na površini od 700 m². Ručno su razidani plitko temeljeni zidovi ženskoga benediktinskog samostana sv. Teodora u južnom dijelu lokacije (Gnirs 1904). Uklonjeno je ukupno 106 m zidova prosječne širine 60 cm i prosječne visine 60 cm. Podovi samostanskog kompleksa nisu bili sačuvani. Pri tome je utvrđeno da su zidovi samostana iz 15. st. podignuti točno na starijim temeljima, datiranima pokretnim nalazima iz odgovarajućega arheološkog sloja (*spatheia*) u kasnoantičko razdoblje (5.-7. st.). Ručnim iskopom uklonjeni su arheološki slojevi zemljanog nasipa u prosječnoj visini od 2 m ispod samostanskih temelja (oko 200 m³). Slojevi su sadržavali pokretne nalaze iz starijega rimskog razdoblja (kasna republika, rano carstvo) i željeznog doba. Pri tome je izvađen dio depozita amfora, registriran još 2005. godine.
Nakon uklanjanja novovjekih i kasnoantičkih temelja samostana te zemljanog nasipa na kojemu su počivali, dobiven je čist pogled na gornju terasu u jugoistočnom dijelu gradske četvrti. Terasa je izgrađena u drugoj polovini 1. st. pr. Kr. i čini najstariji rimski građevinski sloj na tome mjestu. Terasa je obrubljena masivnim zidovima širine 150 cm, s ispunom od sitnog lomljenca vezanog žbukom, koji su porušeni u visini od 80 cm iznad originalne hodne površine terase. Pokretni nalazi u slojevima datiraju rušenje i poravnanje terase u 5. st. Terasa nosi pravokutno dvorište s asimetrično smještenim rimskim bunarom, od kojega je samo 3 m udaljen novovjek bunar samostanskog dvorišta. Pri odabiru smještaja bunara najvažniji su bili hidrogeološki razlozi, budući da je smješten pri vrhu prirodne vododerine između dviju uzvisina. Dvorištem, čija istražena površina iznosi 570 m², dominiraju iznimno masivni i solidni temelji široki 150-180 cm i duboki 300-350 cm, položeni na živu stijenu, koji zatvaraju pravokutan tlocrt u obliku nepravilne uglate „osmice“, dimenzija 8x16 m. Dimenzijama koje se poklapaju s dimenzijama hrama Rome i Augusta na pulskom forumu (Pavan 1997: 115 – 148), kao i načinom temeljenja, orijentacijom s ulazom okrenutim prema zapadu i smještajem u urbanističkom planu uz važnu ulicu (Vitruv. De arch. IV, 5), pravokutna građevina odgovara hramu. Uza zapadnu stranu temelja registriran je vrlo tvrd i kompaktan naboj sitna lomljenca bez imalo žbuke, u širini od 3 m, simetrično uz središnji dio zapadnoga temeljnog zida. Vidljivo je da je naboj sačinjavao podlogu davno raznesenoga hramskog stubišta. Čitav antički građevinski kompleks uz Kandlerovu ulicu može se interpretirati kao kompleks svetišta s hramom (*templum*) i ograđenim posvećenim prostorom (*area sacr*a). U neposrednoj blizini, u ruševinama gradskih bedema, 20-ak m od temelja hrama, svojedobno je pronađen natpis o izgradnji Herkulova svetišta (IIt X/1 5). Natpis pripada drugoj polovini 1. st. pr. Kr. – istom povijesnom trenutku u kojemu je izgrađen kompleks hrama s posvećenim okružjem, stoga se u iskopanim temeljima hrama i dvorišnog trijema, odnosno ograde, s najvećom vjerojatnošću može potražiti dosada neubicirano Herkulovo svetište. Hram s posvećenim okolnim prostorom nije preživio 5. st., porušen je do temelja. Naslijedili su ga zgrada i dvorište benediktinskog samostana, sudeći prema arheološkim slojevima, koji su utemeljeni u kasnoj antici i kontinuirano održavani do 19. st.
Duž zapadnog temelja hrama iskopana je sonda dimenzija 8x4 m, prosječne dubine 1,5 m, u kojoj je arheološki iskop dovršen do žive stijene. Ispod hodne razine rimskog razdoblja, zabilježeni su nasipni slojevi iz završnog razdoblja rimske republike (amfore Lamboglia 2), koji

Četvrt sv. Teodora, tlocrt najstarijega graditeljskog stupnja iz druge polovine 1. st. pr. Kr., s raspodjelom prostora i depozitom amfora

Gnathia pehar, ulomak (foto: A. Starac)

uključuju nasipni materijal s ostacima metala i keramike željeznodobne histarske gradine. Ističu se prepoznatljivi ulomci uvozne stolne keramike: daunijski krateri, apulska keramika, *Gnathia* (Zampieri 1996: 157-205). Druga sonda,

Četvrt sv. Teodora, kompleks s crkvom sv. Lucije u razdoblju 7.-15. st. (izradila: A. Starac)

dimenzija 5x2,5 m i dubine 0,5 m, iskopana je u sjevernom trijemu hramskog kompleksa, ispod dna depozita amfora do razine stalne vode. Sadržavala je arheološki sloj treće četvrtine 1. st. pr. Kr. Treća sonda, dimenzija 8,5x6,4 m i dubine 2 m, smještena u hramskom dvorištu između sjevernog zida hrama i trijema, pokazala je u istočnom dijelu dublje smješten dio depozita amfora (od 3. do 7. reda amfora). U zapadnom dijelu sonde nije bilo amfora, nego višeslojan nasip nastao prilikom izgradnje hramske terase, gotovo bez ikakvih nalaza, osim rijetkih građevnih ulomaka cigli, crjepova i odlomaka klesanog kamena. U nasipu su zabilježena i dva tanka paljevinska sloja.

Tijekom 2007. zabilježeno je ukupno 25 glavnih arheoloških slojeva na području terase hramskog kompleksa. Pronađeno je 5475 manjih ulomaka arheoloških predmeta od različitih materijala (vapnenac, mramor, keramika, staklo, bronca, željezo, kost). Pored toga, pronađeno je 258 uredno složenih amfora u donjim dijelovima depozita u hramskom dvorištu. Time je ukupan broj amfora u depozitu istraženom 2005. – 2007. porastao na 2119 manje-više čitavih amfora, među kojima izrazito dominira tip Lamboglia 2. Pored amfora Lamboglia 2, i to pretežito mlađih formi s okomitim rubom ili rubom zakošenim donjim dijelom prema unutra, kakve su bile karakteristične za sredinu i treću četvrtinu 1. st. pr. Kr., depozit sadrži tridesetak suvremenih amfora jajolika tijela. Amfore su u velikoj većini bile postavljene naopako, nožicom prema gore. Većinom su bile postavljene čitave, a neke su potom namjerno bušene. Treba istaknuti da su amfore postavljene smisleno i planski pri temeljenju rimskog svetišta i termalne zgrade na različitim razinama, pretežito u povišenoj, južnoj polovici lokacije. Naopako postavljene amfore u više redova imale su namjenu u zapuni i drenaži terena prilikom izgradnje terasa u početnim godinama rimske kolonije Pole, a posebice u odvlaživanju zidnih temelja i usmjeravanju podzemnih voda prema bunarima.

Privremena konzervacija obuhvatila je postavljanje vapnenih kapa na temeljne zidove hrama, ukupne dužine 46 m te njihovu zaštitu termofolijama na zidnoj površini od 200 m². Za potrebe izgradnje garažne kuće, odobreno je djelomično razidavanje temeljnih rimskih zidova na šest mjesta u povišenome, jugoistočnom dijelu lokacije, gdje je bilo izvedivo arheološko istraživanje do žive stijene, bez opsežnijih ispumpavanja podzemne vode. Razidavanje na šest odabranih pozicija obavljeno je isključivo ručno, nakon prethodne numeracije svakog kamena na oba zidna lica i obavljene dokumentacije, u punoj visini temeljnog zida i u širini predviđenog pilota s manevarskim prostorom. S otvorenih presjeka zidova očišćene su nestabilne mrvice žbuke, nakon čega su potpuno zatvoreni vapnenom žbukom.

Literatura

Gnirs 1904 A. Gnirs, Zur Topographie des antiken Pola, Jahrbuch der Kaiser-königlichen Zentral-Kommission, 2, Wien, 1904: 215 – 232.

Pavan 1971 G. Pavan, Il rilievo del tempio d'Augusto di Pola, AMSIA n.s.19, 1971: 5 – 76.

Zampieri 1996 G. Zampieri, La collezione Casuccio, Museo Civico Archeologico di Padova, Padova, 1996.

dr. sc. Alka Starac

Summary

During 2007, in the area of St Theodore in Pula, in the south east part of a plot opened up in 2005-2006, rescue archaeological investigations were carried out over an area of 700 m^2. After manual disassembly of the foundations of the convent of the sisters of the Benedictine order, St Theodore, it was established that the walls of the convent of the 15th century were placed exactly on older late Antiquity foundations. When the late Antiquity foundations were moved away, a terrace bordered by very solid 150 cm walls was found, knocked down at a height of 80 cm above the original walking area of the terrace. Moveable finds in the strata date the destruction and levelling of the terrace to the 5th century. The terrace carries a rectangular courtyard the investigated area of which comes to 570 m^2. The courtyard is dominated by foundations 150-180 cm wide and 300-350 cm deep, placed on the bedrock, enclosing a rectangular ground plan in the form of an irregular angular figure of eight the dimensions of which are 8x16 m. The whole of the Antique construction complex by Kandlerova ulica [street], building in the second half of the 1st century BC can be interpreted as a shrine complex with temple and an enclosed consecrated area (area sacra). It can possibly be identified with the shrine of Hercules (IIt X/1 5). In a deposit in the temple courtyard, 258 amphorae were found. Thus the total number of amphorae in the deposit explored in 2005-2007 rose to 2119 more or less whole amphorae, mainly Lamboglia 2 type. The amphorae were placed there during the foundation of the Roman shrine and bath building at different levels and had the purpose of filling and draining the ground, particularly in the drying out of the wall foundations and directing the subterranean water to the wells.

Pula – Park Valerija, južni dio iskopa (foto: Ž. Ujčić)

Redni broj: 133
Lokalitet: Pula – Valerijin park
Naselje: –
Grad/općina: Pula
Pravni status: R-87 (urbanistička cjelina grada)
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno sondiranje

Tijekom travnja i svibnja 2007. Arheološki muzej Istre arheološki je nadzirao iskop komunalnoga kanalizacijskog kolektora između amfiteatra i obalne crte pulske luke. Investitor radova bila je tvrtka Pula Herculanea d.o.o.

U sjevernom odjeljku Parka Valerije (između Flavijevske ulice i Ulice starih statuta), odnosno 80 m zapadno od sjeverozapadne kule amfiteatra s posvetom Gabriela Ema, uočeni su nalazi antičkog objekta. Mehanizacijski je iskopan pravokutan prostor (cca 9x7 m) za potrebe novoga betonskog objekta preljevnog okna. Iskopom do cca 3 m relativne dubine kroz nasute slojeve (3,16 – 0,20 m n.m.), oštećen je sloj antičkog objekta (1,33 do 0,20 m n.m.). Manje zaštitno arheološko istraživanje napravljeno je pri sjevernom i južnom rubu te sonde stalnim ispumpavanjem podzemne slatke vode, stubastim iskopom do zdravice, te ispiranjem kulturnih slojeva.

Ručnim iskopom očišćeni su ostaci dvaju paralelnih antičkih zidova širine 45 cm. Zidovi su uslojeni debljim i tanjim redovima izduženih klesanaca. U južnom sektoru očuvan je dio zapadnog zida koji je na istočnoj strani istražen do najniže arhitektonske stope i zdravice (cca 12 redova izduženih klesanaca) u duljini od 2,32 m (AV 1,26-0,32 m). Ostatak istočnog zida u profilu jugoistočnog kuta sonde istražen je do 10 redova opusa, u duljini od 1,20 m. Između zapadnog zida i zapadnog profila sonde dokumentiran je kompaktan vapneni pod „*opus cementicium*“, debljine 18-

Pula – Park Valerija, antički zid u južnom dijelu iskopa (foto: Ž. Ujčić)

Pula – Park Valerija, sjeverni dio iskopa (foto: Ž. Ujčić)

20 cm. *Statumen* od ukošenog kamenja postavljen je na zdravicu, a *rudus* (5 cm) se sastoji od žbuke s primjesama drobljenih tegula i ulomaka antičkih keramičkih posuda, pijeska, šljunka i sitnog kamenja. Okomito na zid, u pod je utisnut manji zidić – kanalić, širok 14 cm. Južni dio poda zaglađen je (prema očuvanosti veoma izmrvljen) mjestimice nepravilno ritmički u pod utisnutim grčkim križićima u tehnici mozaika (crno-bijelo). U sjevernom sektoru dokumentiran je nastavak istočnog zida. Od zida se prema zapadu proteže istovjetan pod od vapnene žbuke. Na mjestu i u smjeru nastavka zapadnog zida iz južnog sektora, u sjeverozapadnom kutu sonde, istražen je kanal izveden u žbukanom podu (širine 43-46 cm i 40-45 cm dubine). Proboj poda kod zida iskorišten je za „džepnu" sondu (55x75 cm) u sloju još dvaju redova opusa do temeljne stope (ukupno 84 cm), gdje su prikupljeni ulomci amfora.

Prilikom početka iskopa zamijećena su dva odbačena antička praga od vapnenca (67x35x18; 36x14x73 cm) te rustičan stupić od vapnenca (39x26 cm). Prikupljeni su manji ulomci zidne žbuke (tamno crveno, oker žuto) i više vjerojatno stropne žbuke (bijelo s tragom pruća). Na terenu su slojevito prikupljeni ulomci narebrenih amfora i tipičnoga antičkog posuđa s najvećom koncentracijom na sjeveroistočnom kutu iskopa – izvan antičkog objekta. Sporadično je prikupljeno nekoliko ulomaka uljanica, staklenih antičkih posuda, keramički prešljenovi, željezni i brončani kovani čavli.

Antički objekt u pulskom parku Valerija preliminarno se može datirati u ranocarsko razdoblje (1. st.), što osobito potvrđuje nekoliko nedovoljno čitkih brončanih kovanica u slojevima nad zdravicom u prostoru između dvaju zidova južnog sektora, žig radionice *Strobili* na ulomku dna uljanice te dva žiga *Pansiana* na tegulama radionice koja je, čini se, bila smještena u području delte Pada, sjeverno od Ravenne i aktivna od sredine 1. st. pr. Kr., do Vespazijana. Zbog ograničenosti sondiranja nije moguće definirati rasprostranjenost ili namjenu objekta od kojeg su uočena dva paralelna zida koji se pružaju u smjeru sjever--jug. Pod (*opus cementicium*), naravno izlijevan *in situ* (između zidova i u graničniku drvenog kalupa od dasaka kod kanala), upućuje na to da je objekt osobito obzirno izgrađen prema vodi. Hidraulična žbuka izolira kompleks, smješten veoma blizu obale (*villa maritima*), od morske vode. Ta *villa suburbana* pripada najneposrednijem prigradskom, obalnom području koje je možda i u antici bilo ograničeno potokom sjevernije od amfiteatra, na što i danas upućuje topomija (*Punta – Ponte*).

Novi podatak o antičkoj građevini *extra muros* bitan je u kontekstu arheološke topografije, udaljenosti crte antičke obale od amfiteatra i povijesti urbanističkog razvoja tog dijela Pule. Na području zapadno od smjera antičke prometnice (*via Flavia*), kod amfiteatra su znani ostaci Nimfeja, grobljanske crkve sv. Ivana te pojedinačni antički spomenici. Svakako da je pulski zaljev zbog milenijskog podizanja mora u antici bio manji. Međutim, problematika obalne crte u zaljevu rimske kolonije naglašena je naknadnim (sada opet potvrđenim) nasipavanjem. To se osobito zbilo tijekom nagloga urbanističko-lučkog prosperiteta u drugoj polovini 19. st. Pokretni arheološki nalazi preneseni su na obradu u laboratorij Arheološkog muzeja Istre. Podignute su krpice ostataka umetnutog mozaika (četiri oštećena križića) iz poda južnog sektora. U sjevernom sektoru izuzeti su ulomci uzoraka antičkog poda i zidne žbuke kod zida, te odlomljeni rub žbuke antičkog poda kod kanala. Na temelju smjernica Konzervatorskog odjela u Puli, nalazište je slojevito zatrpavano geofolijom, šljunkom i iskopanom zemljom.

Literatura

De Franceschi 1934 Carlo de Franceshi, Il Ninfeo e l'aquedotto di Pola Romana, Atti e Memorie della Società Istriana di archeologia e storia patria, Parenzo, 1934.

Girardi-Jurkić, Džin 2001 Vesna Girardi–Jurkić, Kristina Džin, Voda kao izvor života antičke Pule, Katalog, 61, Pula, 2001.

Marušić 1967 Branko Marušić, Kasnoantička i bizantska Pula, Pula, 1967.

Matijašić 1988 Robert Matijašić, Ageri antičkih kolonija Pola i Parentium, Latina et Graeca, Zagreb, 1988.

Starac 1992 Alka Starac, Stanovništvo kolonije Pole u epigrafičkim spomenicima, Živa antika, 41, 2, Skopje, 1992: 75 – 103.

Željko Ujčić

Summary

Building works on the sewage infrastructure in Valerius [Valerijin] Park in Pula brought to light a previously unknown Antique structure between the amphitheatre and the waterfront. The moveable finds (insufficiently legible bronze coins, stamps of Pansiana and Strobili) preliminary date the site to the time of the early Empire (1st century). Because the test area was so limited, it was not possible to define the spread or purpose of the structure, two parallel walls of which stretch in the north-south direction. The floor (*opus cementicum*), modestly decorated with inserted Greek crosses in the technique of black and white mosaic show that the structure was built particularly attentively with respect to moisture. Hydraulic mortar is there to insulate the complex from seawater, for it is located very close to the shore (*villa maritima*). This *villa suburbana* belongs to the most immediate suburban, coastal area that was perhaps in Antiquity bounded by a brook north of the amphitheatre, as shown today by the place name – Punta or Ponte. The information about an Antique building *extra muros* is essential in the context of archaeological topography, of the distance of the line of the Antique shore from the amphitheatre and the history of the urban development of this part of Pula. In the area to the west of the course of the Antique road, thevia Flavia, by the amphitheatre there were known remains of a nympheum, the cemetery church of St John and individual ancient monuments. The bay of Pula was smaller in Antiquity because of the millennial rise in the sea level. However, the problem of the coastal line in the bay of the Roman colony was emphasised by the subsequent (now reconfirmed) filling operation. This happened in particular during the sudden burst of town prosperity in the second half of the 19th century.

Redni broj: 134
Lokalitet: Seget – stancija
Naselje: Seget
Grad/općina: Umag
Pravni status: Z-610
Razdoblje: P, NV
Vrsta radova: nadzor

Današnje naselje Seget nastalo je oko velike stancije De Francescijevih iz 18. st., koja je danas zaštićena kao kulturno dobro. Prema povijesnim podacima stancija je početkom 19. st. brojala oko stotinu žitelja. Arheološki nadzor proveden je u prizemlju tornja na sjeverozapadnom uglu kompleksa koji je mogao služiti kao promatračnica obiteljskog posjeda. Toranj, kao i dobar dio stancije, u vrlo je derutnu stanju, a nalazi se u vlašnitvu Grada Umaga koji je 2007. započeo sanaciju kompleksa. Nadzor je proveden od 15. svibnja do 14. lipnja 2007., a vodio ga je Zoran Čučković iz Muzeja grada Umaga.

Radovi su započeli čišćenjem smeća i građevnog otpada u prizemlju tornja. Tu je, ispod recentnoga betonskog poda, pronađen originalan pod od velikih plosnatih kamenih ploča, na razini od 15 cm ispod ulaznog praga. Najveće ploče

Seget, zračni snimak (izradio: Z. Čučković)

duže su od 1,5 m, a uz zidove i na pojedinim mjestima u podu praznine su popunjene manjim kamenjem dužine 20-50 cm. Najveće ploče, osobito one u sredini i jugoistočnom dijelu prostorije, imaju vidljive tragove dugotrajne uporabe, za razliku od prostora ispod stubišta te uza zidove gdje su ploče manjih dimenzija i slabije istrošene. Stubište se nalazilo uza sjeverni zid tornja, a počinjalo je kamenim podestom koji se nalazio u uglu prostorije, dimenzija 90x90 cm i 20 cm visine iznad kamenog poda. Podest je bio omeđen dvjema kamenim gredama kvadratičnog presjeka, koje su na krajevima bile uzidane u zidove. Prostor između kamenih greda bio je nasut građevnim otpadom i prekriven kamenim pločama. Greda na koju se naslanjalo stubište bila je utemeljena na redu većeg kamena koji je ukopan u zdravicu. Uz istočni zid zgrade, nasuprot ulazu, pronađena je podloga kamina koji je danas potpuno uništen (sačuvan je jedino dimnjak). To je bila površina veličine 180x90 cm, obrubljena opekama koje su svojom dužinom prilagođene kamenom popločenju. Unutar te površine bio je sloj sipke zemlje, možda s tragovima pepela, no bez znatnijih tragova gorenja, tako da se može pretpostaviti da je originalna podloga kamina odnesena. Pojedine površine unutar poda

Prilazna staza i stuba ispred ulaza (foto: Z. Čučković)

u mlađim su razdobljima zapunjavane opekama, a najveća je bila četvrtasta površina u jugozapadnom uglu građevine. Na ulaznom dijelu nedostajale su kamene ploče ili bilo kakvo popločenje, a bilo je tragova žbuke koja svjedoči o naknadnim popravcima. Sve to nalazilo se izravno na sloju crvenice s nešto kamena, bez ikakve podloge. Na gornjoj površini crvenice na kojoj je postavljeno popločenje, pronađeni su kulturni tragovi (tri novčića iz 1920-ih i sitan ulomak novovjekovne lončarije), no dublje od toga nije bilo nikakvih tragova ili nalaza, pa se može zaključiti da je riječ o sloju zdravice. Nalazi su najvjerojatnije propali kroz procjepe između ploča. Osnovna obilježja sterilnog sloja istovjetna su zemlji koja okružuje stanciju (masna crvenica). U tom je sloju iskopan jedan probni jarak, širok oko 70 cm, u smjeru istok-zapad (okomito na ulaz), u kojem nisu pronađeni nalazi i u kojem je ispitana dubina temelja gradnje. Nakon zemljanih radova u unutrašnjosti tornja, donesena je odluka o prokopavanju kanala za oborinske vode s vanjske strane objekta. Kanal povezuje ulaz u toranj s četvrtastom rupom za akumulaciju koja se nalazi uz cestu, 170 cm od jugozapadnog ugla zgrade. Prilikom prvog otkopa skinuti su obilni recentni nanosi (do 40 cm debljine), da bi se na relativnoj dubini od -18 do -23 cm od razine ulaznog praga pojavila kamenom nasuta površina: kaldrma ili staza s prosječnom veličinom kamena 10x15 cm. Uskoro se na relativnoj dubini od oko -50 cm pojavila nova staza/kaldrma, sa strukturom od nepravilno poslaganog kamena, veličine između 5x10 i 10x15 cm. Pronađen je i stariji, niži prag na koji se nadovezuju dva nepravilna kamena koja su služila kao ulazna stuba. To je popločenje očišćeno u cijeloj vidljivoj dužini, a s njegove površine prikupljeni su nalazi iz novovjekovnog razdoblja. Na mjestu završetka kamene staze iskop je spušten još 10 do 15 cm, no situacija je bila istovjetna onoj u unutrašnjosti tornja (sloj crvenice bez ikakvih nalaza ili kulturnih tragova). Ništa nije pronađeno ni u iskopu za akumulaciju oborinskih voda. Čini se da se među prikupljenim arheološkim nalazima u Segetu može pronaći i nekoliko sitnih ulomaka keramike prapovijesne fakture, iako nisu uočeni bilo kakvi drugi kulturni tragovi iz toga razdoblja. Iste godine na oranici oko 300 m južno od tornja nađen je jedan ulomak dna posude, također grube prapovijesne fakture, tako da se, uz oprez, može očekivati i prapovijesni lokalitet negdje na prostoru današnje stancije u Segetu.

Zoran Čučković

Summary

Today's settlement of Seget was created around the great rural estate of the De Francescis of the 18th century and is today protected as a cultural property. According to historical information, at the beginning of the 19th century the population of the estate was about one hundred souls. Archaeological supervision was carried out in the ground floor of the tower at the south west corner of the complex that might have been a watchtower for the family estate. The tower, like a good part of the estate, is in dilapidated condition; it is owned by the municipal authority in Umag, which started the repair of the complex in 2007. In the interior of the tower below the recent cement floor, an original floor of large flat stone slabs was found, at a level of 15 cm below the entry floor. After works in the interior of the tower, a channel to take rainwater away from the outer side of the structure was dug. Then, at a relative depth of about 50 cm a new path appeared, of cobbles with a structure of irregularly placed stones sized between 5 x 10 and 10 x 15 cm. An older, and lower threshold was found, to which were connected two irregular stones that served as the entry steps. Among the archaeological finds in Seget several fragments of prehistoric ceramics can be found, although no other cultural traces from that period were noticed.

Redni broj: 135
Lokalitet: Skvačota
Naselje: –
Grad/općina: Bale
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: rekognosciranje

Za potrebe gospođe Sandre Perić, u razdoblju od 2. do 6. srpnja 2007., djelatnici Arheološkog muzeja Istre u Puli arheološki su rekognoscirali područje Skvačota kod Bala. Stručni voditelj rekognosciranja bio je Darko Komšo. Voditelj projekta je Arheološki muzej Istre u Puli, a radove je financirao investitor.

Rekognosciranje područja obavljeno je na temelju dostavljene dokumentacije, dostupnih zemljopisnih karata i zračnih snimaka (orto-fotosnimci 1 : 5000, satelitski snimci, topograf-

Skvačota, ruralna aglomeracija (foto: D. Komšo)

Skvačota, gromača (foto: D. Komšo)

ske karte 1 : 5000 i 1 : 25000, talijanske topografske karte, te granice obuhvata na katastarskoj karti 1 : 5000) te pregleda arhiva Arheološkog muzeja Istre. Velik dio rekognosciranog područja na Skvačoti prekriven je neprohodnom sredozemnom makijom, dračem i grmljem, zbog čega nije bilo moguće u potpunosti utvrditi granice arheoloških nalazišta, ni detaljno pregledati navedeno područje. Ukupno je dokumentirano pet potvrđenih i potencijalnih arheoloških i etnoloških lokaliteta, od kojih je jedan etnološki, a ostali potvrđeni i potencijalni arheološki lokaliteti su unutar i izvan područja Skvačote. Ovdje su navedena tri arheološka nalazišta koja se nalaze unutar područja Skvačote.

1. Pretpostavljeno arheološko nalazište iz razdoblja antike i/ili srednjeg vijeka
Riječ je o potencijalnome arheološkom lokalitetu. Na samom vrhu brda Skvačote zabilježeni su arheološki ostaci. Na području od oko 1 hektar površine prikupljeno je više ulomaka keramike koja se okvirno može datirati u razdoblje antike i/ili srednjeg vijeka, a zabilježeni su i ostaci zidova nekoliko građevina. Uočene su najmanje dvije zidane strukture, jedna manja pravokutna i jedna veća, blago ovalna. Preliminarni nalazi upućuju na to da je riječ o mogućoj ruralnoj aglomeraciji, možda povezanoj s kamenolomom na zapadnoj strani brda Skvačote, koja se može okvirno datirati u razdoblje antike i/ili srednjega vijeka.

2. Gromača
Riječ je o ostacima prapovijesnog lokaliteta – potencijalan grobni tumul. Uza zapadni rub prostiranja vjerojatne ruralne aglomeracije nalazi se gromača dimenzija 15x13,5 m, visine 1,5 m. Na temelju postojećih podataka za sada se ne može odrediti je li riječ o objektu koji pripada ruralnoj aglomeraciji ili o grobnoj konstrukciji iz razdoblja prapovijesti.

Skvačota, antički kamenolom – ulomak sarkofaga (foto: D. Komšo)

3. Područje antičkog kamenoloma
Na zapadnim obroncima i podnožju brda Skvačote, na području od ukupno 7 hektara površine, od kojih je samo manji dio u predviđenoj zoni gradnje, zabilježeno je više nalaza, od kojih se barem dio može sigurno datirati u razdoblje antike. Prikupljeni nalazi upućuju na to da je riječ o velikome površinskom kamenolomu koji je iskorištavao velike kamene ploče i koji je vjerojatno bio povezan s ruralnom aglomeracijom smještenom na vrhu brda Skvačote. Unutar zone gradnje zabilježeni su nalazi kamenoloma za torkule, odnosno veliko kružno mlinsko kamenje koje se rabi za preradu grožđa ili maslina, dvije nedovršene, odnosno slomljene baze preše za masline, slomljen ulomak imbreksa, odnosno zabata poklopca sarkofaga, ulomci tegula i amfora te brojne gromače.

Rekognosciranje područja Skvačote uputilo je na postojanje zanimljivih, do sada nepoznatih arheoloških nalazišta: ruralne aglomeracije, antičkog kamenoloma i gromače. Nakon arheološkog rekognosciranja izrađen je stručni elaborat koji je proslijeđen Konzervatorskom odjelu u Puli.

Darko Komšo
Kristina Mihovilić
Maja Čuka
Ida Koncani Uhač
Aleksandra Paić

Summary

In July 2007, for the purposes of Ms Sandra Perić, staff members of the Archaeological Museum of Istria in Pula carried out archaeological reconnaissance of the area of Skvačota near Bale. In all 5 confirmed and potential archaeological and ethnological sites were documented, one of them being ethnological. In this paper three confirmed and potential archaeological sites that are within the area of Skvačota are listed. Reconnaissance of the area of Skvačota showed the existence of interesting and previously unknown archaeological sites: a rural agglomeration, an Antique quarry and stone piles.

Redni broj: 136
Lokalitet: Stari Rakalj
Naselje: Rakalj
Grad/općina: Marčana
Pravni status: P-1764
Razdoblje: P, SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 31. svibnja do 15. lipnja 2007. provedena je prva kampanja arheoloških istraživanja na lokalitetu Stari Rakalj. Arheološke radove financirale su Općina Marčana i Turistička zajednica, a proveo ih je Odjel za kopnenu

Stari Rakalj, objekt 1 nastao unutar bedema

Stari Rakalj, pogled na kaštel sa sjeverne strane

arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda. Voditelj istraživanja bio je mr. sc. Luka Bekić, a u iskopavanjima su sudjelovali arheolozi Hrvatskoga restauratorskog zavoda: Lea Čataj, Ivana Haraša i Josip Višnjić te apsolvent arheologije Tihomir Percan, četvero radnika i geodet.

Arheološki lokalitet Stari Rakalj, odnosno ostaci nekadašnjeg kaštela, nalazi se na brežuljku nadmorske visine 93 m iznad rta svetog Mikule. Svojim strateškim položajem jako dobro kontrolira ulaz u Raški zaljev, ali i velik dio Kvarnerskog zaljeva. Upravo je to jedan od razloga gotovo stalne naseljenosti Starog Raklja, od prapovijesne gradine pa sve do srednjovjekovnog kaštela koji je prestao postojati 1510. godine. Na istom brežuljku nalazi se i crkva sv. Agneze (Sv. Agnija) koja je pravokutna tlocrta s upisanom apsidom. Na njenu pročelju nalaze se preslica i gotički portal s uklesanom godinom 1495., a čini se da je ona nekad bila župna crkva, o čemu svjedoči dokument iz 1555. godine. Prema mišljenju Bernarda Benussija, Rakalj je od 1275. u posjedu goričko-pazinske grofovije. U povijesnim izvorima prvi se put spominje 1312. pod nazivom *Castellare de Rachir*, kada ga goričkи grof Henrik daje kao miraz svojoj kćeri Elizabeti i njenu zaručniku

Stari Rakalj, pogled na istraženi objekt 2 i sjeverozapadni dio kaštela

Nikoli od Pramberga. Godine 1342. u diobnom ugovoru goričkih grofova spominje se kao *Castrum Novum*, a 1374. prelazi, zajedno s cijelom grofovijom, u vlast austrijskih vojvoda Habsburgovaca. Tijekom 15. i 16. st. nekoliko je puta založen vjerovnicima austrijskih vladara, a u ratu između Venecije i austrijskih vladara (1508. – 1516.) 1510. godine osvojili su ga i uništili plaćenici susjednog kaštela Mutvorana koji je bio pod mletačkom vlašću. Tim se događajem prekida kontinuitet života na području Starog Raklja, koji se nakon toga više ne spominje kao naselje. Preostalo stanovništvo, zajedno s doseljenicima, seli se na prostor današnjeg Raklja koji se prvi put spominje 1508. pod imenom *Castel Nuovo detto Rachel*. Godine 1536., zajedno s Barbanom, Rakalj je kao feud prodan obitelji Loredan.

Od ostataka samog kaštela najbolje je sačuvan sjeverni dio bedema koji se pruža u smjeru istok-zapad u dužini od oko 25 m, a mjestimice je debeo i više od 2 m, dok mu najveća visina iznosi oko 6 m. Vanjsko i unutrašnje lice zida građeni su od pravilnih klesanih kamenih blokova, dok je sredina ispunjena tankim kamenim pločama povezanima žbukom. Dio ispune zida građen je i na „riblju kost". Bez obzira na čvrstoću i kvalitetu gradnje zid je danas oštećen na nekoliko mjesta. S vanjske strane ima dvije velike rupe od kojih je jedna u potpunosti probila čitavu širinu zida. Ta će oštećenja, u suradnji s Općinom Marčana, biti sanirana i konzervirana. Upravo je ta rupa u zidu dala zanimljive rezultate. Naime, prilikom čišćenja tog dijela zida, otkrivene su konstrukcije koje originalno ne pripadaju samom bedemu. S obzirom na to da je riječ o prostoru veličine 4,5x2,5x1,8 m, iskorišten je kao improvizirano sklonište. Sa sjeverne i zapadne strane sagrađen je zid čime je taj prostor zatvoren, a na najzaštićenijoj južnoj strani, odnosno na unutrašnjem licu zida, probijena je polukružna rupa koja je imala funkciju vrata. Unutrašnjost objekta (objekt 1) bila je popločana tankim kamenim pločama, a u najistočnijem dijelu nalazilo se vatrište koje je u odnosu na popločenje bilo povišeno za 20-ak cm. Na samom prostoru vatrišta i oko njega pronađeni su brojni ostaci školjaka (dagnje, puževi, priljepci…), morskih rakova, životinjskih kostiju, što upućuje na intenzivnu uporabu tog prostora. Iako nije pronađen nijedan nalaz koji bi naznačio vrijeme uporabe tog objekta, čini se da je on vjerojatno služio kao

Pogled na Stari Rakalj i crkvu sv. Agneze sa susjednog brda

privremeno sklonište pastira za vrijeme kiša ili kao utočište od jakog sunca tijekom 18. ili 19. st. Prilikom raščišćavanja ostalih ruševina pronađena su još dva slična skloništa. Kako je riječ o prvoj sezoni istraživanja, bilo je potrebno s čitava prostora očistiti raslinje koje je prekrivalo unutrašnji dio samog kaštela. Tom prilikom, na ravnom platou u unutrašnjosti pronađeni su betonski temelji zgrade. Prema pričanjima mještana, vrlo je vjerojatno riječ o ostacima vojnih objekata koji su nastali u vrijeme Drugoga svjetskog rata, kada je taj prostor rabljen kao promatračnica talijanske vojske. Slični su ostaci objekata primijećeni i na padinama brežuljka.

Također je istražen još jedan objekt (objekt 2) koji se nalazi jugozapadno od sačuvana bedema i pravilna je pravokutnog tlocrta. Na njegovu je podu, koji se sastojao od kamenih ploča, pronađeno nekoliko sitnih ulomaka majolike. Jedino je sjeverni zid tog objekta (SJ 18) originalno pripadao kaštelu, dok su ostali zidovi nastali naknadnom nadogradnjom. U neposrednoj blizini tog zida (SJ18) pronađeni su ostaci zapadnog dijela bedema, uz čije je unutrašnje lice ostao sačuvan dio bačvasta svoda koji je vrlo vjerojatno pripadao cisterni. Cisterna je tu bila prijeko potrebna, jer na prostoru kaštela nema izvora pitke vode. U sjeverozapadnom dijelu vidljiva je kružna kula građena u suhozidnoj tehnici, a najvjerojatnije je nastala na temeljima originalne kule čiji izgled zasad nije poznat.

Uz te radove, otkriveni su i očišćeni i drugi arhitektonski ostaci koji originalno pripadaju kaštelu, posebice njegovu stambenom dijelu, ali i naknadnim pregradnjama i nadogradnjama, što se posebice odnosi na suhoziđe i betonske ostatke građevina iz Drugoga svjetskog rata. Svi su ti zidovi, bez obzira na vrijeme njihova nastanka, geodetski snimljeni. U iskopanim sondama nije nađeno mnogo nalaza koji bi bili korisni za datiranje. No, podosta nalaza prikupljeno je na padinama brežuljka, od čega svakako treba izdvojiti ulomke brončanodobne keramike koja potvrđuje kako je to nekad bila prapovijesna gradina, a pronađen je i dio kamene sjekire. Također je prikupljen priličan broj keramičkih nalaza (majolika, gravirana i gruba kuhinjska keramika, dijelovi pećnjaka...) koji se mogu smjestiti većinom u 15. st., te nekoliko čavala, kao i životinjskih kostiju koje svjedoče o životu u rakljanskom kaštelu.

Literatura

Buršić-Matijašić 2007 Klara Buršić-Matijašić, Gradine Istre, Pula, 2007.
Klen 1964 Danilo Klen, Arhivske vijesti o nekim kulturnim spomenicima Barbana i Raklja, Bulletin zavoda za likovne umjetnosti JAZU, 3, Rijeka, 1964: 20 – 31.
Percan 2002 Anton Percan, Crtice iz rakljanske povijesti, Istarska Danica 2002, Pazin, 2002: 154 – 161.
Percan 2003 Anton Percan, Tabernakul u Raklju, Istarska Danica 2003, Pazin, 2003: 105 – 109.

Tihomir Percan
mr. sc. Luka Bekić

Summary

In 2007, staff of the Croatian Conservation Institute, with financial support of the Marčana municipality, carried out an archaeological dig at the site of Stari Rakalj. The works were primarily oriented to the remains of a castello that was mentioned in the sources for the first time in 1312 as Castellare de Rachir but was destroyed in 1510 in the war between Venice and Austria. Today a part of northern defensive wall preserved at a height of about 6 and a length of 25 m can be seen, while the investigations were able to supply the ground plan of the cleaned and excavated parts and the later rebuildings and vertical additions. The finds collected during the research confirm the existence of this space as a prehistoric hill fort and also show how life went on here during the Middle Ages, as well as later, when some parts of the castello clearly were used as temporary shelter for herdsmen and as a military position during World War II.

Redni broj: 137
Lokalitet: Sv. Eufemija
Naselje: –
Grad/općina: Rovinj
Pravni status: Z-2832
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 30. srpnja do 3. kolovoza 2007. trajalo je arheološko istraživanje crkve sv. Eufemije u Salinama. Ekipu su sačinjavali Damir Matošević, kustos arheolog Zavičajnog muzeja grada Rovinja, Nelo Grbac zadužen za izradu arhitektonske dokumentaciju i radnici iz tvrtke Kapitel. Istraživanje je financirao Grad Rovinj.

Ovo istraživanje nadovezuje se na istraživanje iz 2006., kada je kroz makiju prokrčena prilazna cesta, iz crkve i njena neposredna okoliša očišćena je vegetacija, a samo istraživanje bilo je usmjereno na unutrašnjost objekta. Nakon dolaska na lokalitet započelo je odstranjivanje vegetacije koja je izrasla u zadnjih godinu dana i tom je prilikom utvrđeno da su iz unutrašnjosti crkve ukradene dvije kamene konzole koje su se nalazile uz bočne zi-

Pogled na temeljenje sjevernog zida (foto: D. Matošević)

dove. Budući da su nakon prošlogodišnjeg istraživanja postojale naznake da se na crkvu naslanjaju ostaci zidova koji upućuju na moguće postojanje dodatnih objekata, naglasak je stavljen na istraživanje prostora neposredno uz vanjske zidove objekta. Istraživani su prostori uz sjeverni i južni zid crkve i na prostoru ispred nje, ali samo do dubine od 20-ak cm ispod razine praga. Prostor iza crkve nije istraživan.

Istraživanjem uz vanjsku stranu sjevernog zida utvrđeno je da on svojim najvećim djelom leži na kamenu živcu koji je u odnosu na pod crkve povišen za oko 70 cm. Živac se gubi na 2 m prije kraja začelnog zida i na tom su mjestu postavljeni veći kameni blokovi koji služe kao temeljenje zida. U produžetku sjevernog zida nalazi se isklesan kamen živac čija je širina jednaka širini zida crkve. S

Postolje škropionice s uklesanim križem (foto: D. Matošević)

njegove sjeverne strane, 40 cm ispod vrha, uočava se početak zaravnata kamenog poda koji se gubi ispod debelog sloja šute, a na njegovoj južnoj strani prislonjeni su kameni blokovi ispod kojih se nalazi zemlja. Prilikom kopanja nađena je veća količina ulomaka antičkih tegula i amfora, kao i manja količina prapovijesne keramike. To ne začuđuje jer se u neposrednoj blizini nalaze ostaci antičke vile i kamenoloma, a na brdu prapovijesno naselje.

Ispred ulaza u crkvu nalazile su se dvije veće hrpe kamenja i zemlje, zapravo ostaci urušenog pročelja i krova. Crkva je do sredine prošlog stoljeća bila cijela, međutim nakon odnošenja kanalica s krova i kamenih greda s vrata i prozora, urušilo se pročelje i krovna konstrukcija, a zidovi su počeli ubrzano propadati, tako da su sada u kritičnu stanju i treba im hitna sanacija. Nakon poravnavanja prostora ispred crkve do visine masivna kamenog praga koji se izdiže 30 cm iznad poda u unutrašnjosti crkve, pojavio se red obrađenih kamenih blokova poredanih uz pročelni zid crkve i uz kamen živac koji se nastavlja na sjeverni zid. Donji dio blokova u visini je poda crkve, i moguća je pretpostavka da su oni zajedno s masivnim pragom tu naknadno postavljeni, povisivši tako okolni prostor u odnosu na pod crkve. Na tom je prostoru pronađen rustično obrađen masivni kameni blok suženih bočnih strana. Na njegovoj se prednjoj strani nalazi uklesan križ, a na vrhu je uklesan utor. Najvjerojatnije je riječ o postolju za škropionicu koja je u jednom trenutku uklonjena iz crkve, a postolje uporabljeno prilikom uređenja prostora ispred objekta. Osim ulomaka recentne

Pogled na prostor ispred crkve (foto: D. Matošević)

Podupiranje sjevernog zida (foto: D. Matošević)

keramike, stakla i metalnih okova vrata i prozora, na tom prostoru nisu nađeni nikakvi drugi nalazi.
Prostor uz južni zid iskopan je do dubine poda. Pokazalo se da je rub kamene ploče koja čini pod crkve ujedno i temeljenje bočnih zidova. Pretpostavka je da je veličina objekta bila određena dimenzijama kamene ploče koja je poslužila kao pod crkve i kao temelj bočnih zidova. Najveći je problem za nastavak istraživanja kritično stanje zidova. To se osobito odnosi na sjeverni zid koji je na kraju istraživanja morao biti poduprt drvenim gredama kako se ne bi urušio. Zbog toga je u sljedećoj fazi prioritetan zadatak sanacija zidova i pročelja, a tek onda nastavak istraživanja.

Literatura

Benussi 1888 B. Benussi, Storia documentata di Rovigno, Trst, 1888: 75, 101, 170, 171.
Šonje 1981 A. Šonje, Bizant i crkveno graditeljstvo u Istri, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1981: 120, 123.
Šonje 1982 A. Šonje, Crkvena arhitektura zapadne Istre, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982: 151 – 152.
Marušic 1947 B. Marušić, Djelatnost srednjevjekovnog odjela Arheološkog muzeja Istre u Puli, 1947-1955., Staro-hrvatska prosvjeta, 6, Split, 1958: 233.
Mohorovičić 1957 A. Mohorovičić, Problem tipološke klasifikacije objekata srednjovjekovne arhitekture na području Istre i Kvarnera, Ljetopis JAZU, 62, Zagreb, 1957: 498.
Pauletich 1971 A. Pauletich, Libro Catastico di Rovigno del 1637., Atti-Centro di ricerche storiche-Rovigno, Vol. II, 1971: 120, 161.
Radossi 1970 G. Radossi, I nomi locali del territorio di Rovigno, Antologia delle opere premiate, 2, 1970: 60, 82, 91, 108, 126.
Radossi, Pauletich 1980 G. Radossi, A. Pauletich, Le chiese di Rovigno e del suo territorio, Atti – Centro di ricerche storiche – Rovigno, 10, 1980: 382 – 384.
Schiavuzzi 1908 B. Schiavuzzi, Attraverso l'agro colonico di Pola, Atti e Memorie della Societa Istriana di Archeologia e Storia Patria, 24, 1908: 98.

Damir Matošević

Summary

Investigation of the Church of St Euphemia in Saline in 2007 was directed at the area along the external edge of the northern and southern wall and at the space in front of the entrance to the church. It was established that the walls followed the dimensions of the stone slabs that was also the flooring of the church, and it can be assumed that its sized actually determined the dimensions of the church itself. During the research, numbers of fragments of Ancient ceramics were found (tegulae, amphorae) and a number of fragments of prehistoric pottery. The most important find is a rustically dressed stone block with a carved cross on the front and a groove at the top found in the ground in front of the church. Most likely it was the base for a stoup.

Redni broj: 138
Lokalitet: Sv. Ivan Kornetski
Naselje: Sv. Ivan
Grad/općina: Umag
Pravni status: P-1295
Razdoblje: A
Vrsta radova: nadzor, sondažno iskopavanje

Sveti Ivan je malo priobalno naselje 5 km južno od Umaga, koje je izgrađeno na položaju manjega rimskog naselja i pristaništa. Nalazište je poznato već stoljeće i pol, od vremena P. Kandlera, a skicu ostataka rimskog pristaništa objavio je A. Degrassi (Degrassi 1955: 145). Ostaci rezidencijalne arhitekture izašli su na vidjelo i 2005., prilikom devastacije građevinskim radovima na čestici pedestak metara udaljenoj od južnog mola antičke luke. Od 16. lipnja do 1. srpnja 2007., na k.č. 5/2, 3/2, 5/4, 24/8, k.o. Lovrečica, koje graniče sa spomenutim područjem devastiranoga arheološkog lokaliteta, proveden je arheološki nadzor zemljanih građevinskih radova. Nadzor i dokumentaciju vodio je Zoran Čučković iz Muzeja grada Umaga, a obnovu i prenamjenu stambenih i gospodarskih zgrada za prihvat turista izvela je tvrtka Stapo Morava iz Umaga, koja je ujedno i vlasnik zemljišta.

Zemljani radovi obuhvaćali su prostor unutar dvorišta koje sa zapada, juga i istoka okružuju stare, sada obnovljene kamene kuće. Kako bi se utvrdilo postojanje arheoloških slojeva ili struktura, uzduž dvorišta, u smjeru istok-zapad iskopan je probni rov širok 70 cm i dubok između 70 i 100 cm. U iskopu nije utvrđeno postojanje nikakvih kulturnih tragova, ni sitnih nalaza, ali je uz temelje postojećega zapadnog objekta pronađen stariji, loše očuvan zid. Ta struktura pruža se gotovo paralelno s pročeljem zgrade koja ju je na južnom dijelu i zasjekla. Kako bi se bolje ispitala ta struktura, otvorena je mala sonda uza sjeverozapadni ugao dvorišta, u uglu između gnojnice i stambene zgrade, dimenzija 140x150 cm i dubine do 60

Sv. Ivan, položaj lokaliteta (izradio: Z. Čučković)

Sonda 2, pronađeni ostatak zida ispod današnjeg objekta (foto: Z. Čučković)

cm. Ondje je stariji zid bolje očuvan, manje zasječen od današnjeg objekta, pa se može zaključiti da se prema jugu ti zidovi približavaju, te da je vjerojatno onaj stariji u južnom dijelu dvorišta lošije očuvan. Otkriveni zid utemeljen je na relativnoj dubini od 45 do 50 cm, a uništen na dubini od 25 do 30 cm, tako da ga nije ostalo više od 20 cm u visini. Najveća širina mu je 55 cm, no budući da ga je zasjekla današnja zgrada, točna debljina nije poznata. Zid je izrađen od neobrađena kamena koji je nepravilno slagan, a vezan je bijelom žbukom s tragovima cigle. Utemeljen je u sterilnu sloju crvenice koja ga u tankom sloju prekriva i na gornjoj površini. Na temelju toga, može se zaključiti da je zid uništen ispod razine temeljne stope, možda prilikom neke nivelacije terena, budući da mu je gornja površina na istoj dubini kao i površina sterilnog sloja. Nadalje, rimske su strukture na obližnjoj čestici 60 cm dublje utemeljene od te gradnje, tako da je pronađeni zid teško povezati s očekivanim rimskim arheološkim ostacima.

Ostali nadzirani građevinski zahvati jesu betoniranje stupova za stubište i terasu, te polaganje kanalizacijskih cijevi uzduž dvorišta. Za potrebe stupova iskopana je jedna rupa u kojoj nije bilo arheoloških nalaza, dok je drugi utemeljen na zidovima septičke jame. Tom su prilikom također mijenjane kanalizacijske cijevi koje su bile postavljene u smjeru od septičke jame prema sjeveru. Tada je očišćeno dno iskopa u kojem nisu uočeni arheološki tragovi. Ako su nekada postojali, arheološki su slojevi na prostoru na kojem je obavljan arheološki nadzor uništeni prilikom recentne nivelacije terena, zajedno s nekom starijom gradnjom. Ta je gradnja znatno pliće temeljena od antičkih struktura, ali je zbog navedenog niveliranja terena lišena arheološkog konteksta, pa joj se ne može odrediti starost. Prema svemu sudeći, mnogo je mlađa od očekivanoga rimskog razdoblja.

Literatura

Degrassi 1957 A. Degrassi, I porti romani dell'Istria, Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria, 1957: 24 – 81.

Zoran Čučković

Summary

Sveti Ivan is a little coastal settlement 5 km to the south of Umag, developed on the site of a smaller Roman settlement and landing. The archaeological site has been known a century and a half, since the time of P. Kandler, while a sketch of the remains of the Roman landing was published by A. Degrassi. The remains of the residential architecture were revealed in 2005 during the devastation that occurred as a result of construction works on a plot some fifty metres distant from the southern mole of the Antique port. During 2007, archaeological supervision of the excavations for the construction works in the area that borders with the border of the devastated archaeological site was carried out. If they ever did exist, the archaeological strata in the supervised area were destroyed during the recent levelling of the ground, together with some early construction. This construction has much shallower foundations than the antique structures, but because of the said levelling, the ground was deprived of its archaeological context and hence its age cannot be determined. Judging all in all, it was much later than the expected Roman period.

Redni broj: 139
Lokalitet: Sv. Marko
Naselje: –
Grad/općina: Rovinj
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, NV
Vrsta radova: rekognosciranje

Za potrebe izrade projekta budućeg igrališta za golf, u razdoblju od 17. do 19. travnja 2007. djelatnici Arheološkog muzeja Istre arheološki su rekognoscirali okoliš područja Sveti Marko kod Rovinja. Stručna voditeljica rekognosciranja bila je dr. sc. Kristina Mihovilić, a nositelj projekta Arheološki muzej Istre u Puli. Rekognosciranje je financirala tvrtka Maistra d.d. iz Rovinja.

Pregled područja obavljen na temelju dostavljene dokumentacije (ortosnimak 1 : 5000, te granica obuhvata na katastarskoj karti 1 : 5000) i pregledane arhive Arheološkog muzeja Istre. Velik dio područja budućeg igrališta za golf pod nazivom Sveti Marko, prekriven je neprohodnom gustom šumom i sredozemnom makijom, dok su polja neobrađena ili pod kulturama u punom rastu, zbog čega nije bilo moguće utvrditi granice prostiranja arheoloških nalazišta, ni detaljno pregledati navedeno područje. Na cijelom pregledanom području također je zabilježeno brojno suhoziđe, koje čini ostatke ljudske djelatnosti i podiže ambijentalnu vrijednost krajolika. Ukupno je dokumentirano deset potencijalnih arheoloških, etnografskih i speleoloških lokaliteta. Od navedenog broja šest su potencijalna arheološka nalazišta, tri etnološka lokaliteta (kažuni) i jedan pretpostavljen speleološki lokalitet. Ovdje su navedena potencijalna arheološka nalazišta koja se nalaze unutar područja Sv. Marka. Nakon rekognosciranja izrađen je stručni elaborat, koji je proslijeđen Konzervatorskom odjelu u Puli.

Brdo Karma, pogled na nalazište (foto: D. Komšo)

1. Antička ruralna aglomeracija na brdu Karmi (Monte della Carma)
To je potencijalno arheološko nalazište. Sjeverno od kolnog puta, na brdu Karmi i njegovim južnim obroncima zabilježene su brojne gromače i prikupljeni ulomci antičke keramike, amfora i tegula. Navedeni nalazi upućuju na postojanje antičke ruralne aglomeracije na sjevernom području budućeg terena za golf i u njegovoj neposrednoj blizini. Inače se sam vrh brda Karme u arheološkoj literaturi navodi kao prapovijesna gradina.

2. Gromača na brdu Karmi
Ostaci prapovijesnog lokaliteta – potencijalni grobni tumul. Na jugoistočnim obroncima brda Karme zabilježena je kamena gromača koja je djelomice uništena recentnim djelovanjem mehanizacije.

3. Gromače
Ostaci prapovijesnog lokaliteta – potencijalni grobni tumuli. Na južnom rubu polja, pod nazivom Pozzoleri zabilježene su dvije veće kamene gromače.

4. Srušene kamene konstrukcije
To je potencijalan arheološki lokalitet. Uza zapadni rub područja budućeg igrališta za golf zabilježene su suhozidne kamene konstrukcije, kao što je suhoziđe od velikih kamenih blokova, te manji „kamenolomi“ koji se prostiru na području od više stotina četvornih metara.

Brdo Karma, dno amfore (foto: D. Komšo)

5. Gromača
Ostaci prapovijesnog lokaliteta – potencijalni grobni tumul. Uza zapadni rub područja budućeg igrališta za golf zabilježena je jedna kamena gromača.

6. Gromača
Ostaci prapovijesnog lokaliteta – potencijalni grobni tumul. Uza zapadni rub područja budućeg igrališta za golf zabilježena je jedna kamena gromača.

Kristina Mihovilić
Darko Komšo
Maja Čuka

Summary

Because of the planned elaboration of a project for a future golf course, during 2007 staff members of the Archaeological Museum of Istria carried out archaeological reconnaissance of the area of Sveti Marko by Rovinj. In total 10 potential archaeological, ethnological and speleological sites were documented. In this paper the potentials of the archaeological sites located within the Sv Marko area are listed.

Redni broj: 140
Lokalitet: Sv. Mihovil
Naselje: Bale
Grad/općina: Bale
Pravni status: P-2750
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U razdoblju od 12. srpnja do 11. rujna 2007., u drugoj sezoni istraživanja, obavljeno je arheološko sondažno iskopavanje na brežuljku Sv. Mihovil. Terenska ekipa brojala je osam članova: Romuald Zlatunić – voditelj istraživanja, Giulia Codacci Terlević – stručna suradnica, Slobodan Božičković – restaurator, Ivo Juričić – muzejski tehničar, te studenti: Đorđe Grbić, Anton Divić, Ivana Janko i Eni Šepurina.

Sondažna iskopavanja na Sv. Mihovilu izvedena su na dvjema lokacijama unutar gradinskog kompleksa. Prva sonda iskopana je na području tzv. terase ili sektora I, na k.č. 3301/1. Dimenzije sonde Ia jesu 6x4,5 m i duboka je

Sv. Mihovil, sonda I – Ia (foto: R. Zlatunić)

oko 0,70-1,70 m, a nastavlja se na već iskopanu sondu I (sektor I) iz 2006. godine. Sonda se nalazi na drugoj terasi brda na 195-198 m nadmorske visine. Druga sonda – nastavak iskopavanja nedovršene sonde II iz 2006. godine, na području tzv. terase ili sektora II u blizini postojeće ceste koja vodi prema vrhu istoimenog brda i crkvice, gdje je zbog proširenja iste staze došlo do uništavanja kulturnih arheoloških slojeva. Sonda se nalazi na trećoj terasi unutar gradinskog kompleksa istoimenog brežuljka na 192-193 m nadmorske visine. Dimenzije te sonde jesu 2x2 m, a duboka je cca 1,50 m.

Stratigrafija istražene sonde Ia (Sektor I) sastoji se od triju glavnih zemljanih slojeva i četiriju arbitrarno podijeljenih podslojeva – stratigrafskih jedinica bogatih nepokretnom i sitnom pokretnom arheološkom građom koja pripada različitim prapovijesnim kulturnim fazama:
Sj. 1 – tamno smeđa zemlja (7,5 YR 3/2), otkriven je veći broj litičkog materijala te nešto keramike koja uglavnom pripada brončanom dobu;
Sj. 2 – otkrivena je suhozidna brončanodobna arhitektura;
Sj. 3 – ispod donje brončanodobne temeljne suhozidne arhitektonske osnove s nabijenim tamnim smećkastim zemljanim slojem (10 YR 2/2) koji je izmiješan sa sitnim kamenjem;

Sv. Mihovil, keramika (foto: R. Zlatunić)

Sj. 3a – crvenkast zemljani sloj (2,5 YR 6/8) sa sitnim kamenjem (kulturni slojevi brončanog doba, eneolitika, kasnog neolitika i srednjeg neolitika);
Sj. 3b – matična stijena.
U pojedinom dijelu sonde registriran je prirodan procijep u matičnoj stijeni sa zemljanom ispunom, koja se nastavlja ispod sloja 3b te čini zemljani podsloj.
Sj. 3c – izrazito tamno smeđe-crvenkasta zemlja (10 YR 2/ 2) s malo kamenja, koja sadržava izmiješane kulturne slojeve brončanog doba, eneolitika, kasnoga, srednjeg i ranog neolitika.
Sj. 3d – izrazito tamno smeđe-crvenkasta zemlja (10 YR 2/ 2) s malo kamenja, koja sadržava izmiješane kulturne slojeve eneolitika, kasnoga, srednjeg i ranog neolitika. Stratigrafski kontekst sonde Ia u sektoru I, od kvadranta do kvadranta je dosta izmiješan zbog izgradnje brončanodobnih suhozidnih temeljnih zidova objekta. Tu je, unatoč devastaciji neolitičkih i eneolitičkih kulturnih slojeva, ipak dobro vidljiva stratigrafska uslojenost različitih prapovijesnih kulturnih faza života, osobito u kvadrantima B3, C3 – 5, D4 – 5. Tako u sondi, u kvadrantima A3, A4, B3 – B4, C3 – C6 i D2 – D6, postoje tri glavna stratigrafska sloja od 1 do 3, koji čine brončano doba. Podsloj 3a sadržava izmiješan arheološki materijal iz eneolitičkoga, kasnoneolitičkog i ranoneolitičkog razdoblja. Podslojevi 3c i 3d sadržavaju samo u manjem broju grub i nešto finiji keramički neolitički materijal.

Stratigrafijski kontekst sonde II u sektoru II sastoji se od četiriju kvadranata (A1, A2, B1 i B2), podijeljenih arbitrarno u sedam slojeva – stratigrafskih jedinica:
Sj. 1 – humusni sloj tamno smeđe zemlje (7, 5 YR 3/2) s kulturnim slojem brončanog doba;
Sj. 2 – tamno smeđa zemlja (7,5 YR 3/2) sa sitnim kamenjem, sadržava vrlo malo brončanodobnoga keramičkog i litičkog materijala;
Sj. 3 – tamno smeđa zemlja (7,5 YR 3/2) sa sitnim kamenjem, sadržava vrlo malo brončanodobnoga keramičkog i litičkog materijala;
Sj. 4 – tamno smeđa zemlja (7,5 YR 3/2) sa sitnim kamenjem, sadržava vrlo malo brončanodobnoga keramičkog i litičkog materijala te nalaz recentne metalne strelice;
Sj. 5 – tamno smeđa zemlja (7,5 YR 3/2) sa sitnim kamenjem, sadržava vrlo malo brončanodobnoga keramičkog i litičkog materijala;
Sj. 6 – tamno smeđa zemlja sa sitnim kamenjem, sadržava vrlo malo brončanodobnoga keramičkog i litičkog materijala;
Sj. 7 – registrirana je suhozidna osnova koja leži na matičnoj stijeni.

Nepokretna arheološka građa – arhitektura
U sondi Ia registriran je dio brončanodobne arhitekture te kao takav čini nastavak kućnog objekta koji je otkriven u sondi I (2006. godine). Ovogodišnjim iskopom dobiven je kompletan gabarit toga brončanodobnog suhozidnog objekta, čije su dimenzije: 2,60x3,10x3,60x3,13 m. Debljina zidova tog objekta iznosila je od 0,43 do 0,80 m. Time su stvoreni svi preduvjeti privremenog konzerviranja, a potom i konzerviranja i restauriranja toga suhozidnog objekta. Na području sektora II, u sondi II (Sj. 7), na dubini od cca 1,50 m,

registriran je ruševan kompleks koji leži na matičnoj stijeni. Zbog manjih dimenzija sonde, taj je sektor potrebno u što skorijoj budućnosti istražiti većim sondama, kako bi se moglo utvrditi o kakvu je arhitektonskom objektu riječ.

Pokretna arheološka građa

Od sitnoga pokretnog arheološkog materijala u sondama Ia i II (sektori I i II) otkrivena je izrazito bogata građa. Ističu se litičke sirovine, alatke i oružje, zatim keramička produkcija i bogat osteološki materijal. Tijekom sondažnog iskopa prve sonde na području terase ili sektora I, registrirana je jednaka pokretna arheološka građa koju je potrebno muzeološki obraditi. Preliminarnom analizom litičke industrije višeslojnog lokaliteta Sv. Mihovil utvrđena je uporaba pet različitih vrsta rožnjaka. Prisutnost velike količine kremenih jezgri, okorinskih odbojaka i bezbroj odbojaka i okrhaka nastalih pri izradi oruđa, potvrđuje da su se sve faze proizvodnje odvijale u krugu naselja. Najveći broj oruđa od cijepanog kamena potječe iz slojeva s miješanim brončanodobnim, eneolitičkim, srednjoneolitičkim i kasnoneolitičkim materijalom u sondi Ia (Kv. A3, B3, B4, C2, C3, C4, D2, D3, D4) te nešto manje u sondi II (sektor II) u Sj. 6. Kv. A1, A2 (2 strelice). Ističe se veći broj litičkog oruđa (10 kom.). Ovogodišnje strelice, zajedno s prošlogodišnjima (13 kom.), kao i onima iz 1992. (4 kom.) čine respektabilnu količinu (27 kom.) koja svjedoči o lovačkim ili vojnim aktivnostima prapovijesnih stanovnika Sv. Mihovila. Pojava strelica na istočnojadranskom prostoru potvrđena je od kraja ranog neolitika u Albaniji, srednjeg neolitika do razvijenoga brončanog doba na pojedinim lokalitetima u Albaniji, Dalmaciji i Istri (Zlatunić 2004; Zlatunić 2007). Otkriven je i veći broj strugala, ubadala, kombiniranih oruđa i poluproizvoda. Primijećena je tendencija proizvodnje sječiva u odnosu na odbojke. Na pojedinim sječivima vidljivi su tragovi sjaja (*sickle-gloss*), što bi moglo uputiti na njihovu uporabu kao umetaka za srp. Unutar cjelokupnoga otkrivenog litičkog fundusa Sv. Mihovila ističe se nalaz dijela nožića od crnog opsidijana. Može se slobodno reći da registriran dio nožića od opsidijana, kao i prošlogodišnji otkrhak, upućuje na razmjenu ili trgovinu na velike udaljenosti, te da su se takve alatke izrađivale na području Sv. Mihovila (Zlatunić 2004; Komšo 2006). Valja napomenuti da će se tek nakon sustavnog proučavanja litičkih artefakata, dobiti pouzdani podaci o tipologiji funkcionalnosti oruđa od cijepanog kamena i o podrijetlu litičkog materijala.

Keramičku produkciju uglavnom čine nalazi iz sonde Ia (sektor I), sonde I (sektor I) te iz područja sonde koja je iskopana 1992. godine. Najstarija faza registrirane keramičke proizvodnje na lokalitetu pripada razdoblju ranog neolitika, zatim srednjeg i kasnog neolitika te brončanog doba. Od bogate keramičke građe iz sonde Ia (sektor I) 2006. godine, ističu se brojni ulomci važni za ranobrončano doba, zatim ulomci koji potječu iz kasnoneolitičkih faza hvarske kulture (cca 10 kom.), ulomci srednjoneolitičke Danilo kulture (cca 7 kom.) te ranoneolitičke *impresso* kulture (8-9 kom.) (Matošević 1997; Zlatunić 2004; Zlatunić 2007). Unutar keramičkog fundusa sa Sv. Mihovila, ističe se veća količina metličaste keramike koja zbog svoje jednostavnosti ukrašavanja nije pouzdana za datiranje. Jedan od najvažnijih nalaza jest

Sv. Mihovil, litički materijal (foto: R. Zlatunić)

ulomak ručke srednjoneolitičke kultne posude tipa riton, koji je otkriven u (D5), Sj. 3 (Zlatunić 2004; Zlatunić 2007). Na području Istre registrirano je nekoliko takvih ulomaka kultne posude i to na sljedećim lokacijama: Kargadur – Ližnjan, Sv. Mihovil, Pupićina peć i Limska gradina (?). Inače, rasprostranjenost tih neolitičkih kultnih posuda može se pratiti od sjeveroistočnog dijela Italije (tršćanski kras), primorskog dijela Slovenije, preko Istre, Dalmacije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Kosova, Albanije do Grčke (Baćić 1976; Forenbaher, Kaiser, Miracle 2004; Zlatunić 2004; Forenbaher, Kaiser 2006; Zlatunić 2007). Pored tog nalaza koji upućuje na kultno-religijsko vjerovanje srednjoneolitičkog stanovništva Sv. Mihovila, u Sj 3 (B5) registriran je manji ulomak slikane keramike. Taj ulomak, zajedno s već registriranim fragmentom iz 1992. (D. Matošević), čini prve nalaze srednjoneolitičke slikane keramike u Istri.

I ove je godine otkriven bogat osteološki materijal u sondi Ia (sektor I), u svim kvadrantima, osobito u stratumu 3 i u njegovim podslojevima 3a, 3b i 3c te nešto u 3d. Unutar osteološkog fundusa ističu se nalazi koštanih igala i šila (4 kom.) u Sj. 2, 3 i 3a (C2, C4 i B5). Za sada još nisu napravljene arheozoološke analize radi određivanja vrste i zastupljenosti kostiju domestikata unutar otkrivenoga osteološkog fundusa sisavaca. Tijekom istraživanja registrirana je i manja količina školjaka u stratumu 3 i 3a (sonda Ia, sektor I). Unutar osteološkog fundusa zamjećuje se veća količina nagorenih životinjskih kostiju koje su dokaz pripreme hrane pečenjem. Osim suha prosijavanja na terenu, uzeti su uzorci zemlje (iz svakog kvadranta i stratigrafskih jedinica u sondi Ia i II) za flotiranje (mokro sijanje). Nalazi flotacije upakirani su u vrećice te su spremni za buduće paleobotaničke analize.

Istraživanje tijekom 2007. rezultiralo je bogatom pokretnom i nepokretnom arheološkom građom, koja zajedno s nalazima iz prethodnih godina upućuje na kontinuiran razvoj života tog brežuljka tijekom različitih kulturnih faza prapovijesnog razdoblja. Materijalna kultura dokazuje da najstarija faza nastanjivanja Sv. Mihovila pripada razdoblju ranog neolitika ili *impresso* kulturi od 5700. do 5500 g. pr. Kr. (Müller 1994: 312 – 313; Zlatunić 2004).

Elementi iz kasnog razdoblja srednjeg (Danilo kultura) i kasnog neolitika (hvarska kultura) (5400. – 3500. g. pr. Kr.) te eneolitika (3500. – 2200. g. pr. Kr.) također su zastupljeni, dok otkriveni materijal, kao i suhozidna arhitektura, uglavnom kronološki pripadaju starijoj fazi brončanog doba, oko 1900. – 1600. g. pr. Kr. To je mjesto jedan od najvažnijih brdskih lokaliteta na zapadnom i južnom dijelu Istre, koji arheološkim istraživanjima i preliminarnim rezultatima posredno upućuje na proces uspostavljanja mješovitog sjedilačko-stočarskog načina života i mogućeg uspostavljanja naselja na otvorenom na području brda ili u bližoj okolici, kao i njegova trajanja tijekom ranoneolitičkog i nastavka iskorištavanja tog područja tijekom srednjoneolitičke i kasnoneolitičke faze. Nakon istraživanja slijedi privremena konzervacija brončanodobnog suhozidnog objekta u sondi I – Ia (sektor I). Buduće je sondažno istraživanje oko bedema u sektoru I (u 2008. godini) u pripremi, a 2009. istraživanje se planira proširiti na veću površinu u sektoru I.

Literatura

Baćić 1976 B. Baćić, Limska gradina, Istra – neolitski lokalitet, Arheološki pregled, 18, Beograd, 1976: 34, T. XIII – XV.
Forenbaher, Kaiser, Miracle 2004 S. Forenbaher, T. Kaiser, P. Miracle, Pupićina Cave pottery and Neoithic sequence in Northeastern Adriatic, Atti della Società per la Preistoria e Protostoria della regione Friuli -Venezia Giulia, Vol. XIV, Trieste, 2004: 61 – 102.
Forenbaher, Kaiser 2006 S. Forenbaher, T. Kaiser, Lončarija Pupićine peći, Pretpovijesni stočari sjeverne Istre, MonIKat., 14, Arheološki muzej Istre, Pula, 2006: 163 – 225.
Komšo 2006 D. Komšo, Kargadur, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 212 – 214.
Komšo 2006 D. Komšo, Vrčevan – nalazište na otvorenom iz razdoblja ranog neolitika, HArch, 35 (2004), Pula, 2006: 5 – 31.
Matošević 1997 D. Matošević, Sveti Mihovil, prapovijesno naselje kraj Bala, Katalog Zavičajnog muzeja grada Rovinja, Rovinj, 1997: 1 – 10.
Müller 1994 J. Müller, Das ostadriatische Frühneolithikum, Die Impresso-Kultur und die Neolithisierung des Adriaraumes, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, 9, Berlin, 1994.
Zlatunić 2004 R. Zlatunić, Arheološka interpretacija i rekonstrukcija načina života u neolitičkom razdoblju Istre, HArch, 33 (2002), Pula, 2004: 5 – 141.
Zlatunić 2007 R. Zlatunić, More Recent Archaeological Research on the Prehistorical Site of St. Michael - Bale, HAnt, 15, Pula 2007: 457 – 472.

Romuald Zlatunić

Summary

During July 2007, a second campaign of archaeological investigation at the site of Sv. Mihovil by Bale was carried out. Two test pits were investigated (I-Ia in sector 1 and II in sector 2). In both test digs, the remains of dry stone wall Bronze Age architecture were found, but only the structure in test dig Ia were fully investigated, the conclusion being that it was a dwelling. The moveable archaeological material shows that the oldest phase of inhabitation should be dated to the Early Neolithic (*impresso* culture) and the continuity of life can be followed to the early Bronze Age. Among the rich ceramic material, particularly important is the fragment of the handle of a rhyton, which belongs to Danilo culture, while of the lithic material, a little obsidian knife has to be highlighted.

Redni broj: 141
Lokalitet: Sv. Mihovil Banjolski
Naselje: Peroj
Grad/općina: Vodnjan
Pravni status: P-625
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sondažno iskopavanje

Za razliku od prethodnih godina kada su se na lokalitetu Sv. Mihovil Banjolski kod Peroja provodila isključivo revizijska istraživanja (Barada, Mustač 2006; Barada 2007), kampanjom 2007., u trajanju od 11 radnih dana, arheološki je sondiran apsidalni dio srednjeg broda trobrodne romaničke bazilike, te je razidan suhozid s vanjske istočne strane bazilike. Ukupno istraživana površina iznosi 24 m². Arheološko istraživanje proveo je Konzervatorski odjel u Puli (voditeljica: Martina Barada; zamjenica voditeljice: Kristina Gergeta), uz pomoć učenika Klasične gimnazije u Pazinu. Radovi su financirani iz proračuna Grada Vodnjana te dijelom iz programa zaštitnih radova Ministarstva kulture.

Nakon pripremnih radova (uklanjanje raslinja, skidanje geotekstila i tampona u apsidalnom dijelu) započelo je skidanje suhozida koji je recentno sazidan s vanjske strane između srednje i sjeverne apside romaničke trobrodne bazilike. Oslobađanjem vanjskog lica zida apsida uočene su lezene na središnjoj apsidi, te je potvrđena pretpostavka da sjeverna apsida nije strukturalno vezana za središnju

Sv. Mihovil Banjolski, središnja i sjeverna apsida (foto: M. Barada)

Sv. Mihovil Banjolski, područje istraživanja 2007. (foto: M. Barada)

apsidu, već je samo prislonjena na njen poprečni zid. Bočna apsida nije lezenirana. Međutim, promatrajući duktus gradnje središnje i bočne apside, teško se može pomišljati na različite vremenske faze izgradnje.

Sondiranje unutar središnje apside romaničke bazilike također je pružilo očekivane rezultate. Apsida starije građevine nazirala se već i prilikom prijašnjih istraživanja, ali tada nije bilo sasvim jasno je li doista riječ o apsidi ili samo o klupi za svećenike (*synthronos*) mlađe crkve. Već podizanjem prvih nekoliko podnih ploča romaničke bazilike postalo je očito prisustvo apside starije građevine. Utvrđeno je da je riječ o izbočenoj, izvana poligonalnoj i iznutra polukružnoj apsidi. Zanimljivo je da su izbočene samo tri strane poligona, dok se ostale dvije nalaze unutar crkve. Apsida romaničke bazilike djelomice je nasjela na stariju apsidu. Još uvijek se ne može sa sigurnošću govoriti o gabaritima starije građevine – širina gotovo sigurno odgovara širini srednjeg broda romaničke crkve (tj. 6 m). Dužina ostaje upitna dok se ne provedu daljnja istraživanja u središnjem i zapadnom dijelu romaničke bazilike. Otkrivene ostatke starije građevine s vrlo velikom vjerojatnošću moguće je datirati u razdoblje ranog kršćanstva. Osim navedenih tipoloških obilježja, na takvu dataciju upućuju i sitni arheološki nalazi među kojima su najbrojniji fragmenti antičkog stakla, te nekoliko fragmenata kasnoantičke keramike.

Sv. Mihovil Banjolski, detalj zida apside ranokršćanske crkve (foto: M. Barada)

U tijeku je izrada dokumentacije na temelju koje će se konzervirati istraženi dio crkve, što bi se trebalo odvijati istodobno s nastavkom istraživanja planiranim za jesen 2008. godine. Do tada je lokalitet privremeno zaštićen te prekriven geotekstilom i tamponom.

Literatura

Barada 2007 M. Barada, Lokalitet: Sv. Mihovil Banjolski, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 271 – 273.
Barada, Mustač 2006 M. Barada, S. Mustač, Lokalitet: Sv. Mihovil Banjolski, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 243 – 244.

Martina Barada
Kristina Gergeta

Summary

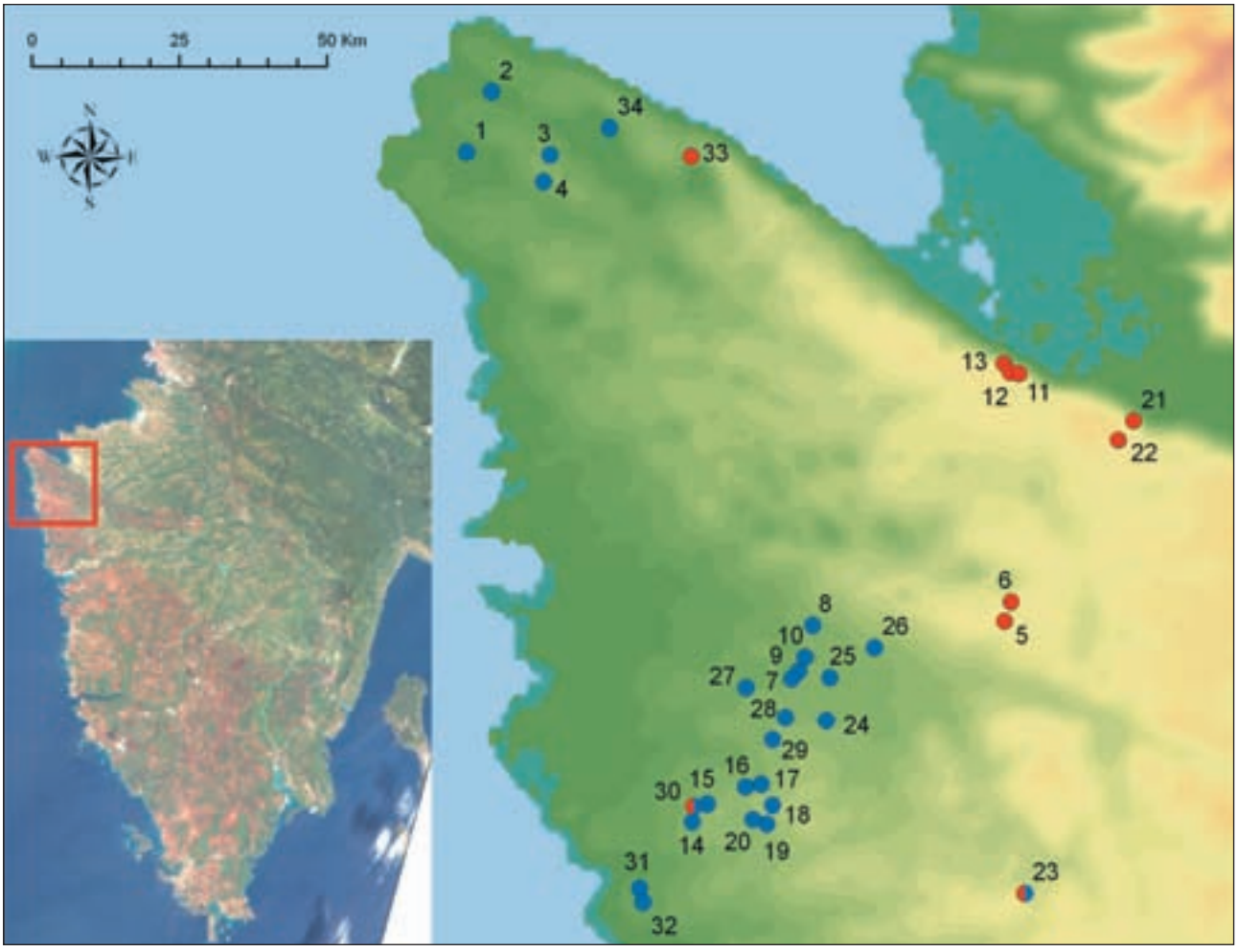
During July 2007, the fourth campaign of archaeological investigations at the site Sv. Mihovil [St Michael] Banjolski by Peroj was conducted. Unlike previous years, when it was only revision investigation that was concerned, in the works this year, testing was carried out inside the apsidal part of the nave of the Romanesque basilica. The investigation confirmed the hypotheses concerning the existence of an Early Christian church the apse of which was found within the central apse of the Romanesque basilica with its nave and two aisles. This is a protruding apse, semicircular inside and polygonal outside. Apart from the characteristic form of the actual apse, small archaeological finds tend to suggest a dating in the period of Early Christianity (quite a large number of finds of Antique glass and several fragments of pottery from Late Antiquity). It is impossible to speak of the dimensions of the Early Christian church with any certainty – the width probably corresponds to the width of the nave of the later church, but the length is for the moment uncertain.

Redni broj: 142
Lokalitet: Umag – šire područje
Naselje: –
Grad/općina: Umag
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: rekognosciranje

Prvu kampanju sustavnoga terenskog pregleda šireg područja grada Umaga proveo je Muzej grada Umaga između 15. siječnja i 4. ožujka 2007. godine. Voditelj terenskog pregleda bio je Zoran Čučković, a u istraživanju su sudjelovali arheolozi Kristina Gergeta, Tea Katunarić i Filomena Sirovica, restauratorica Biljana Bojić iz Muzeja grada Umaga, te studentica arheologije Andrea Kudelić. Sredstva je osigurao Grad Umag.

Osnovni zadatak istraživanja bio je izgraditi prostornu bazu podataka kao podlogu za djelovanje Umaškog muzeja te stvoriti okvirnu sliku dinamike naseljavanja sjeverozapadne Istre od prapovijesti do novoga vijeka, kao i iskušati uporabu suvremenih terenskih metoda u muzejskoj praksi. Istraživanje se sastojalo od više segmenata: prikupljanja bibliografskih podataka, reambulacije poznatih nalazišta, ciljanog rekognosciranja pojedinih lokacija i ponajviše od sustavnoga ekstenzivnog terenskog pregleda. Istraženo se područje ugrubo može podijeliti na tri cjeline: 1.) urbanizacijom ugrožen obalni pojas, koji je ujedno i arheološki najbogatiji; 2.) plodna zaravan na debelom sloju crvenice (*terra rossa*), izrazito agraran prostor koji se proteže uz obalu između Savudrije, Petrovije i dalje do Novigrada; 3.) tipičan kraški plato dublje u unutrašnjosti koji se mjestimice naglo uzdiže na oko 100 m i koji je danas poljoprivredno manje atraktivan, s mnogo šikare, površinskog kamena i kraških fenomena (vrtača, škrapa, jama i spilja).
Osim starije stručne literature (Marchesetti 1903; Matijašić 1986), korisne informacije također je pružio rad Narcise Bolšec-Ferri, koja dulji niz godina arheološki istražuje to područje. Terenski pregled okolice Umaga zasnovan je na konceptu ekstenzivnoga sustavnog terenskog pregleda. Dokumentirane su sve pregledane lokacije, bez obzira na postojanje arheoloških nalazišta na njima u trenutku pregleda, a za svaku lokaciju zabilježeno je stanje u kojoj je zatečena (vegetacija, poljoprivredna obrada, vidljivost tla) i način na koji je pregledana. Svaka je lokacija samostalna prostorna jedinica s odgovarajućim podacima u digitalnoj bazi podataka, a u pravilu se oslanja na postojeće katastarske čestice koje su na svojoj površini jednolično obrađene ili jednolično prekrivene vegetacijom. Prilikom terenskog pregleda uporabljeno je nekoliko terenskih metoda, čiji je izbor ovisio o vegetacijskom pokrovu, konfiguraciji tla i kvaliteti površinskog arheološkog zapisa. Područja na kraškoj zoni nije moguće sustavno pregledavati zbog zaraslosti i nepristupačnosti terena, tako da je najučinkovitije bilo klasično ciljano rekognosciranje. Ishodište pregleda bila su najuočljivija nalazišta – prapovijesne gradine te prostor koji ih okružuje. Kako sustavno dokumentiranje i prikupljanje artefakata na većini tih nalazišta ne bi donijelo konzistentne rezultate, prije svega zbog zaraslosti tla šikarom i travnjacima, istraživanje je usmjereno na dokumentiranje vidljivih arheoloških struktura uz pomoć GPS-uređaja. Taj se način rada pokazao vrlo jednostavan i pouzdan, ako se imaju na umu ograničenja uporabljene tehnologije koja ne može jamčiti preciznost veću od 5 m na vodoravnoj površini. Za očitavanje visinskih razlika GPS-tehnologija nije dovoljno pouzdana, zbog čega su pojedini detalji dokumentirani uz pomoć mjerne trake i nivelira, a rezultati naknadno uklopljeni u očitavanja GPS-om. Na temelju raznovrsnih nalaza iz ove kampanje može se očekivati da će daljnji nastavak terenskog pregleda pružiti cjelovitiji pregled naseljavanja sjeverozapadne Istre, prije svega uključivanjem malih, siromašnih nalazišta u dosadašnju demografsku sliku. Također, budući da se „mala“ nalazišta sa slabim potencijalom za iskopavanje rijetko istražuju, osim u zaštitnim zahvatima, ta je metoda vrlo važna za njihovo dokumentiranje i prikupljanje osnovnih podataka. Daljnji nastavak istraživanja bit će usmjeren kako na proširenje prostora koji se pregledava, tako i na razradu tehnika pregleda kojima će biti moguće otkriti što širi spektar malih nalazišta, npr. malih prapovijesnih naselja na otvorenome ili srednjovjekovnih gospodarstava čija je detekcija puno teža od velikih antičkih vila rustika ili prapovijesnih gradina. Tijekom terenskog pregleda popisana su 34 lokaliteta.

1. Bašanija 4 (X: 5383261; Y: 5039399)
Dokumentirana je površina od 0,6 ha. Uočena je vrlo slaba koncentracija građevne keramike, te nekoliko ulomaka lončarije antičke fakture. Nema kamena, a u iskopanim rupama za sadnju maslina nisu uočeni kulturni slojevi.

Područje istraživanja i arheološka nalazišta (crveno – prapovijest; plavo – antika) (izradila: E. Fovet)

2. Borozija 2 (X: 5383608; Y: 5040226)
Na dokumentiranoj površini veličine 0,4 ha uočena je znatnija koncentracija gotovo isključivo građevne keramike. Faktura je jarko crvena s malo nečistoća. Na jednoj je poziciji pronađen završetak dna amfore. Prema pričanju mještana ondje se nalazio dugačak zid koji se pružao okomito na cestu. Pretpostavljena površina lokaliteta koji je na temelju nalaza moguće datirati u razdoblje antike i novog vijeka, iznosi 1,1 ha.

3. Frančeskija 4 (X: 5384414; Y: 5039362)
Dokumentirana površina iznosi 0,5 ha. Pronađena je isključivo antička građevna keramika – uočena su tri ulomka tegula i ulomci amfora. Gustoća nalaza je nešto veća na jugu i zapadu polja. Moguće manje antičko nalazište ili rubna zona lokaliteta koji se nalazi više prema jugu i zapadu.

4. Frančeskija 7 (X: 5384325; Y: 5039002)
Maleno polje okruženo zapuštenim terenom na kojem je pronađena uglavnom antička građevna keramika i nešto lončarije antičke fakture. Vjerojatno rubni dio lokaliteta koji se prostire više prema sjeveru. Dokumentirana površina iznosi 0,4 ha.

5. Glavica 1 (X: 5390740; Y: 5032996)
Prapovijesna gradina na kojoj se može razaznati okrugao zemljani bedem, širok 2,5 m i visok oko 0,5 m. Na najvišoj koti gradine podignut je velik kameni humak, visok 2 m, promjera oko 10 m. Oko humka podignut je koncentričan nasip, širok 2 m i visok oko 0,5 m. Dokumentirana je površina unutar bedema veličine 1,14 ha.

6. Glavica 2 (X: 5390831; Y: 5033267)
Manja spilja urušena stropa (unutrašnji prostor 10x15 m). Lokalitet je već pregledan 2004. (Komšo, Mihovilić, Bradara 2005: 144), kada su uočeni tragovi recentne uporabe spilje i prikupljeni novovjekovni nalazi. Prilikom devastacije građevinskim radovima na izgradnji terena za golf, u kolovozu 2007. pronađeni su fragmenti prapovijesne keramike oko ulaza u spilju, tako da se mogu očekivati stariji nalazi i u unutrašnjosti.

7. Jeci 12 (X: 5387776; Y: 5032210)
Na površini je vidljivo kamenje dimenzija 30x40 cm, koje se od istočnog ruba (uz cestu) nastavlja dalje u dužini od 50 m. Pronađeni su nalazi relativno slabe gustoće, većinom antičke fakture, a prikupljen je i jedan grub ulomak izrađen na kolu (srednji ili novi vijek) te ulomci novovjekovne

Markovac, dokumentiranje prapovijesne gradine GPS-uređajem (izradio: Z. Čučković)

lončarije. Pretpostavljen višeslojan lokalitet (antika, srednji i novi vijek) nalazi se između dvaju antičkih lokaliteta, Jeci 3 i Petrovija 27.

8. Jeci 16 (X: 5388069; Y: 5032946)
Dokumentirana površina veličine 0,6 ha zahvaća rubni dio antičkog lokaliteta koji se prostire na susjednoj, zapadnoj čestici. Pronađeni su fragmenti lončarije antičke fakture, građevna keramika i jedan fragment novovjekovne lule. Najveća koncentracija zabilježena je uz sjeverozapadni dio lokacije.

9. Jeci 3-8 (X: 5387876; Y: 5032317)
Veće antičko nalazište na blagoj uzvisini pokraj ceste između sela Petrovija i Jeci (Ježi), 130 m od lijeve obale Potoka. Osim ulomaka rimske lončarije pronađeni su i ulomci grube, porozne fakture, moguće prapovijesne datacije.

10. Jeci 5 (X: 5387966; Y: 5032509)
Lokacija sa slabijom, ujednačenom koncentracijom lončarije iz različitih razdoblja, ponajviše antike, zatim srednjeg i novog vijeka. Pregledana je lokacija vrlo mala (0,3 ha), pa je moguće da je riječ o rubnom dijelu nekoga većeg nalazišta.

11. Kolumbanija 1 (X: 5390941; Y: 5036370)
Prapovijesna gradina na krševitu grebenu iznad Piranskog zaljeva. Dokumentirana je površina od 1,1 ha unutar vanjske linije bedema, pri čemu je utvrđeno da je unutrašnji prostor dobrim dijelom goli kamen, a ostatak je zarastao u šikaru. Gradina ima vrlo dobro očuvan suhozidni prsten širok od 6 m na zapadu, do oko 2,5 m na sjeveru i jugu. Oko 10 do 15 m južno od glavnog bedema nalazi se još jedan manji bedem, ne širi od 4 m, koji se sasvim malo uzdiže iznad razine okolnog terena (Marchesetti 1903: 77 – 78).

12. Kolumbanija 2 (X: 5390817; Y: 5036382)
Vrtača oko 50 m zapadno od prapovijesne gradine Kolumbanije. Dno vrtače poljoprivredno se obrađuje. Na površini je vidljivo vrlo mnogo ulomaka kućnog lijepa, no nisu pronađeni indikativni ulomci lončarije.

13. Kolumbanija 3 (X: 5390731; Y: 506,274)
Na hrptu kamenitoga grebena iznad ušća Dragonje, 250 m zapadno od gradine Kolumbanije pronađena su dva veća kamena humka. Oba humka podignuta su na živoj stijeni, a međusobno su udaljeni dvadesetak metara. Istočni je malo razvučen u smjeru sjever-jug, dimenzija 9x7 m i visine oko 1,5 m, a zapadni je veći, promjera oko 12 m i visine preko 1,5 m. Oba su humka izrađena od sitnijeg (10x15 cm) i nešto krupnijeg (20x30 cm) kamena. Mogući prapovijesni tumuli.

14. Makale 1 (X: 5386396; Y: 5030258)
Zabilježena je manja koncentracija kućnog lijepa, sitnijeg kamena, lončarije i građevne keramike, oko 25 m u promjeru. Od indikativanih nalaza pronađeno je nekoliko fragmenata lončarije antičke fakture i dva moguća prapovijesna fragmenta.

15. Makale 10 (X: 5386608; Y: 5030500)
Veći antički lokalitet u blizini stancije Seget, vjerojatno bitno uništen oranjem, procijenjene površine rasprostiranja 5,3 ha. Lokalitet je položen na blagu padinu, a mjesto najviše koncentracije artefakata stoji na vrlo blagu uzvišenju, tako da je moguć uzrok većih koncentracija intenzivnije skidanje tla oranjem. Pronađeno je razmjerno malo ulomaka rimske lončarije.

16. Makale 18 (X: 5387132; Y: 5030730)
Nalazište oko 150 m južno od zaseoka Makala poznato je među stanovništvom kao Ciglana. Procijenjena površina rasprostiranja iznosi 1,3 ha. Prilikom terenskog pregleda pronađeno je mnogo građevne keramike, lončarija i jedna kovanica. Vjerojatno je razlog tome nedavno duboko oranje radi sadnje maslinika (Matijašić 1987: 84).

17. Makale 21 (X: 5387354; Y: 5030768)
Na dokumentiranoj površini od 0,5 ha pronađen je rubni dio nalazišta na obronku brežuljka iznad Makala. Najveća je koncentracija nalaza uz istočni rub polja na koje se dalje nastavlja gusto grmlje i šuma. Pronađeno je dosta lijepa i tragova paljevine (taljevina?), te fragmenti rimske lončarije.

18. Makale 25 (X: 5387514; Y: 5030481)
Dokumentirana je površina od 1,1 ha, pri čemu je uočena slabija koncentracija antičke građevne keramike i lončarije na lokaciji 550 m istočno od Spekule i 600 m jugoistočno od Makala. Uz južni rub polja, na kojem je izmjerena i najveća gustoća nalaza, zabilježena je nakupina krupnijeg kamena, 5 m u promjeru.

19. Makale 31 (X: 5387430; Y: 5030222)
Nalazište rimskog objekta čiji se dijelovi uništavaju oranjem. Prilikom pregleda pronađeni su krupniji ulomci žbuke, moguće od podova, te dosta građevne keramike i nešto lončarije, uglavnom ulomaka posuda većeg promjera. Površina na kojoj je uočena povišena gustoća sitnih nalaza razmjerno je jasno omeđena, što govori u prilog manjem stupnju devastacije poljoprivrednim radovima. Pretpostavljena površina rasprostiranja lokaliteta iznosi 1,1 ha.

20. Makale 34 (X: 5387237; Y: 5030284)
Manje antičko nalazište 170 m zapadno od nalazišta Makala 31. Pronađeni su samo amorfni ulomci antičke fakture u vrlo slaboj koncentraciji. Nalazište se vjerojatno širi prema sjeveru.

21. Markovac 1 (X: 5392535; Y: 5035722)
Markovac 1, poznat i pod toponimom Chia, donekle je uništena prapovijesna gradina na izvrsnome strateškom položaju iznad ušća Dragonje i Piranskog zaljeva. Jasno su vidljive dvije linije bedema, prva koja okružuje cijelo nalazište i druga koja štiti prilaz s istoka (Marchesetti 1903: 76). Dokumentirana je površina unutar vanjske linije bedema (1,4 ha).

22. Markovac 2 (X: 5392323; Y: 5035457)
Vrh udaljen 200 m južno od Markovca 1, u literaturi zabilježen pod toponimom Mira. Prapovijesna gradina s obrambenim sustavom od triju linija suhozidnih bedema (Marchesetti 1903: 77). Današnje je stanje dobrim dijelom ishod naknadnih popravljanja prilikom kultiviranja tla, a prije stotinjak godina ondje je uređen park s vidikovcem na vrhu.

23. Materada 2 (X: 5391023; Y: 5029276)
Vrlo slaba koncentracija nalaza antičke te lončarije debele, porozne fakture, vjerojatno prapovijesne datacije. Lokacija se nalazi u podnožju brežuljka Karovlje koji ima širok, zaravnjen plato na vrhu, obrubljen nasipom visokim 2 m. Na Karovlju nije pronađena znatnija količina arheoloških nalaza.

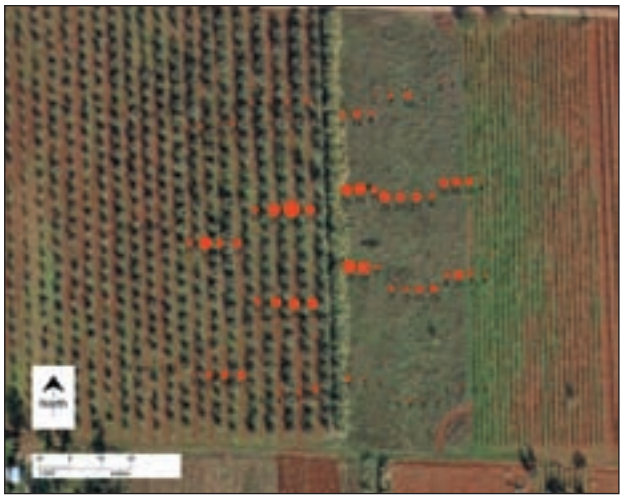
24. Petrovija ist. 16 (X: 5388261; Y: 5031639)
Rubno područje antičkog nalazišta koje se širi prema istoku. Susjedna je lokacija u trenutku pregleda bila zarasla, pa nisu uočeni nalazi. Pronađeno je dosta ulomaka lončarije rimske fakture.

25. Petrovija sjev. 31 (X: 5388307; Y: 5032228)
Manja koncentracija novovjekovne građevne keramike, uglavnom crijepa, nekoliko ulomaka cigli te nešto recentne glazirane keramike. Uza zapadni rub polja veća koncentracija lijepa.

26. Petrovija sjev. 45 (X: 5388929; Y: 5032640)
Slaba koncentracija antičke lončarije na više zemljišnih čestica uz cestu Petrovija – Vilanija, 1,4 km od Petrovije. Susjedna polja na koja se koncentracija širi nije bilo moguće pregledati. Vjerojatno rubni dijelovi većeg nalazišta.

27. Petrovija zap. 27-31 (X: 5387141; Y: 5032090)
Veći antički lokalitet procijenjene površine rasprostiranja 2,2 ha, nalazi se u blizini kuće obitelji Delben (Del Ben), na zapadnom kraju sela Petrovije. Pronađeno je mnogo fragmenata rimske građevne keramike i lončarije, a na sjeverozapadu pregledane površine zabilježeno je dosta nalaza recentne i novovjekovne glazirane keramike. To je vjerojatno posljedica blizine starijih kuća uz cestu prema Umagu.

28. Petrovija zap. 38-41 (X: 5387688; Y: 5031680)
Na dokumentiranoj površini od 0,6 ha uočena je slabija koncentracija antičkih nalaza, koja se proteže na manjoj

Dokumentiranje površinske koncentracije artefakata, kružići su smješteni na sredini linija prehodanih u jednoj minuti, u smjeru sjever-jug (izradio: Z. Čučković)

površini unutar obrađenog voćnjaka na jugozapadnom rubu sela Petrovije. Pronađeno je i nešto dijagnostičkoga antičkog materijala; ručke i rubovi amfora.

29. Petrovija zap. 10-11 (X: 5387510; Y: 5031383)
Antičko nalazište koje je pronađeno u zapuštenom vinogradu sa slabom vidljivošću tla (do 10%). Ako bi se u dobivene gustoće nalaza uračunala i vidljivost, to bi bilo jedno od nalazišta s vrlo velikom gustoćom površinskih artefakata. Vjerojatno je riječ o nalazištu koje R. Matijašić donosi kao Makale I (Matijašić 1987: 84).

30. Seget 11 (X: 5386422; Y: 5030462)
Malo, izolirano polje u blizini stancije u Segetu. Veća koncentracija novovjekovne i recentne lončarije posljedica je blizine stancije, a zanimljiv je nalaz usamljen ulomak dna posude prapovijesne fakture.

31. Sv. Ivan 4-6 (X: 5385662; Y: 5029349)
Bogato antičko nalazište uz malenu luku u Sv. Ivanu, procijenjene površine rasprostiranja 4,2 ha, poznato je još

Prosječne koncentracije površinskih nalaza na prostoru u zaleđu Umaga (izradio: Z. Čučković)

od sredine 19. st. (Degrassi 1926: 145). Najviša gustoća nalaza pronađena je upravo unutar rimske luke, na čestici stotinjak metara sjeverno od početka antičkog lukobrana. Pronađeno je mnogo fragmenata antičke lončarije i građevne keramike, žbuka, nešto tesera i fragment stakla. Ima i vrlo grube, možda kasnoantičke lončarije.

32. Sv. Ivan 8 (X: 5385711; Y: 5029155)
Slabija koncentracija fragmenata antičke građevne keramike, uz cestu koja vjerojatno prati trasu antičke komunikacije. Zbog veličine pregledane površine (0,1 ha) nije moguće procijeniti opseg ili smjer širenja lokaliteta.

33. Sv. Petar 2 (X: 5386381; Y: 5039342)
Lokacija je kamenit, dijelom zarastao vrh iznad naselja Crveni Vrh, 800 m zapadno od važnog nalazišta Sv. Petar iznad Kanegre. Na vrhu brežuljka i na njegovoj južnoj padini pronađene su skupine humaka visine 1,5 m, najviše 2 m, a na nedavnom zgarištu na južnoj padini i ulomci prapovijesne lončarije. Mogući prapovijesni tumuli.

34. Valfontane 8-9 (X: 5385244; Y: 5039734)
Na polju južno od srednjovjekovne crkvice sv. Lovre u Valfontani, 100 m zapadno od kraške lokve, zabilježena je slabije izražena koncentracija antičke građevne keramike. Gustoća se povećava prema čestici na kojoj se nalazi crkvica, pa se može očekivati da se u blizini crkvice nalazi antičko nalazište.

Literatura

Bintliff 2000 J. L. Bintliff, The concepts of 'site' and 'offsite' archaeology in surface artefact survey, in: M. Pasquinucci / F. Trement (ur.), Non-destructive techniques applied to landscape archaeology, Oxbow Books, Oxford, 2000: 200 – 215.
Degrassi 1955 A. Degrassi 1955, I porti romani dell'Istria, Anthemon, Scritti di Archeologia e Anthichità Classiche in onore di Carlo Anti, Firenze, 1955: 119 – 169. (Reprint: AMSI 5, 1957)
Komšo, Mihovilić, Bradara 2005 D. Komšo, K. Mihovilić, T. Bradara, Lokalitet: Markocija, HAG, 1/2004, (Markocija), Zagreb, 2005: 143 – 145.
Lonza 1977 B. Lonza, Appunti sui castellieri dell'Istria e della provincia di Trieste, Trst, 1977.
Matijašić 1987 R. Matijašić, Topografija antičke ruralne arhitekture na obalnom području sjeverne Istre, Arheološka istraživanja u Istri i hrvatskom primorju, Izdanja HAD, 11/2, Zagreb, 1987: 75 – 98.
Marchesetti 1903 C. Marchesetti, I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia, Trst, 1903.

Zoran Čučković

Summary

The basic task of field research for 2007 was to build up a spatial data base as support for the activities of the Umag Municipal Museum, and to create an outline image of population dynamics of north west Istria from prehistory to the modern age, and to try out the use of contemporary field methods in museum practice.

The field review of the surroundings of Umag are based on the concept of an extensive and systematic field survey. All the sites reviewed are documented, irrespective of the archaeological sites in them at the moment of the survey, and for each location, the state in which it was found and the manner in which it was reviewed were noted. During the field survey several field methods were used, the choice depending on the vegetation cover, the configuration of the terrain and the quality of the surface archaeological record. As a rule systematic field survey was used, and if this was not possible, then the classic reconnaissance survey.
On the basis of the diverse finds from this campaign, it can be expected that the further continuation of the field survey will provide a more complete review of the population of north west Istria, above all by bringing small and poor sites into the previous demographic image. During this field survey, 34 sites were listed (prehistory, Antiquity, Middle Ages, Modern Age).

Redni broj: 143
Lokalitet: Utvrda Possert
Naselje: Belaj
Grad/općina: Cerovlje
Pravni status: Z-3102
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervacija

Tijekom listopada 2007., Hrvatski restauratorski zavod započeo je sustavna arheološka istraživanja na području srednjovjekovne utvrde Possert. Istraživanja su, nakon kraće stanke, nastavljena tijekom prosinca 2007. Voditelj istraživanja bio je Josip Višnjić, zamjenik voditelja mr. sc. Luka Bekić, a u istraživanjima su sudjelovali djelatnik HRZ-a Tihomir Percan, student arheologije Mario Zaccaria, te šestero radnika. Financijska sredstva za radove osiguralo je Ministarstvo kulture, uz potporu Općine Cerovlje, koja je sudjelovala prilikom pripremnih radova krčenja šume i uređenja pristupne ceste. Za potrebe izrade arhitektonskog snimka postojećeg stanja angažirana je tvrtka Instrukt projekt Rovinj, a za izradu statičkog elaborata kule tvrtka TGI iz Pule. Izradu programa etapne obnove kule načinila je tvrtka Kapitel iz Žminja.

Utvrda Possert, smještena je na uzvisini iznad Letajskog potoka, jednog od pritoka rijeke Raše, u blizini ceste koja vodi od Paza prema Šušnjevici. Kako je to još krajem 19. st. pretpostavio C. de Franceschi, a kasnije je postalo općeprihvaćeno, Possert je prvi put spomenut u povijesnim dokumentima 1064. kao *Villa quae vocatur ad Sanctum Martinum*. Utvrda istog imena drugi se put spominje 1102., u darovnici kojom Urlich II. Weimar – Orlamünde poklanja većinu svojih istarskih posjeda akvilejskom patrijarhu, a među njima i *castrum Sancti Martini*. Ta je pretpostavka temeljena na toponimu i crkvici sv. Martina koji se nalaze u neposrednoj blizini Posserta. Prema povjesničarima, utvrda ostaje u vlasništvu akvilejske patrijaršije do 1367. kada postaje dio Pazinske knežije. Bila je u vlasništvu obitelji Guteneck i Moyses, da bi 1529. došla u posjed obitelji Barbo. Pod imenom Possert počinje se javljati od

Pogled na utvrdu s istočne strane

Istražen, zapadni dio palasa

15. st. Kako je s vremenom dotrajala i postala neprikladna za život, obnavlja je Juraj Barbo 1529. godine. Čini se da se od tada ta građevina počinje spominjati i pod drugim imenom – *Shabez*. Utvrda u obnovljenom izdanju nije dugo potrajala jer je već početkom idućeg stoljeća, najvjerojatnije u vrijeme uskočkog rata (1615. – 1617.), bila znatno oštećena i napuštena.

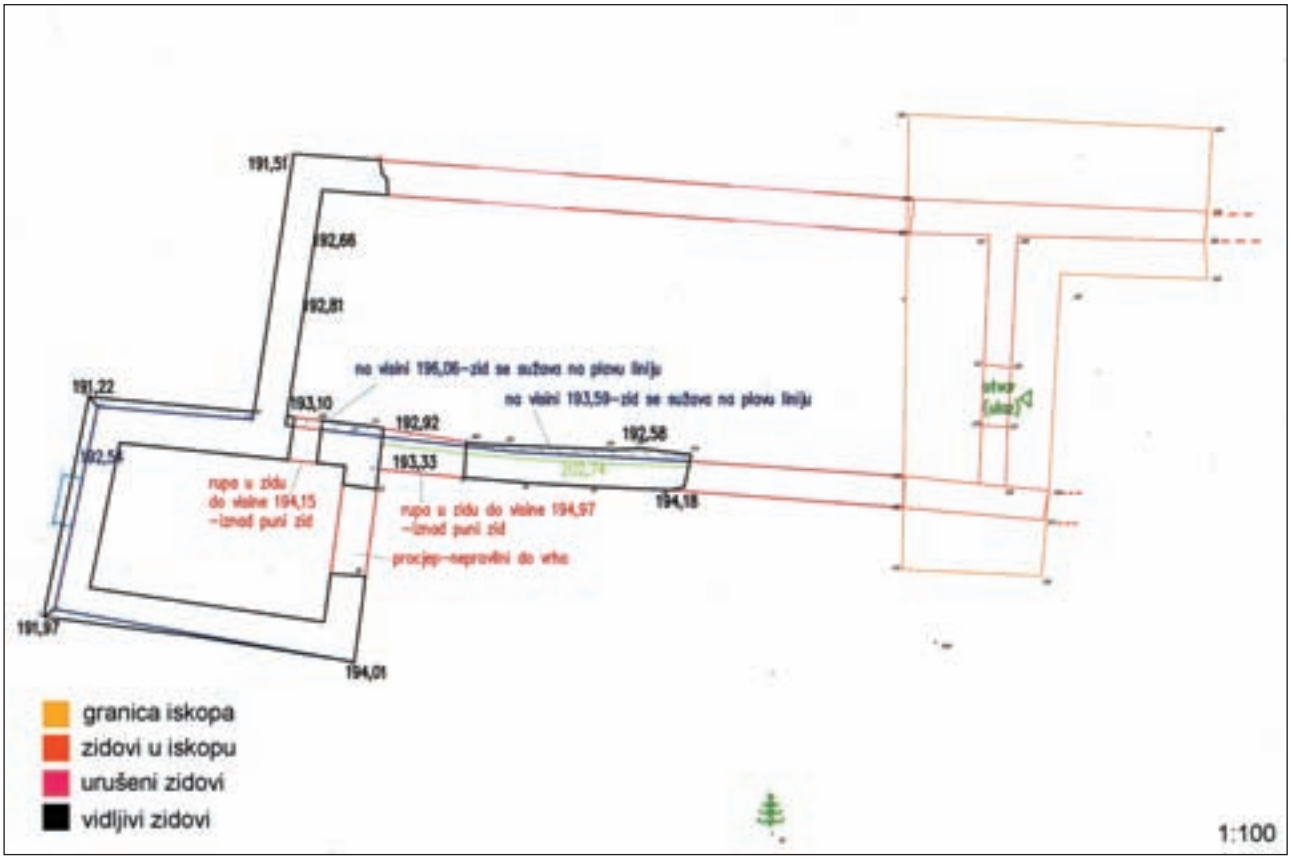
Possert i danas pruža impresivnu sliku, iako se nalazi u lošem stanju. Sačuvana je kvadratna kula u sjeveroistočnom kutu kompleksa te istočni i djelomice sjeverni zid palasa. Ostatak kompleksa je srušen, ali se prema konfiguraciji terena može zaključiti kako je nekada bio znatno veći od danas vidljivog. Stanje u kojem se nalaze zidovi utvrde, odnosno njihova ugroženost, osnovni je razlog početka ovog projekta. Njihova sačuvana visina iznosi do 13 m, što ih, uzevši u obzir brojna oštećenja nastala tijekom vremena, čini izrazito nestabilnima. Čak i u nekoliko proteklih godina mogu se uočiti manji znakovi propadanja, što pokazuje kako bi se stanje utvrde bez hitnih konzervatorsko-restauratorskih zahvata, znatno pogoršalo. Drugi važan razlog jest nedovoljna istraženost sličnih kompleksa, odnosno općenito slaba istraženost lokaliteta koji pripadaju razdoblju razvijenoga srednjeg vijeka u Istri.

Arheološka istraživanja obavljena su radi prikupljanja relevantnih informacija o utvrdi, ali i prikupljanja građevnog materijala za sanaciju kule, koja bi trebala započeti iduće godine. Istražena su četiri kvadranta, dimenzija 4x4 m (A1, A2, i A3 u sektoru I te F1 u sektoru II). Kvadranti A 1-3 položeni su na pretpostavljen položaj zapadnog zida palasa, dok je kvadrant F1 postavljen zapadno od A1, na položaju južnog zida unutrašnjeg dvorišta. Kopalo se do zdravice, što je mjestimice značilo i više od 2 m dubine. Iskopani materijal uglavnom se odnosi na urušenja građevnog materijala (SJ 10), a tek su se u najdubljim slojevima (SJ 13, 14, 17, 18, 20) pronalazili pokretni arheološki nalazi. Zanimljivo je kako u unutrašnjosti palasa nisu pronađeni gotovo nikakvi nalazi, dok je njihova koncentracija velika na južnoj i sjevernoj strani s vanjske strane bedema. Vjerojatno je riječ o otpadu koji su stanovnici utvrde bacali s prozora, dok je unutrašnjost detaljno očišćena nakon napuštanja.

Na temelju podataka prikupljenih istraživanjima, može se zaključiti kako je palas imao dimenzije 19x8,15 m. Na zapadnom zidu (SJ 3) nalaze se ulazna vrata kojima se pristupalo podrumskim prostorijama. Dalje prema zapadu, u širini palasa nastavljalo se bedemima ograđeno (SJ 11 i SJ 16) unutrašnje dvorište (govori se o unutrašnjem dvorištu jer konfiguracija terena daje naslutiti kako se južno od palasa nalazilo prostranije ograđeno područje). Sjeverni zid palasa (SJ 2) i unutrašnjeg dvorišta (SJ 11) ukopani su i više od 2 m dublje od današnje površine, a u donjem su dijelu ukošeni. Kako je utvrda s te strane bila najizloženija eventualnim napadima neprijatelja, može se pretpostaviti postojanje opkopa upravo na tom položaju. Zidovi su građeni od lokalnog kamena pješčenjaka koji je za potrebe gradnje tek djelomice priklesivan.

Ulomak pećnjaka s reljefnim prikazom

Tlocrtna situacija

Do sada prikupljeni pokretni nalazi mogu se datirati u razdoblje 15. i 16. st. To se odnosi na ulomke glaziranih posuda (vrčeva, tanjura i zdjela) koji spadaju u porodicu cvjetne gotike, gravirane arhajske ili gravirane renesansne keramike, iz radionica talijanskih regija Veneto, Emilia-Romagna i Marche. Osim toga, pronađena je i veća količina ulomaka grube kuhinjske keramike, koja se uglavnom odnosi na lonce, zatim dosta metalnih nalaza (čavli, dijelovi noževa…), kao i ulomaka staklenih posuda. Pronađena su i dva venecijanska novčića. Prvi je pola solda iz druge polovine 16. st., iz vremena duždeva Lorenza Priulia (1556. – 1559.) ili Gerolama Priulia (1559. – 1567.), a drugi dva solda anonimnog kova iz prve polovine 16. st. Također, pronađena su i dva novčića koji potječu iz Bavarske. Riječ je pfeninzima kovanima u Ambergu i Münchenu polovinom 15. st. Spomenuti nalazi ne potvrđuju pretpostavke povjesničara koji su poistovjećivali utvrdu koja se spominje pod imenom Sv. Martin s Possertom i njezine početke tražili još u 11. st. Pronađeni pokretni nalazi odgovarali bi prvim vijestima o Possertu i potom Shabezzu iz 15. i 16. st. Naravno, kako je istražen tek manji dio kompleksa, ne može se donijeti konačan zaključak o tom pitanju.

Građevinska sanacija utvrde trebala bi započeti iduće godine, radovima na zapadnom zidu kule. On je, zbog izrazito lošeg stanja u kojem se nalazi, odabran kao polazišna točka sanacije. Radi otklanjanja mogućnosti bilo kakvih daljnjih oštećenja građevine ili ugrožavanja sigurnosti radnika, koje bi se mogle pojaviti tijekom građevinskog zahvata, napravljen je arhitektonski snimak postojećeg stanja, statički elaborat te projekt sanacije kule. Time su ispunjeni svi preduvjeti za početak konzervacije i restauracije toga vrijednog spomenika kulture, koje će i dalje biti popraćene arheološkim istraživanjima.

Literatura

De Francesci 1899 C. De Francesci, I castelli della val d'Arsa, Atti e memeorie della societa' Istriana di archeologia e storia patria XV, Poreč, 1889: 152 – 197.

Foscan 1992 L. Foscan, I castelli medioevali dell' Istria, Trieste, 1992.

Vlaketić 1999 R. Vlaketić, Belaj-od kaštela Svetog Martina do ladanjskog dvorca, Nova Istra, sv XII, br. 1, Pula, 1999: 244 – 250.

Josip Višnjić
Tihomir Percan

Sumarry

During October and December 2007 the Croatian Conservation Institute started systematic archaeological investigation at the area of the medieval fortress of Possert. Four quadrants of dimensions 4 x 4 m in the area around the western wall of the palace and the internal courtyard were investigated. The investigation showed that the dimensions of the palace were 19 x 8.5 m, and that to the west of it, an interior courtyard of the same length went on from it. The small archaeological finds date the fort to the 15th and 16th

centuries, when in the historical sources it is mentioned as Possert or Shabez. This kind of framework for the dating is suggested by fragments of glazed ware (jugs, plates and bowls) that can be classified as part of the Floral Gothic, engrave archaic or engraved Renaissance pottery from the works of the regions of Veneto, Emilia-Romagna or Marche, and in particular the numismatic finds of the 15th and 16th century. As preparation for repair works that should start in the coming year, an architectural record was made of the existing state of the fort, a structural stability study of the tower, and heavy scaffolding to be used during the works.

Redni broj: 144
Lokalitet: Vižula
Naselje: Medulin
Grad/općina: Medulin
Pravni status: R-444
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervacija, prezentacija

Tijekom srpnja i kolovoza 2007., arheološki je istraživan lokalitet Vižula kod Medulina. U istraživanju te obradi nalazišta i nalaza sudjelovali su voditeljica prof. dr. sc. V. Girardi Jurkić; zamjenica voditeljice mr. sc. K. Džin te Z. Ettinger Starčić, I. Koncani Uhač, D. Bulić, A. Majkić i M. Petrović, prof.

Arheološki lokalitet Vižula, na kojem se od 1995. svake godine provodi zaštitno arheološko istraživanje, ugrožen je djelovanjem mora uz obalu, ali i odlaganjem smeća i građevnog materijala u antičko/kasnoantički kamenolom na jugozapadnoj strani poluotoka. Posebna su opasnost ljetni turisti, kao i nasilne devastacije noćnih grupa mladih posjetitelja. Usprkos sastancima Povjerenstva općine Medulin, u koje su uključeni voditeljica MIC-a za arheologiju Brijuni-Medulin prof. dr. sc. V. Girardi Jurkić, predstavnica Arheološkog muzeja Istre mr. sc. K. Džin i predstavnik Konzervatorskog odjela u Puli konzervator M. Uhač, te poduzetim zaštitnim mjerama (željezna vrata na ulazu na poluotok, privremeni lanac na sjevernoj strani lokaliteta – Sektor II.), rezultati su u posljednjim dvjema godinama

Vižula, tloris s fazama izgradnje rezidencijske vile, 1.-6. st. i numeracijom prostorija

izostali, stoga je zaključeno da se lokalitet (cisterna, hipokaust, podni mozaici) primarno zaštite geofolijom i zasipavanjem, te konzervacijom temeljnih zidova. Tim se radovima svjesno smanjila mogućnost prezentacije u planiranom eko-arheološkom parku za koji općina Medulin pokazuje interes, sve do novih obuhvatnijih i svrhovitijih zaštitnih rješenja.

U istraživačkoj kampanji 2007. iskopane su prostorije 56 i 57, istočno od ambulakra (50). Prostorija 57, pravilna četverokutna soba (4x4 m), nije sadržavala mozaički pod, ali su dubinskim kopanjem do živca otkriveni stariji zidovi, koji se tlorisno usmjereni mogu smatrati prvom fazom vile iz 1. st., usporednim s peristilnim zidom i prostorom 4 uz more. Prostorija 56, blago trapezoidna tlorisa, otkrila je višestruku slojevitost građevinskog kompleksa. Ulazne stube iz ambulakra (50) otvaraju se u prostoriju pokrivenu pravilnim mozaičkim tepihom. Široka obrubna traka (80 cm) od crvenih keramičkih kockica (1,5x1,5 cm) obrubljuje četverokutan geometrijski mozaički tepih. Dizajn uzoraka sastojao se od četverokutnih pravilnih rombova čije su stranice izrađene od žutih kockica. Ta mreža podnih rombova bila je u jednoj fazi probijena (25-30 cm) mlađim četverokutnim otvorom (bazenom) i omeđena mlađim zidićem (širine 30 cm) na istočnoj, zapadnoj, sjevernoj i u tragovima na južnoj strani. Funkcija te intervencije u mozaičkom podu za sada nije točno utvrđena. Na istočnoj strani prostorije se pored zidića uzdiže stuba za ulaz u sljedeću, još uvijek neiskopanu prostoriju. Kao i u ambulakru, u jugoistočnom kutu prostorije, u najmlađoj fazi transformacije građevine, bilo je ugrađeno ognjište (Jurkić Girardi, Džin 2005). To, treće kasnoantičko ognji-

Vižula, pogled na prostoriju (56) s mozaikom iz 4. st.

Vižula, pogled na prostoriju (57) sa zidovima najstarije faze vile s temeljima (1. st.)

šte, otkriveno na četvrtoj terasi rezidencijske vile (dva prethodna u ambulakru, 50), malo se razlikuje tehnikom gradnje i formom od dvaju prethodnih.
Ognjište (160x125x35 cm) je ugrađeno u jugoistočni kut prostorije (56), na uništen mozaički pod, uzduž južnog i istočnog zida. Dva kraja zaobljena ognjišta slobodna su u prostoru. Ti krajevi izrađeni su od kamena lomljenca, duboko uglavljena u pod. Unutrašnji dio ognjišta ispunjen je zapečenom zemljom i pokriven tankim nepravilnim vapnenačkim pločama i fragmentima mramora kao spolijima. Površinu ognjišta uništile su vatra i toplina. Uočeni su tragovi pepela između ploča.
Tijekom istraživanja utvrđeno je, za sada, postojanje više građevinskih faza (četiri) rezidencijalne vile na terase, tako da će buduća arheološka istraživanja, kojima će se okončati definiranje zadanih sektora tijekom nove kampanje, zasigurno odrediti drugačiju sliku antičkog objekta s rasporedom prostorija i razdobljima preinake objekta. Dosadašnjim arheološkim istraživanjem lokalitet je iskopan u manjem prostornom dijelu, stoga slijede višegodišnja sustavna istraživanja na pojedinim arhitektonskim cjelinama do kraja kulturnog sloja, kako bi se dobila cjelovita slika slojevitosti nalazišta od razdoblja prve izgradnje u predcarskom razdoblju pa tijekom kasne antike, vjerojatno sve do srednjeg vijeka.
Bez ikakve sumnje, može se zaključiti da su istraživanja započeta 1994./1995. na temelju prethodnih zapažanja Henrika Maionice, Richarda Weisshäupla i Antuna Gnirsa, pridonijela dopuni poimanja arhitektonskog razvitka antičkih i kasnoantičkih rezidencijskih kompleksa u Istri, pravnog statusa i socijalne strukture stanovnika. Arhitektonska susljednost iščitava se iz svake nove stratigrafske jedinice i to kako već tadašnja antička destrukcija pojedinih građevinskih dijelova i slojeva radi izgradnje monumentalne, mramorom bogato ukrašene (Gobić Bravar 2006) kasnoantičke rezidencijalne vile tijekom 4. st., ali i definitivne transformacije vile u 5. i 6. st.

Literatura

Bravar Gobić 2006 Đ. Bravar Gobić, Antički mramori s arheološkog lokaliteta Vižula kod Medulina, HAnt, 14, Pula, 2006: 303 – 313.
Girardi Jurkić 2008 V. Girardi Jurkić, Late antique hearts in the Roman residential Villa on the Vižula peninsula near Medulin, campaign 2007, HAnt, 16, Pula, 2008: 161 – 168.
Girardi Jurkić 2008 V. Girardi Jurkić, Spoznaje o antičkoj maritimnoj vili na Vižuli kod Medulina. Istraživanja 2006. i 2007. godine, I. Porečki susreti arheologa, 1, Poreč, 2008: 89 – 104.
Girardi Jurkić, Džin 2005 V. Girardi Jurkić, K. Džin, Isola del Vescovo (Vižula). Complesso marittimo residenziale antico e tardoantico nei pressi di Medolino. Campagna 2005, Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno, 36, Rovigno, 2006: 473 – 486.
Girard Jurkić, Džin 2007 V. Girardi Jurkić, K. Džin, Vižula, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 279 – 283.

prof. dr. sc. Vesna Girardi Jurkić
mr. sc. Kristina Džin

Summary

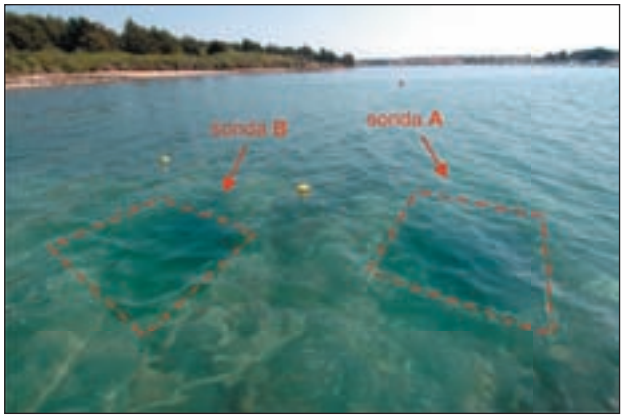
During the summer (July, August) of 2007 archaeological research was conducted in Vižula (Sector II, 4th terrace, rooms 56, 57) near Medulin. The results show presence of the trapezoidal eastern chamber of the complex, decorated with a floor mosaic, which has square rhombi as its central motif (56). In the south eastern corner, against the wall of that chamber (56), a hearth (160x125x35 cm in size) was set up at a later period (5-6 c.) Archaeological research into such dwellings complements our knowledge of the transformation of the villae rusticae into nucleated settlements, the precursors of rural agglomerations and early medieval towns.

Redni broj: 145
Lokalitet: Vižula – podmorje
Naselje: Medulin
Grad/općina: Medulin
Pravni status: R-444
Razdoblje: A
Vrsta radova: podmorsko istraživanje

Podmorsko arheološko istraživanje objekta F na lokalitetu Vižuli kod Medulina započelo je 3. travnja 2007., a trajalo je do 15. travnja 2007., pod radnim nazivom Vižula ´07. Voditelj istraživanja bio je Igor Miholjek, dipl. arheolog, a sudjelovao je i dr. sc. Mario Jurišić (ekipa Odjela za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda). U istraživanju su također sudjelovali i vanjski suradnici: Ida Koncani Uhač, dipl. arheologinja (Arheološki muzej Istre u Puli), Zrinka Ettinger Starčić, dipl. arheologinja (Sveučilište Jurja Dobrile u Puli), Robert Mosković, fotograf i Siniša Majstorović, student arheologije. Zaštitno arheološko istraživanje financiralo je Ministarstvo kulture.

Još 1995. Odjel za zaštitu arheološke baštine Državne uprave, u suradnji s Međunarodnim istraživačkim centrom za arheologiju Brijuni – Medulin, izradio je program arheološkog istraživanja podvodnog dijela lokaliteta. Prva faza istraživanja obuhvatila je pregled podvodnog dijela arheološkog kompleksa, kako bi se ubicirale sve zone s vidljivim arhitektonskim ostacima na morskom dnu. Nakon toga uslijedila je faza geodetskog snimanja potopljenih dijelova arhitekture i podvodnih gradnji, a već u rujnu iste godine izrađena je osnovna tehnička i arhitektonska dokumentacija postojećeg stanja za prostor čitavog podmorja oko poluotoka Vižule. Istodobno su otvorene i prve probne sonde, a rezultati istraživanja uputili su na postojanje najmanje osam građevinskih sklopova u priobalnom pojasu podmorja poluotoka Vižule (Jurišić 1996: 32). Objekti su pojedinačno označeni slovima od A do H. Istraživanje je nastavljeno 1997., te 2000. kada započinje podvodno istraživanje objekta F za koji se tada utvrdilo da čini antički mol dužine 30 m i širine 6 m. Objekt F nalazi se na južnom dijelu poluotoka, cca 300 m južno od same antičke vile (objekt B) koju je istraživao Arheološki muzej Istre iz Pule.

Istraživanje 2007. nastavak je arheoloških istraživanja iz 2000. godine. Svrha i cilj istraživanja jest nastavak iskopavanja dviju sondi (A i B) koje su otvorene i privremeno konzervirane u istraživanju 2000., ali zbog ograničena vremena i financijskih sredstava nisu iskopane do sterilnog sloja. Plan istraživanja uključuje i daljnje podmorsko rekognosciranje lokaliteta u predjelu oko objekta F, ali i šireg priobalnog dijela podmorja poluotoka Vižule, kao i rekognosciranje cjelokupnog prostora Medulinskog zaljeva. Istraživanje je započelo ubiciranjem i pozicioniranjem privremeno konzerviranih sondi iz istraživanja tijekom 2000., njihovim točnim označavanjem te postavljanjem dokumentacijskog mrežišta na prostor zadanih sondi. Cilj prve faze istraživanja bio je ponovno otkopavanje recentnih slojeva nastalih u sondama do razine sloja konzerviranog 2000. godine. Iskopavanje recentnih slojeva i sloja kamenja kojima su sonde bile zatrpane nakon što su pokrivene najlonom, bilo je znatno otežano zbog krupnog kamenja pomiješanog s nanosima mulja, koji su zatečeni na prostoru obiju sondi. Prije skidanja i vađenja najlona bilo je potrebno i definirati profile sondi, što je također bilo otežano zbog urušenoga krupnog kamena. Uz to je cijelo vrijeme bilo potrebno iz sondi vaditi sav pokretan arheološki materijal, koji je nađen u znatnoj količini. Sve navedeno bitno je usporilo istraživanje i oduzelo znatan dio vremena unutar termina određenih za istraživanje. Tek su 10. travnja sa sondi uklonjeni zaštitni najloni, te je bilo moguće započeti iskopavanje antičkoga kulturnog sloja. Početna dubina kulturnog sloja u sondi A iznosi 70 cm, a u sondi B dubina je 50 cm. To su ujedno početne dubine ovogodišnjeg istraživanja. Dimenzije sondi iznose 2x2 m. Sonda A istražena je do sterilnog sloja. Kulturni sloj debljine 1 m dao je dosta vrijednih nalaza koji se mogu datirati od 1. do 5. st. Sterilan sloj sastavljen od čistog mulja, bez prisutnosti materijala, pojavio se na dubini od 1,70 m, a to je ujedno i dubina na kojoj prestaje kameni nasip. Preko cijele širine sonde A pojavljuje se velik komad drveta ili debla, promjera cca 30 cm. Za sada nije poznato je li drvo dio neke arhitekture ili se tamo našlo slučajno. Zbog veličine i položaja spomenuta debla, u zadanim uvjetima nije bilo moguće uzeti uzorke, pa je deblo samo očišćeno. Sonda B definirana je do dubine od 1,30 m te je prekrivena geotekstilom za buduća istraživanja. Iako nije istražena do kraja, s obzirom na konfiguraciju terena sterilan sloj može se očekivati na približno jednakoj dubini kao i u sondi A. Za konačno definiranje bit će potrebna daljnja istraživanja. Novi nalazi arhitekture ubicirani su na prostoru istočno od objekta F. Namjenu objekta na temelju vidljivih ostataka zidova nije bilo moguće utvrditi, pa nije poznato je li riječ o ostacima neke građevine ili, što je vjerojatnije, o dijelu operativne obale kao nastavku objekta F. Zidovi se pružaju istočno od mola u smjeru istoka, u dužini od cca 60 m. Vidljivi ostaci arhitekture nacrtno su i geodetski dokumentirani, fotografirani, i snimljeni videokamerom. Do sada je istražena većina ostataka arhitekture koja se nalazila uz samu morsku obalu, a danas se zbog geoloških činjenica, spuštanja obale i istodobnog dizanja morske površine našla u moru. Pronađeni arheološki materijal vrlo je raznolik. Keramički nalazi uključuju grubo (više

Arheološke sonde A i B, pogled s mora (foto: I. Miholjek)

desetaka većih i manjih ulomaka) i razno finije posuđe (dva ulomka keramike tipa *terra niger*, tri ulomka tipa *terra sigillata*), više ulomaka amfora od kojih jedna ručka i ulomak oboda pripadaju amfori Dressel 2-4 koja datira od kasnog 1. st. do sredine 2. st. (Jurišić 2000: 12), tri ulomka uljanica od kojih jedna nosi žig, jedan ulomak tegule s pečatom „*ONIAE*“, te desetak ulomaka keramičke posude kaserole. Od keramičkih nalaza posebno treba napomenuti „Horn-handled“ amforu koja je pronađena gotovo cijela (nedostaje manji dio noge). Te amfore, čiji se produkcijski centri nalaze u egejskom prostoru (Kreta), datiraju od sredine 1. st. do ranog 2. st. (Jurišić 2000: 14). Pronađeni ulomci mramora te dijelovi fresaka sekundarno su uporabljeni u nasipavanju obale. Jedan je dio freske posebno zanimljiv jer pokazuje dio ljudske ruke. Pronađen organski materijal, uz životinjske kosti i zube, uključuje dva ulomka koštanog češlja te zanimljiv koštani privjesak ili apliku u obliku falusa. Od nalaza treba spomenuti deset komada željeza i olova te pet ulomaka staklenih posudica. Obilje arheološkog materijala izvađenog iz nekoliko sondi iz dosadašnjih istraživanja upućuje na luksuzan život koji se kontinuirano odvijao od 1. do 5. st. Iznimno rijetki i vrijedni predmeti, koje tek treba znanstveno obraditi, mnogo govore o svojim korisnicima ili vlasnicima.

Arheološki iskop sonde B, „Horn-handled“ amfora (foto: I. Miholjek)

Koštani privjesak u obliku falusa (foto: R. Mosković)

Istražene su sonde nakon istraživanja pokrivene geotekstilom te zasute kamenom, a svi nalazi predani su u Arheološki muzej Istre u Puli na daljnju restauraciju i trajnu pohranu. S obzirom na to da dokumentiranje podvodnog dijela arheološkog nalazišta antičkog kompleksa na poluotoku Vižuli kod Medulina nije završeno, neophodan je nastavak arheološkog dokumentiranja podvodnog dijela poluotoka. Potrebno je završiti ubiciranje arhitekture na obali i u moru, kako bi se dobila što bolja slika poluotoka u vrijeme datiranja antičkog kompleksa te utvrdilo rasprostiranje kompleksa duž poluotoka Vižule.

Literatura

Jurišić 1996 Mario Jurišić, Hidroarheološka djelatnost Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine u godini 1995., Obavijesti HAD, 1, XXVIII/96, Zagreb, 1996.
Jurišić 1998 Mario Jurišić, Hidroarheološka djelatnost Uprave za zaštitu kulturne baštine tijekom godine 1996. i 1997., Obavijesti HAD, 1, XXX/98, Zagreb, 1998.
Jurišić 2000 Mario Jurišić, Ancient shipwreck of the Adriatic, Maritime transport during the first and second centuries AD, BAR, nt. Ser. 828, Oxford, 2000.
Miholjek 2006 Igor Miholjek, Podmorsko arheološko istraživanje ostataka arhitekture poluotoka Vižule kod Medulina, HAnt, 14, Pula, 2006: 291 – 303.
Miholjek 2007 Igor Miholjek, Izvješće o podmorskom arheološkom istraživanju objekta F na poluotoku Vižula kod Medulina, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2007.
Orlić 1995 Marijan Orlić, Podmorsko arheološko istraživanje dijela arheološkog kompleksa Vižula kod Medulina, HAnt, 1/1995, Pula, 1995.

Igor Miholjek

Summary

Investigation of the submarine part of the Vižula peninsula in 2007 is a continuation of research of 2000. The objective of the investigation was to continue excavating two archaeological test digs (A and B), which were started and temporarily conserved during 2000, but because of the limited time and financial resources, were not dug down to the sterile stratum. The investigation plan also included the further submarine reconnaissance of the site in the area around structure F, as well as the wider coastal part of the submarine are of the Vižula Peninsula, as well as the reconnaissance of the space of Medulin Bay in general.
A geodetic survey of the wider area around structure F was made, and a survey plan with all the relevant points of the said structure, as well as of the new structure that was located precisely in the research of this year. The archaeological material found dates from the 1st to the 5th century. This is to do with a large quantity of ceramic fragments, some of which came from more luxurious products. Also found were objects of bone, glass and metal, and a large quantity of secondarily used wall frescos.

Redni broj: 146
Lokalitet: Vodnjan – Narodni trg
Naselje: Vodnjan
Grad/općina: Vodnjan
Pravni status: R-279
Razdoblje: NV
Vrsta radova: sondažno iskopavanje

Tijekom svibnja 2007. obavljeno je sondažno arheološko istraživanje na području Narodnog trga u Vodnjanu (k.č. 4050/1). Stručna voditeljica bila je Tatjana Bradara, a suradnici Giulia Codacci-Terlević i Ivo Juričić. Nositelj radova bio je Arheološki muzej Istre u Puli. Radove je financirao Grad Vodnjan.

Sondažno arheološko istraživanje na Narodnom trgu prethodilo je preuređenju cijelog trga. Na temelju smjernica Konzervatorskog odjela u Puli, na sjevernoj i istočnoj strani trga označene su dvije sonde.
Sonda A nalazi se na istočnoj strani Narodnog trga. Dimenzija je 22,60 m dužine i 2,54 m širine. Ispod sloja asfalta od cca 5 cm i naboja za asfalt, nalazi se živa stijena koja se nepravilno širi. U udubljenima na živoj stijeni (i do 74 cm), nalazi se sloj ilovače, a iznad nje crvena zemlja. Ispod asfalta u sondi A nalaze se mogući ostaci zidova od kojih je sačuvan samo jedan red nepravilna kamenja. Dimenzije

Vodnjan – Narodni trg, pogled na sjevernu i dijelom istočnu sondu (foto: T. Bradara)

zida 1 jesu: dužina 280 cm, širina 23-34 cm i visina 12 cm. Dimenzije zida 2 su: dužina 22 cm, širina 25 cm i visina 12 cm. Dimenzije zida 3 su: dužina 197 cm, širina 22 cm i visina 17-18 cm. Dimenzije zida 4: dužina 515 cm, širina 25 cm i visina 15 cm (zid 4 nalazi se i u sondi B). Na krajnjem rubu s

Vodnjan – Narodni trg, pogled na dio istočne sonde (foto: T. Bradara)

južne strane sonde pronađeno je sedam ulomaka glazirane keramike iz 16. st.

Sonda B nalazi se na sjevernoj strani trga. Dimenzija je 12,40 m dužine i 2,51 m širine. Ispod sloja asfalta od cca 5 cm i naboja za asfalt nalazi se živa stijena koja se nepravilno širi. Kao i u sondi A ispod sloja asfalta sačuvani su mogući ostaci zidova. Dimenzije zida 5 jesu: dužina 96 cm, širina 20 cm i visina 8 cm. Dimenzije zida 6 jesu: dužina 204 cm, širina 23 cm i visina 13 cm. Dimenzije zida 7 jesu: dužina 340 cm, širina 27 cm i visina 20 cm. Kamen je loše kvalitete i lomljiv. Jedino je zid 7 na kraju sonde (zapadna strana), rađen od izduženih obrađenih pravokutnika. Uza zid 7, sa zapadne strane nalazi se naboj ilovače. Nalaza nema.

Prema literaturi, na današnjem trgu nalazio se srednjovjekovni kaštel koji je u potpunosti srušen 1808. godine. Nakon arheološkog sondiranja sonde su zatrpane, a keramički ulomci pohranjeni u Arheološkom muzeju Istre.

Literatura

Alisi 1997 A. Alisi, Dignano, u: Istria città minori, Trieste, 1997: 65.

Foscan 1992 L. Foscan, Dignano, u: I castelli Medioevali dell'Istria, Trieste, 1992: 142 – 145.

Petronio 1968 P. Petronio, Dignano, u: Memorie sacre e profane dell'Istria, Trieste, 1968: 294 – 299.
Rismondo 1937 D. Rismondo, La città nelle vie, nelle androne e nei campielli, u: Dignano d'Istria nei ricordi, Bagnacavallo (Ravenna), 1937: 41 – 43.

mr. sc. Tatjana Bradara

Summary

Archaeological investigation into Narodni trg in Vodnjan using test digs preceded works that will cover the redevelopment of the whole area of the square. Two test digs were started. Seven possible remains of walls were found, and several fragments of glazed ware of the 16th century. According to the literature, there was once a medieval castello on the square, which was razed in 1808.

Redni broj: 147
Lokalitet: Žminj
Naselje: Žminj
Grad/općina: Žminj
Pravni status: R-322
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: nadzor i zaštitno sondiranje

Arheološki nadzor građevinskih radova tijekom polaganja nove komunalne infrastrukture, kao i istraživački radovi (I./II. faza) u Žminju, trajali su od 24. do 26. studenog 2007. godine. Stručni voditelj nadzora i istraživanja bio je Romuald Zlatunić, a suradnici Slobodan Božičković i Marino Petrović iz Arheološkog muzeja Istre. Investitor radova je Općina Žminj, a izvođač je tvrtka Gajana cop.

U povijesnom dijelu jezgre starog Žminja (rubni dijelovi), u Ulici 1. maja (pučki naziv Palade), započelo je postavljanje nove komunalne infrastrukture i izgradnja dviju crpnih

Žminj, ostaci kamenog popločenja (foto: R. Zlatunić)

Žminj, pogled na profil iskopanog kanala (foto: R. Zlatunić)

stanica. Iskopani kanali duboki su do 0,80 m i široki 0,50 m. Na mjestima gdje bi trebale biti crpne stanice, iskopane sonde duboke su do 2,20 m i široke do 2 m. Prilikom iskopa sondi za crpne stanice nisu registrirani nikakvi arheološki nalazi, a slična situacija vidljiva je i tijekom iskopa kanala dugog oko 30 m na istočnom dijelu područja Ulice 1. maja. Početkom iskopa kanala u jugozapadnom i zapadnom djelu Ulice 1. maja, nakon iskopanih 20-ak metara (predviđena dubina 0,80 m), na dubini od 0,50 do 0,55 m registrirani su prvi arheološki ostaci recentnog popločenja (staze) koji možda pripadaju kasnosrednjovjekovnom i novijem razdoblju ili razdoblju od 17. do 20. st. Nakon evidentiranja nalaza prekinut je strojni i započet ručni iskop na prostoru današnje ceste, u dužini od 6 do 7 m i širini do 2 m do ruba današnje ceste, gdje se nalazi suhozid.
Od otkrivenoga sitnog pokretnog arheološkog materijala ističu se fragmentirani nalazi srednjovjekovne keramike s urezanim ukrasom valovnice ili drugim ukrasnim motivima, zatim sitni ulomci fajanse i majolike te metalni predmeti (dijelovi zakovica potkova, čavala). Treba napomenuti da navedeni arheološki nalazi nisu *in situ*, s obzirom na to da je riječ o nasipu za potrebe kojeg je materijal navežen s područja bivše osnovne škole u Žminju, koja je srušena u bombardiranju tijekom Drugoga svjetskog rata. Lokacija srednjovjekovnog popločenja većim je dijelom uništena sedamdesetih godina prošlog stoljeća, zbog postavljanja vodovodnih i elektroinstalacija.
Nakon dokumentiranja nalaza nastavljena je demontaža registrirane srednjovjekovne arheološke komunikacije (na jednom dijelu današnje ulice) te iskop kanala (širine 0,50 m i dubine od 0,80 m) duž zapadnog dijela Ulice 1. maja.

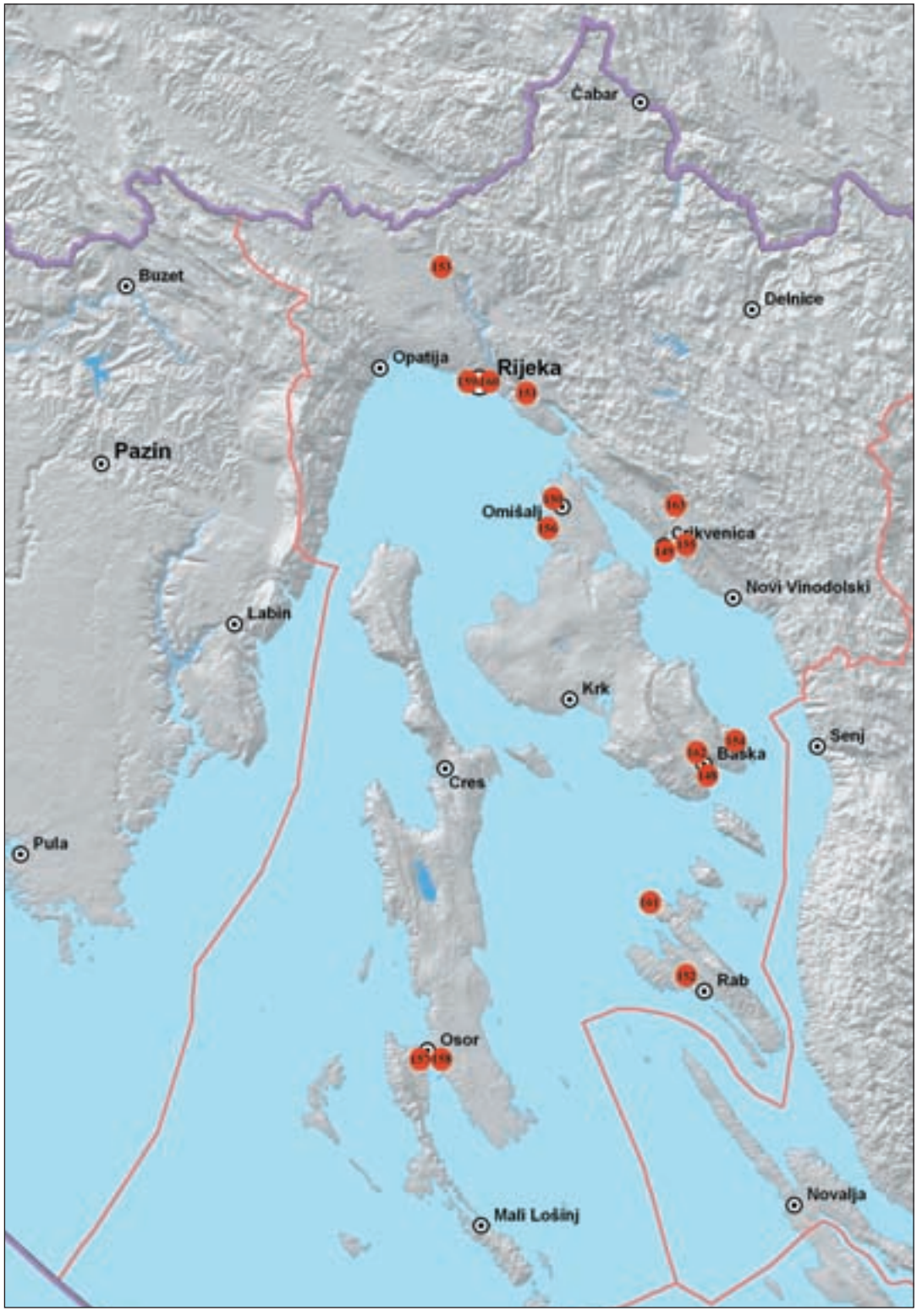
Romuald Zlatunić

Summary

Within the context of laying down new municipal economy infrastructure in the historic core of Žminj, archaeological supervision and testing was carried out in a part of the route (the site called Palade) at which stone paving had

earlier been recorded. These remains of paving belong to the period of the 17th and 20th centuries. No more precise dating is possible, since all the small archaeological material derives from the fill that was created by the trucking in of materials from the site of the former Žminj elementary school.

PRIMORSKO-GORANSKA ŽUPANIJA

148 Baška – Sv. Marko
149 Crikvenica – Igralište
150 Fulfinum – forum
151 Gradina Solin
152 Kaštelina
153 Klana – utvrda Gradina
154 Korintija, Bosar – Sokol (arheo. zona)
155 Kotor – Godač
156 Njivice – Poje
157 Osor – benediktinska crkva i samostan
158 Osor – k.č. 34/1
159 Rijeka – Principija
160 Rijeka – Stari grad
161 Rt Sorinj – kapela sv. Nikole
162 Sv. Nikola
163 Tribalj – Njivice

Redni broj: 148
Lokalitet: Baška – Sv. Marko
Naselje: Baška
Grad/općina: Baška (otok Krk)
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Početkom studenog 2007., Hrvatski restauratorski zavod obavio je zaštitna arheološka iskopavanja prilikom dogradnje apartmana Adria u Baški. Stručni voditelj arheoloških iskopavanja bio je mr. sc. Luka Bekić, a zamjenik Josip Višnjić. Investitor radova bili su Hoteli Baška d.d. Istraživan je južni dio kompleksa starokršćanske crkve na položaju Sv. Marko u Baški na otoku Krku.

Zbog gradnje nove zgrade, bilo je potrebno zaštitno arheološko iskopavanje prostora južno od crkve sv. Marka, kako bi se pronašao južni zid starokršćanske crkve te istražio prostor koji je dosad bio pokriven recentnom gradnjom (Hotel Strand). Sklop starokršćanske crkve i popratnih prostora oko srednjovjekovne crkvice sv. Marka u Baški otprije je poznato arheološko nalazište. Prethodnih godina, 2002. i 2003., istraživao ga je arheolog Nino Novak, a konzervirani su i dotad istraženi zidovi i mozaici. Na oko 500 m² pronađeni su ostaci starokršćanske crkve s krstionicom, popratnim zgradama i mozaičkim podom. Istočno i južno od crkve tih je godina pronađeno 15 antičkih grobova pod tegulama i u amforama. Južno od tog sklopa nalazila se depandansa Hotela Strand, građena početkom 20. st. Investitor je na tome mjestu planirao podići novu zgradu, stoga je stari Strand srušen. Kako prostor ispod zgrade Strand nije arheološki istraživan, Konzervatorski odjel u Rijeci propisao je zaštitna arheološka istraživanja čiji je cilj bio pronaći ostatke južnog zida starokršćanske crkve, za koji se smatralo kako se nalazi pod zgradom.
Investitor je prije dolaska arheologa iskopao temelje za novu zgradu zapadno i južno od nalazišta, a prostor podnice Stranda ostavio je sačuvan za arheološka istraživanja. Arheološki radovi započeli su strojnim uklanjanjem betonske podnice u dužini oko 10 i širini oko 5 m. Nakon što je betonska podnica uklonjena, započeo je ručni iskop. Osim podnice, uočen je istodobni kameno-betonski upojni bunar, nekoliko nosivih betonskih temelja, kao i nekoliko ukopa za cijevi koje su se nalazile ispod spomenute betonske podnice. Arheološki radovi započeli su prepoznavanjem i otvaranjem ostataka južnog zida starokršćanske crkve (SJ 7, SJ 11), koji je uistinu pronađen na sjeveru arheološke sonde. Također je pronađen i dio apside (SJ 36) te starijeg zida (SJ 8) koji se nalazi u nastavku južnog zida crkve prema istoku. Unutar starokršćanske crkve nalazio se velik betonski temelj (SJ 6, 3), debljine 0,5x1 m, koji je uklonjen kako bi se taj dio crkve mogao naknadno konzervirati i restaurirati. Na većem dijelu unutrašnjosti crkve otkrivena je dobro očuvana žbukana podnica.
Važan su nalaz brojni antički grobovi pronađeni južno od tog zida. Pronađeno je čak 30 grobova na prostoru manjem od 4x10 m. Grobovi su se nalazili u više slojeva, pa je u nekim slučajevima bilo i četiri groba jedan iznad drugoga. Otkriveni su grobovi bili kosturni u amforama, pod tegulama, u zemljanoj raci te paljevinski u zemljanoj

Sv. Marko, pogled na područje istraživanja potkraj arheoloških radova (foto: J. Višnjić)

raci, bez grobne arhitekture. Velik dio grobova, osobito paljevinskih, imao je jedan ili više grobnih priloga, koje su gotovo redovito činile uljanice, tanjuri i čaše. Također treba napomenuti kako su betonska podnica i temelji Stranda jako oštetili veći dio grobova te je, primjerice, većina ukopa u amforama imala samo donju polovicu groba, jer se gornja nalazila zabetonirana podnicom. Drugi su vjerojatno bili raskopani zaravnavanjem terena pred gradnju Stranda.
Očito je duže vrijeme pokapanja na istome mjestu, što se jasno vidi iz stratigrafije, pogrebnih običaja, pokretnih nalaza itd. Zasad se može reći kako su najstariji grobovi iz

Sv. Marko, paljevinski grob SJ 39 prilikom pražnjenja (foto: L. Bekić)

Sv. Marko, tipična posudica – grobni prilog (foto: R. Mosković)

druge polovine 1. i početka 2. st., što se jasno vidi prema uljanicama i čašama. Najmlađi su grobovi oni u amforama, koji se mogu datirati u kasnoantičko razdoblje 4.-6. st. Svakako su zanimljivi pogrebni običaji: paljenje pokojnika i polaganje kostiju i priloga u običnu rupu u zemlji, kosturni ukopi u običnu raku s istim prilozima te ukopavanje pod tegulama i amforama u kasnijem vremenu.

Stratigrafski gledano, utvrđeno je da su se pri površini nalazili samo grobovi pod tegulama i u amforama. Odmah ispod njih nalazili su se paljevinski grobovi te kosturni grobovi u običnoj raci. Čini se kako su potonji ukopavani u isto ili približno isto vrijeme. Najzanimljiviji primjer jest skupina grobova SJ 26, 28, 27 i 41. Na vrhu se nalazio dvostruk grob SJ 26, pod tegulama. Izravno pod njim nalazio se grob SJ 27, kosturni u običnoj raci. On je djelomice ukopan kroz paljevinski grob SJ 28. Ispod SJ 28 nalazio se još jedan kosturni grob u običnoj raci, SJ 41. Također treba napomenuti kako se u starijim grobovima, i paljevinskim i kosturnim, nalaze jednaki prilozi. Prema tome, grobove te vrste treba datirati u razdoblje od kasnog 1. do 3. st. S obzirom na priloge, riječ je o poganskom

Sv. Marko, čišćenje kosturnih i paljevinskih grobova (foto: L. Bekić)

stanovništvu. Mlađi grobovi pod tegulama i u amforama zasad se mogu datirati u 5. i 6. st., što se vidi prema nekim tipološki odredivim cilindričnim amforama, koje su uglavnom afričkog podrijetla. Ti grobovi nemaju priloga osim dijelova nošnje (narukvice, ogrlice), što upućuje na kršćanske običaje, odnosno povezanost sa starokršćanskom crkvom na tome mjestu. Tek stručnom obradom tih grobnih cjelina, moći će se reći nešto više o neprekidnosti groblja i drugim pitanjima.

Istražena je površina oko 5x10 m, odnosno oko 50 m². Osim prostora ispod podnice recentne zgrade Stranda južno od starokršćanske crkve, druge prostore nije bilo moguće arheološki istraživati jer su strojno uklonjeni prije dolaska arheološke ekipe. Od nepokretnih nalaza najvažniji je južni zid crkve s apsidom, koji je nedostajao u prezentiranom građevinskom sklopu starokršćanske crkve. Kako je zid ostao izvan opsega novih gradnji, svakako bi ga trebalo prezentirati jer se nalazi u dovoljno dobru stanju te bi upotpunio sliku nalazišta s već postojećim zidovima. Pokretni se nalazi konzerviraju i restauriraju u stručnim radionicama Hrvatskoga restauratorskog zavoda. Ljudske kosti dane su na stručnu obradu u Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti u Zagrebu, a životinjske kosti u Zavod za anatomiju, histologiju i embriologiju Veterinarskog fakulteta u Zagrebu. Nepokretni nalazi, tj. zidovi starokršćanske crkve i pod, privremeno su zaštićeni prekrivanjem geotekstilom i zasipom sitnog kamena lomljenca.

mr. sc. Luka Bekić
Josip Višnjić

Summary

Below and around the small medieval Church of St Mark (Marko) in Baška on the island of Krk there is a complex of an Early Christian church with pertaining spaces. Previous research led to the finding of the remains of an Early Christian church with baptistery, additional buildings and a mosaic floor, and 15 Antique tombs with amphorae and under tegulae. South of this research area is an annex to the Strand Hotel, which was built at the beginning of the 20th century. This building was demolished in order for a new hotel to be built. Since the area below the Strand building was not archaeologically researched, during 2007, rescue archaeological excavations were carried out. The objective of the research was to find the remains of the southern wall of the church.

The southern wall and part of the apse of the southern church were found, and there were also many Antique tombs to the south of it. The concrete floor and foundations of the Strand, as well as the walls of the Early Christian church, had also done much damage to most of the graves, and most of the amphora burials had only the second half of the grave, for the upper was encased in the concreted floor.

About 30 graves were found in the higher strata, and there were up to 4 graves one above the other. Also found were skeletal amphora graves, under tegulae, in earthen grave pits and cremation, in earth grave pits without tomb architecture. A large number of the graves, particular the

cremation grave pits, had one or more grave offerings. At the surface there were only graves under tegulae and in amphorae. Below them were cremation graves and skeletal graves in an ordinary grave pit. It seems that the later were interred at the same or more or less the same time. In the older graves, both skeletal and cremation, there are the same offerings, related to a pagan population. Later graves, under tegulae and in amphorae, can at the present be dated to the 5th and 6th centuries, which can be seen from certain typologically determinable cylindrical amphorae that are on the whole of African origin. These graves have no contributions except for bits of adornment (bracelets, necklaces), which tends to suggest Christian customs or some connection with the Early Christian church in the place.

Crikvenica, iskopavanje keramičarske peći (foto: D. Pelić)

Redni broj: 149
Lokalitet: Crikvenica – Igralište
Naselje: –
Grad/općina: Crikvenica
Pravni status: Z-3417
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, geofizičko istraživanje

Tijekom ljeta 2007. nastavljena je druga godina sustavnih arheoloških iskopavanja na lokalitetu Igralište u Crikvenici, na kojem su otkriveni ostaci rimske keramičarske radionice, čije se djelovanje može pratiti od druge polovine 1. st. pr. Kr. do kraja 3. st. Istraživanja provodi Institut za arheologiju u Zagrebu, u sklopu znanstvenoistraživačkog projekta Sjeverno Hrvatsko primorje u kontekstu antičkog obrambenog sustava, voditeljice dr. sc. Goranke Lipovac Vrkljan. U stručnoj ekipi Instituta za arheologiju, uz voditeljicu istraživanja dr. sc. Goranku Lipovac Vrkljan, zamjenika dr. sc. Bartula Šiljega te asistenticu mr. sc. Ivanu Ožanić Roguljić, sudjelovali su brojni suradnici, studenti i volonteri. Geodetska snimanja i njihovu dokumentacijsku obradu obavili su crikvenički studenti geodezije. Iste je godine provedeno i geofizičko istraživanje koje je vodio dr. sc. Branko Mušič s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Ljubljani. Grad Crikvenica financirao je cjelokupna istraživanja, uz potporu Ministarstva kulture i Primorsko-goranske županije.

Arheološki lokalitet *Ad turres* smješten je na ušću rječice Dubračine, na komunikacijskom pravcu između obale i Vinodolske doline (Brunšmid 1899: 185). Ta rimska postaja, uz kontrolu cestovnog pravca Akvileja – Senj, čuvala je i kopneni pristup rimskom naselju i njegovoj radionici, koji su bili smješteni uz morski zaljev i utok spomenute rječice. Posljednjih su se godina intenzivirala arheološka istraživanja šireg prostora *Ad turresa*, u nastojanju određivanja njegove uže lokacije. Prije četiri godine (2004.), prilikom pokusnih zaštitnih istraživanja na terenu pomoćnoga nogometnog igrališta u Crikvenici, pojavile su se prve naznake postojanja antičkog lokaliteta (Lipovac Vrkljan 2005). Tom su prilikom otkriveni nalazi deponiranih ostataka ulomaka rimske građevne i kućanske keramike, koji upućuju na postojanje jednoga gospodarskog kompleksa s obilježjem keramičarske djelatnosti (Lipovac Vrkljan 2006). Dijelovi radionice otkriveni su 2006., tijekom sljedećih arheoloških istraživanja na prostoru lokaliteta Igralište u Crikvenici (Lipovac Vrkljan 2007). Prema rasporedu pronađenih radioničkih prostorija zaključeno je da se raster radionice širi izvan zahvatnog prostora arheoloških iskopavanja, čime je potvrđena točnost nekoliko zapisa o slučajnim arheološkim nalazima prilikom građevinskih radova na širem prostoru sjevernog dijela grada Crikvenice. Kako bi se položaji tih arheoloških objekata na širem prostoru preciznije odredili, čime bi se ujedno omogućilo njihovo ciljano istraživanje, tijekom proljeća 2007. provedena su geomagnetska ispitivanja koja je vodio dr. sc. Branko Mušič. Rezultati navedenih ispitivanja potvrdili su pretpostavke o protezanju lokaliteta Igralište na cijelom terenu pomoćnoga nogometnog igrališta (važnija koncentracija nalaza pretpostavlja se na srednjem dijelu tog prostora), kao i na većem dijelu glavnoga nogometnog igrališta. Dio lokaliteta nalazi se pod današnjim parkiralištem uz Gradsku sportsku dvoranu u Kotorskoj ulici (o čemu svjedoče pokretni i nepokretni nalazi u istočnom profilu). Određivanje vrste nalaza snimljenih metodama georadara i magnetske spektrometrije, bilo je otežano zbog koncentracije ostataka metalne šute koja je znatno ometala navedena ispitivanja. Usprkos postojećim problemima, rezultati su potvrdili pretpostavku da se na prostoru lokaliteta nalazi jedan iznimno velik gospodarski keramičarski kompleks. To je proizvodno središte vjerojatno bilo prostorno odvojeno od samog naselja čiji se spomen sačuvao u kasnoantičkom toponimu *Ad turres*. Pod taj toponim, uz rimske postaje na sjeverom i južnom ulazu u naselje i keramičarsku radionicu, svakako treba ubrojiti i lokalitet Godač koji se nalazi na nepristupačnoj sjeveroistočnoj strani kanjona Dubračine, uza sam istočni rub rimske keramičarske radionice. Prema rezultatima rekognosciranja tog prostora u proljeće 2007. (rekognosciranja je provela dr. sc. Goranka Lipovac Vrkljan uz stručno vodstvo lokalnog poznavatelja topografije tog prostora, gospodina Franje Škiljana), kao i prema prvim nalazima probnih arheoloških iskopavanja u ljeto 2007. (probno sondiranje obavio je Ranko Starac, kustos Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja), na tom se lokalitetu naišlo na ostatke kasnoantičkog pribježišta tijekom 4. i 5. stoljeća. Uz

karakteristične nalaze suhozidne arhitekture i ulomke kasnoantičke keramike, pronađeni su i ulomci rimske keramike ranoga carskog razdoblja, koja prema svim svojim obilježjima odgovara keramici radionice Seksta Metilija Maksima u Crikvenici. Taj strateški položaj Godač nije bilo rabljen samo u antici. Prapovijesni nalazi upućuju na to da se na istom prostoru boravilo daleko prije, iako će točna vremenska odrednica biti poznata nakon analiza koje provodi Ranko Starac.

Tijekom ljeta 2007. nastavljena je druga godina sustavnih arheoloških iskopavanja u Crikvenici, na lokalitetu Igralište. Na površini prošlogodišnjega arheološkog iskopnog zahvata od 1880 m² na južnom dijelu pomoćnoga nogometnog igrališta, ove je godine nastavljeno definiranje pojedinih arheoloških objekata uz određivanje njihovih vremenskih faza. Naime, radionica je kao živi organizam tijekom svoga proizvodnog djelovanja doživljavala pojedine preinake, kao i prenamjene određenih radnih prostora. Ujedno, pokazali su se i novi arhitektonski objekti koji su pobliže definirali radioničku djelatnost. Zbog iznimne složenosti terenske situacije, ni na jednom dijelu od 1880 m² iskopnog zahvata tijekom prošlogodišnjih i ovogodišnjih iskopavanja, nije definiran sloj zdravice, odnosno početna faza radioničke djelatnosti. Koliko je situacija istraživanja kompleksna, a time i usporena, ponajbolje ilustrira podatak da se na cijeloj površini od gotovo 2000 m² prostire radionička drenažna podnica koja se sastoji od sloja deponirane – rasute i taracirane keramičarske šute, i to u visini (debljini) oko 40 cm (dakle oko 800 m³ keramičkoga arheološkog materijala). Upravo se unutar pojedinih stratigrafskih jedinica tog sloja keramičke drenaže iščitavaju određeni arheološki objekti radionice, stoga je i ritam arheoloških istraživanja određen u suglasju s navedenom situacijom. Nakon što je tijekom prethodnog arheološkog iskopavanja 2006. skinut sloj naplavinske gline SJ 002 unutar kvadratne mreže južnog dijela terena (granica kvadratnog rastera je recentna cijev oborinskih voda, SJ 210), ove je godine nastavljeno njegovo uklanjanje i na sjevernom dijelu, i to do pojave stratigrafskih jedinica koje definiraju posljednje faze radioničke djelatnosti: do SJ 004 (▼1,30 – ▼1,52 m n.m.; ▼ 1,73 – ▼1,85 m n.m.), SJ 005 = SJ 025 (▼1,53 – ▼1,74 m n.m.) i SJ 076 (▼1,66 – ▼1,86 m n.m.) unutar □E-15-18; F-11-15; G-6-11; H-5,6 (▼2,59 – ▼2,69 m n.m.). Na tom dijelu terena otkrivena je i treća keramičarska peć. Zanimljivost njena nalaza jest, osim tipoloških obilježja, činjenica da je njenu strukturu presjekao srednjovjekovni bunar, jedan u nizu bunara koje na tome prostoru tijekom 16. i 17. stoljeća rabe pavlini za navodnjavanje svojih vinograda i voćnjaka. Nalazi dviju keramičarskih peći na južnom dijelu terena, jedini su do sada arheološki objekti radionice koji su u potpunosti istraženi. Prva peć koja je obrađena, SJ 094, nalazi se na zapadnom dijelu radionice. Definirani su svi sačuvani dijelovi njene arhitektonske strukture. Peć je pravokutna tlocrta s komorom za pečenje, vatrištem, ložištem i odvodnim kanalom topline (*praefurnium*). Cijela unutrašnja površina strukture zidova zaštićena je toplinskim slojem izolacije, odnosno šamotnim premazom. Kako je peć ukopana unutar sloja naplavinske gline, bočne su joj strane ojačane suhozidnim kamenim potpornjima. To je statičko ojačanje bilo nužno zbog opasnosti bočnih pritisaka naplavinske gline na strukturu zidova peći. Uz to, peć je dodatno ograđena i zidovima koji definiraju njen raster. Nalaz druge peći, SJ 103, na istočnom dijelu lokaliteta, upućuje na sličnu tehniku građenja. Posebnost te peći ogleda se u nalazima keramičkih predmeta unutar njene zapune. Prema prvim analizama, riječ je o cijelom

Crikvenica, sloj deponiranoga keramičkog otpada (foto: G. Lipovac Vrkljan)

Crikvenica, drenažni sloj s amforama (foto: M. Gašparović)

Crikenica, mala keramičarska peć (foto: D. Pelić)

nizu predmeta koji svojim tipološkim obilježjima upućuju na lokalnu proizvodnju. Zanimljivo je da se u proizvodnom asortimanu te keramičarske radionice, uz vrlo malu prisutnost poznatih tipova amfora, nailazi i na nekoliko oblika nepoznatih dosadašnjoj tipologiji. Prevladavaju dva tipa amfore ravna dna, od kojih se jedan tip može povezati s grupom Forlimpopoli amfora, dok se za drugi tip za sada ne nalaze usporedbe. U svakom slučaju, izostanak „klasičnih" tipova amfora, odnosno njihova malobrojnost, samo učvršćuje činjenicu o izrazitoj domaćoj proizvodnji vezanoj uz lokalnu tradiciju i prihvaćanje novih uvoznih iskustava.

Uz dvije peći na južnom dijelu radionice, definirano je i nekoliko objekata i pomoćnih sustava koji su služili u radioničkoj proizvodnji. Tako je otkriven sustav kanala za odvod i dovod tekuće vode (SJ 209, D-16,17; E,F-16) izravno iz rječice Dubračine, koja je u antičko doba tekla neposredno uz radionički kompleks. Otkriven je i niz prostorija u kojima su se obrađivale sirovine i izrađivali keramički predmeti. Te su prostorije bile međusobno povezane u jednu veću arhitektonsku cjelinu, a dio njih na južnom dijelu lokaliteta sagrađen je tijekom rane faze radionice, o čemu govore nalazi kasnolatenskih fibula. U mlađim fazama radionica je proširivana prema sjeveru te je mijenjala funkcije određenih prostora. Kraj radioničke djelatnosti, s obzirom na numizmatičke nalaze i analize, za sada se može okvirno datirati u kraj 3. st.

Literatura

Brunšmid 1899 J. Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije, Vjesnik HAD, n.s., sv. IV, Zagreb, 1899: 185.
Lipovac Vrkljan 2005 G. Lipovac Vrkljan, Crikvenica – Igralište, zaštitno probno istraživanje tijekom 2004. godine, AIA, Zagreb, 2005: 73 – 76.
Lipovac Vrkljan 2006 G. Lipovac Vrkljan, Arheološko istraživanje antičkog lokaliteta Crikvenica „Igralište", Vinodolski zbornik, 11, Crikvenica, 2006: 85 – 103.
Lipovac Vrkljan 2007 G. Lipovac Vrkljan, Ad turres, Crikvenica, Crikvenica, 2007.

dr. sc. Goranka Lipovac Vrkljan

Summary

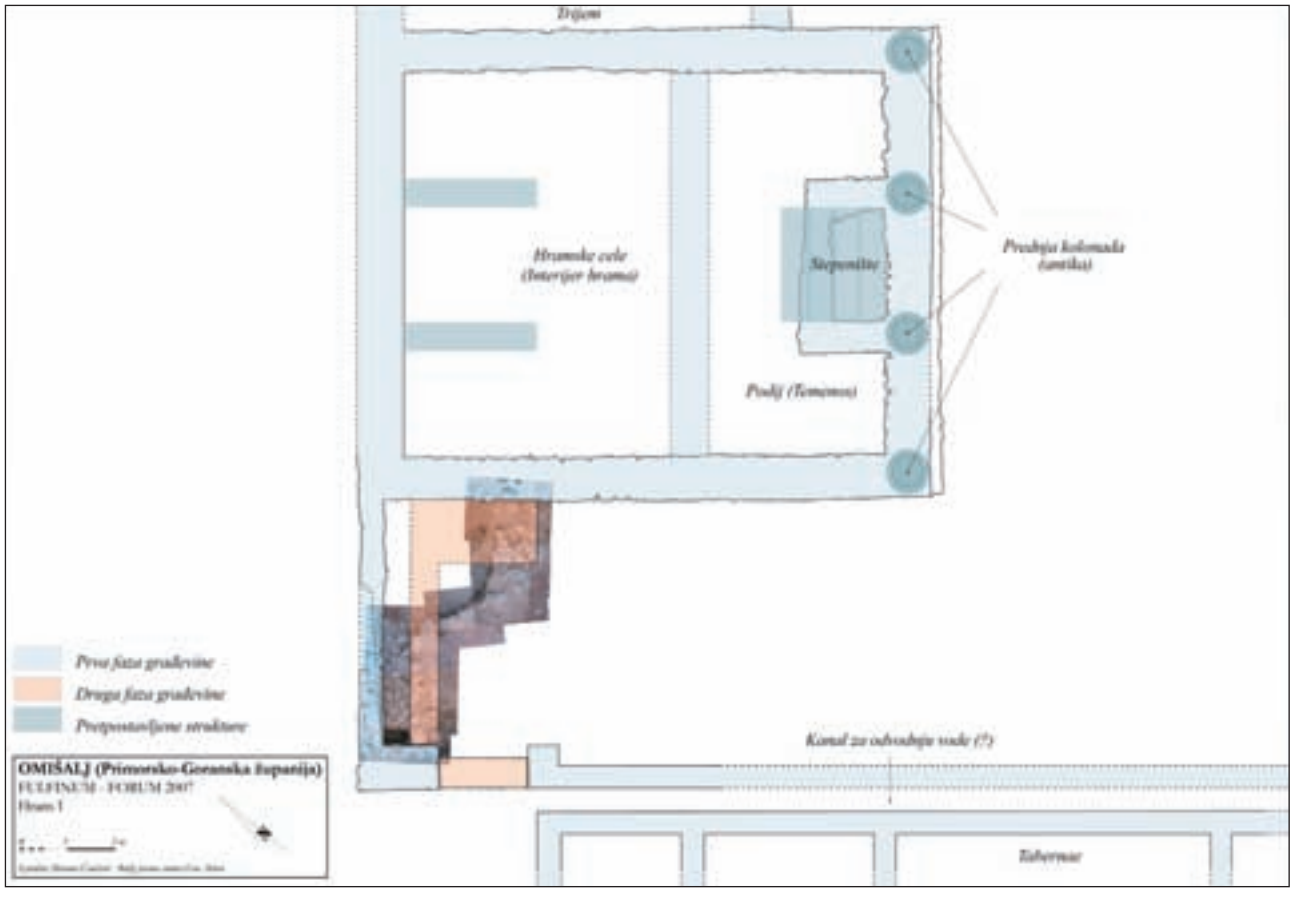
During 2007, there was a second year of systematic archaeological excavations into the Roman ceramic workshop of Sextus Metilius Maximus at the site called Igralište in Crikvenica. The research covered a space of 1880 m^2. The whole space was covered with a 40-cm or so stratum of pottery rubble, which was also used for the drainage of the floor of the workshop. This is a find of about 800 m^3 of ceramic waste that was laid down. On the area investigated to date, three kilns have been discovered, with two of them being completely investigated. Typologically, these kilns are

consistent with the standards of known Roman kilns from the area of Italy, with certain special features conditioned by the kind of ground within which they were built. Since the whole of the workshop is located within a clay pit, the bottom parts of these kilns were buried into the clay itself. In order to remove the danger of the pressure of the clay on the structures, the lower side walls alongside the kilns were structurally reinforced with stone walls. Ceramic objects for household use were found inside the kilns, as well as finds of new types of early imperial amphorae with straight bottoms, showing the special local typological characteristics of the workshop. The workshop in the area Ad turres was at work from the middle of the 1st century AD until the end of the 3rd century.

Redni broj: 150
Lokalitet: *Fulfinum* – forum
Naselje: Omišalj
Grad/općina: Omišalj (otok Krk)
Pravni status: Z-2006 (povijesna urbana cjelina Omišalj)
Razdoblje: A
Vrsta radova: revizijsko iskopavanje

Arheološka istraživanja tijekom svibnja 2007. godine na lokalitetu *Fulfinum* – Forum, napravljena su u okviru programa Arheološki park Mirine – *Fulfinum*. Financijsku potporu dali su Ministarstvo kulture, Općina Omišalj te u manjoj mjeri Primorsko-goranska županija. Voditeljica istraživanja bila je mr. sc. Morana Čaušević-Bully.

Forum grada *Fulfinuma* nalazi se na nenaseljenu području u uvali Sepenu, između dviju industrijskih zona – DINA-e i JANAF-a. Većim ga dijelom pokrivaju pašnjaci i gromače, dok su se od forumskih struktura prije novih istraživanja nazirala dva hrama (prema interpretaciji A. Faber), dio trijema i forumskih taberni. Gotovo sve strukture sačuvane su u vrlo niskoj stopi elevacije, često samo u temeljnoj stopi, osim zapadnog zida južnog hrama, koji doseže visinu i do 3 m. Kako je forumski prostor već bio djelomice istraživan 70-ih godina 20. stoljeća, ponajprije su revidirana ta istraživanja, budući da su dosadašnji rezultati bili objavljeni samo djelomice, bez zadovoljavajućih grafičkih prikaza nalaza *in situ*.
Tijekom revizijskih istraživanja 2006. iznova je očišćen, u svojim vanjskim gabaritima, glavni forumski hram. Istraživanja interijera hrama nastavljena su u 2007. godini. Pokazalo se da je zaista riječ o hramu jednostavna tlorisa, klasična oblika, unutrašnjih dimenzija 8x10 m. Hramska cela (dimenzija 8x5,5 m) vjerojatno je bila podijeljena na tri manje cele, a ispred unutrašnje fasade nalazio se omanji *temenos*, s četirima stupovima u glavnom pročelju. Na prostor podija vodilo je stubište smješteno između dvaju centralnih stupova. U ovoj kampanji napravljen je i detaljan snimak svih zidova hrama, sačuvanih u elevaciji. Zapadni zid, ujedno i najočuvaniji, dokumentiran je samo sa svoje istočne strane, budući da mu

Shematski tlocrt

Zid unutrašnje fasade hrama 1

Zona nakon istraživanja

je plašt sa zapadne strane u potpunosti prekriven gromačom. Istraživanja su nastavljena i u prostoru južno od hrama, odnosno sjeverno od pretpostavljenih gradskih taberni. Prostor je istražen u svojoj punoj širini (5,5 m), dok je u dužini sonda obuhvatila, počevši od zapadnoga forumskog zida, 4 m prema istoku. Utvrđene su dvije faze izgradnje foruma. U prvoj fazi prostor je bio vrlo jednostavno uređen, sa zapadnim i južnim zidom koji su zatvarali čitav forumski prostor. Vrata široka 1,8 m, kojima se ulazilo u forum, smještena su u zapadnom dijelu južnog zida. Oba zida imaju ostatke zidne žbuke. U drugoj fazi, uza zapadni zid foruma te uz južni zid hrama, prislonjen je zid širine 60 cm, koji vjerojatno služi kao temelj za stubište, a vrata su u južnom zidu zazidana. Uza zide pretpostavljenog stubišta utvrđena je i vrlo slaba podnica, sastavljena od tankog sloja vapnene žbuke, izlivene izravno na živu stijenu ili djelomice na crljenicu.

Uz spomenute antičke strukture, čija je pobliža datacija u potpunosti onemogućena zbog pomanjkanja pokretnih nalaza, utvrđena je i oveća jama ispunjena isključivo kamenom. Smještena je u sjeverozapadnom dijelu spomenutog prostora, uništivši time taj dio stubišta. Svi su zidovi dokumentirani u tlocrtu i u elevaciji (osim južnog zida foruma koji je u potpunosti prekriven modernom žbukom iz nedavne konzervacije), a nakon istraživanja zaštićeni su geotekstilom i šljunkom. Vrhovi zidova, nakon pokrivanja tekstilom, dodatno su zaštićeni i slojem vapnene, tzv. „žrtvene“ žbuke. Valja napomenuti da su bure na Kvarneru jake, te se geotekstil položen na zidove u elevaciji najbolje može zadržati na mjestu i tako kvalitetno zaštititi strukture upravo na taj način. Sve dosad istražene zidane strukture bit će konzervirane nakon istraživanja zapadnog dijela foruma, što se očekuje, ovisno o financijskoj potpori, najmanje u roku od dvije godine.

Literatura

Čaušević 2006 M. Čaušević, Les cités antiques des îles du Kvarner dans l'Antiquité tardive – exemples de Curicum, Fulfinum et Apsorus (Antički gradovi kvarnerskih otoka u kasnoj antici – primjeri gradova Curicum, Fulfinum i Apsorus), HAM, 12, Zagreb – Motovun, 2006.

Čaušević-Bully 2007 M. Čaušević, Lokalitet: Fulfinum – Forum, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 290 – 292.

Faber 1975 A. Faber, Fulfinum, rimski grad na Krku, Čovjek i prostor, 270, 22. godina, Zagreb, 1975.

Faber 1977 A. Faber, Fulfinum – antički grad, Arheološki pregled, 19, Beograd, 1977: 77 – 79.

Faber 1981 A. Faber, Luka antičkog Fulfina na otoku Krku, Pomorski zbornik, 19, 1981.

Faber 1982 A. Faber, Omišalj – antički grad Fulfinum i prethistorijska gradina, Arheološki pregled, 23, Beograd, 1982: 66 – 68.

Jurkić 1978 V. Jurkić, Dvije rasprave o fulfinskom natpisu s otoka Krka, Jadranski zbornik, 10, 1976-1978: 610 – 613.

Rendić-Miočević 1974 D. Rendić-Miočević, Novootkriveni Domicijanov natpis o fulfinskom vodovodu, VAMZ, s. 3, VIII, Zagreb, 1974: 47 – 56.

mr. sc. Morana Čaušević-Bully

Detalj zidne žbuke iz prve faze gradnje

Radovi na privremenoj zaštiti lokaliteta

Summary

During 2007, review excavations of the ancient city of Fulfinum were continued, in the area of the forum, which had also been investigated in the 1970s. These investigations covered the southern forum temple, and in a smaller part the space to the south of the temple. It was established that this was a temple of a simple ground plan, of classic form, with the temple cella divided into three small cellae, while in front of the internal facade was a small dais with four columns in the main elevation. A staircase located between the two central columns led to the space of the dais. Alongside the western part of the forum, which is organically connected with the wall of the temple, the second phase of the building placed a staircase and at the same time walled in the door in the southern forum wall. The dating of any of these structures is made impossible by the total lack of any moveable finds. For the moment we can conclude in outline that this is a building of the second half of the 1st century BC, and the 2nd century. All the structures found *in situ* have been primarily protected with geotextile, with gravel and mortar, and the final conservation will be carried out after the close of the investigations of the western part of the forum area.

Redni broj: 151
Lokalitet: Gradina Solin
Naselje: –
Grad/općina: Kostrena
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: probno iskopavanje

Prapovijesna gradina na vrhu brijega Solina iznad uvale Martinšćice na istočnom rubu grada Rijeke (danas u sklopu općine Kostrena) odavna je poznata široj javnosti. Međutim, do sada nisu realizirana probna arheološka istraživanja, pa su se dosadašnje spoznaje temeljile na površinskim prikupljanjima arheološkog materijala ili uvidu u nalaze pojedinih amatera – sakupljača. U razdoblju od 9. ožujka do 3. travnja 2007., nedaleko od vršnog dijela solinskog brijega (na 234 m nadmorske visine) postavljena je probna arheološka sonda, površine iskopa 3,5x3,5 m. Nakon pripremnog uklanjanja raslinja i trave s površine, koje su obavili djelatnici komunalnog društva Cibe, započet je ručni iskop. Radove je vodio Ranko Starac, kustos Arheološkog odjela Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka, uz pomoć arheologinja Tihane Pavlek, Tee Rosić i Jasne Ujčić.

Iskop je trajao do nailaska na matičnu vapnenačku liticu, koja leži na dubini od 55-75 cm od površine tla. Sonda je postavljena u neposrednoj blizini jame koju je prije nekoliko godina načinio sakupljač Nenad Kuzmanović, koji je veći dio svojih nalaza predao muzeju. Posljednja dva radna dana iskorištena su za zatrpavanje sonde, tako da je teren poravnat i doveden u prvobitno stanje. Nakon radova teren je geodetski snimljen radi izlučivanja posebne katastarske čestice kojom se obuhvaća površina arheološkog lokaliteta, te njegove registracije kao kulturnog dobra. Sva je iskopana pokretna arheološka građa oprana te su izdvojeni nalazi za crtanje i fotografiranje. Uglavnom su zastupljeni ulomci (najčešće vrlo usitnjeni) različitih keramičkih posuda (oko osam stotina ulomaka keramike), u znatno manjem broju rukotvorine ili odbitci načinjeni od kremenog rožnjaka, koštane rukotvorine (dubila, šila, spatule) te nekoliko komadića bakrenih predmeta. Prikupljeno je, oprano te nakon sortiranja izdvojeno više od deset kilograma cijepanih, razdrobljenih ili nagorenih životinjskih kostiju. Izdvojeni su samo koštani ostaci prema kojima se mogu odrediti vrste zastupljenih životinja koje su obitavale uz ljude ili su bile rabljene u prehrani. Kosti su poslane na analizu u Veterinarski fakultet u Zagrebu, koja će biti gotova do polovine 2008. godine. Analizom će se dobiti statistički pregled zastupljenih vrsta, s odnosom divljih i udomaćenih životinja, što je vrlo važan podatak za određivanje načina života prastanovnika Kostrene. Bit će analiziran i bakar pronađen na Solinu. Pronađen je malen bakreni šiljak (to je drugi predmet tog tipa do sada pronađen na Solinu) te ulomak bakrene šipke pravokutna presjeka (možda dijela narukvice), uz još nekoliko mrvica bakra. Analiza metala pokazat će moguća izvorišta rude, koja se tada vadila u veoma udaljenim područjima.

Zanimljiva je vrlo mala zastupljenost tragova morskih organizama na Solinu – prikupljeno je nekoliko desetaka usitnjenih ljuštura od nekoliko vrsta morskih školjaka i puževa. Unatoč pažljivu pregledu, nisu uočene riblje kosti. S druge strane, već površinskim pregledom te iznova unutar arheološkog sedimenta pokusne sonde pronađeno je više oblutaka od vapnenca, probušenih prirodnim djelovanjem prstaca. Jednaki se obluci i danas mogu uočiti na žalu u uvali Žurkovu u podnožju Solina. Obluci su različitih veličina, a mogli su služiti kao utezi za napinjanje užeta kojima je štićen biljni krovni pokrov od naleta vjetra. Manji obluci bili su rabljeni za napinjanje niti tijekom tkanja. Neprobušeni primjerci morskog ili potočnog šljunka najčešće su rabljeni kao grijači vode pri ognjištima, kao oružje u praćkama ili kao satirači za usitnjavanje i drobljenje plodova i žitarica. Ulomci pješčenjaka pripadaju dijelovima ručnih žrvnjeva, a na Solin su donošeni iz doline draškog potoka.

Prije ovogodišnjega probnog arheološkog istraživanja, nekoliko je sakupljača na raznim položajima sakupilo po

više stotina probranih ulomaka različitih posuda. Između pojedinih amaterskih iskopnih sondi udaljenost je veća od stotine metara, a keramički nalazi posjeduju gotovo istovjetne karakteristike. Treba napomenuti da je područje Solina devastirano najviše iskopom i sadnjom borova u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, a velik dio obodnih dijelova gradine prošaran je iskopima rovova, te bunkerima i pomoćnim betonskim objektima za smještaj vojske. Tijekom Drugoga svjetskog rata vojska je načinila i pristupnu kolnu cestu koja dijelom prelazi ostatke vanjskoga obrambenog suhozidnog bedema, pa je linija izvornog bedema dijelom poremećena i prekopana. Zbog strmine i tisućljetnih erozijskih procesa, sipak materijal i zemlja pomiješana s arheološkim ostacima ispirana je i taložena na niže terase, a arheološki sloj tla bit će najdeblji upravo uz unutrašnje lice obodnog bedema, koji je sprječavao dalje ispiranje tla. U kontaktima s nekolicinom privatnih sakupljača stečen je uvid u arheološke nalaze, pa je dio nalaza već fotografiran, iscrtan i objavljen. Riječ je o posudama iz razdoblja razvijenoga brončanog doba i početne etape kasnoga brončanog doba (drugog tisućljeća prije Krista). Tom razdoblju za sada se može pripisati izgradnja obodnog bedema, danas vidljivog kao razrušenog i sniženog nasipa od lomljenog kamena, sačuvanog u duljini većoj od 200 m. Moguće je da je gradnja bedemske kameno-drvene konstrukcije započela mnogo prije, još tijekom neolitika, no to će trebati dokazati rezultatima istraživanja segmenata bedema i njegovih temeljnih struktura. Arheološki nalazi iz ranoga, razvijenog i kasnog brončanog doba nalaze se kapljičasto rasuti po površini gradine, barem prema uvidu u vrstu površinskih nalaza i taložina tla vidljivog u jamama i rovovima. To znači da je tijekom posljednjih dvaju tisućljeća stare ere gradinu povremeno rabio manji broj ljudi. Obilježja keramike odgovaraju nalazima s nekih drugih do sada sondiranih lokaliteta, poput Gradine na Crnom Vrhu kod Praputnjaka, Gradine na Čelu u Jadranovu, gradine na Soplju iznad Dramlja itd. Nasuprot uvale Martinšćice izdiže se strm brijeg Vežica, s ostacima prapovijesne gradine Sveti Križ, na kojoj se nailazi na ulomke isključivo željeznodobne liburnske keramike. Sveti Križ je opsegom manja i lakše branjiva gradina, koja je liburnskoj zajednici bila prihvatljivija i strateški pogodnija od Solina.

Glavnina pokretnih nalaza sa Solina može se pripisati razdoblju neolitika, odnosno ranog eneolitika. Tu sliku pružilo je i posljednje sondažno iskopavanje. Osnovni problem u analizi nalaza ostaje i dalje otvoren, a to je pouzdana stratifikacija taložina tla, na temelju koje se može načiniti kronološka raščlamba sedimenata i njihovih sastojina. Iskapanjem i prikupljanjem nalaza unutar naslaga humusa, u sondi su izdvojena tri sloja taložina. Prvi, površinski sloj sastoji se od tamne zemlje pune ugljenog trunja od posljednjeg požara, s tek nekoliko ulomaka keramike i sitnim kamenjem. Slijedi sloj ilovaste mrko-sive do tamno smeđe zemlje, pomiješane sa sitnim kamenjem. Treći sloj sastoji se od mrljastih tragova nanesene sterilne sivo-žute ilovače kojom je bila poravnata matična litica, a jednakom ilovačom pomiješanom s oštrim kamenom popunjene su škrape u litici. Uz samu liticu nađena je šupljina koja čini ostatak jazbine zečeva ili jazavaca koji su izmiješali naslage. Nije bilo tragova recentnog materijala, odnosno otpadaka iz posljednjih dvaju tisućljeća, a već 10-ak cm dubine od površine tla javlja se ravnomjerno izmiješan keramički materijal koji prema svom vremenu nastanka i uporabe nije mogao biti istodoban, odnosno pripada vremenskom rasponu većem od tisuću godina. Primjerice, jedan ulomak kultne posude (žrtvenika ili ritona) pronađen je na dubini od 15 cm od površine tla, a drugi ulomak od istovjetne posude zatečen je na 60 cm dubine. Spomenuti nalazi kultnih posuda ukrašeni su duboko urezanim cik-cak ornamentima i spiralno zavijenim linijama, te pripadaju kućnom oltaru, odnosno žrtveniku iz razdoblja razvijenog neolitika (Danilskom kulturnom kompleksu), s mogućim trajanjem forme predmeta i održavanja istovjetnog kulta plodnosti zemlje i u mlađem neolitiku, za trajanja sjevernojadranskog regionalnog tipa hvarske kulture. Razvijenom i kasnom neolitiku pripadaju ulomci zdjela s kratkim, lučno prema unutra uvijenim vratom, ukrašenim urezanim različitim geometrijskim ornamentima, poput snopova usporednih linija koje prate obod, valovitim i girlandoidnim motivima, cik-cak motivima, ponekad kombiniranima s nizovima točkastih uboda ili urezanim kratkim crticama. Među stotinama ulomaka (čija statistika oblika i motiva prikazanih na ukrašenim posudama slijedi) izdvaja se svega nekoliko ulomaka zdjelica finije izradbe, s tragovima premaza mrkom ili crnom bojom, te crvenom bojom koja se otire. Ti predmeti uvezeni su s južnojadranskog priobalja. Sva je ostala keramika vrlo grube izrade, načinjena od slabo pročišćene zemlje, pune primjesa drobljenog kalcita ili vapnenca, što odaje njeno lokalno podrijetlo. Prevladavaju ulomci lonaca većih dimenzija, grube izrade, slabo pečenih na otvorenoj vatri, koji su atipičnih oblika. Dio lonaca grube izrade ima unutrašnje i vanjske stijenke ogrubljene tzv. metličastim prevlačenjem. Metličasta keramika na području Kvarnera i Istre javlja se već tijekom razvijenog neolitika, da bi se sve više rabila tijekom eneolitika. Solin je prvi poznat lokalitet otvorena tipa na Kvarneru s pojavom tog tipa keramike, koji se na gornjem Jadranu uglavnom vezuje uz nosioce tzv. brionske kulture, no ta pojava u obradi stijenki keramike ima mnogo dulje trajanje i dublje, svakako regionalno i autohtono ishodište. Definiranje toga kulturnog kompleksa i dalje je otvoren arheološki problem. Međutim, kroz čitav sediment pojavljuju se ulomci keramičkih posuda (najčešće koničnih zdjela s niskim uvrnutim vratom te lončića i zdjelica) s različitim urezanim ili užlijebljenim linearnim geometrijskim motivima, koji su kombinirani s usporednim

Položaj probne arheološke sonde tijekom radova (foto: R. Starac)

nizovima točkastih uboda načinjenih različitim zašiljenim alatom. Takva se keramika atribuira u razdoblje ranog eneolitika, a srodna je kompleksu lasinjske kulturne skupine u kontinentalnom zaleđu, s nekim elementima badenske kulture. Još jedna posebnost javlja se na Solinu, do sada nezabilježena na kvarnerskim gradinama. To je masovna pojava različitih primjeraka keramičkih cjediljki. Cjediljke su inventar stočara, koji su uz ognjišta kiselili mlijeko i pravili sir. Riječ je o tehnološkoj inovaciji koja potječe od stepskih naroda prednje Azije, preko istoka Europe pristigloj do Kostrene početkom bakrenog doba. Primjerci koji se nalaze u kontekstu ranobrončanodobnih kultura srednje Dalmacije i zaleđa su mlađi. Treba napomenuti da na tom iskopnom položaju nije pronađen ni jedan ulomak ranobrončanodobne keramike cetinskoga kulturnog kompleksa.

Završetkom iskopa nataloženoga kulturnog sloja došlo se do ravne, djelomice priklesane vapnenačke litice, odnosno izvorne hodne površine. Ona je mjestimice bila poravnata s nekoliko centimetara debelim nanosom žućkaste sterilne ilovače, donesene iz doline draškog potoka. Nema sterilnog zemljanog sloja, a vrsta nalaza i obilježja tla upućuju na činjenicu da se sondom zašlo u prostor između kuća na umjetno poravnatim terasama koje su pratile konfiguraciju obronka brijega okrenuta suncu. Međuprostor je stoljećima bio rabljen kao odlagalište otpadaka. Nisu pronađeni tragovi ognjišta ili radioničkih prostora. Odbacivanje otpadaka iz obližnjih kuća na terasama prestalo je već tijekom ranog eneolitika na položaju navedene sonde. Rahlost i humoznost taložina bili su pogodnim ambijentom za boravak spomenutih zečeva ili jazavaca, koji su dodatno usitnili i ispremiješali taložine. Među stotinama ulomaka nagorenih i razdrobljenih životinjskih kostiju sakupljeni su primjerci koštanih rukotvorina, poput šila i spatula, s tragovima dugotrajne uporabe. Od ostalih predmeta izdvaja se desetak primjeraka oruđa od cijepanog kremenog rožnjaka, najčešće vrlo malih dimenzija. Kremena sirovina lokalnog je podrijetla, iz flišne udoline Draškog potoka ili Grobničkog polja.

U sljedećoj fazi istraživanja postojeća iskopna površina produžit će se na rub terase, kako bi se utvrdili tragovi suhozidnog podzida i barem jedan bočni zid susjednog objekta, nepovratno devastiranog nekoliko metara istočno udaljenim amaterskim iskopom i rovom iz Drugoga svjetskog rata. Uz unutarnje lice glavnog bedemskog opasača bit će postavljena još jedna probna sonda, na dijelu bedema pregrađenog tijekom kasne antike ili ranog srednjeg vijeka, što se naslućuje prema tragovima kamena vezanog vapnenim mortom. Istraživanja na Solinu razvijat će se u tri smjera. Prvi zadatak jest definiranje kronološkog i kulturološkog međuodnosa neolitičkog i eneolitičkog naselja. Drugi zadatak sastoji se od analize tragova brončanodobne faze u životu naselja i njegove uloge u izgradnji bedema. Treći zadatak sastoji se od ispitivanja tragova iz kasnoantičkog ili ranosrednjovjekovnog doba, kada su dijelovi stare prapovijesne fortifikacije iznova rabljeni i dijelom obnovljeni u nemirnim stoljećima između sutona antike i dolaska Hrvata.

Literatura

Matejčić 1982 R. Matejčić, Trsat od davnih do današnjih dana, Rijeka, 1982.

Matejčić 1985 R. Matejčić, Arheološki nalazi u Rijeci i okolici, Dometi, 4-5, Rijeka, 1985.

Rački 1934 A. Rački, Povijest grada Sušaka, Sušak, 1934.

Starac 2002 R. Starac, O tragovima najstarijih ljudskih staništa u Rijeci i okolici, Zbornik Sveti Vid, VII, Rijeka, 2002.

Starac 2005 R. Starac, Solin u Kostreni, Gradina kod Praputnjaka i Gornji grad u Bakru – Prve spoznaje o početku naseljavanja prema analizi pokretnih arheoloških nalaza, Bakarski zbornik, 10, Bakar, 2005.

Starac 2007 R. Starac, Arheološko istraživanje na gradini Solin povrh Martinšćice u Kostreni – izvještaj o tijeku i rezultatima radova u 2007. godini, Zbornik Katedre Čakavskog sabora Kostrena, II, Kostrena, 2007.

Stražičić 1996 N. Stražičić, Prilog poznavanju pretpovijesnih gradina u okolici Bakra, Bakarski zbornik, 2, Bakar, 1996.

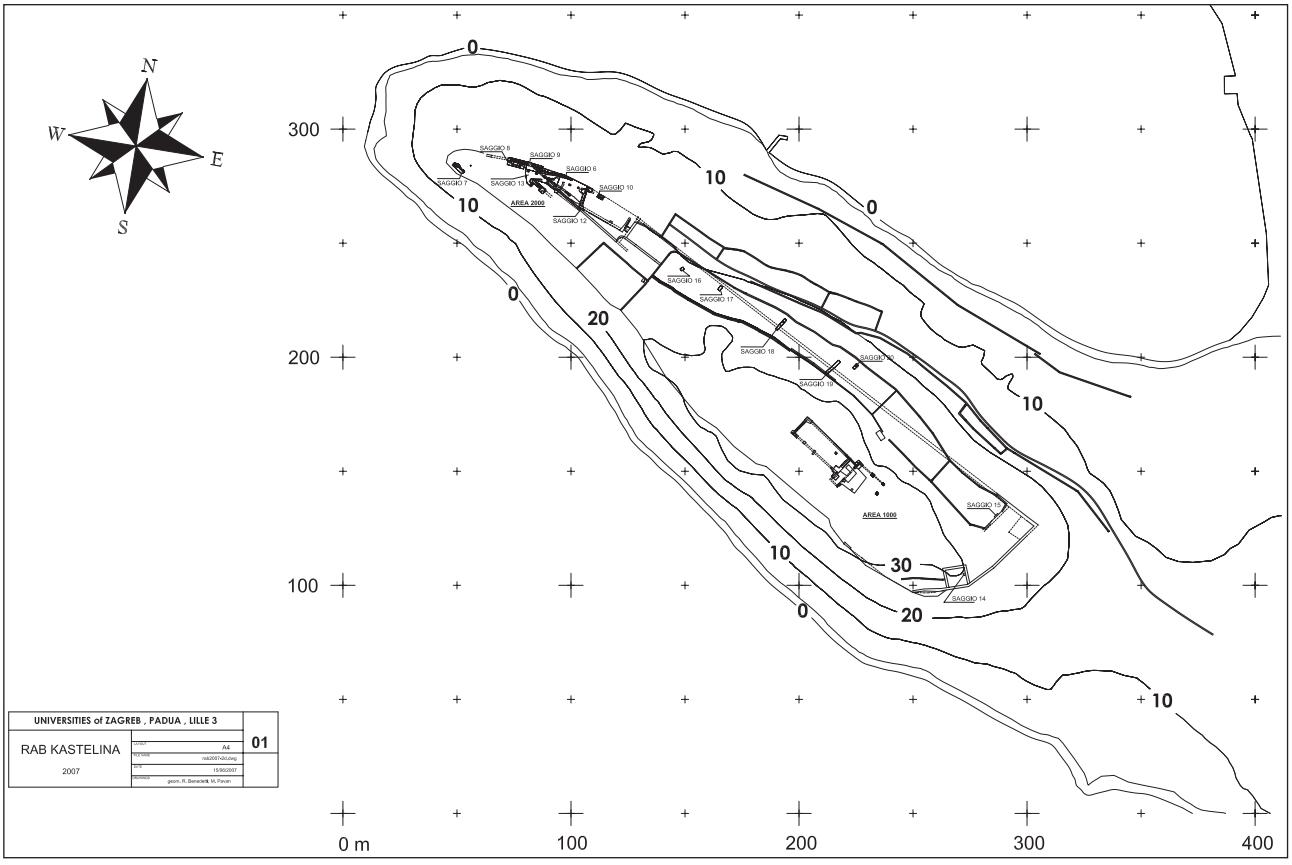
Ranko Starac

Summary

The prehistoric hill fort on the top of Solin hill above the bay called Martinšćica on the eastern edge of the city of Rijeka (today in the municipality of Kostrena) has long been familiar to the general public. But to date there have been no test dig archaeological excavations, and the knowledge about it to date has been based on surface collections of archaeological materials or an inspection of the finds of some amateur collectors. With a trial test pit done in spring 2007 on a plateau inside the space girt by ramparts it was established that there were moveable archaeological finds deposited by being thrown from a place of the settlement positioned several metres to the east, which has been unfortunately dug over in amateur campaigns. The sedimented dark brown humus earth mixed with small stones contains numerous fragments of developed and late Neolithic and Aeneolithic ceramics, and burned animal bones. Among the finds laid down in a long period of time on the flat limestone cliff partially covered with a silted thin stratum of sterile clay objects of stone and bone handicrafts and several items of copper, particularly of a small copper point were found. Study of the finds and analysis of the osteological material found are in progress. Solin is now the first recorded large open habitat of the Neolithic-Aeneolithic period in the area of Rijeka.

Redni broj: 152
Lokalitet: Kaštelina
Naselje: Kampor
Grad/općina: Rab (otok Rab)
Pravni status: P-833
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: sustavno istraživanje, konzervacija

Tijekom lipnja 2007. provedena je treća, trotjedna kampanja arheoloških istraživanja na području rta Kašteline na otoku Rabu. Stručni voditelj istraživanja je prof. dr. Miljenko Jurković, a istraživanja te cjelokupan projekt vodi Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu, u suradnji sa Sveučilištem u Padovi (prof. dr. G. P. Brogiolo) te Sveučilištem Lille 3

Kaštelina, situacijski plan s ucrtanim sondama (izradili: R. Benedetti, M. Pavan)

(prof. dr. J. Arce) i Konzervatorskim odjelom u Rijeci. Na projektu surađuju Iva Marić (MIC za kasnu antiku i srednji vijek) i Alexandra Chavarria (Sveučilište u Padovi), a u arheološkim istraživanjima sudjelovali su studenti s triju sveučilišta. Istraživanja je financiralo Ministarstvo kulture, a dio sredstava osigurali su strani partneri.

Tijekom prvih dviju kampanja istraživanja poluotoka Kašteline, koji se u literaturi spominje kao jedna od postaja na plovnom putu duž istočne obale Jadrana u doba Justinijana (Tomičić 1989), utvrđeno je da se ondje prostirala antička *villa maritima* iz doba kasnoga rimskog carstva koja je potom, najvjerojatnije u vrijeme kasne antike ili ranoga srednjeg vijeka, fortificirana (Jurković, Marić 2006; Jurković, Marić 2007). Cilj ovogodišnje kampanje bio je nastavak dokumentiranja struktura te izrada precizne dokumentacije uz uporabu totalne stanice, proširenje istraživanja sektora 2000 (prostrana terasa sjevernog dijela poluotoka), te nastavak istraživanja u sektoru 1000 koji zauzima središnji najviši dio poluotoka. Na području sektora 1000 nastavljena su arheološka istraživanja građevine II (prostorija A, približnih dimenzija 26,5x9,6 m) radi pojašnjena njezine artikulacije te prislonjenih joj struktura koje se pružaju u smjeru istoka. Zbog konfiguracije terena i erozije tla, tim je zidovima tek bilo moguće utvrditi smjer pružanja te aproksimativnu širinu (između 60 i 80 cm). Zasad je nemoguće reći je li riječ o strukturama koje su služile kao podzid terasi ili dvorištu koje se prostiralo ispred prostorije A. Rijetki površinski nalazi kockica mozaika, ulomaka keramike i jednoga kasnoantičkog novčića nisu dovoljno indikativni da bi pridonijeli dataciji otkrivenih struktura. Tek će nastavak istraživanja omogućiti preciznije spoznaje o građevinama na tome dijelu Kašteline, utvrđivanjem njihove kronološke sekvence i funkcija te veza sa strukturama otkrivenima u zoni 2000, koje zasad nije moguće ponuditi.

Najzanimljivije nalaze dala su istraživanja sektora 2000, gdje se prostirala antička vila. U tome sjevernom dijelu lokaliteta, na prvoj od triju terasa kojima se teren spušta prema uvali Miralu, najviše je sačuvanih struktura u elevaciji, te su identificirane dvije poluukopane prostorije, A (približne

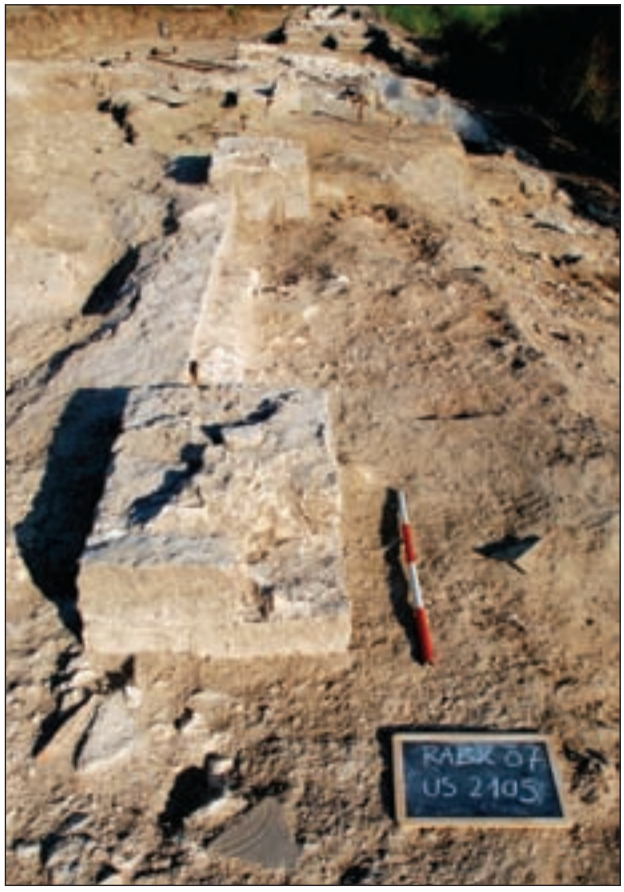
Kaštelina, sektor 1000 – pogled na zidove 103 i 105 (foto: I. Marić)

Kaštelina, sektor 2000 – tlocrt (izradili: R. Benedetti, M. Pavan)

dimenzije 16,5x7,5 m) i C (približne dimenzije 16,5x6,75 m), koje se protežu smjerom SZ-JI i odijeljene su hodnikom B (širine 2,4 m). Sjeverno od prostorije C naziru se zidovi koji bi mogli pripadati istomu kompleksu. U jednoj od dviju manjih sondi (1x1 m), otvorenih uz sjeverni zid prostorije A (širine 1,1 m), pronađen je jednobojan podni mozaik. Podaci dobiveni tijekom prvih triju kampanja istraživanja dopuštaju iznošenje nekih hipoteza.

Iskopavanje u produžetku sjevernoga dijela sektora, na površini od oko 250 m^2, koje obuhvaća četiri probne sonde iz 2006., osim što je dalo brojne nalaze keramike te nekoliko

Kaštelina, sektor 2000 – zidani piloni II. faze antičke vile (foto: A. Chavarria)

komada novaca, omogućilo je postavljanje pretpostavke o četirima fazama kompleksa: dvjema iz rimskoga doba, jedne postrimske, skromnih struktura, i na kraju postupno pretvaranje prostora vile u obradivu površinu. Ove godine odlučeno je da se dio radova provede strojnim iskopom, kako bi se ubrzalo uklanjanje sterilnih slojeva zemlje. Ti su nasipi (50 do 70 cm) uklonjeni uz arheološki nadzor. Daljnja istraživanja provedena su ručnim iskopom.

I. faza: Rano Carstvo

Toj prvoj fazi pripadaju razne zidane strukture i kanalizacija s tegulom s pečatom, sačuvanom *in situ*, koji se mogu datirati između I. i II. stoljeća nove ere, što potvrđuju dvije prostorije (D i F).

II. faza: 3. – 4. stoljeće

U toj je fazi vila doživjela strukturalne promjene i izgrađene su nove prostorije različite orijentacije. Prvobitan oblik i unutrašnji raspored vile djelomice je uništen, što dokazuje prisutnost žbuke sa zidova i stropova u urušenome sloju. Sagrađen je dugačak zid koji je činio sjeverni i zapadni perimetar nove građevine. Paralelno s tim perimetralnim zidom nađeno je sedam zidanih pilona postavljenih na tri metra udaljenosti jedan od drugoga. Prostorija D imala je popločenje u *opus signinum* koje je mjestimice dobro očuvano. Različitu orijentaciju u odnosu na zide prethodne faze imaju i prostorije A, B i C, koje se nalaze na istočnome prostoru sektora. Prostorije A i B imale su mozaičke podove od velikih tesera od bjelkastoga vapnenačkog kamena, od kojih su sačuvana *in situ* tek dva ulomka manjih površina. Napuštanje i uništenje vile te urušavanje građevine dokazuje materijal iz urušenoga sloja i dijelovi krova koji su pronađeni između zidanih pilona. Pronađeni nalazi, među kojima je keramika iz 5. stoljeća i brojni novci iz 3. stoljeća, datiraju kraj vile u širok vremenski raspon kasne antike.

III. faza

U različitim dijelovima sektora 2000 otkriveni su zidovi sagrađeni potpuno različitom tehnikom u odnosu na one iz prethodnih razdoblja (kamenje malih dimenzija povezano s malo žbuke i zemlje nepravilno posloženo ili suhozid) i tragovi građevina od nekvalitetnih materijala, sagrađenih nakon uništavanja opisanih zidova. U nedostatku dokaznoga materijala ne može se sa sigurnošću interpretirati funkcija i kronologija tih struktura.

Napuštanje kompleksa tijekom kasne antike zasada nije moguće točno vremenski odrediti. Područje istraženo tijekom posljednjih godina može se označiti kao pomoćne (gospodarske) prostorije vile. U ovome trenutku ne postoje podaci koji bi potvrdili postojanje utvrđenja bizantske epohe, kako se pretpostavljalo. Buduća istraživanja trebala bi omogućiti rješavanje kronologije različitih faza rimske vile, ubikacije i određenje opsega *pars urbana* vile, kao i načina i vremena njezina napuštanja te kronologije i prirode postrimskih faza – pri čemu se također nameće i pitanje eventualne pregradnje vile u bizantsko utvrđenje, na što upućuje prethodna historiografija.

Literatura

Jurković, Marić 2006 M. Jurković, I. Marić, Lokalitet: Kaštelina, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 264 – 266.

Jurković, Marić 2007 M. Jurković, I. Marić, Lokalitet: Kaštelina, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 292 – 294.
Tomičić 1989 Ž. Tomičić, Arheološka svjedočanstva o ranobizantskom vojnom graditeljstvu na sjevernojadranskim otocima, Prilozi IAZ, 5-6, Zagreb, 1989: 29 – 53.

prof. dr. sc. Miljenko Jurković
mr. sc. Iva Marić

Summary

During 2007, the third campaign of archaeological research into Kaštelina Point on the island of Rab was carried out. This year's campaign was aimed at continuing the documentation of the structures and the drawing up of precise documentation with the use of the whole of the area, expanding the investigation into sector 2000 (a spacious terrace on the northern part of the peninsula) and a continuation of research in sector 1000, which occupies the central, highest, part of the peninsula. The most interesting finds were provided by research into sector 2000. In this northern part of the site, most of the preserved structures are in the upper portion, and two semi-buried rooms A and C have been discovered; they extend in a NW to SE direction and are divided by corridor B. North of room C it is possible to make out walls that might belong to the same complex. The data obtained during the first three excavation campaigns allow these considerations to be put forward. The site Kaštelina can be determined, at least as far as sector 2000 is concerned, to the Antique period, as a maritime villa located on high ground. The villa shows two construction phases. The first is the 1st-2nd century phase, while in the second, later phase, of the 3rd century, there was a considerable enlargement of the whole complex. It is impossible to determine precisely the time in Late Antiquity when the complex was abandoned. The area explored in the last few years can be described as auxiliary or farm and utility areas of the villa. At this moment there are no data to confirm the existence of fortification of the Byzantine period, as was earlier hypothesised. Future research should be able to solve the chronologies of the different phases of the Roman villa, the precise location and determination of the extent of the *pars urbana* villa, as well as the manner and time in which it was abandoned, the chronology and nature of the post-Roman phases. Naturally the question will arise as to the possible rebuilding of the villa into a Byzantine fort, which is suggested by earlier historiography.

Redni broj: 153
Lokalitet: Klana – utvrda Gradina
Naselje: Klana
Grad/općina: Klana
Pravni status: P-1614
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Na području srednjovjekovne klanjske Gradine, kontinuirani arheološko-konzervatorski radovi traju od 1996., nakon pripremne faze čišćenja i prvih sondažnih iskopa načinjenih 1995. godine. Od 1996. s različitim intezitetom, ovisnim o prilivu financijskih sredstava, radove vodi arheolog Ranko Starac iz Arheološkog odjela Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja u Rijeci. Nova sezona radova provedena je od 24. rujna do 19. listopada 2007. godine. Arheološki nadzor obavila je arheologinja Jasna Ujčić iz Rijeke, a konzervatorski nadzor Mia Rizner iz Konzervatorskog odjela u Rijeci. Ručni iskop obavili su djelatnici građevinske tvrtke Obrt Zdenko Jugo. Investitor je bilo Društvo za povjesnicu Klana.

Nakon prvih nekoliko godina tijekom kojih su radovi bili koncentrirani na sjeveroistočne dijelove perimetralnog bedema kaštela s kolnim ulazom i ugaonim kulama, jezgru utvrde s višekratno pregrađivanim i dograđivanim palasom te stambene prostore u podgrađu palasa, nastavljeno je čišćenje s konzervacijom ostataka preostalih dijelova bedemskog prstena s ugaonim kulama. Glavnina pokretnog arheološkog materijala pronađena je unutar prostorija najstarijeg, naknadno zazidanog ulaznog koridora u kaštel, te unutar prostorija palasa, kao i na istočnom obronku između palasa i stambenih objekata u kojima je bila smještena posada. Tijekom otkopavanja pojedinih dionica bedema nije pronađen spomena vrijedan arheološki materijal, no tijekom 2007. došla je na red površina strmog obronka između palasa i jugozapadne ugaone kule, gdje su očekivani pokretni arheološki nalazi. Riječ je o obronku nastalom obrušavanjem kameno-zemljanog materijala s južnog ruba palasa, koji nije ispiranjem krševita tla iscurio niz padinu brijega, već je zadržan smjerom pružanja zapadnog kraka perimetralnog, u dijelovima dobro očuvanog i kvalitetnog, u dvije gradbeno-kronološke etape zidanog bedema. Nakon terenskog istraživanja, sva pokretna građa predana je voditelju istraživanja u Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja na dalju obradu. Opran je i sortiran obilan keramički materijal, očišćeni su nalazi od metala, izdvojena je građa za crtanje i buduću objavu.
Tijekom proteklih radova dovršeno je čišćenje i iskopavanje debelog nanosa zemlje i urušenog kamenja na potezu obodnog bedema od jugozapadne klinaste ugaone kule (konzervirane tijekom prethodnih radova) do male zaravni uz naknadno zazidan pješački ulaz u kaštel. Dionica bedema od klinastog ugaonog bastiona do vanjskog ugla središnjeg sklopa obrambene kule, odnosno palasa, građena je u jednom dahu, od fino slaganoga poluobrađenog lokalnog vapnenca, najčešće velikih dimenzija blokova. Taj dio bedema pripada etapi ojačanja i proširenja područja utvrde na južni obronak u podnožju palasa, prosječne širine zida 1,30-1,40 m. Dionica zapadnog obodnog zida palasa, od vanjskog ugla palasa u smjeru zapada i spomenutog zazidanog pješačkog ulaza, prilikom spomenute dogradnje početkom 17. st., izvedena je dozidavanjem kamenih blokova uz vanjsko lice starijeg zida utvrde, građenog tijekom 15. st. Međuprostor obronka između spomenute dionice bedema i bočnog zapadnog zida palasa sa središnjom kulom vrlo je strm, ispunjen raspuklim gromadama kamena na škrapastoj litici. Pristup pješačkom ulazu preko tog krševitog međuprostora zapriječen je poprečnim zidom, koji u dijelu kontakta s vanjskim bedemom lučno zakreće tvoreći malu polukulu. Spomenuti poprečni zid sačuvan je samo u tragovima, kao

i spomenuta polukula, a pripadaju obrambenom sklopu građenom u vremenu funkcioniranja pješačkog ulaza u kaštel, tijekom 15. i 16. st., da bi isti ulaz bio zazidan za turskih opsada Gradine, a u potpunosti negiran dogradnjom i podebljavanjem bedemskog opasača početkom 17. st. Iskopani kameno-zemljani materijal odlagan je na površinu strmog, otprije pregledanog obronka u smjeru istočne ugaone klinaste kule. Dio otkopanog zemljanog materijala deponiran je niz obronak zapadno od vanjskog lica netom istražene dionice bedema, kako bi se isti materijal iskoristio za uređenje pristupačne šetnice do zaravni ispred zazidanog pješačkog ulaza u kaštel.

Tijekom radova identificirano je osam stratigrafskih jedinica koje se odnose na odlike zatečenih taložina od površine tla do matične vapnenačke litice. Zbog izrazito neravna tla iz kojeg izviruju veliki blokovi kamena i stijene, taloženje naslaga je vrlo nepravilno i neujednačeno, a naslage su koso položene i prate strminu obronka. Sve taložine nastale su dugotrajnim procesom odbacivanja otpadaka (pepela, ostataka prehrane, razbijenog posuđa i drugog sitnog inventara) iz prostora kuhinje u sklopu palasa na vršnom dijelu utvrde. Dio naslaga trajno je poremećen procesom erozije, a osobito tijekom lomljenja i vađenja građevnog kamena u 19. stoljeću, radi izgradnje ili obnove naselja u podgrađu. Veliku štetu načinilo je i korijenje stabala crnog bora, sađenog u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, kao i iskopi rovova i grudobrana iz Drugoga svjetskog rata. Slijedi opis taložina:
SJ 001 – površinski sloj trave i šute, debljina mu varira od 10 do 50 cm, a u pravilu je sterilan, odnosno bez arheoloških nalaza. Sloj je obuhvaćen površinom uz unutrašnje lice bedema, iskopane u duljini od 12,50 m, širine do 5,50 m.
SJ 002 – sloj vrlo tamne zemlje, izrazito ispunjen arheološkim materijalom (keramikom, nagorenim kostima, morskim školjkašima i puževima, metalnim predmetima, komadićima staklenih posuda i prozorskog stakla. Debljina mu se kreće od svega 2-3 cm, do najviše 15 cm. Taložina je zatečena na površini od 6x5,50 m. Sloj je nastao čišćenjem ognjišta i kuhinjskog inventara iz kraja 16. i prvih desetljeća 17. st.
SJ 003 – sloj čvrsto nabijene crvene ilovače, debljine do 20 cm, koji je zatečen u jednoj škrapi između stijena u rovu uz unutrašnje lice iskopane dionice bedema, koji se ondje nalazi ispod SJ 005. Bez nalaza.
SJ 004 – sloj svijetlo smeđe zemlje, pune oštrog lomljenog kamenja, koji se nalazi povrh neravne površine matične litice. U pravilu je taj sloj sterilan, nejednake je debljine, a prostire se čitavom iskopnom površinom (12,50x5,50 m). U njemu je posljednjeg radnog dana pronađen brončani novac cara Maksencija.
SJ 005 – izrazit kulturni sloj, sastoji se od masne tamno smeđe zemlje, prepun pokretnog arheološkog materijala. Javlja se na cijeloj površini iskopa, a debljina mu varira od 20 do 50 cm. Iznad njega su SJ 001 i 002, a ispod njega leže SJ 003, 004, 006, 008. To je glavni arheološki sloj, koji sadrži ostatke odbačene tijekom širega vremenskog raspona od 12. do kraja 16. st.
SJ 006 – sloj narančaste zemlje s primjesama ilovače, pun sitnog kamenja. Javlja se djelomice ispod sloja 005, podno njega je sloj 004. Ispunjen je pokretnim arheološkim materijalom, istovjetnim s građom iz sloja 005, odnosno osim obilježja zemlje, nema naznaka kronološke distinkcije.
SJ 007 – sloj žućkastog pijeska i vapnene žućkaste šute, ispod SJ 001 i 002, na ograničenoj površini, bez arheoloških nalaza. Vjerojatno je riječ o otpadu odbačenom prilikom nekoga građevinskog zahvata na južnom dijelu palasa.
SJ 008 – sterilna matična litica koja se pruža cijelom površinom iskopa.

Među pokretnim arheološkim nalazima brojnošću se izdvaja keramički materijal, odnosno stotine ulomaka od različitih primjeraka sive do mrko sive, na kolu načinjene ognjišne keramike, uglavnom lonaca za kuhanje i spremanje tekuće hrane. Dominiraju primjerci načinjeni

Tlocrt utvrde Gradina u Klani, označen položaj arheološkog istraživanja u 2007. godini (foto: J. Ujčić)

Pogled na vanjsko lice novoistražene dionice obodnog bedema (foto: J. Ujčić)

između 15. i početka 17. st., kada je posada kontinuirano boravila na Gradini. Rijetki su ulomci nešto starije, vrlo krhke i grube keramike, ukrašene urezanim i ispreplетenim valovitim linijama te plastično istaknutim rebrastim trakama ispunjenima utisnutim udubljenjima, koja se može pripisati razdoblju između 13. i 15. st. U grubu ognjišnu keramiku spadaju i brojni ulomci keramičkih peka. Među uvezenom robom ističu se ulomci glazirane i oslikane keramike, odnosno zdjela, pladnjeva, vrčeva i šalica načinjenih u radionicama Veneta, Faenze i Derute. Pojedini primjerci dekorativne keramike i tanjura pripadali su inventaru stolnog posuđa bogatijih povremenih stanara Klane, poput feudalnih gospodara i njihovih službenika. Među keramičkim inventarom zastupljeni su ulomci dekoriranih pravokutnih ploča pećnjaka s kalijevih peći. Postoje tri skupine pećnjaka: prva pripada neglaziranim tipovima nastalima do polovine 15. st., zatim slijede serije bogato modeliranih i glaziranih pećnjaka s kraja 15. ili početka 16. st., te s kraja 16. st. Najčešće su prisutni vegetabilni motivi izmiješani s reljefnim prikazima fantastičnih bića ili licima bradatih staraca, te motivi s prikazima barskih ptica i stiliziranih cvjetova ljiljana. Dio motiva na pećnjacima pripada tzv. rafaelesknom stilu, prisutnom u dekoriranju keramike od 1560-ih godina, no dio motiva ima starije renesansne uzore crpljene u dekorativnom inventaru helenističke umjetnosti. U Klani su već otprije zastupljeni ulomci staklenih čaša proizvedenih tijekom 15. i 16. st., ali i ulomci okruglih staklenih pločica – dijelova ostakljenih prozora središnjeg palasa. Od metalnih nalaza, uz desetine željeznih čavala i klinova te različitih željeznih predmeta poput potkova, okova, kugli, odnosno streljiva, lokota, dijelova ostruga, lanaca, kopči konjske opreme, izdvajaju se brojni primjerci noževa te dvije bakrene žlice načinjene krajem 15. st. Pronađeni su i neki ukrašeni mjedeni okovi te jedna posrebrena bakrena igla ukosnica s natpisom *Helena*. Ove godine nije pronađen ni jedan primjerak strelice ili projektila za samostrel, koji su pronađeni prethodnih godina. Prije nekoliko godina pronađene su i dvije vrlo male rombične strelice te jedna strelica raskovanog šiljka s šupljim tuljcem za nasad, koje se mogu datirati u kasnoantičko ili ranosrednjovjekovno razdoblje. Antičkom dobu pripada ovogodišnji nalaz brončane monete cara Maksencija, kovane u Akvileji 307. godine, koji je pronađen u sterilnom glinovitom tlu unutar pukotine između stijenja. Zanimljivi su nalazi velikog broja nagorenih ljuštura morskih školjaka i puževa, s obzirom na udaljenost Klane od mora, što će biti predmetom posebne analize. U tijeku je obrada i čišćenje te konzervacija pronađenoga pokretnog arheološkog materijala čiji će odabrani predmeti biti izloženi u sklopu zbirke u predvorju Općine Klane. Za sljedeću je godinu planirana konzervacija iskopane dionice obodnog bedema, a ukupni radovi na prezentaciji Gradine bili bi završeni 2010. godine.

Literatura

Foscan 1992 L. Foscan, I castelli medioevalli dell Istria, Trieste, 1992.

Lago, Rossit 1981 L. Lago, C. Rossit, Descriptio Histriae, Trieste, 1981.

Laginja 1978 M. Laginja, Kastav grad i općina, Trst, 1889. (pretisak u: Zbornik Kastavštine, I, Kastav, 1978.)

Starac 1997 R. Starac, Gradina u Klani – rezultati istraživanja u 1996. godini, Zbornik Društva za povjesnicu Klana, sv. 3, Klana, 1997.

Starac 2001 R. Starac, Izvještaj o tijeku istraživanja i sanacije ostataka utvrde Gradina u Klani, Zbornik Društva za povjesnicu Klana, sv. 6, Klana, 2001.

Ranko Starac

Summary

During 2007, archaeological conservation works in the area of the medieval fort of Gradina in Klana were continued. Among the moveable archaeological finds, ceramic materials stand out for their abundance, on the whole pots for cooking in and the storage of liquid foodstuffs. Examples made between the 15th and the beginning of the 17th century are dominant, for during this period there was a constant garrison in the fort. Ceramic finds that are dated to the period between the 13th and 15th centuries are rare. Among the ceramic inventory, there are also fragments of decorated rectangular stove tiles from the 15th century to the end of the 16th century. Of the metallic find, iron nails and wedges, fittings, balls, locks and chains are dominant, parts of equestrian accoutrements, knives, and two copper spoons made at the end of the 15th century. As for finds from Antiquity, there was a bronze coin of Emperor Maxentius minted in Aquileia in 307 found in sterile clay soil inside a crack in the rocks.

Redni broj: 154
Lokalitet: Korintija, Bosar – Sokol (arheološka zona)
Naselje: –
Grad/općina: Baška (otok Krk)
Pravni status: Z-2732
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: sondažno istraživanje, rekognosciranje

Istraživanje lokaliteta Korintija, Bosnar – Sokol, izvedeno je u razdoblju od 14. do 21. svibnja 2007. Voditelj istraživanja bio je dr. sc. Bartul Šiljeg, znanstveni novak na projektu Sjeverno Hrvatsko primorje u kontekstu antičkog obrambenog sustava (197-1970685-0683), voditeljice dr. sc. Goranke Lipovac Vrkljan s Instituta za arheologiju u Zagrebu. Arheološku stručnu skupinu sačinjavali su: zamjenik voditelja Andro Stošić, dipl. arheolog, te Mirna Vujović i Branko Mikušić apsolventi arheologije iz Zagreba. Istraživanja su financirali Primorsko-goranska županija te Županijski zavod za održivi razvoj i prostorno planiranje Rijeka, a preko Općine Baška. Za navedena istraživanja osigurano je 20.000,00 kn. Pomoć je pružio i gosp. Tonči Hrabrić, koji je arheološkoj ekipi osigurao besplatan smještaj u Baški.

Sondažno istraživanje provedeno je kod trinkohalnog objekta *cella trichora* na području Male luke. Sonda I postavljena je na danas vidljivu istočnu konhu crkve, a početna veličina sonde bila je 2,5x2 m. Zbog proširenja sonda je na kraju imala veličinu 2,5x3,5 m. Nakon dizanja travnatog pokrova SJ (stratigrafska jedinica) 001 (▼od 4,69 do 4,39 m n.m.) pokazao se sloj čiste crvenice SJ 002 (▼od 4,31 do 4,28 m n.m.) s nekoliko komada kasnoantičke keramike te jednim ulomkom novovjeke majolike 16.-17. st. Sloj debljine do 20-ak centimetara nastao je erozijom tla s padina Sokola. Dizanjem sloja pokazala se sljedeća situacija, uz crkvu se nalazilo urušenje od građevnog kamena crkve SJ 003 (▼od 4,63 do 4,47 m n.m.), a dalje od urušenja sloj tamnije crvenice SJ 004 (▼od 4,31 do 4,22 m n.m.). Čišćenjem urušenja SJ 003 došlo se do istog sloja SJ 004 i uz crkvu. Dizanjem sloja tamnije crvenice pokazale su se stijene živca SJ 008 (▼4,19 m n.m.), koje su okomito stršile iz zemlje u pravilnim redovima. Prostor između živaca zatrpan je crvenicom, tj. riječ je o geološkom sloju (zdravica) SJ 009 (▼ 4,06 m n.m.). U sjevernom dijelu sonde pokazala se arhitektura groba SJ 005 (▼od 4,16 do 4,01 m n.m.) koji je dijelom uklesan između dvaju redova živca, a dijelom zidan vapnencem i sedrom. Zapuna rake SJ 006 (▼od 4,17 do 359 m n.m.) za nijansu je tamnija od okolne zemlje. Iz groba je očišćena zapuna SJ 006, a na dnu je nađen pokojnik (▼glave 3,73 m n.m., zdjelice 3,63, stopala 3,68) bez nalaza. Upravo su kasnoantički grobovi poznati po skromnim nalazima. Prikupljene su sve kosti, što će omogućiti daljnju analizu. U uskom dijelu uz sjeverni rub sonde SJ 007 (▼od 4,42 do 3,98 m n.m.) nađeno je više dijelova grubog posuđa kasnoantičkog obilježja (narebrene stijenke, stijenke ukrašene gusto urezanim linijama, crne stijenke običnih kuhinjskih lonaca, dijelovi staklenih posuda i staklenih svjetiljki uljanica). Osim toga, nađen je i određen broj životinjskih kostiju. Čišćenjem svih dijelova nastalih ljudskim djelovanjem došlo se do geološke osnove, ali ujedno i do kraja temelja istočne konhe *celle trichore* (▼od 4,15 m n.m.). Temelji su položeni na pritesan kamen živac te je njihova dubina na 50-ak cm od današnjeg tla. Zidani su nepravilnim *opus incertumom* kao karakterističnom tehnikom tog doba.

Detaljno je rekognoscirano šire područje Male luke, ali i padina oko Korintije i Bosara, čime su se htjeli provjeriti navodi starijih izvještaja i radova (Sorić 1882; Ljubić 1884). Rekognosciranje Male luke donijelo je niz novih

Orto-fotoprikaz šireg područja arheološke zone Korintija, Bosar – Sokol, s naznačenim dijelovima istraživanja 2007. godine (foto: B. Šiljeg)

Stakleni predmeti koji se vežu uz obradu stakla (foto: B. Šiljeg)

indicija o postojanju staklarske proizvodnje u kasnoj antici. Staklo spominje Sorić kad obilazi istočnu stranu Male luke. Činjenica je zanimljivija zbog toga što bi to bio prvi dokaz o proizvodnji stakla u kasnoj antici u Hrvatskoj. Trenutačne spoznaje o proizvodnji stakla u kasnoj antici upućuju na proizvodnju staklarske sirovine na području današnje Sirije i Palestine, otkud se ona izvozila u lokalne radionice diljem Carstva. Jedna takva nalazila se i u Maloj luci. Potvrda postojanja staklarske radionice su sljedeći nalazi: ostaci staklarske sirovine, staklarski otpad, veći broj različitih proizvoda, pronalazak velikih količina pepela kao posljedica izgaranja velike količine drva koja su rabljena za postizanje velike temperature pri taljenju sirovine (1000°-1100° stupnjeva celzija) te postojanje slijepljenih dijelova taljenog stakla s keramikom. Veća količina nalaza staklenih posuda na dijelu uz istočnu obalu zaljeva od njegova vrha do trapezoidna objekta (Kloštar kod Sorića) po sredini istočne obale upućuje na mjesto gdje treba tražiti radionicu

Obrađen kvalitetan kamen s obala Male luke (foto: B. Šiljeg)

i peći. Od staklarskih proizvoda najčešći su nalaz uljanice s konusnim dnom i vodoravnim ručkama koje su služile za vješanje na kandila. Također ima dijelova vrčeva, čaša i drugog posuđa. Najčešća boja je zelena (raznih nijansi) te transparentno staklo.

Rekognosciranjem su prikupljeni i dijelovi kvalitetna kamena. Uz takozvanu trapezoidnu građevinu na istočnoj strani Male luke pronađeni su dijelovi obrađenog bijelog kamena, vulkanski kamen koji je služio za žrvnjeve u antici, manji dio porfirne ploče te zelenkast kamen koji nije sastavni dio vapnenačkog krša (zadnja dva spominje i Sorić). Prisustvo kvalitetnog kamena na istočnoj strani Male luke možda upućuje na još jedan sakralni objekt koji bi u tom slučaju trebalo vezati uza zid s lezenama. Vjerojatno je to područje koje Sorić naziva Kloštar. Jedan je kameni komad osobito zanimljiv jer je riječ o obodu pluteja koji je nađen u velikoj ranokršćanskoj bazilici na obali Male luke. Središnji je dio na pluteju jednake debljine kao dio pluteja s reljefnim križem uzidanim u crkvicu sv. Nikole koja je izgrađena na ranokršćanskoj bazilici. Prema tome je plutej tipičan proizvod s križem u sredini i jednostavnom profilacijom na rubovima, tako osobit za 6. stoljeće i salonitansko-raventinski kulturni krug. Na istom području registrirani su i dijelovi stupova od bijelog mramora sa sivim linijama, što bi upućivalo na prokoneške kamenolome.

Prema Sorićevim opisima, tijekom rekognosciranja nastojalo se naći spilju ispod utvrđenja Korintije, ali ona nije ubicirana. Rekognosciranjem najbližih uzvisina oko Korintije nije utvrđeno postojanje arheoloških tragova. Na prevlaci Bosar prema Veloj luci uočeni su zidovi zidani vapnenom žbukom. Rekognoscirane su padine Kaluna prema predjelu Prekinjeno. Nisu uočeni arheološki ostaci. Za suhozidnu građevinu na vrhu Kaluna utvrđeno je da nije pretpostavljana prapovijesna gradina, već toponim Stara lokva skriva i funkciju toga ograđenog prostora. Rekognosciranje okolice Baške potvrdilo je postojanje prapovijesne gradine na položaju Zakamu, koja je uočena na zračnim snimcima. Nisu nađeni ostaci keramike koja bi omogućila datiranje. Obilaskom Sv. Ivana pronađena je keramika koja datira od brončanog doba pa do kasnog srednjeg vijeka. U župnoj su crkvi u potrazi za kapitelima koje je objavio Fučić (1998), a sličan se nalazi u dvorištu hotela Corinthia, nađena dva starija kapitela. Oba su mramorna i izradom upućuju na raniju antiku. Stariji kapiteli upućuju na postojanje bogato ukrašenih građevina u antici na području Baške. Sonda I je nakon istraživanja zatrpana, a nalazi i uzorci pohranjeni su u Institutu za arheologiju za daljnju obradu.

Literatura

Faber 1988 A. Faber, Osvrt na neka utvrđenja otoka Krka od vremena prethistorije do antike i srednjeg vijeka. Prilozi IAZ, 3-4 (1986.-1987.), Zagreb, 1988: 113 – 140.

Fučić 1988 B. Fučić, Terra incognita, Bašćanski kapiteli, Novi list, 30. 08., Rijeka, 1998: 103.

Ljubić 1884 Š. Ljubić, Baška na otoku Krku, VAHD, VI/3, Zagreb, 1884: 71 – 74.

Sorić 1882 M. Sorić, U Baški na otoku Krku, Pozor, 184, Zagreb, 1882.

Tomičić 1988 Ž. Tomičić, Novija ranosrednjovjekovna istraživanja Odjela za arheologiju, Prilozi, 3-4 (1986.-1987.), Zagreb, 1988: 141 – 174.

dr. sc. Bartul Šiljeg

Summary

Archaeological research carried out at this site for the first time employed a contemporary excavation technique at the site Korintija, Bosar-Sokol. Making use of previous results (Tomičić 1988; Faber 1988) research was directed at obtaining knowledge about the thickness of the archaeological stratum at certain parts of the site. Test pit I in the cella trichora shows that there is an archaeological stratum of about 25 cm, as well as grave pits at a depth of about 100 cm from the current surface. An inspection of the coastal part of Mala Luka showed that there was an archaeological stratum from 5 cm to 25 cm thick, which can be ascribed to various degrees of erosion of the soil. The finds in Test Pit I suggest that the cella trichora originated in the 6th century, for the pottery and glass is connected with this time. A grave without any finds related to the funeral also corresponds with the time of the 6th century.
The discovery of a glass workshop is the first such in Croatia, and is one of the few Late Antiquity workshops in the 6th century in the wider area. Finds of high quality stone on the eastern shore tend to prove the existence of another religious structure, which can be connected with a wall with lesenes, by the so-called Kloštar (Cloister) that was mentioned in his article by Sorić (Sorić 1882). This investigation has enriched knowledge about the Korintija Bosar-Sokol Archaeological Zone, a site of international importance.

Redni broj: 155
Lokalitet: Kotor – Godač
Naselje: Crikvenica
Grad/općina: Crikvenica
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A
Vrsta radova: probno iskopavanje

U okviru programa kontinuiranoga višegodišnjeg arheološkog istraživanja naselja Kotora i bliže okolice u neposrednom zaleđu Crikvenice, reambuliran je teren, s pokusnim sondažnim istraživanjima lokaliteta Godača na kotorskom brijegu. Radovi su započeli 15. srpnja 2007. godine i trajali su 16 radnih dana. Voditelj istraživanja bio je arheolog Ranko Starac, kustos Arheološkog odjela Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka, a posao se realizira u već uhodanoj suradnji s voditeljicom projekta istraživanja antičkog *Ad Turessa*, dr. sc. Gorankom Lipovac-Vrkljan. Poslove geodetskog snimanja i tehničke dokumentacije obavili su studenti geodezije Iva Malarić, Marin Jurčić i Mateo Gašparović. Pomoć pri krčenju šumskog područja i raščišćavanju gromača te ručnom iskopu pokusnih sondi pružila su dva radnika građevinskog obrtnika Nedeljka Vidovića iz Triblja. Radove je financirala Ustanova u kulturi „Ivica Kostrenčić“ u Crikvenici, uz pomoć Primorsko-goranske županije.

Podrijetlo i značenje toponima Godač nije poznato. Toponim se spominje u srednjovjekovnom spisu o međama zemalja „sopaljskih“, a označuje suhozidinama omeđen prostor zapadne strme padine krševita brijega u zaleđu naselja Kotora, odnosno Godač se nalazi stotinjak metara sjeverozapadno od ostataka srednjovjekovne crkve Svete Trojice. Riječ je o iznimno krševitom području, punom kamenih gomila, stjenovitih škrapa i sipara, obraslom u listopadnu šikaru, a dijelom i u gustu šumu hrasta i žestile. Obilascima terena utvrđena je vrlo velika površina na kojoj se nailazi na ulomke antičkih opeka i amfora, kao i sitne ulomke stolne i ognjišne keramike. Najveća koncentracija rasutih ulomaka nalazi se u gornjem dijelu terena, uokolo jednoga manjeg zaravanka omeđena suhozidom, koji u tlocrtu čini lik trapeza. Ondje je tlo zbog manje strmine plodnije, sastoji se od tankoga površinskog nanosa sive do sivo-mrke pjeskuljaste i laporovite ilovače, dok se izvan Godača nalazi uobičajeno tlo od svijetle crvenice. Upravo djelomična flišna podloga omogućila je u vrijeme kišnih oborina dulje zadržavanje vode, a za sušnog razdoblja u podnožju Godača i u vrijeme ovogodišnjeg istraživanja bio je aktivan izvor pitke vode. Opisani središnji dio lokaliteta danas je prekriven šumom, no očito je u nekom prethodnom razdoblju dio površine bio i obrađivan, vjerojatno pod vinogradom, s obzirom na izloženost zapadnom suncu i potpunu zaklonjenost od bure. Središnji dio lokaliteta obuhvaćen je česticama gruntovnih brojeva 3840, 3841, 3842, 3843 i 3844, a rasuti keramički arheološki ulomci nalaze se najvećim dijelom na spomenutim parcelama. Sporadično se ulomci tegula te amfora nalaze uzduž strme padine prema dolini Dubračine, najviše na k.č. 3837, 3838 i 3839. Probno sondažno istraživanje bilo je usmjereno na k.č. 1937, koja nosi gruntovnu oznaku 3840, k. o. Crikvenica.

Sonda 1 postavljena je u istočnom dijelu kružne kamene gomile, promjera oko 10 m, s izrazito razvučenim i obrušenim lomljenim kamenom koji prekriva tlo. Gomila, koja je očito barem u recentnom razdoblju povećana odlaganjem suvišnog kamena pri obradi tla, leži na blagom obronku okrenutom prema zapadu, pa joj visina varira od 0,5 m do gotovo 2 m. Zbog vrlo rastresita sastava tla, lomljenoga raznolikog kamena pomiješanog s vrlo malo sipke humozne zemlje, nije bilo moguće održati vertikalne profile sonde, kao ni u slučaju iskopa sljedećih dviju sondi. Zapravo, nije bilo moguće odrediti stratifikaciju taložina, osim što se naslage zatečene u toj sondi mogu svrstati u dva nivoa, odnosno vremenski odvojena horizonta odlaganja, bez pravoga arheološkog sloja. Naime, usitnjeni i atmosferilijama vrlo erodirani ulomci keramike nalaze se ravnomjerno izmiješani od površine do dna iskopa, odnosno neravne površine matične vapnenačke litice. Sonda je na kraju imala oblik pačetvorine, dimenzija 2,50x3,80x2x3 m, a zbog neravne površine tla i neravne matične litice pune procjepa, dubina je iznosila između 60 i 85 cm. Među odbačenim kamenom, kao ni na čitavoj površini lokaliteta, nije pronađen ni jedan ulomak ili trag vapnenog vezivnog morta te nikakav obris arhitekture. Zatečeni krupniji lomljenac stajao bi na sitnom kamenom kršu, pa je očito tijekom prebacivanja kamena u prošlosti poremećena ili uništena starija suhozidna struktura. Spektar arheoloških nalaza vrlo je širok i zanimljiv. Osobita pozornost

bila je usmjerena na sijanje taloga kamena pomiješanog s mrko-sivom sipkom humoznom zemljom, očito nastalom trunjenjem ili gorenjem organskog materijala, no spektar nalaza upućuje na potpunu poremećenost, jer se među ulomcima keramike na istome mjestu nalaze ulomci posuda kasnoantičkog i ranobizantskog podrijetla, komadići stakla (lumina i luminima sličnih čaša), životinjske kosti nagorene od vatre, komadići spaljenih ljudskih koščica, željezni čavli i klinovi, keramika grube fakture ranosrednjovjekovnog doba, ulomak brončane kasnobrončanodobne narukvice, te jedan fino retuširan mezolitički mikrolit od svijetloga kremenog rožnjaka, uz komadiće amorfnog brončanog lima. Sondom je zahvaćen rubni dio davno prekopane prapovijesne gomile, u kojoj su bili spaljeni ostaci pokojnika. Gomila je bila poravnata i preoblikovana u kasnoj antici, kada šire područje biva povremeno naseljeno ili rabljeno u funkciji refugijalnog staništa i nadzorne postaje u neposrednom zaleđu rimskog naselja. Sama keramika uglavnom pripada različitim tipovima amfora i vrčeva, rabljenima u razdoblju od 4. do kraja 6. st. Zastupljeni su i ulomci grube keramike, odnosno lonaca modeliranih na kolu kasnoantičkog tipa, ali postoje i ulomci lončića vrlo grube izrade, debelih stijenki, s tragovima češljastog prevlačenja unutarnjih i vanjskih stijenki. Neki komadići unatoč usitnjenosti mogu se pripisati razdoblju između 6. i 9. st. Zatečeno je nekoliko sitnih fragmenata atipične prapovijesne keramike, ali i jedan ulomak dna keramičke čaše rabljene u 1. st. Posebno treba istaknuti dva ulomka keramičke uljanice ukrašene urezanim kružićima i vegetabilnim motivima, iz razdoblja s kraja 4. ili 5. st. U tijeku je obrada materijala, pa će na kraju biti i jasniji neki kronološki odnosi. Kovani čavli i ulomci krovnih opeka – tegula, sugeriraju postojanje drvene građevinske konstrukcije prekrivene antičkim crijepom, koja nije imala čvrsto građene temelje. Nije pronađen ni jedan ulomak recentne novovjekovne ili etnografske keramike (koja se u većem broju nalazi na području obližnjih naselja Kotora i Dolca). Najvažniji su nalazi otkriće triju strelica kasnoantičkog tipa, te jedne strelice s šupljim tuljcem za nasad, koso tordiranim vratom i vrhom raskovanim u obliku lastavičjeg repa. Ta se strelica može okvirno datirati u razdoblje seobe naroda ili ranog srednjeg vijeka.

Sonda 2 postavljena je 6 m istočno od ruba Sonde 1, na rubu male zaravni. Veličina je bila uvjetovana razmakom između stabala, površine oko 12 m². Sondom se zašlo u donji dio kamenog nasipa, odnosno sipara koji se spušta obronkom u smjeru istok-zapad. Na dubini od prosječnih pola metra nalazi se neravno sterilno tlo, koje se sastoji od vrlo nabijenog kamenog materijala pomiješanog s malo glinovite ilovaste zemlje. Ondje uopće nije bilo tamne humozne zemlje, ni ostataka kostiju. Nalazi su rijetki i svode se na erodirane ulomke tegula, imbreksa i komadiće amfora. Presjek naslaga je jednak pri vrhu i dnu iskopa, riječ je o rastresitom lomljenom kamenu, odbačenom tijekom nekadašnjeg čišćenja terena.

Sonda 3 imala je oblik izdužena rova, širine oko 2 m i dužine 10 m. Njome je presječen donji dio strmog sipara, odnosno obronka prekrivenog nabacanim kamenjem. Također nije bilo jednostavno održati vertikalne profile, zbog strmine obronka i rastresitog sastava taložina. Ondje je među sitnim

Položaj probnih sondi na katastarskom prikazu

lomljenim kamenom nađeno i nekoliko komada krupnih kamenih blokova koji se pružaju u nizu, međutim blokovi nisu povezani, a stoje na sitnom kamenju, pa je riječ o recentnijem pokušaju podzidavanja sipara koji se stalno iznova obrušava. Prosječna dubina iskopa iznosi od 65 do 80 cm, a zatečena je mjestimice neravna litica, ili vrlo tvrd i sterilan naboj od naplavljenog sitnijeg kamena, pomiješanog s ilovastom svijetlo smeđom ili sivkastom zemljom. Na samom početku tog sterilnog, zapravo geološkog sloja, često zastupljenog na području Vinodola, na jednoj maloj i izoliranoj površini uz životinjske koščice pronađeno je nekoliko ulomaka prapovijesne keramike. Riječ je o ulomcima mrko-sive keramike, odnosno manjih lončića tanjih stijenki, koji se prema tragovima ručki i oboda mogu pripisati širem kompleksu cetinske kulture, odnosno ranom brončanom dobu. Ostatak naslage od rahlog kamenog zasipa sadrži brojne usitnjene ulomke kasnoantičke i ranobizantske keramike, odnosno odlomke različitih tipova amfora i vrčeva, s ponekim komadićem krovne opeke, te željeznim čavlima. Ondje je pronađen i jedan fragment oštrice željeznog noža, kao i amorfni komadić brončanog lima, uz nekoliko ulomaka stakla. Nije pronađen ni trag kakva čvrsta objekta koji bi mogao biti determiniran.

Kotor – Godač, probna sonda

Jama 1 nalazi se dvadeset metara jugoistočno od postavljenih probnih sondi. Uočena je u tlu ljevkasta oblika, a po polovici je presječena međašnim ogradnim suhozidom. Suhozid se spušta u jamu, koja je ukupnog promjera oko 4 m. Iz polovice jame uklonjeno je urušeno kamenje i zemlja. Zbog nagiba terena relativna dubina jame nejednaka je u odnosu na površinu okolnog tla, i u prosjeku je duboka oko 1 m. Jama je ljevkasta oblika, strane su poravnate i obložene nanesenom laporovitom ilovačom, koja se zbog trošenja i erozije pretvorila u sitno gomoljasto grumenje s manjim ili većim tragovima gorenja. Uzorci grumenja ilovače prikupljeni su za analizu. Dno jame sastoji se od smeđe-sive pjeskuljaste ilovače, bez tragova pokretnih arheoloških nalaza, osim dvaju ulomaka trbuha kasnoantičkog vrča. Jama je očito načinjena ljudskom rukom, a vjerojatno je riječ o maloj okapnici ili vodospremi, što objašnjava i činjenicu da se ogradni suhozid u nju spušta i dijeli na dva dijela.
Na obodnim dijelovima lokaliteta, odnosno na pojedinim vapnenačkim liticama koje nadvisuju Godač, uočena su uklesana kružna ljevkasta ili jamičasta udubljenja, promjera do desetak cm, dubine do 12 cm. Namjena tih uklesanih jamica nije jasna, no njihov položaj na poravnatim liticama s kojih se pruža izvrstan pogled na dolinu Dubračine između Crikvenice i utvrde Badanj možda sugerira postojanje improviziranih drvenih nadstrešnih konstrukcija, odnosno zaklona za stražarsku posadu.

Na kraju se može istaknuti da su položaj Godač višekratno rabili ljudi u različitim prapovijesnim i povijesnim razdobljima, ali da je oblik refugijalnog ili zatočnog, povremeno rabljenog staništa s jasnom nadzornom i stražarskom ulogom, dobio u nemirnim stoljećima sutona antike. Položaj je povremeno rabljen za vladavine ostrogotskog kraljevstva te ranobizantskog carstva tijekom 6. i 7. st., kada ga zaposjedaju manje skupine Slavena. Nakon hrvatske kolonizacije početkom 9. st., lokalitet se više ne rabi, osim kao poljoprivredno zemljište, odnosno suhozidima omeđen pašnjak.

Pranje, čišćenje i sortiranje keramičkih ulomaka obavio je voditelj radova, kao i preliminarnu zaštitu nalaza predmeta od metala. Građa se priprema za objavu, a potom će biti pohranjena u muzeju u Crikvenici. Nakon istraživanja pokusne sonde zatrpane su iskopanim kameno-zemljanim materijalom, te je teren doveden u prvobitno stanje. Zbog položaja lokaliteta na trasi autoceste Križišće – Žuta Lokva, potrebno je u nadležnom konzervatorskom odjelu zatražiti preventivnu zaštitu toga arheološkog lokaliteta, kako bi se mogla obaviti zaštitna istraživanja prije nailaska građevinske mehanizacije.

Literatura

Matejčić 1981 R. Matejčić, Pregled kulturno-povijesnih spomenika Vinodola, Vinodolski zbornik, II, Crikvenica, 1981.
Starac 2006 R. Starac, Antička topografija Hrvatskog primorja, Vinodolski zbornik, 11, Crikvenica, 2006.

Ranko Starac

Summary

In the immediate hinterland of the very centre of the town of Crikvenica, along the valley of the Dubračina brook, in a rather well-concealed position between the settlements Kotor and Podbadnja, lies the site called Godač. During July 2007, an extensive inspection of the ground was made, including the digging of test pits. Remains of an occasionally used settlement were found, that is, a surveillance station that was perfectly fitted into the natural configuration of the landscape. From Godač one can see the mouth of the Dubračina into the sea, and the position of the Roman period settlement with the big ceramic workshop, the course of the Dubračina and the fort on Badanj. Scattered moveable archaeological finds tell that this position was vigorously used during the Late Antiquity and Early Byzantine periods, but there are no traces of the construction of solid structures. The Late Antiquity – Early Byzantine fort or watchtower, of which there are modest traces of the foundations, are on the peak of the nearby Kotor hill, in the immediate vicinity of the medieval small Church of St George (Juraj). During this period, as well as during later centuries, the stone funeral mounds on Godač were destroyed or put to other purposes, but fragments of bronze jewellery and pieces of Early Bronze period vessels tell of their existence. The site is located on the course of the Križišće-Žuta Lokva motorway, and before the civil engineering works begin, there must be further archaeological research.

Redni broj: 156
Lokalitet: Njivice – Poje
Naselje: Njivice
Grad/općina: Omišalj (otok Krk)
Pravni status: P-1995
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zemljište arheološkog lokaliteta Poje u Njivicama danas je privatno vlasništvo tvrtke D and W d.o.o. iz Zmajevca. Tvrtka je kupnjom zemljišta namjeravala izgraditi hotelijersko-ugostiteljske objekte, što ne može biti realizirano bez prethodnih zaštitnih istraživanja lokaliteta. S obzirom na to da se čitavo zemljište nalazi pod zaštitom Ministarstva kulture, prvi korak prema eventualnoj realizaciji izgradnje planiranih objekata bio je utvrditi zonu rasprostiranja arheološkog lokaliteta, odnosno rasprostiranje ostataka arhitekture i drugih arheoloških pojava unutar navedenog zemljišta. Financijska sredstva za zaštitno arheološko istraživanje osigurao je naručitelj, tvrtka D and W d.o.o. iz Zmajevca. Istraživanje je obavila tvrtka Geoarheo d.o.o. iz Sesveta. Voditelj arheološkog istraživanja je Goran Skelac, dipl. arh. Arheološka istraživanja započela su 2. travnja, a trajala su do 11. svibnja 2007. godine.

Površina istraženog prostora iznosi gotovo 8000 m², a dio lokaliteta koji je arheološki istraživan nalazi se na prostoru k.č. 4732, 4733, 4735, 4739, 4740, 4741, 4742, 4743,

4744, 4746, 4747, 4749, 4750, k.o. Omišalj. Slučajni nalazi grobova od opeke, tesera mozaika i pronalazak pluteja s pleternom ornamentikom (9.-11. st.) već dugo daju naslutiti velik potencijal toga arheološkog lokaliteta, čija uporaba datira od kasnoantičkog i ranokršćanskog vremena do razdoblja srednjeg vijeka. Prvi arheološki radovi na lokalitetu izvedeni su u svibnju 2006. kao sondažna probna istraživanja, a uslijedili su nakon što je Nino Novak, arheolog iz Konzervatorskog odjela u Rijeci, redovnim nadzorom radova uređenja njivičke obale, utvrdio postojanje ostataka kasnoantičkih zidova. Sondažna probna istraživanja povjerena su mr. sc. Morani Čaušević iz Omišlja. Istraživanja su potvrdila postojanje kasnoantičkih zidova, koji upućuju na antičku vilu rustiku s materijalnim dokazima o životu na tom prostoru u kasnijim razdobljima antike, te vremenu ranog srednjeg vijeka. Postojanje pluteja koji se okvirno datira od 9. do 11. st., daje naslutiti i uporabu prostora u ranokršćanskom, kao i srednjovjekovnom razdoblju. Područje današnjeg naselja Njivica već u ranoj antici pripada ageru rimskoga grada *Fulfinuma*. Paralelno sa životom u urbanom *Fulfinumu*, na prostoru današnjeg Omišlja, u Njivicama egzistira manje seosko gospodarstvo (*villa rustica*). Pronalazak pluteja na tome mjestu, različiti arheološki ostaci pronalaženi tijekom dužega vremenskog razdoblja, kao i njegova arheološka istraživanja, prikazuju taj lokalitet u pravome svjetlu i pokazuju njegovu važnost, te ulogu koju je odigrao u najstarijoj povijesti Njivica. Istraživanjima u 2006. i 2007. godini, arheološki lokalitet Poje i cijelo naselje Njivice dobivaju povijest koja seže u do sada na tome prostoru neistražena razdoblja antike. Površina od 8000 m² u prvoj je etapi istraživanja preliminarno pretražena s osam probnih rovova, od kojih su četiri sadržavala arheološke ostatke. Tako je u prvim dvama tjednima istraživanja eliminirano oko 4000 m² površine lokaliteta. Površina od 2000 m² istražena je georadarom, a sustavna arheološka istraživanja svedena su na površinu od 2000 m². Također postoji velika vjerojatnost da se lokalitet prostire i ispod površine današnje crkve, koja se nalazi neposredno uz istraživano zemljište. Tijekom sustavnog istraživanja, sveukupno je uvedeno 116 stratigrafskih jedinica i istraženo je područje od cca 800 m², koje je podijeljeno u dvije sonde. Svaka sonda sadrži po jednu skupinu arhitekture.

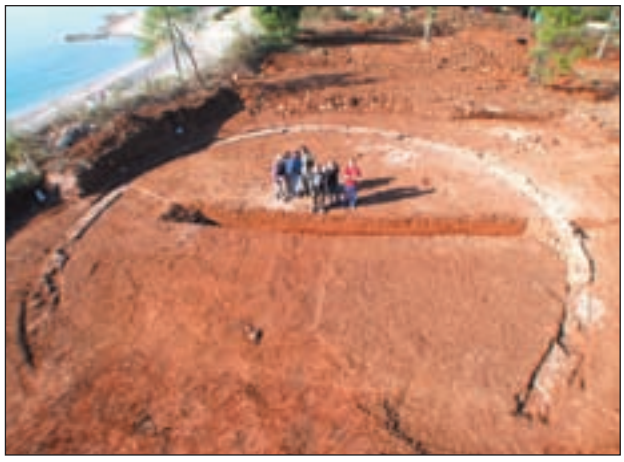
Sonda 1 pokazala je postojanje zanimljive strukture od kamena, kružnog oblika i prilično velikih dimenzija (15,50 m). Namjena te strukture za sada nije arheološki utvrđena. Građena je od kamena vezanog žbukom, u obliku plitkog zida širine 0,60 m, koji zatvara krug promjera 15,50 m. Unutar prostora koji zatvara krug, mjestimice je ostala sačuvana neka vrsta podnice, koja se sastoji od krupnog šljunka vezanog žbukom, a mjestimice su vidljivi i tragovi vezanja živim vapnom. Čitava struktura „kruga“ uočena je prilikom otvaranja probnih rovova, unutar probnog rova 4. U profilu spomenutoga probnog rova, odmah ispod strukture zida, dokumentiran je sloj taraca od sitnog kamenja, koji je očito poslužio kao podloga, odnosno neka vrsta temelja pri zidanju čitave strukture. Debljina zidova ne sugerira mogućnost da je zid mogao nositi bilo kakvu ozbiljniju arhitektonsku konstrukciju ili krovište, a takvoj pretpostavci odgovara i mala količina urušenog kamenja

Prostor arheološkog lokaliteta s ucrtanim zonama istraživanja (plavo: zona bez arheološkog sadržaja; zeleno: zona istražena georadarom)

uza sam zid, kao i nepostojanje urušenog krovnog materijala. Prema svemu se čini da je visina zida mogla biti veća za najviše 20-30 cm. O namjeni tog prostora može se samo nagađati. Jedna od pretpostavki jest da je riječ o prostoru namijenjenom javnom okupljanju (trg, tržnica, borilište...). Toj pretpostavci u prilog ide činjenica da je tik uz jugozapadnu stranu strukture pronađena velika količina tesera mozaika. Također se ne smije odbaciti mogućnost da je postojeća struktura imala krovnu konstrukciju od laganog, propadljivog materijala (platno, drvo, konop). Pojava gusto ukopanih kolaca unutar kružnog prostora podsjeća na žitnicu, odnosno *horreum*. Keramika koja je nađena u zapunama ukopa može se okvirno datirati u široko vremensko razdoblje srednjeg vijeka, sve do 18./19. st., pa vrijeme nastanka ukopa kolaca ostaje uglavnom nerazjašnjeno. Slične strukture pronalažene na našim prostorima do sada su determinirane kao gumna, ali ni jedna do sada nije imala dimenzije strukture pronađene na Poju u Njivicama, zbog čega pitanje njene namjene ostaje otvoreno do daljnjega.

U prostoru sonde 2 otkriven je još jedan dio antičkoga gospodarskog objekta, s okvirnim kontinuitetom nastanjivanja od 1. do 5. st. Ostaci antičke arhitekture otkriveni ovim istraživanjem, nastavljaju se na zidove istražene i prezentirane tijekom 2006. i zajedno s njima tvore ostatke antičke *villae rusticae*. Istraživanjima je zahvaćen prostor od cca 350 m², a ostatak terena u neposrednoj blizini zidova istražen je georadarom. Tako su utvrđeni i ostaci arhitekture ispod površine, koji zbog ograničenog vremena istraživanja, kao i ograničenih financijskih sredstava, nisu mogli biti istraženi tradicionalnim metodama. Georadarom je istražena površina od 1300 m², a dobiveni rezultati su pozitivni, tako da nastavak lokaliteta treba očekivati i na prostoru između istraženog dijela zidova i zemljišta crkve. Prostor oko crkve i ispod nje također bi mogao biti vrijedan dio arheološkog lokaliteta. Unutar istraženog prostora utvrđeni su ostaci devet prostorija koje pripadaju barem dvjema fazama izgradnje postojećeg objekta. U jednoj prostoriji utvrđen je hipokaust, otvoren u dimenzijama

Istraženi prostor sonde 1, objekt „kruga" nepoznate namjene, J – S

2,50x2,50 m, koji nije iskopavan u cijelosti zbog eventualne prezentacije lokaliteta u budućnosti. Prema dužini zidova koji zatvaraju prostoriju s hipokaustom, može se očekivati hipokaust dimenzija cca 6x3 m. Unutar druge prostorije otkrivena je podnica, sačuvana preko cijele površine prostorije. Podnica se sastoji od srednje krupna šljunka povezanog žbukom i čini još uvijek vrlo čvrstu hodnu površinu. Nadalje su otkrivene još tri manje prostorije dimenzija cca 4x6 m, od kojih jedna sadrži ostatke podloge za podnicu od krupnog kamenog materijala. Podnica, nažalost, nije ostala sačuvana. Postojanje triju prostorija većih dimenzija, može se utvrditi samo prema sačuvanim ostacima njihovih vanjskih zidova, dok im je unutrašnjost potpuno devastirana. Te bi prostorije pripadale u prvu fazu izgradnje objekta, što je vidljivo u zapadnom profilu, gdje je utvrđena njihova temeljna stopa te visina njezina ukopa, kao i sam početak pripadajućih zidova. Druga faza izgradnje objekta može se pratiti u dvjema prostorijama koje se svojom debljinom zidova, građevinskim materijalom, kao ni položajem ne uklapaju u raster ostatka istraživane građevine. Zidovi su tanji od onih iz prve faze te ne zatvaraju površinu pravilnih četverokutnih prostorija. Ukapani su u samu zdravicu, vjerojatno uklanjanjem ostataka objekta iz prve faze. Prema situaciji koja se pojavljuje u tom segmentu građevine, čini se da prostorije

Pogled na istraženi dio lokaliteta, JZ – SI

nisu pratile raster već postojećeg objekta. Štoviše, novi zidovi nisu slijedili postojeći raspored zidova u zgradi te su čak eliminirali stare zidove. Ako je stratigrafski odnos slojeva unutar gospodarskog objekta dobro praćen, slučaj njivičke vile vrlo je netipična situacija za uobičajene kanone gradnje u kasnoj antici, kada su uglavnom rabljene stare građevinske strukture, uz minimalne nove nadogradnje. Datacija antičke arhitekture veže se uz prilično malen broj pokretnih nalaza unutar i oko zidova vile. Jedini nalaz s točnom datacijom jest pronađeni novac Salonine, žene cara Galijena, iz samog početka druge pol. 3. st. (260. – 268. godine). Taj nalaz pomiče dataciju čitave vile u 3. st. i vrijeme je kada je gospodarstvo već sigurno postojalo, pa bi tako gradnja vile mogla pripadati već 1. pol. 3. st., a moguća je i ranija datacija u 2. st., tj. klasično razdoblje antike. Klasičnom razdoblju antike mogu se pripisati nalazi rimskih opeka s pečatima radionica *Pansiana* i *Ambrosiana*, dok ostali pokretni materijal s lokaliteta ne daje mogućnost točne datacije. Jedini nalaz koji se okvirno može datirati u 5. st. jest nalaz rimske uljanice s prikazom menore, tradicionalnog židovskog svijećnjaka. Analogije svijećnjaka postoje na prostoru Salone (Solin) i Senie (Senj). Uljanica vjerojatno govori o obitavanju stanovnika bliskoistočnog podrijetla na prostoru njivičkog gospodarstva u vremenu kasne antike, ali daje i poveznicu s vremenom ranog kršćanstva, koje bi prema dosadašnjim spoznajama trebalo biti zastupljeno na prostoru lokaliteta. Od zanimljivijih nalaza mogu se spomenuti mali uteg za vaganje, dio brončane igle, nekoliko staklenih perlica, prilično velika količina različitog stakla i nedefiniranog metalnog materijala, različite vrste opeka, dijelovi tubula i suspenzura hipokausta te velika količina keramike antičkog i srednjovjekovnog podrijetla.

Zaštitnim arheološkim istraživanjem tijekom 2007. uspješno je određena zona rasprostranjenosti arheoloških pojava unutar prostora zaštićenog arheološkog lokaliteta. Daljnjim istraživanjem arheološkog lokaliteta detaljnije bi se mogao rekonstruirati život antičkog lokalnog stanovništva na prostoru jednog antičkoga gospodarstva u 3. i 4. st., a možda i nakon toga. Važnost lokaliteta za začetke kršćanstva na ovim prostorima ovogodišnjim istraživanjima nije potvrđena, ali o njegovoj reprezentativnosti sam za sebe govori kameni spomenik pleterne plastike, pronađen na lokalitetu još početkom prošlog stoljeća. Nastanak ranokršćanskih zdanja u vremenu kasne antike, veže se uz prostor antičkih vila. Uobičajeno je da kršćanska crkva nastaje na jugoistočnom dijelu prostora antičke vile, a upravo je takav odnos položaja na lokalitetu Poje. Povijest naselja Njivica ovim je istraživanjima dobila sasvim novo obilježje i znatno premašuje sve do sada poznate datume. Početak naseljavanja tog prostora se iz vremena srednjega vijeka, pomiče u vrijeme klasične antičke kulture koja se za sada retroaktivno prati sve do vremena 3. i 4. st. Prostor sondi je nakon završetka istraživanja nasut slojem pijeska debljine dvadesetak centimetara i prekriven geotekstilom. Sav materijal sakupljen tijekom istraživanja bit će pohranjen u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja u Rijeci, nakon adekvatne obrade i konzervacije onog dijela materijala čija je determinacija neophodna za dobivanje osnovnih podataka o lokalitetu.

Literatura

Čaušević 2005 M. Čaušević, Izvješće o zaštitnom arheološkom istraživanju Poje – Njivice, 2005.
Bolonić, Žic Rokov 2002 M. Bolonić, I. Žic Rokov, Otok Krk kroz vjekove, Zagreb, 2002.

Kristina Vodička Miholjek

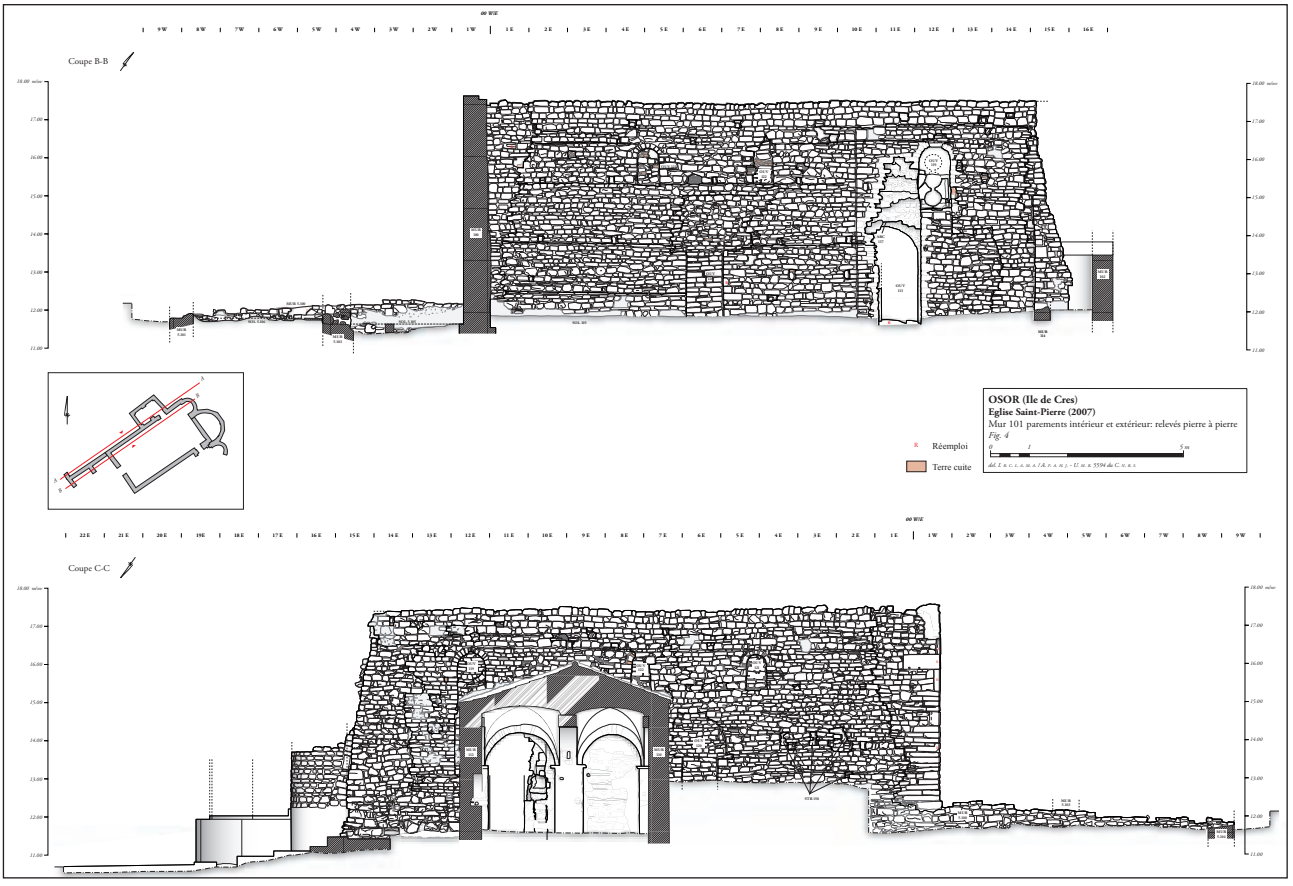
Summary

The archaeological site of Poje in Njivice on Krk island is a protected archaeological site. A privately owned firm plans to build hospitality and catering facilities on the site, and so it was necessary to carry out archaeological research before there were any possible structural operations. The accidental finds of brick built graves, tesserae of mosaics and the find of a parapet with braided ornamentation (9th-11th centuries) have long hinted at the great potential of this site. The first archaeological research at the site was carried out in May 2006, in the shape of test pits, when it was confirmed that there were Late Antiquity walls, suggesting an Antique villa rustica with material evidence concerning the life in this area in the later periods of Antiquity, and in the early Middle Ages. The existence of the pluteum (parapet), which is dated to the 9th to 11th century, and the closeness of the current church, suggests that the space might have been used in the Early Christian and medieval period. According to the moveable materials, this structure can be dated to the 3rd century AD. The area of about 8000 m^2 in the first phase of the investigation was preliminarily searched with eight test trenches, four of which contained archaeological remains. The area of 2000 m^2 was explored with geo-radar, but systematic archaeological research was reduced to an area of 2000 m^2. Apart from that, there is a great possibility that the site extends under the surface of today's church. An area of about 800 m^2 has been archaeologically explored, and divided into two test pits. In Pit 1 there was an interesting circular construction, the use of which is still unknown. Similar structures, though of much smaller dimensions, have hitherto been identified in Croatia as threshing yards.

Redni broj: 157
Lokalitet: Osor – benediktinska crkva i samostan sv. Petra
Naselje: Osor (otok Cres)
Grad/općina: Mali Lošinj (otok Lošinj)
Pravni status: Z-785
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervacija

Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu u okviru znanstvene suradnje s istraživačkim centrom ARTeHIS C.N.R.S.–a iz Dijona pokrenuo je dugoročan projekt istraživanja benediktinskog samostana i crkve sv. Petra u Osoru na otoku Cresu. Istraživanja se odvijaju u suradnji s Konzervatorskim odjelom u Rijeci. Cilj druge istraživačke kampanje koja se odvijala tijekom listopada 2007. bio je nastavak i dovršetak izrade precizne grafičke dokumentacije postojećih struktura, arheološko istraživanje prostora zapadno od začelja crkve te otvaranje sonde na mjestu južnoga bočnog broda. Veći dio sredstava za izvedbu toga projekta osiguralo je Ministarstvo kulture.

Benediktinska crkva i samostan sv. Petra dobro su poznati stručnoj javnosti kao neki od najstarijih primjera ranoromaničke arhitekture na području Hrvatske, o čemu svjedoči sama arhitektura crkve te sačuvani ulomci skulpture kojom je bilo ukrašeno njezino pročelje (Ostojić 1964, Jakšić 1982, Jurković 1992). Međutim, crkva koja je tijekom stoljeća doživjela brojne pregradnje bila je tek djelomice arheološki istražena (Mohorovičić 1953), pa je pokretanje projekta sustavnih istraživanja radi revalorizacije i prezentacije toga važnog arhitektonskog sklopa bilo nužno. Rezultati prve istraživačke kampanje koji su potvrdili izniman arheološki potencijal lokaliteta, uvelike su promijenili spoznaje o benediktinskoj crkvi sv. Petra. Na temelju arheološkog istraživanja, dopunjen je i ispravljen tlocrt crkve, a preciznom analizom sačuvanih zidova, popraćenom izradom precizne grafičke dokumentacije, utvrđeno je postojanje više građevnih faza sjevernoga zida, što navodi na reviziju datacije, odnosno preciznije kronološko određivanje prve faze (Bully et al. 2007; Čaušević et al. 2007). Ujedno, ti su rezultati uvjetovali vrstu i smjer radova tijekom druge istraživačke kampanje.
Nastavak izrade detaljne grafičke dokumentacije plašteva zidova sačuvanih u elevaciji pratila je i njihova detaljna analiza prema strogim principima metode „vertikalne arheologije". Nakon skidanja žbuke iz vremena pregradnje crkve iz 17. st., zamijećene su mnoge različite intervencije u sjevernome perimetralnom zidu prvobitne crkve (zid 101). Također je utvrđeno da prozori probijeni u istome zidu ne prate ustaljen ritam – pretpostavljeni prozor smješten u zapadnome dijelu zida u potpunosti je nestao izgradnjom fasade nove, reducirane crkve. Izrađena je i grafička dokumentacija zidova 100 i 116 postojeće crkve – spajanjem digitalnih i georeferenciranih fotografija – koja je bila nužna i prethodi detaljnim istraživanjima tih struktura predviđenima za 2008. godinu. Radi utvrđivanja ritma južne arkature i vrste njezinih nosača, otvorena je sonda dužine 6,65 m i 1,10 m na mjestu prostiranja južnoga broda izvorne crkve (sektor IV). Otkriće dviju zidanih struktura omogućilo je rekonstrukciju ritma arkature s interkolumnijem od 2,50 m između svakoga nosača te od 2,90 m između prvoga istočnog nosača i pilastra 118 koji se nalazio na odsječku zida između južne i središnje apside. Zasad je nemoguće odgovoriti na pitanje jesu li otkrivene kvadratne zidane strukture baze pilonima ili stupovima s kapitelima.
Međutim, na temelju spomenute analize zida 101 i modernoga začelja crkve te rezultata dosadašnjih arheoloških iskopavanja, bilo je moguće izraditi prvi prijedlog rekonstrukcije tlorisa prvobitne crkve, s naglaskom na utvrđen ritam arkature koja je dijelila središnji od bočnih brodova te u elevaciji. Svi ti elementi dopuštaju i rekonstrukciju elevacije bazilike koju odlikuje impozantna središnja apsida visoka oko 7,35 m te široka oko 4,90 m, koju su flankirale bočne apside široke oko 1,90 m te visoke oko 4 m. Središnja apsida, čiji je poligonalan vanjski plašt

Osor – crkva sv. Petra, detaljan crtež unutrašnjeg i vanjskog lica zida 101 (izradio: L. Fiocchi)

utvrđen tijekom prve kampanje istraživanja, vjerojatno je bila pokrivena peterodijelnim krovom.

Arheološka istraživanja istočno od začelja crkve (sektor III i VI) otkrila su temelje triju apsida, prema kojima se zaključuje da se južna apsida bitno razlikuje od glavne i sjeverne, što dovodi do sumnje u njihovu istodobnost, barem u prvoj fazi izgradnje. Nadalje, u produžetku začelja prema istoku otvoren je prvi veći sektor istraživanja koja će biti nastavljena u sljedećoj kampanji. U tome je sektoru otkriven dio groblja iz kasnoga srednjeg vijeka, organiziranoga oko začelja crkve utvrđeni su i ostaci arhitekture iz raznih razdoblja – počevši od razdoblja antike sve do kasnoga srednjeg vijeka. Pronađena je manja piscina (riječ je vjerojatno o *impluviumu*) i zid koji je zatvarao prostor unutrašnjeg dvorišta s južne strane bazena. Taj je zid doživio nekoliko preinaka tijekom razdoblja kasne antike i srednjega vijeka. Nadalje, uz ostatke antičke arhitekture, u južnome dijelu sektora otkriveni su i ostaci zidova, zasad okvirno datiranih između antike i kasnoga srednjeg vijeka, čije je funkcije u ovoj fazi istraživanja nemoguće odrediti. Uz spomenutu arhitekturu utvrđena je i grobnica orijentacije istok-zapad, smještena uz južnu apsidu te ponad nje stubište napušteno u venecijansko doba (sudeći prema nalazu novca u sloju rušenja). U sjevernome dijelu sektora otkrivena je još jedna zidana grobnica (3.116), orijentacije sjever-jug, priljubljena uz tjeme sjeverne apside. Uz nju su utvrđeni i ostaci arhitekture koji pripadaju različitim fazama i načinima izgradnje, no tek će dovršetak istraživanja toga sektora omogućiti njihovu interpretaciju.

Tijekom prvih dviju kampanja arheoloških istraživanja samostanske crkve sv. Petra pronađeni su brojni ulomci raznorodne skulpture. I količinom i položajem nalaza ona pruža iznimno važne podatke o životu kompleksa tijekom stoljeća, o liturgijskim instalacijama i arhitektonskoj plastici same crkve, a onda i sjevernoga aneksa. Fragmenti skulpture pronađeni su unutar dosadašnjih arheoloških iskopa, ali i kao površinski nalazi ili pak spoliji u modernim zidovima. Od zanimljivih nalaza valja spomenuti fragment arhitrava te ugaoni fragment dekorirane ploče s prikazom ptice koji bi se mogli okvirno datirati u početak 11. st., na temelju analogija s nekim lokalnim, ali i sjevernojadranskim primjerima (Jakšić 1982).

Naposljetku, rezultati druge kampanje potvrdili su izniman arheološki potencijal lokaliteta samostana sv. Petra u Osoru, čija će istraživanja upotpuniti spoznaje o tome benediktinskom samostanu, ali i o povijesnom i topografskom kontekstu u kojemu je nastao. Na temelju dosadašnjih iskopavanja te analize sačuvanih zidova moguće je rekonstruirati izvorni bazilikalni izgled crkve čija je unutrašnjost bila podijeljena u pet traveja. Crkvi je prethodio vestibul jednake širine, a središnju poligonalnu apsidu flankirale su bočne polukružne. Buduća istraživanja trebala bi, između ostalog, dati odgovor na pitanje vremena izgradnje crkve. Naime, zasad je nemoguće ponuditi precizniju dataciju od one ponuđene na kraju prve kampanje – razdoblje od 6. do 11. st. Vjerojatno će nastavak

Osor, pogled na sektor III tijekom istraživanja (foto: I. Marić)

istraživanja prostora istočno od začelja crkve, posebice groba 3.116, omogućiti utvrđivanje preciznije kronologije izgradnje pomoću analize C-14. Za sljedeću godinu planira se nastavak istraživanja zone istočno od začelja crkve, gdje su otkriveni brojni zidovi te groblje. Budući da je mahom riječ o kasnosrednjovjekovnim i mlađim ukopima, čini se da je ono uspostavljeno tek krajem srednjega vijeka, a brojni zidovi koji se mogu okvirno datirati u razdoblje između antike i srednjega vijeka, govore u prilog gustoj naseljenosti toga prostora te njihovoj vjerojatnoj uporabi prilikom uspostave samostana.

Osor, ulomak pluteja (foto: I. Marić)

Literatura

Bully et al. 2007 S. Bully, M. Jurković, M. Čaušević-Bully, I. Marić, L'église du monastère de Saint-Pierre d'Osor (île de Cres): première campagne d'étude, HAM, 13/2, Zagreb – Motovun, 2007: 441 – 456.

Čaušević-Bully et al. 2007 M. Čaušević-Bully, I. Marić, S. Bully, M. Jurković, Osor – benediktinski samostan i crkva sv. Petra, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 301 – 304.

Jakšić 1982 N. Jakšić, Ulomci skulpture 11. stoljeća iz Osora, u: Arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošinju, Izdanja HAD, 7, Zagreb, 1982: 187.

Jurković 1992 M. Jurković, Crkvena reforma i rano-romanička arhitektura na istočnom Jadranu, Starohrvatska prosvjeta, 20, Split, 1992: 191.

Mohorovičić 1953 A. Mohorovičić, Pregled i analiza novootkrivenih objekata historijske arhitekture na području grada Osora, Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU, 1-2, Zagreb, 1953: 10 – 14.

Ostojić 1964 I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj, t. II, Split, 1964: 149.

mr. sc. Iva Marić
dr. sc. Sébastien Bully
prof. dr. sc. Miljenko Jurković
mr. sc. Morana Čaušević-Bully

Summary

During October 2007, a second campaign of investigation into the Benedictine monastery and church dedicated to St Peter in Osor, island of Cres, was carried out; the intention was to continue and complete the elaboration of precise graphic documentation of existing structures and to investigate archaeologically the space to the east of the rear of the church to open up a test pit at the site of the southern aisle, and to carry out primary study of finds of sculpture.

The continuation of the making of detailed graphic documentation of the wall surfaces preserved in the elevation was accompanied by a detailed analysis done according to the strict principles of the method of vertical archaeology. On the basis of previous excavations and analysis of the preserved walls it is possible to reconstruct the original basilical appearance of the church, the interior of which was divided into five bays. The church was preceded by a vestibule of the same width, and the central polygonal apse was flanked by two semicircular side apses. Then, in investigations of the space east of the back of the church, the first fairly large investigation sector was started up, and part of a cemetery from the later Middle Ages organised around the rear of the church was discovered. Also determined were remains of architecture from various periods – starting from Antiquity and going on to the late Middle Ages. A smaller piscina was found (it was probably an impluvium), as well as a wall that shut off the space of an inner courtyard on the southern side of the pool. There were some interesting finds of sculpting, particular mention being deserved by the fragment of an architrave and corner fragments of a decorated slab with a depiction of birds that can be approximately dated to the beginning of the 11th century, according to analogies with some local and northern Adriatic examples.

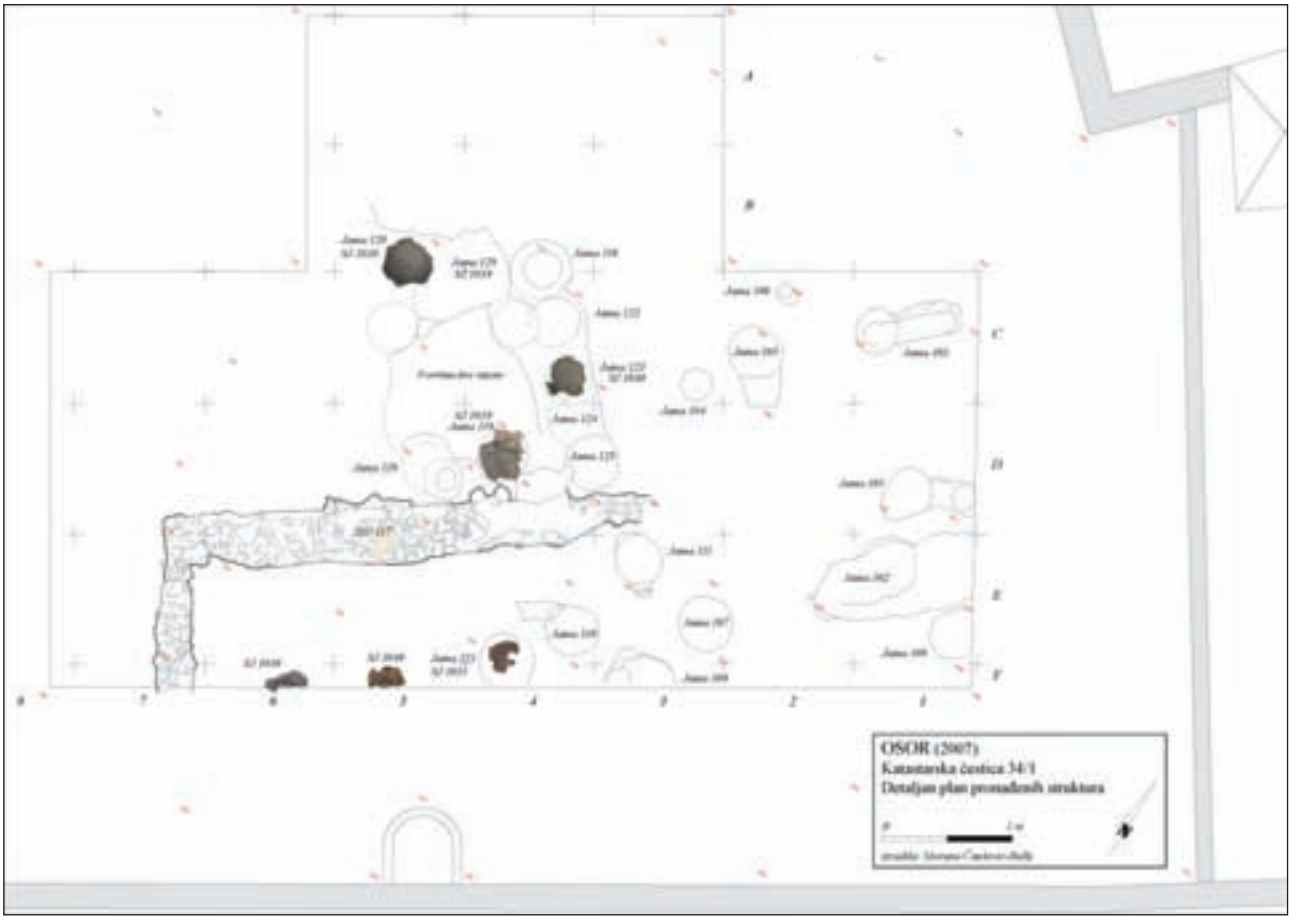
Redni broj: 158
Lokalitet: Osor – k.č. 34/1
Naselje: Osor (otok Cres)
Grad/općina: Mali Lošinj (otok Lošinj)
Pravni status: Z-3081 (povijesna urbana cjelina naselja)
Razdoblje: P, A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja u Osoru na k.č. 34/1, k.o. Osor, obavljena su tijekom ožujka 2007. godine. Na temelju dogovora s Konzervatorskim odjelom u Rijeci, otvorena je sonda veličine 121 m², odnosno obuhvaćena je površina predviđena za izgradnju kuće. Voditeljica istraživanja bila je mr. sc. Morana Čaušević-Bully, a zamjenica Maja Pasarić, dipl. arheologinja. Kao član ekipe sudjelovala je Josipa Petrinić, dipl. povjesničarka umjetnosti, koja je primarno obradila i brojne nalaze keramike. Pri istraživanjima su pripomogla dva-tri radnika iz Velog Lošinja, dok je snimak fiksnih točaka obavio geodet I. Mršić iz Malog Lošinja.

Katastarska čestica 34/1 nalazi se uza sam gradski bedem, na sjeverozapadnoj strani Osora, u blizini važnog lokaliteta Sveti Petar, te kasnoantičkog kompleksa poznatog pod imenom „kuća Zovko“. Upravo zbog takva arheološki bogata okoliša pretpostavljeno je da je i u tom dijelu Osora arheološki potencijal velik. Zbog toga je odlučeno istražiti kompletnu površinu predviđenu za gradnju. Sektor istraživanja podijeljen je na kvadrante veličine 2x2 m, koji su označeni u jednom redu slovima, dok su u drugom označeni brojkama. Svi otkriveni slojevi i strukture bilježeni su tako da su troznamenkastim brojkama označavane cjeline, a četveroznamenkastim stratigrafske jedinice. Predbroj „1“ kod svakog registriranog broja označava sondu 1 na k.č. 34/1, s otvorenom mogućnošću daljnjih istraživanja.
Na području istraživanja utvrđeno je više struktura, kako zidanih, tako i jama koje su služile za postavljanje posuda za čuvanje (*dolia*). Sve su se spomenute strukture nalazile ispod relativno tankog recentnog sloja (SJ 1001 i SJ 1003). Najvjerojatnije je riječ o spremištu iz kasnog protopovijesnog te ranog antičkog razdoblja, kako je suditi prema brojnim fragmentima keramike pronađenima u zapunama spomenutih jama. Prilikom istraživanja nađeno je 26 jama, sve kružnog oblika, koje su služile za ukopavanje posuda za spremanje namirnica. U nekima od njih pronađena su dna od ukupno šest dolija. Prilikom izrade stratigrafskog dijagrama utvrđeno je da su dolije

Položaj čestice 34/1 na katastarskom planu Osora

Tlocrt sonde na k.č. 34/1

ukapane u dvama navratima, što znači da se taj dio Osora rabio za skladištenje namirnica tijekom dužeg vremenskog razdoblja. Pronađene dolije, ili pitosi, bile su vrlo velike, s promjerom dna oko 60 cm. Najvjerojatnije su služile za skladištenje suhih namirnica, s obzirom na to da su pri dnu većinom imale rupice, bušene prilikom izrade posuda (dok je jedna od njih, SJ 1011, imala veliku rupu u samom dnu). Uz jame ukopane u živu stijenu pronađen je i slabo građen zid, koji bi prema stratigrafskom položaju vremenski mogao odgovarati drugoj fazi uporabe dolija. Zid je građen direktno na živcu, odnosno djelomice je u njega i ukopan. Slagan je ugrubo, pri čemu je rabljeno neobrađeno kamenje i vrlo malo vapnene žbuke. Uza zid su pronađeni i fragmenti lijepa s tragovima slaganog pruća, što upućuje na građevinu kojoj su temelji zidani, a zidovi u elevaciji građeni od lakog, trošnog materijala.

Svi nalazi bili su prilično uništeni već prilikom intenzivnog obrađivanja tla na tome mjestu, stoga su sačuvani u niskoj stopi. Dokaz tomu jest i relativno oskudna stratigrafija – ispod recentnog sloja (debelog od 20 cm na sjeveroistoku do 60 cm na jugozapadnom dijelu sonde), nailazi se živa stijena u kojoj su ukopane jame i spomenuta zidana struktura. Nakon iscrpnih istraživanja kojima se na prostoru čitave sonde došlo do zdravice (odnosno žive stijene), može se zaključiti da najveće bogatstvo nalaza s tog lokaliteta čine fragmenti keramičkih posuda i dolija. Riječ je, dakle, o pokretnim nalazima koji su prilikom istraživanja izvađeni te naknadno primarno obrađeni kako bi se mogli iscrpnije analizirati, te naposljetku biti pohranjeni u Arheološkoj zbirci u Osoru. Strukture sačuvane *in situ*, jame i slabo sačuvan zid, nisu nalazi koji bi mogli biti konzervirani i prezentirani. Što se zidane strukture tiče, ona je vrlo loše kvalitete i sačuvana je tek u prvom redu temelja. Kako je najvjerojatnije riječ o lakoj strukturi – sudeći prema nalazima fragmenata lijepa koji nose tragove isprepletenog pruća – takav bi se zid teško mogao rekonstruirati.

Pogled na sondu nakon istraživanja

Total s dolijama in situ

Literatura

Čaušević 2006 M. Čaušević, Les cités antiques des îles du Kvarner dans l'Antiquité tardive – exemples de Curicum, Fulfinum et Apsorus (Antički gradovi kvarnerskih otoka u kasnoj antici – primjeri gradova Curicum, Fulfinum i Apsorus), HAM, 12, Zagreb – Motovun, 2006.
Bully, Jurković, Čaušević-Bully i Marić 2007 S. Bully, M. Jurković, M. Čaušević-Bully i I. Marić, L'église du monastère Saint-Pierre d'Osor (île de Cres): première campagne d'étude", HAM, 13-2, Zagreb, 2007: 441 – 456.
Čaušević-Bully 2008 M. Čaušević, J. Ćus-Rukonić, La topographie archéologique d'Osor – de l'Antiquité au haut Moyen Âge, HAnt, 14, Pula, 2008 (u pripremi).

mr. sc. Morana Čaušević-Bully

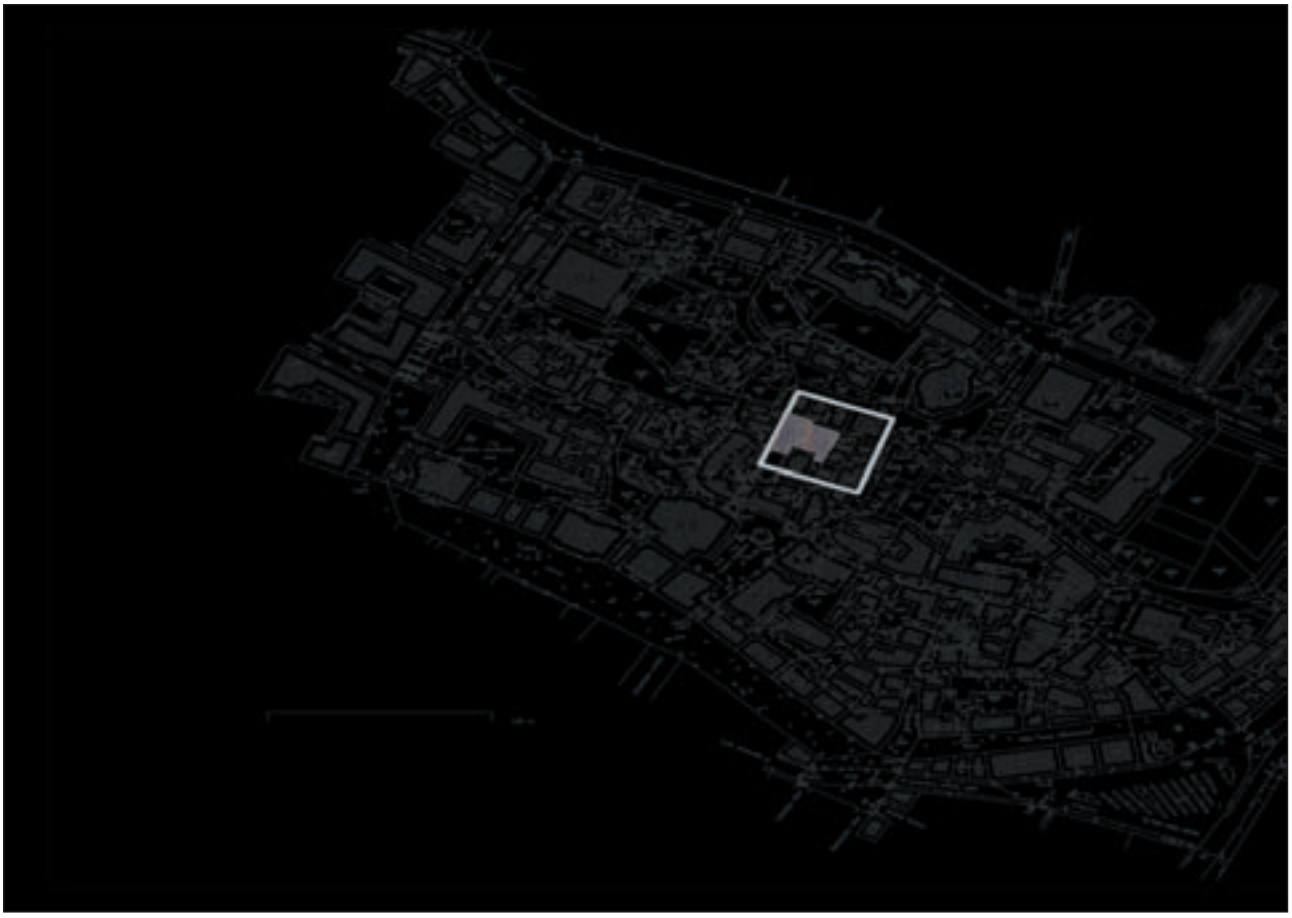
Summary

Rescue archaeological excavations in Osor on the island of Cres (cadastral plot number 34/1) were carried out in March 2007. A 121 m^2 test pit was started, at the site where the construction of a family house is planned. The research showed that in spite of the vicinity of important sites such as St Peter and the Late Antiquity Zovko House, and the richness of archaeological finds of Osor itself, in this place the archaeological potential is not very great.
In the research area, several structures were found, both built, and pits, in which were put vessels for food storage (*dolia*). All the structures are below a relatively slender recent stratum. Probably this was a store place from the late early historical and the early Antique period. During the research 26 pits were found, all round in shape, which were used for the burying of pots for storing food. In some of them the bottoms of a total of six *dolia* were found. They were most likely used for storing dry goods, since they had little holes near the bottom, while one of them had a large hole in the very bottom. Alongside the pits, dug into the bedrock, was a loosely built wall, which according to the stratigraphic position would correspond to the second phase of the use of the *dolia*. The wall is built directly onto the bedrock, that is, partially dug into it. It is roughly formed, the stone is not dressed, and very little lime mortar is used. Along the wall fragments of daub are found with traces of wattle, suggesting a building the foundations of which are masonry built, while the walls in the elevation are made of light and friable materials.

Redni broj: 159
Lokalitet: Rijeka – principija alpske klauzure
Naselje: –
Grad/općina: Rijeka
Pravni status: Z-2691 (urbanistička cjelina grada)
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U trajanju od 5. lipnja do 4. kolovoza 2007., djelatnici Hrvatskog restauratorskog zavoda sustavno su arheološki istražili dio kompleksa principije alpske klauzure, na Trgu Jurja Klovića u riječkom Starom gradu. U istraživanjima su, osim voditelja mr. sc. Luke Bekića i zamjenika voditelja Josipa Višnjića, sudjelovali i djelatnici HRZ-a Tihomir Percan, Ivana Haraša, Lea Čataj i Robert Čimin, zatim arheolozi Želimir Brnić i Sandra Bogdanović, te studenti arheologije Mario Zaccaria, Andrej Janeš, Palma Karković i Hrvoje Čikeš. U radovima je sudjelovao i veći broj fizičkih radnika. Osim geodetske dokumentacije, koju su pomoću totalne stanice napravili djelatnici HRZ-a, dodatnu geodetsku i fotogrametrijsku dokumentaciju obavljali su Marko Gergolet i Aleš Ogorelec sa Sveučilišta na Primorskem u Kopru. Cilj istraživanja bio je sustavno istraživanje raspoloživog dijela principije te predlaganje načina konzerviranja i restauriranja tog kulturnog dobra na inicijativu Grada Rijeke, koji je i osigurao sredstva za radove.

Već se duže vrijeme pretpostavljalo kako su do danas sačuvana Stara vrata i zidovi koji su bili vidljivi iza začelja crkve sv. Sebastijana i Fabijana zapravo ostaci kasnoantičkog vojnog zapovjedništva iz kojeg se nadzirao obrambeni potez koji se od Rijeke protezao preko Grobničkog polja, Donjeg Jelenja i dalje prema sjeveru s konačnom odrednicom u *Forum Iulii*. Na taj su se način štitili prilazi sjevernoj Italiji, a iz povijesnih je izvora taj obrambeni sustav poznat kao *Claustra Alpium Iuliarum*. Manji arheološki i konzervatorski radovi na području tog kompleksa u posljednjih 15-ak godina dodatno su potvrdili tu pretpostavku. Radovima obavljenima 2007. obuhvaćena je površina od približno 400 m², odnosno sav prostor koji se ne nalazi pod postojećim zgradama ili komunikacijama,

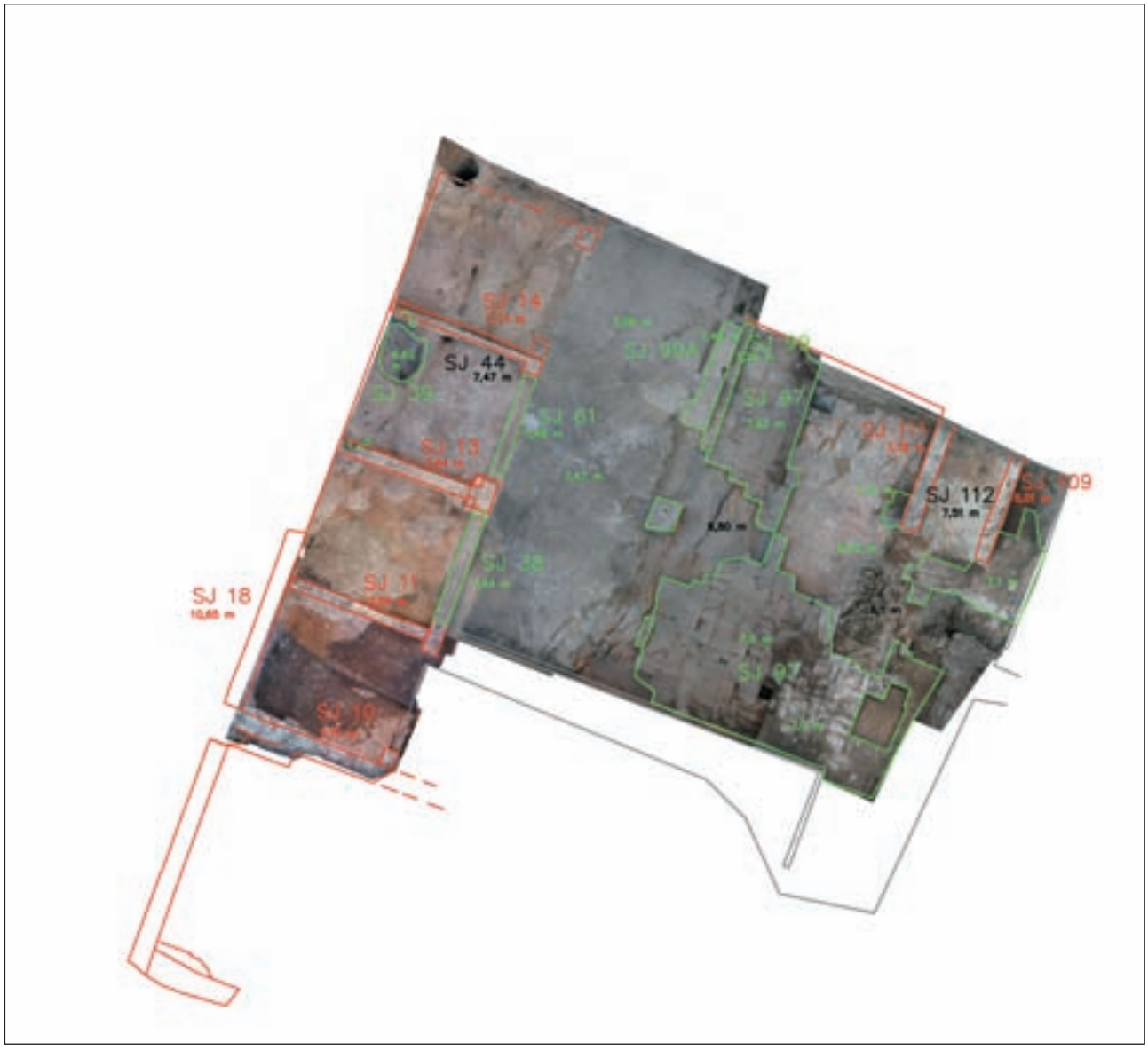
Položaj principije unutar riječkog Staroga grada s naznačenim istraženim dijelom

što je otprilike jedna četvrtina ukupne površine principije. Otkriveni nalazi spadaju u dva vremenski odvojena razdoblja: kasnoantičko, kojemu pripada sama principija te kasnosrednjovjekovno i novovjekovno razdoblje kojima pripadaju brojni ostaci stambene arhitekture.

Istraženi dijelovi tarsatičke principije pokazuju obilježja svojstvena gotovo svim poznatim primjerima takvih građevina. Središnji dio zauzimalo je otvoreno dvorište koje je bilo popločano kamenim pločama (SJ 97), slaganima u pravilne redove nejednakih širina. Ploče su slagane na za tu svrhu priklesivanu matičnu stijenu na koju je zatim nanošen sloj pjeskovite zemlje pomiješan sa sitnim kamenjem (SJ 108), koji je služio kao nivelacija popločenju. Iako nije istraženo u cijelosti, na osnovi poznatih podataka može se zaključiti da je dvorište imalo oblik kvadrata dimenzija 20x20 m, odnosno da je zauzimalo površinu od 400 m². Pomoću dviju stuba, koje su se nalazile uza zapadni rub dvorišta, pristupalo se na povišen plato koji se pružao 12,5 m od zapadnog perimetralnog zida u smjeru istoka. Na istočnom dijelu bio je otvoren, dok zapadni zauzimaju četiri pomoćne prostorije. Hodna površina načinjena je priklesivanjem žive stijene, a djelomice sačuvani manji dijelovi prekriveni žbukom sugeriraju kako je i otvoreni dio platoa bio žbukan, bar na onim dijelovima koje je trebalo zapuniti kako bi se dobila ravna ploha.

Unutrašnje dimenzije prostorija smještenih uza zapadni perimetralni zid jesu 6x4,7 m, a numerirane su od 1 do 4, gledano od juga prema sjeveru. Zatvorene su zidovima s južne, zapadne i sjeverne strane, dok su prema istoku, odnosno prema trgu bile otvorene. Na toj strani nalaze se po dvije lezene dimenzija 40x50 cm, između kojih su smještani pragovi. Dva praga, u prostorijama 2 i 3, sačuvani su *in situ*. U prostorijama 3 i 4 podnice su bile izvedene priklesivanjem matične stijene na koju se nanosio sloj žbuke. Žbukane podnice potvrđene su i u prostorijama 1 i 2 (SJ 32 i 42), no kako teren pada prema jugu, nivelacija je izvedena nasipom zemlje i mrvljenog kamena (SJ 34). Tragovi žbuke djelomice sačuvani na zidovima prostorija dokazuju kako su nekada iznutra bile ožbukane. Tu pretpostavku potkrepljuju i brojni ulomci fresaka žute i crvene boje, pronađeni unutar ili ispred prostorija. Prostorije su bile natkrivene tegulama koje su pronađene u urušenju nad podnicama u prostorijama 2 i 3. Ispod tegula pronađen je sloj gara (SJ 33) koji svjedoči o nasilnom rušenju tog kompleksa. Tehnika gradnje obodnih, ali i pregradnih zidova principije – *opus mixtum* kod koje se nekoliko redova uslojenih klesanaca izmjenjuje s libažnim slojevima od tri ili manje redova cigle, a unutrašnjost je napravljena tehnikom *opus cementicum* – najčešće se povezuje s kasnoantičkim razdobljem, odnosno vremenom od 3. st. nadalje.

Sa sjeverne strane trga nalazila se poprečna zgrada čiji je pročelni zid djelomice istražen. Zid je građen velikim kamenim obrađenim blokovima, a sačuvan je do 2,55 m

Fotogrametrijski i geodetski snimak principije

visine (SJ 53). Zid ima profiliranu bazu u visini od 40 cm, a još uvijek su sačuvana tri reda kamenih blokova. Zgrada je zauzimala cijelu širinu dvorišta, a prema analogijama iz drugih principija, ti dijelovi kompleksa nazivaju se bazilika. Zgrada je, s obzirom na veliku količinu tesera te mramornih ploča i rubnika pronađenih u naplavinskom sloju ispred nje (SJ 83), vjerojatno bila raskošno dekorirana. Također, pronađeni ulomci opeka u obliku kružnog isječka, koji su činili tijelo stupa, sugeriraju kako su prostorije na sjevernom dijelu kompleksa imale podno grijanje, što je također poznato iz pojedinih istraženih principija. Sastavni je dio te zgrade i konstrukcija pronađena s njezine južne strane u osi glavnog ulaza u principiju, prislonjena na zid SJ 53. Konstrukcija se sastoji od dvaju paralelnih zidova (SJ 109 i 111) između kojih se nalazi nasip od dobro nabijena šljunka (SJ 112). Zidovi su s vanjske strane prekriveni žbukom tamno crvene boje na gotovo cijeloj sačuvanoj površini. Izgled i položaj konstrukcije sugeriraju kako je riječ o podlozi za stubište koje je vodilo na najviši, sjeverni nivo principije. Ploče kojima je stubište bilo izvedeno uklonjene su, ostavljajući iza sebe samo podlogu. Širina stubišta je 3,5 m, a maksimalna sačuvana visina od razine popločenja je 1 m. Od kamene dekoracije sačuvan je dio zabata, dio glatkog stupa te dio baze stupa.

Gradnju principije, koja se na temelju arhitektonskih obilježja može svrstati u kasnoantičko doba, izrazito dobro potkrepljuju brojni numizmatički nalazi. Naime, za vrijeme istraživanja pronađen je 131 primjerak novca, od čega njih čak 76 spada u antičko razdoblje. Najstariji primjerak je Domicijanov as (69. – 96.), a slijedi Hadrijanov as (117. – 138.). To su vremenski izdvojeni primjerci, kojima se može pribrojati još dupondij Aleksandra Severa (222. – 235.), dok svi ostali antički primjerci spadaju u razdoblje od druge polovine 3. st. do kraja 4. st. Najbrojniji su novci iz druge polovine 4. st. U takve datacije uglavnom se uklapaju i

pokretni nalazi. Od keramičkih nalaza svakako treba izdojiti ulomke tere sigilate afričke provenijencije, koja je postala osobito rasprostranjena od sredine 3. st. Puno je brojnija gruba keramika za svakodnevnu uporabu. Većinom je dobro pečena i izrađena na brzovrtećem lončarskom kolu. Oblici nisu posebno raznovrsni, a vodoravne linije ili valovnice su rijetke. Datacijski odgovaraju vremenu kasne antike, točnije 3. i 4. st. Za to su posebno karakteristični odrezani rubovi oboda, kratkoća vrata lonca i velika razvraćenost oboda. U takve datacije uklapa se i većina brojnih ulomaka amfora. Uglavnom je riječ o amforama afričke provenijencije (cilindrične amfore, Spatia, Africana I…), ali i onima iz drugih područja (Almagro 51C, Late Roman 4…). Također, ulomci staklenih posuda svojim obilježjima odgovaraju istom razdoblju. To potvrđuju nalazi većinom modro-zelenkastog stakla, često ukrašeni kapljičastim ukrasom (*nuppe*), ulomci stožastih čaša s ravnim dnom ili narukvice od crnog neprozirnog stakla koje imitiraju skupocjenije primjerke od gagata. Od metalnih nalaza mogu se izdvojiti brončana lukovičasta fibula, ulomak *aucissa* fibule, kružna pločasta fibula, trakasta narukvica, pečatni prsten… Treba spomenuti kako s obzirom na vrstu nalazišta nije pronađeno mnogo dijelova vojne opreme, ali ipak, među prikupljenim nalazima nalaze se, npr. vrhovi strelica ili sulica. Svi nalazi upućuju na to da je tarsatička principija najvjerojatnije izgrađena u drugoj polovini 3. st. te da je funkcionirala sljedeće stoljeće i pol, kada je krajem 4. ili početkom 5. st. uništena i napuštena.

Prostor Staroga grada intenzivno je rabljen i tijekom mlađih razdoblja, čiji su ostaci činili znatan dio nalaza pronađenih tijekom istraživanja. Nalazi se odnose na razdoblje od druge polovine 15. st. pa sve do današnjih dana. Treba naglasiti kako su zgrade koje su se nalazile na tom području srušene za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata. Zgrade su rabile postojeće zidove principije, što je vidljivo i u do danas sačuvanim zgradama (zgrade na lokacijama Trg pod kaštelom 5 i 3), ali se moglo pratiti i na zidovima pomoćnih prostorija uza zapadni zid. Na prostoru koji je u antici zauzimalo otvoreno dvorište, temelji novovjekovnih zgrada ukopavani su u sloj SJ 83, koji čini naplavinu antičkog materijala. Ploče kojima je trg bio prekriven uklanjane su prema potrebi, pa tako nedostaju na mjestima dviju septičkih jama, kod kojih je dodatno produbljena matična stijena. Da je riječ o novovjekovnim tvorevinama pokazuje materijal koji je ukapan unutar antičkih slojeva. Slične septičke ili crne jame pronalaze se i u prostorijama uza zapadni perimetralni zid principije.

Novom vijeku pripada i velik broj pronađenih kanalizacijskih kanala (SJ 49, 50, 52, 62, 63, 85, 87, 95) građenih od opeka i kamena, kao i bunar koji se nalazi u sjeverozapadnom kutu istraženog prostora. Dataciji ponovno u velikoj mjeri pomažu numizmatički nalazi. Tako je najstariji primjerak među nalazima koji ne pripadaju antičkom razdoblju onaj Sigmunda I. Tiroloskog (1439. – 1496.), a iz istog je stoljeća i novac Fridricha III. Habsburga (1452. – 1493.). Nakon toga slijede malobrojni novci iz 16. i 17. st., da bi se njihov broj znatno povećao u 19. i prvoj polovini 20. st. Keramičke nalaze iz 15.-16. st. većinom zastupaju talijanski importi, ponajprije tzv. gravirana keramika i majolika, a tipološki se izdvajaju majolički vrčevi te gravirane zdjelice i tanjuri. Tijekom 17. st. nastavlja se uporaba keramičkih

Istražene prostorije uza zapadni perimetralni zid

proizvoda jednakih tipološko-tehnoloških obilježja, da bi se u razdoblju 18.-19. st. pojavili sasvim novi oblici keramike, kao što su tzv. engleski *transferware* ili venetski slikani tanjuri i zdjelice. Treba napomenuti da je prilikom iskopavanja pronađena i veća količina keramičkih i ostalih pokretnih arheoloških nalaza iz posljednjih desetljeća 20. st. Kako nisu pronađeni nikakvi nalazi koji bi pokrivali razdoblje između 4. i 15. st., čini se da je prostor principije u navedenom razdoblju bio u potpunosti napušten.

Ova su istraživanja važan doprinos razumijevanju urbanog razvoja Rijeke, od antike pa sve do današnjih dana. Istraženi je prostor privremeno konzerviran, a u sljedećem

Dio istraženog zida bazilike

Lukovičasta fibula

Položaj lokaliteta na karti grada

razdoblju planirana je trajna konzervacija antičkih ostataka, čime će Rijeka dobiti iznimno vrijedan spomenik kulture u samom središtu grada i po prvi put javno prezentiran jedan dio svoje bogate antičke baštine.

Josip Višnjić
mr. sc. Luka Bekić

Summary

During 2007 staff of the Croatian Conservation Institute carried out systematic archaeological investigation into part of the Late Antiquity principia in the area of J. Klović square in the Old Town of Rijeka. The research covered an area of about 400 m^2, that is, about a quarter of the total area of the principia. A part of the central open yard was uncovered, four auxiliary rooms alongside the western perimeter wall and the elevation of a transverse building (basilica) on the northern side of the court. The manner of building (in opus mixtum) and the many moveable finds, particularly numismatic discoveries, date the principia to the period from the mid-3rd to the end of the 4th and the beginning of the 5th century. After it was destroyed, there was a long period in which the area was not used, the next traces of human presence deriving from the 15th century. Many remains of residential buildings knocked down after World War II stem from the period that started at that time and went on down to the present day. This research is an important contribution to the understanding of the urban development of Rijeka, from Antiquity to the present day.

Redni broj: 160
Lokalitet: Rijeka – Stari grad
Naselje: –
Grad/općina: Rijeka
Pravni status: Z-2691 (urbanistička cjelina grada)
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: geofizička istraživanja

Cilj geofizičkih istraživanja na lokacijama u Starom gradu u Rijeci tijekom svibnja i lipnja 2007. bio je procjena arhitektonskih i arheoloških potencijala na prostoru koji je predviđen za građevinske preinake. Veći dio istražene površine jest asfaltirano gradsko parkiralište, a manjim dijelom su to popločani trg Pod kaštelom i zelene površine. Istraživanja na parkiralištu na Gomili površine 6440 m² financirala je građevinska tvrtka koja je izvođač radova, a manji dio na trima lokacijama (istočno od zgrade Komande, Pod kaštelom 19 i Trg pod kaštelom) površine približno 1500 m² financirao je Grad Rijeka. Voditelj istraživanja bio je Goran Skelac (Geoarheo d.o.o., Zagreb).

Riječ je o prostoru unutar povijesne jezgre grada Rijeke. Poznato je da je taj dio grada većim dijelom uništen tijekom bombardiranja u Drugom svjetskom ratu, o čemu postoji brojna fotografska i nacrtna dokumentacija. Također, u neposrednoj blizini pronađeni su ostaci rimske i srednjovjekovne arhitekture, pa je primjena geofizičkih istraživanja bila neophodna za pripreme sljedećih konzervatorskih zahvata. Radovima su obuhvaćene sljedeće katastarske čestice: Gomila (k.č. 4230), Pod kaštelom 19 (k.č. 4394/1 i 4397/2), Trg pod kaštelom (k.č. 4397/1) i istočno od zgrade Komande (k.č. 4369). Mjerenja su izvedena georadarom GSSI SIR 2 i SIR 3000 te antenom od 200 MHz, s krajnjom dubinom mjerenja od približno 6 m. Profili su mjereni u paralelnim linijama, međusobne udaljenosti od 50 cm, unutar postavljene geodetske mreže (georadarske sonde), što je omogućilo daljnju obradu prikupljenih podataka i njihovu interpretaciju. Oblik i površina sondi uvjetovani su konfiguracijom terena, radi „pokrivanja“ cjelokupne površine terena. Ondje gdje nije bilo moguće oblikovati sonde za tlocrtni pregled rezultata,

Pogled na teren s juga

Položaj georadrskih sondi i profila

izmjereni su pojedinačni radarski profili.
Na ukupno 8000 m² kartirana je situacija s položajima većih infrastruktura, arhitektonskih ostataka i geoloških promjena. Na dubinama do 1-1,5 m prisutna je gusta mreža infrastruktura, brojna urušenja i ostaci kanala. Nadalje, čvrsti ostaci temelja i urušenja mogu se na pojedinim mjestima pratiti do približno 4 m dubine. Na centralnom dijelu parkirališta uočena je linearna struktura s dvama bočnim zidovima i svodom, promjera oko 1-5 m. Vjerojatno je riječ o ostacima tunela ili veće cijevi. Na tom dijelu terena prisutna je najveća koncentracija ostataka zidova i urušenja. Na južnom dijelu parkirališta linearna struktura, mogući zid, pojavljuje se na 3 m dubine i seže još najmanje 1 m u dubinu. Taj nalaz nije u vezi s navedenim urušenjima koja se pojavljuju znatno pliće, pa je moguće da je riječ o starijim zidovima i slojevima. Na većem dijelu istraženog prostora pronalaze se sporadični ostaci prekopa i urušenja, što upućuje na ostatke većeg broja uništenih arhitektonskih objekata.

Goran Skelac

Summary

During May and June 2007, in Rijeka's Stari Grad geophysical archaeological research was carried out. This is the historical core of the town – the Gomila [Mound] and Trg pod kaštela, which was settled continuously from the Roman times, and was razed during World War II bombing. The measurements were carried out with georadar, on an area of about 8000 m^2. Results of research have revealed many phenomena – infrastructure installations, remains of channels and tunnels, and numerous remains of walls and the ruins of structures mainly from the early 20th century.

Redni broj: 161
Lokalitet: Rt Sorinj – kapela sv. Nikole
Naselje: –
Grad/općina: Lopar (otok Rab)
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV
Vrsta radova: probno iskopavanje

Crkva ili kapela sv. Nikole smještena je na poluotoku Sorinju na sjeverozapadnom dijelu otoka Raba u općini Lopar. Na položaju koji je udaljen od naselja i teško dostupan s kopna, kapela je vjerojatno imala ulogu u životu pomoraca kao zavjetna kapela ili slično, što potkrepljuje i njen titular – sveti Nikola. Cilj istraživanja tijekom studenog 2007. bio je utvrditi postoje li ostaci starije crkve ili drugi arheološki nalazi ispod ostataka kapele, koja je u trenutku istraživanja bila očišćena od urušenja i u procesu pripreme za restauraciju. Istraživanja je vodio Goran Skelac (Geoarheo d.o.o., Zagreb), a investitor je bila Općina Lopar.

Ostaci arhitekture na centralnom prostoru parkirališta na Gomili

Položaj lokaliteta, kapela sv. Nikole

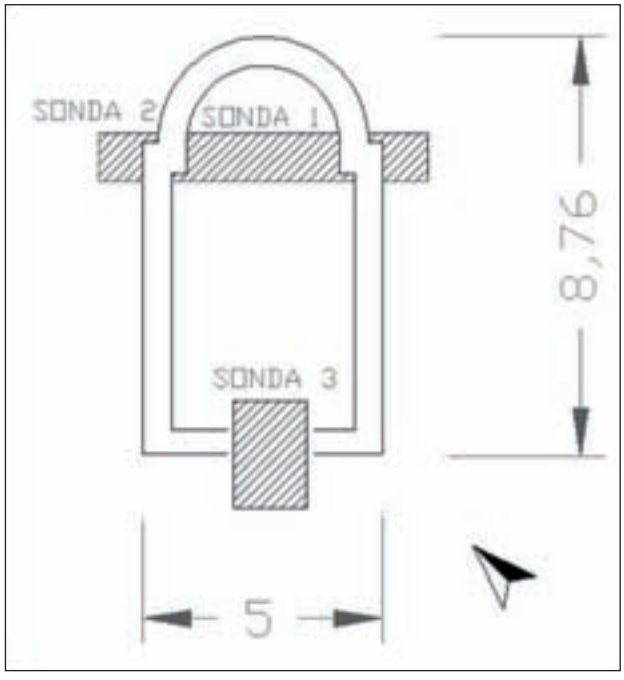
Pogled s jugozapada na ostatke kapele sv. Nikole

Pogled na apsidu i sondu 1

Kapela sv. Nikole sačuvana je u svom tlocrtnom obliku: riječ je o jednobrodnoj građevini s apsidom, dimenzija približno 8,70x5 m. Sačuvani su ostaci temelja građevine, a na pojedinim mjestima sačuvani su i zidovi čija visina doseže približno 0,5 do 1 m visine, osim dijela sjeverozapadnog zida koji je sačuvan u visini većoj od 2 m. Zidovi su debljine 50 do 60 cm, građeni su od tesanih kamenih blokova manjih dimenzija s vanjskog i unutarnjeg lica, a između su ispunjeni sitnijim lomljenim kamenom i žbukom. Probne arheološke sonde iskopane su na prostoru spoja broda i apside unutar kapele i s njene vanjske strane. Još jedna sonda iskopana je na ulazu u kapelu s njene jugozapadne strane.

Sonda 1 imala je dimenzije 4,5x1 m i nalazila se unutar kapelice, na prostoru spoja apside i broda. Ručnim iskopom utvrđeno je postojanje triju stratigrafskih jedinica (SJ) ili sloja: SJ 1 – površinski sloj šute i žbuke s ostacima urušenja zidova i stropa; SJ 2 – sloj crvenice, sterilne pjeskovite ilovače bez primjesa ili arheološkog materijala; SJ 3 – vapnenci, amorfno zaobljene forme, tzv. živac. U SJ 1, površinskom sloju, pronađeni su tragovi ognjišta s nekoliko životinjskih kostiju. Budući da nema arheološkog materijala, pretpostavka je da se zaklonjeni prostor zidova kapelice recentno rabio kao mjesto za loženje vatre, na kojem su pastiri ili ribari pripremali hranu. Ostaci crijepa i kamena sa žbukom pronađeni u površinskom sloju pripadaju urušenjima kapelice.

Tlocrtni prikaz kapele sv. Nikole s ucrtanim arheološkim sondama

Sonda 2 nalazila se s vanjske strane apside u produžetku sonde 1. U toj su sondi zabilježeni jednaki stratigrafski odnosi kao u sondi 1. Ispod tankog sloja šute i recentnog materijala (3-5 cm) nailazi se na sterilnu crvenicu i živac. Definiran je završetak temelja koji je ukopan u crvenicu do dubine 30 – 40 cm.

Sonda 3 postavljena je na prostoru ulaza u kapelicu. Stratigrafska situacija odgovara onima iz sonde 1 i 2. Otkriveni su ostaci temelja i urušenja frontalnog zida.

Prema tim nalazima zaključak je da na prostoru kapele sv. Nikole ne postoje stariji nalazi ili arheološki sloj koji bi trebalo istraživati daljnjim arheološkim iskopavanjima.

Goran Skelac

Summary

During test archaeological research into the remains of the little church or chapel of St Nicholas on Sorinj Point on the island of Rab, three archaeological test digs were investigated. The remains of foundations and collapsed walls that belonged to the chapel of St Nicholas (Nikola) were found in the test digs. No other finds were discovered suggesting the existence of other structures or archaeological finding sites. According to these finds, the conclusion must be that in the area of this chapel there are no older finds or any archaeological stratum that needs further investigation by archaeological excavations.

Redni broj: 162
Lokalitet: Sv. Nikola
Naselje: Mire
Grad/općina: Baška (otok Krk)
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U razdoblju od 16. listopada do 12. studenog 2007. nastavljena su arheološka istraživanja te sanacije i prezentacije zatečenih arhitektonskih ostataka ranokršćanske bazilike na ledini podno predjela Mira, na rubu naselja Baške na otoku Krku. Voditelj radova bio je Ranko Starac, a suradnici su bili arheologinje Zrinka Serventi i Jasna Ujčić, aps. arheologije Mirna Vujović te dipl. povjesničar Ivo Mileusnić. Uz stručnu ekipu iskopavanje su obavili djelatnici Obrta Jurešić i sinovi iz Bašćanske Drage, kao kooperanti tvrtke Fuga iz Krka.

Arheološka istraživanja s konzervatorsko-sanacijskim radovima na ranokršćanskoj bazilici u nizini podno antičko-kasnoantičkog naselja Mira traju od 2005. godine. Lokalitet je djelomice prepoznat kao kasnoantički arhitektonski kompleks s dvjema presvođenim grobnicama još 1970., da bi otkrićem sjeverne sakristije s očuvanim podnim mozaikom 1995. ostaci bili prepoznati kao dijelovi prostrane ranokršćanske crkve podignute tijekom 5. st. U 2007. planirano je skidanje sterilnog sloja naplavljene pjeskovite ilovače unutar središnjeg i pročeljnog dijela bazilike, uključujući i skidanje naslaga zemlje nad prostorom crkvenog narteksa. Međutim, zbog neriješenih imovinsko-pravnih odnosa s privatnim vlasnicima terena (Općina Baška nije uspjela riješiti zamjenu zemljišta), obavljen je iskop sterilnog zemljanog sloja, debljine 60-80 cm. Ispod tog sloja, koji je stoljećima bio u funkciji obradiva zemljišta, odnosno vinograda, nalazi se 20-ak cm debeo sloj pjeskovite ilovače pomiješane s grumenjem vapnenog morta, sitnim kamenjem i komadićima krovnih tegula. Ispod tog sloja nalazi se podnica, prekrivena djelomice sačuvanim polikromnim podnim mozaikom zatečenim u radovima tijekom 2005. i 2006. godine. Prostor narteksa nije otvaran, a položaj sarkofaga uočen u tlu narteksa tijekom radova 2006. dodatno je osiguran novim slojem nanesenog pijeska. Tijekom 2007., uz spomenuto skidanje sloja naplavine iz crkvene unutrašnjosti, obavljen je ručni iskop vanjskog pročeljnog lica bazilike, te površine tla širine 2 m, duljine 14 m, uz vanjsko lice ravnog začeljnog zida crkve.

Na spomenutoj površini uza začelje crkve otkrivena su dva kosturna ukopa. Oba ukopa oštećena su recentnim poljoprivrednim radovima, a ostaci kostura su vrlo trošni zbog djelovanja kisela tla. Grob 1 nije imao tragova grobne konstrukcije, no pravilan oblik ukopane rake, koji se lijepo ocrtavao u ilovači uz nalaze željeznih čavala, sugerira oplatu grobne jame od drvenih dasaka. Tek na uzglavlju zatečeni su tragovi suhozidnog podzida. U grobu nije bilo priloga ili tragova nošnje. Grob 2 ležao je na jednakoj dubini, položen usporedno uza sjeverni vanjski ugao crkvenog začelja. Riječ je, poput prethodnoga groba, o ukopu odrasle osobe, ruku ispruženih uz tijelo, bez tragova priloga ili nošnje. Ukop tijela u grobu 2 postavljen je na

Položaj groba 1 (foto: J. Ujčić)

podlogu od složenih tegula, a na uzglavlju je zatečen komad okomito položene tegule. U oba groba, u zasipu rake uz komadiće morta i sitnih opeka, pronađeno je više ulomaka stakla, odnosno komadića staklenih lumina, ali i komadića ravnog stakla. Osobitost groba 2 jest nalaz tegule kojom je bila pokrivena glava pokojnika, a koja je položena nakon zasipavanja rake. Gornja površina tegule bila je nagorena djelovanjem vatre, s tragovima gara i pepela, pomiješanima s komadićima staklenih lumina, posebno karakterističnim ulomkom kružnog nodusa staklene čaše, odnosno lumina od maslinasto-zelenog stakla. Riječ je o tragu pogrebnog rituala. Zbog nedostatka konkretnijih pokretnih nalaza

Pogled na začelje crkve s položajima grobova (foto: R. Starac)

može se samo reći da su ukopi nastali nakon izgradnje začelnog dijela građevine sa sakristijama, odnosno nakon dovršenja dogradnje starije pravokutne građevine koja je spomenutom prigradnjom produžena, dobivši svetište u tlocrtu oblika upisanog polukružnog luka unutar ravnog začelja, omeđenog dvjema pomoćnim prostorijama. Taj arhitektonski obrazac čest je na istočnoj obali Jadrana, a datira se općenito u razdoblje ranog 5. st. Spomenuti ukopi pripadaju siromašnom kasnoantičkom stanovništvu, a već otprije poznati nalazi dvostrukih presvođenih grobnica te nalaz sarkofaga ukopanog u podnicu narteksa, govore i o cemeterijalnom karakteru crkve koja je oko kilometar udaljena od velike križne bazilike s baptisterijem u središtu Baške, odnosno jednako toliko udaljena je i od ranokršćanskog oratorija podno crkve sv. Lucije u obližnjem Jurandvoru. To nisu jedini tragovi kasnoantičko-ranokršćanske arhitekture u bašćanskoj kotlini, pa se ta mikroregija može uspoređivati s brojem i kakvoćom ranokršćanskih spomenika u sličnom krajobraznom okruženju, poput Novalje na otoku Pagu. Posljednje dane stručna ekipa provela je na zaštitnom iskopavanju antičko-kasnoantičke nekropole uz spomenutu križnu baziliku podno srednjovjekovne kapele sv. Marka u Baški, koje je vodio Luka Bekić.

Literatura

Starac 1996 R. Starac, O otkriću još jedne ranokršćanske crkve na otoku Krku, HAM, 2, Zagreb – Motovun, 1996: 137 – 142.
Starac 2005 R. Starac, Sv. Nikola – Mire, općina Baška, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 274 – 276.

Ranko Starac

Summary

During autumn 2007, works into the archaeological research into and repair and presentation of the remains of an Early Christian basilica on an open space below the area called Mira on the edge of the settlement of Baška, island of Krk, were continued. Because of the unclarity of the title deeds to the property, the works were not completed in the scope that had been planned. Apart from removing the recent earth stratum within the nave of the church, an archaeological operation was carried out alongside the outer face of the church's facade, and along the external face of the flat rear wall of the church. Alongside this rear wall, two graves were found with the traces of interments of adult persons, without any traces of garments or grave offerings. The first grave has no traces of tomb architecture, while the second interment was partially done on a base of tegulae. There was a specially emphasised protection of the head area, which after the body was covered over, was covered with roof tiling. On the area of this brick there are traces of embers and burning, and small fragments of Late Antiquity glasses were found, as well as glass oil lamps. The graves were placed in parallel with the line of the flat rear of the church building, and the burials were done after the completion of the extension and enlargement of the older Late Antiquity building and its conversion into a Christian church, which according to the typology of the architectural idiom belongs to the 5th century. Works investigating the interior of the church hall and the narthex will continue during 2008.

Redni broj: 163
Lokalitet: Tribalj – Njivica
Naselje: Tribalj
Grad/općina: Vinodolska općina
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV
Vrsta radova: probno iskopavanje

U sklopu terensko-istraživačkog rada Arheološkog odjela Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka, tijekom 2007. napravljena su probna arheološka iskopavanja na lokalitetu Njivica u Triblju. Nakon materijalnih i tehničkih sredstava te potrebitog stručnog kadra, istraživanje na k.č. 5876, k.o. Belgrad, započelo je 23. travnja i trajalo do 2. svibnja 2007. godine. Stručnu ekipu činili su: Željka Cetinić, dipl. arheologinja (voditeljica istraživanja), Ranko Starac, dipl. arheolog (zamjenik voditeljice) te Tihana Pavlek, dipl. aheologinja (nositeljica izrade terenske i nacrtne dokumentacije). Za fotodokumentaciju, digitalnu i analognu, angažiran je vanjski suradnik, fotograf Dragan Pelić, a na poslovima ručnog iskopa radila su dvojica fizičkih radnika.

Lokalitet Njivica (k.č. 5876 i 5877) nalazi se podno prapovijesne gradine Humca, a udaljen je od današnjeg tribaljskoga groblja oko 250 m u smjeru sjevera i oko 50 m od sporednog puta za Gornji Tribalj, sada u vlasništvu gospođe Rine Gašparović. Ovogodišnjim istraživanjima, pokušalo se prostorno i kronološki determinirati nalazište te dopuniti spoznaje o arheološkoj slici Triblja u ranom srednjem vijeku, na što su upućivali dosad prikupljeni podaci. Prve spoznaje o lokalitetu nastale su tijekom sustavnih arheoloških istraživanja na starohrvatskoj nekropoli Stranče – Gorica, 1997. godine. U okviru arheoloških istraživanja na području Sv. Marije u Triblju 1999. i 2002., podaci o Njivici su dopunjeni, a uslijedio je i obilazak lokaliteta. Od tadašnjeg vlasnika zemljišta, gospodina Franje

Tribalj – Njivica, položaj, pogled prema Triblju (foto: D. Pelić)

Gašparovića, dobiven je podatak o nalazima grobova i većoj količini nakita prikupljenog prilikom obrade zemlje od 1926. do 1931., koji je izgubljen za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Poradi navedenog, zemljište se više nije rabilo kao obradiva površina. Pronađen nakit prema opisu gospodina Gašparovića prepoznat je, među ostalim, kao starohrvatske naušnice s jagodama.

Sustavom sondi obuhvaćen je središnji dio k.č. 5876. Sonda I, veličine 4x2 m, na temelju geodetske izmjere 2003., postavljena je u smjeru SZ-JI te je određen reper, tj. kota A 77,54 m. Iskopavalo se horizontalnim otkopima te je dokumentirana svaka stratigrafska jedinica. Tijekom istraživanja sonda je proširivana te su u konačnici uz sondu I otvorene i sonde IA, IB, IC i proširenje ID, postavljeno horizontalno uz iskop I i IB te orijentirano Z-I, čime je istražena površina iznosila 48 m². Istraživanjima je utvrđeno da se na navedenom položaju pružala ranosrednjovjekovna nekropola koja je poljodjelskim zahvatima trajno devastirana. Dislocirani, dijelom sačuvani grobovi, upućuju i na namjerno oštećivanje grobova pri potrazi za grobnim nalazima, što uostalom potvrđuju i prikupljene informacije od mještana Triblja. Unatoč navedenom, ovogodišnjim istraživanjima izdvojeno je pet grobnih cjelina, premda loše očuvanih. U inventaru su nalaza, osim ranosrednjovjekovne keramike, i ulomci rimske keramike te recentni keramički ulomci. Osim toga, posebna pozornost dana je tragovima raka bez ikakve indicije o ukopu.

Izvorno, valja pretpostaviti, grobovi su bili postavljeni u redovima orijentacije istok-zapad, s većim ili manjim otklonom od navedenog smjera. Ukopalo se u jednostavne zemljane rake ili pak djelomice obložene neobrađenim kamenjem. Položaj ukopanih, zbog loše očuvanosti osteološke građe, nije bilo moguće utvrditi. Dubina na kojoj su ležali grobovi varirala je od 35 do 40 cm, što je rezultat spomenutih intervencija u navedenom prostoru. Nalazi su otkriveni u dvama grobovima: grob 3 sonda I/IA, SJ 011; grob 5 sonda IB/IC, SJ 017. Nalaze čine fragmentirana keramička posuda ukrašena valovnicom (PN 1), manji ulomci druge keramičke posude ukrašeni valovnicom (PN 2), što se izravno veže za poganski ritus pokapanja i poganske pogrebne običaje. U sondi ID, u potpunosti uništenom dijelu groblja, nađen je željezni nožić (PN 3) i djelomice očuvan brončani prsten s ukrašenim ovalnim proširenjem (PN 4).

Tribalj – Njivica, tijekom arheoloških iskopavanja 2007. (foto: D. Pelić)

Nakon arheoloških istraživanja lokalitet je vraćen u prethodno stanje. Osteološki materijal uredno je prikupljen i pohranjen radi moguće antropološke obrade. Pronađena građa nakon preventivne zaštite pohranjena je u Arheološkom odjelu Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja u Rijeci. Na temelju podataka dobivenih istraživanjima grobovi se okvirno mogu datirati u 8. – 9. st. i vezati s ranim, poganskim horizontom starohrvatskih groblja, koja su u Vinodolu već utvrđena dosadašnjim istraživanjima (Matejčić 1987; Cetinić 1998). Valja upozoriti i na neposrednu blizinu kasnoantičkog objekta na položaju Njivina (Gnivina), koji istodobno dopunjava arheološku sliku područja podno prapovijesne gradine Humca.

Literatura

Cetinić 1998 Ž. Cetinić, Stranče – Gorica, starohrvatsko groblje (katalog izložbe), Rijeka, 1998.

Matejčić 1987 R. Matejčić, Horizont s keramikom u starohrvatskoj nekropoli Stranče –Gorica u Vinodolu, Izdanja HAD, 11/2, Pula, 1987: 291 – 304.

Željka Cetinić
Ranko Starac

Summary

During spring 2007, the Maritime and Historical Museum in Rijeka carried out short test archaeological investigations at the site called Njivica, by Tribalj, in Vinodol. With these investigations, using the test pit system, an area of 48 m² was investigated, and five graves in a poor state of preservation were found. The cemetery had been permanently devastated by agricultural operations. According to the results, it is reasonable preliminarily to suppose that this was an Early Croatian cemetery of the pagan horizon, as suggested by the characteristics of the grave offerings and in particular by the ceramic finds. The graves are dated to the end of the 8th and the beginning of the 9th century, like the other cemeteries of this horizon discovered in Vinodol.

LIČKO-SENJSKA ŽUPANIJA

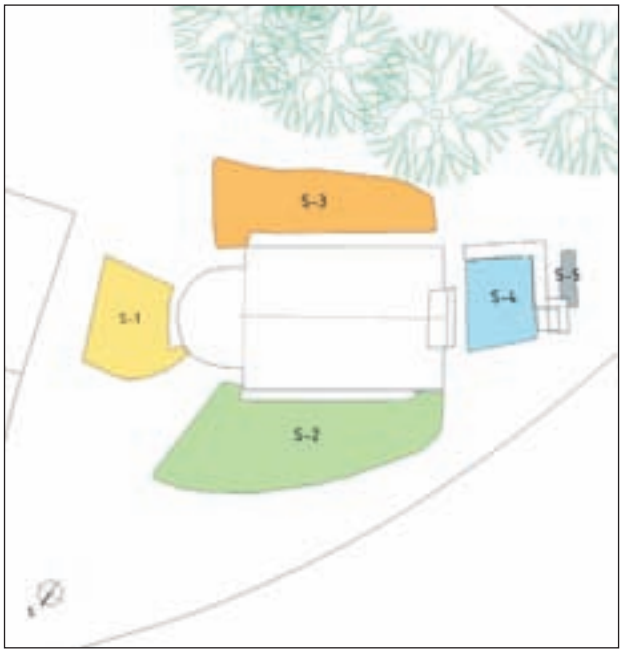

164 Brinje – kapela sv. Fabijana i sv. Sebastijana
165 Caska – naseobinski dio
166 Caska – nekropola
167 Caska – podmorje
168 Novalja – antički vodovod
169 Novalja – luka
170 Pod Cvitušom
171 Senj – ex vrt Olivieri
172 Smiljan – Crikvine Čovini
173 Stari grad Fortica
174 Velebit – planina

Redni broj: 164
Lokalitet: Brinje – kapela sv. Fabijana i sv. Sebastijana
Naselje: Brinje
Grad/općina: Brinje
Pravni status: Z-313
Status: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja kapele sv. Fabijana i Sebastijana u Brinju (k.č. 293) s prekidom su trajala od 3. do 21. prosinca 2007. godine. Sondažnim arheološkim iskopavanjem trebalo je utvrditi parametre groblja oko sakralnog objekta. Istraživanja su dio projekta uređenja okoliša kapele i prezentacije eventualnih arheoloških nalaza. Investitor radova bilo je Ministarstvo kulture, a nositelj projekta Omega Engineering d.o.o. iz Dubrovnika. Voditeljica arheoloških istraživanja bila je Nikolina Drašković, a stručni arheološki nadzor obavio je Dalibor Šušnjić iz Konzervatorskog odjela u Gospiću.

Kasnoromanička crkva sv. Fabijana i Sebastijana udaljena je oko 500 m od burga u Brinju, naknadno nazvanog Sokolac, i vjerojatno označava mjesto najstarijeg naselja. Ako se prouče povijesni podaci o turskoj provali u brinjski kraj 1530., kad su zapaljene crkve, augustinski samostan i neke kuće, te popis toga naselja iz 1545., kada se ljudi počinju naseljavati u podgrađu, može se pretpostaviti da je prvobitna crkva izgrađena polovinom 16. st. Zavjetna crkva posvećena je sv. Fabijanu, patronu lončara i ljevača kositra i sv. Sebastijanu, zaštitniku od kuge, što također upućuje na vremensku odrednicu razvoja podgrađa i epidemije kuge u 16. st. Tek u drugoj fazi istraživanja, u sondi S-4 kod ulaza u crkvu otkriveno je nekoliko ulomaka keramike te dva posebna nalaza (nožić i kvadratični privjesak). Privjesak u koji je umetnuta sličica s prikazom Marije koja oplakuje Isusa datiran je u 19./20. st. U toj su sondi, u SJ 17 i SJ

Tlocrt kapele s rasporedom sondi

Pogled na južni perimetralni zid kapele

18, nađene ljudske kosti koje su bile razbacane bez ikakve orijentacije (kosturnice?), tako da se čak ne može odrediti ni broj pokopanih osoba, jedino je sigurno da je među njima bilo i dijete, jer su nađeni dječji zubi. Budući da je privjesak nađen uz kosti, one su datirane u 19./20. st. Ukupna istražena površina je oko 96 m² i čini je pet otvorenih sondi uokolo crkve. U svih pet sondi došlo se do zdravice koju čine crvena ili smeđa ilovača i kamen živac. Iskopavanja su obavljena sondažnim stratigrafskim istraživanjima, uz vođenje računa o relativnoj kronologiji nalazišta. Slojevi na tom lokalitetu pripadaju skupini jednostavno uslojenih nalazišta, pa su se iskopavali jedan po jedan, obrnutim redoslijedom od onog kojim su nastajali.

Kosturnica, sonda S4

Literatura

Badurina 1979 A. Badurina, Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnoga kršćanstva, Zagreb, 1979: 226, 227, 524, 525.
Horvat 1984 Z. Horvat, Burg u Brinju i njegova kapela, Peristil, 27, 28, Zagreb, 1984: 50.

Nikolina Drašković

Summary

The rescue archaeological excavations into the Chapel of SS. Fabian and Sebastian during 2007 were part of the project for landscaping the surrounds of the chapel and the presentation of any archaeological finds there might be. The Late Romanesque Church of SS. Fabian and Sebastian is located about 500 m from the burg in Brinje, later known as Sokolac, and probably marks the site of the oldest settlement in Brinje. The votive church is dedicated to St Fabian, patron saint of potters and tin founders, and St Sebastian, protector against the plague, which also suggests the temporal determinant of the development of the suburb and the 16th century plague epidemics. In test pit 4, in SU 17 and SU 18 human bones were found; they were scattered with no particular orientation (an ossuary?), and so not even the number of persons buried can be determined. Along with the bones a square pendant was found, into which a little image of Mary mourning Jesus had been inset (dated to the 19th or 20th centuries) was found. The total area investigated is about 96 m^2 and consists of five open test pits around the church. All five pits went down as far as the natural soil, consisting of red or brown clay and bedrock.

Redni broj: 165
Lokalitet: Caska – naseobinski dio
Naselje: Caska
Grad/općina: Novalja
Pravni status: R-250
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno istraživanje

Zaštitna arheološka istraživanja antičkih naseobinskih ostataka u uvali Caski kod Novalje na otoku Pagu provode se povremeno od 2003., u sklopu projekta istraživanja kompleksnog antičkog lokaliteta u Caski (Radić Rossi, Kurilić 2006). Od 18. rujna do 4. listopada 2007., po vrlo nepovoljnim vremenskim uvjetima, provedena su istraživanja na dijelu k.č. 1943/10 (vlasništvo Ingrid Prkačin, rođ. Palčić). Voditeljica istraživačkog projekta je doc. dr. sc. A. Kurilić, a zamjenik dr. sc. Ivo Fadić. Radove su financirali Ministarstvo kulture, Grad Novalja te Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.

Na čestici je položena kvadratna mreža s kvadrantima dimenzija 5x5 m, a istražena je površina dvaju središnjih kvadranata ukupne veličine 50 m^2. Čestica se nalazi nasuprot nedavno istraživanu položaju na kojemu su već na dubini od oko 1 do oko 1,5 m pronađeni antički arhitektonski ostaci prostorija za pohranu hrane i masivni zidani odvodni kanal (Skelac 2006). S obzirom na to da se ta lokacija nalazi na nižoj nadmorskoj visini, očekivalo se da će se ovogodišnjim istraživanjem na nešto više smještenoj čestici naići na antičke ostatke na nešto većim dubinama. U oba istražena kvadranta, nakon humusnog površinskog sloja debljine 10-15 cm, slijedio je sloj izrazito tvrde svijetlo smeđe zemlje izmiješane sa sitnim šljunkom i kamenčićima. U oba sloja nalaze se antički keramički ulomci, a povremeno i rijetki ulomci stakla, kosti, bronce i dr. Na dubini od oko 50 cm (kv. E), odnosno 90 cm (kv. H), pojavile su usporedne akumulacije kamenja i ponešto keramičkih ulomaka (uglavnom tegula), koje su se protezale u smjeru istok-zapad. Nevelika dubina protezanja tih struktura i nepostojanje vezivnog materijala, upućuju na to da su to ostaci davno razrušenog i razvučenog suhoziđa. Tvrdoća zemlje u svim iskopnim slojevima i relativna usitnjenost nalaza, upućivali bi na to da se čak i na dubini od 1,5 m još uvijek protežu taložine pristigle erozijom s viših padina i terasa, a isto se zapaža i u manjem iskopu uza zapadni profil južnijeg kvadranta (kv. H) u kojemu se stiglo do dubine od 2,5 m, na kojoj su završili radovi ovogodišnje kampanje. Uzevši u obzir navedene nalaze iz istraživanja 2005. (Skelac 2006), potom priče mještana koji tvrde da je na nešto istočnijim česticama nađen zid tek na dubini od 4 m, kao i konfiguraciju terena, može se zaključiti da se ovogodišnjim istraživanjima još nije došlo ni blizu netaknutih arheoloških slojeva.

Caska – naseobinski dio, položaj istraživan 2007. godine

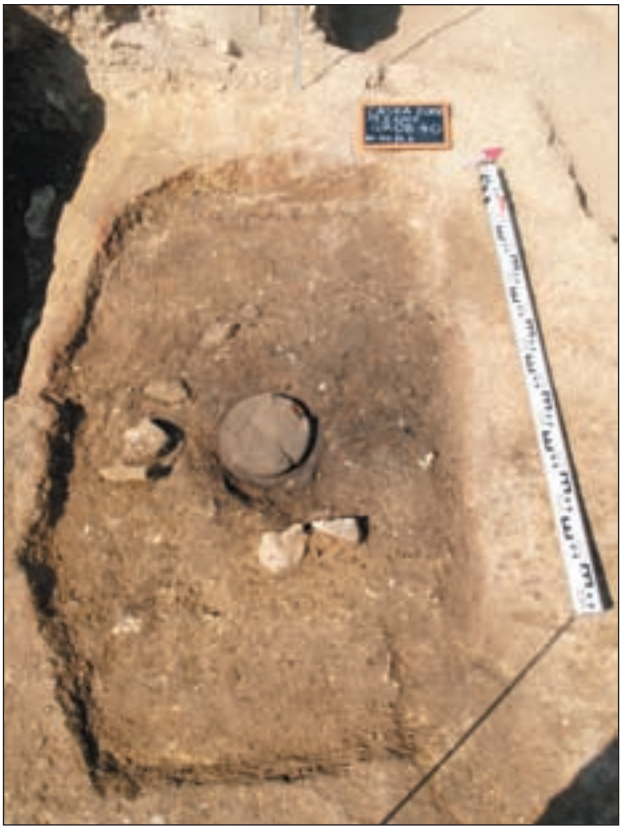
Literatura

Kurilić 2004 A. Kurilić, Caska kod Novalje na otoku Pagu, Pokusno istraživanje antičke nekropole u Caskoj i rekognosciranje Caske s okolicom, Obavijesti HAD, 36/1, Zagreb, 2004: 68 – 79.
Radić Rossi, Kurilić 2006 I. Radić Rossi, A. Kurilić, Lokalitet: Caska – arheološka zona, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 279 – 280.
Skelac 2006 G. Skelac, Caska – gospodarski kompleks, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 281 – 283.

Anamarija Kurilić

Summary

In September and October 2007 a minor investigation was carried out in the settlement part of the complex Antiquity site in Caska Bay near Novalja on the island of Pag. Although a depth of 2.5 m was reached, and Antique potshards were found, and even occasional rare fragments of glass, bone and bronze, and two parallel stone structures were discovered (most likely the remains of demolished and removed dry stone walls), as yet no untouched archaeological strata have been reached. The strata excavated are probably deposits created by erosion from higher slopes and terraces. It seems that a stratum with untouched Antique structures might be expected only at a depth of about four metres.

Caska – nekropola, paljevinski ukop u ukopnoj jami izdužena ovalnog oblika

Redni broj: 166
Lokalitet: Caska – nekropola
Naselje: Caska
Grad/općina: Novalja
Pravni status: R-250
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno istraživanje

Zaštitna arheološka istraživanja nekropole antičke *Cissae* u uvali Caski kod Novalje na otoku Pagu provode se od 2003., u sklopu projekta istraživanja kompleksnog antičkog lokaliteta u Caski (Radić Rossi, Kurilić 2006). Od 10. rujna do 6. listopada 2007., po vrlo nepovoljnim vremenskim uvjetima, trajala je peta kampanja istraživanja nekropole. Voditeljica istraživačkog projekta je doc. dr. sc. A. Kurilić, a zamjenik dr. sc. Ivo Fadić. Radove su financirali Ministarstvo kulture, Grad Novalja, te Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.

Prostor obuhvaćen istraživanjima ove je godine još malo (oko 20 m²) proširen prema zapadu, obuhvaćajući prostor koji je namijenjen za buduću prezentaciju nekropole. Sukladno tomu, produžena je i kvadratna mreža. Cijeli površinski sloj tog produžetka (kv. a4-b5) na sjevernom dijelu gotovo je sasvim uništen, prije svega djelovanjem prirode, a arheološki su nalazi uglavnom koncentrirani u južnom dijelu. Tijekom ovogodišnje kampanje u potpunosti je istraženo i dokumentirano osam grobova, od kojih su dva bila registrirana tijekom prethodne kampanje. Uključujući i ovogodišnja istraživanja, na nekropoli je ukupno registrirano 46 grobova, koji su sada svi (s iznimkom triju koji ulaze u profile) istraženi i dokumentirani. Istraženi su i dokumentirani stratigrafski odnosi više faza ukopa (Kurilić 2007), koji svjedoče o njenom kontinuitetu

Caska – nekropola, četvrtasta kamena urna

Caska – nekropola, Zid 14 unutar kojega se nalazio kosturni grob (Grob 46)

tijekom barem prvih triju stoljeća poslije Krista. Iako grobni prilozi uglavnom ostaju u granicama standarda zapaženih tijekom prethodnih kampanja (Fadić 2005; Kurilić 2006; Kurilić 2007), otkriveni su novi oblici ukopa pokojnika, čime je obogaćena tipologija grobova zastupljenih na toj nekropoli.

Na nekropoli gotovo isključivo dominira spaljivanje pokojnika, a osobit joj pečat daje specifičan tip četvrtastih zidanih grobnica s vanjskom zidanom konstrukcijom i onom unutarnjom, sastavljenom od tegula namijenjenih prihvatu spaljenih ostataka pokojnika (Kurilić 2006; Kurilić 2007). Ove godine istražena su tri takva groba (Grob 16, 37 i 44), a i dva uništena groba (Grob 43 i 45) možda su također pripadala tom tipu. Istražen je i jedan paljevinski ukop u relativno plitkoj jami izduženog ovalnog oblika (Grob 40), koja se proteže ispod struktura drugih dvaju grobova (Groba 39 i, još mlađega, Groba 17), što jasno definira njihove međusobne stratigrafske i relativne kronološke odnose. Okomite stijenke jame bile su zapečene, što je pojava zapažena i u jamama koje su se nalazile unutar nekih velikih četvrtastih zidanih konstrukcija (usp. inačice 1 i 2, u: Kurilić 2007). Ostaci s lomače i malobrojni prilozi ubačeni su otprilike po sredini jame, a preostali dio bio je iznova zatrpan. Prvi je put na ovoj nekropoli pronađen ukop spaljenih ostataka pokojnika u kamenoj urni (Grob 41). Četvrtasta urna bila je poklopljena kamenim poklopcem, uklinjenim poput precizno izrađena čepa, a uokolo nje postavljeno je amorfno kamenje, ispod kojega se, sa sjeverozapadne strane, nalazila plitka keramička posuda (ili poklopac). Novost je i nalaz kosturnoga groba u zidanom četvrtastom grobu (Grob 46). Grob je bio „kamufliran" strukturom Zida 14, koji je bio dio veće zidane strukture, zapažene već u prvoj istraživačkoj kampanji. Unutar toga zida, a ispod poklopnica (tj. dviju vodoravno položenih tegula), nalazi se uska pravokutna zidana raka koja je s unutrašnje strane bila relativno ravnomjerno zaravnana bijelom žbukom. Pokojnik, tj. najvjerojatnije pokojnica, bio je položen na leđa i s rukama ispruženima u krilu. Kosti su u vrlo lošem stanju, zacijelo kao posljedica ukopa u crvenici, ali i blizine mora. Uz pokojnicu su nađeni dijelovi osobnog nakita (brončani prsten) i nošnje (brončana pojasna kopča sa željeznim trnom, mala brončana aplika i tanka brončana igla koja se sasvim raspala u zemlji), te dva komada brončanog novca koji se prema preliminarnim prosudbama mogu datirati u zadnju četvrtinu 3. st. K tomu, ispod brade pokojnice nađen je veći brončani prsten, koji je vjerojatno bio obješen oko vrata na nekakvu lančiću. Također, u grobu su nađeni jedan željezni čavao, mali ulomak željeza, te sitni i amorfni ulomci debelog stakla. Nije sigurno kojem tipu groba je mogao pripadati jako uništen Grob 32.

Grobni nalazi pronađeni tijekom ove kampanje, kako je već istaknuto, uglavnom pripadaju standardnom repertoaru priloga ove nekropole. Uz željezne čavle, novac, keramičko i stakleno posuđe, u grobovima su još nalaženi i predmeti osobnog nakita i nošnje, poput već spomenute kopče, prstenja i igle iz Groba 46, ali i para zlatnih naušnica i okrugloga olovnog zrcala ukrašenog reljefnim viticama iz Groba 16. U zemlji izvan grobova nađeni su razni drugi pokretni nalazi, ponajviše sitni ulomci građevne keramike, ali i veći ulomci (ili veće nakupine ulomaka) keramičkog posuđa, jedna cijela lucerna, kao i ulomci stakla, željezni čavli i poneki brončani novac. Ispod Zida 10 pronađena je jedna cijela amfora (A-7), iznad koje se nalazio jedan nadgrobni natpis koji su Jukunda i Privata postavile viliku Satiriju koji je doživio 70 godina (PN 025). Amfora je najvjerojatnije bila iskorištena u grobnom ritualu i ostavljena, ali za sada nije moguće, kao ni za natpis, utvrditi kojem je od okolnih ukopa mogla pripadati.

Caska – nekropola, kosturni ukop u zidanome četvrtastom grobu (zatvoren i otvoren)

Caska – antička nekropola, olovno zrcalo i zlatne naušnice iz Groba 16

Literatura

Fadić 2005 I. Fadić, Nekropola Caske, Obavijesti HAD, 37/3, Zagreb, 2005: 97 – 105.
Kurilić 2004 A. Kurilić, Caska kod Novalje na otoku Pagu. Pokusno istraživanje antičke nekropole u Caskoj i rekognosciranje Caske s okolicom, Obavijesti HAD, 36/1, Zagreb, 2004: 68 – 79.
Kurilić 2006 A. Kurilić, Lokalitet: Caska – nekropola, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 283 – 284.
Kurilić 2007 A. Kurilić, Caska – nekropola, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 317 – 318.
Radić Rossi, Kurilić 2006 I. Radić Rossi, A. Kurilić, Lokalitet: Caska – arheološka zona, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 279 – 280.

Anamarija Kurilić

Summary

During the fifth campaign of rescue archaeological excavations into the remains of the necropolis of Antique Cissae in Caska Bay by Novalja on the island of Pag during 2007, eight tomb units were completely explored and documented, as were the stratigraphic relations of several phases of interments, which tell of its continuity during at least the first three centuries AD. So far, a total of 46 tombs have been recorded at the necropolis, which can be dated in outline to the 1st to the 4th century. Cremation burials were almost the rule. This year's research contributed to the knowledge of the typology of the manner of funeral. For the first time in this necropolis, funerals in a stone urn were confirmed, as well as interment of the burned remains in a shallow pit of an elongated oval shape with burned walls, and skeletal burial in a narrow, rectangular masonry built grave covered with two tegulae found within the structure called Wall 14.

Redni broj: 167
Lokalitet: Caska – podmorje
Naselje: Novalja
Grad/općina: Novalja
Pravni status: R-250
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno istraživanje, geodetsko snimanje

Podmorsko arheološko istraživanje u uvali Caski unutar Paškoga zaljeva započelo je 2005., u sklopu projekta istraživanja, zaštite i prezentacije bogate arheološke baštine koja se očuvala na širem području uvale, pokrenutog na inicijativu Grada Novalje uz podršku Ministarstva kulture, a uz sudjelovanje Hrvatskoga restauratorskog zavoda, Sveučilišta u Zadru, Arheološkog muzeja u Zadru i tvrtke Geoarheo d.o.o. Tijekom 2007. nastavljeno je istraživanje antičke luke i potonulog dijela naselja u sjeveroistočnom dijelu uvale.

Istraživanje je obuhvatilo područje s unutrašnje strane antičkog lukobrana, te područje od Tunere prema stijeni Gavranišće. Na položaju pred gospodarskim kompleksom čiji su ostaci istraženi tijekom proteklih dviju godina u dnu

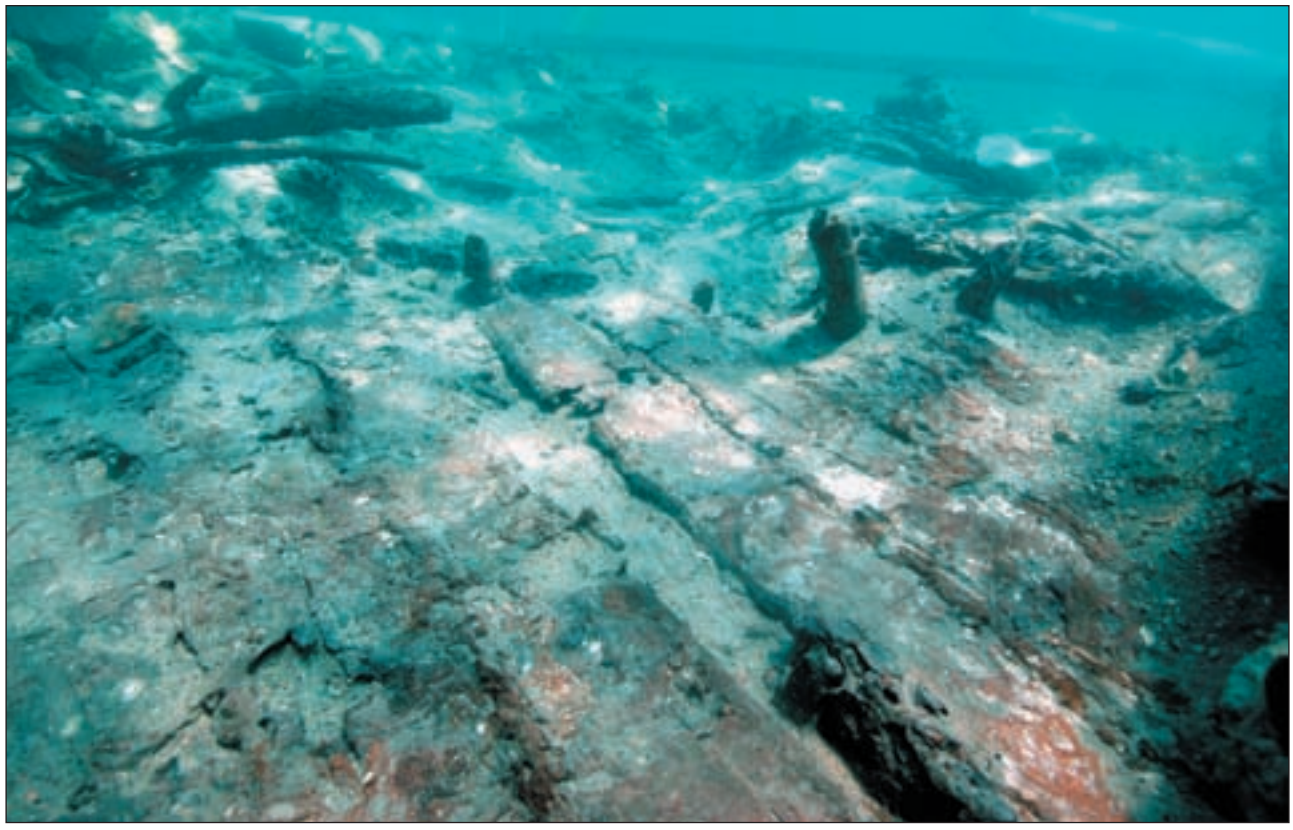

Položaj nalaza ostataka antičkog šivanog broda

uvale, na mjestu gdje se nalaze ostaci dvaju paralelnih „zidova" izrađenih od ulomaka tegula i ostalog keramičkog materijala, obavljen je arheološki iskop, kako bi se utvrdilo je li riječ o nalazima *in situ*. Rezultati istraživanja pokazali su kako nema traga temeljenju zidova, a u okolnom pijesku ne nalazi se nikakav arheološki materijal koji bi mogao pridonijeti interpretaciji nalaza. Stoga se može zaključiti kako je riječ o dijelovima arhitekture koji su odlomljeni dospjeli na morsko dno i ne nalaze se na svom originalnome mjestu. Slična skupina zidova otkrivena je i zapadnije, u smjeru antičke nekropole. Arheološkim iskopavanjem na području unutar lukobrana, pred ostacima antičkih cisterni i ostalih konstrukcija na maloj plaži u sjeveroistočnom dijelu uvale, potvrđeno je postojanje kulturnog sloja čija debljina ne prelazi nekoliko desetaka centimetara. Moguće je da je većina nalaza dospjela u more erozijom obale. Arheološke sonde na tom području označene su brojkama od 10 do 13. Detaljnim pregledom šireg područja između Tunere i Gavranišća utvrđen je niz arheoloških ostataka koji su dokumentirani i geodetski snimljeni. U nekim slučajevima riječ je o odlomljenim komadima zidova s kopna, a u drugim su slučajevima u pitanju građevinski zahvati čiji se tragovi nalaze *in situ*. Osim toga, detaljnije su dokumentirane i pravocrtne geološke formacije koje se nalaze na više mjesta u blizini obale. One često zavaravaju ronioce, jer svojim oblikom i rasporedom nevjerojatno podsjećaju na ostatke zidova i kanala, stoga je njihovo označavanje i

Daska oplate

Detalj brodske konstrukcije

ucrtavanje u geodetske snimke prijeko potrebno kako bi se u budućnosti izbjegle zabune i nesporazumi. Na području ispod nekropole već je prethodnih godina primijećen kanal koji leži u zoni morskih mijena. Kanal je s vanjske strane složen od nepravilna kamenja i nema lice, dok je s gornje i unutrašnje strane ožbukan. Djelomice je očišćen kako bi se utvrdio smjer pružanja i presjek na nekoliko mjesta. Prilikom čišćenja nađen je dobro očuvan novčić cara Aurelijana. Kanal je vidljiv u dužini od oko 33 m. Vanjska širina iznosi oko 85 cm, unutrašnja 40 cm, a dubina u cijelosti očuvanoga dijela 30 cm.

Nakon sondiranja s unutrašnje strane lukobrana i dokumentiranja površinski vidljivih nalaza, dvije su sonde postavljene

Dio odlomljenog zida od opeke na morskom dnu

na području u blizini Tunere, na mjestu gdje je zabilježena veća koncentracija sitnih površinskih nalaza i tragovi drvenih konstrukcija. U sondi 14, na dubini od oko 50-70 cm, pronađeni ostaci brodske konstrukcije šivanog antičkog broda. Riječ je o nekoliko dasaka oplate na kojima se jasno razaznaju rupe za prolaz konopca i kudjelja rabljena za zatvaranje spojeva između dasaka. Rebra su dislocirana, a nekoliko njih nalazi se razbacano oko kompaktnijeg dijela konstrukcije. Na više mjesta uočeni su i okomito zabijeni kolci. Konstrukcija leži među kamenjem i prilično je loše očuvana. Jedan drveni element upućuje na prisutnost kobilice. Uokolo brodske konstrukcije nalazi se veća količina odbačene ili uništene drvene građe. Nalaz je dokumentiran, pokriven geotekstilom i zasut kamenjem i pijeskom do nastavka istraživanja. Sljedeća sonda, označena brojkom 15, postavljena je pred samom Tunerom, na mjestu gdje je tijekom prošlogodišnjeg pregleda terena primijećena dobro očuvana drvena građa. U sondi se pojavljuje drvena konstrukcija koja sliči konstrukciji otkrivenoj na podmorskom nalazištu u Resniku (Radić Rossi 2006; Radić Rossi 2007). Riječ je o dvama balvanima dužine oko 2 m, koji su postavljeni paralelno na udaljenosti od oko 3 m. Na oba kraja balvana napravljeni su pravokutni otvori kroz koje prolaze okomito zabijeni drveni kolci. Prema obali između dvaju opisanih balvana nalazi se poprečna greda bez utora i otvora. Tijekom istraživanja obavljeno je nacrtno i fotografsko dokumentiranje nalaza izvađenih tijekom 2005. i 2006. godine, a nekoliko je posuda rekonstruirano i pripremljeno za muzejsku prezentaciju.

Kanal pod nekropolom

Literatura

Radić Rossi 2006 Irena Radić Rossi, Lokalitet: Caska – podmorje, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 285 – 287.
Radić Rossi 2007 Irena Radić Rossi, Lokalitet: Caska – podmorje, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 319, 320.

Irena Radić Rossi

Summary

Marine archaeological research in Caska Bay within Pag bay started in 2005 as part of the project for the investigation, rescue and presentation of a rich archaeological heritage that is preserved in the wider area of the bay. During 2007 research was continued into the Antique port and the drowned part of the settlement in the north-east part of the bay. The investigation covered the area of the interior side of the ancient breakwater and the area from Tunera to the Gavranišće rocks. After the end of the testing on the inner side of the breakwater and the documentation of the finds visible on the surface, two test digs were set up in the area in the vicinity of Tunera, a site were there was a large concentration of small surface finds and traces of wooden structures. In pit 14, at a depth of about 50—70 cm, remains of an Antique sewn ship in fairly bad condition were found. For the moment only a few planks of the hull and several ribs have been found, and one wooden element shows the possibility of the presence of a keel. The find has been documented, covered with geotextile, over which stone and sand has been tipped until the investigation is continued.

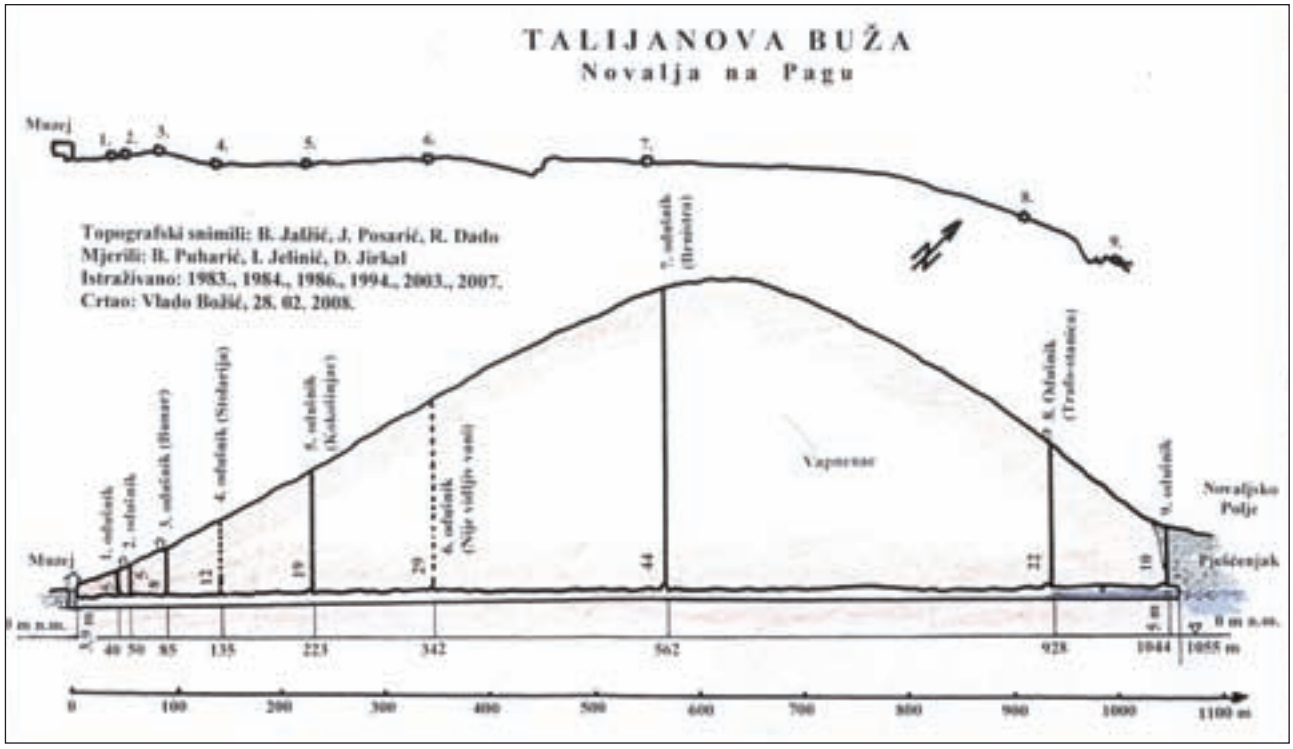
Redni broj: 168
Lokalitet: Novalja – antički vodovod
Naselje: Novalja
Grad/općina: Novalja
Pravni status: R-251
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno istraživanje, geodetsko snimanje

Grad Novalja, uz podršku Ministarstva kulture, odlučio je pokrenuti projekt istraživanja i prezentacije antičkog vodovoda u Novalji, kako bi se taj važan objekt na najbolji mogući način iskoristio u funkciji kulturnog turizma i poticanja znanstvenih istraživanja na području grada. Godine 2007. projekt je započeo geodetskim snimanjem, geološkim i arheološkim istraživanjem te speleološkom intervencijom na nekoliko dogovorenih mjesta.

Antički vodovod najbolje je očuvan antički spomenik na području Grada Novalje. Kanal vodovoda u dužini od 1050 m uklesan je u živoj stijeni i u cijelosti je prohodan. Vodovod je ponovno pronađen tijekom druge polovine 19. stoljeća, nakon čega je u nekoliko navrata stavljan u funkciju bez trajnijeg uspjeha. Današnji se ulaz nalazi u podrumu Gradskog muzeja, pa je njegov završni dio moguće turistički razgledati.
U sklopu arheološkog istraživanja čišćena je i otkopana deveta „odiha“ (tj. vertikalan otvor koji podzemni kanal spaja s površinom), koja se nalazila zapuštena u polju na položaju zvanom Ilovač, čime je trasa vodovoda oslobođena u cijelosti – do račvanja kanala koji vode dalje u polje. Deveta i posljednja u nizu „odiha“ vodovoda nalazi se na k.č. 1438/2, a početkom devedesetih godina prošloga stoljeća bila je ponovo otkrivena na inicijativu prof. Nikole Crnkovića iz Novalje. Za njezino postojanje znalo se otprije, ali kako je riječ o jedinoj „odihi“ koja nije probijena u živoj

Sonda na mjestu devete „odihe“

Ispravljen i dopunjen tlocrt i presjek kanala (V. Božić)

stijeni, ni podzidana u čitavoj visini, bila je prilično zarušena i zapuštena. Nakon istraživanja prof. Crnkovića, „odiha" je ponovo dijelom zarušena i zarasla u gustu vegetaciju. Uz pomoć radnika koje je osigurao Grad Novalja, na području devete „odihe" otvorena je sonda dimenzija oko 7x7 m, koja je poslužila za ravnanje terena i osiguravanje pristupa otvoru. Nepravilan otvor „odihe" bio je prouzročen uporabom bagera prilikom njezina otkrivanja devedesetih godina prošloga stoljeća. S južne strane, u gornjem dijelu otvora očuvao se mali podzid izgrađen od opeke, kamena i žbuke, vrlo loše kvalitete. Podzid je dijelom očišćen kako bi se utvrdio njegov sastav, ali je posao prekinut zbog rastresitosti konstrukcije.

Za potrebe spuštanja u otvor montirana je skela od željeznih cijevi, na koju su obješene speleološke ljestve. Prvim spuštanjem u jamu utvrđeno je kako su otvori u oba smjera u potpunosti zarušeni, ali nije bilo moguće utvrditi točnu količinu zarušenog materijala. Tijekom trodnevnog iskopa s dna jame odstranjena je dovoljna količina zemlje kako bi se kanal učinio prohodnim. U smjeru Novalje otvorio se kanal prema osmoj „odihi", ispunjen vodom zbog postojeće brane, a u smjeru polja otvorila su se dva kanala za čije se postojanje znalo iz dokumentacije prof. Crnkovića. Kanali se u dužini od desetak metara protežu, tek neznatno razmaknuti, dalje u smjeru polja, ali su nažalost zarušeni jer izlaze iz područja žive stijene. Na kraju lijevog (sjevernog) kanala očuvan je podzid od cigle i žbuke. Kanal je ispunjen vodom i muljem, ali je većim dijelom prohodan u stajaćoj visini. Desni kanal znatno je niži, pa mu je urušeni kraj moguće doseći samo u ležećem položaju.

Usporedno s radom na sondi odvijao se pregled i dokumentiranje podzemnog kanala vodovoda, u punoj dužini od

Račvanje kanala pod devetom „odihom"

Žig na teguli u stropnom dijelu kanala

Pogled u suhi dio kanala

ulaza u podrumskom prostoru Gradskog muzeja do zadnje „odihe“ u polju. Cilj prvoga pregleda bio je postavljanje oznaka na sve arheološki zanimljive detalje koje je moguće uočiti s obzirom na situaciju u kojoj se vodovod trenutačno nalazi. Tom prilikom postavljeno je 56 oznaka, ali je zbog osjetljivosti posla pregled više puta ponovljen. Do kraja akcije sveukupan se broj oznaka popeo na 71.

Označeni su sljedeći detalji: 1. natpisi i crteži posjetitelja, raspoređeni s obiju strana nedaleko od današnjeg ulaza u kanal; 2. uklesane oznake nastale tijekom naknadnih intervencija; 3. uklesani utori za oslonac prilikom prolaza kroz „odihe“, nastali prilikom kopanja kanala; 4. dobro vidljivi spojevi nastali kopanjem iz dvaju različitih smjerova; 5. dijelovi kanala podzidani opekom i žbukom; 6. metalni čavli; 7. drveni elementi rabljeni za izgradnju potpornih konstrukcija; 8. jasno izraženi tragovi klesanja; 9. pečati na tegulama iskorištenima u konstrukciji vodovoda; 10. životinjske kosti u ispuni šeste „odihe“; 11. tragovi svrdla nastali vjerojatno prilikom unošenja metalnih cijevi.

Svi označeni detalji fotografirani su, opisani i geodetski snimljeni, a opisno je i fotografski dokumentirano i stanje kanala duž čitave trase. Trenutačno stanje vodovoda uglavnom je zadovoljavajuće, ali je potreban manji zaštitni zahvat na mjestu drvene stropne konstrukcije te na nekoliko mjesta na kojima je žbuka uporabljena za podzidavanje potpuno omekšala.

Irena Radić Rossi

Summary

During 2007, a project for the research into and presentation of the ancient aqueduct was launched, in order for this very important structure to be used in the best possible way for the purpose of cultural tourism and the encouragement of scientific research into the area of Novalja, island of Pag. The channel of the aqueduct, 1050 m in length, is carved out of the solid rock and is entirely passable. The project started with surveying, geological and archaeological research, and speleological intervention at several sites that were agreed on. As part of the archaeological research, nine vertical shafts that link the subterranean channel with the surface, in the abandoned part of the plain at the site called Ilovač were cleaned, which mean that the course of the aqueduct was freed in its entirety up to the point of the branching of the channel that leads off into the plain. In parallel with work on the test dig, a review and documentation of the underground channel of the aqueduct was carried out, all the way from the entry into the underground space of the Municipal Museum to the last vertical shaft in the plain. The goal of the first survey was to set up markings at all the archaeologically interesting details that can be seen with respect to the current situation of the aqueduct. All the details have been photographed, described and geodetically recorded, and the condition of the channel the whole of its length has been documented with descriptive photography.

Redni broj: 169
Lokalitet: Novalja – luka
Naselje: Novalja
Grad/općina: Novalja
Pravni status: R-251
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno istraživanje, geodetsko snimanje

Na području Novalje nalazila se luka koja je pripadala antičkom naselju *Navalia* i koja je, za razliku od Caske, rabljena u pomorskom prometu duž istočnojadranskog plovnog puta. Iako do 2007. nisu bila provedena nikakva

Položaj arheoloških sondi i ostataka antičkog lukobrana

Površinski nalazi na prostoru Saulara

Rad na sondi

podmorska istraživanja, mnogo slučajnih arheoloških nalaza i ostaci lučkih konstrukcija koje je moguće pratiti na morskom dnu, upućivali su na mjesto gdje se nalazi kulturni sloj. Nažalost, veći je dio antičke luke do danas nasut, a planira se i proširenje benzinske crpke, koje će neizbježno zahvatiti ono što je preostalo od podmorskog arheološkog nalazišta. Arheološko istraživanje manjega opsega, provedeno pod vodstvom Zdenka Brusića 2007., s obiju strana ostataka antičkog lukobrana iznijelo je na svjetlost dana obilje raznorodnog arheološkog materijala.

Odlično očuvan antički vodovod u Novalji zasigurno je igrao veliku ulogu u razvoju luke, za koju se na osnovi nalaza na kopnu može zaključiti kako je u doba kasne antike imala posebnu važnost. Prema pričanju mještana, koji su na više mjesta prije nasipavanja obale uočili arheološke nalaze, na nasutom području poznatom pod nazivom Saular bilo je vidljivo više tesanih kamenih blokova te jedna velika kamena ploča nedaleko od današnje naplatne kućice parkirališta. Ulomci tesanog kamena i kameni stupovi, zajedno s ostalim arheološkim ostacima, nalaženi su navodno i prilikom kopanja velikih spremišta za smještaj rezervoara benzinske crpke. Sa sjeverne strane nasipa, pred parkiralištem, uočeni su ostaci rimske obalne konstrukcije koja je očuvana u vidu niza pravocrtno slaganih blokova. Dvije sonde postavljene su s južne strane nasipa, kako bi se utvrdila debljina i sastav kulturnog sloja u luci, dok je položaj treće bio odabran kako bi se proučila struktura očuvanog dijela antičke obale. Utvrđeno je kako su se grubo tesani blokovi od bijelog vapnenca očuvali u dvama redovima, ali je konstrukcija prilično oštećena i nije ju moguće posve precizno definirati.

Arheološkim sondiranjem utvrđen je sastav morskoga dna. Gornji sloj sastoji se od većega kamenja, nakon čega se javlja znatno manje kamenje i kamenčići u sivo-žutom sloju,

Izbor nalaza

mjestimice izmiješanom s pijeskom. U tome sloju, čija debljina iznosi oko 60 cm, prisutna je najveća koncentracija arheoloških nalaza, među kojima se ističe veća količina različitih vrsta puževa i školjkaša te mnoštvo organskog materijala. Od keramičkog materijala prevladavaju komadi amfora od sive do jarko crvene fakture. Stijenke su tanke, a rijetki su ostaci oboda, grla i ručki, neophodni za tipološku identifikaciju. Ulomci građevnog materijala znatno su rjeđi. Od ostaloga keramičkog materijala česti su ulomci grubljih lonaca te tanjura bolje kvalitete. Plitki tanjuri crvene boje uglavnom odgovaraju proizvodima afričkih radionica iz 3. i 4. stoljeća. Obilje arheoloških nalaza pokazalo je kako je riječ o važnom podmorskom nalazištu koje potvrđuje važnosti novaljske luke u doba kasne antike.

Irena Radić Rossi

Summary

In the area of Novalja there was a harbour that belonged to the Antique settlement of Navalia and that was used in sea transportation along the eastern Adriatic navigation route. In 2007, a rather small scale archaeological investigation was carried out on both sides of the visible remains of the Antique breakwater, which brought into the light of day an abundance of diverse kinds of archaeological material. In a stratum of about 60 cm thick, there is a large concentration of archaeological finds, particularly a large quantity of snails and molluscs and organic material. Fragments of amphorae, coarse pottery and better quality plates prevail among the ceramic finds. Flat red plates on the whole correspond to the products of 3rd and 4th centuries. Two test pits were established in order to determine the thickness and composition of the cultural stratum in the harbour, while the position of the third was selected to study the structure of the extant part of the Antique coast. It was established that the roughly hewn blocks of white limestone are preserved in two courses, but the structure is fairly damaged. The abundance of archaeological finds has shown that this is an important marine archaeological site confirming the importance of Novalja port in the time of Late Antiquity.

Redni broj: 170
Lokalitet: Pod Cvitušom
Naselje: Lovinac
Grad/općina: Lovinac
Pravni status: P-813
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Općina Lovinac 2005. pokrenula je projekt prezentacije lokaliteta s nalazom rimske ceste nedaleko od Lovinca, a preduvjet za to je temeljito znanstveno istraživanje prostora kojim je prolazila ta prometnica. Ekipa znanstvenih projekata Naselja i komunikacije u kontekstu veza jadranskog priobalja i unutrašnjosti u prapovijesti i antici (2002.-2006) i Ekohistorijski aspekti naseljavanja krša u prapovijesti i antici (2007.), Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, u suradnji s Muzejom Like u Gospiću, već nekoliko godina sustavno i intenzivno istražuje prapovijesna i antička naselja i puteve na prostoru Like, a financijsku potporu istraživanjima dala je i Općina Lovinac. Tijekom 2006. obavljena je prva kampanja arheološkog iskopavanja lokaliteta, a u razdoblju od 17. rujna do 5. listopada 2007. godine, nastavljeno je sustavno arheološko iskopavanje. Istraživanje je obavljano na k.č. 846/1 i 846/2, 847, 850, k.o. Cerje. U istraživanju su sudjelovali voditelj dr. sc. Boris Olujić, izv. prof. s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, mr. sc. Tanja Kolak, viša kustosica u Muzeju Like u Gospiću, diplomirana arheologinja Jasmina Osterman, znanstvena novakinja te tehnički suradnici projekta Igor Humjan i Petar Protić iz Karlovca.

Tragovi rimske ceste nedaleko od Lovinca u literaturi se spominju još od 18. i 19. st. (Vukasović 2005). Oni su bili dokumentirani i poslije Drugog svjetskog rata, a nakon toga padaju u zaborav, pokriveni gustom vegetacijom (Szavitz Nossan 1970: 128). Segment ceste nalazi se u podnožju prapovijesne gradine Cvituše, a položen je okomito u odnosu na masiv Velebita. Budući da raspolažemo s vrlo malo podataka o konkretnom izgledu i tehnici gradnje rimskih cesta na pojedinim područjima Republike Hrvatske, istraživanje dijela rimske ceste u Lovincu veoma je važno. Naravno, za pravilno predstavljanje tog iznimnog lokaliteta neophodno je bilo temeljito istražiti barem segment koji će biti namijenjen predstavljanju javnosti te imati turističku, ali i edukativnu funkciju.
U kampanji 2007. praćen je nastavak trase pretpostavljene rimske ceste u smjeru juga. Osim više paralelnih (tri vidljiva) pravaca kolotraga, na petnaestak centimetara relativne dubine nalazi se sloj gusto poslaganog oblog riječnog kamena (kaldrma). Budući da je prethodne godine kontrolnim presjecima i profilima utvrđena stratigrafija, ove godine praćen je (širinom i dužinom) površinski sloj sačuvanih ostataka prometnice. Kolotrazi se nalaze samo na mjestima gdje nije bilo moguće izbjeći stijene. Ostatak ceste čini sloj ukopanog riječnog šljunka na koji je naslagano veće kamenje. Obližnje korito rječice Ričice te više lokacija suhih korita vodotokova, koji su se periodično spuštali niz padine Velebita, nudili su obilan izvor toga građevnog materijala. Sam ocjedit teren na tom konkretnome mjestu u krškom krajoliku i nije zahtijevao druge zahvate u gradnji. Svrha je probnog istraživanja dobiti detaljniji uvid u različite građevinske zahvate na cesti te utvrđivanje smjera kojim se cesta kretala. U dijelu prijelaza preko Velebita taj je posao bio otežan (ali ne i zaustavljen) zbog neoznačenih minskih polja preostalih iz Domovinskog rata. Krajnji je cilj istraživanja prezentacija istraženih i konzerviranih dijelova te prometnice. Kao i prošle, tako je i ove godine nastavljeno intenzivno hodološko istraživanje njezina mogućeg smjera. Na temelju dosadašnjih arhivskih i terenskih istraživanja ne može se sa sigurnošću govoriti o statusu i važnosti prometnice. Ipak, na temelju dosadašnjih istraživanja može se pretpostaviti da nije riječ o magistralnom već sporednom, vicinalnom putu. Vidljivo je da je cesta intenzivno rabljena i popravljana, ali će tek buduća istraživanja moći dati više obavijesti o dataciji, ali i njezinoj uklopljenosti u mrežu ostalih antičkih prometnica. Vukasović, govoreći o tom segmentu ceste, izričito tvrdi da pripadaju rimskoj cesti

Pogled s juga na istraženi segment ceste na lokalitetu Pod Cvitušom

koja je „išla kroz čitavu Liku pored brda Cvituše preko cijele planine Velebit na more“ (Vukasović 2005: 160). Szavitz Nossan za iste tragove ceste govori da je riječ o putu koji vodi prema Udbini (Szavitz Nossan 1970: 128, bilj. 1).
Keramički i metalni nalazi pronađeni u kampanji 2007. još se nalaze u fazi obrade i konzervacije. Napravljena je geodetska podloga, sve su zatečene situacije georeferencirane, a svaka je faza istraživanja fotografski i nacrtno dokumentirana. Nedestruktivnim istraživanjima (terenskim pregledom i rekognosciranjima) obuhvaćen je širi prostor kojim prolazi cesta (speleološki objekti, gradinska naselja, izvori, bunari i dr.). Tako je u sklopu projekta arheološkog iskopavanja lokaliteta Pod Cvitušom i ove godine nastavljeno istraživanje prostora od Gornje Ploče sve do vršnih dijelova južnog Velebita. Time je započet mukotrpan posao rekonstrukcije kulturnog krajolika na koji je ta prometnica zasigurno bitno utjecala.

Pogled sa sjevera, dokumentiranje segmenta ceste na lokalitetu Pod Cvitušom

Literatura

Olujić 2007 Boris Olujić, Lokalitet: Pod Cvitušom, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 321 – 323.
Olujić 2007 Boris Olujić, Japodi, Zagreb, 2007.
Patsch 1900 Karl Patsch, Die Lika in römischen Zeit, Wien, 1900.
Patsch 1990 Karl Patsch, Lika u rimsko doba (prev.: Z. Derossi), Gospić, 1990.
Szavitz Nossan 1970 Stjepan Szavitz Nossan, Ceste Karlovac – Senj od najstarijih vremena do sredine XIX stoljeća, Senjski zbornik, IV, Senj, 1970: 127 – 167.
Vukasović 2005 Ivan Dominik Vukasović, Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata u Kraljevini Hrvatskoj (1777.), (priredio Željko Holjevac), Državni arhiv u Gospiću, Prilozi za povijest Like, VII, Gospić, 2005.

dr. sc. Boris Olujić

Summary

During 2007, at the site Pod Cvitušom, on the way from Lovinac to Sveti Rok, systematic research was continued on a segment of Roman road. The site is below the prehistoric hill fort of Cvituša, in a zone of long-continued and vigorous settlement, from prehistory to the end of the Middle Ages. In the area there were visible cart grooves carved into the rock, stretching from north to south. The research also showed that the remains of the road consisted of riverine gravel on which cobbles of river stone were later layered. The cart grooves carved in the stone were found only at places where it was not possible to circuit larger rocks. There were very few portable finds (fragments of ceramics, iron rings, nails, a single piece of glass). The research was carried out in order to present the site to the public. The status and dating of this road are open, and the research will be continued.

Redni broj: 171
Lokalitet: Senj – ex vrt Olivieri (bivši DIP)
Naselje: –
Grad/općina: Senj
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Na temelju zahtjeva tvrtke Konzum d.d. iz Zagreba, Gradski muzej Senj proveo je arheološki nadzor i zaštitna arheološka istraživanja na prostoru ex vrta Olivieri, kasnijeg DIP-a u Senju. Taj prostor ima svojstvo zaštićenoga nepokretnog kulturnog dobra, a riječ je o arheološkom nalazištu – nekropoli antičke Senije iz 1.-3. st.

Za voditelja istraživanja imenovana je Blaženka Ljubović, prof. povijesti i arheologije (ravnateljica Gradskog muzeja Senj), a zamjenica je bila Silvija Zubčić, prof., kustosica u Gradskom muzeju Senj. Arheološka istraživanja i nadzor trajali su od travnja do listopada 2007. godine.

Prvi arheološki nalazi iz antičkog razdoblja na tom prostoru (k.č. 519) pronađeni su tijekom zemljanih radova još 1905. godine (Klemenc 1940: 3). Godine 1929. na istom su zemljištu tijekom zemljanih radova pronađeni arheološki nalazi iz antičkog razdoblja: ostaci zida, dva mramorna korintska kapitela, mozaik, nadgrobni spomenik L. Kalpurnija Maksima iz 1. st., amfora s kosturom djeteta i još nekoliko kosturnih grobova, kao i brojni ulomci opeke, amfora, novac cara Gratiana (367. – 383.), što pomaže u dataciji nalazišta (Klemenc 1940: 2, 3). Prilikom zemljanih radova na lokalitetu tijekom 1954. i 1960., pronađeni su ostaci žarnih grobova, keramički i stakleni predmeti, ostaci arhitekture s mozaikom i dr. (Krajač 1961: 63). Nažalost, ti su predmeti, kao i ostaci arhitekture, dijelom uništeni nesavjesnim postupcima izvođača radova. „Na istom prostoru (nešto zapadnije) pronalazili su se od 1960.-1963., kod izgradnje tvornice DIP-a, rimski grobovi sa prilozima koje su radnici raznijeli. Kod ovih nalaza ponovo se naišlo na stare zidove (temelje zgrada), mozaik, krovnu opeku, keramiku, dio nadgrobnog spomenika, a iznad svega tragove rušenja i požara.“ (Glavičić 1966: 405). Godine 1975., prilikom izgradnje DIP-a, dolazi do novih radova. Tom su prilikom pronađeni brojni antički grobovi, žarni i kosturni s prilozima, kao i nadgrobni spomenici (stela i liburnski cipus) (Glavičić 1975: 211 – 218).

Arheološka istraživanja 2007. godine

Budući da je do sada u literaturi na k.č. 519 potvrđeno postojanje nekropole, očekivani su antički nalazi, stoga su zemljani radovi praćeni od samog početka. Zbog prirode terena i visine profila (od kojih su neki, gdje su očekivani kulturni ostaci, bili visoki do 5 m), građevinski radovi i arheološko istraživanje odvijali su se uz pomoć građevinske mehanizacije, odnosno nije bilo moguće primjenjivati klasična sondažna istraživanja. Tijekom arheološkog istraživanja utvrđen je konglomerat recentnog nasipa kompleksnog sastava koji se sastoji od raznog otpada pijeska, zemlje i kamenja, te je u većoj mjeri potpuno sterilan. Na temelju viđenog zaključeno je da je dio materijala ispremještan prethodnim radovima. Na dijelu nalazišta gdje su očekivani nalazi, pažljivo su skidani slojevi profila te je detaljno pregledavan iskop, prilikom čega je pronađen antički natpis i kamena urna. Istraživanja na terenu potvrdila su očekivanja. U profilu visokom 5 m, na sjeverozapadnom dijelu nekropole, u dužini od 13 m te na određenim dubinama od 1,40 do 4 m u slojevima profila, pronađeni su pojedinačni grobovi i grobni prilozi (krovne opeke – tegule, keramičko i stakleno posuđe, amfore, svjetiljka, čavli te brojni ulomci razne keramike s ostacima paljevine). Na sjeveroistočnom dijelu terena u profilu su se pojavili dijelovi rimskodobne arhitekture s podnim mozaikom, za koje se pretpostavlja da su tijekom prethodnih radova dijelom uništeni. Prilikom radova na jugoistočnom dijelu nalazišta pronađeni su brojni ulomci keramike i tegula. Budući da je taj dio terena

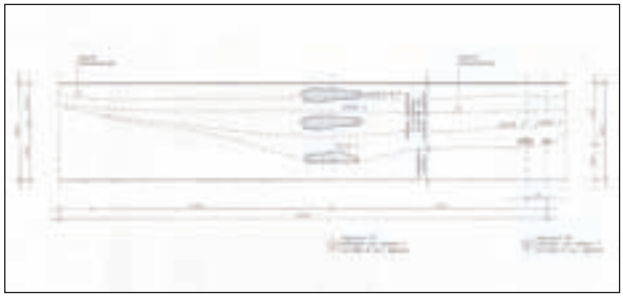

Situacija postojećeg stanja arheološkog nalazišta

tijekom prethodnih radova već bio ispremještan, nije bilo moguće utvrditi stratigrafiju i locirati te nalaze. Može se zaključiti da je tijekom arheološkog istraživanja sakupljen reprezentativan arheološki materijal koji ima povijesno-kulturnu i dokumentacijsku vrijednost nalazišta. Pronađeni su samo paljevinski grobovi izgrađeni pomoću opeke (tegule) i grob ukopa u kamenu urnu. Većina grobova je bez grobnih priloga i samo s ostacima paljevine. Prilikom pregledavanja iskopa pronađen je nadgrobni spomenik.

Grob 1 – u profilu nasipa na sjeverozapadnom dijelu horizonta na dubini od 4 m pronađeni su ostaci grobne arhitekture (opeka – tegula) i paljevine bez grobnih priloga.

Grob 2 – u profilu iznad groba 1, na sjeverozapadnom dijelu horizonta, na dubini od 2,10 m, pronađen je paljevinski grob koji je sačuvan u cijelosti sa svim prilozima. Sloj paljevine je prilično debeo, položen na zemlju bez podloge. U grobu su bili raspoređeni razni stakleni i keramički predmeti, dok

Grafički prikaz nalaza grobova u jugoistočnom profilu

Rimski paljevinski grob 2 s vodoravno postavljenom tegulom

Stakleni i keramički nalazi pronađeni u grobu 2

je sa strane bila jedna veća keramička posuda (amfora). Svi ostaci bili su natkriveni jednom velikom vodoravno postavljenom krovnom opekom – tegulom.

Grob 3 – na istom horizontu, na dubini od 3 m, 9 m istočno od groba 2, utvrđen je ostatak paljevinskoga groba s krovnom opekom – tegulom, bez grobnih priloga s ostacima paljevine.

Grob 4 – na istom horizontu, na jednakoj visini, 0,5 m zapadno od groba 3, pronađeni su ostaci paljevinskoga groba s grobnim prilogom koji čini keramička amfora.

Grobovi 5, 6, 7 – tijekom daljnjih zemljanih radova na istom horizontu iznad groba 1, na dubini od 1,40 m pronađena su tri u nizu (jedan do drugog) postavljena groba – tegule. U jednom od njih pronađeni su grobni prilozi: ulomci staklene posude i čavao, dok su u ostalima pronađeni samo ostaci paljevine.

Prilikom pregledavanja iskopanog materijala pronađen je kameni nadgrobni spomenik nepravilnih dimenzija, 32x22 cm i 26x30 cm, debljine 5 cm, čiji tekst glasi:

Nadgrobni kameni spomenik pronađen u sjeverozapadnog otkopu nasipa

D * M *
SILICIAE *
DIIVEIONI *
A SELLIO * PVB
C ONIVG

Svi pronađeni predmeti preneseni su u Gradski muzej, očišćeni i spremljeni u depo, gdje će biti stručno obrađeni kako bi nakon toga mogli biti izloženi u muzejskoj zbirci Senj u prapovijesti, antici i ranom srednjem vijeku, s ostalom arheološkom građom s područja grada Senja. Tijekom zemljanih radova, na jugoistočnom dijelu horizonta u profilu su se pojavili brojni ulomci keramike i opeke, praćeni ostacima paljevine koji vjerojatno pripadaju grobovima tog horizonta, uništenih i ispremještanih tijekom prethodnih zemljanih radova, stoga nije bilo moguće utvrditi stratigrafiju i dubinu nalaza. Prilikom iskopa za temeljnu stopu objekta na terenu su se pojavili ostaci izoliranog polukružnog zida dužine 1,20 m i visne 0,7 m, solidne gradnje, koji nije bilo moguće dalje pratiti. Zasigurno je i on uništen tijekom spomenutih građevinskih radova. Tijekom radova na sjeveroistočnom dijelu gradilišta utvrđeni su ostaci rimske građevine, dužine 8,20 m i visine 2,5 m, debljine zidova 0,60 m, s podnim mozaikom. Rimskodobni zidovi solidno su građeni, s dobro obrađenim licem uslojenim u čvrstu žbuku. Mozaik je složen na sloj žbuke debljine 0,45 m. Kockice mozaika dimenzija su 3x3 cm. Prostor unutar zidova građevine bio je ispunjen ulomcima keramike izmiješane sa šutom, a mozaik je bio prekriven naslagama paljevine. Budući da je građevina prilikom prethodnih građevinskih radova, većim dijelom uništena, teško je utvrditi njezine dimenzije, tim više što se nalazi na granici lokaliteta na kojem su bili predviđeni zemljani radovi. Preostali dio građevine nalazi se pod prometnicom koja obilazi cijeli lokalitet. Pronađeni dijelovi arhitekture, ostaci zida i mozaika, u dogovoru s izvođačem radova – tvrtkom Tehnika d.d. iz Zagreba, dijelom su zaštićeni i prezentirani javnosti kroz otvore u zaštitnom zidu kompleksa.

Literatura

Glavičić 1966 A. Glavičić, Arheološki nalazi iz Senja i okolice, Senjski zbornik, 2, Senj, 1966.

Glavičić 1975 A. Glavičić, Izvještaj o arheološkom nalazu ranorimskih grobova u vrtu DIP-a – Olivieri u Senju godine 1975, Senjski zbornik, 6, Senj, 1975.
Klemenc 1940 J. Klemenc, Senj u prethistorijsko i rimsko doba, Hrvatski kulturni spomenici, I, Zagreb, 1940.
Krajač 1961 V. Krajač, Mozaik ispod pilane, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, X, br. 2, Zagreb, 1961.
Ljubović 2000 B. Ljubović, Senj u prapovijesti, antici i ranom srednjem vijeku, Senj, 2000.

Blaženka Ljubović, prof.

Summary

During 2007, archaeological investigations were carried out into the area in which the Konzum shopping centre in Senj is being developed; this is the former Olivieri garden, after that a DIP, that is, a timber industry plant. Research provided additional understanding of the rich Antique necropolis to that previously known in the literature. The necropolis was used for burials from the 1st to the 3rd century. All the graves were found in the north-west horizon, on the whole individual, cremation, with tegulae. Moveable grave finds consist of ceramic vessels, oil lamps, glass bottles and nails. During inspection of the excavation a stone urn and an Antique inscription was found. Works on the north east horizon yielded parts of architecture with a floor of mosaic and with walls in a typically Roman building technique. These investigations confirmed the area of Antique Senj, alongside the urban area of which the said necropolis lay, representing its furthest northwest boundary.

Redni broj: 172
Lokalitet: Smiljan – Crikvine Čovini
Naselje: Smiljan – Čovini
Grad/općina: Gospić
Pravni status: P-1113
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 2004. Muzej Like Gospić započeo je projekt Sustavnog arheološkog istraživanja srednjovjekovnih sakralnih lokaliteta na području sela Smiljana. Cilj projekta, osim arheološkog iskopavanja i prezentacije kulturne baštine, jest ubikacija sakralnog objekta iz kojeg potječu dva ulomka predromaničkog pletera, pronađena sekundarno ugrađena u smiljanskoj grobnoj kapeli prije više od dva desetljeća (danas u MLG-u). Tijekom 2007., s obzirom na vrlo skromna financijska sredstva koja je osigurao Grad Gospić, nastavljeno je iskopavanje na k.č. 1575. Uz voditeljicu istraživanja Tatjanu Kolak, sudjelovala je dipl. arheologinja Jasmina Osterman, te četiri pomoćna radnika. Ova, treća sezona iskopavanja trajala je od 6. do 13. kolovoza, a cilj joj je bio definiranje prošlogodišnjeg istočnog iskopa apside mlađe crkve.

Pogled s jugoistoka

Lokalitet na k.č. 1575, k.o. Smiljan privatno je vlasništvo i agrarno se ne obrađuje zbog predaje o „staroj crkvi“. Položaj se nalazi posred polja, na blago uzvišenoj gredi, nedaleko od desne obale rijeke Otešice i izvora Mandinca. Crkva je razorena turskim osvajanjima i spaljena 1535., ali je u nekoliko navrata tijekom posljednjih tristotinjak godina devastirana. S obzirom na dosad otkrivene arhitektonske ostatke dviju crkava, toponim Crikvine svjedoči o narodnoj predaji o postojanju više crkava.
Nakon što je dignuta prošlogodišnja preventivna zaštita, otvoren je probni rov u Kv. C2, širine 1,50 m, kako bi se definirao Sj. 17. i Sj. 14., te je evidentirano da je zapravo riječ o kvadratičnoj supstrukciji koja je, vjerojatno radi statičkog ojačanja, obujmila drugu, polukružnu apsidu starije crkve. Sj. 14., koji je već u prijašnjim sezonama bio vidljiv kao preslojavanje obiju građevinskih faza starije crkve, izravno se može dovesti u vezu s posljednjom fazom. Kao opcija sjevernog ramena – spoj kvadratične apside i sjevernog perimetralnog zida mlađe crkve ostaje Sj. 16. koji djelomice naliježe uz vanjsko lice apside (možda i starije crkve, ako se pokaže da im je sjeverni zid zajednički), no iskop u tom dijelu lokaliteta ovisi o drugom vlasniku zemljišta, kao i činjenici da preslojavanje (Sj. 14.) zidova obiju apsida (Sj. 15. i Sj. 12.) u ovoj fazi istraživanja još uvijek nije podignuto.

Kv. C2, C1, B1 sa sjevera

Kako je sezona iskopavanja trajala kratko, iskop je u otvorenom probnom rovu Kv. C2, a potom i dijelom u kvadrantima C1 i B1, obavljen do Sj. 2., odnosno do sloja ukopa. Jedino je u Kv. B3. dovršen iskop do zdravice, te je istražen jedan grobni ukop – Gr. 27., uz južno lice Sj. 17. (djelomice očuvan ukop muškarca, orijentiran Z-I, s glavom na zapadu i rukama prekriženima na prsima, bez grobnih priloga). Arheološki pokretni materijal je skroman – prsten s ovalnom kalotom od slitine bakra izvan grobne cjeline (iskop Kv. C1, Sj. 2.), te željezna dvodijelna ovalna pređica (naočalasta pređica) koja pripada Gr. 22. iz 2006. godine (južni profil Kv. B3, Sj. 5.). Dosad pronađena pokretna građa u većini se slučajeva preliminarno može datirati od 14. do 16. st., a s tim u svezi je i izgradnja novog objekta.
Nakon triju sezona iskopavanja, može se reći da se na ovom položaju nalaze dvije crkve, od kojih je starija bila u potpunosti devastirana kada je građena druga, mlađa crkva. Također se u ovoj fazi može razlučiti da je stariji objekt imao dvije građevinske faze koje su se odnosile na proširenje prostora svetišta. Nakon istraživanja izrađen je geodetski snimak, a nalazište je preventivno zaštićeno geotekstilom i zemljom.

Literatura

Kolak 2006 T. Kolak, Lokalitet: Čovini – Crikvine, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 287, 288.
Kolak 2007 T. Kolak, Lokalitet: Smiljan – Crikvine Čovini, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 325, 326.

mr. sc. Tatjana Kolak

Summary

In the village of Smiljan (hamlet called Čovini) at the site called Crikvine, archaeological research into medieval religious structures was continued into the third season. Because of the very modest financial resources, the 2007 season lasted no more than 7 working days, and the objective set was the definition of the eastern edge of excavation. It was recorded that on the semicircular wall of the apse of the older church, partially probably because of structural reinforcement, and partially because of the need to construct a larger church, a square substruction (apse) was built on, which is directly connected with the layer of the stratification of both semi-circular apses.

Redni broj: 173
Lokalitet: Stari grad Fortica
Naselje: Otočac
Grad/općina: Otočac
Pravni status: Z-322
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološka istraživanja na lokalitetu ruševine staroga grada Fortice provedena su u razdoblju od 3. do 22. rujna 2007. godine. Radove je izvela tvrtka Geoarheo d.o.o. iz Sesveta, a financijska sredstva osigurao je naručitelj – Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke i Ministarstvo kulture. Zaštitni arheološki radovi izvedeni su na k.č. 834, k.o. Otočac.

Fotografija iz 1888. na kojoj je vidljivo da je Fortica već tada ruševina

Primarna zamisao je istražiti ostatke utvrde, te je ovo istraživanje značilo početak sustavnih arheoloških istraživanja radi prikupljanja svih relevantnih informacija i pripremanja uvjeta za prezentaciju objekta u cjelini, odnosno u opsegu u kojem je sačuvan. Istraživanje je također preduvjet i za utvrđivanje potencijala staroga grada u kontekstu kulturne i turističke ponude. Pokrajina Gacka, u kojoj se nalazi i grad Otočac, smještena je unutar visokog planinskog okvira koji čine Velebit i Mala Kapela, u središnjem dijelu između Nacionalnog parka Plitvička jezera, Parka prirode Velebit i Nacionalnog parka sjeverni Velebit. Zemljopisni položaj Otočca i njegove prirodne karakteristike odredile su taj grad kao jedno od važnih središta u obrani teritorija Gacke, Senja, Like i šire od Turaka. Pored staroga grada koji je bio smješten na otoku u Otočcu, na kamenitom brdu na lijevoj strani rijeke Gacke, gotovo u samom središtu današnjega grada Otočca, Senjani su 1619. sagradili Forticu – utvrdu za obranu Otočca. Naime, nakon masovnog iseljavanja stanovnika iz Gacke krajem 15. i početkom 16. st., ostala su samo tvrđavna naselja u Otočcu, Prozoru, Brlogu i Brinju, s relativno malenim snagama branitelja. Otočac je u to vrijeme bio predstraža Senju te je uočeno da obranu starog otočkoga grada treba pojačati utvrdom na dominirajućem brežuljku u neposrednoj blizini.
Fortica je bila malena utvrda koja je imala tri kule, međusobno povezane zidinama. Prema svojoj namjeni služila je i za smještaj posade, što znači da je pored obrambenih građevnih elemenata imala i stambeni dio. Dvije su kule bile jednakog promjera i nešto manje, dok je treća bila opsegom najveća i orijentirana na istočnu stranu u smjeru nadiruće opasnosti. O životu i događanjima u utvrdi Fortici zna se vrlo malo. Nakon gradnje 1619., o Fortici se malo brinulo. Godine 1773. popravljena je i u njoj je stanovao mjesni kapetan, a 1804. temeljito je preuređena i postaje barutana. Kad je 1882. zapuhala jaka bura, rastrgala je krov kule i bacila ga na zemlju te je od tada kula Fortica ostala sasvim zapuštena

Položaj i raster zidova definiranih istraživanjima 2007. u odnosu na postojeći tlocrt utvrde

i prepuštena vremenskim nepogodama. Kako je Fortica napuštena, tako je sve više propadala, a ostaci njenih zidina vremenom su sve više nestajali. Na fotografijama iz 1888. vidljivo je da je Fortica već tada ruševina. Samo najveća kula bila je sačuvana do visine od 5-6 m, dok su zidovi manjih kula očuvani u visini od 2-3 m. Tako brzom propadanju Fortice pridonijela je njena razgradnja i odvlačenje kamena za gradnju drugih objekata. Početkom Drugog svjetskog rata, Talijani su na Forticu smjestili svoju topovsku bitnicu. Nakon rata ostaci Fortice još su uvijek bili vidljivi, a tijekom vremena su porušeni i kamen je iskorišten za nasipavanje makadamskih cesta. Danas od nje nije ostalo ništa, samo zaraslo brdašce na kojemu je nekada stajala.

Zaštitnim istraživanjem obuhvaćena je površina od približno 50 m² (iskolčena je sonda dimenzija 5x10 m), te su uvedene 22 stratigrafske jedinice. Iskopavanje je započeto na prostoru onog što se smatra ostacima opsegom najveće kule, koja je bila orijentirana u smjeru istoka. Riječ je o slojevima šute i nasipa, ispod sloja humusa, u kojima, osim nekoliko fragmenata novovjekovne keramike, nema materijala, a ostalo su ostaci struktura. Djelomice je sačuvan grudobran iz Drugog svjetskog rata, a sačuvani zidovi i temelji pripadali su utvrdi. Definirani ostaci temelja i zidova pružaju se u različitim smjerovima i sijeku se pod različitim kutovima, te međusobno ne zatvaraju ni jednu prostoriju. Temelji su široki 1,5 m, građeni od lomljenaca obilno vezanih žbukom i vjerojatno čine temelje nosivih zidova kule koji, u za sada istraženom dijelu, nisu sačuvani. Tamo gdje su temelji istraženi do kraja položeni su na živu stijenu. Pregradni zidovi široki su 60 cm, lice im je slagano u nepravilne redove od klesanog kamena različitih veličina. Mjestimice su sačuvani ostaci fine žbuke. Ni jedan nije u potpunosti istražen, već samo manji dijelovi. Arheološka istraživanja potvrdila su postojanje arhitekture koja korespondira s postojećim tlocrtima utvrde Fortice. Uz ostatke temelja i zidova koji pripadaju toj gradnji, najvjerojatnije su nađeni ostaci koja pripadaju nekim naknadnim dogradnjama, a daljnja će istraživanja u potpunosti definirati položaj i raster utvrde.

Helena Nodilo

Summary

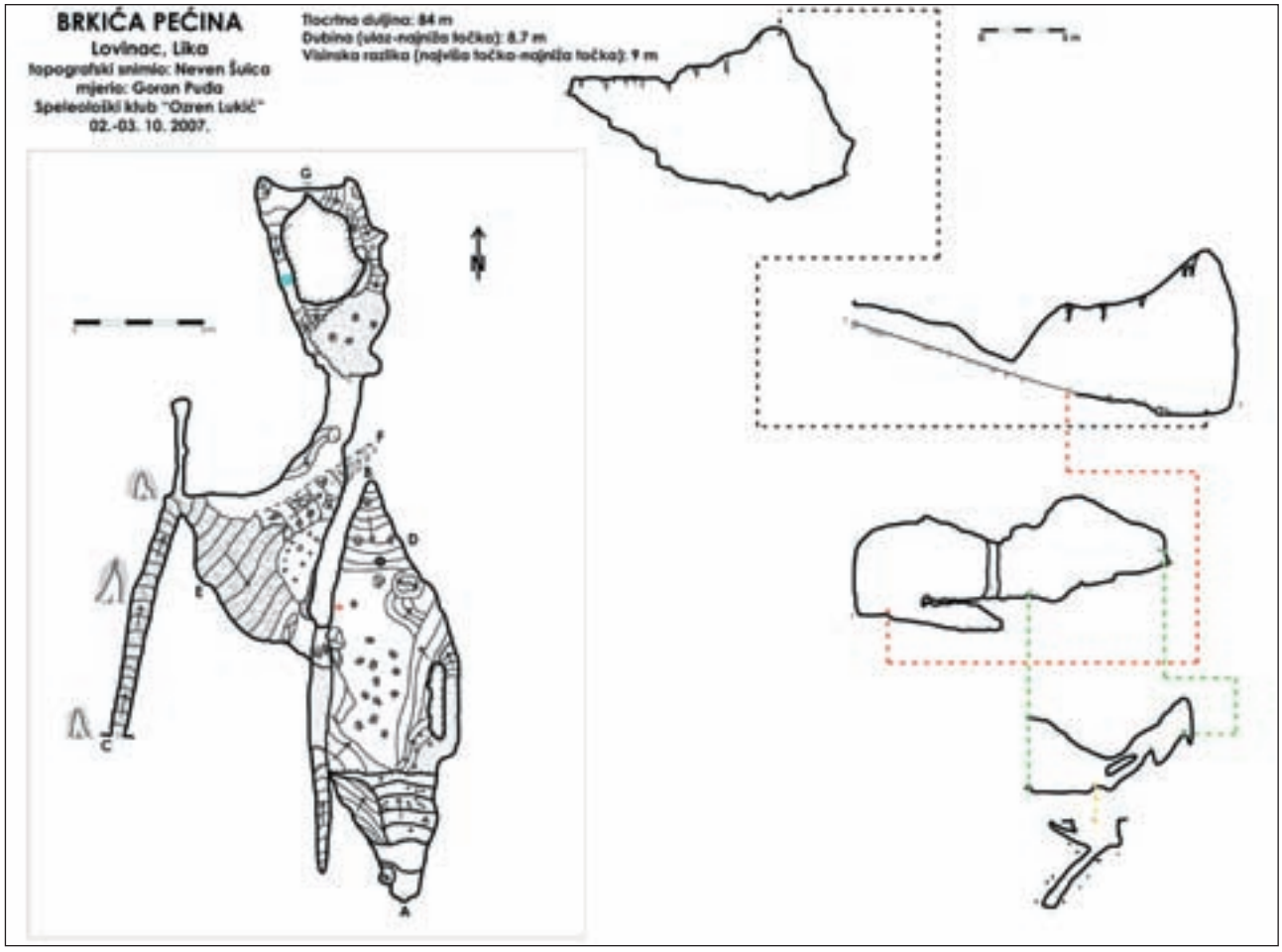
The geographical position of Otočac and its geophysical characteristics made this fort one of the important centres in the defence of the territory of Gacka, Senj, Lika and further afield from the Turks. Here, in 1619, the people of Senj built the Fortica – a small fortress that had three towers, interconnected by walls. The purpose of the fort meant that it had to accommodate a garrison, and so as well as fortification elements it also had a residential purpose. Two towers were of equal diameter while a third was bigger than either. The site of the ruins of Fortica castle was in the very centre of today's city of Otočac, and archaeological research has shown the existence of architecture that corresponds with the existing round plan of Fortica fort. Further research will fully define the position and layout of the fort.

Redni broj: 174
Lokalitet: Velebit – planina
Naselje: –
Grad/općina: –
Pravni status: –
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: terenski pregled

Tijekom 2007. obavljeni su pregled terena, rekognosciranje i ostale nedestruktivne arheološke aktivnosti na području velebitskog masiva u Ličko-senjskoj županiji. Voditelj radova bio je dr. sc. Boris Olujić s Odsjeka za povijest, Filozofski fakultet, Sveučilišta u Zagrebu. U travnju 2007. arheološki je

Ulaz u Brkića pećinu (foto: B. Olujić)

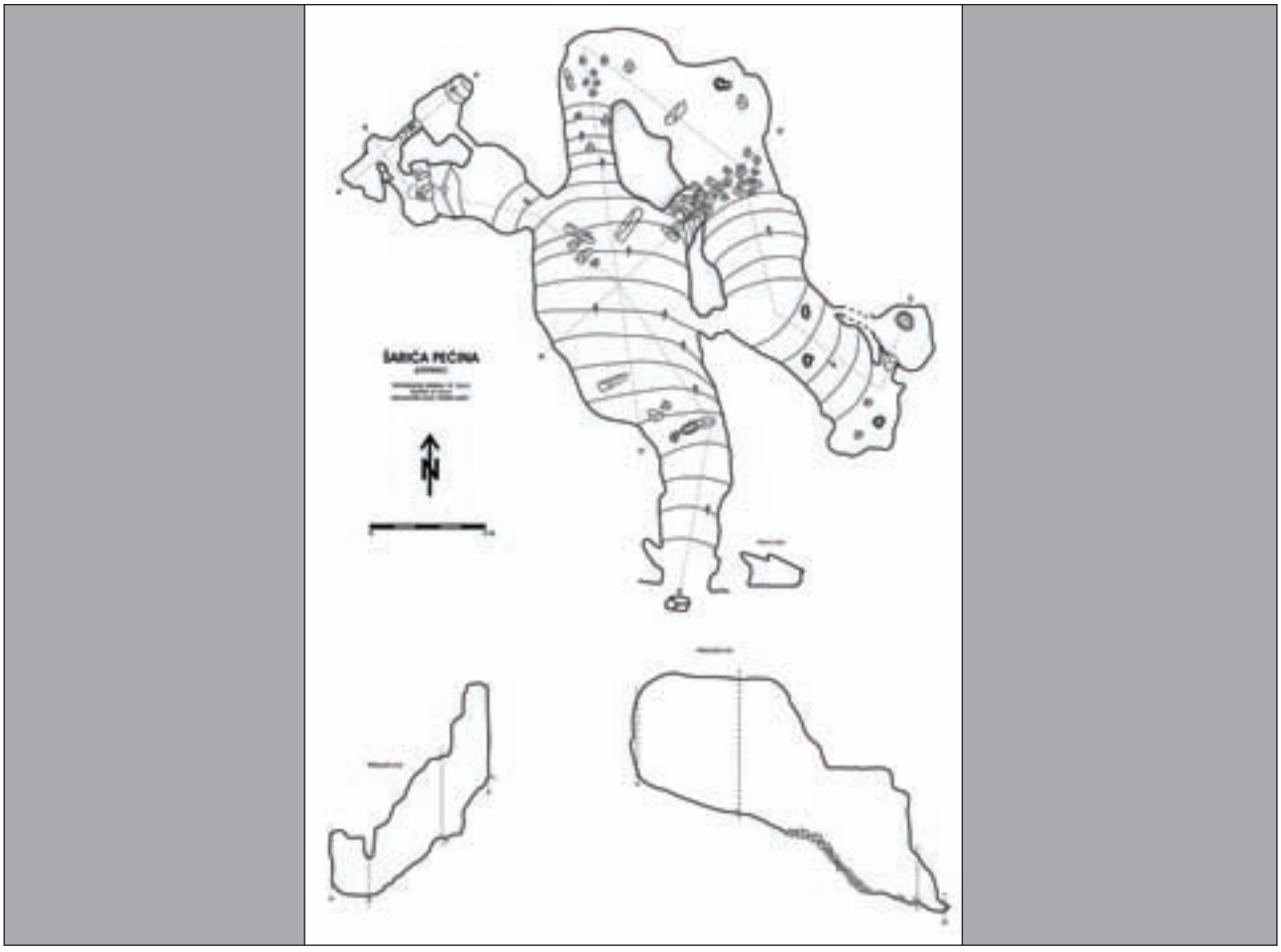
Tlocrt i presjeci Brkića pećine

pregledan vrlo teško prohodan teren između Baških Oštarija i Karlobaga, radi utvrđivanja trasa starijih komunikacijskih pravaca koji su povezivali prostor ličke unutrašnjosti s jadranskim priobaljem, preko prijevoja Oštarijska vrata. U svibnju iste godine pregledan je teren između Velikog Alana i Jablanca, također radi istraživanja prapovijesnih, antičkih i srednjovjekovnih cesta koje su prijevojem Veliki Alan povezivali obalu s njezinim prirodnim zaleđem. U skladu s financijskim mogućnostima projekta i dalje se nastavljaju terenska istraživanja tog prostora. Naravno, sva terenska istraživanja iziskuju i detaljnu arhivsku te kartografsku pripremu, kako bi se dobila što potpunija slika o istraživanom prostoru.

U sklopu projekta sustavnog arheološkog iskopavanja lokaliteta Pod Cvitušom nedaleko od Lovinca, i 2007. nastavljeno je istraživanje prostora od Gornje Ploče sve do vršnih dijelova južnog Velebita. Nedestruktivnim istraživanjima (terenskim pregledom i rekognosciranjima) obuhvaćen je širi prostor kojim prolazi cesta (speleološki objekti, gradinska naselja, izvori, bunari i dr.). Time je započeta mukotrpna rekonstrukcija kulturnog krajolika na koji je istraživana antička prometnica zasigurno bitno utjecala. U neposrednoj blizini Lovinca, u zaseocima Brkićima i Šarićima, istražena su dva speleološka objekta (Brkića pećina i Šarića pećina). Oba objekta istražila je i nacrtno dokumentirala ekipa Speleološkog kluba „Ozren Lukić“ s Rudarsko-geološko-naftnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, zajedno s ekipom istraživačkog projekta Ekohistorijski aspekti aspekti naseljavanja krša u prapovijesti i antici. U unutrašnjem prostoru obaju objekata pronađen je manji broj fragmenata prapovijesne keramike. Nalaze potvrđuje i usmena predaja lokalnog stanovništva (predaja o „Turcima“). Ulogu tih objekata trebalo bi promatrati u kontekstu cjelokupnog prostora. U neposrednoj blizini nalazi se i prapovijesna gradina Piplica.

Ulaz u Šarića pećinu (foto: B. Olujić)

Tlocrt i presjeci Šarića pećine

Nedaleko od te gradine prolazi i stara cesta (Klanac, Vranik, Piplica). Riječ je o jednom od važnih prapovijesnih, a potom i antičkih komunikacijskih pravaca koji se križaju upravo na tom prostoru. U blizini Brkića pećine nalazi se i Bunarić. Riječ je o jami zatrpanoj većim kamenjem u koju su bacane mrtve životinje (otrovani vukovi, lisice). Možda je funkcija tog objekta objašnjena i njegovim imenom. Budućim će se istraživanjima svakako pokušati istražiti uloga tih speleoloških objekata u kontinuitetu života na tom prostoru (zbjeg i mjesto skrivanja, kultno mjesto, otpadna jama, šterna itd.).

Pogled iz Šarića pećine prema gradini Cvituši i Velebitu (foto: B. Olujić)

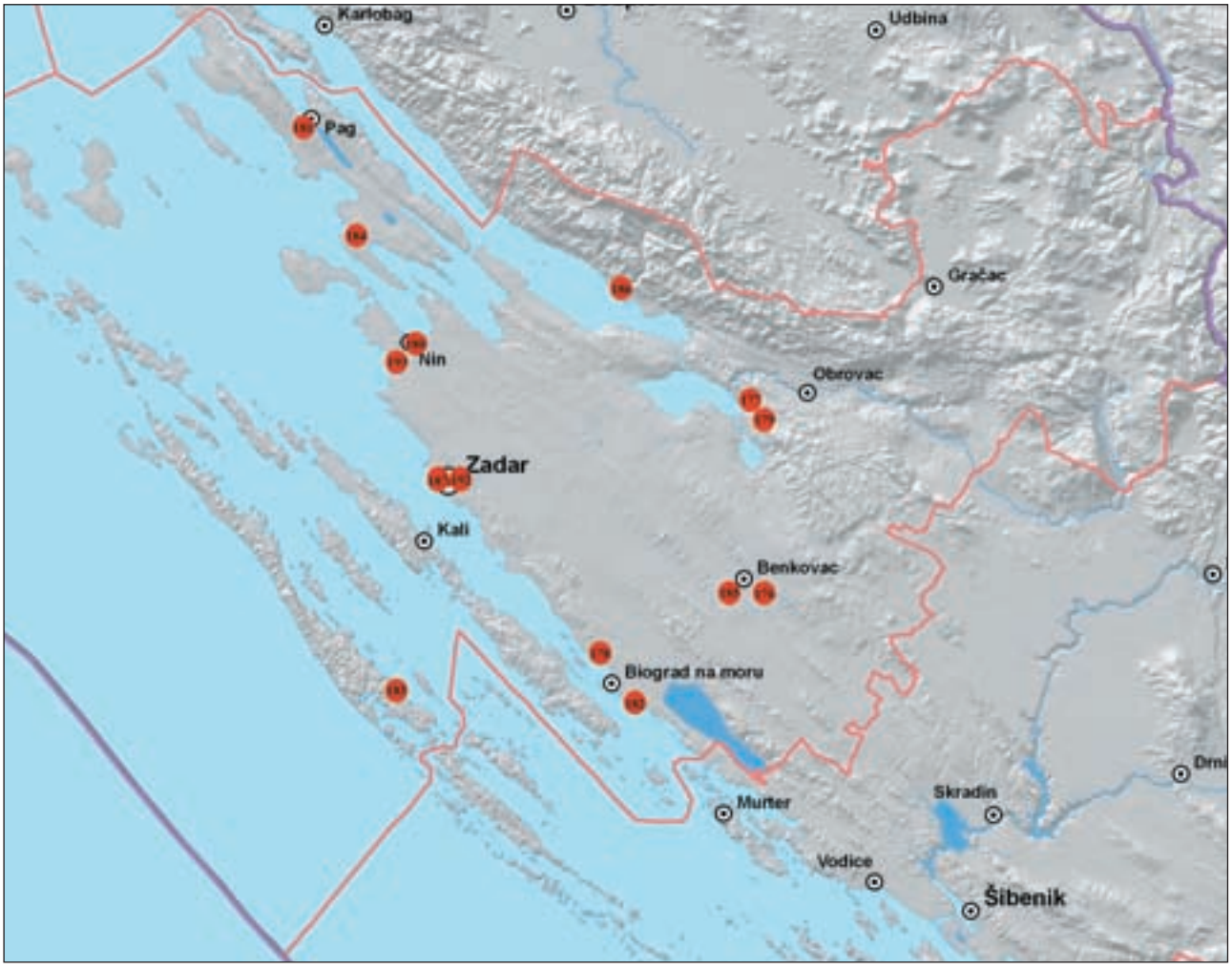
U rujnu 2007. započeto je i nacrtno dokumentiranje spilje Jankuše nedaleko od Ličkog Novog. Spilja Jankuša nalazi se na južnoj strani kamenoloma brda Velike Jankuše (kota 580), oko 300 m jugozapadno od sela Lički Novi i oko 300 m južno od sela Oštra, nasred plodnog polja i pokraj izvora vode. Spilju je 1988. iskopavala ekipa Muzeja Like u Gospiću, pod vodstvom Branke Prorokovića-Lazarevića. Ekipa projekta Ekohistorijski aspekti naseljavanja krša u prapovijesti i antici, zajedno sa Speleološkim klubom „Ozren Lukić“, tek je započela potpunije dokumentiranje i snimanje tog arheološkog lokaliteta.

dr. sc. Boris Olujić

Summary

During 2007, a review of the ground and field walking of the foothills of the massif of Velebit were continued. Research was continued into the pathways of some of the Velebit passes and the routes that connected the interior of Lika with the coastal area. In addition, a review was carried out of several cave features for the purpose of determining their functions the whole of the time people have made use of the karstic environment since the earliest period and down to the Middle Ages. All the investigations will be continued in the years to come.

ZADARSKA ŽUPANIJA

175 Akvatorij op. Pakoštane
176 Asseria
177 Cvijina gradina
178 Dvorine – Rogovski dvor
179 Kruševo – crkva sv. Jure
180 Nin – Plokata
181 Pag – Stari grad
182 Pakoštane – Veli školj
183 Pećina Vlakno
184 Povljana (općina)
185 Radašinovci – Vinogradine
186 Starigrad Paklenica – Sv. Petar
187 Zadar – forum
188 Zadar – katedrala sv. Stošije
189 Zadar – Kolovare
190 Zadar – Sv. Dominik
191 Zadar – Trg P. Zoranića
192 Zadar – Ulica R. Boškovića
193 Zaton – rt Kremenjača

Redni broj: 175
Lokalitet: Akvatorij općine Pakoštane
Naselje: Pakoštane
Grad/općina: Pakoštane
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, NV
Vrste radova: rekognosciranje

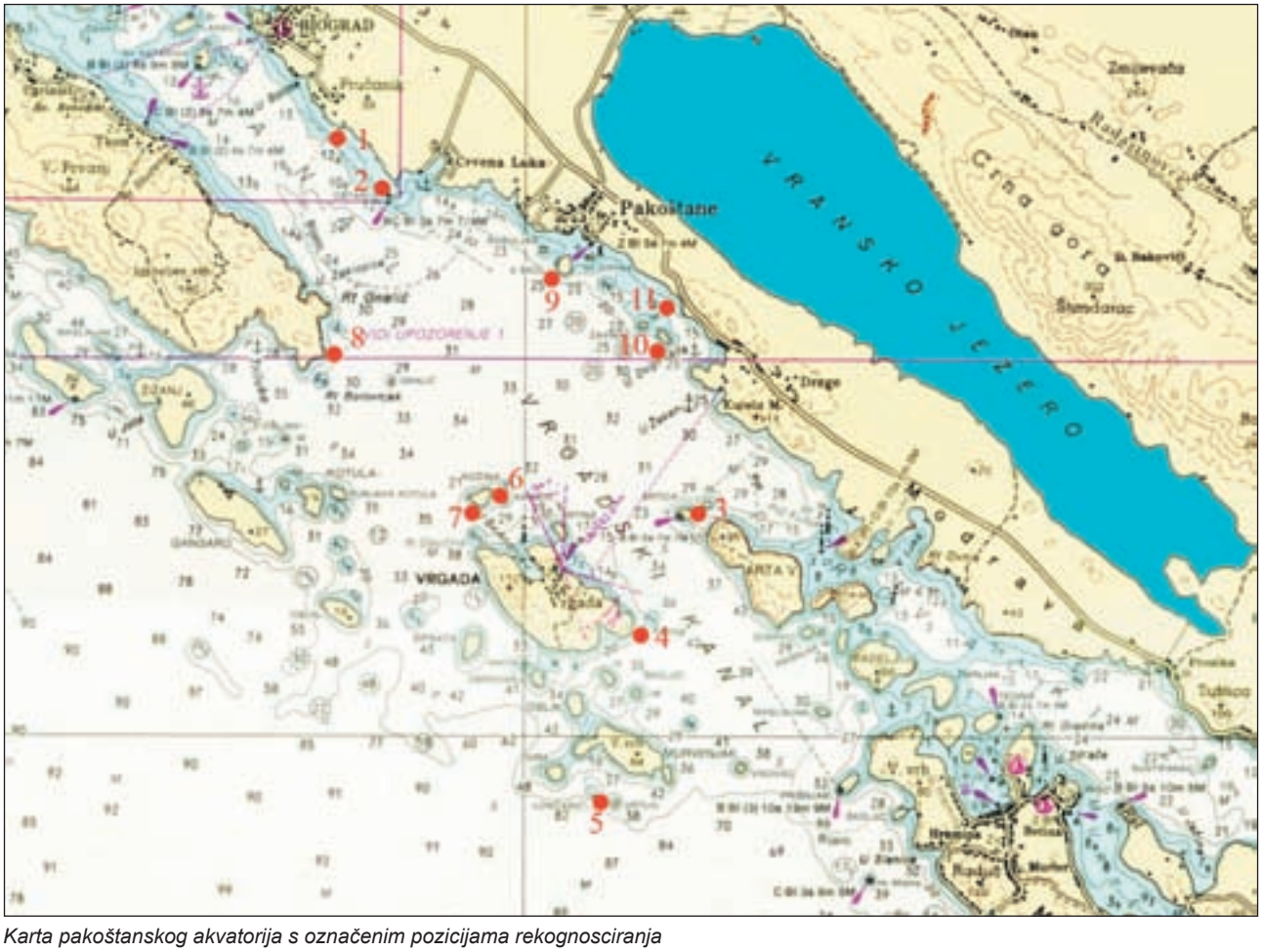
Tijekom 2007. u više su navrata napravljeni rekognosciranje i dokumentacija na nekoliko podmorskih nalazišta u okolici Pakoštana. Radovi su obavljeni pod stručnim nadzorom prof. dr. sc. Zdenka Brusića iz Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru, u suradnji s Markom Meštrovom, apsolventom arheologije iz Pakoštana, kojem će rezultati tih rekognosciranja poslužiti za izradu diplomskog rada.

Ovdje su samo taksativno nabrojena rekognoscirana nalazišta, s osnovnim podacima o nalazima, vrsti i vremenu nalaza te poziciji nalazišta označenog na karti.
1. Kumenat kod Biograda, ostaci antičkog pristaništa na dubini od 1 do 4 m (1. i 2. st.).
2. Kumenat – Oštarije, ostaci manjeg lukobrana iz antičkog vremena na dubini od 2,5 m (1. i 2. st.).
3. Artica, sidrište kod istoimenog otočića s nalazima ulomaka antičkih i bizantskih amfora na dubini od 13 m (od 1. do 9. st.).

Nalazište kod Velog školja u Pakoštanima

4. Vrgada – rt Kranje, ostaci devastiranog brodoloma na dubini od 14 m (1. ili 2. st.).
5. Lončarič, ostaci devastiranog brodoloma na dubini od 14 m (1. ili 2. st.).
6. Vrgada, otočić Kozina, sjeveroistočna strana, ulomci amfora, tegula i drugog keramičkog materijala na dubini od 12 m (od 1. do 4. st.).
7. Vrgada, otočić Kozina, jugozapadna strana, veće količine balastnog kamenja na dubini od 3-4 m (antičko razdoblje).

Karta pakoštanskog akvatorija s označenim pozicijama rekognosciranja

8. Pašman – rt Borovnjak, na dubini od 8 do 16 m vide se ulomci keramike, tegula i poklopci amfora (antičko razdoblje).
9. Pakoštane, jugozapadno od Velikog školja, na dubini od 5 do 22 m nalaze se ulomci antičke i novovjekovne keramike, kamenih kugli i dr.
10. Pakoštane, otok Zavinac, na dubini od 18 m vide se drveni ostaci novovjekovnog broda.
11. Pakoštane, Brižine, nalaz avionskog motora iz Drugog svjetskog rata.

prof. dr. sc. Zdenko Brusić

Summary

During 2007, on several occasions a reconnaissance was undertaken of marine archaeological sites in the vicinity of Pakoštane. Eleven sites were determined, dated to the Antique, Late Antique, medieval and modern periods.

Redni broj: 176
Lokalitet: *Asseria*
Naselje: Podgrađe
Grad/općina: Benkovac
Pravni status: Z-1310
Razdoblje: P, A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od listopada do studenog 2007. trajali su nastavak sustavnih arheoloških istraživanja Aserije i konzervatorski zahvati. Na terenu je bilo prisutno 11 arheologa iz Muzeja antičkog stakla, Arheološkog muzeja u Zadru i Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru. U istraživačkom timu bili su: voditelj istraživanja dr. sc. Ivo Fadić, zatim dr. sc. Dražen Maršić, mr. sc. Kornelija Giunio, dipl. arheolozi Timka Alihodžić, Jadranka Belevski, Šime Perović, Ivana Juras, Marin Ćurković, Berislav Štefanec, Marija Karmelić i Ivana Prtenjača. Sa Sveučilišta u Zadru bili su prisutni: dr. sc. Željko Miletić, dr. sc. Miro Glavičić, mr. sc. Igor Borzić i znanstvena novakinja Ivana Jadrić. Na terenu je bio i bivši kustos Zavičajnog muzeja u Benkovcu Hrvoje Mijić te 10 do 13 studenata i apsolvenata arheologije, povijesti i povijesti umjetnosti.

Pogled na liburnske nadgrobne spomenike i na kasnoantički zid pod trećom kasnorepublikanskom kulom (foto: I. Fadić)

Liburnski cipus br. 2 (foto: I. Fadić)

Istraživanja su nastavljena ispred sjevernoga plašta kasnorepublikanskog bedema na suburbanoj arhitekturi iza „Trajanovih vrata". Iskopavano je i pred trećom kasnorepublikanskom kulom na zoni prapovijesnog bedema i na kasnoantičkom zidu, koji se pruža paralelno s antičkim bedemom. Namjena arhitekture iza tzv. Trajanova slavoluka (gradska vrata), u ovoj fazi istraživanja još uvijek je nejasna. Zidovi su sagrađeni od vrlo pravilnih i dobro uslojenih klesanaca, što upućuje na rani datum njihova nastanka. Moguće je da je ondje zaista riječ o elementima suburbane arhitekture, no, jednako je tako moguće da je riječ o zidovima grobnih parcela. Na to upućuju brojni nalazi ulomaka raznorodne keramike, posebno ulomci uljanica, te izrazito taman otkopni sloj (moguće devastirani paljevinski ukopi).
Kod treće kasnorepublikanske kule uočen je ugao suhozidnog bedema liburnske gradine, koji se pruža prema drugoj antičkoj kuli. Odnosno, jugozapadni krak zida prapovijesne gradine zabilježen je pred kasnoantičkom grobnicom, na mjestu gdje ga premošćuje moćan antički bedem. Gornja razina suhozidnog bedema sačuvana je uglavnom do temeljne stope kasnorepublikanskog bedema. Njegova visina ponegdje iznosi i više od 1,5 m. Na mjestima gdje je zid liburnske gradine sačuvan i s unutrašnjim licem, njegova debljina iznosi oko 1,5 m.
Kasnoantički zid (6. st.) pred sjevernim gradskim bedemom znatno se razlikuje od onog dijela koji je podignut pred

Kasnoantički grob 39 (foto: I. Fadić)

sjeverozapadnom stranom antičkog utvrđenja. Naime, taj je kasnoantički zid kod zapadnih vrata izgrađen od finijih klesanaca sa skromnim mortom, ali u strukturi također ima antičke spolije. Takav relativno uredno podignut zid može se pratiti gotovo do „Trajanovih vrata". No, nakon tog dijela, uza sjeverni potez kasnorepublikanskog bedema, struktura zida je posve drugačija. On se najčešće sastoji od brojnih sekundarno uporabljenih kamenih blokova (elementi grobne i urbane arhitekture) koji su gotovo nabacani po pravcu, čineći tako fizičku prepreku za prodor prema monumentalnu bedemu. Segment pred trećom kasnorepublikanskom kulom načinjen je od velikih blokova koji su slagani u dva reda okomito položena u zemlju (vanjsko i unutrašnje lice). U ispuni tog dijela zida su zemlja i klesanci s iznimno malo vezivnog materijala. Spomena su vrijedna dva kamena bloka – elementi monumentalne arhitekture (najvjerojatnije s „Trajanovih vrata"), ali i dva nova nadgrobna spomenika – liburnski cipusi. S obzirom na to da su cipusi odlomljeni, zbog lijepljenja su preneseni u klesarsku radionicu Arheološkog muzeja u Zadru. Na oba spomenika sačuvan je i natpis.

Liburnski cipus br. 1.:

L VERATIO
MARTIALI
L VERATIVS
LVPVS PATRI
P

L(ucio) Veratio / Martiali / L(ucius) Veratius / Lupus patri / p(osuit).

Dakle, Lucius Veracius Lupus podiže nadgrobni spomenik svome ocu Luciju Veraciju Marcijalu.

Liburnski cipus br. 2.:

Q RVBRIO
APLI F RVFO
RUBRIA RVFINA
PATRI P

Q(uinto) Rubrio / Apli f(ilio) Rufo / Rubria Rufina / patri p(osuit).

Što bi značilo da Rubrija Rufina spomenik podiže svome ocu Quintu Rubriju Rufu, sinu Aplusa.

Oba su spomenika iznimno zanimljiva jer obogaćuju korpus liburnskih nadgrobnih spomenika, tzv. liburnskih cipusa i pružaju nove spoznaje o stanovništvu Aserije. Posebna vrijednost je u spomeniku kojeg podiže Rubrija Rufina (drugi susret s Rubrijom Rufinom na Aseriji), jer se njime doznaje da je ona liburnskog podrijetla, odnosno da je njezin djed, otac njezina oca, zasigurno domorodac Liburn.

Između treće i četvrte kasnorepublikanske kule u otkopu je utvrđen još jedan kasnoantički ukop u zidanoj grobnici (grob. br. 39). Grob je kosturni i bez priloga, što je bio slučaj i s ostalima do sada pronađenim grobovima sa zidanom rakom, a od nalaza je imao brončanu iglu na predjelu grudi. Prema tehnici zidanja (antički spoliji u strukturi ziđa), načinu ukopa i nalazu ukrasne igle s proširenom glavom, grob je moguće datirati u kraj 5. ili u 6. st.
Ženska akefalna skulptura, koja je 2006. izvađena iz kasnoantičke kule na sjeverozapadnom dijelu antičkog bedema, pripremljena je za postav u budućem Zavičajnom muzeju u Benkovcu. Od nje su izrađene dvije veoma kvalitetne kopije. Jedna je vraćena na izvorno (sekundarno) mjesto u kasnoantičkoj kuli, dok će druga biti izložena na otvorenom prostoru u Aseriji. Jednaka je procedura s žrtvenikom na kojem su reljefi vučice, Romula i Rema, a na bočnim stranama viktimarius (čovjek koji vodi bika za žrtvovanje te svirač i svećenik koji prinosi žrtvu – libacija. Kopija tog iznimno važnog spomenika bit će ponovno ugrađena u kasnoantički zid pred zapadnim vratima.

Kopija ženske akefalne skulpture (vraćena u kulu) (foto: I. Fadić)

Dio urbanog tkiva Aserije s cisternom (foto: I. Fadić)

S obzirom na to da je cijela zona od zapadnih vrata do „Trajanova slavoluka“ (gradska vrata podignuta u čast caru Trajanu) istražena i najvećim dijelom konzervirana i pripremljena za posjete, u ovogodišnjoj kampanji istraživanja su nastavljena na južnom potezu kasnorepublikanskog bedema. Istraženo je oko 40 dužnih metara. Utvrđeno je da je bedem na toj dionici doživio prilična razaranja (moguće od proklizavanja terena), te da je potom, najvjerojatnije nakon 4. stoljeća, veoma nekvalitetno obnavljan i „krpan“. U urbanom tkivu istočnog dijela grada, kod novih vrata, nastavljen je iskop prostora s cisternom, koja je utvrđena u prošlogodišnjoj kampanji, 2006. godine. Cisterna je veoma kvalitetno ožbukana vodootpornom žbukom i premazana crvenom bojom. Na središnjem prostoru je na stubu postavljen impost za osiguranje svoda nad cisternom. Na istom dijelu terena načinjene su probne sonde uz „mala vrata“, zbog utvrđivanja građevinskih slojeva. Nedaleko od ulaza, na niveleti temeljne stope kasnorepublikanskog bedema, otkriven je segment prapovijesnog zida liburnske gradine. Na terenu je obavljena dokumentacija – tehnički crteži, videozapisi, fotodokumentacija (klasična i digitalna), a izvršena su i geodetska mjerenja. Priprema se skeniranje sjeverozapadnog i južnog bedema i produžetak georadarskih mjerenja urbanog tkiva grada.

Literatura

Fadić 2007 Ivo Fadić, Lokalitet: *Asseria*, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 329 – 331.

dr. sc. Ivo Fadić

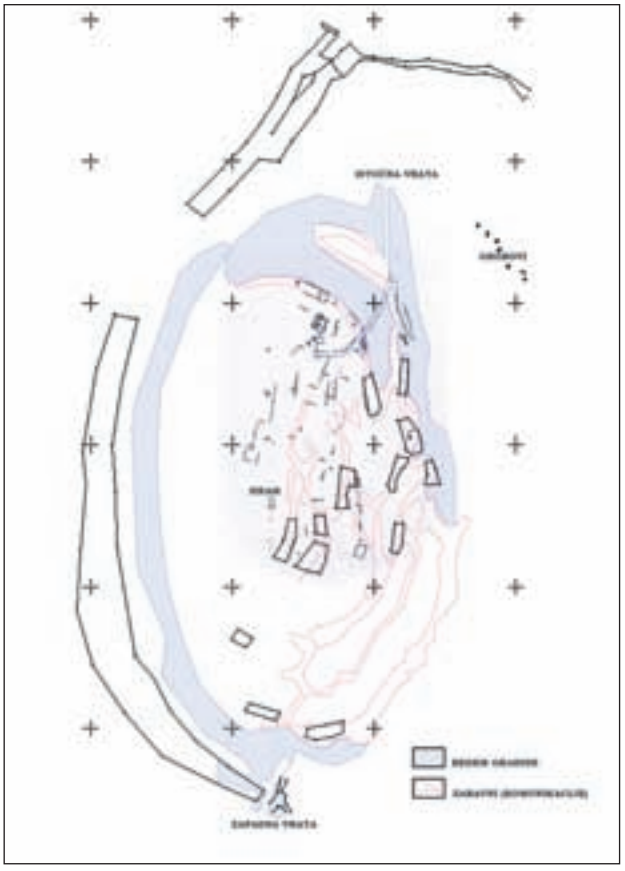
Summary

Systematic archaeological investigations into Asseria in 2007 were directed to the continuation of operations from the preceding season. Research was carried out on the eastern part of the urban fabric of the city (by the newly discovered city gate called Small Gate) on the area of the western entry in Asseria, and in the direction from Trajan's Gate to the north east, that is, in front of the northern face of the late Republican or early Imperial rampart.
As well as small scale archaeological material (coins, fibulas, many fragments of ceramics) a floor with some slight remains of mosaics was discovered. Judging all in all, the early Imperial horizon of urbanisation can be expected only in the following campaigns. On the western entrance into the city, as well as the hitherto established two different horizons of construction (late Republican, early Imperial and Late Antiquity) the hypothesised pre-Roman heritage of entrance into a hill fort was confirmed.
Investigations under the northern rampart, where in previous years a walled Late Antiquity vaulted tomb and a skeletal inhumation of the end of the 5th and 6th century were investigated, produced new understanding of the continuation of the Late Antique retaining wall, which was of better quality in front of the north west face of the rampart. The Late Antiquity wall that follows the late Republican rampart has almost no foundations on the northern tract. Here are large stone blocks, elements of tomb and urban architecture, as well as grave monuments literally scattered around in order to make an obstacle in the way of the approach to the main defensive rampart. In the structure of this Late Antiquity defensive bulwark, as well as fragments of columns and portions of architecture, three Liburnian tombstones were found. Conservation and presentation of the western approach and entry into the town were completed. The space between the late Republican rampart and Late Antiquity wall was filled with a thin stratum of soil, so that this part could be sewn with grass and prepared for the final presentation.

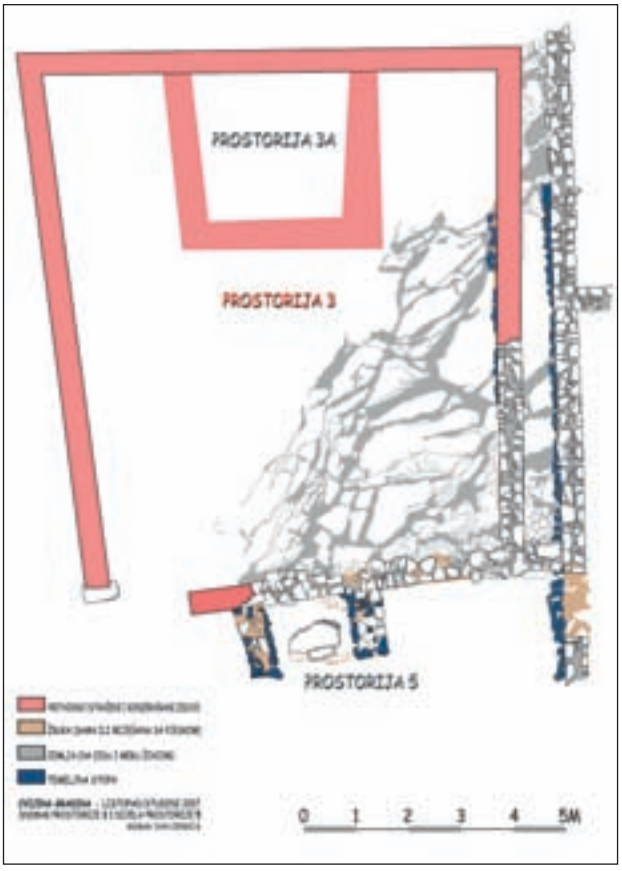
Redni broj: 177
Lokalitet: Cvijina gradina
Naselje: Kruševo
Grad/općina: Obrovac
Pravni status: Z-1311
Razdoblje: P, A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Nova sezona istraživanja na Cvijinoj gradini u Kruševu nastavljena su od 2. listopada do 6. studenoga 2007. i trajala su 20 radnih dana. Radove su financirali Ministarstvo kulture i Grad Obrovac. Voditeljica istraživanja bila je Natalija Čondić, dipl. arheologinja, kustosica prapovijesnog odjela Arheološkog muzeja u Zadru.

Tijekom istraživanja 2006. otvoren je i istražen treći u nizu objekata koji se nalaze na samom istočnom rubu platoa i koji se, zajedno s još jednom novootkrivenom građevinom, veže uz građevinski kompleks na prvoj istočnoj terasi naselja. Tada istražen objekt označen je slijedom kao „prostorija 3“ i površinom je najveći, a sadrži do sad najbolje ostatke arheoloških slojeva koji su netaknuti sačuvani na manjem istraženom dijelu. Iskop unutar te prostorije ostao je nedovršen na samom južnom kutu, gdje je preostalo definiranje i čišćenje spoja jugoistočnog i jugozapadnog zida. Također, preostalo je završno uređenje cjelokupnog prostora istraživanog u posljednjih pet kampanja. Ti su poslovi najvećim dijelom dovršeni 2007. godine. Osim toga, djelomice je otkrivena i sljedeća u nizu prostorija kojom i završava spomenuti građevinski kompleks, te je proširen iskop uz južni rub prostorije 3, budući da se na toj strani s

Cvijina gradina, geodetski snimak gradine s položajem vidljivih zidova, dijela terasa i dijela bedema (snimio i obradio: I. Čondić)

Cvijina gradina, prostorija 3 i zidovi susjednih građevina, tlocrt (izradio: I. Čondić)

površine vide nastavci zidova i prostorija koje se nižu dalje prema jugu, uz rub jedne od gradskih komunikacija. Tako je u ovoj godini istražena i dovršena površina od ukupno oko 60 m² površine, u sloju debljine od najmanje 20 do najviše 130 cm.

Arheološki sloj utvrđen prošlogodišnjim istraživanjem nalazi se cca 40 cm ispod površinskog nasipa i najbolje je sačuvan na prostoru uz istočni zid prostorije 3 (u popisu zidova označen brojkom 98). Na ostatku prostorije 3, kao i šire unutar prethodno istraženih prostorija, taj sloj je rijetko i loše sačuvan, uglavnom stoga što je živac na tim mjestima vrlo visok i tlo je jače izloženo eroziji. Za razliku od površinskog tamnog i rahlijeg humusa, u kojem se nalazi miješani (premda pretežno rimski) materijal, sloj uza zid 98 kompaktan je, svijetlo smeđi naboj u kojem prevladava starija, liburnska građa. Ipak, ni taj sloj nije u arheološkom smislu „čist“. U ovogodišnjoj je kampanji dovršeno njegovo iskopavanje, te je sakupljena veća količina pretežito keramičke građe liburnskih i rimskih odlika, ulomci građevnog materijala (veća količina tegula od kojih mnogo komada s pečatom proizvođača), nešto metalne građe (željezne, poput ključeva, čavala i sličnih svakodnevnih predmeta i nešto brončane, većinom ulomaka ukrasnih predmeta), te nekoliko komada rimskog novca. Proširenjem iskopa prema jugu pronađena su dva manja zida poprečno naslonjena uz južni zid prostorije 3, te dalje prema jugu početak sljedeće prostorije na kojoj su prvi put u okvirima zadane sonde utvrđena ulazna vrata s ostacima podloge praga. Također, istražen je i očišćen i zapadni zid prostorije koja se nastavlja na postojeći kompleks prema istočnom završetku platoa (zid 99). Priprema za istraživanje te nove prostorije obuhvaćala je i prethodno odbacivanje navoza kamena koji je na površini preostao od prethodnih istraživanja, što je donekle usporilo i otežalo iskop na tom dijelu sonde.

Ta široka sonda, na kojoj u proteklih nekoliko sezona kontinuirano traju istraživanja, tek je sasvim mali dio naselja, odnosno njegove javne i gospodarske zone koja je očito bila smještena duž južnog ruba platoa prema istočnoj strani grada. Premda je riječ o građevinskom kompleksu koji se očito širi i dalje na jug, prateći gradske komunikacije prema bedemu i ulazu u naselje, istraživanje te sonde bit će zaključeno definiranjem zadnje prostorije uz istočni rub platoa. Njezino otkrivanje u ovoj je godini započelo tek čišćenjem zapadnog perimetralnog zida. Dobivena cjelina donijet će podatke o nekoliko objekata čije je opće zajedničko obilježje ujednačenost dimenzija, strukture zidova i sastava slojeva u arheološkom iskopu, a analizom građe nastojat će se preciznije utvrditi i njihova namjena. Buduće arheološke radove trebalo bi zatim proširiti novim temama – stanovanje i pokapanje – otvaranjem novih sondi na južnom dijelu naselja i u njegovom jugoistočnom podgrađu. Dimenzije budućih sondi i tempo rada uvelike će ovisiti o trenutačnim, primarno financijskim mogućnostima, osobito kad se uzme u obzir da svaka sljedeća kampanja mora obuhvaćati i nastavak izrade geodetskog plana te

Cvijina gradina, prostorija 3, pogled s jugozapada (foto: F. Nedved)

početak segmentarnog detaljnog rekognosciranja površine naselja i njemu pripadajućeg groblja.

Pred kraj kampanje 2007. provedeno je i prvo novije geodetsko snimanje (izrada osnovne geodetske podloge). U ovoj fazi ono je obuhvatilo snimak istražene sonde, dijela terasa (jugoistočna polovica i sjeverno podgrađe) na kojima se nalazila glavnina naselja, kao i površinu dijela groblja na istočnoj i jugoistočnoj padini gradine. Zbog veličine lokaliteta i brojnih arhitektonskih i općenito urbanističkih ostataka vidljivih na površini, to će snimanje trebati provoditi u nekoliko faza tijekom idućih istraživačkih kampanja, dok se ne dobije cjelovit geodetski plan. Jedino dosadašnje geodetsko snimanje provedeno je 2000., a njime je obuhvaćen samo strogi plato naselja s položajem zidova vidljivih na površini, te manji dio bedema (oko ulaza na Gradinu). Na temelju tog prvog snimanja, dobiveni su osnovni podaci o organizaciji naselja (položaj objekata, pravci komunikacija i sl.) te je odabran položaj za otvaranje spomenute sonde čije se istraživanje s ovogodišnjom kampanjom polako privodi kraju. Zbog niza okolnosti (nepovoljni vremenski uvjeti, tehnički problemi sa zrakoplovom i sl.), dogovor oko izrade zračnog snimka lokaliteta ni ove godine, nažalost, nije ostvaren. Planira se detaljno zračno snimanje Cvijine gradine, kao i nekolicine arheoloških lokaliteta u njezinoj užoj okolici. Nakon istraživanja obavljena je i zakonom propisana konzervacija zidova. Zaštićeni su svi preostali zidovi prostorije 3, čije je istraživanje dovršeno u ovogodišnjoj kampanji, kao i otkriveni zidovi susjednih prostorija.

Literatura

Abramić, Colnago M. Abramić, A. Colnago, HE, 4, Kruševo

Abramić, Colnago 1909 Untersuchungen in Norddalmatien, JÖAI, 12, Wien, 1909: 13 – 112.

Batović 1963 Š. Batović, Razvoj istraživanja prapovijesti u Dalmaciji, Radovi FFZ, 2, Zadar, 1963.

Colnago 1915 A. Colnago, Untersuchungen in Norddalmatien, JÖAI, 18, Wien, 1915: 175 – 188.

Colnago, Keil 1905 A. Colnago, J. Keil, Archäologische Untersuchungen in Norddalmatien, JÖAI, 8, Wien, 1905: 32 – 50.

Čače 1993 S. Čače, Broj liburnskih općina i vjerodostojnost Plinija (Nat. hist. 3, 130; 139 – 141), Radovi FFZ, 32 (19), Zadar, 1993: 1 – 36.

Čondić 2006 N. Čondić, Lokalitet: Cvijina gradina, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 299 – 300.

Čondić 2007 N. Čondić, Lokalitet: Cvijina gradina, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 331 – 333.

Čondić 2007 N. Čondić, Cvijina gradina u Kruševu kod Obrovca, Obavijesti HAD, 1, Zagreb, 2007: 73 – 81.

Glavinić, Kubitschek 1898 M. Glavinić, W. Kubitschek, Ein Denarfund in Dalmatien, JÖAI, 1, Wien, 1898: 83, 84.
Šeparović 2005 T. Šeparović, Revizija skupnog nalaza rimskog novca iz Kruševa kod Obrovca, VAPD, 72, Split, 2005: 71.

Natalija Čondić

Summary

During October and November 2007, research was carried out into the site of Cvijina gradina (hill fort) in Kruševo by Obrovac. In this campaign, the investigation into the larger structure (room 3) was completed, and the next in the sequence of rooms that finishes off the quite small structural complex of the eastern edge of the settlement was laid bare. In this year, an area of about 60 square metres was investigated. Below the surface humus with mainly Roman material lies a packed light brown stratum in which older Liburnian material prevails. However, this stratum too is in fact mixed, and is preserved only in places. The material collected on the whole concerns fragments of Roman and Liburnian household pottery, Roman building material (tegulae), metal everyday use objects (keys, nails and so on) and a few Roman coins. The definition of the last building along the eastern edge of the plateau will conclude works on this wide test pit in which there have been investigations over the past few seasons. The unit acquired will give information about structures the common feature of which is uniformity of dimensions, structure of walls and the composition of the strata in the archaeological excavation. Analysis of the walls is hoped to determine their purpose in more detail.

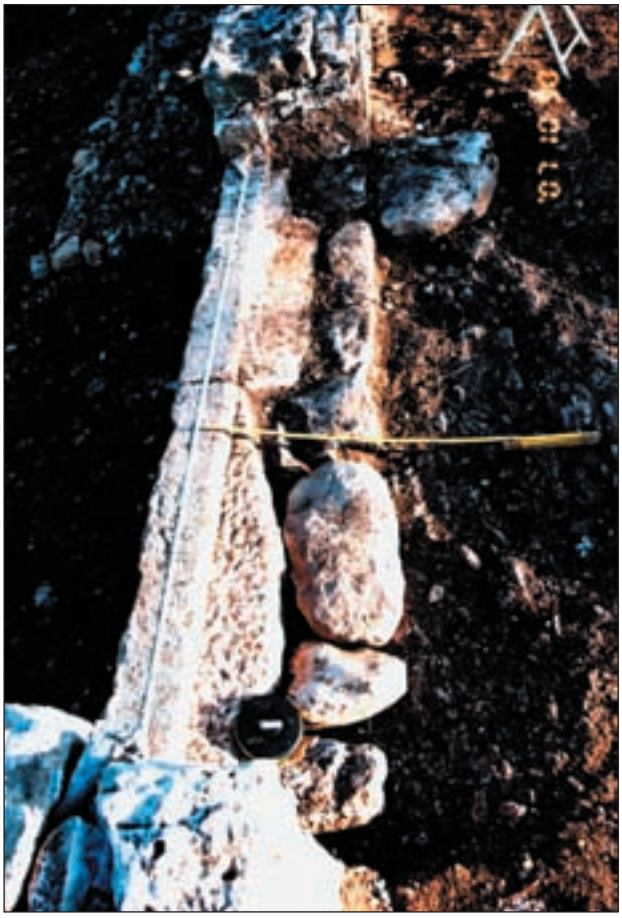

Dvorine, iskop prvog rova, sonde 1 (foto: F. Đinđić)

Redni broj: 178
Lokalitet: Dvorine – Rogovski dvor
Naselje: Sv. Filip i Jakov
Grad/općina: Sv. Filip i Jakov
Pravni status: Z-3396
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervacija

Krajem rujna i tijekom listopada 2007. provedena su zaštitna iskopavanja te potom i konzervacija lokaliteta Dvorine – ostaci Rogovskog dvora kod Sv. Filipa i Jakova. Voditelj zaštitnog iskopavanja bio je Filip Đinđić, arheolog – konzervator iz Konzervatorskog odjela u Zadru, dokumentaciju je vodila Iva Zorić, dipl. arheologinja, a konzervaciju je napravila ovlaštena tvrtka HMB-LAM iz Biograda na Moru. Radove su financirali Ministarstvo kulture i Općina Sv. Filip i Jakov (korisnik sredstava bila je Turistička zajednica općine).

Ruševine Rogovskog dvora nedvojbeno se dovode u vezu s crkvom sv. Roka (Mihovila) na Rogovu i Benediktinskom opatijom. Nakon čišćenja i uklanjanja guste makije, pokazala se potreba za daljnjim istraživanjima. Istraživalo se na dijelu k.č. 2757, k.o. Filipjakov, na kojoj se nalazi kulturno dobro. Iskopavanja su ograničena na praćenje cijele dužine sjeveroistočnog zida, širine iskopa cca 150 cm. Istraživanjem je obuhvaćeno oko 100 m² površine lokaliteta, pri čemu je iskopano 65 m³ zemlje i kamena. Već prvih dana iskopa vanjskog lica sjeveroistočnog zida, otkrivena su glavna ulazna vrata i prag, na visini od -20 cm. Prag ulaznih vrata u „dvorine“ čine dva masivna obrađena kamena bloka (možda naknadno uporabljen spolij?). Pragovi su ugrađeni na podlogu žive stijene i konglomerata zemlje i kamena – parparota. Dimenzije praga su 210x50 cm. Kako prag ima višu profilaciju s vanjske strane, jasno je da su se vratnice otvarale s unutrašnje strane. Nakon toga, nastavljeno je zaštitno iskopavanje unutrašnjeg lica zida. Sukcesivno je iskopavan rov širok 150 cm, u dužini od 24 m, stoga je područje te svojevrsne sonde (S-1) uza zid podijeljeno na šest kvadranata, od kule do kuta sjeveroistočnog i sjeverozapadnog zida. Nakon skinuta gornjeg sloja trave i humusa (cijelom dužinom rova svih kvadranata) na -30 cm, u sloju zemlje ima urušenog kamenog ziđa. U sloju rahle zemlje III i IV kvadranta, bliže otkrivenom ulazu, uza sam zid pronađeno je nekoliko kamenih kugli (ploški) promjera 11 i 12 cm, što vjerojatno odgovara nekom oružju (katapultu ili topovskim kuglama). U drugom sloju, na oko -40 do -50 cm, ima nalaza keramike. Uz grubu kuhinjsku keramiku, ima ulomaka finije majolike i to najviše u kvadrantima IV, V i VI (57 ulomaka), dok je u prvim trima kvadrantima bliže kuli pronađeno tek 20-ak

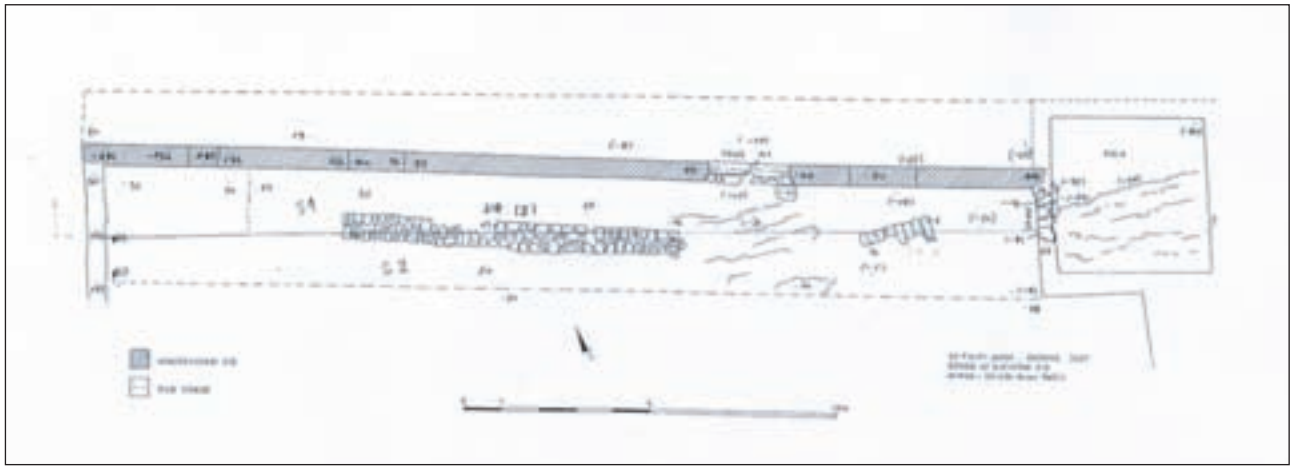
Dvorine, glavni ulaz, kameni prag (foto: F. Đinđić)

ulomaka. Od majolike, prepoznatljivi su tipovi arhajske venetske grafite (14.-15. st.), arhajske gravirane, te nekoliko ulomka majolike *alla porcellana* (16. st.). Neki ulomci posuđa odgovaraju razdoblju obnove crkve sv. Roka (Mihovila) na Rogovu (kraj 14. st.). Detaljna analiza ostale keramike dat će preciznije podatke. Iskopom ruba rova stalno se nailazilo na nešto širi temeljni zid (Z) koji je paralelan s glavnim vanjskim zidom.

Zbog otkrivenog temeljnog zida, pojavila se potreba iskopa još jednog rova jednake širine (150 cm) po postojećoj trasi prethodnog rova. Novi iskop (S-2) također je podijeljen na šest kvadranata (VII-XII). Iskopom VIII. kvadranta uočava se blago podizanje terena, stoga je do živca tek nešto više od 15-ak cm. U kvadrantima IX, X, osim keramike uza zid (Z), otkrivena je i cijela posuda s tragovima gara, i to već na -20 cm. Majolike je sve manje, a grube keramike nešto više. U kvadrantu XII, u razini podnice od nabijenog konglomerata, otkrivena je deblja kamena ploča. Naknadno je utvrđeno da je služila kao poklopac ostavi čija je dubina oko 160 cm. To odgovara kruškolikim jamama (skloništima) – ostavama, koje navodi B. Ilakovac. Prema kazivanjima posjednika okolnih parcela, takvih je jama na Rogovu polju podosta.
Iskopavana je i unutrašnjost kule, a nakon otkrivanja ulaznog praga iz kule je uklonjen recentan materijal, nastao tijekom posljednjih 50-ak godina. Poprilično sterilan sloj zemlje i urušena kamena, rezultirao je tek trima manjim fragmentima keramike i jednom recentnom željeznom potkovom. Podnica kule (-40 cm) je nestala, no zato je očišćena živa stijena na kojoj je kula izgrađena, uostalom kao i većina tog dvora. Otkrivene su dvije puškarnice koje su do sada bile pod zemljom. Sama živa stijena na kojoj je bila podnica ima lagan pad od gotovo jednog metra. Nakon iskopavanja započela je stabilizacija i konzervacija novootkrivenog sjeveroistočnog zida. Od urušenog kamena izrađena je kamena kapa te je spriječeno daljnje urušavanje zida. Izrađen je i geodetski snimak zatečenog stanja te je uređena pristupna cesta. Postoji potreba daljnjeg istraživanja, kako bi se utvrdila preciznija datacija i namjena objekta, budući da je u neposrednoj blizini otkriven rimski novac te antička keramika. Jesu li Dvorine nastale na nekom antičkom objektu, pokazat će daljnja istraživanja.

Literatura

Đinđić 2006 Filip Đinđić, Obilježavanje i konzervacija ruševina rogovskog dvora na lokalitetu Dvorine – Sv. Filip i Jakov, Obavijesti HAD, 1/38, Zagreb, 2006: 163 – 167.
Gusar 2007 Karla Gusar, Kasnosrednjovjekovna i novovjekovna glazirana keramika s lokaliteta Sv. Križ u Ninu,

Dvorine, izgled sonde (izradio: M. Palčok)

Archeologia Adriatica, 1, Zadar, 2007: 175 – 198.
Ilakovac 1971 Boris Ilakovac, Vranska regija u rimsko doba, Povijest Vrane, Zadar, 1971: 93.

Filip Đinđić

Summary

At the end of September rescue excavations at the site of Dvorine were started, into the remains of Rogovski dvor, near Sv. Filip i Jakov. The excavations were carried out along the north east wall, following the wall for a length of about 24m, while the width of the trench came to 3m. On the first few days the door was discovered, that is, the stone threshold. As for moveable finds, about 100 fragments of rough late medieval ceramics and majolica from the end of the 14th century and the early 15th and 16th century were discovered. As well as the ruined wall, stone ball fragments were found, probably used for catapult or cannon. After rescue excavations came the conservation of the newly found wall and laying out the access path. The need for further investigations was revealed, for the sake of determining the precise dating, appearance and reconstruction of the structure and also its purpose.

Redni broj: 179
Lokalitet: Kruševo – crkva sv. Jure
Naselje: Kruševo
Grad/općina: Obrovac
Pravni status: Z-3430
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 2. listopada do 28. studenog 2007., u sklopu uređenja provedeno je zaštitno arheološko istraživanje kod crkve sv. Jure na groblju u Kruševu. Stručni voditelj istraživanja bio je Jakov Vučić. Radove je financiralo Ministarstvo kulture iz programa zaštite kulturnih dobara.

Crkva sv. Jure nalazi se na starom župnom groblju, iznad zaseoka Anića. U ruševnom je stanju, bez krova. Na groblju, uokolo crkve, nalazi se veći broj kasnosrednjovjekovnih nadgrobnih stećaka i križeva (Bešlagić 1794: 65). Arheološko istraživanje u ovoj kampanji usmjereno je poglavito na unutrašnjost crkve i njen neposredan okoliš. Od 45,5 m², koliko iznosi ukupna površina unutrašnjosti crkve, u cijelosti je istraženo 36 m², dok je ostatak istražen tek djelomice. Uza samu crkvu i u njenoj neposrednoj blizini otvorene su četiri sonde, ukupne površine 77 m². Tijekom

Kruševo – crkva sv. Jure, ostaci predromaničke rotonde unutar crkve (foto: J. Vučić)

ove kampanje istraženo je 14 grobova, od kojih se devet može datirati u kasni srednji vijek, dva u 18. st., dok tri groba potječu iz 20. st. U crkvi i ispred nje otkriveno je 17 zidanih, iznimno dubokih grobnica, sagrađenih tijekom 18. st., ispunjenih desecima dislociranih ljudskih kostura. Od tih grobnica, koje su bile u uporabi do 70-ih godina 20. st., dijelom su istražene četiri. Pred pročeljem crkve, u sondi 3, otkrivena su dva bočna zida i njima pripadajuće pročelje starije faze crkve. Unutar crkve otkriveni su ostaci manje kružne građevine s apsidom na jugoistoku i kvadratnom prigradnjom na sjeverozapadu. Ispod jugozapadnog zida crkve, u sondama 1 i 4, otkriveni su ostaci zida ukrašenog lezenama. Pokretni nalazi otkriveni tijekom istraživanja pokrivaju razdoblje od željeznog doba do 20. st. Pri samom živcu, u tankom sloju smeđe zemlje pronađeni su ulomci željeznodobne keramike. Antičkom razdoblju pripadaju ulomci keramike, fragment koštane igle i kameni ulomci većinom uzidani u zidove crkve. Iz srednjovjekovnog razdoblja potječu ulomci grube keramike, srebrni novac i nakit. Od novovjekovnih nalaza najbrojnije su svetačke medaljice, omega-spone i staklena zrna krunica.

Budući da istraživanje nije dovršeno, dosadašnje spoznaje podložne su promjenama i treba ih razmatrati s velikom dozom opreza. Prema nalazima željeznodobne keramike može se pretpostaviti da se na tom prostoru u početku nalazio jedan ili više tumula. Tome u prilog govore dva sačuvana kamena tumula smještena u neposrednoj blizini nalazišta. Ulomci antičkih kamenih spomenika možda su doneseni kao građevni materijal s groblja podno Cvijine gradine. Ipak, prisutnost keramičkih ulomaka i koštana igla pronađeni na nalazištu ostavljaju otvorenom i mogućnost postojanja uništene antičke nekropole u blizini nalazišta. Zid s lezenama, otkriven u sondama 1 i 4, zidan je dijelom od antičkih spolija, stoga treba pretpostaviti da je nastao najranije u razdoblju kasne antike, a s obzirom na kontekst u kom se nalazi, najvjerojatnije čini ostatke ranokršćanske crkve. Iduću fazu izgradnje na tom nalazištu čine ostaci kružne građevine, bliske predromaničkoj rotondi sv. Marije na Malom Ižu (Petricioli 1962). Toj je rotondi naknadno, svakako tijekom srednjeg vijeka, na sjeverozapadu pridodan kvadratni prostor i načinjen novi cementni pod. Tom prilikom u rotondu je postavljen oltar, kojem je kao baza poslužila antička nadgrobna ara (CIL III. 2884). Na tjemenu are uklesano je kvadratno udubljenje za pohranu relikvija. Nakon oslobođenja prostora od Osmanlija, krajem 17. i početkom 18. st. nad ostacima porušene ili pak dijelom uništene srednjovjekovne crkve gradi se nova crkva s prostranim brodom u kojem se planski podižu grobnice. Tijekom 18. ili početkom 18. st., brod crkve je znatno skraćen. Polovinom 19. st., sjeverno od stare crkve sv. Jure sagrađena je nova župna crkva posvećena istom svecu, dok stara crkva postaje grobljanska. Naposljetku, tijekom prve polovine 20. st., crkva se zapušta i ostaje bez krova. Nakon prve kampanje istraživanja, otkriveni ostaci zidova prekriveni su drvenom građom i najlonom, kako bi se spriječilo propadanje. Radi sigurnosti posjetitelja, oko otvorenih sondi podignuta je drvena ograda.

Kruševo – crkva sv. Jure, zid ranokršćanske crkve u sondi 1 (foto: J. Vučić)

Literatura

Bešlagić 1974 Š. Bešlagić, Stećci i neki njima slični nadgrobnici u okolini Zadra, Radovi Centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 21, Zadar, 1974: 57 – 89.

Petricioli 1962 I. Petricioli, Rotunda u Malom Ižu, Peristil, 4/1961, Zagreb, 1962: 5 – 7.

Jakov Vučić

Summary

During October and November 2007, as part of works on the arrangement, rescue archaeological research was carried out into the Church of St George at the Kruševo cemetery. During this campaign, a total of 36 m^2 inside the church was explored fully, and the rest only partially. Alongside the church itself and in the immediate vicinity four test pits were started with a total area of 77 m^2. In the area investigated, 14 graves were discovered, nine of them being dated to the late Middle Ages, two to the 18th century, while three came from the 20th century. As well as the graves, moveable finds were discovered, suggesting the possibility that there were once prehistoric tumuli and Antique graves close to the archaeological site that have been destroyed. The remains of walls tell of the long-lasting continuity of the religious space, from the Early Christian church, via the pre-Romanesque rotunda to the church of the post-Ottoman period.

Redni broj: 180
Lokalitet: Nin – Plokata
Naselje: Nin
Grad/općina: Nin
Pravni status: R-1318 (povijesna urbanistička cjelina)
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološki muzej Zadar – Muzej ninskih starina, u razdoblju od 1. listopada do 2. studenog 2007., proveo je zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Nin – Plokata. Voditelj iskopavanja bio je Mate Radović, a stručnu ekipu činili su

Nin – Plokata, I. sloj grobova (foto: R. Žunić)

Nin – Plokata, grob 103 (foto: M. Radović)

Radivoje Žunić i Majda Predovan, te studenti Katedre za arheologiju Sveučilišta u Zadru. Tehničku dokumentaciju izradili su Svjetlana Pijaca i Radivoj Žunić, a fotografije Radivoj Žunić i Mate Radović. Istraživanje je provedeno na inicijativu Poglavarstva Grada Nina, koje je i financiralo radove.

Sonda L oblika, površine cca 25 m², smještena je u istočni dio prostora koji Ninjani nazivaju Plokata, a koji označava prostor između današnje OŠ Petra Zoranića, tj. nekadašnje kneževe palače, i crkve sv. Asela. Glavni cilj istraživanja bio je istražiti i dokumentirati srednjovjekovne grobove smještene uokolo crkve sv. Asela, te utvrditi raster sporedne rimske ulice, orijentirane istok-zapad, koja se okomito spaja s glavnom rimskom ulicom *decuman*. Unutar sonde otkriveno je i istraženo osam grobova koji pripadaju različitim vremenskim razdobljima. Analizom svih relevantnih podataka utvrđeno je da četiri groba pripadaju kasnosrednjovjekovnom sloju ukopa (12. – 16. st.), dok četiri groba pripadaju ranosrednjovjekovnom sloju ukopa (9. – 12. st.). Među istraženim grobovima treba izdvojiti grob 103, koji je ujedno i jedini dao nalaze, zbog jednoga rijetkog pogrebnog običaja. Iznad pokojnika, u visini prsa, postavljene su sekundarno uporabljena rimska urna i srednjovjekovna keramička posuda grube fakture. Na dnu urne pronađeno je brončano puce sastavljeno od dviju spojenih polutki, glatke neukrašene površine, dok je na dnu keramičke posude pronađen nečitak denar, a u objema posudama pronađeni su ostaci ptičjih kostiju. Na osnovi stratigrafskog smještaja i analize grobnog materijala, ukop se okvirno može datirati u 14./15. st., te se na temelju pogrebnih običaja povezati s doseljavanjem vlaškog stanovništva na ove prostore. Sav osteološki materijal prikupljen je i deponiran u prostorijama Muzeja ninskih starina.

Nakon uklanjanja najdonjeg sloja grobova, na dnu sonde otkriveni su ostaci sjevernog rubnika i nogostupa rimske ulice, kao i mali segment rimske građevine koja je zatvarala cestu sa sjeverne strane. Na osnovi pronađenih nalaza može se ustvrditi da je istraženi dio rimske ceste istodoban V sloju kaldrme istraživane na položaju Kraljevcu, te da se njen nastanak može datirati u početak 4. st. U najdonjim slojevima pronađena je veća količina keramičkog materijala, uglavnom ulomaka tegula, imbreksa, amfora, posuđa za svakodnevnu uporabu, a u manjoj mjeri i ulomaka finijeg stolnog posuđa.

Mate Radović

Summary

During 2007, rescue archaeological investigations were carried out at the site Nin – Plokata. The main objective of the investigations was to explore and document the medieval graves located around the Church of St Asel and to determine the grid of Roman side roads oriented east-west, joined perpendicularly to the main Roman road, or decumanus. Within the test pit we found and investigated eight graves, belong to various periods of time (four belong to the late Middle Ages stratum of burials, from the 12th to the 16th century, and four belong to the early Middle Ages stratum of burials, 9th to 12th century). After the removal of the lowest stratum of the graves at the bottom of the test pit, the remains of a northern curb and the pavement of the Roman street, as well as a small segment of a Roman building that closed the road on the northern side were discovered.

Redni broj: 181
Lokalitet: Pag – Stari Grad
Naselje: –
Grad/općina: Pag (otok Pag)
Pravni status: R-171 (povijesna urbanistička cjelina)
Razdoblje: SV, NV
Vrata radova: probno iskopavanje

Od 12. do 27. srpnja i od 20. studenoga do 7. prosinca 2007. obavljena su sondažna istraživanja u Starom Gradu u Pagu. Stručni voditelj bio je Radomir Jurić, muzejski savjetnik u Arheološkom muzeju u Zadru. U istraživanjima su sudjelovali Ivana Mazić, dipl. arh., Jelena Vekić, dipl. arh., te Ivan Čondić, dokumentarist i Franjo Nedved, viši fotograf. Radove je financiralo Ministarstvo kulture.

Nastavak je to radova iz prethodnih godina (Jurić, Batović 2003; Jurić 2004; Jurić 2005). Istražena je površina od 32,86 m², a radilo se jugozapadno od nekadašnjeg franjevačkog samostana, i uz sam jugozapadni zid samostana na glavici (sonda 16 i sonda 17, k. č. 11, 669). Sonda 16 udaljena je 5,5 m jugozapadno od ruševnog franjevačkog samostana. Nastavak je to istraživanja iz prošle godine. Poradi nalaza grobova u profilima, sonda je produživana i proširivana (vel. 5,45x3,52 m). Istražena su četiri groba, od kojih su dva zidane grobnice, a dva su bez grobne arhitekture. Zidana grobnica (br. 2) pronađena je bez poklopnica, četvrtasta je oblika. Zidovi su sačuvani do 0,78 m visine. Zabilježeno je devet ukopa *in situ* i velika količina dislociranih kostiju. U grobu 4 također je zabilježena veća količina dislociranih kostiju, ali ni jedan *in situ* ukop. U sondi je pronađeno više ulomaka crno pečene keramike, majolike, stakla, više vrsta školjaka, dislociranih ljudskih kostiju te životinjskih kostiju. Nalazi pripadaju kasnom srednjem i ranom novom vijeku. Sonda je nakon istraživanja zatrpana.
Sonda 17 otvorena je uz jugozapadni zid franjevačkog samostana (vel. 4,70x2,85 m). Također je produživana i proširivana poradi nalaza graditeljskih ostataka. Moguće je da smo na tragu lociranja crkve sv. Ambroza (14. st.) koja se navodi u izvorima od 1300. godine do 18. st. (Hilje 1999), ali njen položaj nije točno utvrđen. Istraživanjima koja će uslijediti sigurnije će se utvrditi je li riječ o svetištu navedene crkve, preko kojeg je u novom vijeku nalegao jugozapadni zid samostana. Sonda je nakon istraživanja djelomice zatrpana.

Pag – Stari Grad, sonda 16 (foto: I. F. Nedved)

Pag – Stari Grad, graditeljski ostaci u sondi 17 (foto: I. Čondić)

Literatura

Hilje 1999 E. Hilje, Spomenici srednjovjekovnoga graditeljstva na Pagu, Zadar, 1999.
Jurić, Batović 2003 R. Jurić, Š. Batović, Istraživanja Starog Grada na Pagu 2002. i 2003. Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 2003.
Jurić 2005 R. Jurić, Pag – Stari Grad, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005.
Jurić 2006 R. Jurić, Pag – Stari Grad, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006.

Radomir Jurić

Summary

During July, November and December 2007, test pit investigations were carried out in Stari Grad, Pag. This was the continuation of investigations from previous years. The test pit investigations were carried out in pits no. 16 and 18, i.e. in the immediate vicinity of and right by the ruined Franciscan monastery alongside the Church of Our Lady of Stari Grad. In pit 16 four graves were investigated. Several fragments of coarse and majolica pottery were found, with glass, several kinds of mollusc shells, unconnected human and animal bones. The finds belong to the late medieval and the early modern period. In test pit 17, which was opened up along the south west wall of the monastery, structural remains were found; these might have belonged to the 14th century Church of St Ambrose. The investigations still to come are bound to determine whether this is the chancel of the said church.

Redni broj: 182
Lokalitet: Pakoštane – Veli školj
Naselje: Pakoštane
Grad/općina: Pakoštane
Pravni status: P-1077
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno istraživanje

Godine 2000., student arheologije Marko Meštrov kod otočića Velog Školja, pred današnjom pakoštanskom lukom, pronašao je dobro očuvane ostatke antičkog broda. Brodska konstrukcija ležala je na dubini od samo 2 m, pokrivena

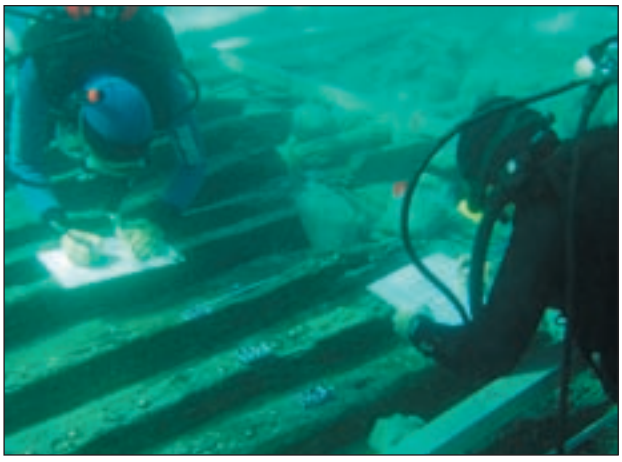
Položaj kasnoantičkog brodoloma nedaleko od Velog školja pred Pakoštanima

relativno tankim slojem pijeska. Četiri godine nakon toga, ekipa Sveučilišta u Zadru, pod vodstvom Zdenka Brusića, očistila je pijesak s dijela nalazišta i napravila osnovnu nacrtnu i fotografsku dokumentaciju. Na osnovi keramičkih nalaza i C-14 analiza utvrđeno je kako je riječ o ostacima brodoloma iz kasnoantičkoga doba. Godine 2007. potpisan je sporazum o suradnji između institucije CNRS – Centre Camille Jullian (Aix-en-Provence) i Hrvatskog restauratorskog zavoda, kako bi se na području Pakoštana pokrenulo istraživanje i detaljno dokumentiranje brodske konstrukcije. Terenski rad potrajao je dvadeset radnih dana, tijekom druge polovice lipnja i početkom srpnja 2007., uz sudjelovanje arheologa, studenata i dokumentarista iz Hrvatske, Francuske i Italije.

Na području Pakoštana pronađeni su tragovi luke te ostaci antičkih solana. Blizina pitke vode u neposrednom zaleđu te položaj naselja na ulazu u Pašmanski kanal pridonijeli su značenju toga prostora koji je vjerojatno od prapovijesnih vremena rabljen kao zaklonište za brodove i komunikacija s važnim naseljima u unutrašnjosti. Ciljevi istraživanja brodske konstrukcije kod Velog Školja 2007. bili su sljedeći: istražiti i dokumentirati nalazište prema principima nautičke arheologije; testirati fotogrametrijsko snimanje brodske konstrukcije; preciznije datirati brodolom; proučiti proces nastanka arheološkog nalazišta o kojemu je riječ; uvježbati međunarodni tim stručnjaka u primjeni principa nautičke arheologije, s naglaskom na mlade stručnjake i studente; zaštititi ugroženo podmorsko nalazište. Neophodno teorijsko znanje dijelom je usvojeno tijekom samoga istraživanja, a dijelom sudjelovanjem u radionici koju su organizirali francuski stručnjaci u *Centre Camille Jullian*. Riječ je, međutim, o tek započetu procesu koji je potrebno nastaviti kako bi nautička arheologija u Hrvatskoj samostalno zaživjela.
Uklanjanje pijeska s nalazišta i detaljno čišćenje nalaza obavljeno je uz pomoć vodenih sisaljki i metalnog mrežišta sastavljenog od kvadrata dimenzija 2x2 m. Kako dubina nalazišta ne prelazi 3 m, rad na morskom dnu odvijao se u skupinama od 2-4 ronioca, u trajanju od 120 minuta po skupini. Tijekom istraživačke kampanje 2007. istražena je površina od 7x6,5 m, na kojoj se nalazio dio broda s kojeg je djelomice očišćen pijesak 2004. godine. Konstrukcija je uzdužno prelomljena u tri dijela, jedan zapadno i dva istočno od osi brodoloma. Kako kobilica nedostaje, nije bilo moguće utvrditi pramčanu i krmenu stranu broda. Na zapadnoj strani otkriveno je 47, a na istočnoj strani 39 dasaka oplate, te sveukupno 56 rebara i nekoliko djelomice očuvanih dasaka kontraoplate. Rebra su spojena za daske oplate uz pomoć velikog broja drvenih klinova promjera 1,1-1,6 cm te manjeg broja metalnih čavala. Struktura pakoštanskoga broda u potpunosti odgovara tipičnim antičkim mediteranskim konstrukcijama kod kojih su daske oplate međusobno spojene tzv. sustavom utora i klinova (*mortise and tenon joints*). Pozornost stručnjaka privukao je velik broj olovnih zakrpa u obliku malih limenih pravokutnika debljine 1 mm,

Pogled na dio nalazišta istraženog 2007.

Nacrtno dokumentiranje

rabljenih za popravak brodskoga korita.
Nakon višednevnog čišćenja, svi su otkriveni elementi brodske konstrukcije pomno označeni. Spojevi između dasaka oplate obilježeni su jasno uočljivom bijelom žicom, a kako bi se postigao zadovoljavajući učinak označavanja, mjestimice je bilo potrebno ukloniti debeo sloj smole koji je prekrivao unutrašnjost broda. Daske oplate, brodska rebra i ostali očuvani dijelovi označeni su unaprijed dogovorenim sustavom oznaka koje su u sebi sadržavale dovoljno podataka kako bi se na prvi pogled mogla razlikovati strana broda s koje potječu, primarna svrha označenih elemenata i njihov relativan položaj. Posebnim čavlićima i smotcima žice označeni su svi drveni klinovi i metalni čavli. Nakon označavanja započela je izrada tlocrta i profila konstrukcije, što je rezultiralo detaljnim nacrtom istraženoga dijela. Na kraju akcije, konstrukcija je pokrivena geotekstilom i zasuta pijeskom, a nastavak istraživanja planiran je za sljedeću godinu.

Irena Radić Rossi

Summary

In 2007, the CNRS, or Centre Camille Jullian (Aix-en-Provence) and the Croatian Conservation Institute signed an agreement jointly to investigate and document in detail the structure of a ship discovered in 2000 by Marko Meštrov that was preliminarily documented by a team of Zadar University led by Zdenko Brusić four years later.
During the 2007 investigation campaign a surface of 7 x 6.5 m on which the ship lay was investigated; it had been partially cleansed of the sand in 2004. The construction is broken longitudinally into three parts, one to the west and two to the east of the axis of the wreck. Since the keel is missing, it was not possible to determine the bow from the stern. On the western side 47 and on the eastern side 39 planks of the hull were found, as well as a total of 56 ribs and several partially preserved boards of the inner planking. The ribs were joined to the hull planking with a large number of wooden wedges 1.1 -1.6 cm in diameter, and a small number of metal nails. The structure of the Pakoštane ship corresponds in toto to the typical Antique constructions of the Mediterranean, in which the planks of the hull are joined to each other with mortise and tenon joints. The attention of experts was drawn by a large number of lead patches in the shape of small metal rectangles 1 mm thick used for the repairs of the ship's hull. After the end of the detailed marking of all elements of the ship's construction, the elaboration of a plan and profile was addressed, which resulted in a detailed drawing of the part investigated. At the end of the campaign, the construction was covered with geotextile and covered over with sand; the continuation of the investigation is planned for next year.

Redni broj: 183
Lokalitet: Pećina Vlakno
Naselje: Savar
Grad/općina: Sali (otok Dugi otok)
Pravni status: Z-3432
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Pećina Vlakno na Dugom otoku otkrivena je 2003., a sljedeće godine napravljena je jedna sonda da bi se utvrdila vrsta nalazišta, debljina sedimenata i njihov vremenski slijed (Brusić 2005). Kako se na temelju istražene sonde došlo do podataka o rasporedu, izmjeni i kontinuitetu slojeva i njihovoj starosti do dubine od 150 cm (do koje je sonda iskopana), tijekom lipnja 2007. istraživanja su

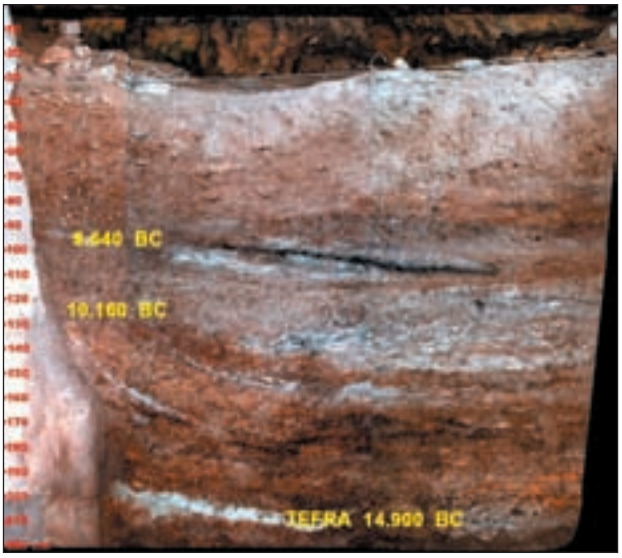
Izbor metalnih čavala rabljenih za spajanje elemenata brodske konstrukcije

Pogled na pećinu Vlakno

nastavljena. Sredstva za radove osiguralo je Ministarstvo kulture. U istraživanjima su sudjelovali Mate Parica, prof. arheologije, Dazi Brusić, akademski slikar, Sebastijan Govorčin i Frane Makso, studenti arheologije te Nikola Vukosavljević, znanstveni asistent Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Istraživanja su započela sondom veličine 2,5x2 m (Sonda B), unutar koje je obuhvaćena i prethodna sonda (Sonda A). Stratigrafija se uglavnom nije razlikovala od one utvrđene u prethodnoj sondi. U gornjim otkopima pronađeno je nekoliko keramičkih ulomaka koji pripadaju trima posudama, od kojih se dva mogu povezati s kasnobrončanim razdobljem, dok nekoliko ulomaka crvene keramike odgovara rimskom vremenu. Ti nalazi i ostaci vatrišta u gornjim otkopima govore o kraćim boravcima ljudi u kasnijim razdobljima. Tijekom ovih istraživanja i nakon čišćenja šireg profila, u sondi B dobro su se mogla uočiti brojna ognjišta koja slijede već od jednog metra dubine, odnosno od 6640. g. pr. Kr., kako pokazuje prva radiokarbonska analiza. Gusti slojevi vatrišta koji se uočavaju u profilu uglavnom se sastoje od sivog pepela kojeg u manjoj mjeri prate oni tamni ili crni nastali od gara. Upravo ti gornji slojevi, posebno oni između prethodno označenog datuma C-14 analize, i 10160 g. pr. Kr., te sve do dubine 170, odnosno 180 cm od početka sonde, obiluju velikom količinom kamenog sirovinskog materijala, ivercima te neuspjelim i uspjelim kamenim alatima. U tim se slojevima nalaze i brojni ostaci ljudske prehrane, posebno lomljene kosti različitih životinja te obilje ostataka raznih morskih organizama (posebno školjaka i puževa te rakova riba i dr). Navedeni slojevi također obiluju velikim količinama kopnenih puževa koji se pojavljuju na pojedinim pozicijama kao guste, 10-ak cm debele naslage.

Profil sonde s datumima C-14 i tefrom

Slijedom vertikalne stratigrafije sonde B, koja je iskopana do dubine od 220 cm, već površnom analizom nalaza u otkopima uočava se bitna promjena u količini i učestalosti prehrambenih ostataka stanovnika te pećine. Tako se u gornjim otkopima, uz ostatke kostiju manjih životinja, nalazi i obilje morske faune te kopnenih puževa. U donjih se nekoliko otkopa stratigrafska slika mijenja, te osim što nema izrazitih i bogatih vatrišta, postupno se mijenja i slika prehrambenih ostataka (što znači da nestaju nalazi morske faune, a ostaci kopnenih životinja odnose se na velike životinje, pretežito preživače). U donjim otkopima rjeđi su i kopneni puževi, a od arheoloških nalaza obilnije se javljaju zašiljeni koštani alati, dok kamena sirovina te izrađeni i

Pogled s mora s označenim položajem pećine Vlakno

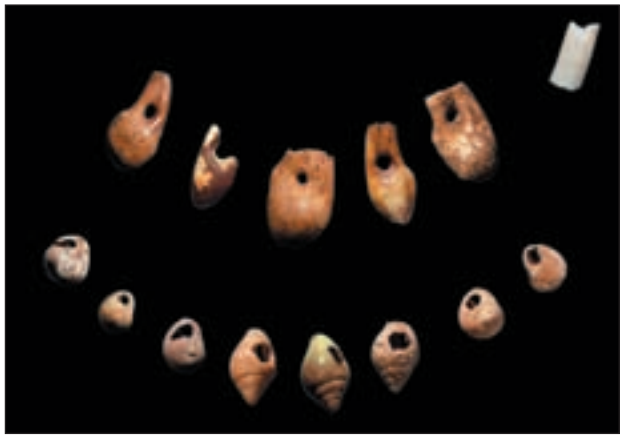

Kameni alati iz otkopa 15

Kameni nož iz otkopa 9

neuspjeli kameni alati nisu tako brojni kao u prethodnim otkopima. Novina koja se javlja u nekoliko donjih slojeva jesu probušeni zubi crvenog jelena i probušeni pužići (*Cyclope neritea* i *Columbella rustica*), kao dijelovi ogrlica. Vrlo važan nalaz pojavio se na dubini od oko 2 m, gdje je utvrđen pet i više centimetara debeo sloj napuljskog žutog tufa, tefre. To je pepeo sivo-žute boje, izbačen tijekom erupcije piroklastike na Flegrejskim poljima u blizini Napulja. Takav sloj, koji je pronađen i u sedimentima Vele spile na Korčuli, može realnije datirati arheološku situaciju u tom stratumu od dosad uobičajenih načina datiranja. Zahvaljujući dr. Bošku Lugoviću iz Rudarsko-geološko-naftnog fakulteta u Zagrebu, dobiven je vremenski reper vulkanske erupcije koja je prouzročila taloženje tefre na širem prostoru od kojeg je u pećini sačuvana manja leća toga izbačenog piroklastičnog materijala. Vulkanski aktivna Flegrejska polja u blizini Napulja obilježena su od unatrag 300.000 godina, s nekoliko snažnih erupcija koje su u vrijeme zadnjeg ledenog doba djelovale na klimatske i biokulturne promjene u širem prostoru Sredozemlja. Erupcija piroklastike koja je stvorila sloj tefre na dubini od 2 m, u pećini Vlakno zbila se prije 14.900 godina te je svakako važan reper ne samo za datiranje horizonta života u pećini Vlakno na Dugom otoku, već može poslužiti i kao datum korekcije drugih metoda utvrđivanja starosti, posebno radiokarbonske C-14 metode. Nakon obrade dosadašnjih nalaza, nastavit će se istraživanja pećine koja prema sadržaju dubljih slojevima glede ostataka prehrane i nedostatka morskih organizama ulazi u hladno razdoblje, što će dati drugu sliku i pružiti spoznaje o životu čovjeka na tom prostoru u vrijeme ledenog doba.

Probušeni jelenji zubi i pužići, dijelovi ogrlica iz donjih slojeva pećine Vlakno

Literatura:

Brusić 2005 Zdenko Brusić, Lokalitet: Pećina Vlakno, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 197 – 199.

prof. dr. sc. Zdenko Brusić

Summary

During 2007 research into Pećina Vlakno on Dugi Otok was continued. Several potshards belonging to three vessels were found, two of which can be connected wit the late Bronze Age, while several fragments of red ceramics correspond to the Roman period. These finds, as well as the remains of fireplaces in the upper excavations, tell of short periods of human residence in the later periods. During these investigations and after cleaning the broader profile, in Test Pit B it was possible to see numbers of fireplaces, which follow each other from one metre in depth, that is, from 6630 BC, as shown by the first radiocarbon analysis.

Redni broj: 184
Lokalitet: Povljana (općina)
Naselje: Povljana
Grad/općina: Povljana
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: sondažno iskopavanje

Tijekom 2006. Godine, u sklopu projekta Arheološki zemljovid Općine Povljana, trajala su intenzivna rekognosciranja na većem dijelu te općine. Evidentirano je tridesetak nalazišta od čega je nešto više od polovice prapovijesnih, a preostali dio pripada rimskom dobu i srednjem vijeku (Jurić, Batović 2007). To je zajednički projekt Arheološkoga muzeja iz Zadra, Općine Povljana i Turističke zajednice Općine Povljana. U 2007. rekognosciranja su bila skromnija, ali su zato na položajima Obatnice (k.č. 792/1) i Sv. Martin (k.č. 88) od 20. studenoga do 21. prosinca provedena sondažna iskopavanja. Stručni voditelj bio je Radomir Jurić, muzejski savjetnik u Arheološkom muzeju u Zadru, a još su sudjelovali: Ana Jordan, dipl. arh. i Jelena Vekić, dipl. arh., vanjske suradnice Muzeja, Ivan Čondić, dokumentarist i Franjo Nedved, viši fotograf, djelatnici Arheološkoga muzeja, Neven Šopić, student arheologije na Odjelu za arheologiju Sveučilišta u Zadru te g. Neven Tilčić i g. Branko Vučković iz Turističke zajednice Općine Povljana i Općine Povljana). Radove su financijski potpomogle Općina Povljana i Turistička zajednica Povljana.

Položaj Obatnice nalazi se oko 400 m južno od crkve sv. Nikole. Morski valovi i znatiželjni turisti već godinama uništavaju taj položaj. Riječ je o većem rimskom gospodarskom sklopu, od kojeg je jedan dio na kopnu, a drugi dio pod morem. Na više od stotinjak metara, uz more se nalaze brojni ostaci rimskog arheološkog materijala. Postojeće stanje dokumentirano je prethodnim rekognosciranjem (Jurić, Batović 2007).
Ovom su prilikom na zemljištu P. Tičića (uz njegovo ljubazno dopuštenje), uz veću gomilu od kamenja, otvorene dvije sonde. Navedeni položaj nalazi se 15 m istočno od mora. U objema sondama pokazali su se ostaci zidova koji su samo djelomice istraženi. Veći dio zidova prekriven je gomilom kamenja i raslinjem. U sondi 2 pronađena je veća količina grube rimske keramike i građevnog materijala (tegule, keramičke pločice, dijelovi suspenzora i veća količina bijelih mozaičkih kockica). Istražena je površina od 18 m². Trebat će osigurati veća financijska sredstva i sustavno istražiti taj rimski objekt.
U pitomom krajoliku, usred polja, u Staroj Povljani nalazi se crkva sv. Martina, koja je prije nekoliko godina u cijelosti obnovljena. Spominje se u oporuci Dižislava Radogostića Vuča, od 13. veljače 1335. godine. Oporučitelj kaže da je crkvu utemeljio i podigao. To je građevina skoro pravilna četvrtastog oblika, s plitkom polukružnom apsidom. Ispred crkve je ograđen prostor koji nije istodoban s njom (Hilje 1999). Uz sjeverozapadni zid crkve otvorena je sonda 1. U njoj su pronađena i istražena četiri groba, od kojih su dva s grobnom arhitekturom i višekratnim ukopima. U grobovima i u iskopu pronađeni su ostaci krunica, te brončani medaljoni i križevi koji pripadaju ranom novom vijeku. Također je pronađena i skromna količina grube crno pečene keramike debljih stijenki i majolike. Istražena je površina od 10,76 m². Nakon istraživanja sonda je zatrpana i okoliš je uređen.

Literatura

Bianchi 1879 C. F. Bianchi, Zara cristiana, Zadar, 1879.
Hilje 1999 E. Hilje, Spomenici srednjovjekovnoga graditeljstva na Pagu, Zadar, 1999.
Jurić, Batović 2007 R. Jurić, Š. Batović, Povljana (općina), HAG, 3/2006, Zagreb, 2007.

Radomir Jurić

Stara Povljana – Sv. Martin (foto: F. Nedved)

Povljana – Obatnice (foto: F. I. Čondić)

Summary

During November and December 2007 in the municipality of Povljana, island of Pag, on the sites of Obatnice and Sv. Martin, test pit investigations were conducted. Obatnice is located 400 m south of the Church of St Nicholas. On ground belonging to T. Tičić two test pits were opened up and remains of walls from the Roman period were found. They too belong to a large Roman economic unit that is partially on the land and partially now in the sea. In the middle of the plain in Stara Povljana is the Church of St Martin (14th century). Along the north-west wall, a test pit was opened up, and four graves (two with grave architecture and repeated inhumations) were investigated. The modest finds (bronze medals, crosses and remains of rosaries) belong to the early modern period, while a small amount of pottery comes from the late Middle Ages and the Renaissance.

Redni broj: 185
Lokalitet: Radašinovci – Vinogradine
Naselje: Radašinovci
Grad/općina: Benkovac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 28. svibnja do 6. srpnja 2007. provedena su sustavna arheološka istraživanja ranohrvatskoga groblja na položaju Vinogradine u Radašinovcima kod Benkovca. Stručni voditelj bio je Radomir Jurić, muzejski savjetnik u Arheološkom muzeju u Zadru, a još su sudjelovali Ivana Mazić, dipl. arh., Jelena Vekić, dipl. arh. – vanjske suradnice Muzeja te Ivan Čondić, dokumentarist, Franjo Nedved, viši muzejski fotograf – djelatnici Arheološkoga muzeja u Zadru i Jelena Vekić. Nastavak je to istraživanja iz prethodnih godina (Jurić 2000; Jurić 2001; Jurić 2002; Jurić 2006; Jurić 2007). Radove su financirali Ministarstvo kulture i Grad Benkovac. Istražena je površina od 83,31 m² (k.č. 185/1, 185/2, 185/4).

Selo Radašinovci nalazi se oko 20 km južno od Benkovca, a položaj Vinogradine, u polju, oko 500 m jugoistočno od župne crkve sv. Ante. Radilo se na dvama različitim položajima: jugozapadnom i sjevernom dijelu iskopa. U jugozapadnom

Radašinovci – Vinogradine (foto: F. Nedved)

Radašinovci – Vinogradine (foto: I. Čondić)

dijelu je to bio nastavak istraživanja iz prošle godine. Tu je istraženo 12 grobova, tako da je u svim dosadašnjim kampanjama otkriveno i istraženo 109 grobova. Većina bogatih nakitnih predmeta pripada dosadašnjem repertoaru nalaza (jednojagodne naušnice, karičice, prstenje i dr.). Grobovi su građeni od kamenih obložnica ili neobrađena kamenja poslaganog u 2-3 reda te zatvoreni kamenim pločama. Međutim, pojavljuju se grobovi s djelomičnom grobnom arhitekturom (pokojnik je položen u iskopan grob i pokriven kamenim pločama). Orijentacija je više-manje ujednačena, istok-zapad (glava na zapadu), premda je nekoliko grobova orijentirano u smjeru sjever-jug. U sjevernom dijelu iskopa, nakon skidanja raslinja i zemlje, na dubini od 0,50 m, naišlo se na uredno složene ploče. Veličina popločanog dijela iznosi 4x1,8 m. Njihova namjena za sada nije jasna. Moguće je da je taj položaj služio u obredu pokapanja. Nakitni predmeti datiraju se od sredine do konca 9. st. i pripadali su, kao i groblje, pokrštenim Hrvatima. Dosadašnja istraživanja odvijaju se uz veliku susretljivost vlasnika zemljišta, g. Duje Krpine. Iznimno vrijedna osteološka građa proslijeđena je u Odsjek za arheologiju HAZU-a u Zagrebu, gdje se provodi antropološka analiza. Nakon istraživanja uređen je okoliš, a istraženi grobovi ostali su vidljivi.

Literatura

Jurić 2000 R. Jurić, Ranohrvatsko groblje u Radašinovcima kod Benkovca, Obavijesti HAD, 1, Zagreb, 2000.
Jurić 2001 R. Jurić, Radašinovci – Vinogradine 2001, Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 2001.
Jurić 2002 R. Jurić, Novija istraživanja srednjovjekovnih grobova na zadarskom području, HAnt, 8, Pula, 2002.
Jurić 2006 R. Jurić, Radašinovci – Vinogradine, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006.
Jurić 2007 R. Jurić, Radašinovci – Vinogradine, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007.

Radomir Jurić

Summary

During May, June and July 2007, archaeological investigations were carried out into the Early Croatian cemetery at the position called Vinogradine in Radašinovci by Benkovac.

This was the continuation of excavations of the previous year. Twelve graves were investigated (this comes to a total of 109 graves investigated to date). The graves were disposed in an orderly way in regular rows, and most of them had stone linings or undressed stone laid in two to three courses, and closed with stone slabs. The orientation is more or less the same, east to west (head at the west), although there are a few graves that lie north to south. In the northern part of the excavation, after vegetation and earth were removed, orderly arranged slabs were found. The size of the slabbed area was 4 x 1.8 m. The purpose of these slabs is not clear at the moment. Perhaps it was used in the burial rite. Items of jewellery found belong to the previously found repertoire (single drop earrings, links, ring). These items can be dated to the middle of the 9th century and belonged to converted Croatian women. The valuable osteological material was sent to the Archaeology Department of the Croatian Academy of Sciences and Arts in Zagreb, where anthropological analysis is being carried out.

Redni broj: 186
Lokalitet: Starigrad Paklenica – Sv. Petar
Naselje: Starigrad Paklenica
Grad/općina: Starigrad Paklenica
Pravni status: Z-1203
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 25. rujna do 7. studenoga 2007. provedena je osma istraživačka kampanja crkve sv. Petra u Starigradu Paklenici. Stručni voditelj bio je Radomir Jurić, muzejski savjetnik iz Arheološkoga muzeja u Zadru, a još su sudjelovali: Jelena Vekić, dipl. arh. i Ana Jordan – vanjske suradnice Muzeja te Ivan Čondić, dokumentarist, Franjo Nedved, viši fotograf – djelatnici Arheološkoga muzeja i Jelena Vekić. Radove su financirali Ministarstvo kulture i Općina Starigrad Paklenica. Istražena je površina od 22 m^2.

Crkva sv. Petra nalazi se između Starigrada i Selina pred ulazom u Veliku Paklenicu, nekoliko desetaka metara sjeverno od jadranske turističke ceste (k.č. 3466). Ovogo-

Starigrad Paklenica – Sv. Petar, početak radova u kvadrantu 17 (foto: F. Nedved)

Starigrad Paklenica – Sv. Petar, grob 207 u kvadrantu 17 (foto: F. Nedved)

dišnjim radovima obuhvaćeni su kvadranti južno od crkve. U cijelosti je istražen kvadrant 17, te djelomice kvadranti 170 i 171. Istražena su četiri groba s grobnom arhitekturom, od kojih je u trima zabilježen višestruk ukop. I ove su godine postignuti zanimljivi rezultati. Od sitne građe pronađen je nakit, dijelovi odjeće i novac. Navedeni predmeti datiraju se od kasnog srednjeg do novog vijeka. Sakupljena je i manja količina keramike. U crkvi sv. Petra produžen je iskop prema zapadu i tu je istražen jedan grob bez grobne arhitekture. Zaključno s ovom istraživačkom kampanjom, oko crkve i unutar nje ukupno je istraženo 209 grobova. Poznato je da se taj sakralni objekt nalazi u veoma lošem stanju te zahtijeva što skoriju konzervaciju, kako bi se zaustavilo njegovo daljnje propadanje. Istražena je površina zatrpana, a uređen je i okoliš. Sakupljena je sva osteološka građa koja će biti analizirana u Odsjeku za arheologiju HAZU-a u Zagrebu. Istraživanja će se nastaviti u drugoj polovini 2008. godine.

Literatura

Jurić 1994 R. Jurić, Srednjovjekovni spomenici u velebitskom Podgorju, Paklenički zbornik, 1, Starigrad Paklenica, 1994.
Jurić 2003 R. Jurić, Crkva Sv. Petra u Starigradu Paklenici, Senjski zbornik, 39, Senj, 2003.
Jurić 2005 R. Jurić, Starigrad Paklenica – Sv. Petar, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005.
Jurić 2006 R. Jurić, Starigrad Paklenica – Sv. Petar, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006.
Jurić 2007 R. Jurić, Starigrad Paklenica – Sv. Petar, HAG 3/2006, Zagreb, 2007.

Radomir Jurić

Summary

During 2007, investigations alongside and inside the church of St Peter in Starigrad Paklenica were carried out. Four graves were investigated, which, with those previously investigated, makes a total of 209 graves. Jewellery, parts of garments and coins were collected. The finds from the graves belong to the medieval and modern periods.

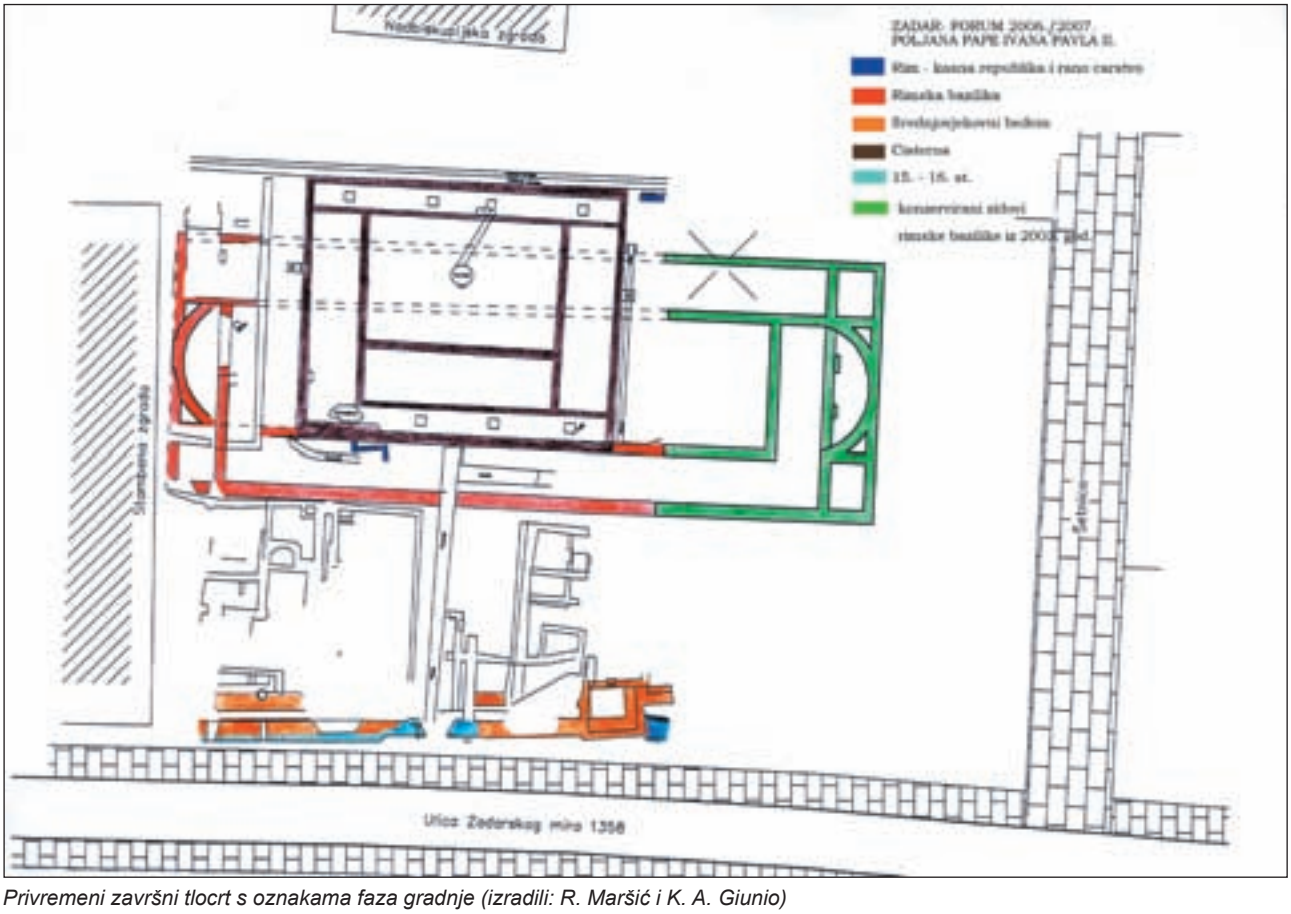
Redni broj: 187
Lokalitet: Zadar – forum
Naselje: Zadar
Grad/općina: Zadar
Pravni status: Z-3409 (kulturno-povijesna cjelina grada)
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja, provedena od 13. veljače 2006. do 15. lipnja 2007., izvedena su radi uređenja dijela područja uz rimski forum, prostora koji je rabljen kao neorganizirano i neuređeno parkiralište, današnje Poljane pape Ivana Pavla II. u Zadru. Istraživanja je proveo Arheološki muzej Zadar. Voditeljica istraživanja bila je mr. sc. Kornelija A. Giunio, viša kustosica, a sudjelovali su i dokumentaristi Robert Maršić, Ivan Čondić, Jadranka Belevski, dipl. arheolozi Marin Ćurković, Ivana Prtenjača, Marija Karmelić, Martina Dubolnić, Ivan Matković, apsolventi arheologije Filip Batur, Ilija Malenica, Mira Bakić, Vedrana Glavaš i Magdalena Škoro. Nadzor i stručnu pomoć dala je Anastazija Magaš, prof., viša savjetnica iz Konzervatorskog odjela u Zadru. Investitor radova bio je Grad Zadar.

Istražena je površina od oko 4000 m², relativne dubine od 60 do 400 cm (k.č. 9909-9914, 9924/2, 9926/2, 9927, 9928, 9932-9937, 9939-9960, 9990, 9991, 9993). Istraživanja su provedena na prostoru južno od rimskog foruma, na mjestu na kojem je u srednjem vijeku nastala prostrana poljana poznata pod latinskim nazivom *Campus* (hrvatski Kampa). Poljana je uređena 1559., kada je u njezinu središtu sagrađena velika cisterna prema projektu vojnog inženjera Giangirolama Sanmichelija. Tim je zahvatom poljana postala popločan trg koji se od 18. st. naziva Zelenim trgom, jer je rabljen kao tržnica.

Prvobitan je naum bio otkriti gabarite cisterne, a na preostalom dijelu provesti sustavna arheološka istraživanja. Otkriveni su gabariti cisterne i ostaci njenih bočnih kanala (jedino je u te pokrajnje kanale moguće ući, a u veliku središnju prostoriju cisterne moguće je ući jedino kroz središnje okno zdenca). Otkrivanjem gabarita cisterne zaključeno je da niveleta tzv. Zelenog trga ne odgovara izvornoj niveleti i popločenju cisterne iz 16. st. To je potvrđeno i nacrtima iz prve polovine 19. st., otkrivenima u Državnom arhivu u Zadru. Oni potvrđuju da je 1844., zbog oštećenja obnovljeno popločenje nad cisternom. Tom je prilikom podignuta i niveleta popločenja. Očišćeno je popločenje cisterne iz 19. st. (skinuto je od 20 do 50 cm debljine tvrdog nasipa šljunka), te je izrađena tehnička dokumentacija (fotogrametrijsko snimanje). Pod nadzorom konzervatorske službe popločenje je potom skinuto radi hvatanja izvorne nivelete cisterne i mogućih ostataka izvornog popločenja. Svjedočanstvo su uz sjeverni rub cisterne izrađene originalne upojnice iz 16. st.

Uz jugozapadnu, dužu stranu foruma, bila je u rimsko doba podignuta monumentalna gradska bazilika koju,

Privremeni završni tlocrt s oznakama faza gradnje (izradili: R. Maršić i K. A. Giunio)

Novootkrivena zapadna apsida rimske bazilike (foto: K. A. Giunio)

Korintski kapitel otkriven u kvadrantu 126 (foto: K. A. Giunio)

na temelju njezinih stilskih odlika, treba datirati u kraj 2. ili sam početak 3. st. Uvjetno se može nazvati *basilica Severiana,* jer je građena u doba careva Severa. Bazilike su imale mnogostruku ulogu, kao javno sastajalište puka u obavljanju trgovine, komicija, kao sudnice i uopće mjesto gdje se gradski magistrati obraćaju narodu. Poradi uloge i smještaja uz forum te se građevine redovito odlikuju visokom kakvoćom, što brojni nalazi potvrđuju i kod zadarske bazilike (ulomci mramora raznih boja kao dijelovi popločenja i oplate zidova, ulomci mramornih kapitela, ulomci trabeacije).

Na istočnom dijelu, uz portikat foruma, dijelom su rekonstruirani zidovi rimske bazilike (radovi iz 2003. godine). Bazilika je imala tri lađe, od kojih je središnja završavala na istočnoj strani jednim povišenim podijem (*tribunal*) s kojega su gradski magistrati komunicirali s narodom. Tribunal je polukružne tlocrtne osnove, upisan u okvir perimetralnih zidova, a sa strana je na završetku pobočnih lađa imao po jednu prostoriju kvadratne osnove. Pretpostavka da se jednak tribunal nalazio na njezinu zapadnom završetku potvrđena je ovim arheološkim istraživanjima, uz kuću Rašica, te je utvrđena dužina bazilike od 73 m. Središnji je dio bazilike većim dijelom uništen gradnjom mletačke cisterne, a otkriveni su nastavci zidova južnog broda bazilike, dijelom u temeljima zidova cisterne. Poseban problem i zanimljivost čini otkriće položenih velikih kamenih ploča na južnom zidu bazilike, nad kojima se uzdiže uži zid (građen od klesanaca povezanih obilnom bijelom žbukom, tehnika *opus quadratum*) i uza zid (prema jugu) niz ploča profiliranih krajeva. Postojanje utora i ostaci željeznih klamfi otvaraju mogućnost pretpostavki da se ondje uzdizala svojevrsna ograda. Slijedi utvrđivanje i rekonstrukcija mogućeg izgleda južne fasade bazilike. Može se s dosta sigurnosti pretpostaviti da je, inače, južni brod bazilike bio na nešto nižem nivou u odnosu na središnji i sjeverni brod bazilike. Spuštanjem slojeva unutar južnog broda bazilike otkriveni su ostaci zidova starije faze. Datacija će biti moguća nakon obrade građe iz slojeva. Iznimno su zanimljivi i sitni nalazi predrimskog razdoblja (liburnska i uvozna keramika). Vrlo je važno otkriće dijelom originalnog popločenja portikata foruma i tragovi zidova iz najstarije faze gradnje, iz druge polovine 1. st. pr. Kr. Ti zidovi pripadaju republikanskoj, predcarskoj fazi Zadra, prije osnutka kolonije u prvim godinama vladavine prvog rimskog cara Augusta. Na središnjem prostoru iskopa (u liniji) otkriveno je 40 grobova (kasni srednji vijek).

Na južnom dijelu iskopa prati se pravac srednjovjekovnoga gradskog bedema uz kolnik Ulice Zadarskog mira 1358. godine. Kada su se 1202. našli pred Zadrom, križari koje je dovelo mletačko brodovlje ostali su zapanjeni njegovim kvalitetnim utvrdama. Grad je bio zatvoren visokim zidovima i kulama te gotovo neosvojiv (kroničar IV. križarske vojne Villehardouin). Zadar, koji je tijekom 12. st. postao moćan i snažan grad, u to je vrijeme bez sumnje obnovio i fortifikacijski pojas iz ranijega srednjeg vijeka. U dvama navratima rušen tijekom mletačkih opsjedanja, ponovno je obnovljen potkraj 13. st. U to je vrijeme bio definitivno fiksiran i nije se bitno mijenjao sve do izgradnje

Južni zid rimske bazilike (foto: K. A. Giunio)

Srednjovjekovni bedem (foto: K. A. Giunio)

novih utvrda u prvoj polovini 16. st. Na jugozapadnom dijelu srednjovjekovnih bedema nalazila su se dvoja vrata: *Porta Angeli* i u 16. st. otvorena nova Mesnička vrata (*Porta Beccaria*), nazvana tako prema obližnjoj klaonici (ostaci tih vrata otkriveni su u temeljima). Kad je 1868. Zadar proglašen otvorenim gradom, u sklopu radova uređenja nove rive porušene su srednjovjekovne zidine, a uokolo Zelenog trga sagrađene su reprezentativne kuće (od 18. st. do početka 20. st.). Bombardiranjima u Drugom svjetskom ratu uništene su građevine oko Zelenog trga, čime je prostor ponovno pretvoren u poljanu. Današnja istraživanja iznose na vidjelo temelje srušenih zgrada, ali i ostatke zidova srednjovjekovnih građevina te zidove 15. i 16. st. Zbog slabih ostataka tih zidova, njihovoj konačnoj dataciji pomoći će nalazi iz slojeva oko njih. U tijeku je pranje i konzervacija obilne građe.

Nakon arheoloških istraživanja sva je dokumentacija predana investitoru radova i Konzervatorskom odjelu u Zadru koji će izdati posebne uvjete, a na temelju nje će biti izrađeno novo arhitektonsko-urbanističko rješenje uređenja tog dijela poluotoka u Zadru.

Literatura

Giunio 1999 K. A. Giunio, Neke bilješke o zadarskom forumu i kapitoliju, HAnt, 5, Pula, 1999: 55 – 66.

Giunio 2001 K. A. Giunio, Bedemi na natpisima Liburnije, HAnt, 7, Pula, 2001: 41 – 59.

Izvješća 2006 Hrvatski muzeji. Izvješća hrvatskih muzeja 2006., Arheološki muzej Zadar, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 2007: 605.

Petricioli 1965 I. Petricioli, Ikonografija Zadra do pada Mletačke Republike, Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 11-12, Zadar, 1965: 519 – 522.

Petricioli 1965a I. Petricioli, Novi rezultati u istraživanju zadarskih srednjovjekovnih fortifikacija, Diadora, 3, Zadar, 1965: 169 – 203.

Petricioli 1976 I. Petricioli, Zadar u srednjem vijeku do 1409., Prošlost Zadra II, Zadar, 1976.

Raukar, Petricioli, Švelec, Peričić 1987 T. Raukar, I. Petricioli, F. Švelec, Š. Peričić, Zadar pod mletačkom upravom, Prošlost Zadra, III, Zadar, 1987.

Suić 1976 M. Suić, Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb, 1976.

Suić 1981 M. Suić, Zadar u starom vijeku, Prošlost Zadra, I, Zadar, 1981.

Kornelija A. Giunio

Summary

Rescue archaeological investigations in Zadar during 2006 and 2007 were carried out for the sake of landscaping the area alongside the Roman Forum, space that was used as a casual and untidy parking lot. The investigations were carried out by the Archaeological Museum of Zadar, and supervision and expert assistance was provided by the Conservation Department in Zadar.

The investigations were carried out on a space south of the Roman Forum, on a place on which in the Middle Ages a large open area known by the Latin name campus developed. This campus was laid out in 1559 when a large cistern designed by military engineer Giangirolamo Sanmicheli was built in the middle. Thanks to this operation, the field became a paved square, which from the 18th century on was called Green Market, for it was used as a produce market.

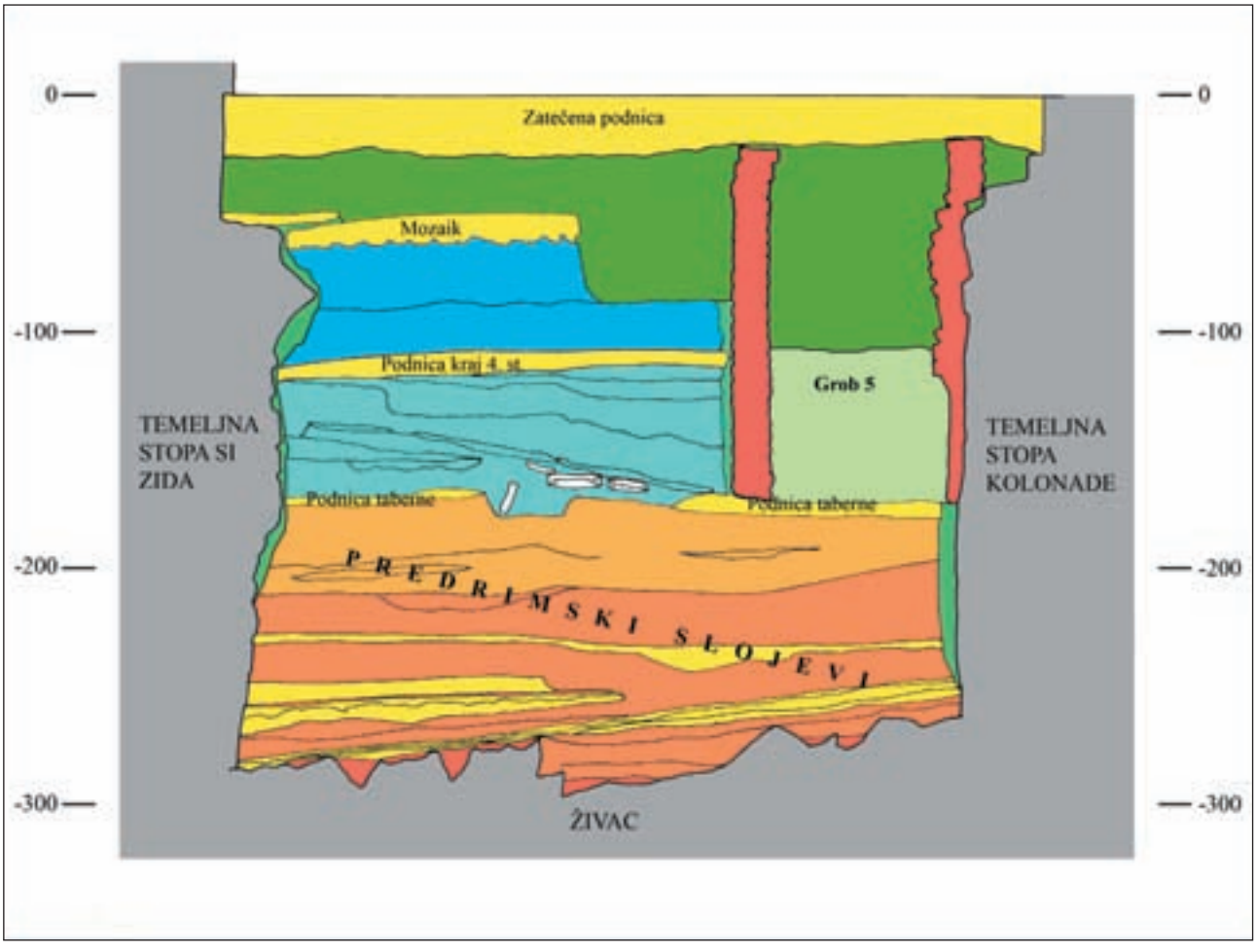
Along the longer, south west, side of the Forum a monumental city basilica was put up in Roman times; on the basis of stylistic characteristics, it needs dating to the end of the 2nd or the very beginning of the 3rd century (built during the time of the Severus dynasty). In the eastern part, alongside the porticate of the forum, the walls of a Roman basilica have been partially reconstructed (works from 2003). The basilica had a nave and two isles, and the nave finished on the eastern side with a raised tribunal. The tribunal had a semicircular plan, and was inscribed into the framework of the perimeter walls; at the side, at the ends of the aisles, it had one room each with a square plan. The hypothesis that one such tribunal was at the western ending was confirmed by these archaeological investigations, alongside the Rašica house, and the basilica was confirmed to have a length of 73 m. There was a very important discovery of part of the original paving of the porticate of the Forum and traces of walls from the oldest phase of the construction, the second half of the 1st century BC. These walls belong to the Republic,

pre-imperial, phase of Zadar, the phase of the foundation of the colony in the first years of the first Roman emperor, Augustus. In the centre of the excavation (in a line) 40 graves were discovered (late Middle Ages).
In the southern part of the excavation the course of the medieval curtain wall of the city alongside the thoroughfare of Ulica Zadarskog mira of 1358 is followed up. In the south west part of the medieval curtain wall there were two gates: *Porta Angeli* and the new Butchers' Gate opened in the 16th century (*Porta Beccaria*), so named from the nearby slaughterhouse (the remains of the gate were discovered in the foundations). When in 1868 Zadar was proclaimed an open city, the medieval walls were pulled down and grand houses were built around the Green Square (18th century to the beginning of the 20th). Bombing in World War II destroyed the buildings around Green Square, the area thus once again being turned into an open space. Current research is uncovering the foundations of the demolished buildings, as well as the remains of walls of medieval buildings and walls of the 15th and 16th century. There are such few remains of these walls that their ultimate dating will be helped by the finds from the strata around them. Cleaning and conservation of the abundant material are under way.

Redni broj: 188
Lokalitet: Zadar – katedrala sv. Stošije
Naselje: Zadar
Grad/općina: Zadar
Pravni status: Z-759
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od srpnja 2006. do ožujka 2007., u okviru uređenja provedeno je zaštitno istraživanje u dijelu sjevernog broda katedrale sv. Stošije u Zadru. Uređenje je vodio Josip Kršulović, pročelnik Konzervatorskog odjela u Zadru, a stručni voditelji istraživanja bili su Jakov Vučić i Natalija Čondić. Radove je financirala Zadarska nadbiskupija.

U cijelosti je istraženo 20 m² površine. Ispod podnice zatečeno je sedam novovjekovnih grobnica zapunjenih šutom i dislociranim ljudskim kostima. Na dijelu prostora koji nije uništen izgradnjom grobnica sačuvani su neporemećeni stratigrafski slojevi formirani u razdoblju od željeznog doba do baroka. Od razine živca, koji se nalazi na relativnoj visini -270 u odnosu na razinu zatečenog poda, pa do visine -210 nižu se jedna iznad druge glinaste podnice s pripadajućim ulomcima željeznodobne keramike. Iznad njih, od visine

Katedrala sv. Stošije, presjek slojeva u SI brodu (crtež: J. Vučić)

Katedrala sv. Stošije, segment ranokršćanskog mozaika u SI brodu (crtež: J. Vučić)

-210 do visine -180, slojevi su koje karakterizira pojava južnoitalske crvenofiguralne keramike. Na visini od -180 do -160 nalaze se ostaci uništene podnice antičke taberne. Iznad podnice taberne, do visine -110 sačuvani su slojevi ispunjeni životinjskim kostima, ljušturama morskih školjaka, kućicama puževa, košticama maslina i obiljem keramike koja se može datirati u razdoblje od druge polovine 2. st. pa do treće četvrtine 4. st. Iznad tih slojeva, na visini -100 otkrivena je kompaktna cementna podnica. Nad podnicom se nalazi do 30 cm debeo sloj (SJ 7), sačinjen većinom od izmrvljenih fresaka. Nad slojem fresaka nasut je sloj smeđe zemlje (SJ 6) sa svrhom nivelacije podloge za prihvat podnog mozaika. Na visini od -50 do -55 nalaze se ostaci ranokršćanskoga podnog mozaika. Iznad mozaika je nasip sačinjen od kamena, šute, smeđe zemlje i ljudskih kostiju, na kojem se nalazi barokna podnica.

Iz priložene stratigrafske situacije moguće je iščitati funkciju tog prostora tijekom dužega vremenskog razdoblja. Tijekom željeznog doba u tom dijelu Zadra nalazili su se stambeni objekti, obnavljani i pregrađivani u više navrata. Prema oskudnim ostacima zidova može se pretpostaviti da su orijentacijom pratili pad terena. U vrijeme rimske izgradnje antičkog ladera, nad ruševinama liburnskih nastambi uz glavni gradski dekuman, na tom se prostoru formira niz taberni. Istraživanjem je obuhvaćen segment dviju taberni (A i B) i na JI kraju dio prolaza koji je vodio u ulicu iza taberni. U drugoj polovini 2. st. napuštena je taberna A, a unutar nje formira se odlagalište otpada. U posljednjoj četvrtini 4. st. ruše se taberne i iznad njih se gradi veća građevina s cementnom podnicom i bogato oslikanim zidnim i stropnim freskama. Začelni zid tog objekta podignut je nad zidom koji je dijelio tabernu A od prolaza, sjeveroistočni bočni zid prislanjao se uz dekuman, dok položaj ostalih dvaju zidova nije utvrđen. Funkciju tog objekta teško je sa sigurnošću utvrditi. Ipak, vrijeme izgradnje, kao i izostanak pokretnih nalaza koji bi se mogli povezati sa stambenom namjenom građevine, upućuju na mogućnost da je ondje riječ o prvoj fazi ranokršćanske crkve, koja je prethodila izgradnji mlađe velike trobrodne bazilike. Tijekom 5. st. ta je građevina u jednom trenutku porušena, a nad njom je podignuta prostrana episkopalna bazilika. Od te faze gradnje sačuvani su fragmenti mozaičkog poda. Otkriveni ostaci u potpunosti nalikuju ostacima podnog mozaika pronađenima tijekom prethodnih istraživanja u južnom brodu katedrale te potvrđuju i dijelom upotpunjuju shemu koju je na osnovi tih ostataka predložio Pavuša Vežić (Vežić 2005: 39). Prema otkrivenim ostacima može se pretpostaviti da su se na mozaičkim podovima u bočnim brodovima katedrale nizala oktogonalna polja ispunjena figuralnim prikazima i uokvirena bogato dekoriranim kvadratima. Kvadrati koji su uokvirivali oktogone bili su naizmjence ukrašeni motivom pletenice i meandra. Kvalitetna izvedba figuralnih prikaza može se naslutiti prema oskudnim ostacima kantarosa iz kojeg se izvijaju vitice vinove loze s grozdovima, a koji je ispunjavao krajnji jugoistočni oktogon u sjeveroistočnom brodu crkve. Preuređenjem katedrale u razdoblju romanike i izgradnjom novovjekovnih grobnica te izradom novog poda u 18. i 19. st., taj je prostor zadobio današnji izgled. Nakon istraživanja, manji dijelovi mozaičkog poda koji se nisu mogli prezentirati na mjestu precrtani su u M 1:1, stručno izvađeni i poslani na konzervaciju. Ostali dijelovi mozaika i ostaci zidova konzervirani su, a najvredniji dio mozaika prezentiran je *in situ*. Pokretni arheološki nalazi pohranjeni su u Arheološkom muzeju u Zadru.

Literatura

Vežić 2005 P. Vežić, Zadar na pragu kršćanstva, Zadar, 2005.

Jakov Vučić

Summary

From July 2006 to March 2007, as part of improvement works, the rescue investigation of part of the northern aisle of the cathedral of St Anastasia in Zadar was carried out. All told an area of 20 square metres was investigated. In the part of the space that has not bee ruined by new interventions, undisturbed strata formed in the period from the Iron Age to the Baroque have been preserved. From the presented stratigraphic situation, the function of this area over a long period of time can be observed. In the Iron Age, there were abodes in this part of Zadar, and they were renewed and rebuilt on several occasions. At the time of the Roman development of ancient Iader, on the ruins of Liburnian dwellings alongside the main city decumanus in this area a string of tabernae was formed. In the second half of the 2nd century, one of the tabernae was abandoned, and in it a waste dump was created. In the last quarter of the fourth century the tabernae fell in and over them a largish building with a cement floor and richly painted walls and ceiling frescoes was built. It is hard to determine the function of this structure with any certainty. Still the time of the construction and the absence of moveable finds that could be connected with any residential character suggest that this was the first phase of an Early Christian church, which preceded the construction of the later large basilica with its nave and two aisles. During the 5th century this building was at one time demolished, and on top of it an episcopal basilica with a nave and two aisles was built.

Redni broj: 189
Lokalitet: Zadar – Kolovare
Naselje: –
Grad/općina: Zadar
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: podmorsko istraživanje

Odjel za podmorsku arheologiju Arheološkog muzeja u Zadru, od 2. do 12. svibnja 2007. obavio je podmorska arheološka istraživanja na dijelu antičke luke kod Fontane

na predjelu Kolovare u Zadru. Istraživanja pod nazivom „Doživljaj u plavom“ obavljena su u sklopu obilježavanja Međunarodnog dana muzeja, koji je ovaj put imao moto „Baš ti na – iznenađenje“, a financiralo ih je Ministarstvo kulture. U ekipi su, osim voditelja dr. sc. Smiljana Gluščevića, sudjelovali i Dino Taras, apsolvent arheologije na Sveučilištu u Zadru, profesionalni ronilac instruktor, Zoran Stipanić iz tvrtke Zadar sub iz Zadra i ronilački instruktor Đani Iglić iz Zadra. Na kopnu su akciju pomagali Cvita Raspovič, prof., Duška Romanović, dipl. arheologinja i Marina Brkić, dipl. komunikologinja.

Samo istraživanje bilo je prilagođeno osnovnoj polaznoj ideji. U tom su se smislu u akciju na kopnu uključili ponajprije srednjoškolci, ali je bilo i odraslih ili onih najmlađih poput djece s poteškoćama u razvoju iz vrtića „Latica“, koji su na primjeren način upoznati s istraživanjima, ali i s opremom za rad. Posljednjeg dana istraživanja svi zainteresirani su uz instruktora mogli provjeriti kako to izgleda u moru. U provedbi akcije pomoć su pružili poduzeće Zadar sub, vatrogasna postrojba Zadar, poduzeće Maraska iz Zadra i Sveti Rok, također iz Zadra.
Riječ je o prostoru na kojemu se odvijala znatna aktivnost tijekom antike i srednjega vijeka. U svezi je to ponajprije s izvorom vode uz kojega je u antici nastalo svetište Apolona Likijskoga, dok je u srednjemu vijeku izvor bio važan zbog opskrbe brodova pitkom vodom. More uokolo Fontane vrlo je plitko. Na dosta dugom potezu od Fontane prema istoku, u obalnom se dijelu nalazi nasip od manjeg i većeg kamena, nakon kojega počinje čist pijesak. Pojedino je kamenje laporastog podrijetla, što i nije čudno ako se zna da je takvoga geološkog postanja i čitav taj dio, zaključno s Puntom Bajlo. S obzirom na dubinu crte na kojoj prestaje kamen, a počinje pijesak, u skladu s podacima o dizanju morske razine, moglo bi se zaključiti kako je riječ o nekadašnjoj obalnoj crti na kojoj je završavala obala, a počinjalo more. Tijekom obilaska prostora, prije postavljanja sondi na nekoliko se mjesta naišlo na manje skupine materijala izvađenog iz površinskih slojeva. Jedna od skupina, na dubini od 2,5 m, bila je spremljena u velikoj metalnoj bačvi, ali očito nikada nije odnesena. Zbog kratkoće vremena i specifičnih okolnosti, rad se obavljao samo u određenim potkvadrantima. Jednako je tako vađen i materijal koji se nalazio tik uz kvadrant A, jer su se njegovi dijelovi nalazili u istome. Ukupno su postavljene tri sonde (A, B i C), ali su odrađeni samo potkvadranti A1/1, A1/4, B1/1, B1/4 i C1/4. Položaj sondi, kao i nepravilna linija na kojoj kamen prelazi u pijesak, geodetski je snimljen.
Slojevi su bili relativno plitki, maksimalno 50 cm, ali su dali iznimnu količinu različitog materijala, bilo da je riječ o amforama, drugom keramičkom materijalu koji apsolutno prevladava ili o staklu koje se javlja u mnogo manjoj mjeri. Svakako valja naglasiti kako se u sondi B naišlo na nekoliko velikih kamenova čija je pozicija unutar sloja, dakle u pijesku, zasada nerazumljiva u cijelosti. Jesu li oni dio nekadašnjih lučkih instalacija ili su na to mjesto dospjeli iz nekih drugih razloga, bez dodatnih je istraživanja nemoguće utvrditi. Nađeno je dosta vrlo databilnog materijala, koji na osnovi preliminarnog uvida taj vrlo malen segment luke stavlja u razdoblje 1. i 2. st. To, međutim, nije u suglasju s prije desetak godina nađenim

Zračni snimak lokaliteta kod Fontane na predjelu Kolovare s položajem sondi

dijelom kalupa helenističkog kratera, čije datiranje seže u 2. ili 1. st. pr. Kr. Još uvijek nije jasno kako se tu uklapa slučajno nađen dio željeznog okova s usađenim drvom, koji je mogao biti dio nekog tipa pristanišnog uređaja (nije jasno antičkog ili srednjovjekovnog).
Istraživanja su, bez obzira na povod, odrađena prema svim metodološkim pravilima kakva se inače ponajviše uopće ne provode u podmorskim istraživanjima na Jadranu, osobito kada je riječ o lukama. Tako svaki izvađeni komad ima svoje x, y i z-koordinate. Takav način rada osigurava da se svaki pronađen predmet smjesti prostorno i u određeni sloj, omogućavajući na taj način stvaranje relativne i apsolutne

Slika grla amfore tipa Forlimpopoli (foto: S. Gluščević)

Pogled na dio potkvadranta s materijalom (foto: S. Gluščević)

kronologije. Položaj sondi, kao i nepravilna linija na kojoj kamen prelazi u pijesak, geodetski je snimljen. Prostor uokolo Fontane na zadarskom predjelu Kolovare svojim okruženjem (svetište, antičke i kasnoantičke nekropole, srednjovjekovne crkvice, lazaret i sl.) svakako zaslužuje mnogo veću pozornost, o čemu svjedoče i nalazi pronađeni ovim kratkim istraživanjem

Literatura

Brusić 1996 Z. Brusić, Podmorska arheološka istraživanja na prostoru kod „Fontane“ u zadarskom predjelu Kolovare, Obavijesti HAD, 2/1996, Zagreb, 1996: 28 – 29.
Brusić 1995 Z. Brusić, Nove spoznaje o prostoru oko Fontane u zadarskom predjelu Kolovare, Petriciolijev zbornik, I, PPUD, 35, Split, 1995: 53 – 65.

dr. sc. Smiljan Gluščević

Summary

During May 2007 the Marine Archaeology Department of the Archaeological Museum in Zadar undertook a short marine archaeology investigation into part of the ancient port by Fontana, in the Kolovare area in Zadar. This is a space in which a lot of activity went on during Antiquity and the Middle Ages; it was connected with the spring alongside which during antiquity the shrine of Lycian Apollo was created, while in the Middle Ages the spring was important for supplying ships with potable water.
The sea around Fontana is very shallow. On a fairly long stretch from Fontana eastwards in the coastal part there is a sea wall of small and large stones, after which pure sand begins. Because of the depth of the line on which the stone stops and the sand starts, in line with data about the rise in sea level, it could be concluded that this is the one-time line of the coast, on which the waterfront stopped and the sea began.
Three test digs were established in all, but only some of the sub-quadrants were worked (A1/1, A1/4, B1/1, B1/4, C/4). The strata were quite shallow, a maximum of 50 cm, but they provided an exceptional amount of different materials (amphorae, fragments of some other pot material and to a lesser extent glass). Test pit B contained several large stones, the position of which in the stratum is not clear. Whether they were part of the one-time harbour facilities or whether they came here for some other reasons cannot be answered without additional research.
The material found dates this very small fragment of the port to the 1st and 2nd century. It also should be said that in the site some ten years ago part of a mould of a Hellenistic crater was found, dated to the 2nd or 1st century BC. The space around Fontana in the Kolovare area of Zadar with its surrounds (shrine, Antique and Late Antique necropolis, medieval chapel, a lazaret and so on) certain deserves much more attention, as witnessed to by the finds discovered in this short investigation.

Redni broj: 190
Lokalitet: Zadar – Sv. Dominik
Naselje: –
Grad/općina: Zadar
Pravni status: Z-743
Razdoblje; A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 2. siječnja do 29. lipnja 2007. trajala su zaštitna arheološka istraživanja u dijelu sklopa nekadašnjeg samostana sv. Dominika u Zadru. Stručni voditelj bio je Radomir Jurić, muzejski savjetnik u Arheološkom muzeju u Zadru, a sudjelovali su i Ivana Mazić, dipl. arh., Ana Jordan, dipl. arh. i Jelena Vekić, dipl. arh., vanjske suradnice Muzeja, te Ivan Čondić, dokumentarist, Franjo Nedved, viši muzejski fotograf, djelatnici Arheološkoga muzeja, kao i Vesna Žarak, studentica arheologije na Odjelu za arheologiju Sveučilišta u Zadru. To je dio prostora između nove zgrade Kazališta lutaka i crkve sv. Dominika (k.č. 10.566/1, 10.569). Istraživanja je financijski potpomoglo Kazalište lutaka iz Zadra.

Istraživanja su započela poradi uređenja okoliša zgrade Kazališta lutaka, koji prethodnim istraživačkim radovima nije bio obuhvaćen. Naime, 1986. istražen je cijeli prostor na kojem se sada nalazi zgrada kazališta. Tri godine nakon toga radilo se na trgu ispred pročelja crkve i u dijelu klaustra, a 2001. i 2003. u zapadnom krilu samostana. Poradi uređenja okoliša teren se spušta do 80 cm i tada se ulazi u arheološki sloj, stoga su istraživanja bila neophodna, o čemu je na vrijeme postignut dogovor između Konzervatorskog odjela Zadar, Kazališta lutaka, Arheološkoga muzeja i izvođača radova na objektu. Poznato je da su neki dijelovi samostana izgrađeni u 13. st., te da je samostan naknadno nadograđivan i temeljito preuređivan (Bianchi 1877-1879; Klaić, Petricioli 1976; Krasić 1996; Raukar, Petricioli, Švelec, Peričić 1987). Crkva je nastala na starijem sakralnom objektu, koji je bio posvećen sv. Platonu. Ovim je radovima istražena površina veća od 300 m². U jugozapadnom dijelu iskop je spušten na više od 4 m dubine. Na toj dubini došlo se do podzemne vode. Jedan dio slojeva uz crkvu bio je poremećen bombardiranjima tijekom Drugog svjetskog rata, kada je crkva djelomice porušena. Pronađeni su arheološki ostaci od rimskog doba do novog vijeka.

Samostan sv. Dominika na planu grada Zadra

Graditeljski ostaci odnose se na objekte koji su prethodili izgradnji samostana, objekte koji su u svezi s raznim fazama izgradnje samostana i na objekte nakon ukinuća samostana početkom francuske uprave u Dalmaciji i tijekom talijanske okupacije Zadra, kada je tu bio vojni objekt. Iako su očekivani nalazi zidanih grobnica, njihov broj je iznenađujuć. Izgradnjom tih grobnica u novom vijeku uništeni su stariji kulturni slojevi. U cijelosti je

Zadar – Sv. Dominik, prostor između nove zgrade Kazališta lutaka i južnog zida crkve sv. Dominika (foto: I. Čondić)

Zadar – Sv. Dominik, zidana grobnica (foto: F. Nedved)

istraženo 17 zidanih grobnica s višekratnim ukopima i 23 ukopa u običnu zemlju. Nađena je i izrazito velika količina dislociranih ljudskih kostiju. U grobovima je pronađen nakit (više jednostavnih i nekoliko luksuznih prstenova), svetačke medalje, križevi, krunice, dijelovi odjeće i obuće (brončane kopče za odjeću, predice, puceta, praporci), novci i igle. U nekoliko grobova bili su i ostaci drvenih ljesova. Sličan novovjek materijal pronađen je i izvan grobnih cjelina.

U svim istraživanim kvadrantima pronađena je velika količina pokretne arheološke građe, najvećim dijelom keramike od rimskog doba do ranoga novog vijeka, kao i dijelovi staklenih posuda, novci, čavli, freske i životinjske kosti. Pronađeno je više kamenih profiliranih ulomaka, nekoliko ulomaka stupova, veći ulomak nadgrobne ploče s natpisom i prikazom lava sa samog konca 18. st. Zanimljiv je manji ulomak crkvenog namještaja ukrašen motivom troprute pletenice (rani srednji vijek), uzidan u mlađi zid koji je vjerojatno dio klaustra dominikanskog samostana. Zanimljivo je da je taj ukras izveden na bočnoj strani kamenog ulomka na kojem se nalazi rimski natpis. Svakako se značenjem izdvajaju ostaci rimskoga podnog mozaika (1. st.), kojemu istražene dimenzije iznose 1,65x2,55 m. Na dio toga mozaika u novom vijeku nalegla je zidana grobnica. Zanimljivo je da je graditelj te grobnice poštivao, recimo tako, nalaz mozaika. Nije ga uništavao, nego iskoristio kao pod navedene grobnice. Tijekom istraživanja grobnica je skinuta, a mozaik istražen do bočnog zida crkve sv. Dominika, koji je nalegao na taj mozaik (graditelji tog dijela crkve također nisu uništili sada ponovno otkriven mozaik). Sa sigurnošću se može pretpostaviti da će mozaik biti nađen i u unutrašnjem dijelu crkve. Namjera je u cijelosti istražiti crkvu sv. Dominika, za što je potrebno osigurati odgovarajuća sredstva. Mozaik je pripadao hodniku jedne rimske građevine. Vanjska rubna vrpca (sačuvana oko 50 cm širine) izrađena je od bijelih, a unutrašnja, široka 3 cm, od crnih kockica. Unutar okvira ponavlja se šesterostrani oblik (pčelinje saće). Nakon čišćenja i dokumentacije mozaik je, zahvaljujući razumijevanju uprave Kazališta lutaka, u pronađenu stanju konzervirao M. Garčević iz Zagreba. Svi su istraženi dijelovi graditeljskih objekata i mozaik zatrpani. Tijekom radova ostvarena je izvrsna suradnja uprave Kazališta lutaka, Konzervatorskoga odjela, Arheološkoga muzeja i izvođača radova na objektu.

Literatura

Bianchi 1877-1879 C. F. Bianchi, Zara cristiana, I-II, Zadar, 1877-1879.

Klaić, Petricioli 1976 N. Klaić, I. Petricioli, Zadar u srednjem vijeku, Zadar, 1976.

Krasić 1996 S. Krasić, generalno učilište dominikanskog reda u Zadru ili Universitatis Jadertina 1396-1807, Zadar, 1996.

Raukar, Petricioli, Švelec, Peričić 1987 T. Raukar, I. Pe-tricioli, F. Švelec, Š. Peričić, Zadar pod mletačkom upravom, Zadar, 1987.

Radomir Jurić

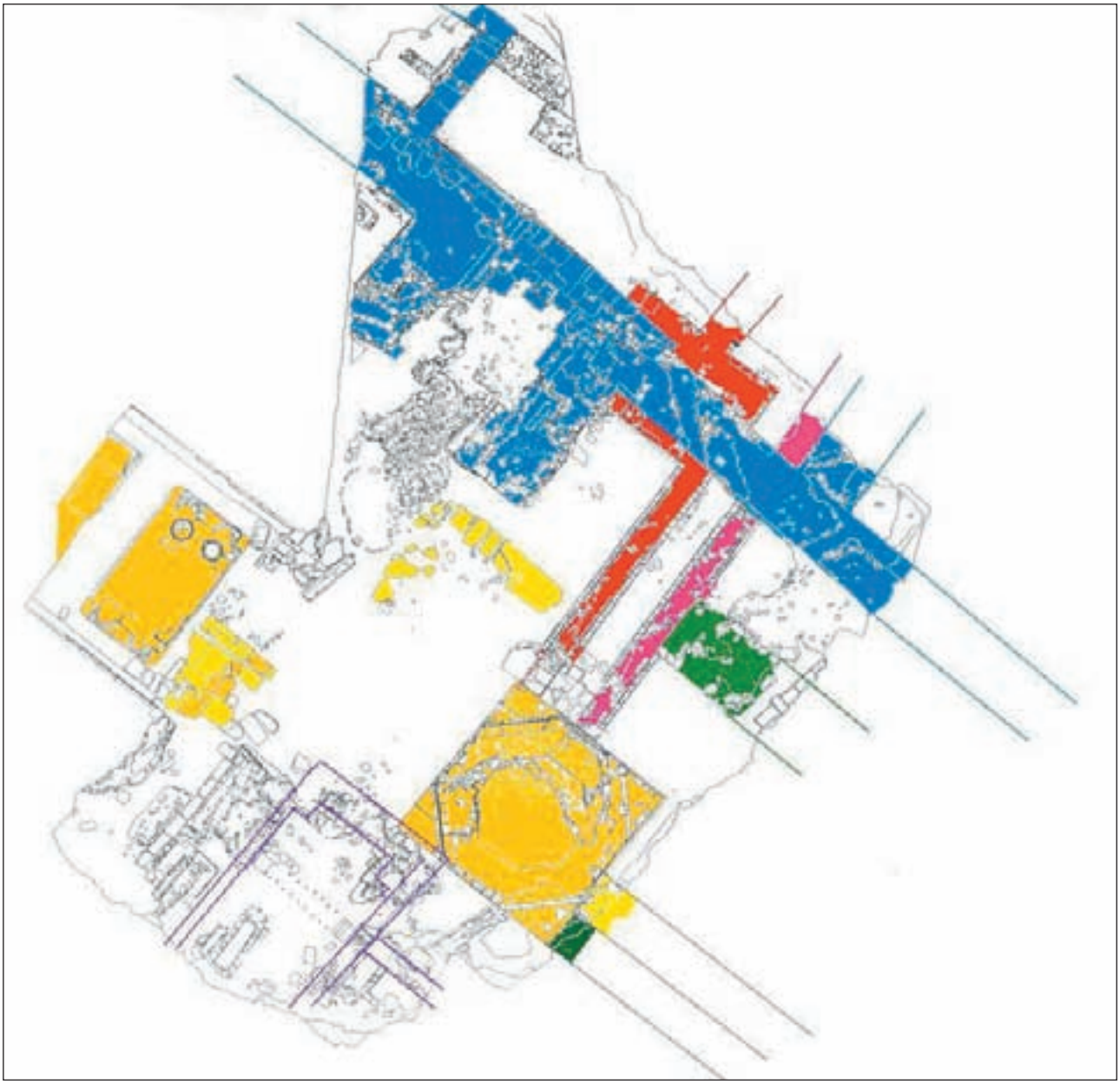
Summary

From January 2 to June 29 2007, rescue archaeological investigations were carried out into part of the one-time monastery of St Dominic in Zadar. This is part of the space between the new building of the theatre and St Dominic's Church, which was not covered by previous excavation campaigns. The research was addressed for the sake of landscaping the surroundings of the building of the Puppet Theatre. It is known that some parts of the monastery were built in the 13th century, and that it was extended and thoroughly remodelled. It was created on an older religious structure, dedicated to St Plato. Archaeological remains from the Roman period down to the modern period were found. Structural remains related to features that preceded the development of the monastery and to features that were connected with various phases of the building of the monastery, and to buildings after it was dissolved during the French rule and during the Italian occupation of Zadar, when it was a military facility. A total of 17 built graves with multiple inhumations and 23 inhumations in ordinary earth were investigated. Jewellery, medals of saints, crosses, rosaries, buckles, buttons, streamers, coins, needles and so on. Similar modern materials were found in the strata

outside the graves. In all the quadrants explored, a large amount of moveable archaeological material has been found, mostly bits of ceramics from the Roman period to the early modern period, as well as parts of glass vessels, nails, frescoes, animal bones and so on. A number of stone fragments with mouldings from the Roman period to the modern period were found. Its important distinguishes the find of a Roman black and white floor mosaic (1st century) the investigated dimensions of which come to 1.65x2.55 m. The mosaic belonged to the corridor of a Roman building. After the investigations according to the instructions of Zadar conservators the eastern part was filled in, and the surrounds of the building of the Puppet Theatre was properly landscaped.

Redni broj: 191
Lokalitet: Zadar – Trg Petra Zoranića
Naselje: Zadar
Grad/općina: Zadar
Pravni status: Z-3409 (kulturno-povijesna cjelina grada)
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zbog izgradnje kolektora u Zadru, koji se proteže od Puta Murvice preko Zrinsko-frankopanske ulice te uz bivšu Tehničku školu preko Trga Petra Zoranića do kraja Medulićeve ulice, obavljeni su arheološki nadzor i zaštitna arheološka istraživanja. Zaštitna arheološka istraživanja provedena su i na Trgu Petra Zoranića, posebno zbog

Plan lokaliteta s prikazom faza gradnje: žuta – rano 1. st.; tamno žuta – kasno 1. st.; lila – 4. st.; crvena – 5. st.; zelena – kraj 6. st.; ljubičasta – Sv. Petar 9. – 11. st.; plava – 12. – 13. st.

Panoramski snimak lokaliteta (foto: I. Fadić)

toga što je u izvedbenom projektu trasa gravitacijskog kolektora bila planirana na poziciji gdje su se očekivali važniji arheološki nalazi. Takva očekivanja bila su predvidiva jer je već 1908. godine J. Bersa na tome mjestu obavljao sondažna arheološka istraživanja, čije je rezultate objavio 1910. godine (Bersa 1910). Zaštitna arheološka istraživanja na Trgu Petra Zoranića organizirana su u dvjema kampanjama (tijekom 2006. i od ožujka do srpnja 2007. godine). U prvoj arheološkoj kampanji obavljena je glavnina zahvata, a druga kampanja obavljena je nakon premještanja podzemnih instalacija optičkih kablova koji su bili položeni preko oktogonalne kule i kasnoantičkih zidova s južne strane otkopa, i nakon uređenja komunikacije u smjeru Providurove palače.

Novim zaštitnim arheološkim istraživanjima revidirana su istraživanja s početka 20. st., čime se došlo do nekih novih spoznaja o urbanizmu grada. Novim zahvatom ponovno su otkrivena srednjovjekovna gradska vrata, dio plašta srednjovjekovnog bedema, dio crkve sv. Petra, te ranocarski bedem i monumentalna antička gradska vrata (tipa slavoluka) s bočnom oktogonalnom kulom, koja su naknadno (krajem 1. ili početkom 2. st.) interpolirana u plašt ranocarskog bedema (o tom dijelu fortifikacija: Brunelli 1904; Suić 1976; Suić 1976; Suić 1981).

U odnosu na dosadašnje spoznaje s početka 20. st., najnovija zaštitna arheološka istraživanja pružila su cijeli niz novih i potpunijih spoznaja i tumačenja. Od antičkih gradskih vrata, koja su bila izgrađena u obliku monumentalna slavoluka s trima propustima načinjenima od četiriju pravokutnih baza, sačuvan je južni stilobat oktogona. Na tima bočnim kvadratičnim postoljima bile su podignute osmerokutne kule. Lijeva bočna kula iznimno je dobro očuvana, gotovo do današnje hodne razine. Pravokutna baza do lijevog oktogona u potpunosti je uništena (vidljivi su samo obrisi), najvjerojatnije zbog srednjovjekovnih izmjena u pravcu glavne gradske komunikacije (pravac antičkog dekumana). Odnosno, s obzirom na to da je i dalje zadržan pravac antičkog dekumana i u vrijeme izgradnje srednjovjekovnih gradskih vrata, lijeva baza središnjeg prolaza antičkih vrata, prema svemu sudeći, planski je uklonjena. Međutim, sačuvan je dio izvorne antičke razine iz ranocarskog razdoblja (car August – 27. g. pr. Kr. do 14. g.), kao i niveleta iz vremena gradnje monumentalnih vrata. Na starijem horizontu, uz djelomice sačuvan pločnik, otkriven je kameni prag gradskih vrata koji je istodoban s gradskim bedemom iz vremena cara Augusta. Razina srednjovjekovnoga gradskog ulaza (13. st.) gotovo u potpunosti odgovara liniji baze antičkih vrata monumentalna slavoluka.

Na prostoru zapadno od srednjovjekovnog bedema (moguće s kraja 11. ili iz 12. st.), u prvoj fazi istraživanja utvrđen je prvi snažan poprečni zid povezan s bazom oktogona i srednjovjekovnim bedemom, što upućuje na neku vrstu vanjskog propugnakula iz vremena kasne antike. Kasnoantički zid, vidljiv ispred Dječjeg dispanzera i u temeljima kuće nasuprot Kapetanove kule, na tome mjestu nije potvrđen, jer je najvjerojatnije dolazio do kasnoantičkog propugnakula.

Srednjovjekovni bedem u prvoj je fazi otkriven samo u malim segmentima s obiju strana srednjovjekovnih gradskih vrata (o novijim istraživanjima srednjovjekovnih fortifikacija Zadra: Petricioli 1965). Njegova širina odgovara izvornoj širini vidljivog dijela bedema uz Kapetanovu kulu, međutim, s unutrašnje strane on je naslonjen na kasnoantički zid propugnakula koji je prepun antičkih spolija koji najvjerojatnije potječu s monumentalnog slavoluka antičkog ulaza.

Gradska vrata iz 13. st. na zavidnom su stupnju očuvanosti i kvaliteti izrade. Utvrđeno je veoma dobro utemeljenje s vanjske strane ulaza, gdje je i pronađen sekundarno ugrađen epigrafski dio rimske nadgrobne stele. Na tom dijelu gradskih vrata dokumentirano je i naknadno vađenje velikih kamenih ploča s popločanja ulaza. Uz spomenuto, s obzirom na stanje očuvanosti, moguće je iščitati da su spomenuta vrata iz 13. st. naknadno interpolirana u stariji gradski bedem. Na tome gradskom ulazu dokumentiran je i kanal za otpadne vode. U nešto nižem sloju (desno od srednjovjekovnog ulaza) utvrđeni su građevinski elementi antičke suburbane arhitekture.

Kod antičke oktogonalne kule, koja je flankirala gradski ulaz s lijeve strane, prema Providurovoj palači otkriveni su ostaci srednjovjekovne crkve sv. Petra. Gabariti crkve su čitljivi, ali je sačuvana arhitektura u iznimno lošem stanju. Naime, brojne infrastrukturne intervencije koje su se događale od 18. st. do danas (fekalni kanali, austrijski vodovod, suvremeni vodovod, elektrovodovi i optički kablovi) znatno su uništili arhitekturu crkve, posebno njezin apsidalni dio. U crkvi i oko nje utvrđeni su srednjovjekovni inhumirani ukopi, što je novost u odnosu na dosadašnje spoznaje s početka 20. st. Također je iznenađujuće da je pozicija crkve sv. Petra uza zapadnu stranu baze lijevog oktogona bila posve nepredvidiva u odnosu na do sada baštinjene spoznaje. Naime, prema tlocrtnoj situaciji koju donosi J. Bersa, crkva sv. Petra trebala je biti smještena znatno dalje od antičkog ulaza, odnosno bliže Providurovoj palači. Neovisno o tome, nema nikakve dvojbe je li zaista riječ o spomenutoj crkvi, jer gabariti otkrivenog objekta odgovaraju Bersinu tlocrtu. Do zabune u lociranju objekta moglo je doći zbog toga što je J. Bersa istraživao sondažno, a moguće da je sam tlocrt i položaj crkve naslijedio od nekog prethodnika (možda od Smirića, kojeg i citira u svom radu). Dakle, u drugoj arheološkoj kampanji u potpunosti su otkriveni gabariti stilobata lijeve oktogonalne kule, gotovo u cjelosti u izvornoj visini. Baza oktogonalne kule oštećena je u južnom dijelu, jer su preko nje bile ukopane instalacije optičkih kabela.

S južne strane stilobata otkriven je dio ranocarskog bedema koji u potpunosti, prema pravcu i širini, odgovara poznatom dijelu bedema kod Dječjeg dispanzera. Od lijeve oktogonalne kule prema srednjovjekovnom bedemu otkrivena su dva paralelna zida koja se protežu izvan srednjovjekovnog bedema. Točnije, sjeverni zid, koji se uz srednjovjekovni zid lomi pod pravim kutom, interpoliran je u strukturu srednjovjekovnog bedema. Drugi, južni zid, premošten je srednjovjekovnim bedemom, a u gornjim dijelovima ovaj ga je uništio. Naime, dva paralelna zida činila su u 4. ili 5. st. vanjski propugnakul monumentalnim antičkim vratima. Južni zid nastao je nešto prije, najvjerojatnije tijekom 4. st. Drugi, sjeverni zid, s nešto višom temeljnom stopom, u nemarnijoj tehnici uslojavanja klesanaca i sa znatnom količinom ranoantičkih spolija (posebno u dijelu do srednjovjekovnog bedema), najvjerojatnije je izgrađen u 5. st. Prema svemu sudeći, spoliji su pripadali monumentalnom antičkom gradskom ulazu koji je koncem 4. i u 5. st. bio prilično devastiran. Novim pravcima spomenutih zidova načinjen je vanjski propugnakul slabo štićenih dekorativnih vrata. Takav propugnakul u svojim gabaritima bio je izvan mlađih srednjovjekovnih vrata.

U drugoj je arheološkoj kampanji također utvrđeno da je nakon spomenutog propugnakula, odnosno nakon paralelnih zidova, u 6. st. izgrađen kasnoantički bedem čiji su ostaci vidljivi između ranocarskog i srednjovjekovnog bedema kod Dječjeg dispanzera. U zoni istraživanja taj kasnoantički zid potvrđen je u istom pravcu, a naslanja se na južni zid propugnakula. Kasnoantičko ojačanje utvrđeno je i s južne strane ranocarskog bedema, uz stilobat oktogonalne kule antičkog ulaza (vidi plan lokaliteta s prikazom faza gradnje: zeleno). Na prostoru između srednjovjekovnog i ranocarskog ulaza otkriveno je popločenje od velikih blokova (vjerojatno iz 1. faze antičkih bedema). Najlogičnije je taj segment masivnijih kamenih ploča protumačiti kao dio popločene podnice izvan antičkog ulaza u grad (vidi plan lokaliteta s prikazom faza gradnje: svijetlo žuto).

Što se tiče crkve sv. Petra, ni u drugoj arheološkoj kampanji nije se došlo do novih spoznaja. S obzirom na ukupno 13 srednjovjekovnih grobova koji su otkriveni u unutrašnjosti crkve i u sjevernom aneksu te na osnovi već do tada poznatih elemenata (gabariti crkve, upisana apsida...), sigurno je da je spomenuta crkva ubicirana u pomaku u odnosu na tlocrt koji donosi J. Bersa (vidi plan lokaliteta s prikazom faza gradnje: ljubičasto).

Gradska vrata iz 13. st. (foto: I. Fadić)

Literatura

Bersa 1910 J. Bersa, Ausgrabungen auf dem Campo Colonna zu Zara, Jahrbuch für Altertumskunde, IV, 1910: 194 i dalje.
Brunelli 1904 V. Brunelli, Opera fortificatorie di Zara, Rivista dalmatica, III, 5, 1904: 215 i dalje.
Petricioli 1965 I. Petricioli, Novi rezultati u istraživanju zadarskih srednjovjekovnih fortifikacija, Diadora, 3, Zadar, 1965: 169 – 203.
Suić 1976 M. Suić, Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb, 1976: 121, 124, 125.
Suić 1976 M. Suić, Obrambeni sustav i prospekt antičkoga Zadra s kopnene strane, Radovi FFZ, Zadar, 14-15, Zadar, 1976.
Suić 1981 M. Suić, Zadar u starom vijeku, Zadar 1981: 188 – 190.

dr. sc. Ivo Fadić

Summary

Because of the laying of a sewage collector in Zadar during 2006 and 2007 rescue archaeological investigations on Trg Petra Zoranića were carried out, rather considerable archaeological finds being expected. A review of the investigation of the early 20th century was made with the new rescue excavations, and several new understandings of the urban design of the city were acquired. The new operation revealed once more the medieval city gate, part of the curtain of the medieval defensive walls, part of the Church of St Peter, and the early Imperial curtain wall and monumental Antique city gate (of the arch of triumph kind), with a lateral octagonal tower, which were interpolated into the curtain of the early Imperial walls.

Redni broj: 192
Lokalitet: Zadar – Ulica Ruđera Boškovića
Naselje: –
Grad/općina: Zadar
Pravni status: Z-3409 (kulturno-povijesna cjelina grada)
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 11. siječnja do 15. veljače 2007. provedeni su stručni nadzor i zaštitna arheološka istraživanja uzduž cijelog iskopa kanala za sustav odvodnje i drugih radova (primjerice tijekom postavljanja novih vodovodnih cijevi i telefonskih kabela, ugradnje novih slivnika) u Ulici Ruđera Boškovića u Zadru, tj. na potezu od kraja Medulićeve ulice do Obale kalja Petra Krešimira IV. Istražena je površina od 161 m². Stručni voditelj bio je Radomir Jurić, muzejski savjetnik u Arheološkom muzeju u Zadru, a sudjelovali su i Jelena Vekić, dipl. arh., Ivana Mazić, dipl. arh. i Ana Jordan, dipl. arh., vanjske suradnice muzeja, Vesna Žarak, studentica arheologije na Odjelu za arheologiju Sveučilišta u Zadru te Ivan Čondić, dokumentarist i Franjo Nedved, viši fotograf, djelatnici Arheološkoga muzeja. Istraživanja su se provodila uz potporu Grada Zadra.

Zadar – Ulica Ruđera Boškovića na planu grada Zadra

Istražena su mjesta gdje se naišlo na arheološke, napose graditeljske, ostatke. Radovi su najduže trajali na raskrižju prema Poljani Pavla Pavlovića (od zgrade Državnog arhiva prema Kovačkoj ulici), gdje su pronađeni, kako je i očekivano, ostaci nekadašnje crkve sv. Silvestra (13. st.), kasnije crkve sv. Ivana (Klaić, Petricioli 1976). Za njen se položaj znalo (Petricioli 1958; Petricioli 1965), ali

Zadar – Ulica Ruđera Boškovića, ostaci crkve sv. Silvestra (sv. Ivana) (foto: I. Čondić)

Zadar – Ulica Ruđera Boškovića, ruševni ostaci crkve sv. Silvestra (sv. Ivana) (foto: F. Nedved)

se nikada nije istraživalo. Sada se pružila prilika da se barem u širini današnje ulice istraže njeni ostaci (istražena je površina od 80 m²). Otkriveni su ostaci dijela sjevernog i južnog zida crkve. U istočnom dijelu iskopa, prema zgradi Državnog arhiva, istraženo je više zidanih grobnica s mnoštvom kostiju pokojnika. Nađeno je više križeva (različitih veličina), krunica, medaljica, omega kopči (više od 100 kom.), novčića i igala (od 17. do 19. st.). Zanimljiv je i nalaz rimskog brončanog novca koji je u naknadnoj uporabi služio kao privjesak (probušen je). Navedena crkva je od 1541. pripadala samostanu franjevaca trećoredaca. Oni su usporedo s crkvom izgradili samostan (od 1541. do 1545.). Poslije je bilo niz prigradnji i uređenja crkve, napose tijekom 17. st. i početkom 18. st. U njoj su se nalazile bogato izrađene štukature (Raukar, Petricioli, Švelec, Peričić 1987), koje je izradio Švicarac Clemente Somazzi (1793.). Međutim, samostan je na početku francuske okupacije ukinut, a franjevci trećoredci preselili su se u obližnji prostor s crkvom sv. Mihovila, gdje se i danas nalazi sjedište toga samostana. Do 1844. crkva je bila u dobrom stanju (vel. 26x10 m, Bianchi 1877-1879), ali je tada porušena, a na jednom njenom dijelu započela je izgradnja velikog vojnog objekta – austrijske vojarne (današnja zgrada Državnog arhiva i Znanstvene knjižnice). Bila je to prava šteta, jer su tada stradale i iznimno vrijedne štukature. Prostor samostana istražen je od 1991. do 1996. (sa stankama tijekom Domovinskog rata), a njegovi su ostaci iznimno lijepo ugrađeni u novu zgradu, dok je crkva sv. Ivana Krstitelja (prije sv. Silvestra) ostala pod zemljom do ovogodišnjih zaštitnih istraživanja. Budućim arheološkim istraživanjima na Poljani Pavla Pavlovića zasigurno će biti pronađeno pročelje crkve sv. Silvestra (sv. Ivana), dok je njeno svetište uništeno izgradnjom spomenute vojarne. Petnaestak metara južno od crkve pronađena je velika količina ljudskih kostiju, koje su vjerojatno na taj položaj premještene prilikom čišćenja crkve sv. Ivana u 19. st.

Na trasi iskopa pronađeni su građevinski ostaci od rimskog doba do 19. st. (ostaci kuća i bedema iz ranog i kasnog srednjeg vijeka te renesanse). Nađeno je dosta ostataka rimske materijalne kulture (keramika, staklo, metal), kao i one iz srednjeg vijeka, napose iz kasnog srednjeg vijeka i renesanse. Valja istaknuti nalaz jedne gotovo cijele keramičke posude, u kojoj su pronađene kosti jedne ptice, te jedne cjelovite metalne posude kojoj je dno ukrašeno križem iz vremena kasne antike. Posuda se sada konzervira u Konzervatorskoj radionici Arheološkoga muzeja u Zadru, gdje se konzerviraju i drugi metalni predmeti, napose brojni križevi i medalje, koji su pronađeni u crkvi sv. Ivana.

Istraživanja su dala doprinos boljem poznavanju prošlosti tog dijela grada, a treba napomenuti da u Ulici R. Boškovića istraživanja nikada nije ni bilo. Istraženi su dijelovi ulice zatrpani, nakon čega je ulica u cijelosti asfaltirana.

Literatura

Bianchi 1877-1879 C. F. Bianchi, Zara cristiana I-II, Zadar, 1877.-1879.

Klaić, Petricioli 1976 N. Klaić, I. Petricioli, Zadar u srednjem vijeku, Zadar, 1976.

Petricioli 1976 I. Petricioli, Maketa Zadra u Pomorskom muzeju Venecije, Zbornik Instituta za historijske nauke, knj. II, Zadar, 1958.

Petricioli 1965 I. Petricioli, Lik Zadra u srednjem vijeku, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 11-12, Zadar, 1965.

Raukar, Petricioli, Švelec, Peričić 1987 T. Raukar, I. Petricioli, F. Švelec, Š. Peričić, Zadar pod mletačkom upravom, Zadar, 1987.

Radomir Jurić

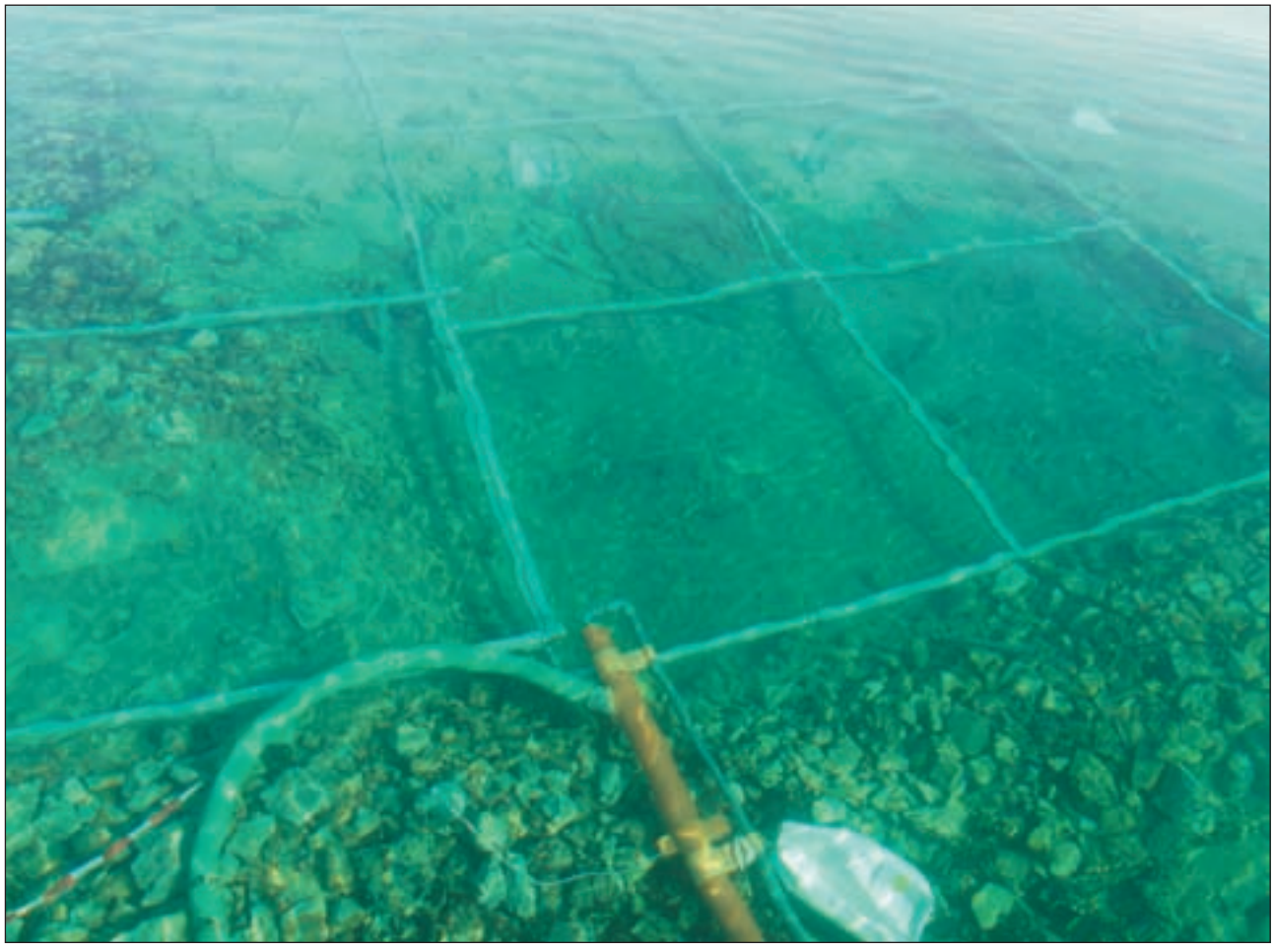
Summary

During January and February 2007 expert monitoring and rescue archaeological investigations were carried out along the excavations for the channel for the drainage system and other needs in Ulica Ruđera Boškovića. In places where archaeological finds were discovered, archaeological investigations were conducted. Most work was done on the crossroads towards Poljana Pavla Pavlovića where as was expected remains of the former Church of St Sylvester (13th century), later Church of St John, were found. From the year 1541 the church belonged to the third order Franciscans. It was knocked down in the first half of the 19th century for the construction of a military structure (today it is the building of the State Archives and the Science Library), Remains of part of the northern and the southern wall of the church were found. In the eastern part of the excavation several walled tombs were investigated. A number of crosses, rosaries, medals, buckles, needles and similar things (17th to 19th century) were found. Along the line of the excavation structural remains from the Roman period to the 19th century were found (remains of houses, city walls of the early and late Middle Ages and the Renaissance). Plenty of remains of Roman material culture (ceramic, glass, metal) were found, as well as some from the Middle Ages, particularly the late Middle Ages and the Renaissance. Through these investigations we contributed to a better understanding of this part of the city, for previously there had been no investigations in this street. After the investigation, the road was filled in and put completely in order.

Redni broj: 193
Lokalitet: Zaton – rt Kremenjača
Naselje: Zaton
Grad/općina: Zaton
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: podmorsko istraživanje

Sredstvima Ministarstva kulture, a manjim dijelom i sredstvima Turističkog naselja Zatona i Turističke zajednice mjesta Zatona, Odjel za podmorsku arheologiju Arheološkog muzeja u Zadru, od 1. do 17. rujna 2007. nastavio je podmorska arheološka istraživanja na dijelu antičke luke u Zatonu kod Zadra.

U istraživanju su, osim Smiljana Glušćevića – voditelja radova, sudjelovali Tea Katunarić, dipl. arheologinja sa Sveučilišta u Splitu, Dino Taras, apsolvent arheologije na Sveučilištu u Zadru, Dušanka Romanović, dipl. arheologinja, Zoran Stipanić, ronilački instruktor i vlasnik tvrtke „ZadarSub“, uz pomoć čijeg su broda i obavljena istraživanja, dr. sc. Renata Šoštarić s Botaničkog zavoda PMF-a Sveučilišta u Zagrebu, Mirna Krajačić, apsolventica biologije s PMF-a Sveučilišta u Zagrebu. Kao gosti istraživanja pridružili su se dr. sc. Andrzej Pydyn (Sveučilište „Nikola Kopernik“ iz Toruna u Poljskoj) i dr. sc. Ronald Bockius (Hauptkonservator Leiter Forschber. Antike Schiffahrt iz Römisch-Germanisches Zentralmuseuma u Mainzu), s kojim je dogovorena preliminarna suradnja, najprije u vidu analize manjih, ali vrlo važnih segmenata nalaza, dok će se o proširenju suradnje dogovarati u budućnosti. U smislu obrade pojedinih segmenata materijala sudjelovali su prof. dr. Josip Velić i prof. dr. Ivo Velić, geolozi s Rudarsko-naftno-geološkog fakulteta i Instituta za geologiju Sveučilišta u Zagrebu, koji će obraditi pojedine vrste domaćeg i uvoznog kamena nađenog u zatonskoj luci. Valja naglasiti kako je u smislu obrade dosadašnjih nalaza tijekom pet dana u svibnju, u Arheološkom muzeju u Zadru boravila i radila dr. sc. Antoinette Rast-Eicher iz tvrtke Archeotex-Büro für archäologische Textilien iz Švicarske. U smislu izrade dodatne dokumentacije u dvama je navratima snimanje podvodnom kamerom obavila gđa Katarina Jelić iz kluba Albamaris iz Biograda.
Ovogodišnji su radovi nastavak radova iz 2005. i 2006., kada je istraživan treći liburnski brod – *serilia*. Prilikom traženja sredstava, imalo se u vidu vađenje ostataka broda i početak konzervacije. To je, međutim, bilo povezano s dobivanjem sredstava za grijače u bazenu za konzervaciju, čime bi bilo moguće započeti konzervaciju druge *serilie*, izvađene još 1987. te bi se tako oslobodio bazen za desali-

Pogled na kvadrante u moru (foto: S. Gluščević)

nizaciju trećeg broda. Kako do toga nije došlo, radovi su organizirani u tri smjera: nastavak istraživanja slojeva u luci, nastavak probijanja i istraživanja lukobrana i nastavak istraživanja i dokumentacije ostataka broda.
Istraživanje u slojevima obavljano je kao i dosad unutar kvadratne mreže (dimenzija 2,5x2,5 m i potkvadranti dimenzija 1,25x1,25 m), u Kv. B1/3 i B1/4, kao i u cjelokupnom Kv. C1/1-4. U kvadrantu B1/3 istraženi su slojevi 4-7, dok su u Kv. B1/4 do kraja istraženi slojevi 6 i 7. Istraživanje je bilo vrlo izdašno različitim nalazima, a svaki predmet nađen unutar njih već uobičajeno ima svoje x, y i z mjere (uzimane od linija granica pojedinih potkvadranata). To će prilikom konačne obrade biti vrlo važno, osobito u kronološkom smislu, ali i radi stvaranja djelomične slike distribucije pojedinih vrsta nalaza unutar jednog segmenta luke. Valja naglasiti kako je to jedini primjer tako detaljne dokumentacije nalaza tijekom pola stoljeća hidroarheologije u cjelokupnom jadranskom podmorju. Ove su godine samo u nekoliko slučajeva izolirane životinjske kosti, ljušture školjaka i ostaci pršljenova riba, koje će biti analizirane. Kao i dosada, najveća je pozornost bila posvećena arheobotaničkoj analizi biljnih ostataka, pa su iz slojeva luke ponovno uzimani uzorci koji su preliminarno obrađivani već na terenu. Svi ti nalazi omogućit će rekonstrukciju dijela prehrane antičkih mornara koji su boravili u toj luci, a što je dijelom već objavljeno u br. 1/2005 časopisa *Archaologia Maritima Mediteranea* koji izlazi u Rimu. Unutar kvadranata nađeni su brojni ulomci keramičkog materijala, ali i nešto stakla, kosti i drva. Sav taj materijal govori o vremenu nastanka luke sredinom 1. st., dok se njezin kraj može datirati najvjerojatnije u početak ili prvu polovinu 4. st. Do kraja su istražena oba spomenuta potkvadranta, gdje se na dubini od oko 70-75 cm došlo do sterilnog sloja koji se sastoji od sipkog pijeska, odnosno mulja.
Drugi je dio poslova bio usmjeren na rad u Kv. C (riječ je o kvadrantu prethodne godine označenom kao Kv. A0). Njime su radovi pokušani biti usmjereni prema probijanju danas poznatog lukobrana, ne bi li se saznao njegov originalan izgled. Teško je vjerovati da je lukobran originalno rađen od „nabacanog kamena“, kako se nerijetko navodilo u prethodnim obradama. Razumljivo je da se i tu radilo unutar potkvadranata, ali u različitim slojevima. Naime, čitav je kvadrant C bio prepun pretežito ovećeg kamenja koje je padalo s lukobrana tijekom njegova urušavanja. Na taj je način dio materijala dospio ispod kamena, stvarajući tako preciznu stratigrafsku sliku. Riječ je o dijelovima luke vrlo bliskima originalnom (ma kako on izgledao) istočnom licu lukobrana. Iznimno bogat materijal među kojim je bilo i većih komada kože, ali i ulomaka rađenih od pletenog konopa (protekle je godine tu nađen veći komad neke košare), upućuje na fokusiranje sljedećih istraživanja upravo na taj segment luke.
Treći pravac bio je usmjeren na dodatno istraživanje ostataka plovila i njegovo što preciznije dokumentiranje, na što je utrošeno mnogo vremena. Ispumpavanjem pijeska uokolo broda, otkrili su se dodatni krajnji dijelovi i krme i prove, točnije nastavak pramčanog dijela kobilice, kao i bolje sačuvanog krmenog dijela. Jednako su tako otkriveni manji fragmenti lateralnih dasaka oplate. Valja naglasiti kako je to treći put da se brod otkriva, što nanosi nesagledivu štetu s obzirom na to da su njegovi ostaci, osim većine rebara i središnjeg dijela, relativno loše sačuvani. Svakim novim otkrivanjem oštećuje se slaba konstrukcija, a morski organizmi dobivaju nov prostor za dalje razaranje drvenog tkiva broda, stoga će biti potrebno osigurati sredstva za završno otkrivanje, dodatnu dokumentaciju, vađenje i konačno konzerviranje, što je i bila intencija početka istraživačkih radova, ali i svih dosadašnjih akcija.
Među sitnim materijalom prevladavaju lonci, bikonične zdjele, poklopci i lončići grube izradbe vjerojatno egejske provenijencije. Osim prevladavajuće keramike, nađeno je i nešto staklenih ulomaka, ali i ostataka drva, poput dva zatezača za jedra, okrugli drveni kolut i oko 50 cm dugačak obrađen i kanelirama ukrašen drveni predmet nepoznate namjene. Nakon istraživanja ostaci broda najprije su zasuti pijeskom, zatim je sve prekriveno geotekstilom poviše kojeg su stavljene plastične vreće nasute pijeskom te je sve dodatno zatrpano. Ostali dio sondi plitko je zatrpan i prekriven plastičnom folijom, fiksiranom kamenom. Zbog blizine turističkog naselja i brojnih znatiželjnika koji svake godine obilaze nalazište, nužno bi bilo čitav istraživani dio prekriti željeznom mrežom vezanom za betonske blokove. Napravljen je i privremeni inventar s oko 400 jedinica. Svi su predmeti označeni i spremljeni u košarice, a nakon povratka preneseni su u Arheološki muzej Zadar, gdje su u bazenima sa slatkom vodom desalinizirani.

Literatura

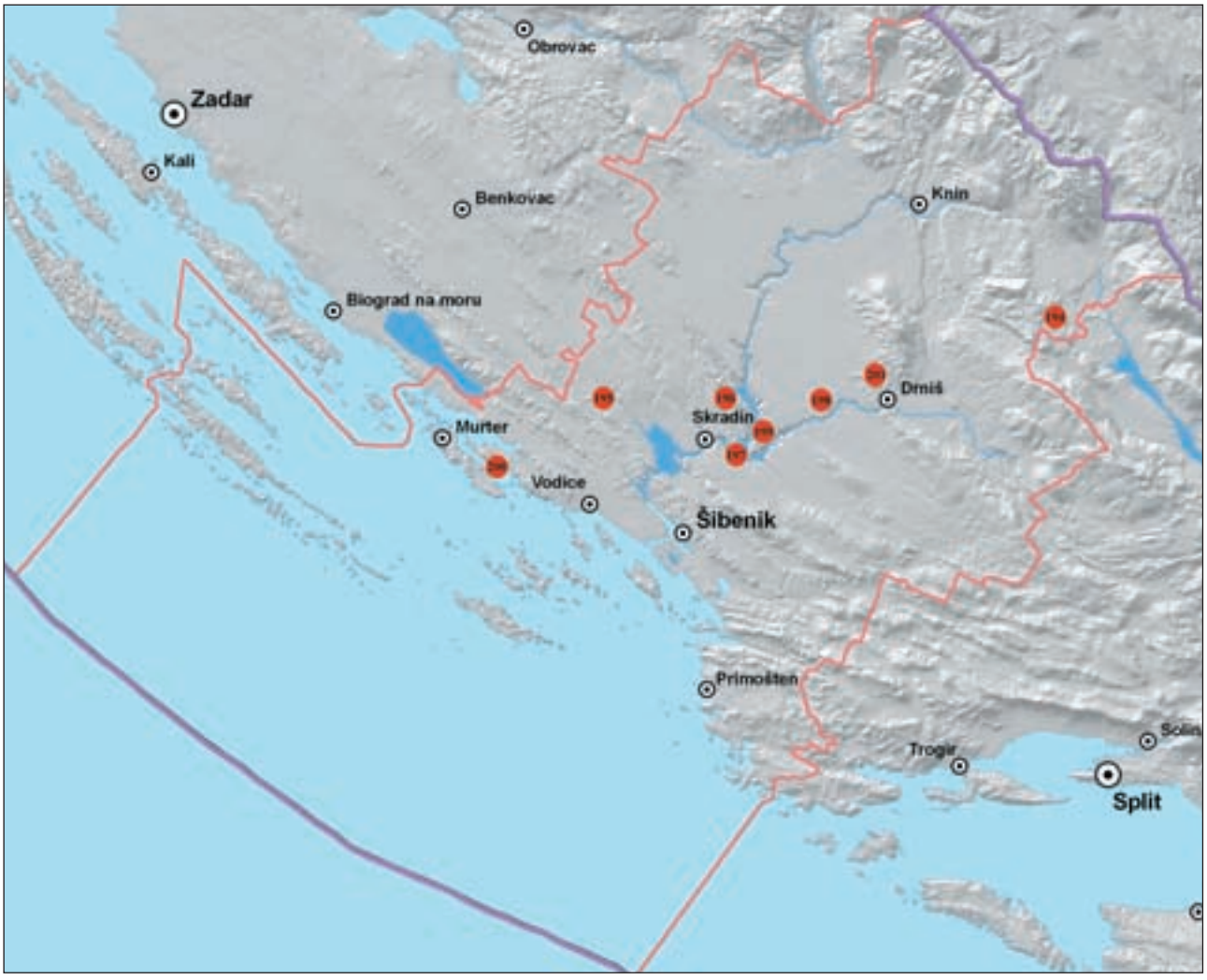
Gluščević 2007 S. Gluščević, Zaton – rt Kremenjača, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007, 358 – 361.
Gluščević 2008 S. Gluščević, Antička luka – nalazi, izložba arheoloških artefakata, katalog izložbe, Zadar, 2008.

dr. sc. Smiljan Gluščević

Summary

During September 2007 marine archaeological research was carried out on the eastern part of the breakwater in the Antique harbour in Zaton near Zadar. As a result of the impossibility of raising the remains of ship 3, the excavation was aimed at the continuation of the research into the cultural strata, then at the additional research into and precise documentation of the remains of ship 3. In the strata of the port, most of the finds consist of forms of coarse kitchen pottery of Aegean types, fragments of amphorae, as well as fragments of more luxurious ceramics, fragments of glass and metal objects. Once again parts of materials of organic origin were found, such as wooden tensioners, whole wooden sticks, and most of all parts of leather objects. Along the width of a subquadrant, the breach through the breakwater with the aim of discovering its original structure was continued. The external appearance suggests it was made from stones just tipped into the water, but this is hard to believe. The limited excavation still does not provide enough elements for more precise conclusions, but it is clear that during the collapse of the breakwater, the stone from the original structure fell over the edge, thus creating the current appearance. It incidentally covered material that had already been deposited in the strata of the harbour.

ŠIBENSKO-KNINSKA ŽUPANIJA

194 Brzica
195 Čista Mala - Velištak
196 Dubravice – župna kuća
197 Hidroelektrana Krka
198 Ključ – Gradina
199 Ključica – srednjovjekovna utvrda
200 Pličina Mijoka
201 Trbounje – Crkvina

Redni broj: 194
Lokalitet: Brzica
Naselje: Civljane
Grad/općina: Civljane
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U razdoblju od 31. srpnja do 5. listopada 2007. provedena su zaštitna arheološka istraživanja na položaju Brzici u selu Civljanima, gdje su tijekom iskopnih radova za izgradnju punionice vode slučajno otkriveni grobovi. Lokalitet je smješten sa zapadne strane lokalne ceste koja iz Civljana vodi prema zaseoku Kotluši i dalje u smjeru sela Cetine. Sam položaj Brzica je na blagoj padini, udaljen 1,5 km zračne linije od poznate starohrvatske crkve Sv. Spasa na izvoru Cetine. Istraživanja je proveo Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u suradnji s Kninskim muzejom. Voditeljica je bila dr. sc. Maja Petrinec, a sudjelovali su arheolozi Katarina Gugo Rumštajn (zamjenica voditeljice), Toni Brajković, Tijana Jurković, Milena Čupin i Slavica Postonjski, te dokumentaristica Maja Marković i fotograf Zoran Alajbeg.

Otkriveno je i istraženo ukupno 106 grobova, a dio ih je prethodno u potpunosti uništen teškom mehanizacijom. Utvrđeno je da se na istom položaju nalaze dva groblja. Prvo potječe iz razdoblja kasnog 8. i prve polovine 9. st., što

Posuda iz groba 27 (foto: T. Jurković)

potvrđuju nalazi keramičkih posuda, brončane garniture ranokarolinških ostruga, noževi sa željeznim okovima korica, te pojedinačni nalazi nakita (grozdolike naušnice, limeno prstenje s prednjim rombičnim proširenjem, jednojagodne sljepoočničarke). Pokojnici u tim grobovima (ukupno ih je dokumentirano 48) bili su ukopani u drvenim ljesovima, položenima u obične zemljane rake. Između grobova na više su mjesta zapaženi tragovi paljevine,

Pogled na dio groblja na položaju Brzici u Civljanima (foto: T. Jurković)

koja se može povezati sa slavenskim obredom karmina (*trizna i strava*). To je ujedno i prvo sustavno istraženo starohrvatsko kosturno groblje s poganskim obilježjima pokapanja u širem arealu crkve Sv. Spasa (slično groblje u zaseoku Totićima u Cetini nikada nije arheološki provjereno) te upućuje na naseljenost tog prostora u razdoblju prije nego što početkom 11. st. započinju ukopavanja uz crkvu.

Drugo groblje, koje pripada novovjekovnom razdoblju, dijelom je preslojilo starije groblje. Grobovi su bili načinjeni od okomito postavljenih kamenih ploča i pokriveni nepravilnim kamenim pločama. Pokojnici u tim grobovima bili su omotani platnom, koje je u nekoliko slučajeva pričvršćeno brončanim iglama ili žicom. Nalazi su rijetki, a pretežito je riječ o brončanim pucetima, željeznim okovima potplata cipela, ogrlicama sa sitnim perlama, aplikama od brončanog lima. Taj sloj grobova dobro vremenski opredjeljuje nalaz dvaju probušenih novaca u jednom od grobova. Riječ je o turskoj akči i srebrnom dubrovačkom dinariću iz druge polovine 17. st. Činjenica da su probušeni upućuje na to da više nisu u opticaju te dopušta vremensko opredjeljivanje groblja u kasno 17. i u 18. st.

Literatura

Gunjača 1955 S. Gunjača, Rad Muzeja hrvatskih starina u godini 1952., SHP, s. III, 4, Zagreb, 1955: 221 – 234.

Gunjača 1956 S. Gunjača, Rad Muzeja hrvatskih starina u godini 1953., SHP, s. III, 5, Zagreb, 1956: 201 – 216.

Milošević 1998 A. Milošević, Arheološka topografija Cetine, Split, 1998.

Maja Petrinec

Summary

During 2007, rescue archaeological research was carried out at the position called Brzica in the village of Civljane, where during excavations for the construction of a water bottling plant graves were accidentally discovered. The site is located on the west side of the local road from Civljane to the hamlet of Kotluša and off in the direction of the village of Cetina. A total of 106 graves were discovered and investigated, and it was established that there are two cemeteries at the same place.

The older graveyard comes from the late 8th to the early 9th century, and it is the first systematically investigated Early Croatian skeletal cemetery with pagan burial characteristics in the general area of the Church of St Saviour (Sv. Spas) and shows that the area was settled before inhumation started alongside the church in the early 11th century.

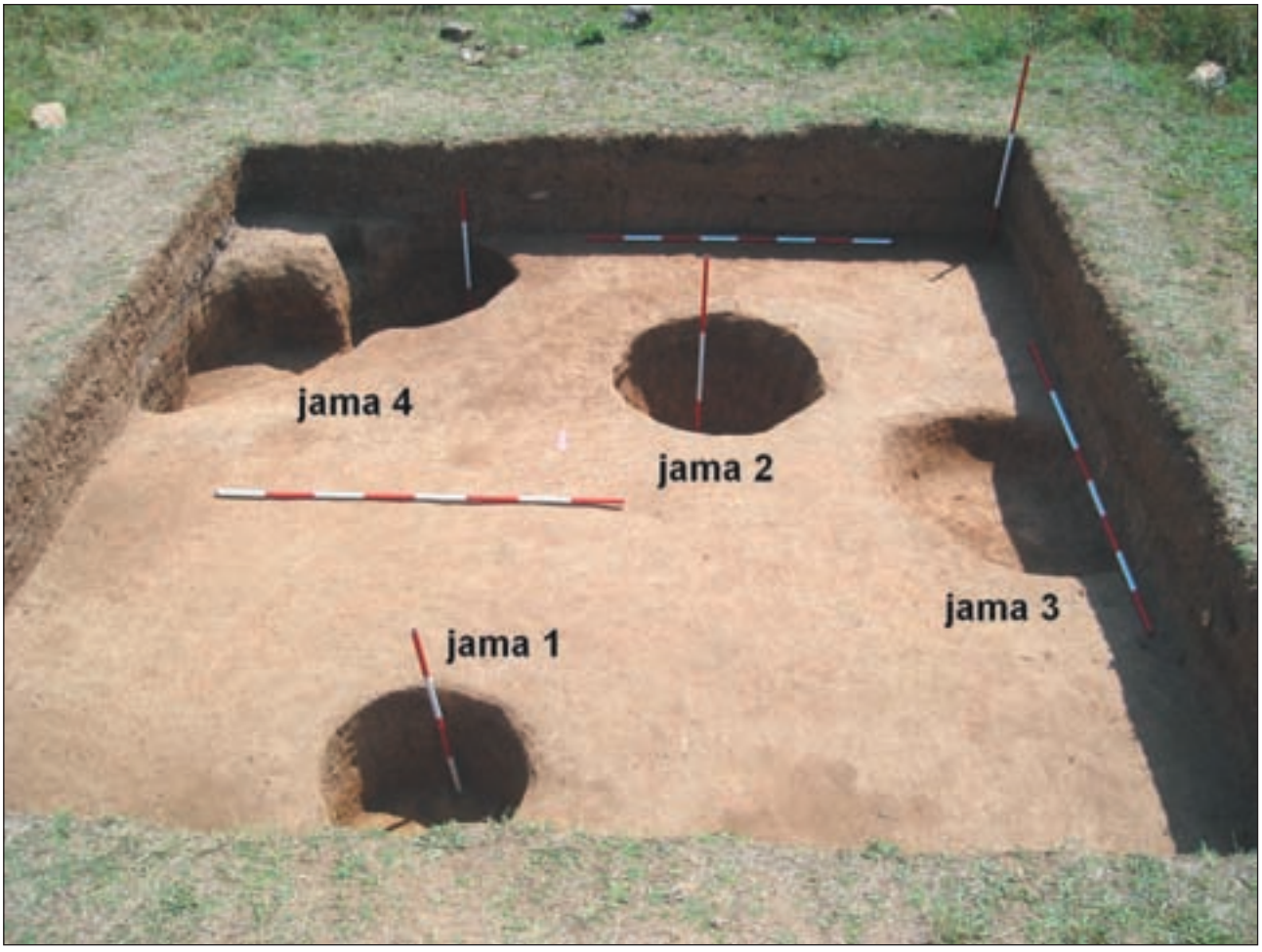
The second cemetery belongs to the modern period, and it is well temporally determined by the find of two perforated coins in one of the graves. One is a Turkish akci and there is a silver Dubrovnik *dinarić* of the second half of the 17th century. The fact that they are perforated suggests that they were no longer legal tender, which allows the temporal determination of the cemetery to the late 17th and 18th century.

Redni broj: 195
Lokalitet: Čista Mala – Velištak
Naselje: Čista Mala
Grad/općina: Vodice
Pravni status: P-3127
Razdoblje: P
Vrsta radova: sondažno iskopavanje

Arheološki lokalitet Čista Mala – Velištak nalazi se jugozapadno od sela Čiste Male, u zaleđu grada Vodica, oko 20 km zračne linije sjeverozapadno od Šibenika. Preciznije, lokalitet je smješten oko 700 m istočno od križanja cesta D27 i D59 (koordinate sonde A: N 43º52'12'', E 15º44'76''). Riječ je o kasnoneolitičkom naselju na otvorenom, koje se razvilo uz potok Velištak, pri sredini prostranog Velimskog polja. Dosadašnji površinski nalazi keramike na obližnjem položaju, u zapadnom dijelu Velimskog polja, upućivali su na postojanje nalazišta iz ranog neolitika (Brusić 1978: 25; Menđušić 1998: 47, 48, 58), dok je otkriće naselja hvarske kulture u tom polju novost. U travnju 2007., tijekom kopanja zemlje bagerom na zemljišnoj čestici 2382/2, k.o. Čista, ispod humusa pojavio se tamniji sloj s keramikom hvarske kulture, o čemu je vlasnik čestice izvijestio djelatnike Muzeja grada Šibenika. Nakon obilaska lokaliteta, odlučeno je provesti probno sondažno istraživanje radi utvrđivanja stanja i očuvanosti kulturnih slojeva (s obzirom na to da je parcela u prošlosti bila intenzivno poljoprivredno obrađivana) i dubine zdravice. Iskopavanje je trajalo 22 radna dana, od 14. svibnja do 15. lipnja 2007., a financirao ga je Muzej grada Šibenika. Voditelj istraživanja bio je Emil Podrug, suradnica dokumentaristica bila je apsolventica arheologije i povijesti umjetnosti Jelena Jović, a u radu je sudjelovalo i pet radnika kopača.

Sonda dimenzija 5×5 m (sonda A) otvorena je nekoliko metara južno od rova (dimenzija oko 7×2 m) kojim je bager devastirao dio lokaliteta. Sonda je podijeljena na četiri kvadranta. Istraživanje je provedeno ručnim iskopom, uz praćenje sedimentne situacije u sondi i precizno dokumentiranje stratigrafskih jedinica, nalaza i uzoraka. Visine su mjerene u apsolutnim vrijednostima (geodetski reper u blizini sonde iznosi 98,66 m nadmorske visine). Sav iskopan sediment suho je prosijan. Budući da na samom terenu nisu postojali uvjeti za flotaciju, uzorci zemlje iz svake stratigrafske jedinice prikupljeni su i pripremljeni za naknadno flotiranje. Definirane su dvije faze okupacije nalazišta i unutar toga izdvojene 23 stratigrafske jedinice (u daljnjem tekstu: SJ).

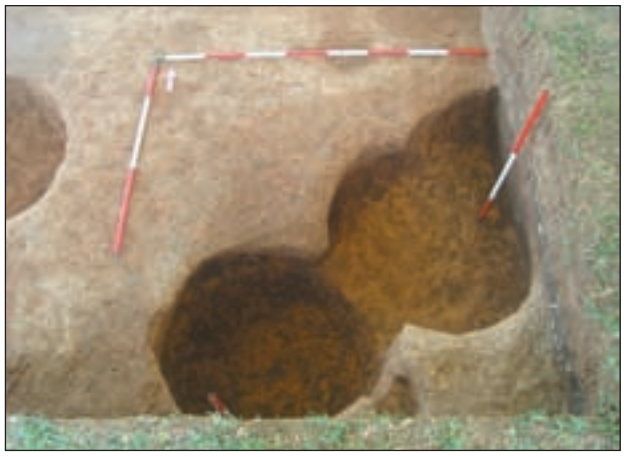
Humus (SJ 1 i 2) je sloj tvrde smeđe zemlje, debljine 40-50 cm, gotovo bez sitna kamenja, a sadržavao je određenu količinu usitnjenih keramičkih ulomaka i životinjskih kostiju. Ispod humusa nalazi se prvi kulturni sloj (SJ 3): sivo--tamnosmeđih je nijansi, prilično kompaktan i vodoravno položen. U većem dijelu sonde, SJ 3 je prosječne debljine 25 cm, dok je u jugozapadnom kvadrantu (□ III) zbog nagiba terena na razini zdravice dosta tanji, a mjestimice i potpuno nedostaje, pa se u □ III ispod humusa nailazi na zdravicu. U SJ 3 je ukopano nekoliko manjih, plitkih rupa. Rupe su redom nepravilnih oblika i međusobnim rasporedom ne pokazuju da je riječ o smisleno izrađenim tvorevinama, već bi se trebale pripisati djelovanju životinja. U jugoistočnom

Čista Mala – Velištak, sonda A nakon iskopavanja: jame ukopane u zdravicu; pogled sa sjevera (foto: E. Podrug)

kutu sonde (□ IV), u razini sa SJ 3, nalazio se sloj gara i pepela debeo oko 10 cm: vatrište (SJ 14). Unutar vatrišta je mjestimice bilo posloženo manje kamenje i obluci. Linija vatrišta je zaobljena, a kako većim dijelom ulazi u istočni i južni profil, vjerojatno je istražena tek četvrtina većeg kružnog vatrišta. Vatrište SJ 14, kao i prikupljena velika količina ulomaka keramičkih posuda, životinjskih kostiju i ljuštura morskih školjki te manjeg broja koštanih, kamenih i kremenih alatki i kućnog lijepa u SJ-i 3, upućuju na uporabu prostora na toj razini. Izostanak drugačijih struktura možda sugerira da je riječ o periferiji naselja u toj, mlađoj fazi postajanja naselja hvarske kulture (sonda je smještena 50-ak m južno od potoka).

Ispod sloja SJ 3 i vatrišta javlja se zdravica od svijetlo smeđe ilovače, koja je na većim dubinama gotovo žuta (SJ 16). Zdravica se nalazi na 60-70 cm relativne dubine u odnosu na površinu humusa. U zdravicu su ukopane četiri jamske tvorevine različitih relativnih dubina, zapunjene sedimentom s arheološkim materijalom, što zdravicu jasno definira kao stariju fazu okupacije tog položaja. Prve su tri jame pravilna kružnog tlocrta, cilindričnog profila i ravna dna. Jama 1 (SJ 17) je promjera 80 cm i relativne dubine 60 cm; jama 2 (SJ 18) je promjera 115 cm i relativne dubine 70 cm; jama 3 (SJ 19) je promjera 120 cm, relativne dubine 30 cm i manjim dijelom ulazi u zapadni profil. Jama 4 (SJ 23) kompleksnijeg je oblika i sastoji se od više kružnih jama spojenih u niz. Naime, istraženi dio jame sastavljen je od dviju kružnih, cilindrično ukopanih tvorevina, spojenih u obliku osmice, dok se istočni dio jame, koji ulazi u istočni profil, nastavlja u daljnju ukopanu tvorevinu kružnog tlocrta koju ovom prilikom, zbog ograničenosti vremenom i gabaritima sonde, nije bilo moguće u cijelosti istražiti. Dno jame ima dva ravna nivoa, odnosno istočni je dio 25 cm plići od zapadnog kruga, a dijeli ih okomita stuba. Zbog toga, kao i zbog nagiba razine zdravice na rubovima jame, relativne dubine jame 4 jesu 90, odnosno 55 cm. Nad zapunom jame istraženo je malo vatrište nepravilnoga oblika, promjera oko 50 cm (SJ 20), koje se nalazilo u razini sa zdravicom, a ispod dijela većeg opisanog vatrišta (SJ 14) iz mlađe faze. Vatrište SJ 20 sastoji se od crveno zapečene ilovače sa sivo-pepeljastim proslojem i također manjim dijelom ulazi u istočni profil. Zapune prvih triju jama sadržavale su malobrojne keramičke ulomke i primjerke alatki od različitih materijala, što upućuje na to da su zapunjene prirodnim putem. Iz jame 4 je, pak, prikupljeno više materijala nego iz svih ostalih stratigrafskih jedinica zajedno, uključujući i ulomke deset gotovo cjelovitih posuda nađenih na okupu na dnu jame, čija je rekonstrukcija u tijeku. Unatoč pažljivom prosijavanju iskopane zemlje, svakoj posudi iz jame 4 nedostaju dijelovi, što otvara

Čista Mala – Veliš̌tak, jama 4, pogled s juga (foto: E. Podrug)

pretpostavku da su u jamu namjerno odbačene nakon što su kao krnje postale neuporabljive. Isto se može reći i za mnoštvo fragmentiranih glačanih koštanih alatki nađenih u jami. Proizlazi da je jama 4 zapunjena namjerno i odjednom, još tijekom starije faze naselja na zdravici, što potvrđuje i spomenuto manje vatrište SJ 20 koje se nakon toga formiralo iznad nekadašnje jame, a nalazi se u razini sa zdravicom i rubovima ostalih jama. Na to upućuje i razlika u sastavu zapuna jama: jame 1, 2 i 3 zapunjene su sa SJ 3, a jama 4 zapunjena je drugačijim, tamnijim i donekle masnijim sedimentom. Namjena jama i njihovo grupiranje na tom prostoru zasad nisu potpuno objašnjivi zbog male površine sonde, te se očekuje da će se daljnjim otvaranjem sondi u neposrednoj blizini postići jasnija situacija. Sa sigurnošću se može tek zaključiti da dimenzije jama isključuju stambenu funkciju, a njihovi pravilni kružno-cilindrični oblici, te osobito složen oblik jame 4, ne idu u prilog pretpostavkama o otpadnim jamama, kao ni o jamama kao mjestima vađenja gline. Uz to, sve su jame pri dnu sadržavale tanke slojeve gara. Vjerojatnije je riječ o nekoj vrsti radnog prostora unutar naselja. U ovim istraživanjima nisu nađeni nadzemni objekti.

Sondažno istraživanje lokaliteta Čiste Male – Velištaka pokazalo je da je riječ o iznimno zanimljivu nalazištu. Naime, naselja hvarske kulture na otvorenom (u poljima) malobrojna su, osobito na prostoru sjeverne Dalmacije. Važnost tog

Čista Mala – Veliš̌tak, zdjela iz jame 4 (foto: E. Podrug)

nalazišta veća je time što sadržava dva različita sloja s keramičkim materijalom hvarske kulture. Ta dva horizonta naselja (stariji – jame ukopane u zdravicu i mlađi – na razini SJ 3) jasno se izdvajaju u vertikalnoj stratigrafiji sonde, te će pažljiva analiza prikupljenog keramičkog materijala koja slijedi omogućiti spoznaje o razvoju i stupnjevanju hvarske keramike na prostoru sjevernodalmatinskog kopna u odnosu na pretpostavljeno matično, južnodalmatinsko područje kulture, stoga je namjera tijekom sljedećih godina nastaviti i ustaviti istraživanja.

Literatura

Brusić 1978 Z. Brusić, Prethistorijski i ranoantički nalazi u šibenskoj okolici, Izdanja HAD, sv. 3, Split, 1978: 25 – 34.

Menđušić 1998 M. Menđušić, Neolitička naselja na šibensko-drniškom području, Izdanja HAD, sv. 19, Zagreb, 1998: 47 – 62.

Emil Podrug

Summary

The archaeological site of Čista Mala – Veliš̌tak is in the hinterland of the city of Vodice, about 20 km northwest of Šibenik. It is a Late Neolithic settlement in the open, located alongside the brook Veliš̌tak, in the centre of the wide Velimsko polje (plain). In April 2007, a Hvar culture ceramic find was accidentally made, and soon after this test digs were carried out. The test pits showed that this is an extremely interesting archaeological site, since it is among the few sites of Hvar culture in the open, which goes particularly for the area of north Dalmatia.

In the 5 x 5 m test pit (Test Pit A) two finds of the occupation of the archaeological site were defined; within this, 23 stratigraphic units were separated out. Below the humus stratum is the first cultural stratum (SU 3): with grey to dark brown shades, fairly compact and laid down horizontally. In the large part of the test pit, SU 3 was on average 25 cm thick. In the southeast corner of the test pit, at the same level as SU 3, is an area of soot and burning (open fire sites), about 10 cm thick, within which small stones and cobles were arranged. The line of the fire site is rounded and since on the whole it comes into the eastern and southern profile, we can assume that it is only about a quarter of a large circular bonfire site (with a hypothesized diameter of over 2 m). The fire site and the large quantity of archaeological finds gathered show how the space was used, and absence of other features perhaps suggests that this was the periphery of the settlement in this later phase of the existence of settlements of Hvar culture. Below SU 3 and the fire place is natural soil of light brown, almost yellow clay (SU 16). This lies at a relative depth (with respect to the surface of the humus) of about 60-70 cm. Four pit features are dug into the natural soil, at different relative depths, and filled with sediment with archaeological material, because of which the natural soil is clearly distinguished as an earlier phase of the occupation of this position. The first three pits are of regular circular ground plan and cylindrical profile. Pit 4 (SU 23) is of more complex form, consisting of several round pits combined into a sequence. A small fire place of about 50 cm in diameter over the fill of the pit was investigated; it was at the same level as the natural soil. The

regular shapes of the pits and their grouping in this place is not at the moment explicable. We can only hypothesise that this was some working area in the settlement. We hope to achieve a clearer situation by starting up further test digs in the immediate vicinity. In this research, no surface level features were found.

Redni broj: 196
Lokalitet: Dubravice – župna kuća
Naselje: Dubravice
Grad/općina: Skradin
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Dubravice su smještene oko 5 km sjeveroistočno od Skradina. Lokalitet, ranosrednjovjekovno groblje, nalazi se na padini uzvisine pred novom župskom kućom i kapelicom Gospe Fatimske. Otkriveno je sasvim slučajno 1986., prilikom uređenja okoliša kod spomenutih objekata. Od tada su istraživanja provedena u više kampanja, no zaustavio ih je rat. O tom groblju, te nalazima i prilozima pronađenima u grobovima, u više je navrata pisao voditelj istraživanja Z. Gunjača. U dosadašnjim istraživanjima otkriveno je i istraženo 56 grobova, od čega je 50 bilo kosturnih, te 6 paljevinskih. Kosturni su grobovi bili složeni u redove, a s manjim otklonima uglavnom su bili orijentirani u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Zadnja sezona radova odvijala se od 10. rujna do 30. studenoga 2007. godine. Voditelj je bio mr. sc. Željko Krnčević, a stručni suradnici dipl. arheolozi Tijana Jurković i Toni Brajković. Radove je financiralo Ministarstvo znanosti i prosvjete u okviru projekta prof. dr. Janka Belošević a i Muzej grada Šibenika.

Na ovom je ukopištu uočeno više načina pokapanja pokojnika, tj. više tipova grobne arhitekture. Najbrojniju grupu čine grobovi čije su rake dobro ukopane u tupinastu zdravicu, a dubina varira od 90 do 170 cm. Kod tih su grobova zabilježena dva načina gradnje: kod prve grupe obložnice su bile načinjene od velikih, nepravilnih kamenih ploča, a kod druge od manjeg nepravilnog kamenja, povezanog glinom. Iznimka je grob 34, koji je načinjen od više redova pritesanog kamena, a koji je umjesto glinom bio povezan žbukom. Svi su navedeni grobovi kao poklopnice imali jednu ili više nepravilnih kamenih ploča koje su također bile povezane glinom. U nekoliko je slučajeva preko poklopnice bio navučen debeo sloj gline, valjda u namjeri da se grob što bolje zatvori. Drugi tip grobova, kakvih je do sada otkriveno 11, bio je znatno pliće ukopan od onih spominjanih. Budući da ni u jednom nije pronađen nikakav popratni materijal, teško ih je vremenski odrediti i tako možda izdvojiti kao nekakvu skupinu iz određena vremena.
Uz urne, o kojima će biti riječi kasnije, osobitost dubravičkoga groblja zasigurno čini manja skupina grobova koji su duboko ukopani u zdravicu, a čije su rake, umjesto kamenom, bile obložene glinom. Ti su grobovi izdvojeni kao „grobovi s drvenom arhitekturom“. Glavni konstrukcijski element bila su četiri kutna kolca za fiksiranje poprečnih i uzdužnih elemenata „kovčega“, koji su, prema svemu sudeći, bili načinjeni od pritesanih dasaka, od čega je najvjerojatnije bio i pokrov. Tragovi istrunula drva nisu pronađeni i na dnu groba, prema čemu se da zaključiti da je pokojnik bio položen ravno na zemlju. Osim toga, budući da u kutovima nisu pronađeni ostaci čavala ni željeznih kopči, drvena je građa vjerojatno povezana na neki drugi način. Možda, ako se uzme u obzir da je sve izradio netko vičan tom poslu, ne treba isključiti mogućnost da su oplatne daske bile povezane spojevima u obliku „lastavičjeg repa“. Različiti od tih grobova jesu oni pronađeni na lokalitetu Nin – Ždrijac, gdje su drveni „kovčezi“ na kutovima bili povezani željeznim čavlima. U Dubravicama su do sada pronađena četiri groba koja se mogu pripisati tom tipu.
Na dubravičkom groblju otkriveno je i 6 paljevinskih grobova, što je tada, uz Nin – Ždrijac i Kašić – Maklinovo brdo, bio treći takav uočeni nalaz u Dalmaciji. U samom jugoistočnom uglu dosad istražena terena, na dubini od 25 cm, pronađene su dvije keramičke urne, ispunjene ostacima spaljenih ljudskih kostiju, pomiješanih s dosta gara i pepela. Među krhotinama urni i kostiju pronađen je i veći kameni oblutak, koji je mogao poslužiti kao poklopac. Uz dvije navedene urne pronađeni su i ostaci još nekoliko sličnih ukopa.
U istraživanjima 1989. otkriveni su novi takvi ukopi, među kojima i jedan u cijelosti sačuvan. Riječ je o urni pronađenoj *in situ*, koja je bila ispunjena spaljenim ostacima ljudskih kostiju, a bila je poklopljena kamenim poklopcem. Iznad i uokolo navedene posude nađeno je upravo obilje pougljenjena drva. Istraživanjima je utvrđeno da su urne najvjerojatnije starije od kosturnih grobova, budući da su pronađene na mjestima gdje nisu kopane grobne rake. Prva urna pronađena na tom lokalitetu, bila je uza sam rub groba 34, pa je dio paljevinskog groba koji nedostaje vjerojatno devastiran baš prilikom kopanja rake za spomenuti grob 34. Te paljevinske grobove, kao i ostale slične, treba datirati u

Grobovi na južnom kraju ranosrednjovjekovnoga groblja

Istraživanje groba 61

7., odnosno prva desetljeća 8. stoljeća.
Najbrojniju grupu predmeta pronađenih u grobovima čine keramičke posude, kojih je pronađeno ukupno 27. Uz svega nekoliko otkrivenih izvan, većina je pronađena unutar grobova (uz glavu ili do nogu pokojnika). Valja napomenuti da su se posude međusobno razlikovale prema obliku i dimenzijama. Samo nekoliko ih je bilo ukrašeno urezanim ornamentima, prema čemu se ne razlikuju od ostalih pronađenih u Dalmaciji. Na dubravičkom groblju pronađeno je i 18 željeznih noževa, od kojih se dva od ostalih razlikuju dimenzijama, i stoga se mogu nazvati – bojnima. Pronađeni su također i okovi triju drvenih vedrica za vodu u, na žalost, jako lošem stanju. Od nakitnih izrađevina, kojih statistički gledano nije bilo u velikom broju, valja istaknuti nalaz zvjezdolike naušnice, koja je nađena zajedno sa S-karičicom, zatim par srebrnih „buzetsko-žminjskih“ naušnica te jedne grozdolike, koja je također bila sa S-karičicom. U grobu su, zajedno s naušnicama „buzetsko-žminjskog“ tipa, pronađena i tri prstena te „priručno“ načinjena ogrlica od probušenog rimskog novca, ruba staklene posude i pločice od brončanog lima. U jednom je grobu pronađena još jedna ogrlica, za koju je poslužila profilirana glavica s glave fibule i perlica od staklene paste. Zlatnik cara Konstantina V. Kopronima i sina mu Lava, pronađen je u grobu 34 gdje je, prema svemu sudeći, dospio kao obol. Pronađena su i još dva prstena. Osim navedenog, inventar dosad istraženih grobova čine: tri željezna kresiva, željezni vršak strelice, okov korica noža, dva željezna okova kojima namjena nije mogla biti utvrđena, dva komadića kremena, jedan pravilno odrezan komad mramora, keramički pršljen, jedna brončana pojasna kopča te ostaci kožnate vrećice neutvrđena sadržaja.

Iz svega navedenog, a na osnovi nalaza, može se zaključiti sljedeće: zahvaljujući pronalasku naušnice zvjezdolikog tipa, koja je vrlo slična paru takvih naušnica iz Golubića kod Knina, početak inhumiranja pokojnika na tom groblju u Dubravicama valja datirati najkasnije u početak 8. st. O kontinuiranoj uporabi toga groblja tijekom čitavog 8. st. svjedoči, uz ostale nalaze, zlatnik (*solidus*) bizantskog cara Konstantina V. Kopronima i sina mu Lava (751. – 775.), dok par pozlaćenih naušnica „buzetsko-žminjskog“ tipa govori o trajanju pokapanja na tom groblju i u 9. st.
U okviru radova 2007. na ranosrednjovjekovnom lokalitetu Pred novom župskom kućom u Dubravicama istraživan je JZ rub lokaliteta, radi završetka radova na tom važnom lokalitetu, kako bi 2009. mogao započeti rad na objavi monografije. Otkriveno je i istraženo 11 grobova u kojima je pronađeno: 1 željezno šilo, 1 prsten od srebrnog raskucanog lima, željezni nož dug 7 cm i 2 brončane karičice od kojih je jedna sa S-završetkom. U tijeku su bili i pripremni radovi za tiskanje monografije, odnosno: unošenje grobnih zapisnika u Excel, statistička obrada dosadašnjih nalaza, odabir materijala za konzerviranje, fotografiranje i crtanje te konzervacija keramičkih posuda pronađenih na tom lokalitetu.

Literatura

Gunjača 1986 Z. Gunjača, Dubravice kod Skradina – ranosrednjovjekovno groblje, AP, 27/1986, Ljubljana, 1987: 127, 128.
Gunjača 1987 Z. Gunjača, Dubravice kod Skradina – ranosrednjovjekovno groblje, AP, 28/1987, Ljubljana, 1989: 148 – 150.
Gunjača 1995 Z. Gunjača, Groblje u Dubravicama kod Skradina i druga groblja 8.-9. stoljeća u Dalmaciji, u: Etnogeneza Hrvata, zbornik radova, Zagreb, 1995: 159 – 168, 280 – 287.
Krnčević 1995 Ž. Krnčević, Historijat arheoloških istraživanja na šibenskom području, u: Stoljeće arheologije na šibenskom području, katalog izložbe, Šibenik, 1995: 9 – 56.

mr. sc. Željko Krnčević

Summary

Dubravice is about 5 km north east of Skradin. The site, an early medieval cemetery, is on the slope of an elevation in front of the new rectory and the chapel of Our Lady of Fatima. It was uncovered completely accidentally in 1986 when the landscaping around the structure was being done. After that, several campaigns of excavations were carried out, interrupted, however, by the war. Head of the excavations Z. Gunjača has written about the cemetery several times, as well as of the finds and the offerings found in the graves. Within the framework of the research in 2007 the southwest edge of the site was explored, the objective being to bring to a close the works on this important site, in order to be able to address the publication of a monograph in 2007. Eleven graves have been explored, in which the following were found: 1 iron point, 1 ring of wrought silver, an iron knife 7 cm long and two bronze links, one of which had an S-shaped ending.

Redni broj: 197
Lokaitet: Hidroelektrana Krka
Naselje: –
Grad/općina: Promina
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervacija

Prva hrvatska hidroelektrana za proizvodnju izmjenične struje, Hidrocentrala Krka (rad započela 1895.), zatvorena je za rad početkom Prvoga svjetskog rata, a rashodovana je u vojne svrhe zajedno sa starim dalekovodom. Zgrada elektrane ostala je u cijelosti sačuvana do 1944.-1945., kada su je partizani gotovo u cijelosti razorili. O njezinu postojanju svjedoče brojne fotografije i razglednice. Tijekom 2007. nastavljena su iskopavanja ostataka hidroelektrane te konzervacija njenih pojedinih dijelova. Istraživanje je vodila Nataša Zaninović, dipl. arheologinja, voditeljica Odsjeka za arheologiju i kulturno-povijesnu baštinu u Javnoj ustanovi NP Krka.

Arheološkim istraživanjima tog spomenika industrijske arhitekture prethodila je detaljna izrada dokumentacije: geodetske, arhitektonske, povijesno-arhivske i fotografske. Premda je prikupljeno obilje građe, ipak se nije uspjelo ući u trag izvornoj arhitektonskoj dokumentaciji i planovima prema kojima je elektrana izgrađena. Analiza pronađenih fotografija na kojima se elektrana vidi pružila je dovoljno podataka da se „uhvate“ svi vanjski elementi potrebni za početak arheoloških istraživanja. Neprocjenjivu vrijednost za prethodnu analizu arhitekture objekta pružila je jedna veoma precizna geodetska karta Skradinskog buka s početka 20. st. (1904. – 1910.). U nju su uneseni tlorisni parametri objekta i njegova pozicioniranost u prostoru, sa svim popratnim instalacijama (dovodni kanal za vodu, pristupna cesta i dr.).
Vrsta objekta odmah je odredila način i metodologiju istraživanja. Na terenu su postojali vidljivi nadzemni ostaci arhitekture. Donji dio objekta bio je u cijelosti zatrpan. Nije postojala ni jedna fotografija i ni jedan nacrt nekadašnjeg izgleda podzemnog prostora koji bi unaprijed pokazali što se nalazi pod zemljom. Cilj istraživanja započetih u svibnju 2006. bio je otkrivanje podzemnih ostataka elektrane. Odlučeno je da se arbitrarno otkopa sloj po sloj, što znači da se slojevito uklanjala zemlja u debljini od 30 cm. Pojava ostataka arhitekture ispod površinskih slojeva uvjetovala je promjenu metodologije istraživanja. Unutarnji tloris objekta definiran je u cijelosti. Prva faza arheoloških istraživanja otkrila je odlično sačuvane dvije prostorije za smještaj turbina, kao i pomoćne prostorije i odvodne kanale za vodu ispod njih. Druga faza, provedena tijekom 2007., obuhvatila je istraživanje ostataka nadzemnog dijela. Cilj je bio otkriti tlorisni izgled objekta, kako bi se mogla pripremiti konzervatorska podloga za daljnje radove. Nakon istraživanja započela je konzervacija objekta, kako bi se objekt mogao prezentirati javnosti.
Konzervatorska analiza pokazuje da je zgrada elektrane izgrađena od različitih građevnih materijala. Dominiraju blokovi sedre i opeke, a kamen je rabljen u manjoj mjeri. Vjerojatno je to učinjeno zbog statike objekta. Naime, sam objekt leži nad podzemnom jamom ili sustavom pećina. Te jame dijelom su rabljene i za odvodne kanale iz turbina i idu prema rijeci Krki. Temelji elektrane ulaze u pećinski prostor,

Ostaci HE Krka

a načinjeni su na stupovima kako bi se smanjila trešnja i vibracije generatora. Zgrada je cijelosti bila ožbukana, a skromni dekorativni elemeni na njezinoj fasadi istaknuti su opekom. Unutrašnjost je bila obojana, a pod poločan teracin-pločicama. Prozori i vrata bili su flankirani opekom. Arhitektonski kompleks sastojao se od dvaju dijelova: donji, podvodni – za smještaj turbina, i gornji – za strojarnicu i rasklopni toranj. Objekt je bio prekriven glinenim crijepom, a ostaci su pronađeni u otkopnom sloju. Iz starih fotografija objekta vidljiv je pokrovni crijep.
Zbog svoje povijesne važnosti, te kao spomenik industrijske arhitekture, ostaci hidroelektrane Krke zaštićeni su kao kulturno dobro Republike Hrvatske. Metode konzervacije i restauracije koje se primjenjuju na drugim arheološkim i povijesnim lokalitetima i građevinama, primijenjene su i na ostacima hidroelektrane Krke. Konzervacija je započela statičkom sanacijom i djelomičnom rekonstrukcijom rasklopnog tornja elektrane, a nastavljena je na vanjski perimetralni zid koji je prostorno oblikuje. Dio tog zida, koji je izgrađen od sedre, kamena i opeke, bio je djelomice uništen u svom nadzemnom dijelu. Njegovi su ostaci konzervirani. Dijelovi gdje je zid uništen, a postojali su elementi za vraćanje izvornog izgleda, rekonstruirani su identičnim materijalima. Konzervatorski radovi bit će nastavljeni na dijelovima arhitekture koji su trenutačno najugroženiji. Radove u cijelosti financira JU NP Krka – Šibenik. Nakon konzervacije ostataka hidroelektrane Krka slijedi njezina turistička prezentacija. Budući da NP Krka godišnje posjeti 800.000 posjetitelja, taj objekt industrijske arhitekture bit će potrebno uklopiti u turističku ponudu. Osim posjete samom objektu, treba omogućiti i njegov cjelovit obilazak, osobito podzemnu galeriju u kojoj su nekoć bile turbine. U edukativnom sadržaju potrebno je naglasiti njezinu važnost u hrvatskim i svjetskim okvirima.

Nataša Zaninović

Summary

Excavations into the remains of the first Croatian alternating current hydroelectricity generating station were continued in 2007, and parts of it were conserved. Krka Generating Station started came on stream in 1895 and stopped working at the beginning of World War I (it was written off for military

purposes together with the old HT lines). The building of the station remained in an entirely preserved state down to 1944-1945, when the Partisans almost completely demolished it. After the end of the excavations and the conservation of the remains of the hydroelectricity generating station, there will be actions connected with its presentation for tourist reasons as part of Krka National Park.

Redni broj: 198
Lokalitet: Ključ – Gradina
Naselje: Ključ
Grad/općina: Drniš
Pravni status: P-2227
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervacija

Početkom svibnja 2007., na položaju Gradina kod sela Ključa (Miljevci) započela su arheološka istraživanja ostataka srednjovjekovne crkvice smještene unutar prapovijesne gradine, na desnoj strani kanjona rijeke Čikole. Podno nje, nekoliko stotina metara u smjeru jugozapada, nalazi se srednjovjekovna utvrda Ključica. Istraživanje je vodila Nataša Zaninović, dipl. arheo., voditeljica Odsjeka za arheologiju i kulturno-povijesnu baštinu u Javnoj ustanovi NP Krka.

Arheološkom istraživanju prethodila su rekognosciranja terena. Unutar prapovijesne gradine koja ima izvrsno sačuvan obrambeni bedem, sagrađena je omanja crkva pravokutna oblika s kvadratnom apsidom. Tijekom arheoloških istraživanja srednjovjekovne crkvice, na platou gradine pronađeni su brojni ulomci keramičkih posuda, koji se mogu datirati u kasno brončano doba. Gradina nije služila za stanovanje, nego za zaklon ili zbjeg. Bedem, koji je opasuje sa sjeverozapada, u cijelosti je sačuvan, a ulaz je s istočne strane. Orijentacija crkvice je istok-zapad. Temelji su joj sazidani na samoj litici, a unutrašnjost ispunjena kamenim i zemljanim nabojem. Tijekom iskopavanja njezine unutrašnjosti nisu pronađeni tragovi pločnika ni grobova. Vjerojatno je riječ o kapelici koja nije pripadala naselju, nego je postojala zasebno. Možda je riječ o zavjetnom objektu. Dimenzije crkvice su 9,22x5,48 m. Ostaci zidova sačuvani su u tlorisnoj osnovi, u visini od približno 50 cm. Istraživanja su također provedena i izvan crkvice, jedan metar od vanjskih zidova. Ni na tom dijelu nisu uočeni ostaci grobova ili starije arhitekture. Nije se naišlo na ulomke prapovijesne ili srednjovjekovne keramike. Kulturni sloj u cijelosti je siromašan nalazima, stoga je otežana preciznija datacija objekta.
Nakon arheoloških istraživanja (konac svibnja 2007.) započela je konzervacija otkopanih zidova, koja je potrajala tijekom cijelog lipnja. Konzervirano je zatečeno stanje s minimalnim intervencijama u postojećim zidovima (poravnavanje dislociranog kamenja, te umetanje kamenja koje je nedostajalo u zidnom slogu). Visina zidova ostala je u zatečenoj visini.
Dostupni povijesni izvori (primjerice Šibenski diplomatarij) na tom području, osim za utvrdu Ključica, ne donose ni jedan povijesni dokument u kojem bi bilo spomenuto

Ostaci crkve tijekom istraživanja

postojanje te crkvice. Ne postoji sačuvan ni sakralni toponim, a domaće stanovništvo taj lokalitet jednostavno naziva Gradina. Iz toga se može zaključiti da je crkvica uništena u vrijeme provale Turaka, ili njihove vladavine tim prostorima (konac 15.-16. st.). Analizirajući tlorisnu osnovu crkvice, može se zaključiti da je riječ omanjoj građevini pravilna oblika. Usporednicu za nju treba tražiti u sličnim sačuvanim crkvicama na drniškom prostoru. U prvom redu to je gotička crkvica sv. Jurja u Žitniću, koja je preživjela tursku vladavinu i u svom izvornom obliku ostala sačuvana do današnjih dana.

Nataša Zaninović

Konzervirani i prezentirani ostaci crkve

Pogled na konzervirane ostatke crkve iz zraka

Summary

At the beginning of May 2007, at the position of Gradina by the village of Ključ (Miljevci) archaeological investigations into the remains of a little medieval church were begun. The church is located within the prehistoric hill fort on the right side of the canyon of the Čikola River. Below it, a few hundred metres to the south west, is a medieval fort, Ključica. The dimensions of the church are 9.22 x 5.48 m. The cultural stratum is throughout poor in finds, and hence the precise dating of the structure is not very easy. It was destroyed at the time of the Turkish inroads or during the time they ruled the area (end of the 15th – 16th century). A parallel for it should be sought in similar preserved chapels in the area of Drniš, primarily the Gothic church of Sv. Juraj (St George) in Žitnić, which survived the Turkish rule.

Redni broj: 199
Lokalitet: Ključica – srednjovjekovna utvrda
Naselje: Ključ (Miljevci)
Grad/općina: Drniš
Pravni status: Z-2052
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervacija

Tijekom listopada i studenoga 2007. nastavljena su arheološka i konzervatorska istraživanja srednjovjekovne utvrde Ključice, radi definiranja arhitektonskih cjelina i otkopavanja arheološkog sloja. Sondažna istraživanja provedena su i na sjevernom dijelu utvrde. Istraživanja je vodio Joško Zaninović iz Gradskog muzeja Drniš.

Srednjovjekovna utvrda Ključica (Ključ), najveća je i najcjelovitija na drniškom prostoru. Pripada sustavu utvrda koje su podigli hrvatski plemenitaši Nelipići (13.-14. st.), za obranu od suparničke plemenitaške obitelji Šubića (koji su držali desnu stranu rijeke Krke i imali sjedište u Bribiru), te primorskih gradova, u prvom redu Šibenika i Trogira. Iz te je utvrde početkom 14. st. ometana trgovina sa Šibenikom, koja se odvijala mostom u neposrednoj blizini Ključa, zbog čega je između Nelipića i Šibenčana izbio sukob u koji su se na strani Šibenčana uvukli i Mlečani. U prvoj polovini 14. st. Šibenčani su uspjeli preko bedema ući u utvrdu i zapaliti je. Iako je tada velikim dijelom oštećen, Ključ nije bio uništen. Nakon dugotrajnih borbi, godine 1343. došlo je do pregovora između suprotstavljenih strana, a rezultat je bio rušenje utvrde Ključ. Kako je Ivan Nelipić, gospodar utvrde, uskoro umro, do rušenja tvrđave nije došlo, a njegov sinovac Konstantin podiže sustav tvrđavica. Mirovnim ugovorom iz 1345., udovica Vladislava Nelipića i sin Ivan preuzeli su obvezu rušenja samo novije kule. U prvoj polovini 15. st., Ključ je kao založno pravo od svoga oca Ivana Nelipića preuzela kći Katarina i zet Anž Frankopan. Nakon smrti Ivana (1435.), a uskoro zatim i Anža, Katarina je prisiljena već 1437. odreći se prava na očevu baštinu i predati je kralju. U ime kralja utvrdom upravljaju banovi, koji je udjeljuju svojim podanicima. Koliko je Ključ bio važan grad vidi se u dokumentu iz 1450., u kojem stoji da je Venecija spremna platiti 500, pa i 1000 dukata za njegovo rušenje ili dati banu 200 dukata ako tvrđavu prepusti Šibenčanima. Veliku važnost imao je i most na Poljšćici i gospodarenja njime. U ugovoru o granicama Šibenika i hrvatsko-dalmatinskog bana Ivana Nelipića, kneza Cetine i Klisa, godine 1434. bilo je zabranjeno podizati nove mostove na Poljšćici (Čikoli). Godine 1546. Turci su prvi put nakratko, a zatim i trajno zauzeli Ključ, kojim vladaju do 1648., kada su za vrijeme Kandijskoga rata istjerani iz njega.
Tijekom 2007. u cjelosti je dovršeno arheološko istraživanje cisterne u utvrdi Ključici. Smještena je u prizemnom dijelu građevine čija namjena za sada nije poznata, ali je utvrđeno da je sastavni dio palače. Površina cisterne iznosi 5x2 m, a dubina joj je 3,5 m. Najvećim je dijelom ukopana u prirodnoj litici te ožbukana tankom ujednačenom vodonepropusnom žbukom. U unutrašnjosti su pronađeni dijelovi kamenog

Utvrda Ključica

Ostaci cisterne

kružnog kruništa (otvora) kroz koje se izvlačila voda (Zaninović 2007).
Od sitnog arheološkog materijala nađeni su keramički i metalni predmeti. Keramički materijal zastupljen je najvećim dijelom gotičkom keramikom tipa majolika, što je veoma bitno u datiranju objekta, osobito stambenog dijela. Riječ je o ulomcima glaziranih i oslikanih vrčeva koji su sačuvani gotovo u cijelosti. Od metalnih predmeta dominiraju kovani željezni čavli različitih veličina, te predmeti nepoznate namjene. Velika količina željeznih čavala potvrđuje da su određene konstrukcije u utvrdi bile od drva, što se posebice odnosi na palaču. U zidovima se uočavaju kvadratni utori u koje su umetane nosive grede. Paralelno s arheološkim istraživanjima radi se na dosnimavanju novootkrivenih arhitektonskih sklopova, a svaki segment tehnički je dokumentiran. Već sad postoji dovoljna količina podataka za virtualnu rekonstrukciju pojedinih dijelova utvrde. Usporedo s arheološkim istraživanjima odvijala se i konzervacija arhitekture. Radovi će biti nastavljeni i 2008. godine.

Literatura

Zaninović 2007 J. Zaninović, Lokalitet: Ključica – srednjovjekovna utvrda, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 373 – 375.

Joško Zaninović

Summary

During 2007, archaeological and conservation investigations into the medieval fort of Ključica were continued. The medieval fortress of Ključica or Ključ, as it is still called, is the biggest and most complete in the area of Drniš. It belongs to the system of fortifications put up by the Nelipićes (an aristocratic family of the Croats) in the 13th and the 14th century. During 2007, the archaeological investigation of the water cistern in the fort was completed. This cistern is located in a ground floor portion of a building the purpose of which is not yet known, but which has been determined to be an integral part of the palace. The area of the cistern is 5 x 2 m, with a depth of 3.5 m. For the most part, it is dug in to the natural cliff. It is rendered with a thin, even layer of impermeable mortar.

Redni broj: 200
Lokalitet: Pličina Mijoka
Naselje: –
Grad/općina: Murter – Kornati
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno istraživanje

Istraživanja tijekom 2007. nastavak su radova iz lipnja 2006., kada su zbog visokog stupnja devastacije lokaliteta započele hitne mjere zaštite. Lokalitet se nalazi rubu oveće pličine Mijoka u Murterskom moru, u blizini otočića Kukuljara na dubini od 37-40 m, a sadrži ostatke potonulog broda s raznovrsnim trgovačkim teretom. Stručni uviđaj lokaliteta prvi je put napravljen 2002. nakon prijave ronioca. Tada je utvrđeno da se na pješčanom morskome dnu nalaze ostaci trgovačkog broda s bogatim novovjekovnim materijalom, koji se prema nekim pokazateljima može datirati u kraj 16. i početak 17. st. Teret sjeverno i srednjoeuropske te italske provenijencije vjerojatno je bio ukrcan u Veneciji i namijenjen je trgovini po lukama Jadrana i istočnog Mediterana. Tijekom istraživanja (voditelj istraživanja: dr. sc. Mario Jurišić, Hrvatski restauratorski zavod) započela je izrada video i fotografske dokumentacije lokaliteta, dok nacrtna dokumentacija nije bila moguća zbog visokog stupnja devastacije i dislociranosti materijala. Iz istog razloga nije bilo moguće utvrditi stratigrafiju terena, a zbog velike količine sitnog materijala u morskome pijesku, uz uobičajen pristup istraživanju mamut-sisaljkama, odlučeno je na kopnu dodatno prosijavati pijesak koji se prikupljao u vreće pričvršćene na stražnjem dijelu sisaljki.

Najveća količina izvađenog materijala uglavnom je roba za praktičnu i široku uporabu, te ukrasna roba i sitan zlatarski materijal. Veći dio tereta sastojao se od raznovrsnog pribora za jelo – od uobičajenog pribora s drvenim drškom pakiranog u trodijelnom kompletu, luksuznog s mjedenim ukrašenim drškama, do nožića s višedijelnim ručkama od kosti s tokarenim ukrasom i britvi na sklapanje s drvenim drškom. Brod je prevozio i staklene predmete različite namjene, vrlo vjerojatno porijeklom iz staklarskih radionica u Muranu i Veneciji. Perle izrađene od stakla i staklene paste, različitih oblika i veličina bile su pronađene u velikim količinama, razasute po pješčanom dnu. Perle većih dimenzija bile su izrađene u obliku cvjetnih čaški, ovalne ili okrugle, višebojne u murano tehnici ili rezane u obliku poliedra. Manje perle bile su jednostavna prstenasta ili valjkasta oblika, izrađene rezanjem staklenih cjevčica. Pronađen je i velik broj fino obrađenih okruglih perli od koralja. Od staklenih predmeta zastupljen je i velik broj četvrtastih manjih i većih stakala za ogledala bez okvira, te mala okrugla stakla promjera 3,5-4 cm, koja su mogla služiti kao leće naočala ili monokl. Metalni predmeti pronađeni na lokalitetu mogu se podijeliti u više skupina. Dijelovi mjedenih sviječnjaka pronađeni su u vrlo malom broju, jer su zbog svoje masivnosti bili izloženi i zbog toga u većoj mjeri otuđeni s lokaliteta. Od sitnog materijala za praktičnu i svakodnevnu uporabu pronađene su metalne pribadače s kuglastom glavicom, upakirane u svežanj od po više komada, praporci, puceta u obliku rozete i zvijezde, male metalne kutije često bogato ukrašene tiještenim, urezanim

ukrasom ili lijevane na proboj, zakovice za tapeciranje namještaja u obliku rozete, također upakirane po više komada, profilirane ručke za namještaj, lokoti sa šiframa, dijelovi škara s trokutastim završecima za rezanje stijenja i velik broj kovanih mjedenih žetona za brojanje. Ti su žetoni posebno važni, jer se prema natpisu i prikazu na aversu i reversu može približno datirati brodolom, a jednako tako i odrediti otkuda potječe dio tereta s broda.

Velik broj nalaza pripada zlatarskom trgovačkom materijalu. Male zlatarske vage bile su pakirane u ovalne kutije od mjedenog lima, ukrašene tiještenim ukrasom u vidu rozeta i zrakastih motiva. Na sredini poklopca utisnut je žig s inicijalima zanatlije ili radionice. Pronađeni su i mali utezi koji su pripadali zlatarskim vagama, najčešće u obliku kvadra ili kocke s utisnutim puncama koje su bile oznaka težine ili kružni utezi, bez oznake. Također su nađene zlatarske matrice za iskucavanje i tiještenje u obliku kapljice ili rozete, kao i već gotove rozete od mjedenog lima. Teret je sadržavao i zlatarske poluproizvode u vidu sitnih srebrnih granula za granulaciju nakita i kristaliziran pirit (FeS2), koji se još naziva i lažno zlato (*fool`s gold*), a često je rabljeno za izradu jeftinog nakita koji je imitirao zlatni. Pronađeni su i već gotovi zlatarski proizvodi u vidu mjedenih prstena s kvadratnom krunom u kojoj je bilo uloženo zrno od staklene paste tirkizne boje.

Treba svakako spomenuti i obostrane češljeve od kornjačevine s gušće raspoređenim zupcima s jedne i rjeđima s druge strane. U trgovačkom teretu broda nalazili su se mali sunčani satovi od kosti i drveta raznih oblika, u jednostavnijoj i luksuznijoj varijanti. Najzastupljeniji su satovi četvrtasta oblika od tvrdog tamnog drveta i kosti s

Pličina Mijoka, pronađen sitan materijal – perle

fino urezanim brojčanikom i okruglim ležištem za kompas. Jedan sunčani sat od polirane kosti smješten je u mjedenu kutiju u obliku srca s poklopcem na „šarnir“ na kojemu je bilo urezano srce probodeno dvjema strelicama. Natpis proizvođača na jednom od satova upućuje na to da potječe iz Nürnberga, koji je tijekom 16. i u 17. st. bio centar proizvodnje u srednjoj Europi. Na jednako podrijetlo većeg dijela trgovačkog tereta s broda upućuju i već spomenuti žetoni za računanje.

Literatura

Jurišić 2006 M. Jurišić, Izvješće o podmorskom arheološkom istraživanju na Pličini Mijoka, Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Zagreb, 2006.

Pličina Mijoka, izrada fotodokumentacije

Pličina Mijoka, mali sunčani sat u obliku srca

Kisić 1982 A. Kisić, Nešto o trgovačkom brodu koji je nastradao u koločepskom kanalu kod Dubrovnika krajem XVII ili početkom XVIII stoljeća, Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku, XIX-XX, Zagreb, 1982.
Petricioli 1970 I. Petricioli, Brod kod Gnalića, Vrulje, Glasilo narodnog muzeja u Zadru, 1, Zadar, 1970.
Zmaić 2007 V. Zmaić, Lokalitet: Pličina Mijoka, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 376, 377.

Vesna Zmaić

Summary

On the edge of a fairly large area of shallows called Mijoka in the waters off Murter, at a depth of 37-40 m, remains of a modern era cargo ship that was carrying freight of north and central European origins, as well as from Italy, for practical and mass use, decorative goods and jewellery.
These are very diverse materials: cutlery, brass candlesticks and small metal materials, glass beads of various dimensions, mirrors, lenses and jewellery industry materials in the form of semi-finished and finished products, which were found scattered over the general area of the archaeological site. According to comparison with similar materials, the sinking can be dated to the second half of the 16th and 17th century.

Pličina Mijoka, uteg za zlatarsku vagu s puncom u obliku vladara

Redni broj: 201
Lokalitet: Trbounje – Crkvina
Naselje: Trbounje
Grad/općina: Drniš
Pravni status: Z-2831
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervacija

Starokršćanski lokalitet Crkvina nalazi se u selu Trbounje (zaselak Čupići), 5 km sjeverozapadno od grada Drniša, neposredno uz cestu Oklaj – Miljevci. O tom se lokalitetu gotovo ništa nije znalo, ali je spomenut u stručnoj literaturi. Vjerojatno je tomu razlog toponim Crkvina. Prvi ga spominje fra Lujo Marun 1910., kada ga osobno obilazi. Drugi franjevac, fra Karlo Kosor, u jednoj svojoj raspravi piše kako su u selu Trbounju (zaselak Donji Čupići) na mjestu zvanom Crkvina, utvrđeni očiti tragovi omanje crkve, vjerojatno iz starohrvatskog doba. Sustavna istraživanja započela su u travnju 1999., a trajala su neprekidno do 2002. godine. Radovi su nastavljeni 2007., a voditelj je bio Joško Zaninović iz Gradskog muzeja Drniš. Istraživanja i konzervaciju arhitekture obavlja Gradski muzej Drniš. Zemljišna čestica na kojoj se kompleks nalazi površine je 1000 m², a istražena površina na kojoj je arhitektura oko 900 m².

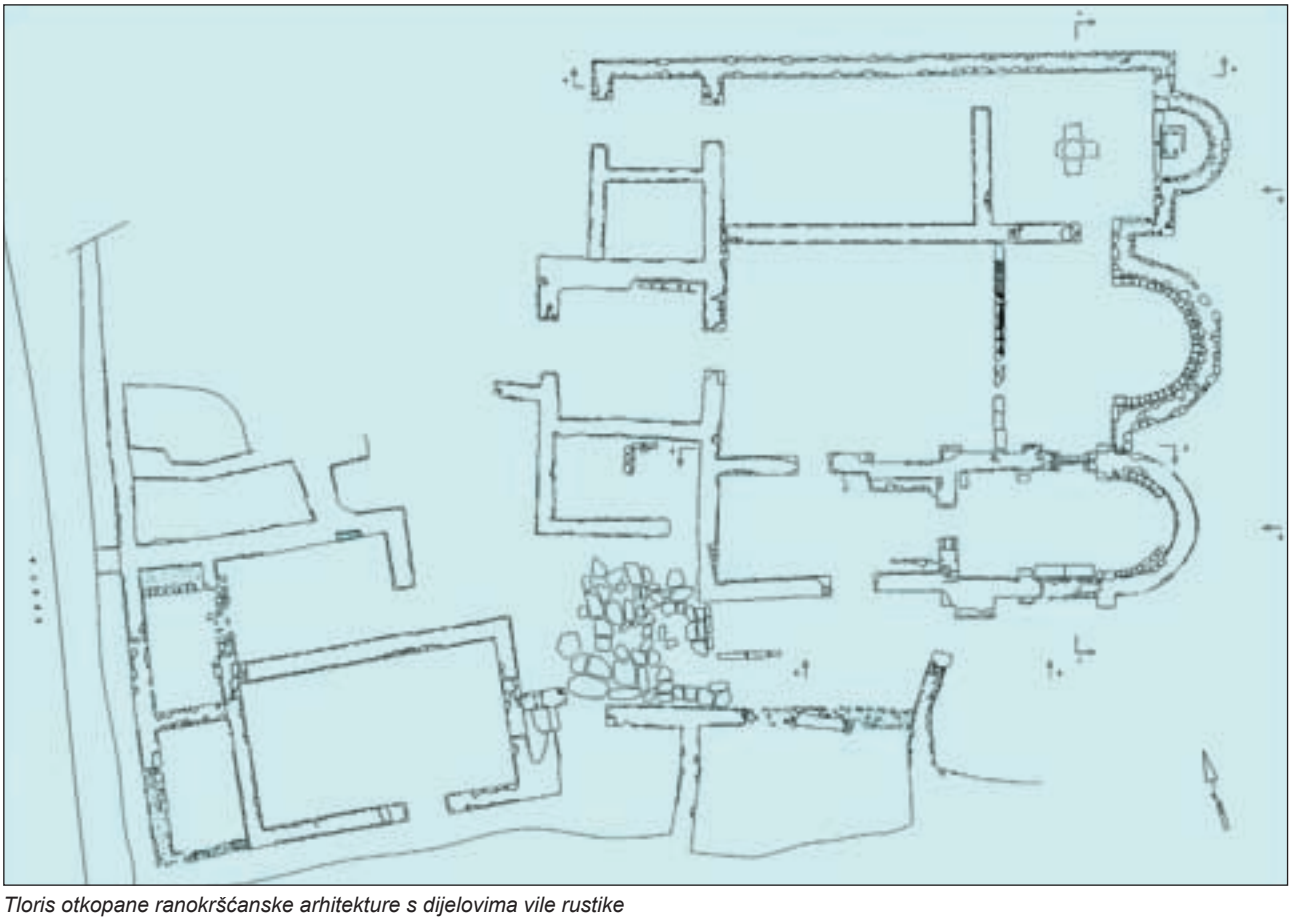
Sustavnim arheološkim istraživanjima prethodila su rekognosciranja terena 1997. i 1998., kako bi se odredila površina lokaliteta. Na terenu su bila dva humka visine oko 1,6 m, a čitav teren u odnosu na cestu bio je izdignut i obrastao gustim raslinjem. Ostaci arhitekture nisu bili vidljivi, osim segmenta većeg komada antičkoga stupa promjera 1 m. Taj artefakt izvorno potječe s drugog lokaliteta. Njegovi ostali dijelovi ili baza tijekom istraživanja nisu nađeni. Na mjestu današnje asfaltne ceste nalazio se trak industrijske željezničke pruge koji je iz Drniša vodio prema rudnicima ugljena u Velušiću i boksita u Trbounju. Moguće da je i dizaličko postrojenje devastiralo dio lokaliteta. Lokalitet je služio kao pašnjak, a na njegovim rubnim dijelovima bile su zasađene masline. Otkrivanje ranokršćanske bazilike nametnulo je pitanje postojanja naselja kojem je crkva pripadala. U prapovijesno doba živjelo se na obližnjem gradinskom naselju (Čupića gradina), tristotinjak metara južno od lokaliteta Crkvine. Nedaleko od položaja Crkvine, u zaselku Brakusi nalazi se srednjovjekovna nekropola. Antičko stanovništvo bilo je nastanjeno na za sada nepoznatu lokalitetu. Blizina antičke ceste *Salona – Andetrium – Magnum – Promona – Burnum*, čija se trasa nalazila sjeveroistočno u podnožju planine Promina, također je veoma važna u nastajanju tvog ranokršćanskog sklopa.

Prilikom arheoloških istraživanja, na čitavoj površini lokaliteta pronađena je veća količina ravnog krovnog crijepa (tegule) i kupa kanalica (*imbrices*). To su dokazi da je drvena konstrukcija krovišta prekrivena na način uobičajen u rimskom graditeljstvu, kombinacijom navedenih elemenata. Jedino je u oratoriju, naknadno *diaconiconu*, postojao bačvast svod izveden u kombinaciji kamenih ploča i sedre. Tijekom iskopavanja te prostorije, čitava bačvasta konstrukcija pronađena je na podu crkve. Od težine cjelokupne konstrukcije, apsida oratorija – *diaconicona* srušila se na vanjsku stranu objekta.

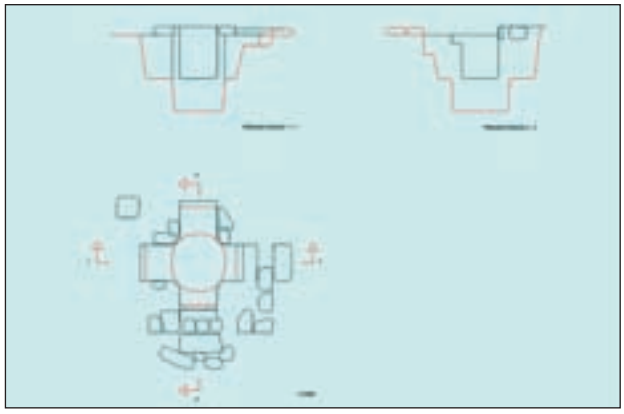
Zidovi građevine bili su u cijelosti ožbukani s unutarnje i vanjske strane. Iznimka je oratorij – *diaconicon*. Vanjski apsidalni i sjeverni zid imali su fasadnu žbuku sa sljubnicama. Poznato je, također, da su od sedre građeni i rasteretni lukovi, iznad prozora (bifore), a nad glavnim vratima crkvene lađe nalazila se ravna kamena greda što navodi na zaključak da je nadvratnik bio ravan. U crkvenoj lađi krovište je, prema svemu sudeći, bilo zatvoreno, a da joj je unutrašnjost bila bez freski i dekoracija govori činjenica da tijekom arheoloških istraživanja nisu pronađene. U svim prostorijama kompleksa podovi su izrađeni na jednak način. Na prethodno pripremljenu podlogu postavljen je sloj od usitnjena kamena koji je zatim nabijen i premazan debelim slojem kvalitetne žbuke. Sastav žbuke sačinjavali su pijesak, gašeno vapno i u manjoj količini mljevena opeka. Jedino je u krsnom zdencu i cisterni rabljena hidraulična žbuka u debljem nanosu.

Kompleks ranokršćanske arhitekture u Trbounju nastao je na periferiji jedne antičke (kasnoantičke) građevine, najvjerojatnije vile rustike. U izgradnji čitavog kompleksa dijelom su rabljeni zidovi starije, postojeće arhitekture. Gradnja sakralnog kompleksa započela je na južnom dijelu lokaliteta. Prvi izgrađeni objekt jest građevina jednostavne tlorisne osnove, koja je funkcionirala kao samostalan objekt. Njezinu osnovu čini lađa sa svetištem koje završava u polukružnoj apsidi. Prostor je s vanjske strane ojačan kontraforima. Na desnoj strani objekta nalazile su se tri kamene klupice isklesane od masivnih kamenih ploča. U apsidalnom dijelu nalazi se ozidana subselija koja je u središnjem dijelu prekinuta, kako bi ostalo mjesta za katedru. Ta je prostorija mogla biti oratorij. U njega se ulazilo iz narteksa, za koji se može reći da je istodoban s oratorijem. To je jednostavna pravokutna građevina, bez ikakvih karakterističnih građevinskih detalja. Dogradnjom centralne crkvene lađe i interpolacijom u nov arhitektonski sklop, narteks gubi primarno značenje, a lijevi zid je djelomice uklonjen probojem novih vrata. Unutar njega nalaze se dvije ozidane klupe, a u njegovu zapadnom dijelu dvije grobnice.

Nastanak oratorija, zajedno s narteksom, mogao bi se datirati veoma rano, koncem 4. ili početkom 5. st. Prostor nekadašnjeg oratorija s južne strane crkve ostao je u uporabi, s tim da je dobio novu funkciju – postao je *diaconicon*. Narteks oratorija dobio je memorijalnu funkciju. Kad je kršćanstvo na ovim prostorima postalo dominantna religija, a stanovništvo ga mahom prigrlilo, došlo je do potrebe izgradnje većeg i kompleksnijeg vjerskog objekta.

Tloris otkopane ranokršćanske arhitekture s dijelovima vile rustike

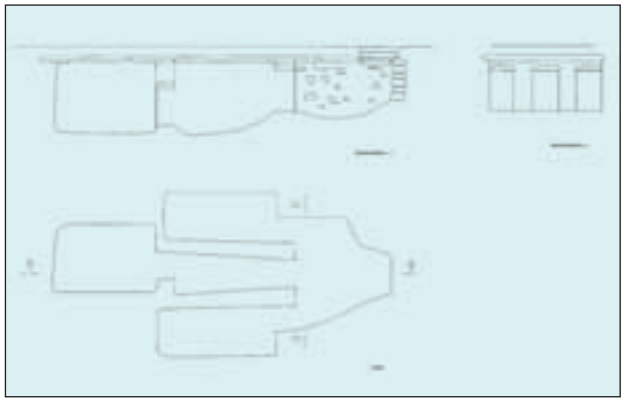
Tloris krsnog zdenca

Centralna lađa sa svetištem je građevina jednostavne tlorisne osnove. Izdužena je i ima oblik pačetvorine. Podignuta je uz sjeverni zid starijih građevina – oratorija i narteksa. Njenu okosnicu čini lađa sa svetištem koje završava u polukružnoj apsidi. Sjeverno od lađe nalaze se krstionica i katekumenej. Pred lađom je narteks, a uz njega cisterna. Ispred katekumeneja nalazi se prostorija nepoznate namjene.

U istočnom dijelu lađe smješteno je svetište. Prostor svetišta jednom je stubom izdignut u odnosu na lađu. Ograda svetišta tekla je od južnoga lateralnog zida prema sjevernom. Završava u obloj niši poligonalne apside. Uz polukružni zid sazidana je klupa za kler (subselija), po čitavoj dužini unutarnjeg luka.

Na sjeveroistočnom dijelu svetišta, s lijeve strane ispod podnice, sazidana je presvođena grobnica čiji se ulaz nalazi u prostoru lađe. Od arhitektonskih elemenata u prostoru nije pronađeno ništa osim dvaju masivnih pravokutnih kamenih pragova, na koje je bila postavljena kamena oltarna pregrada, koji na svojim krajevima imaju ukopane četvrtaste rupe za uglavljivanje baza stupova. Iz sjeverne strane svetišta ulazilo se u krstionicu koja čini jedinstvenu arhitektonsku cjelinu s crkvom. Glavni ulaz u lađu je iz narteksa, a pored njega postojala su još troja vrata koja su lađu povezivala s krstionicom, *diaconiconom* – oratorijem i starijim narteksom. Sjeverni lateralni zid nekadašnjeg oratorija i njegova narteksa postao je zajednički zid crkve i tih dvaju prostora.

Za precizniju vremensku dataciju svetišta i lađe važan je oblik apside. Prema njezinu poligonalnom izgledu može se ustvrditi da je crkva dograđena tijekom 6. st., vjerojatno odmah nakon uspostavljanja bizantske vlasti nad prostorima Dalmacije 537. godine.

Tloris kompleksne grobnice u podu katekumeneja

Iz svetišta lađe ulazilo se u krstionicu. Ona ima tlorisan oblik pačetvorine s polukružnom apsidom. U središtu joj je sazidan križni krsni zdenac, čiji je središnji dio formiran u obliku kružnice, tako da zdenac zapravo ima oblik križa s patenom. Najvećim je dijelom ukopan u pod, a manjim je smješten unutar zidane konstrukcije iznad poda. Ožbukana je debelim slojem hidraulične žbuke koja je najvećim dijelom sačuvana. Apsidalni dio izdignut je za jednu stubu, a u njemu se nalazio oltar od koga je u podu sačuvana baza s četirima utorima za nasad stupova. Najveći dio oltarne menze pronađen je tijekom istraživanja 1999., u neposrednoj blizini apside. Unutrašnjost krstionice bila je oslikana. Na fragmentima zidne i stropne žbuke vidljivi su ostaci nekoliko boja, a dominantna je crvena. Za razliku od dijakonikona koji je imao bačvast svod, u krstionici se nalazio ožbukan ravan strop na drvenoj letvičastoj podlozi. Analizom pronađenih ulomaka utvrđeno je da su bočni zidovi i stropovi bili ukrašeni geometrijskim i biljnim motivima. Iz krstionice se ulazi u pravokutnu prostoriju za koju se pretpostavlja da je katekumenej.

Katekumenej je smješten u sjeveroistočnom dijelu crkve. To je pravokutna prostorija jednostavne tlorisne osnove. Nekoć se iz nje moglo komunicirati sa svetištem crkve, ali je ta komunikacija naknadno zazidana. U podu katekumeneja pronađena je kompleksna grobnica koja se sastoji od centralnog hodnika, dviju bočnih i jedne centralne grobne komore. U nju se ulazilo kroz jedan manji kvadratni otvor. U cijelosti je prekrivena ravnim masivnim kamenim pločama, a njezina je unutrašnjost ožbukana. Ožbukana je i podnica na koju su se polagali pokojnici. U svakoj grobnoj komori ukopana su po dva pokojnika. Ulazi su bili zatvoreni grubim kvadratnim kamenim pločama, kao i glavni ulaz u grobnicu. Podnica katekumeneja načinjena je od žbukanog naboja (tampona) koji je dodatno učvrstio strop grobnice. Nije isključena mogućnost da je ta prostorija služila i kao apoditerijum (mjesto gdje su katekumeni pristupajući činu krštenja odlagali odjeću). Iz katekumeneja se ulazilo u jednu manju prostoriju kvadratne osnove, a iz nje se izlazilo van. Moguće da je to bio prostor koji je katekumenej zaštitio od oborina i neposrednih udara sjevernog vjetra. Na desni zid te prostorije prislanja se cisterna.

Cisterna je izgrađena na sjeverozapadnom dijelu kompleksa, između pretprostora katekumeneja i narteksa. Jednostavnom pregradnjom iskorišten je prostor između tih dviju prostorija. Jedino je statički ojačan sjeverni zid narteksa, zbog uzidane klupe. Unutrašnjost cisterne ožbukana je velikom količinom vapnene žbuke, u čijem su sastavu komadići mljevene opeke. To je tzv. hidraulična žbuka koja se u antičkoj arhitekturi često primjenjivala i izgradnji svih vrsta spremnika za držanje tekućine. Nije poznato kako je regulirano otjecanje i točenje vode iz cisterne. Prilikom istraživanja cisterne, na njezinu je dnu pronađeno željezno ralo drvenoga pluga.

Narteks se nalazi na zapadnom dijelu kompleksa, pred crkvenom lađom. To je kvadratna prostorija jednostavne tlorisne osnove. S lijeve strane nalazi se uzidana klupica. Sa svetištem komunicira vratima standardne širine, dok je ulaz u kompleks nešto širi. Na lijevi zid narteksa prislonjena je cisterna, a uz desni prostorija nepoznate namjene.

Prostorija nepoznate namjene smještena je na zapadnom dijelu kompleksa. Pravokutna je oblika i jednostavne građe-

vinske forme. Naknadno je pregrađena zidom u obliku slova L, koji se prislanjao uz desni zid narteksa. U tu prostoriju pristupa se s popločanog dvorišta koje je smješteno na jugozapadnoj strani kompleksa. Izgrađena je u isto vrijeme kada i narteks.

Tijekom istraživanja trbounjske crkve, u nasipnom sloju koji je bio izmiješan s različitim građevnim materijalom i zemljom (kamen, komadi sedre, krovni crijep), pronađeno je nekoliko desetaka arhitektonskih elemenata i dijelova crkvenog kamenog namještaja. Samo neki od tih spomenika pronađeni su cjeloviti, a većina ih je nađena u fragmentima. Najbolje je sačuvan prozorski element – pilastar, ukrašen latinskim križem koji se nalazio u lađi crkve. Pronađeni su i dijelovi pluteja koji, osim arhitektonski obrađenog ruba, nisu imali ukras. Na njihovoj ravnoj vanjskoj površini uočena je debelo nanesena bijela temeljna boja po kojoj su prizori očito slikani. Tragovi ostataka drugih boja nisu uočeni. Među ostalim elementima mogu se izdvojiti dijelovi stupova i jedan manji kapitel. Nije poznato koliko je pluteja sačinjavalo oltarnu pregradu svetišta i kako je ona izgledala. Također nije poznato na čemu je stajala oltarna menza od koje je pronađeno nekoliko ulomaka. Nije poznato je li se nad menzom dizao ciborij, ali ima indicija da je postojao. Pronađeno je nekoliko trapezno formiranih kamenih ploča koje su mogle služiti kao pokrov ciborija. Na podu oratorija, kasnijeg *diaconicona*, pronađen je kapitel i ulomak stupa. Izrađeni su od laporastog vapnenca. Obrađeni su tehnikom rezanja i tokarenja, što je posebno vidljivo na tijelu stupa. Nije poznato gdje su ti elementi izvorno stajali.
Prilikom istraživanja trbounjske arhitekture naišlo se na veću količina zidne i stropne žbuke, i to isključivo u prostoru *diaconicona* i krstionice. Na fragmentima zidne i stropne žbuke vidljivi su ostaci nekoliko boja. Prostor *diaconicona* bio je bačvasto presvođen kombinacijom sedrenih blokova i kamenih ploča koje su bile okomito postavljene (tzv. „usađivanje“). Na temelju brojnih ulomaka može se zaključili da je čitava prostorija, zajedno s apsidom, bila ukrašena freskama. I prostor krstionice bio je u cijelosti oslikan. Za razliku od diaconicona, koji je imao bačvast svod, u krstionici se nalazio ožbukan ravan strop na drvenoj letvičastoj podlozi (tzv. „štukete“). Oslikana je bila i apsida. U ostalim prostorijama nisu pronađeni ostaci freski. Prilikom analize pronađenih ulomaka utvrđeno je da su zidovi i stropovi bili ukrašeni geometrijskim i biljnim motivima. Slikarije su u cijelosti izvedene u fresko-tehnici raznim bojama: nijansama crvene, plave, žute i crne boje.
Uz pronađen građevinski materijal (kamen, sedra, krovni crijep i dr.), antičke arhitektonske ulomke, dijelove kamenog namještaja crkve i dijelove fresaka, tijekom istraživanja trbounjskog kompleksa, pronađeni su ulomci predmeta od stakla, keramičkih posuda i metala. Obrada staklenog materijala je u tijeku, ali se sad već može govoriti da su pronađeni ostaci nekoliko posuda, uglavnom svjetiljki. Pronađeni su komadi i ulomci ravnog stakla, za koje se može pretpostaviti da pripadaju prozorskom staklu. Keramički materijal sastoji se od ulomaka različitih posuda (amfora, grubih keramičkih zdjela i sl.). Pronađeno je veoma malo metalnih predmeta, a među njima prevladavaju čavli. Na dnu cisterne, prilikom istraživanja pronađen je željezni lemeš drvenog pluga. U grobnici br. 2, koja se nalazi na desnoj strani od središnje crkvene lađe, kao grobni prilog pronađen je novac rimskog cara Klaudija II. Gotskog iz 3. stoljeća.

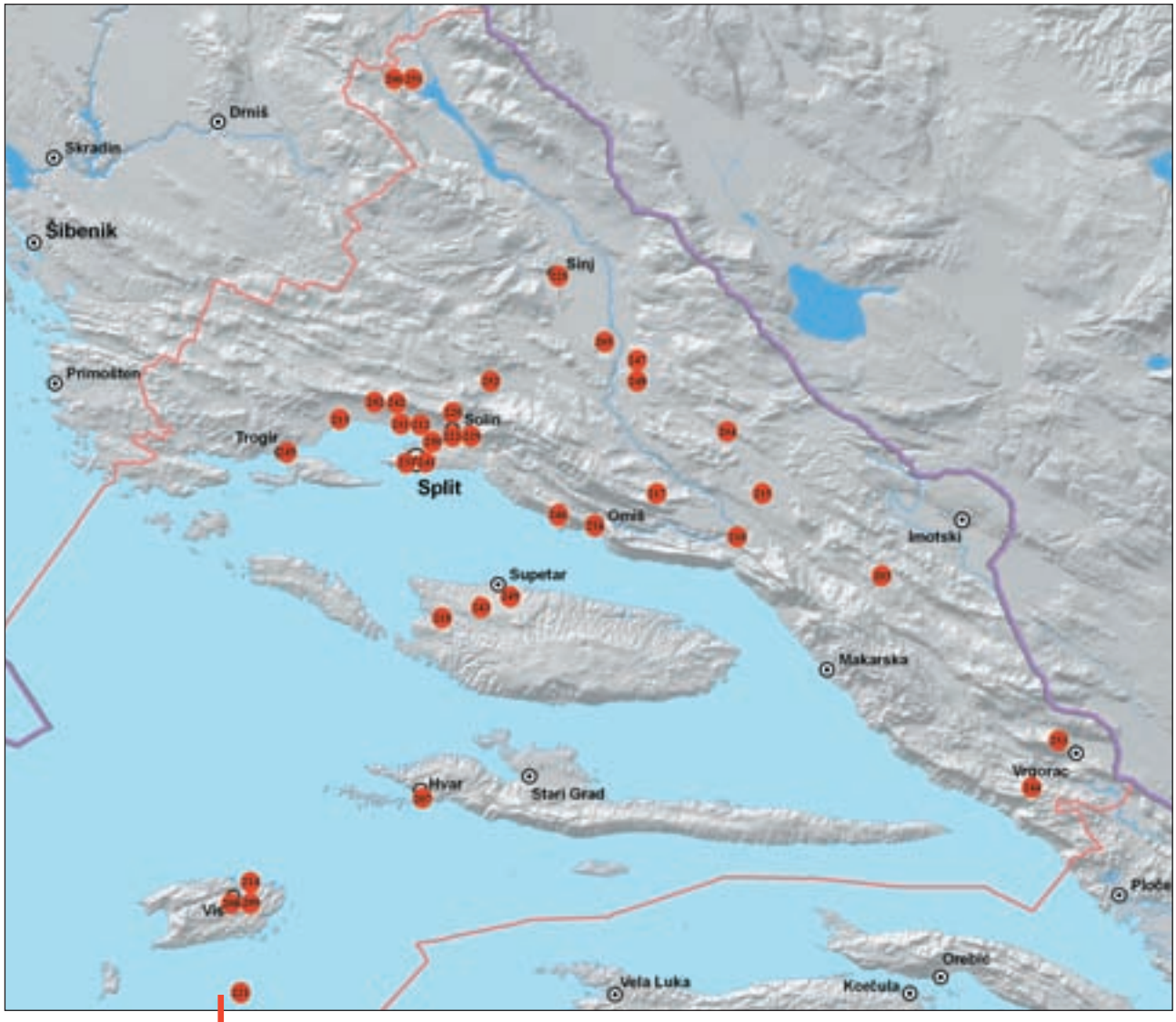
Trbounjska crkva pripada jednobrodnim sakralnim građevinama s cijelim nizom pomoćnih objekata koji su uklopljeni u jedinstven arhitektonski sklop. Gledajući objekt izvana, posebice iz smjera istoka prema zapadu, stječe se dojam da je građevina trobrodna bazilika, za što su zaslužni objekti prislonjeni s desne i lijeve strane centralne lađe s apsidalnim završecima. Taj sakralni kompleks nastao je u dvjema fazama. Oratorij s narteksom nastao je veoma rano, koncem 4. ili početkom 5. st. Prostor nekadašnjeg oratorija s južne strane crkve ostao je u uporabi, s tim da je dobio novu funkciju – postao je *diaconicon*. Narteks oratorija dobio je memorijalnu funkciju i u njemu se nalaze dvije zidane grobnice. Taj ranokršćanski sklop ide u red tzv. „složenih“ crkava ili crkava kompleksnog tipa, koje se načelno vezuju uz naselja ruralnog karaktera. „Složenim“ crkvama ili crkvama kompleksnog tipa nazivaju se jednobrodne crkvene građevine s nizom manjih prostorija raspoređenih duž bočnih strana lađe (pastoforij, krstionica, apoditerium i dr.). Najčešće se tu ubraja i narteks koji je uglavnom na zapadnoj strani objekta. Neke od prostorija služile su kao grobne cele. Bilo je i onih kojima je teško utvrditi namjenu. Zbog niza pomoćnih prostorija, gledajući izvana, ti objekti izgledaju kao trobrodne bazilike. Središnja lađa pokrivena je dvostrešnim krovom, a bočne prostorije jednostrešnim.
Kameni namještaj trbounjskog kompleksa ne daje mnogo elemenata za rekonstrukcije interijera. U crkvenoj lađi pronađen je mali broj elemenata za rekonstrukciju prvobitnog izgleda svetišta. Za rekonstrukciju izgleda oltarne pregrade ne postoji dovoljno elemenata. Bit će moguće rekonstruirati menze koje su bile u svetištu i krstionici. Nedovoljan broj čitavih komada ili ulomaka kamenog namještaja navodi na zaključak da je interijer trbounjskog kompleksa bio skromno opremljen. Dekorativnu vrijednost obogatile su freske u oratoriju – *diaconiconu* i krstionici. U gradnji trbounjskog kompleksa rabljeni su spoliji s antičkih građevina koje su se nalazile u blizini.

Joško Zaninović

Summary

The site of Crkvina is located in the village of Trbounje (hamlet of Čupići), 5 km northwest of the city of Drniš. It is located right alongside the very that runs from Oklaj to Miljevci, on the left hand side. The complex of Early Christian architecture in Trobunje came into being on the periphery of an Antique (Late Antique) building of what was probably a villa rustica. It consists of a central nave with a shrine, baptistery, catechumen hall, cistern, narthex, *diaconicon* (earlier oratory with a narthex) and a number of auxiliary spaces of unknown origin. The oldest structure is the oratory and narthex, which could be dated very early – to the end of the 4th or beginning of the 5th century. For a more precise temporal dating of the chancel and nave, the shape of the apse is important. According to its polygonal appearance, we can conclude that the church was extended during the 6th century, probably after the establishment of Byzantine government in Dalmatia in 537.

SPLITSKO-DALMATINSKA ŽUPANIJA

202 Baba lokva
203 Bartulovići – groblje sa stećcima
204 Cista Velika – Crkvine
205 Gardun (Tilurium)
206 Gornji Koljani – Crkvina
207 Hvar – Groda
208 Issa – arhitektura uz helenističke zidine
209 Issa – rimske terme
210 Jastrebova glavica
211 K. Sućurac – luka
212 K. Sućurac – Trstenik
213 K. Štafilić – Resnik
214 Luka Vis
215 Mala pećina
216 Omiš – Brzet
217 Pavića torina
218 Rat
219 Rijeka Cetina – Mali i veliki Drinić
220 Rupotina – Crkvine
221 Salamandrija
222 Salona – amfiteatar
223 Salona – Marusinac
224 Salona – teatar
225 Sinj – Kvartiri
226 Solin – Gospin otok
227 Solin – novi most na Jadru
228 Solin – staro korito Jadra
229 Solin – Zvonimirova ulica
230 Soline – villa maritima
231 Split – Dioklecijanova p., Krešimirova ul.
232 Split – Dioklecijanova p., Ul. Majstora Jurja 3
233 Split – Dioklecijanova p., Ul. Majstora Jurja 7 i 9
234 Split – Dioklecijanova p., propugnakul
235 Split – Dioklecijanova p., propugnakul
236 Split – Lora
237 Split – riva (južno pročelje Dioklecijanove p.)
238 Split – riva (zapadni dio)
239 Split – rt Bačvice
240 Split – Spinut
241 Split – Ul. kralja Tomislava
242 Svečurje – Zestin
243 Špilja Kopačina
244 Torine – prapovijesni tumuli
245 Trogir – Kopilice
246 Turska peć
247 Utvrda Čačvina
248 Utvrda Nutjak
249 Vodna jama
250 Vranjic – južna obala
251 Vrlika – tvrđava Prozor
252 Vrtača Konopljište
253 Zavojane – prapovijesni tumuli

Redni broj: 202
Lokalitet: Baba lokva
Naselje: Plano
Grad/općina: Kaštela
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: sondažno iskopavanje

Iskopavanja lokaliteta Babe lokve tijekom 2007. povjerena su Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika, a radovima je rukovodio muzejski savjetnik Tonči Burić. Uz voditelja je u stručnoj ekipi bio i dokumentarist Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika Miran Palčok, te kraće vrijeme diplomirana arheologinja Anita Penović iz Splita. Tehničku potporu stručnoj ekipi pružio je i Muzej grada Kaštela. Obilaskom terena utvrđeno je da je riječ o ulomcima keramike iz srednjega i ranoga novog vijeka. Prikupljeni ulomci i izgled terena nakon devastacije bagerom upućivali su na naseobinski položaj. Pretpostavljeno je da je ondje riječ o jednome od zaselaka srednjovjekovnog sela Babe. Budući da je do otkrića lokaliteta došlo slučajno, od grada Kaštela zatraženo je da pripomogne u financiranju hitnih zaštitnih iskopavanja, čemu su se nadležna tijela gradske uprave spremno odazvala i omogućila početak istraživanja.

Baba lokva je hidronim u kojemu je očuvano ime srednjovjekovnog sela Babe (Omašić 1978: 143, 144; Omašić 1986: 105, 106; Omašić 2001: 131, 132). Lokva se nalazi na prostoru koje danas pokriva predio zvan Plano, gdje je i suvremeno naselje, a neposredno uz asfaltnu cestu koja od Jadranske magistrale vodi u Dalmatinsku zagoru, točnije u mjesto Labin. To je širi areal sjeverozapadnog dijela Kaštelanskog polja i pribrežja koje graniči sa Segetom Gornjim i Labinom. Sama lokva i prostor oko nje (cca 30.000 m^2) vlasništvo je obitelji Perišić iz Kaštel Štafilića, čiji su članovi na tom prostoru 20-ih godina prošlog stoljeća sagradili tor. U njemu je držana stoka sve do 40-ih godina nakon Drugog svjetskog rata. Iza objekata u kojima su držane ovce nalazi se gusterna sa svođenom konstrukcijom sazidanom iznad bazena izdubljenog u vapnenačkoj litici. Podatke je priopćio Žarko Perišić, potomak nekadašnjih vlasnika. Dio terena jugozapadno od lokve, položenog uz oniži greben obrastao makijom, koji sa zapada i jugozapada omeđuje lokvu, vlasnici su prodali Augustinu Debeljaku, nastanjenom u Kaštel Lukšiću, i njegovoj sestri, koji su na tom krševitom terenu obraslom makijom odlučili posaditi masline. Tijekom uređenja terena bagerom, Debeljak je u kamenim gomilama naišao na ulomke keramike. Ljubaznošću vlasnika i intervencijom Bijaća, društva za očuvanje kulturne baštine Kaštela te Konzervatorskoga odjela u Trogiru, obustavljeni su daljnji radovi dok se ne naprave nužna zaštitna istraživanja.
Probna sonda (S I) položena je uz liticu koja sa zapada i jugozapada omeđuje lokvu. Dimenzije sonde su 10x3 m, a pruža se smjerom istok-zapad. Manji dio terena istočno i jugoistočno od S I toliko je oštećen bageriranjem, da je procijenjeno kako tu nije isplativo iskopavati, tim više što se količina površinskih nalaza ulomaka keramike sve više smanjuje prema istoku i potpuno prestaje prije

Pogled na Babu lokvu sa zapada

završetka litice. Kuće pretpostavljenoga naselja očito su bile locirane u zavjetrini, dalje od završnoga ruba litice, gdje ne dopire direktan udar glavnih vjetrova, bure i juga. Približno se može odrediti položaj 15-ak objekata koji su prekriveni kamenim gomilama, dijelom nastalima obrušavanjem suhozidova samih kuća, a dijelom i nasipavanjem tih ostataka naknadnim krčenjem terena za sadnju. Na žalost, po cijeloj dužini lokaliteta naknadno je probijena poljska cesta (možda tijekom izgradnje tora?), što je dodatno devastiralo naseobinske objekte. Iskopavanje je započeto od istoka prema zapadu. Tu je bila gomila kamenja nastala obrušavanjem zidova kuće, a dodatno povećana nekadašnjim krčenjem tla. Devastirana je bagerom u gornjem dijelu, zaravnata i zbijena. Profil kulturnoga sloja definiran je u nekoliko otkopa kroz dva otkopna sloja. Otkopni sloj 1 (▼ 0-50 cm) sastojao se većim dijelom od amorfnoga kamenja različitih dimenzija i nešto malo rahle, tamno smeđe zemlje, a otkopni sloj 2 (▼ 50-100 cm) tvorila je zemlja što prekriva liticu koja se proteže u dubinu od vapnenačkih rubova brijega.
Već po površini sonde i uokolo nje nađen je veći broj ulomaka grube i glazirane keramike srednjega i ranoga novog vijeka, među kojima ima i ulomaka amfora. Kako tijekom iskopavanja nisu otkriveni bilo kakvi predmeti iz antičkoga razdoblja, pretpostavka je da je riječ o srednjovjekovnim amforama koje se i spominju u dokumentima 13. i 14. st. Nađen je i manji broj ulomaka staklenih recipijenata, dva ulomka žrvnja, te jedan manji brus, kao i mali ulomak kremena obrađenog kao rezač ili sl. U našim srednjovjekovnim dokumentima spominju se amfore kao utilitarni predmeti za transport vina u svakodnevnoj funkciji još u 13. i 14. st. (Ljubić 1868: 188 (1295. g., Omiš – *„de amphoris vini“*); Ljubić 1868: 350 (1322. g. – *„sit francum a datio soldorum XXX pro amphora“*: oslobođenje od carina vina uvezenog iz Hvara u Veneciju); Ljubić 1872: 170 (1350. g. – *„extrahere amphoras L.“*: dozvola mletačkih vlasti Porečanima za uvoz vina); usporedi i Braudel 1992: 257, za sporadičnu uporabu amfora u ranom novom vijeku), pa tom pitanju valja posvetiti dužnu pozornost tijekom budućih istraživanja. Uz već opisane ulomke amfora nađena su i dva ulomka crijepa (*imbrices*) sa svijetlo smeđim, oker premazom, koji također upućuju na srednjovjekovnu ili ranonovovjekovnu produkciju, stoga se i za njih mogu

Kuća (K-1) na lokalitetu Babi lokvi tijekom istraživanja

postaviti jednaka pitanja kao i za amfore – jesu li, kada i gdje izrađivani u srednjem i ranom novom vijeku?

Daljnjim kopanjem utvrđeno je da se približno okomito na liticu pruža jedan pravokutan jednoćelijni samostojeći objekt definiran kao kuća (K-1), stoga je i površina S I preusmjerena smjerom sjever-jug, a ne više istok-zapad, i to približno na istoj površini. Ta kuća zidana je u tehnici suhozida, a imala je krov od drvene konstrukcije pokrivene granjem i ševarom (nisu nađeni ostaci kamenih krovnih ploča). O raspodjeli prostora unutar kuće nije još uputno govoriti, jer valja naglasiti da je to prvo srednjovjekovno naselje na širem prostoru priobalja srednje Dalmacije koje se istražuje, pa valja biti oprezan u iznošenju konačnih zaključaka. U svakom slučaju, nepobitna je činjenica da je sjeverni dio objekta bio povišen za jednu stubu i da je tu pronađen najveći broj ulomaka kuhinjskoga i stolnog keramičkog posuđa. Na razini podnice pred tim povišenim dijelom očuvana je priklesana litica, te jedna manja kamena ploča *in situ*, moguć ostatak nekadašnjeg popločenja. I južni dio objekta također je imao manju pregradu unutar koje je bila koncentrirana većina ulomaka ambalažnoga posuđa, tj. amfora. Ulaz je vjerojatno bio po sredini zgrade s istočne strane, okrenut prema moru i suncu. Stupanj očuvanosti ostataka zidova kuće (najviše do 0,5 m) ne dopušta preciznije rekonstrukcije njena izgleda. Tek nakon daljnjih iskopavanja, kada bude istražen veći broj objekata, moći će se donijeti i neki sigurniji zaključci.

Analizom stratigrafskih jedinica definirana su dva odijeljena vremenska razdoblja, koja se kronološki nadovezuju jedno na drugo. Otkopni sloj 2 pripada razdoblju kasnoga srednjeg vijeka (14.-15. st.) i u njemu su nađeni artefakti koji prezentiraju to razdoblje, od kojih neki pokazuju tipične odlike gotičkoga stila u zanatskom obrtu. Mlađi stratum, otkopni sloj 1, pripada razdoblju ranoga novog vijeka (16.-17. st.) i također je prezentiran adekvatnim nalazima iz toga razdoblja. U oba sloja kvantitetom dominiraju ulomci raznih vrsta i oblika keramike, uz koje je nađen i manji broj predmeta od metala i stakla. Uz njih je nađen i određen broj ulomaka životinjskih kostiju, ulomak školjke (kamenica), te ulomci utilitarnih predmeta poput bruseva, žrvnjeva i sl. Pomalo začuđuje izostanak numizmatičkih nalaza, što je vjerojatno posljedica nedostatne istraženosti cijeloga naselja. Većina nalaza otkrivena je unutar K-1, a manji dio na zidovima i uokolo kuće.

U starijem stratumu otkriveni su ulomci dvaju osnovnih vrsta keramičkoga posuđa: gruba i fina, glazirana keramika. Sve vrste i tipovi rađeni su na kolu, a dominiraju lonci i nešto manje zdjele. Uža podjela grube keramike bit će moguća nakon obrade, a ni fina još nije detaljno ustavljena. Površnim pregledom opranoga i očišćenog materijala, uz razne vrste posuđa s monokromnim glazurama uočeni su i ulomci arhajske majolike i hispanomaurske keramike. Prate ih u istom sloju i ulomci dvaju vrsta gotičkih staklenih čaša, s „krautschtrunk“ aplikama i s kapljičastim ukrasom, kao i još neke vrste staklenih recipijenata. U sloju su otkrivene i različite životinjske kosti i školjke.

Metalni predmeti su rijetki. Uglavnom su zastupljeni oni praktične namjene, kao što su željezna alka na okovu ili željezni klin, a nađena je i jedna brončana vitica, kakvih ima u kasnosrednjovjekovnim grobovima. Nađen je manji ulomak željeznog noža, kojemu je sačuvan početak sječiva i dvostruk željezni držak s rupicama za zakovice, koje su učvršćivale drvenu ili koštanu oplatu. Zastupljeni su i rijetki amorfni odbici kremena.

I u sloju ranoga novog vijeka dominiraju nalazi ulomaka keramike grube fakture te one fine glazirane, o čemu će biti više podataka nakon stručne obrade svih nalaza. Uz njih je nađen manji broj metalnih predmeta, među kojima se ističe jedna manja željezna kopča u obliku gljive, s očuvanim trnom. Također je prikupljen i određen broj životinjskih kostiju.

Sondiranjem na lokalitetu Babi lokvi utvrđeno je postojanje naselja iz kasnoga srednjeg (14.-15. st.) i ranoga novog vijeka (16. – poč. 17. st.). Istražena je cijela površina otkrivene kuće (K-1) do razine podnice te uži okoliš, osim sa zapadne strane. Prema površinskim nalazima i očuvanim gomilama, približno je definiran areal naselja koje je imalo 15-ak kuća analognih istraženoj. U sljedećoj je kampanji predviđeno istraživanje cijele površine koja je u posjedu Augustina Debeljaka i njegove sestre, odnosno spašavanje ugroženog dijela nalazišta. Kraćim rekognosciranjem prostora zapadno i sjeverozapadno od lokaliteta, na jednoj omanjoj zaravni stotinjak metara od S I, uočeno je nekoliko krčevinskih gomila, ali i ostaci suhozidnih jednoćelijnih kuća oko kojih je, kao i po krševitom terenu uokolo, nađeno više ulomaka amfora i tegula, pa je tu najvjerojatnije riječ o manjem rimskodobnom vikusu, tim više što uokolo tih objekata nema glazirane srednjovjekovne i ranonovovjekovne keramike, kakva je zastupljena na gomilama oko S I i u samoj sondi.

Literatura

Braudel 1992 Fernand Braudel, Strukture svakidašnjice, Zagreb, 1992.

Ljubić 1868 Šime Ljubić, Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i mletačke republike I (960 - 1335), Zagreb, 1868.

Ljubić 1872 Šime Ljubić, Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i mletačke republike III (1347 - 1358), Zagreb, 1872.

Omašić 1978 Vjeko Omašić, Topografija Kaštelanskog polja, Split, 1978.
Omašić 1986 Vjeko Omašić, Povijest Kaštela, Split, 1986.
Omašić 2001 Vjeko Omašić, Kaštela od prapovijesti do početka XX. stoljeća, Kaštela, 2001.

Tonči Burić

Summary

When a test dig was made at the site Baba lokva the existence of a settlement of the later medieval (14th-15th century) and early modern age (16th – early 17th century) was determined. The entire area of a revealed house (K-2) down to the level of the floor was investigated, as well as the immediate surrounds, except for the western side. According to the surface finds and the preserved piles, the area of the settlement, which had about 15 houses of the same kind as this one, was approximately determined.

Redni broj: 203
Lokalitet: Bartulovići – groblje sa stećcima
Naselje: Bartulovići
Grad/općina: Zagvozd
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U blizini zaseoka Bartulovića pozicionirana je trasa nove autoceste od Šestanovca prema Vrgorcu i Pločama. To je bio povod arheoloških istraživanja koja su trajala od prosinca 2006. do konca veljače 2007. godine. Voditeljica radova bila je Snježana Tonković, kustosica Zavičajnog muzeja u Imotskom, dokumentarist je bio Robert Maršić, a fotograf I. Sunko. Geodetsku podlogu izradio je geodetski ured Geographica d.o.o. iz Splita. Projekt zaštitnih radova vodio je mr. sc. Miro Katić iz Konzervatorskog odjela u Trogiru.

Bartulovići su zaselak oko 1 km udaljen od Zagvozda prema jugozapadu. Danas ondje obitava svega nekoliko obitelji, uglavnom starije populacije. Pleme Bartulovića je prema izvorima, doselilo u taj zaselak oko 1725. iz obližnjeg Rastovca. Na zemljištu Pere Bartulovića, u ogradnom suhozidu nalazilo se nekoliko stećaka vidljivih s puteljka kojim su se koristili samo mještani da bi došli do svojih imanja. Nakon uklanjanja suhozida otkriveno je još nekoliko stećaka pod zidom. S terena je uklonjeno raslinje i kamenje te je nastavljeno kopanje u dubinu. Dubina iskopa bila je nejednaka, uvjetovana kamenom živcem, te je varirala od 0,40 do 1,20 cm. Zatečeni stećci bili su izmaknuti sa svojih izvornih pozicija, a neki su bili prevrnuti i prelomljeni. Dva stećka u vidu ploče ostala su nad grobovima te se moglo zaključiti kako nisu pomicani. Nakon snimanja i dokumentiranja stećci su uz pomoć mehanizacije premješteni na odabranu lokaciju, kako bi moglo započeti istraživanje grobova. Nad svakim grobom nalazio se grobni spomenik u vidu stećka ploče ili sljemenjaka. Većina je bila ukrašena s više ili manje ornamentiranim ukrasom, a najčešći je motiv spirale i

Radovi na lokalitetu

križa te jedan s prikazom jelena. Samo jedan grob imao je priloge, odnosno dvije kovanice (grob br. 1). Riječ je o srebrnom novcu, od čega je jedan akvilejski nađen na grudima ispruženog kostura, a drugi je erdeljskog vojvode, pronađen na samoj površini istoga groba. Akvilejski novac pripada Ludoviku II. de Techu (1412. – 1420.). Drugi je erdeljskog vojvode Gabrijela Berthlena (1613. – 1629.). Na aversu ima mađarski grb, a na reversu lik Marije s djetetom, kovan u Kremnici 1620. godine.

Grob br. 1 – poklopnicu groba činilo je nekoliko nepravilno oblikovanih ploča od lomljenog kamena. Dužina groba iznosi 1,80 m, a širina 0,30x0,45x0,25 m. Nedostaje kamen učelak i donožni kamen. Orijentacija je SI-JZ, trapezna oblika. Ukop je obavljen u kamenoj škrapi, te mu je za jednu obložnicu poslužila stijena na koju je postavljen jedan red nepravilno oblikovana kamena. Drugu bočnu stranu groba čini jedna veća kamena ploča, okomito postavljena, te do nje još nekoliko manjih. Ukopana su bila tri pokojnika, od kojih jedan u ispruženu položaju, s rukama prekriženima u visini zdjelične kosti. Ostale dvije lubanje smještene su jedna do druge s desne strane ispruženog kostura, a njihove kosti skupljene sa strane i na dnu groba. Prilog u grobu su dvije kovanice. Nad grobom je bio stećak – ploča bez ukrasa, dimenzija 1,70x1x0,40 m.

Stećak sljemenjak s prikazom dvaju jelena

Stećak sljemenjak s prikazom ljudskog lika na zabatu

Grob br. 2 – poklopnica je načinjena od nepravilno oblikovanih ploča koje su prekrivale otprilike pola dužine groba, a ostali dio ispunjavao je krupniji kamen. Dužina groba je 1,90 m, a širina 0,45x0,40 m. Donožnicu čini stijena. Bočne strane groba jesu nepravilno lomljene kamene ploče. Grob je trapezna oblika, orijentacije SI-JZ. I ondje su obavljena tri ukopa, od čega jedan u ispruženu položaju s prekriženim rukama u visini zdjelične kosti. Dvije lubanje položene su u vrh groba, a kosti skupljene sa strane i u dnu groba. Prilikom čišćenja groba nađeno je nekoliko grumena cigle nepravilna oblika. Nad tim su grobom bila dva prevrnuta stećka sljemenjaka, od kojih je jedan prepolovljen. Odlomljena strana čini bočni dio sljemenjaka s uklesanim ljudskim likom u plitkom reljefu, visine 90 cm. Glava je u obliku pravilna kruga, ruke i tijelo kao haste križa, dok su noge i stopala u profilu oblikovane kao slovo omega. Drugi je stećak također sljemenjak trapezna oblika, s blago naglašenom kosinom krova. Dimenzije su: visina 1,30 m, dužina 1 m i širina 0,60 m.

Grob br. 3 – poklopnice groba čine dvije veće kamene ploče nepravilna loma, a ostali su dio grobnog pokrova ploče manjih dimenzija, širine: 0,30x0,55x0,35 m. U grobu su zatečena dva kostura u ispruženu položaju. Jedan je *in situ*, dok su ostale kosti poremećene. Bez priloga je i orijentacije SI-JZ. Nad grobom je bio stećak u vidu ploče s ukrasom dvostruke spirale koja zauzima trećinu površine. Dužina je 2 m, širina 1,80 m, a debljina 0,40 m.

Grob br. 4 – poklopnica je od nepravilno oblikovanih ploča. Orijentacija je SI-JZ, trapezna oblika. Dužina iznosi 1,85 m, a širina 0,45 m. Podnica groba je stijena, dok obložnice čine deblje kamene ploče postavljene po okomici, koje pridržavaju jedna drugu. Ukopana su tri pokojnika, od toga jedan u ispruženu položaju kod kojeg položaj ruku nije bilo moguće definirati. Dvije lubanje postavljene su s jedne i druge strane lubanje ispružena kostura, dok su ostale kosti gurnute sa strana groba. Bez grobnih je priloga. Nad tim grobom nalazio se stećak u vidu ploče, bez ukrasa i s lomom na jednom kutu. Najvjerojatnije je služila kao postolje sljemenjaku koji je zatečen prevrnut u blizini. Visina sljemenjaka iznosi 1,10 m, dužina 0,80 m, a širina 0,50 m. Na bočnoj strani uklesan je križ u plitku reljefu. Na prednjoj plohi, u gornjem dijelu, prikazana su dva jelena s razgranatim rogovima i nogama položenima na profiliranoj debljoj traci koja dijeli plohu na dva dijela. Ispod scene s jelenima u donjem je polju prikaz dvaju spiralnih krugova koji proizlaze iz zajedničkog ishodišta.

Grob br. 5 – nad tim grobom nije zatečena poklopnica, već je bio prekriven zemljom. Trapezna je oblika, orijentacije SI-JZ. Dužina je 1,90 m. Obložnice čine masivne, deblje kamene ploče postavljene u okomicu jedna do druge. Nedostaje kamen učelak. Ostaci kostiju upućuju na dva pokojnika. Dvije lubanje nalaze se u vrhu groba, jedna do druge, a ostale su kosti poremećene. Grob je bez priloga.

Na susjednoj parceli u vlasništvu Mile Bartulović načinjene su još dvije sonde, na mjestu na koje je upozorila vlasnica. Naime, prema pričanju njezina pokojnog oca, ondje se nalazio još jedan grob. U iskopu na dubini od 0,60 cm nađena je pločasta stijena koja nije upućivala na postojanje groba ili pak stećka. Radi provjere, napravljena je još jedna manja sonda u blizini prethodne, međutim, s jednakim rezultatom.

Način ukapanja i grobna arhitektura, kao i kameni spomenici nad njima, upućuju na isti kulturni horizont. Riječ je o istom ritusu ukapanja u zidane grobnice s kosturima u ispruženu položaju, koji se međusobno razlikuju jedino prema položaju ruku. Kod većine su ruke prekrižene u visini zdjelične kosti ili na grudima. Orijentacija grobova je kod svih jednaka, tj. SI-JZ. Pokojnik se polagao u grob s glavom prema zapadu (odnosno J-Z). U svakom ukopištu zatečeni su ostaci triju pokojnika, osim u grobu br. 5, u kojem su bila dva ukopa. Grobovi su imali vrlo plitko ukopište zbog iznimno kamenita terena koji je onemogućavao dublje kopanje, te su ukopi u škrapama s nešto malo zemlje bili jedini izbor tog stanovništva. Doduše, u blizini lokaliteta nalaze se dvije vrtače s nešto većim plodnim površinama. Naknadnim provjeravanjem utvrđeno je da su one bile pošteđene od ukopa, jer su jedine plodne oaze u nepreglednu kršu i bile su rezervirane samo za poljoprivredu. Zamijećeno je da se sam čin ukapanja obavljao tako da bi se iz grobnog mjesta ispraznili prethodni ukopi, tako da se pokojnik polaže u praznu grobnicu te se preko njega, pretežito oko nogu, odlažu ostaci prethodnih pokojnika, s tim da se lubanja uvijek nastoji postaviti na isto mjesto, odnosno do glave novog pokojnika. Takav primjer pokazuju svi istraženi grobovi, a dokumentirani su i na nekim drugim lokalitetima (nekropolama), kao u Ričicama (Kovačić et al. 1983: 33), u Grborezima kod Livna (Bešlagić, Basler 1964: 22) i u Otoku kod Sinja (Milošević 1991: 40). Zanimljivo je da na toj nekropoli nije zatečen ni jedan dječji ukop. Samo se na jednom pokojniku može ustvrditi kako je preminuo od tzv. ratne rane. Naime, zatečena posjekotina na lubanji pokojnika iz groba br. 3, nalazila se po sredini čela, a nastala je kao posljedica oštra sječiva, pružala se od arkade desnog oka sredinom čela do iza lijevog uha. Ta je nekropola rabljena tijekom 15. st., o čemu svjedoče nalazi novca, iako treba uzeti u obzir da vrijeme kovanja novca nije pouzdan vremenski pokazatelj, s obzirom na to da je mogao biti u opticaju još dugo vremena nakon prestanka emisije. Međutim, uspoređujući arhitekturu grobova, način ukopa u kamene grobnice, tipološke osobine nadgrobnih

spomenika – stećaka, kao i odabir ukrasnog repertoara na njima, dovode se u kontekst s istodobnim nekropolama tog zabiokovskog područja. Nakon istraživanja dogovoreno je izmicanje stećaka na novu lokaciju, koja je dogovorena s mještanima Bartulovića i koja se uređuje u tu svrhu.

Literatura

Bešlagić, Basler 1964 Š. Bešlagić, Đ. Basler, Grborezi, Sarajevo,1964: 22.
Katić 2007 Miro Katić, Lokalitet: Autocesta Split – Ploče, dionica Šestanovac – Zagvozd, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 386, 387.
Kovačić et al. 1983 V. Kovačić, Ž. Mikić, N. Jakšić, N. Nikšić, Ričice, Nekropola stećaka, Split, 1983: 33.
Milošević 1991 A. Milošević, Stećci i Vlasi, Split,1991: 40

Snježana Tonković

Summary

The article discusses the results of the research conducted on the necropolis found in Bartulovići near Zagvozd. The research shows that this graveyard was used over a short period of time in the 15th century. After the arrival of the Turks in this area, the graveyard was abandoned. The architectural design of the graveyard and the burial traditions were used to estimate the time when the necropolis was used. The ornaments on the gravestones (stećci) and the two coins found at the site confirmed the conclusions.

Redni broj: 204
Lokalitet: Cista Velika – Crkvine
Naselje: Cista Velika
Općina: Cista Provo
Pravni status: P-308
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: konzervacija i prezentacija

Tijekom prosinca 2006. te od siječnja do ožujka 2007., nastavljeni su radovi na lokalitetu Crkvine u Cisti Velikoj, radi uređenja arheološkog parka na otvorenom. Radove je obavljala ekipa Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika iz Splita (viši kustos Ljubomir Gudelj, konzervatori Dalibor Popović i Marko Rogošić, te skupina pomoćnih radnika). Metalnu konstrukciju nad cisternom izradila je tvrtka Volumen metal iz Podstrane. Radove je financiralo Ministarstvo kulture, a znatnu materijalnu pomoć pružila je Općina Cista Provo.

Uz pomoć građevinskih strojeva, kamiona i bagera, uklonjena je veća količina građevnog i drugog komunalnog otpada s pristupne parcele istočno od lokaliteta te je uređeno prostrano parkiralište i pristupna cesta do lokaliteta, u dužini od stotinjak metara. Popravljene su okolne suhozidne ograde i očišćena šikara, pa je širi prostor dobio novu dimenziju, primjerenu lokalitetu koji je radi spomeničke vrijednosti već postao odredištem mnogih posjetitelja – školskih, stručnih i turističkih ekskurzija. Od preostalog kamena prikupljenog tijekom istraživanja, odloženog na istočnoj strani parcele, oblikovana je gomila s pristupnom rampom koja služi kao vidikovac prema ostacima građe-

Crkvine, pogled s istoka (foto: Ž. Bačić)

Sanacija cisterne (foto: Lj. Gudelj)

vina. Nakon temeljita čišćenja i dokumentiranja, dio otkrivenih objekata građevinski je saniran, zapunjene su sljubnice među kamenjem i tjemena zidova, kako bi se spriječilo prodiranje vode u njihovu jezgru i nicanje raslinja koje bi ih moglo razoriti. Vezivni malter za sanaciju načinjen je miješanjem pijeska i gašenog vapna koje je pripravljano tradicionalnim načinom.

Najveća pozornost u ovoj kampanji posvećena je velikoj antičkoj cisterni smještenoj istočno od ostataka crkava, koja je radi dubine činila i potencijalnu opasnost za posjetitelje ili slučajne namjernike. Prethodnih godina, a tijekom zatrpavanja istražene površine, s njene vanjske strane načinjena je drenaža koja omogućava brzo istjecanje vode koja je ponekad ispuni nakon velikih kiša. Trošni zidovi građevine temeljito su sanirani, zamijenjeni su ispucali blokovi, popunjene su pukotine i veće rupe na zidovima, a popravljen je i ostatak djelomice sačuvana svoda. Obavljenim zahvatom ujedno su trajno osigurane (poduprte) apside dviju crkava smještenih u neposrednoj blizini, kojima je prethodnih godina prijetila opasnost od urušavanja. Također, omogućeno je zatrpavanje (zaravnanje) preostale površine na razinu kasnoantičkog, odnosno srednjovjekovnog dvorišta. Radi nemogućnosti rekonstrukcije svoda, tjeme cisterne zaštićeno je metalnom rešetkom koja je spojena s prethodno uzemljenom gromobranskom instalacijom. Time je uklonjena opasnost od pada u dubinu cisterne, a omogućeno je i nesmetano razgledavanje njezinih ostataka koji su posebna atrakcija na lokalitetu.

Preostale osjetljive površine, ostaci žbukanih podova, okviri kasnoantičkih grobnih komora načinjeni od lapora (muljike) te bazena ranokršćanskog baptisterija, zasute su ili zaštićene improviziranim nadstrešnicama do pronalaska trajnog rješenja prilagođenog prezentaciji na otvorenom. Započetu sanaciju ostataka zidova treba nastaviti idućih godina, a konačno uređen lokalitet obilježiti prikladnim infopanoima te putokazima.

Literatura

Gudelj 2005 Ljubomir Gudelj, Lokalitet: Crkvine, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 216 – 219.

Ljubomir Gudelj

Summary

During December 2006 and at the beginning of 2007, works were continued at the site of Crkvine in Cista Velika, the aim being to lay out an outdoor archaeological park. The greatest attention in this campaign was devoted to the large cistern from Antiquity lying to the east of the remains of the churches.

Redni broj: 205
Lokalitet: Gardun (*Tilurium*)
Naselje: Gardun
Grad/općina: Trilj
Pravni status: Z-2315
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervacija

U selu Gardunu, na mjestu nekadašnjega rimskog vojnog logora Tilurija, Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu u lipnju i srpnju 2007. provodio je jedanaestu sezonu sustavnih arheoloških iskopavanja. Stručna voditeljica bila je prof. dr. sc. M. Sanader, zamjenici prof. dr. sc. M. Milićević–Bradač, mr. sc. D. Tončinić i D. Demicheli, dipl. arheolog. U istraživanju su također sudjelovali: mr. sc. Z. Šimić-Kanaet, I. Miloglav, I. Kaić i A. Pavlović te 16 studenata s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i dvoje studenata arheologije sa Sveučilišta Ottawa, Ontario, Kanada. Iskopavanja se provode u okviru znanstvenoistraživačkog projekta Rimski legijski logori u Hrvatskoj (130-0000000-0777), koji od 1997. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa podržava tijekom trećeg projektnog razdoblja, te uz potporu Ministarstva kulture, Splitsko-dalmatinske županije i Grada Trilja.

Tijekom 2007. radovi su vođeni na trima lokacijama: na sondi A (k.č. 2534/1, 2534/2, 2534/3, 2683, 2687/1, 2687/2, 2687/3, 2688, 2689/1, 2689/2, 2690/1, 2690/2, 2690/3, 2692/1, 2692/2, 2695 i 2696/1, 2696/2, 2696/3, sve k.o. Košute), na sondi D (k. č. 2679, 2663, 2658/1, 2658/2, 2659/1, 2659/2, sve k.o. Košute) i na sondi Z (k.č. 2870/1, k.o. Košute).

Nastavljeni su radovi na sondi A, na kojoj se od 1998. istražuje građevina s kontraforima (Sanader 1998; 2000; 2001; 2002; 2003; Sanader, Tončinić 2003; Sanader, Tončinić, Ožanić 2004; 2005; Sanader, Tončinić, Ožanić, Miloglav 2006; Sanader, Tončinić, Demicheli, Miloglav 2007). Iskopavanja na sondi A vođena su na području bloka V koji je postavljen na prostor između zidova SJ 24 i 35. Cilj istraživanja bio je ukloniti SJ 40 (žuto-crven glinast sloj s dosta nalaza), koji nije do kraja istražen 2006. godine. Ispod SJ 40 je, jednako kao i 2006. godine, zatečen sloj oblutaka, sitna drobljena kamenja i pijeska, povezan žbukom (SJ 15), koji nije na svima mjestima bio podjednako dobro sačuvan. SJ 15 tumači se kao antička razina hoda s južne i istočne strane građevine i 2004. datirana je nalazom novaca prve pol. 1. st. (Sanader, Tončinić, Ožanić 2004; 2004b). Iskopavanje u bloku V zaustavljeno je na SJ 15, a uslijedili su konzervacija i djelomična rekonstrukcija zidova SJ 24 i 35, sloja nasutog kamenja SJ 23 i grobnice

SJ 165 te popravci i održavanje prethodno konzervirane i rekonstruirane arhitekture na sondi A.

U 2007. započeli su radovi na sondi D koja se nalazi zapadno od sonde A i južno od ceste koja u smjeru istok-zapad prolazi kroz selo Gardun. Radovi na sondi D započeli su uklanjanjem gustog raslinja s namjerom da se omogući detaljno geodetsko snimanje terena, kako bi se postojeće terase i suhozidne strukture lakše uključile u interpretaciju nalazišta i spoznaja dobivenih prospekcijom te u planiranje budućeg iskopavanja, te geofizička istraživanja. Detaljan geodetski snimak terena izradila je tvrtka Geomatika d.o.o. iz Trilja, a geofizička istraživanja provela je tvrtka Geoarheo d.o.o. iz Zagreba. Uklanjanjem raslinja, nad zemljom su uočeni tragovi zidova SJ 2 i SJ 6 koji se pružaju u smjeru istok-zapad. Na mjestu zida SJ 2 otvoren je blok 1, približnih dimenzija 2x2,5 m, s namjerom da se definira njegova širina i da se očisti u većoj duljini, kako bi se mogao snimiti totalnom stanicom. Uklanjanjem humusa SJ 1, oslobođen je zid SJ 2 u dužini od 2,5 m te je definirana njegova širina od približno 0,45 m. Uz njegovo južno lice nađena je zidana struktura SJ 4, široka oko 0,70 m, koja je preliminarno označena kao stopa zida SJ 2. Na zid SJ 2 se u smjeru sjevera nadovezuje zid SJ 3. Njegova širina također iznosi približno 0,45 m, a oslobođen je u dužini od oko 1 m. Cilj geofizičkih istraživanja bila je procjena arhitektonskih i arheoloških potencijala na zadanoj lokaciji, tj. otkrivanje čvrstih struktura za koje se može pretpostaviti da su nastale djelovanjem ljudi. Za detektiranje čvrstih podzemnih struktura rabljen je georadar, koji u ovom slučaju omogućuje otkrivanje ostataka zidova, temelja ili podnica objekata koji se nalaze pod površinom zemlje. Geofizičko istraživanje izvedeno je trima georadarskim sondama. One su postavljene tako da obuhvate što veću površinu triju terasa koje su omeđene i međusobno odijeljene suhozidnim strukturama, a dio jedne je uz to prekriven kamenom gomilom. Sonda 1, najvećih dimenzija 27x28 m, nepravilna je tlocrta zbog prilagođavanja konfiguraciji terena. Dimenzije sonde 2 iznose 15x40 m, a dimenzije sonde 3 iznose 29x17 m. Na tlocrtnom prikazu sondi, koji je izradio izvođač istraživanja, moguće je uočiti područje čvrste horizontalne strukture u sjevernom dijelu i dvije paralelno položene čvrste linearne strukture u južnom dijelu sonde 1. I dok sonda 2, čini se, nije dala važnije rezultate, na tlocrtnom prikazu sonde 3 moguće je uočiti područje s velikom gustoćom ostataka čvrstih linearnih struktura koje su orijentirane u smjeru istok-zapad te sjever-jug.

Na osnovi komparativne analize tlocrta rimske arhitekture na sondi A, zidova dokumentiranih na sondi D, tlocrtnog prikaza geofizičkih istraživanja na sondi D, konfiguracije terena te karakterističnih tlocrta rimskih legijskih logora, moguće je, na razini teoretske pripreme daljnjeg istraživanja, pretpostaviti izvorni tlocrt i namjenu antičke arhitekture čiji su tragovi dokumentirani na sondi D. Ostaci rimske arhitekture na sondi A tumače se, naime, kao *centuriae*, kao niz vojničkih spavaonica koje su položene u smjeru istok-zapad (Sanader 2006). U potpunosti su istraženi samo južni zid SJ 200 i jedna prostorija jedne spavaonice (prostorija 2). Nizom probnih blokova potvrđeni su tlocrti još dviju spavaonica koje se na nju nadovezuju prema sjeveru. Ostali rimski zidovi dokumentirani na području sonde A također se uklapaju

Gardun, sonde A i D snimljene iz zraka

u idealnu rekonstrukciju sklopa od šest spavaonica jedne legijske kohorte. Prostorija 1 koja je položena u smjeru sjever-jug može se, zahvaljujući kutovima koje zatvaraju zidovi SJ 199 i 198 te zidovi 198 i 139, također tumačiti kao dio spavaonice. Zidovi koji su prospekcijom i iskopavanjem dokumentirani na sondi D mogu se s malim odstupanjima uklopiti u idealnu rekonstrukciju sklopa od šest spavaonica jedne legijske kohorte, koje su položene u smjeru sjever-jug, a nadovezuju se na sondu A. Zid SJ 2 prema tome bi mogao biti južni zid dviju centurija, zid SJ 3 granični zid između tih centurija, a dio čvrstih linearnih struktura koje su na prostoru sonde 3 orijentirane u smjeru istok-zapad te sjever-jug sjeverni kraj triju centurija. Čvrste horizontalne strukture u sjevernom dijelu sonde 1 nalaze se na pravcu južnog bedema.

U 2007. nastavljeni su radovi na sondi Z, koja se istražuje od 2001. godine – dvogodišnja stanka u istraživanjima uvjetovana je potrebom da se dovrši istraživanje i konzervacija na drugim započetim lokacijama na Gardunu (Sanader 2002; 2003; Sanader, Tončinić 2003; Sanader, Tončinić, Ožanić 2004; 2005). Tijekom ove istraživačke kampanje dovršeno je uklanjanje profila između blokova 1 i 2 te je započeto istraživanje u blokovima 5-7, koji su postavljeni paralelno s blokovima 1 i 2. Uklanjanjem humusa SJ 4 i subhumusa SJ 5, dokumentirana su dva do sada nepoznata zida (u bloku 6 zid SJ 27, u dužini od 5,70 m, i u bloku 7 zid SJ 33, u dužini od 7,20 m). Oba se zida na

Gardun, sonda D, blok 1, zidovi SJ 2 i 3 te stopa SJ 4

Gardun, sonda Z, blok 5, ostatak vrata na zidu SJ 1, pogled sa zapada

zid SJ 1 nadovezuju prema istoku i paralelni su sa zidovima SJ 2 i 3. Njihova širina za sada nije mogla biti utvrđena jer je dio obaju zidova ostao prekriven profilima. Zanimljivo je da se udaljenosti među zidovima ne podudaraju, odnosno da za sada nije moguće prepoznati obrazac. Udaljenost između zidova SJ 33 i SJ 2 iznosi oko 5,20 m, između zidova SJ 2 i SJ 3 oko 7,40 m, a između zidova SJ 3 i SJ 27 oko 8,3 m. Osim toga, u bloku 5 na zidu SJ 1, između dvaju najudaljenijih zidova, SJ 3 i SJ 27, nalazi se ostatak vrata. Otkriven je sjeverni dovratnik izrađen od kamenih klesanaca. Širina vrata zbog oštećenosti zida SJ 1 nije mogla biti pouzdano utvrđena. Čini se da je istraživanjem u 2007. dokumentiran sustav paralelnih, uzdužnih prostorija koje su postavljene u smjeru istok-zapad i na zapadu su omeđene zidom SJ 1. Namjena prostorija nije jasna, ali nalaz na zidu SJ 1 upućuje na razlike među prostorijama. Otvori na zidu 1 i struktura gradnje pomoću drvenih greda, za sada su dokumentirani samo između zidova SJ 2 i 3, a vrata samo između zidova SJ 3 i 27.

Literatura

Sanader 1998 M. Sanader, Tilurij – rimski vojni logor, Prethodno izvješće s arheoloških istraživanja u 1997. i 1998., OA, 22, Zagreb, 1998: 243 – 255.

Sanader 2000 M. Sanader, Tilurij – rimski vojni logor, Obavijesti HAD, 32, 1, Zagreb, 2000: 51 – 62.

Sanader 2001 M. Sanader, Tilurij – rimski vojni logor, Prethodno izvješće o arheološkim istraživanjima u sezoni 2000., OA, 25, Zagreb, 2001: 183 – 194.

Sanader 2002 M. Sanader, Tilurij – arheološka istraživanja u godini 2002., Obavijesti HAD, 34, 3, Zagreb, 2002: 87 – 97.

Sanader 2003 M. Sanader, Tilurium I. Istraživanja – Forschungen 1997 – 2001, Zagreb, 2003.

Sanader 2006 M. Sanader, Mannschaftsbaracken mit Strebepfeilern im Legionslager Tilurium, u tisku.

Sanader, Tončinić 2003 M. Sanader, D. Tončinić, Tilurij – arheološka istraživanja u godini 2003., Obavijesti HAD, 35, 3, Zagreb, 2003: 87 – 99.

Sanader, Tončinić, Ožanić 2004 M. Sanader, D. Tončinić, I. Ožanić, Tilurij – arheološka istraživanja u 2004. godini, OA, 28, Zagreb, 2004: 221 – 243.

Gardun, sonde A i D (izradili: I. Miloglav i D. Tončinić)

Sanader, Tončinić, Ožanić 2005 M. Sanader, D. Tončinić, I. Ožanić, Gardun (*Tilurium*), HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 219 – 221.
Sanader, Tončinić, Ožanić, Miloglav 2006 M. Sanader, D. Tončinić, I. Ožanić, I. Miloglav, Gardun (*Tilurium*), HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 348 – 351.
Sanader, Tončinić, Demicheli, Miloglav 2007 M. Sanader, D. Tončinić, D. Demicheli, I. Miloglav, Gardun (*Tilurium*), HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 391 – 393.

prof. dr. sc. Mirjana Sanader
mr. sc. Domagoj Tončinić
Dino Demicheli
Ina Miloglav

Summary

During 2007, the eleventh season of systematic archaeological excavations was carried out at the one-time Roman military camp of Tilurium in the village of Gardun. The operations were run at three sites: test dig A, test dig D and test dig Z.
The works at test dig A investigated a building with buttresses (probably a number of military dormitories placed in the east-west direction). Test dig D is west of A and south of the road that goes from east to west through Gardun village. In this test dig, walls connected with the architecture of test dig A were found. During 2007, works were continued in test dig Z, which has been investigated since 2001, although a two year break in the excavations was mandated by the need to finish research and conservation works in other sites in Garden started up.

Redni broj: 206
Lokalitet: Gornji Koljani – Crkvina
Naselje: Gornji Koljani
Grad/općina: Vrlika
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV
Vrsta radova: revizijsko iskopavanje

U razdoblju između 16. srpnja i 4. kolovoza 2007. provedena su zaštitna i revizijska arheološka istraživanja na nalazištu Crkvina u Gornjim Koljanima. Voditeljica istraživanja bila je dr. sc. Maja Petrinec, a u stručnoj ekipi sudjelovali su arheolozi Ante Jurčević (zamjenik voditelja) i mr. sc. Nikolina Uroda, dokumentaristica Nada Šimundić-Bendić i fotograf Zoran Alajbeg. Za ručni iskop bilo je angažirano 10 radnika.

Gornji Koljani nalaze se oko 10 km jugoistočno od Vrlike. Tim područjem dominiraju dvije gradine: Bodrožića i Ciganska gradina na udaljenosti od 400 m u smjeru sjevera. Ispod zapadne padine Bodrožića gradine smjestili su se Gornji Koljani sa zaseocima Bodrožićima, Bokunima, Kalinićima te na sjeveru, malo izdvojenim, Džukelama. Oko 200 m zapadno, ispod Džukelinih podvornica, na

Kamena gomila na Crkvini u Koljanima (foto: A. Jurčević)

brežuljku s polukružnom kamenom gomilom složenom na vrhu, nalazi se lokalitet Crkvina. Dvije trećine tog brežuljka danas se nalaze pod vodom akumulacijskog jezera Peruče. Krajem 19. i početkom 20. st. ondje su obavljana amaterska arheološka iskopavanja i otkriveni ostaci trobrodne crkve. Crkva, iz koje potječu ulomci starokršćanskog i predromaničkog namještaja, bila je okružena grobljem s ukopima u rasponu od 9. do 15. st. Nakon povlačenja jezerske vode, na površini su se nalazile razasute ljudske kosti, dijelovi grobne arhitekture i predmeti iz grobova.
Istraživanje je započeto na SZ dijelu nekropole sondom 10,20x8,30 m i u njoj je istraženo 10 grobova (sonda I). Na zapadnom dijelu nekropole istraženo je 14 grobova (sonda II), u jugozapadnom dijelu 23 (sonda III), a na vrhu brežuljka napravljen je iskop kroz kamenu gomilu ispod koje su pronađena 2 groba (sonda IV). Ukupno su istražena 52 groba. Grobovi pripadaju razdoblju kasnog srednjeg vijeka, o čemu svjedoče nalazi luksuznog srebrnog i pozlaćenog nakita (naušnice s trima jagodama, naroskane naušnice, karičice s koljencima, prstenje). Osobito je zanimljiv skupni nalaz novca ispod zdjelice pokojnika u jednom od grobova (ukupno 9, svi iz sredine i druge polovine 14. st.), koji jasno vremenski opredjeljuju

Dio groblja na Crkvini tijekom istraživanja (foto: A. Jurčević)

istraženi segmenet groblja na Crkvini. Groblje je imalo suhozidnu ogradu pravokutna oblika, zidanu od većeg nepravilnog kamena i stećaka. Dužina ograde na sjevernoj strani je oko 30 m, a na zapadnoj oko 100 m, dok za južnu stanu još nije moguće utvrditi točnu dužinu. Zahvaljujući zapadnom ogradnom zidu, koji je spriječio vodi iz akumulacijskog jezera da odnese zemlju i grobnu arhitekturu, dio groblja uz njega najbolje je sačuvan. Istraživanja će biti nastavljena iduće godine.

Literatura

Jelovina 1984 D. Jelovina, Ranosrednjovjekovni položaj Crkvina u Gornjim Koljanima kod Vrlike, u: Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka, Znanstveni skup Sinj, 3-6, VI, 1980, Split, 1984.
Milošević 1998 A. Milošević, Arheološka topografija Cetine, Split, 1998.
Stanić 1892 P. Stanić, Izvješće o izkopinama na starohrvatskoj crkvi u Gornjim Koljanima kod Vrlike, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, 14, Zagreb, 1892.
Radić 1897 F. Radić, Mrtvački prilozi nadjeni u starohrvatskim grobovima u Koljanima kod Vrlike, SHP, s. I, god. III, Knin, 1897.

Maja Petrinec
Ante Jurčević

Summary

During 2007, rescue and review archaeological investigations were conducted at the archaeological site of Crkvina in Gornji Koljani. At the end of the 19th century and the beginning of the 20th, amateur excavations were carried out here, and the remains of a church with a nave and two aisles were discovered. The church, from which fragments of Early Christian and pre-Romanesque furnishing derive, was surrounded by a cemetery with burials ranging from the 9th to the 15th century. The site is today partially under the surface of the water of the Peruča Dam reservoir, which dries out during the summer. After the withdrawal of the lake water, scattered human bones were found on the surface, as well as parts of grave architecture and objects from the graves. The investigation was started on the NW part of the necropolis with a test dig the size of 10.20 x 8.30 m, and in it 10 graves were investigated (test dig I). In the western part of the necropolis, 14 graves were investigated (test dig II), and in the south western part 23 graves (test dig III), while at the top of a hill an excavation was done through a stone cairn below which two graves were found (test dig IV). All told, 52 graves were explored. The graves belong to the period of the late Middle Ages, as shown by finds of luxury items of silver and gilt jewellery (ear-rings with three beads, notched earrings, little links with knuckles, rings). Particularly interesting was a hoard of coins below a little bowl in one of the graves (9 in total, all from the middle and second half of the 14th century), which clearly sets the time scale for the segment of the cemetery at Crkvina investigated.

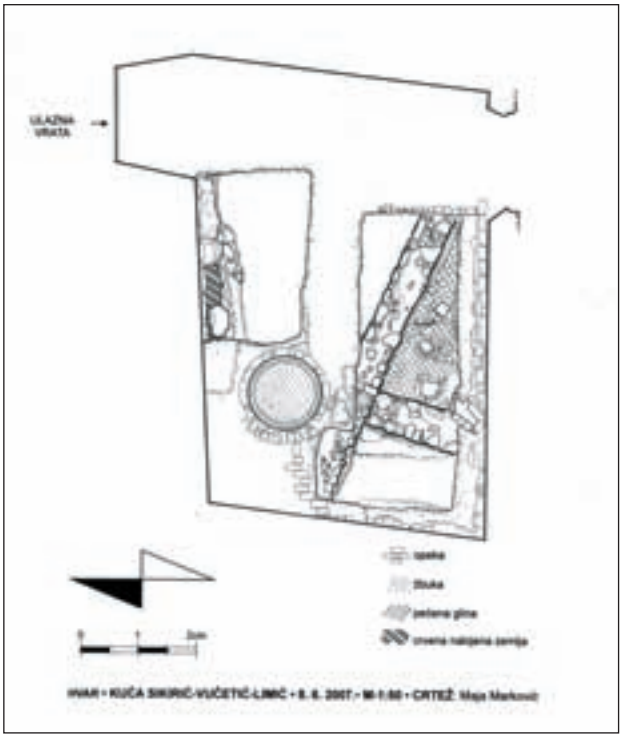
Redni broj: 207
Lokalitet: Hvar – Groda
Naselje: Hvar
Grad/općina: Hvar (otok Hvar)
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitno istraživanje u Hvaru, na k.č. 246, k.o. Hvar, zvanoj Groda (u vlasništvu Ante Limića), trajalo je od 15. svibnja do 11. lipnja 2007. godine. Istraživanje je vodio Ante Jurčević, kustos Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika. Stručni suradnici bili su: mr. sc. Nikolina Uroda, kustosica Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i Vedran Barbarić, znanstveni novak na Filozofskom fakultetu u Splitu, te dokumentaristice Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika Maja Marković i Nada Šimundić-Bendić.

Lokalitet se nalazi uz vanjsko lice južnih gradskih bedema. Riječ je o ostacima kuće koja se istočnim i zapadnim zidovima naslanja na gradski bedem, a južni zid, s dvama prozorskim otvorima i vratima, stoji nasuprot bedemu. Krov i krovna konstrukcija nisu sačuvani. Građevina je pravokutna oblika i površine cca 40 m². U kuću se ulazilo sa sjeverne strane, kroz gradski bedem, koji je najvjerojatnije na tome mjestu i probijen zbog izgradnje ove građevine. Glavni ulaz (kroz bedem), prozori i podnica obloženi su pravokutnom opekom koja je na poleđini imala utisnuto slovo R. Na istočnom dijelu prostorije otkrivene su okrugla cisterna i pravokutan šaht, također zidani tom opekom. Cisterna je imala obrađenu unutrašnju stranu, dok je vanjska strana samo ukopana u zemlju, bez ikakve obrade. Unutrašnjost cisterne bila je fino ožbukana vodootpornom žbukom. Šaht se nalazio 80 cm sjeverno od cisterne, bio je pravokutna oblika, također iznutra ožbukan vodootpornom žbukom. Odvodni kanal iz šahta, također zidan u opeci, vodi ispod južnog zida građevine te nije utvrđen njegov završetak.
U nastavku istraživanja otvorene su tri sonde: 1) sonda uz južni zid (br. 1), dimenzije sonde bile su 3 m (I-Z) x 1,75 m (S-J); 2) sonda uza zapadni zid (br. 2), dimenzije 1 m (I-Z) x 2 m (S-J); 3) sonda uza sjeverni zid (br. 3), dimenzije 3 m (I-Z) x 2 m (S-J).
Slojevi se u svim sondama podudaraju, uz manja odstupanja, do dubine od 150 cm (nulta točka za relativnu visinu

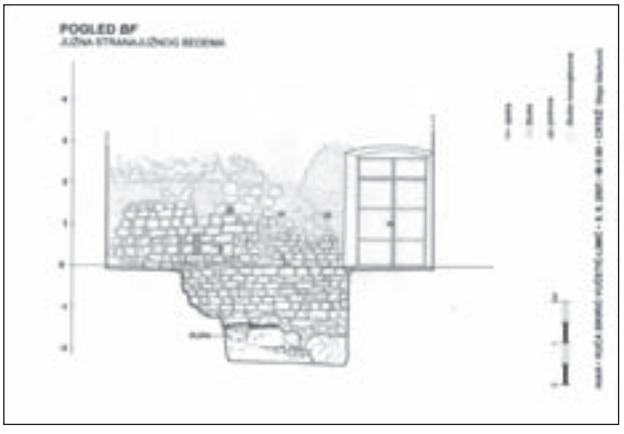
Početak istraživanja

Tlocrtna situacija nakon završetka istraživanja

uzeta je na pragu ispred ulaznih vrata), a na toj dubini sonde br. 1 i 2 dijagonalno presjeca zid širok 60 cm, vezan malterom. Zid ima dva lica, a s južne je strane ožbukan debelim slojem žbuke. Nakon povezivanja sonde 1 i sonde 2, na dubini od 170 cm otkriven je još jedan zid koji se okomito nadovezuje na već postojeći. Sastav žbuke i način zidanja gotovo su identični. Zbog sužavanja prostora i nemogućnosti odvoza iskopanog materijala, u tom dijelu nije bilo moguće nastaviti istraživanje. Nalazi koji prate slojeve (keramika, staklo, novac) kreću se u rasponu od oko 6. st. do danas.

Sonda br. 3 nalazila se uza sam srednjovjekovni bedem, odnosno vanjsko lice južnog gradskog bedema iskorišteno je kao sjeverni zid novovjekovne kuće. Spuštanjem uz bedem utvrđeno je da je temeljen na nepravilnim većim kamenim blokovima i zidan obrađenim pravokutnim kamenom dimen-

Pogled na vanjsko lice južnog bedema

Situacija nakon istraživanja

zija cca 25x40, u istoj tehnici od vrha do dna. Nalazi koji prate tu sondu potvrđuju izvore da gradnja bedema započinje krajem 13. st. (Novak 1960: 159 – 160). Slojevi u toj sondi podudaraju se sa slojevima u sondama br. 1 i br. 2 do 150 cm dubine te se može zaključiti da je arhitektura ispred bedema (pronađena u sondama 1 i 2) zasuta i poravnata u razdoblju gradnje bedema. Ni u toj sondi, zbog istih razloga, nije bilo moguće završiti istraživanje.

Literatura

Novak 1960 G. Novak, Hvar kroz stoljeća, 1960.

Ante Jurčević

Summary

Rescue archaeological excavations in the city of Hvar, in the area called Groda, were carried out inside a private house located alongside the outer face of the southern city wall. In three test digs uninterrupted continuity of habitation in this area ever since the 6th century was determined. The investigation is not concluded.

Redni broj: 208
Lokalitet: *Issa* – arhitektura uz helenističke zidine
Naselje: Vis
Grad/općina: Vis (otok Vis)
Pravni status: R-500
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U razdoblju od 12. listopada do 3. studenog 2007. nastavljena su istraživanja uz unutrašnje lice helenističkih zidina *Issae*. Radove je financiralo Ministarstvo kulture, a provodi ih Arheološki muzej Split. Voditelj radova bio je Boris Čargo, a suradnici su bili: Branko Penđera, Maja Miše, Sara Popović, Darko Pereža i David Dogan.

Istraživanja su provedena unutar kvadranata E-0, F 0-3 i G 0-3. Iskapan je prostor između dvaju objekata radno nazvanih objekt A i objekt B. Objekt A lociran je paralelno

Pogled na sjeverni dio kanala

sa zidinama grada, u smjeru sjever-jug. Prema keramici pronađenoj u najdonjoj stratigrafskoj jedinici, njegova se gradnja može datirati u 3. ili 2. st. pr. Kr. Od tog je objekta u cijelosti istražena sjeverna prostorija, gospodarske namjene. Od objekta B iskopom je definiran istočni zid, a zapadni zid tog objekta vidljiv je iznad površine zemlje. Kao i objekt A, i taj je orijentiran u smjeru sjever-jug. Svi istraženi zidovi objekata izrađeni su u suho ili s uporabom tankog sloja gline. Kamenje je pomno klesano, posebno ono u zapadnom zidu objekta A, gdje je vidljiva anatiroza. Između tih objekata pronađeno je kameno popločenje u funkciji nogostupa, te u samoj sredini kanal. Popločanje uz

Crno premazana lucerna, 3.-2. st. pr. Kr.

objekt A temeljeno je na litici i izrađeno od velikih kamenih ploča. Uz objekt B ono je također temeljeno na kamenoj litici, no njegov gornji nivo izrađen je od manjeg lomljenog kamena. Čini se da se to dogodilo u kasnijem rimskom razdoblju, kada je to popločenje popravljano. Prema nalazima iz sljubnica kamenih ploča, te staze uz objekte građene su istodobno kada i objekti. Između staza nalazi se kanal, čije je dno kamena litica, na površinskom dijelu nepravilna i izbrazdana, no uglavnom u istoj niveleti. Nad samom liticom izdvojena je helenistička keramika.

Tijekom istraživanja pronađena je velika količina rimske fine i kuhinjske keramike, brončane udice, novac, koštane ukosnice i ulomci fresaka. Osobito je važno što je nad kamenom liticom izoliran kasnohelenistički sloj, što je prvi takav slučaj u dosadašnjim istraživanjima (za sada još nije moguće utvrditi je li taj sloj intaktan). U tom sloju pronađena je *Gnathia*, crno i narančasto premazana keramika te helenistička reljefna keramika. Svi oblici te keramike lokalne su isejske proizvodnje. U tom sloju pronađene su dvije kovanice u prilično lošem stanju, koje treba konzervirati. Od predmeta koji su vjerojatno uvoz, najvažnija je crno premazana svjetiljka, pronađena u dva ulomka. Svi navedeni predmeti okvirno se mogu datirati u 3.-2. st. pr. Kr. Istraživanja su iznimno važna jer se po prvi put dobiva uvid u izgled arhitekture i urbanističkog planiranja najstarijeg urbanog središta u Hrvatskoj. Tijekom istraživanja izdvajana je svaka stratigrafska jedinica, rađena je arhitektonska i fotodokumentacija. Dio iskopanih predmeta opran je tijekom terenskih radova, a sve je naknadno preneseno u prostore područne Arheološke zbirke „Issa“. Nakon istraživanja, čitav teren prekriven je geotekstilom.

Literatura

Čargo 2007 B. Čargo, Lokalitet: *Issa* – arhitektura uz helenističke zidine, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 396 – 398.

Boris Čargo

Summary

During 2007, investigations alongside the inside face of the Hellenistic walls of Issa on the island of Vis were continued. The excavations went on within the quadrants E-0, F 0-3, G 0-3. A space between two structures with the working names of structure A and structure B was excavated. Structure A is located in parallel with the walls of the city, in a north-south direction. According to the pottery found in the lowest stratigraphic unit, the construction can be assigned to the 3rd or 2nd century BC. The northern tract of this structure, which had a utility purpose, has been investigated in its entirety.

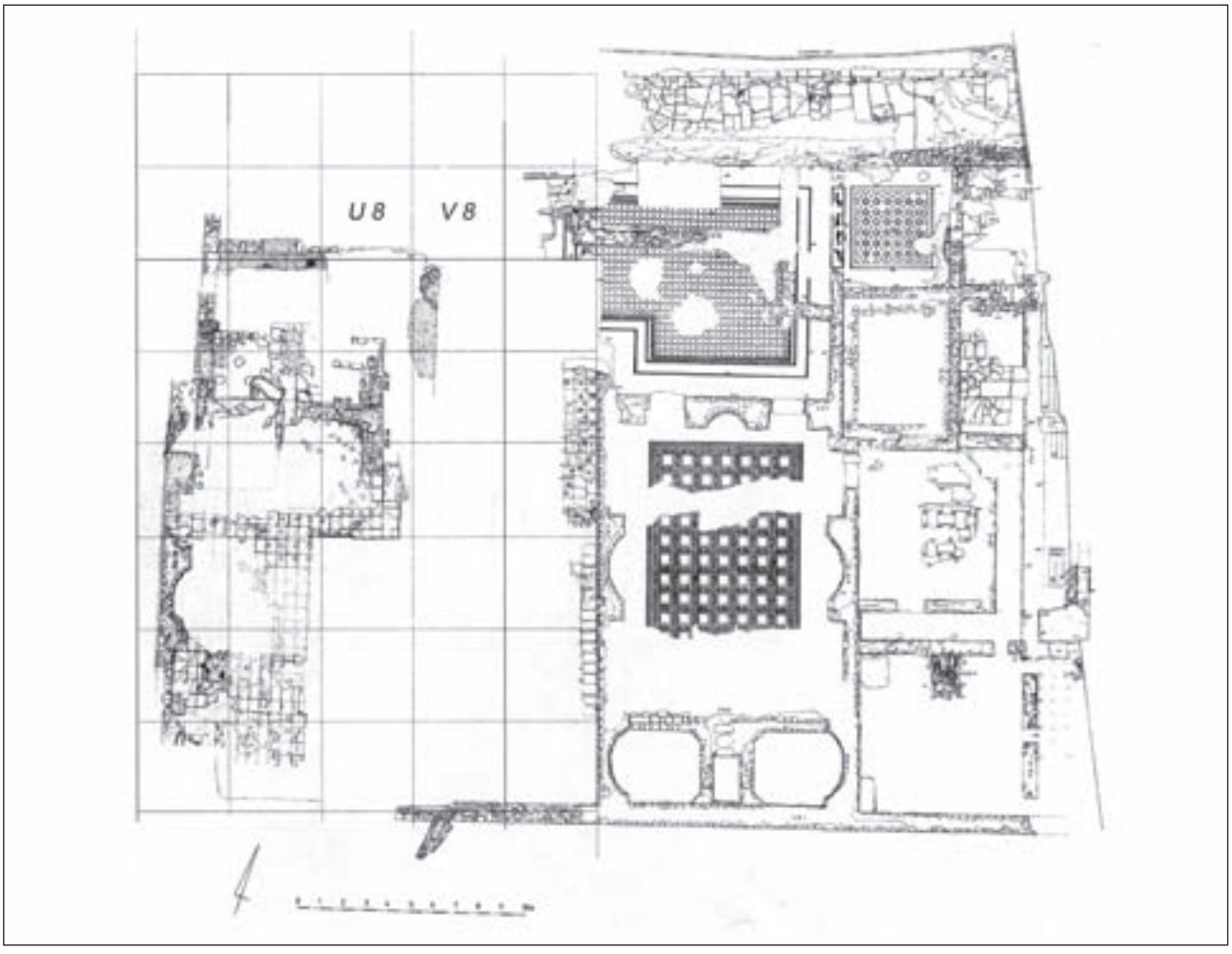
As for structure B, the excavations have defined the eastern wall, while the western wall is visible above the surface of the earth. This structure too has a north-south orientation. All the walls of the structures investigated were made with dry stones or with the use of a thin layer of clay. The stone was carefully dressed, particularly the stone in the western wall of structure A, where anathyrosis is visible.

Stone paving used as pavement was found between these two structures, and there was a channel in the very centre. The paving alongside structure A was founded on the crag and is made of large stone slabs. Alongside structure A, it is also founded on a stone crag, but the upper level of it is made of smaller broken stones. It seems that this happened in the later Roman period, when the paving was repaired.
During the excavations, a large quantity of fine and kitchen quality Roman ceramics was found, along with bronze hooks, coins, bone hair pins and fragments of frescoes. It is particularly significant that above the stone crag a late Hellenistic stratum was isolated, the first such case in research to date (for the moment it is not possible to determine if the stratum is intact). In this stratum Gnathia ware was found, black and orange painted ware and Hellenistic relief ware. All forms of this ceramic ware were of local Issa production. In this stratum two coins were found, in fairly bad condition. The most important probably imported items were a black painted lamp found in two fragments. All the objects can be approximately dated to the 3rd and 2nd century BC. These excavations are very important, for they afford for the first time an insight into the appearance of the architecture and town planning of the oldest urban centre in Croatia.

Redni broj: 209
Lokalitet: *Issa* – rimske terme
Naselje: Vis
Grad/općina: Vis (otok Vis)
Pravni status: R-500
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Arheološki radovi na otoku Visu, na rimskim termama antičke *Issae*, odvijali su se od 9. lipnja do 12. srpnja 2007. godine. Radove je vodio Boris Čargo, a sudjelovali su: Branko Penđera, Darko Pereža, Milan Radošević, Stjepan Pereža, Ivan Marić, Jakov Karađole i Nikola Jović.

Arheološka istraživanja rimskih termi nastavak su radova započetih 2001. na zapadnom dijelu kompleksa. Istraživani su kvadranti U8 i V8, te južni dio kvadranata U9 i V9. Kvadranti su u cijelosti istraženi, a istražena površina iznosi 22 m^2. Tijekom istraživanja vođena je detaljna arhitektonska i fotodokumentacija, te dokumentacija svake stratigrafske jedinice u za to predviđenim obrascima.
Istraživani kvadranti nalazili su se između sjevernog vanjskog zida termi i prefurnija. Cijeli taj prostor devastiran je recentnim poljoprivrednim radovima, te boravkom vojske

Issa – terme, sonde istražene 2007.

i kopanjem vodovodnog kanala. Ti su radovi prouzročili uništavanje zidova, krađu obrađenog kamenja, te miješanje svih stratigrafskih jedinica. Svi gornji iskopni slojevi do dubine od cca 1,30 m kontaminirani su i arheološki nisu databilni, a tek sa SJ 5.000 ušlo se u arheološki intaktan sloj. Unutar te stratigrafske jedinice pronađena je veća količina mozaičnih tesera u bijeloj i crnoj boji, te nešto keramike, uglavnom grube fakture. Pronađena je jedna brončana i nekoliko koštanih ukosnica, nekoliko komada veoma loše očuvana novca, manja količina željeznih i brončanih čavala te staklo.

Ispod tog sloja utvrđena je podnica koja je jednim dijelom žbukana, a u drugom je dijelu od nabijene zemlje. Podnica je sačuvana na većem dijelu kv. U8, dok je u kv. V8 uništena. Ni u jednoj izdvojenoj stratigrafskoj jedinici, gdje je nađena veća količina mozaičnih tesera, nije bila zastupljena veća količina žbuke, pa se može pretpostaviti da su tesere na taj prostor dospjele stoljetnim taloženjem zemlje, te da ondje nije postojala mozaična podnica. Sjeverni zid termi nije pronađen ni u jednom kvadrantu, već samo njegova temeljna stopa. Svi kameni klesanci, koji su u njega bili ugrađeni tijekom vremena, odneseni su s tog mjesta, a ostala je velika količina manjeg lomljenog kamena koji je nekoć bio ispuna sjevernog zida. Na temelju sačuvanog „kanala“ u kojem je temeljen zid, bit će ga moguće rekonstruirati.

Unutar kv. U8, u njegovu središnjem dijelu, pronađen je pregradni zid debljine 12-15 cm, rađen od komada tegula, amfora i kamena, s obilnom uporabom žbuke. Sačuvan je u visini od 50-60 cm, statički prilično nestabilan. Taj je zid, protežući se u smjeru sjever-jug, dijelio čitav prostor između sjevernog vanjskog zida termi i dvaju zidova uz prefurnij u dvama dijelovima. Taj prostor, kojem je istraživanjima utvrđen pravokutan oblik, sudeći prema maloj količini nalaza te položaju kojim se naslanja na prefurnij, vjerojatno je bio skladišne namjene. Moguće je da se ondje nalazilo spremište za drvo, jer se slična spremišta obično postavljaju na najfunkcionalnijem dijelu, a to je upravo uz prostor peći. Tijekom čišćenja podnice izdvojeno je nekoliko većih komada ugljena, kako bi se dendrološkom i analizom C-14 utvrdilo kojem drvetu pripadaju, te kada je došlo do njihove karbonizacije. Svi pronađeni predmeti preneseni su u prostor Arheološke zbirke „Issa“, gdje su oprani i pohranjeni u kutije. Nakon završetka iskopa, čitav lokalitet je očišćen i zaštićen, a vegetacija na zidovima i uz njih tretirana je herbicidima.

Literatura

Čargo 2007 B. Čargo, Lokalitet: *Issa* – rimske terme, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 398, 399.

Boris Čargo

Summary

During 2007, excavations into the Roman thermae of Antique Issa on the island of Vis were continued. The quadrants investigated were between the northern outer wall of the thermae and the prefurnium. The whole area was devastated by farming, the stay of the military, and the digging of a water supply trench. These works brought about the destruction of the walls, the theft of dressed stone, and the commingling of all the stratigraphic units. All the upper excavated strata down to a depth of about 1.3 m are contaminated and cannot be dated archaeologically. Only at SU 5.000 was it possible to get into an archaeologically intact stratum. Within this stratigraphic unit a large quantity of mosaic tesserae in black and white and some on the whole coarse pottery were found. One bronze and several bone hair pins were found, several items of coinage, a smallish quantity of bronze and iron nails, and glass. Underneath this layer, a floor was found, rendered in part, while in the other part it was made of packed earth. Not even in the stratigraphic unit singled out, where the large quantity of tesserae were found, was a large quantity of rendering found, and it can be supposed that the tesserae in this room got here by centuries-long deposition of earth, and that there was no mosaic floor here.

The northern wall of the thermae has not been found in any quadrant, only the footing of it. Within Q. U8, in the central part, a partition wall of 12-15 cm thick was found; it was made of pieces of tegulae, amphorae and stones with profuse use of mortar. It is preserved to a height of 50-60 cm and is in fairly good structural condition. This wall stretched in a north-south direction, and divided the space between the northern external wall of the thermae and the two walls alongside the prefurnium into two parts. This rectangular space, judging from the few finds, an the position adjacent to the prefurnium, was probably a store place. It is possible there was a wood store here, for similar stores are usually placed in the most useful part, which is alongside the furnace area.

Redni broj: 210
Lokalitet: Jastrebova glavica
Naselje: Čikeši/Žeževica
Grad/općina: Šestanovac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, dokumentiranje

U okviru zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi Jadranske autoceste, dionici Šestanovac – Zagvozd, kod zaseoka Čikeša, k.o. Šestanovac, napravljena je detaljna dokumentacija triju bunja (oznake: bunja 1, 2 i 3), te su istraživani lokaliteti: vrtača Pod Jastreb i gradina Jastrebova glavica (radna oznaka lokaliteta: AN 1 Vrtača i bunja kod Jastrebove glavice). Istraživanja su provedena tijekom siječnja, veljače i ožujka 2007. godine. Radove je izvela tvrtka Arheo Plan d.o.o. Voditeljica istraživanja bila je Nela Kovačević, a ostatak stručne ekipe činile su diplomirane arheologinje Ivana Galinović i Konstanta Mucić, te apsolventica arheologije Ivana Radić. Radove je financiralo Ministarstvo kulture, a nadzor je obavljao mr. sc. Miroslav Katić iz Konzervatorskog odjela u Trogiru.

Vrtača Pod Jastreb smještena je u podnožju gradine Jastrebova glavica. Položena je u smjeru sjeveroistok-jugozapad i ima izdužen tlocrt. Dužine je 45 m, širine

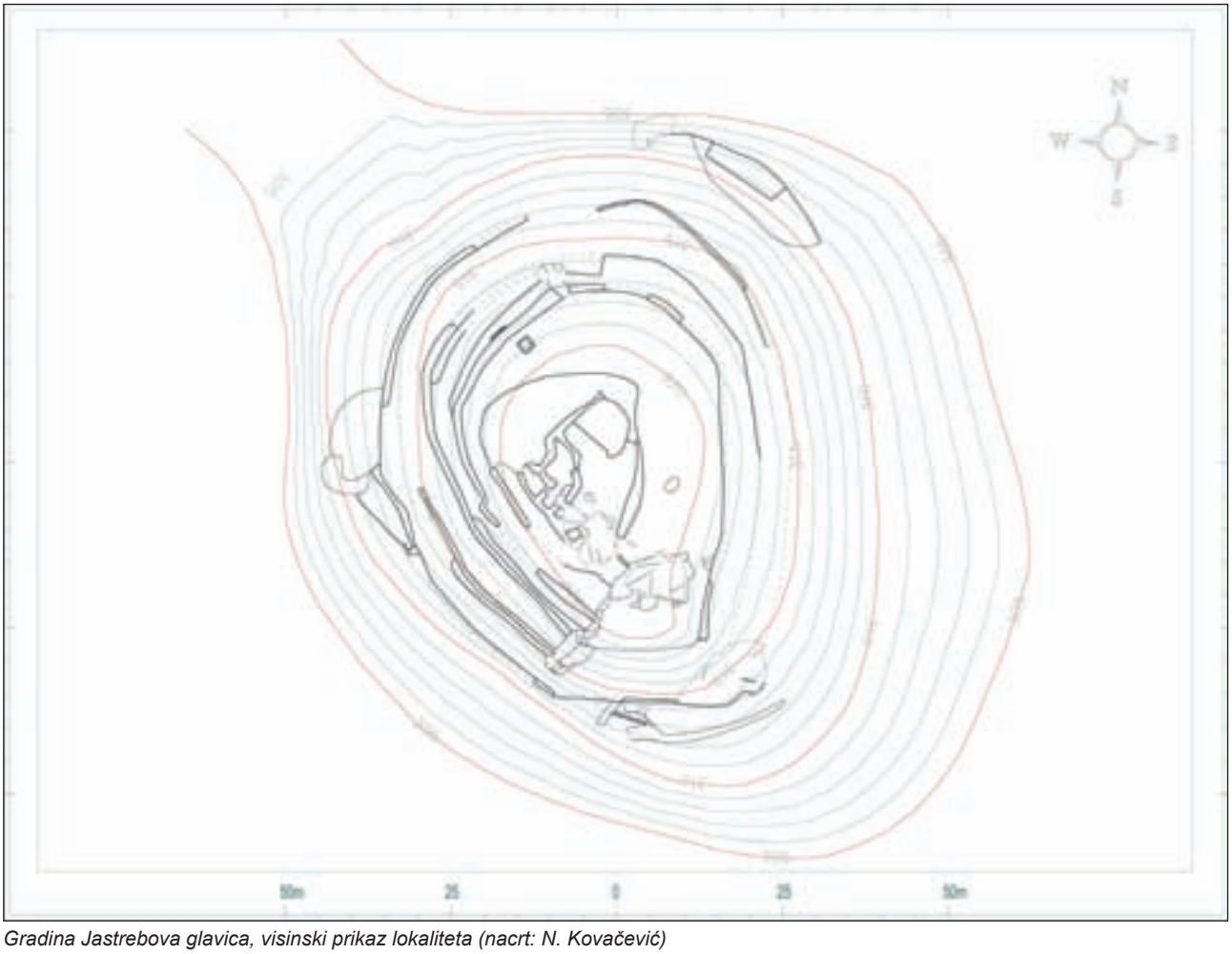
12 m, a površina joj iznosi oko 410 m². S triju je strana omeđena suhozidom (istok, zapad i jug), dok je na sjeveru omeđena kamenom živcem. Suhozid je sačuvan cijelom dužinom, u prosječnoj visini od oko 1 m i širini od oko 2 m. Ulaz u vrtaču nalazi se na njenoj južnoj strani, a uvjetovan je prekidom suhozidne gradnje u dužini od oko 0,95 m, te prosječnoj širini od oko 2 m. Na samom je lokalitetu najprije započelo čišćenje vrtače koja je bila zarasla u visoko i nisko raslinje. Čitav prostor vrtače podijeljen je u kvadrante veličine 4x4 m, od kojih su četiri arheološki istražena. Dva su se nalazila uz sjeveroistočni rub vrtače (C3 i D9), te dva uz jugozapadni rub vrtače (B9 i A3). Iskopi su najniže doprli do kamena živca i zdravice (crvena glinasta zemlja) koja se na tom lokalitetu pojavila na 258,95 m n.m. To je ujedno najniži nivo iskopa na lokalitetu. Početna niveleta iskopa je na 286,36 m n.m. U četirima kvadrantima evidentirana su tri stratigrafska sloja: početni sloj – humus, sloj svijetlo smeđe rahle zemlje (obrađivani sloj) i crvena, glinasta, sterilna zemlja (zdravica) s kamenom živcem. U sloju svijetlo smeđe rahle zemlje pronađena su tri amorfna ulomka keramike koja se prema strukturi i načinu pečenja mogu datirati u prapovijesno razdoblje. Slojevi, kao i pokretni nalazi pronađeni u vrtači, ne idu u prilog činjenici da je ona intenzivnije posjećivana i nastanjivana tijekom prapovijesnog razdoblja. Riječ je samo o njezinoj uporabi

Pogled na vrtaču i istraženu površinu (foto: N. Kovačević)

kao poljoprivrednog, obradivog zemljišta, koja prestaje koncem 70-ih godina 20. st.

Gradina Jastrebova glavica nalazi se sjeverozapadno od zaseoka Čikeša. Smještena je na istaknutu položaju, na koti 323,00 m n.m. Na lokalitetu je djelomice očišćena vegetacija te je otvorena jedna probna sonda (S-1) na sjeverozapadnom dijelu gradine. Napravljena je geodetska

Gradina Jastrebova glavica, visinski prikaz lokaliteta (nacrt: N. Kovačević)

3D-prikaz bunje

podloga i arhitektonski snimak lokaliteta. Gradina se sastoji od pet terasa kružnog tlocrta. Rubove terasa čini suhozidna gradnja. Dimenzije su joj: 80 m (sjever-jug), 65 m (istok-zapad), a površina iznosi oko 4200 m². Čišćenjem raslinja i rekognosciranjem evidentirani su ostaci sipine na južnim, jugoistočnim, te jugozapadnim rubovima padine, tragovi vapnenog morta u nižim dijelovima suhozidnih gradnji i na kamenu živcu na južnim terasama gradine, te složeni veći kameni blokovi na južnoj, najnižoj terasi. Ulaz u gradinu evidentiran je na sjevernoj strani. U sondi 1 evidentirano je 5 stratigrafskih, kulturnih slojeva. Početna niveleta iskopa bila je na 318,60 m n.m., a dno iskopa činila je crvena glinasta sterilna zemlja (zdravica) i kamen živac na 317,40 m n.m. Brojni površinski nalazi (ulomci tegula, imbreksa i keramike) te nalazi unutar slojeva u sondi 1, kao i evidentirani ostaci, zasigurno idu u prilog činjenici da je gradina Jastrebova glavica prvi put naseljena, pa i utvrđena, u kasnom brončanom dobu, a potom kontinuira tijekom starijeg, i vjerojatno mlađeg željeznog doba. Negdje na prijelazu iz antike u kasnu antiku počela je ponovna uporaba tog iznimno važnog strateškog položaja.

Rekognosciranjem su evidentirane i tri bunje koje su bile u neposrednoj opasnosti od uništenja izgradnjom autoceste. Iz bunja je uklonjeno raslinje, nakon čega su dokumentirane te je napravljen arhitektonski snimak i 3D-prikaz. Uvedene su kao Bunje 1, 2 i 3.

Bunje 1 i 2 nalaze se na lokaciji Rašeljka, dok se bunja 3 nalazi na lokaciji Pajike, kod zaseoka Čikeša. Rađene su krajem 19. st. u suhozidnoj tehnici (prema priči Mije Serdarevića). Bunje 1 i 2 prema tipu gradnje spadaju u grupu cilindričnih bunja stožasta pokrova, dok bunja 3 spada u grupu bunja četvrtasta, nepravilna tlocrta, većih dimenzija. Građene su dijelom na kamenu živcu, a dijelom na suhozidu koji ujedno omeđuje rub nekoć obradivih parcela. Promjer bunje 1 jest 3 m, sveukupna površina izvana 10 m², te površina iznutra 3,50 m². Sjeverni zid sačuvan je u visini od oko 2 m, dok su ostali nešto niži i sačuvani su u visini od oko 1,30 m (početna visina je 264,58 m n.m., a visina kod ulaza je na 262,89 m n.m.). Ulaz joj je na sjevernoj strani. Nadvratnik ulaza čini veća priklesana kamena ploča, položena nad dovratnicima koji su napravljeni od dvaju redova većeg, priklesanog kamena. Visina ulaza je 0,80 m, te širina 0,40 m. Na vrhu stožasta pokrova imala je zaglavni kamen koji je urušen.

Promjer bunje 2 jest 2,60 m, sveukupna površina izvana 3,80 m², površina iznutra 3 m². Sjeverni zid sačuvan je u visini od oko 1,70 m, dok su ostali nešto niži i sačuvani su u visini od oko 1 m (početna je visina 265,88 m n.m., a visina kod ulaza je na 264,20 m n.m.). Ulaz joj je na južnoj strani. Nadvratnik ulaza čini veća priklesana kamena ploča, položena nad dovratnicima koji su napravljeni od većeg broja manjeg, priklesanog kamena. Visina ulaza je 0,60 m, te širina 0,50 m. Na vrhu se nalazi veći priklesani zaglavni kamen na koji je složeno manje kamenje.

Dimenzije bunje 3 jesu: dužina 3,35 m, širina 3,30 m, a sveukupna površina iznosi 10,40 m². Zidovi su joj sačuvani u dužini od oko 2,90 m, širini od oko 0,70 m, te visini od 0,40 m do 2 m (početna je visina 254,50 m n.m., a visina dna je na 252,29 m n.m.). Pokrov joj nije sačuvan. Ulaz joj je na sjeveroistočnoj strani. Nadvratnik ulaza čini veća priklesana kamena ploča, položena nad dovratnicima koji su napravljeni od većeg broja priklesanog većeg kamena. Visina ulaza je 1,15 m, te širina 0,50 m. U zapadnom zidu ima nišu. Na sjeveroistočnoj strani, ispred ulaza, ima bunar za vodu isklesan u kamenu živcu.

Literatura

Katić 2007 Miroslav Katić, Lokalitet: Autocesta Split – Ploče, dionica Šestanovac – Zagvozd, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 386, 387.

Nela Kovačević

Summary

As part of rescued archaeological excavations along the route of the Adriatic Motorway, by the hamlet of Čikeši, a detailed record of three circular dry stone wall field huts was made (*bunja*, 1, 2 and 3) and excavations were made at the sites Vrtača [sinkhole] Pod Jastreb and Gradina Jastrebova Glavica.
Vrtača Pod Jastreb is located at the foot of Gradina Jastrebova Glavica. It lies in a north east to south west direction, and has an elongated plan. Four quadrants were investigated. The strata and the moveable objects found in this sinkhole do not suggest that it was very vigorously visited or inhabited during prehistoric periods. It was used only as agricultural, cultivable, land, and this ceased at the end of the 1970s.
Gradina Jastrebova Glavica is north west of the hamlet of Čikeši. The vegetation was partially cleared from the site, and a single test dig was started (S-1) at the north west part of the hill fort. This consists of five regular terraces with a circular plan. The finds tend to confirm that Gradina Jastrebova Glavica was inhabited and then fortified in the late Bronze Age, and then went on throughout the Old and probably the New Stone age. Some time at the transition from Antiquity to Late Antiquity it started to be used again because of the very important strategic position it occupied.
While reconnaissance was being undertaken, three round stone field huts were found, which were in immediate danger of being destroyed by the construction of the motorway. They were cleaned of vegetation, recorded, and an architectural drawing and a 3D representation were made.

Redni broj: 211
Lokalitet: Kaštel Sućurac – luka
Naselje: Kaštel Sućurac
Grad/općina: Kaštela
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: terenski pregled

Radi ishođenja potrebnih dozvola za izgradnju privezišta u Kaštel Sućurcu, naručena je studija utjecaja na okoliš, koju je izradila tvrtka Dvokut Ecro d.o.o. iz Zagreba. U ožujku 2001. Konzervatorski odjel u Splitu izradio je Konzervatorski elaborat uređenja prostora rive u Kaštel Sućurcu. U skladu s primjedbama Konzervatorskog odjela u Trogiru, početkom srpnja 2007., tvrtka Dvokut Ecro d.o.o. kontaktirala je Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda radi podmorskog pregleda područ-

Pregledano područje (foto: T. Katunarić)

ja zahvata. Od 8. do 12. srpnja 2007. organizirano je podmorsko arheološko rekognosciranje koje je obuhvatilo intenzivan pregled terena te geodetsko snimanje otkrivenih nalaza. Stručne voditeljice bile su mr. sc. Irena Radić Rossi (HRZ) i Tea Katunarić sa Sveučilišta u Splitu. U intenzivnom podmorskom pregledu terena sudjelovali su ronioci Podvodno istraživačkog kluba Mornar, a geodetska mjerenja obavila je tvrtka Geographica d.o.o. iz Splita.

Rekognosciranjem je obuhvaćeno čitavo područje planiranog zahvata, koje se proteže od prostora zapadno od župne crkve, do tzv. Velikog mula na istočnom kraju luke. Morsko dno Kaštelanskoga zaljeva uglavnom je muljevito, što znatno smanjuje vidljivost i otežava kvalitetno dokumentiranje arheoloških nalaza, stoga je neobično važno teren pregledavati uz povoljne vremenske prilike, ovisne o vjetrovima i morskim strujanjima. U ljetnim mjesecima smanjenoj vidljivosti pridonosi i morska vegetacija, koja pokriva velike površine morskoga dna i onemogućuje uočavanje površinskih arheoloških ostataka. Zbog hitnosti posla, intenzivan pregled terena obavljen je usprkos navedenim poteškoćama. U jesen 2006., u okviru HEP-ova projekta proveden je podmorski iskop namijenjen postavljanju elektrovoda, koji se proteže od znaka zabrane sidrenja pred župnom crkvom u smjeru istočnog kraja vojne baze u Lori. Iskop je izvelo poduzeće Pomgrad, do dubine do 1 m od površine morskoga dna, a

Red okruglih drvenih pilona (foto: T. Katunarić)

Ulomak pilona iščupan prilikom građevinskih radova 2006. godine (foto: T. Katunarić)

u dužini od oko 150 m od obale. Već tijekom prvog urona utvrđeno je kako je iskop teško oštetio arheološke nalaze, čiji se ostaci nalaze razbacani duž čitave trase elektrovoda. Riječ je o drvenim stupovima, tzv. pilonima, prosječne dužine oko 50 cm, od kojih se na pojedinim primjercima primjećuje zašiljen kraj, namijenjen zabijanju u mulj. Jedan pilon izvađen je radi dokumentiranja i C-14 analize kojom će biti određena njegova približna starost. Među oštećenim nalazima primijećen je i ulomak brodskog rebra s ostacima drvenih klinova i čavala, koji je također izvađen radi dokumentiranja i starosne analize. Na čitavom području zahvata pronalaze se ulomci antičkoga građevnog materijala i grublje uporabne keramike, koji upućuju na postojanje nalazišta iz antičkog vremena. Površinski prikupljeni ulomci amfora pripadaju uglavnom kasnorimskom vremenu. Ulomke građevnog materijala, pretežito opeke, nije moguće sa sigurnošću smjestiti u precizniji vremenski okvir. Na površini morskoga dna nalaze se i velike količine recentnog otpada.

Na prostoru pred župnom crkvom primijećena je veća količina drvenih pilona *in situ*, koji se u dva reda protežu u smjeru sjever-jug, a potom zaokreću u smjeru zapada. Piloni promjera oko 20 cm, podsjećaju na konstrukcije ostalih antičkih gospodarskih kompleksa zabilježenih na području Kaštelanskoga zaljeva. Muljevito dno pogodovalo je njihovu očuvanju, a tek arheološkim istraživanjima bit će moguće utvrditi o kakvim je konstrukcijama riječ. U ostalim slučajevima uglavnom su u pitanju solane, ostaci antičkih pristaništa ili konstrukcije još neutvrđene namjene. Na osnovi analogija moguće je pretpostaviti kako se pod morskom površinom nalaze i drvene daske ili amfore, često rabljene u kombinaciji s drvenim pilonima. Nekoliko drvenih pilona primijećeno je i na području zapadno od Velikog mula. Sjeveroistočni dio područja zahvata bio je tijekom stručnog očevida u cijelosti prekriven morskom vegetacijom, pa nije bilo moguće obaviti detaljan površinski pregled terena. Uzimajući, međutim, u obzir raspored ostalih primijećenih nalaza, moguće je sa sigurnošću pretpostaviti kako je i to područje dio cjeline nalazišta.

Ulomak brodskog rebra (foto: T. Katunarić)

Sukladno rezultatima rekognosciranja, u području izravnog utjecaja predložene su sljedeće mjere zaštite: 1) probno podmorsko arheološko istraživanje radi preciznog određenja opsega nalazišta i debljine kulturnog sloja u njegovim pojedinim dijelovima; 2) sustavno arheološko istraživanje najugroženijih zona određenih probnim arheološkim istraživanjem i projektom uređenja privezišta; 3) stalan arheološki nadzor građevinskih radova; 4) kontinuirano praćenje utjecaja novoizgrađenog privezišta na preostalu podmorsku kulturno-povijesnu baštinu. U području neizravnog utjecaja predlaže se sljedeći postupak:

1) intenzivan podmorski pregled terena na širem području sućuraćke luke i obližnjih uvala; 2) obvezan arheološki nadzor prilikom svih građevinskih zahvata na dubini do 10 m.

mr. sc. Irena Radić Rossi

Summary

In accordance with the observations of the Conservation Department in Split on the Environmental Impact Analysis produced for the purpose of constructing moorings in Kaštel Sućurac, during 2007 a submarine survey of the area of the operations was made. In the whole area of the harbour in Kaštel Sućurac, with vigorous survey of the ground, numerous archaeological finds were made, among which three groups can clearly be picked out. In the first group there are fragments of building material and use pottery from Antique times, which cover the sea bed along the whole of the coast in the area of the operations. The second group consists of wooden pylons, partially moved from their original positions and now scatted along the lines of the electricity supply cables, and yet mainly still to be found in their original places, which, by the way hey are arranged, outline parts of some linear construction the use of which is as yet unknown. On the foundation of a comparison with other known archaeological sites in the Kaštela Bay, it is possible to suppose that these are the remains of some rather large farm of the Roman period. They also might be medieval structures, or perhaps of a multi-stratum site of different periods of time. In the third group there are parts of wooden ship architecture, among which special attention is demanded by a fragment of a ship's rib, which has been raised and recorded. It remains to determine the period to which the parts of the construction found in Sućurac harbour belong.

Redni broj: 212
Lokalitet: Kaštel Sućurac – Trstenik
Naselje: Kaštel Sućurac
Grad/općina: Kaštela
Pravni status: Z-732
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno istraživanje

U razdoblju od 22. studenoga do 4. prosinca 2007., nastavljeno je zaštitno podmorsko istraživanje na nalazištu Trstenik, na istočnom kraju Kaštel Sućurca. Riječ je o ostacima antičkoga gospodarskog kompleksa, na kojemu

Položaj antičkog broda na snimku nalazišta iz zraka (foto: I. Šuta)

Dokumentiranje brodske konstrukcije (foto: I. Radić Rossi)

su tijekom proteklih godina (2002. - 2006.) otkrivene skupine amfora tipa Dressel 20, linearne drvene konstrukcije i sitan arheološki materijal od 1. st. pr. Kr. do 3./4. st. Godine 2006., u zapadnom dijelu nalazišta otkriveni su ostaci drvene brodske konstrukcije u dužini od oko 12 m, na prosječnoj dubini od oko 1,5 m. Ostaci broda otkriveni su prilikom površinskog pregleda terena i dokumentiranja linearne drvene konstrukcije od dasaka i pilona, koja se proteže paralelno s obalom. Nakon preliminarnog dokumentiranja, prekriveni su geotekstilom i zasuti sitnijim kamenjem i muljem.

Cilj nastavka zaštitnog istraživanja 2007. bilo je otkrivanje i detaljno dokumentiranje presjeka brodske konstrukcije u širini od 2 m, kako bi se utvrdilo stanje očuvanosti nalaza i procijenilo vrijeme potrebno za njegovo istraživanje u cjelini. Voditeljica radova bila je mr. sc. Irena Radić Rossi iz Hrvatskoga restauratorskog zavoda.

Za potrebe dokumentiranja i podmorskog iskopa iskorišteno je pomoćno metalno mrežište, dimenzija 14x4 m, podijeljeno na kvadrante 2x2 m, postavljene u dva paralelna reda. Pozicija mrežišta i obrisi broda vidljivi na površini morskoga dna geodetski su snimljeni i uneseni u plan nalazišta. Arheološki iskop obavljen je na površini od 6x4 m, tj. unutar zapadne polovice postavljenih kvadranata. Tijekom iskopa utvrđeno je kako je korito broda bilo ispunjeno lomljenim kamenjem i namjerno potopljeno duž vanjskog ruba linearne drvene konstrukcije. Oko broda na više su mjesta uočeni drveni piloni. S polovice brodske konstrukcije ugrubo je očišćeno kamenje i mulj, a potom je u središnjem dijelu, na površini od 2x4 m, napravljen poprečni presjek. Na tom je mjestu konstrukcija detaljno očišćena, a svi su njezini dijelovi pažljivo označeni radi nacrtnog i fotografskog dokumentiranja. Posebnim su oznakama označena brodska rebra i daske kontraoplate, a drveni klinovi i tragovi metalnih čavala označeni su pribadačama s velikim bijelim i žutim glavama. Kako su brodska rebra postavljena vrlo gusto, daske vanjske oplate nije bilo moguće detaljno dokumentirati. Tijekom čišćenja brodske konstrukcije utvrđeno je kako je ona u sjevernom dijelu očuvana u originalnom obliku, dok je u južnom dijelu bok broda popustio pod teretom kamenja, prelomio se i našao u horizontalnom položaju. Zbog takve situacije južni se bok broda očuvao u većoj visini pod površinom morskoga dna, sve do razine vanjskog ojačanja oplate na vodenoj liniji ili na kraju trupa (tzv. sržnica ili „filet“). U sjevernom dijelu pronađene su četiri, a u južnom pet dasaka kontraoplate, među kojima se nazire četrnaest linija rebara. Rebra su najbolje očuvana pri samom dnu brodske konstrukcije. Na tome mjestu, s njihove donje strane primjećuje se niz otvora za protok vode, dok se s gornje strane nekih od njih nalaze i četvrtasti utori, vjerojatno namijenjeni učvršćenju kontrakobilice. Kako su daske kontraoplate prilično široke, a rebra gusto postavljena, nije bilo moguće utvrditi na

Dijelovi brodske konstrukcije s čavlom (foto: R. Mosković)

Profil sloja nad brodskom konstrukcijom

koji su način i od koliko dijelova rebra izvedena. Širina im iznosi 3,5-10 cm, visina 4,5-7,5 cm, a prosječan razmak među rebrima otprilike odgovara njihovoj širini. Daske kontraoplate široke su 17,5-24 cm, a debljina im iznosi 2-4 cm. Prosječna debljina dasaka oplate, na jedinome mjestu u južnom dijelu nalazišta gdje ju je bilo moguće izmjeriti, iznosi oko 3 cm.

Nacrtno i fotografsko dokumentiranje obavljeno je onoliko koliko je to dopuštala situacija na nalazištu. Nakon detaljnog označavanja, koje odnosi mnogo vremena, napravljen je tlocrt i profil očišćenog dijela konstrukcije. Rezultati C-14 analiza pokazali su starost drvene građe od 2005±60 godina, tj. uputili su na dataciju broda u 1. st. pr. Kr./1. st. Velika količina lomljenog kamena, koji je potrebno ukloniti prije dokumentiranja konstrukcije, znatno usporava i otežava iskop, ali istodobno mala dubina omogućuje duži boravak ronilaca na morskom dnu. Uzimajući u obzir navedene činjenice i ukupno vrijeme utrošeno na iskop i dokumentiranje presjeka u širini od 2 m, pretpostavka je kako je za detaljno dokumentiranje broda u cjelini potrebno organizirati akciju od najmanje šezdeset radnih dana. Dosadašnja iskustva u Kaštelanskom zaljevu upućuje na potrebu organiziranja intenzivne zaštite podmorske arheološke baštine u priobalnom području, jer se tijekom proteklih godina dogodilo nekoliko devastacija s izrazito negativnim posljedicama.

mr. sc. Irena Radić Rossi

Drveni klin iz brodske konstrukcije

Summary

During 2007 rescue underwater archaeological research was carried out at the site of Trstenik at the eastern end of Kaštel Sućurac. These are the remains of an ancient economic or farming complex, on which during the last few years groups of Dressel 20 amphorae, linear wooden constructions and small archaeological items from the period of the 1st century BC to the 3rd and 4th centuries AD have been found. In 2006 in the western part of the site, the remains of wooden ship's construction about 12 m long and at an average depth of about 1.5 m were found.

For the sake of recording and underwater excavation, an auxiliary metal net 14x4 m divided into 2 x 2 m quadrants and placed in parallel rows was used. The excavation was carried out over an area of 6 x 4 m, i.e. on the western part of the area covered by the quadrants. Half of the ship's construction was roughly cleaned of stone and silt, and then in the central part, over an area of 2x4 m, a cross section was made. At this site the construction was cleaned thoroughly and all the parts were labelled for the sake of recording them with drawings and photographs. In the northern part, four and in the southern part five boards of the inner planking were found, among which fourteen lines of ribs can be made out. The ribs are best preserved at the very bottom of the ship's construction. In this place from the bottom side a number of opens for the flow of water can be observed. Results of C^{14} analysis have shown the age of the wooden material is within the range of 2005±60 years, i.e. it puts the dating of the ship to the 1st century BC to the 1st century AD.

Redni broj: 213
Lokalitet: Kaštel Štafilić – Resnik
Naselje: Kaštel Štafilić
Grad/općina: Kaštela
Pravni status: Z-3762
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Opsežna istraživanja antičkog naselja na Resniku, u razdoblju od siječnja do listopada 2007. godine, obuhvatila su zapadni dio današnjeg hotelskog naselja Resnik koji je bio ugrožen planiranom izgradnjom kanalizacijskog sustava u okviru projekta Eko-Kaštelanski zaljev. S obzirom na predviđeni građevinski zahvat, iskolčeno je 40 kvadrata veličine 5x5 m, od ušća potoka do drugog hotelskog paviljona, ukupne površine 1000 m². Manje istraživanje provedeno je tijekom rujna sa zapadne strane ušća potoka Resnika. Naknadno je, tijekom studenog i prosinca, obavljeno istraživanje zbog utvrđivanja sjeverne granice naselja. Utvrđivanje sjeverne granice naselja bilo je važno zbog planiranja nove trase kanalizacijskog sustava, s obzirom na to da je odlučeno da se zbog pronađene antičke arhitekture premjesti stara trasa. Prvi dio istraživanja financirala je agencija Eko-Kaštelanski zaljev, a sredstva za naknadna istraživanja osiguralo je Ministarstvo kulture. Istraživanja su vodili arheolozi Muzeja grada Kaštela Ivanka Kamenjarin i Ivan Šuta, s vanjskim suradnikom

Ivanom Carevom. Konzervatorski nadzor provodio je Konzervatorski odjel u Trogiru, odnosno pročelnik dr. sc. Radoslav Bužančić i mr. sc. Miroslav Katić.

Ostaci antičkog naselja na Resniku dosada su bili poznati prije svega zbog istraživanog pristaništa iz 2.-1. st. pr. Kr., s brojnim dobro očuvanim pokretnim nalazima, od kojih se posebno izdvaja helenističko reljefno ukrašeno keramičko posuđe. Osim tog pristaništa, poznati su ostaci još nekoliko pristaništa iz kasnijega rimskog doba, koja još nisu istraživana. Ime antičkog naselja na Resniku – *Siculi*, jedini je sačuvan antički toponim u Kaštelima, poznat iz povijesnih izvora poput *Tabule Peuntingeriane*. Iz povijesnih je izvora također poznat podatak Plinija Starijeg o naseljavanju Klaudijevih veterana ondje u 1. st. Taj bi podatak značio da su za vrijeme cara Klaudija tu naseljeni vojnici koji su odslužili svoju vojnu obavezu, dobivši isparceliranu zemlju za obradu. Na prostoru susjednih Bijaća nađeno je nekoliko nadgrobnih spomenika koji spominju veterane XI. legije, do sedamdesetih godina prvoga stoljeća stacionirane u rimskome logoru u Burnumu kod današnjih Ivoševaca u blizini Kistanja. Kako je ta legija, uz još neke, tijekom Skribonijanove pobune ostala vjerna Klaudiju, dobivši naziv *Claudia pia fidelis*, car je nagrađivao svoje veterane time što im je dodjeljivao zemljište (Brusić 2004). Općenito, cijeli prostor donjekaštelanskog polja obiluje antičkim nalazištima, osobito vilama rustikama koje su egzistirale unutar prostorne organizacije salonitanskog agera. Osim antičkog naselja na području Resnika, u blizini je postojalo i neolitičko naselje na otvorenom. Danas je ono pod morem i nalazi se na dubini od oko 4 m. Slučajni nalazi sakupljeni na morskom dnu upućuju na to da je uz desnu obalu ušća potoka Resnika postojalo veće naselje. Nalazi glačanih kamenih sjekira, *impresso* keramike, kultne posude danilske kulture i mnoštva kamenih alatki, svjedoče o intezitetu života. Zbog smještaja uz morsku obalu, dostupnosti pitke vode, plodnog polja i komunikacije prema zaleđu preko Labinske drage, taj je prostor imao povoljne preduvjete za naseljavanje i razvoj.

Predviđena nova kanalizacija većim se dijelom podudarala sa starom hotelskom, odnosno projektirana je smjerom ceste koja se pruža približno u smjeru istok-zapad, unutar hotelskog naselja. S obzirom na građevinski zahvat, iskolčeno je 40 kvadrata veličine 5x5 m, od ušća potoka do drugog hotelskog paviljona, ukupne površine 1000 m². Kvadrati su označeni brojkama od 1 do 40, počevši od zapada. Na tom su dijelu očekivani važniji ostaci, što je i prije bilo poznato s obzirom na istraženi dio sa zapadne strane parkirališta, gdje su početkom 90-ih godina otkriveni ostaci arhitekture iz 2. st. pr. Kr., kasnije rimske arhitekture i nekropole sa zidanim grobovima i grobovima u amforama (Kamenjarin Bilich 1999). Za potrebe istraživanja, teškom mehanizacijom otkopana je cesta s betonskim rubnicima i postrojem od sitnog žala, prosječne dubine do 60 cm. Na krajnjem zapadnom dijelu, od kvadrata 1 do 12, također je bilo neophodno rabiti tešku mehanizaciju, zbog činjenice da je prostor uz istočnu stranu potoka nasut debelim slojem građevnog otpada i zemlje prilikom gradnje hotela. Tako je do 5. kvadrata debljina recentnog nasipa iznosila više od 2 m. Osim nasipa, dio je devastiran ukopavanjem starije kanalizacije, prosječne širine oko 1,5 m. Uz glavnu

Pogled na nalazište (foto: T. Bartulović)

cijev ukopavane su i spojne kanalizacijske cijevi koje su vodile prema sjeveru u smjeru bungalova, zatim kabeli za električnu energiju koji su vodili prema staroj crpnoj stanici, kabeli za rasvjetne stupove i vodovodne cijevi. Iako su istraživanja bila ograničena, uvjetovana obuhvatom građevinskog zahvata, dobiveni su novi vrijedni podaci o organizaciji, opsegu i kronologiji, osobito razdoblja 2. i 1. st. pr. Kr., kada je naselje živjelo najvećim intenzitetom. Ta faza naselja ujedno je i najstarija faza uporabe položaja. O blizini neolitičkog, a možda i još starijeg paleolitičkog nalazišta, svjedoči nekoliko cijepanih litičkih alatki pronađenih u zdravici, odnosno prvobitnom humusu. Druga faza, važno je naglasiti, ne poštuje prethodnu prostornu organizaciju naselja i rasprostire se na manjoj površini.

Prva faza naselja (2. – 1. st. pr. Kr.)

Prva faza pripada razdoblju 2. i 1. st. pr. Kr., a čine je ostaci naselja sa sačuvanim temeljima kuća i ulica između njih. Sve kuće široke su oko 13 m u smjeru istok-zapad i podijeljene su na prostorije od 6,5 m, koje su na nekim mjestima bile pregrađene na manje prostorije od 3,25 m širine. Zidovi kuća uglavnom su široki 45 cm, suhozidno građeni s dva lica. U temelje su stavljane krupnije stijene u cijeloj širini, a već se u drugom redu gradilo s dva lica, najčešće bez vezivnog sredstva. Takav način gradnje temelja pokazao se nekvalitetan, osobito na mekoj podlozi, odnosno na humoznoj zdravici. Pri zidanju se uglavnom rabi

Pogled na istraženi dio, kvadrati 12 – 23 (foto: I. Šuta)

pločasti kamen, fino bunjasto obrađen s obiju strana. Rjeđi su kvadratični oblici, poput istočnog zida kuće u kvadratu 15. Vjerojatno je u kombinaciji s kamenom rabljeno i drvo, čiji ostaci nisu sačuvani. Manje prostorije bile su pokrivene kupama, tzv. lakonskog tipa, sudeći prema urušenju kupa nad podnicama, dok u širim prostorijama nisu pronađena takva urušenja. Te prostorije ili nisu bile nadsvođene i bile su dvorišta, ili su možda bile nadsvođene lakšim organskim materijalom čiji ostaci nisu sačuvani. Manje prostorije često su popločane kamenom, a na nekoliko mjesta na podnici pronađeni su *in situ* ostaci amfora, dolija i ručnih žrvnjeva. Za gradnju podnica također je rabljena nabijena glina, crvenica i rječe morski šljunak. Na pojedinim mjestima rabljen je krovni crijep za nivelaciju podnice.

Ukupno je otkriveno 10 komunikacija u smjeru sjever-jug. Centralna ulica (*cardo maximus*) u kvadratima 24 i 25 široka je 4 m, dok su ostale široke oko 2,8 m. Uz istočni rub najčešće se nalazi usko popločanje, dok je u centralnom dijelu komunikacije manji jarak kojim je otjecala voda. Zapadni rub obično je bio naznačen redom amorfnih stijena.

Sve su komunikacije u naselju rabljene kao odlagalište otpada, o čemu svjedoče i do 50 cm debeli slojevi bogati ostacima životinjskih kostiju, školjki, keramike i pepela. Život prve faze naselja prestaje sredinom ili krajem 1. st. pr. Kr., prema preliminarnoj analizi pokretnog materijala i jasno izraženom stratigrafskom slijedu. Najvjerojatnije je došlo do naglog prekida, o čemu govore ostaci urušenja, pronađeni u gotovo svim kućama, a u pojedinima su pronađeni slojevi s većim količinama gari, što upućuje na to da su one izgorjele u požaru.

Druga faza naselja (1. – 5. st.)

Druga faza naseljavanja započinje u 1. st. Ostaci arhitekture iz druge faze znatno su slabije očuvani, ponajviše zbog naknadnog krčenja i odnošenja kamena. Zidovi iz te faze uglavnom su sačuvani u temeljima, bez jasnih međusobnih odnosa. Temelji su, za razliku od prethodne faze, dublje ukopani, čime je prilično devastiran helenistički sloj. Također je važno naglasiti da od 33. do 40. kvadrata nema ostataka arhitekture iz druge faze, koja je već od 27. kvadrata rjeđa. Između prve i druge faze nema kontinuiteta u samoj organizaciji naselja, većina prethodnih komunikacija se negira, a objekti su drugačije raspoređeni. Vjerojatno je ta faza imala određene potfaze, koje ovim ograničenim istraživanjima nije bilo moguće razdvojiti. Ipak, smjer pružanja zidova ostaje isti, odnosno poštuje se opća organizacija prostora salonitanskoga agera. Jedina sačuvana komunikacija iz ove faze u kvadratu 8 bila je široka 4,9 m. Ostaci drvenog poda pronađeni su u južnom dijelu kvadrata 12. Daske podnice su truljenjem stvorile zemlju tamno smeđe boje, širine između 8 i 12 cm, a prostor između dasaka, širok oko 1-2 cm, bio je žućkaste boje. Također su na više mjesta uočljivi i uzdužni krajevi dasaka. Istočnije, u kvadratima 13 i 14 nalazila se veća prostorija, od koje su sačuvani duboko ukopani suhozidni temelji, manja cisterna i ukopan objekt nepoznate namjene. Od cisterne pravokutna oblika sačuvana je polovica, a prilikom gradnje stare kanalizacije uništen je sjeverni dio. U kvadratima 15, 16, 17 i 18 nalazi se također arhitektura iz druge faze, međutim, teže je definirati pojedine objekte. U kvadratu 19 pronađen je zidani grob koji čini cjelinu s istraženim grobovima iz stare sonde. U kvadratima 23, 24, 25 i 26 nalaze se dva zida iz druge faze. Zid u kvadratu 23 pruža se približno u smjeru sjever-jug, a u svom južnom dijelu naliježe na zid iz prve faze. Drugi zid pruža se približno u smjeru istok-zapad, u dužini od 10,8 m i širine oko 60 cm u temeljnoj stopi. Zidovi iz druge faze nalaze se još u kvadratima 29, 30, 31 i 32. Da se na položaju sjeverno od najzapadnijeg paviljona nalaze grobovi upozoravao je Ivica Svilan, koji je ondje prilikom radova za iskop hotelske kanalizacije uočio nekoliko devastiranih grobova, od kojih su neki bili u amforama. Dio istočne nekropole nalazio se unutar istraženih kvadrata 34, 35, 36 i 37. Ukupno je istraženo 7 grobova, koji su ukopani u kuće i komunikacije iz prve faze. Zanimljivo je da se u okviru naselja iz druge faze nalaze dvije odvojene nekropole, koje se prema načinu gradnje i grobnim prilozima mogu datirati u isto razdoblje.

Od pokretnih nalaza, u 87 stratigrafskih jedinica ukupno su nađena 724 posebna nalaza i 241 primjerak novca. Prevladava keramika, odnosno različite tegule i imbreksi, amfore, poklopci amfora, utezi, ulomci posuda grube i fine izrade. Brojnošću se u prvoj fazi ističu različite vrste zdjela, vrčeva i čaša s crnom, sivom, smeđom i crvenkasto-smeđom glazurom. U tu skupinu posuđa ubraja se i posuđe s reljefnim ukrasom. Od metala su najčešći željezni i brončani čavli, zatim igle i udice. Također su česte olovnice, olovne pločice i olovne spone za keramičke posude. Nalazi su najbolje očuvani u podnicama kuća iz prve faze, gdje su pronađene *in situ* amfore i dolije, žrvnjevi i cjelovite keramičke posude. Jedan od ljepših nalaza je u cijelosti sačuvan morski puž triton (*Charonia tritionis*), koji je služio kao puhaći instrument.

Istraživanje uz ušće potoka Resnika

Osim istraživanja u okviru hotelskog naselja, prilikom polaganja cijevi, radnici su sa zapadne strane ušća potoka pronašli nekoliko dijelova stupova od prokoneškog mramora i dio korintskog kapitela. Iako nalaze nisu prijavili, naknadnim pregledom pronađeno je još kamenih nalaza, pa

Morski puž triton (Charonia tritonis) (foto: I. Šuta)

Pogled na sondu 3 (foto: I. Šuta)

su u dogovoru s konzervatorima za nastavak radova bila nužna arheološka istraživanja i na tom dijelu. Otežavajuća okolnost bila je blizina mora i razina vode, pa se istraživati moglo jedino uz stalnu uporabu pumpi. Istraženo je ukupno 140 m², a pronađen je suhozid s dva lica, napravljen od krupnih kamenih blokova, dok je sredina bila ispunjena sitnijim kamenom. Sačuvan je u visini samo jednog reda i sadržavao je brojne spolije. Širina zida iznosi 2,3 m, a istražen je u dužini od 8,5 m i pružao se u smjeru SI-JZ. Od nalaza iz zida izdvajaju se dva korintska kapitela pronađena u dijelovima i skulptura sa stiliziranim prikazom dupina, također djelomice oštećena. Također je pronađeno nekoliko dijelova arhitravne grede i stupova. Očito je riječ o dijelovima hrama koji se nalazio u blizini. S obzirom na to da je zid ispod današnje razine mora, vjerojatno je njegova funkcija bila zaštita obale od prodora morske vode. Najvjerojatnije je napravljen u kasnoantičkom razdoblju, sudeći prema pripadajućim pokretnim nalazima, ponajprije keramici.

Istraživanja u studenom i prosincu 2007. godine

Naknadna istraživanja obavljena su u dogovoru s investitorom i Ministarstvom kulture, radi preciznijeg utvrđivanja sjeverne granice rasprostiranja nalazišta. S obzirom na postojeće hotelske bungalove i pripadajuću infrastrukturu, odabrana su tri položaja na kojima se pretpostavljalo da će se dobiti najbolji rezultati. Od brojnog pokretnog materijala, uglavnom iz sondi 2 i 3, izdvojeno je 56 posebnih nalaza. Uglavnom je riječ o dijelovima oboda i ručki amfora sa žigovima i poklopcima amfora. Također su zastupljeni i keramički utezi s dvjema rupicama za vezivanje konopca, keramički pršljeni i ulomci posuda. Od metala je pronađeno dosta brončanih čavala i igala, ulomaka fibula i olovnica.

Sonda 1, dimenzija 18x2,7 m, otvorena je na pretpostavljenom sjeverozapadnom rubu naselja. Ondje se očekivao nastavak puta koji se podudarao s pružanjem Javorskog puta, odnosno dvadesetog zapadnog *carda* centurijacije salonitanskog agera. Iako je istražena prilično velika površina u smjeru istok-zapad, put nije pronađen, a i pokretnih nalaza je bilo malo. Moguće da je zbog blizine potoka Resnika taj dio bio močvaran, pa je put napravljen istočnije. Na to upućuju komadi sedre koji su nalaženi desetak metara južno, prilikom prethodnih kopanja za postavljanje vodovodnih cijevi. Također, to je bila jedina sonda u kojoj je na oko 1,70 m dubine pronađena voda.

Sonda 2, dimenzija 3,20x13,5 m, nalazi se 10 m jugoistočno od kuće Pensa (hotelska praonica). Sonda je naknadno proširena oko 1,5 m u smjeru istoka. Položaj je odabran zbog pretpostavke da će se pronaći nastavak puta otkrivenog prijašnjim istraživanjima, pedesetak metara južno. Ondje se nalazila i kamena gomila nastala krčenjem terena za obrađivanje, koja je uništena prilikom gradnje bungalova. Južnu granicu sonde činio je asfaltni put između bungalova. Pretpostavke o postojanju puta pokazale su se točnima, jer je pronađeno popločenje i karakteristični slojevi bogati keramikom, kostima i školjkama. Takvi slojevi pronađeni su i na drugim komunikacijama, a najvjerojatnije su nastali uporabom putova kao odlagališta otpada i zbog drenaže. Uza zapadni rub sonde pronađen je suhozid nepravilna oblika, a vjerojatno je riječ o potpornom zidu spomenute gomile. Potrebno je napomenuti da je južni dio sonde uz cestu prilično devastiran zbog ukopavanja instalacija i poljske kućice koja je postojala prije gradnje bungalova. Osim popločenja puta, ondje je pronađen i dio temelja zida iz helenističke faze naselja, koji je napravljen od krupnijih stijena s dvama licima. Zbog tog zida naknadno je proširena sonda u smjeru istoka, gdje su pronađeni ostaci urušenja od kupa tzv. lakonskog tipa. Nisu pronađeni ostaci arhitekture iz druge faze naselja, a i pokretnog materijala iz te faze bilo je malo. Prema tome, može se zaključiti da mlađe naselje nije dopiralo do ondje, odnosno bilo je više koncentrirano uz obalu.

Sonda 3, ukupne površine 47 m², dala je najvažnije rezultate, ponajviše zbog pronalaska dijela zida od krupnijih stijena, za koji se može pretpostaviti da je dio sjevernog bedema naselja iz prve faze (2.-1. st. pr. Kr.). Ni ondje nisu pronađeni ostaci iz druge faze naselja. Istraživanje je bilo otežano zbog dvaju bungalova s pripadajućim ukopanim instalacijama, pa je znatan dio površine bio devastiran. Raspored instalacija i objekata uvjetovao je i nepravilan oblik sonde. Od zida za koji se pretpostavlja da je dio sjevernog bedema sačuvano je samo južno lice. Razlog tome je prirodna stijena koja se proteže cijelom dužinom sonde u smjeru istok-zapad, a visinska razlika zdravice sjeverno i južno od stijene veća je od 1 m. Sjeverno od stijene nije sačuvan kulturni sloj, odnosno ispod obrađivane zemlje javlja se zdravica-crvenica s dosta sitnog kamenja. Zbog toga, vjerojatno, nisu ni sačuvane stijene vanjskog lica zida. Djelomice je među stijenama sačuvana ispuna zida od sitnijih amorfnih stijena, na osnovi čega se može zaključiti da širina prelazi 1,5 m. Ukupna istražena dužina zida u smjeru istok-zapad iznosi oko 12 m. Prirodna je stijena u zapadnom dijelu sonde zaravnavana klesanjem, kako bi se dobila hodna

površina. U istočnome dijelu sonde iz bedema se u smjeru juga odvaja širok zid, čija će funkcija biti jasnija tek nakon širenja sondi u smjeru juga i istoka. Ispuna od amorfnih stijena i ondje je dobro sačuvana. Moguće je da je riječ o temelju kule koja je sa zapadne strane štitila sjeverna vrata naselja. Zanimljivo je da se ispod temelja obaju zidova u istočnom dijelu jasno izdvaja zaseban sloj uza zdravicu, koji pripada vremenu prije gradnje zidova i sadrži dosta pokretnog materijala i drvenog ugljena. Sloj gradnje bedema čini crvenica s dosta oštrobridih sitnih stijena – krhotina od priklesivanja bunjastih blokova za bedeme. Također, u zapadnom dijelu prije gradnje zidova nalazila se prirodna depresija, vjerojatno vododerina, koja je gradnjom bedema izgubila funkciju i za vrijeme egzistiranja prve faze naselja napunjena je otpadom. Istražene sonde pokrivene su geotekstilom. Tijekom 2008. namjerava se nastaviti istraživanje u istočnom dijelu sonde, kako bi se dobili potpuniji podaci o namjeni otkrivene arhitekture.

Ovim se istraživanjima, s obzirom na veliku obuhvaćenu površinu, znatno pridonijelo poznavanju topografije antičkog Resnika. To se posebno odnosi na prvu fazu naselja, gdje se u velikoj mjeri uspjela definirati unutrašnja struktura i organizacija naselja. To je posebno važno zbog činjenice da na istočnojadranskoj obali dosada nisu bile istraživane urbane cjeline iz 2. i 1. st. pr. Kr. u tolikom opsegu. Rezultati istraživanja pružaju vrijedne podatke za proučavanje urbanizma na širem području, a posebno u okviru salonitanskog agera, čiji je ovo naselje sastavni dio. Iako je gradnjom hotelskog naselja nalazište u velikoj mjeri devastirano, ipak je važna činjenica da je riječ o jednom zemljišnom posjedu, što pruža mogućnost kvalitetnije zaštite, nastavka sustavnih istraživanja i prezentacije nalazišta u okviru arheološkog parka.

Literatura

Brusić 2004 Zdenko Brusić, Resnik – hidroarheološka istraživanja (katalog izložbe), Kaštela, 2004.
Kamenjarin Bilich 1999 Ivanka Kamenjarin Bilich, Resnik, antičko naselje na zapadu Kaštelanskog zaljeva, Kaštela, 1999.

Ivanka Kamenjarin
Ivan Šuta

Summary

Extensive investigations into the Antique settlement at Resnik in Kaštel Štafilić during 2007 comprehended the western part of today's Resnik hotel complex. This part of the ancient settlement was threatened by the construction of a sewage system as part of the Eco-Kaštela Bay project. Investigations of a smaller scope were also carried out west of the mouth of the Resnik. Subsequently the northern part of the Antique settlement was excavated too for the sake of a more precise determination of the boundary.
Remains of the Antique settlement at Resnik have so far been known above all because of the investigation into the landing from the 2nd to 1st centuries BC. The name of the Antique settlement at Resnik, *Siculi*, is the only preserved Antique toponym in the Kaštela region, known from historical sources like the Tabula Peutingeriana. The new research provided valuable data abut the internal organisation of the settlement, particularly in the period of the 2nd-1st centuries BC. Then the settlement was at its greatest extent, with a regular internal organisation. The foundations of houses and the streets between the individual blocks are preserved. In test pit 3, in the northern part of the hotel complex, part of the settlement's wall from the first phase has been discovered. The second phase of the settlement (1st – 5th centuries AD) is preserved more poorly, and the settlement of that phase spread over a smaller area, without respecting the earlier spatial organisation.

Redni broj: 214
Lokalitet: Luka Vis – hrid Krava
Naselje: Vis
Grad/općina: Vis (otok Vis)
Pravni status: Z-65
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno istraživanje, zaštita nalaza

Tijekom listopada 2007. nastavljeni su zaštitni podmorski arheološki radovi na širem području viške luke. Voditeljica radova bila je mr. sc. Irena Radić Rossi iz Odjela za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda.

Tijekom proteklih godina, na morskom je dnu otkriveno osam prošupljenih dolija ugrađenih do polovice svoje visine u nasip antičke obale pred hotelom Issa i u susjednoj uvali Stonci. Jedan je dolij izvađen zaštitnim zahvatom 1985. i nalazi se u postupku rekonstrukcije u Arheološkoj zbirci Issa u Visu. Deveti dolij nalazio se pod današnjom obalom koja je nasuta prilikom izgradnje hotela Issa, a prema riječima lokalnih ronilaca uništen je prilikom izgradnje kanalizacijskog odvoda. Kako je riječ o nalazima u izrazito plitkome moru, opasnost njihova oštećivanja nenamjernim djelovanjem posjetitelja Visa u doba turističke sezone vrlo je visoka, pa je odlučeno da se zaštite na mjestu nalaza. Godine 2006., na šest dolija postavljene su pocinčane željezne mreže dimenzija 2x2 m, usidrene betonskim blokovima. Jedan dolij ostao je nezaštićen, jer je uočen tek na kraju akcije, kad više nije bilo moguće pribaviti potreban materijal. Željezne mreže

Pogled na višku luku i poluotočić Prirovo, u pozadini hrid Krava (foto: R. Mosković)

Krhotine amfora na nalazištu kod hridi Krave (foto: D. Frka)

na dolijima zamišljene su kao fizička zaštita nalaza koja će se zahvaljujući morskoj vegetaciji stopiti s okolinom i neće narušavati izgled krajolika. Dolije nije moguće razgledati na morskom dnu, jer im se obrisi jedva primjećuju, a jedini dijelom otkopan primjerak zaštićen je geotekstilom i zasut sitnijim kamenjem. U početku akcije 2007., zaštita je postavljena i na sedmi otkriveni dolij.

U nastavku akcije obavljeno je zaštitno istraživanje na opljačkanom nalazištu grčkih amfora kod hridi Krave. Nalazište se proteže u širini od oko 30 m na pješčanoj padini pod kamenitom padinom hridi. Na sjevernom kraju nalazi se skupina od triju utega ili sidra koja nalikuju na kamena sidra iz doba klasične Grčke, pronađena na nekoliko lokaliteta u egejskom prostoru. Oko sredine nalazišta vidljivo je nekoliko velikih ulomaka pitosa ili dolija, a na južnom kraju nalazi se skupina ulomaka amfora koje pripadaju korintskom tipu B (*Corinthian B*) i to njegovoj varijanti karakterističnoj za kraj 4. st. pr. Kr. Jedna čitava amfora izvađena je s nalazišta tijekom rekognosciranja 1989. godine. Tom je prilikom s nalazišta izvađen i gornji dio kamenog žrvnja te ravna četvrtasta ploča od jednakog materijala, koja je vjerojatno činila njegov donji dio.

Najveća koncentracija nalaza leži na dubini od 33 do 37 m. Čitav prostor podijeljen je u tri zone, pri čemu zona I obuhvaća prostor s utezima – sidrima u sjevernom dijelu, zona II prostor u sredini nalazišta s ulomcima pitosa, a zona III prostor s ulomcima amfora u njegovom južnom dijelu. Dvije arheološke sonde dimenzija 4x2 m postavljene su na prostoru zone I i II, kako bi se utvrdilo postoji li pod pijeskom još zanimljivih nalaza. Nakon dokumentiranja i započetog iskopa, u zoni I s morskog su dna podignuta dva utega – sidra, pri čemu je jedan pukao u nekoliko komada. Nakon podizanja predmeta na površinu utvrđeno je kako je vjerojatno riječ o predmetima novijega datuma, izrađenima od cementa, olova i željeza, koji oblikom i dimenzijama gotovo u potpunosti odgovaraju klasičnim grčkim primjercima. U iskopu je, uz utege – sidra, pronađena i veća količina ulomaka keramičkog posuđa i amfora, od kojih mnogi pripadaju rimskoj keramičarskoj produkciji i očito se, kao ni utezi – sidra, ne mogu povezati s nalazištem amfora.

Slična situacija potvrđena je i u zoni II, gdje je među ulomcima amfora pronađeno grlo amfore koja bi mogla pripadati varijanti amfore tipa Forlimpopoli te također ne pripada skupini nalaza grčke provenijencije. S obzirom na navedenu činjenicu, ni ulomci pitosa ili dolija ne mogu se sa sigurnošću datirati u grčko doba. Oni oblikom i fakturom više podsjećaju na rimske primjerke te je vrlo vjerojatno da također ne pripadaju istom brodolomu kao i grčke amfore. Dva metra južno od sonde, u zoni II probnim je iskopom utvrđeno postojanje jednoga metalnog brodskog rebra koje vjerojatno pripada novovjekovnom brodolomu kojega se sjećaju stanovnici Visa, a koji se navodno dogodio na istome mjestu.

Izrazito loše vremenske prilike uvjetovale su prekidanje akcije, pa na prostoru zone III nije napravljeno probno sondiranje kako bi se utvrdilo postoji li pod pijeskom još

Iskop u kvadrantu s ulomcima pitosa (foto: V. Frka)

Ulomak grčke amfore s nalazišta (foto: R. Mosković)

Kameni žrvanj izvađen prije dvadeset godina s nalazišta kod hridi Krave (foto: R. Mosković)

nalaza. Tijekom obilaska hridi, tijekom dekompresije skupljeni su ulomci pitosa koji su otprije poznati.
Hrid Krava još je od sedamdesetih godina prošloga stoljeća poznata po agresivnoj devastaciji kojom je uništen potpuno netaknut lokalitet. Pokušaj provjeravanja situacije na za sada najstarijem poznatom brodolomu u hrvatskom podmorju nije dao važnijih rezultata, ali još uvijek postoji mogućnost otkrivanja zanimljivijih nalaza u području zone III, tj. prostoru pokrivenom ulomcima korintskih B-amfora.

mr. sc. Irena Radić Rossi

Summary

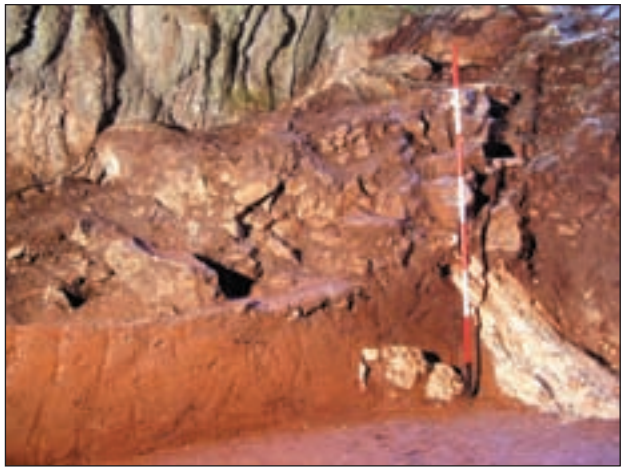
During October 2007 rescue submarine archaeological investigations were carried out over the whole area of Vis port. Off the Hotel Issa and in the neighbouring bay of Stonca during the past few years, eight hollowed out ceramic dolia buried up to their middles in the filling of the Antique shoreline were found. The ninth dolium was destroyed while the hotel's sewage system was being built. One dolium was taken out in 1985, and in 2006 mechanical protection in the form of 2 x2 m iron nets fixed to concrete blocks was placed over six of them.
In 2007 protection was placed over the last dolium observed, and after that research into the archaeological site at the rock of Krava was continued, on which there is a large quantity of fragments of amphorae of the Corinthian B type, dated to the second half of the 4th century BC.
The site extends under the rock in a length of about 30 m. On the northern end there was a group of weights – anchors (zone I), around the centre fragments of pithos or dolium (zone II) while in the southern part there is a larger concentration of amphora fragments (zone III). In a test excavation in the area of zones I and II it was determined that at this archaeological site there is material from the Greek, Roman and modern ages, and the finds cannot be ascribed to the same unit. The excavation in zone III could not be carried out because of poor weather.

Redni broj: 215
Lokalitet: Mala pećina
Naselje: Grabovac
Grad/općina: Šestanovac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od siječnja do ožujka 2007. izvođena su zaštitna arheološka iskopavanja u mjestu Grabovcu, na granici općina Šestanovac i Zagvozd, na sjevernim obroncima brda Sridnja gora. Istraživan je lokalitet AN 4 Mala pećina te vrtača smještena ispred pećine. Voditelj istraživanja bio je Šime Vulić, dipl. arheolog iz tvrtke Arhea 06, s članovima stručne ekipe koju su sačinjavali Ante Ivišić, suvoditelj te Robert Maršić, tehnički dokumentarist. Koordinator istraživanja bio je mr. sc. Miroslav Katić iz Konzervatorskog odjela u Trogiru. Antropološku analizu kosturnih ostataka napravio je dr. Mario Šlaus s Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Paleozoološka analiza kostiju radi se u Zavodu za anatomiju, histologiju i embriologiju Veterinarskog

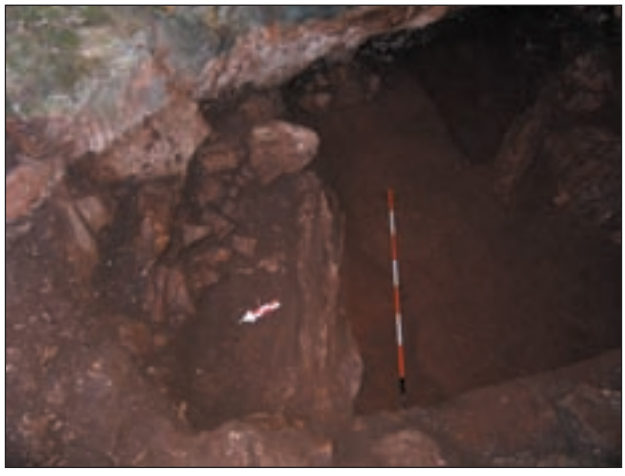
Mala pećina, tlocrt (izradio: R. Maršić)

Mala pećina, sonda 1, zapadni profil (foto: Š. Vulić)

fakulteta u Zagrebu. Rekonstrukciju keramičkih posuda radi Marko Rogošić, restaurator Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika.

U prostor pećine silazi se kroz strm otvor nepravilna kružnog oblika, promjera 1,5 m. Unutrašnjost se sastojala od jedne izdužene prostorije dimenzija 3x6 m, s više od 5 m visokim svodom. Prije početka istraživanja s površine pećine uklonjeno je kamenje i razni otpad, nakon čega je postavljena kvadratna mreža podijeljena na potkvadrate dimenzija 2x2 m. Orijentacija mreže prilagođena je prostoru pećine te poravnata uz njenu zapadnu stijenku. Kulturni slojevi prate konfiguraciju pećine, padajući više od 2 m na malom prostoru, dužine svega 4 m, od ulaza prema unutrašnjosti. Nakon što je skinut površinski sterilan sloj debeo od 3 do 6 cm, kopan je sloj tamno smeđe zemlje izmiješane sa sitnijim kamenom u kojem je nađeno nekoliko ulomaka srednjovjekovnih keramičkih posuda. Debljina tog sloja kreće se od 12 cm u unutrašnjosti pećine, do 45 cm prema izlazu. Daljnja istraživanja pokazala su da je prostor pećine namjerno zasut lomljenim kamenjem većih dimenzija, dok se zemlja na njega nataložila tijekom vremena. Istraživanja su završena probijanjem crvene glinaste sterilne zemlje, pri čemu se došlo do matične stijene pećine.

Mala pećina, grob 2 (foto: D. Periša)

Prilikom skidanja kamenja, u sjeveroistočnom kutu prednje prostorije otkriven je uzak prolaz koji je vodio u drugu prostoriju. Daljnjim čišćenjem i otkopavanjem tog prolaza omogućen je pristup u drugu prostoriju dugu 6 m, a široku 3-4 m. U njoj je pronađen veći broj osteoloških, većinom životinjskih ostataka. Na dvama mjestima, uza sam rub te prostorije nađeni su rasuti ostaci ljudskih kostiju. Antropološka analiza pokazala je da je riječ o ostacima više od dviju osoba. Tijekom vremena kosti su srasle sa stalagmitima i stalaktitima. U prednjem prostoru pećine otkrivena su dva djelomice očuvana groba, dok su se u okolini nalazili brojni ljudski ostaci izmiješani sa životinjskim kostima.

Grob 1 postavljen je na samom početku uskog prolaza u drugu prostoriju. Grobnu arhitekturu čini nekoliko kamenova složenih u niz sa sjeverne strane, dok su ostale stranice tek naznačene s nekoliko većih kamenova. Pokojnik je položen na nepravilnu kamenu strukturu. U grobu je nađen loše sačuvan kostur žene starije od 30 godina. Orijentacija pokojnice je sjever-jug, s glavom položenom na sjevernoj strani groba. Sudeći prema keramičkim ulomcima, u grob su bile priložene bar dvije posude sa svojim sadržajem. Unutar groba također je nađeno nekoliko fragmentiranih životinjskih kostiju.

Grob 2 pronađen je ispod samog ulaza u pećinu. Za njegovu južnu obložnicu iskorištena je stijena pećine, dok su ostale načinjene od lomljenog kamena posloženog u jedan do dva reda. Istočna strana groba prislonjena je uza stijenku pećine. Grob je opljačkan, što potvrđuje dislocirana poklopnica nađena do groba, stoga je moguće da dio razbacanih ljudskih kostiju pripada tom grobu. Od pokojnika je u grobu preostao neznatan broj kostiju te nekoliko komada fine, crne glačane keramike, od čega dva fragmenta oboda posude. Ulomci iste posude pronađeni su razasuti po cijeloj prednjoj prostoriji pećine. Ostaci kostura iz toga groba upućuju na odraslu osobu s ekokranijalnom poroznosti, tj. neuhranjenosti.

S obzirom na ukope u stražnjoj prostoriji, čini se da je tunelast prolaz bio prohodan u tom razdoblju, ali je zatvoren grobom 1. Arheološki materijal pronađen u grobu 1 datira ga u kasno brončano doba. Riječ je o trima ručkama, od kojih je jedna masivna horizontalna i dvije tunelaste, te o obodima posuda blago izvučena recipijenta.

Vrtača ispred Male Pećine je prostor ograđen masivnim suhozidom, čija je zapadna strana devastirana prilikom izgradnje puta prema Velikoj Pećini, smještenoj neposredno iznad. Prostor vrtače podijeljen je na dva nivoa odijeljena suhozidom. Južna je etaža povišena u odnosu na sjevernu. Na obama nivoima postavljena je po jedna probna sonda, no nađeno je svega nekoliko ulomaka srednjovjekovnih keramičkih posuda.

Literatura

Katić 2007 Miroslav Katić, Lokalitet: Autocesta Split – Ploče, dionica Šestanovac – Zagvozd, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 386, 387.

Šime Vulić
Ante Ivišić

Summary

The site of Mala pećina is located on the southern slopes of the bill called Sridnje gore to the east of the village of Grabovc. Investigation of the cave revealed two smallish rooms of similar dimensions with several burials from the Middle and Late Bronze Age and a great many animal bones. Small fragments of medieval ceramics show that the cave was used as a temporary refuge in that period.

Redni broj: 216
Lokalitet: Omiš – Brzet
Naselje: Omiš
Grad/općina: Omiš
Pravni status: P-1771
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Istraživanja lokaliteta Omiš – Brzet odvijala su se u dvije kampanje: od 27. studenog 2006. do 12. siječnja 2007., te od 27. ožujka do 20. travnja 2007. godine. Voditelj istraživanja bio je Hrvoje Gjurašin, a u istraživanjima su sudjelovali Ivan Alduk iz Konzervatorskog odjela u Splitu, arheolozi Nikolina Uroda i Ante Jurčević iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, crtači Maja Marković, Silvana Juraga, Mladen Popović i Miran Palčok, te fizički radnici. U realizaciji istraživanja pomogli su i Ante Novaković iz Gradskog muzeja Omiša, fotograf Karlo Pažanin Kalica te Dobrovoljno vatrogasno društvo iz Omiša, koje je omogućilo snimanje lokaliteta iz zraka. Radove su financirali Ministarstvo kulture i Grad Omiš.

Kapitel oltarne pregrade (foto: K. Pažanin)

U prvoj kampanji istraživanja ranokršćanske crkve u predjelu Brzet u Omišu (od studenog 2006. do siječnja 2007.) iskopano je oko 260 m³ zemlje i kamena. Ostaci crkve otkriveni su 2004., a nalazili su se ispod igrališta hotelskog naselja. Tada je utvrđeno da je riječ o jednobrodnoj starokršćanskoj crkvi „složenog“ tlorisa, dugoj oko 20 m. Crkva je orijentirana sjeverozapad-jugoistok. Tim novim istraživanjima utvrđeno je kako se zidovi prostorije još

Ranokršćanska crkva (foto: K. Pažanin)

Zidana grobnica iza apside (foto: K. Pažanin)

nejasne namjene šire prema sjeveroistoku. Istraživanje na tom djelu lokaliteta bilo je otežano zbog nanosa zemlje visokog više od 2 m. Sa zapadne strane crkve zidovi su mnogo lošije sačuvani. Tu se u blizini apside nalazilo stablo tridesetmetarskog jablana, koje je uklonjeno. Zahvaljujući tome, otkriveni su novi zidovi pomoćnih prostorija crkve, a moguće je da je riječ i o zidovima samostana. Po sredini vanjske strane apside pronađena je građevina pokrivena kamenim pločama složenima na jednu vodu, vezanima crvenkastom žbukom. Najvjerojatnije je riječ o zidanoj grob-

Ostaci pokojnika položeni na tegule (foto: K. Pažanin)

nici koja će biti istražena u sljedećoj kampanji. Na sjeverozapadnoj strani nađen je ulaz u crkvu, bez ostataka koji bi upućivali na postojanje vrata.

Asfaltirano sportsko igralište pokrivalo je ostatke crkve, a u temelj košarkaškog koša bio je ugrađen kubik armiranog betona koji je znatno oštetio zidove nepoznate prostorije koja se prostire istočno od broda crkve. Jednako tako, kako bi se istraživanje moglo širiti prema istoku, bilo je potrebno ukloniti suhozid visok 1,5 m, dug 10 m i širok oko metar. Suhozid je bio sagrađen od kamena skinutog sa zidova crkve. Deponiran je uz prometnicu Brzet – Ravnice, a poslužit će za konzervatorske radove. Svi otkriveni zidovi građevine s gornje su strane zatvoreni svježom žbukom, kako bi se spriječilo ulaženje oborinskih voda.

Od pokretnih nalaza treba izdvojiti kapitel oltarne pregrade, veći ulomak prozorske tranzene, ulomak plitkog reljefa s prikazom haste križa i vijencem koji ga okružuje, te ostatke staklenih svjetiljki u obliku lijevka s desetak različitih ručica. Pronađena je veća količina kasnoantičke keramike te nešto malo kasnosrednjovjekovne. Nađeno je i desetak kasnoantičkih kovanica – loše sačuvane minime 5. i 6. st. te srebrni novac (*soldo nuovo*) dužda Petrusa Lande (1539. – 1545.).

U drugom dijelu istraživačke kampanje (od ožujka do travnja 2007.) radilo se 14 dana. U tim istraživanjima otkriveni su: ulaz iz narteksa u crkvu (sačuvan je originalan prag) i svi zidovi narteksa (ali u znatno lošijem stanju negoli zidovi ostalih dijelova crkve, tako da još nije sigurno gdje je bio ulaz u narteks). Istražena je i zidana grobnica, prislonjena po sredini apside s njene vanjske strane. U grobnici je nađen kostur mlađe osobe bez ikakvih priloga. Pokojnik je bio polegnut na ležaj od tegula, a uzglavnica i donožnica bile su načinjene od po jedne okomito postavljene tegule. Pokojnik je bio pokriven tegulama, postavljenima kao krov kuće na dvije vode. Iznad toga krova bio je sloj zemlje, pa žbuka iznad koje su postavljene kamene ploče na jednu vodu, učvršćene crveno obojanom žbukom. Pronađen je zapadni zid crkve u cijeloj njegovoj dužini te u transeptu crkve podnica od crvenih glinenih pločica.

Od pokretnih nalaza nađena su tri kapitela, nekoliko većih i manjih ulomaka prozorske tranzene te dva ukrašena stupa oltarne pregrade. Otkriven je i treći ulomak plitkog reljefa s cjelovitim prikazom dviju hasti križa te rubnog vijenca koji ih je okruživao. Nađene su manje količine ravna stakla, par ručica staklenih lampi, manja količina ulomaka kasnoantičke keramike te manji broj arhajske majolike. U svim dosadašnjim istraživanjima pronađena je veća količina krovne opeke, uglavnom manji komadi bez žiga radionice.

Literatura

Gjurašin 2005 Hrvoje Gjurašin, Lokalitet: Omiš – Brzet, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 232.

Hrvoje Gjurašin

Summary

After a break of two years, archaeological investigations of the site of Brzet in Omiš were continued. Most of the ground plan of the Early Christian church has been investigated.

Now it can be said with certainty that this was an Early Christian church with a single nave and a complex ground plan, with an apse at the south east and an entrance at the north west end. In the narthex, the sill of the entry into the church was found. A built tomb is built onto the apse, within which there was a grave without any finds lined with tegulae. At the east and west side of he church auxiliary rooms were found. On the west side of the apse two walls were found, extending to the south, and it can be assumed that this is the remains of a monastery. The walls of the church were painted (fragments of decorated plaster have been found). Two square decorated columns of an altar screen and three capitals of this screen have been found.

Redni broj: 217
Lokalitet: Pavića torina
Naselje: Vela Njiva
Grad/općina: Omiš
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U sklopu zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi Jadranske autoceste, dionica Bisko – Šestanovac, Konzervatorski odjel u Splitu istraživao je lokalitet Pavića torinu iznad zaseoka Pavića u Gornjim Poljicima. Istraživanja su trajala tijekom kolovoza i rujna 2006., a u cijelosti su završili 2007. godine. Radove su vodili Šime Vulić, dipl. arheolog i Ante Ivišić. Kao tehnički dokumentarist sudjelovao je Robert Maršić. Geodetsku podlogu terena napravio je Miljenko Žapčić, dipl. ing. geo.

Lokalitet Pavića torina je dolac ograđen nepravilnom suhozidnom ogradom visokom od 1 m do 1,8 m, a poprečnog promjera istok-zapad oko 80 m. Smještena je na sjevernoj padini Malog Mosora, na nadmorskoj visini 372 m, s nagibom od juga prema sjeveru koji prati konfiguraciju terena. Važno je napomenuti da se nalazi u neposrednoj blizini srednjovjekovne ceste koja je vodila od sjevernih granica nekadašnje Poljičke republike, odnosno toka rijeke Cetine, prema unutrašnjosti Poljica. Cesta je na nekim dijelovima popločena, široka do 1,5 m, s rubnjakom od grubo klesanih kamenih blokova slaganih u niz, mjestimice očuvanim u dužini od nekoliko stotina metara. Unutrašnji prostor ograde dijeli se na središnji dio, koji čini iskrčena obradiva površina i 1 m viši krški rub ograde na koji se tijekom poljoprivredne obrade zemljišta izbacivao iskrčen kamen.
Na sjevernim padinama Mosora ima više sličnih ograda kružna oblika, s površinskim nalazima ulomaka keramičkih posuda, najvjerojatnije iz srednjovjekovnog razdoblja. Osim plodnog polja naziva Vela njiva, s nekoliko i danas aktivnih izvora pitke vode, ograde, odnosno torine, jedine su oaze plodne zemlje u krškom okolišu. Tijekom prošlih stoljeća intenzivno su obrađivane, pa su arheološki ostaci često uništavani, najčešće krčenjem zemljišta. Tako su i u Pavića torini arheološki nalazi sačuvaniji na rubnim dijelovima dolca gdje je zemljište manje obrađivano.

Na lokalitetu je iskopano pet sondi, ukupne površine 62 m².
Sonda 1, dimenzija 4x4 m, postavljena je na sjeveroistočni središnji dio torine. Imala je jedan sloj smeđe zemlje poremećen obradom zemljišta, debljine do 30 cm. U sondi je pronađeno nekoliko kremenih odbitaka.
Sonda 2, dimenzija 4x4 m, postavljena je uza samu suhozidnu ogradu na sjeveroistočnom krajnjem dijelu dolca. U njoj je nađeno nekoliko ulomaka keramičkih posuda iz razdoblja kasnog eneolitika i ranog brončanog doba. Također je nađen obostrano retuširan ulomak kremenog noža, dužine 4,2 cm.
Sonda 3 je rov dimenzija 4x2 m, postavljen na krajnji južni dio obradive površine u smjeru sjever-jug. Nalazi u toj sondi uglavnom su jako usitnjeni keramički ulomci te nekoliko manjih kremenih odbitaka. Sonda 3 je u odnosu na ostale dala najbrojnije sitne amorfne komade zapečene zemlje koja je vjerojatno ostatak starih vatrišta.
Sonda 4, dimenzija 3x2 m, otvorena je na kamenitom istočnom neobradivom dijelu dolca. Taj dio Pavića torine, zbog djelovanja erozije tla, ima najplići sloj zemlje. Njegova debljina na tom dijelu iznosi do 20 cm u uskim dubokim škrapama gdje su se najčešće i nalazili ulomci prapovijesne keramike. Ta je sonda dala najbrojnije nalaze, uglavnom ulomke keramičkih posuda iz kasnog eneolitika i ranog

Pavića torina, pogled sa zapada na Pavića torinu tijekom radova (foto: R. Marišić)

Pavića torina, ulomak kremenog noža iz sonde 2 (foto: M. Periša)

brončanog doba.
Sonda 5, dimenzija 4x4 m, postavljena je na središnjem dijelu obradive površine. Debljina kulturnog sloja ondje iznosi 40 cm. Tijekom iskopavanja sonde 5 otkopano je svega nekoliko sitnijih ulomaka keramike, od kojih jedan srednjovjekovni glazirani ulomak.

Obrada pokretnog arheološkog materijala uputila je na to da se prostor unutar Pavića torine rabio najranije tijekom razdoblja eneolitika pa sve do razdoblja kasnog srednjeg vijeka. Mjestimična koncentracija crvene zapečene zemlje navodi na zaključak o postojanju više vatrišta. To upućuje na uporabu prostora Pavića torine kao povremenog stočarskog staništa. Tome je svakako pridonio smještaj lokaliteta uz staru komunikaciju koja je u uporabi do danas. Ovim zaštitnim arheološkim istraživanjima otkriven je tek jedan od arheoloških lokaliteta na području Poljica koji nosi toponim Torina, Ograda ili Staja, što označava prostor koji je tijekom povijesti bio rabljen za čuvanje stoke.

Literatura

Ančić 1987 Mladen Ančić, Gospodarski aspekti stočarstva cetinskog komitata u XIV st., Acta historico-oeconomica Iugoslaviae, 14, Zagreb, 1987.

Šime Vulić
Ante Ivišić

Summary

The site of Pavića torina is a dry stone wall oval enclosure located on the northern slopes of Mali Mosor. It is built alongside the communication that ran from the northern edge parts of the Poljica republic to the interior or Poljica. According to finds of potsherds and lithic artefacts, Pavića torina was used during the late Aeneolithic / Early Bronze Age as well as through the Middle ages, when it was used as a fold for herding the livestock of the local population and some cities in northern Dalmatia.

Redni broj: 218
Lokalitet: Rat
Naselje: Ložišća
Grad/općina: Milna (otok Brač)
Pravni status: P-2189
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U razdoblju od 4. do 25. studenog 2007., arheološki je istraživan lokalitet Rat kod mjesta Ložišća na otoku Braču. Istraživanje se odvijalo u okviru djelatnosti na znanstvenom projektu „Adrias kolpos: identiteti i ekonomije Ilira i Grka na srednjodalmatinskom otočju“, registriranog na Filozofskom fakultetu u Splitu. Voditelj projekta je dr. sc. Branko Kirigin. U istraživanju su, osim voditelja projekta, sudjelovali i Vedran Barbarić, znanstveni novak na projektu i Sara Popović, dipl. arh. Istraživanje je financirano iz sredstava koja je za projekt osiguralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Osim tih sredstava, Općina Milna osigurala je smještaj arheološkoj ekipi te financijsku potporu.

Ciljevi istraživanja bili su: utvrđivanje arheološkog potencijala lokaliteta za buduća sustavna istraživanja i dovršenje geodetskog snimka ostataka na gradini i oko nje. Sukladno tome, odlučeno je da se na lokalitetu iskopaju dvije sonde. Jedna je postavljena na samom platou gradine (sonda 1, dimenzija 2x2 m), dok je druga postavljena ispod litice na sjevernom rubu platoa gradine (sonda 2, 1x1 m).

Sonda 1
Prilikom određivanja pozicije za sondu 1, poklonjeno je dosta pozornosti činjenici da je na lokalitetu već istraživano 1957. godine (pod vodstvom Ivana Marovića, djelatnika Arheološkog muzeja u Splitu). Na terenu su locirane sonde s tih istraživanja (Marović, Nikolanci 1977; Barbarić 2006), te je nova sonda postavljena uz jednu od njih. Kako materijal s prethodnih istraživanja nije objavljen, na taj je način postalo moguće koristiti se dokumentiranim profilom u novoj sondi pri eventualnoj obradi tog materijala. Istraživano je stratigrafskom metodom uz uporabu sitnog alata. U sondi je prvih 40 cm sloja jednolično i čini jednu stratigrafsku jedinicu koja je nastala poljoprivrednom aktivnošću. U njoj je zatečena velika količina keramičkih ulomaka (2000 komada), od kojih većina pripada „lokalnoj“ prapovijesnoj keramici (95%). Pronađeno je 16 ulomaka (0,8%) s urezanim i ubadanim ukrasom. Zanimljivo je da 5% keramičkih nalaza iz tog prvog sloja čine ulomci posuda grčke, helenističke i južnoitalske geometrijske keramike (primjerci su identificirani nakon čišćenja, ali detaljnija analiza tek slijedi). Također je važno napomenuti kako prilikom istraživanja, ali i prilikom obilaska samog lokaliteta, nije pronađen ni jedan ulomak rimske republikanske keramike ili keramike rimskog carskog perioda, tako da se zasada može dati gruba procjena o tome da naselje nakon helenističkog razdoblja više ne egzistira.
Donji slojevi bili su dijelom ispremiješani. Ono što se sa sigurnošću može tvrditi jest da je na relativnoj dubini od 133 cm u sjevernom dijelu sonde pronađena nabijena glinasta zemlja crvene boje (s.j. 5.000). Kako je nad njom zatečen sloj s puno ostataka paljevine, velikim i nagorenim

ulomcima keramičkog posuđa, te u sjeveroistočnom dijelu sonde ostaci strukture koja bi mogla biti ognjište, može se pretpostaviti da je ondje vjerojatno riječ o ostacima nekog objekta koji je možda uništen u požaru. S obzirom na to da je u sondi 1 samo manji dio te podnice, njezinu granicu nije moguće precizno definirati te za daljnje pretpostavke treba pričekati rezultate idućih istraživanja. U gornjim slojevima pronalaženo je i mnogo ostataka kućnog lijepa, koji upućuju na konstrukciju objekata prisutnih u tom naselju. Južni dio sonde pokazuje nešto drugačiju situaciju. Tu nisu pronađeni ostaci spomenute podnice, ali ni sloja s paljevinom. U tom je dijelu sonde zanimljiv sloj s.j. 7.000, u kojem je unutar velike količine razmrvljena kućnog lijepa pronađen velik broj keramičkih ulomaka koji potječu od manjeg broja posuda, pa će se neki vjerojatno moći rekonstruirati. U gotovo svim slojevima pronalažene su životinjske kosti, ali i velika količina morskih puževa (ogrca, nanara). Od ostalih je nalaza važno spomenuti parožak jelenjeg roga iz s.j. 4.300. Na relativnoj dubini od 147-163 cm istraživanje je zaustavljeno i bit će nastavljeno iduće godine, a sonda je zatrpana. Tome je pridonio velik broj kišnih dana koji su onemogućavali terenski rad. Kako radiokarbonske analize još nisu napravljene, a keramički nalazi nisu detaljno obrađeni, teško je govoriti o dataciji slojeva koji se nalaze ispod s.j. 1.000. Ipak, može se primijetiti da određene keramičke forme iz s.j. 2.000 upućuju na razdoblje kasnog brončanog doba (Marović 2002: T. XVIII-XXII).

Odabrani nalazi iz sondi 1 i 2 (foto: V. Barbarić)

Sonda 2

Na sjevernoj padini gradine otvorena je sonda dimenzija 1x1 m. Sonda je postavljena kako bi se utvrdio stupanj erozije i testirala pretpostavka da je na tom dijelu lokaliteta kontinuirano deponiran otpadni materijal iz naselja za vrijeme njegova života. Sonda je otvorena na jednoj od manjih pristava novijeg datuma. Kako je danas to područje zaraslo u gustu šumu i grmovito raslinje, dosta je vremena utrošeno na njegovo raščišćavanje, nakon čega je započelo kopanje. Sonda je na većem dijelu istražena do žive stijene, koja na tome mjestu strmo pada prema sjeveroistoku i tako prati konfiguraciju terena. U istraženim je slojevima najvećim dijelom prisutan materijal na kojem se vide tragovi erozije, nastalih zbog spuštanja niz padinu. U arheološkom materijalu, osim nekoliko ulomaka s urezanim nepravilnim ukrasom (paralelne i dijelom prekrižene linije), nema važnijih dijagnostičkih ulomaka. Zanimljivi su ulomci kremenih nožića pronađeni u s.j. 2.000. Nakon istraživanja može se reći kako je potvrđena pretpostavka da je na tome mjestu deponiran materijal s platoa gradine. To donekle dokazuje i prisutnost životinjskih kostiju i morskih puževa. Naime, kosti nisu zatečene u naseobinskom kulturnom sloju, jer je ta padina vrlo nepovoljna za obitavanje zbog zaklonjenosti od sunca tijekom većeg dijela dana. Ipak, kako slojevi izgledaju više kao rezultat erozivnih aktivnosti nego kao direktan rezultat deponiranja, u potrazi za bolje očuvanom stratigrafijom bit će potrebno sondirati još koju lokaciju u blizini sonde 2.

Položaj sonde 1 na platou gradine (foto: B. Kirigin)

Podnica objekta s.j. 5.000 (foto: S. Popović)

Veliki keramički ulomci iz s.j. 7.000 (foto: S. Popović)

Tijekom istraživanja snimane su razne suhozidne strukture, kako bi se dobila mogućnost trodimenzionalne rekonstrukcije lokaliteta i podloga za detaljno dokumentiranje rezultata istraživanja. Za taj je posao angažirana arheološka tvrtka Kaducej iz Zagreba. Dokumentirane su terase i gomile na južnom dijelu podgradinskog prostora, što je nastavak snimanja koje je ondje napravljeno u siječnju 2007. godine. Nakon tog zahvata još je potrebno dokumentirati dio platoa gradine te sjevernu padinu i podgrađe. Vremenske prilike nisu išle u prilog istraživanjima, pa je zbog kiše deset radnih dana provedeno u Supetru, gdje je bila smještena arheološka ekipa. Tih je dana organizirano pranje i dokumentiranje arheoloških nalaza, pa je dio nalaza koji je odnesen u Split već bio dokumentiran. To je naselje pokazalo dobar potencijal za daljnja arheološka istraživanja, pa je u planu nastavak rada iduće godine. Većina nalaza bit će detaljnije obrađena i objavljena kao dio doktorske disertacije koju priprema Vedran Barbarić. Nalazi su pohranjeni u depou Arheološkog muzeja u Splitu.

Literatura

Barbarić 2006 V. Barbarić, Nekropola u Vičjoj luci i gradina Rat na otoku Braču – nova razmatranja, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, 99, Split, 2006: 43 – 70.
Marović, Nikolanci 1977 I. Marović, M. Nikolanci, Četiri groba iz nekropole u Vičoj luci (o. Brač), VAHD, 70-71, (1968-1969), Split, 1977: 5 – 55.
Marović 2002 I. Marović, Sojeničko naselje na Dugišu kod otoka (Sinj), VAHD, 94, Split, 2002: 217 – 296.

Vedran Barbarić
dr. sc. Branko Kirigin
Sara Popović

Summary

Archaeological excavation at the hill-fort Rat, near Ložišća (island of Brač) was performed from 4-25.11.2007. It was funded by the Ministry of Science, Education and Sport of the Republic of Croatia and additionally supported by the town of Milna.

The aim of the campaign was to detect the degree of the archaeological potential of the site and to complete the recording of the site and its immediate surroundings. Two trenches were excavated on the site. Trench 1 was situated at the "acropolis", and trench 2 at the northern slope of the acropolis. In the trench 1 the first layer was very thick (40-50 cm). It contained pottery shards of domestic production (95%) and some imported ware (Greek, Hellenistic and south Italian geometric ware; 5% altogether). This layer is a result of post-depositional agricultural activities. It is interesting to mention that these finds are the youngest on the site, so we can presume that the settlement did not live on after the 3rd and 2nd centuries BC. Under this stratum lie layers of which layer 5.000 is the most interesting. It is the ground floor of a hut, with burned remains covering it. Together with these, the remains of a hearth were found. All the other layers contain large quantities of pieces of primitive plaster used for hut construction – clay mixed with organic remains. In layer 7.000 large pieces of pottery, belonging to a very few pots, were found together, just next to layer 4.300. These sherds make for good reconstructions. The excavation was stopped due to the bad weather conditions, and will be continued in the next season. The preliminary analyses of pottery point to the period of the Iron Age (layer 1.000) and the Later Bronze Age (lower layers). Trench 2 revealed layers connected with the dumping activities from the acropolis, and with the erosion on the northern slope of the site. Artefacts that were revealed all show traces of erosion. Some interesting flint pieces were discovered. The site topography was partly documented.

Redni broj: 219
Lokalitet: Rijeka Cetina – Mali i Veliki drinić
Naselje: Trilj
Grad/općina: Trilj
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P
Vrsta radova: podvodno istraživanje

Početkom listopada 2007., Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskog restauratorskog zavoda, u suradnji s Muzejom triljskog kraja, obavio je desetodnevno podvodno arheološko rekognosciranje rijeke Cetine u Trilju. U istraživanju su sudjelovali Kruno Zubčić (voditelj) i Igor Mihajlović, apsolvent arheologije i povijesti. Projekt je financiralo Ministarstvo kulture.

Zbog velike količine nalaza koji se godinama vade iz korita rijeke Cetine, željelo se suziti mjesto pronalaska arheološkog materijala. Većinu tog materijala iz Cetine evidentirao je i sakupio kolega Ante Milošević. Podvodna arheološka rekognosciranja rijeke Cetine i Rude obavljena su 1990. i 1993., u suradnji Muzeja Cetinske krajine i Arheološkog muzeja iz Zadra. Korito rijeke Cetine u Trilju produbljivano je 1988. i 1989., i tom je prilikom pronađeno dosta arheološkog materijala, a posebno treba napomenuti metalne nalaze.
Također je uočen problem opadanja količine nalaza tijekom posljednjih godina (najveća količina nalaza pronađena

je početkom devedesetih godina prošlog stoljeća). Za to su moguća dva uzroka, a jedan je promjena razine riječnog dna. Zbog produbljivanja riječnog korita u Trilju, odnosno erozijskog utjecaja vodenog toka, došlo je do premještanja riječnog pijeska i mulja, a riječni sediment popunjava udubljenje nastalo iskopom produbljivanja. Uzvodno od Trilja nalazi se lokalitet Mali drinić, a na tom položaju pronađena je najveća količina nalaza. To bi potvrdilo pretpostavku da je rijeka odnijela sloj pijeska s tog položaja, a arheološki je materijal ostao akumuliran i vidljiv ispred kamenih barijera. Tijekom rata, nagle i velike količine vode ispuštane iz brane HE Peruča nedvojbeno su pospješile proces erozije. Taj proces može uništavati arheološki lokalitet koji se nalazi na obali rijeke i djelomice transportirati arheološki materijal. Krajem devedesetih taj je proces usporen, a riječni sediment prekrio je arheološke nalaze. Iz razgovora s mještanima doznaje se da se posljednjih godina povećava količina riječne trave i obraštaja. To je utvrđeno i tijekom istraživanja, a gusta riječna trava onemogućavala je pregled dijela riječne obale. Drugi uzrok smanjena broja arheoloških nalaza je u pretpostavci da je arheološki materijal jednostavno nestao zbog devastacije.

Ovim istraživanjem površinski su pregledane tri pozicije. Prva je lokacija Veliki drinić, gdje je na riječnom dnu postavljena kvadratna mreža od konopa, dimenzije sonde 4x35 m (dimenzije svakog kvadranta su 2x2 m). Unutar kvadranata sakupljena je površinska keramika, a kvadrant je pregledan detektorom metala. Druga je pozicija nešto uzvodnije od lokaliteta Mali drinić, a sonda je površine 4x30 m. Kvadranti su pregledani jednakom metodom. Treća je lokacija rijeka Ruda, uzvodno od njena ušća u Cetinu, dimenzije sonde 4x28 m. Položaji svih kvadranata geodetski su snimljeni.

Količina prikupljena materijala bila je ispod očekivanja, osim kod lokacije na rijeci Rudi. Na toj lokaciji skupljena je nešto veća količina keramike, sve skupa nešto više od stotinu komada. Svi su komadi bez izrazite profilacije i mogu se samo okvirno datirati u brončano i željezno doba. Keramika na tom položaju nalazila se u hrpama koje su nastale akumulacijom, odnosno snagom riječnog toka. U udubljenjima na dnu, osim keramike akumulirao se i recentan otpad. Pregled detektorom metala nije rezultirao nalazom nijednog arheološkog predmeta, a dokaz da detektor dobro radi jest velika količina otkrivenoga recentnog metalnog otpada. Ukupna količina keramike na prvim dvjema lokacijama jest desetak komada, također bez profilacije. U nastavku istraživanja planira se ronilački pregled dna, a na pojedinim lokacijama i arheološki iskop u riječnom sedimentu.

Akumulacija keramike i recentnog otpada u rijeci Rudi (foto: K. Zubčić)

Literatura

Brusić, Gluščević 1993 Zdenko Brusić, Smiljan Gluščević, Podvodna arheološka istraživanja Arheološkog muzeja u Zadru tijekom godine 1993, Obavijesti HAD, br. 3, XXV/ 93, Zagreb, 1993: 70 – 71.

Milošević 1981 Ante Milošević, Arheološki spomenici gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine, Arheološka i historijska baština Cetinske krajine, Zbornik Cetinske krajine, 2, Sinj, 1981: 1 – 137.

Milošević 1992 Ante Milošević Arheološki nalazi u koritu Cetine u Sinjskom polju, Obavijesti HAD, br. 2, XXIV/ 92, Zagreb, 1992: 45 – 48.

Kruno Zubčić

Summary

At the beginning of October 2007, the Submarine Archaeology Department of the Croatian Conservation Institute, working in concert with the Museum of the Trilj Region carried out an underwater archaeological reconnaissance of the Cetina River in Trilj. Thanks to works on deepening the river in Trilj there was intensive erosion of the river bed, and this process aided the discovery of archaeological material. Three sites were reviewed, Mali and Veliki drinić and the Ruda River close to its mouth. The quantity of material collected was less than expected, except at the location on the Ruda River. At this site, more than a hundred potsherds from the Bronze and Iron ages were collected. The pottery at this site was in piles, which came into being as a result of the carrying power of the flow. It is planned in the further investigation to have divers survey the bottom, and at some places an archaeological excavation.

Redni broj: 220
Lokalitet: Rupotina – Crikvine
Naselje: Solin
Grad/općina: Solin
Pravni status: P-1967
Razdoblje: SV
Vrsta radova: revizijsko i sustavno iskopavanje

Sustavno i revizijsko arheološko iskopavanje lokaliteta Crikvine kraj Solina odvijalo se u studenom i prosincu 2007. godine. Istraživanje su obavljali djelatnici Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, a financirano je iz proračuna grada Solina. Istražen je prostor na kojem se nalazi jednobrodna srednjovjekovna crkva te ostaci antičke arhitekture još nepoznate namjene. Pronađena su 42 groba. Neki od grobova bili su otvarani vjerojatno tijekom

Crikvine (foto: Z. Alajbeg)

prethodnih istraživanja koja su vodili don Frane Bulić 1908. godine, te Ejnar Dyggve 1929. godine. Istraživanja koja će uslijediti nakon ove, početne kampanje, odgovorit će na pitanja vezana uz funkciju starije antičke arhitekture te dataciju grobova i jednobrodne crkve. Istraživanje lokaliteta 2007., obavljali su djelatnici Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu: kustosi Nikolina Uroda i Ante Jurčević, dokumentaristice Maja Marković i Silvana Juraga, fotograf Zoran Alajbeg te 6 fizičkih radnika. Istraživanje je trajalo 15 radnih dana. Istražena je površina od oko 120 kvadratnih metara.

Lokalitet Crikvine nalazi se sjeverno od Solina, u naselju Rupotini, na uzvisini koju okružuju dva potoka: potok Sv. Ilije i Suvaja. Poznat je arheološkoj javnosti još od 1908., kada ga je istraživao don Frane Bulić. Tada je otkrivena crkva manjih dimenzija (cca 8x5 m), te dijelovi antičkog sklopa od kojeg je ostala vidljiva apsida većih dimenzija te zidovi istočno od nje. Oko crkve pronađeno je dosta grobova, a materijal s iskopavanja pohranjen je u Arheološkom muzeju u Splitu. Bulić posebnu pažnju posvećuje rimskim natpisima, koje je i objavio u Bullettinu, te reljefu s prikazom Mitre koji je, kao i rimski natpisi, bio sekundarno uporabljen kao poklopnica jednog od grobova pronađenih tijekom istraživanja. Revizijsko istraživanje provodilo se 1929., kada je radove vodio E. Dyggve. S tih su istraživanja sačuvane fotografije i skice koje se danas čuvaju u Konzervatorskom odjelu u Splitu.

Istraživanje lokaliteta 2007. započelo je uklanjanjem raslinja i stabala, te čišćenjem vidljivih ostataka arhitekture, kako zdanje ne bi i dalje bilo izloženo razornom djelovanju korijenja. Nakon površinskog čišćenja, započelo je istraživanje prostora unutar crkve, gdje je otkriven djelomice sačuvan pločnik, načinjen od kvadratnih kamenih ploča te podnožje oltarne ograde koje je vjerojatno reuporabljeno. U apsidi crkve, s unutrašnje strane, pronađeni su ostaci zidne žbuke koja je naknadno pokrivena, kako ju nakon završetka istraživanja ne bi uništile atmosferilije. Ostali dijelovi bit će otkriveni kad se napravi plan konzervacije i sanacije objekta, te osiguraju sredstva. Unutar građevine pronađeno je nekoliko ulomaka stupova, te obrađenih blokova kamena. U pročelnom zidu crkve, kao spolij bio je uzidan i jedan rimski natpis. Na južni zid crkve nastavljao se zid crkvenog predvorja, nešto deblji od prethodnog, dok sjeverni zid nije imao produžetak ili je uništen grobovima koji su pronađeni na mjestu gdje bi se trebao nalaziti.
Sjeverno od crkve istražen je prostor u kojem su pronađena ukupno 42 groba. Prema načinu gradnje, grobovi pripadaju srednjem vijeku. Neki od grobova bili su pronađeni 1908. godine, te su im poklopnice samo djelomice sačuvane. Manji broj presijeca antičku arhitekturu, o čemu najbolje svjedoči grob koji je napravljen u samom tjemenu apside antičke građevine. Gotovo su svi građeni od kamenih blokova i bili su poklopljeni kamenim pločama. Grobovi su očišćeni, ali ne i otvarani zbog velikog broja, ali i zbog zahtjevnosti posla koji bi istraživanje produžio za barem

15 dana, što financijski nije bilo moguće izvesti. Od antičke arhitekture ostali su sačuvani ostaci kanala koji je vodio od sredine istraženog dijela antičkog objekta, prema istoku. Kanal je bio i pregrađivan u svom zapadnom dijelu, a na istoku ga je razorio grob. Sam kanal nalazio se uz kvadratnu konstrukciju načinjenu od hidraulične žbuke, s južne strane omeđenu strukturom od latriksa, a sa sjeverne i zapadne zidom sačuvanim u temeljnoj stopi. Na jugozapadnom je dijelu sačuvan dio kamene ploče koja je bila položena na hidrauličnu žbuku. Taj je dio vjerojatno pripadao najstarijoj arhitekturi, no njen kontekst bit će poznat tek nakon sveobuhvatnijih istraživanja. Na nekoliko mjesta otkriveni su ostaci podloge za podnicu, načinjeni od vapnenog morta i komadića drobljene opeke. Od sitnog materijala valja spomenuti brončanu apliku koja je pripadala rimskoj vojnoj opremi, novčić pronađen u kanalu, ulomke mozaika bijele boje, ulomke bojane zidne žbuke, te dobro sačuvan rimski as iz 1. st. pr. Kr.
Tijekom istraživanja izrađeni su i nacrti postojećeg stanja arhitekture i grobova, a lokalitet je fotografiran u svim fazama radova. Nakon završetka radova i dokumentacije, grobovi su prema zahtjevu Konzervatorskog odjela u Splitu prekriveni geotekstilom koji je učvršćen kamenom i zemljom, kako ne bi došlo do devastacije lokaliteta u razdoblju između dviju arheoloških kampanja. Sitan se materijal nalazi u radionici Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, radi čišćenja i obrade.

Literatura

Bulić 1909 Frane Bulić, Quattro bassorilievi di Mitra a Salona, Bullettino di archeologia e storia Dalmata, Spalato, 1909: 50 – 57.
Dyggve Ejnar Dyggve, arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu
Dyggve 1951 Ejnar Dyggve, History of Salonitan Christianity, Oslo, 1951.
Katić 1950 Lovro Katić, Topografske bilješke solinskog kraja, VAHD, LII, Split, 1950: 79 – 96.
Solin 1992 Grupa autora, Starohrvatski Solin, Split, 1992.

mr. sc. Nikolina Uroda

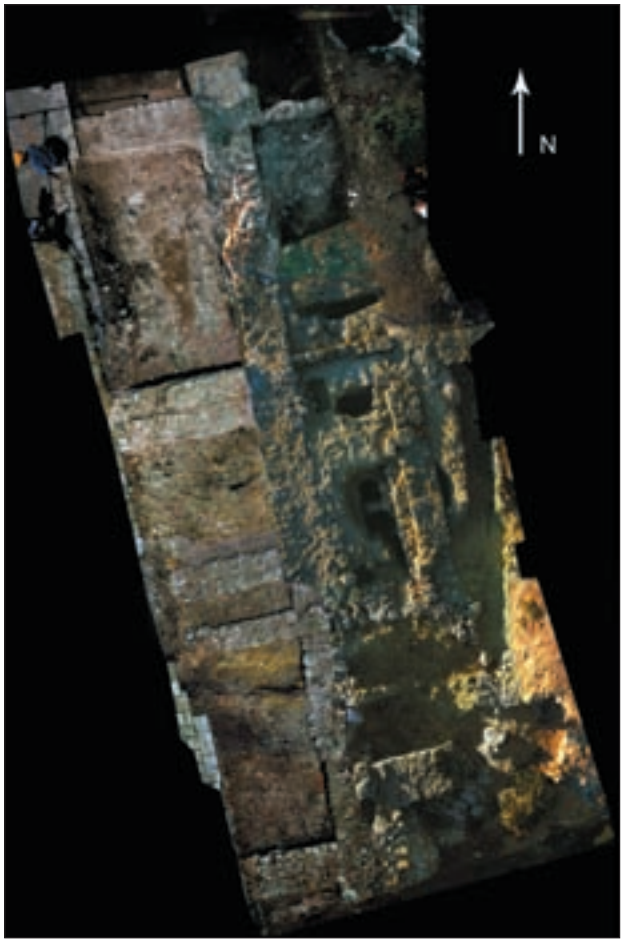
Summary

Archaeological excavations at the site Crikvine near Solin took place in November and December 2007. The excavations were conducted by Museum of Croatian Archaeological Monuments, Split, and financed from the budget of the city of Solin.
The excavated area included single nave church and the remains of the antique architecture. Also, 43 graves were found around the church, covering the antique architecture. Some of the graves were previously excavated during the two archaeological campaigns in 1908 (conducted by Don Frane Bulić) and 1929 (conducted by Ejnar Dyggve). The excavations that are expected to follow these initial ones should reveal yet unsolved issues concerning the function of the earlier antique architecture, the dating of graves and the single nave church.

Redni broj: 221
Lokalitet: Salamandrija (otok Palagruža)
Naselje: –
Grad/općina: Komiža (otok Vis)
Pravni status: R-1413 (otočna cjelina)
Razdoblje: P, A, SV, NV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Arheološka istraživanja na Palagruži odvijala su se u razdoblju od 11. lipnja do 3. srpnja 2007. godine. Financijsku pomoć pružilo je Ministarstvo kulture, a glavni sponzori bili su Plovput iz Splita i Hrvatska ratna mornarica iz ratne luke Lora u Splitu. Istraživanja su dio projekta „Prirodoslovni i arheološki park Palagruža“. Voditelj radova bio je dr. sc. Branko Kirigin iz Arheološkog muzeja u Splitu, a članovi ekipe bili su: arheologinja Tea Katunarić, studenti arheologije Filomena Sirovica, Dinko Tresić Pavičić i Ivica Pleština, fotograf: Dino Cetinić, konzervator Robert Potočnik te Jasna Čikara (logistika). Nekoliko dana na Palagruži boravili su dr. sc. Tvrtko Korbar iz Zavoda za geologiju Hrvatskoga geološkog instituta u Zagrebu i arheolog Josip Burmaz.

Kampanja 2007. bila je usmjerena na sljedeće: 1) završetak iskopavanja na južnoj padini Salamandrije (nedovršena iskopavanja u kvadrantima A, B i Z 9); 2) završetak

Istočni zid rimske utvrde i ostaci ogradnih zidova i pročelja crkve sv. Mihovila

Izbor keramičkih nalaza

iskopavanja u kvadrantu C 19 i istraživanje kvadranata A i B 19 radi dobivanja boljeg uvida u stratigrafiju na sjevernoj padini Salamandrije i otvaranja prostora kako bi se sjeverni zid rimske utvrde (koji je na tome mjestu najbolje sačuvan) bolje vidio u budućoj prezentaciji nalazišta; 3) istraživanje kvadranata V 17-20 koji se nalaze ispod pločnika za sakupljanje kišnice, radi hvatanja eventualnih nedirnutih arheoloških slojeva; 4) iskopavanje prostora između južnog zida velike (antičke?) gustirne na Salamandriji i zida koji je pregradni zid utvrde ili je zid „novovjekovne kuće“ južnije od prethodnog – sonda 3; 5) fotogrametrijsko snimanje arheoloških ostataka na Salamandriji (J. Burmaz) – sve se nalazi na k.č. 114/1, 4 i 7, te 7693/5, k.o. Komiža; 6) istraživanje eventualnih ostataka starije crkve sv. Mihovila koja se nalazi oko 50 m istočno od nove crkve – lokalitet br. 8 (bez oznake k.č.); 7) istraživanje dijela ostatka gustirne zapadno od lanterne (lokalitet br. 7, bez oznake k.č.), radi utvrđivanja vremena njena nastanka.

1) Zbog skučenosti prostora 2002. godine i zbog loših vremenskih prilika 2006., nisu se mogli do kraja iskopati kvadranti A, B i Z 9. Riječ je o iskopu uza sam vanjski južni dio rimske utvrde. Pokazalo se da su temelji zida utvrde (Z i A 9) i njegova ojačanja na samom JI uglu (B 9), koji se sastoje od gusto naslaganog velikog kamenja i kompaktne žbuke, građeni na živcu. Vanjsko lice utvrde bilo je ožbukano. U B

Pogled na sjeverni profil i živac u kvadrantima A i B 19.

9 taj tanji sloj žbuke pruža se do iznad temelja utvrde da bi nakon toga gotovo pod pravim kutom na samom JZ uglu zaobljeno izišao izvan svojih 15-20 cm, a potom se sužavao prema istočnom dijelu B 9. Taj vodoravni dio žbuke, kao i temelj zida utvrde, naslonjeni su na Sj 4056, odnosno na sloj s prapovijesnim, grčkim i ranorimskim nalazima. U Z 9 iskopan je samo jugoistočni kvadrant koji se nalazi ispod današnjeg pločnika. Otkriveno je južno lice utvrde, a ispred njega, na nižem nivou, uzak jednoredan zid koji leži na Sj 4030, a on na Sj 4040 (= 4056 ili 4050), u kojem je pronađeno dosta nalaza ulomaka grčke i rimske keramike, jedan brončani novac i brončana udica. Tog zida nema u A 9 i očito je novijeg datuma. Prije analize svih slojeva na južnoj padini iskopanih u nekoliko kampanja, zasad je nemoguće govoriti o njihovu nastanku, prirodnom taloženju i intervencijama. Rekonstruiran je ugao pločnika za sakupljanje kišnice u Z 9, koji je skinut 2006.

2) Iskopavanja u kvadrantima A, B i C 19 pokazala su najdublju stratigrafiju na Salamandriji. Na oko 1,5 m dubine ondje se nižu različiti nabacani slojevi uglavnom neobrađena kamenja, zemlje i žbuke. Je li riječ o recentnijim nanosima potvrđuju pokretni arheološki nalazi. Ni ondje, ni na južnoj padini, iako je stratigrafija različita, nije nađen kulturni sloj. Broj keramičkih nalaza izrazito je manji nego na južnoj padini, s tim da je na sjevernoj padini veći udio amfora i opeka u ukupnoj količini nalaza. Iskopavanja su omogućila da se na tome mjestu prezentira najbolje sačuvan dio rimske utvrde. I ondje je jasno vidljivo da je utvrda izvana bila ožbukana.

3) Kvadranti V 17-20 nalaze se na sjevernoj polovici pločnika za sakupljanje kišnice. Otvoreni su da bi se utvrdilo postoje li nedirnuti arheološki slojevi ispod pločnika sagrađenog početkom druge polovine 19. st. Kvadrant V 17 nalazi se unutar rimske utvrde, gotovo uza sam njen sjeverni zid (u kvadrantu V 18). Živac je nepravilan i javlja se jako plitko. Na njemu su ostaci tamnog sloja s uobičajenim prapovijesnim, grčkim i ranorimskim nalazima. Na relativnoj dubini od 2,80 do 2,90 m nalazio se sloj nabačenog kamenog materijala u kojem je pronađeno dosta keramičkih ulomaka iz grčkog, rimskog i kasnoantičkog razdoblja. U više je slojeva ispod tog nivoa pronađena veća količina kockica mozaika, od kojih je tek nekoliko primjeraka zelene i plave boje. U slojevima s kockicama mozaika pojavljuje se i kasnoantički materijal (amfore, brončani novac, fibula), ali i kremeni ulomci (dvije strelice, sječivo). Tim je materijalom osobito obilovao Sj 12485, koji je bio prisutan na gotovo cijeloj površini V-19 i 20, a debeo je do 15-ak cm. U njemu je pronađen i jedan ulomak grčke keramike s dijelom grafita. Iskopavanja u V 18, 19 i 20 nisu dovršena. Kvadranti su zatrpani, a nastavit će se iskopavati iduće sezone.

4) Gornji rub južnog zida velike (antičke?) gustirne u sklopu utvrde gotovo je u istoj razini s temeljom zida koji je najvjerojatnije pregradni zid prizemlja utvrde, sačuvan u visini od oko 2 m. Između njih je živac koji nije ravan, već je vidljivo da je prije gradnje južnog zida gustirne prostor ukopan u živac. Taj prostor označen je kao Sonda 3. Nad živcem je nađeno nešto ulomaka grčke keramike u sloju koji je sličan onom 4050, koji se javlja na južnoj padini i u V 17. Iskopavanja u toj sondi nisu dovršena.

5) Arheološka istraživanja na Palagruži na položaju Salamandrija odvijala su se u nekoliko kampanja (1994., 1996., 2002. – 2007.). Tijekom tih radova, stjecajem okolnosti i uglavnom zbog nedostatka sredstava, razni su arheolozi izrađivali tlocrte i presjeke istraženih dijelova. Pritom je rabljen samo nivelir i relativna visinska točka. Nagomilana građa, kompleksna situacija na terenu te činjenica da postoje nedostaci u preciznosti dosadašnje dokumentacije, bili su povod za izradu preciznog snimka nalazišta uz pomoć totalne stanice i fotografije snimljene iz zraka. Taj posao obavila je tvrtka Kaducej iz Splita. Detalji snimaka, koji su digitalizirani, umnogome će pomoći pri interpretaciji ostataka. Dakako, bit će potrebna dodatna snimanja cijelog nalazišta, što u ovoj sezoni radova zbog nedostatka novca nije bilo moguće postići. Ipak, snimljeni su svi iskopani dijelovi koji su bili vidljivi u srpnju. Na snimku se vidi istočni zid antičke utvrde s pregradnim zidovima, kao i zapadni dio crkve sv. Mihovila i ostaci zidova njena predvorja (usporedi s tlocrtom: Kirigin et al. 2007), te razni ukopi među njima (jame za gašenje vapna, recentni jarci te nerazjašnjeni ukopi između crkve i utvrde).

6) Tijekom istraživanja u listopadu 2006., na lokaciji 50 m istočno od crkve sv. Mihovila uočen je pravilan raspored kamena složenog u suhoziđe i u nanose zemlje. Kako je još uvijek aktualno pitanje točnog položaja starije crkvice sv. Mihovila koja se spominje u dokumentima, osim što Rubić (Rubić 1929: 130, 131) navodi da se stara crkva nalazi „iza sagrađene nove crkvice“, odlučeno je na tome mjestu provesti probno istraživanje. Sama je lokacija dobila privremenu oznaku lokalitet br. 8. S četirima probnim sondama koje su pratile i presijecale tlocrt blago polukružna suhozida vidljiva na površini, pokušalo se utvrditi podrijetlo tih ostataka. Pokazalo se da je na tome mjestu bio grudobran zatvoren suhozidom, s jačim kamenim nasipom okrenutim prema jugu i ulazom na zapadnoj strani. Pronađen je pod od dasaka položenih na tanak sloj zemlje iznad živca i na njemu ostaci streljiva. Ondje je riječ o objektu građenom u vrijeme kada se talijanska vojska utvrđivala na Palagruži. Potvrda za to nalazi se i na sačuvanoj karti tih položaja (Visković 1996: 54, sl. 1). Pored grudobrana nisu pronađeni drugi čvrsti arhitektonski ostaci koji bi mogli potvrditi postojanje starijeg objekta na toj lokaciji.

7) Prošlogodišnjim pregledom terena, u gustom raslinju uočene su ruševine jedne „gustirne“ zapadno od svjetionika, pri vrhu same sjeverne padine. Nakon čišćenja pokazalo se da je cisterna, veličine oko 5x5 m, zidana sa sjeverne i dijelom istočne i zapadne strane, dok ostali dio čini litica. Najbolje su sačuvani sjeverni i zapadni zid, širine 60 cm. Oba zida leže na živcu i izgrađena su od poluobrađena kamena vezanog žbukom. Imaju unutrašnje i vanjsko lice, na kojima nema tragova koji bi upućivali da su bili obloženi žbukom. Za razliku od zidova, cijela površina živca unutar cisterne prekrivena je žbukom u visini jednog metra od površine zemlje. Prema vidljivim ostacima nije bilo moguće utvrditi kada je nastala, pa su ove godine unutar nje napravljena manja sondažna iskopavanja (2x1 m). Istraživanjem je utvrđeno da cisterna ima ravno dno (blag pad prema sjeveru). Najdublja točka u istraženom dijelu cisterne nalazi se 70 cm od početka temeljne stope sjevernog zida. Približan kapacitet cisterne iznosi oko 7000 litara, računajući da voda nije prelazila visinu usječenog živca, tj. da se gornja razina vode nalazila ispod početka sjevernog zida. U svim slojevima, uključujući i najdublji sloj (Sj 1050), nalazi se pomiješan antički (ulomak trbuha amfore Lamboglia 2 i ulomci kasnoantičkih amfora) i novovjekovni materijal (tanjur tzv. puiške keramike, metak, novije staklo, ternita). Na osnovi tih nalaza nije moguće utvrditi starost cisterne, jer su oni očito nanosi koji su dospjeli u cisternu nakon što je prestala njena funkcija. Istraživanja su pokazala da zasad nema osnova prema kojima bi se cisterna mogla datirati.

Pokretni nalazi

Od prapovijesnih nalaza posebno je zanimljivo 17 ulomaka nožića od opsidijana, nekoliko vrhova strelica od kremena oblika dosad nepoznatih s ovog nalazišta, te dosta novih ulomaka s ornamentima cetinske kulture. Oni su otkriveni u kvadrantima A-C 19, a nekoliko je ulomaka keramike i kremena nađeno drugdje. Od deset primjeraka novca zasad su očišćena samo dva: novac Brindizija datiran od 200. do 89. pr. Kr., nađen u kv. Z 9, i novac Herakleje lukanske iz cca 380. – 281. pr. Kr. Od keramičkih nalaza zanimljivi su grafiti. U B 19 (Sj 9010) nađena su i dva grafita na grčkom. Jedan od njih ΣΟΛΕΓΟΣ ΑΝΕΘΕΚΕ je jedini dosad poznat cjelovit grafit s Palagruže, a datira oko 500. g. pr. Kr. Drugi je na helenističkoj sivoj posudi s natpisom u dvama redovima …ΛΙ ΔΩ… / …ΜΗΔ…, nađen u A 19, Sj 9390. Treći je grafit na latinskom, nalazi se na ulomku deblje posude ili krovne opeke, a glasi: ...EDMINA..., i nađen je u najnižem sloju kv. B 19, Sj 9710. Osim uobičajenih nalaza keramike, posebnost su ulomak knidijske reljefne keramike (kasno 1. – rano 3. st.) s prikazom ženske osobe s kopljem iz B 19, Sj 9100 te ulomak terakotne glave ovna iz B 19, Sj 9030. Svi pokretni nalazi smješteni su u depou Arheološkog muzeja u Splitu

Literatura

Kirigin et al. 2007 B. Kirigin, T. Katunarić, M. Miše, V. Barbarić, Lokalitet: Salamandrija (otok Palagruža), HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 421 – 423.
Rubić 1929 I. Rubić, Palagruža, Jadranska straža, (god. VII), 4 i 5, Split, 1929: 103 – 105, 129 – 132.
Visković 1996 B. Visković, Palagruža u borbi za prevlast na Jadranu (19. i 20. st.), Palagruža – Jadranski dragulj (ur. M. Hodžić), Split – Kaštela, 1996: 51 – 56.

Branko Kirigin
Maja Miše
Vedran Barbarić
Sara Popović

Summary

Archaeological excavation at Palagruža was performed from 11. 06.- 03. 07. 2007. It was funded by the Ministry of Culture of the Republic of Croatia and additionally supported by Plovput and the Croatian Navy. During this campaign excavations took place at the Salamandrija

plateau and on the northern slope west of the lighthouse. At the Salamandrija plateau the excavation was performed in squares A and B 19 (outside of the northern wall of the roman fort), V 17-20 (covering the transect of the northern wall), and Z, A and B 9 quadrants (outside of the southern wall of the fort). In the A and B 19 quadrants excavation revealed a deposit nearly 1.5 m thick, with the layers showing clear signs of modern post-deposition in the upper part. Finds from the lower layers show situation very similar to that on the southern slope, containing mixed prehistoric, Greek and Early Roman finds. Very similar finds were found at the bottom layer in the V 17, next to the internal side of the northern fortification wall. On the outside of the same wall (in V 18-20), hard layer rich with Late Antiquity finds (fibulae, coins, pottery) seem to represent the walking ground at the some point of the life-span of the fort (the plaster covering parts of this layer and therefore connecting it with the fort wall support this idea). In Z, A and B 9 quadrants some questions about the construction of the fort were cleared up, revealing the nature of the deposits connected with the foundation of the fortification wall.

In a search for the second church (mentioned in the 1929 report of the island), excavation was performed 50 meters to the east of Salamandrija. An early 20th century military entrenchment was detected there, with no traces of an earlier church (beside some deposits containing ground plaster). On the slope below the lighthouse, a water cistern (with capacity of ca 7000 litres) was cleaned of the shrubs and bushes and partly excavated, but its date remains unclear due to the lack of undisturbed layers connected with it. A new plan of the Salamandrija site has been made using photography and a total station. Some interesting artefacts have been discovered.

Temelji gradskih zidina (foto: J. Mardešić)

Redni broj: 222
Lokalitet: Salona – amfiteatar
Naselje: Solin
Grad/općina: Solin
Pravni status: P-1556
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Sustavna arheološka istraživanja u amfiteatru u Saloni trajala su od 29. listopada do 27. studenog 2007. godine. Voditeljica je bila Jagoda Mardešić, a sudjelovali su Maja Peović, apsolventica arheologije, Ivanka Vukšić, restauratorica i 4 fizička radnika.

Ovogodišnji su radovi nastavak istraživanja koja je Arheološki muzej u Splitu vodio s Konzervatorskim uredom u Splitu (dr. sc. Jasna Jeličić-Radonić), na jugozapadnom dijelu amfiteatra 2005. i 2006. godine. Tada su istražene dvije sonde (sonda 1 i 2) uz istočno lice bedema: sonda 1 bila je postavljena oko 4 m južno od elipse amfiteatra, a sonda 2 na mjestu gdje je bedem bio podignut iznad elipse amfiteatra, odnosno na mjestu gdje bedem „ulazi“ ispod lukova fasade amfiteatra. Sonda br. 3 (istraživana 2007.) postavljena je u hodniku amfiteatra, u produžetku bedema. Cilj je bio istražiti i u potpunosti dokumentirati odnos amfiteatra i bedema te istražiti i dokumentirati strukturu nosivih zidova amfiteatra. U toj sondi istražen je dio vanjske elipse koja je nosila fasadu te pilona koji s južne strane podupire radijalni zid (supstrukciju gledališta) i nosi dio konstrukcije prvog kata amfiteatra. Sonda je dimenzija 2,9x3,10 m.

Nakon sloja humusa, istražen je sloj 002 – dosta tvrd i kompaktan sloj zemlje, pijeska i žbuke, koji je bio probijen na trima mjestima. Taj je sloj nosio kamene ploče hodnika (ploče su sačuvane nešto istočnije), a „rupe“ ili proboji sloja 002 vjerojatno potječu iz vremena podizanja ploča.

Temelj SJ 008 koji spaja pilon i elipsu amfiteatra (foto: J. Mardešić)

Dio elipse amfiteatra koji je građen od manjeg kamena (foto: J. Mardešić)

Sloj koji je bio ispod sloja 002, na najvećem dijelu površine sonde (SJ 003) jest sloj u kojemu je nađena velika količina keramike. Prevladava gruba keramika – ulomci amfora i tegula (nađena je i jedna tegula s dijelom pečata PANSIANA). Brojna je i kuhinjska keramika na kojoj su vidljivi tragovi uporabe, odnosno gorenja. Posebno treba izdvojiti ulomak kamene skulpture visok 9 cm. Sačuvana je prednja strana muškog lika, a glava nedostaje. Od keramičkih nalaza posebno je važan nalaz gotovo potpuno sačuvana keramičkog žrtvenika. Sloj 003 bio je debeo od 75 do 80 cm. Ispod sloja 003 dokumentiran je (na južnom dijelu sonde) tanak sloj 004 (debljine od 1 do 4 cm i dužine 70 cm), koji je bio crne boje – trag gorenja. Sloj 005 je sličan sloju 002, ali sadrži nešto prekopana lapora. Na nižoj nadmorskoj visini je sloj 006 koji je prema sastavu također sličan sloju 002, ali sadrži manje keramike, a više kamena manjih dimenzija. Debeo je oko 20 cm, a ispod njega je bio sloj 007 – žuta glinasta zemlja s vrlo malo keramike i dosta kamena. Taj sloj preslojava SJ 008 – temelj koji povezuje temelje pilona s temeljima elipse amfiteatra. Građen je od manjeg kamena s dosta žbuke. Otkriven je u dužini od 3 m, a širok je 120 cm. Vezan je s temeljima pilona i elipse.
Temelj je ukopan u dva sloja: u 009 (masna glinasta zemlja s pokojim malim ulomkom keramike) te u sloj 010 (mekani lapor). Temelj je položen na sloj 011 – sloj tvrda lapora. I pilon koji s juga podržava radijalni zid i elipsa amfiteatra koja je nosila fasadu, građeni su od 5 redova kamenih blokova debljine od 35 do 40 cm, duljine do 1,5 m. Blokovi su vezani žbukom i položeni na SJ 008. Čini se da elipsa amfiteatra ipak nije u potpunosti građena od velikih blokova vapnenca. Na istočnom rubu sonde otkriveno je da je elipsa građena i od lomljenaca manjih dimenzija, vezanih žbukom. Za sada je moguće iznijeti pretpostavku da je elipsa bila građena od velikih blokova na mjestima ispod pilona koji su nosili fasadu. Tehnička dokumentacija izrađena je u mjerilu 1 : 50, a napravljena je i opsežna fotodokumentacija. Nakon istraživanja sonda je zatrpana.

Literatura

Dyggve 1933 E. Dyggve, L´amphithéatre, Recherches à Salone, II, Copenhague, 1933.

Jeličić-Radonić 2006 J. Jeličić-Radonić, Lokalitet: Salona – zapadni bedemi, amfiteatar, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 391 – 393.

Mardešić 2007 J. Mardešić, Lokalitet: Salona – amfiteatar, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 423 – 425.

Jagoda Mardešić

Summary

While the city walls of Salona were being built, the amphitheatre was included into the defensive system of the city. Some of the city walls were built within the amphitheatre's interior. Test dig no. 3 (researched in 2007) was set up in the corridor of the amphitheatre, extending on from the wall. The objective was completely to investigate and record the relation between the amphitheatre and the walls and to explore and record the structure of the load bearing walls of the amphitheatre. The pylons too that supported at the south the radial wall and the ellipse of the amphitheatre, which carried the facade, were built of 5 rows of stone blocks 35 to 40 cm thick and about 1.5 m long. They were joined with mortar and placed at SU 008. But the ellipse of the amphitheatre does not seem to have been built entirely of great limestone blocks. At the eastern end of the test dig it was discovered that the ellipse is also built of rubble of smaller dimensions bonded with mortar.

Redni broj: 223
Lokalitet: Salona – Marusinac
Naselje: Solin
Grad/općina: Solin
Pravni status: P-3295
Razdoblje: A
Vrsta radova: revizijsko iskopavanje, konzervacija i restauracija

U razdoblju od 9. listopada do 12. studenog 2007., na salonitanskom lokalitetu Marusinac odvijala su se arheološka istraživanja i konzervatorsko-restauratorski radovi. Radovima je bio obuhvaćen prostor u južnom dijelu sjeverne bazilike tzv. *basilicae discopertae*, odnosno južni dio transepta bazilike koji je E. Dyggve označio kao Raum V te prostorija s južne strane apside – Raum IV. Također je snimljeno stanje sjevernog zida bazilike koji je u iznimno lošem stanju zbog opasnosti od urušavanja. Takva situacija zahtijeva izradu elaborata sanacije i konzervacije, na temelju kojega bi započela zaštita tog dijela građevine. Istraživanja je vodila Ema Višić-Ljubić, a članovi ekipe bili su Miroslava Topić (dipl. arheologinja), Marina Ugarković (dipl. arheologinja), Branko Penđer (viši preparator), Ivanka Vukšić (restauratorica) i Borko Vješnica (restaurator). Radove je financiralo Ministarstvo kulture.

Arheološki radovi odvijali su se na južnom dijelu sjeverne bazilike i u prvom su redu bili usmjereni na uklanjanje rampe koja je bila nasuta na prostoru Rauma IV i V (cca 45 m²). Ta je rampa svojedobno služila arheološkim radovima na terenu. Budući da se preko rampe na lokalitet ulazilo

Zidana grobnica „E“ (foto: E. Višić-Ljubić)

automobilima, i to čak u prostor srednjeg broda bazilike, uklonjena je da bi se spriječile daljnje devastacije crkvene arhitekture. Rampa je prolazila preko istočnog zida Rauma V (Z 1) i dijelom preko južnog zida Rauma IV (Z 3). U njoj je bila ugrađena velika količina kamenja raznih dimenzija, pomiješanog sa zemljom. Prilikom uklanjanja rampe, u nasipu su pronađeni ulomci arhitektonske plastike (dio korintskog kapitela i reljefno tordiranog debla stupa), crkvenog namještaja (ulomci pluteja) te ulomak mramorne četvrtaste menze, kao i dijelovi mozaičnog poda. Nakon što je rampa uklonjena, započelo je istraživanje, pri čemu su otvorene tri sonde.

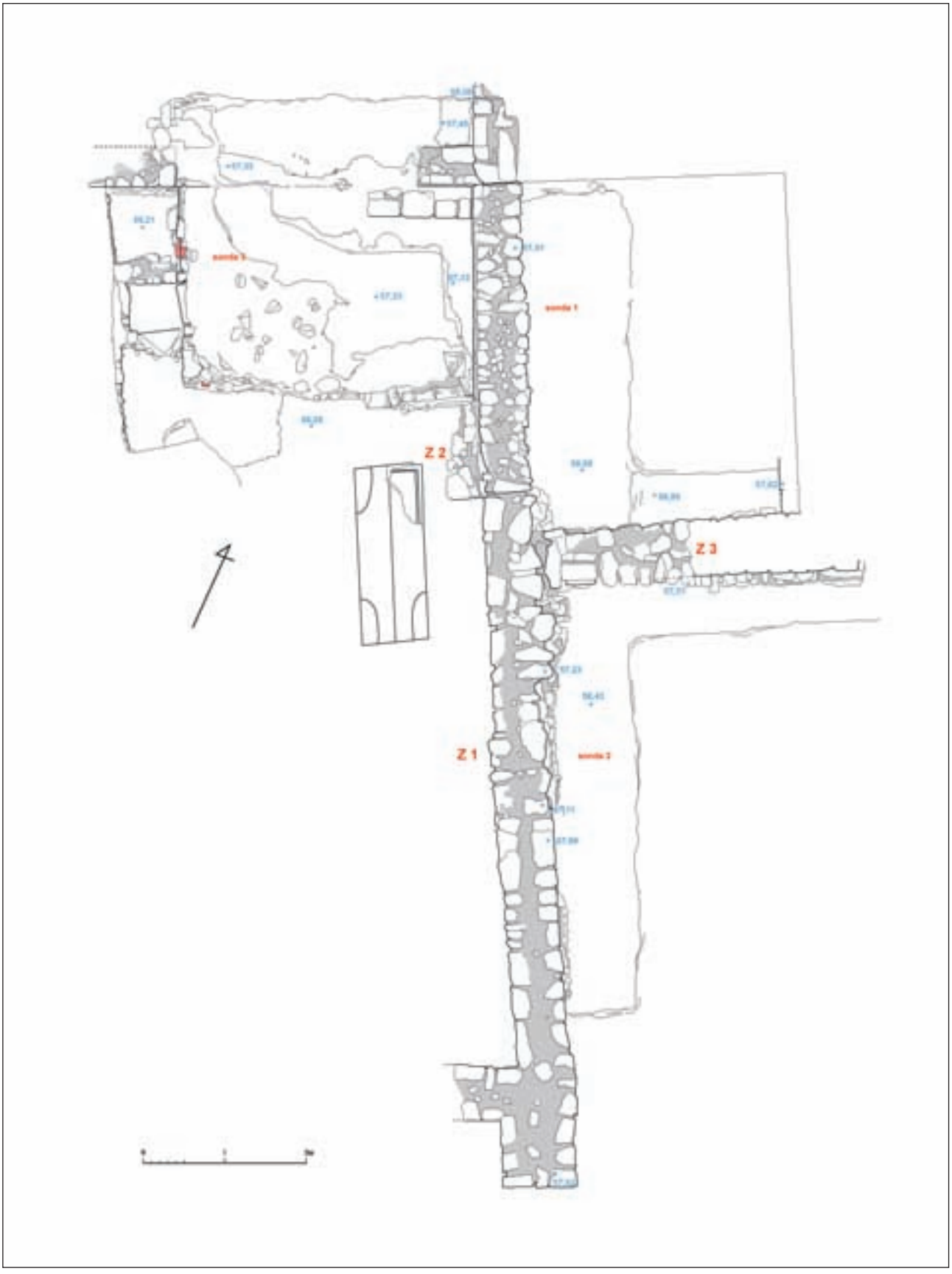

Dječji grob u amfori (foto: E. Višić-Ljubić)

Sonda 1 (4,20x2,20 m) otvorena je na prostoru Rauma IV, uz istočnu stranu zida Z1. Kopalo se do zdravice (dubina iskopa iznosi oko 130 cm). Otkriveno je istočno lice zida kojemu je temelj položen na tupini. Temeljna stopa zidana je velikim nepravilno oblikovanim kamenom, utopljenim u velikoj količini vapnene žbuke s primjesama pijeska i vapnenih zrnaca sitna granulata. Kao vezivo je rabljena i svijetlo smeđa ilovasta zemlja. Iznad temeljne stope sačuvano je 4-6 redova manjeg priklesanog kamena, među kojim se nalazi lomljenac. U toj su sodi uočena četiri sloja. Ispod tankog sloja humusa bio je sloj svijetlo smeđe zemlje, pomiješane s krupnijim lomljencem i ulomcima keramike, stakla, školjki te životinjskih kostiju. Nakon toga slijedi sloj sa sitnim lomljencem, ulomcima keramike i stakla. Mjestimice je primijećen gar. Nakon toga slijedi tupina, odnosno zdravica u kojoj nije bilo nikakvih nalaza. U južnom dijelu sonda je proširena prema istoku, u širini oko 50 cm. To je proširenje pratilo južni zid Rauma IV, gdje su u drugom sloju, na dubini oko 45 cm, pronađena dva brončana kasnoantička novca.

Sonda 2 (5,30x1,30 m) otvorena je na prostoru južno od Rauma IV, uz istočno lice zida Z 1, koje je ujedno na tom prostoru i vanjsko lice crkve. Kopalo se do zdravice (dubina iskopa iznosi oko 140 cm). Zid je položen na tupini. Temeljna stopa zidana je većim, nepravilno oblikovanim kamenom. Iznad nje je, u središnjem dijelu koji je znatno oštećen, sačuvano do 2 reda kamena povezanog vapnenom žbukom. Na južnoj je strani zid sačuvan u većoj visini, međutim to je stoga što je bio konzerviran tijekom radova Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu, od 1969. do 1971. godine. U sondi su uočeni slojevi kao i u prethodnoj, samo uz znatno manje nalaza.

Sonda 3 (3,5x4,40 m) otvorena je u sjeveroistočnom dijelu Rauma V, uza zapadno lice zida Z1, koje je za razliku od istočnog zidano donekle pravilnije. Na tom je prostoru početkom prošlog stoljeća istraživao E. Dyggve, koji je tu pronašao zidanu presvođenu grobnicu tipa „*a pozzetto*“ (grobnica „E“). Grobnica je položena u smjeru istok-zapad, s pristupnim hodnikom na zapadu. Nad njom je Dyggve otkrio dva sloja mozaičnog poda s natpisima na kojima su bila imena pokojnika. Natpis s gornjeg mozaika (P) tada je bio skinut i prenesen u Arheološki muzej Split (izložen je u lapidariju Muzeja), dok je natpis s donjeg ostao *in situ*. Već u staroj Dyggveovoj dokumentaciji bilo je vidljivo da su ti mozaici bili veoma oštećeni. Naime, gornji mozaik sačuvan je samo uza sjeverni i istočni zid prostorije, dok donji ima veću površinu očuvanosti, ali i veća oštećenja. Tijekom ovih istraživanja stanje grobnice i mozaika dokumentirano je te je mozaik primarno konzerviran. Ujedno su i primarno konzervirani ostaci žbuke s freskama na istočnom zidu Rauma V, koji je ujedno i zid prostorije nad mozaikom. Uz južnu stranu zidane grobnice otkriven je jedan dječji ukop u amfori sjeveroafričkog podrijetla, koja se može datirati u 5. st. Grob je bio položen u smjeru istok-zapad. Lubanja djeteta nalazila se na zapadu. Južno od groba, u amfori se nalazi sarkofag (2,17x80 cm) položen u smjeru sjever-jug.

Tlocrt (izradili: B. Penđer, I. Vukšić)

Poklopac sarkofaga djelomice je oštećen (nedostaje jedan akroterij). Tijekom istraživanja pronađeni su i pokretni nalazi zastupljeni brončanim novcem, ulomcima keramike, stakla, koštanim nalazima te željeznim čavlima. Među tim sitnim nalazima najbrojniji su ulomci keramike koji najvećim dijelom pripadaju kasnoantičkom razdoblju.
Nakon arheoloških istraživanja započela je konzervacija i djelomična restauracija zidova Z1 i Z3. Mozaični podovi koji su otkriveni nad zidanom grobnicom „E“ detaljno su očišćeni te primarno konzervirani (rubovi mozaika opšiveni su). Prekriveni su geofolijom, debljim slojem pijeska, daskama i zemljom. Naknadno slijedi njegova restauracija i prezentacija.

Literatura

Cambi 1991 Nenad Cambi, Predgovor i Pogovor u: Antička Salona, uredio N. Cambi, Književni krug, Split, 1991.
Dyggve, Egger 1939 Ejnar Dyggve, Rudolf Egger, Der altchristliche Friedhof Marusinac, Forschungen in Salona III, Wien, 1939.
Dyggve 1989 Ejnar Dyggve, Povijest salonitanskog kršćanstva, Izabrani spisi, Split, 1989.
Jelić 1897 L. Jelić, Scavi nell'antico cemetero cristiano di Marusinac, Bullettino di archeologia e storia dalmata, XX, Split, 1897: 65 – 80.
Karaman 1940 Glose djelu: E. Dyggve i R. Egger, Der altchristliche Friedhof Marusinac, VAHD, LI/1930.-34., Split, 1940: 237 – 255.
Marin 1993 Emilio Marin, Nova istraživanja na Marusincu u Saloni, Diadora, 15, Zadar 1993: 259 – 273.

Ema Višić-Ljubić

Summary

Archaeological investigations and conservation-restoration works at the site of Marusinac in Solin (Ancient Salona) went on during October and November 2007. The works took in a space in the southern part of the northern basilica of the so called *basilicae discopertae*, that is, the southern part of the transept of the basilica that D. Dyggve designed Raum V and the room on the southern side of the apse – Raum IV.
Archaeological works were first of all aimed at removing the ramp that had been tipped on the space of Raum IV and Raum V (about 45 m^2). During the removal of the ramp, in the fill fragments of architectural plastic were found (part of a Corinthian capital and the trunk of a column twisted in the relief), or church furnishing (fragments of a pluteus) as well as a fragment of a rectangular mensa, and parts of a mosaic floor. After the ramp had been removed, investigation was addressed, for which purpose three test digs were started.
Dig 3 was started in the north east part of Raum V, where at the beginning of the last century E. Dyggve investigated, finding a masonry built vaulted tome of the "a pozzetto" type (tomb E). The tomb was placed in an east-west position and had an access corridor on the west. Over this, Dyggve discovered two strata of mosaic floor with inscriptions on which the names of the departed were written. The inscription of the top mosaic (P) was then removed (it is in the archaeology museum in Split today), while the inscription of the lower stratum remained in situ. During the excavations some portable finds were discovered, represented by bronze coin, fragments of ceramics glass, bone finds and iron nails. Among these petty finds the most numerous were potsherds which belonged mainly to Late Antiquity.

Redni broj: 224
Lokalitet: Salona – teatar
Naselje: Solin
Grad/općina: Solin
Pravni status: Z-3936 (arheološka zona grada)
Razdoblje: A
Vrsta radova: revizijsko iskopavanje

Revizijska istraživanja kompleksa teatra i hrama u Saloni, s prekidima traju od 2001. godine, a posljednja su trajala od 17. rujna do 19. listopada 2007. godine. U radovima su sudjelovali: J. Mardešić iz Arheološkog muzeja Split (voditeljica), M. Peović (studentica arheologije) i I. Vukšić (restauratorica u AMS-u). Istraživanja su financirali Ministarstvo kulture i Grad Solin.

Radovi su započeli na istočnom dijelu terena, proširenjem sonde koja je istražena 2006., na prostoru južno od zida trijema teatra i istočno od hrama koji se nalazi južno od teatra (k.č. 4263/1). Prilikom radova 2006. bilo je otkriveno popločenje i dvije stube stubišta portika na istočnoj strani hrama (Sonda 1). Prema pretpostavci E. Dyggvea koji je istraživao teatar i hram 1922. – 1924. te F. Weilbacha (1929. i 1932.) koji je izradio rekonstrukciju hrama, i na toj (istočnoj) strani hrama smješten je portik jednake širine kao onaj na zapadnoj (Weilbach 1933: 25, Fig. 20.). Kako bi se provjerila navedena pretpostavka i rekonstrukcija, prošlogodišnja sonda proširena je u smjeru istoka i juga. U smjeru istoka sonda je proširena za 2,4 m, a prema jugu za 8,5 m.
Na sjevernom dijelu sonde otkriven je portik u dužini od 2,8 m i širini od 2,68 m. Pokazalo se da je portik na istoku uži od zapadnog, odnosno da je Weilbachova rekonstrukcija posljednje pregradnje tog kompleksa bila pogrešna. Položaj istočnog zida portika (SJ 026) odgovara zidu koji je bio pronađen prilikom istraživanja 1922. godine. Taj je zid tada bio interpretiran kao zid koji odgovara starijoj fazi izgradnje hrama i portika. Zid SJ 026 naslonjen je na zid južnog hodnika teatra, a položen je na pločnik portika. Na sjevernom je dijelu građen od dvaju većih blokova od kojih je prvi (onaj do zida hodnika teatra) položen u smjeru sjever-jug (to je smjer pružanja portika), a drugi je postavljen okomito na njega. Okomito postavljen blok odgovara najnižem bloku stuba i očito je da su stubište i zid SJ 026 građeni istodobno. Dalje prema jugu sačuvano je samo istočno lice zida, građeno od kamenja manjih dimenzija. Jedan od rezultata ovogodišnjih istraživanja jest zaključak da nije bilo proširenja istočnog krila portika te da prostor oko hrama i južno od teatra nije bio simetričan. Popločenje hodnika sačuvano je u dužini od 6,8 m. Uz

Popločenje istočnog krila portika i zid SJ 026 (foto: J. Mardešić)

istočni zid hrama pronađen je okomit ožbukan kanal. Vjerojatno je riječ o odvodu za kišnicu.
U sloju SJ 001, koji je činila smeđa zemlja i kamen različitih dimenzija, pronađena su četiri kamena profilirana ulomka. Riječ je o recentnom sloju nasipa ceste za Trogir. Ispod tog sloja, debelog oko 50 cm, na sjevernom dijelu sonde nalazio se sloj 011 (numeracija slojeva nastavlja se na prošlogodišnja istraživanja). To je sloj žute zemlje koji je sadržavao dosta žbuke, ulomaka tegula i krovnog crijepa te nešto ulomaka amfora. Sloj pada od sjevera prema jugu. S istočne strane zida SJ 026 dokumentiran je sloj SJ 014, debeo od 12 do 14 cm. Nalazio se iznad mozaika (SJ 015). Sloj SJ 014 bio je crne boje, sadržavao je dosta pepela i gara, a u njemu je pronađen velik broj željeznih klinova, čavli te ulomci keramike, stakla i životinjskih kostiju. Velik broj klinova i čavala očito je pripadao krovnoj konstrukciji koja je izgorjela. Najvažniji je nalaz skupni nalaz 29 komada brončanog novca (SJ 016). Položaj u kojemu je novac pronađen sugerira da je bio izgubljen prilikom požara čiji je trag sloj SJ 014, a najveći broj zbog gorenja nije čitak. Najmlađa kovanica koju je bilo moguće identificirati jest novac Arkadija (383. – 408.). Mozaik ispod tog sloja je bijele boje i nije dobro sačuvan, ali je sačuvana njegova podloga koju je bilo moguće pratiti u dužini od 5,8 m. Granicu mozaika na sjeveru čini zid (SJ 023) koji se pruža od zida SJ 026 u smjeru istoka. Iznad njega je pronađen jedan komad brončanog novca iz skupnog nalaza. Taj je zid stariji od portika i izgleda da je u vrijeme postavljanja mozaika bio izniveliran do zatečene visine koja odgovara visini mozaika. Prilikom postavljanja mozaika otučena je jedna od ploča portika te je jasno da mozaik pripada posljednjoj od preinaka tog kompleksa u vrijeme dok je hram bio u uporabi.

Pogled na mozaik (foto: J. Mardešić)

Apsida i zid SJ 025 (foto: J. Mardešić)

Vremenu nakon rušenja hrama pripadaju nalazi na južnom dijelu portika. Ondje su iznad popločenja otkriveni ostaci apside. Preostao je samo njen sjeverni krak (SJ 010), koji se nalazi na razini 40 cm višoj od pločnika. Tjeme apside okrenuto je prema zapadu, a dobro je sačuvano samo unutrašnje lice zida koji je bio građen u tehnici suhozida. U jednakoj je tehnici građen i zid (SJ 025) u smjeru sjever-jug, koji se pruža od sjevernog kraka apside prema jugu. Ima samo jedno lice, građeno od kamena nejednake veličine od kojih su neki veći blokovi postavljeni „na nož". Apsida je presjekla sloj SJ 012 u kojem je prevladavao kasnoantički materijal. Ispod apside pruža se podloga mozaika te sloj SJ 014 (sloj požara). Možda bi te ostatke trebalo povezati s mlađim zidovima pronađenima u zapadnom krilu portika tijekom istraživanja 1911. i 1922. godine (Bulić 1911: 65, T. VIII; Weilbach 1933: Pl. 1.). U izvještajima se ne spominje tehnika gradnje tih zidova, niti njihova nadmorska visina. Iz objavljenih je planova vidljivo da je jedan od zidova iznad portika imao prag i da je najvjerojatnije riječ o većem objektu. Zidovi su uklonjeni, pa ih je danas nemoguće sa sigurnošću dovesti u vezu s nalazima na istočnoj strani. Jasno je jedino da su nakon napuštanja hrama i njegova rušenja, ondje podignuti novi objekti. Njihova je namjena za sada nejasna, ali se može zaključiti da u potpunosti negiraju teatarsko-hramski kompleks. Od apside dalje prema jugu slojevi su bili potpuno ispremiješani i sadržavali su recentan materijal. Ondje nisu pronađeni tragovi mozaika ni portika, ali treba ostaviti otvorenu mogućnost da su postojali i da su naknadno uništeni. Na zapadnom dijelu teatra nastavljeno je uklanjanje nasipa stare ceste za Trogir, u dužini od 4 m. Riječ je o nasutom recentnom sloju iznad južnog portika hrama, a izvađena je i jedna vodovodna cijev (dužine 3 m). Istražen prostor i ostaci arhitekture fotografski su dokumentirani, a izrađena je i tehnička dokumentacija u mjerilu 1 : 20. Nalazi su privremeno smješteni u zgradi *Tusculuma* u Solinu. Ostaci arhitekture prekriveni su geotekstilom.

Literatura

Bulić 1911 Frane Bulić, Escavi vis-à-vis del Teatro romano a Salona, Bullettino di archeologia e storia Dalmata, XXXIV, Split, 1911: 63 – 68.

Weilbach 1933 Frederik Weilbach, Le temple et la colonade, Recherches a Salone, II, Kopenhagen, 1933: 11 – 32.

Jagoda Mardešić

Summary

During 2007 review investigations into the complex of the theatre and temple in Roman Salona were continued. The test dig that is to the east of the temple was expanded. It was determined that the eastern wing of the portico was narrower than the western. Alongside the portico was a building with a white mosaic floor which had been damaged in a fire at the end of the 4th or beginning of the 5th century. In the stratum of the fire damage, 29 pieces of bronze coins were found, which were probably lost when the fire broke out. About 40 cm above the paving of the portico, the remains of an apse and one wall were found; they should probably be correlated with the walls above the western wing of the portico, which were discovered in 1922.

Redni broj: 225
Lokalitet: Sinj – Kvartiri (Alkarski dvori)
Naselje: Sinj
Grad/općina: Sinj
Pravni status: P-1775
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od travnja do prosinca 2007. provođena su zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Kvartiri (Alkarski dvori) u Sinju, nakon čega su uslijedili građevinski radovi. Voditeljica radova bila je ravnateljica Muzeja Cetinske krajine, dipl. arheologinja Anita Librenjak. Stručnu ekipu diplomiranih arheologa sačinjavali su: Daria Brković, kustosica Muzeja Cetinske krajine i vanjski suradnici Slavko Galiot, Zvonimir Forker, Ivan Matijević te Danijela Petričević, apsolventica arheologije na Filozofskom fakultetu u Zadru. Tehničku dokumentaciju izrađuje tvrtka Geoarheo d.o.o. Zagreb. Konzervatorski nadzor provodile su Dubravka Čerina, Anita Gamulin i Elza Jelić Buljan iz Konzervatorskog odjela u Splitu. U zaštitnim arheološkim istraživanjima sudjelovalo je 12 pomoćnih radnika. Financijska sredstva za zaštitna arheološka istraživanja osigurao je investitor radova, Viteško alkarsko društvo iz Sinja.

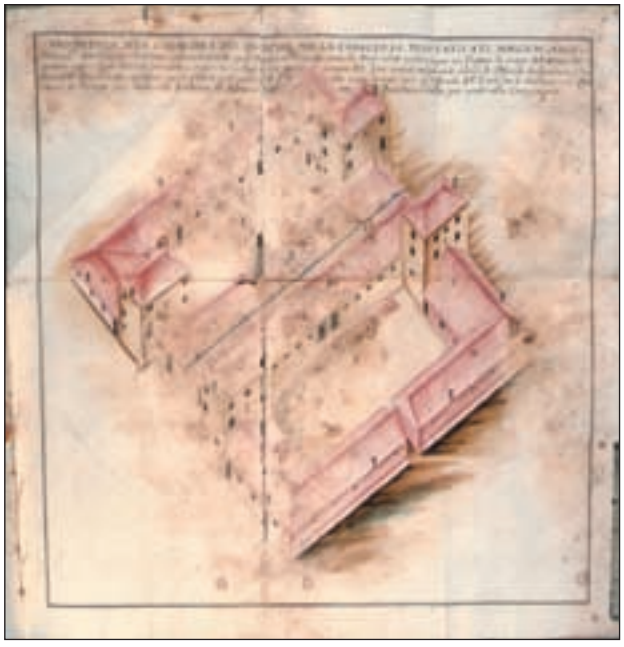
Lokalitet na kojem se obavljaju zaštitna arheološka istraživanja nalazi se na k.č. 314/1 i 314/2, k.o. Sinj. Površina istraživanja iznosi 5040 m². Cilj istraživanja bio je pomoću arheološke metode iskopavanja dobiti što potpuniji uvid u slijed gradnje na Kvartirima, podignutima u 18. st. i pregrađivanima u 19. i 20. st. Povijesni sklop Kvartiri svojom je monumentalnošću jedinstven sačuvan spomenik vojnoga graditeljstva, podignut u vrijeme mletačke uprave u Dalmaciji (1686. – 1797.). Prema pisanom dokumentu iz 1789. godine *Procjena „Javnih građevina u tvrđavi i varošu Sinj" (Pubbliche Fabbriche della Fortezza e Borgo di Sign)*, koji je izradio ing. alfir Antonio Luigi Galli, navodi se da je cijeli sklop (*Quartier della Cavalleria*) podignut 1760. godine

(Katastri Dalmacije). U dokumentu su detaljno opisani Kvartiri koji su podignuti kao utvrda u obliku četverokuta, s dvama sklopovima zgrada s po dvjema dvokatnim kulama te dvama unutarnjim dvorištima odijeljena konjušnicama. U Kvartirima je bila smještena Hrvatska konjica (*Cavalleria croata, Croati a cavallo*) s najviše četirima satnijama konjanika s konjima (Soldo 1997). Za vrijeme francuske uprave (1805. – 1814.), Kvartiri su rabljeni za smještaj konjice koja se sastojala od 350 konja 24. lovačkog puka (Memoari 1977). U vrijeme austrijske uprave, godine 1886., Kvartiri su nadograđeni. Na jugoistočnom uglu gradi se dvokatna vojarna za domobranstvo (Marković 1998). Tijekom 20. st. Kvartiri su u službi raznih vojnih postrojbi doživjeli cijeli niz pregradnji i dogradnji, čime je izvorni izgled dijelom izmijenjen recentnim zdanjima.

Tijekom višemjesečnih zaštitnih arheoloških istraživanja, godine 2007. otkriveni su arhitektonski ostaci Kvartira iz vremena venecijanske i austrijske uprave, te recentne pregradnje iz 20. st. Početak arheoloških istraživanja bio je određen ishitrenim građevinskim radovima. Iskopavanje zemljišta rovokopačima odvijalo se duž cijelog jugoistočnog dvorišta, bez arheološkog nadzora. Tada je oštećeno južno krilo sklopa i jugoistočni dio konjušnica s ulaznom rampom, a preostali dio istog dvorišta prokopan je sve do zdravice. Zaustavljajući rovokopače, zaštitna arheološka istraživanja započela su u dvorištu Kvartira.

Dvorište je omeđeno jednokatnim i dvokatnim zgradama raspoređenima u dva objekta, oblika slova U. Na sjeverozapadu (Objekt A) i na jugoistoku (Objekt B) formiraju u tlocrtu pravokutan oblik (dim. 60x70 m). Izražena denivelacija terena (jugoistočno je dvorište 3 m niže od sjeverozapadnog) bila je riješena podjelom dvorišta na dva dijela, odijeljena središnjim nosivim zidom konjušnica. Otkriveni su arhitektonski ostaci temelja i ziđa mletačkih konjušnica iz 18. st. (konjušnice 1, 2, 3, 4), po dvije na svakoj strani dvorišta. Temelji su bili izgrađeni od djelomice obrađena kamena vezana vodonepropusnom smjesom, zemljom crvenicom s malo vapna i pijeska, dok su zidovi bili podignuti od nešto bolje obrađena kamena vezana vapnenom žbukom. Sudeći prema ostacima vapnene žbuke, zidovi konjušnica bili su ožbukani iznutra i izvana. Konjušnice su podignute u prvom zamahu izgradnje Kvartira, vjerojatno oko sredine 18. st.

U isto vrijeme podižu se i četiri kule na uglovima zgrade konjušnice. Naime, jednaka tehnika gradnje s uporabom zemlje crvenice za vezivo, otkriva prvu fazu mletačke izgradnje iz 18. st. Kule su najvjerojatnije naknadno spojene s objektima A i B, i to tijekom druge faze izgradnje Kvartira, također u 18. st., na što upućuje stratigrafska slika terena i druga tehnika zidanja kamenih struktura s uporabom sitnije lomljenog kamena vezanog vapnenom žbukom. Uz jugoistočni vanjski zid konjušnica (1 i 2), građevinskim su radovima otkriveni oštećeni zidovi i podnica (P1) izrađena od kamenih ploča vezanih vapnenom žbukom, koji se prema likovnom prikazu mogu odrediti kao ostaci ulazne rampe konjušnica. Na jugozapadnom dijelu dvorišta, omeđena zidovima južne kule i konjušnice 1 te ostacima zidova ulazne rampe, otkrivena je također oštećena vodosprema (Vodosprema 1), manjih dimenzija (dim. 0,45x1,67x0,44 m), ožbukana debljim slojem crvenkaste vodonepropusne

Sinj – Kvartiri, prikaz iz 18. st. (Državni arhiv u Veneciji)

smjese. Podnica je načinjena od tvrdo nabijene zemlje crvenice u koju su poslagani ulomci crijepa.

Na krajnjem, sjeveroistočnom dijelu konjušnica 2 i 3 otkriveni su ostaci podnica (podnice P2, P3, P7, P8), izrađenih od sitnijeg, dijelom obrađena kamena, izglačanog od uporabe, položenog direktno u zemlju, bez veziva. Navedene podnice i zid Z8 pripadaju mlađim austrijskim pregradnjama s kraja 19. st. i poč. 20. st., kada su mletačke konjušnice razgrađene i zasute zemljom, što potvrđuje stratigrafska slika terena. Na sjeverozapadnom dijelu dvorišta otkriven je recentan pločnik Pl. 1 i kanal K3 iz 20. st. Pločnik je izgrađen od pravilnih kamenih i betonskih ploča, a kanal od dvaju redova pravokutnih kamenih ploča povezanih vapnenom žbukom.

Na prostoru dvorišta otkrivena je infrastrukturna mreža kanala za odvodnju oborinskih i otpadnih voda (kanali: K2a,

Sinj – Kvartiri, snimak iz zraka prije istraživanja (foto: F. Ratković)

Sinj – Kvartiri, tlocrt lokaliteta (izradila: M. Triplat Horvat)

K2b, K3, K4). Jedini sačuvan ostatak mletačkih kanala iz vremena izgradnje konjušnica jest kanal K2a (dim. 28x1 m). Izgrađen je od djelomice obrađena kamena povezana vodonepropusnom smjesom crvenice, vapnene žbuke i pijeska, a dno kanala popločano je kamenim pločama od muljike. Kanal se pružao duž konjušnice 3 i služio je za odvodnju otpadnih voda iz konjušnice prema sjeveroistoku, gdje se spajao na vanjski kanal K12.

Izvan pravokutna tlocrta Kvartira, uz jugozapadne i sjeveroistočne vanjske temeljne zidove konjušnica otkrivene su zidane konstrukcije nepravilna tlocrtna oblika (Zidana konstrukcija 1 i Zidana konstrukcija 2). Izrađene su od djelomice obrađena kamena, povezana vodonepropusnom smjesom crvenice, vapnene žbuke i pijeska, a istaknuti uglovi ojačani su dobro obrađenim kamenim blokovima od muljike i povezani vapnenom žbukom. Zidane konstrukcije nije bilo moguće u cijelosti istražiti te se može tek pretpostaviti da su bile podignute kao potporni zidovi za učvršćenje temelja konjušnica. Konstrukcija na jugozapadu pruža se dalje ispod gradske prometnice, a konstrukcija na sjeveroistoku ispresijecana je kanalima i oštećena recentnim iskopima za infrastrukturu.

Objekt B zatvara dvorište na jugoistočnoj strani kompleksa. Podignut je kao mletačka vojarna tlocrtnog U-oblika, s dvama bočnim krilima i glavnim ulazom po sredini središnje zgrade. Najveće pregradnje objekt je doživio u doba Austrije, kada se nad starijim venecijanskim temeljima podiže nova austrijska vojarna, što je razvidno iz stratigrafije te tehnika zidanja i struktura otkrivenih zidova. U donjem sloju pronađeni su venecijanski temelji vezani crvenicom i zidovi izgrađeni od sitnijeg, djelomice obrađena kamena, vezana vapnenom žbukom, dok je mlađa austrijska gradnja prepoznatljiva prema dobro obrađenim i uslojenim kamenim blokovima vezanima vapnenom žbukom. Ostaci temelja južnog krila objekta B izrađeni su od djelomice obrađena sitnijeg kamena, vezana vapnenom žbukom. Krilo se sastojalo od hodnika iz kojeg se ulazilo u tri prostorije, a na jugu je bilo spojeno s kulom. Temelji kule, za razliku od krila, izrađeni su jednakom tehnikom zidanja kao konjušnice i ostale tri kule, otkrivajući prvu fazu venecijanske gradnje s uporabom zemlje crvenice kao veziva. Dakle, prema svemu sudeći, južno krilo izgrađeno je u drugoj fazi venecijanske izgradnje u 18. st. Uspoređujući prve likovne prikaze Kvartira sa stratigrafskom slikom

terena, može se ustvrditi da je prvobitno južno krilo na strani prema dvorištu bilo nešto uže od kule, završavalo je zidom Z16. Krilo je prošireno krajem 19. st., kada je u produženju vanjskog istočnog zida kule (zid Z11) podignut novi zid Z10. Kula, koja je nekoć dominirala visinom i širinom, sada se iz cjeline izdvaja samo vertikalom svojih dvaju katova.

Ostali dio objekta B, središnja zgrada, istočno krilo i kula, u potpunosti su pregrađeni i prošireni 1886. u vrijeme austrijske uprave. Ondje su pronađeni samo neznatni arhitektonski ostaci iz 18. st. U istočnom krilu pronađeni su loše sačuvani ostaci temelja venecijanskih zidova koji se mogu dovesti u vezu s nasuprotnim ostacima južnog krila i kule te se može pretpostaviti kako je istočno krilo bilo slične tlocrtne dispozicije kao i južno venecijansko krilo, čemu u prilog govori i aksonometrijski prikaz Kvartira iz 18. st. U unutrašnjosti istočnog krila otkrivena je velika vodosprema (Vodosprema 3), većim dijelom ukopana u zdravicu, čiji su zidovi načinjeni od pravilnih kamenih blokova povezanih smjesom zemlje crvenice, vapnene žbuke i pijeska. Presvođena je bačvastim svodom izrađenim od kamenih ploča slaganih „na nož“ (dim. 5x3 m). Tijekom 20. st. vodosprema je sekundarno uporabljena za septičku jamu.

Kvartiri su, osim za smještaj vojske, imali i fortifikacijsko-obrambenu ulogu čija se prepoznatljiva obilježja vide na vanjskoj jugozapadnoj strani objekta: puškarnice na katu i zakošenje donjeg dijela vanjskog zida (skarpa). U unutrašnjosti jugozapadnog dijela središnje zgrade istražen je visok zemljani nasip ispod kojeg je otkriven temelj pregradnog zida Z 38, izrađen od djelomice obrađena kamena, vezana zemljom crvenicom, te se može povezati s drugom fazom venecijanske izgradnje. U unutrašnjosti sjeveroistočnog dijela središnje zgrade otkriven je niz zidova koji se mogu interpretirati kao ojačanja temelja za gornje etaže, podignute u doba Austrije (zidovi Z17, Z19, Z20, Z22, Z35, Z36, Z21, Z23, Z37, Z39).

Po sredini objekta B bio je glavni ulaz s prolazom u dvorište. Velika visinska razlika između ulaza na jugoistočnoj strani i unutrašnjeg dvorišta riješena je stubištem. Nakon skidanja recentnog stubišta, otkriveni su ostaci austrijskog stubišta i ostaci kanala K9 koji je negirao fragmentarno sačuvane ostatke venecijanske kamene podnice P14. Uz vanjsku jugoistočnu stranu objekta B otkriven je kanal koji je oborinske vode odvodio u vodospremu (Vodosprema 4). Vodosprema je bila dijelom ukopana u zdravicu i izgrađena od dobro obrađenih kamenih blokova vezanih vapnenom žbukom, te presvođena bačvastim svodom od kamenih ploča, okomito poslaganih na jednak način kao i svod vodospreme 3. Vrh bačvasta svoda naknadno je probijen te je načinjen otvor sa sekundarno uporabljenim kamenim pragovima i prekriven kamenom pločom s dvjema željeznim alkama za podizanje.

Objekt A omeđuje dvorište na sjeverozapadnoj strani sklopa Kvartira. Podignut je kao mletačka vojarna tlocrtnog U-oblika, s dvama bočnim krilima i glavnim ulazom po sredini središnje zgrade, slično kao i objekt B. Arhitektonskim i arheološkim istraživanjima otkriveno je da se ispod sloja manjih pregradnji iz 19. i 20. st. nalaze očuvani zidovi i temelji izvornih venecijanskih faza gradnje iz 18. st. Otucanjem

Sinj – Kvartiri, konjušnica 2 (foto: A. Librenjak)

žbuke na sjeverozapadnom zidu objekta otkriveni su prozori i puškarnice iz II. venecijanske faze. Također je duž vanjske strane objekta A sondažnim arheološkim istraživanjima (13 sondi) otkriven glavni monumentalan portal, izvorni ulaz po sredini zgrade (dimenzije: vis. 3,20, šir. 2,40 m), s prolazom u unutrašnje dvorište, a otucanjem žbuke u zidovima prolaza otkrivene su puškarnice koje su dodatno štitile glavni ulaz. Izvan objekta otkrivena je vodosprema s bačvastim svodom i otvorom pokrivenim kamenom pločom (Vodosprema 2), podignuta uz perimetralni sjeverozapadni zid objekta A. Vodosprema se svojim većim dijelom pruža ispod frekventne gradske prometnice, te je nije bilo moguće do kraja istražiti. Sazidana je na jednak način kao i vodosprema 4, koja je smještena na jugoistoku sklopa.

Sondažnim arheološkim radovima istražena je unutrašnjost središnje zgrade, zapadno krilo i kula. Sonde su uglavnom negativne (39 sondi, dim. 2x2 m). Otkriveni su samo rijetki ostaci temelja pregradnih zidova vezanih vapnenom žbukom, te je utvrđeno kako je veći dio objekta plitko temeljen usijecanjem u zdravicu. Za razliku od objekta B, objekt A je tijekom proteklih stoljeća doživio manje invazivne pregradnje, tako da je sačuvana izvornost građevine iz 18. st. Jedino su vanjski jugozapadni i sjeveroistočni zidovi zapadnog krila znatno oštećeni raznim preinakama sredinom 20. st.

Sinj – Kvartiri, kanal K2a (foto: A. Librenjak)

U arhitektonskom i arheološkom pogledu najzanimljivije je sjeverno krilo i kula, poglavito jer je ondje gotovo u cijelosti sačuvana izvornost arhitekture iz 18. st. Sjeverna je kula jedina od četiriju kula sklopa ostala u cijelosti sačuvana (dvokatna). Ostale su kule pregrađene ili srušene: zapadna je snižena za gornji kat, istočna je za potrebe domobranske vojarne 1886. proširena, a južna je srušena sredinom 20. st. Zaštitnim arheološkim istraživanjima otkriven je cijeli splet temelja, zidova, podnica i kanala, koji se poput mreže međusobno presijecaju. Istraživanje mreže navedenih arhitektonskih ostataka, kako bi se interpretirala njihova funkcija ili sadržaj, zahtijevalo bi razgradnju, a time i uništenje mlađih arhitektonskih faza, te je predložena konzervacija i prezentacija u interijeru budućih Alkarskih dvora. Naime, splet arhitektonskih ostataka najslikovitiji je primjer brojnosti raznih pregradnji tijekom više stoljeća neprestanih faza izgradnji sklopa Kvartira od prve i druge venecijanske faze, preko austrijskih preinaka, do recentnih prilagodbi suvremenim sadržajima 20. st.
Većina pokretnih nalaza pronađenih tijekom zaštitnih arheoloških istraživanja potječe iz novovjekovnog razdoblja 18. i 19. st.: ulomci glazirane i grube kuhinjske keramike, ulomci stakla, brojne keramičke lule, novac i metalni predmeti. Valja naglasiti da su ovdje izneseni preliminarni rezultati zaštitnih arheoloških istraživanja, koje tek treba objediniti s rezultatima arhitektonskih istraživanja. Kompariranjem rezultata dobit će se uvid u potpuniji povijesni slijed izgradnje Kvartira, a neophodna znanstvena interdisciplinarnost, također može objasniti različite, nedorečene građevinske intervencije unutar povijesnog sklopa.

Literatura

Katastri Dalmacije Državni arhiv u Zadru, Katastri Dalmacije, br. 35: 105 – 109.
Marković 1998 Fra Ivan Marković, Sinj i njegovo slavlje (reprint), Sinj, 1998: 71.
Memoari 1977 Maršal Marmont Memoari, priredio i preveo Frano Baras, Split, 1977: 71.
Soldo 1997 Fra Josip Ante Soldo, Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću, knjiga druga, Sinj, 1997: 43.

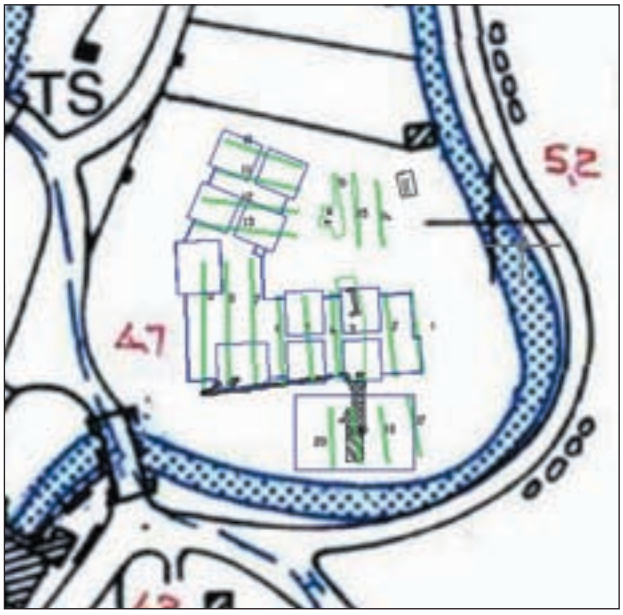
Anita Librenjak

Summary

During several months of resscued archaeological excavations in Sinj the architectural remains of Kvartiri were uncovered; this is a monument of military construction from the time of the Venetian and Austrian rule, with recent rebuilding of the 20th century.
A document of 1789 relates that the whole complex was put up in 1760, and a detailed description of Kvartiri is given; it was built as a fortress in the form of a quadrangle, with two sets of buildings with two two-storey towers each, and two interior courts divided by stables.
Rescue excavations of 2007 showed that from an architectural and archaeological point of view, the northern wing and tower were the most interesting, mainly because here the original architecture of the 18th century is preserved almost in its entirety. The northern tower is the only tower of the four that remained entirely intact (two storey). The other towers were rebuilt or demolished: the western tower has been relieved of its top storey, the eastern was enlarged for the purposes of the national guard barracks in 1886, and the southern was demolished in the mid-20th century. The rescue archaeological investigations have revealed a whole complex of foundations, walls, floors and channels that intersect each other like a net.
Mot of the movable finds during the rescue archaeological excavations derive from the modern period, the 18th and 19th century: fragments of glazed and coarse kitchen pottery, fragments of glass, numerous clay pipes, coins and metal objects.

Redni broj: 226
Lokalitet: Solin – Gospin otok
Naselje: Solin
Grad/općina: Solin
Pravni status: Z-3936
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U razdoblju od 7. kolovoza do 5. rujna 2007. te od 13. studenog 2007. do 18. prosinca 2007., trajala su istraživanja na k.č. 6687, k.o. Solin, na lokalitetu Gospin otok u Solinu, na lokaciji predviđenoj za gradnju hotela President. Financijska sredstva osigurao je investitor – President grupa d.o.o. iz Zagreba. Istraživanje je povjereno tvrtki Geoarheo d.o.o., pod vodstvom Gorana Skelca, dipl. arheologa, uz suradnju Ivane Milošević i Slavka Galijota, dipl. arheologa i Lane Zaninović, apsolventice arheologije.

Položaj probnih sondi (zeleno) i arheoloških struktura u odnosu na budući objekt (plavo) i katastarsku česticu

Tijekom istraživanja napravljeno je dvadeset probnih sondi, dužine 18,5 m i širine 0,60 m, kojima je cilj bio utvrditi arheološke slojeve i moguće nalaze na lokalitetu. Tijekom istraživanja problem su bile visoke podzemne vode koje se javljaju na dubini od cca 3 m od površine tla (1 m n.m.), tako da su sonde većinu vremena bile potopljene, a voda je ispumpavana kaljužnim crpkama. Kopano je do 4 m dubine, kako bi se provjerila sterilnost sloja ispod površine pojave vode. Na cijelom prostoru sporadično se nalazio keramički materijal, dok se u sondi 3, na visini od cca 1,50 m n.m., pojavila struktura građena od pravilno oblikovanih kamenih blokova vezanih žbukom, koji se pružaju u smjeru sjever--jug, s malim otklonom prema sjeverozapadu. Na jednom od blokova urezano je slovo N (ili Z). Čitav je zid dugačak 6 m. Konstrukcija je vjerojatno bila nepravilna četvrtasta oblika, a najbolje je sačuvana njezina istočna stranica. Vidljiva je temeljna stopa na koju se nastavljaju dva reda megalitskih blokova. Na sjevernoj i južnoj strani konstrukcije, na razini najgornjeg reda blokova, ostala su sačuvana dva kamena bloka koja u smjeru istok-zapad zatvaraju pretpostavljenu pačetvorinu. Povrh njih, na sjevernoj i južnoj strani, stoji po jedan blok. Sjeverni je blok veći, dimenzijama približan ostalim blokovima u konstrukciji, s gornje strane profiliran te signiran slovom N, ispisan kapitalom. Južni blok može se opisati kao veća kamena ploča koja stoji na amorfnoj nakupini kamena i žbuke. Probnim rovovima utvrđeno je da na lokalitetu postoje arheološki ostaci, a to je uvjetovalo arheološki nadzor na terenu tijekom građevinskog iskopa, kada se, u južnom dijelu parcele, na mjestu iskopa za bazen pojavljuje kamena struktura.

Zaštitnim arheološkim iskopavanjima tijekom studenog i prosinca 2007. definirane su dvije strukture. Prvu čini niz građen od neobrađenih kamenih blokova koji se protezao u smjeru zapad-istok, širine 0,80-1,00 m i dužine oko 29,50 m. Vezivo nije rabljeno, odnosno upotrebljavana je obična zemlja. Sačuvan je uglavnom samo jedan red kamenja, a mjestimice dva ili tri reda, maksimalne visine 0,60 m. Riječ je o ostacima temelja ili zida. Istočno od tih ostataka pruža se pravilno zidana kamena konstrukcija, građena tipičnim rimskim načinom: lica su načinjena od pravilno klesanih kamenih blokova manjih dimenzija, dok je unutrašnjost ispunjena amorfnom nakupinom kamenih lomljenaca manjih i većih dimenzija, od vapnenca i sedre pomiješanih sa žbukom. Temelji zida načinjeni su od neobrađenih lomljenaca vezanih žbukom i položeni na sloj sedre. Iako je konstrukcija pravilno zidana, sam je zid nepravilna oblika. Orijentiran je u smjeru sjever-jug. Istočna strana zida ima definirano pravilno lice cijelom dužinom. Zapadna strana zida ima zakrivljenje koje se nakon otprilike 4 m (gledano sa sjeverne strane) izravnava. Ondje je zid širok oko 2,5 m. Nakon toga, zid se proširuje na oko 3 m. Zid se u toj širini na razini temeljenja nastavlja pod južni profil. Oko 4 m od početka sjeverne strane zida, pronađen je kanal koji se nalazio u samom zidu. Kanal je pravokutna presjeka, visok oko 60 cm, a širok oko 35 cm, orijentiran je istok-zapad i pruža se cijelom širinom zida. Vjerojatno je služio za odvodnju nakupljene vode. Potrebno je reći da su sjeverni i južini trakt zida (zakrivljenje i ravni prošireni dio) izgrađeni donekle različitom tehnikom. Proširenje je napravljeno od većih blokova kockasta oblika, dok je prošireni ravni dio načinjen uglavnom od izduljenih blokova oblika kvadra.

Konstrukcija od kamenih blokova, pretpostavljeni grobni hortus

Samo daljnjim istraživanjima moći će se odrediti o kakvoj je strukturi ondje riječ. S obzirom na monumentalnost, moguće je da je riječ o dijelu nekog fortifikacijskog sustava, mada je to teško povezati s antičkim bedemom Salone, koji se protezao istočno od tog lokaliteta. Također, ako se uzmu u obzir pjeskovito tlo u koje je struktura bila ukopana i blizina Jadra, čiji se tok tijekom vremena mijenjao, možda je riječ o konzoli koja je podržavala most preko jednog od rukavaca Jadra.

Sam spoj tih dviju konstrukcija već je otprije bio uništen, tako da je teško odrediti njihov međusoban odnos. U samim strukturama te u urušenjima oko njih, pronađeno je dosta pokretnog materijala, uglavnom u sekundarnom kontekstu: keramika, staklo, a prisutni su i nalazi raznih vrsta građevnog materijala (oslikana žbuka, tesere mozaika, tegule i kanalice) te fragmenti kamenih spomenika. Od metalnih nalaza ističe se novac cara Aurelijana i koljenaste brončane fibule, pronađeni u sloju kojim su bili zatrpani ostaci temelja, te se zatrpavanje može datirati u razdoblje nakon prve pol. 3. st.

Tijekom istraživanja također su pronađeni i fragmenti profiliranih kamenih ploča te fragmenti nadgrobne stele s natpisom koji spominje rimskog dostojanstvenika i njegovu suprugu. Sam način gradnje, kao i pronađeni kameni ulomci i dio keramičkog materijala, upućuju na to da se

Detalj zidane kamene konstrukcije

Kameni nadgrobni spomenik koji spominje rimskog dostojanstvenika i njegovu ženu

u blizini nalazio grobni hortus: prema načinu gradnje to bi mogla biti struktura definirana tijekom probnog sondiranja, građena od pravilno oblikovanih kamenih blokova vezanih žbukom, nepravilna četvrtasta oblika. Međutim, samo daljnjim istraživanjima tog prostora dobiveni rezultati moći će se staviti u širi kontekst.

Goran Skelac

Summary

The site of Solin-Gospin otok [island] is located at the eastern edge of the Antique city of Salona, outside the city walls. The investigations defined three stone constructions that belong to different periods. The first is a stone construction of megalithic blocks that probably belonged to a grave hortus, judging from the find of a grave stela and the manner of construction. The second constructing is a wall built in the classical Antique technique, and considering its monumentality, it can possibility be defined as part of the fortification system or perhaps the bracket of a bridge that passed over one of the channels of the Jadro River. The structure consists of poorly preserved remains of foundations.

Quite a lot of moveable material has been found, on the whole in a secondary context: ceramics, glass and also various kinds of building material (painted plaster, tesserae of mosaics, roof tiles and barrel tiles) as well as fragments of stone monuments. As for metal finds, a coin of Emperor Aurelius and a bronze fibula found in a stratum that was filled with remains of foundations. The time in which the filling occurred was probably after the first half of the 3rd century.

Redni broj: 227
Lokalitet: Solin – novi most na Jadru
Naselje: Solin
Grad/općina: Solin
Pravni status: Z-3936
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Na temelju ugovora sklopljenog između Grada Solina i tvrtke Geoarheo d.o.o., u razdoblju između 28. svibnja i 7. srpnja 2007. provedena su zaštitna arheološka istraživanja na lokaciji gradnje novog mosta preko rijeke Jadra, na predjelu Ribnjak u Solinu, u sklopu spojne ceste između Ulice dr. Franje Tuđmana i Marulićeve ulice.

Tijekom građevinskog iskopa na trasi spojne ceste budućeg mosta, na dubini od cca 1 m ispod razine današnje prometnice, radnici su naišli na pravilno obrađene kamene blokove (na jednom od njih vidio se natpis MANIBVS) i jedan mramorni poklopac sarkofaga. Građevinski iskop, odnosno temeljni rov dimenzija 50x5 m, koji se pružao u smjeru sjeverozapad-jugoistok, označen je kao sonda 1, a proširivao se prema istoku i zapadu, odnosno u smjeru širenja strukture. Kulturni sloj javlja se na dubini od 6,6 m n.m., kada se počinju nazirati ostaci struktura, 1 m ispod današnje razine tla (7,6 m n.m.). Na cca 4 m n.m., u iskopu su se počele pojavljivati i podzemne vode, što je otežalo istraživanja. Najniža točka iskopa iznosila je 3,53 m n.m., odnosno 4 m ispod razine asfaltirane površine, a izmjerena je nakon što su kameni blokovi izvađeni iz sonde 1. Definirana je struktura zida, građena od velikih obrađenih kamenih blokova i brojnih spolija, koja se protezala u smjeru istok-zapad, a prati se u dužini od 26 m. Dok je sjeverno lice ravno i slagano uglavnom od obrađenih kamenih blokova različitih veličina i obrađenih mramornih ploča u nepravilnim redovima, uz pokoji spolij, južno lice je stepenasto oblikovano velikim dijelom različitim spolijima. Elementi su međusobno bili vezani glinom i žbukom, dok su neki bili vezani i željeznim

Položaj lokaliteta

spojnicama. Sve je ukopano u sloj pijeska i sedre s južne strane, dok sa sjeverne strane dominiraju slojevi pijeska i šljunka. Prema mišljenjima geologa, do taloženja sedre došlo je zbog sporog dotoka, odnosno zadržavanja vode, a sjeverna pjeskovito-šljunčana strana nastala je većom dinamikom, odnosno protokom vode. Prema istoku i zapadu ta kamena struktura nastavlja se nasipom od nabacana obrađena i neobrađena kamena i kamenih spolija te opeke, sve vezano žbukom i glinom. Ukupno je to potez dužine 37,20 m, čija maksimalna širina u najdonjem redu iznosi 3 m.

Više je arhitektonskih elemenata od kojih je ta struktura sastavljena.

1) Kameni blokovi raznih veličina, pravilno obrađeni, s utorima na bočnim stranama i profilirani kameni blokovi, te kameni blok s natpisom MANIBVS.

2) Kamene ploče pravilno obrađene ili profilirane, te one s reljefnim prikazima – ističe se mramorna ploča s prikazom krilatog ženskog lika (Nike) i glavom Meduze u reljefu.

3) Kamene are – u cijelosti su sačuvane dvije are: jedna u obliku kamenog bloka profiliranih rubova prednje strane, bez dodatnih ukrasa ili natpisa (odnosno s praznim središnjim poljem), a druga (ara) ima profilirane rubove i prikaz dvaju erota u zagrljaju (u donjem dijelu postoji prostor za natpis, bez teksta).

4) Poklopci sarkofaga u obliku krova na dvije vode izrađeni od prokoneškog mramora:

– poklopac sarkofaga s reljefnim prikazom ležećeg bračnog para ispod kojeg je reljefni ornament s biljnim, životinjskim i mitološkim motivima, te sa zabatima ukrašenim motivom glave meduze Gorgone;

– poklopac sarkofaga u obliku krova na dvije vode kod kojeg prednja strana krova ima reljefno prikazane tegule, u akroterijima su prikazi erota, bočne strane ukrašene floralnim motivima, dok je stražnja strana poklopca bez ikakva ukrasa;

-– poklopca malog sarkofaga, neukrašenog, s akroterijima.

5) Kovčezi sarkofaga – izniman je gotovo u cijelosti sačuvan kovčeg mramornog, atičkog sarkofaga s prikazom povorke erota, te s grifonima sa stražnje i sfingom s desne bočne strane, sve uklesano u duboku reljefu. Izrađen je od panteličkog maramora. Također je nađeno i nekoliko ulomaka dna kovčega sarkofaga s ostacima bočnih strana.

6) Fragmenti stupova i drugih arhitektonskih elemenata.

7) Brojni fragmenti različitih kamenih spomenika, ukrašeni reljefnim prikazima.

Arhitektonsku strukturu istraženu na lokaciji novog mosta preko rijeke Jadro na predjelu Ribnjak u Solinu teško je preciznije postaviti unutar užeg kronološkog okvira, iako se za *terminus post quem* može uzeti sredina 3. st., kada su približno datirani poklopac sarkofaga tipa kline i kovčeg atičkog sarkofaga s prikazom povorke erota. Ako se uzme u obzir da ti dijelovi sarkofaga nisu pronađeni na svom originalnome mjestu na nekoj nekropoli, već su bili uporabljeni kao građevni materijal, gradnja te strukture može se pomaknuti barem za jednu generaciju naprijed, u razdoblje kada ti sarkofazi gube svoju prvobitnu funkciju. Sve to pomiče gradnju strukture na kraj 3. ili početak 4. st. Uspoređujući postojeće stanje istraživanja

Pogled na teren sa sjevera

u Solinu, slična se situacija (gradnja od velikih kamenih blokova) javlja i u Ulici S. Radića, na mjestu gdje su tijekom 2001. (istočna strana ulice) provedena zaštitna arheološka istraživanja, a s time je usporediva i situacija dokumentirana zaštitnim arheološkim istraživanjima 2007. u Zvonimirovoj ulici na mjestu budućeg poslovno--stambenog centra. Prilikom istraživanja 2001. otkrivena su dva poteza velikih kamenih blokova. Riječ je o načinu gradnje s velikim blokovima koji je bio tipičan za Salonu. Jedan je potez interpretiran kao dio antičke ulice, dok je pedesetak metara dalje, u smjeru sjevera, pronađen i drugi potez posložen od kamenih blokova neujednačenih dimenzija, koji se interpretira kao obala rijeke. Dodatni argument su debeli slojevi finog riječnog pijeska i sedre, pronađeni sjeverno od tog poteza. Slična situacija javlja se i u Zvonimirovoj ulici. Tu su u središnjem dijelu parcele otkrivena dva poteza kamenih blokova koji se spajaju pod tupim kutom: jedan se pruža u smjeru istok-zapad, a drugi u smjeru sjeveroistok-jugozapad (na sjeveroistočnoj strani blokovi se nastavljaju pod Zvonimirovu ulicu). Opisani potezi velikih kamenih blokova, i ondje ukopani u debeo sloj pijeska i sedre te s debelim slojem nataložene sedre sa sjeverne strane, mogli bi se objasniti kao dio regulacije vodenog toka rijeke. Sve to usporedivo je s rezultatima istraživanja na položaju novog mosta preko rijeke Jadro. Istražene arhitektonske strukture najvjerojatnije

3D-scan dijela arhitekture

Poklopac sarkofaga s reljefnim prikazom ležećeg bračnog para

Kovčeg atičkog sarkofaga s prikazom povorke erota

su regulacija toka rijeke Jadro antičke Salone – brana izgrađena od velikih kamenih blokova, pri čijoj su gradnji obilno rabljeni spoliji. Zaštitnim iskopavanjima posljednjih desetljeća otvorena su brojna pitanja u pogledu hidrološke situacije na istočnom dijelu Salone i izgledu tog dijela grada, odnosno pitanje toka rijeke u antici. Unutar svih tih neizgrađenih zona u istočnom dijelu grada, dokumentirani su debeli, sterilni slojevi finog riječnog pijeska i sedre, a istraživanja koja su provedena posljednjih godina na području istočnog proširenja grada pokazala su da je postojalo više mostova i više rukavaca rijeke. Točnije određivanje vremena kada je rijeka, ili pojedini njeni rukavci, tekla tim dijelom Salone nije uvijek moguće. Tijekom svih istraživanja na tom prostoru ni jednom nije utvrđena širina rukavaca koji nisu praćeni u većoj dužini. To nije bilo moguće zbog raznih razloga, ali jedan od najvažnijih leži u činjenici da je rijeka mijenjala smjer i tekla tim područjem i prije nastanka Salone.

Literatura

Cambi 1988 N. Cambi, Atički sarkofazi na istočnoj obali Jadrana, Split, 1988.
Mardešić 2003 J. Mardešić, Salona i Salon, HAnt, 10, Pula, 2003: 75 – 82.
Marin 2002 E. Marin, Grad Salonae/Salona, u: Longae Salonae, I, Split, 2002.

Helena Nodilo

Poklopac sarkofaga u obliku krova na dvije vode

Summary

During 2007, rescue archaeological investigations were conducted at the site of the new bridge over the Jadro River, in the area called Ribnjak, Solin, part of the area of the connecting road between Ulica dr. Franje Tuđmana and Marulićeva street. A structure built of large dressed stone blocks and numerous spolia lying east to west was investigated. It is difficult to set up any precise chronological framework for the construction, although the middle of the 3rd century can be taken as a *terminus post quem*. To that time the incorporated lid of a sarcophagus of the Kline type and the casket of an Attic sarcophagus with a depiction of a procession of cupids can be approximately dated If we take it into in consideration that not all the parts of the sarcophagus were found in their original place in some necropolis, but were used as building material, we can shift the construction of this structure at least one generation forward. All this shifts our building to the end of the 3rd or perhaps the beginning of the 4th century. The architectural structure explored is most likely part of the engineering of the Jadro River in Ancient Salona.

Redni broj: 228
Lokalitet: Solin – staro korito Jadra
Naselje: Solin
Grad/općina: Solin
Pravni status: Z-3936
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: geofizička istraživanja

Zadatak geofizičkog istraživanja na lokaciji nasuprot lokaliteta Šuplja crkva u Solinu, odnosno na lijevoj obali rijeke, bilo je otkrivanje nekadašnjeg korita rijeke Jadra. Prema dosadašnjim procjenama, ono bi se trebalo nalaziti južno od današnjeg toka Jadra. Radi toga su geofizičkom metodom istražene dostupne površine od lijevog ruba obale današnjeg riječnog korita Jadra prema jugu. Ovdje je doneseno sažeto izvješće o rezultatima geofizičkih istraživanja (Mušič et al. 2007). Geofizička istraživanja napravio je dr. sc. Branko Mušić, a radove je financirao Arheološki muzej Split.

Sjeveroistočno od utvrde Gradine nalaze se ruševine Šuplje crkve, krunidbene bazilike kralja Zvonimira. Danas

je hodna površina, odnosno razina funkcioniranja crkve, ispod razine rijeke Jadra. U blizini tog položaja u Jadro utječe potok Sv. Ilija, koji dolazi iz Rižinica nanoseći mulj te podižući razinu rijeke zasipa ostatke crkve, kao i najbliža okolna područja s mogućim drugim dijelovima istodobnog arhitektonskog kompleksa (npr. samostan). Pretpostavlja se da su se stariji dijelovi riječnog toka nalazili nešto južnije od današnjeg regularnog korita koje je uništilo barem dio arhitektonskog kompleksa Šuplje crkve. Kako je rijeka Jadro svedena u regulirano riječno korito uza samu južnu stranu Šuplje crkve, moguće je da su pojedini arhitektonski elementi pretpostavljenog samostanskog kompleksa još uvijek djelomice sačuvani na lijevoj strani današnjeg riječnog korita. Zona geofizičkih istraživanja nalazi se uz lijevu stranu korita rijeke Jadra, nasuprot Šuplje crkve, na površini od 11.000 m². Uz nekadašnje riječno korito Jadra bili su ciljani objekti i ostaci arhitekture, jer je vjerojatno da je dio arhitektonskog kompleksa ulazio i u lijevi brijeg današnjeg korita Jadra.

Izbor najpovoljnije geofizičke metode za utvrđivanje sedimenata nekadašnjeg riječnog korita ovisi o dinamici riječnog toka i prouzročenoj granulaciji sedimenata koji su se taložili na tom nekadašnjem dijelu riječnog toka, kao i o materijalu kojim je korito nakon regulacije bilo zatrpano i izravnato s okolnom topografijom. Najbolje je rezultate moguće dobiti kombinacijom više nezavisnih metoda u fizikalnom smislu.

Metoda geoelektričnog otpora temelji se na električnom polju koje se pod površinom uspostavlja jednosmjernim galvanskim člankom i jednim parom strujnih elektroda. Drugim parom potencijalnih elektroda prate se promjene u potencijalnoj diferenciji zemljišta (napon) koja se, uz poznavanje struje, izražava u prividnom otporu određenog volumena zemljišta. Za utvrđivanje razlika u električkom otporu uporabljena je metoda elektrodnih blizanaca (za teoriju vidi: Mušič 2006). Rezultati su prikazani kao električni otpor (R, Ω), a ne kao specifičan otpor (ρ, Ωm), jer je u tom slučaju važnija kvalitativna analiza rezultata koja se temelji na relativnim odnosima izmjerenih vrijednosti otpora.

Metodom geoelektričnog otpora utvrđen je širok pojas relativno nižih vrijednosti otpora, koji odgovara električno dobro provodljivoj negativnoj strukturi. Najvjerojatnije je riječ o nekadašnjem riječnom koritu Jadra, koje je naknadno zatrpano i izravnato do današnje razine okolne površine. Niske vrijednosti otpora posljedica su električno bolje provodljiva punila riječnog korita u odnosu na okolicu. To je obično posljedica slabije konzistencije materijala u punilu nekadašnjeg riječnog korita iznad slabije propusne geološke podloge. Pojas nižih vrijednosti električnog otpora, koji se interpretira kao nekadašnje riječno korito, dobro je vidljiv na svim prikazima rezultata metode geoelektričnog otpora.

Na rezultatima geoelektrične metode naznačena su područja relativno viših vrijednosti otpora koje mogu biti prouzročene ostacima arhitekture (od A do L). Najviše

Istražene površine i primijenjene geofizičke metode

Rezultati metode geoelektričnog otpora s prikazom površina istraženih georadarskom i magnetnom metodom

vrijednosti otpora bile su izmjerene na Području A, koje se nalazi nasuprot Šuplje crkve. U glavnom je riječ o većim ili manjim područjima visokog otpora koja mogu biti posljedica ostataka arhitekture i/ili ruševnih slojeva. Na tom anomalnom području na nekim se mjestima jasno razlučuju i pojedine linearne anomalije visokog otpora koje upućuju na zidove. Uz istočnu i zapadnu stranu Područja A utvrđene su i anomalije visokog otpora koje su posljedica manjih objekata tlocrtne površine jednog kvadratnog metra. Ti se objekti na rezultatima geoelektrične metode pojavljuju kao točkaste anomalije koje su naznačene strelicama. Na osnovi tih rezultata može se zaključiti da je na Području A riječ o arhitektonskim ostacima nekog većeg objekta.

I na Području B utvrđene su linearne anomalije koje mogu biti posljedica ostataka arhitekture. U centralnom dijelu Područja B prepoznaje se površina visokog otpora približno pravokutna tlocrta. Kontrasti otpora relativno su slabi pa je nemoguće sasvim pouzdano tvrditi da je riječ o ostacima arhitekture. Takve rezultate može dati i tanak sloj materijala visokog otpora koji je rabljen za planiranje i učvršćivanje zemljane površine.

Slično je moguće zaključiti i za Područja C, D i E. Izmjerene su više vrijednosti otpora od okolice, koje nije moguće povezati u tlocrtno smislene arhitektonske cjeline. Takve su vrijednosti otpora ipak indikativne za ostatke arhitekture, odnosno za slojeve urušavanja, pa ih je potrebno uzeti u obzir u procijeni arheološkog potencijala u cjelini. Na Području E strelicama su naznačene dvije linearne anomalije.

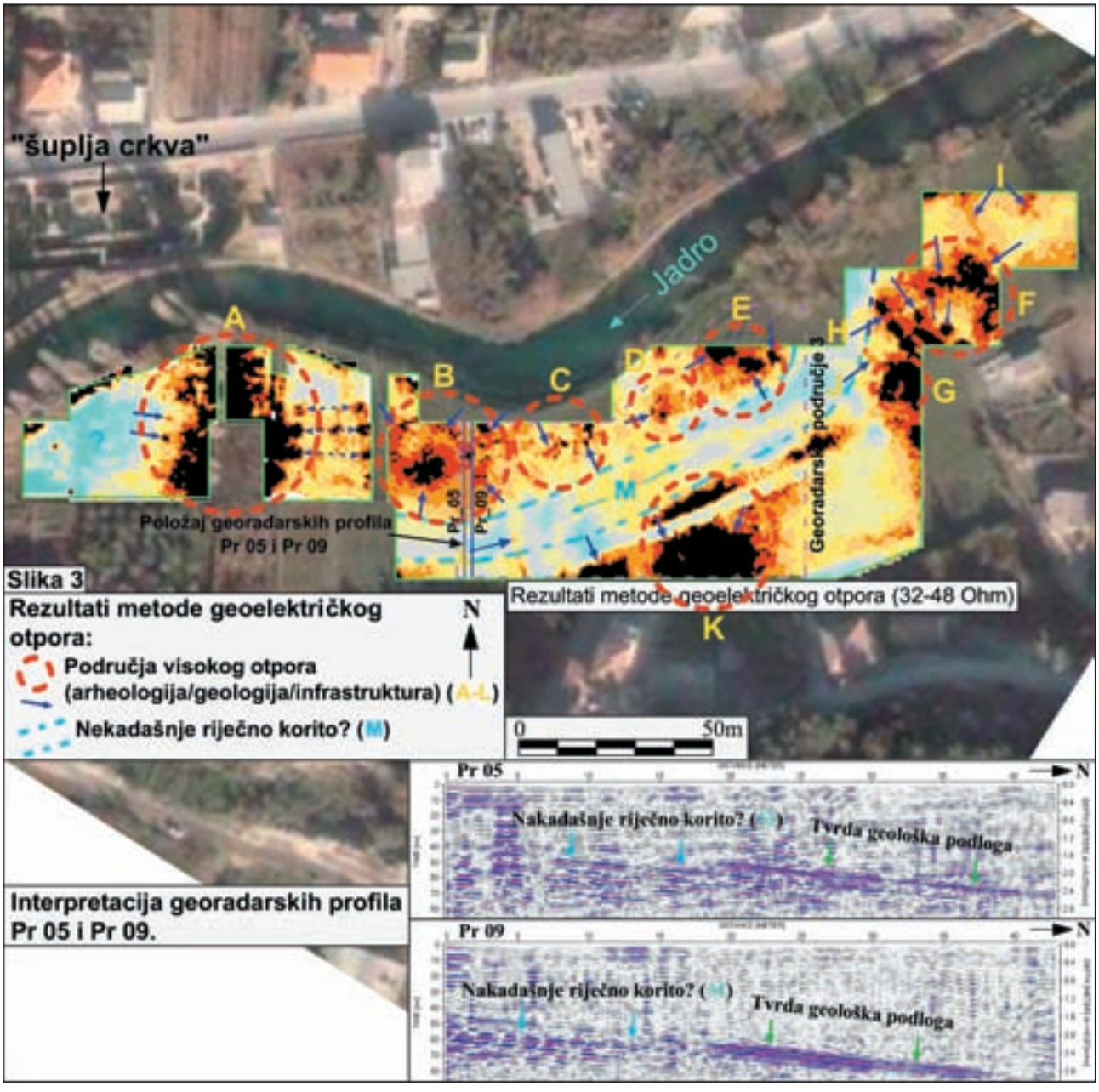
Jake anomalije visokog otpora, koje mogu biti posljedica ostataka arhitekture, bile su izmjerene na Području F. Uz te anomalije, naznačene su i manje površine visokog otpora na jugozapadnom dijelu. Jaka linearna anomalija koja je naznačena slovom H vjerojatno je posljedica suvremene infrastrukture koja završava na lijevoj obali Jadra. Zbog te činjenice potrebno je dopustiti mogućnost da su i neke druge anomalije na Području F posljedica recentnih infrastruktura. Područje G jest anomalija visokog otpora i približno pravokutna tlocrta, a interpretira se jednako kao Područje F. Na karti recentnih infrastruktura potrebno je provjeriti je li možda riječ o nekom infrastrukturnom objektu. Pored spomenutih anomalija, u neposrednoj blizini utvrđene su još dvije linearne anomalije (I i J) koje bi također mogle biti posljedica ostataka arhitekture kao recentnih infrastruktura. Visoke vrijednosti električkog otpora na Području K posljedica su tvrde geološke podloge koja se nalazi plitko ispod današnje površine. Slovom L naznačena je linearna anomalija visokog otpora koja može biti posljedica ostataka arhitekture.

Georadarom (*GPR-Ground Penetrating Radar*), preko odašiljačke antene (*transmiter*) usmjerene u tlo, šalju se impulsi elektromagnetske energije, a prijemnom antenom (*receiver*) istodobno se registriraju vrijeme i amplitude povratnih valova. Uz poznavanje dielektrične konstante i brzine širenja EM-valova u istraživanom mediju, sva

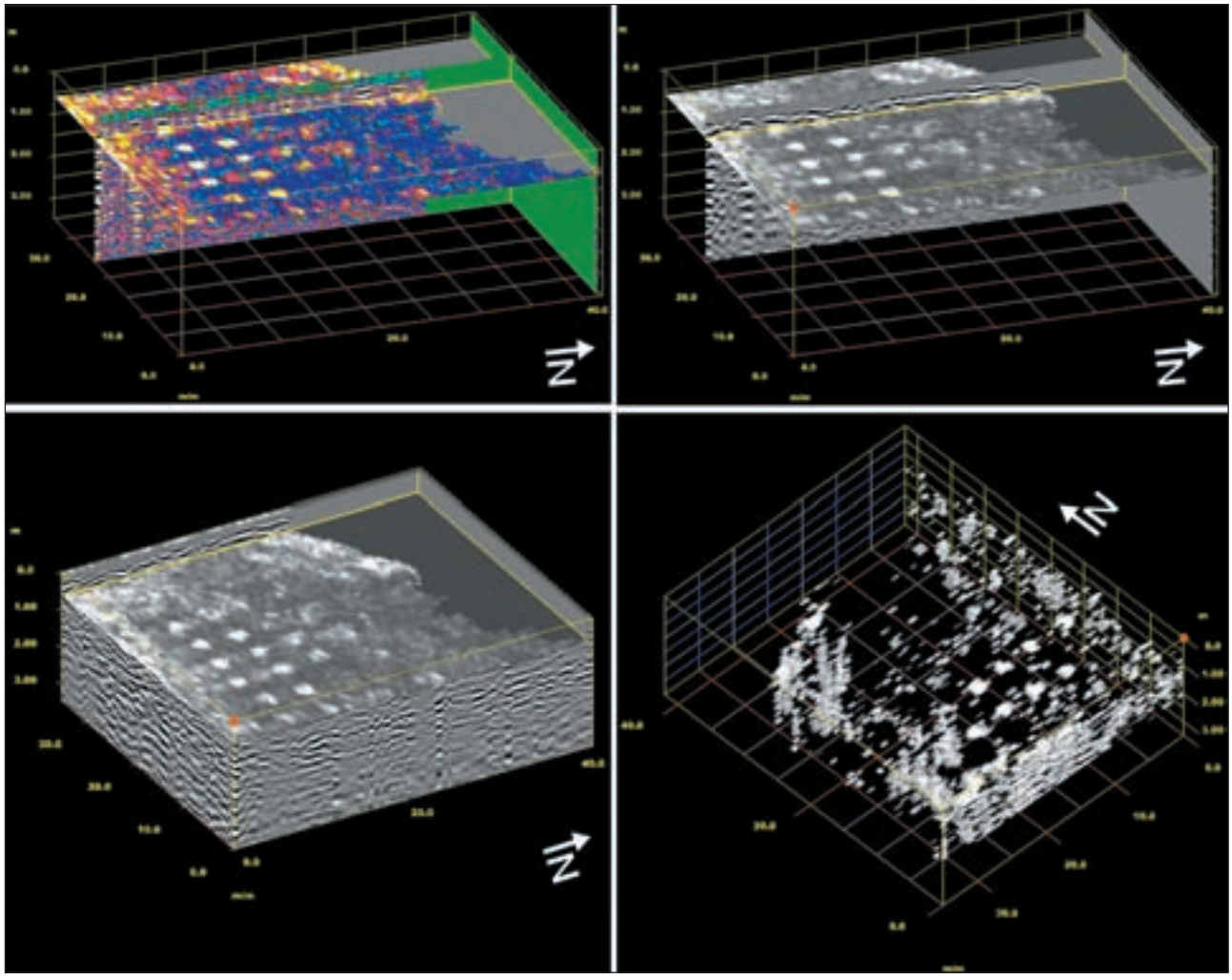
vremena povratnih signala (ns) mogu se pretvoriti u dužinske jedinice, odnosno dubine. Najprihvaćeniji, a ujedno i jako proširen jest način prikazivanja razultata u tzv. *time slices* načinu, koji znači vremenske rezove povratnih elektromagnetskih signala serija paralelnih i jednako udaljenih radarskih profila. Rezultat vremenskih rezova jest dijagram jednakih amplituda signala u istom vremenskom intervalu povratnih valova. U arheološkoj praksi to znači seriju „tlocrta" na proizvoljnim dubinama. Za sva istražena područja georadarski signali prikazani su i u 3D-načinu, koji s proizvoljnim presjecima istraživanog volumena zemljišta omogućava uvid u prostorne odnose radarskih signala (za teoriju vidi: Mušič 2006).

Na Području 1 bili su izmjereni pojedini georadarski signali na dubini od približno 0,3 do 0,7 m. Signali se pojavljuju u dvjema paralelnim linijama koje su udaljene cca 5 m i sličnom udaljenošću u smjeru georadarskih profila. Oblik georadarskih signala upućuje na dijelove kamenih konstrukcija. Za pouzdanu interpretaciju tih georadarskih anomalija potrebno je uzeti u obzir suvremeno korištenje toga prostora, jer je moguće da je riječ o posljedici recentnih intervencija u tlo (zemljani radovi). Slične anomalije moguće je očekivati i kod većih drenažnih jama zapunjenih kamenim materijalom.

Na Području 2 utvrđeno je više linearnih radarskih anomalija koje mogu biti posljedica ostataka arhitekture. Nalaze se na istočnom i centralnom dijelu istražene površine, na dubini od 0,3 do 0,6 m, u smjeru istok-zapad. Pored toga,

Interpretacija rezultata metode geoelektričkog otpora i pojedinih karakterističnih georadarskih profila

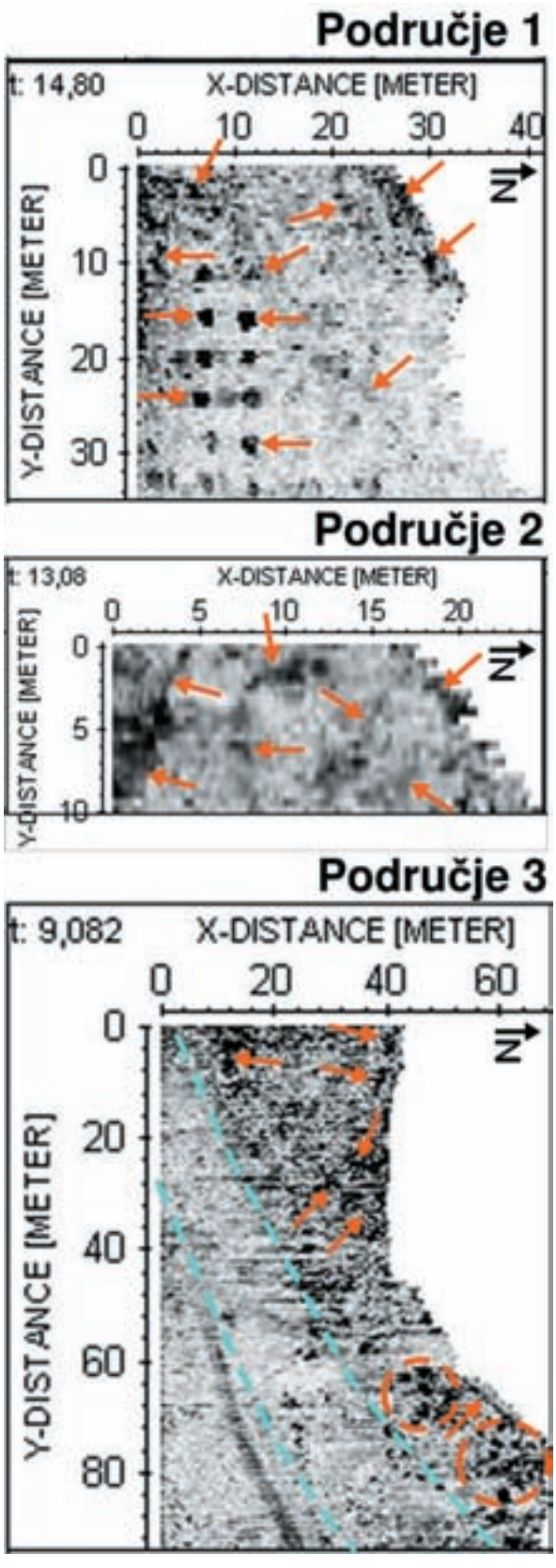
3D-prikaz georadarskih signala na Području 1

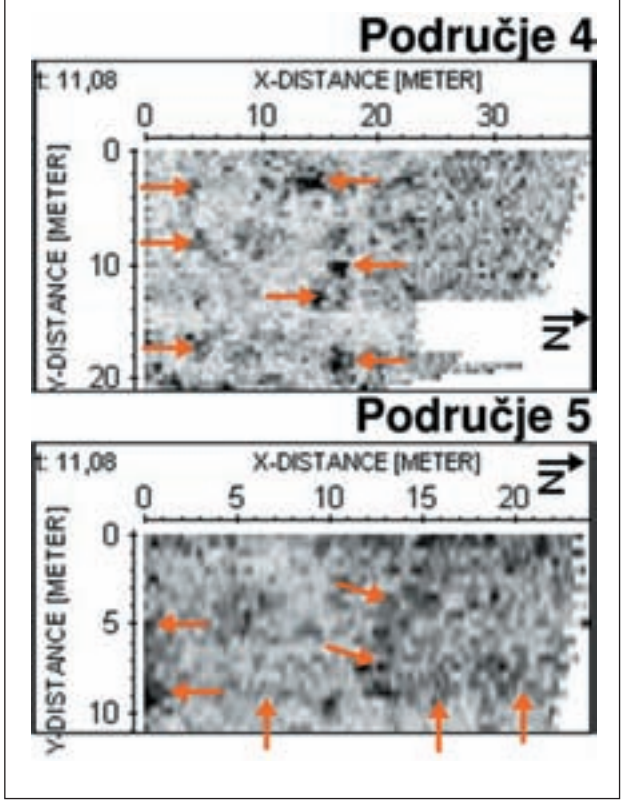
izmjeren je još jedan izrazitiji pojedinačan radarski signal u kutu Područja 2. Na oba se mjesta ti signali pojavljuju do dubine od približno 2 m. Na istim mjestima utvrđena je i nešto slabija anomalija električnog otpora. Slabiji kontrast na rezultatima metode geoelektričnog otpora posljedica je visoke vlage zemljišta upravo na tome mjestu, pa je za interpretaciju potrebno uvažiti rezultate georadarske metode.

Na Području 3, u smjeru pojasa nižih vrijednosti električkog otpora (vidi gore), koji je interpretiran kao učinak nekadašnjeg riječnog korita, i georadarskom metodom dobiveni su slični rezultati. U pojasu relativno nižih vrijednosti otpora, odnosno više vlažnosti, bilježi se jako slabljenje elektromagnetskog signala i time razmjerno niže amplitude radarskih signala. Na temelju tih rezultata zaključeno je da su dvjema nezavisnim geofizičkim metodama dobiveni slični rezultati i samim tim potvrđeno je postojanje riječnog korita. Visoke amplitude radarskih signala na Području 3 odgovaraju površinama visokog električnog otpora (B, C, D i E). Radarski signali uglavnom se pokazuju u obliku pojedinačnih jakih signala i mjestimice u obliku linearnih anomalija, koje je moguće interpretirati kao ostatke arhitekture. Može biti riječ o kombiniranom djelovanju ruševnih slojeva i djelomice sačuvanih zidova uzduž lijevog ruba današnjeg riječnog korita Jadra. Najjači radarski signali pojavljuju se na dubini od 0,3 do 0,5 m, što znači da je riječ o tankom sloju s arheološkim ostacima.

Na Području 4, na podjednakoj dubini, utvrđen je i sličan raster pojedinačnih radarskih signala kao na Području 1. Moderna namjena zemljišta na oba je područja slična (voćnjak), pa je potrebno obratiti pažnju na mogućnost da je riječ o većim drenažnim jamama, zapunjenima kamenom. Za razliku od Područja 1, na Području 4 se pojedinačne točkaste anomalije vide također i na rezultatima metode geoelektričnog otpora. Najizrazitiji radarski signali tih objekata bili su izmjereni uzduž zapadnog ruba Područja 4, koje se nastavlja na Područje 1 i odgovara istočnom rubu objekta A. Jaki radarski signali bili su izmjereni i na krajnjem sjevernom dijelu Područja 4. Najvjerojatnije je riječ o nasipavanju za izravnavanje i utvrđivanje riječne obale.

Na Području 5 bili su izmjereni uglavnom pojedinačni jaki radarski signali, ponešto slabijih linearnih anomalija. Pretpostavlja se da je riječ o ostacima arhitekture i/ili slojevima urušavanja koji su otkriveni metodom geoelektričnog otpora.

Izabrani georadarski horizontalni rezovi (time slices) za svako od istraženih područja (vidi slike 1, 2 i 3)

Literatura

Mušič 2006 Branko Mušič, Primjena geofizičkih istraživanja u arheologiji, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 439 – 451.

Mušič et al. 2007 Branko Mušič i Jurij Soklič, Poročilo o geofizikalni raziskavi na lokaciji Solin – južno obrežje Jadra, Univerza v Ljubljani, Oddelek za arheologijo, Ljubljana, 2007.

Branko Mušič

Summary

The zone of geophysical research in 2007 lies along the left bank of the bed of the Jadro River, opposite the archaeological site of Šuplja church which has many remains of Antique and medieval architecture. All told an area of 11,000 m^2 was investigated. Alongside the course of the Jadro, which according to previous estimates must have been to the south of the current course of the Jadro, were the target features and remains.

The geo-electrical resistance method determined a broad zone of relatively low resistance values, corresponding to an electrically negative structure with good conductivity.

This is probably the one-time course of the Jadro River, which was later filled and flattened to today's level of the surrounding land. The resistance values are the result of the fill of t-he river bed being a better conductor than the surrounding land. Also indicated in the results of the

geoelectrical method are areas of relatively high resistance values, which could be caused be remains of architecture (from A to L). The highest resistance values were measured in Area A, which lies opposite the site of Šuplja church. On the whole this is to do with larger or smaller areas of high resistance, which might be the result of remains of architecture and/or strata of ruins. In this anomalous area, in some places individual linear anomalies of high resistance suggesting walls can be distinguished.

In Area 1 some geo-radar signals at a depth of about 0.3 to 0.7 m were measured. The signals appear in two parallel lines at a distance of about 5 m. the form of the radar signals suggests parts of stone constructions. For a reliable interpretation of these geo-radar anomalies it is necessary to take into account the contemporary use of the area, for it is possible that we are dealing with the consequence of recent interventions into the soil (earthworks).

In Area 2sveral liens of radar anomalies were determined; they might be the consequence of remains of architecture. They are in the eastern and central part of the area investigated at a depth of 0.3 to 0.6 m, in an east west direction. Apart from that, one more distinct signal was measured in the angle of Area 2. In both these places, the signals appear down to a depth of about 2 m.

In Area 3, in the direction of the zone of lower values of electrical resistance, which was interpreted as the effect of the one-time course of the river, the geo-radar method too provided similar results. From these results it was concluded that two independent geophysical methods provided similar results, and in this case the existence of the course of the river was confirmed.

The high amplitudes of radar signals in Area 3 correspond to areas of high electrical resistance (B, C, D, E). Radar signals on the whole appear in the form of individual strong signals and in places in the form of linear anomalies, which can be interpreted as remains of architecture. It might perhaps be to do with the combined effect of ruinous strata and the partially preserved walls along the left edge of today's Jadro River course. The strongest radar signals appear at a depth of 0.3 to 0.5 m, which means that this is a thin stratum with archaeological remains.

In Area 4, at a similar depth, a grid of individual radar signals similar to that in Area 1 was discovered. The modern purpose of the land in the two areas is similar (orchards) and one must consider the possibility that these are large drainage ditches filled with stone rubble. Unlike Area 1, in Area 4 it is also possible to see dotted anomalies in the results of the geoelectrical resistance method. The most pronounced radar signals of these structures were measured along the western edge of Area 4, which goes on into Area 1 and corresponds to the eastern edge of structure A on the results of the geoelectrical resistance method. Strong radar signals were measured on the extreme northern part of Area 4 as well. Probably this is to do with filling for the sake of flattening and strengthening the banks of the river.

In Area 5 on the whole individual strong radar signals were measured, with somewhat weaker linear anomalies. It is hypothesised that these are remains of architecture and/or collapsed strata discovered by the geoelectrical resistance method.

Redni broj: 229
Lokalitet: Solin – Zvonimirova ulica
Naselje: Solin
Grad/općina: Solin
Pravni status: Z-3936
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološka istraživanja na lokaciji Solin – Zvonimirova ulica, provedena su od 3. rujna do 20. prosinca 2007. godine. Prostor arheološkog istraživanja obuhvaća k.č. 3374/1 i 997, k.o. Solin. Riječ je o djelu zaštićene cjeline Solina – njegovu južnom, odnosno jugoistočnom uglu, u okviru istočnog proširenja antičkoga grada, u dijelu grada neposredno uz južni potez zidina. Mjesto je to budućeg stambeno-poslovnog centra, a parcela se nalazi odmah iza zavoja na kojem Zvonimirova ulica prestaje pratiti rijeku Jadro i skreće prema sjeveru, odnosno između ulice s istočne i zgrade katastra sa zapadne strane parcele. Financijska sredstva za zaštitno arheološko istraživanje osigurao je investitor – Bratić gradnja d.o.o. iz Splita. Istraživanje je povjereno tvrtki Geoarheo d.o.o., pod vodstvom Gorana Skelca, dipl. arheologa, dok su terensko istraživanje vodile Ivana Milošević i Helena Nodilo, obje dipl. arheologinje.

Među utvrđene 93 stratigrafske jedinice, uglavnom je riječ o strukturama, te o nekoliko slojeva u koje su ove bile ukopane, odnosno kojima su bile zatrpane. Sonda 1, u sjevernom dijelu građevinske parcele, djelomice je istražena prije nekoliko godina. Sada je u njezinu zapadnom i južnom profilu, ispod slojeva recentnog i antičkog nasipa, definiran horizont bogat amforama i drugim arheološkim materijalom, koji je ovom prilikom istražen koliko je površina parcele to dopuštala: u južnom dijelu u potpunosti, dok se horizont na zapad pruža izvan katastarskih granica. Amfore su mjestimice sačuvane cijele, a bile su položene na sloj sterilnog riječnog pijeska. Oko amfora je nađeno obilje odbačena materijala, uglavnom keramike i stakla. Mjesto gdje su pronađene amfore nalazi se u blizini jednog od rukavaca rijeke Jadra, na močvarnu području. Stanovnicima Salone bilo je potrebno sanirati močvarnu obalu ušća Jadra, a u tu su svrhu rabljene amfore koje su bile pogodan materijal za nasipanje i izoliranje tog

Horizont bogat amforama i drugim arheološkim materijalom

Pogled na teren tijekom istraživanja

područja. Amfore nisu luksuzna keramička roba i poslije uporabe nisu čuvane, već su odbacivane ili uporabljene u najrazličitije svrhe. Njihova sekundarna uporaba posljedica je pogodnosti amfore za primjenu u graditeljstvu. Amfora je bila gotovo pripremljen element za ugrađivanje, koji je istodobno bio besplatan ili vrlo jeftin. Dokumentirano je da su u Saloni primjerice rabljene za ispunu u bedemima (u trenucima kada je bedeme trebalo brzo popravljati i učvršćivati), kao izolacijski materijal te kao materijal za zasipavanje močvarnih površina. Često se rabe i kao odvodni kanali te kao materijal za nivelaciju terena. Ovdje je vjerojatno riječ o nasipanju, a ujedno i izolaciji terena. U nasipu su osnovni materijal bile amfore, a ostalo je služilo za popunjavanje šupljina.

U srednjem dijelu parcele, u sondi 2, na površini od 270 m^2, prostire se niz zidova i kanala, a jasno se mogu razlučiti dvije faze gradnje, pri čemu se u drugoj fazi mijenja prvobitna funkcija već izgrađenih struktura. Dominiraju dva poteza kamenih blokova velikih dimenzija koji čine prvu fazu gradnje: jedan se pruža u smjeru I-Z, a na njega se prislanja drugi pod kutom od približno 45 stupnjeva, iz smjera SI. Građeni su u dva do tri reda poslaganih kamenih blokova koji su bili samo položeni na sloj riječnog pijeska i sedre, i nisu bili spajani vezivnim sredstvom. Taj niz protezao se dalje prema zapadu, a bio je presječen tijekom započetih građevinskih radova, kada je više kamenih blokova izbačeno i odvezeno na odlagalište. Uvidom u fotodokumentaciju istraživanja tijekom izgradnje PPC-a, koji se nalazi sjeverozapadno od lokaliteta, u profilu iskopa primijećeni su kameni (megalitski) blokovi slagani u dva reda, poput poteza kamenih blokova koji se ovdje pružaju u smjeru S-J. Ne može se sa sigurnošću tvrditi je li riječ o jednakoj situaciji, s obzirom na količinu podataka dobivenih tim istraživanjima (samo fotografije), ali je vjerojatno o tome riječ.

Ta dva poteza kamenih blokova mogla bi se interpretirati kao obala rijeke. Vjerojatno je riječ o gradnji koja je regulirala tok jednog od rukavaca rijeke Salona. Slične strukture spominje još M. Abramić, a to su potvrdila i zaštitna istraživanja 2001. u Ulici S. Radića. Dodatan argument su debeli slojevi finog riječnog pijeska i sedre, pronađeni sjeverno od tog poteza. I amfore pronađene u zapadnom dijelu sonde 1 te u sondi 2, upućuju na močvarno područje, odnosno na njegovu sanaciju.

Sljedeću fazu čine ostaci zidova i pripadajući temelji, te sustav kanala istočno od njih. Zidovi se pružaju u smjeru I-Z i S-J, a građeni su tako da su lica načinjena od pravilno klesanih kamenih blokova manjih dimenzija, slaganih u pravilne redove, a prostor između zapunjen je manjim neobrađenim kamenjem i vezan žbukom. Zidovi su većim dijelom uništeni, mjestimice je sačuvan tek jedan red. Temelji su ukopani 80-130 cm u dubinu (dubina ukopa raste prema zapadu), građeni su od nepravilna kamena različitih veličina te vezani žbukom. Zidovi koji se pružaju u smjeru S-J, s ostacima strukture iz prve faze zatvaraju dvije prostorije pravokutna tlocrta, jednu manju na zapadu i veću istočno, te u krajnjem istočnom dijelu jednu prostoriju nepravilna tlocrta, unutar koje se nalazio sustav kanala. Južni je kanal građen od jednog reda kamena klesana lica, vezanog žbukom i lomi se pod pravim kutom. U njegovu istočnom dijelu nađeni su i ostaci popločenja. Sjeverni kanal građen je od sitnijeg lomljenog kamena vezanog žbukom i račva se u dva odvojka – jedan usmjeren prema JI, a drugi prema JZ. Sačuvani su ostaci popločenja, koji su pokrivali dno čitava kanala. Odvojci se prema sjevernom dijelu kompleksa spajaju u jedan kanal nad kojim su pronađeni ostaci poklopnica. Čitav taj sustav kanala pada od juga prema sjeveru, gdje je i bio izlaz vode, s vanjske strane samog kompleksa, između kamenih blokova koji su pripadali prvoj fazi. Nakon preusmjeravanja tog rukavca rijeke ili njegovim zatrpavanjem, strukture građene od kamenih monolita vjerojatno gube svoju prvobitnu funkciju i slijede dogradnje koje iskorištavaju postojeću arhitekturu. Pokretni nalazi su brojni: keramika, građevni materijal,

Rezultati istraživanja iz 2007. (crveni okvir) u odnosu na rezultate zaštitnih istraživanja iz 1992. godine

novac, ukrasni premeti koji se mogu datirati od 1. do 4. st., ali su pronađeni uglavnom u slojevima nasipa i poravnanja, a ne u zatvorenim cjelinama, što bi omogućilo precizniju dataciju arhitekture.

Unutar sonde 3, u južnom dijelu građevinske parcele, pronađeni su ostaci veće građevine koja se nalazila u blizini gradskih zidina. Zgrada unutar parcele obuhvaća površinu od 192 m², a širi se prema istoku, ispod Zvonimirove ulice. Sačuvani su uglavnom temelji, a manjim dijelom i zidovi. Pružaju se u smjeru istok-zapad i sjever-jug, s manjim otklonom prema sjeveroistoku. Definirano je najmanje pet različitih prostorija, od kojih samo dvije u cijelosti,

Izbor materijala

budući da se zidovi pružaju prema istoku i zapadu ispod Zvonimirove ulice, odnosno ispod zgrade Katastra, što je onemogućilo daljnje širenje iskopa. Prema načinu zidanja i dubini ukopa temelja mogu se razlučiti tri faze gradnje i pregradnje objekta. Prostorija u kojoj je nađen pitos, u jugoistočnom dijelu sonde, pripada prvoj fazi gradnje. Definirani su njezini sjeverni i zapadni temelji i ostaci zidova, dok se ostatak prostorije pruža prema Zvonimirovoj ulici. Zidovi koji zatvaraju prostoriju sa sjevera i zapada bili su građeni različitim tehnikama: sjeverni je zid rađen tipičnim rimskim načinom – lica su načinjena od pravilno klesanih kamenih blokova manjih dimenzija, slaganih u pravilne redove, dok je unutrašnjost zida ispunjena sitnijim neobrađenim kamenjem pomiješanim sa žbukom. Kao i ostali zidovi, veoma je slabo sačuvan. Zapadni zid, koji je očito pripadao prvoj fazi gradnje, bio je zidan od obrađenih kamenih blokova, ali većih dimenzija, također slaganih u pravilne redove. Zid je samo mjestimice sačuvan u prvom redu i visok je 40-ak cm. Temelji su napravljeni od neobrađenih lomljenaca većih i manjih dimenzija, nepravilnih i nepravilno slaganih, a sve je vezano žbukom. Javljaju se na visini od 5,40 m n.m. i ukopani su 80 cm u sloj žućkasto-smeđeg riječnog pijeska. Sjeverno od prostorije s pitosom nalaze se dvije prostorije koje pripadaju drugoj fazi gradnje. Od njih su sačuvani samo temelji i ostaci temelja koji se od prve faze razlikuju prema načinu zidanja i dubini temeljenja. Dominira temelj koji se pruža u smjeru istok-zapad čitavom širinom parcele (mali otklon prema sjeveroistoku; na istok ide ispod Zvonimirove, a na zapad ispod stare zgrade Općine) i zatvara sjeverni perimetar objekta. Širok je 70-80 cm, a javlja se na visini od 5,60 m i ukopan je u sloj riječnog pijeska, 1,20 m u dubinu. Toj fazi pripadaju i temelji pregradnih zidova koji su ukopani pliće, 80 cm u dubinu. Svi su građeni od nepravilna kamena različitih dimenzija, lica priklesana prema potrebi i uslojeni u nepravilne redove, te vezani obilnom žbukom. U trećoj je fazi zatvoren prostor zapadno od prostorije s pitosom. Ta se faza razlikuje od prethodnih po tome što su temelji pliće ukopani u odnosu na prvu i drugu fazu – 6,10 m n.m. visina je na kojoj se počinje nazirati temelj, a ukopan je 80-90 cm, te je dno temelja treće faze na istoj razini kao i donja linija zida prve faze (5,35 m n.m.). Osim što se razlikuju prema dubini ukopa, i način gradnje je u potpunosti drukčiji. Ističe se temelj koji zatvara južni perimetar objekta. Širok je 1,10 m, lice je slagano u pravilne redove od kamenih klesanaca, dok je između dvaju lica prostor zapunjen neobrađenim kamenjem i vezan žbukom. Povrh temelja sačuvan je prvi red zida (6,29-6,40 m n.m.), kojem se južno lice poklapa s južnim licem temelja, a širok je 50 cm. Taj je zid građen od nepravilnih lomljenaca manjih dimenzija, priklesana lica, a vezan je glinom, kao i temelji koji zatvaraju zapadnu stranu prostorije, a u kojima je sačuvan i prag koji je u naravi činio razinu poda prostorije, na visini od 6,38 m n.m. U sjevernom proširenju sonde 3, u krajnjem istočnom dijelu i izvan perimetara građevine (a nastavlja se dalje pod Ulicu kralja Zvonimira), otkrivene su kamene ploče velikih dimenzija, vjerojatno ostaci nekog popločenja, položene na debeo sloj pijeska i sedre. Ta se situacija može usporediti s onom definiranom tijekom zaštitnih arheoloških istraživanja u Zvonimirovoj ulici 1992. godine, te je moguće i tu građevinu staviti u isti kontekst.

Izbor materijala

Naime, podudarnost ovogodišnjih planova s rezultatima istraživanja iz 1992., dokazuje da je riječ o istom objektu: zidovi se pružaju u istom smjeru, nastavljaju jedni na druge, te zatvaraju iste prostorije. Tijekom tih istraživanja, u jednoj prostoriji između dvaju mozaičnih podova pronađeno je nekoliko brončanih kovanica Konstantina Velikog, što je, uz nalaze keramike i stakla, omogućilo datiranje prve faze u razdoblje prije početka 4. st. Ono što je karakteristično za građevine u istočnom dijelu Salone, a što je prisutno i u Zvonimirovoj, jesu vrlo duboki temelji. Mekano, pjeskovito tlo tražilo je duboke temelje. U drugim dijelovima grada nisu zabilježeni tako duboki temelji iz jednostavnog razloga što je čvrstoća tla, odnosno zdravice, omogućavala da plići temelji nose i velike građevine. Također, može se zaključiti da je jugoistočni dio Salone bio gušće naseljen nego što se prije mislilo, čak i na samom rubu grada, uz gradske bedeme. Arheološkim iskopavanjima posljednjih godina, osim navedenih objekata, istražene su i stambene kuće, obje s *hypocaustom*, u blizini gradskih zidina, terme ispod *basilicae orientalis*, te ulica, a sve to uz antičku cestu koja je išla od *Porta Caesarea* do tzv. malih vrata.

Literatura

Cambi 1980 N. Cambi, Amfore kao građevinski i izolacijski materijal u antičkom graditeljstvu Dalmacije, u: Materijali, tehnike i strukture predantičkog i antičkog graditeljstva na istočnom jadranskom prostoru, Zagreb, 1980: 73 – 79.
Marasović 1998 J. Marasović, Rescue Excavations in King Zvonimir´s Street at Solin, Acta XIII Congressus internationalis archaeologiae christianae, Vatikan 1998: 469 – 474.
Oreb 1984 F. Oreb, Archaeological Excavations in the Eastern Part of Ancient Salona in 1979., VAHD, 77, Split, 1984: 25 – 35.

Helena Nodilo

Summary

During 2007, rescue archaeological investigations were carried out at the site of Zvonimirova ulica in Solin, which is located within the protected unit of Solin, in the part of the city immediately alongside the southern tract of the Antique city walls. In the northern part of the building plot a horizon rich in amphorae and other archaeological material was defined; this was used as insulating material and material for filling in the marshy areas. In the central part of the plot there is a series of walls and channels. Two tracts of stone blocks of large dimensions are dominant; they might be interpreted as the embankments of the river. In the southern part of the plot remains of a larger building have been found. Within it three phases of building and rebuilding can be determined; this is a residential structure.

Redni broj: 230
Lokalitet: Soline – *villa maritima*
Naselje: Vloka (otok Sveti Klement)
Grad/općina: Hvar (otok Hvar)
Pravni status: P-2878
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: probno iskopavanje

Rimska maritimna vila u uvali Soline jedna je od najreprezentativnijih i najbolje očuvanih na otoku Hvaru. Istraživanja koja je krajem 1950-ih godina proveo Grga Novak potvrdila su arheološki potencijal vile, ali, nažalost, nisu bila nastavljena. Riječ je o području koje je posljednjih godina osobito izloženo brojnim turističkim posjetama, pa time i oštećivanju. Istraživanje je provedeno u razdoblju od 14. do 24. kolovoza 2007., a financirano je sredstvima američke fondacije *Archaeocommunity* i u manjoj mjeri sredstvima Muzeja hvarske baštine. Nositelj istraživanja bio je Muzej hvarske baštine u Hvaru, a voditelj istraživanja dr. sc. Branko Kirigin, muzejski savjetnik pri Arheološkom muzeju u Splitu. Stručni članovi ekipe bili su: dr. David Monsees (SAD) stručnjak za magnetometrijska istraživanja, dr. Ivančica Schrunk (SAD) predavačica antičke arheologije na univerzitetu St. Thomas (St Paul, Minnesota), dr. Vlasta Begović (Zagreb) s Instituta za arheologiju u Zagrebu, prof. Maja Miše (Split) s Filozofskog fakulteta u Splitu, te prof. Marinko Petrić (Hvar), viši kustos Muzeja hvarske baštine.

Vila se nalazi na otoku Sveti Klement u arhipelagu hvarskih škoja (Paklinski otoci), koji se prostiru na oko 3 km zapadno od grada Hvara. Smještena je u uvali Soline, na dnu plodnog polja (Velo poje), uz malo, nekad stalno naselje Vloku. Okrenuta je prema zapadu, a položena je

Rimska vila u uvali Soline, snimak iz zraka

Položaj rimske vile u uvali Soline

Kasnoantički zid koji dominira lokalitetom

uz samu morsku obalu. Dio kompleksa vjerojatno se pruža i u samu plitku uvalu. Vila zauzima površinu od oko 2500-3000 m², a prema vidljivim ostacima prostire se na k.č. 4319, 4321/1, 4321/2, 4321/3, 4323, 4324 i 4326, sve k.o. Hvar, koje pripadaju hvarskim porodicama. Istraživanja provedena 2007. bila su dijagnostička, a svrha je bila da se magnetometrijskim pregledom utvrde relevantni pokazatelji za pripremu daljnjih arheoloških istraživanja i u konačnici za spomeničku valorizaciju vile u cjelini (gabariti vile, stanje postojeće arhitekture, postojanje arhitekture pod zemljom itd.). Krajem 2006. i tijekom proljeća 2007., odvijali su se pripremni poslovi: sabrana je postojeća dokumentacija o vili, nadležni Konzervatorski odjel u Splitu izdao je dozvolu za istraživanje, pripremljen je teren za magnetometrijska istraživanja (očišćena makija i trava, koliko je to bilo moguće) i izrađena geodetsko-katastarska situacija terena. Poslove vezane za pripremu istraživanja vodio je i koordinirao prof. Marinko Petrić. Pripremu istraživanja s američke strane: kontakt s *Archaeocommunity* fondacijom, pripreme za magnetometrijsko snimanje te dogovore s članovima američke ekipe, vodila je dr. Ivančica Schrunk.

Početak istraživanja bio je usredotočen na magnetometrijsko ispitivanje sjevernog (očišćenog) dijela areala vile, te površinski pregled terena u cjelini. Istraživanja dr. Monseesa uputila su na moguć zid na prostoru sjeverozapadno od postojećeg dugog zida, pa je na tome mjestu otvorena manja dijagnostička sonda, dimenzija 100x150x75 cm. Sonda je pokazala sklop kasnoantičkih zidova vezanih vapnenim mortom, te podnicu s debelim slojem vapnenog morta, koja je možda činila podlogu mozaika. U sondi su nađeni brojni sitni keramički ulomci u rasponu od helenističkog razdoblja do 5. i 6. st., te u manjem broju iz razdoblja od 16. do 19. st. Prevladavali su ulomci krovnog crijepa i većih keramičkih posuda. Također je nađena i velika količina tesera (bijele i sive boje) te neznatan broj ulomaka stakla, metala i kosti.

Izbor pokretnih nalaza

Površinski nalazi s užeg i šireg areala vile također su brojni, u sličnom rasponu vrste i kvalitete materijala. Magnetometrijski pregled južnog dijela vile nije mogao biti obavljen zbog neprikladna terena, pa pregled tog dijela ostaje za iduća istraživanja. Akcija je nadalje obuhvatila mjerenje i snimanje sačuvanih antičkih zidova: dugog zida koji se pruža u smjeru S-J, zatim kamene obzide tzv. cisterne, zidova u sondi koju je otvorio Grga Novak, te ogradnog zida u dnu polja uza samo more. Terenska istraživanja završila su zatvaranjem sonde te pohranom materijala u arheološku zbirku Muzeja hvarske baštine.

Općenito je mišljenje da svi dijelovi arhitekture pripadaju kasnoantičkom slogu i datiraju od 4. do 6. st. Ipak, brojnost rimskih tegula iz 1. i 2. st. na u području koje je istraživao Grga Novak upućuju na stariji, za sada nepoznat sloj arhitekture u tom dijelu. Također je utvrđeno da dugi zid koji dominira lokalitetom čini ostatak zgrade koja je nekoć imala kat. Ispitana je namjena tzv. cisterne – objekta koji je primjer kvalitetne kasnoantičke gradnje i najbolje je sačuvan dio kompleksa. Starija pretpostavka da je riječ o cisterni sada se nadopunila novima: o žitnici, skladištu soli, pa i kuli. U sklopu zidova koje je otkrio Grga Novak utvrđeno je da je jedan od zidova bio podloga (baza) za stupove, čime je poduprto mišljenje da je taj dio sklopa činio rezidencijalni dio vile. Utvrđeno je, također, da donji dio potpornog zida polja uz samo žalo, pripada antičkom, odnosno kasnoantičkom razdoblju, čime se pokazalo da je areal vile mnogo širi nego što se pretpostavljalo. Jednako tako, rasuto kamenje u plitkoj uvali Soline upućuje na malen kasnoantički gat. Magnetometrijsko istraživanje je uputilo, a sondiranje potvrdilo nove građevinske strukture ispod zemlje, što je svakako izazov za buduća istraživanja. Pokretni nalazi, oni iz sonde i oni prikupljeni površinskim pregledom, uputili su na dug vijek vile, od 3./2. st. pr. Kr. pa do 19. st., s najvećom

koncentracijom nalaza iz kasnoantičkog razdoblja. Skromna arheološka istraživanja rimske vile u Solinama, provedena 2007., potvrdila su velik arheološki potencijal lokaliteta i uputila na nove dijelove i sadržaje sklopa, koje bi budućim akcijama trebalo temeljito istražiti.

Literatura

Gaffney, Kirigin, Petrić, Vujnović 1997 V. Gaffney, B. Kirigin, M. Petrić, N. Vujnović, Arheološka baština otok Hvara, BAR, International Series, 660, Oxford, 1997: 208.

Marinko Petrić

Summary

During 2007 a Roman *villa maritima* in Soline bay on the island of Sveti Klement (3 km west of Hvar city) was investigated. The research was run by the Museum of the Hvar Heritage from Hvar, with assistance from an international team of archaeologists. A magnetometric survey of part of the site was conducted, and new parts of the architecture were determined. A small diagnostic pit was started up. The preserved parts of the architecture were inspected and recorded. From the test dig and via a surface inspection of the area of the villa, a large number of moveable finds (mainly ceramic) were found; they indicate that the villa had a long life, from the 3rd/2nd century BC to the 19th century. The greatest amount derives from the period of Late Antiquity. The modest experimental investigation has confirmed that this site has great archaeological potential.

Redni broj: 231
Lokalitet: Split – Dioklecijanova palača (Krešimirova ulica 3 i 5)
Naselje: –
Grad/općina: Split
Pravni status: P-1323 (urbana cjelina, zona zaštite A)
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Poduzeće Pisa trade d.o.o. iz Solina, od 8. do 29. lipnja 2007. provodilo je arheološka zaštitna istraživanja u prizemlju poslovnog prostora unutar Dioklecijanove palače (k.č. 12639 i 12658, č. zgr. 1904 i 1913) u Splitu. Poslovni prostor nalazi se u Krešimirovoj ulici br. 3 i 5, u Palači Cindro. Voditeljica istraživanja bila je Anita Penović, fotodokumentaciju je izradio Zlatko Sunko, dok su geodetska snimanja i stručnu dokumentaciju izradili djelatnici poduzeća Geodata d.o.o. iz Splita. Istraživanja je financirao Ante Šarić.

Ukupna površina prostorije je 52,5 m², a zbog tehničkih problema narušavanja statike kuće i konstantnog nadiranja vode, u južnom i sjeveroistočnom dijelu prostora istražena su 33 m². Uz južni zid prostorije, dužine 7 m, u nasipu od kote +20,41 m do +18,76 m, pronađeni su ulomci antičke keramike i tegula, s polukružnim pečatom te ulomci stolne i grube kuhinjske keramike koja je bila u uporabi od srednjeg vijeka do 20. st. te životinjske kosti. Južni dio prostora više je puta nasipan i prekopavan, pa je nemoguće odvojiti antički od novovjekovnog sloja. Na koti +19,91 m pronađen je zid Dioklecijanove palače, građen u

Dioklecijanova palača s oznakom mjesta zaštitnih arheoloških istraživanja (foto: Z. Sunko)

Pogled na zid s jugozapada (foto: Z. Sunko)

tehnici *opus mixtum*, širine 1,30 m i dužine 1,90 m te 1,20 m visine (s temeljnom stopom na koti +18,76 m, širokom 60 cm). Zid na zapadnom dijelu završava ciglama, što u pravilu upućuje na otvor, u ovom slučaju vrata koja su vodila na *decumanus*. Opeke koje flankiraju otvor duge su 0,75 m i visoke 0,50 m. Na sjeveroistočnom dijelu prostorije u sjevernom zidu ugrađen je ulomak granitnog stupa, visine 1,18 m, koji je dijelom oštećen. Južno od stupa otkopana je sonda dimenzija 1,50x1,20x0,80 m, u kojoj je nakon tupine definiran antički sloj kojem pripada priprema za podnicu od tvrdo nabijene zemlje (+18,64 m) s krupnim kamenjem iznad kojeg je glina (+18,97). Iznad gline je tanak sloj gara (+19,08 m), pomiješan sa sitnim kamenjem. Slijedi sloj s tegulama (+19,11 m), nakon kojeg je nasip (+19,21-20,41 m) s ulomcima srednjovjekovnoga i novovjekovnoga grubog kuhinjskog i glaziranoga stolnog keramičkog posuđa koje se datira od 14. do kraja 19. st. Na istom sjeveroistočnom dijelu prostorije, u nasipu je pronađen barokni kameni postament stupa, čije su dimenzije: visina 27 cm, promjer baze 33 cm te promjer stupa 27 cm. Uz istočni zid, na jednakoj visini kao i postament stupa, nađen je dio kamene cijevi antičke kanalizacije (dimenzije: visina 27 cm, bridovi 50 cm, promjer otvora 27 cm). Nakon zaštitnih arheoloških istraživanja sonde su prekrivene geoplatnom i pijeskom, a zid je prezentiran tako što je prekriven staklom, prema nalogu nadležnih konzervatora. Pronađen pokretni arheološki materijal (kameni predmeti, ulomci keramike i tegula) pohranjen je u Muzeju grada Splita.

Dio kamene cijevi antičke kanalizacije (foto: A. Penović)

Literatura

Buerger 1979 Janet Buerger, The Medieval Glazed Pottery; Diocletians Palace, vol. 3, Split, 1979: 5 – 123.
McNally, Marasović, Marasović 1977 Sheila McNally, Jerko Marasović, Tomislav Marasović, Dioklecijanova palača, Izvještaj o jugoslavensko-američkom projektu istraživanja, drugi dio, Split, 1977.
Zglav-Martinac 2004 Helga Zglav-Martinac, Ulomak do ulomka…, Prilog proučavanju keramike XIII.-XVIII. stoljeća iz Dioklecijanove palače u Splitu, Split, 2004.

Anita Penović

Summary

In June 2007, rescue archaeological investigations were carried out into the ground floor of the commercial premises located in the Baroque Cindro Palace, inside Diocletian's Palace in Split. Below the existing concrete floor in the northern part of the area, a fill layer was defined, with a Baroque pedestal of a pillar, part of the pipes of the Antique sewage system, animal bones, and fragments of glazed table and coarse kitchen ware dated from the 14th to the 20th century. Below the fill layer comes the Antique stratum with traces of combustion, in which there are fragments of ceramics and bricks. The preparation for a flooring consisting of hard packed earth with large stones and clay above it belongs to the Antique stratum. Above the clay is a thin stratum of soot mixed with fine stones. In the southern part of the floor the wall of the palace in the *opus mixtum* technique with a foundation wall at elevation +18.76 m was found. After investigation, the test excavation was covered with geo-fabric and sand, and the wall is presented.

Redni broj: 232
Lokalitet: Split – Dioklecijanova palača
(Ul. Majstora Jurja 3)
Naselje: –
Grad/općina: Split
Pravni status: P-1323 (urbana cjelina, zona zaštite A)
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitna istraživanja

Kuća u Ulici Majstora Jurja nalazi se unutar Dioklecijanove palače u Splitu, naslonjena na njen sjeverni zid. S obzirom na to da južni i zapadni temelji kuće tonu, gibanja koja su tom prilikom nastala dovela su do statičkog poremećaja objekta i do raspuknuća u njegovoj južnoj i zapadnoj fasadi. Da bi se spriječilo daljnje tonjenje temelja, prema mišljenju stručnjaka potrebno je injektiranje betona u temelje objekta. Na mjestima koja su tom prilikom određena za injektiranje, postavljene su dvije sonde: prva je postavljena uz južni zid objekta, veličine 1,5x1,5 m, naknadno proširena 2,20x1,80 m i druga postavljena uza zapadni zid objekta, veličine 1,5x3,5 m. Voditelj radova bio je Boris Čargo iz Arheološkog muzeja Split.

Izvorni zid Dioklecijanove palače vidljiv je u prizemnom i prvim dvama katovima kuće. Na mjestima je bio prekriven

žbukom koja je otučena, tako da je na tim mjestima lice zida postalo vidljivo za dokumentiranje. U svim trima spomenutim dijelovima kuće izvedeni su prodori u zid palače cca 3,5 m dužine i 1,0-1,5 dubine, kako bi se dobilo na prostoru, a time je zid palače statički oslabljen. Svi iskopni slojevi, posebice oni najdonji, odlikuju se velikom vlažnošću.

Sonda 1 postavljena je uz južni zid kuće, dimenzija 2,20x1,80 m. Nakon podizanja betonskog poda i tankog recentnog sloja debljine 10-15 cm, u zapadnom dijelu sonde pojavio se dobro zidan kameni zid, označen kao Z-1. Drugi zid, Z-2, pronađen je na južnoj strani i na njega se utemeljio sadašnji južni zid kuće. Na unutrašnjoj plohi Z-2 vidi se ostatak zida, Z-3, koji je s njim bio inkorporiran u jedinstveno zidno tkivo, a protezao se paralelno sa Z-1. Između Z-1 i Z-3 stvarao se uzak prostor širok 0,70 m. Namjenu tog prostora bez iskapanja cijelog prostora neće biti moguće odgonetnuti. Svi zidovi, Z-1, Z-2 i Z-3, građeni su istodobno i povezani su kvalitetnom žbukom, u uslojenim redovima kamena. Temeljna stopa tih zidova nalazi se na dubini od 1,30 m i temelji se na ostacima antičkog zida koji je sačuvan u visini od 65-70 cm. Temeljna stopa mlađeg srednjovjekovnog zida nešto je šira od antičkog zida, no u gornjem je nivou on jednako širok kao i antički. U plohi južnog zida (Z-2), u njegovu spoju sa Z-1, untar temeljne stope srednjovjekovnog zida nalazi se pravilna četvrtasta niša ili možda ostatak nekog kanala. Donji dio niše naslonio se na antički zid koji je u tom južnom dijelu sačuvan u visini od 40 cm. Iskopom nije bilo moguće utvrditi je li ondje riječ o kanalu ili niši koju su graditelji ostavili prilikom gradnje srednjovjekovnog zida, nakon što su tu zatekli grob, jer se niša nalazi neposredno uz južnu stranu groba.

Antička podnica pronađena je na dubini od 2,5 m, izrađena je od žbuke unutar koje se nalazi pokoja kamena ploča. Kameno popločenje nije zabilježeno ni u otisku, pa se na temelju te sonde može pretpostaviti da nije ni postojalo u cijeloj površini antičke prostorije. Nad samom antičkom podnicom pronađen je grob odrasle osobe ukopane u zidanu grobnicu, prilično loše izrađenu. U grobu nisu pronađeni nikakvi prilozi, što otežava njegovu dataciju. Pokojnik je bio vjerojatno položen na dasku, što se može zaključiti prema tamnijem otisku zemlje (debljine 2-4 cm), po čitavoj dužini groba te velikoj količini pougljenjena drva koje se nalazilo u debljini i do 10 cm, ispod glave i vrata pokojnika do ramena. Uzorci ugljena uzeti su za analizu. Sa zapadne strane, između groba i zida, nalazio se sloj žbuke pomiješane s tegulom, koji je tu dospio rušenjem sloja tegula s antičkog zida (izvorno građenog u tehnici *opus mixtum*), a kako bi se pripremila podloga za nadozidavanje novog srednjovjekovnog zida. Iz tog se može zaključiti da je grob ukopan u ranom srednjem vijeku ili najranije u kasnoj antici. Nakon istraživanja sve su kosti pokojnika izvađene, pohranjene u vrećice i deponirane u niši koja se nalazi u Z-2.

Na mjestu gdje je probijena (30x30 cm) antička podnica, kako bi se utvrdila dubina na kojoj se nalazi kamena litica, odnosno tupina, iskop nije bio moguć jer se nakon 20 cm dubine pojavila voda. No, kompanirajući geološku bušotinu napravljenu cca 2 m zapadno, pokazalo se da se tupina javlja na 2,8 m, te je ona prema prilici na toj dubini i unutar te sonde. Dakle, podnica antičke građevine je iznad tupine oko 30 cm. Iskopom unutar južne i zapadne strane lica

Pogled na ostatke zida iz Dioklecijanova vremena

zidova 1 i 2, izdvojeno je sedam stratigrafskih jedinica. Prema pronađenom keramičkom materijalu spomenuti slojevi nastali su taloženjem tijekom srednjeg i novog vijeka.

Sonda 2 postavljena je uza zapadni zid kuće i veličine je 1,5x3,5 m. Nakon podizanja betonskog poda i tankog recentnog sloja (10-15 cm), u zapadnom dijelu sonde pojavio se kameni zid, označen kao Z-4, a u južnom dijelu sonde na istoj je koti pronađen Z-1. Stratigrafska je situacija jednaka kao i u prvoj sondi. U tehnici zidanja Z-1, nema nikakvih razlika na zapadnoj plohi u odnosu na istočnu. Zanimljiv je nalaz Z-4 čija je temeljna stopa udaljena 60 cm od Z-1. Sam zid građen je od velikih kamenih blokova koji su za tu priliku izvađeni iz zida Dioklecijanove palače. Sve je obilno povezano žbukom. S istočne strane tog zida, na njegovo lice nalijepljene su četvrtaste ploče koje su time dale ravnu formu i ljepši izgled zida. Zid je sagrađen dosta kasno, vjerojatno u novom vijeku, što sugeriraju i nalazi glazirane keramike. Iskop je prodro do dubine od 1,7 m i tu je prekinut jer ga fizički nije bilo moguće nastaviti u uskom prostoru koji se nalazi između Z-1 i Z-4. Nakon sviju radova, obje sonde prekrivene su geotekstilom i zatim ponovno zatrpane zemljom. S unutrašnjeg lica sjevernog zida palače uklonjena je žbuka, a zatim je i dokumentirano novo stanje, te se novi crtež nastavio na postojeću dokumentaciju sjevernog zida palače.

Istraživanje u Ulici Majstora Jurja 3, glede arhitekture potvrdilo je očekivanu situaciju: u najdonjim slojevima pronađen je antički zid iz vremena Dioklecijanove palače,

Pogled na grob pronađen u sondi

sačuvan u visini od 40 cm (južni) i 70 cm (zapadni), sa sačuvanom žbukanom podnicom pojačanom kamenim pločama. Antička prostorija građena je tako da se naslanja na unutrašnje lice Dioklecijanove palače, a srednjovjekovni zid koji je podignut na ostacima antičkog, u cijelosti poštuje smjer protezanja i dimenzije koje mu zadaje antički zid. U odnosu na otprije istraživane prostore u tom dijelu palače, antička arhitektura iz vremena gradnje palače u kući Majstora Jurja 3, lošije je sačuvana. Sačuvani zidovi u tehnici zidanja nigdje ne pokazuju *opus mixtum*, u kojem su izvorno bili građeni, jer su sačuvani upravo do početka prvog reda opeka, koji su, nažalost, uništeni, a čiji su ostaci nađeni jedino uz istočno lice Z-1. Za razliku od drugih istovjetnih prostorija, uz sjeverni zid palače unutar sonde 1 pronađeni su ostaci podnice, koji prije nisu bili zabilježeni. Nalaz groba nije iznenađujuć jer su grobovi i prije nalaženi unutar palače. S obzirom na nedostatak priloga u njemu, javlja se problem točne datacije, no prema stratigrafskoj slici on je ukopan u ranom srednjem vijeku ili najranije u kasnoj antici. Tijekom istraživanja paralelno je izrađivana tehnička dokumentacija. Nacrtani su svi tlocrti pojedinih stratigrafskih jedinica, te konačni tlocrti sondi, njihovi uzdužni i poprečni presjeci, kao i pogledi na sve zidove i profile sondi. Također je nacrtan pogled na unutrašnje lice sjevernog zida palače, unutar kojeg je utvrđeno ukapanje „kaverni“, kako bi se funkcionalno dobilo na prostoru. Tim ukopima statički je oslabljen čitav sjeverni zid palače i stambena arhitektura koja je naslonjena na njega te je narušen sklad zidanja i njegov estetski doživljaj.

Boris Čargo

Summary

The house in Ulica Majstora Jurja 3 lies within Diocletian's Palace in Split, and abuts onto the northern wall. Since the southern and western foundations are subsiding, the movements that ensued in consequence led to structural damage to the building and cracks in the southern and western elevations. In order to prevent further subsidence of the foundations, rescue excavations were performed with the aim of determining the necessary protection measures.

With respect to the architecture, the investigation confirmed the expected situation: in the lowest strata an Antique wall from the time of Diocletian's Palace was found. The Antique space was built in such a way that it was resting on the internal face of the palace, while the medieval wall that was put up on the remains of the Antique wall entirely respects the lie and the dimensions set by the Ancient wall. As compared with the areas explored earlier in this part of the palace, the Antique architecture of the time of the building of the palace in the house at Majstora Jurja 3 is poorly preserved. The extant walls in their building technique nowhere present the *opus mixtum* in which they were originally built, for they are preserved in fact up to the beginning of the first course of bricks, which has unfortunately been destroyed, the remains of it being found only along the eastern face Z-1. Unlike other similar spaces along the northern wall of the palace, within test dig 1 the remains of a floor previously never recorded were found. The find of a grave did not surprise, for graves have been found within the palace before. Because of the absence of goods in it, the problem of correct dating arises; however, according to the stratigraphic image, it was dug in the early Middle Ages or at the earliest in Late Antiquity.

Redni broj: 233
Lokalitet: Split – Dioklecijanova palača (Ul. Majstora Jurja 7 i 9)
Naselje: –
Grad/općina: Split
Pravni status: P-1323 (urbana cjelina, zona zaštite A)
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tvrtka Pisa trade d.o.o. iz Solina tijekom 2007. provela je zaštitna arheološka istraživanja u prizemlju zgrade u Ulici Majstora Jurja br. 7 i 9 (k.č.10717, č.zgr. 2034), koja se nalazi unutar Dioklecijanove palače u Splitu. Voditeljica istraživanja bila je Anita Penović, a konzervatorski nadzor provela je Dubravka Čerina iz Konzervatorskog odjela u Splitu. Stručnu dokumentaciju izradili su djelatnici poduzeća GEOdata d.o.o. iz Splita. Financijska sredstva osigurala je Marija Božić.

Istraženi prostor nalazi se u sjeverozapadnom dijelu Dioklecijanove palače, uz sjeverni bedem. Istraživanje je započelo na koti +15,17 m, a nakon skidanja betonskog poda, naišlo se na već oštećeno kameno popločenje (kaldrma, saliž), dimenzija 3,57x5x5,40x2,50 m, +15,03-

Dioklecijanova palača, položaj kuće Božić (foto: Z. Sunko)

Dio kostura in situ (foto: A. Penović)

14,91 m. Popločenje ili podnica se prema keramičkim i numizmatičkim nalazima austrougarskog novca iz 1816. (kreuzer), datira u prvu polovinu 19. st. Veličina otkopanog prostora je 2,30x2x2,20x1,50 m. Prvi definiran sloj je nasip, koji se mogao pratiti u visini od 1,25 m, od kote +15,03 m do +13,78 m. U nasipu su pronađeni ulomci grube kuhinjske keramike, stolnoga glaziranog posuđa, koji datiraju od 16. do 19. st. te dva renesansna kamena ulomka, pronađena na koti +14,10 m. Pronađena je polovica groba uza sjeverni bedem Dioklecijanove palače, položen u smjeru Z-I, čija je kamena poklopnica ranije pronađena u nasipu na koti +13,83. U grobu su nađena dva dječja kostura, od kojih je jedno dojenče, koje je bilo ispod dijela sjeverne obložnice na koti +13,61 m. Dio kostura djeteta u dobi od 10 do 12 godina, sačuvanog *in situ*, pokopan je s rukama prekriženima na zdjelici. Uz noge kostura pronađena su dva utega, ulomci grubog kuhinjskog posuđa, glazirana stolna keramika, staklo i životinjske kosti. Jednak arheološki materijal nalazio se i u nasipu, koji je tu najvjerojatnije dospio prilikom devastiranja groba. Grobnu arhitekturu, koja je uglavnom uništena, čine kamena obložnica i *tegulae* s polukružnim oznakama, datirane od 4. do 6. st., što znači da je i ukop nastao nedugo nakon tog vremena. Detaljnija datacija ukopa nemoguća je zbog višestruke devastacije prostora, a time i narušene stratigrafije. Za podnicu groba također su rabljeni ulomci tegula, a neđen je i urušen mort koji pripada istom vremenu, na koti +13,55 m.

Isti sloj s urušenim zidem nastavlja se do kote +13,25 m, nakon koje je prekinuto daljnje iskopavanje. Zapadni zid kuće pratio je arhitekturu „boksa“ Dioklecijanove palače, što je potvrđeno pronalaskom tzv. vežnjaka te zida građenog tehnikom *opus mixtum* što je karakteristično za palaču. Na sjevernom zidu nalazi se znak u obliku slova Z, vjerojatno antička numerička oznaka (često se ponavlja u palači). Prema stručnom mišljenju nadzornog konstruktora Nenada Morpurga (tvrtka Foramen d.o.o.) o sigurnosti konstrukcija iznad postojeće površine, nastavak arheoloških istraživanja zbog neadekvatnih će

Kameno popločenje (foto: A. Penović)

temelja ugroziti postojeći i susjedne objekte. Istraživanja su obavljena uz potrebne mjere sigurnosti, što je znatno smanjilo otkopnu površinu, a ujedno i dubinu iskopa. Nakon arheoloških istraživanja sonda je prekrivena geoplatnom i iskopanom zemljom, koja se vlaženjem sabijala u slojevima od 20 cm. Iskopan arheološki materijal očišćen je i sortiran te pohranjen u Muzeju grada Splita.

Literatura

Buerger 1979 Janet Buerger, The Medieval Glazed Pottery; Diocletians Palace, vol. 3, Split, 1979: 5 – 123.
Delonga, Bonačić Mandinić 2005 Vedrana Delonga, Maja Bonačić Mandinić, Arheološka istraživanja u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače 1992. godine, Split, 2005.
Rismondo 1994 Tajma Rismondo, Klesarski znakovi na zidovima Dioklecijanove palače u Splitu, Salona Christiana, Arheološki muzej Split, Split, 1994: 197 – 213.
Zglav-Martinac 2004 Helga Zglav-Martinac, Ulomak do ulomka…, Prilog proučavanju keramike XIII.-XVIII. stoljeća iz Dioklecijanove palače u Splitu, Split, 2004.

Anita Penović

Summary

During 2007 minor rescue excavations were carried out at the address Ulica Majstora Jurja 7 and 9, in the north west part of Diocletian's Palace in Split. After the removal of the concrete floor, a stone paving from the first half of the 19th century was found, following the shape of the room. Below the paving came a fill layer with movable archaeological material that can be dated to the period from the 16th to the 19th century. At elevation +13.61 a grave that had collapsed inwards was found, its orientation being west to east, with two child inhumations. Antique building material was used for the construction of the tomb, while exact dating is impossible. Because of the shortcomings of the foundations, any continuation of archaeological research would endanger the current and surrounding structures; this consideration much reduced the area investigated, as well as the depth of the excavation. After the end of the archaeological research, the test dig was covered with geo-fabric, onto which the excavated earth was put back.

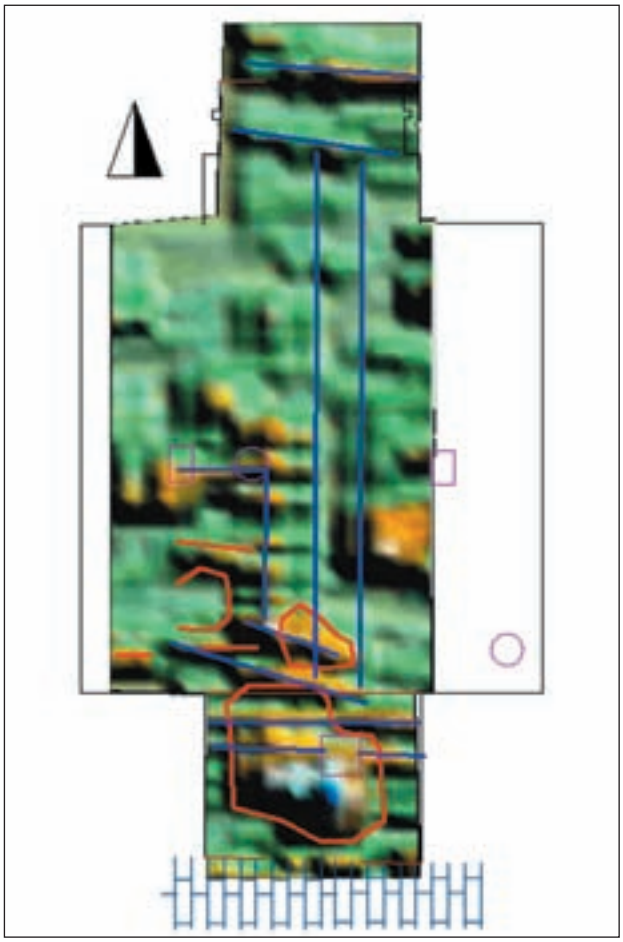
Redni broj: 234
Lokalitet: Split – Dioklecijanova palača (propugnakul sjevernih vrata)
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: P-1323
Razdoblje: A
Vrsta radova: arheološka geofizika

Tijekom travnja 2007., u propugnakulu zlatnih vrata Dioklecijanove palače provedeno je geofizičko istraživanje georadarom. Poticaj za to istraživanje krenuo je od građanske inicijative u Splitu, koja je iz donacija prikupila financijska sredstva za popločanje navedenog prostora koji je do tada

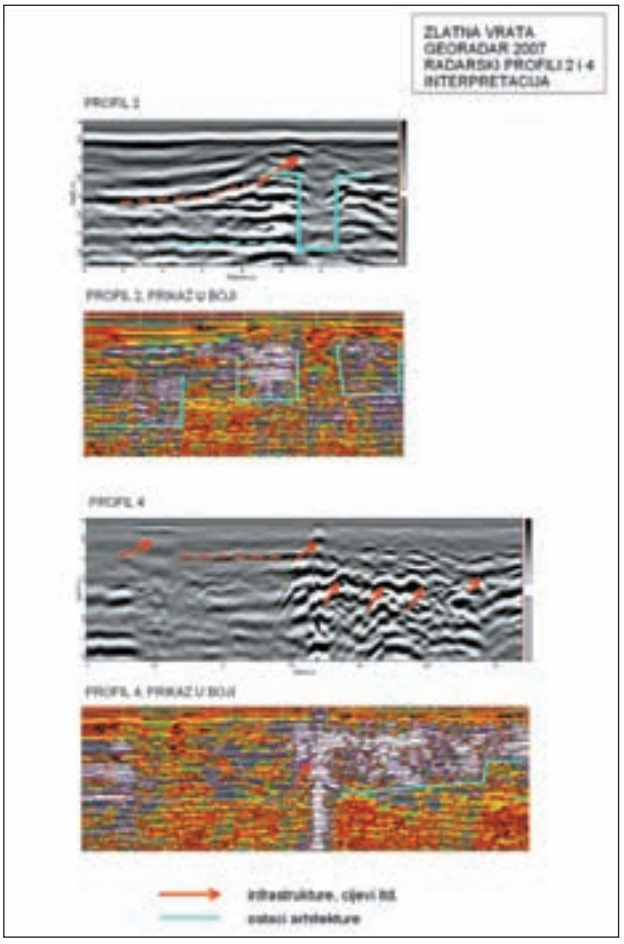
Pogled na teren sa sjevera

bio pokriven asfaltom. Prije građevinskog zahvata – skidanja asfalta i popločavanja, trebalo je provesti arheološka istraživanja. Tvrtka Geoarheo d.o.o. donirala je geofizičko istraživanje kao potporu ovoj akciji, kojom se još jedan dio tog spomenika kulture nulte kategorije dovodi u stanje dostojno njegova imena i statusa. Voditelj istraživanja bio je Goran Skelac, a tehničari Marko Lete i Nikola Pažanin, aps. elektrotehnike.

Tlocrtni prikaz rezultata istraživanja na dubini od 1 m

Geofizičkim istraživanjima željeli su se ocijeniti arhitektonski i arheološki potencijali na zadanoj lokaciji. Izmjereno je ukupno 11 georadarskih profila koji su pokazali odnose substruktura. Dubina mjerenja iznosi približno 3,5 m. Površina je pokrivena asfaltom površine približno 100 m^2. Radarski profili mjereni su u smjeru sjever-jug i zapad--istok. Mjereno je antenom od 200 MHz, a dubina mjerenja je 140 ns, što nakon kalibracije iznosi približno 3,5 m. Na površini je vidljivo pet željeznih šahtova, pa su se mogle očekivati brojne recentne cijevi i prekopi. Izrađeni su tlocrtni prikazi rezultata istraživanja, od kojih je izdvojen prikaz na dubini od približno 1 m, na kojem su vidljivi odnosi linearnih infrastruktura i grupacija s amorfnim čvrstim materijalima. Kako je riječ o velikom broju različitih materijala i smjerova pružanja, nije moguće odrediti jednu ili više izdvojenih struktura za koju bi se moglo reći da je najvažnija. U ovom slučaju izdvojene su infrastrukture, a zatim je određena zona s najvećom koncentracijom čvrstih elemenata, sugerirana kao probna sonda za arheološki iskop. Na ilustraciji je prikazan smjer pružanja najvećih infrastruktura, cijevi ili kanala. Također su prikazane zone s najvećom količinom mogućih zidova: pojavljuje se jedna kružna i jedna polukružna struktura (crveno). Osim tlocrtnog prikaza, izdvojeni su i prikazani georadarski profili ili okomiti presjeci kroz tlo. Profili su prikazani u sivim tonovima i u boji zbog lakše studije, jer sivi prikaz izdvaja infrastrukture, odnosno cijevi – hiperbole, dok prikaz u boji omogućuje jasnije uočavanje arhitektonskih elemenata. Na profilu 2 uočljiv je prekid kontinuiteta slojeva koji tvori duboku šupljinu, tj. površinu ispunjenu mekšim slojem ili možda vodom. Profil 4 prikazuje zonu s većom količinom čvrstih elemenata, koja se pruža u južnoj polovici mjerenog prostora, što je smjernica za iskopavanje.

Georadarski profili 2 i 4

Goran Skelac

Summary

Geophysical investigation with geo-radar was carried out in April 2007 in the propugnaculum of the Golden Gate of Diocletian's Palace in Split. Positions at which changes in the ground were noticed were mapped. There are a large quantity of pipes, walls and other solid partitions suggesting the many changes and structural interventions made. For interpretations of some of the solid structures, it is recommended that there should be an archaeological dig at the places shown in the report.

Redni broj: 235
Lokalitet: Split – Dioklecijanova palača
(propugnakul sjevernih vrata)
Naselje: –
Grad/općina: Split
Pravni status: P-1323 (urbana cjelina, zona zaštite A)
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Krajem svibnja i početkom lipnja 2007., u propugnakulu sjevernih vrata Dioklecijanove palače u Splitu, u okviru akcije Lions club Dioklecijan – Split pod nazivom „Ugradimo svoj kamen u Palaču", provedena su zaštitna arheološka istraživanja uz financijsku potporu grada Splita. Sondažna iskopavanja proveo je Muzej grada Splita, pod nadzorom Dubravke Čerine iz Konzervatorskog odjela u Splitu. Voditeljica istraživanja bila je arheologinja Elvira Šarić Kostić, a zamjenica arheologinja Silva Grković, vanjska suradnica Muzeja grada Splita. Tehničku dokumentaciju izradili su Jasmina Beneta i Mladen Popović, a fotodokumentaciju Zlatko Sunko. Geofizička istraživanja proveo je arheolog Goran Skelac (Geoarheo d.o.o.).

Povijesni prikazi Dioklecijanove palače koji se odnose na dio uz sjeverni zid i obrambeno dvorište unutar sjevernih vrata, sačuvani su na oslikanim minijaturama u Hrvojevu misalu iz 15. st., na Santinijevu tlocrtu iz 1666. i na akvarelima L. F. Cassasa (1782.). Autori pretpostavljenih rekonstrukcija Dioklecijanove palače su Fischer von Erlach (1721.), R. Adam (1764.), G. Niemann (1910.), E. Hebrard, J. Zeiller (1912.) i J. Marasović (1997.). Na katastarskoj mapi iz 1831., u prostoru propugnakula ucrtano je nekoliko srednjovjekovnih kuća. U arhivu Vicka Andića čuva se plan Dioklecijanove palače i antičkih ostataka iz 1862. te plan Splita i okolice s projektiranom trasom vodovoda od izvora Jadra do Splita (1845.).

Propugnakul sjevernih vrata Dioklecijanove palače i arheološka sonda (foto: Z. Sunko)

Prva je istraživanja 1857. proveo okružni namjesnik Ivan Buratti, u sklopu otklanjanja zemljanog nasipa ispred sjevernih vrata u visini nadvratnika. Iskop nije proveden u cijelosti do izvornog praga, zbog više razine kuća unutar palače. Srednjovjekovne kuće u propugnakulu srušene su prilikom tih radova. Pri sondažnim istraživanjima ispod razine praga sjevernih vrata, Buratti je pronašao kanal za koji je bio uvjeren da pripada antičkom vodovodu te se otvorila rasprava s Vickom Andrićem, glavnim konzervatorom za Dalmaciju, koji je u svom izvještaju tvrdio da je riječ o kanalu za „nečistu, otpadnu vodu tog vodovoda koja se podzemno morala odvesti do mora". Na istočnom zidu propugnakula postavljena je ploča u spomen otvorenja Zlatnih vrata 1858. godine. Don Frane Bulić navodi rezultate iskopavanja od 1904. do 1910., vezane uz visinu sjevernih vrata i antički kanal Dioklecijanova vodovoda.

Daljnja istraživanja antičke kanalizacije potaknuta su nalazima revizijskog okna i dijela presvođenog antičkog kanala pod temeljima zgrade jugozapadno od sjevernih vrata palače 1958. te otkrićem olovne cijevi gravitacijskog antičkog vodovoda u istočnim termama 1969., tijekom zajedničkih istraživanja Urbanističkog zavoda i američkog Sveučilišta Minnesota (1968. – 1974.). Od 1995., u okviru hrvatsko-francuskog znanstvenog projekta pod vodstvom Mediteranskog centra za graditeljsko naslijeđe, nastoji se definirati vodovodni sustav od izvora Jadra do vodnog sabirnika (*castellum aquae*) i odatle do mora.

Uz istočna i zapadna kopnena vrata Dioklecijanove palače, sjeverna su bila najreprezentativnija, što pokazuje i njihov izgled koji oblikom i ukrasima oponaša izgled rimskog slavoluka. U srednjem vijeku poznata su kao *Porta Romae*, a od 16. st. u uporabi je naziv Zlatna vrata (*Porta Aurea*). U srednjem su vijeku vrata zazidana, a vrata od Pisture uz sjeverozapadnu kulu palače preuzimaju funkciju glavnih gradskih vrata. Sjeverna vrata bila su osigurana osmerokutnim kulama i cijelim sustavom obrane s propugnakulom. Dekorativna kompozicija ispunjavala je cijelu zidnu površinu između dviju kula. Iznad gornjeg vijenca nalazilo se pet postamenata različitih visina koji su nosili skulpture. Na najvišem je vjerojatno stajala skulptura Jupitera kao pokrovitelja tetrarhije, a na nižima su bile skulpture augusta (Dioklecijan i Maksimilijan) i cezara (Galerije i Konstancije Klor).

Propugnakul (lat. *propngnaculum* – utvrda, obrana, zaklon) jest obrambeno dvorište, s unutrašnje strane zatvoreno vratima koja ponavljaju oblik vanjskog ulaza, ali bez dekorativnih elemenata. Dvorište tlocrtnih dimenzija 8,9x9,1 m dodatno je pojačavalo sigurnost sjevernih vrata, a u srednjem vijeku postaje stambeni prostor mnogim pridošlicama. U stražarskom hodniku iznad Zlatnih vrata bila je već u 5./6. st. crkvica posvećena sv. Martinu, naknadno preuređivana, a danas u sklopu samostana dominikanki. Prema dosadašnjim spoznajama, vodovod od 9 km udaljenog izvora Jadra do Dioklecijanove palače posljednji je sagrađen antički vodovod u Dalmaciji. Njegovom gradnjom palača se svakodnevno opskrbljivala velikom količinom vode visoke kvalitete. Od vremena avaro-slavenskih provala u 7. st. akvedukt je zapušten i ubrzo je prestao funkcionirati, sve do obnove 1879. godine.

Uz sjevernu stranu južnih vrata propugnakula započelo je iskopavanje na temelju dosadašnjih spoznaja i geofizičkih istraživanja. U sondi tlocrtne veličine 6,5x2,0 m od antičkih je ostataka pronađen svod antičkog kanala, podloga antičkog pločnika, kasnoantička keramika te je utvrđena širina i visina izvornog zida južnih vrata propugnakula, temeljena na prirodnoj litici. Od ostalih

je nalaza pronađen, iznad svoda antičkog kanala i s njegove istočne strane, djelomice sačuvan polukružni zid cisterne, s unutrašnje strane obložen vodonepropusnom žbukom, vjerojatno iz 17. i 18. st. i bez popratnog arheološkog materijala. U zapadnom dijelu sonde istražen je bunar od opeke s kraja 18. i početka 19. st. i kanalizacijski kanal iz 19. st. Istočno od zida cisterne istraženi su arheološki slojevi od razine današnjeg asfalta (+10,90) do prirodne litice (+8,50) na kojoj je temeljen zid južnih vrata propugnakula. Arheološki sloj s brojnim ulomcima kuhinjske glazirane keramike pripada vremenu od 17. do početka 19. st. Posude rabljene u stambenim kućama čija arhitektura nije pronađena, ali su dokumentirane katastarskim planom iz 1831. godine. Na koti +9,60 nalazi se srednjovjekovna podnica od sitna kamena i vapna, debljine od 2 do 3 cm, koja pripada prvim stambenim objektima u propugnakulu nakon zatvaranja sjevernih vrata. Ispod podnice utvrđen je sloj gline i zemlje s ulomcima kasnoantičke keramike i tegula. Vrh podloge kamenog popločenja Dioklecijanove palače je na nadmorskoj visini +9,30. Podloga debljine 40 cm sastoji se od pijeska s vapnom, lomljenog kamena sa žbukom i velikog kamenja ispod kojeg je nasip temeljen na prirodnoj litici.

U srednjem dijelu sonde, na +9,74 pronađen je svod antičkog kanala rekonstruiran betonom i većim kamenom. Istočni i sjeverni dio antičkog kanala naknadno je presječen zidom cisterne koja se koristila kanalom. Sačuvani dio cisterne je polukružna oblika, s istočne vanjske strane od kamena s vezivom od crveno-smeđe zemlje, dok je unutrašnjost bila obložena vodonepropusnom žbukom. Takav način gradnje karakterističan je za razdoblje 17. i 18. stoljeća. Zbog radova na infrastrukturi, kada je vjerojatno popravljan svod kanala, u srednjem dijelu sonde bio je nasip bez popratnog arheološkog materijala. Cisterna je vjerojatno bila građena za potrebe stambenih kuća koje su se nalazile u propugnakulu i okolici. U zapadnom dijelu sonde pronađena su dva kanalizacijska kanala građena u 19. st. Kanal koji se pruža u smjeru istok-zapad, položen uza zid južnih vrata propugnakula, pokriven je nepravilnim kamenim pločama. U drugom kanalu, smjera sjever-jug, naknadno je postavljena cijev koja je uništila istočnu stranu kanala, a samo dno obloženo je betonom. Prilikom ovih radova, zbog dotrajalosti je zamijenjena vodovodna i kanalizacijska cijev te je istražen i dokumentiran kanal u cijelom prostoru propugnakula. Između dvaju kanala pronađen je bunar za vodu, unutrašnjeg promjera 85 cm, obzidan suhozidom od opeke krajem 18. i početkom 19. st., za potrebe već spomenutih kuća. U katastru se kao vlasnica kuće s bunarom na dva kata navodi Katarina Krševanić, rođena Franulović.

Od pokretnog arheološkog materijala, uz numizmatičke su nalaze pronađeni i drugi predmeti od metala, ulomci kamenih stupova i keramičkog posuđa od antičkog do novijeg razdoblja. Od kasnoantičke keramike brojni su ulomci amfora. Najveću količinu nalaza čine ulomci glazirane keramike poput tanjura, bakri za kuhanje i noćnih posuda od 17. do 20. st. Nakon završetka arheološkog istraživanja, nepokretni arheološki nalazi prekriveni su geotekstilom te zasuti sitnim šljunkom i zemljom, nakon

Podloga pločnika Dioklecijanove palače i zid cisterne (foto: Z. Sunko)

čega je započelo postavljanje kamenih ploča. Pokretni arheološki materijal pohranjen je u Muzeju grada Splita.

Literatura

Akvedukt 1999 grupa autora: Dioklecijanov akvedukt, uredio Joško Belamarić, Split, 1999.

Bulić, Karaman 1927 Frane Bulić, Ljubo Karaman, Palača cara Dioklecijana u Splitu, Zagreb, 1927.

Bunar u zapadnom dijelu sonde s kraja 18. i početka 19. st. (foto: Z. Sunko)

Fisković 1950 Cvito Fisković, Prilog proučavanju i zaštiti Dioklecijanove palače, RAD JAZU, knjiga 279, Zagreb, 1950.
Gabrićević 1963 Branimir Gabričević, Novija istraživanja o antičkoj kanalizaciji u Dioklecijanovoj palači u Splitu, Acta Historiae medicinae et pharmaciae veterum, III/1-2, Beograd, 1963: 45 – 49.
Kečkemet 1993 Duško Kečkemet, Vicko Andrić arhitekt i konzervator 1793-1866, Split, 1993.
Marasović, Marasović 1968 Jerko Marasović, Tomislav Marasović, Dioklecijanova palača, Zagreb, 1968.
Marasović 1997 Obnova povijesne jezgre, 2, uredio Duško Marasović, Split, 1997.

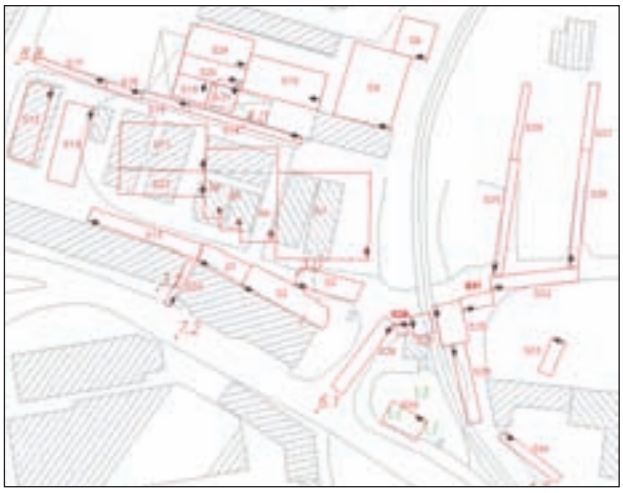
Silva Grković
Elvira Šarić Kostić

Summary

Rescue archaeological investigation within the propugnaculum of the northern gate of Diocletian's Palace in Split were carried out in May and June 2007, on the occasion of municipal economy operations for the paving of the same space within the framework of the campaign LC Diocletian Split. Research in the nature of a probe was carried out by Split Municipal Museum and supervised by the Conservation Department in Split.
Alongside the northern side of the southern wall of the propugnaculum an excavation on the basis of current knowledge and geophysical research carried out previously was addressed. In a test dig sized 6.5 x 2 m, excavation of the Antique remains produced the vaulting of a channel, the base of the Antique paving with Late Antique ceramic ware and the width and height of the original wall of the southern door of the propugnaculum founded on a natural cliff were determined. As for other finds, over the vaulted channel and at its eastern side, the partially preserved semicircular wall of a water cistern was found, the internal side being coated with impermeable rendering, probably from the 17th and 18th centuries. In the western part of the test pit, a recent well of brick and a sewage channel of the 19th century were explored. As for moveable archaeological material, along with numismatic finds, objects of metal, fragments of a stone column and ceramic vessels from Antiquity to the modern age were discovered.

Redni broj: 236
Lokalitet: Split – Lora
Naselje: –
Grad/općina: Split
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: arheološka geofizika

Geofizičkim istraživanjima u Lori u Splitu, tijekom 2007. obuhvaćena je površinu od 30.000 m^2. Veći dio, približno 20.000 m^2, nalazi se na prostoru vojarne, a preostali dio pripada brodogradilištu. Voditelj istraživanja bio je Goran Skelac iz tvrtke Geoarheo d.o.o.

Položaj i broj sondi

Na prostoru vojarne ukupno je istraženo 15.000 m^2, što je ujedno bila i sva trenutačno dostupna površina prikladna za istraživanje georadarom. Neistraženi dio uglavnom su objekti i prostor uz prugu, gdje nije bilo tehničkih mogućnosti za provedbu mjerenja. Taj stupanj istraženosti ipak omogućava uvid u situaciju koja, prema mogućnostima georadarske metode, izdvaja zone s većim arheološkim potencijalom. Na prostoru brodogradilišta istraženo je 2480 m^2. Sonde su postavljene na površinama gdje su bila moguća mjerenja, tj. gdje nije bilo većih fizičkih zapreka. Osnovne prepreke za izvedbu mjerenja na većoj površini bile su velike količine metalnih profila na sjevernom dijelu površine predviđene za istraživanje, te objekti i strojevi, armature, konstrukcije i sl., na južnom dijelu. Metalni predmeti na površini koju treba istražiti georadarom znatno umanjuju kvalitetu radarskog snimka, a i fizička su prepreka, pa se čekalo da se stvore uvjeti za nastavak istraživanja. Kako se situacija mijenjala, izmjerene su sonde koje djelomice pokrivaju površinu brodogradilišta, pa je zbog relativno slabih rezultata, tj. velikog „šuma", istraživanje završeno u navedenom opsegu.
Na prostoru vojarne izmjereno je ukupno 326 georadarskih profila unutar 24 sonde, s krajnjim dosegom mjerenja od približno 5 m. Na prostoru brodogradilišta izmjereno je ukupno 86 georadarskih profila unutar 13 sondi. Oblik i površina sondi uvjetovani su konfiguracijom terena. Većina nalaza infrastrukture pronađena je u dosegu do 1 m dubine. Većina promjena događa se do približno 2 m, nakon čega se na gotovo cijeloj istraženoj površini pojavljuje jednoličan geološki sloj. Područja s nejasnim, većim količinama čvrstih materijala, izdvojena su i označena. Na tim područjima predložena su dodatna sondiranja ili pažljiv arheološki nadzor zemljanih radova. Na dijelu istraženog prostora (u sondama 1, 4, 5, 6, 11 i 22) pronađeni su čvrsti ostaci temelja i podnica. Koordiniranom suradnjom s Arheološkim muzejom Split (izvođačem probnih arheoloških sondiranja), na tim su mjestima iskopani arheološki probni rovovi koji su potvrdili da je riječ o recentnim objektima, betonskim zidovima i podnicama, koji nemaju arheološku vrijednost. Ti objekti ucrtani su na starim kartama i čine vojne objekte koji su porušeni, a čitava površina bila je poravnata nasipom sitnog kamena i šljunka. Najveći arheološki potencijal

otkriven je na sjevernom dijelu terena, u sondama 8-10. Arheološka sondiranja na tom prostoru potvrdila su prisutnost ostataka rimske arhitekture i pokretnih nalaza.

Goran Skelac

Summary

Geophysical measurement in Lora, Split, on the site of the future sports hall, gave a great many data about the distribution and amount of solid materials in the surface strata on a given area. Research was carried out in the area of the former barracks and the shipyard, with a total area of 30 000 m^2. The remains of archaeological structures discovered below the surface of the ground were found in the central area of the barracks, and it was determined that they were a one-time military structure. The most important potentially archaeological features were discovered in the area of the barracks, and are found in test digs in the peripheral northern parts of the zone anticipated for development (in probes 8-10 and 19-21). In these places, archaeological test digs confirmed the presence of Roman finds of pottery and structures.

Redni broj: 237
Lokalitet: Split – Riva
(južno pročelje Dioklecijanove palače)
Naselje: –
Grad/općina: Split
Pravni status: P-1323 (urbana cjelina)
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U okviru opsežnoga građevinskog projekta preuređenja središnjeg dijela splitske Rive, od 21. studenoga 2006. do 16. travnja 2007., Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu proveo je zaštitna arheološka istraživanja na dijelu obale pred južnim pročeljem Dioklecijanove palače, točnije na prostoru 10 m udaljenom od zidina, u smjeru mora. Istraživanja je financirao Grad Split, kao investitor uređenja središnjeg dijela Rive. Stručnu ekipu Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika sačinjavali su: arheolozi Vedrana Delonga (voditeljica istraživanja), Silva Grković (suvoditeljica), Milka Mrduljaš, Tea Katunarić, Meri Opačić, Ana Marijanović, Jelena Bradarić i Slavko Galiot, Neven Lete, ing., član Ronilačko-istraživačkog kluba "Mornar" iz Splita i Porin Kukoč, student restauracije. Tehničku dokumentaciju kontinuirano su vodile djelatnice Muzeja, Silvana Juraga i Maja Marković, povremeno Nada Šimundić-Bendić i Miran Palčok. Fotodokumentaciju je vodio Zoran Alajbeg (DeLonga 2007). Arheološki nadzor obavljala je Tajma Rismondo iz Konzervatorskog odjela u Splitu. Pomoć u izradi terenske dokumentacije pružili su stalni djelatnici konzervatorskog odjela Neno Ivanišević i Mladen Popović, kao i vanjska suradnica Jasmina Beneta te fotograf Zlatko Sunko. U istraživanjima su aktivno sudjelovale studentice arheologije Ivana Tadinac, Ivana Anterić i Darija Brković.

Zona iskopavanja, sukladna gradilišnom Sektoru 2 (geodetski profili: P 32 – P 50), zahvatila je površinu dužine 105 m i širine 20 m, na potezu od tzv. Vrata od grada, odnosno nekadašnje jugozapadne kule Dioklecijanove palače do ulaza u supstrukcije – podrume (tzv. *Porta Aenea*), pred niskim objektima iz početka 20. st., naslonjenima na zidine palače (tzv. Kellerove kućice). Na jugu je sezala do novoizgrađenog obalnog kolektora, što je ujedno i linija pružanja kamene konstrukcije otkrivene venecijanske obale, dok je na sjevernoj strani doticala asfaltni pločnik pred Kellerovim kućicama. Zapadnim rubom arheološki sektor slijedio je liniju infrastrukturne instalacije okomite na nekadašnju jugozapadnu kulu Palače, a s istoka je dopirao do prostora pred samim ulazom u Podrume, gdje je splet različitih infrastrukturnih objekata na koje je vezan dio grada i luke. Istraživanja su bila vrlo dinamična i složena s obzirom na to da su tekla usporedno s građevinskim radovima na okolnom prostoru obale, koji su bili povjereni građevinskom poduzeću Konstruktor inženjering d.d. Na spomenutom, ali i širem arealu sve do jugoistočne kule Palače, arheološkim je iskopavanjima prethodila geofizička prospekcija terena georadarom dipl. arheologa G. Skelca (Geoarheo d.d.), čime su dobiveni korisni pokazatelji o postojanju kamenih struktura ispod površine, a što je usmjerilo uspostavljanje početnih arheoloških otkopa.

Radovi su organizirani unutar dvaju arheoloških sektora: zapadni, između geodetskih profila P 32 i P 40 te istočni sektor, između profila P 40 i P 50. U okviru njih načinjeni su i manji arheološki proboji sjevernog profila između palmi (sonde – niše, maksimalne veličine 4,5x2,5x1,5 m), na zatečenom pločniku pred Kellerovim kućicama, kako bi se, barem parcijalno, ispitao izgled i sastav terena sjeverno od otkrivene zidane formacije Dioklecijanova obalnog zida, u smjeru palače.

Unatoč neprikladnim okolnostima istraživanja zbog paralelnih građevinskih radova, trajnog nadiranja mora, ali i zadanih vremenskih rokova, posebno zadovoljstvo pričinja činjenica da se i u takvim uvjetima uspjela primijeniti metoda stratigrafskog praćenja otkopnih slojeva, kao i njihove kulturne stratifikacije. Istraživanja su potvrdila da je prirodna, geomorfološka situacija temeljna za razumijevanje razvoja obalne konfiguracije kao gradnje. Pokazalo se da su na neposrednom dodiru mora i kopna sasvim konkretne reljefne specifičnosti, koje se očituju na tom dijelu splitskog poluotoka, presudno utjecale na način gradnje i vrste obalne konstrukcije, bilo da je riječ o kamenim zidanim formacijama ili drvenim strukturama, koje su imale funkciju u obalnom sustavu tijekom prošlosti. Osim tendencije postupnog uspinjanja tla od mora prema sjeveru, obalni teren pokazuje i uspon od zapada (kameni blok u temelju pretpostavljenog jugozapadnog mula na -1,30 m n.m.) prema istoku, tj. ulazu u Podrume (najviša točka obalnog, tzv. Dioklecijanova zida je na +0, 20 m n.m.).

U zapadnom sektoru (P 32 – P 40), dužine 52 m, širine 18-20 m, stratigrafski iskopi započeli su na +1,40 m, na razini površinskog asfalta i produbljivali se do nivoa zdravice, koja je na mjestima dosegla razinu od čak –1, 96 m apsolutne visine. U istočnom arheološkom sektoru, dužine 48-50 m, širine oko 20 m, najveća postignuta dubina zabilježena je na –1,56 m n.m. Iskopavanja su provedena u okomitoj stratigrafiji, s prosječno 7-8 dokumentira-

nih otkopnih slojeva, čija visina varira od 10 do 35 cm, ovisno o sastavu tla i arheološkom izgledu sloja. Mjereni u odnosu na današnju razinu mora i geodetsku nulu, izolirani slojevi dokumentirani su nacrtno i fotografski, kako u dvama graničnim profilima (sjeverni i južni), koji su poslužili za glavne stratigrafske repere, tako i unutar pojedinih sondi (niše 1-5). Pokretna arheološka građa otkrivena u slojevima uglavnom je fragmentirana, a među njom je najviše keramičkog posuđa i građevne keramike, razbijenih predmeta od stakla, komadića fresaka, mozaičkih tesera, ostataka arhitektonske dekoracije od rimskog do novovjekovnog razdoblja, vapnenačkih ili mramornih podnih i zidnih pločica te vrlo malo kovinskih ostataka. Velika je količina organskog materijala, poput životinjskih kostiju, morskih organizama – školjkaša, trave, drva, plodova voćaka, maslina, grožđa itd. (uzorci su proslijeđeni na odgovarajuću vrstu analize, zbog detaljnijeg utvrđivanja sastava i starosti). Iako se sadržaj slojeva pretraživao na licu mjesta, predviđajući mogućnost propusta u otkrivanju nalaza zbog variranja razine mora i prisutnog blata, na traženje arheologa u Konstruktorovu pogonu u Dugobabama osigurana je potrebna površina za prihvat i dodatno arheološko pretraživanje oko 2.500 tona izbačenog zemljanog iskopa, što je nakon završetka arheoloških iskopavanja na Rivi, obavljeno tijekom svibnja i lipnja 2007. godine. Ukupni pokretni arheološki materijal pohranjen je u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika, gdje se trenutačno provodi njegova primarna zaštita (odsoljavanje, pranje…), nakon čega slijede ostale faze obrade materijala, sve do konačne objave rezultata iskopavanja. Kameni blokovi, karakteristična izgleda i klesarske obrade, kao i dekomponirani dijelovi manjih obalnih zidova (npr. srednjovjekovni mandrač), za sada su smješteni u jednu od prostorija jugoistočnih podruma palače, a tek manji broj u dvorištu Muzeja.

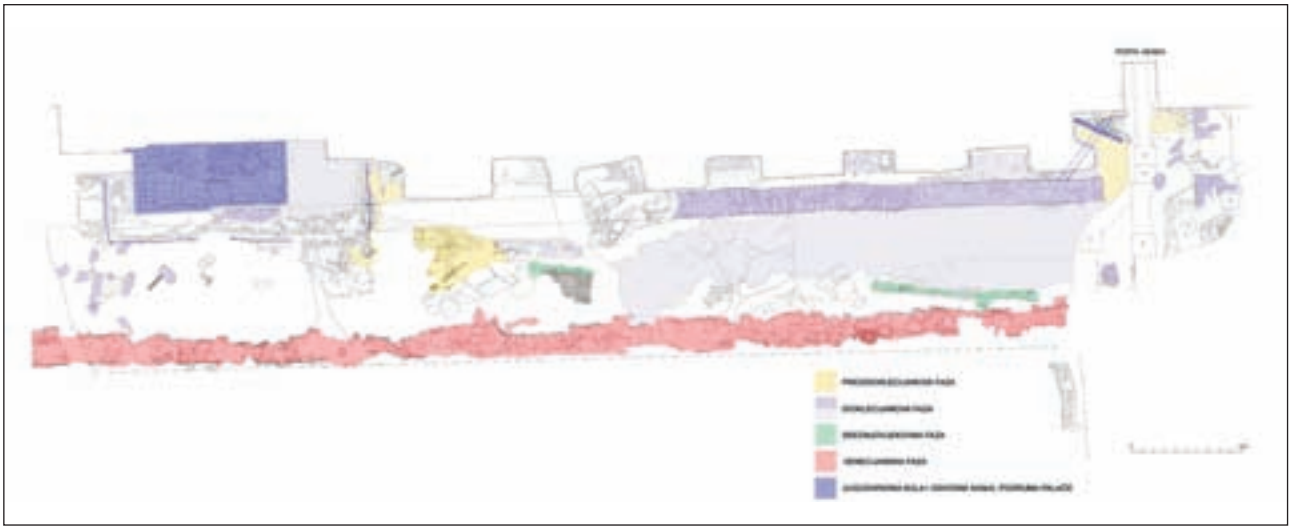

Splitska Riva, postament jugozapadne kule Dioklecijanove palače, zapadni profil (foto: Z. Alajbeg)

Arheološka istraživanja provedena 2006. – 2007. prvi su organizirani zahvati takve vrste na splitskoj Rivi i bitno rješavaju sliku tog prostora u prošlosti, posebice u fokusu Dioklecijanove palače kao kasnoantičkog zdanja i jezgre iz koje izrasta grad Split. Štoviše, u odnosu na uvriježene pretpostavke i idejne rekonstrukcije (Hebrard, Zeiller 1912; Marasović 1982), rezultirala su novom slikom prostora pred palačom. U ovom izvješću donose se sumarni zaključci o povijesnim fazama u razvitku istraživanog dijela splitske Rive, bez ulaženja u pojedinosti. Arheološke formacije i materijalni sadržaji svjedoče o sljedećim fazama gradnje:

1) Najstarija otkrivena riva pripadala je luci preddioklecijanovskog *Spalatuma*, antičkog naselja smještena u blizini. Tu rivu sačinjavala su manja ili veća drvena pristaništa, kao i improvizirani kameni molovi te manji platoi uz morsku obalu. Prema popratnom arheološkome materijalu okvirno se datira u 1. st. pr. Kr., odnosno u rimsko kasnorepublikansko doba. Pristaništa su bila temeljena na prirodnoj stijeni i drvenim stupcima (pilotima), zabijenima u sloj gline i pijeska s velikom količinom lomljenih amfora, koje su služile kao ispuna drvene pilotaže radi stabilizacije konstrukcije.

2) Prvu monumentalnu rivu, na mjestu postojeće, gradi rimski car Dioklecijan početkom 4. st. Ta je riva imala dugačak obalni zid i prema jugu blago nagnutu platformu. Zid je građen vrlo kvalitetno, od obrađenih kamenih blokova podrijetlom iz rimskih kamenoloma na otoku Braču. Protezao se, prema svoj prilici, čitavom dužinom južnog pročelja palače, od jugozapadne do jugoistočne kule, na udaljenosti od 12,40 m od zidina. Ostaci obalnog zida otkriveni su u dužini od 41 m i u širini od 2,10 m, međutim, neoštećena kamena konstrukcija prati se u dužini od 16 m, počevši od ulaza u podrume (*Porta Aenea*) u smjeru zapada. Na temelju jasnih materijalnih indicija, koje se tek moraju potvrditi daljim arheološim iskopavanjima, zacijelo se isti obalni zid pružao i istočno od ulaza, sve do jugoistočne kule, sačuvane do danas na dnu splitskog Pazara. Analogno tome, i konstrukciju pred ulazom u podrume palače, prema svemu sudeći, tvorio je slično zidan kameni plato (istaka, mul), koji je skretao južno prema moru, odnosno u smjeru današnje Lučke kapetanije. To indiciraju ostaci obrađenih masivnih blokova od bijeloga bračkoga kamena, vezani tupinom i kamenim odbicima, karakterističnima za zidarsku tehniku palače, kao i sporadični komadi obrađenih kamenih klesanaca, preostali nakon dugogodišnjih devastiranja prostora pred ulazom u podrume zbog recentnog ukopavanja većeg broja infrastrukturnih objekata („šahti“), koji su radikalno izbrisali

Splitska Riva, središnji dio, južno pročelje Dioklecijanove palače – zapadni segment, tlocrt (crtež: S. Juraga, M. Marković; obrada: S. Juraga)

prvobitan izgled toga važnog arhitektonskog elementa za tumačenje cjelokupnog izgleda same palače i obale pred njom. Stoga je posebno vrijedno otkriće monumentalnog zidanog kanala, smještenog tik pred zapadnom stranom ulaza u podrume, koji je služio za skupljanje i odvođenje vode iz podrumskih prostorija palače, a bio je temeljen – sidren na debeloj, dugačkoj gredi, u sloju navožene tupine.

S južne strane kamenog obalnog zida nadovezivao se prostran plato (sačuvana površina 40x9-10 m), blago nagnut od sjevera prema jugu (-0,25 m n.m. do -0,57 m n.m.). Načinjen je od vrste rimskoga građevinskog lijeva, tzv. *opus caementitium*, tehnikom kojom su se služili rimski graditelji upravo pri izgradnji obalnih i lučkih postrojenja, općenito objekata izloženih vodi. Plato je bio temeljen na zaravnatoj živoj hridi, vapnenačkog ili laporastog sastava (tupina). Načinjen od smjese vapna, šljunka i sitnijeg kamenja, mrvljene i lomljene opeke, zatim ulomčića odbačenih keramičkih posuda, mozaičkih kockica i drvenog šiblja, odlikovao se čvrstoćom iznimnom koliko i današnji beton. Položajem i izgledom plato sugerira da je Dioklecijanova riva, osim kamene carske šetnice uz more, imala i praktičnu namjenu za iskrcavanje tereta ili istezanje manjih brodova i splavi (catare). Plato, kao i obalni zid, dio su jedinstvenoga građevinskog zahvata: nema vidljivih razlika u sastavu veziva kojim su povezani kameni blokovi u temeljnom redu zida i lijevanog materijala kojim je izrađen plato. Jednakim materijalom injektirao se i sjeverni dio terena, tj. nagnute prirodne hridi pred južnim pročeljem palače, čime je formiran nepropusan tampon kao brana nadiranju mora i vlage u podrume palače. Sa zapadne strane, gdje je dio površine platoa skinut radi utvrđivanja dubljih slojeva na kojima je on bio temeljen, ispod kompaktnog platoa i žive stijene otkriveni su brojni ulomci oslikane žbuke, bijelih i crnih mozaičkih kockica te keramičkih ulomaka za koje se već sada može reći da datiraju iz 1., najkasnije 3. st. Pretpostavka je da je riječ o odbačenim građevnim ostacima iz objekata koji su na tom obalnom dijelu postojali još u ranocarsko doba, a čiji su dijelovi (ostaci) njihovim rušenjem u doba izgradnje Dioklecijanove palače, kao građevni otpad dospjeli u temeljni naboj obalnog platoa pred palačom. Na dodiru platoa i zida sačuvane su dvije kamene bitve, još sa žljebovima koje su u kamenu izdubili lanci i brodski konopac. Na vanjskom dodiru s morem plato je bio djelomice uništen, a u udubljenju devastirana dijela plohe našla su se tri dijela cjelovita mramornog stupa. Istraživanja su pokazala da je na tome mjestu plato doživio svoje prve popravke, na prijelazu iz kasne antike u rani srednji vijek.

Na zapadnom kraju (rtu) uvale, tik uz ostatke jugozapadne kule Dioklecijanove palače, otkrivena je skupina od nekoliko kamenih blokova s uglavljenim drvenim pilotima. Pretpostavka je da su služili za temeljenje i stabilizaciju konstrukcije drvenog mula, možda i valobrana, koji je sa zapadne strane flankirao obalni zid i jugozapadnu kulu palače. Položeni su u tamponu navožene, cijepane tupine i lomljenog bijelog kamenja.

2a) Prvi popravci platoa

Na prijelazu kasne antike u rani srednji vijek uslijedili su prvi, barem vidljivi, popravci južnog platoa. Zbog djelovanja mora, a osobito loše geološke podloge s tupinastim stijenama karakterističnima za Split i okolicu, na pojedinim je mjestima vrlo rano došlo do propadanja „betonske“ platforme, pa su već u poodmakloj kasnoj antici, odnosno ranobizantskom razdoblju, uslijedili popravci na jugoistočnom, uzmorskom rubu platoa.

3) Srednjovjekovni obalni zid

Na dvanaestome metru južno od Kellerovih kućica pred palačom, otkriven je trakt nekvalitetno građenog kamenog zida, temeljena na nasipu visokom oko 0,50 m, položena na čvrstu podlogu platoa stare Dioklecijanove rive. Sačuvan je u dužini od 9,40 m i širini oko 0,60-0,70 m, dok je prosječna visina kamena otkrivena na +0,20 m n.m. Odmaknut je oko 1 m u smjeru sjevera od mlađe, mletačke obale s kojom je usporedan u njenom krajnjem istočnom dijelu. Odlikuje se lošom kvalitetom zidanja:

Panoramski pogled na središnji dio splitske Rive tijekom iskopavanja (foto: Z. Alajbeg)

uslojen je od jednog do dva reda nepravilno priklesanog većeg kamenja i pokojeg konglomerata (mlinsko kolo kao spolij), bez sačuvanog veziva. Čini manju srednjovjekovnu građevinsku intervenciju na obali, gdje su se za trgovački i općenito lučki promet rabila naslijeđena Dioklecijanova obalna postrojenja. Možda je riječ o dijelovima ograde mlađeg obalnog mandrača koji je tijekom srednjega vijeka zauzimao dio površine platoa Dioklecijanove obale što, pored ostaloga, indiciraju sitna udubljenja na površini platoa, nastala djelovanjem jedne vrste morskih organizama (školjaka).

4) Postroj venecijanske obale

Tvori je obalni zid, dug oko 120 m i širok oko 1,20 m, kao i nasut zemljani plato visok od 0,60 do 0,80 m. Za mletačke uprave Splitom, Venecija oko 1450., a prije 1600. godine preuređuje obalu pred palačom. Tada se gradi čvrsta obalna zidana konstrukcija prema moru, a kopneni dio nasipa, čime dotadašnje srednjovjekovne strukture – objekti i prvobitna platforma te obalni zid iz Dioklecijanova doba, dospijevaju pod golem zemljani nasip (visok od +0,81 do – 0,57 m). Obalni zid venecijanske Rive (+0, 81 m n.m.), udaljen je 17 m južno od Kellerovih objekata te usporedan s obalnom konstrukcijom iz Dioklecijanova doba. Položen je na mjestu dokle je, otprilike, sezao uzmorski rub starijeg, tada već trošnog Dioklecijanova platoa. Zidan je od velikih, klesanih ili amorfnih kamenih blokova, s brojnim spolijima iz antičkog doba, uz pomoć drvene konstrukcije (sačuvani pilot i potpornjak) i karakterističnog veziva (crvenica, pucolanski/prirodni cement, tzv. santorinska zemlja), što daje posebnu čvrstoću konstrukciji (pucolan). U konstrukciju dospijevaju i brojni spoliji iz antičkog (preddioklecijanova i Dioklecijanova) doba, razni stupovi od crvenoga granita, ulomci mramornih kolona, ploče iščupane s dekumana u palači, poglavito masivni kameni blokovi, od kojih su mnogi klesani u *bugnato* – tehnici s naglašenom rubnom anatirozom. Takvih je još vjerojatno bilo u i oko same palače, naslijeđenih od kakve preddioklecijanovske građevine, ili pak u obližnjoj Saloni gdje su se u mletačko doba, prema pisanim vijestima, radikalno devastirali gradski bedemi, ogradni zidovi te razni, tada još dobro sačuvani salonitanski javni objekti. Istodobno s gradnjom obalnog zida, unutrašnja površina okrenuta kopnu i palači radikalno je proširena i nasuta, što dokazuje sitan arheološki materijal (keramički ulomci, novac...). Venecijanska riva bila je preteča urbanizaciji Rive, tj. podloga za njezina širenja prema jugu i zapadu u idućim stoljećima.

Opisana arheološka iskopavanja iznjedrila su još jedno zanimljivo otkriće – pronalazak južnog dijela temelja jugozapadne kule Dioklecijanove palače, jedne od četiriju velikih, pravokutnih kula koje su bile postavljene na vanjskim uglovima palače. Temeljena na živoj hridi, koja je poput rta flankirala morsku uvalu što se otvarala sa zapadne strane (današnji Trg braće Radić – bivši Voćni trg), sagrađena je na mjestu neposredno uz pristanište iz preddioklecijanova doba. Tijekom prošlosti očito je bila izložena jakim valovima i udarima vjetra s juga i jugozapada (lebić), što je dovelo do njena postupnog urušavanja u 15., a čini se konačno u 17. st. Zbog toga ili zbog potrebe otvaranja tzv. morskih vrata, viši su katovi kule uklonjeni, ali samo do temelja koji su zahvaljujući ovim istraživanjima ponovno ugledali svjetlo dana. Pronađen je, naime, južni dio njezina postamenta u izvornoj širini od 13,5 m, dok se ostatak podvlači sjevernije, ispod postojećih niskih kućica prislonjenih uz južni zid palače. Postament kule izgrađen je od masivnih, pravokutnih kamenih blokova, na mjestima učvršćenima željeznim sponama i u slogu kakav se vidi na sličnim objektima što pripadaju palači. Uokolo donjeg kamenog obruba izveden je konkavno profiliran kameni rigol, dok je teren s izvanjske strane izoliran od utjecaja mora slojem rimskog lijeva (*opus caementitium*). Do južne strane kule sezao je i uzdužni obalni zid Dioklecijanove rive, koji je sa zapadne strane završavao svojevrsnim valobranom i drvenim pristaništem postavljenim na pilonima, stabiliziranima na masivnim, djelomice obrađenim kamenim blokovima te tamponu gline i kamenim odbicima.

Nakon iskopavanja, otkriveni arheološki ostaci povijesnih „riva“ konzervirani su tako da su prekriveni geotekstilom, pijeskom i šljunkom, prije nego što su stavljeni pod postroj nove Rive, u svibnju 2007. godine. Golema količina pokretne arheološke građe, zajedno s dokumentacijom načinjenom tijekom iskopavanja i radova na Rivi, solidna su građa koja bi se u budućnosti mogla učiniti dostupnom javnosti u kakvom budućem Muzeju Rive.

Literatura

Delonga 2007 Vedrana Delonga, Arheološka istraživanja na splitskoj Rivi 2006.-2007. godine, Izložba Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika Split: Isječci iz fotografskog dnevnika Zorana Alajbega, Split, 2007.
Hebrard, Zeiller 1912 E. Hebrard, J. Zeiller, Spalato, le Palais de Dioclétien, Paris, 1912.
Marasović 1982 Tomislav Marasović, Dioklecijanova palača, Beograd, 1982.

Vedrana Delonga

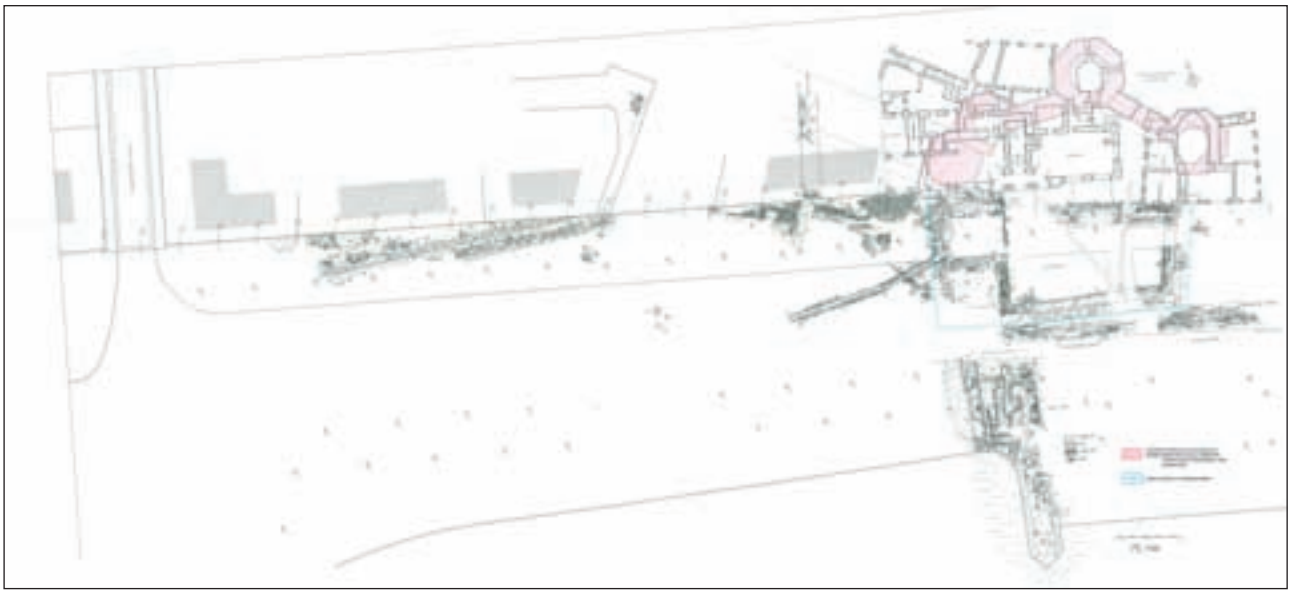
Summary

Within the framework of a construction project for redeveloping the central part of the Split Waterfront, during 2006 and 2007, the Museum of Croatian Monuments in Split carried out archaeological research into part of the waterfront in front of the southern elevation of Diocletian's Palace. Research went on in the space of what is called the Gate of the City, that is, the one-time south west tower of the Palace up to the entrance into the substructions (the so-called Porta Aenea), in front of some low structures abutting onto the walls of the palace.
Archaeological excavations were able to determine four basic historical phases in the development of the Waterfront (Riva) in the area south of the Palace, starting from the Roman Late Republican and going on to the Venetian period, at the turn from the Late Medieval to the modern age.
The oldest waterfront yet discovered, deriving from the 1st century BC, belonged to the Antique settlement of Spalataum, located in its vicinity. This waterfront consisted of some smaller or larger wooden moorings, and improvised stone piers and smallish plateaus alongside the shore.
At the beginning of the 4th century Emperor Diocletian built the first monumental waterfront, on the site of the present quay. This waterfront had a long coastal wall and towards the south a gently inclined platform. It was built of dressed ashlars deriving from the Roman quarries on Brač island. It lay at a distance of 12.4 m from the southern elevation of the Palace, probably the whole length from the south west to the south east tower. Archaeological excavations have revealed its more or less preserved part, west of the entrance into the substructions of the palace up to in front of the south west tower. The plateau south of the wall was made of a kind of Roman construction concrete, what was called *opus caementitium*, and it was used for practical purposes, for unloading cargo and hauling up smaller ships and rafts. The first repairs to this plateau came at the transition of Late Antiquity to the early Middle Age.
When it was a free medieval commune Split made use of the existing Diocletian waterfront, where the first interim constructional interventions took place, and perhaps a small enclosed harbour along the front was articulated.
It was only Venice, the first after Diocletian, in the period after 1450 and before 1600 that addressed any greater engineering operation in the same space in front of the palace and further afield to the west by the development of the Castello, and later by construction of the eastern Lazaretto. Then a strong coastal wall onto the sea was built, and the space towards the palace was filled with earth. The Venetian waterfront was the forerunner of the later urban development of the Waterfront, i.e., it was the basis for its subsequent extension to the south and west at the time of Marshal Marmont during the Napoleonic period.
Archaeological excavations have also revealed the foundations of the south west tower of the palace, which was knocked down in the 17th century. The southern part of its base in the original width of 13.5 m was found. It was built of large stone blocks with a moulded gutter at the bottom.

Redni broj: 238
Lokalitet: Split – Riva (zapadni dio)
Naselje: –
Grad/općina: Split
Pravni status: P-1323 (urbana cjelina)
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja na splitskoj Rivi obavili su stručnjaci Konzervatorskog odjela u Splitu i Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika (MHAS), od 24. listopada 2006. do 18. svibnja 2007. godine. Istraživanja su bila inicirana građevinskim radovima uređenja središnjeg dijela Rive (investitor Grad Split). Istočni dio Rive ispred pročelja Dioklecijanove palače arheološki je istražila stručna ekipa MHAS-a, a stručna ekipa Konzervatorskog odjela u Splitu provodila je zaštitna arheološka istraživanja na području zapadnog dijela središnje Rive, od jugozapadne kule Dioklecijanove palače do Marmontove ulice (oko 8000 m²). Arheološka istraživanja i nadzor vodile su arheologinje Tajma Rismondo i Dubravka Čerina iz Konzervatorskog odjela u Splitu. Stručnu ekipu sačinjavale su vanjske suradnice, arheologinje Jelena Bradarić i Daria Brković, studentice arheologije Ivana Anterić i Ivana Tadinac, te fotograf Zlatko Sunko. Tehničku dokumentaciju izradili su Neno Ivanišević iz Konzervatorskog odjela u Splitu i vanjska suradnica Jasmina Beneta, u suradnji s geodetima „Konstruktora" (izvođač građevinskih radova).

Zaštitnim arheološkim istraživanjima otkriveni su ostaci mletačkog Kaštela iz prve polovine 15. st., novovjekovni kanali i popločani prostori uza zapadnu stranu Kaštela, zatim podzidana linija mletačke obale i „Mali mul", za koje se pretpostavlja da su izgrađeni krajem 16. i(li) početkom 17. st., te ostaci baroknog bastiona Bernardi i ulice uz njegov južni rub. Stara splitska luka, oformljena već tijekom izgradnje Dioklecijanove palače, stoljećima se nalazila ispred južnog pročelja palače. Srednjovjekovna linija obale, za razliku od antičke, širi se prema jugu, a venecijanska se proširuje ne samo prema jugu, već i do zapadnog kraja stare luke gdje je u prvoj polovini 15. st. izgrađen Kaštel. Zapadna strana današnjeg središnjeg dijela splitske Rive bila je sve do početka 19. st. neizgrađena, muljevita i plitka uvala. Naime, početkom francuske vladavine u Splitu (1807. – 1808.) luka se produžava prema zapadu. General Marmont naređuje rušenje zapadnih baroknih bedema i mletačkog Kaštela iz 15. st., omogućavajući produženje

Splitska Riva – zapadni dio, tlocrt (izradili: N. Ivanišević, J. Beneta, K. Marasović)

Stare obale ispred palače na zapad prema Velom varošu. Nasipavanjem zapadne obale otpadnim građevnim materijalom, dobivenim uklanjanjem navedenih gradskih utvrda, nastala je Nova Marmontova obala, jednake širine kao i stara. Ubrzo se formira Marmontov perivoj i ulica, a do sredine 19. st. podiže se niz kuća duž novoizgrađene Rive. Tijekom austrijske uprave sredinom 19. st., francuska se obala proširuje, te se formira linija obale s čvrstim rubnim kamenim blokovima koja je dočekala vrijeme uređenja i sanacije splitske Rive 2006./2007. godine.

Mlečani u prvoj polovini 15. st. uz gradske bedeme podižu velik Kaštel koji je sa zapadne strane zatvarao ulaz u staru luku. Kaštel je bio peterokutnog tlocrtnog oblika, s četirima osmerokutnim kulama na sjevernoj strani (na tlocrtu označeno crvenom bojom prema studiji doc. dr. sc. K. Marasović: „Istočna kula splitskog Kaštela“, 1986., neobjavljeno). Danas su vidljive samo glavna velika kula i obližnja manja na sjeveroistoku, te spojni zid između njih. Francuzi početkom 19. st. ruše južni dio Kaštela, a već u prvoj polovini istog stoljeća ispred glavne kule podiže se kuća Seleban, koja se početkom 20. st. ruši da bi na njenom mjestu bila izgrađena četverokatnica „Jadranske banke“. Također, preko sjeveroistočnog dijela Kaštela, krajem 19. st. podiže se kuća u maurskom stilu.

Zaštitnim arheološkim istraživanjima otkriveni su arhitektonski ostaci južnog dijela Kaštela (na tlocrtu označeni plavom bojom): obrambeni zidovi, južni (Z3), istočni (Z6), zapadni (Z10) i pločnik (P1) postavljen uz vanjske rubove obrambenog zida. Vanjski zidovi izrađeni su od većih kamenih blokova, dobro su isklesani i odlično sljubljeni vapnenom žbukom.

Jugozapadni dio Kaštela nije sačuvan, pronađen je tzv. živi rub, tako da problematika o eventualnom postojanju četverokutne kule u jugozapadnom kutu i nadalje ostaje otvorena. Naime, na jugozapadu je otkrivena čvrsta vapnena podnica (T1) koja je na južnoj strani uništena, a na zapadnom rubu ostao je sačuvan trag linije vanjskog zapadnog zida utisnut u vapnenoj žbuci i ostaci pločnika P1. Sjeverni dio podnice (T1) nije bilo moguće u potpunosti definirati, jer je iznad posađena palma u čijem je promjeru od 3 m strogo zabranjeno iskopavanje. Ondje je, uz korijenje palme, otkriven jedan koso postavljen podzid. Najvjerojatnije je riječ o ležištu za tešku artiljeriju. Slično ležište za teški top otkriveno je nekoliko metara sjevernije (uz današnju zgradu banke), također probijeno kroza zapadni zid Kaštela. Podnica sačuvanog ležišta za top (P5) ljevkasta je oblika i sužava se prema izlazu kroz vanjski obrambeni zid (Z10). Izrađena je od čvrsto nabijene glinaste zemlje s malo vapna i sitnijeg kamenja. Ograđena je dvama koso postavljenim podzidima (Z15 i Z11/12) koji se prema vrhu zaobljavaju. Gornji dio ležišta nije sačuvan, ali se može ustvrditi da je bio zasvođen. Istočni kraj ležišta zatvara zid (Z4a) uz koji su na podnici (P5) pronađene 34 kamene topovske kugle, razasute oko jedne polovine mlinskog kamena ili dijela preše. Mlinski kamen tu je dospio najvjerojatnije u 18. st., kada se na prostoru Kaštela i u neposrednoj blizini podižu razne kućice, trgovine i tezge. Istim se pregradnjama mogu pripisati ostaci kamenih kanala (K2, K3, K4), pločnika (P3, P4) i zidova (Z2, Z14, Z16 i Z17) otkrivenih zapadno od Kaštela.

Slijedom navedenog, može se pretpostaviti da je prizemlje vanjske zapadne strane Kaštela bilo ojačano vapnenom ispunom. Dakle, navedena podnica T1 bila bi vapnena ispuna, širine oko 9,50 m, između dvaju zidova (vanjskog zapadnog Z10 i zida Z4/4a), širine oko 9,50 m. Kroz ispunu su bila postavljena najmanje dva ležišta za teške topove, kakvi su bili u uporabi tijekom 15. st., u službi obrane kaštela i gradova.

U unutrašnjosti Kaštela, ispred postojeće zgrade banke i kuće u maurskom stilu, otkriven je zanimljiv zid (Z9), širok 3 m i dug oko 19,50 m, smjera pružanja istok-zapad. Zapadni kraj zida nije otkriven, jer se dalje pruža u „zabranjenu zonu“ palmi, a na istoku se pod pravim kutom spaja s istočnim vanjskim zidom Kaštela (Z6). Vanjsko južno lice zida izrađeno je od obrađena kamena i zakošeno, a unutrašnje sjeverno od djelomice obrađena kamenja.

Ispunjen je lomljenim kamenom i vapnom. Velika širina zida (3 m) i zakošenje vanjske strane ziđa (*scarpa*) impliciraju obrambeni zid. Obrambeni zid unutar Kaštela (?) navodi na pomisao kako je riječ o zidu starijem od Kaštela iz 15. st. Štoviše, povijesni izvori iz 14. i 15. st. ondje spominju: Sabakov dvor (*curia Sabachi*), gradski bedem, samostan sv. Klare i mjesto *Sendare*. Međutim, u nedoumicu dovodi *scarpa*, koja se razvojem artiljerije ne javlja prije 15. st., kada je Kaštel već podignut i još uvijek nema *scarpu*. Za sada, bez sigurnih argumenata, zid Z9 ostaje „nepoznanica".

Tijekom arheoloških istraživanja, kulturne slojeve u unutrašnjosti Kaštela preplavljivala je voda (more i nekoliko manjih izvora vode), onemogućavajući iskopavanje do zdravice. Pomoću crpki za vodu istraženo je do dubine oko 1,10 m, tj. do visinske kote 0,20, zatim je sloj prekriven geoplatnom i zasut pijeskom, a betonske ploče nove Rive, postavljene iznad Kaštela, prilagođene su arheološkim ostacima. Inače, svi otkriveni arheološki ostaci na cijelom području Rive, zaštićeni su geoplatnom i pijeskom.

Duž istočnog dijela Kaštela otkriven je recentno kanaliziran potočić (utvrđeno analizom vode), smjera sjever-jug, od Voćnog trga preko zida Z9 i vanjskog južnog zida Z3, obzidan i prekriven pločama. Kao zanimljivost i svojevrstan prežitak idiličnosti starog Splita navodi se da je prigodom razgradnje kanala u potočiću otkrivena živa jegulja. Sličnih je potočića bilo još sredinom 20. st. u uvalama istočno od grada (Bačvice, Firule, Zenta i Trstenik) i u nekima od njih su se lovile jegulje (prema kazivanju prof. N. Cambija).

Istočni i južni vanjski zidovi Kaštela (Z3 i Z6) jednake su širine, oko 1,75 m i načinjeni su na jednak način. Vanjsko lice načinjeno je od odlično isklesanih većih kamenih blokova, a unutrašnje od nešto manjeg, djelomice obrađena kamenja vezanog vapnenom žbukom. Zidovi su ispunjeni vapnom i lomljenim sitnijim kamenom. Prislonjena uz vanjsku stranu istočnog zida, otkrivena je manja zidana konstrukcija (G1), izrađena od priklesana kamena vezanog smjesom zemlje crvenice i ilovače. Istraživači su najprije pomislili da je riječ o grobu, no ljudske kosti nisu pronađene. Prema planovima Splita iz 18. st., ondje su bile podignute, jednako kao i na zapadnoj strani Kaštela, razne trgovine i tezge te se pretpostavlja da je mala pravokutna konstrukcija bila u funkciji neke od trgovina.

Arheološkim istraživanjima otkriveni su ostaci venecijanske podzidane obale u dužini oko 120 m. Krajnji zapadni dio podzidane obale pruža se uz pločnik (P1) južnog obrambenog zida Kaštela (Z3), zatim nastavlja dalje prema istoku, sve do ispred ulaza u Dioklecijanove podrume. Obalni zid izrađen je od velikih kamenih blokova, čvrsto povezanih vodonepropusnom zemljom crvenicom. Vremenski okvir izgradnje venecijanske obale može se odrediti analizom stratigrafskih odnosa arhitektonskih ostataka obalnog zida i Kaštela iz 15. st., te njihovim stavljanjem u nezaobilazan kontekst povijesnih okolnosti. Na jugozapadnom dijelu južnog zida Kaštela otkriveno je manje ležište za top (Z5), lepezastog tlocrtnog oblika, sa sačuvanom podnicom izrađenom od kamenih ploča i opeke. Visinska kota sačuvane podnice (v.k. 0,20) u razini je s morem, kako bi artiljerija mogla gađati neprijateljsko brodovlje. S druge strane, visinska kota gornje površine obalnog zida (v.k. 1,00) je za oko 80 cm iznad ležišta za top. Dakle, venecijanska je obala mogla biti izgrađena

Splitska Riva, jugoistočni kut Kaštela iz prve polovine 15. st. (Z3, Z6 i P1) (foto: Z. Sunko)

jedino nakon što je Kaštel izgubio važnu obrambenu ulogu zaštite luke od napada ratnih flota, tj. nakon bitke kod Lepanta 1571. prestaje opasnost prodora turskog brodovlja u splitsku luku. Ubrzo se intenzivira trgovina karavanama, iz unutrašnjosti Turskog Carstva dopremana je roba u splitsku luku, odakle se brodovima odvozila u Veneciju. Sukladno velikoj trgovačkoj aktivnosti, krajem 16. st. podiže se prvi Lazaret na istočnom kraju luke. Slijedom navedenog, može se pretpostaviti da je krajem 16. i(li) početkom 17. st. izgrađena i nova čvrsta podzidana obala vrlo frekventne trgovačke luke. Razgradnjom Malog mula, smještenog ispred Kaštela, otkriveno je da je bio izgrađen slično kao i mletačka obala od velikih kamenih blokova vezanih karakterističnom zemljom crvenicom, te se može datirati u isto vremensko razdoblje. Krajem 20. st., između ostataka Malog mula i mletačke obale postavljen je suvremen betonski kolektor, tako da je eventualan spoj mletačke obale i Malog mula presječen.

Sjeverozapadno i sjeveroistočno od današnjeg Malog mula otkrivena su dva masivna zida Z19 i Z21. Zidovi se mogu pripisati austrijskom proširenju mula prije nasipavanja zapadne, tzv. Francuske, obale sredinom 19. st. Naime, na sjeverozapadnom zidu Z19 pronađena su željezna ležišta za sigurnosnu ogradu, jer je taj dio obale u prvoj polovini 19. st. još uvijek oplahivalo more.

Splitska Riva, Mali mul (foto: Z. Sunko)

Splitska Riva, barokni bastion Bernardi i ostaci ulice uz njegov južni rub (foto: Z. Sunko)

Između navedenih dvaju velikih zidova pronađeno je više ispresijecanih zidova koje nije bilo moguće međusobno razlučiti. Sukladno povijesnim činjenicama, taj se „konglomerat zidova" možda može dovesti u vezu s dvjema zgradama Saniteta, koje su bile izgrađene na Malom mulu. Starija zgrada Lučkog zdravstvenog poglavarstva bila je podignuta u 18. st., a drugu (tzv. Šanita) najvjerojatnije je projektirao Vicko Andrić 1821., a ona je srušena oko 1875. godine.

Sjeverozapadno od Kaštela, u Prolazu Dobrić otkriven je manji dio zida (Z22), smješten točno na liniji pružanja renesansnih ojačanja srednjovjekovnih gradskih bedema. Na jugozapadnom dijelu gradskih bedema izgrađen je 1664. barokni bastion Bernardi. Ostaci bastiona pronađeni su ispod niza kuća na krajnjem zapadnom dijelu središnje Rive. Otkriveno je zakošeno južno lice i ispuna Bernardija načinjena od vapna, crvenkaste zemlje, neobrađena i djelomice obrađena kamenja. Ziđe bastiona izrađeno je od fino obrađenih kamenih blokova sačuvanih samo u donja dva-tri reda. Ispuna je sačuvana u visinu sve do temelja postojećih kuća izgrađenih na bastionu (neorenesansne kuće Andrić i Gillardi). Duž južnog ruba bastiona Bernardi pronađeni su ostaci ulice (Z13). Južni rub ulice izrađen je od većih obrađenih kamenih blokova, dok sjeverni nije sačuvan, presječen je recentnom infrastrukturom. Ulica je bila ispunjena neobrađenim i priklesanim kamenjem vezanim crvenkasto-smeđom zemljom. Put koji je povezivao stari dio grada s Velim varošem pružao se duž zapadne obale u 17. st., kako je naznačeno na planovima grada, a vjerojatno je postojao i prije. Međutim, otkrivena bi se ulica možda prije mogla povezati s ulicom na tlocrtima s kraja 18. i početka 19. st., ucrtanom uz južni rub bastiona Bernardi, onako kako je i otkrivena.

Pronađen pokretni arheološki materijal pohranjen je u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika, te je u tijeku stručna obrada. Od pokretnog arheološkog materijala količinom se izdvajaju ulomci glazirane keramike koja se može datirati od 15. do početka 20. st. Na kraju izvješća potrebno je istaknuti kako su na osnovi otkrivenih arhitektonskih ostataka donesena tek preliminarna promišljanja o problematici splitske luke, a koja će se znatno više razjasniti nakon stručne obrade prikupljenog arheološkog materijala (vrijedan doprinos obradi građe dali su doc. dr. sc. Katja Marasović, gospodin Arsen Duplančić, voditelj knjižnice Arheološkog muzeja u Splitu i konzervatorica Sandi Bulimbašić iz Konzervatorskog odjela u Splitu).

Literatura

Alačević 1894 Josip Alačević, La Tore di Hervoja, Ephemeris Spalatensis, Zadar, 1894.

Borčić 2006 Goran Borčić, Riva dozvana iz zaborava, Katalog izložbe Muzeja grada Splita, Split, 2006.

Delonga 2007 Vedrana Delonga, Arheološka istraživanja na splitskoj Rivi 2006. – 2007. godine, Izložba MHAS: Isječci iz fotografskog dnevnika Zorana Alajbega, Split, 2007.

Duplančić 1988 Arsen Duplančić, Prilog poznavanju luke i pomorstva Splita u 18. i 19. stoljeću, Adrijas, 2, Split, 1988.

Duplančić 1991 Arsen Duplančić, Trgovina u splitskoj luci u svjetlu nekoliko nacrta iz 18. stoljeća, Kulturna baština, 21, Split, 1991.

Duplančić 1994 Arsen Duplančić, Neobjavljeni nacrti i opisi splitskog lazareta, Adrijas, 4-5, Split, 1994.

Duplančić 1994 Arsen Duplančić, Gradski kaštel i zidine Splita na neobjavljenim nacrtima iz 18. stoljeća, Kulturna baština, 24-25, Split, 1994.

Duplančić 1996 Arsen Duplančić, Prinos dokumentaciji urbanističkog razvitka Splita od 17. do 19. stoljeća, Godišnjak ZSKH, Zagreb, 1996.

Duplančić 2007 Arsen Duplančić, Splitske zidine u 17. i 18. stoljeću, Mala biblioteka Godišnjaka ZSKH, Zagreb, 2007.

Kečkemet 1956 Duško Kečkemet, Splitski kaštel, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, 4 – 5, Dubrovnik, 1956.

Kečkemet 1962 Duško Kečkemet, Urbanistički razvoj splitske luke, Pomorski zbornik, 2, Zagreb, 1962.

Kečkemet 2006 Duško Kečkemet, Maršal Marmont i Split, Split, 2006.

Marasović-Alujević 1987 Marina Marasović-Alujević, Srednjovjekovna curia Sabachi u Splitu, Kulturna baština, 17, Split, 1987.

Marasović 1996 Jerko Marasović, Prilog proučavanju slike Splita Girolama da Santacroce, PPUD, 36, Split, 1996.

Marasović 1997 Jerko Marasović, Znanstveni projekt Graditeljsko nasljeđe Splita, Obnova povijesne jezgre, 2, Split, 1997.

Marasović 1986 Katja Marasović, Istočna kula splitskog Kaštela, neobjavljena studija, Split, 1986.
Muljačić 1958 Slavko Muljačić, Kronološki pregled izgradnje Splita u 19. i 20. stoljeću, Zbornik Društva inženjera i tehničara u Splitu, Split, 1958.

Dubravka Čerina

Summary

Rescue archaeological research into Split Waterfront during 2006 and 2007 was carried out by experts from the Conservation Department in Split and the Museum of Croatian Archaeological Monuments in Spilt. The eastern part of the Waterfront in front of the elevation of Diocletian's Palace was investigated archaeologically by a team from the museum, while the department carried out rescue archaeological investigations into the area of the western part of the central Waterfront, from the south west tower of Diocletian's Palace to Marmontova ulica (about 8000m^2). The rescue archaeological investigations covered the remains of the Venetian Castello of the first half of the 15th century, modern channels and paved spaces along the western side of the Castello, then the building of a retaining wall along the line of the Venetian shoreline and the so-called Small Mole, assumed to have been built at the end of the 16th and or the beginning of the 17th century, as well as the remains of the Baroque Bernardi Bastion and a street along its southern edge.

Redni broj: 239
Lokalitet: Split – rt Bačvice
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: NV
Vrsta radova: probno iskopavanje

U travnju 2007. provedeno je arheološko sondiranje na položaju rta Bačvica, k.č. br. 9802/2 k.o. Split (Jadranska ulica). Istraživanje je povjereno tvrtki Geoarheo d.o.o. i trajalo je od 23. do 27. travnja 2007., a ekipu su sačinjavali Tea Katunarić, arheologinja i povjesničarka umjetnosti, Ivana Milošević, arheologinja i povjesničarka i Porin Kukoč, student restauracije. Nadzor je obavljao Konzervatorski odjel u Splitu, a radove je financirao investitor Gunjača projekt.

Rt Bačvice nalazi se na jugoistočnom kraju splitske luke. Smješten je na geostrateški važnom uzvišenju, s kojeg se vidik pruža na otok Brač i brački kanal, splitska vrata, otoke Šoltu, Drvenik i Čiovo. Zemljopisni položaj rta koji dominira splitskim akvatorijem te prirodan oblik terena koji ga čini najbolje zaštićenim prostorom od napada s kopna i mora, pogodovao je utvrđivanju rta i izgradnji tvrđave u 17. st., koja je štitila ulaz u luku i sam grad. Danas je rt izgradnjom kuća u 19. i 20. st. izgubio svoj prirodan oblik. Prirodnu konfiguraciju terena moguće je predočiti na temelju starih crteža, maketa te katastarskih planova.

Rt Bačvice je plato nadmorske visine od 10 do 14 m, na kojem dominira kamena glavica visoka 19,5 m. Prema jugu i zapadu kamena se hrid strmo spušta u more. Na istočnoj strani je pješčana plaža nad kojom se uzdiže strm laporast brijeg. Tako prirodno zaštićen prostor mogao je biti pogodan za naseljavanje i u starijim razdobljima, za što do sada ne postoje materijalni dokazi dobiveni znanstvenim metodama. Jednako tako, ostaci starijih građevina nisu vidljivi, pa su jedini izvor za rekonstrukciju gradnje na rtu u prošlosti stari pisani dokumenti, crteži i makete. Od 14. st. na rtu Bačvice spominje se crkva sv. Petra de Buctis. Tragovi crkve danas više nisu uočljivi. Uvođenjem vatrenog oružja i zbog opasnosti od Turaka, osobito nakon izbijanja Kandijskog rata 1654., utvrđivanje rta postaje prioritetno. U okviru jedinstvenog sustava obrane Splita predlaže se i izgradnja utvrde na Bačvicama.
Odluka o izgradnji utvrde donesena je 1656., kada je najvjerojatnije i započela njena gradnja. Imala je tri linije obrane: „pokriveni put" s palisadama, utvrdu s bastionima i kortinama zaštićenima palisadama i utvrđen plato za topove nad kamenom glavicom. Na najistaknutijim točkama svake od triju linija obrane nalazile su se stražarnice. Središnji bastion bio je okrenut prema sjeveroistoku, a ulaz je bio kroza zapadni polubastion do kojeg je vodio put sa sjevera koji je drvenim mostom prelazio preko jarka što je opasavao utvrdu. Predviđene su i barake za posadu, povrtnjak i stepenasta građevina na najvišoj točki poluotoka, koja je mogla biti svjetionik. Na jugozapadnom kraju rta nalazila se crkvica posvećena sv. Mariji. Bio je predviđen i prokop između gradske luke i uvale Bačvice, koji nikada nije izveden zbog tvrda terena i stoga što je trebalo kopati 2 m pod ispod površine mora. Nakon 17. st., na tvrđavi nije bilo znatnijih promjena. Prestankom turske opasnosti tvrđava Bačvice gubi svoju važnost. U drugoj polovini 18. st. pa sve do izgradnje groblja na Sustipanu, na prostoru tvrđave

Parcele s mogućim nalazima na rtu Bačvice i crticama ucrtana tvrđava prema J. Marasoviću (istraživanja su provedena na čestici br. 6)

Preklopljeni crteži J. Marasovića i položaj arheoloških sondi

bilo je groblje na kojem su se pokapali oni koji su preminuli od kuge. Njeno sustavno rušenje započelo je nakon 1872., kada se probija usjek pruge sve do mora, a za izgradnju željeznice i lukobrana rabi se kamen s tvrđave, dok se na prostoru tvrđave grade stambeni objekti.

Nakon što je tvrtka Expello d.o.o. obavila geofizička mjerenja, a snimci pokazali pravilnije strukture na dubini od 0,7-1 m od hodne površine, započela su probna sondiranja. Cilj je bio valorizirati položaj u odnosu na moguće građevinske radove na tom prostoru. Sonde su postavljene tako da zahvate sve pretpostavljene strukture pod zemljom, registrirane georadarskim snimanjem. Sonda 1, dimenzija 1x10 m, postavljena je u smjeru sjever-jug, a proširivana je prema sjeveru za 2x4 m. Sonda 2, dimenzija 1,5x1 m, postavljena je u smjeru istok-zapad. Ukupno je istraženo 25,5 m^2.

Istraživalo se do geološkog sloja tupine koji se pojavljuje na 40 cm, odnosno u sondi 2, na 50 cm dubine. U sondi 1 oštro pada prema jugu (dublje od 2 m) i prema sjeveru (1,7 m). U kopanom je sloju bilo vrlo malo nalaza i to uglavnom recentnih: staklo, opeka, poneki ulomak vjerojatno post-renesansne ili novovjekovne keramike, životinjske kosti, morske školjke i dva komada žbuke od kojih bi jedan s primjesama opeke mogao biti i stariji. Materijal nije bilo moguće preciznije datirati i interpretirati. Također, u sondi 1, pri samoj površini, na 10 cm dubine definirani su betonski temelji manjeg objekta koji je mogao služiti kao štala ili spremište za alat. U objema sondama sloj tupine prokopan je dublje kako bi se provjerilo postojanje mogućih struktura prikazanih na georadarskim snimcima. Ni u jednoj sondi na dubinama predviđenima georadarskim snimanjem nisu pronađene čvrste strukture rađene ljudskom rukom, osim tupine sa žilama pločastog laporastog kamenja.

Arheološkim sondiranjem terena utvrđeno je da na iskopanom dijelu ne postoje zidovi tvrđave ni drugi objekti, osim vrlo recentnih betonskih struktura. Ipak, uspoređujući podatke dobivene arheološkim sondiranjima s postojećim katastarskim planom i na njemu ucrtanom utvrdom, mogu se izvesti određeni zaključci: možda nagli pad tupine u sondi 1, na južnom i sjevernom dijelu sonde, i nije slučajan, već je iskorištena prirodna konfiguracija terena ili je tupina na tim dijelovima obrađena s namjerom da se iskoristi za zemljano utvrđenje. U malom prostoru sonde, širine svega 1 m, bilo je teško do kraja razjasniti te pretpostavke, pa bi trebalo obratiti dužnu pozornost pri daljnjim zemljanim radovima na toj čestici.

Literatura

Marasović 2002 J. Marasović i suradnici, Prostorni razvoj rta Bačvice, Zbornik Tomislava Marasovića, Split, 2002: 484 – 508.

Goran Skelac
Tea Katunarić

Summary

In April 2007 archaeological test digs were made at the site of Bačvice Cape in Split (Jadranska ulica). Bačvice Cape is at the north east end of Split harbour, on a geostrategically important elevation, from which there is a view off to the island of Brač and the Brač channel, the Split straits, the islands of Šolta, Drvenik and Čiovo. The geographical position of the cape, which dominates the Split waters and the natural shape of the ground that make it the best protected space against attacks from land and sea resulted in the fortification of the cape and the construction of a fort in the 17th century, which protected the entry into the harbour, and the city itself. After geophysical measurements that had previously been carried out, archaeological test digs were addressed. In two digs, apart from on the whole recent finds and a structure of a recent date, no finds of fortifications or walls were found. Nevertheless, comparing the data obtained from the test digs and the existing cadastral map and the fortification drawn in on it, certain conclusions can be drawn: perhaps a sudden cement clay fall in test pit 1, in the southern and northern part of the dig, and it is not accidental for the cement clay was worked in these parts with the intention of it being used for earth fortifications. For this reason, due attention must be paid in further earth works on this plot.

Redni broj: 240
Lokalitet: Split – Spinut
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: R-690
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno istraživanje

Tijekom listopada 2007. nastavljeno je zaštitno istraživanje u lučici Spinut u Splitu, gdje se nalazi podmorski arheološki lokalitet poznat od 1958. godine. Prva zaštitna istraživanja provedena su 70-ih godina prošloga stoljeća, a tek 2006. ponovo su pokrenuta radi određivanja područja na kojemu se prostiru arheološki nalazi, te debljine i sastava kulturnog

Pogled na nalazište i sonde označene bovama

Geodetski snimak položaja arheoloških sondi (izradio: G. Skelac)

sloja. Voditeljica radova bila je mr. sc. Irena Radić Rossi iz Hrvatskog restauratorskog zavoda.

Tijekom istraživanja 2006. otvoreno je sedam arheoloških sondi različitih dimenzija. U svim sondama pronađen je arheološki materijal koji upućuje na najintenzivniju uporabu prostora tijekom 3. i 4. st. U sondi 1 pronađena je najveća količina sitnih pokretnih nalaza, u sondi 3 zabilježena je velika skupina drvenih pilona, u sondi 4 pronađene su amfore tipa Dressel 20, a u sondi 7 ulomak stupa i četvrtaste kamene urne. Tijekom 2007. otvoreno je još pet arheoloških sondi.

Sonda 8 smještena je unutar područja konstrukcije vidljivog na zračnoj fotografiji, oko 15 m od obale, a u smjeru skupine amfora u sondi 4. Na tome mjestu ne nalaze se amfore ni drveni elementi konstrukcije. Kulturni sloj debeo je 30-40 cm, a u njemu se nalazi manja količina ulomaka grubog keramičkog posuđa i veća količina ulomaka žbuke.

Sonda 9 postavljena je sjeveroistočno od sonde 8, na mjestu gdje je primijećen niz lomljenog kamenja, koji podsjeća na suhozid. Iskopom je utvrđeno kako je kamenje namjerno slagano prilično nepravilno, ali vrlo čvrsto. Prostor južno od suhozida nasut je sitnijim kamenjem i komadima žbuke, među kojima se nalazi manja količina ulomaka grubog keramičkog posuđa. Usred kvadranta, na dubini od 40 cm, pod lomljenim kamenjem otkriven je preplet od organskog materijala koji se sastoji od tankih pletenica nastalih preplitanjem pruća i međusobno spojenih u strukturu kružnoga oblika, promjera oko 1,5 m. Preplet je vrlo osjetljiv, pa je nakon dokumentiranja tlocrtne situacije iskop zaustavljen, a nalaz prekriven geotekstilom te zasut sitnim kamenjem i pijeskom.

Sonda 10 postavljena je oko 15 m istočno od sonde 3, na mjestu gdje je u površinskom sloju primijećen trag obrađenih drvenih elemenata. U sjevernom dijelu kvadranta pronađeni su ostaci drvene konstrukcije koja se sastoji od dviju koso položenih greda širine 15 i 20 cm, na ograničenome mjestu iskopa, međusobno udaljenih oko 80 cm. Na južnoj gredi, otkopanoj u dužini od 3 m, uočeni su pravokutni otvori kroz koje su okomito zabijeni četvrtasti drveni stupići.

Sonda 11 smještena je istočno od sonde 6, na mjestu gdje su na površini morskoga dna također primijećeni drveni kolci. Tijekom iskopa proširena je za jedan kvadrant u smjeru juga, tako da joj je ukupna površina iznosila 2x4 m. U sondi je evidentirano petnaest nepravilno raspoređenih drvenih kolaca promjera 3-5 cm te jedan nešto deblji pilon. U smjeru istoka primijećena je još jedna skupina od desetak kolaca, udaljena 1,5 m od ruba sonde. Kolci su za sada

Preplet od šiblja u sondi 9

Detalj drvene konstrukcije u sondi 10, pogled odozgo

samo tlocrtno dokumentirani, a iskop u dubinu smisleno je obaviti tek nakon sagledavanja cjeline tlocrtne situacije.
Sonda 12 postavljena je na pretpostavljeni sjeverni rub nasipa. Iskopom je utvrđeno kako se pod površinskim slojem pijeska nalazi lomljeno kamenje koje pripada nasipu, pa se njegov rub zapravo nalazi sjevernije od onoga koji se primjećuje na površini morskoga dna.
Namjera istraživača pri planiranju podmorskih istraživanja tijekom 2006. i 2007. bila je prije svega utvrditi stanje nalazišta nakon više desetljeća zapuštenosti i devastacije te steći uvid u obim posla potrebnog za njegovo sustavno istraživanje. Rezultati probnog sondiranja jasno upućuju na zanimljivost nalaza koji su preostali na morskom dnu, prije svega onih izrađenih od organskih materijala. Već duže vrijeme upozorava se na opasnosti koje u današnje vrijeme prijete priobalnim nalazištima koja zbog intenziteta ljudskoga djelovanja naočigled nestaju te je, prema mnogim mišljenjima, krajnji čas za njihovu zaštitu i istraživanje.

mr. sc. Irena Radić Rossi

Summary

During October 2007, the rescue archaeological investigation into the harbour of Spinut in Split was continued; here there is a submarine archaeological site known since 1958. The first rescue investigations were carried out in the 1970s, while it was only in 2006 that they were launched again, the aim being to determine the areas on which the finds extended, the thickness and composition of the cultural stratum.
During the investigations in 2006, seven and during 2007 five more archaeological pits were opened up. In all pits, archaeological finds were discovered, most important being those in test dig 9 (a round interweaving of branches about 1.5 m in diameter) and in test dig 10 (a wooden construction of horizontal boards and vertical posts). The intention of the researcher in planning submarine research was above all to determine the condition of the archaeological site after several decades of neglect and devastation and then to acquire an insight into the volume of work needed for systematic research. The results of the test digs clearly show the interest of the finds that are left on the sea bed, above all those made of organic materials.

Redni broj: 241
Lokalitet: Split – Ul. kralja Tomislava
Naselje: Split
Grad/općina: Split
Pravni status: P-1323
Razdoblje: A
Vrsta radova: geofizičko istraživanje

Tvrtka Geoarheo d.o.o. provela je geofizičko istraživanje u Ulici kralja Tomislava u Splitu. Radovi su obavljeni tijekom svibnja i početkom lipnja 2007. godine. Voditelj istraživanja bio je Goran Skelac, arheolog iz tvrtke Geoarheo d.o.o. Investitor, Grad Split, namjeravao je obnoviti tu ulicu koja se nalazi u staroj jezgri grada Splita, zaštićenoj kao arheološka zona.

Zone s mogućim ostacima arhitekture

Neposredna blizina Dioklecijanove palače, srednjovjekovnih i novovjekovnih bedema i infrastruktura, bili su dovoljni razlozi za početak sustavnog geofizičkog istraživanja kao prvog, nedestruktivnog koraka u planiranju zaštite mogućih arheoloških nalaza. Mjerenja su obavljana uglavnom noću zbog manje prometne aktivnosti. Cilj istraživanja bio je utvrditi zone s većim količinama čvrstih nalaza, odnosno mogućih ostataka povijesne arhitekture i time pripremiti određene pokazatelje za plan i procjenu troškova arheoloških istraživanja.
Izmjereno je ukupno 90 georadarskih profila unutar 9 sondi, površine 3500 m², s krajnjim dosegom mjerenja od približno 5 m. Oblik i površina sondi uvjetovani su konfiguracijom terena koja nije dopuštala veliku širinu, pa je time smanjena mogućnost tlocrtne interpretacije nalaza. Na gotovo čitavu prostoru istraživanja, od površine do približno 1,5 m, prisutna je gusta mreža recentnih infrastruktura. Vidljivo je da su brojni ukopi i preinake razorili kompaktnost starijih struktura, pa nije bilo lako dati jasnu interpretaciju pronađenih čvrstih materijala, ali su ove zone označene kao zone s većim arheološkim potencijalom.
U sondama 1-4 otkrivena je veća količina čvrstih nalaza koji upućuju na urušenja te nekoliko cijevi ili kanala koji se nalaze na dubini od 2-3 m. Te sonde nalaze se na istočnom dijelu istražene površine, u blizini sjeverozapadne kule Dioklecijanove palače te uz južni rub bedema Cornaro. Osim tog položaja, veće grupacije čvrstih nalaza pronađene su u sondi 6 i djelomice u sondi 8 uz Marmontovu ulicu, te na vrhu sonde 9 koja je dodatno izmjerena u Domaldovoj ulici između Ulice kralja Tomislava i bedema u Marmontovoj ulici. Tlocrtni prikaz na dubini do 100 cm pokazuje gustu mrežu cijevi i ukopa infrastruktura. Na dubini od 100-300 cm još se uočavaju pojedini infrastrukturni kanali, vjerojatno kanalizacija, a vidljive su i zone s većim količinama čvrstih ostataka koji se tumače kao mogući ostaci preslojene arhitekture. Georadarski profil 383 iz sonde 3 ilustrira situaciju koja je zatečena i dokumentirana ovim istraživanjima. Na prikazu u boji označeni su ostaci čvrstih arhitektonskih struktura (plava boja), a na prikazu u sivim tonovima označene su cijevi, kanali i druge infrastrukture (crvena boja).

Goran Skelac

Summary

During 2007 geophysical measurement was carried out on most of Ulica kralja Tomislava and partially along Domaldova ulica in the historical centre of Split. Three thousand

five hundred square metres of ground were mapped, with the positions of larger infrastructure items, architectural remains and geological changes. Although it was not possible to pick out any very major architectural structures still preserved below the surface, certain structures marked on the plan views can be interpreted as potential remains of architecture and might have some archaeological value. The most important potentially architectural structures are in test digs 1-3 and partially in test dig 4. These probes are closest to Diocletian's Palace and it is possible to expect remains of structures from the Roman or a later period. Also, it is possible to expect segments of numerous modifications in the architecture and fortifications, for which there is both historical and archaeological evidence.

Redni broj: 242
Lokalitet: Svećurje – Žestinj (Miran)
Naselje: Kaštel Novi
Grad/općina: Kaštela
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom srpnja i kolovoza 2007., uz svesrdnu potporu Grada Kaštela (financijsku i tehničku), ekipa Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika obavila je zaštitna iskopavanja na ugroženom dijelu lokaliteta Svećurje – Žestinj, u Kaštel Novom. Istraženo je 48 grobova, koji sačinjavaju tek dio većeg starohrvatskoga groblja. Voditelj istraživanja bio je Tonči Burić.

Svećurje je čest sanktorem na našoj obali (Putanec 1963), budući da je kult sv. Jurja u ranom srednjem vijeku bio vrlo raširen od Istre do Boke. Brojnost toga titulara u bližoj okolici Splita na prostoru današnjih Kaštela uvjetovala je nastanak dvaju hagionima u obliku Svećurje, izvedenih iz naslovnika ranosrednjovjekovnih crkava: Sv. Jurja od Raduna u Kaštel Starom, na prostoru srednjovjekovnoga sela Raduna (Oreb 1983: 185-7; Omašić 1978: 132-4, Omašić 1986: 79, 80; Omašić 2001: 98-101; Burić 2005; Burić 2006) i Sv. Jurja od Žestinja u Kaštel Novom, u okviru srednjovjekovnoga sela Žestinja ili Mirana (Omašić 1978: 141-2; Omašić 1986: 85-6; Omašić 2001: 106-8; Rapanić 1980: 193, 195).
Crkva sv. Jurja od Žestinja (*Gesten, Gestin* srednjovjekovnih latinskih dokumenata) spominje se u pisanim izvorima 12.-13. st. i kao Sv. Juraj od Mirana. O problemu definiranja srednjovjekovnih sela na tom prostoru nije moguće raspravljati u ovom izvješću, no važno je naglasiti da je riječ o istom teritoriju oko iste crkve, pa su moguće različite kombinacije s imenima ili zaseocima istoga sela. Sama je crkva u današnjem obliku rustična jednobrodna gotička građevina s pravokutnom apsidom. Nadvratnik nad ulaznim vratima, koji je tu u sekundarnoj namjeni, ima stilski jasno definiran ranoromanički vegetabilni friz jedne trogirske kamenoklesarske radionice s konca 11. i prve polovine 12. st. (Burić 1982: 145, 158, T. II/4-5), pa to upućuje na realnu pretpostavku – potvrđenu i pisanim dokumentima – da je tu još ranije bila i romanička crkva 12.-13. st. Pročelje je višekratno obnavljano i ima elemente mlađih stilova, primjerice četvrtasti bočni prozori uz ulazna vrata. Pred samom crkvom još su vidljivi temeljni ostaci starijih zidova, koji upućuju na mogućnost postojanja rimskodobnih zgrada, jer su prilikom izgradnje suvremenih kuća nedaleko od crkve nalaženi ostaci materijalne kulture rimskoga razdoblja (keramika, mozaične kockice i dr.). Dakle, srednjovjekovna crkva sagrađena je na ostacima antičkih objekata, vjerojatno jedne od rustičnih vila u ageru Salone. Uokolo crkve još su vidljivi ostaci većega srednjovjekovnog župnoga groblja sela Žestinja, koje je tada u sklopu trogirskoga komunalnog teritorija (*districtus traguriensis*). Na zemlji leži nekoliko očuvanih masivnih nadgrobnih ploča, ali je dio, nažalost, već uništen. Dva takva nadgrobnika postavljena su na istočnom kraju grobljanskoga areala u sekundarnoj funkciji ulaza u groblje. Manji broj grobova oštećen je i prilikom širenja i asfaltiranja puta južno od crkve.
Cijeli prostor s crkvom sv. Jurja i grobljem može se stoga definirati kao areal jedne rimske *villae rusticae*, agrarnoga posjeda na kojemu je u srednjem vijeku, po doseljenju Hrvata, podignuto jedno od potkozjačkih naselja, iz srednjovjekovnih dokumenata poznato kao Žestinj ili Miran. Ime toga sela očuvano je u obližnjoj lokvi Žestinici, kao što je nešto zapadnije Baba lokva sačuvala ime srednjovjekovnoga sela Baba. Precizniju lokaciju srednjovjekovnih kuća još nije moguće odrediti. U zgradama te vile i u bližoj okolici podignuta su i prva srednjovjekovna selišta, kojima zasigurno pripada i novo-otkriveno starohrvatsko groblje, koje je predmet ovog izvještaja. Da je širi areal oko toga antičkog kompleksa bio agrarno eksploatiran u antici, svjedoče i sporadični nalazi utilitarne rimske keramike na prostoru spomenutoga starohrvatskoga groblja, gdje su vjerojatno nekada bili vinogradi.

Početkom ljeta 2007., na položaju Svećurje u Kaštel Novom, nepunih stotinjak metara južno od crkve sv. Jurja, slučajno su, tijekom građevinskih radova, otkriveni grobovi za koje je istraživanjem utvrđeno da pripadaju staro-hrvatskom razdoblju. Zaštitna iskopavanja napravljena su na ugroženom dijelu lokaliteta, na zemljištu braće Matić, koji su spremno izašli u susret traženjima arheologa. U toj kampanji istraženo je 48 grobova, koji čine tek dio većega starohrvatskoga groblja. Raspoređeni su u uobičajenoj strukturi ranosrednjovjekovnih grobalja u više nepravilnih redova. U svim otkrivenim grobovima ostaci su inhumiranih pokojnika, a grobne konstrukcije im tvore kovčezi koji su oblikovani od tanjih kamenih ploča položenih okomito oko tijela. Ti su kovčezi u većini slučajeva učvršćeni vidljivim slojem svijetlo žute gline, te pokriveni jednakim takvim pločama. Veći broj grobova imao je i dna popločana tanjim kamenim pločicama. Takav tip grobova uobičajen je u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, a posebice na prostoru kliške županije, primjerice na istodobnom groblju u susjednim Stombratama iznad crkve sv. Marte ili na malom starohrvatskom groblju s početka 9. st. na istoimenom položaju Svećurje u Radunu u Kaštel Starom. Groblje na žestinjskom Svećurju nije imalo crkveni objekt, što je čest slučaj sa starohrvatskim grobljima sve do 11. st. Tek od 12.

Panorama istraženoga segmenta groblja na Svećurju (48 grobova)

st. ukopavati se mora u groblja uz crkveni objekt, koje u pravilu mora imati svaka župa. Tako spomenuta crkva sv. Jurja i groblje oko nje (oboje neistraženi) pripadaju razdoblju od razvijenoga srednjeg do ranoga novog vijeka (približno od 12. do 16. st.), a nalaze se u sastavu srednjovjekovnoga sela i župe Žestinj. Stoga novootkriveno groblje pripada razdoblju ranoga srednjeg vijeka (9.-11. st.), tj. starohrvatskom razdoblju u razvitku srednjovjekovne materijalne kulture na tim prostorima.

Za preciznije datiranje istraženoga segmenta groblja poslužit će opća slika pogrebnih rituala, a posebice nalazi u grobovima, koji pripadaju već poznatom repertoaru starohrvatske kulture. Među njima, pak, ima i onih koji su ga dijelom i obogatili, bilo u varijacijama pojedinih tipova ili u sasvim novim oblicima. Prevladavaju različiti tipovi naušnica te prstenje, i to uglavnom vitice. Određenu novinu u ukupnoj tipološkoj skali starohrvatskoga nakita čine nalazi dviju ogrlica koje su nađene zajedno s drugim vrstama nakita (prstenje, naušnice). To je ogrlica u grobu djevojčice (G-22) koja je uz ogrlicu imala i par grozdolikih naušnica, te prsten s ugraviranim pentagramom na zaravnjenoj kruni. Rađena je od zrna staklene paste nanizanih na nit ogrlice u 10 okomitih nizova niz grudi, koji su po sredini razdijeljeni malim ulomkom prošupljena dna kasnoantičkoga staklenog recipijenta. Druga ogrlica (G-32) bila je obješena o vrat na uobičajen način. Sačinjavala su je četiri para od po dvije bikonične glatke jagode, poput onih na naušnicama, međusobno povezana u niz.

Naušnice se mogu razvrstati u tri osnovne skupine: jednojagodne, grozdolike i obične karičice. Nađena su dva para grozdolikih naušnica, i to tzv. putaljskog tipa (G-22, G-44). Brojnošću se ističu nalazi jednojagodnih naušnica, koje su amblematski tip starohrvatskog nakita kristijaniziranoga horizonta. Uglavnom su nađene u paru (G-12, G-28, G-29, G-35), a u jednom slučaju samo jedna na lijevoj strani (G-37). Taj tip naušnica nerijetko prati i nalaz prstenova – vitica (G-12, G-28, G-35), čestih u starohrvatskim grobovima. U ovoj kampanji otkriven je samo jedan par običnih karičica (G-26).

Uz naušnice, prstenje i ogrlice, u grobovima sa Svećurja sporadično se javljaju i drugi predmeti. Tako je u G-29 nađen i dobro očuvan keramički pršljen. Rijetkošću se ističu i ulomci željeznih karičica (naušnice?), nađenih u dvama grobovima (G-14, G-32), te jedna željezna alka, također u G-14. Nakitni predmeti od željeza općenito su vrlo rijetki u starohrvatskim grobovima kristijaniziranog horizonta, pa i ti nalazi upotpunjuju raznolikost repertoara grobnih nalaza na Svećurju. Tome treba pribrojiti i rijedak nalaz duguljasta šuplja privjeska s kukicom za vješanje iz G-20.

Materijal od kojega su otkriveni predmeti rađeni, ako se izuzme željezo, uglavnom je bronca ili bakar te manjim dijelom srebro, a pojedini primjerci su posrebreni, ili u jednom slučaju i pozlaćeni. Ukrašavanje osnovnih oblika nakita je rijetko, što se uklapa u dosadašnje spoznaje o zlatarstvu 9. st.

Način ukapanja, oblici grobnih škrinja i njihovih konstrukcija, kao i opći raspored grobova na redove, prepoznatljivi su elementi pomoću kojih se, uz same grobne nalaze, ovo ukopište može pripisati ranosrednjovjekovnom razdoblju. Oni su brojnim primjerima potvrđeni na do sada istraživanim

G-23, primjer uporabe gline kao vezivnoga materijala u konstrukciji grobnoga kovčega

grobljima istoga vremena. To su u prvom redu pojedinačni ukopi. Taj običaj, gotovo posvuda raširen u ranom srednjem vijeku, postupno se napušta i tek tijekom 13. st., kada počinju dominirati višekratni ukopi. To je vezano uz temeljne promjene sociooloških struktura feudalnoga društva. Ruke pokojnika u većini su slučajeva položene uz tijelo, što će se također promijeniti tek u kasnom srednjem vijeku. Za pobliže kronološko diferenciranje važno je istaknuti činjenicu da do sada otkriveni grobovi na žestinjskome

Ogrlica od nizova staklenih perli i par grozdolikih naušnica iz G-22

Svećurju nisu pružili ni najmanji trag ostataka poganskih pogrebnih rituala, kakvi su registrirani na obližnjem radunskome Svećurju u Kaštel Starom (Burić 2008) ili na starohrvatskom groblju na Putalju (Burić 2001), nastalom prije izgradnje crkve sv. Jurja od Putalja. Oba ta manja groblja dosta su precizno datirana u sam početak 9. st., stoga groblje na Svećurju u Kaštel Novom treba datirati u kasnija desetljeća 9. st., tj. u vrijeme već intenzivnije kristijanizacije koja je uslijedila nakon stabilizacije prilika na našoj obali po ahenskom miru (812. godine).

Groblja bez crkve uobičajena su u starohrvatskom periodu. Ona odražavaju društvenu strukturu i organizaciju ranosrednjovjekovnih sela i vladarskih posjeda u Hrvatskoj na pojedine zaseoke, pa su i najbrojnija vrsta ukopišta ranoga srednjeg vijeka. Tek uspostavom čvršće župske organizacije u 12. st. nastaju centralizirana groblja oko crkava u pojedinim selima, kada se napuštaju manja rodovska ukopišta, kakvo je i ovo žestinjsko na Svećurju. Tako nepunih stotinjak metara sjeverno od njega i danas stoji srednjovjekovna crkva sv. Jurja od Žestinja (ili Mirana), oko koje se prostire veliko srednjovjekovno groblje. Masivne nadgrobne ploče razbacane na pretpostavljenom arealu groblja svjedoče o vremenu kasnoga srednjeg i početaka ranoga novog vijeka (14.-16. st.), a vjerojatno je tu i stariji sloj grobova iz zreloga ili razvijenog srednjeg vijeka (12.-13. st.).

Najbliže i višestruke paralele za groblje na žestinjskom Svećurju, prema oblicima i konstrukciji grobova, općem rasporedu groblja te bogatstvu nalaza, nalaze se na starohrvatskom groblju Stombrate, sjeverozapadno od crkve sv. Marte (Burić 1992; Bilich, Burić 1992). Oba groblja mogu se datirati u sredinu i dr. pol. 9. st., u vrijeme punoga uspona kneževa iz dinastije Trpimirovića, kada je kristijanizacija hrvatskoga etnosa već poodmakla na cijelom širem prostoru priobalja.

Literatura

Bilich, Burić 1992 Ivanka Bilich, Tonči Burić, Bijaći – Stombrate, starohrvatsko groblje (katalog izložbe), Kaštel Novi, 1992.

Burić 1982 Tonči Burić, Predromanička skulptura u Trogiru, Starohrvatska prosvjeta, III/12, Split, 1982: 127 – 159, T. I – XIV.

Burić 1992 Tonči Burić, Bijaći – Stombrate (novo starohrvatsko groblje u kliškoj županiji – zaštitna sondiranja), Obavijesti HAD, XXIV/2, Zagreb, 1992: 55, 56.

Burić 2001 Tonči Burić, Putalj u srednjem vijeku; u: Sv. Juraj od Putalja, Split, 2001: 151 – 323.

Burić 2005 Tonči Burić, Svećurje – Radun, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 249, 250.

Burić 2006 Tonči Burić, Svećurje – Radun, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 408, 409.

Burić 2008 Tonči Burić, Starohrvatsko groblje na položaju Svećurje u Kaštel Starom, Starohrvatska prosvjeta, III/34 (Zbornik fra Luje Maruna), Split, 2008: 105 – 122.

Omašić 1978 Vjeko Omašić, Topografija Kaštelanskog polja, Split, 1978.

Omašić 1986 Vjeko Omašić, Povijest Kaštela, Split, 1986.

Omašić 2001 Vjeko Omašić, Kaštela od prapovijesti do početka XX. stoljeća, Kaštela, 2001.

Oreb 1983 Franko Oreb, Srednjovjekovno groblje oko crkve sv. Jurja od Raduna kod Kaštel Starog, Starohrvatska prosvjeta, III/13, Split, 1983: 85 – 200.
Putanec 1963 Valentin Putanec, Refleksi starodalmato--romanskog pridjeva *sanctus* u onomastici obalne Hrvatske, Slovo, 13, Zagreb, 1963.
Rapanić 1980 Željko Rapanić, Prilog proučavanju kontinuiteta naseljenosti u salonitanskom ageru u ranom srednjem vijeku, VAHD, LXXIV, Split, 1980: 189 – 213.

Tonči Burić

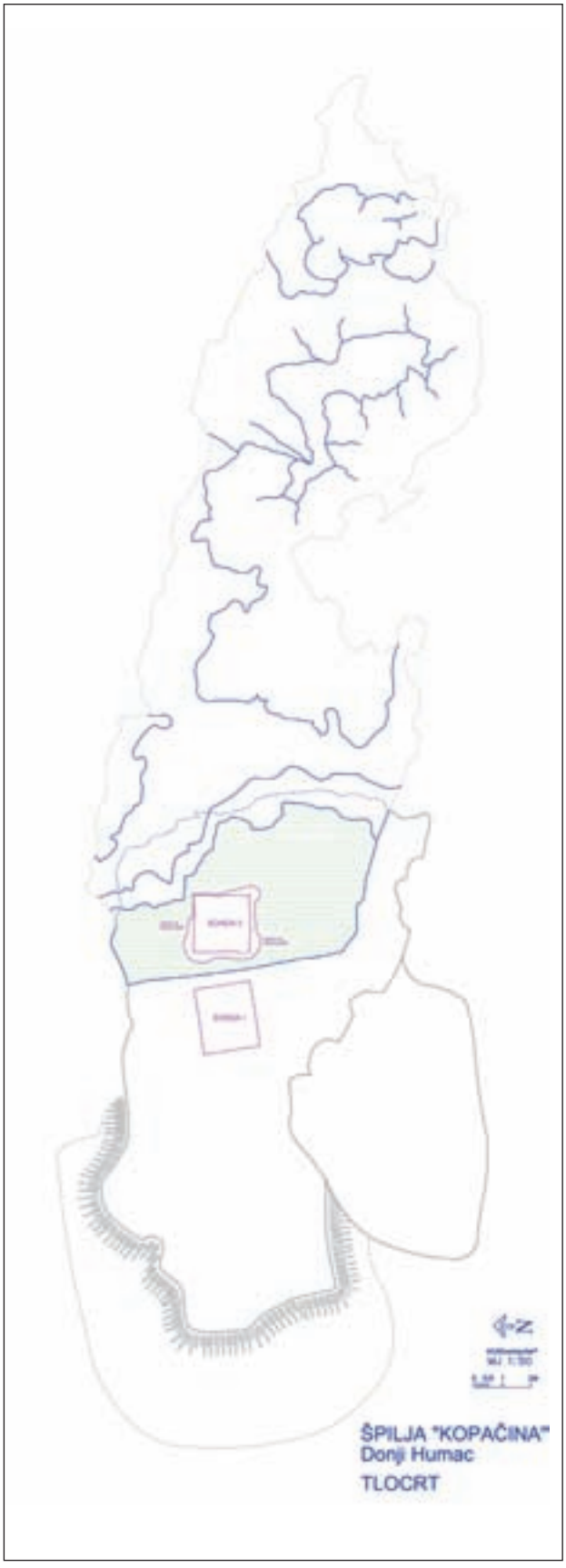
Summary

During 2007 a team from the Museum of Croatian Archaeological Monuments conducted rescue excavations at an endangered part of the site Svećurje-Žestinj in Kaštel Novi. Forty eight graves were investigated, which constitute merely a part of a larger Early Croatian cemetery. In all of the graves uncovered, the remains of inhumed decedents were found; the grave constructions were chambers formed of thin slabs of stone placed vertically around the body. As well as earrings, rings and necklaces, other objects also sporadically appear in the graves. Thus in G-29 a well preserved ceramic loom weight was found. Fragments of iron links (earrings?) found in two graves (G-14 and G-32) and one iron ring also found in G-14 represent a rarity. The manner of interment, the forms of the caskets and their constructions as well as the general distribution of the graves in rows are recognisable elements which, together with the actual grave findings, will perhaps help to assign this cemetery to the Middle Ages.

Redni broj: 243
Lokalitet: Špilja Kopačina
Naselje: Donji Humac
Grad/Općina: Nerežišće (otok Brač)
Pravni status: R-1075
Razdoblje: P
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom lipnja i srpnja 2007. trajala je druga kampanja sustavnih arheoloških istraživanja u špilji Kopačina kod Donjeg Humca na otoku Braču. Voditelj istraživanja bio je Damir Kliškić, a stručnu ekipu sačinjavali su dipl. arheolozi, studenti arheologije i arhitekt. Voditelj je projekta Arheološki muzej u Splitu. Radove je financiralo Ministarstvo kulture.

Većina je planiranih poslova u kampanji iz 2006. i realizirana. Metalna ograda, koja bi trebala konačno eliminirati svaku vrstu devastacija, konačno je postavljena ispred ulaza u špilju. Najveći dio prilaznog puta neposredno ispred špilje, koji je trebalo proći pješice, bio je u iznimno lošem i zapuštenom stanju, te su postojali brojni odroni kamena iz zidova gomila. Sve je to popravljeno, očišćeno i sada prohodno. Nadalje, po prvi je put izrađena potpuna terenska dokumentacija, koja do sada nije postojala u toj formi i opsegu. Postavljanje ograde ispred ulaza u špilju bilo je nužno i kako bi se mogla otvoriti arheološka sonda

Tlocrt špilje s ucrtanim pozicijama sondi

Sonda 2 s metalnom ogradom u pozadini (foto: D. Kliškić)

Privjesci od školjaka (vjerojatno dijelovi ogrlice) iz nasutog dijela sonde 2 (foto: D. Kliškić)

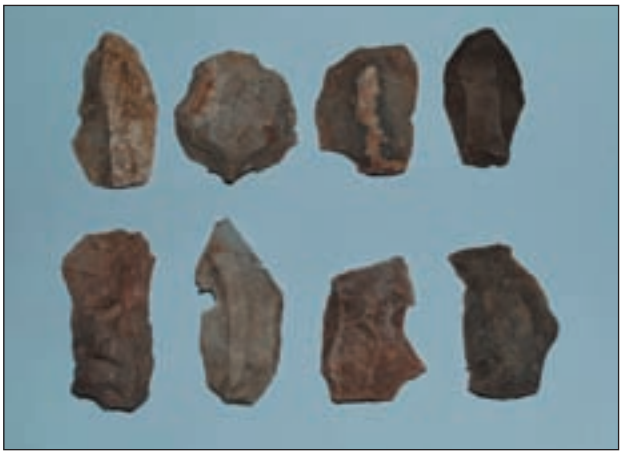
unutar ograđenog prostora na dijelu pretpećinskog prostora. Nova ograda uglavnom štiti prostor sonde od eventualnih devastacija. Tako je blizu iste ograde u kampanji 2007. otvorena nova sonda (sonda 2), na osnovi postavljene koordinatne mreže, veličine 2x2 m. Taj je prostor sonde bio niži u odnosu na ostali pretpećinski prostor. Izgledalo je da se na tom prostoru nije nasipao sediment iskopan iz špilje, kao što je to bio slučaj s ostalim pretpećinskim prostorom. Nakon skidanja površinskog sloja, počeli su se pojavljivati arheološki predmeti, uglavnom od kremena i kostiju, za koje se odmah počela izrađivati potrebna dokumentacija. No, ubrzo je ponovno uslijedilo neugodno iznenađenje. Zajedno s arheološkim materijalom, počela se pojavljivati staklena i plastična ambalaža, limenke, guma itd. Bilo je jasno da je i na taj prostor nasipavan sediment iz špilje, ali ne u tolikom obimu kao onaj izvan metalne ograde. Sastav sedimenta (kombinacija rasute zemlje, rasutog i slomljenog kamenja te dijelovi slomljenih stalagmita) također je potvrđivao taj zaključak.

Kako je bila riječ o rasutu sedimentu, pri njegovu skidanju nisu se mogle pratiti pravilne linije stranica sonde, jer se taj isti sediment s vanjske strane sonde neprestano obrušavao unutar omeđenog prostora, stoga je bilo nužno da se pri skidanju rasutog sedimenta obuhvati dosta veća površina i to sa svake stranice sonde. Čitav rasut sediment prosijan je i tom je prilikom sakupljen čitav arheološki materijal.

S obzirom na to da se na prostoru sonde radilo o tanjim nasutim naslagama, bilo je očekivano da će se doći do netaknutog originalnog nivoa, što se na sreću doista i dogodilo. Odmah je formiran pravilan kvadrat, dimenzija 2x2 m. Nakon što je trebalo pomaknuti dvije velike kamene gromade metalnim šipkama koje su se nalazile unutar prostora sonde, započelo je skidanje originalnih arheoloških netaknutih slojeva. Ispod površine počela se pojavljivati velika količina kremenog i koštanog materijala, što je i dokumentirano. Do kraja ovogodišnje kampanje skidan je sediment unutar jedne stratigrafske jedinice koja je skoro istražena do kraja, jer se na nekoliko mjesta počeo javljati nov sediment, kako prema boji, tako i prema sastavu.

Od arheološkog materijala sakupljeno je više stotina kremenih predmeta i znatna količina koštanog, ali uglavnom sitnog materijala, kao i manja količina školjkaša. O vremenskoj i kulturološkoj determinaciji više će se znati nakon arheoloških istraživanja koja su planirana za 2008. godinu. Vjerojatno će se pokazati pripada li taj arheološki materijal razdoblju epipaleolitika ili možda razdoblju mezolitika.

Arheološka istraživanja rađena su isključivo ručnim iskopom, prema svim normativima arheološke struke, uz uporabu ručnog sita kroz koje su prosijavani nasuti i intaktni sedimenti. Cjelokupan iskopani arheološki materijal očišćen je i sortiran te propisno uskladišten i pohranjen u Arheološkom muzeju u Splitu. Za vrijeme arheoloških istraživanja izrađivana je detaljna dokumentacija unutrašnjosti špilje.

Izbor kremenih artefakata iz nasutog dijela sonde 2 (foto: D. Kliškić)

Literatura

Čečuk 1992 Božidar Čečuk, Arheološka istraživanja u špilji Kopačini na otoku Braču, Obavijesti HAD, 24/3, Zagreb, 1992: 37 – 42.

Čečuk 1993 Božidar Čečuk, Istraživanja u špilji Kopačini pokraj Donjeg Humca na otoku Braču, Obavijesti HAD, 25/3, Zagreb, 1993: 46 – 52.

Čečuk 1996 Božidar Čečuk, Špilja Kopačina kod Donjeg Humca na otoku Braču, ARR, 12, Zagreb, 1996: 13 – 30.

Čečuk 2005 Božidar Čečuk, Kopačina na Braču, Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta, Zagreb, 2005: 148, 149.
Karavanić 1992 Ivor Karavanić, Prijedlog osnovnoga strukovnog nazivlja za srednji i mlađi paleolitik, OA, 16, Zagreb, 1992: 15 – 35.
Kliškić 2007 Damir Kliškić, Lokalitet: Kopačina, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 443 – 444.
Malez 1984 Vesna Malez; Determinirana fauna iz naslaga spilje Kopačine, Bračkizbornik, 14, Supetar, 1984: 140, 141.
Vrsalović 1960 Dasen Vrsalović, Pretpovijest i Stari vijek, Bračkizbornik, 4, Zagreb, 1960: 31 – 110.

Damir Kliškić

Summary

During 2007 the second campaign of systematic archaeological investigation into the cave called Kopačina near Donji Humac on Brač island continued.
It was necessary to place a fence in front of the entrance to the cave so as to be able to start up an archaeological test dig within fenced space, in part of the pre-cavernous area. A new test dig (no.2) was opened up on the basis of the coordinate grid established, size 2 x 2 m. After the surface stratum was removed, archaeological items began to show up, mainly of flint and bone. But soon came the first unpleasant surprise. Together with archaeological material, glass and plastic packaging, cans, and so on, began to appear. It was clear that sediment from the cave had been strewn onto this space, although not in such volume as that outside the metal fence.
It was necessary, while removing the strewn sediment, to take in considerably larger area, on each side of the test dig. All of the strewn sediment was sieved, and while this was being done, whole archaeological material was obtained. After material from under the surface began to be removed a large amount of stone and flint material began to appear. By the end of the campaign, the sediment within a single stratigraphic unit was removed, and this unit was investigated almost to the end, for in several places new sediment began to appear. In the way of archaeological material, several hundred flint objects and a considerable quantity of bone, if on the whole small material, was collected. New archaeological investigations that are planned in 2008 should give an answer as to whether this material can be temporally assigned to the Epipalaeolithic or perhaps to the Mesolithic.

Redni broj: 244
Lokalitet: Torine – prapovijesni tumuli
Naselje: Dragljane, Vlaka
Grad/općina: Vrgorac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U okviru zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi Jadranske autoceste, dionica Zagvozd – Ravča, na lokalitetu Torine, na prostoru između sela Dragljana i Vlake, istražena su četiri prapovijesna tumula (lokalitet se vodi pod rednim brojem

Prapovijesni grob iz tumula 1 nakon otvaranja groba (foto: N. Kovačević)

AN 19). Istraživanja je od travnja do srpnja 2007. godine provodila tvrtka Arheo Plan d.o.o. Voditeljica istraživanja bila je Nela Kovačević, diplomirana arheologinja, a ostatak stručne ekipe sačinjavali su diplomirani arheolozi: Konstanta Mucić, Jure Šućur i Željko Stamatović. Radove je financiralo Ministarstvo kulture, a nadzor je obavljao mr. sc. Miroslav Katić, arheolog iz Konzervatorskog odjela u Trogiru. Antropološku analizu ljudskih osteoloških nalaza obavio je dr. sc. Mario Šlaus, s Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a radiokarbonsku laboratorij Beta Analytic Inc., Florida, SAD.

Početak istraživanja sjeverne polovice tumula 4 (foto: J. Šućur)

Pogled iz zraka na tumul 3 nakon završetka istraživanja (foto: J. Šućur)

Tri tumula, označena kao 1, 2 i 3, nalaze se u blizini sela Dragljana, na rubu crnogorične šume, sa zapadne strane ceste prema Vlaki. Položeni su u nizu, u smjeru sjeveroistok-jugozapad i udaljeni su jedan od drugog 15-ak m. Mikrotoponim lokacije na kojoj se nalaze tumuli 1 i 2 jest Gornji Lazi, a lokacije tumula 3 je Donji Lazi. Položaj tumula 4 označava se mikrotoponimom Rudine, te se nalazi ispod vrha brda Jagode, koji odvaja udolinu u kojoj se nalazi selo Dragljani, od brdskog prostora sela Vlake.

Tumul 1 imao je osnovu kružnog tlocrta, promjera 10,30 m, a relativna visina kamenog nanosa iznosila je 1,50 m (od 295,50 do 294,00 m n.m.). Površina tumula iznosila je 81,10 m². U konstruktivnom smislu rađen je od nanosa većeg i manjeg kamena te nanosa zemlje u nižim dijelovima. Naknadno je devastiran gradnjama dvaju suhozida i bunkera, te krčenjem okolnog terena. Istraživanjem je definirano postojanje srednjovjekovnih ukopa, te jedan prapovijesni grob i dvostruki prsten kružnog tlocrta koji je činio veći neobrađen kamen. U površinskom dijelu kamenog nanosa na trima su mjestima nađeni ljudski osteološki ostaci koji upućuju na postojanje srednjovjekovnih grobova, uništenih spomenutim devastacijama. Prapovijesni je grob definiran unutar dvaju kružnih konstrukcija od krupnog kamena, na visini od 294,60 m, dakle u najnižem, središnjem dijelu tumula. Položen je u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Riječ je o kamenom kovčegu konstruiranom od dviju dužih i dviju kraćih okomito postavljenih pravokutnih ploča, s nepravilnom poklopnicom nad njima. U grobu je bio ukopan jedan pokojnik, u zgrčenu položaju na lijevom boku. Dimenzije unutrašnjosti groba su: 0,70 m (dužina) x 0,30 m (širina) x 0,50 m (dubina). Od pokretnih nalaza vrijedi izdvojiti dio lančića s privjeskom od probušene turske akče, jedan privjesak praporac te brončanodobnu iglu sa spljoštenom glavicom koja je pronađena u blizini prapovijesnoga groba.

Tumul 2 imao je osnovu kružnog tlocrta, promjera 8 m, a relativna visina kamenog nanosa iznosila je 0,50 m (od 293,50 do 293,00 m n.m.). Površina tumula iznosila je 56 m². U konstruktivnom smislu rađen je od nanosa većeg i manjeg kamena, te nanosa zemlje u nižim dijelovima. Tumul je velikim dijelom devastiran gradnjom stambenog objekta na istočnom dijelu, te krčenjem okolnog terena. Unutar kamenog nanosa istražena su četiri srednjovjekovna groba. Grobovi su bili položeni u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Pokojnici su bili ukopani u zemlju, među kamenom živcem, te su grobovi samo manjim dijelom ograđeni nepravilnim neobrađenim kamenom. Izuzetak je grob 1, kod kojeg su kosti i poklopnica bili uočljivi i prije samog istraživanja. Definiranjem groba nisu uočeni ostaci obložnica.

Tumul 3 imao je osnovu kružnog tlocrta, promjera 10,20 m, a relativna mu je visina bila 1,10 m (od 292,40 do 291,30 m n.m.). Površina tumula iznosila je 78,50 m². Naknadno je

devastiran gradnjom suhozida, krčenjem okolnog prostora, te postavljanjem drvenog stupa za struju u sam središnji dio. Istraživanjem su definirana četiri srednjovjekovna groba (Grob 1, 2, 3, 4) i jedan prapovijesni grob (Grob 5), te u nižem dijelu tumula rubni, dvostruki kameni prsten kružnog tlocrta. Srednjovjekovni grobovi imaju različitu arhitekturu, a zajednička im je karakteristika odsutnost poklopnica. Veća količina ljudskih osteoloških nalaza na jednome mjestu upućivala je na ukop, koji je označen kao grob 1, ali nije pronađena grobna arhitektura. Svi ostali grobovi položeni su u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Pokojnik iz groba 2 ukopan je u zemlju koja je ograđena nepravilnim manjim kamenjem, a arhitekturu grobova 3 i 4 čini nepravilno neobrađeno kamenje posloženo kako bi se formirao kameni kovčeg. Grob 5 definiran je u najnižem, središnjem dijelu tumula, na visini od 291,70 m n.m. Položen je u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Riječ je o kamenom kovčegu konstruiranom od dviju dužih i dviju kraćih okomito postavljenih masivnih pravokutnih ploča koje su bile poklopljene nepravilnom masivnom pločom. Dimenzije unutrašnjosti groba su: 0,60 m (dužina) x 0,35 m (širina) x 0,50 m (dubina). U grobu su pronađene loše očuvane kosti jednog pokojnika, pokopanog u zgrčenu položaju. Grob je ukopan u zdravicu i prostor oko njega zapunjen je zemljom. Svi pokretni nalazi pronađeni su izvan konteksta grobova, a vrijedi izdvojiti nalaz pršljena, žuto-smeđe boje, rađenog od gline bez primjesa, te iglu – ukosnicu s filigranskom kuglom na vrhu.

Tumul 4 imao je osnovu kružnog tlocrta, promjera 19,50 m, a relativna visina kamenog nanosa iznosila je 3,30 m (od 341,60 do 338,30 m n.m.). Površina tumula bila je 290,00 m². Tumul je naknadno devastiran izgradnjom mitraljeskih gnijezda i promatračnica, što nije neobično s obzirom na njegov položaj koji omogućava kontrolu zabiokovske udoline od Kozice do Zavojana. Istraživanjem su u višem dijelu kamenog nanosa definirana dva srednjovjekovna groba i suhozidne konstrukcije koje su se radijalno pružale od središnjeg dijela tumula prema nižim dijelovima. U najnižem dijelu tumula definiran je jedan prapovijesni grob koji se nalazio u središnjem dijelu, dok je na rubu tumula definiran kameni prsten kružnog tlocrta, parcijalno očuvan. Prapovijesni grob pronađen je na visini od 340,20 m n.m. Položen je u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Riječ je o kamenom kovčegu konstruiranom od dviju dužih i dviju kraćih okomito postavljenih tanjih pravokutnih ploča koje su bile poklopljene nepravilnom masivnom pločom. U grobu je pokopan jedan pokojnik u zgrčenu položaju. Dimenzije unutrašnjosti groba su: 0,80 m (dužina) x 0,35 m (širina) x 0,40 m (dubina). Na gomili je pronađena jedna antička fibula, te srednjovjekovni pečatnjak i vitica. Na toj je gomili pronađen i najveći broj ulomaka keramike. Riječ je o jedanaest keramičkih ulomaka, od čega su tri ulomka srednjovjekovne keramike ukrašena valovnicom, dok ostali ulomci potječu iz prapovijesti.

Literatura

Katić 2007 Miroslav Katić, Lokalitet: Autocesta Split – Ploče, dionica Zagvozd – Ravča, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 387, 388.

Jure Šućur

Summary

At the site of Torine, along the route of the Adriatic Motorway, Zagvozd-Ravča section, four prehistoric tumuli were investigated in rescue excavations. Tumuli 1, 2 and 3 were located close to the village of Dragljane, from the hill space of the village of Vlaka.

Within tumulus 1, one medieval and three prehistoric graves were investigated. The most important moveable finds were part of a small chain with a pendant consisting of a pierced Turkish akche, and a Bronze Age needle with a flattened head. Tumulus 2 was largely devastated, and within it four medieval graves were investigated.

In the stone sediment of tumulus 3, one prehistoric and four medieval graves were investigated. The most interesting moveable finds were a hair pin with a filigree sphere at the top. Tumulus 4 has a dominant position in this part of the valley behind Biokovo. Here one prehistoric and two medieval graves were investigated. As for the findings, it is worth picking out an Antique fibula, and a medieval signet ring and a curl.

Redni broj: 245
Lokalitet: Trogir – Kopilice
Naselje: Trogir
Grad/općina: Trogir
Pravni status: P-2036
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno istraživanje

Na osnovi dojave Konzervatorskog odjela u Splitu, dana 20. travnja 2006. godine, u organizaciji Odjela za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda, obavljen je stručni očevid na položaju zvanom Kopilice (Brigi), istočno od Trogira. Iako je na osnovi zračnih fotografija pretpostavljeno kako je riječ o antičkim ili srednjovjekovnim solanama, pokazalo se kako je zapravo riječ o kompleksnom arheološkom nalazištu iz antičkog vremena, koje uključuje kamene i drvene konstrukcije različitih namjena te veću količinu građevnog materijala, ulomaka amfora, dolija i keramičkog posuđa za svakodnevnu uporabu. Probne sonde otvorene su tijekom 2007., a voditeljica je bila mr. sc. Irena Radić Rossi.

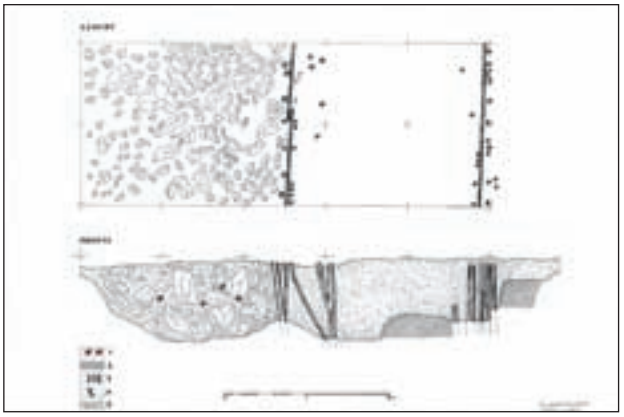
Situacija na nalazištu

Fotografija s označenim linearnim drvenim i kamenim konstrukcijama (foto: I. Šuta)

Zbog kontinuiranog nasipanja obale i realizacije projekta Oblikovanje plaže Brigi u Trogiru, tijekom listopada obavljen je četverodnevni pregled terena (od 9. do 12. listopada 2006.), kojim je na traženje Konzervatorskog odjela u Splitu pregledano široko područje od najistočnijeg mola za privez brodica u smjeru istoka, tj. u smjeru područja zvanog Pantan. Na pregledanoj površini potvrđeni su ostaci velikog lukobrana (?) koji na zapadnom kraju zaokreće prema obali. Prilikom geodetskog snimanja primijećeno je kako je riječ o dvjema konstrukcijama u obliku slova L, oblikovanima od lomljenog kamena. S njihove obalne strane primjećuje se drvena konstrukcija izrađena od dasaka i pilona, koja djeluje kao učvršćenje suhozida. Zapadno od opisanih konstrukcija nalazi se još jedna konstrukcija manjih dimenzija, također izrađena od kamena lomljenca, drvenih dasaka i većega broja pilona. Nakon stručnog očevida i detaljnog pregleda istočnog dijela nalazišta, nastavljena je realizacija projekta uređenja plaže Brigi, ali u smanjenom obimu. Građevinski iskop započeo je u zapadnom dnu zaljeva u smjeru istoka, pod stručnim nadzorom stručnjaka Konzervatorskog odjela u Trogiru. Nakon učestale pojave arheoloških nalaza, građevinski su radovi obustavljeni.

U dogovoru s konzervatorskim odjelima u Trogiru i Splitu, godine 2007. odlučeno je da se na trima mjestima na kojima su se pojavili arheološki nalazi naprave probne sonde, kako bi se utvrdila debljina i sastav kulturnog sloja te odredio daljnji tijek zaštitnog istraživanja. Tijekom arheološkog iskopa u smjeru jugoistoka, pronađeni su ostaci linearne drvene konstrukcije koja je prema obali uništena građevinskim iskopom i nasipavanjem. Očuvan je dio u dužini od 21 m, nakon čega konstrukcija zaokreće u smjeru jugozapada i u dužini od 116 m prati spomenuti kameni nasip, paralelan s obalom. Riječ je o konstrukciji koja se sastoji od dvaju paralelnih redova dasaka i drvenih pilona, međusobno udaljenih oko 2,2 m. Zbog ograničena vremena i financijskih sredstava, konstrukcija je praćena isključivo u površinskom sloju, a oko sredine dijela paralelnog s obalom napravljen je kontrolni profil kako bi se utvrdila njezina visina i vertikalna struktura. Utvrđeno je kako visina očuvanoga dijela iznosi nešto više od 1 m. Dio konstrukcije s obalne strane kamenog nasipa sastoji se od četiriju redova koso postavljenih dasaka (prosječne širine 30 cm), među kojima nema vidljivih tragova međusobnog spajanja. Drveni piloni, okomito zabijeni u morsko dno, mjestimice se nalaze samo s jedne, a mjestimice s obiju strana dasaka, dok su pojedini primjerci udaljeni od dasaka i do 40 cm. Drugi dio konstrukcije, paralelan s opisanim, također se sastoji od redova dasaka koje su, međutim, postavljene vertikalno, a također su s jedne ili obiju strana učvršćene drvenim pilonima. Čitava opisana struktura podsjeća na velik dovodni ili odvodni kanal. Unutar opisane konstrukcije pronađena je manja količina ulomaka grubljeg keramičkog posuđa, uz poneki ulomak *terrae sigillatae*. Više keramičkog materijala pronađeno je u području bližem obali, u profilu građevinskog iskopa, gdje debljina kulturnoga sloja iznosi oko 70-80 cm.

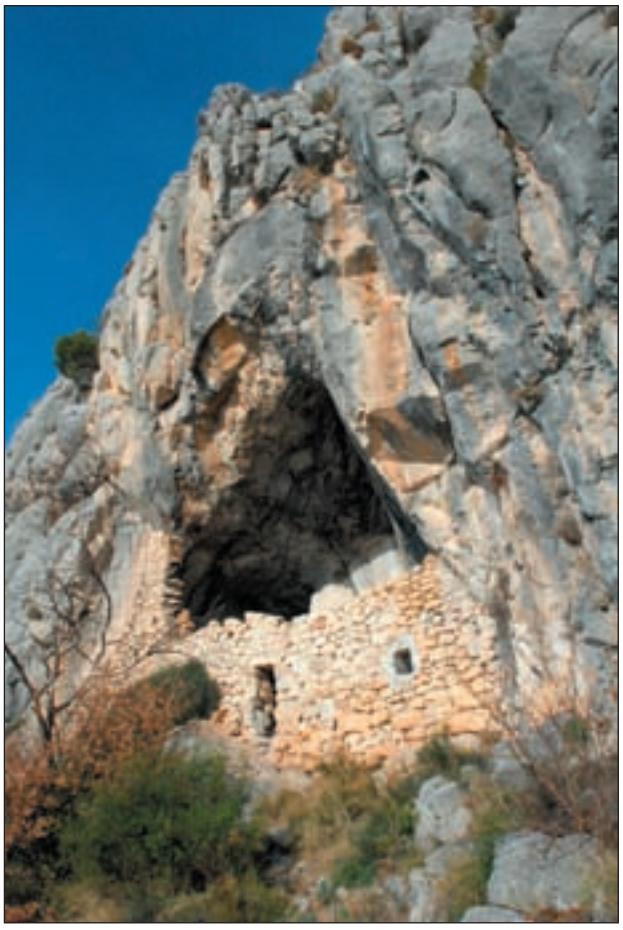
Detalj kasnoantičke drvene konstrukcije od dasaka i pilona (crtež: K. Rončević, prema M. Pešić)

Pri površinskom pregledu terena uočena je još jedna skupina pilona na udaljenosti od oko 17 m, istočno od opisane konstrukcije. Utvrđeno je kako je riječ o konstrukciji gotovo identične strukture, čiji je krak u smjeru obale očuvan u dužini od 9 m, a krak paralelan s obalom u dužini od 56 m. Položaj opisanih nalaza upućuje na činjenicu kako je dosadašnjim građevinskim intervencijama već uništen dobar dio nalazišta. Izvrsno stanje očuvanosti i nedovoljna istraženost struktura ugroženih nasipavanjem i građevinskim iskopom upućuju na potrebu njihove zaštite koju je moguće provesti promjenom izvedbenog projekta uređenja plaže ili sustavnim istraživanjem kojim bi nalazi bili istraženi u cijelosti.

Irena Radić Rossi

Summary

In April 2006 an expert inspection was made at the site called Kopilice (Brigi) to the east of Trogir. It turned out to be a complex archaeological site from Antiquity, including stone and wooden constructions of various purposes and a large amount of building material, fragments of amphorae, dolia and ceramic vessels for everyday use. Because of the constant filling of the coastline and the implementation of the project Shaping the Brigi Beach in Trogir, during October 2006, a four-day intensive review of the ground was made, in which the broader area from the eastern mole for the mooring of boats in an easterly direct, i.e., in the direction of the area called Pantan, was made. In the area surveyed, the remains of three structures made of stone rubble and fastened with boards and wooden pylons recalling a breakwater were determined; however for the moment it is impossible to determine their true purpose. The accomplishment of the project for developing the beach was continued, but after the frequent appearance of archaeological finds, structural works were halted. With research through test digs and surface investigation during 2007 the existence of two parallel sequences of wooden structures was confirmed, preserved in a length of over 100 m, consisting of two parallel sequences of boards and pylons, suggesting in their form some channels for drainage or water supply. The structures stretch almost parallel with the coastline, and in some places turn towards it at a right angle. The whole situation suggests the need for the conduct of systematic archaeological research before the continuation of the building works.

Turska peć, pogled na ulaz s jugoistočne strane (foto: D. Kliškić)

Redni broj: 246
Lokalitet: Turska peć
Naselje: Zeljovići
Grad/općina: Dugi Rat
Pravni status: P-569
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

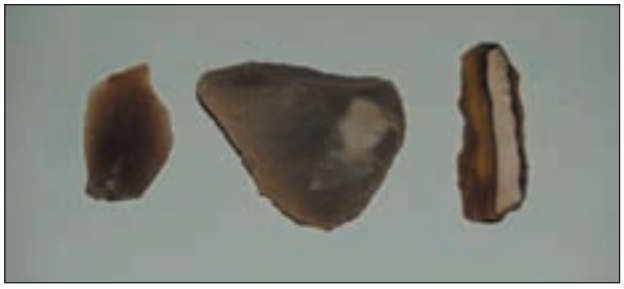
Tijekom listopada i studenog 2007. trajala je četvrta kampanja sustavnih arheoloških istraživanja u špilji Turska peć iznad Zeljovića. Voditelj istraživanja bio je Damir Kliškić, a stručnu ekipu sačinjavali su dipl. arheolozi, studenti arheologije, stručni fotograf i arhitekt. Voditelj je projekta Arheološki muzej u Splitu. Radove su financirali Ministarstvo kulture i Općina Dugi Rat.

Na početku arheoloških istraživanja konstatirano je da unutrašnjost špilje po prvi put ni u kojem obliku nije bila devastirana, bilo da je riječ o stanju profila unutar sonde 2, konstrukcije nad njom, kamenog zida na ulazu u špilju, kao i metalnih vrata na neposrednom ulazu. To je osiguralo da se teren vrlo brzo dovede u funkcionalno stanje i započnu ovogodišnja istraživanja. Nakon što su ponovo postavljene glavne osi koordinatne mreže, omeđen je prostor veličine 2x2 m (sonda 3), unutar kojeg je odlučeno započeti istraživanja. Prostor se nalazi zapadno od sonde 1, uza zapadnu stijenku špilje. Unutar ovogodišnjih istraživanja, u toj sondi radila je polovina stručne ekipe. Pozicioniranje sonde 3 uvjetovano je činjenicom da se na tome mjestu zadržala originalna i netaknuta površina. Ujedno, uz sjeverni rub sonde 3, godine 1989. Gradski muzej u Omišu otvorio je sondu (oko 2x1 m). Iz sonde je izvađen prilično atraktivan materijal iz perioda kasnog i ranog neolitika, na žalost bez vođenja dokumentacije i stratigrafskih odnosa. Da bi se dobio stratigrafski slijed na tom dijelu špilje i da bi se taj isti materijal stavio u pravilan kronološko-stratigrafski kontekst, na tom je mjestu bilo potrebno otvoriti sondu. Dobiveni stratigrafski slijed iz sonde 3 vrlo je sličan onom iz prve kampanje u sondi 1 (Kliškić 2006). Izdvojeno je i definirano 10 stratigrafskih jedinica. Kulturološki gledano, gornjih 5 slojeva se prema arheološkom materijalu može pripisati srednjem vijeku. Donji slojevi dali su materijal isključivo iz razdoblja kasnog neolitika.

Praćenjem sedimentne situacije, na kraju ove kampanje utvrđene su određene dubinske vrijednosti. Tako su dubinske vrijednosti relativne visine, od istoka prema zapadu uz sjeverni rub sonde 3 sljedeće: 23 cm – 23 cm – 35 cm. Na istoj orijentaciji duž središnjeg dijela sonde 3 one su sljedeće: 32 cm – 33,5 cm – 41 cm. Istom orijentacijom duž južnog dijela sonde 3 vrijednosti su sljedeće: 49 cm – 47 cm – 38,5 cm – 46,5 cm. Kada je riječ o arheološkom materijalu iz sonde 3, u ovogodišnjoj kampanji pronađeni su ulomci keramike, životinjskih kostiju, ostataka školjki,

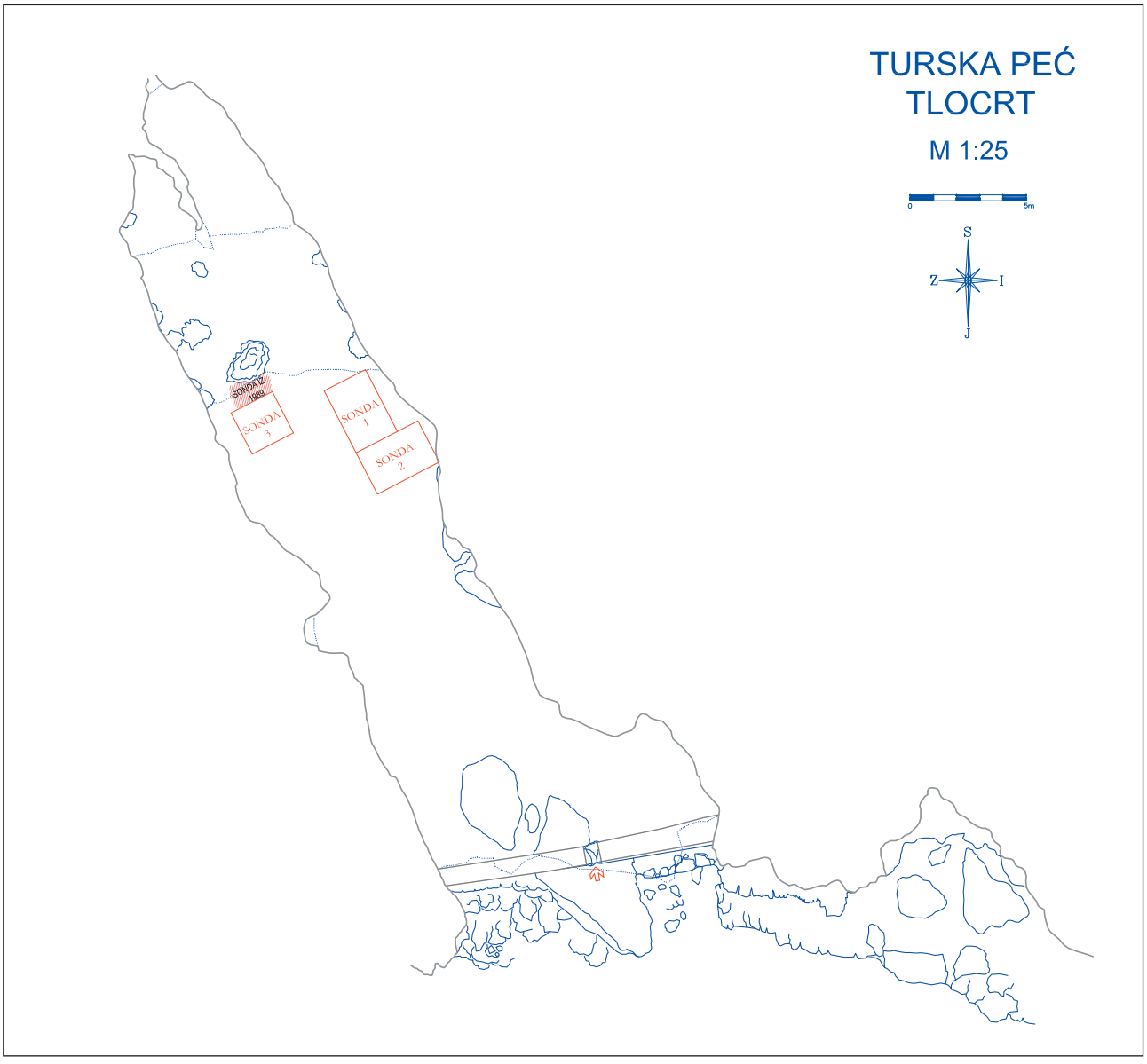
puževa, metalni nalazi, primjerci kremena i kamena. Drugi dio ekipe nalazio se u sondi 2, unutar koje je nastavljeno skidanje sedimenata ondje gdje su stala istraživanja 2006. godine. Ovogodišnjim istraživanjima u sondi 2, po prvi su put skidani sedimenti u kojima se nalazio isključivo materijal iz perioda kasnog neolitika, gdje nisu konstatirani proboji iz srednjeg vijeka.

Praćenjem sedimentne situacije na kraju ove kampanje utvrđene su najdublje vrijednosti uz istočni profil sonde 2, kao i na kraju prošlogodišnjih istraživanja. Tako su dubinske vrijednosti relativne visine od istoka prema zapadu uz sjeverni rub sonde 2 sljedeće: 79 cm – 69 cm – 73 cm – 78 cm. Na istoj orijentaciji duž središnjeg dijela sonde 2 one su sljedeće: 73,5 cm – 72 cm – 70 cm – 67,5 cm. Istom orijentacijom duž južnog dijela sonde 2 vrijednosti su sljedeće: 81 cm – 81 cm – 57,5 cm – 46,5 cm. Sedimentni slijed koji je dobiven ovogodišnjim istraživanjima govori da

Kremene alatke iz sonde 2 i 3 (foto: D. Kliškić)

je isti princip sedimentiranja poštivan i dalje, kao što je bio slučaj i s gornjim slojevima, odnosno da su se izmjenjivali smeđi i sivi slojevi koji su se taložili relativno vodoravno bez izrazitih zakrivljenja. Unutar tih stratigrafskih jedinica pronađen je materijal koji se može pripisati isključivo

Tlocrt špilje s ucrtanim pozicijama sondi

Dio keramičke zdjele iz sonde 3 (foto: D. Kliškić)

razdoblju kasnog neolitika. Treba istaknuti da se materijal iz srednjeg vijeka u ovogodišnjoj kampanji nije javljao, osim jednog željeznog čavla zaostalog iz gornjih slojeva. Kada je riječ o arheološkom materijalu iz sonde 2, u ovogodišnjoj kampanji pronađeni su ulomci keramike, životinjskih kostiju, ostataka školjki, puževa, metalni nalazi i primjerci kremena.

I ovogodišnja arheološka istraživanja pratila su sedimentnu situaciju unutar obiju sondi. Označavanje nalaza također je obavljano unutar pojedinačne stratigrafske jedinice. Prema tom je principu izrađena i dokumentacija za obje sonde. Arheološka istraživanja obavljana su isključivo ručnim iskopom, prema svim normativima arheološke struke, uz uporabu ručnog sita kroz koje su prosijavani sedimenti. Ujedno je i prikupljan sediment iz obiju sondi radi flotiranja, da bi se došlo do ostataka sjemenki i ugljena, važnih za datiranje arheoloških nalaza i stratigrafskih jedinica. Cjelokupna dokumentacija vezana uz arheološka istraživanja pohranjena je u Arheološkom muzeju u Splitu. Cjelokupan iskopani arheološki materijal očišćen je i sortiran te pohranjen u muzeju. Arheološka istraživanja, u ovoj četvrtoj kampanji, znatno su spustila nivo unutar sonde 2, u kojoj je planiran završetak rada u sljedećoj, petoj kampanji. Započeta su i istraživanja u sondi 3, gdje je također planiran nastavak istraživanja u 2008. godini.

Literatura

Jerčić, Novaković, Radovčić 1991 Romeo Jerčić, Ante Novaković, Jakov Radovčić, Prethistorijska postaja u Jesenicama (Zeljovići, Donja Poljica), Mosorska vila, 1, Omiš, 1991: 122 – 128.

Kliškić 2006 Damir Kliškić, Lokalitet: Turska peć, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 409 – 412.

Kliškić 2006 Damir Kliškić, Ostava sitnog srebrnog srednjovjekovnog novca iz Špilje Turska peć iznad Zeljovića (Sumpetar) kod Dugog Rata, VAPD, 99, Split, 2006: 329 – 367.

Kliškić 2007 Damir Kliškić, Lokalitet: Turska Peć, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 449, 450.

Damir Kliškić

Summary

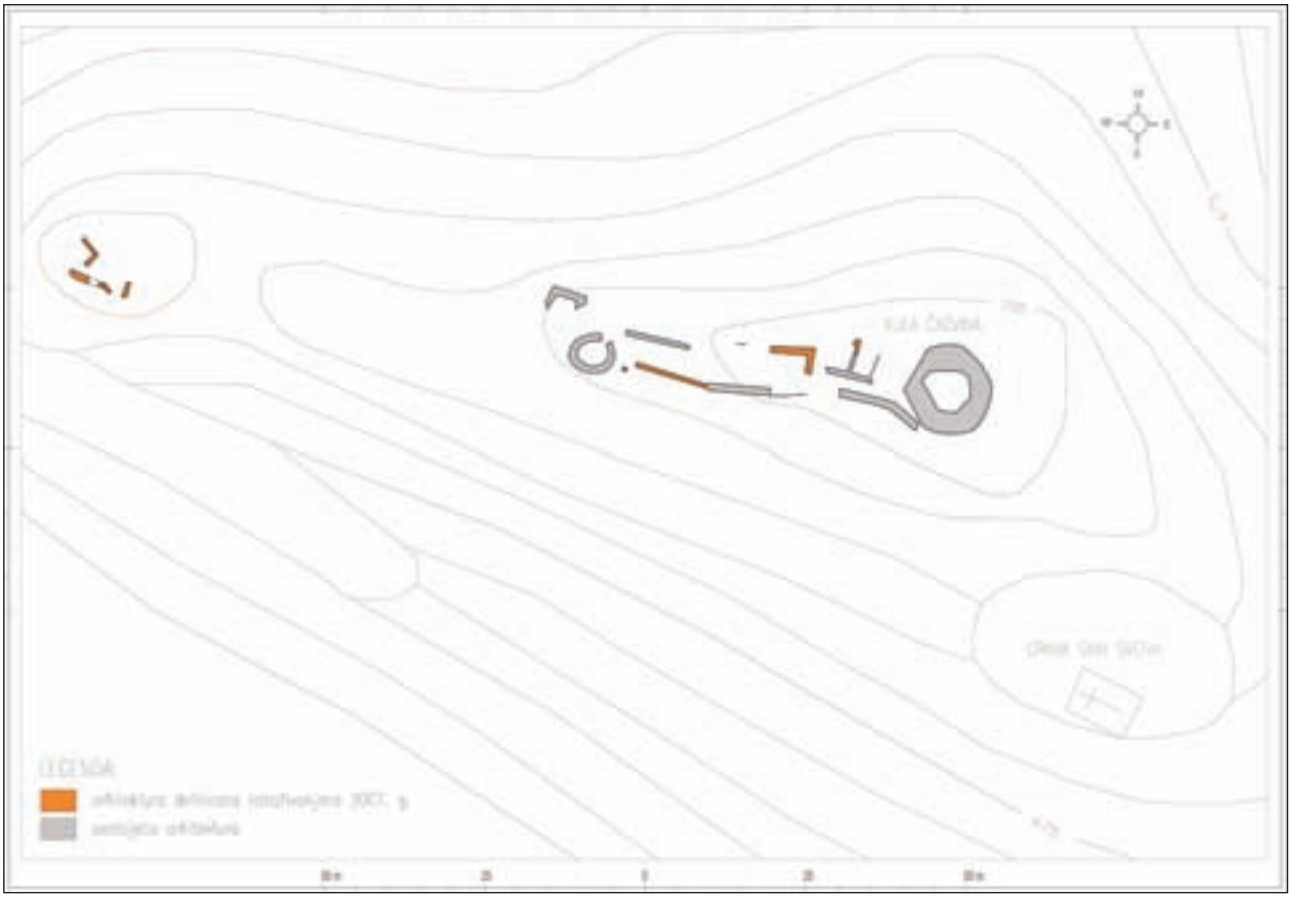
During 2007, systematic archaeological investigations into the cave called Turska peć above Zeljović, municipality of Dugi Rat, were continued. At the beginning of the archaeological research it was concluded that the interior of the cave was, for the first time, not devastated. After the main axes of the coordinating grid were set, a space the size of 2 x 2 m was defined (test pit 3). This area lies west of test dig 1 along the eastern wall of the cave. The stratigraphic sequence obtained from test dig 3 is very similar to that which was obtained from the first campaign in test pit 1 (Kliškić 2006). Ten stratigraphic units were defined. Looked at in terms of cultures, the upper five layers can be assigned, from their archaeological material, to the Middle Ages. As for the archaeological material from test pit 3, in this year's campaign fragments of pottery were found, with animal bones, the remains of shells and snails, metal finds, specimens of flints and stones.

In this year's research in test dig 2, the 2006 situation was continued. In it for the first time we removed sediments in which there was nothing but material from the late Neolithic, where no penetration within them from the Middle Ages was found. Within these stratigraphic units material was found that can be ascribed only to the late Neolithic. As for archaeological material from test dig 2, fragments of pottery, animal bones, remains of shells, snails, metal finds and specimens of flint were found.

Redni broj: 247
Lokalitet: Utvrda Čačvina
Naselje: Čačvina
Grad/općina: Trilj
Pravni status: Z-3920
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U sklopu radova tvrtke T-Mobile na postavljanju odašiljača na prostoru utvrde Čačvina (k.č. 930/1, k.o. Vrpolje), tijekom osam radnih dana u lipnju 2007. provedeno je zaštitno istraživanje. Radove je financirala tvrtka T-Mobile. Istraživanje je proveo Muzej triljskog kraja (stručna voditeljica Angela Babić), uz sudjelovanje četvorice fizičkih radnika. Tehničku dokumentaciju izradila je tvrtka Arheo Plan d.o.o. (Nela Kovačević, dipl. arheologinja), prema podlozi Zavoda za fotogrametriju Geodetskog fakulteta u Zagrebu.

Srednjovjekovna utvrda Čačvina smještena je u istoimenom naselju, nekoliko kilometara sjeveroistočno od Trilja. Svojim istaknutim položajem na prirodnoj uzvisini (705 m) dominira prostorom srednjeg toka rijeke Cetine i Sinjskoga polja. Prilazi joj se desnim odvojkom za Čačvinu, s državne prometnice Trilj – Kamensko (D 220). Utvrda je oblikom prilagođena kamenoj litici, izduženoj u smjeru istok-zapad. Na istočnom kraju nalazi se veća obrambena kula, koja je s manjom zapadnom povezana zidovima koji omeđuju uzak izdužen prostor utvrde. Povijest Čačvine seže u rani srednji vijek, kada je bila na granici starohrvatskih županija Cetine,

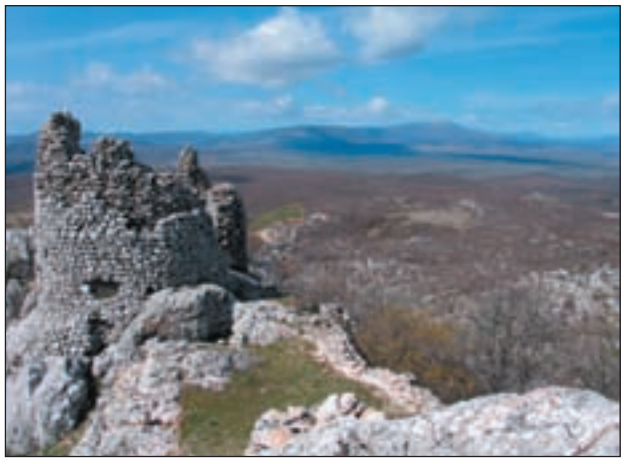
Situacijski plan (izradila: N. Kovačević)

Hlijevna i Imote (Soldo 1995: 207). Strateški povoljan smještaj na prirodnoj komunikaciji između Bosne i srednje Dalmacije uvjetovao je i burnu prošlost utvrde, a važnost položaja osobito je došla do izražaja u vrijeme turskih napada, počevši od početka 15. st. (Soldo 1995: 210). Prvi spomen utvrde u dokumentima datira iz oko 1371., kada je kaštelan Čačvine (*Zezinaz*), Perko Ježević, sudjelovao u pljački bosanskih trgovaca koji su se iz Splita vraćali kući sa solju i drugom trgovačkom robom (Soldo 1995: 209, 210). Pod tursku vlast utvrda pada vjerojatno 1513., od kada gubi vojnu važnost (Soldo 1995: 216). Prema opisu iz oko 1624., što ga donosi F. Rački, Čačvina je mali grad u Hercegovačkom sandžaku, opasan kamenim zidom, s posadom od oko 30 vojnika, od Splita udaljen pola dana hoda. Utvrdom je upravljao dizdar pod upravom imotskoga kadije, koji ju je obilazio svakog mjeseca ili jednom u dva mjeseca (Rački 1882: 176). U Kandijskom ratu Turci su protjerani s Klisa te 1648. obnavljaju utvrde pod svojom upravom, a među njima i Čačvinu. U vrijeme morejskoga rata nakratko je napuštaju, da bi je mirom u Srijemskim Karlovcima (1699.) ponovo zaposjeli. Požarevačkim pak mirom (1718.) Čačvina je dospjela pod mletačku upravu. Od tada postupno opada njena vojna uloga te biva prepuštena zubu vremena (Soldo 1995: 217-219).

Prvi arheološki i konzervatorski radovi pod vodstvom Konzervatorskog odjela u Splitu i Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, u razdoblju od 1992. do 1996. obuhvatili su unutrašnjost obiju kula te dijelove bedema i dijela unutrašnjosti utvrde (Gudelj 2000: 153-182). Cilj radova tijekom 2007., pod vodstvom Muzeja triljskog kraja, bilo je čišćenje zidova te nastavljanje definiranja tlocrtne situacije sačuvane arhitekture utvrde.

Očišćen je sjeverni bedem, koji se na istočnom kraju veže na liticu i lomi prema unutrašnjosti utvrde, čineći približno pravi kut. Duž istočnog dijela sjevernog bedema otvorena je probna sonda (S1) dimenzija 4x1 m, te je na samom spoju između bedema i litice utvrđen naboj od crvene glinaste zemlje. Kopalo se 50-70 cm, ovisno o nagibu kosine terena. Utvrđene su dvije stratigrafske jedinice, humus i sloj nasipa od urušena kamena, žbuke i zemlje s pokretnim nalazima (ulomci grube neukrašene keramike te ukrašene valovnicom i udubljivanjem, ulomci jednobojne i višebojne glazirane keramike, ulomci staklenih posuda, vrhovi strijela samostrela i dr. sitni nalazi). Pronađena je i veća količina životinjskih kostiju.

Sjeverni bedem ukupno je očišćen u dužini od 16 m. Južni je bedem očišćen u dužini od 11 m, od litice na koju je naslonjen na zapadnoj strani pa do istočnog dijela bedema koji je konzerviran radovima 90-ih godina. Istraživalo se i na položaju pretpostavljenog ulaza u utvrdu, na južnom bedemu uza zapadnu kulu. Na tom je mjestu utvrđen prirodni prolaz u litici, širine 1,60-1,50 m. Na litici zapadno od prolaza utemeljena je kula, dok se na njen istočni dio veže južni bedem. Kameni plašt kule u donjem je dijelu oštećen i nedostaje mu vanjski sloj kamena (oštećenje dim. cca 90x50 cm), dok se na nasuprotnoj litici sačuvao

Utvrda Čačvina, zapadna kula i pogled na Sinjsko polje (foto: A. Babić)

ožbukan ulomak zida, što zajedno upućuje na uništenu zidnu konstrukciju koja je povezivala južni bedem sa zapadnom kulom. Očišćeni su i zidovi na krajnjoj zapadnoj hridi (Tabiji) koja je fizički odvojena od sklopa utvrde. Već je prethodnim istraživanjima (Gudelj 2000: 162) na temelju takva isturena položaja pretpostavljena izvidnička funkcija tog malog sklopa. Na južnom zidu (smjera SZ-JI) definiran je ulaz sa sačuvanim ležištem osovine vrata u donjem dijelu praga. U humusu su prilikom čišćenja nađeni ulomci keramike (grube s ukrasom valovnice i udubljivanjem, glazirane), ulomci stakla te životinjske kosti.
Svi očišćeni zidovi i njihovi dijelovi arhitektonski su snimljeni i ucrtani. Ugroženi dijelovi arhitekture zaštićeni su geotekstilom, dok su pokretni nalazi pohranjeni u Muzeju triljskog kraja. Metalni nalazi predani su na konzervaciju Marku Rogošiću, višem restauratoru. Životinjske kosti predane su na analizu dr. sc. Nikoli Tvrtkoviću iz Hrvatskog prirodoslovnog muzeja.

Literatura

Gudelj 2000 Lj. Gudelj, Utvrda Čačvina, Rezultati arheoloških istraživanja 1992.-1996., Starohrvatska prosvjeta, 3. ser., sv. 27, Split, 2000: 153 – 182.
Rački 1882 F. Rački, Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskoga pašaluka, Starine JAZU, knj. 14, Zagreb, 1882: 176.
Soldo 1995 J. A. Soldo, Čačvina (kratki povijesni pregled), Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 37, Zadar, 1995: 207 – 220.

Angela Babić

Summary

The medieval fort of Čačvina is located in the settlement of the same name north east of Grad Trilj, on a prominent elevation that enabled control of communications on the geographic natural route from the interior off to the north Dalmatian coastline. The fort is adapted to the ground and consists of two towers located on the eastern and the western side. The towers are joined with walls that enclose a narrow and elongated plateau. During June 2007 the Trilj Local History Museum conducted a brief archaeological investigation in the area the purpose being to supplement the ground plan of the extant architecture. The existing architectural record was supplemented with the newly discovered parts of the architecture. As a result of the research we have a remarkable collection of moveable finds which have enriched the holdings of the museum and also have an important role in the formation of the medieval department of the future archaeological display of the Trilj Local History Museum.

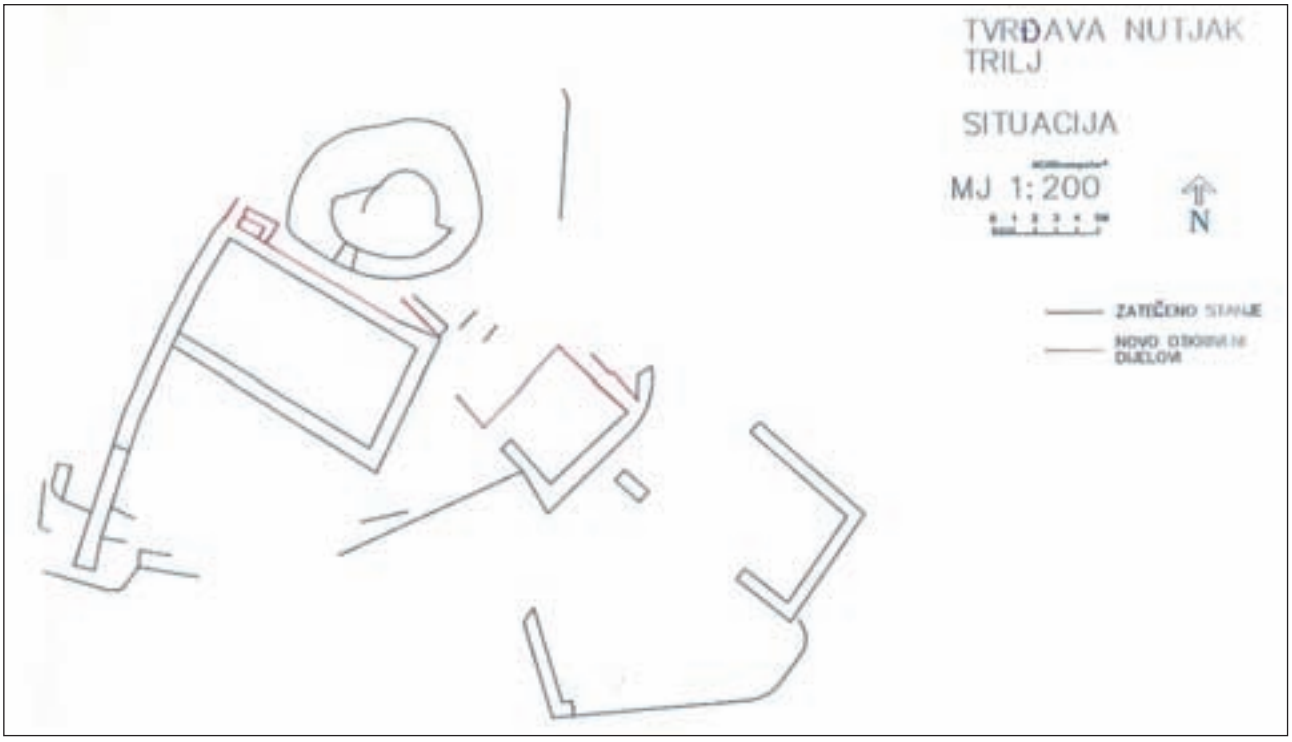
Redni broj: 248
Lokalitet: Utvrda Nutjak
Naselje: Trilj
Grad/općina: Trilj
Pravni status: P-1000
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U listopadu 2007., Muzej triljskog kraja proveo je zaštitno arheološko istraživanje na srednjovjekovnoj utvrdi Nutjak, smještenoj 3 km nizvodno od Trilja, na desnoj obali rijeke Cetine. Zaštićeni lokalitet prostire se na dijelu k.č. 2308 i 2259/1, k.o. Košute. Radove je financiralo Ministarstvo kulture, a većina sredstava utrošena je na projekt građevinske sanacije (tvrtka Grading projekt d.o.o. Split). Voditeljica istraživanja bila je Angela Babić, uz četiri radnika angažirana za iskope. Tehničku dokumentaciju, prema podlozi Zavoda za fotogrametriju Geodetskog fakulteta u Zagrebu, izradio je Mladen Popović iz Konzervatorskog odjela u Splitu.

Utvrda Nutjak smještena je na istočnom rubu krške visoravni, iznad desne obale rijeke Cetine, nizvodno od Trilja. Prilazi joj se sa zapada, lijevim odvojkom makadamskog puta sa županijske prometnice Trilj – Bisko (ŽC 6148), dok joj je sa sjeverne, južne i istočne strane prilaz otežan strmim terenom i riječnim koritom. Sastoji se od obrambene kule kružnog tlocrta i nekoliko objekata pravokutnih osnova. Arhitektura je u ruševnom stanju, stoga je i pokrenut projekt istraživanja i sanacije utvrde. Izgradnja Nutjaka pripisuje se Žarku Dražojeviću, poljičkom knezu koji je 1472. uz pomoć Mlečana od hrvatskog bana Pavla Tara preuzeo utvrdu Klis.

Utvrda Nutjak, pogled s juga (foto: A. Babić)

Situacijski plan (izradio: M. Popović)

Uskoro je Klis vratio kralju Matijašu Korvinu, a zauzvrat mu je kralj darovao, među ostalim, i posjede u županiji Cetini. Za nas je važan posjed Brodarić, na desnoj obali Cetine, između Čaporica i Trilja, gdje je vojvoda Žarko krajem 15. st. podigao utvrdu Nutjak (Šurmin, Klaić 1903: 62). Nutjak pod naletima Turaka, kao i okolne utvrde, pod tursku upravu dolazi oko 1513. godine (Soldo 1995: 216, bilj. 36). U sljedećim stoljećima, osobito nakon turske opasnosti, Nutjak gubi funkciju vojne utvrde i biva napušten.

Povijest istraživanja Nutjaka ograničena je na konzervaciju i djelomičnu rekonstrukciju plašta kule i „ogradnog zida pri ulazu“ polovinom 20. st. (Vrsalović 1963: 277, T. 20, 36). Radovi 2007. bili su usmjereni na čišćenje prostora utvrde, kako bi se nadopunio postojeći arhitektonski snimak, a napravljeno je i kraće arheološko istraživanje s konačnim ciljem sanacije srednjovjekovne utvrde. Sa šireg prostora utvrde uklonjena su stabla, nisko raslinje i razrušeni kamen koji je odlagan sa strane radi budućih konzervatorskih radova. Očišćena je unutrašnjost oble kule čiji je vanjski promjer u donjem dijelu 8 m. Kula dominira cijelim sklopom jer je građena na najvišoj točki litice na kojoj je utvrda smještena. Unutrašnjost kule bila je zapunjena nasipom i raslinjem do nivoa rekonstruiranog ulaza. Nakon čišćenja nasutog materijala (urušeni kamen, žbuka, zemlja) u samom središtu kule na litici je utvrđen djelomice očuvan sloj crvene glinaste zemlje koji je činio podnicu. Plašt kule sačuvan je u najvišoj visini od oko 9 m na sjevernom dijelu.

Najveći je objekt utvrde Prostorija 1 (P 1), južno od kule od koje ju dijeli prolaz širok 0,60-0,90 m. Njen sjeverni zid saniran je radovima polovinom 20. st. (Vrsalović 1963: 277). Dimenzije P 1 su oko 12x7 m (južni i istočni zid su nešto duži od sjevernog i zapadnog), dok debljina zidova varira između 0,65 i 0,80 m. Ulaz je na istočnoj strani. Desno od ulaza, u sjeveroistočnom kutu P 1, otvorena je probna sonda duž sjevernog zida, dimenzija 3x1 m. U urušenom nasipu od kamenja, zemlje i žbuke, pronađena je i zamjetna količina pokretnih nalaza (ulomci grube keramike i majolike, pećnjaci, ulomci staklenih čaša, olovna tanad i sl.). Na dubini od 1,40 m od sačuvanoga gornjeg ruba unutrašnjeg lica sjevernog zida P 1, na dnu je definirana kamena litica. Na malom platou nešto nižeg nivoa istočno od P 1, čišćenjem istočnog bedema utvrde utvrđeno je da on zatvara manji

Dio nalaza (foto: A. Babić)

objekt dimenzija 5x5,5 m (Prostorija 2 – P 2). Zidovi pokazuju jednaku tehniku gradnje kao i kod P 1, nepravilni su i nejednake debljine, dok je zapadni zid vanjskim licem naslonjen na liticu.
Čistilo se i na samom ulazu u utvrdu, na zapadnom bedemu, gdje je *in situ* djelomice sačuvan donji dio praga. Zapadno od utvrde, oko 50 m od samog ulaza uočene su i očišćene stube uklesane u kamenoj litici, čime je omogućena rekonstrukcija trase originalna pristupnog puta prema utvrdi. Pokretni nalazi pohranjeni su u Muzeju triljskog kraja, koji je osigurao i sredstva za njihovu konzervaciju i restauraciju.

Literatura

Soldo 1995 J. A. Soldo, Čačvina (kratki povijesni pregled), Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 37, Zadar, 1995: 207 – 220.
Šurmin, Klaić 1903 Đ. Šurmin, V. Klaić, Dvije hrvatske isprave XV. stoljeća, Vjestnik kraljevstva Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva, god. 5, Zagreb, 1903: 54 – 64.
Vrsalović 1963 D. Vrsalović, Četverogodišnji rad Instituta za nacionalnu arheologiju i Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu (1958, 1959, 1960. i 1961. godine), Starohrvatska prosvjeta, ser. 3, sv. 8-9, Split, 1963: 261 – 279.

Angela Babić

Summary

The medieval fort of Nutjak is on the right bank of the Cetina River, about 3 km downstream from Trilj. It is located on the eastern edge of a karstic plateau, on a stone cliff that plunges steeply down to the river bed. The Trilj Local History Museum carried out works cleaning up the general area of the fort and a short archaeological investigation with the ultimate aim of repairing the fort. The interior of the tower and parts of the architecture of individual rooms and the entrance to the western side were explored. On the line of the original route, not far from the entrance, steps carved out of the bed rock were found. Moveable finds (fragments of coarse and fine ceramics, stove tiles, various use items, lead bullets, the tips of quarrels and other things) tell of the everyday life of the medieval inhabitants of not only the fort but also of the wider area of Trilj.

Redni broj: 249
Lokalitet: Vodna jama
Naselje: Supetar
Grad/općina: Supetar (otok Brač)
Pravni status: P-2162
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Lokalitet Vodna jama udaljen je oko 4 km zapadno od Supetra na otoku Braču. Riječ je o špiljskom lokalitetu, smještenom u idiličnom okruženju na vrhu brda s kojeg se pruža pogled na Brački kanal te otoke Šoltu i Čiovo. Lokalni poduzetnik V. Vušković na tom je mjestu 2007. započeo

Predšpiljski prostor

građevinske radove kojima bi omogućio iskorištavanje vode radi navodnjavanja nasada maslina u blizini lokaliteta. Prilikom strojnog iskopa uočio je ulomke keramike koje je predao Damiru Kliškiću, kustosu u Arheološkom muzeju u Splitu. Obaviješten je Konzervatorski odjel u Splitu te je za arheološka istraživanja, koja su imala karakter hitne intervencije zbog velike opasnosti od uništenja lokaliteta, angažirana tvrtka Geoarheo d.o.o. Arheološka ekipa u sastavu: Igor Kulenović, voditelj, Maja Miše, zamjenica voditelja i Lana Zaninović, arheološka tehničarka, izišla je na teren i utvrdila da je stanje lokaliteta upravo poražavajuće.

Špilja se sastoji od predšpiljskog prostora natkrivenog svodom visine oko 4 m, kroz koji se ulazi u dvoranu 1, visine oko 1,60 m, koja se pak nastavlja u dvoranu 2, približno jednake visine, obje manjih dimenzija. S južne strane špilje uzak prolaz vodi u još jednu prostoriju (dvorana 3) koja ima i vertikalan, jamski ulaz. Na predšpiljskom prostoru strojno je iskopana rupa dubine oko 2 m, tako da je taj dio lokaliteta bio u potpunosti uništen. Unutrašnjost špilje također je bila vidno uništena. Prema otiscima slojeva na zidovima špilje bilo je vidljivo da je većina slojeva već ispražnjena (oko 80 cm). Sadržaj slojeva izbačen je u dvije hrpe zemlje ispred špilje, koje su pregledane (koliko je to bilo moguće) i materijal sakupljen. Arheološkim istraživanjem obuhvaćena je dvorana 1 (odnosno ono što je od nje preostalo) i dio predšpiljskog prostora. Utvrđeno da je u pećini ostalo netaknuto tek 10-ak cm slojeva.
Uglavnom su pronalaženi ulomci prapovijesnih željeznodobnih, helenističkih i kasnoantičkih keramičkih posuda i životinjske kosti. Većina ulomaka pripada prapovijesnoj keramici, odnosno grubom posuđu bez ukrasa i to trbusima posuda, a pronađena su i dva ulomka dna posuda, vjerojatno zdjela i ulomak ručke. Ulomci prapovijesne keramike fragmentirani su, crne do svijetlo žute fakture sa zrncima kalcita. Ulomci helenističke keramike također su fragmentirani, bez sačuvana ukrasa i premaza, s pjeskovitom žutom fakturom. Ulomci amfora čine većinu kasnoantičke keramike, a pronađena su i tri ulomka oboda grube kuhinjske keramike, crne do smeđe fakture s tinjcem. Ulomci vjerojatno pripadaju vrčevima. Pronađen je i ulomak svjetiljke. Među dijagnostičkim ulomcima izdvojen je ulomak ručke amfore sa sigama i ulomak s valovitim ukrasom, koji

Unutrašnjost špilje

je karakterističan za kasnoantičku keramiku.
Pokretni arheološki nalazi sakupljeni arheološkim istraživanjem i prilikom devastacije lokaliteta, pokazuju kako je špilja Vodna jama bila posjećivana tijekom dvaju povijesnih razdoblja. Pronađeni ulomci željeznodobne keramike i nekoliko ulomaka helenističke keramike upućuju na prisutnost domorodačkih zajednica koje su imale kontakt s helenističkim svijetom sa susjednih otoka, barem do 1. st. pr. Kr. Špilja ponovno postaje zanimljiva kasnoantičkom stanovništvu. Ulomci vrčeva i amfora iz tog razdoblja jasno upućuju na to kako je špilja Vodna jama rabljena kao crpilište vode. Iako je riječ o malenu lokalitetu, njegovu važnost za znanost ne treba podcijeniti. Postojanje vode u pećini zasigurno ju je činilo zanimljivom već od davnina, tako da je lokalitet sasvim sigurno mogao pružiti važne informacije o načinu života ljudi u prošlosti na tom području. Ovom su devastacijom ti podaci izgubljeni.

Goran Skelac
Igor Kulenović

Summary

The site of Vodna jama is about 4 km to the west of Supetar on Brač island. This is a cave site located in an idyllic setting on the top of a hill from which there is a view onto the Brač channel and the islands of Šolta and Čiovo. Local entrepreneur V. Vušković started construction works in this place in order to facilitate the use of the water for the sake of irrigating olive tree plantations nearby. During mechanical excavations he noticed potsherds that he handed to the Archaeological Museum in Split. A large part of the site was devastated by the construction works, and the archaeological research covered the excavations in hall 1. It was concluded that the site was almost entirely ruined. There was a mere 10 cm of intact stratum. Judging from the imprints of the strata on the walls it can be seen that the strata were about 80 cm thick.
Moveable archaeological finds collected in the archaeological excavation and during the devastation of the site show that the cave of Vodnja jama was visited during two historical periods. The found garments of Iron Age pottery and several fragments of Hellenistic ceramics indicate the presence of indigenous communities that had contacts with the Hellenistic world from the neighbouring islands, at least up to the 1st century BC. The cave became interesting once again to the population of Late Antiquity. Fragments of jugs and amphorae from this period clearly show that the cave Vodna jama was used as a source of water.

Redni broj: 250
Lokalitet: Vranjic – južna obala
Naselje: Vranjic
Grad/općina: Solin
Pravni status: P-1145
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno istraživanje

Arheološka istraživanja u Vranjicu 2007. nadovezuju se na podmorska zaštitna istraživanja vranjičke rive koja je 2005. i 2006. vodio Hrvatski restauratorski zavod, pod stručnim vodstvom mr. sc. Irene Radić Rossi. Ta su istraživanja rezultirala velikom količinom arheološkog materijala iznimne vrijednosti i uputila na kontinuitet naseljavanja od prapovijesti do kasnog srednjeg vijeka. Ovogodišnja zaštitna istraživanja, na kopnenom dijelu rive, odvijala su se u okviru izgradnje kanalizacijskog sustava i uređenja vranjičke rive na jugoistočnoj obali poluotoka, gdje je tijekom iskopavanja kanala za postavljanje kanalizacijskih cijevi otkriven antički kameni materijal. Istraživanje obuhvaća prostor k.č. 8329/1 i bližu okolicu, odnosno područje unutar iskopa za kanalizaciju, koji je dodatno proširen zbog rasprostiranja nalaza izvan zadanog prostora. K.č. 8329/1, k.o. Vranjic, nalazi se na području rasprostiranja ruralne cjeline, kopnene, arheološke i hidroarheološke zone i dio je zaštićenog kulturnog dobra. S obzirom na to da je riječ o arheološkom lokalitetu, svaka gradnja na spomenutom području moguća je samo uz nadzor

Područje istraživanja 2007. i položaj unutar prostora vranjičkog poluotoka

Stalan dotok vode iz mora i plima otežavali su uvjete za rad

Kovčeg dječjeg sarkofaga ukrašen geometrijsko-vegetabilnim uzorkom i s natpisom

nadležnog tijela i uz prethodna arheološka istraživanja. Zbog toga je Konzervatorski odjel u Splitu odobrio uređenje vranjičke rive, uz uvjet arheološkog nadzora i arheološkog istraživanja na južnom i jugozapadnom dijelu poluotoka. Financijska sredstva osigurao je investitor – Grad Solin, a radove je izvela tvrtka Geoarheo d.o.o. Istraživanja su vodili Goran Skelac i Kristina Vodička, dipl. arheolozi, uz suradnju studenata arheologije i tehničku podršku Martine Triplat, dipl. ing. geodezije i Larise Žagar, tehničarke. Istraživanja su provedena u razdoblju od 15. do 25. svibnja 2007., dok je obrada arheološkog materijala na terenu nastavljena do 12. lipnja 2007.

Poluotok Vranjic smješten je u dnu istočnog dijela kaštelanskog zaljeva, između Splita i Solina, jugozapadno od ušća rijeke Jadra u more. Položaj Vranjica i arheološki nalazi pronađeni na prostoru čitavog poluotoka upućuju na sigurnu povezanost tog naselja s prostorom Splita i Solina već u antici, kao i u kasnijim razdobljima povijesti. Iako je zaštićen tek 2005., podaci o arheološkim nalazima i velika količina antičkih spolija ugrađenih u vranjičkim kućama, već dugo čine Vranjic važnim arheološkim lokalitetom, s kontinuitetom naseljavanja od prapovijesti do kasnoga srednjeg vijeka i današnjih dana. Pretpostavke o dovlačenju arheološkog kamenog materijala s prostora Solina i njegove upotrebe za izgradnju Vranjica, do sada nisu dovoljno potvrđene.

Nasip načinjen od antičkih kamenih spomenika unutar građevinskog iskopa

Iskop za kanalizaciju postavljen je između obale i reda kuća na vranjičkoj rivi, u smjeru JZ-SI, u dužini od 52 m, prelazi u L-oblik istočno od prostorija pomorskog športsko-ribolovnog društva i pruža se u smjeru JI-SZ, u dužini od 15 m. Širina sonde (Z-I) iznosi 10 m u njezinom širem, sjevernom dijelu, odnosno 5 m u užem, južnom dijelu. Dužina sonde (S-J) iznosi od 2,5 do 7,5 m. Arheološka sonda prilagođena je uvjetima na terenu, odnosno dimenzijama kanalizacijskog kanala. Najveće poteškoće stvarao je stalan i obilan dotok vode u prostor sonde. Zbog dotoka vode iz mora i plime, voda se iz sonde svakodnevno morala ispumpavati, što je znatno usporilo istraživanje. Arheološki nalazi pojavljuju se u prostoru jugozapadnog dijela kanala, na 1,30-1,75 m dubine od današnje razine tla, tj. apsolutna visina kulturnog sloja srednjovjekovnog nasipa iznosi od -0,55 do -0,11 m i nalazi se ispod površine mora, dok su viši slojevi nanosi šute i građevnog materijala, nastali naknadnim gradnjama. Istražena je površina od približno 200 m², koja je najvjerojatnije nasip od kamenog antičkog materijala, nastao nakon antike, kada antički kameni spomenici više nisu imali nikakvu važnost za graditelje nasipa. Uglavnom je riječ o vrijednom antičkom kamenom materijalu. Tijekom istraživanja, iz kanala je izvađeno 296 kamenih i mramornih spomenika i njihovih ulomaka. Od posebnih nalaza izdvajaju se fragmenti ukrašene fine keramike i bizantski novac iz 6. st.

Smještaj istraženog nasipa, odnosno blizina mora, govore u prilog činjenici da je riječ o nasipu za gradnju rive, odnosno utvrđivanju mjesne obale, ili možda o gradnji mola ili luke. Kameni materijal na prostoru istraživane sonde s triju je strana (istok, jug, sjever) bio omeđen drvenim pilotima – klinovima, radi učvršćivanja kamenog materijala u nasipu, odnosno onemogućavanja njegova klizanja u more. Usporedivši to istraživanje s prošlogodišnjim, kada su jednaki takvi piloti otkriveni u moru i koji prema C-14 analizi pripadaju vremenu od 595. do 775., može se zaključiti da je to najvjerojatnije i

najranije moguće vrijeme izgradnje spomenuta nasipa. S obzirom na količinu kamenog materijala pronađenog od početka istraživanja 2005. do sada, jasno je da je na području današnjeg Vranjica moralo egzistirati određeno naselje s većim arhitektonskim objektima, bilo da je riječ o naselju povezanom s prijestolnicom provincije Dalmacije – Salonom, ili o samostalnom gradu u neposrednoj blizini dalmatinske metropole. Osim pretpostavke o dovlačenju kamenog materijala s područja Salone za potrebe gradnje vranjičke rive, moguće je i postojanje klesarske radionice u blizini Vranjica. Među kamenim materijalom, osim ulomaka spomenika klasičnog vremena antike, pronađen je i materijal koji upućuje na nešto kasnije vrijeme ranog kršćanstva, pa ostaje pitanje do kojeg je vremena moguća egzistencija vranjičkog antičkog naselja, s obzirom na činjenicu da je u jednom trenutku sav antički materijal sekundarno uporabljen za izgradnju nove vranjičke obale.

Kako se među kamenim materijalom nalazi impozantan broj ostataka kamenih sarkofaga, mora se pretpostaviti duži vremenski prekid naseljavanja ili potpuna izmjena lokalnog stanovništva, kojem antički kameni grobovi očito ne označavaju nikakvu vrijednost. Novac pronađen tijekom istraživanja pripada 6. st., a pronađeni će natpisi tek daljnjom obradom pokazati svoju dataciju. Od brojnih ulomaka natpisa posebno je zanimljiv grčki natpis razlomljen u četiri dijela, čija će determinacija uvelike pridonijeti poznavanju kontinuiteta naseljavanja Vranjica.

Kristina Vodička Miholjek

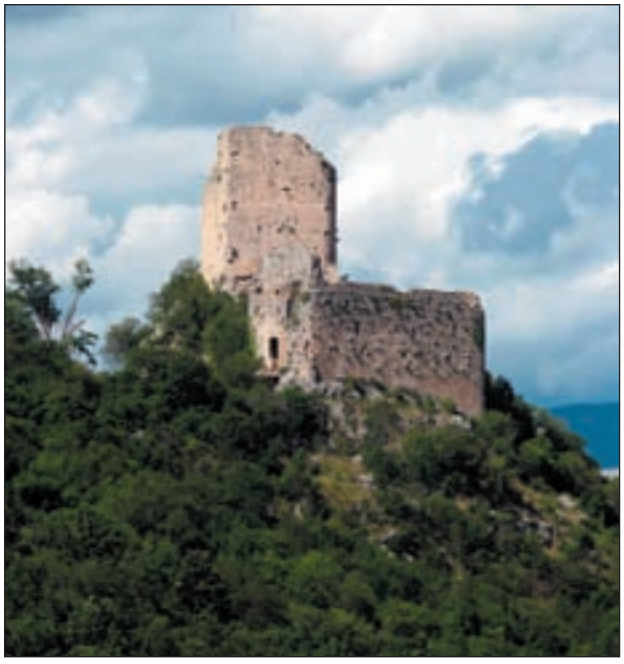
Summary

During 2007, rescue archaeological investigations were conducted into the Vranjic peninsula by Solin, within the context of the development of the sewage system and the laying out of the waterfront on the south east shore of the peninsula. The area of the investigation was part of a protected archaeological and marine archaeological site, Vranjic, and covers the area of the south east part of the peninsula, at the part where the peninsula narrows towards a slender causeway that links it with the mainland. The excavation for the sewage system was set up between the shoreline and a row of houses on the Vranjic waterfront, in the south west to north east direction, covering length of 52 m. The archaeological probe was adjusted to the conditions of the ground, that is, to the excavation of the sewage channel, and about 200 m were investigated. The greatest difficulty was caused by the constant and abundant inflow of water to the area of the probe. The fill of Antique stone material appears in the space of the south west part of the channel, at a depth of about 1.30 to 1.75 below today's level, while the higher strata represented more recent sediments of rubble and building material arising with later constructions. This is a fill of Late Antiquity material used for the construction of the waterfront, or of reinforcing the coastline, or the construction of a mole or harbour, and surrounded on three sides (east, south and north) by wooden pilots or wedges in order to strengthen the stone material in the fill, that is, to make it impossible for it slide into the sea. In a comparison of these with earlier finds, the filling operation can be dated to a period between 595 to 775, in the period after Antiquity, when Antique stone monuments no longer had their original importance for the builders of the fills. On the whole, it is valuable Antique stone material that is concerned, and during the research, 296 stone and marble monuments or fragments of them were taken out of the channel.

Redni broj: 251
Lokalitet: Vrlika – tvrđava Prozor
Naselje: Vrlika
Grad/općina: Vrlika
Pravni status: Z-3921
Razdoblje: SV
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Prozor je srednjovjekovna tvrđava iznad Vrlike, nastala krajem 14. ili početkom 15. st. Tijekom povijesti više je puta dograđivanja i popravljana. Obnova i istraživanje tvrđave započinju krajem 80-ih godina 20. st. i traju do 1991., kada su prekinuti ratnim zbivanjima, tj. okupacijom vrličkog kraja. Godine 2006. nastavljeno je istraživanje i sanacija tvrđave. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika tijekom 2007. proveo je dvije kampanje arheoloških istraživanja (od 18. lipnja do 6. srpnja te od 19. rujna do 12. listopada). Istraživanje su financirali Grad Vrlika i Ministarstvo kulture. U istraživanjima lokaliteta sudjelovali su: voditeljica Nikolina Uroda, dokumentaristica Maja Marković te pet fizičkih radnika.

Istraživ an je ulaz u tvrđavu i južna prostorija, tzv. Kvartir, u kojoj su prema sačuvanom nacrtu (G. Juster, 1708.) bili stanovi zapovjednika i časnika. S obzirom na povijesne prikaze i situaciju na terenu, ulaz u vrličku tvrđavu nalazio se u njenu jugozapadnom uglu. Prilikom istraživanja pro-

Vrlika – Prozor, pogled s jugoistoka

Vrlika – Prozor, tlocrt Kvartira

nađeno je stubište zidano od većeg kamena, nepravilno slaganog i povezanog slabim mortom. Pronađena su četiri gazišta, a gornje je načinjeno kao plato na koji se vjerojatno naslanjala drvena konstrukcija, tj. nastavak stubišta koje je vodilo sve do ulaza u tvrđavu. Ta pretpostavka može se temeljiti na pronalasku dvaju pravokutnih utora u samom zidu ispod ulaza u *propugnaculum*, u koje su vjerojatno umetane grede za stubište. Pokraj stubišta pronađen je venecijanski novac iz 17. st. Kako će uskoro započeti rekonstrukcija pronađenog stubišta, prije samih radova ono će biti detaljnije istraženo.

Kvartir koji je istraživan tijekom spomenutih kampanja, nalazi se na južnom dijelu tvrđave. Ostao je sačuvan ulaz te zidovi gotovo do visine krovišta. Otvori na čitavu perimetru različite su morfologije i namjene, no o tom bi pitanju valjalo napraviti detaljnu studiju prije početka konzervacije. Prema spomenutom nacrtu G. Justera, kvartir je bio podijeljen na četiri prostorije, dok se u sredini nalazi ucrtana cisterna (*cisterna fatta da nuovo*). Situacija na terenu uglavnom odgovara nacrtu. Istražene su prostorije na zapadnom i istočnom dijelu. Zapadni je dio podijeljen na dvije prostorije – sjevernu (sonda A) i južnu (sonda B).

Sjeverna prostorija (sonda A) omeđena je zidom s istočne i južne strane. Zid je imao samo jedno, vanjsko lice, dok je u unutrašnjosti zapunjen zemljom. Unutar prostorije mogla su se razlikovati dva sloja: prvi je sloj crna zemlja s dosta keramike i stakla, a pronađeno je i nešto metala: dva nožića i brončana pločica. Osim toga, uza sam istočni rub prostorije pronađene su dvije kamene kugle promjera oko 2 cm. Na dubini od -167 cm započinje drugi sloj koji čini crvena zemlja bez nalaza. Taj je sloj praćen do dubine od -187 cm. Unutar njega pronađeno je i urušenje uz sjeverni zid Kvartira. Valja napomenuti da je pronađen zid koji je vezan uz istočni zid prostorije A, a nastavlja se prema istoku uz sjeverni zid Kvartira.

Južna prostorija (sonda B) omeđena je zidom s istočne i sjeverne strane, dok sa zapadne i južne koristi zid same građevine. Ispod sloja urušenja, koji je bio dosta debeo, pronađeno je nekoliko različitih slojeva od kojih je najvažniji onaj s nalazima iz 17. st. Upravo bi se taj nivo mogao definirati kao hodna površina spomenutog vremenskog razdoblja. Tom sloju pripada nalaz novca iz 17. st., kao i ulomak topovske kugle i dijela puške. Sami temelji južnog zida građevine nalaze se na živoj stijeni koja se spušta prema jugu. Zapunjeni su šljunkom i pijeskom na koje je nasuta crvenkasto-smeđa zemlja, koja je naknadno nabijena. Iznad toga sloja nalazi se paljevina s ostacima greda i čavala, te spomenuti sloj s nalazima iz 17. stoljeća. Zidovi s istočne i sjeverne strane građeni su od pravokutna kamena, slaganog u redove i povezanog slabim mortom. U naknadnim su razdobljima bili popravljani.

Istočni dio kvartira nešto je teže definirati. U tom dijelu zasada nisu nađeni zidovi koji se nalaze na Justerovom tlocrtu. Sa zapadne strane definiran je podnožjem za stubište koje je formirano u redovima kamena koji se spuštaju prema dnu. Sama je struktura u vrlo lošem stanju. Kamen je vezan tek slabim mortom, pa su zidovi na nekim mjestima izgubili prvobitan oblik. Sa sjeverne strane sonde nalaze se temelji zidova kvartira koji su na zapadnom dijelu naslonjeni na živac, dok se prema istoku naslanjaju na temeljnu stopu načinjenu od grubo klesanog kamena. U sredini sonde nalazi se zidani pilon dimenzija 100x90 cm. Moguće je da je on služio kao potporanj nekoj konstrukciji kojom se spuštalo u tu prostoriju. Unutar te sonde pronađeno je nešto metalnih nalaza: dio topovske kugle, potplat obuće te venecijanski novac iz 17. st. Zanimljiv je i pronalazak pećnjaka u obliku čaše, koji su pronađeni oko SI ugla Kvartira. Na jugozapadnom dijelu sonde, nakon micanja urušenja, pronađen je zid koji je vjerojatno podržavao cisternu koja se prema Justerovu nacrtu nalazila u osi ulaza u Kvartir. Kretanjem prema istočnom dijelu sonde, pronađena je podnica načinjena od nepravilna kamena slaganog na zemlju bez veziva. Kamen je prilično izlizan pa se može zaključiti kako je podnica dugo

bila u uporabi. Površina pokrivena podnicom nepravilna je oblika, i samo je na jugu naslonjena uza zid Kvartira. Nivo podnice varira i do 20 cm, te bi kroz nju valjalo napraviti presjek da se vidi što se nalazi u donjim slojevima.
Središnji dio Kvartira u ovoj kampanji nije bilo moguće istraživati jer je bilo potrebno ostaviti slobodan prostor za odvoženje zemlje i kamena iz prostorije. Tijekom istraživanja iz prostorije je izvađeno oko 10-15 metara kubičnih obrađenog kamena koji je posložen uz vanjski zid kvartira za potrebe konzervacije. Istraživanja će se nastaviti i u 2008. godini.

Literatura

Gamulin 1993 Anita Gamulin, Vrlička tvrđava Prozor, Godišnjak ZSKH, 18/19, Zagreb,1993: 23 – 40.
Milošević 1997 Ante Milošević, Starohrvatska župa Vrh Rika, Split, 1997.
Milošević 1998 Ante Milošević, Arheološka topografija Cetine, Split, 1998.
Stanić 1891 P. P. Stanić, Sredovječni spomenici u Vrličkoj okolici, Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga družtva godina, XIII, br. 1, Zagreb, 1891: 9 – 13

mr. sc. Nikolina Uroda

Summary

Prozor, medieval fortress near the city of Vrlika was built at the end of the 14th or at the beginning of the 15th century. During its existence it has been repaired and rebuilt many times. At the end of the 1980s, research into and the restoration of the fortress began. It lasted until 1991 when Vrlika was occupied. In 2006, the research and restoration were continued. The Museum of Croatian Archaeological Monuments started its research in 2007. The work was financed by the city of Vrlika and the Ministry of Culture of the Republic of Croatia.
The excavated area included the entrance of the fortress and the southern building (i.e. the Kvartir). The entrance of the fortress is situated at the south-eastern end and it contains stairs made of stone. After the excavation, we documented the stairs. It is important to mention among the finds, a Venetian coin dated to the 17th century.
The southern building (Kvartir) was divided into 4 rooms, as we know from a drawing of the 18th century. The situation in the field proved that it matches the drawing only at the eastern part, where we have found two rooms divided by stone walls. The western part does not contain any division by means of a stone wall, only by a stone pillar (110 x 90 cm) whose function is uncertain. We have also found some flooring consisting of irregularly shaped stones and a wall of some structure at the centre of the building (perhaps a cistern). In addition, we have found some structures at the entrance of the building which served as the foundation for the stairs also depicted in the 18th century drawing. The material found in this area can be dated to the 17th and 18th centuries, but the excavations are not finished, so we hope to reach older layers and find more data about the building of the fortress.

Redni broj: 252
Lokalitet: Vrtača Konopljište
Naselje: Ercegovci
Grad/općina: Dicmo
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV, NV
Vrste radova: zaštitno iskopavanje

Na dionici trase Jadranske autoceste, dionici Dugopolje – Šestanovac, iznad zaseoka Ercegovaca, Konzervatorski odjel iz Splita izvodio je zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Konopljište, jednoj od brojnih vrtača rasprostranjenih na sjevernim padinama Mosora. Istraživanje je započeo dr. sc. Zorko Marković u kolovozu 2005., a nastavili su ga Šime Vulić i Ante Ivišić. S prekidima, istraživanja su trajala do sredine veljače 2006., a obrada materijala završila je 2007. godine. Arheološku dokumentaciju izradio je Robert Maršić, a kao fotografi tijekom istraživanja povremeno su sudjelovali Zlatko Sunko i Mario Periša. Geodetsku podlogu terena napravio je Miljenko Žabčić iz Geographica d.o.o. Analizu animalnih koštanih ostataka napravili su prof. dr. sc. Krešimir Babić i dr. sc. Tajana Trbojević Vukičević iz Zavoda za anatomiju, histologiju i embriologiju Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Koordinator istraživanja bio je mr. sc. Miroslav Katić iz Konzervatorskog odjela u Trogiru.

Vrtača iznad Ercegovaca položaj je koji se nalazi na 425 m nadmorske visine. Izdužena je, nepravilna oblika, čija duža os sjever-jug iznosi oko 39 m, dok je kraća istok--zapad znatno manja, te iznosi od 12 do 21 m. Hodna površina ima blag nagib prema sjeveroistočnom rubu koji karakteriziraju do 6 m visoke vertikalne stijene, zbog čega je vrtača izvrsno zaštićena od hladnih vjetrova. Istočna, zapadna i južna strana vrtače su blage padine, a ujedno i prirodni lijevak za taloženje plodna tla koje je vrtaču učinilo iznimno privlačnim terenom za zemljoradnju i stočarstvo do današnjih dana. Tijekom istraživanja vrtače otkopano je sveukupno 11 sondi, ukupne površine 212 m².
Sonda 1 (dimenzija 7x5 m), postavljena je na južnom dijelu vrtače, koji je s obzirom na pad terena izgledao i najplići kada su u pitanju kulturni slojevi. Sonda 2 (dimenzija 5x5 m), postavljena je u sjeveroistočnom dijelu vrtače, otkopana je do zdravice i dala presjek svih kulturnih razdoblja.
Sonda 3 je rov dužine 15 m, a širine 2 m, uza zapadni rubni dio vrtače. Dubina otkopanog rova iznosila je od 25 cm na sjevernom kraju, do 60 cm na južnom. S obzirom na to da je taj položaj u vrtači ujedno i najsunčaniji, bilo je očekivano da će dati i najviše rezultata. S obzirom na to da su u sondi otkriveni tragovi podnice od zapečene zemlje s mnoštvom nalaza karakterističnih za razdoblje srednjeg vijeka, u nekoliko je navrata proširivana (sondama 4, 7, 8 i 9) da bi se mogla sagledati cjelovita slika pronađena stambenog objekta. Uz rub podnice, čitavom dužinom s njene zapadne i sjeverne strane, otkrivena je suhozidna konstrukcija. To je obrub napravljen od niza nepravilna kamena većih dimenzija, koji se spaja sa zapečenom zemljom, tvoreći kompaktnu cjelinu. Duž tog spoja, sa zapadne strane pronađene su tri nepravilne polukružne rupe promjera 15-20 cm, a riječ je o utorima za stupove samoga objekta. Slični utori ispunjeni garom otkriveni su i na prostoru cijele podnice.

Sonda 4 (dimenzija 13x2 m) postavljena je istočno od profila sonde 3, na razmaku od 50 cm. Cijela otkopna površina sonde spuštena je do razine podnice, a dala je velik broj ulomaka srednjovjekovnih keramičkih posuda. Sonda 7 je rov dužine 15 m i širine 1,5 m, postavljen do sonde 4, radi definiranja dimenzija objekta. U sondi je pronađen krajnji sjeverni rub podnice. U sondi 8 (dimenzija 6x2 m) i sondi 9 (dimenzija 5x4 m), definiran je krajnji sjeveroistočni rub podnice od zapečene zemlje. Na tom dijelu podnice nađeno je mnoštvo životinjskih kostiju, a kako je u pitanju sam rub objekta, nije isključena mogućnost da su upravo na tome mjestu odbacivani ostaci hrane. Otvaranjem tih sondi otkriven je i nastavak suhozidne konstrukcije iz sonde 3, izgrađene da sprječava dotok zemlje s okolnih padina na prostor objekta. Između sondi 4 i 7 otkriven je prekid tog kamenog niza koji vjerojatno označava ulaz u objekt. Sonda 10 (dimenzija 5x3 m) postavljena je uz sjeveroistočni rub vrtače, gdje je nađen nastavak suhozidnog podzida iz sondi 3, 4, 7, 8 i 9. Nastavak podzida otkriven je i istočno od sonde 2, gdje je postavljena sonda 11 (dimenzija 3x3 m).
S obzirom na veliku eroziju tla u vrtačama, postavljene su dvije sonde na padinama vrtače zbog klizanja tla i arheološkog materijala u njezin prostor. Sonda 5 (dimenzija 4x2 m) nalazi se na zapadnoj, a sonda 6 (također dimenzija 4x2 m) na istočnoj padini vrtače. Te su dvije sonde, kada je u pitanju kulturni sloj, najpliće, a kamen živac pojavljuje

Vrtača Konopljište, geodetski plan sondi (izradio: M. Žapčić)

Vrtača Konopljište, srednjovjekovni objekt (foto: A. Ivišić)

Vrtača Konopljište, sjeverni profil sonde 2 (foto: A. Ivišić)

se na već 20 cm. U sondama je nađeno nekoliko ulomaka glazirane keramike i čaša tipa *krautstrunk* iz 14.-15. st.

Kulturni slojevi vrtače vidljivi na profilu sonde 2, sežu od razdoblja prapovijesti do novog vijeka. Sloj A, svijetlo smeđe boje, jest sterilan površinski humus. Slijedi tamno smeđi sloj B i svijetlo smeđi sloj C, koji pripadaju razdoblju srednjeg vijeka. Tamno smeđi sloj B pripada razdoblju 14. i 15. st. Datira se prema brojnim ulomcima glazirane keramike i stakla, odnosno nekoliko ulomaka srednjovjekovnih čaša tip *krautstrunk*, koji su pronađeni na podnici objekta. S obzirom na vrstu nalazišta, nastambu je rabila stočarska populacija, bilo kao trajno ili kao sezonsko stanište. Ipak, prema količini arheološkog materijala i prema njegovoj vrsti, budući da je ipak riječ o skupocjenim predmetima kao što su staklene čaše ili glazirana keramika, vjerojatnije je da je riječ o stalnom naseobinskom položaju. Najstariji nalazi keramičkih posuda s podnice objekta pripadaju razdoblju prve polovine 15. st., pa bi se možda taj objekt trebao interpretirati kao vlaški naseobinski objekt druge polovine 14. st. i prve polovine 15. st. Svijetlo smeđi sloj C, prema nađenom arheološkom materijalu, pripada periodu od 11. do 13. st. Riječ je o ulomcima slabo pečenih, grubih keramičkih posuda, od kojih su neke ukrašene valovnicom. Prekid u kontinuitetu naseljavanja ili uporabe vrtače kao privremenog staništa, jest žuto-smeđi sloj D. Jedini nalaz iz tog sloja je antička šesterokutna pločica. Na prostor vrtače vjerojatno je donesena sekundarno.
Prapovijesni je sloj najdeblji, a manifestira se pojavom tamno smeđeg sloja E. Uz grubu prapovijesnu keramiku, u njemu je pronađeno nekoliko željeznih artefakata, stoga je moguće da se prostor vrtače rabio i u razdoblju željeznog doba. Sloj gline F, crvene boje, manifestira se sporadičnim nalascima sitnih komada ugljena i amorfnih komada keramike. Sloj G je karakterističan prema velikoj koncentraciji gareži od koje je poprimio boju. Otkriveni ulomci razbijenog keramičkog posuđa pripadaju razdoblju kasnog eneolitika i ranog brončanog doba. Uglavnom je riječ o manjim ulomcima oboda posuda, pršljenova, te nekoliko ručki posuda. U tom je sloju pronađeno nekoliko komada litičkih artefakata. Najzanimljivija među njima su dva kremena noža, jedan cjelovit retuširan s obiju strana, dužine 7,5 cm. Sterilan sloj manifestira se pojavom žute glinaste tvrde zemlje, koji se u sondi 2 nalazi na dubini od 3,30 m, a u sondi 1 na 55 cm.

Šime Vulić
Ante Ivišić

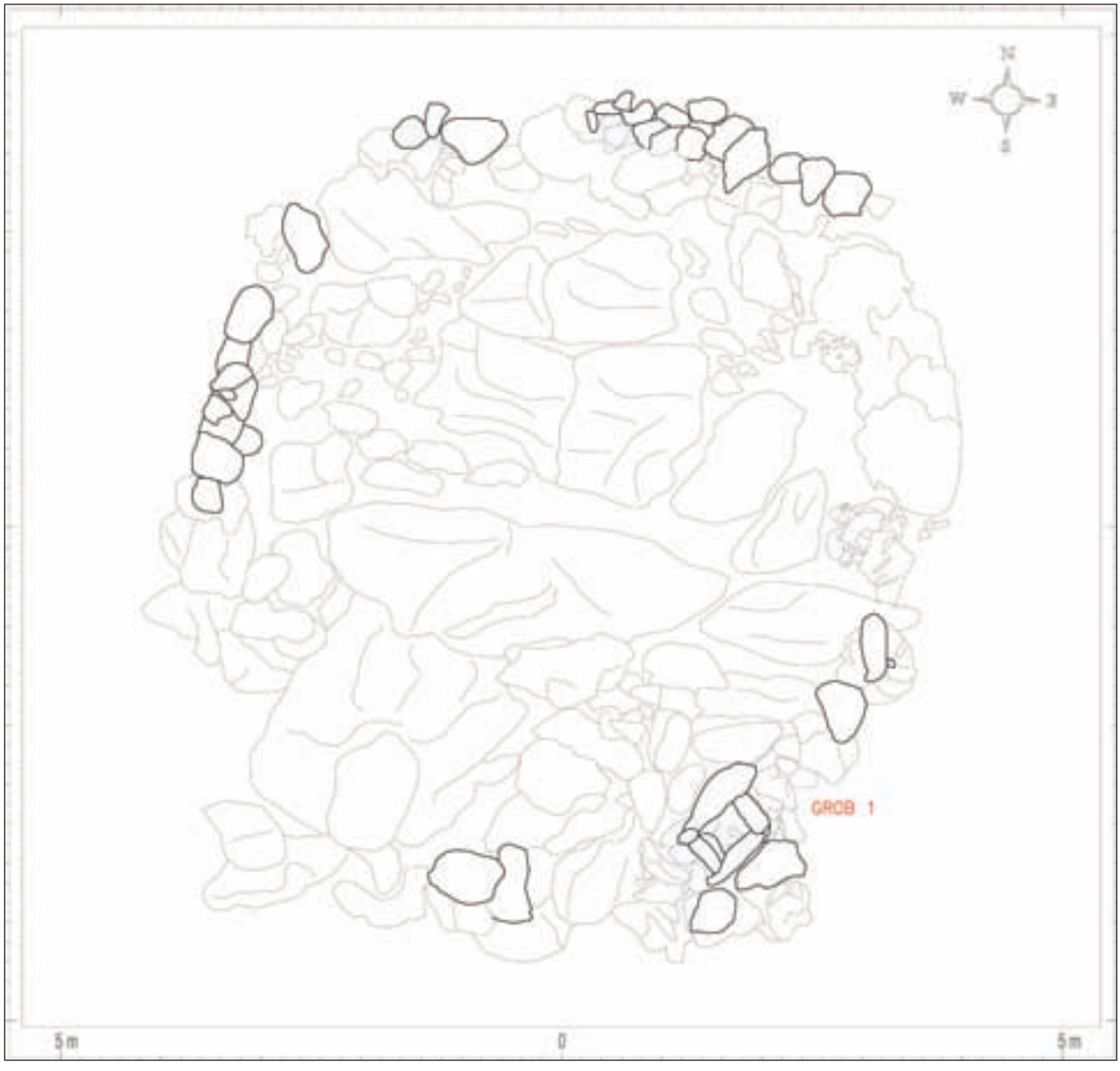
Summary

Research into the sinkhole of Konopljište above Ercegovac resulted in finds of ceramic fragments from the period of the Late Aeneolithic and the early Bronze Age, as well as in the find of a medieval floor of burned clay with appropriate finds of medieval goblets of the krautstrunk type and glazed ceramic fragments of the second half of the 14th and first half of the 15th century. Considering the character of the site, and the many, for a mountain sinkhole, atypical and expensive vessels, it is assumed that this was a dwelling place of the Vlachs that was used as a permanent habitat during the 14th and 15th centuries.

Redni broj: 253
Lokalitet: Zavojane – prapovijesni tumuli
Naselje: Zavojane
Grad/općina: Vrgorac
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U okviru zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi Jadranske autoceste, dionica Zagvozd – Ravča, u naselju Zavojanima, istražena su dva prapovijesna tumula (lokalitet je radno označen kao AN 21). Istraživanja su provedena tijekom veljače, ožujka i travnja 2007. godine. Voditeljica istraživanja bila je Nela Kovačević, diplomirana arheologinja iz tvrtke Arheo Plan d.o.o., a ostatak stručne ekipe sačinjavali su diplomirani arheolozi: Ivana Galinović, Jure Šućur, Konstanta Mucić i Željko Stamatović. Radove je financiralo Ministarstvo kulture, a nadzirao ih je mr. sc. Miroslav Katić iz Konzervatorskog odjela u Trogiru. Antropološku analizu osteoloških nalaza proveo je dr. sc. Mario Šlaus s Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a radiokarbonska analiza napravljena je u laboratoriju Beta Analytic Inc., Florida, SAD.

Tumul 1 nalazi se u naselju Zavojanima, južno od sela Majića. Imao je osnovu kružnog tlocrta, promjera 18 m, površine od 250 m^2, a relativna visina kamenog nanosa iznosila je 2,40 m (od 270,40 do 268 m n.m.). U konstruktivnom smislu rađen je od nanosa većeg i manjeg kamena, te zemlje u nižim dijelovima. Jugozapadni rub tumula naknadno je devastiran iskopom do kamena živca i zdravice, u površini od 15 m^2. Istraživanjem su definirana dva groba: prapovijesni i

Tumul 2, tlocrt završne faze istraživanja (nacrt: N. Milošević, N. Kovačević)

Tumul 1, pogled na istraženi tumul iz zraka (foto: N. Kovačević)

srednjovjekovni, te obrubni kameni prsten kružnog tlocrta. Grob 1 definiran je u sjeverozapadnom, površinskom dijelu kamenog nanosa tumula, na koti 269,40 m n.m. Položen je u smjeru sjeveroistok-jugozapad. Grobna se arhitektura sastoji od obložnica i poklopnica koje su rađene od nepravilnih kamenih ploča. Dimenzije unutrašnjosti groba su: 1,70 m (dužina) x 0,45 m (širina) x 0,30 m (dubina). Ljudski osteološki nalazi nisu pronađeni jer su propali djelovanjem atmosferilija, kao ni pokretni nalazi koji bi pomogli njegovoj preciznijoj dataciji. Prema tipu grobne arhitekture i koti groba, riječ je o naknadnom, srednjovjekovnom ukopu. Grob 2 definiran je u jugozapadnom, najnižem dijelu tumula, na koti 268,90 m n.m. Položen je u smjeru istok-zapad. Riječ je o kamenom kovčegu konstruiranom od dviju dužih i dviju kraćih okomito postavljenih pravokutnih ploča, s nepravilnom poklopnicom nad njima, u kojem je pokojnik ukopan u zgrčenu položaju. Riječ je o prapovijesnom ukopu. Dimenzije unutrašnjosti groba su: 1 m (dužina) x 0,40 m (širina) x 0,40 m (dubina). U grobu je pronađena jedna ljudska kost, dok su ostale propale djelovanjem atmosferilija. Uz jugoistočni, vanjski rub tumula, pronađeni su keramički ulomci. Ulomci su ostaci neukrašenih posuda tankih, zaglađenih stijenki, tamno smeđe boje i tamnijih rubova, rađeni od gline, gotovo bez primjesa. Rekonstruirana je šalica s jednim drškom, te zdjela s dvama drščima. Ulomci se mogu pripisati bronČanom dobu (Marović 1991).

Tumul 2, pogled na istraženi prapovijesni grob (foto: N. Kovačević)

Tumul 2 nalazi se u naselju Zavojanima, jugoistočno od sela Dubrave. Tumul nije posebno istaknut u prostoru, a situiran je u relativno ravnom mikroprostoru zabiokovske zavale, iz kojeg se visinom izdvaja samo nekoliko manjih dolaca s obradivom zemljom. Imao je osnovu kružnog tlocrta promjera 15 m, površine 130 m^2, a relativna visina kamenog nanosa iznosila je 1,50 m (od 246,50 do 245,00 m n.m.). U konstruktivnom smislu rađen je od nanosa većeg i manjeg kamena, te zemlje u nižim dijelovima. Tumul 2 naknadno je devastiran izgradnjama novijeg doba: suhozidom koji je sagrađen preko središnjeg dijela tumula i položen je u smjeru istok-zapad, te seoskom cestom izgrađenom uz njegov južni rub. Dio kamenog nanosa tumula iskorišten je zasigurno i pri gradnji suhozida. Istraživanjem je definiran jedan prapovijesni grob te rubni, kameni prsten kružnog tlocrta, koji je činio neobrađen kamen uglavljen na mjestima u kamen živac. Grob 1 bio je vidljiv prije početka istraživanja, a nalazi se na koti 245,67 m n.m. Položen je u smjeru sjeveroistok-jugozapad. Riječ je o kamenom kovčegu konstruiranom od dviju dužih i dviju kraćih okomito postavljenih pravokutnih ploča, s nepravilnom poklopnicom nad njima, u kojem je pokojnik ukopan u zgrčenu položaju. Poklopnica je bila dislocirana, kao i osteološki ljudski nalazi koji su naknadno propali djelovanjem atmosferilija. Riječ je o prapovijesnom ukopu. Dimenzije unutrašnjosti groba su: 0,50 m (dužina) x 0,35 m (širina) x 0,50 m (dubina). Osim ljudskih osteoloških nalaza u grobu, od pokretnih je nalaza na tumulu pronađen samo kronološki neosjetljiv ulomak metalnog lima.

Literatura

Katić 2007 Miroslav Katić, Lokalitet: Autocesta Split – Ploče, dionica Zagvozd – Ravča, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 387, 388.

Marović 1991 Ivan Marović, Istraživanja kamenih gomila Cetinske kulture u srednjoj Dalmaciji, VAHD, 84, Split, 1991: 15 – 199.

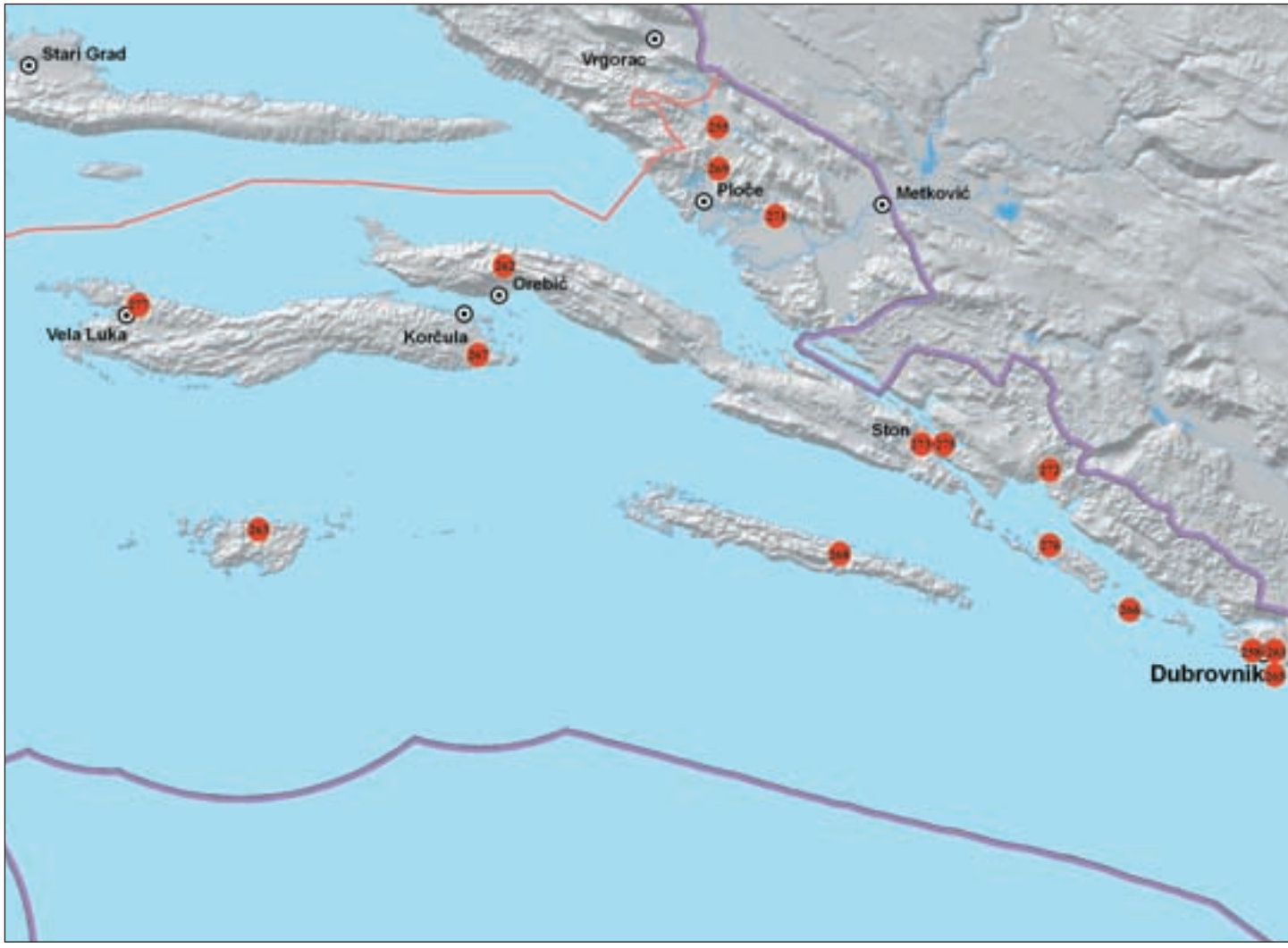
Nela Kovačević

Summary

In the context of rescue archaeological research on the route of the Adriatic Motorway, the Zagvozd-Ravča section, two prehistoric tumuli were investigated in the settlement of Zavojane.

Tumulus 1 lies south of the village of Majići. The investigation defined two graves: a medieval and a prehistoric, and a stone edge ring of circular ground plan. Alongside the south eastern external edge of the tumulus, potsherds were found that can be dated to the Bronze Age. Tumulus 2 is south east of the village of Dubrava. It was subsequently devastated by developments of a recent age: by a dry stone wall that was built over the central part of the tumulus and a country road along the southern edge of it. Part of the stone deposited on the tumulus must have been used in the construction of the dry stone wall. The investigations defined one prehistoric grave and a peripheral ring of a circular ground plan that consisted of smaller undressed stones, wedged in places into the bedrock. Apart from the remains of human bones in the grave, the only moveable find in the tumulus is a chronologically insensitive fragment of metal sheeting.

DUBROVAČKO-NERETVANSKA ŽUPANIJA

254 Antički vodovod Konavle – Gornja banda
255 Brdo Otok
256 Cavtat – uvala Tiha
257 Crkva sv. Đurđa
258 Dubrovnik – crkva Sv. Križa
259 Dubrovnik – park Gradac
260 Dubrovnik – Pile
261 Dubrovnik – Placa (Orlandov stup)
262 Grad
263 Lastovo
264 Lastovo – podmorje
265 Lokrum – samostan i crkva sv. Marije
266 Lopud – utvrda franjevačkog samostana
267 Lumbarda – Sutivan
268 Mljet – uvala V. Dolina i pličina Preč
269 Ograde – tumuli
270 Podmorje Pelješca
271 Rijeka Neretva (kod Komina)
272 Slano – k.č. 2357/4
273 Ston – crkva sv. Vlaha
274 Ston – k.č. 2149
275 Ston – zidine
276 Sudurađ – ljetnikovac Getaldić
277 Vela spila

Redni broj: 254
Lokalitet: Antički vodovod Konavle – Gornja banda
Naselje: Cavtat, Ljuta, Zastolje, Pičete
Grad/općina: Konavle
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U razdoblju od listopada do sredine studenoga 2007., arheološki je istraživan antički vodovod Vodovađa – Cavtat. Cilj istraživanja bio je pojedinim sondama prikupiti podatke o sačuvanosti vodovoda. Voditeljica radova bila je Ljiljana Kovačić. Radove su financirali Ministarstvo kulture i Općina Konavle.

Pičete, lokalitet Glavice (k.č. 1368/2, k.o. Zastolje)
Vodovod je prolazio južno od sela Pičeta. Ostaci vodovoda na lokalitetu Glavica evidentirani su uz pomoć starijeg mještanina spomenutog sela, budući da je danas zarastao u gustu bjelogoričnu šumu i makiju, i većinom je neprohodan. Kanal je bilo moguće pratiti na jednoj manje obrasloj parceli, u narodu zvanoj „Živa voda“, na kojoj je suhozidna ograda, kao i na okolnim parcelama, izgrađena od dijelova razrušenih zidova kanala. Nakon čišćenja pokazali su se ostaci dna kanala premazani najfinijom žbukom nanesenom u desetak slojeva, ukupne debljine od 15 do 20 centimetara. Nivelacijski sloj je kameni nabačaj pomiješan s krupnim riječnim pijeskom. Iznad toga je 0,20 m debeo sloj sitnijeg pijeska miješanog sa živim vapnom i krupnije mrvljenom ciglom. Širina sjevernog zida je 0,80 m. Sa sjeverne strane je bio pojačan 0,50 m širokim zidom, od dobro nabijena, krupna i prema potrebi pritesana kamenja. Sadašnja visina mu je 0,25 – 0,30 m. Budući da je to područje bogato povremenim izvorima vode, a potok Vodica je u neposrednoj blizini, može se pretpostaviti je da je ojačanje izgrađeno radi sprječavanja prodora vode koja bi mogla oštetiti zid i dovesti do njegova poniranja. Južni zid je u potpunosti razrušen, što je uobičajeno stanje na terenu.

Zastolje, lokalitet Šapri (k.č. 947, k.o. Zastolje)
Dio je trase potpuno razrušen probijanjem seoske ceste. Naknadnim proširenjem ceste, u profilu je uočen ostatak koji je samo nužno očišćen radi uzimanja potrebnih mjera. U profilu je lijepo vidljiv temeljni i nivelacijski sloj, te dno kanala sa sačuvanim završnim vodonepropusnim premazom u nekoliko slojeva.

Vodovod na lokaciji Pičete

Vodovod na lokaciji Ljuta

Vodovod na lokaciji u Cavtatu

Ljuta, lokalitet Na brigu (k.č. 148/1, 118, k.o. Ljuta)
Istraživanja 2006. na tom su lokalitetu dala nove spoznaje, budući da je kanal usječen u stjenjak. Tijekom 2007. otvorena je manja sonda s ciljem pronalaženja nivelete dna. Sonda je otkrila potpuno očuvano dno kanala koje je bilo formirano skidanjem i izravnavanjem žive stijene, a manje praznine popunjavane su vodonepropusnom žbukom. Te su se intervencije tako dobro stopile da ih je moguće razlikovati jedino prema rijetkim, sitnim komadima cigle. Širina kanala u dnu je 1,20 m. Sa sjeverne je strane živa stijena oblikovana poput zida, visine 0,95 m.

Cavtat, Vuličevićeva ulica (k.č. 116, k.o. Cavtat)
To je prvi nalaz vodovoda u samom gradu, što je jako važan podatak. Pronađen je u vrtu koji je privatno vlasništvo, u blizini franjevačkog samostana. Posjed je bio dio vlastelinskog kompleksa iz vremena Dubrovačke Republike, što je vidljivo prema ponekim još sačuvanim dijelovima arhitektonske plastike, kao što su stupovi s kapitelima koji su držali pergolu, okvir ulaznih vrata, ostaci kamene balustrade itd. Ostatak kanala u punom profilu sačuvan je u zapadnom dijelu vrta. Supstrukcija je temeljena na živoj stijeni, a živa je stijena lomljena i uglađivana te prema potrebi izravnavana kako bi se na nju naslonilo presvođenje kanala. Presvođenje je naknadno uklopljeno u zid koji nosi kamene stube za gornje terase vrta. Istraživanje je time bilo ograničeno. Unutarnji promjer svoda na najširem dijelu je 0,83 m, najveća visina je 1,10 m, a moguća istražena duljina 1,12 m. Zidovi kanala građeni su od lomljenaca i opeke složenih u više-manje pravilne redove. Opeke su žute i crvene boje, debljine od 2 do 4 centimetra, i puno su više rabljene kao građevni materijal nego na istraženim dionicama izvan grada gdje je na ravnom terenu, u polju, rabljen samo krovni crijep kao podnica prije završnog vodonepropusnog sloja. Podnica i unutarnje lice kanala ondje nisu sačuvani, osim nivelacijskog sloja od lomljenaca čvrsto vezanih žbukom s mrvljenom ciglom. Prvi opis ostataka vodovoda donosi Evans koji je istražio jedan manji segment unutar grada, za koji kaže da je visok pet stopa, što odgovara novopronađenom, kao i onom prethodno istraženom u Lovornom.

Literatura

Kovačić 2007 Ljijana Kovačić, Lokalitet: Konavle – Gornja banda, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 461 – 463.

Liljana Kovačić

Summary

In the period from October to mid-November 2007 the Antique aqueduct from Vodovađa to Cavtat was investigated. The objective of the research was to collect data, through a number of individual test digs, about the state of preservation of the aqueduct. Three positions of the aqueduct outside the populated area and one in the city of Cavtat were explored. This is also the first find of a Roman aqueduct in Cavtat.

Redni broj: 255
Lokalitet: Brdo Otok
Naselje: Kobiljača – Puljani
Grad/općina: Ploče
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U okviru zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi Jadranske autoceste, dionica Ravča – privremeni cestarinski prolaz kod Eraka, istražen je lokalitet na brdu Otoku gdje se nalazi jedna kamena gomila i dva ukopa u škrapama (lokalitet je označen kao AN 34 brdo Otok). Istraživanje je izvodila tvrtka Arheo 06, a radovi su trajali od lipnja do kolovoza 2007. godine. Stručnu ekipu činili su Šime Vulić, dipl. arheolog (voditelj), Ante Ivišić (suvoditelj), koji je sudjelovao i kao fotograf i terenski dokumentarist, Robert Maršić dokumentarist, dok je geodetsko snimanje terena izveo geodet Ivo Miloš iz tvrtke Neir d.o.o. Antropološke analize kostura napravio je dr. sc. Mario Šlaus, s Odsjeka za arheologiju, Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Koordinator istraživanja bio je mr. sc. Miro Katić, arheolog iz Konzervatorskog odjela u Splitu.

Brdo Otok je kamenit brežuljak čija nadmorska visina iznosi oko 52 m. Smješten je na istočnom rubu plodnog polja Jezero kod sela Puljana. Riječ je o izduženu grebenu koji se pruža smjerom sjever-jug, strmih i teško pristupačnih padina. Važno je napomenuti da je taj lokalitet prije Drugog svjetskog rata uistinu i bio otok usred jezera, koje je melioracijskim zahvatima tridesetih godina 20. stoljeća isušeno i pretvoreno u plodno tlo. To krško brdo ima mnoštvo dubokih škrapa od kojih su neke, najveće i najdublje, iskorištene za ukope. Na brdu Otoku istraženi su jedan prapovijesni tumul i dva ukopa u škrapama.

Tumul I, smješten na sjevernoj strani brda Otoka, imao je kružnu osnovu promjera 12,5 m. Baza mu je postavljena na visoke vertikalne stijene položene u smjeru istok-zapad, isprepletene brojnim dubokim škrapama. One su ispunjene većim kamenim lomljencima te se na taj način dobio pun oblik gomile čija je relativna visina iznosila 2,7 m. Plašt gomile podizan je tako da je kamenje većih dimenzija slagano u niz, gusto raspoređeno da bi se dobila bolja statičnost gomile. Na površini plašta gomile tijekom Drugog svjetskog rata izgrađen je bunker, kao suhozidna konstrukcija sačinjena od polukružna grudobrana i prilaza napravljena od dvaju nasuprotno položenih zidova visine do 1 m. Podizanjem bunkera gornji dio plašta gomile je djelomice razgrađen. U tumulu su nađena dva groba: jedan srednjovjekovni (grob 1), koji se nalazio u plaštu gomile na samoj površini, te jedan prapovijesni grob, položen uz vertikalnu stijenu u nasip gomile (grob 2).
Grob 1 sagrađen je od nepravilnih kamenih lomljenaca manjih dimenzija posloženih u niz, te pokriven većim brojem nepravilnih ploča. Dužina groba iznosi 211 cm, širina 57 cm, visina od 22 do 45 cm. Pokojnik je položen izravno na kameni nasip gomile, orijentacije sjever-jug, s glavom na južnoj strani. Kosti su loše sačuvane, a pripadaju osobi čija je starost u trenutku smrti procijenjena na 35-40 godina. U grobu nije bilo nikakvih nalaza, stoga ga je teško datirati.

Grob 2 izgrađen je od pravilno obrađenih pravokutnih obložnica, koje su položene do jedne vertikalne stijene s jugozapadne strane gomile. Posebnost toga groba je način poklapanja s dvjema poklopnicama od kojih donja ima pravilan pravokutan oblik (dimenzija 120x80 cm, debljine 17 do 25 cm), dok je gornja ovalna oblika (dimenzija 79x61 cm, debljine 7 do 11). Po rubu groba složen je veći broj vertikalno postavljenog manjeg pločastog kamenja blago ukošenog i prislonjenog na donju, pravokutnu poklopnicu, sačinjavajući tako zatvoren krug. Način poklapanja, kao i cjelokupna arhitektura groba, podsjeća na oblik kornjače. Podlogu na koju je postavljen grob 2 čine sitan pijesak i oblutci manjih dimenzija. Na taj je način ispunjena i cijela unutrašnjost prapovijesnoga groba. Moguće je da je pokojnik bio zasut jednakim materijalom, s obzirom na to da su se kosti nalazile 5-10 cm ispod površine. Na vanjskoj podlozi oko groba, osim s njegove zapadne strane, uredno su poslagane kamene ploče koje tvore popločanje izduženo prema jugu. Pokojnik je pokopan u zgrčenu položaju, s glavom na zapadnoj strani groba, no iako je grob, čini se, neopljačkan, kostur je loše očuvan. Starost pokojnika procijenjena je na 30-40 godina. U grobu nije bilo priloga.
U tumulu I pronađeno je nekoliko grubih ulomaka keramičkih posuda. Dva ulomka pripadaju razdoblju srednjeg vijeka, od čega je jedan ostatak glazirane posude iz 13.-14. stoljeća, a ostali ulomci pripadaju brončanom dobu. Također je nađen trn brončane fibule u jugoistočnom segmentu tumula. Vrijedi spomenuti i veći broj školjki nađenih na bazi i u samom plaštu gomile.

Za razliku od „klasičnog“ pokapanja pod tumulom, na brdu Otoku nađena su i dva brončanodobna groba za zgrčence, koji su položeni u veće škrape i pokriveni plitkim kamenim nasipom. Zbog toga su poklopnice grobova bile lako uočljive, pa su oba groba opljačkana, a poklopnice dislocirane.
Grob u škrapi I nalazi se u neposrednoj blizini tumula I, udaljen od njegova ruba nešto više od 3 m prema jugoistoku. Škrapa je većih dimenzija, ispunjena nasipom od sitna kamena, a na njenom sjevernom rubu nalazi se grobnica dimenzija 75x25-30 cm. Arhitektura groba je nepravilna. Sjevernu obložnicu čini jedna kamena ploča

Brdo Otok – Tumul I, arhitektura groba 2 (foto: A. Ivišić)

Brdo Otok – grob u Škrapi II, pogled sa SI na grob 1 nakon čišćenja (foto: A. Ivišić)

dimenzija 97x40-49 cm, debljine 4-9 cm, a ostatak grobne arhitekture sastoji se od kamena lomljenaca nepravilna oblika, posloženih u jedan red. Poklopnica je dislocirana, a u grobu nisu pronađeni nikakvi ostaci pokojnika ni priloga. Mali broj sitnijih ulomaka kostiju i zuba, pronađen je razasut po cijeloj površini u škrapama, a riječ je o osobi koja je u trenutku smrti imala više od 30 godina. Od keramičkih nalaza na cijeloj površini škrape I pronađeno je svega nekoliko ulomaka prapovijesne keramike, od čega jedna ručka koja pripada širem periodu brončanog doba.
Grob u škrapi II prostor je s triju strana omeđen prirodnim kamenom živcem, čija dubina iznosi 165 cm. Ukupni promjer škrape smjerom istok-zapad iznosi 3,65 m, a smjerom sjever-jug 3,5 m, tvoreći pravokutan oblik. Rubni dijelovi škrape su na južnoj i sjevernoj strani obzidani većim kamenim blokovima, dok je na istočnoj i zapadnoj strani iskorištena prirodna stijena, te je tako dobivena kvadratna komora u čije je središte položen grob dimenzija 90x18-43 cm. Iako je grob devastiran, očito je bio građen od pravilnih kamenih ploča. Kao i u prethodnom slučaju, poklopnica je dislocirana. Unutar groba pronađen je neznatan broj fragmentiranih kostiju, od kojih više sitnih dijelova lubanje na zapadnoj strani, što bi moglo upućivati na sličnu orijentaciju ukopa kao kod groba 2 u tumulu I. Ispod razine groba pronađene su izgorene ljudske kosti, što upućuje na više ukopa u tu škrapu. U jednakom kontekstu, sa spaljenim kostima pronađeni su ostaci četiriju blago savijenih fragmenata brončane žice dužine između 4 i 8 cm, od kojih dva završavaju šiljkom, te jedna brončana perla.

Pretraživanjem ostatka lokaliteta, na strmoj zapadnoj padini brda locirane su dvije zapunjene škrape poklopljene kamenim pločama manjih dimenzija. Otkopavanjem jedne škrape pronađen je ulomak ukrašene prapovijesne keramike, no te škrape nisu sadržavale ukope.

Šime Vulić
Ante Ivišić

Summary

The site Brdo Otok is located in the area of Istočna Plina on the Lake. This once used to be a real island that was on the edge of the lake before the draining of Jezerino in the 1930s. A prehistoric stone tumulus put up on the highest point of Otok was investigated. An important find in the tumulus is Grave 2 the shape of which recalls a tortoise. To the south east of it two more graves were found in karren. All the graves belong to the Bronze Age, and the deceased are interred in a hunched posture.

Redni broj: 256
Lokalitet: Cavtat – uvala Tiha
Naselje: Cavtat
Grad/općina: Cavtat
Pravni status: P-394
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja u uvali Tiha, uz istočni potez srednjovjekovnih bedema u Cavtatu, provedena su od studenog 2006. do siječnja 2007. godine. Arheološki istražni radovi prethodili su izgradnji autobusne postaje u sklopu projekta „Rekonstrukcija i izgradnja prometnih objekata vezanih uz kanalizacijski sustav Cavtata“. Istraživanje je provela tvrtka Arheo Plan d.o.o. Voditeljica

Brdo Otok – grob u Škrapi II, četiri fragmenta brončane žice i perla iz groba 1 (foto: K. Briški)

Pogled na istočno zidno krilo u S – 1 (foto: I. Galinović)

radova bila je Nela Kovačević, diplomirana arheologinja, te zamjenica voditeljice Ivana Galinović. Investitor istraživanja bilo je Konavosko komunalno društvo d.o.o., Čilipi, a nadzor je obavljao mr. sc. Ivica Žile iz Konzervatorskog odjela u Dubrovniku.

Bedemi („zidine“) u Cavtatu počinju se graditi 1429., nakon što je Dubrovačka Republika od Radoslava Pavlovića kupila zapadni dio Konavala s Cavtatom. Izvorno su bile duge 270 m i široke oko 1 m. Njihova visina, zajedno s kruništem, iznosila je oko 6 m. Uz njih su 1430. izgrađena i dva zidna krila koja su se protezala duboko u more. Zidine su u više navrata bile oštećene, te popravljane. Najveća oštećenja pretrpjele su 1451., u sukobima s hercegom Stjepanom Kosačom. Nakon toga su obnovljene, ali za 60 m kraće na istočnoj strani. Iste se godine grade i tri četverougaone kule. Godine 1468. započinje gradnja i četvrte, istočne kule, koja je bila u funkciji zaglavka zida (Marinović 1971). Danas je sačuvan dio bedema od Dvora prema uvali Tiha, i jedna (treća) kula, a zapadno zidno krilo i gradska vrata srušila je 1894. cavtatska općina (Beritić 1971).
Zidine do sada nisu bile istraživane, te nije u potpunosti poznat njihov izvorni izgled. Najstariji sačuvan regulacijski plan Cavtata potječe iz druge polovine 16. stoljeća. Na tom planu prikazane su i zidine s kulama. Najstariji katastarski plan Cavtata izradila je Austrija u prvoj polovini 19. stoljeća. Na planu su vidljive zidine, četiri kule i dva zidna krila.
Osnovni cilj arheološkog istraživanja bio je pronaći istočni dio zidina, četvrtu kulu i istočno zidno krilo. Otvoreno je ukupno devet sondi uz vanjski plašt bedema, gdje bi prema austrijskim nacrtima trebali biti ostaci četvrte kule i istočnog zidnog krila. Istraživanjima je definirano samo istočno zidno krilo u dužini od 15,40 m i širini od 1,10 do 0,75 m, te dio istočnog dijela bedema, dok ostaci četvrte kule nisu pronađeni. Naime, četvrta je kula tijekom gradnje bila rađena lošije od ostalih kula, te njezino zidno kamenje nije bilo spojeno sa samim bedemima. Već se 1509. spominje njen popravak, jer ju je more bilo potkopalo. Kula je srušena u prvoj polovini 20. st. prilikom gradnje klaonice i ceste oko Cavtata (Beritić 1971). Istraživanjima je definiran i jedan zid u dužini od 7,78 m i širini od 0,97 do 0,80 m, koji nije prikazan na austrougarskim kartama. Zid je rađen od pravilnih klesanaca, s tankim slojem vapnenog morta. Uz njegov sjeveroistočni rub definiran je zid koji je ostao sačuvan samo u temeljima. Njegova sveukupna dužina iznosi 19,90 m, a širina od 1,40 do 0,70 m. Zid vjerojatno pripada istočnom dijelu zidina izgrađenih 1429., koji nakon sukoba s hercegom Stjepanom Kosačom 1451. godine više nije obnavljan. Svi ostali pronađeni stratigrafski slojevi, te ulomci keramike unutar sondi pripadaju novovjekovnom razdoblju.

Literatura

Beritić 1971 Lukša Beritić, Utvrđenja i regulacioni plan Cavtata, Anali, Dubrovnik, 1971.
Marinović 1971 Ante Marinović, O postanku i historijskom razvitku Cavtata, Vojnoistorijski glasnik, 1, godina XXII, Beograd, 1971.

Ivana Galinović

Summary

At the beginning of 2007 the rescue archaeological investigations in Tiha Bay, along the eastern tract of the medieval walls in Cavtat were brought to a close. The rescue investigations preceded the construction of a bus stop.
The basic objective of the investigations was to find the eastern part of the walls, the fourth tower and the eastern wing of the wall that are mentioned in the decisions of the Dubrovnik Senate, and are visible in the Austro-Hungarian drawings. The investigations managed to define only the eastern wing of the wall, and part of the eastern part of the walls, while the remains of the fourth tower were not found. The moveable finds discovered within the investigated test digs can be dated to the modern period.

Redni broj: 257
Lokalitet: Crkva sv. Đurđa
Naselje: Petrača
Grad/općina: Župa Dubrovačka
Pravni status: P-2004
Razdoblje: A, SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitno arheološko istraživanje kod crkve sv. Đurđa obavljeno je krajem 2006. i početkom 2007., nakon što je građevinskim radovima oko crkve (gradnja novih potpornih zidova) uništeno nekoliko starijih grobova. Investitor je bila Općina Župa Dubrovačka, a izvođač radova Arheo Plan d.o.o. iz Konavala. Voditeljica istraživanja bila je Marta Perkić, tada vanjska suradnica tvrtke. Istraženo je 70 m² ugroženog dijela crkvene parcele.

Crkva sv. Đurđa smještena je na južnim padinama brda Malaštice, neposredno uz komunikaciju koja povezuje sela gornjeg, visinskog dijela Župe Dubrovačke. Prvi se put u izvorima spominje u 14. st., a poznata je prema ostacima stećaka i nadgrobnih ploča koje su većim dijelom ugrađene u zidove crkve, obnovljene 1976. godine. Na veću starost lokaliteta upućuju ugrađeni spoliji iz vremena kasne antike i predromanike. Poznato je da je Sv. Đurđe bio glavna crkva sela Petrače, s grobljem na

Crkva sv. Đurđa, pogled sa zapada (foto: D. Perkić)

Sonda 1, pogled sa sjeveroistoka (foto: M. Perkić)

kojem ukapanja prestaju početkom 20. st. Sjeverno od crkve vidljivi su ostaci antičke ceste koja je povezivala najpoznatija kasnoantička naselja na području Župe – Spilan i Gradac. Prva probna istraživanja 2001. godine napravio je Arheološki muzej iz Dubrovnika, pri čemu su istražene dvije novovjekovne grobnice na platou pred ulazom crkve, prekrivene ukrašenim nadgrobnim pločama u sekundarnoj uporabi. Zbog problema s odronjavanjem terena, što je karakteristično za šire područje, crkva je u svojoj povijesti više puta pregrađivana, pa nije poznat njen izvorni oblik.

Istraživanje je obuhvatilo najnižu od ukupno triju terasa crkvene parcele, a koja je djelomice bila devastirana građevinskim radovima. Cijeli istražni prostor vođen je kao

Glagoljski natpis na ulomku tegule (foto: M. Rogošić)

Sonda 1, a definirana su dva osnovna kulturna sloja. U gornjem su nađeni rijetki ostaci davno uništenih grobova, a u donjem je definiran rubni dio ranosrednjovjekovnoga groblja s 28 grobova i ukupno 32 pokojnika, oba s jednakim načinom ukapanja. Riječ je o kosturnim ukopima s grobnom arhitekturom u obliku nepravilnih kamenih ploča koje formiraju kamene kovčege pretežito ovalna oblika. Većina grobova je jednake orijentacije kao i crkva (SZ-JI). Definirana su dva dvostruka groba (u grobu 9 bili su ukopani majka i dijete, a u grobu 12 dvoje djece dojenačke dobi), te u tri slučaja obiteljske grobnice, gdje se kasniji pokojnik ukopavao u istu grobnu raku, djelomice rabeći postojeću grobnu arhitekturu. Pritom se kostur prethodnog pokojnika nije dirao, osim što se uzimala lubanja i stavljala pored glave novog pokojnika. U grobovima gotovo da nije bilo grobnih priloga ni ostataka nošnje. U grobu 7 pronađen je srebrni *miliares* bizantskog cara Konstantina VII. Porfirogeneta, a izvan grobnih cjelina nađena su još 4 bizantska brončana novca koja se zbog izlizanosti mogu samo okvirno datirati u 10. i 11. stoljeće. Od priloga, pronađene su još ljuske jajeta (u dječjem grobu 12). Od dijelova nošnje nađena je željezna pređica pojasne kopče polukružna oblika (u grobu 21), a izvan grobnih cjelina dvije obične brončane karičice zaobljenih krajeva. One potječu iz zapadnog dijela sonde gdje su zbog ranijeg urušavanja terena neki grobovi oštećeni. U istočnom dijelu sonde definirana su dva zida nekog starijeg objekta koji se spajaju pod pravim kutom. Duži zid je orijentacije SI-JZ, dužine 3,5 m, širine 0,6 m, a kraći orijentacije SZ-JI, dužine 0,6 m i sačuvane širine 0,28 m. Najveća sačuvana visina zida je 1,45 m. Zid je dosta grube izrade, sazidan direktno na kamenu živcu. Ondje je iskorišten nagli pad terena prema jugu, pa sa sjeverozapadne strane zid nema lica, jer se ukopao u živac. Zbog ukopavanja grobova, lice zida sačuvano je samo na jugoistočnoj strani, u dvama redovima grubo tesana ili gotovo neobrađena kamenja, povezana sivkastim vapnenim mortom, ukupne dužine 1,2 m. Ostatak vidljiva dijela tog zida zapravo je njegova unutrašnja struktura koja se sastoji od sitna kamenja, samo djelomice povezana mortom. Da je vjerojatno riječ o ostacima nekog antičkog objekta, pokazuje i obilje ulomaka keramičkih nalaza i antičkog krovnog crijepa (*tegulae, imbrices*). U jednom je slučaju (grob 3) zabilježena uporaba imbreksa kao obložnica grobne rake.

Najvažniji pokretni nalaz, pronađen u sloju izvan grobnih cjelina, jest ulomak tegule s urezanim natpisom na glagoljici koji se prema tipu pisma može datirati u 11. ili početak 12. st. Osim što spada u najstarije glagoljske natpise pronađene na području Hrvatske, važno je i samo mjesto nalaza. Naime, to je drugi po redu nalaz glagoljskog natpisa u južnom dijelu Hrvatske, iznimno važan za rješavanje pitanja širenja glagoljice u hrvatske krajeve.

Pronađeno se groblje prema pokretnim nalazima može datirati u 11. stoljeće (najranije u dr. pol. 10. stoljeća) i ono potvrđuje postojanje crkve iz istog vremena. Namjenu ranijeg antičkog objekta na kojemu je vjerojatno sagrađena srednjovjekovna crkva, mogu otkriti samo daljnja istraživanja.

Literatura

Fisković 1966 C. Fisković, Stećci u Cavtatu i u dubrovačkoj Župi, PPUD, 13, Split, 1961.
Lučić 1970 J. Lučić, Prošlost dubrovačke Astareje, Dubrovnik, 1970.
Macan 1985 T. Macan, Crkve na području Župe velike, Zbornik Župe dubrovačke, 1, Dubrovnik, 1985.
Žeravica, Kovačić, Perkić, D., Perkić, M. 2007 Z. Žeravica, Lj. Kovačić, D. Perkić, M. Perkić, Arheološka baština Župe dubrovačke, katalog izložbe, Dubrovnik, 2007.

Marta Perkić

Summary

At the end of 2006 and the beginning of 2007, rescue archaeological investigations of the site by the Church of St Đurđe in Petrača in Župa Dubrovačka were carried out, after several older graves had been severely damaged by construction works. The original form of the church is not known, for it has been rebuilt several times.
The edge of the early medieval cemetery with 28 graves and a total of 32 decedents was identified in the research. These are skeletal burials with a grave architecture of irregular stone slabs that form stone caskets, mainly of oval form. In the graves there are practically no offerings or remains of clothing. In Grave 7 a silver *miliares* of Byzantine Emperor Constantine VII Porphyrogenitus from the middle of the 10th century was found. Outside the grave units four more Byzantine bronze coins of the 10th and 11th centuries were found. The graves were dug in the cultural layer in which mainly Antique material was found – fragments of ceramics, roof tiling (tegulae, imbrices) and animal bones. In the same stratum there are remains of walls of some Antique structure, mainly destroyed by the later digging of the graves.
The most important moveable find discovered in the layer between the graves is the fragment of a tegula with an incised Glagolitic inscription, which according to the type of letter can be dated to the 11th or the very beginning of the 12th century. This inscription is among the oldest Glagolitic inscriptions in the whole of Croatia. It is the chronologically second find of a Glagolitic inscription in southern Croatia and thus outstandingly important to settle issues of the spread of Glagolitic in Croatian regions.

Redni broj: 258
Lokalitet: Dubrovnik – crkva Sv. Križa
Naselje: –
Grad/općina: Dubrovnik
Pravni status: Z-3271
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitno arheološko istraživanje crkve Sv. Križa na Gornjem Konalu u Dubrovniku (k.č. 567, 2407) izvedeno je u okviru projekta obnove crkve. Investitor je Zavod za obnovu Dubrovnika, a voditelj cjelokupnog projekta je tvrtka Studio Vetma d.o.o. iz Dubrovnika. Arheološka istraživanja izvela

Obodi keramike s premazom (foto: K. Mucić)

je tvrtka Arheo Plan d.o.o. iz Konavala. Voditelj istraživanja bila je Nela Kovačević, diplomirana arheologinja, a ostatak stručne ekipe činili su Ivana Galinović i Konstanta Mucić. Istraživanja je nadzirao mr. sc. Ivica Žile iz Konzervatorskog odjela u Dubrovniku. Radovi su trajali tijekom rujna 2007. godine. Cilj istraživanja bio je utvrditi postoji li na prostoru crkve starija građevinska faza.

Crkva se nalazi u sklopu spomeničke cjeline koja nastaje od 16. st., s triju strana obuhvaćena ogradnim zidom, dok sjevernu granicu čini sama crkva. Uz sakralnu i stambenu građevinu proteže se vrt s ostatkom stambenog objekta i niša s bunarom. Crkva, smjera sjeverozapad-jugoistok, je u tlocrtu pravokutna bez istaknuta apsidalnog prostora, s pravokutnim predvorjem. Izvorno je bila trobrodna, no istočna lađa pregrađena je i pretvorena u stambeni prostor.

Zona istraživanja (nacrt: N. Kovačević; podloga: Studio Vetma)

Tijekom arheoloških istraživanja otvorene su tri sonde. Sonda 1 otvorena je uz vanjsku stranu pročelnog zida crkve, od stubišta pred portalom do jugozapadnog ugla crkve. Početna niveleta iskopa bila je na visini od 110,71 m n.m., a završna na 109,18 m n.m. Sonde 2 i 3 otvorene su u unutrašnjosti crkve. Početna niveleta iskopa bila je u S-2, na visini od 111,00 m n.m., a završna na 110,66 m n.m., te u S-3 na 111,36 m n.m., a završna na 110,92 m n.m.. U svim su sondama pronađene temeljne stope zidova, te u zapadnom dijelu S-1 i suhozid koji se pruža od jugozapadnog ugla crkve u smjeru istok-zapad, te izlazi izvan okvira sonde. U S-3, na dnu iskopa, pronađen je kamen živac, koji je mjestimice otučen radi reguliranja nivoa poda crkve. Pokretni nalazi, prikupljeni u nasipu S-1, ulomci su kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike s premazom, točnije dijelovi vrčeva, zdjela i tanjura proizvedenih u Italiji od 15. do 17. st. (Zglav-Martinac 2004; Gusar 2007). Istraživanjem nisu utvrđene građevinske faze koje bi prethodile gradnji crkve Sv. Križa.

Literatura

Gusar 2007 Karla Gusar, Kasnosrednjovjekovna i novovjekovna glazirana keramika s lokaliteta Sv. Križ u Ninu, Archaeologia Adriatica, 1, Zadar, 2007: 175 – 198.
Zglav-Martinac 2004 Helga Zglav-Martinac, Ulomak do ulomka... – Prilog proučavanju keramike XIII.-XVIII. st. iz Dioklecijanove palače u Splitu, Split, 2004.

Ivana Galinović
Konstanta Mucić

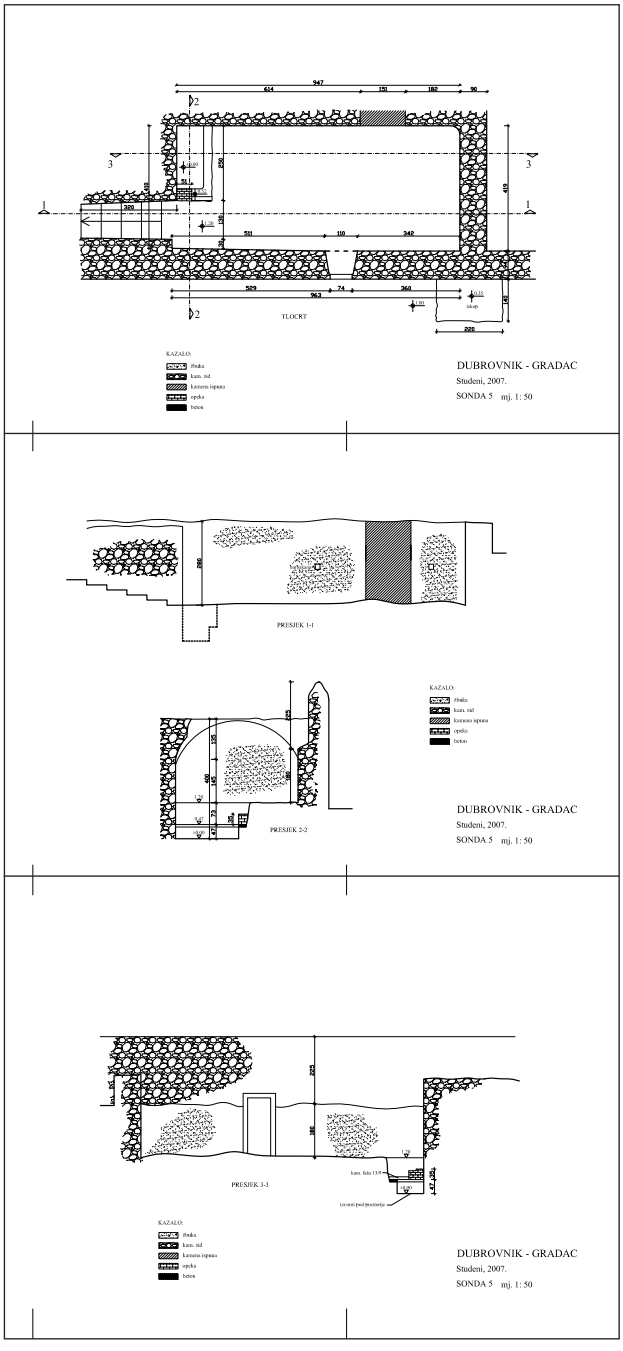
Summary

Rescue archaeological investigations into the Church of Holy Cross in Dubrovnik were carried out as part of the project of the renovation of the church. The investigations covered the space in front of the church (S-1) and its interior (S-2 and S-3). In all the test pits opened the natural soil or bedrock was reached, and the foundation footings of the existing walls of the church were defined. The moveable finds collected in the fill of S-1 were fragments of late medieval and modern painted ceramics, in detail, parts of jugs, bowls and plates produced in Italy from the 15th to the 17th century. No building phases preceding the construction of the church were identified.

Redni broj: 259
Lokalitet: Dubrovnik – park Gradac
Naselje: –
Grad/općina: Dubrovnik
Pravni status: Z-3818 (povijesna cjelina grada)
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: probno iskopavanje

U razdoblju od 1. do 26. listopada 2007., Dubrovački muzeji – Arheološki muzej nastavio je probna sondažna istraživanja u parku Gradcu u Dubrovniku. Radove je financiralo Ministarstvo kulture u iznosu od 15.000 kn i Dubrovačko-neretvanska županija u iznosu od 10.000 kn. Iskopano je pet probnih sondi (na k.č. 2596 i 2605., k.o. Dubrovnik) na širem području kompleksa „Stare bolnice“, odnosno najviše točke platoa Gradac, kompleksa „Popovskog zbora“, te na sjeveroistočnim padinama parka, iznad zgrade „Preparandije“.

Izrazito važno strateško područje, u neposrednoj blizini jezgre srednjovjekovnog Dubrovnika, bilo je naseljeno od prapovijesti, tijekom antike i srednjeg vijeka, sve do danas. U drugoj polovini 19. st. taj je prostor pošumljen i preuređen u park, te je kao takav preživio do danas. Površinski nalazi

Arhitektonski snimak

su česti, bilo da je riječ o paleolitičkim kremenim artefaktima, ulomcima srednjovjekovne keramike, ili o novcu koji datira od 15. st. do austrougarske vladavine početkom 20. st.

Na zapadnom dijelu platoa Gradca (sonda S-2) pronađeni su ostaci cisterne s bačvastim svodom, čija ukupna širina iznosi 4,50 m. Okrenuta je prema moru, ali nije moguće utvrditi gdje joj je bila krajnja točka. Visina zida do mjesta gdje počinje bačvast svod jest 2,5 m. Cisterna u tlocrtu ima dimenzije 4,5x1,78 m. Pod je načinjen od grube roza žbuke, debljine od 10 do 15 cm, s dosta žala (oblutaka) i kamenčića koji su rabljeni za nivelaciju tla. Važno je naglasiti da joj je podnica iskorištena u doba austro-ugarske vladavine kao temelj ogradnog zida. S unutrašnje strane, zidovi i pod ne spajaju se pod pravim kutom, već su stopljeni blago zaobljeno. Sjeveroistočni zid završavao je lučno, bio je žbukan grubom hidrauličnom žbukom, pa tek onda vrlo finom roza žbukom u debljini od cca 1 cm. Može se pretpostaviti da je cisterna rabljena u vrijeme prije velikog potresa 1667., kad je na tom području sigurno bio strateški položaj.

Na najvišoj točki platoa, uza sam ogradni zid prema imanju „Popovskog zbora“, predio Šumica, iskopana je sonda dimenzije 4,80x3,03 m, dubine 0,77 m. Sa zapadne strane zid je slagan od nepravilna, na površini glatka kamena. Donji dio, od površine do dubine 0,77 m, tj. do dna iskopa, izrađen je od znatno lošijih i manjih lomljenaca, loše obrade i nije fugiran. Njegovo „lice“, okrenuto prema istoku, odnosno prema srednjovjekovnoj jezgri Dubrovnika, načinjeno je od vrlo pravilna, obrađena, uredno zidana, fugirana kamena. Buduća istraživanja pokazat će je li to bio dio nekog kontrolnog punkta u doba Republike, koji je rabio cisternu udaljenu tridesetak metara. Taj je cjelokupni sloj nasip, s dosta ulomaka srednjovjekovne keramike, kako one glazirane importirane, tako i one nešto lošije kvalitete, kuhinjske. Ulomci takve keramike nezaobilazan su nalaz arheoloških istraživanja unutar gradskih zidina nakon potresa 1979., prilikom obnove Dubrovnika. Što se drugih nalaza tiče, osim ponekog vrlo loše očuvanog, korodiranog komada željeza, u sloju nasipa na dubini od oko 0,55 m nađene su dvije kovanice. Jedna od njih je *minca*, relativno dobro očuvana, koja datira iz prijelaza 15. u 16. st., dok je druga vrlo oštećena i nije ju moguće determinirati.

Na istočnim terasama Gradca (k.č. 2606/1, k.o. Dubrovnik – predio „Šumica“) iskopane su još dvije probne sonde.

Prva od njih, S-4, dimenzija je 2,88/2,44x2,30/2,52 m, a dubina ne prelazi 0,5 m. U toj je sondi također nađeno mnoštvo ulomaka keramike, kao i ostataka kostiju. Antropološke analize potvrdit će je li riječ o ljudskim ili životinjskim kostima. Vjerojatno je riječ o ljudskim kostima, jer su upravo su na toj parceli 50-ih godina prošlog stoljeća, prema svjedočenju očevidaca, pronađeni grobovi.

U sondi S-5, koja se pruža dijagonalno u smjeru sjever-jug, ukupne dimenzije 3,82x1,26 m, odnosno 2 m širine, ispod 10-15 cm debela sloja humusa, u sloju svijetle pjeskovite zemlje, nađeni su manji ulomci keramike, uglavnom kasnosrednjovjekovne, te jako puno ostataka kostiju. Na dubini od oko 0,90 m (vrh zida), nađeni su ostaci očuvana suhozida, koji se pruža u smjeru jugoistok-sjeverozapad. Njegova ukupna visina iznosi oko 1,25 m, a temeljen je na živcu, oko 2,15 m ispod površine. Na prvim katastarskim mapama nastalima u doba oko 1850. godine, a prije gradnje

Ostaci cisterne

„Stare bolnice“, nema tragova tog suhozida. Prema svojim dimenzijama i smjeru prostiranja, to je logičan slijed neke prethodne nivelacije prostora Gradca, kakva je još uvijek vidljiva na terenu.

U najranijim zapisima, prilikom formiranja zemljišnih knjiga, čestica pod rednim brojem 147/1R, upisana je kao *RUINA AD PILAS*, tj. ruševina na Pilama, a istodobno je Gradac upisan u zemljovide kao *VAROŠ PILE.* Vlasnik nekretnine, upisan u prvoj polovini 19. st., jest Grad Dubrovnik (katastarski plan iz 1837.-1878., te album Martecchini).

Prilikom rekognosciranja terena uočeni su ostaci zidova pravokutne prostorije koja je s triju strana ukopana u zemlju, dok je zid prema sjeveru sastavni dio ogradnog zida između „Ljetne pozornice“, današnjeg parka Gradca. Nekada je to zemljište bilo u sklopu kompleksa dvorca Pucić. Ta pravokutna prostorija bila je natkrivena bačvastim svodom. Njene su dimenzije 9,47 m s južne strane, dok je sjeverni zid dug 9,63 m. Širina varira od 4,10 m na istoku, do 4,19 m na zapadu.

Kako tijekom godina taj prostor nije čišćen ni održavan, nataložio se sloj humusa u visini od 0,7 m, a na mjestima i do oko 1,60 m od postojećeg poda. Iz jugoistočnog ugla uklonjeni su građevinski otpad i humus te se na dubini od oko 0,7 m naišlo na betonski pod debljine 5 – 7 cm, bez armature. Otvorena je sonda dimenzija 2,50x1,02 m. Kad je ispražnjena zemlja pomiješana sa šutom, na dubini od cca 0,5 m ispod betonskog poda, nađen je izvorni pod te

Ostaci zidova i svoda

prostorije. Načinjen je od grublje žbuke s dosta primjese usitnjene cigle. Izrada je vrlo kvalitetna i pod je dobro sačuvan. Ukupna unutrašnja visina objekta do gornje točke luka svoda iznosi 4 m. Za vrijeme uređenja i pošumljavanja prostora Gradca, sjeveroistočni ugao te prostorije porušen je i ukopan je ulaz u duljini od 3,20 m. Bočni zidovi ulaza sazidani su od tupine kojom je objekt nekoć bio presvođen, pa se sa sigurnošću može tvrditi da je taj ulaz nastao nakon urušavanja bačvastog svoda. Jednako se može zaključiti i za otvor širine 1,51 m (prozor ili vrata, istraživanja će tek pokazati) u južnom zidu, koji je također zapunjen tupinom, a pri samom vrhu naziru se ostaci križno-bačvasta svoda.
S vanjske strane zapadnog zida širine 0,90 m, iskopana je sonda duljine oko 4,30 m, širine do 1,20 m i dubine do 1 m. Zid je s te strane napravljen od pravilno obrađena kamena, uredno zidanog i fugiranog. Taj cjelokupni sloj je nanos kamena, s vrlo malo ulomaka keramike, ali i jednom kovanicom iz 1902. godine, iz doba austro-ugarske vladavine na tom području.
S vanjske strane ogradnog zida, na mjestu gdje se spajaju sjeverni i zapadni zid, iskopana je sonda dimenzije 2,20x1,40 m, dubine 0,35 m. U njoj je ispod sloja humusa nađeno nešto ulomaka keramike, životinjskih kostiju, te ostataka korodiranih čavala.
Nakon završetka istraživanja, sve prethodno opisane sonde su arhitektonski, fotografski i geodetski snimljene. Nakon istraživanja sonde su zatrpane, a teren je doveden u prvobitno stanje. Nalazi keramike, kao i svi kameni ulomci pronađeni prilikom rekognosciranja i istraživanja, pohranjeni su u depou Arheološkog muzeja. U muzejskom depou pohranjen je i ulomak pletera pronađen na predjelu zvanom „Ljetna pozornica“, koji dijeli zajednički zid s „Ruinom“.

Literatura

Beritić 1966 Lukša Beritić, Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku, PPUD, 12, Split, 1966.
Beritić Lukša Beritić, 12 kapelica križnog puta porušenih za francuske opsade Dubrovnika
Lučić 1970 Josip Lučić, Povijest Dubrovačke astareje, Matica hrvatska, Dubrovnik, 1970.
Martecchini 1850 Foto album iz 1850, DAD
Perović 1929 Jovan Perović, Gdje je bila Sv. Marija na Pilama?, Revija Dubrovnik, Dubrovnik, 1929.

Ivona Michl

Summary

Archaeological investigations in the area of Gradac Park in the immediate vicinity of the historical core of Dubrovnik consisted of the starting of five test digs (on the plateau and the northern slopes). Remains of a water cistern were found, as were the remains of the walls of a control point used at the time before the great earthquake (1667) and the one-time dry stone walls (boundary markers) that remained under the ground during some later levelling of the ground (finds of coins and ceramics suggesting that this was some time at the end of the 17th century).
On the north east slope of Gradac two test pits outside the walls of the structure known as *RUINA AD PILAS* were dug, as was one test pit in the internal south east corner. Since the investigations in this part have not been completed, no dating is possible. This is most probably an attempt at renovation of a religious structure that had disappeared, often mentioned in the historical sources as being somewhere in this area. Future investigations will show whether the *RUINA* is really just a ruin, or whether it should be defined by some more suitable title.

Redni broj: 260
Naselje: Dubrovnik – Pile (bivši restoran Ocean)
Naselje: –
Grad/općina: Dubrovnik
Pravni status: Z-3818 (povijesna cjelina grada)
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno istraživanje

Zaštitna arheološka istraživanja u vrtu bivšeg restorana Ocean na Pilama u Dubrovniku, trajala su tijekom svibnja 2007., a provedena su u okviru obnove tog sklopa. Lokalitet je smješten na k.č. 452 i 454 (nova izmjera 3498 i 3498) i č.zgr. 389. Arheološke radove izvela je tvrtka Arheo Plan d.o.o. iz Konavala, a stručnu ekipu činili su diplomirani arheolozi Nela Kovačević i Ivana Galinović. Investitor istraživanja bio je grad Dubrovnik, a nositelj cjelokupnog projekta tvrtka Habitat d.o.o. iz Dubrovnika. Cilj istraživanja bila je provjera postojanja starijih kulturnih slojeva.

Pogled na S-2 (foto: I. Galinović)

Istraživanjem su obuhvaćene 3 sonde (S-1A, S-1B i S-2). Sonda 1A otvorena je između sjevernog ogradnog zida vrta i stuba u središnjem dijelu vrta. Sonda 1B otvorena je uza zid kuće na sjeverozapadnom završetku vrta. Sonda 2 otvorena je uz rub sjevernog i istočnog ogradnog zida prema središnjem dijelu vrta. Početna niveleta iskopa bila je na 13,50 m n.m., a iskopom se došlo do nivoa zdravice na 9,50 m n.m. Istraživanjem je evidentirano nekoliko slojeva nasipa, unutar kojih se nalazio recentan otpad, velik broj životinjskih kostiju te ulomci keramike iz novovjekovnog razdoblja. Pronađene su temeljne stope sjevernog i istočnog ogradnog zida vrta, te četiri zida rađena od priklesanog i klesanog kamena, vezanog cementnim mortom. U sondi 2 pronađena je baza (kota 12,45 m n.m.) rađena od kamena i cementnog morta.
Arheološkim istraživanjima utvrđene su faze nasipavanja prostora bivšeg restorana Ocean na Pilama i nisu pronađeni pokretni arheološki nalazi, kao ni stratigrafski slojevi koji bi pripadali starijim razdobljima.

Ivana Galinović

Summary

Rescue archaeological investigations in the garden of the former Ocean Restaurant at Pile in Dubrovnik were carried out as part of a project for the reconstruction of this complex. The objective of the excavations was to test out for the existence of earlier cultural strata.
In the rescue archaeological investigations the phases of the filling of the space of the former Ocean Restaurant were determined. In the excavation, the natural soil stratum was reached. Several strata of the fill were registered. In all the strata excavated, recent waste was discovered, together with a large number of animal bones and fragments of ceramics from the modern age.
In this investigation, no moveable archaeological finds were made, nor were any stratigraphic strata belong to earlier periods identified.

Redni broj: 261
Lokalitet: Dubrovnik – Placa (Orlandov stup)
Naselje: –
Grad/općina: Dubrovnik
Pravni status: R-1238
Razdoblje: SV, NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, arheološki nadzor

U okviru projekta sanacije Orlandova stupa ispred crkve sv. Vlaha na Placi u Dubrovniku, arheološki je sondirano uokolo stupa s namjerom da se istraže njegovi temelji. Istraživanja su započela u ožujku, te s kraćim prekidima završila u travnju 2007. godine. Arheološka istraživanja vodila je Marta Perkić, a radove je nadzirao Ivica Žile (Konzervatorski odjel u Dubrovniku). Investitor cijelog projekta bilo je Društvo prijatelja dubrovačke starine.

Prva sonda otvorena je sa sjeverozapadne strane stupa. Nakon skidanja kamenih ploča današnjeg pločnika i njegove podloge, na dubini od 20 cm od površine pokazao se srednjovjekovni pločnik, građen od opeka dimenzija 23x4x7cm, položenih na nož u tehnici riblje kosti (*opus spicatum*). Podloga za pločnik sastoji se od naboja crvenice, debljine 7 cm. Pločnik je probijen vodovodnim cijevima koje prolaze sa zapadne i sjeverne strane stupa. Takav pločnik od opeka pronađen je na više lokacija u gradu, a do sada najveća površina istražena je 1979. zapadno od crkve

Orlandov stup – pogled sa sjevera (foto: M. Mojaš)

Pogled na pronađeni temelj za drveni stup i ostatke srednjovjekovnog pločnika sa sjeverne strane Orlandova stupa (foto: M. Perkić)

sv. Vlaha, pri čemu je definirano osam sačuvanih polja s opekama, koja oblikuju kamene rubnice.
Ispod podloge starog pločnika definiran je tanji sloj zemlje izmiješane s pijeskom, a na dubini od 0,5 m od današnjeg pločnika javlja se čisti pijesak. Temelj samog stupa solidno je građen od nepravilna kamenja vezanog smjesom pijeska i vapnenog morta. U donjem se dijelu širi, a završava na dubini od 1,2 m od današnjeg pločnika. Nakon širenja sonde prema jugu i definiranja temelja, odlučeno je da će se uz postojeći temelj napraviti ojačanje od lomljena kamenja vezanog mortom od pijeska, vapna i bijelog cementa. Njegova izvedba započela je odmah nakon dokumentiranja nalaza. U sondi jugozapadno od stupa otkriven je još jedan manji dio starog pločnika s trima kamenim rubnicama.
Najzanimljiviji nalazi pokazali su se s istočne i sjeverne strane stupa. Na istočnoj strani definiran je stariji kanal za oborinske vode u dužini od 3 m, u jugoistočnom dijelu uništen novijim prokopom za strujni kabel. Kanal je sveukupne širine 48 cm, visine 30 cm, a sam odvod 16x16 cm. Bio je poklopljen kvadratnim kamenim pločama, stranica dugih 26 cm. Zidovi kanala građeni su od manjeg obrađenog kamena vezanog mortom od crvenice i vapna. Kanal ima visinski pad prema sjeveru, gdje se spaja na glavni kanal kanalizacije čiji je svod otkriven na 0,6 m udaljenosti od sjeverne strane stupa. Taj kanal nije mogao biti istražen u punoj širini, a ovom prilikom definiran je u dužini od 5 m. Svod počinje na – 0,36 m od početka današnjeg pločnika. Svod je polukružna oblika, građen kombinacijom sedre i manjeg obrađenog kamena, vezanih mortom od crvenice i vapna. Isti kanal pronađen je tijekom manjeg sondiranja 1995., na zapadnom dijelu Place, prilikom zamjene oštećenog pločnika.
Na prostoru sjeveroistočno od stupa otkriven je još jedan dio srednjovjekovnog pločnika s trima sačuvanim kamenim rubnicama, probijenog vodovodnim cijevima koje su položene iznad glavnog kanalizacijskog kanala. Neposredno uz sjevernu stranu podnožja stupa otkriven je temelj s rupom za drveni stup, promjera 26 cm na vrhu te 32 cm na dnu. Jednakih je dimenzija i utor za drveno koplje zastave na stražnjoj strani stupa. Rupa dubine 72 cm bila je zapunjena šutom i na vrhu zacementirana prilikom postavljanja današnjeg pločnika. Temelj je ukupne visine 90 cm, a počinje odmah ispod podloge današnjeg pločnika. Svojom sjevernom stranom naslanja se na južni zid i početak svoda glavnog kanala kanalizacije, a gradnjom je probio stariji pločnik od opeka, što ga vremenski jasno određuje u period nakon gradnje kanalizacije i postavljanja starijeg pločnika na tom dijelu Place.
Popločavanje grada opekom započinje već početkom 14. st., a 1360. donijeta je odluka o popločavanju same Place. Uređivanje kanalizacijskog sustava u Dubrovniku započinje također u 14. st., a sustav odvodnje glavnim kanalom koji prolazi sredinom Place i čiji je svod otkriven u ovim istraživanjima, postoji već 1436., i praktički je i danas u uporabi.
Orlandov stup postavljen je 1419. godine. Jak vjetar oborio ga je 1825., te je tom prilikom i oštećen. Tek je 1878. ponovo postavljen ispred crkve sv. Vlaha, ali ne na istome mjestu i ovaj put licem okrenutim prema sjeveru (do pada je bio okrenut prema istoku).
Pronađeni temelj za drveni stup najvjerojatnije potječe iz vremena austrijske uprave, kada se u sklopu Feste sv. Vlaha zastava više ne uzdiže na stražnjoj strani stupa, već se usađuje u rupu jednakih dimenzija, napravljenu tik uza sam stup.

Literatura

Beritić 1958 L. Beritić, Urbanistički razvitak Dubrovnika, Zagreb, 1958.
Mitić 1966 I. Mitić, Orlandov stup u Dubrovniku, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, Dubrovnik, 1966.
Obnova crkve 2006 I. Žile, I. Jemo, M. Oreb, E. Lokošek, I. Prlender, Obnova Crkve sv. Vlaha, katalog izložbe, Dubrovnik, 2006.

Marta Perkić

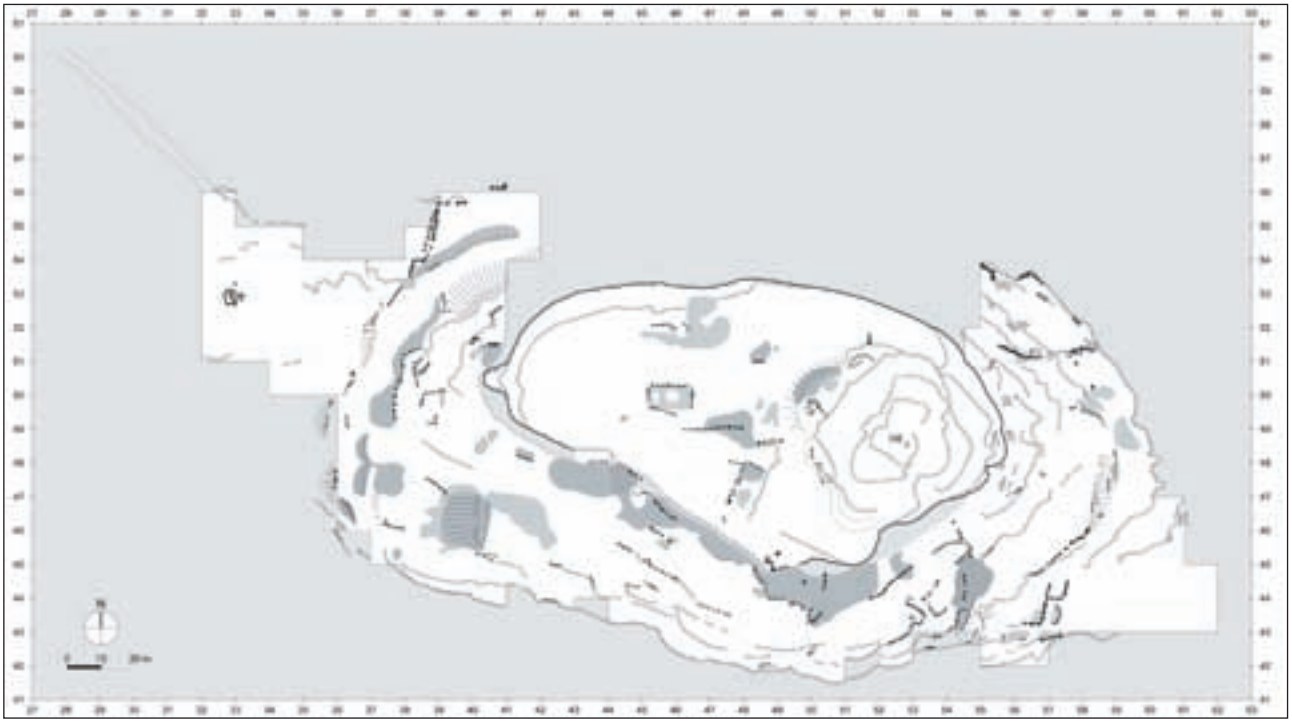
Summary

At the beginning of 2007 within the context of the project for the repair of the Orlando Column in Dubrovnik, archaeological test digs were made around the column with a view to exploring its foundations. During this operation, parts of the medieval pavement of the 14th and 15th century were revealed, which consists of bricks layered in herring bone pattern, within the field that is formed by the stone kerbs. To the north of the column the arched roof of the main conduit of the sewage system of the 15th century was found, still in use today. On the same side, immediately below the base for today's pavement, foundations with an aperture for a wooden post, 26 cm in diameter were found, the same dimensions as the groove for the flag stand or spear on the northern side of the pillar. The foundation reposes on the mentioned vault of the sewage conduit and the building of it meant breaking through the older pavement of brick, from which it can be inferred that it came into being later. It probably derives from the time of the Austrian administration in Dubrovnik, when as part of the Feast of St Blaise no flag was raised on the front of the pillar, but was placed in the hole of the same dimensions made just alongside the actual pillar.

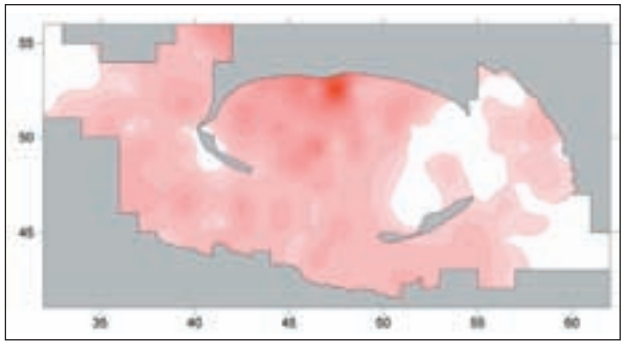
Redni broj: 262
Lokalitet: Grad
Naselje: Nakovana
Grad/općina: Orebić
Pravni status: Z-1423
Razdoblje: P, A
Vrsta radova: intenzivni terenski pregled

Od 1. do 13. listopada 2007. proveden je intenzivni pregled istočne padine i krajnje zapadne periferije gradine Grad u Nakovani. To je istraživanje nastavak rada provedenog 2005. i 2006., kada je intenzivnim pregledom obuhvaćen središnji dio Grada te njegove južne i zapadne padine (Forenbaher, Rajić Šikanjić 2007). Obavila ga je grupa od četiriju studenata, pod stručnim vodstvom doc. dr. Staše Forenbahera iz Instituta za antropologiju u Zagrebu. Prikazani rezultati proizašli su iz znanstvenog projekta br. 196-1962766-2740 (Kulturalne promjene i dinamika arheoloških populacija na istočnom Jadranu), koji se provodi uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa.

Terensko istraživanje 2007. obuhvatilo je prostore koji se u smjeru istoka i zapada nadovezuju na već pregledane središnje dijelove nalazišta. Pregled je nastavljen u oba smjera, sve dok se površinski nalazi nisu prestali pojavljivati. U oba se slučaja to dogodio na sedlima koja odvajaju uzvisinu Grada od susjednih brežuljaka. Time je vjerojatno dosegnut istočni i zapadni rub nalazišta. Kao i proteklih godina, pregledana je površina od otprilike 1 ha. Prikupljanje pokretnih nalaza i dokumentiranje nepokretnih ostataka provedeno je opisanim standardnim postupcima.
Zapadna periferija Grada pregledana je u dužini od 50 m i širini od 40 m, što obuhvaća čitav prostor sedla zvanog Grlić. Gustoća svih kategorija arheoloških nalaza jasno opada od jugoistoka prema sjeverozapadu (od središta nalazišta prema periferiji). Nema vidljivih tragova arhitekture, osim skromnih ostataka jedne manje suhozidne konstrukcije; prema kazivanju mještana, riječ je o nekadašnjem gumnu.
Istočna padina Grada pregledana je u dužini od 70 m u smjeru istok-zapad, te 120 m u smjeru sjever-jug. Visoka okomita stijena odvaja je od središnjeg, najvišeg dijela nalazišta. Sastoji se od nekoliko koncentričnih terasa koje prate pružanje slojeva vapnenačke podloge. Kao i na južnoj padini Grada, prirodne stube živca bile su i ondje prema potrebi pojačane te nadopunjene i produžene suhozidinama.
Praktički neprijelazna stjenovita stuba visoka nekoliko metara, jasno omeđuje istočnu padinu Grada sa sjeveroistočne, istočne i južne strane. I ona je mjestimice pojačana suhozidinama (primjerice, u kvadratima 56/53 i 57/52). Nesmetan pristup tom dijelu nalazišta moguć je jedino iz smjera jugoistoka, terasom širokom dvadesetak metara, koja se postupno spušta sve do istočnog sedla. Na tom prostoru, u kvadratima 56/43-57/44, zabilježeni su ostaci masivnih suhozidnih objekata čiji su zidovi mjestimice sačuvani do visine od dva metra.
Pristup na istočnu padinu sa sjevera dodatno kontroliraju dvije masivne pregrade od vrlo velikih, nepravilnih kamenih gromada (kvadrati 55-58/51 i 55/53). Kroz jednu od njih prolazi se preko pravilnog praga živca, između dvaju golemih prirodnih kamenih blokova koji su možda igrali ulogu ulaznih vrata (kvadrati 56-57/51).
Gustoća pokretnih nalaza na istočnoj padini općenito je niža nego u središnjim dijelovima nalazišta, a na prostoru ispod ruba izrazite stjenovite stube gotovo i nema nalaza.

Grad, tlocrt pregledanog dijela nalazišta (crtež: S. Forenbaher)

Grad, prostorna distribucija helenističke keramike (crtež: S. Forenbaher)

Kao i prethodnih sezona, svi prikupljeni nalazi obrađeni su u Laboratoriju za antropološku arheologiju Instituta za antropologiju u Zagrebu, te će biti trajno pohranjeni u Dubrovačkim muzejima – Arheološkom muzeju u Dubrovniku. Većina ih je jako usitnjena i izrazito istrošena, te vremenski pripada mlađim razdobljima prapovijesti ili helenističkom vremenu. Među pokretnim nalazima nema nikakvih iznenađenja u odnosu na prethodne sezone. Prikupljeno je nekoliko nedijagnostičkih artefakata od cijepanog kamena, znatan broj ulomaka neukrašene lončarije oblikovane slobodnom rukom, te velik broj ulomaka grube helenističke keramike. Slobodnom rukom oblikovana lončarija može se prema svojim općim obilježjima pripisati kasnom brončanom i/ili željeznom dobu. Među helenističkom keramikom ističu se tek dva ulomka finih, oslikanih posuda. Ni ove godine nije prikupljen nijedan ulomak antičkog crijepa ili opeke. Ako se izuzme nekoliko nedavno odbačenih predmeta, posthelenističkih nalaza nema.

Treća sezona intenzivnog pregleda površine Grada u Nakovani potvrdila je da je i istočna padina brežuljka integralan dio nalazišta koje je, prema tome, obuhvaćalo čitav prostor između istočnog i zapadnog sedla u dužini od oko 250 metara. Do sada je sustavno pregledana površina od gotovo 3 ha, čime je obuhvaćeno više od tri četvrtine cjelokupnog areala nalazišta. Preostalo je još pregledavanje sjeverne padine Grada, što će biti učinjeno iduće godine.

Literatura

Forenbaher, Rajić Šikanjić 2006 Stašo Forenbaher, Petra Rajić Šikanjić, Grad, Nakovana: rekognosciranje, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 429 – 431.

Forenbaher, Rajić Šikanjić 2007 Stašo Forenbaher, Petra Rajić Šikanjić, Lokalitet: Grad, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 459 – 461.

doc. dr. Stašo Forenbaher
mr. Dejana Vlak

Summary

In continuation of our fieldwork began in year 2005, in October 2007 we carried out the third season of the intensive surface surveying of the Grad hill fort. Previously we had covered an area of almost 30,000 m^2 (estimated as over three-fourths of the entire site), mapping all visible structural remains and systematically collecting all removable surface finds. This season's work confirmed that the eastern flank of the hill forms an integral part of the site, which thus extended over the entire area between the two passes, spanning a distance of some 250 meters in the east-west direction. Modest remains of stone structures were documented in many places along the eastern flank. Most substantial of those are dry stone retaining walls, still standing in places to a height of 2 meters, that protect the easiest access to the site from the south east, as well as a couple of barriers made of large, irregularly shaped stones, one of which is broken by what seems to be a gate between two massive natural boulders. The relative density of small surface finds is fairly low in the area surveyed this year, and the finds are more fragmented and eroded than those from the other parts of the site investigated. Like those recovered during previous seasons, most belong to the times between the Late Bronze Age and the Hellenistic Period, while a few non-diagnostic flaked stone artefacts probably should be attributed to the Copper Age or the Neolithic.

Redni broj: 263
Lokalitet: Lastovo
Naselje: –
Grad/općina: Lastovo (otok Lastovo)
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, A, SV
Vrsta radova: sustavno rekognosciranje

Sustavno rekognosciranje Lastova započelo je 2001., a nastavilo se 2003. i 2007., kada je i osmišljen projekt „Augusta insula", nazvan prema imenu otoka Lastova u vrijeme cara Augusta. Projekt je usmjeren na otok Lastovo, a dio je dugogodišnjega međunarodnog arheološkog i interdisciplinarnog istraživanja južnog dalmatinskog otočja Korčule, Sušca i Lastova, koje provodi Korčula Archaeology Group (KARG). Glavni istraživači projekta „Augusta insula" su Dinko Radić, prof., Centar za kulturu Vela Luka, dr. sc. Branko Kirigin, Arheološki muzej Split, dr. sc. Ante Milošević, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Tea Katunarić, Sveučilište u Splitu, prof. dr. sc. Ph. Della Casa i dr. sc. B. Bass, Sveučilište u Zürichu. Uz voditelje projekta, u istraživanjima su sudjelovali Zoe Bass, Dan Bee, Seth Button, Renata Huber, Emanuela Jochum-Zimmermann, Kristin Kruse, Daniel Möckli, Thomas Reitmaier, Dan Shoup i Filomena Sirovica. Projekt financira Fondacija za znanstvena istraživanja Sveučilišta u Zürichu, International Research and Exchanges Board (IREX) SAD, Nissan AG Švicarska, Arheološki muzej Split. Umjetnička akademija Split, Centar za kulturu Vela Luka, Sardela d.o.o., Strata Science SAD.

Cilj je projekta izrada potpune arheološke baze podataka otoka, uz primjenu geoinformacijskog sustava (GIS-a). Podaci se prikupljaju proučavanjem pisanih izvora, stručne literature, razgovorima sa stanovnicima otoka, ekstenzivnim i intenzivnim terenskim pregledom otoka, manjim ciljanim sondažnim iskopavanjima, analizama nalaza i uzoraka.

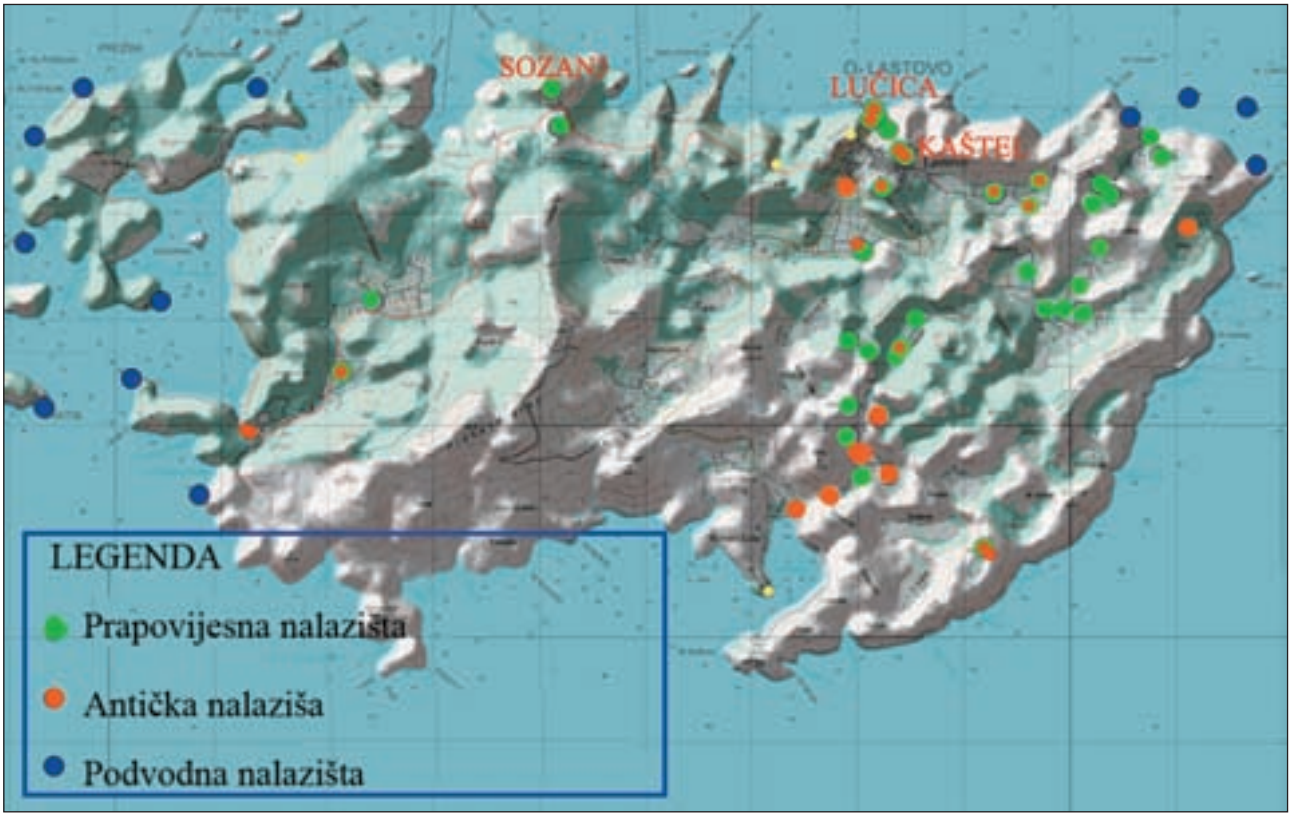
Dosadašnji rezultati istraživanja upotpunili su arheološku sliku otoka te pridonijeli poznavanju nastanka, transformacije i kronologije već poznatih i novootkrivenih lokaliteta, kao i njihove ekonomske, kulturne i ekološke pozadine. Na osnovi dobivenih podataka izrađeni su GIS-modeli, kako bi se ispitali međusobni odnosi nalazišta i njihovi prekomorski kontakti. U konačnici, svrha je projekta očuvanje i pravo vrednovanje kulturne baštine otoka Lastova.

Zbog izoliranosti i zatvorenosti otoka, do 1991. Lastovo nije bilo dovoljno arheološki istraženo. Do tada su se istraživanja uglavnom vodila u špilji Rači, u kojoj se nalaze kulturni slojevi od neolitika do srednjeg vijeka, u rimskoj naseobini i ranokršćanskoj crkvi u Ublima te u podmorju Lastova, u kojem su registrirani brodolomi datirani od 3. st. pr. Kr. do 6. st. Projekt „Augusta Insula“ u trima je sezonama sustavnog rekognosciranja sustavno istražio polja, lokve i uzvisine oko grada Lastova, zapadni dio otoka, kao i putove i ceste te izdvojene crkvice u otočnom krajoliku. Manja sondažna istraživanja napravljena su u uvali Lučici, na brdu Kaštelu iznad grada Lastova i na vrhu brda Soznja.

Uvala Lučica nalazi se na sjevernoj obali otoka, neposredno podno grada Lastova. Prirodno je zaštićena gotovo od svih vjetrova. Pronađeni retuširani kremeni odbici, prapovijesno i antičko posuđe te radiokarbonske analize uzoraka pokazuju da je uvala mogla biti rabljena još od neolitika, a sasvim sigurno u kasno brončano i željezno doba te u rimsko vrijeme.

Brdo Kaštel uzdiže se iznad grada Lastova. S njega se pruža pogled na polja s južne strane otoka te na kopno i otoke sjeverno od Lastova. U sondi veličine 1x1 m, s kulturnim slojem dubokim 60 cm, određenim kao sekundarni depozit, pronađena je iznimno velika količina keramičkih, metalnih i staklenih nalaza te životinjskih kostiju i školjaka. Prapovijesno posuđe i nekoliko metalnih nalaza pripada srednjem i kasnom brončanom te željeznom dobu. Većina antičkih keramičkih nalaza pripada kuhinjskom i stolnom posuđu te amforama, što upućuje na naseljenost lokaliteta. Fino posuđe je uglavnom rano do kasnohelenističko. Izdvajaju su ulomci isejske produkcije, crnog premazanog i *gnathia* posuđa. Rimski ulomci pripadaju posudama tankih stijenki i teri sigilati. Nalaze iz arheoloških istraživanja nadopunjuju nalazi iz privatne zbirke donirane AMS-u. Među njima su ulomci kasnoarhajske keramike atičke proizvodnje, helenistički ulomci *kylixa*, *skyphoa*, dva ulomka s grafitom „M“ i ulomak ranokršćanske lucerne. Među metalnim predmetima, Cezarov brončani novac kovan u Korintu 44. ili 43. g. pr. Kr., jedinstven je nalaz na istočnoj obali Jadrana. Nalaz brončane fibule tipa Almgren 65, proizvedene u sjevernoj Italiji u drugoj četvrtini 1. st. pr. Kr., a koja se proširila skupa s romanizacijom, najjužniji je primjerak na istočnom Jadranu. Nalazi se datiraju od kasnog 4. st. pr. Kr. do 1. st. Izgleda da je trajnije obitavanje na lokalitetu prestalo u isto vrijeme kao i u špilji Rači, svetištu u špilji Spili u Nakovani i obližnjoj gradini Gradu te Diomedovu svetištu na Palagruži i rtu Ploči. Kasnoantičkom razdoblju pripadaju samo dva keramička ulomka.

Sozanj je poluotok koji dominira čitavom sjevernom obalom otoka. Na brežuljku nasuprot Soznju nalazi se velika kamena gomila koja je mogla izvorno biti povezana s lokalitetom. Na vrhu poluotoka napravljene su tri sonde

Mapa Lastova s označenim nalazištima

Pogled na sjevernu obalu Lastova i pučinu sa Soznja

veličine 0,5x0,5 m, s kulturnim slojevima dubokima do 35 cm. U sondama je pronađena velika količina prapovijesna kuhinjskog i finog posuđa, kamenog oruđa i kremenih odbitaka, životinjskih kostiju i školjaka. Posuđe pripada brončanodobnoj gradinskoj keramici, čiji se horizont datira od 1500. do 1200. g. pr. Kr. Radiokarbonske analize uzoraka sa Soznja dale su dataciju od 1260. do 928 g. pr. Kr. i potvrdila apsolutnu kronološku dataciju horizonta. Uz brončanodobnu, pronađena je i željeznodobna keramika. Izgleda da je lokalitet napušten polovicom 1. tis. pr. Kr., u vrijeme kada se pojavljuje grčka keramika na Kaštelu.

Preliminarnom GIS-analizom topografije naseljenosti otoka, nalazišta se mogu podijeliti na ona s prepoznatljivim materijalnim i strukturalnim ostacima kao što su Kaštel, Sozanj, Lučica, špilja Rača, rimski i ranosrednjovjekovni ostaci u Ublima te ostaci rimske vile u Skrivenoj luci. Navedeni su lokaliteti pokazatelji naseljenosti otoka, dok je špilja Rača najvjerojatnije bila ritualnog karaktera. Drugoj grupi pripadaju lokaliteti, za sada nesigurna karaktera, čiji nalazi upućuju na život od neolitika pa do rimskog vremena. Treću grupu čine nalazišta, uglavnom polja, na kojima se pronalaze pojedinačni razasuti nalazi iz svih arheoloških razdoblja, kao pokazatelji duge uporabe plodnih područja otoka.
Napravljena je i slika vidljivosti s dvama najistaknutijim istraženim vrhovima otoka, Soznja i Kaštela, kako bi razlozi naseljavanja i zaposjedanja obaju lokaliteta postali jasniji. Analiza je pokazala da je prvobitna uloga Soznja bila nadgledanje sjeverne obale otoka, pučine i pristupa otoku sa sjevera, zapada i jugozapada. S Kaštela su vidljiva gotovo sva veća plodna područja otoka. Pogled s Kaštela pruža se sve do mora i Skrivene luke na jugu otoka te na otvoreno more prema sjeveru i sjeveroistoku. Tako se oba lokaliteta nadopunjuju u smislu vizualne i strateške kontrole otoka.
Izrađena je i simulacija potpune vizualne kontrole otoka i mora, tako što su uz istražena nalazišta na važnim strateškim točkama uključena i mjesta koja nadopunjuju vizualnu pokrivenost otoka. Te će lokacije kao mogući novi arheološki lokaliteti biti ispitane budućim istraživanjima. GIS-analizom napravljen je model naseljavanja zapadnog, najbolje istraženog dijela otoka, uzimajući u obzir smještaj različitih kategorija nalazišta i njihovu kronologiju. Model je pokazao zanimljiv niz nalazišta uz stari put koji prolazi preko cijelog otoka, spajajući grad Lastovo s uvalom Skrivena luka. Uz to je vidljivo da su prapovijesna nalazišta smještena na uzvisinama, dok razasutih prapovijesnih nalaza ima po svim poljima. Korespondirajuća prapovijesna naselja još nisu locirana.
Brdo Kaštel, povezano s lukama u uvali Lučica i Sv. Mihovil, imalo je važnu ulogu u prapovijesnoj i helenističkoj naseobinskoj organizaciji. Nakon Augustova vremena, lokalitet na Kaštelu gubi važnost. Izgleda da se u to vrijeme, na što upućuju i pisani izvori, dogodila izmjena u socijalnoj i naseobinskoj organizaciji života na otoku, pa Ubli postaju centar života. Buduća istraživanja rimskih vila koje se nalaze na rubovima plodnih polja pridonijet će razjašnjavanju tog pitanja.
Izneseni rezultati samo su početak istraživanja koja pridonose sveobuhvatnijem poznavanju povijesti Lastova te u širem kontekstu i istočnog Jadrana. Projekt „Augusta Insula“ sličan je projektu „Jadranski otoci“. Mogućim povezivanjem baze podataka tih dvaju projekata, kao i uključivanjem baze podataka otoka Sušca i poluotoka Pelješca omogućilo bi se proučavanje velike grupe otoka, što bi bio jedinstven primjer na Mediteranu.

Literatura

Della Casa et alli (u tisku) Philippe Della Casa, Bryon Bass, Tea Katunarić, Branko Kirigin and Dinko Radić, An Overview of Prehistoric and Early Historic Settlement, Topography, and Maritime Connections on Lastovo Island, Croatia. In Stašo Forenbaher and Timothy Kaiser (eds.), A Connecting Sea: Maritime Interaction in Adriatic Prehistory. Oxford: British Archaeological Reports, International Series

Tea Katunarić

Summary

The Augusta Insula Project focuses on the Croatian island of Lastovo. These investigations are part of ongoing archaeological and interdisciplinary research in the southern Dalmatian archipelago conducted under the aegis of the Korčula Archaeological Research Group (KARG). The multinational team for the 2001, 2003, and 2007 field campaigns consisted of archaeologists and geologists from Croatia, Switzerland, the United States, and the United Kingdom. Field studies focus on the application of heritage management practices pertinent to the island's archaeological and historical resources. The first season's research consisted of preliminary bibliographic studies and field survey, while the second field season consisted of limited subsurface archaeological testing at the localities of Kaštel and Lučica. The third season focused on a more intensive field survey, informant interviews, and data collection. A GIS data base has been developed to examine the inter-relationships of the sites, and their relationships to the regional prehistoric and protohistoric coastal marine setting. The project is similar in scope to the Adriatic Island Project. Eventually, a joint data-base (including Sušac and Pelješac Peninsula) will enable the study of a large group of islands. Such a common data collection approach would be unique to Mediterranean archaeological research.

Redni broj: 264
Lokalitet: Lastovo – podmorje
Naselje: –
Grad/općina: Lastovo (otok Lastovo)
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: podmorsko rekognosciranje

Otok Lastovo je zbog svoje izoliranosti i udaljenosti od obale te razvedenosti čitava arhipelaga (Kopište, Lastovnjaci, Vrhovnjaci), iznimno zanimljiv u arheološkom pogledu, stoga je tijekom 2007. pregledano podmorje radi utvrđivanja stanja poznatih lokaliteta te pregledane nove lokacije. Voditelj podmorskog rekognosciranja bio je Igor Miholjek (Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju), a sudjelovali su i Damir Banković (Ronilački centar Specijalne policije, M. Lošinj), Miljenko Marukić (Ronilački centar MM-SUB, Lumbarda), Jurica Bezak (Red Tech, Zagreb), Ivan Paić i Rade Čakić (Ronilački centar Panitula, Šibenik), te Esad Humo (Ronilački centar Neretva, Mostar, BiH). Financijska sredstva za zaštitno arheološko istraživanje i rekognosciranje osiguralo je Ministarstvo kulture.

U podmorju Lastova registrirano je i zaštićeno 10 antičkih brodoloma, od onih kompletno devastiranih sa svega nekoliko ulomaka prema kojima se može datirati brodolom, do onih koji su u cijelosti sačuvani s kompletnim teretom od stotinjak amfora. Uz te lokalitete pronađeno je još desetak pozicija pojedinačnih ili rastresitih komada ulomaka arheološkog materijala. Ti lokaliteti datiraju od 3. st. pr. Kr., pa sve do 6. st., što govori o kontinuitetu plovidbe tijekom čitavog razdoblja antike i o tome kolika je bila važnost otoka Lastova u antici, kao postaji na plovidbenoj ruti i kao sigurnoj luci od bure ili juga s otvorena mora. Za neke je brodove upravo ta razvedenost obale otoka Lastova i velik broj grebena bio koban.
Cilj rekognosciranja podmorja otoka Lastova tijekom 2007. bio je utvrđivanje postojećeg stanja na poznatim arheološkim lokalitetima (devastacija i stupanj devastacije), te pregled dijela potencijalno zanimljivih pozicija i ubiciranje mogućih novih lokaliteta na njima. U tom dijelu rekognosciranja, a u dogovoru s Odjelom za inspekcijske poslove Ministarstva kulture, pregledana su ona arheološka nalazišta koja 2004. Odjel za inspekcijske poslove nije pogledao. Naime, 2004. Odjel za inspekcijske poslove na dojavu o pokušaju devastiranja jednog od zaštićenih lokaliteta izašao je na uviđaj i utvrdio je da je zaista riječ o devastaciji i to na grebenu Drašenu i na otočiću Lukovcu. Tom prilikom pregledani su i lokaliteti na rtu Novi Hum, u uvali Gornja Planika, na otoku Prežba rt Borova, te na otoku Kopište uvala Presma. S obzirom na dogovoreno, odlučeno je da se pregledaju nalazišta na otoku Prežbi (prolaz Mali Brod i rt Borova), na otoku Mrčari (rt Ponta Borak), na otoku Lastovu (rt Cuf i uvala Za Planiku), na Lastovnjacima (Saplun), a pregledane su i pličine Petrovac na Lastovnjacima i Permuravica u blizini otoka Lastova. Odjel za inspekcijske poslove Ministarstva kulture u trima je navratima, 2003., 2004. i 2007., obilazio pojedine lokalitete te pregledavao one za koje su postojale indicije da je na njima bilo devastacija.

Izrada dokumentacije prečke antičkog sidra, pličina Petrovac

Rekognosciranjem 2007. planirano je pregledavanje nekoliko otprije poznatih arheoloških lokaliteta te nekoliko novih pozicija. Boris Dmitrijević iz Ronilačkog centra „Ronilački raj“ prijavio je Odjelu za inspekcijske poslove Ministarstva kulture pronalazak sidra u blizini arheološkog nalazišta u uvali Borova na otoku Prežbi. Prema procjeni inspektora, moglo je biti riječ o olovnom antičkom sidru, te je ovo bila prilika da se utvrdi činjenično stanje. Uz pomoć Borisa Dmitrijevića sidro je i pronađeno, te je nakon foto i videodokumentacije izvađeno. Nakon vađenja utvrđeno je da nije riječ o olovnom, već o željeznom sidru novijeg datuma. Sidro je fotografirano i vraćeno na dno.
Sljedeća pregledana pozicija bila je prolaz Mali brod, također na otoku Prežbi. Riječ je o ostacima brodoloma s teretom amfora tipa *spatheion* (Peacock-Williams klasa 51.) i tip Keay XXX (Peacock-Williams klasa 35.). Amfore tipa *spatheion* male su zapremine, duga i uska tijela s malim ručkama, a smatra se da su služile za prevoženje dragocjenijih tekućina. Rasprostranjene su po čitavom sredozemlju i vjerojatno su proizvođene na više mjesta istodobno (Riley 1979). Amfore tipa Keay XXX podrijetlom su iz sjeverne Afrike, a služile su za prijevoz ulja (Keay 1984). Oba tipa datiraju se u 4.-6. st. Lokalitet je otprije kompletno devastiran, a ovim pregledom nisu uočene nove devastacije. Izvađeno je nekoliko ulomaka amfora *spatheion*, od kojih bi se mogla restaurirati jedna cijela. Izvađena su i tri grla sjevernoafričke amfore Keay XXX.

Brončano vjedro i keramički vrč iz 16. st., otok Lastovo, rt Cuf

Ulomak keramičkog vrča s prikazom lica anđela iz 16. st., otok Lastovo, rt Cuf

Zahvaljujući lijepom vremenu koje je dopustilo sidrenje na pličini Petrovcu, pregledana je kompletna pličina. Sa sjeverne strane pregledana je do dubine od 45 m, a u dužinu u smjeru zapad-istok više od 200 m. Na sjevernoj strani nisu uočeni nikakvi arheološki ostaci. Ronilački par koji je pregledavao južnu stranu, odmah nakon zarona naišao je na četiri olovne prečke antičkih sidara. Prečke su nacrtno dokumentirane, uzete su mjere između prečki, te su sve fotografirane. Dimenzije prečki su 2,1 m dužine, širine krakova 14 cm, a debljine 20 cm. Rupa za nasad drvenog dijela sidra je 35x26 cm. Sidra se nalaze na 38 m dubine. S obzirom na to da je riječ o četirima velikim prečkama koje se nalaze jedna do druge, sam položaj prečki upućuje na to da je riječ o teretu. Ispod nalazišta s olovnim prečkama, nekoliko metara dalje nalazi se jedna amfora koja je inkrustrirana s okolnim stijenama. Zbog samog obraštaja teško je točno utvrditi o kojem je tipu riječ, no pretpostavlja se da je riječ o tipu Lamboglia 2. Daljnje pogoršanje vremenskih prilika nije dopustilo cjelokupan pregled područja oko prečki. Svakako je riječ o potpuno novom lokalitetu i daljnje je istraživanje neophodno kako bi se vidjelo je li amfora u vezi sa sidrima i ima li amfora još dublje. Veza amfora sa sidrima mogla bi datirati sam brodolom.

Nalazište na otoku Saplunu također je pregledano. Kao nalazište s najviše cjelovitih amfora potencijalno je vrlo zanimljivo za devastatore, no na svu sreću zaštitni kavez (potpuno obrastao vegetacijom) djelotvorno čuva lokalitet. Sljedeća pregledana pozicija bila je pličina Permuravica, nedaleko od otoka Lastova. Pregledana je cijela do dubine od 45 m, te na njoj nisu uočeni nikakvi arheološki ostaci.

Pregledano je i arheološko nalazište u uvali Za Planiku, postojeće je stanje fotografirano te je zaključak jednak kao i u slučaju s nalazištem na Saplunu. Zaštitni kavez (koji je također obrastao vegetacijom) ispunjava svoj zadatak, i na lokalitetu nisu uočeni nikakvi znakovi devastacije.

Nalazište na rtu Cufu, osim što je ubicirano, nikada nije istraživano i dokumentirano. Riječ je o ostacima novovjekovnog brodoloma, a stariji izvještaji spominju dataciju u 15. st. Prilikom prijašnjeg rekognosciranja uočena je inkrustrirana gomila kamena i željeza, te u njoj prepoznat željezni top. Tom prilikom uočeni su ulomci keramike razbacani oko te gomile. Ovogodišnjim pregledom nalazišta, na odaljenosti od 6,5 m od inkrustrirane gomile u smjeru zapada, pronađeno je brončano vjedro, a u smjeru istoka, na svega 2,5 m udaljenosti, kameni okrugli predmet s rupom u sredini, vjerojatno žrvanj. U brončanom vjedru pronađen je komad još jedne manje brončane posude i dio keramičkog vrča s djelomice sačuvanim prikazom Dioniza. Vremenske neprilike nisu dopustile daljnji pregled nalazišta.

Na otoku Mrčarima pregledana je istočna i južna strana rta Ponta Borak. Na toj poziciji nalaze se ostaci antičkog broda s teretom amfora tipa Dressel 2-4 (tip Koan). Nalazište je na dubini od 5-10 m, tako da je potpuno uništeno djelovanjem ronilaca i morskih valova. Na nalazištu nisu primijećene nikakve nove devastacije. Prilikom rekognosciranja istočne strane rta pronađen je jedan komad keramičke posude s dijelom trbuha i oboda, a posebno je zanimljivo da na tom dijelu trbuha ima tri horizontalno postavljene ručke. Da je posuda cijela, imala bi sigurno 6, a možda i 7 ili 8 ručki. Pregledan je i sam prolaz Mali brod i to uz obalu otoka Prežbe, od lokaliteta s amforama tipa *spatheion* i tipa Keay XXX, otprilike 300 m u smjeru juga, sve do vojnog potkopa. Pretraga osim pojedinačnih krhotina neprepoznatljivih amfora, nažalost, nije dala pozitivan rezultat.

Rekognoscirano je devet pozicija, od toga šest otprije poznatih i registriranih kao kulturnih dobara te tri nove, od kojih je za jednu utvrđeno da je riječ o potpuno novom arheološkom nalazištu. Lokaliteti koji su zaštićeni zaštitnim željeznim kavezima ispunjavaju svoju prvobitnu zadaću, a to je da fizički štite amfore od devastatora.

Literatura

Jurišić 2000 Mario Jurišić, Ancient shipwreck of the Adriatic, Maritime transport during the first and second centuries AD, BAR, Int. Ser. 828, Oxford, 2000.

Keay 1984 S. J. Keay, Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean, BAR, Int. Ser. 196, Oxford, 1994.

Miholjek 2007 Igor Miholjek, Izvješće o rekognosciranju podmorja otoka Lastova i okolnih otoka, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2007.

Peacock, Williams 1986 D. P. S. Peacock, D. F. Williams, Amphorae and the Roman economy, London, 1986.

Riley 1979 J. A. Riley, The coarse pottery from Berenice, Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice), vol. II, Tripoli, 1989.

Igor Miholjek

Summary

The island of Lastovo and its archipelago deserves particular attention with respect to submarine architecture and the protection of the cultural heritage. In the under-

water area of Lastovo, 10 Antique shipwrecks have been registered, and protected, ranging from those that are completely devastated (with just a few fragments) to those that are entirely preserved, with a full load of a hundred or so amphorae. In addition some ten positions of individual or loose pieces of fragments of archaeological material have been precisely located. We can date these sites to the period from the 3rd century BC until the 6th century AD. A reconnoitre in 2007 allowed the survey of a few archaeological sites known from before, and several new positions were also examined.
In the survey of the Petrovac shallows, a new archaeological site was found. The remains of an ancient shipwreck were revealed. The ship probably once carried anchors, and because of the actual size of the stock it is not likely that the anchors really belonged to this ship. A review of the modern shipwreck on Cuf Point showed that on the sea bottom there are some archaeologically valuable finds, and since no investigation has every been carried out at this spot it would be important to carry out at least the basic documentation of the existing state of affairs, to collect all the moveable finds and to dig a few test pits in order to obtain an insight into the thickness of the sand and the cultural stratum, and perhaps to uncover wooden remains of a ship. This must be done for the shipwreck to be dated.

Tatal ostataka crkve sv. Marije (foto: A. Ničetić)

Redni broj: 265
Lokalitet: Lokrum – samostan i crkva sv. Marije
Naselje: (otok Lokrum)
Grad/općina: Dubrovnik
Pravni status: R-1211 (cjelina otoka Lokruma)
Razdoblje: A, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervacija

Tijekom 2007. provedeni su arheološki i konzervatorski radovi na ostacima crkve sv. Marije na otoku Lokrumu. Radove vodi Konzervatorski odjel u Dubrovniku, uz financijsku potporu Ministarstva kulture te uz iznimnu suradnju Rezervata Lokrum, kao i izvođača radova – tvrtku Građevinar Quelin d. d.

Radovi koji traju već niz godina, tijekom ove sezone dali su vrijedne arheološke nalaze. Prethodnih godina pronađeni su ulomci ranoromaničke, romaničke, gotičke i renesansne skulpture, uz mnoštvo grobnih priloga. Tijekom 1998., ostaci crkve fotogrametrijski su snimljeni te je nakon potrebnih predradnji idućih godina započela konzervacija zidova crkve. Nakon konzervacije započela su i arheološka istraživanja navedenog perimetra crkve, tijekom kojih je pronađeno više od 46 zidanih grobnica s grobnim prilozima. Oni datiraju u vremenskom rasponu od romanike do baroka.
Nedavno je pronađen ulomak rimskog nadgrobnog spomenika (stele) u pločniku središnje apside, s tim to što je natpis okrenut prema dolje. Natpis je epigrafski prežitak, a datira se pomoću prvog sačuvanog retka natpisa: D(is) M(anibus). Natpis vremenski ukotvljuje list bršljana (hedera kao distingensa znak je otmjenije izvedbe, tj. skuplje narudžbe), a uklesan je između dviju navedenih kraćenica. List bršljana u rimskoj funeralnoj ikonografiji (kao i u kasnijim povijesnim razdobljima) motiv je smrti, a u ovom slučaju omogućuje točnu dataciju natpisa u 1. ili 2. stoljeće. Drugi je redak natpisa, nažalost, uništen te nije čitak. Paleografski gledano, ispisanost natpisa rimskom kapitalom još više potkrepljuje navedu dataciju. Nalaz ulomka stele obogaćuje ne samo povijest otoka Lokruma iz razdoblja antike, nego jednako tako i grada Dubrovnika, što govori o zasad pronađenim tragovima antičke baštine s ovih prostora, koje su naši povjesničari, osobito dubrovački, donedavno negirali.

Ulomak stele (foto: M. Šišević)

Prije dvadesetak godina na otoku Lokrumu, u nasipu ceste uz sjeveroistočni zid benediktinskog samostana, pronađen je ulomak ranorimske nadgrobne ploče (stele) svećenika CAES…. koju posvećuje svojoj supruzi.
CAE(S…)
SACER(DOS)
IVLIVS-PV(B?…)
(C)ONIVGI
M
Čitavo područje otoka Lokruma sa stanovišta zaštite kulturne baštine proglašeno je spomenikom kulturnog dobra 1986., a tretirana mikrolokacija nosi oznaku stroge zaštite, određene Prostornim planom donesenim 1988. godine. Na lokalitetu je predviđeno uklanjanje raslinja, ne samo poradi devastacije arheološkog lokaliteta, nego i zbog izrade arhitektonske dokumentacije koja je prethodila obnovi ostataka bazilike sv. Marije. Također, raslinje je devastiralo podne razine sakralne građevine, kao i njezin neposredan okoliš koji je rabljen za ukope klera i dubrovačkog plemstva od njezine izgradnje pa do Velike trešnje 1667. godine. Primjerice, u beneditinskoj crkvi sv. Marije pokopan je prvi dubrovački nadbiskup Vital.

Literatura

Fisković 1963 Cvito Fisković, Lokrumski spomenici, Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU, godina 11, 1 i 2, Zagreb, 1963: 47 – 65.
Žile 1995 I. Žile, Predromanička skulptura s otoka Lokruma, Rožata i Komolca u Rijeci dubrovačkoj, Starohrvatska prosvjeta, ser. III., sv. 21, Split, 1995: 145 – 158.
Žile 2005 Ivica Žile, The Dubrovnik heritage from Antiquity, Illyrica antiqua, Zagreb, 2005: 455 – 469.

mr. sc. Ivica Žile
Zvjezdana Tolja
Maro Leoni

Summary

The whole area of the island of Lokrum from the point of view of protection of the cultural heritage was proclaimed a cultural property in 1986, and the microlocation discussed is protected to highest level. It is proposed to remove vegetation at this site for the sake of drawing up architectural documentation concerning the state of affairs before the reconstruction of the remains of the Basilica of St Mary is addressed. The vegetation has destroyed the floor level of the religious building as well as its immediate surrounds, which was used for the burials of the clergy and the Dubrovnik patricians from the time of its construction to the great earthquake of 1667. During 1998 the remains of the church were photogrammed and after the necessary preliminary works in the next few years the conservation of the walls of the church was addressed. After conservation, archaeological investigations into the perimeter of the church began, during which over 45 walled graves with grave offerings were found. They were dated over a span from the Romanesque to the Baroque. In the previous years, fragments of Early Romanesque, Romanesque, Gothic and Renaissance sculpture had been found, along with very many grave offerings.

Recently a fragment of a Roman stela was found in the paving of the central apse, with, however, the inscription being turned downwards (the first row of the inscription runs: D(is) M(anibus)). This inscription belongs to the 1st and 2nd century. The find of the fragment of the stela is an enrichment of the history of the island of Lokrum as well as of the city of Dubrovnik and presents a contribution to the understanding of the Roman period in this area.

Redni broj: 266
Lokalitet: Lopud – utvrda franjevačkog samostana sv. Marije
Naselje: Lopud
Grad/općina: Lopud (otok Lopud)
Pravni status: Z-1614
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološko istraživanje provedeno unutar sklopa franjevačkog samostana sv. Marije (Gospa od Špilice), odnosno utvrde (k.č. 244, k.o. Lopud) izgrađene na sjeveroistočnom uglu samostanskog sklopa, obavljeno je u sklopu projekta obnove i sanacije cjelokupnog samostanskog sklopa. Posao je dodijeljen tvrtki Omega Engineering d.o.o. iz Dubrovnika, a voditelj cjelokupnog projekta bio je dr. sc. Željko Peković. Stručna voditeljica arheoloških istraživanja bila je Branka Milošević, dok je cjelokupnu tehničku dokumentaciju izradila Antonija Radonić. Vanjska suradnica u arheološkim istraživanjima bila je Vesna Žarak, studentica arheologije. Iskopavano je od 4. kolovoza do 3. studenoga 2006. (ukupno 48 dana), a istraživanje je u cijelosti završeno početkom 2007. godine.

Iskopavanja su provedena sondažnom metodom s podjelom na stratigrafske jedinice, pri čemu se vodilo računa o njihovim međusobnim odnosima. Unutar utvrde otvorena je samo jedna sonda i to u istočnoj kuli, unutar koje je definirano ukupno 12 stratigrafskih jedinica, bilo da je riječ o zemljanim slojevima ili o zidanim kamenim strukturama.
Utvrda, podignuta na sjeveroistočnoj strani samostana te sa svih strana zaštićena visokim zidovima, izgrađena je da funkcionira samostalno, ali je jednako tako ogradnim zidom povezana s ostatkom samostanskog kompleksa. Prema svome obliku utvrda je nepravilan četverokut koji na trima uglovima završava bastionima, dok na četvrtom uglu, onome na istočnom kraju, bastion nedostaje. S obzirom na to da je riječ o uglu koji je najizloženiji prema vanjskoj strani, začuđuje nedostatak bastiona na tome dijelu. Međutim, proučavanjem povijesnih podataka o samoj utvrdi te uspoređivanjem tih podataka s postojećom tlocrtnom situacijom utvrde, zaključeno je da je upravo taj istočni ugao ujedno i najstariji dio utvrde. Odnosno, istočni ugao današnje utvrde nekoć je stajao u prostoru kao samostalna građevina od koje se sa sjeverne i južne strane pružao zid koji je bio dio ogradnoga zida oko cijelog samostanskog sklopa, a za koji se zna da je izgrađen 1516. godine. Nešto kasnije, ponajprije zbog strahova od gusarskih napada, javila se potreba za širenjem i ojačavanjem utvrde. Tada se grade preostala tri bastiona, a prvobitan istočni

Otkriveno stubište u istočnoj kuli utvrde, flankiraju ga dva suhozida (foto: V. Žarak)

Utvrđen zazidan otvor (prozor) u istočnoj kuli utvrde (foto: V. Žarak)

se nadograđuje. Srušeni su zidovi koji su od istočnog bastiona vodili prema ogradnome zidu, a grade se zidovi koji sva četiri bastiona zatvaraju u jednu cjelinu. Upravo je unutar toga četvrtoga, istočnoga ugla, otvorena sonda. Unutar sonde definirano je 12 stratigrafskih jedinica, od čega se sedam stratigrafskih jedinica odnosi na zemljane slojeve ili nasipe. Zidane kamene strukture obuhvaćaju tri stratigrafske jedinice, dok preostale dvije stratigrafske jedinice označavaju ostatke morta. Nakon uklanjanja gornjeg nasipnog sloja od obrađenog i neobrađenog kamena, manjih i većih dimenzija, na sredini kule pojavila su se dva zida, oba građena u tehnici suhozida. Zidovi, smješteni po sredini kule, pružaju se u smjeru sjeverozapad-jugoistok te flankiraju stubište otkriveno po sredini kule, u smjeru jednakom kao i zidovi. Duljina obaju zidova slična je i iznosi cca 5,30 m. Svojim sjeverozapadnim krajem spajaju se sa sjeverozapadnim vanjskim zidom same kule. Visina im varira u odnosu na stubište između njih, tako da najveća visina zida koji stubište flankira sa sjeveroistočne strane iznosi 3,50 m, dok najveća visina zida koji flankira stubište s jugozapadne strane iznosi 2,10 m. Stubište je građeno od priklesanog kamena bez uporabe bilo kakvog vezivnog sredstva. Sastoji se od sveukupno 22 stube te još jedne koja je služila kao kamena podloga između zadnje stube i zazidanoga prozora otkrivenoga u sjeverozapadnome zidu kule. Stube se razlikuju duljinom i širinom te visinom. Duljina im je od 1 do 1,10 m, širina im varira od 0,20 do 0,35 m, dok se visina jedne stube u odnosu na drugu kreće od 0,15 do 0,23 m. Otkriven zazidan prozor, smješten u donjem dijelu sjeverozapadnoga zida kule, lučno je presvođen, a njegovo je tjeme smješteno na visini od 2 m u odnosu na kamenu podlogu, odnosno zadnju stubu stubišta. Kao neka vrsta postamenta, stubištu je služio nasip otkriven nakon uklanjanja stubišta. Riječ je o postamentu od kamena i zemlje koji svojim oblikom prati oblik iznad izgrađena stubišta. Na visini od 6,45 m, na sjeverozapadnom zidu kule utvrđen je otvor oblika izduljena pravokutnika. Duljine je 0,15-0,17 m te širine 0,12-0,15 m. Riječ je, vjerojatno, o odvodnome kanalu. Osim malena otvora na sjeverozapadnome zidu, utvrđen je još jedan otvor, ali na jugoistočnome zidu kule. I ondje je riječ o odvodnome kanalu. Otvor kanala pačetvorinasta je oblika. Utvrđen je na visini od 6,90 m, duljine je 0,20 m te širine od 0,23 do 0,25 m, dok je duljina samoga kanala oko 1,25 m. Utvrđeno je da je kanal na vanjskoj strani zatvoren. Na jugoistočnom zidu otkriven je još jedan otvor. Svrha mu je jednaka kao i kod ostalih dvaju otvora – služio je kao otvor za odvodni kanal. Građen je od triju pravilno oblikovanih kamenih blokova te je samim time najpravilniji od svih triju otvora. Nalazi se na visini od 6,90 m, širina mu je 0,25-0,27 m, a duljina 0,18-0,19 m. Daljnjim spuštanjem do zdravice utvrđeno je postojanje dvaju slojeva zemlje

crvenice koja se izmjenjuje s dvama slojevima morta. Kada je u pitanju zemlja crvenica, može se govoriti o nasipanju istočne kule do kojega je došlo u njenoj prvoj fazi gradnje, odnosno kada je kula stajala kao samostalna građevina. Jednako tako može se definirati i postojanje slojeva morta koji su vjerojatno preostaci nekakva djelovanja na samoj građevini.

Istočnu kulu utvrde, izgrađenu na sjeveroistočnome uglu samostanskog sklopa Sv. Marije na Lopudu, karakteriziraju dvije faze gradnje. U prvoj fazi, kada je stajala kao samostalna građevina, dvama je zidovima bila povezana s ogradnim zidom samostanskog sklopa. Međutim, u trenutku kada se javila potreba za njenim ojačanjem i širenjem, odnosno kada se nadograđuju još tri bastiona, istočna kula prestaje egzistirati kao samostalna cjelina te se uklapa u novoizgrađenu utvrdu, a zidovi koji su je povezivali s ogradnim zidom samostana se ruše. Još u toj prvoj fazi gradnje, kula je jednim dijelom bila nasuta. To potvrđuje postojanje nasipa od zemlje ispod utvrđenog stubišta. Zidovi građeni u tehnici suhozida, kao i samo stubište koje flankiraju, također pripadaju prvoj fazi gradnje kule kao samostalne građevine. Prazan prostor između obaju suhozidnih zidova također je bio nasut do nekoga nivoa koji je služio kao šetnica. U ovome slučaju ne radi se o zemljanom nasipu, već o nasipu od kamena. S te se šetnice stubištem spuštalo do utvrđena lučno nadsvođena prozora kojemu je u samome dnu otkriven malen otvor. Prozor je, kao i otvor, gledao na prostor izvan ogradnog zida samostanskog sklopa. Očito je u drugoj fazi, kada se gradi utvrda nepravilna četverokuta, istočna kula u potpunosti zasuta kamenjem različitih dimenzija, za odolijevanje topovskim udarima. Vjerojatno je tada i prozorski otvor zatvoren kamenom. Na utvrdi je, do početka pisanja ovog izvješća, započeta rekonstrukcija, dok njena buduća prenamjena za sada nije poznata.

Literatura

Lisičar 1931 Vicko Lisičar, Lopud: historički i savremeni prikaz, Dubrovnik, 1931.
Žmegač 2004 Andrej Žmegač, Utvrda franjevačkog samostana na Lopudu, Radovi Instituta povijesti umjetnosti, 28, Zagreb, 2004: 64 – 77.

Branka Milošević

Summary

Two phases of construction characterise the tower of the fort built at the north east corner of the monastic complex of St Mary's on Lopud. In the first phase, when there was an independent building, it was connected by two walls with the enclosure wall of the monastic complex. However, when it was necessary for it to be enlarged and strengthened, that is, when three more bastions were added on, the eastern tower ceased to exist as an independent unit, and was incorporated into the newly built fort. The walls that linked it with the enclosure wall of the monastery were knocked down. In this first phase of building, the tower was filled, in one part. This is shown by the existence of a fill of earth below an established staircase. The walls were built in the dry stone wall technique like the staircase that they flanked and they also belong to the first phase of the construction of the tower as independent building. The empty space between the two dry stone walls was filled up to such a level as to enable it to serve as a promenade. In this case, the fill was not of earth, but of stone. From this promenade stairs led to an established arched window that was revealed to have a small opening at the very bottom. The window as well as the aperture looked onto the space outside the enclosure wall of the monastic complex. Clearly, in the second phase, the phase when an irregular rectangular fort was built, the eastern tower was totally filled with stone, large and small, for the purpose of resisting artillery fire. Probably at that time too the window aperture was closed with stone.
The eastern corner of today's fort once stood in the space as an independent building from which, on the north and south sides, stretched the wall that was part of the enclosure wall around the whole of the monastic complex, known to have been built in 1516.

Redni broj: 267
Lokalitet: Lumbarda – Sutivan
Naselje: Lumbarda
Grad/općina: Lumbarda (otok Korčula)
Pravni status: P-1934
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Sutivan u Lumbardi započela su 8. studenog, a završila 27. studenog 2007. godine. Odvijala su se u organizaciji Centra za prapovijesna istraživanja i Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a pod stručnim vodstvom dr. sc. Hrvoja Potrebice, docenta na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Stručnu ekipu činili su Ina Miloglav, znanstvena novakinja na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu te ujedno i zamjenica voditelja i Sanda Hančević, arheologinja iz Lumbarde. Valerija Jurjević, povjesničarka umjetnosti iz Lumbarde i Petra Brkić, studentica arheologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu vodile su terensku dokumentaciju. Snimanja na terenu obavila je tvrtka Arheo plan iz Dubrovnika. Istraživanja je financijski znatno poduprlo Ministarstvo kulture, bez kojeg ne bi bilo moguće provesti istraživanje, kao ni promptnu i kvalitetnu obradu nalaza, te analizu uzoraka kakve nalaže suvremena arheološka znanost. Financijsku potporu i vrijednu logističku pomoć istraživanjima pružila je i Općina Lumbarda.

Toponim Sutivan odnosi se na šire područje oko današnjeg lumbarajskoga groblja. Riječ je o arheološki iznimno bogatom predjelu na kojem se mogu pratiti tragovi života još od prapovijesnih vremena. Istraživanja su se odvijala na zapadnom dijelu Sutivana, na parceli koja je smještena neposredno uza zapadni zid današnjega groblja. Riječ je o k.č. 1818/2, koja je u vlasništvu Općine Lumbarda. Na istoj su parceli bila poduzeta istraživanja 1999., a odvijala su se pod stručnim vodstvom mr. sc. Miroslava Katića,

Ulomak stupa u prostoriji 2 (foto: H. Potrebica)

Završna situacija 2007. (foto: H. Potrebica)

tadašnjeg zaposlenika Konzervatorskog odjela u Splitu. U toj su kampanji sudjelovali i autori ovog izvješća. Tijekom istraživanja 1999., na vidjelo su izašli ostaci nekog objekta s obzidanim ognjištem, a nalazi keramike datirali su ga u 5. i 6. stoljeće. Istraživanja 2007. krenula su za tim da se spomenuti objekt istraži do kraja, te da se utvrdi eventualno postojanje ranokršćanskog samostanskog kompleksa koji u kontekstu Sutivana spominju pisani izvori (Vuletić-Vukasović 1883).

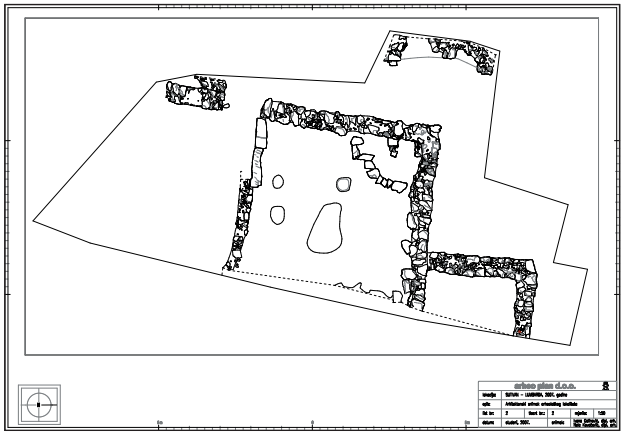
Za ukupno 17 radnih dana istraživanja 2007., uz relativno nepovoljne vremenske prilike, istražena je površina od oko 120 m². Uz istočni rub sonde, otvorene u istraživanjima 1999. (= sonda 1999), otvorena je sonda A, dimenzija 16x2,5 m. Zbog lakšeg snalaženja u dokumentaciji, sonda A bila je podijeljena na kvadrante a-d.

Prostorija 1

Prostorija 1 radni je naziv za građevinu koju sa zapadne strane zatvara zid SJ 4, s južne zid SJ 6, sa sjeverne zid SJ 7, a s istočne profil sonde A. Sačuvana visina zidova iznosi oko 50 cm, a širina 60 cm. U vanjskom sjeverozapadnom kutu zida SJ 4 bilo je uzidano dno kamenog mortarija, a u zidu SJ 7 fragment dovratnika. Na zidovima nisu uočeni tragovi žbuke, a nije utvrđeno ni postojanje podnice. Prostorija 1 definirana je nakon uklanjanja urušenja SJ 5 iz unutrašnjosti, a bila je zidana uz obilnu uprabu morta. Urušenje SJ 5 sastojalo se od klesanaca, tegula i morta. Nalazilo se ispod i u sloju SJ 2 koji se prostirao na čitavoj površini sonde A. Riječ je o poremećenu sloju u kojem je bilo nešto recentna materijala te komadića lomljenog kamena, tegula i keramike. Sloj je vjerojatno formiran poljoprivrednim radovima, budući da se na parceli 1818/2 ranije nalazio vinograd. Nakon uklanjanja urušenja SJ 5, otkriven je sloj SJ 3, rasprostranjen na čitavoj površini sonde A i sonde 1999. Riječ je o crvenoj pjeskovitoj zemlji koja čini završni sloj iskopavanja. Upravo u zoni miješanja SJ 5 i SJ 3 bilo je najviše nalaza. Tu valja istaknuti željezne čavle koji su gotovo svi redom nađeni uz unutrašnje lice zida SJ 4, zatim brončani medaljon te primjerak brončanog novca. Valja napomenuti da termin „zid“ ne treba uzeti u uskom konstruktivnom smislu te riječi jer je u dosta slučajeva sačuvana samo temeljna stopa zida, a tek se u rijetkim primjerima vidi i nadzemna, „prava“ konstrukcija zida. Međutim, kako postoji mogućnost da su kao temelji za neke naknadne konstrukcije poslužili i zidovi prethodnih građevina, ostalo se pri okvirnom terminu zid za sve takve konstrukcije. U južnom dijelu prostorije 1 utvrđeno je postojanje sloja gara, a sjeverno od njega, na zidu SJ 6, otkriven je sloj pepela. Uzeti su uzorci za C-14 analizu.

Prostorija 2

Terminom prostorija 2 označen je objekt koji zatvaraju zidovi SJ 6 na sjeveru, SJ 12 na zapadu, SJ 23 i 24 na jugu te profil sonde A na istoku. Izvorno je bila dio neke građevine većih gabarita kojoj je pripadao i zid SJ 26 u južnom dijelu sonde A. Bila je ožbukana s unutrašnje strane, a tragovi žbuke mjestimice su vidljivi na zidovima SJ 6 i 12. Žbuka je nanesena u sloju debljine 2 cm i nije posebno zaglačana, prema čemu se može zaključiti da je imala funkcionalnu, a ne dekorativnu svrhu. Sačuvane dimenzije čitavog objekta iznose 910 x610x500 cm, a glavni zid prosječno je širok od 60 cm. U neko za sada još neutvrđeno doba, ta je građevina bila pregrađena zidom SJ 24 i stepenikom SJ 23. Pregradni zid SJ 24 lošije je sačuvan. Njegova širina iznosi oko 30 cm. Od glavnog zida razlikuje se širinom i načinom zidanja. Za njegovu izgradnju rabljeni su finiji klesanci, međusobno povezani vapnenim mortom. Prema

Tlocrt završne situacije 2007. (crtež: Arheoplan d.o.o.)

Bizantski novac – avers (foto: D. Doračić)

zapadnoj strani, na njega se nadovezuje stepenik SJ 23. Načinjen je od dvaju kamenih blokova. Istočni blok ima dimenzije 125x30, a visok je 20 cm. Zaglačan je s gornje strane po sredini, što potvrđuje da se tuda prolazilo. Ta situacija također upućuje na to da se južnije morao nalaziti prag koji nije ostao sačuvan. Pojava stube upućuje na razliku u visini podova između sjevernog i južnog dijela prostorije 2. Zapadni blok kamena u sklopu SJ 23 ima dimenzije 100x35 cm, a visok je 13 cm. Na njemu su vidljivi tragovi vapnenog morta u dužini od 80 cm, što potvrđuje da je tu nekoć bio podignut zid. U sjeverozapadnom dijelu unutrašnjosti prostorije 2 nalazi se polukružno ograđeno ognjište, označeno kao SJ 11. Taj dio prostorije 2, zajedno sa zidom SJ 12 i dijelom zida SJ 6, otkriven je još u kampanji 1999. godine. Sudeći prema stratigrafskim odnosima, ognjište čini jednu mlađu fazu. Naime, njegov se obrub

Bizantski novac – revers (foto: D. Doračić)

nalazi dograđen na SJ 14/21 – sloju tamno smeđe zemlje, debljine oko 20 cm, pomiješane sa sitnijim kamenom. Ta situacija upućuje na naknadnu uporabu prostorije 2. Kao smjernicu u dataciji spomenuta sloja valja navesti bizantski folis cara Maurikija sa samog kraja 6. st. (podatak je dao dr. sc. Ivan Mirnik koji će sustavno obraditi numizmatički materijal s nalazišta). Unutar ognjišta nađen je ručni žrvanj izrađen od granita ili vulkanske stijene, a u istom su sloju nađena i dva ulomka staklenih uljanica. U sjeveroistočnom kutu prostorije 2 otkriveni su ostaci podnice, označene kao SJ 29. Podnica je sačuvana u dužini od otprilike 100 cm i širini od 20 cm. Debljina joj iznosi oko 10 cm. Rađena je od zelenkasto-oker gline miješane s pijeskom, grumenjem vapna i usitnjenom keramikom. Meke je fakture i nalazi se odmah na pješčanoj podlozi SJ 3. Na podnici su vidljivi tragovi gorenja. Visoke temperature ostavile su trag i na okolnom sloju pjeskulje koja je tijekom gorenja poprimila tamno crvenu boju. Na razini podnice otkriveno je pet jama od kojih su tri bile zapunjene garom u kojem je pronađen znatan broj grumenja rastaljene bronce te nekoliko primjeraka brončanog lima i žice.

Stratigrafski odnosi

U istočnom profilu sonde A vidljive su tri faze naseljavanja prostorije 2. Prva faza naznačena je podnicom SJ 29 i tragovima gorenja SJ 22, što upućuje da je prvobitan objekt stradao u požaru. Tijekom druge faze formiran je sloj SJ 14/21. Treću fazu karakterizira sloj šute debljine oko 20 cm, u kojem se vide tragovi vapnenog morta. To je faza u kojoj je arhitektura konačno stradala. U sloju šute, označenom kao SJ 13, pronađen je kameni stupić koji možda svjedoči o postojanju nekog ranokršćanskog objekta u blizini. Tijekom istraživanja 2007. sonda A nije istražena do kraja. U tom smislu nije sasvim jasna situacija u južnom dijelu sonde, gdje je otkriven zid SJ 26. Također je zanimljivo spomenuti da se prilikom iskopavanja istočno od zida SJ 26 naišlo na ljudske kosti i jedan ulomak helenističke keramike. Moguće da je riječ o grobovima devastiranima prilikom gradnje ceste Korčula – Lumbarda, no ta će situacija biti razjašnjena tijekom sljedećih istraživanja. Jednako se može reći i za ostatke zidova SJ 16 i 18, koji se pojavljuju u zapadnom profilu sonde 1999., koje bi također valjalo istražiti.

U tijeku je finalna obrada nacrtne dokumentacije, računalna obrada fotodokumentacije i podataka iz terenskih formulara te njihovo unošenje u bazu podataka. Svi pokretni nalazi su u fazi pranja i signiranja, a tijekom tih postupaka privremeno su zbrinuti na odgovarajuć način te stalno stručno nadzirani. Posebno osjetljivi nalazi poput novca, elemenata nakita i nošnje te stakla, upućeni su na odgovarajuće konzervacijske i restauratorske procedure kod licenciranih konzervatora.

Literatura

Vuletić-Vukasović 1883 Vid Vuletić-Vukasović, Ulomci starogrčkog nadpisa iz otoka Korčule, VHAD, V/4, Zagreb, 1883: 7.

doc. dr. sc. Hrvoje Potrebica
Sanda Hančević

Summary

The place name Sutivan relates to the broader space around the current cemetery in Lumbarda on the island of Korčula. This is an archaeologically very rich area in which it is possible to follow traces of life since prehistoric times. The existence of the structure investigated was determined in 1999 (by Miroslav Katić MSc), while the campaign of 2007 was to determine its size and full stratigraphic sequence. Two rooms have been excavated, in which the existence of at least three chronological phases were determined, extending from Late Antiquity to Byzantium. This is suggested by moveable finds of pots, tegulae, glass oil lamps and coins, among which there is a Byzantine *follis* from the end of the 6th century. Some secondarily used elements of the stone architecture, such as a small column found, perhaps suggest the existence of some Early Christian structure in the vicinity. The investigations are to be continued in the following year.

Redni broj: 268
Lokalitet: Mljet – uvala V. Dolina i pličina Preč
Naselje: –
Grad/općina: Sobra/Mljet (otok Mljet)
Pravni status: P-1638
Razdoblje: A, NV
Vrsta radova: podmorsko zaštitno istraživanje

Područje otoka Mljeta koji obuhvaća morski pojas širok 300 m, kao i svi otočići i hridi udaljeni do 2000 m od navedenog otoka, preventivno je zaštićena podmorska arheološka zona. Unutar te zone, za sada se nalazi 11 registriranih, 2 preventivno zaštićena te 7 evidentiranih podmorskih arheoloških lokaliteta. Uz dosada poznate podmorske arheološke lokalitete, 2006. i 2007. prijavljena su još dva nova. Riječ je o kasnoantičkom brodolomu, vjerojatno iz 4. st., te novovjekovnom brodolomu iz 16. st. Oba lokaliteta pronađena su intaktna, te će zbog toga biti vrlo zanimljiva za istraživanje. Financijska sredstva za zaštitno arheološko istraživanje osiguralo je Ministarstvo kulture. Cilj ovih zaštitnih arheoloških istraživanja u podmorju otoka Mljeta jest izrada dokumentacije zatečenog stanja i vađenje ugroženih predmeta s dna.
Voditelj podmorskog arheološkog istraživanja bio je Igor Miholjek (Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskog restauratorskog zavoda), a sudjelovali su i Domagoj Perkić (Odjel za inspekcijske poslove Ministarstva kulture, Dubrovnik), Damir Banković (Ronilački centar Specijalne policije, M. Lošinj), Miljenko Marukić (Ronilački centar MM-SUB, Lumbarda), Jurica Bezak (Red Tech, Zagreb), Ivan Paić i Rade Čakić (Ronilački centar Panitula, Šibenik) te Esad Humo (Ronilački centar Neretva, Mostar, BiH).

U prosincu 2005., u Konzervatorskom odjelu u Dubrovniku zaprimljena je prijava o novootkrivenome antičkom podmorskom arheološkom lokalitetu koji se nalazi između naselja Sobra i Kozarica. Prijavu je podnio Miljenko Marukić iz ronilačkog centra „MM SUB“ iz Lumbarde na otoku Korčuli, a na lokalitet je naišao prilikom traženja

Amfora tipa Keay XXV/B, 4. st.

lokacija spužava i koralja, za što ima ovlašten obrt. U siječnju 2006. Odjel za inspekcijske poslove Ministarstva kulture, Pomorska policija iz Korčule te ronilac Miljenko Marukić obavili su uviđaj. Tom je prilikom utvrđeno da je zaista riječ o intaktnom arheološkom nalazištu. Arheološki lokalitet nalazi se ispred uvale V. Dolina na sjevernoj strani otoka Mljeta. Riječ je o ostacima brodoloma s teretom amfora. Uočena su dva tipa amfora od kojih je jedan Keay XXV/B, koji se datira u rano 4. st. (Keay 1984), tako da se i sam brodolom može smjestiti u isto stoljeće. Na površini dna uočeno je nekoliko cijelih amfora, te tri željezna sidra koji su izmjereni metodom triangulacije te ucrtani na plan

Izrada nacrtne i videodokumentacije in situ

nalazišta. Amfore i sidra leže na pješčanoj padini na dubini od 41-45 m. Vidljiv dio nalazišta je dimenzija 7x3 m, cca 20 m². Nalazište je fotografirano i snimljeno videokamerom, te su nakon dokumentacije izvađene ugrožene amfore, a vidljiv dio nalazišta prekriven željeznim mrežama koje su otežane betonskim blokovima teškim 80 kg. Izvađeni nalazi su: jedna cijela amfora tipa Keay XXV/B, dvije cjelovite amfore nepoznata tipa, te grlo s ručkama i dva trbuha. Svaki je predmet nacrtan i fotografiran, te nakon završetka ovog zaštitnog istraživanja predan u Centar za podvodnu arheologiju u Zadru na desalinizaciju, restauraciju i konzervaciju.

U jesen 2006. prijavljen je drugi arheološki lokalitet koji se nalazi kod pličine otočića Preča, na južnoj strani otoka Mljeta. Nalazište je prijavio Jurica Bezak, ronilac kluba „Sava – Medveščak". On je sa svojim kolegama iz kluba u kolovozu iste godine ronio u južnom dijelu otoka Mljeta, za što su imali odgovarajuće dopuštenje Ministarstva kulture. Riječ je o novovjekovnom brodolomu koji se nalazi na pješčanom platou između dviju kamenih kaskada na dubini od 40-45 m. Vidljivi su preostali dijelovi brodske konstrukcije, opreme i tereta. Na površini je uočeno šest brončanih topova, brojni ulomci od keramike i stakla, te predmeti od metala. Uviđaj u travnju 2007. obavili su djelatnici Odjela za inspekcijske poslove Ministarstva kulture i Odjela za podvodnu arheologiju Hrvatskog restauratorskog zavoda, te djelatnici Lučke kapetanije iz Dubrovnika i Interventne policije iz Dubrovnika. Tom su prilikom s dna izvađena dva ulomka tanjura i cjelovit vrč, koji su daljnjom ekspertizom kustosice Ljiljane Kovačić, prof. iz Arheološkog muzeja Dubrovačkih muzeja, tipološki i kronološki definirani kao predmeti s kraja 15. i prve polovice 16. stoljeća. U listopadu 2007. godine, Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskog restauratorskog zavoda započeo je zaštitna arheološka istraživanja. Tijekom rekognosciranja okolnog područja pronađen je i sedmi top, za koji se prije nije znalo. Svi su pokretni predmeti signirani, ucrtani u plan nalazišta te fotografirani. Nakon toga, predmeti su izvađeni na površinu te je svaki pojedinačno nacrtan i fotografiran. Izvađeno je ukupno 37 predmeta, od toga: 7 brončanih topova, 4 topovske kugle, 6 grla i 1 dno boce od zelenog stakla, veliko brončano vjedro, brončani vrč s poklopcem, postolje svijećnjaka, cjelovit keramički vrč s drškom i izljevom, nekoliko ulomaka, ali i nekoliko cjelovitih keramičkih tanjura i posudica, svi tipološki različiti. Pronađen je i drugi dio većeg tanjura, kojem je prvi dio izvađen prilikom uviđaja iz travnja ove godine. Tanjur je vrlo interesantan jer prikazuje svirača mandoline, a pripada tzv. renesansnoj graviranoj keramici, proizvedenoj u Ferrari ili u Bologni na kraju 15. st. Topovi su iz mora izvađeni kamionom – dizalicom poduzeća Građa Mljet, te su utovareni u kombi. Svi predmeti izvađeni s lokaliteta pličina Preč predani su na desalinizaciju, restauraciju i konzervaciju u Centar za podvodnu arheologiju u Zadru.

S obzirom na to da je riječ o dvama novim intaktnim arheološkim lokalitetima, istraživanja se svakako moraju nastaviti. Napravljena su osnovna zaštitna istraživanja u onoj mjeri koliko su to dopustila financijska sredstva. Oba su lokaliteta, i antički i novovjekovni brodolom, dokumentirana u zatečenom stanju. Kasnoantički brodolom prekriven je zaštitnom željeznom mrežom koja bi trebala spriječiti moguće devastatore. Naime, debljina pijeska uočena prilikom vađenja amfora upućuje na to da se u pijesku krije kompletan teret broda, a vjerojatno i dijelovi brodske konstrukcije. S novovjekovnog brodoloma također su izvađeni svi vidljivi, a pokretni predmeti, uključujući i sedam topova. Većina je izvađenih predmeta u potpunosti sačuvana i iznimno je bogatstvo za kulturnu baštinu.

Ulomak tanjura renesansne gravirane keramike – amatoria, 16. st.

Porculanska zdjelica orijentalnog podrijetla, 16. st.

Literatura

Miholjek 2007 Igor Miholjek, Antički brodolom u uvali V. Dolina i novovjekovni brodolom kod Pličine Preč na otoku Mljetu, Izvješće Hrvatskog restauratorskog zavoda, Zagreb, 2007.
Keay 1984 S. J. Keay, Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean, BAR, Int. Ser., 196, Oxford, 1994.

Igor Miholjek

Summary

During 2007, two new sites were investigated; they are located in the protected submarine archaeological zone around the island of Mljet. These are two intact shipwrecks, one Antique of the 4th century, and one modern, from the 16th century. The Antique shipwreck, with its freight of amphorae, is located off the bay off V. Dolina on the northern side of the island. After the documentation of the as found state of the finding site, two types of amphora were noticed. The visible amphorae were raised, and the site was preventively protected with iron nets. The second submarine site is located on the southern side of Mljet, near the shallows called Preč. This is the modern shipwreck, with visible remains of the ship construction, equipment and freight. The site has been documented, and all the moveable finds noted (ceramics, glass and metal objects) were raised, including 7 bronze cannon. The finds raised from both sites were handed over to the Submarine Archaeology Centre in Zadar for further study.

Redni broj: 269
Lokalitet: Ograde – tumul
Naselje: Eraci (Istočna Plina)
Grad/općina: Ploče
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: P, SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

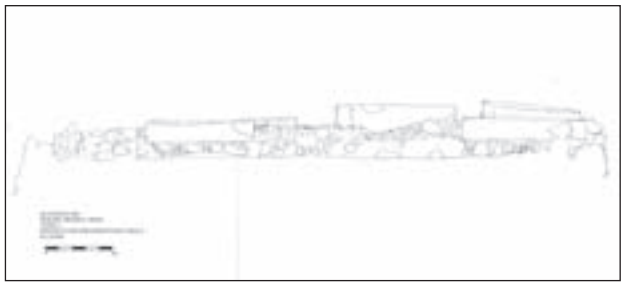
Zaštitno arheološko istraživanje srednjovjekovnoga groblja sa stećcima na tumulu 1, na Ogradi u Eracima u Istočnoj Plini, uz trasu autoceste u dubljem zaleđu Ploča, uz prekide je trajalo od 17. svibnja do 11. srpnja 2007. Istraživanja je vodio Marinko Tomasović, a tehničku i dokumentacijsku izvedbu, kao i potporu u radnoj snazi, pružila je tvrtka Palisada d. o. o.

Groblje sa stećcima podignuto je na prostoru kamenog tumula, čiji je promjer prije istraživanja iznosio 7-8 m, na manjoj zaravni niže od zapuštenih terasa, oko 100 m ispod makadamske ceste kroz selo, odnosno oko 300 m jugoistočno od zaseoka Eraca. Tumul 1 u nizu je kamenih tumula na toj strani zaseoka, uočljivih s obiju strana prilaza Eracima, počevši od jugoistočnijeg raskrižja puteva za zaseoke Zmijareviće, Karamatiće i Erake. Među njima najimpozantniji je, još uvijek arheološki istraživan, tumul adaptiran u guvno za vršidbu žita, sa suhozidnim gospodarskim zgradama uz njega, podignut svega 30-ak m jugoistočno od tumula 1 sa stećcima.

Tumul 1 na Ogradi u Eracima prije istraživanja – pogled s jugoistoka (foto: A. Ivišić)

Oba tumula, uz neke preostale, brojčano i topografski preuopćeno naznačene na tom dijelu Istočne Pline, neizravno su naznačena tek u lokalnoj literaturi općepovijesnog karaktera. Navedeni su bez opisa i tek svojim približnim položajem, odnosno u slučaju tumula 1, navodom o postojanju sedam stećaka, bez točna zapažanja o ukrasima i upozorenja kako su položeni na tumulu (Vrčić 1974: 154, 155). Ipak, u pogledu kamenih tumula, a osobito srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika – nižih tipova stećaka – kovčega – i takve šture napomene bile su korisne u sagledavanju povijesno-arheološke topografije šireg pločanskog zaleđa. Štoviše, ponovljene su, sa svim faktografski-topografskim netočnostima, i u stručnoj, referentnoj literaturi (Jurić 2003: 337). Odnose se i na navod o dvama preostalim položajima sa stećcima na prostoru sela Eraka, na Krču oko 250 m zapadno od tumula 1 na Ogradi, odnosno tek nešto udaljenije Zelenike iznad Eraka, uz cestu nadomak uzdignute crkve i groblja na dominantnu Oblićevcu.
Prostor Istočne Pline u siječnju 2005. rekognoscirali su mr. sc. Miroslav Katić, arheolog konzervator i Marinko Tomasović, prilikom čega je i uočen položaj stećaka u kontekstu prapovijesnog tumula 1 na Ogradi. Arheološkom istraživanju prethodilo je uklanjanje gusta raslinja, jasena, kleka i graba, koje je prekrilo pristup i rubove tumula, te geodetsko snimanje lokaliteta. Stećci na tumulu, odreda kovčezi, bili su položeni u smjeru istok-zapad i djelomice utonuli u gornji nasip sitna kamenja, nastao i prilikom nekadašnjeg kultiviranja zemljišta, vjerojatno i radi dodatne „zaštite“, odnosno svjesnog prekrivanja ukopišta. Pokazalo se kako stećci nisu odgurnuti ili pomicani s grobova koje su označavali (grobovi 9-15), te su i zatečene grobne cjeline pod njima bile intaktne. Također, nije bilo indicija da se na tumulu nalazio veći broj stećaka. Nisu nađeni tijekom iskopavanja, kao ni u suhozidinama uokolo tumula.
Svi stećci pripadaju solidno obrađenim kovčezima, dužine do 1,90 m, širine do 0,95 m i visine do 0,67 m. Kovčezi iznad grobova 10-12 i 14 imaju ravnije bočne plohe i pravilnije linije bridova. Oni iznad grobova 10 i 11 imaju i zaglačaniju gornju plohu. Stećci iznad grobova 9 i 15 niži su od ostalih (visine 0,27-0,30 m), ali u pogledu njihova sveukupna omjera, tipološki ih još uvijek treba sagledavati

Tumul 1 na Ogradi u Eracima – pogled na sjeveroistočnu stranu (crtež: R. Maršić)

kao kovčege. Stećak iznad groba 11 položajem je u središtu grupe grobova s kovčezima. Ukrašen je reljefnim, gotovo posve istostraničnim, tzv. grčkim križem (vel. 0,56x0,54 m). Kovčeg iznad groba 15 ima plitko reljefan prikaz mača s remenom, vel. 1,15x0,27 m. Na kovčegu iznad groba 13 vidljiva su udubljenja (rupice), najvjerojatnije za svijeće.

Na tumulu 1, u promjeru 11,20 m (sjever-jug), odnosno 10,90 m (istok-zapad), istraženo je sveukupno 16 grobova. Pokazalo se kako su grobovi pod stećcima (gr. 9-15) grupirani na sjeveroistočnoj polovini tumula, što se i naslućivalo prema izgledu tumula i položaju stećaka. Na tom dijelu zatečena su i tri groba bez takvih nadgrobnih blokova (gr. 5; 7; 16), pomaknuti od središta tumula prema istočnoj strani. Grobovi bez nadgrobnih spomenika, stećaka, ukopani su unutar jugozapadne polovine tumula (gr. 1-3, 6, 8). Ipak, dva groba imala su na zapadnoj strani svoje oznake, amorfne učelke (gr. 1, 3). Ti amorfni kameni blokovi, vel. 0,56 i 0,60 m, bili su vertikalno nasađeni uz doglavnu stranicu. Svojevrstan su i rustificiran nadgrobni spomenik, ali prije oznaka kako bi se mogao nesmetano naći grob prilikom naknadnog ukopa. Inače, između stećaka – kovčega i arhitekture grobova nalazio se do 0,40 m visok nasip manjeg kamenja. Isti nasip, drukčije strukture nego što je bilo tkivo prapovijesnog tumula načinjeno od krupnijeg kamenja, unutar kojega su ukopani kasnosrednjovjekovni grobovi, prekrivao je i preostale ukope.

Numeracija grobova tekla je paralelno s istraživanjem tumula, odnosno dokumentiranjem grobnih cjelina. Nakon istraživanja stećci su vraćeni na prostor tumula u rasporedu kakvom su i zatečeni.

Arhitektura grobova, usmjerenih istok-zapad, s otklonom prema sjeveru (s iznimkom grobova 6 i 8, gdje je uočeno naglašenije usmjerenje prema sjeveru), načinjena je od okomito postavljenih, nedorađenih ploča i amorfnih blokova kao obrubnih stranica, i jednako tako rustičnih poklopnica neujednačenih oblika i debljine. Iznimka je prepolovljena poklopnica groba 2, najvjerojatnije preuzeta od prapovijesnoga groba prilikom ukopavanja u kasnom srednjem vijeku. Na tome mjestu pronađeni su i odbačeni osteološki ostaci izvan grobova. Također, iznad poklopnica groba 11 bio je postavljen kameni vijenac (obrub groba), kao postolje ili statički oslonac za stećak – kovčeg. Dužina unutrašnjosti grobova kod većine je iznosila između 1,70 i 1,90 m (gr. 2-4; 6, 7; 10-14, 16). Tri groba bila su duga između 2 i 2,30 m (gr. 1, 5, 9), dok su dva bila duga 1,25 m (gr. 8), odnosno 1,62 m (gr. 15). Širina grobova bila je ujednačena, između 0,37 i 0,50 m, a relativna dubina između 0,21 i 0,30 m kod plićih (gr. 5; 8, 9; 11; 13, 14, 16), odnosno između 0,34 i 0,38 m kod dubljih ukopa (gr. 1-3, 6-7, 10, 12, 15).

Istraženi grobovi potvrdili su kako je u slučaju nekih grobova riječ o jednokratnim (gr. 2, 4, 8, 13 i 16), odnosno ukopima s dvjema (gr. 3, 10) ili više (do pet) osoba (gr. 1, 5-7, 9, 11, 12, 14, 15), što je, uz spol i sačuvanost, potvrđeno antropološkom analizom kostura (Šlaus 2007).

Položaj zatečenih i dosta poremećenih kostura, odreda s glavom na zapadu, tamo gdje je to bilo moguće predočiti, upućuje na ukopavanje s rukama ispruženima niz tijelo. Sigurne iznimke odnose se na gornji ukop u grobu 6, s rukama položenima na trbuhu, i ukop u grobu 6, gdje su ruke bile sklopljene na lijevu stranu i položene uz lice.

Nalazi u grobovima odnose se na primjerke neukrašenih metalnih puceta s ušicama za udijevanje i, moguće, dijelova igala. Par puceta, bikonično spojenih polutki, nađen je u grobu 2 (visina: 1,2 cm). Pojedinačna puceta nađena su u grobovima 10 (visina: 2,2 cm) i 12. Izvan groba, u nasipu nad poklopnicama groba 15, nađena je polutka puceta.

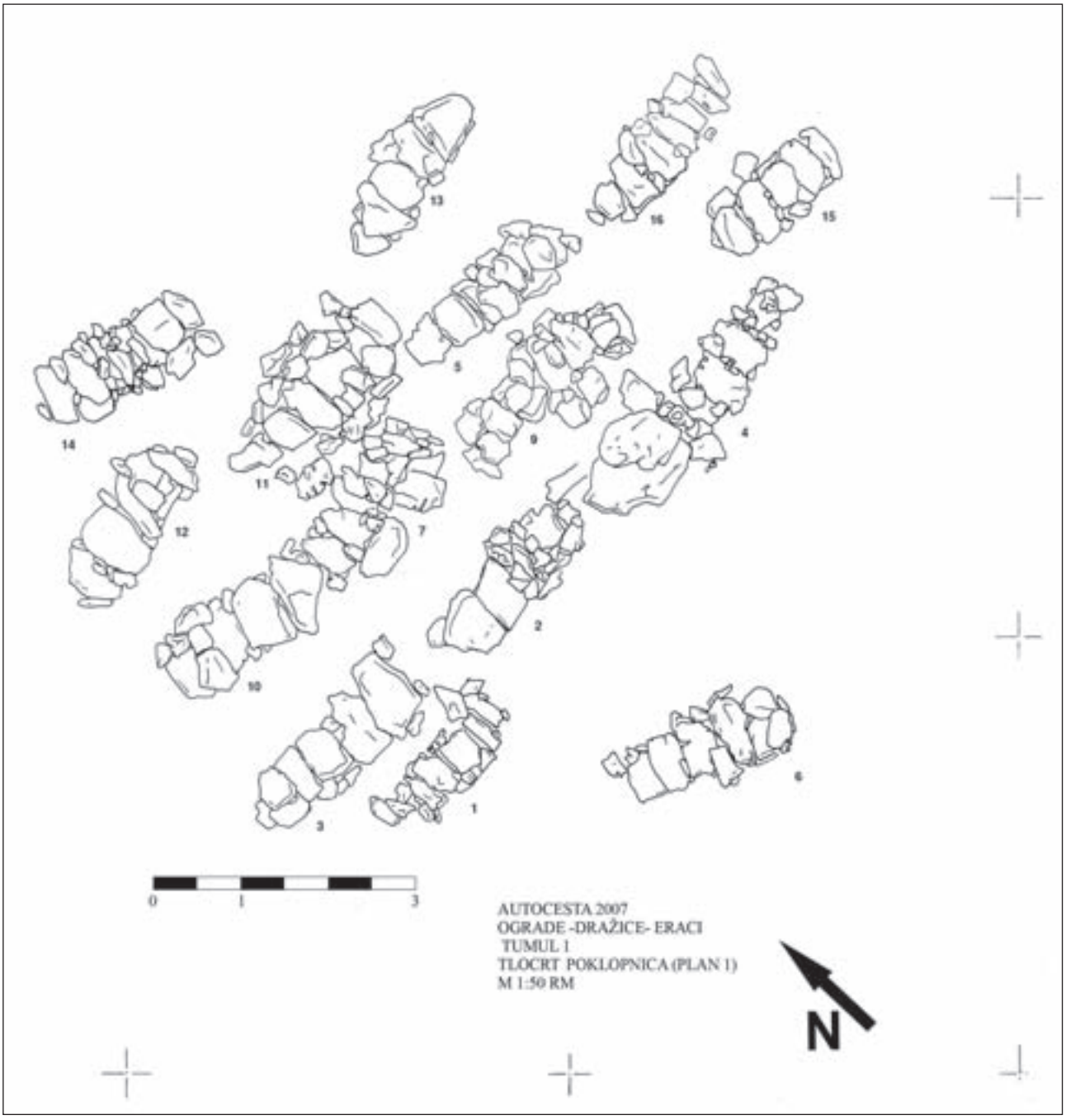
Puceta bez ukrasa, slična onima u tumulu 1 na Ogradi, dugotrajni su i gotovo standardni nalazi u srednjovjekovnim grobljima Hrvatske (Jelovina 1976: 113-114; T. XXIV, 15; LVII, 8). Analogijama prema pitanju neukrašenih površina opredjeljuju se u kasni srednji vijek, okvirno od sredine 14. do sredine 15. st. (Jakšić 1996: 150; Petrinec 1996: 11, 24, 39, 48, 50, 67, 90, 99).

Ulomak željezne igle (?; dužine: 4 cm) nađen je pored glave kostura u grobu 7, dok su dva komadića, također željezne igle, nađena i u grobu 15. Preostali metalni nalazi ne pripadaju zatvorenim grobnim cjelinama, već su nađeni u njihovu nasipu. Takva je željezna kopča pravokutna oblika predice, sa sačuvanom iglom (vel.: 3,6x2,2 cm), kao i manji ulomci, željeznog noža (vel.: 4x0,8 cm) i lima, dio nekakve veće cjeline (opreme?; vel.: 1,2x0,5 cm). Jednake okolnosti nalaza vrijede i za rijetke, vrlo fragmentirane primjerke staklenog posuđa.

U jasnom kontekstu nalaza zanimljiv je primjerak zaobljena i ukrašena keramičkog lonca, odnosno njegovih dijelova, odloženog uz sjevernu obložnicu groba 10. Položaj tog nalaza uz sam grob upućuje na tragove posmrtne gozbe. Ukrašavanje posude na dijelu ramena i trbuha, urezivanjem dvaju naizmjeničnih vodoravnih linija i traka valovnice, kao i obod s plastično izvučenim rubom prema van, imaju sličnosti u primjercima keramičke izrade od sredine 14. do kraja 15. st. (Fekeža 2001: Sl. 8 – C3; Sl. 10-II,1 b). Preostali ulomci kasnosrednjovjekovne keramike, slične izrade s dosta usitnjena kristalnog vapnenca u primjesi, te s urezivanjem osnovnih linearnih motiva, nađeni su u nasipu grobova. Zajedno s tim primjercima, nađeni su i relativno brojni, vrlo fragmentirani primjerci prapovijesne keramike. Ta je keramika u prosjeku izrađena bez ili s vrlo malo primjesa usitnjena vapnenca. Osobito brojni ulomci prapovijesne keramike nađeni su prilikom dizanja arhitekture grobova, odnosno u prijelazu smeđeg zemljanog sloja u sloj crvenice iznad živca. Prilikom iskopa križnog rova preko tumula, širine 1-1,5 m, nađeno je oko 300 primjeraka glavninom vrlo usitnjene i dobrim dijelom nedopečene keramike. Nekim tipološkim osobitostima (zaravnjeni ili prema van blaže izvijeni rubovi), te pročišćenim sastavom gline, kao i relativno finoj zaglačanosti dijela primjeraka, keramika

upućuje na rano brončano doba kao vrijeme podizanja tumula (Marović 1980). Te osobitosti u izradi konkretniji su determinator za dataciju od nekoliko primjeraka na kojima se naziru ostaci ukrašavanja. Prapovijesni grob nije pronađen prilikom iskopa rova, ali već je rečeno kako prepolovljena poklopnica groba 2, upućuje na to da je preuzeta od prapovijesnoga groba. To se odnosi i na pronađene osteološke ostatke na tome mjestu, kao i prilikom iskopa rova preko tumula, stoga je ukopavanje u kasnom srednjem vijeku unutar tumula najvjerojatnije i rezultiralo uništavanjem prapovijesnoga groba.

Kasnosrednjovjekovno groblje sa stećcima na položaju Ograda u Eracima treba datirati u vrijeme od kraja 14. do kraja 15. st. Takvu dataciju potvrđuju rijetki, ali signifikantni nalazi metalnih puceta i keramičkog lonca uz grob 10. Svakako, tome ne proturječi ni ukopavanje pod stećcima, čija se pojava i vezuje za to razdoblje. U kontekstu preostalih lokaliteta u blizini, moglo bi se reći kako se unutar tumula 1 ukopavala jedna rodovska zajednica. Drugo takvo pokapalište treba tražiti na nešto zapadnijem Krču, odnosno sjeverozapadnijoj Zelenici nadomak crkve na Obličevcu. Oba groblja također sadrže ukope pod stećcima.

Tumul 1 na Ogradi u Eracima – situacija sa zatvorenim grobovima (crtež: R. Maršić)

Tumul 1 na Ogradi u Eracima – pogled sa sjeverozapada na istražene grobove (foto: A. Ivišić)

Sagledavajući u nešto široj vremenskoj cjelini, riječ je o razdoblju kada je vjerojatno podignuta, naknadno pregrađivana, sama matična crkva sv. Marije, spomenuta u izvorima prve polovine 1733. (Vidović 1998: 98). Također, i gradnju Grupkovića kule, podno vrha uzvisine Oblićevca (274 m n.m.), oko 800 m sjeverozapadno od crkve i groblja, treba sagledavati u istom vremenskom kontekstu. Svojim pravokutnim tlocrtom, pravilno podijeljenim u dva dijela, s prizemljem i dvama katovima, na cjelokupnoj fasadi različite teksture zidanja, iako u posve ruševnu stanju, čini najprepoznatljiviji primjer stambenog i fortifikacijskog arhitektonskog spomenika na tom dijelu obalnog zaleđa. Izostankom jasnijih stilskih kategorija, tek u povijesnom kontekstu turskog razdoblja, pripadala bi 16.-17. st., ali vjerojatnije da je tada tek pregrađena. Sve su to ostaci ili naznake, materijalni tragovi prostrane župe Pline koja je pripadala velikoj župi Pojezerju, a koju od kraja 14 st. pastoriziraju franjevci. Uz to, u nešto širem prostornom kontekstu, moguće je iščitavati jasnije povijesne datosti (Sivrić 1996; 2003). Naime, na području istočnijih, susjednih Desana podignuta je istoimena tvrđava, spomenuta u izvorima 1363., 1366. i 1412. godine. Gradić Opuzen spominje se u izvorima još u prvoj polovini 14. st. pod imenom Stara Posrednica, a kao hrvatsko-ugarski posjed idućeg stoljeća oko 1463., kada je na mjestu današnjeg Opuzena podignuta utvrda Koš. Vremenski je kompleksna utvrda Brštanik (nazivom i Gradina) na istočnoj, uzdignutoj strani Opuzena, iznad današnjeg mjesta Podgradina. Nastala je također u 14. st., tek nešto kasnije od Stare Posrednice, kada je 1383. godine gradi kralj Tvrtko I.
Kasnosrednjovjekovno groblje sa stećcima na Ogradi u Eracima, jasan je arheološki pokazatelj običaja prilikom pokapanja društvene zajednice kasnog 14. ili vjerojatnije 15. st. Daljnjom antropološkom analizom moći će se više reći i o etničkoj pripadnosti onih koji su ondje pokapani, kao i na drugim arheološki istraženim grobljima na prostoru Pline.

Literatura

Fekeža 2001 Kasnosrednjovjekovno naselje Čelopek u Ostojićevu kod Bijeljine, Glasnik Zemaljskog muzeja, N. s., Arheologija, 48/49, 1996.-2000., Sarajevo, 2001: 231 – 299.

Jakšić 1996 N. Jakšić, Kasnosrednjovjekovno groblje kod crkve Sv. Spasa u Vrh Rici (Analiza), Starohrvatska prosvjeta, III. s., 23, Split, 1996: 139 – 172.

Jelovina 1976 D. Jelovina, Starohrvatske nekropole, Split, 1976.

Jurić 2003 R. Jurić, Srednjovjekovna nalazišta donjoneretvanskog kraja, Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve, Izdanja HAD, Zagreb, 2003: 333 – 368.

Marović 1980 I. Marović, Prethistorijska istraživanja u okolici Narone, Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka, Izdanja HAD, 5, Split, 1980: 45 – 104.

Petrinec 1996 M. Petrinec, Kasnosrednjovjekovno groblje kod crkve Sv. Spasa u Vrh Rici (Katalog), Starohrvatska prosvjeta, III. s., 23, Split, 1996: 7 – 138.

Sivrić 1996 M. Sivrić, Srednjovjekovna Humska župa Luka, Povijest hrvatskog Počitelja, Zbornik znanstvenog simpozija „Povijest Hrvatskog Počitelja“, Čapljina – Zagreb, 1996: 168 – 224.

Sivrić 2003 M. Sivrić, Srednjovjekovna humska župa Luka, Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve, Izdanja HAD, Zagreb, 2003: 379 – 396.

Šlaus 2007 M. Šlaus, Rezultati antropološke analize ljudskog osteološkog materijala s nalazišta Eraci (Ograde), stručni izvještaj, Zagreb, 2007.

Vidović 1998 M. Vidović, Sakralni objekti u dolini Neretve, Metković, 1998.

Vrčić 1974 V. Vrčić, Neretvanske župe, Metković, 1974.

Marinko Tomasović

Summary

Archaeological investigation of a cemetery with stechaks on Tumulus 1 at Ograde in Eraci in Istočna Plina lasted from May to July 2007. The cemetery was buried in the space of a stone tumulus, about 300 m south east of the hamlet called Eraci. Seven stechaks – caskets placed in an east-west direction, partially sunk into a fill of fine stone, were found on it. The stechaks had not been pushed away or moved (Graves 9-15).
The stechak over Grave 11, in the centre of the group of graves with caskets, is decorated with reliefs, with symmetrical or Greek crosses. The casket above Grave 15 has the relief depiction of a sword. In the casket over Grave 13 there are visible hollows (holes), probably for candles.
One Tumulus1, diameter 11.20 m, (north to south) or 10.90 m (east to west) a total of 16 graves were investigated. The graves under the stechaks (Graves 9-15) were grouped on the north east half of the tumulus. In this part three graves were found without any grave slabs, shifted from the centre of the tumulus to the eastern side. The graves without any stechaks are buried in the south west half of the tumulus (Graves 1-3, 6, 8). Two graves had amorphous gables (Graves 1, 3) placed vertically.
The graves investigated have confirmed that in the case of some graves these were single or multiple burials, sometimes of up to five persons. The position of the skeletons found, which were quite disordered, all of them with the head to the west, wherever this could observed, tend to suggest that they were buried with their arms stretched out along the body.

The grave finds relate to examples of undecorated metal buttons with little lugs and parts of needles. A few buttons were found in Grave 2, and individual buttons in Graves 10 and 12. Buttons without decorations similar to these are long-known and almost standard finds in medieval cemeteries in Croatia. Through analogies respecting the undecorated surfaces they can be roughly determined to the mid 14th to mid 15th century. The remaining metal finds do not belong to the grave units but are found in the fill (an iron bracket of rectangular form) as well as fragments of an iron knife and sheeting.
In the clear context of the finds an interesting specimen is a rounded and decorated ceramic pot, or parts of it, placed alongside the northern lining of Grave 10. In its position it would suggest traces of a posthumous feast. The decoration of the vessel in the shoulder and belly, with the incision of two horizontal lines and a spiral strip as well as a rim with a rim protruding outwards sculpturally can date the vessel to the mid-14th to the end of the 15th century. The remaining fragments of ceramics of the same time were found in the fill of the graves together with specimens of pre-historic pottery. The ceramics suggest the Early Bronze age as the time in which the tumulus was built. No prehistoric grave was found while the cross trench was being dug, but the lid of grave 2 suggests that it was taken from a prehistoric grave. Hence the burial in the late Middle Age probably resulted in such a grave being destroyed.
The late medieval cemetery with stechaks at the site of Ograde in Eraci should be dated from the time from the end of the 14th to the end of the 15th century. Such a dating is confirmed by the significant finds of metal buttons and a ceramic pot alongside Grave 10, and in the burials underneath stechaks, the appearance of which is connected to this period. In the context of other site sin the neighbourhood it can be said that within the tumulus an ancestral community was buried. Looking at it in a broader spatial whole, this is the period of the first mention of the more easterly forts along both sides of the Neretva River (Desne, Opuzen and Brštanik).

Redni broj: 270
Lokalitet: Podmorje Pelješca
Naselje: –
Grad/općina: Komin
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: rekognosciranje

Tijekom srpnja i kolovoza 2007., u trima je navratima rekognosciran kanal Malog Stona. Radove je vodio dr. sc. Smiljan Gluščević iz Arheološkog muzeja u Zadru, a u rekognosciranju kanala sudjelovao je Nikša Kaleb iz Metkovića.

Tragom informacija koje su govorile o nalazima necjelovitih amfora na potezu od stotinjak i na dubini od 11 do 17 m, pregledane su dvije pozicije na sjevernoj obali poluotoka Pelješca, na nevelikoj udaljenosti jedna od druge. Na prvoj je pretražen teren do dubine od 17,5 m. Riječ je o stjenovitoj padini do dubine od oko 10 m, nakon čega se javlja pijesak

Karta dijela poluotoka Pelješca s oznakom pregledanih pozicija

koji dalje koso pada u dubinu i prelazi u mulj. Naišlo se na nekoliko manjih amorfnih ulomaka, ali i dva prepoznatljiva ulomka različitih amfora. Na dubini od 11,5 m uočen je trbuh amfore s donjim dijelom noge tipa Lamboglia 2. Istom tipu pripada i pedesetak metara dalje nađen obod amfore, smješten ispod jedne stijene na dubini od 12 m. Obod je bio blago zakošen, gotovo okomit s vidljivom bazom jedne ručice. Na dubini od 17,5 m nađen je donji dio amfore tipa Forlimpopoli. Svi nađeni ulomci ostavljeni su na mjestu nalaza, odnosno nisu vađeni.
U širokoj uvali prije uvale Radić, ispred napuštenog naselja Besunje, također sa sjeverne strane poluotoka Pelješca, u plitkom moru na dubini od 6 m uočen je ulomak antičke tegule, a nešto dalje i gornji dio amfore Lamboglia 2, s većim dijelom ramena obiju ručica.
Na oba su mjesta, odnosno na sjevernoj strani poluotoka Pelješca, počevši od pozicije otprilike nasuprot rtu Rep Kleka prema istoku i u Malom moru, prethodnih desetak godina nađeni necjeloviti primjerci, odnosno manji ili veći ulomci uglavnom amfora, ali i nekih drugih predmeta. Svi se oni danas nalaze u privatnom vlasništvu nekoliko različitih osoba. Riječ je o necjelovitoj amfori tipa Dressel 6A, grlu amfore Lamboglia 2, gornjem dijelu amfore Forlimpopoli, većem dijelu kasnoantičke narebrene amfore, polovici mortarija nađenom kod otočića Osinja, gornjem dijelu kera-

Dio amfore Lamboglia 2 nađene na poziciji 3

mičkog vrča s tordiranom ručicom nađenim kod otočića Tajana nasuprot Brijeste na poluotoku Pelješcu, kao i okruglu pločastu kamenu s rupom u sredini, s nepoznate lokacije.

dr. sc. Smiljan Gluščević

Summary

During 2007, reconnaissance was carried out three times in the Mali Ston channel. Two positions were inspected down to a depth of 17 m on the northern shore of Pelješac Peninsula (at a not very great distance from each other). Several small ceramic fragments were found, the belly of an amphora with the bottom part of a leg of the Lamboglia 2 type, while a rim found some fifty metres off belongs to the same time. Also found was the bottom part of a Forlimpopoli type amphora. All the fragments were left in situ, and not raised. In the broad bay before Radić Bay off the abandoned settlement of Besunje, the fragment of an antique tegula was found, and somewhat further off, the upper part of a Lamboglia 2 amphora, with a major part of the shoulder of both handles. On the northern side of Pelješac starting from a position opposite Rt Rep Kleka towards the east and in the Mali Ston sea, in the last dozen years several incomplete specimens were found, that is, smaller of great fragments mainly of amphorae but also of other objects.

Redni broj: 271
Lokalitet: Rijeka Neretva (kod Komina)
Naselje: –
Grad/općina: Komin
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: rekognosciranje

Tijekom kolovoza 2007., obavljeno je kratko rekognosciranje u koritu rijeke Neretve, u mjestu Kominu, s desne strane obale rijeke. Radove je vodio dr. sc. Smiljan Gluščević iz Arheološkog muzeja u Zadru, a pregledavanju korita rijeke

Pozicija pregleda u mjestu Kominu na desnoj obali Neretve

Ulomak oboda amfore Dr. 6B

Neretve prisustvovali su i dipl. arheolozi Hrvoje Manenica, v.d. ravnatelja Arheološkog muzeja Narone u Vidu, u dogovoru s kojim je pregled i obavljen, i Toni Glučina, arheolog pripravnik u istom muzeju.

Prema informacijama tijekom saniranja obale prije godinu--dvije, angažirani je profesionalni ronilac izvadio najmanje jednu amforu na nepoznatoj mikrolokaciji, s obzirom na to da se njegovo kretanje na osnovi mjehurića moglo pratiti na širem prostoru spomenutih radova. Prema pričanju mještana, kretao se otprilike do sredine toka rijeke Neretve i do stotinjak ili nešto više metara uzvodno od mjesta radova.
Zaron je obuhvatio područje od otprilike pedeset metara od desne obale Neretve prema sredini rijeke i jednako toliko prema istoku, dakle uzvodno. Petnaestak metara od obale, kao i na gotovo čitavom pregledanom prostoru, na dubini od 4-5 do 12 m nailazilo se na pojedinačne ulomke ili najčešće na skupine ulomaka amfora, ponajviše trbuha. Svi su oni obrasli nekom vrstom stožastih malih školjaka koje su vrlo oštre. Uz to, vidljivost u rijeci nije bila veća od 0,5 m, tako da su kretanje, orijentacija i temeljitiji uvid u cjelokupan prostor bili praktično nemogući. Ipak, izvađena su dva donja dijela trbuha amfora, najvjerojatnije tipa Lamboglia 2, koja su desalinizirana i danas se nalaze u Arheološkom muzeju Narone u Vidu.
Prema izjavama mještana, na prostoru uzvodno od mjesta na kojemu se radilo, ali i na nekim drugim pozicijama uokolo mjesta Komina, tijekom ribolova nalaženi su različiti keramički ulomci. Jedan od takvih je i ulomak oboda manje amfore, najvjerojatnije tipa Dr. 6B. Pozicija s nalazom velikog broja ulomaka amfora na desnoj strani rijeke Neretve u mjestu Kominu svakako otvara niz pitanja glede komunikacije tim dijelom Neretve u antici i o mogućim antičkim gradnjama između Opuzena i Komina.

dr. sc. Smiljan Gluščević

Summary

During 2007 a brief reconnaissance was carried out in the course of the Neretva River at the village of Komin. Some fifteen metres from the bank and almost along the whole of the area inspected at a depth of from 4-5 to 12 m individual fragments or, more often, groups of fragments of amphorae were found, mostly of bellies. All of them were

overgrown with some species of conical little shells that are very sharp. Two lower parts of the bellies of amphorae, probably Lamboglia 2 types, were raised.
According to the information from local people in the area upstream from the place where the work was done, as well as in some other positions around the village of Komin, during fishing operations various ceramic fragments were found. One such was the fragment of the rim of a smaller amphora, probably of type Dr.6B. The position with the find of a large number of amphora fragments on the right side of the Neretva River at Komin certainly raises a number of questions about communications with this part of the Neretva in Antiquity and almost about possible Antique structures between Opuzen and Komin.

Redni broj: 272
Lokalitet: Slano – k.č. 2357/4
Naselje: Slano
Grad/općina: Slano
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: A
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja na k.č. 2357/4 u Slanome provedena su tijekom rujna, listopada i studenog 2007. godine. Arheološki istražni radovi prethodili su budućem projektu uređenja navedene parcele, te nisu privedeni kraju zbog poplavljivanja terena oborinama i podizanjem razine mora. Istraživanje je obavila tvrtka Arheo Plan d.o.o. iz Konavala. Voditeljica istraživanja bila je Nela Kovačević, diplomirana arheologinja, a ostatak stručne ekipe sačinjavale su diplomirane arheologinje Ivana Galinović i Konstanta Mucić. Radove je financirala tvrtka Pervanovo d.o.o. iz Dubrovnika, a nadzirao ih je mr. sc. Ivica Žile iz Konzervatorskog odjela u Dubrovniku. Antropološku analizu ljudskih osteoloških nalaza napravio je dr. sc. Mario Šlaus s Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Radiokarbonska analiza obavljena je u laboratoriju Beta Analytic Inc., Florida, SAD.

Na lokalitetu je otprije utvrđeno postojanje arheoloških nalaza koji sežu do antičkog razdoblja. Južni dio vrta (tada u vlasništvu L. Stjepović) istraživan je 1974., kada je otkrivena ranokršćanska krstionica (Pušić 1974). Sjeverno od vrta, početkom 20. st. otkriveni su ranokršćanski sarkofazi. Lokalitet se nalazi u neposrednoj blizini samostana sv. Jeronima, gdje je 1986./1987. i 1990. arheološkim istraživanjima utvrđeno nekoliko građevinskih faza, uključujući i kasnoantičku (Žile 2001). Nepokretni i pokretni nalazi iz navedenih istraživanja potvrđuju kontinuitet života na tom području od antike do novog vijeka.
Ovim arheološkim istraživanjem predviđeno je ponovno otkrivanje ranokršćanske krstionice, te širenje iskopa na čitav sjeverni i zapadni dio vrta. Prije početka radova postavljena je kvadratna mreža, s kvadrantima veličine 5x5 m. Istraživanjem su otvorena 64 kvadranta, kojima

Pogled prema sjeverozapadu na cijelu površinu s ostacima arhitekture (foto: K. Mucić)

Pogled na kasnoantičku krstionicu s okolnim zidovima (foto: K. Mucić)

je obuhvaćena površina od 1352 m². Čitav istraženi prostor bio je ispunjen zemljanim nasipom neujednačene početne visine od 2,35 m n.m. na istočnoj, do 1,50 m n.m. na zapadnoj strani. Ostaci arhitekture pojavili su se na 1 m n.m. Istraživanjem je iznova definirana kasnoantička krstionica osmerokutnog tlocrta, s bazenom za krštenje križnog tlocrta. Iskop na lokalitetu spušten je niže od iskopa 1974. godine, čime je utvrđena starija arhitektura koju je kasnoantička faza negirala. S obzirom na tehniku gradnje i popratne pokretne nalaze, moguće je razlikovati dvije građevinske faze. Starijoj, antičkoj, pripadaju zidovi rađeni od klesanog i priklesanog kamena srednje veličine u sloju vapnenog morta, pravilno složenog u redove. Ti zidovi položeni su u smjeru sjeverozapad-jugoistok i zatvaraju više manjih i većih prostorija četvrtasta tlocrta. Pronađeni zidovi vjerojatno pripadaju rimskoj stambenoj arhitekturi, čiji će potpun tlocrt i funkcija biti utvrđeni daljnjim istraživanjem. Mlađoj, ranokršćanskoj fazi pripadaju zidovi rađeni od isklesanog, priklesanog i neobrađenog kamena srednje veličine, u sloju vapnenog morta, s većom primjesom morskog pijeska, oblutaka i kamenčića, nepravilno složenog u redove. Zidovi su položeni u smjeru sjeverozapad-jugoistok, te zatvaraju manji broj prostorija četvrtasta i polokružna tlocrta. Istraživanjima je evidentiran i zid koji je položen u smjeru sjeveroistok-jugozapad, a razlikuje se od ostalih prema dimenzijama i načinu gradnje. Pretpostavlja se da je riječ o obrambenom zidu. Istraživanjima su utvrđene i podnice koje se mogu pripisati različitim vremenskim razdobljima gradnje čitavog kompleksa.

Uteg (foto: K. Mucić)

Na lokalitetu je pronađen jedan grob, koji se nalazio usred urušena dijela antičkog zida, u jugoistočnom dijelu zone istraživanja. Grob je bio prekriven krovom na dvije vode, napravljenim od tegula i imbreksa. Položen je u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Na sjeverozapadnoj strani je kao učelak okomito postavljena jedna tegula. Pokojnik je ležao na leđima u plićoj raci, s rukama ispruženima uz tijelo. U grobu nisu pronađeni prilozi, no radiokarbonskom analizom utvrđeno je vrijeme ukopa između 420. i 600. godine (analiza: Beta Analytic Inc, Miami, Florida, USA).

Pronađena pokretna arheološka građa sastoji se od većeg broja ulomaka građevnog materijala (opeke, tubuli, tegule, imbreksi), ozidne žbuke sa slikanim ukrasom, grublje i finije keramike te manje količine metala, stakla, životinjskih kostiju i školjki. Finija je keramika uglavnom afrička crvenoglačana, manjim dijelom i istočna B-sigilata. Na lokalitetu je pronađeno i pet nalaza kasnoantičkog novca i jedan rimski uteg u formi biste. Većina prikupljenih nalaza datirana je u razdoblje od 2. do 6. st.

Literatura

Pušić 1974 Ilija Pušić, Izvještaj sa zaštitnih arheoloških istraživanja u Slanome, pismohrana Kozervatorskog zavoda u Dubrovniku, 1974.

Žile 2001 Ivica Žile, Arheološka istraživanja samostana Sv. Jeronima u Slanome, Zbornik Dubrovačkih otoka i Primorja, 8, Dubrovnik, 2001: 59 – 82.

Konstanta Mucić
Ivana Galinović

Summary

The rescue archaeological investigation at cadastral plot 2357/4 in Slano carried out during 2007 preceded a plan for the development of the plot. The investigation was not fully carried out because of the flooding of the ground as a result of precipitation and the raising of the level of the sea. At the site and in the immediate vicinity the existence of archaeological finds that stretch back to the period of Antiquity had been noted before. In this research, an Early Christian building with a baptistery was re-defined, part of Roman residential architecture was established, and a wall that was different from the others in its dimensions and manner of building was registered; it was assumed to have had some defensive function. Also defined were the floors that can be ascribed to various period of time in the building of the whole complex. The greatest number of moveable archaeological materials was dated to the period from the 2nd to the 6th century.

Redni broj: 273
Lokalitet: Ston – crkva sv. Vlaha
Naselje: Ston
Grad/općina: Ston
Pravni status: R-45 (urbana cjelina)
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološko istraživanje župne crkve sv. Vlaha u Stonu vezano je uz sanaciju i obnovu postojeće crkve (k.č. zgrade 404, k.o. Ston, k.č. zemlje 2200, 2201 i 2202, k.o. Ston). Posao je dodijeljen tvrtki Omega Engineering d.o.o. iz Dubrovnika, a voditelj cjelokupnog projekta bio je dr. sc. Željko Peković. Stručna voditeljica arheoloških istraživanja bila je Branka Milošević, dok je cjelokupnu tehničku dokumentaciju izradila Željka Buško. Istraživanja su provedena od 13. studenoga 2006. do 9. veljače 2007. (ukupno 63 radna dana), uz povremene prekide zbog vremenskih neprilika.

Cilj istraživanja bio je utvrđivanje razine sačuvanosti starijih građevina, katedrale iz 14. st. te katedrale s početka 18. st., građenih na istome mjestu, odnosno ispod današnje župne crkve sv. Vlaha. Istraživanja su provedena sondažnom metodom s podjelom na stratigrafske jedinice, pri čemu se vodilo računa o njihovim međusobnim odnosima. Ukupno su istražene četiri sonde. Unutar njih izdvojene su 102 stratigrafske jedinice. Sonde su smještene u odnosu na postojeće perimetralne zidove župne crkve sv. Vlaha koja je svojom gradnjom u 19. st. mjestimice negirala pojedine otkrivene zidove utvrđene građevine. Sondom 1 (S 1) obuhvaćen je prostor sa sjeverne strane te prostor pred pročeljem župne crkve sv. Vlaha, znači prostor koji se nalazi izvan perimetralnih zidova župne crkve. Najveća duljina S 1 je 30 m, najveća širina 15 m, dok joj obuhvaćena površina iznosi 211 m². Sonda 2 (S 2) obuhvaća prostor unutar župne crkve, uz iznimku prostora južnog bočnog kraka te prostora sakristije. Duljina joj je 21 m, najveća širina 11 m, dok obuhvaćena površina iznosi 168 m². Nekolicina definiranih stratigrafskih jedinica, u prvom redu struktura, prelazi iz S 1, odnosno nastavlja se u sondu 2 (S 2). Sonda 3 (S 3) i sonda 4 (S 4) naknadno su otvorene na zahtjev Konzervatorskog odjela u Dubrovniku, na prostoru sa stražnje strane župne crkve, i to u prvom redu radi definiranja zidova vidljivih na površini te njihova povezivanja u smislenu cjelinu. S 3 i S 4 planirane su kao dvije zasebne sonde, ali je situacija uočena u objema sondama nalagala njihovo spajanje. Duljina obiju sondi zajedno iznosi 15,70 m te širina 7,30 m, dok im obuhvaćena površina iznosi 93 m². Sveukupno istražena površina uokolo te unutar župne crkve sv. Vlaha iznosi 472 m².

Arheološka istraživanja na prostoru uokolo župne crkve sv. Vlaha te unutar nje, bila su ponajprije zaštitna. Otprije je bilo poznato da se ispod današnje župne crkve sv. Vlaha (posvećena 1886.) nalaze dvije građevine, obje katedrale s titularom sv. Vlaha. Obje su izgrađene prije ukidanja stonske biskupije 1808. godine. Prva stonska katedrala, čija je gradnja završila 1345., započinje se graditi nedugo nakon što Dubrovnik pripaja Rat 1333. godine te započinje plansku izgradnju samoga grada Stona. Predio gdje se katedrala gradi u neposrednoj je blizini Velikog Kaštela, na nekoć močvarnom predjelu. Katedrala je 1392. proširena i bolje ukrašena te urušena u Velikoj trešnji. Nedugo nakon toga, godine 1706., donesena je oduka o gradnji druge katedrale sv. Vlaha koja je 1828., nakon ukidanja stonske biskupije, dobila ulogu župne crkve te kao takva funkcionira do potresa 1843. godine. Naposljetku je 1875. završena gradnja treće crkvene građevine, na istome mjestu i s istim titularom, ali samo u funkciji župne crkve. Prije samoga početka istraživanja, glavna odrednica pri određivanju gabarita svih sondi, a pri tome se najvećim dijelom misli na S 1, bio je postojeći tlocrt crkvene građevine istočno od Kneževa dvora, ucrtan na austrijskoj katastarskoj karti iz 19. st. Iz nje je vidljivo da orijentacija katedrale ne slijedi uobičajenu orijentaciju ostalih postojećih, mada profanih građevina unutar zidina grada Stona, koje su sve postavljene ortogonalno, odnosno vidno je da je katedrala položena ukoso (odstupanja od 45º od smjera istok-zapad) u odnosu na župnu crkvu sv. Vlaha. Iz tlocrta se može očitati da je riječ o jednobrodnoj građevini s pravokutnim apsidalnim završetkom te s nekakvim proširenjem, opet pravokutnim, s južne strane. Ono što je zanimljivo kod ovoga tlocrta jest pravokutna građevina, iscrtana uz JZ ugao katedrale, koja je pri prvom pogledu upućivala na moguće postojanje zvonika uz samu katedralu. Arheološkim istraživanjima definirani su perimetralni zidovi građevine ispod župne crkve sv. Vlaha, znači njen sjeverni i južni zid, kao i zid, odnosno zidovi koji zatvaraju građevinu s istočne, odnosno sa zapadne strane. Oni se u potpunosti poklapaju s postojećim tlocrtom. Kod svih zidova dolazi do negiranja njihovih struktura na mjestima gdje su naknadno kopani rovovi za gradnju temelja župne crkve u 2. pol. 19. st., tako da ni jedan zid nije sačuvan u cijelosti. Svi zidovi građeni su u romaničkom slogu i to tako da je njihovo vanjsko lice građeno od pravilno klesanog kamenja većih dimenzija, međusobno spojenog žbukom, dok mu je unutrašnje lice građeno od ne tako pravilno oblikovana kamena i ne tolikih dimenzija – izgleda dosta nezgrapnije nego vanjsko lice. Prostor između tih dvaju lica ispunjen je sitnijim kamenom i

Otkrivene strukture (sonda 1) ispred pročelja župne crkve sv. Vlaha – vidljiv most, komunikacija od mosta prema bedemu s istočne strane crkve te zapadni dio prvih dviju katedrala (foto: B. Milošević)

Strukture u unutrašnjosti župne crkve (sonda 2) – nastavak komunikacije prema bedemu, unutrašnjost obiju katedrala te južni aneks iz II. faze (foto: B. Milošević)

dobro zalijepljen žbukom. Iskapanja su išla onoliko duboko koliko je to dopuštala razina mora, tako da većina zidanih struktura nije istražena do svoje temeljne stope. Temeljna je stopa, odnosno njen vrh, utvrđena kod začelnoga zida katedrale te jednim dijelom kod zapadnoga dijela južnoga zida. Građena je tako da se njen vrh nastojao iznivelirati tanjim kamenim pločama na kojima se zatim dizao zid. Debljina zidova je neujednačena te iznosi od 0,54 m do 0,57 m, odnosno od 0,65 m do 0,69 m kada su u pitanju zidovi aneksa. Otkrivena jednobrodna crkvena građevina duljine 21 m, uključujući pravokutnu apsidu, te širine 7,6 m, orijentirana je u smjeru SZ-JI. Građevinu na njenu pročelju zatvaraju dva zida, s time da je zapadniji, odnosno vanjski zid građen u romaničkom slogu, dok je drugi vjerojatno služio samo kao dodatno učvršćenje. Unutrašnji zid nosi i veliku ploču praga koja se pruža cijelom njegovom širinom, a jednim dijelom prelazi i na glavni zapadni zid. Zapadni zid, postavljanjem vodovodne cijevi, uništen je na svome južnome kraju, ali je na južnom vanjskom zidu ostalo vidljivo mjesto njihova spoja. Južni, vanjski zid se iz S 1 nastavlja u S 2, znači njegov velik dio može se pratiti unutar župne crkve. Na njega se, s njegove južne strane, uz cijelu duljinu zida naslanja nekakva zidana struktura, dosta lošije građena i prilično uništena, u kojoj se mogu prepoznati ostaci kamene klupe (*pižul*) koja se često javlja uzduž južnih strana crkvenih građevina. Na spomenuti *pižul* nadovezuje se kameno popločenje koje sa svoje južne strane ima ploče postavljene tako da čine njen krajnji obrub. Širina popločenja iznosi 4,20 m. Sjeverni vanjski zid se također iz S 1 nastavlja u S 2, ali svojim manjim dijelom koji nije istražen jer većinom, kao i sjeverno rame, zalazi ispod oltara BDM u sjevernom kraku župne crkve. Na svim unutrašnjim licima zidova sačuvana je žbuka, dok izvana izgledaju kao da nisu ni bili ožbukani. Istraživanja su pokazala da je građevina imala dvije razvojne faze, na što upućuje postojanje dvaju različitih unutrašnjih popločenja. Popločenje od manjih pravokutnih glinenih pločica utvrđeno je u prostoru za vjernike kao i manjim dijelom u svetišnom dijelu te mlađe popločenje od većih pačetvorinastih uglačanih kamenih ploča. Također je utvrđeno da je u trenutku građenja objekt na svome istočnome kraju završavao polukružnom apsidom da bi zatim, vjerojatno u istoj fazi kada je dobio novo popločenje, polukružna apsida bila uklopljena u novu veću pravokutnu apsidu. Na unutrašnjoj zidnoj plohi polukružne apside pronađeni su tragovi bojanja zida, i to u žutoj i sivoj boji, koji se kao okomite trake međusobno izmjenjuju. Sa istočne je strane apside, kao i kod južnoga perimetralnoga zida, utvrđena zidana kamena klupica – *pižul*. Duljina katedrale s polukružnom apsidom i *pižulom* iznosila je 19,50 m, dok je debljina zida same apside 0,65 m, a njena *pižula* 0,53 m. U trenutku širenja katedrale vjerojatno je prigrađen i pačetvorinast aneks s južne strane svetišnoga dijela koji je svojim SZ uglom sjeo na mjesto spoja južnoga ramena i prvobitne apside. Sjeverno rame katedrale nije otkriveno jer se nalazi točno ispod postojećeg oltara BDM u sjevernom bočnom kraku župne crkve, a i pitanje je u kolikoj je mjeri sačuvano.

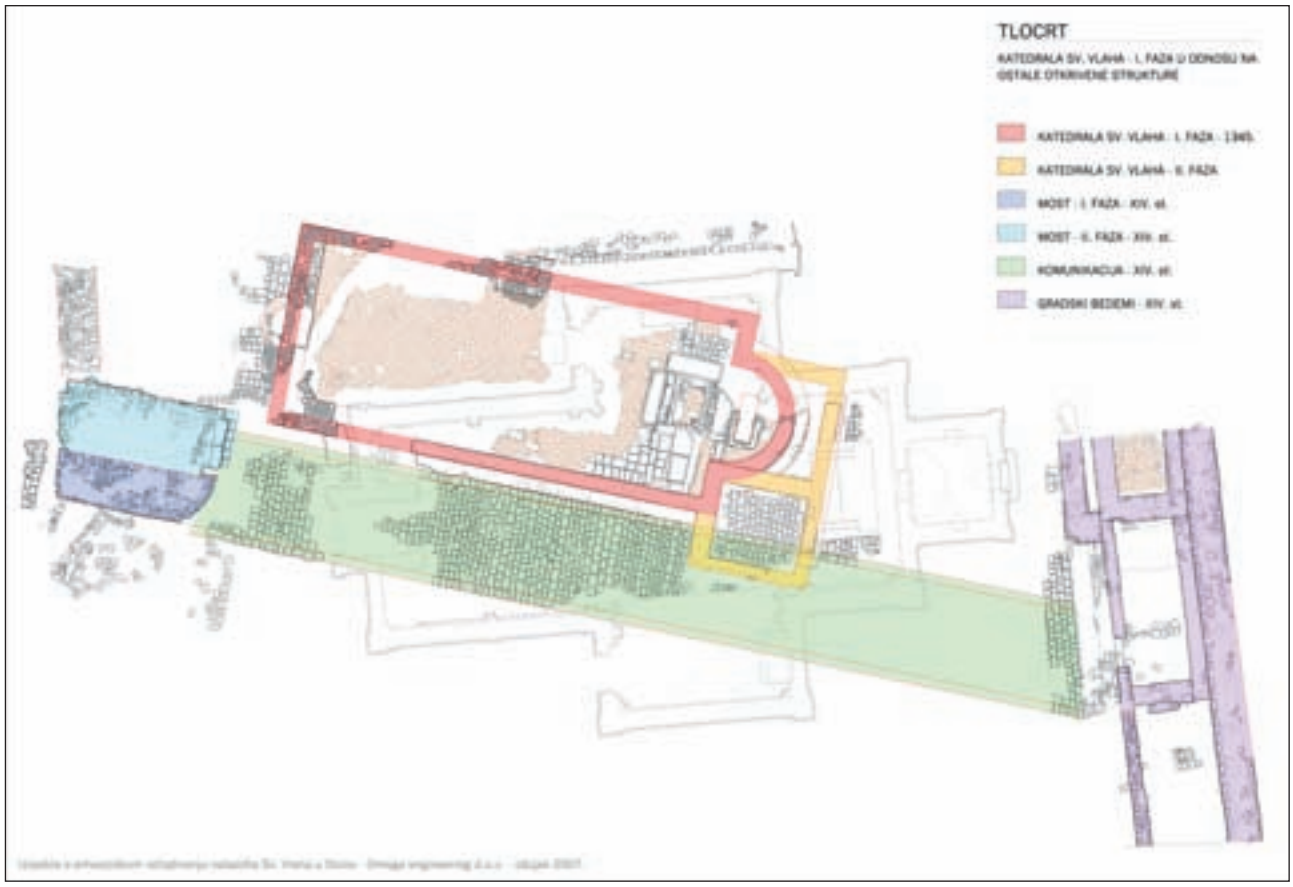
Unutar svetišnoga dijela pronađene su i istražene četiri grobnice. Jedna od njih uništena je naknadno građenim temeljima župne crkve, druga je također bila poremećena naknadnim gradnjama, a u oba slučaja riječ je o zidanim grobnicama s poklopnicama koje su vjerojatno činile dio popločenja svetišnoga dijela i koje su svojom gradnjom jednim dijelom uništile starije cigleno popločenje polukružne apside. Preostale dvije grobnice, u kojima su pokojnici pokopani u masivnim kamenim sarkofazima s poklopnicama, sačuvane su u svome izvornome položaju. U jednoj od njih utvrđeno je šest kostura položenih jedan iznad drugoga u ispruženom položaju, svi *in situ*. Posljednja grobnica, odnosno kameni sarkofag zanimljiv je zbog dobro sačuvane nadgrobne ploče s imenom pokojnika, biskupa Pavla Gracića (Paulus de Gratiis), koji je tu pokopan 1652. godine. Za tu nadgrobnu ploču držalo se da je propala u potresu, kada je stradala druga po redu katedrala sv. Vlaha izgrađena na tome mjestu, što znači da je još u to vrijeme bila vidljiva na površini i vjerojatno je bila ukomponirana u pločnik te katedrale. Unutar nje pronađena su dva kostura, jedan *in situ*, a drugi je očito prebačen iz neke druge grobnice, jer su kosti nađene razbacane po cijelome sarkofagu. Taj *in situ* je vjerojatno biskup Pavao Gracić, dok bi drugi bio biskup Ivan Krstitelj Đorđić (Ioani Baptiste Orasati Georgii) pokopan 1608. te naknadno prebačen u grobnicu biskupa Pavla Gracića. Na to upućuju natpisi na pločama sačuvanima na sjevernom zidu sjevernoga bočnoga kraka župne crkve. Oba su kamena sarkofaga obrađena istovjetno kao i treći, puno masivniji sarkofag, koji je već od prije bio smješten na vidnome mjestu u sjevernom bočnom kraku. Pitanje je radi li se o njihovoj sekundarnoj uporabi, mada se osim prema načinu obrade kamena i njihovoj masivnosti, što i nije neki vremenski pokazatelj, ni po čemu ne mogu pouzdano datirati.

Uzduž cijele južne strane građevine pronađeno je popločenje od uglačanih pačetvorinastih kamenih ploča, te se, jednim dijelom, nastavlja i ispred pročelja katedrale te i iza njena začelja. To popločenje utvrđeno je i ispod aneksa pridodanog katedrali s južne strane, gdje se vidi da je cijela ta prostorija, odnosno njeni zidovi, jednostavno sjela na popločenje, iz čega se da zaključiti da je aneks mlađi od popločenja. Popločenje okružuje katedralu i sa začelne strane te se nastavlja dalje prema istoku, spajajući se najvjerojatnije s nekoć postojećim zidom bedema koji je flankirao katedralu s istočne strane. Na zapadu, popločenje vodi točno prema mostu otkrivenome uz jugozapadni ugao katedrale. Most, koji je očito premošćivao nekakav potočić, dvolučan je, a u njegovoj gradnji očituju se dvije razvojne faze. Južni dio mosta u potpunosti je građen uporabom kamena i očito je, u trenutku kada je postao preuzak, proširen sa sjeverne strane. Proširenje na svome istočnom kraju ima sačuvan ulazni prag. Međutim, za presvođivanje sjevernoga nadodanoga dijela rabljena je sedra, dok je za obrubne zidove, kao i za navedeni prag, uporabljen kamen vapnenac. Razlika u građevnom materijalu prilično je uočljiva. Tim mostom riješeno je pitanje pačetvorinaste građevine vidljive u tlocrtu na austrijskoj katastarskoj karti iz 19. st. Definiranjem pačetvorinaste građevine kao mosta otvara se mogućnost da se popločenje, kada se spoji s mostom, objasni kao pristupni put koji je od bedema, prolazeći pored utvrđene građevine, pa preko mosta vodio do biskupske palače, ali je ujedno okruživalo i cijelu katedralu sv. Vlaha te s njome činilo cjelinu.

Na platou iza župne crkve sv. Vlaha, prateći strukture vidljive na površini, kao i zbog pokušaja definiranja nastavka popločenja iz S 2, otvorene su dvije sonde, S 3 i S 4, koje su, s obzirom na uočenu situaciju i lakše definiranje situacije, spojene. U sondama se nije iskapalo do sterilnog sloja, već se pokušala shvatiti tlocrtna situacija zidova. Njihovu istočnu granicu činio je zid bedema, koji se nekoć protezao od kule Barbanata do Velikoga Kaštela, vidljiv na površini. Uza sam zid bedema, a s njegove unutrašnje strane naslonila se prostorija s popločenjem od glinenih pločica, jednakih kao i kod unutrašnjeg popločenja katedrale. Od prostorije je istražen samo njen južni dio jer se ona dalje nastavlja prema sjeveru u neistraženu površinu. Tu prostoriju sa zapadne strane omeđuje zid koji na svome južnome kraju skreće u smjeru istoka i tu tvori neku vrstu istake koja se jednim dijelom naslanja na zapadni zid navedene prostorije, a drugim dijelom na zid koji svojim sjevernim krajem dira južni kraj zapadnoga zida te se produžuje dalje u smjeru juga, sve do kraja istraženih sondi. Prekinut je ulaznim pragom koji vodi u neku prostoriju s ostacima kamenoga popločenja, da bi se nastavio dalje te se spojio sa zidom koji zatvara prostoriju s južne strane. Istočni zid te prostorije jest zid građen bez ikakva temelja, jednostavno leži na zemlji, a pri samome dnu zida uočeni su ostaci žbukane podnice. Na tu prostoriju s kamenim popločenjem nadovezuje se, s južne strane, prostorija s utvrđenim ostacima kamene strukture u sredini, a uokolo koje se nalazi mnoštvo cigle utopljene u zemlju. Moguće je da je riječ o urušenoj svodnoj konstrukciji. Nastavlja se dalje, u smjeru juga, u neistraženu površinu. Njen zapadni zid prekinut je strukturom koja je vjerojatno imala funkciju praga. Glavni razlog spajanju S 3 i S 4 bilo je otkrivanje nastavka popločenja, istoga onoga utvrđenog s južne strane katedrale. Popločenje je najvećim dijelom otkriveno ispred, gledajući prema zapadu, srednje prostorije s ostacima kamenoga popločenja, i proteže se dalje u neistraženu površinu u smjeru župne crkve, spajajući se – vidljivo iz crteža – s popločenjem otkrivenim u S 1 i S 2.

Unutrašnjost crkve (sonda 2) s vidljivom nadgrobnom pločom biskupa Pavla Gracića in situ (foto: B. Milošević)

Faze – tlocrt (izradila: Ž. Buško)

Pokretan arheološki sitan materijal pronađen prilikom istraživanja čini građa od 353 ulomka keramičkih posuda, 27 posebnih nalaza te 20 pokretnih nalaza. Riječ je o keramičkim posudama, odnosno ulomcima posuda – obodima, stijenkama, ručicama te dnima – kako glaziranima, tako i onima grube fakture. Prema svojoj kronološkoj odrednici, svi keramički ulomci mogu se svrstati u okvir novovjekovne keramike koja pripada razdoblju od 14. stoljeća, tijekom renesanse, do novijeg razdoblja. Kod posebnih nalaza riječ je o metalnim, staklenim, kamenim te glinenim nalazima. Kod metalnih se nalaza najviše, osim nalaza nekoliko kovanica, izdvaja nalaz željezne strelice rabljene u kombinaciji luka i strijele te nalaz željeznoga ključa. Od kamenih nalaza važan je nalaz nadgrobne ploče biskupa Pavla Gracića te malen ulomak kamene skulpture, možda dio pluteja. Među nalazima od gline izdvaja se bojani kipić od kojeg je sačuvan samo njegov torzo. Pokretnih nalaza sveukupno je pronađeno 20. Riječ je o metalnim, kamenim, staklenim, ali i kremenim nalazima.

Prema nacrtu Lorenza Vitelleschija iz 1827., poznat je izgled druge po redu katedrale sv. Vlaha u Stonu. Riječ je o jednobrodnoj građevini koja je bočno, s južne strane, imala pridodanu kapelu. Za prvu se katedralu zna mjesto gradnje te da je vjerojatno bila izgrađena u romaničko-gotičkom stilu, što je odgovaralo duhu toga vremena. Također se zna da je bila proširena 1392. godine. Rušenjem prve katedrale u potresu raspravlja se o gradnji druge katedrale. Izabrana opcija je ona u kojoj se katedrala gradi s pročeljem okrenutim prema Kneževu dvoru. Ta nova katedrala vjerojatno je bila građena na temeljima stare iz 14. st. Od grobova utvrđenih u svetištu građevine, jedino se pouzdano grobnica s nadgrobnom pločom Pavla Gracića može datirati u vrijeme prve katedrale, jer se zna da je P. Gracić pokopan 1652., u vrijeme funkcioniranja prve katedrale. Također je poznat podatak o tome da je ploča bila vidljiva u pločniku druge katedrale te da je zajedno s njom propala. Natpisna ploča na sjevernom zidu sjevernog bočnoga kraka s imenom i godinom ukopa biskupa I. K. Đorđića, očito potječe sa zida prve katedrale, dok se ploča ispod navedene, gdje se spominje da je isti biskup prebačen u grob P. Gracića i to 1802., datira u vrijeme druge katedrale. Znači da su ploče jednostavno prenošene sa starijih zidova na mlađe, pa tako i na zidu današnje župne crkve. Crkvena građevina utvrđena arheološkim istraživanjem jest jednobrodna građevina u čijem se svetišnome dijelu mogu razlučiti dvije razvojne faze. U trenutku građenja, 1345., građena je s polukružnim apsidalnim završetkom da bi, vjerojatno 1392., u trenutku širenja i raskošnijeg uređenja dobila pravokutan apsidalni završetak, kao i pravokutan aneks s južne strane svetišta te i novo popločenje. Otvorena je mogućnost da su pravokutna apsida i aneks izgrađeni nakon ukidanja Korčulansko-stonske biskupije i vraćanja biskupskog sjedišta u grad Ston 1541., nakon čega i započinje ukapanje biskupa u svetištu katedrale. Nakon njena rušenja u potresu 1667., odlukom Malog Vijeća

1706. započinje gradnja druge katedrale sv. Vlaha koja je vjerojatno u cijelosti građena na temeljima stare katedrale. Usporedbom Vitelleschijevog tlocrta katedrale iz 1827. s tlocrtom građevine utvrđene arheološkim istraživanjem, dolazi do izražaja potpuna nepodudarnost kada je u pitanju smještanje aneksa s južne strane, koji Vitelleschi smješta zapadnije od utvrđenog istraživanjem, odnosno s južne strane broda, a ne s južne strane svetišta kako je to utvrđeno. Postavlja se pitanje nije li Vitelleschi crtao tlocrt katedrale s određenim vremenskim odmakom te je samim time napravio grešku smještajem aneksa uz južnu stranu broda. Po pitanju mosta utvrđenog uz JZ ugao katedrale, nameće se pretpostavka da je on malo stariji ili istodoban s najstarijom katedralom s obzirom na to da im se smjer pružanja u potpunosti poklapa. Kada se most poveže s utvrđenim popločenjem uz južnu stranu građevine, dobije se neka vrsta komunikacije, očito u funkciji u trenutku građenja prve katedrale i vjerojatno je položaj katedrale ovisio o komunikaciji te se samim time i javio otklon od uobičajenoga smjera istok-zapad. Gradnjom aneksa s južne strane ta se funkcija komunikacije donekle izgubila. Zidane strukture utvrđene s istočne strane župne crkve sv. Vlaha mogu se definirati kao objekti izgrađeni na tome mjestu radi bolje obrane ulaznog dijela u grad Ston. Osim utvrđenoga zida bedema uz istočni rub sonde, djelomice istražena prostorija otkrivena u sjevernome dijelu sonde, uza zid bedema, može se okarakterizirati kao prvi pristupni objekt s unutrašnje strane bedema, stražarnica (?), u koji se ulazilo nakon prolaska kroz istočna gradska vrata. Iz te prostorije ulazilo se u prostoriju s kamenim popločenjem te se preko utvrđenog popločenja – komunikacije – ulazilo dalje u grad. Situacija na platou s istočne strane župne crkve nije u potpunosti definirana zbog maloga obima otvorenih sondi te će se istraživanja toga dijela najvjerojatnije nastaviti.

Literatura

Taljeran 1935 Vladimir Taljeran, Zrnca za povijest Stona, Dubrovnik, 1935.
Pelješki 1976 Pelješki zbornik, I, (skupina autora), Zagreb, 1976.
Stonski 1987 Stonski zbornik: zbornik radova u čast 650. obljetnice planske izgradnje Stona i Malog Stona, (skupina autora), 1984., Ston – Zagreb, 1987.

Branka Milošević

Summary

Archaeological investigation of the Parish Church of St Blaise (Vlaho) in Stone was related to the repair and reconstruction of the existing church. It was known from earlier that underneath today's Parish Church of St Blaise there were two buildings, both cathedrals dedicated to St Blaise. Both of them were built before the diocese of Ston was dissolved in 1808. The construction of the first Ston cathedral was completed in 1345. The cathedral was extended and better decorated in 1392, and collapsed during the great earthquake. Not long after that, in 1706, a decision to build a second Cathedral of St Blaise was taken, and this, after the dissolution of the diocese of Ston obtained the role of parish church in 1828, and that is how it functioned until an earthquake of 1843. Finally, in 1875, the construction of the third church building was completed, in the same place with the same titular saint, its function now being only that of parish church.

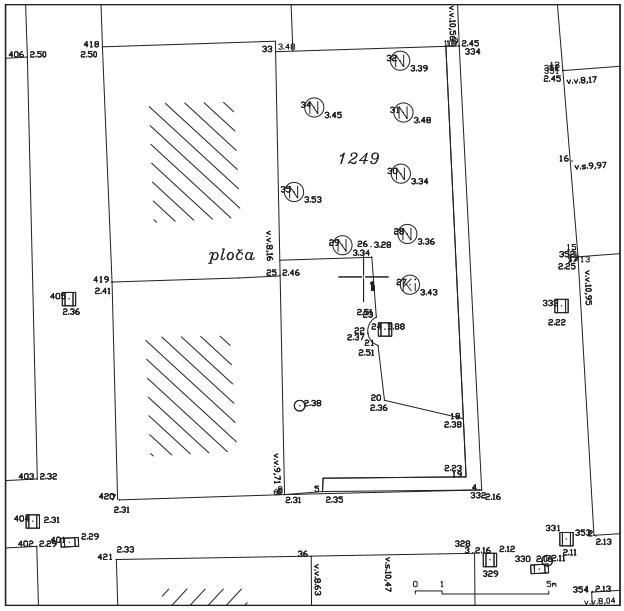
Redni broj: 274
Lokalitet: Ston – k.č. 2149
Naselje: Ston
Grad/općina: Ston
Pravni status: R-45
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom 2007. provedena su zaštitna arheološka istraživanja na k.č. 2149, k.o. Ston u Stonu, koja je uvjetovao Konzervatorski odjel u Dubrovniku na temelju projekta rekonstrukcije postojećeg objekta. Istraživanja je vodio Ivica Žile iz Konzervatorskog odjela u Dubrovniku, a radove je financirao privatni investitor.

Predmetni lokalitet oblikuju vrt i magazin na mjestu nekadašnjega ugaonog objekta, u drugom nizu od zapada. Magazin je prizemnica, a vrt je na koti od 120 cm od ulice. Ostaci zidova – ograde vrtnog prostora, na razini su prizemlja, djelom zidani u kamenu, djelom ožbukani, s nekoliko vidljivih vertikalnih reški. Na vrhu zida na dijelu vrta je ograda od betonskih stupića. Magazin i vrt sa stanovišta konzervatorske struke nemaju pojedinačnu povijesno-kulturnu vrijednost, s obzirom na to da su nastali u novije vrijeme i da nemaju stilskih karakteristika. Međutim, to ne umanjuje njihovu vrijednost kao dijelova povijesno-urbanističke matrice grada Stona. Objekt/objekti su dijelovi planiranog niza koji je najveća vrijednost tog gradskog prostora. Položaj starog naselja nije odgovarao Dubrovačkoj Republici, pa su srednjovjekovni Ston smjestili na Prevlaku, najpogodnije mjesto za obranu Pelješca i plovidbenih putova u Malom i Velikom moru.
Arheološkim istraživanjima utvrđeno je da je vrtna zemlja navezena u visini od cca 1 m. Istraživanjima su pronađene temeljne strukture odvodnog kanala („klončine“) istočnog objekta. Također je utvrđeno da ne postoje strukture koje

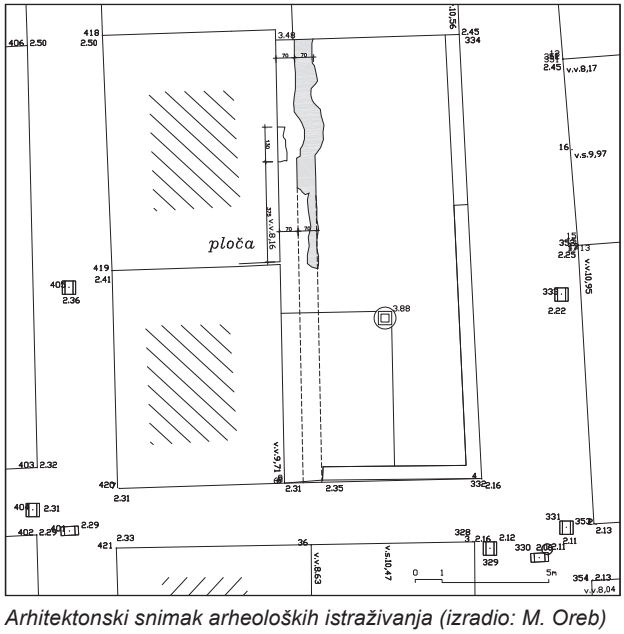

Ston, ostaci „klončine“ (foto: M. Mojaš)

Postojeće stanje – geodetski snimak (izradio: M. Oreb)

bi upućivale na podjelu unutar parcele, odnosno koje bi potvrdile da su tu bila dva objekta. Sukladno nalazima na terenu, može se zaključiti da je na predmetnoj parceli bio samo jedan objekt. Istraživanjima su pronađeni ostaci „klončine“ koje se navode u dopuni dubrovačkog statuta, godine 1296., u kojoj se donosi odluka o novoj matrici izgradnje pojedinačnih dijelova grada (Dubrovnika), prema kojoj su međuprostori između susjednih kuća, širine 3 palme (76,8 cm) oblikuju u odvodne kanale, „klončine“. Prvobitno su „klončine“ bile otvorene, pa su zbog toga i one bile izvorom zaraze i smrada. Odlukom Velikog vijeća, godine 1376. zabranjuje se izgradnja novih „klončina“ te zatvaranje dotad izgrađenih. Na temelju navoda arhivskog izvora mogu se datirati ostaci pronađene „klončine“, odnosno niza prije donesene odluke Velikog vijeća 1376. godine.

Arhitektonski snimak arheoloških istraživanja (izradio: M. Oreb)

Literatura

Beritić 1958 L. Beritić, Urbanistički razvitak Dubrovnika, Zagreb, 1958.

Lonza et al. 2002 N. Lonza, A. Šoljić, Z. Šundrica, I. Veselić, Statut grada Dubrovnika, Državni arhiv Dubrovnik, Dubrovnik, 2002.

Žile 2007 I. Žile, Srednjovjekovna kanalizacija grada Dubrovnika, Starohrvatska prosvjeta, 34, Split, 2007.

Ivica Žile

Summary

During 2007 rescue archaeological were carried out in Ston at a site that is formed today by a garden and cellar on the place of a former corner structure. The cellar is the ground floor and the garden is at a height of 120 cm above the street. The cellar (store-rooms) and garden do not have any individual historical or cultural value from the point of view of the conservation profession (they are of modern times and have no characteristics of style) but are important for the historical and urban design pattern of the city of Ston. The structure or structures are parts of a planned sequence that is the greatest value of this city area.

In the archaeological research it was determined that the earth in the garden was brought in to a height of up to about 1 m, and that the drainage channel of the eastern structure is preserved. It was also determined that there are no structures indicating any division within the plot. According to the finds, it can be concluded that there was one structure on the said plot.

The research led to the finding of remains of channels that are stated in an annex to the Dubrovnik statute of 1296, in which a decision was made about a new pattern for the construction of individual parts of the city (Dubrovnik) according to which the spaces between neighbouring houses (width 76.8 cm) are formed into effluent channels (*klončine*). Originally these channels were open, and for this reason they were a source of disease and stink. A decision of the Grand Council of 1376 forbade the construction of new channels and the closing of those built so far. Because of this archival source, the remains of the channel found can be dated to a period before 1376.

Redni broj: 275
Lokalitet: Ston – zidine
Naselje: Ston
Grad/općina: Ston
Pravni status: R-45
Razdoblje: SV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja uza zapadni i južni dio stonskih zidina, te oko bastiona *Arcimuna*, provedena su tijekom ožujka i travnja 2007., u okviru projekta prezentacije toga dijela zidina unutar grada Stona, odnosno idejnog

Pogled na tri poprečna zida i sjeverozapadni dio zidina (foto: I. Galinović)

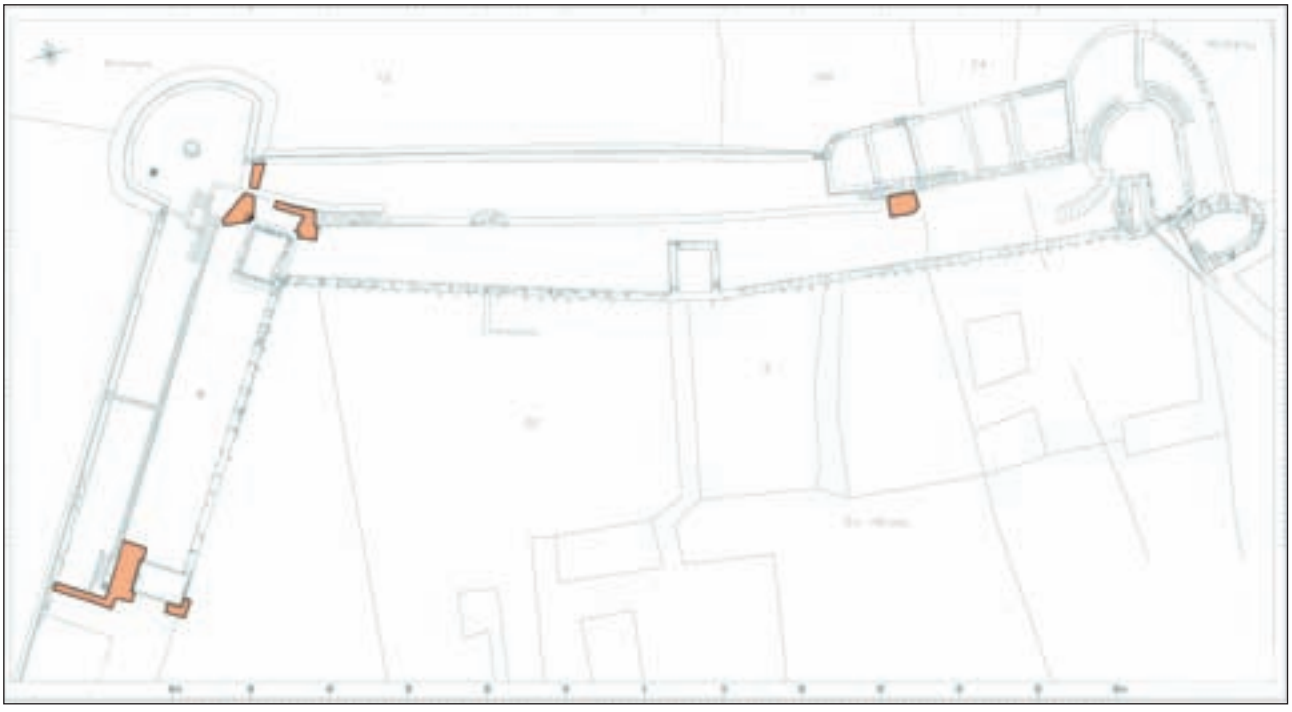
arhitektonskog rješenja koje je izradila tvrtka Habitat d.o.o. iz Dubrovnika. Arheološke radove izvela je tvrtka Arheo Plan d.o.o. iz Konavala. Voditeljica istraživanja bila je Nela Kovačević, diplomirana arheologinja, a ostatak stručne ekipe sačinjavali su Ivana Galinović, diplomirana arheologinja i Mladen Galinović, dipl. ing. geod. Investitor radova je Društvo prijatelja dubrovačkih starina iz Dubrovnika, a radove je nadzirao mr. sc. Ivica Žile iz Konzervatorskog odjela u Dubrovniku.

Gradnja fortifikacijske arhitekture na području Stona započela je 1333., kada je Dubrovačka Republika kupila Pelješac. Stonskim zidinama, dužine 5,5 km, utvrđen je spoj poluotoka s kopnom, a na rubnim dijelovima zidina podignuta su dva mjesta, Ston i Mali Ston (Beritić 1958). Pri arheološkim istraživanjima uz jugozapadni potez zidina u Stonu otvoreno je ukupno šest sondi (S 1-6). Najviša

Pogled na popločenje i temelje zapadne kule južnog dijela zidina (foto: I. Galinović)

niveleta iskopa bila je u S-1, na 16,50 m n.m., a najniža u S-4, na 1,90 m n.m. Sonde su otvorene zbog traženja izvornog nivoa terena, te utvrđivanja temeljne stope tog dijela zidina. Sve su sonde bile ispunjene nasipom novijeg doba, unutar kojeg se naišlo na veću koncentraciju recentnog otpada. U S-1 utvrđen je završetak istočnog zida zapadnog ojačanja zidina. S-2 otvorena je uz sjeverni završetak bastiona *Arcimun*, te uz istočni i zapadni zid ojačanja zidina. Pronađene su temeljne stope zapadnog zida ojačanja zidina, te bastiona *Arcimun*. U S-3, koja je otvorena uza zapadnu kulu južnog poteza zidina, pronađen je temelj južnog dijela zidina. S-4 otvorena je između južnog poteza zidina (sa zapadnom kulom), te južnog poteza ojačanja zidina. U sondi su pronađeni temelji zida južnog dijela ojačanja zidina, temelji kule, te popločenje ispred kule. Pronalaskom temelja kule utvrđene su njene izvorne dimenzije, koje su prilikom obnove skraćene za 0,45 m. Ispred kule pronađeno je popločenje od priklesanog kamena vezanog cementnim mortom. Popločenje se pruža u prostoru između južnog

Zona istraživanja (nacrt: N. Kovačević; podloga preuzeta od: Geographica d.o.o.)

završetka temelja kule i sjevernog zida južnog dijela ojačanja zidina. Dužina popločenja odgovara dužini temelja kule. Uza zapadnu stranu toga popločenja proteže se sloj manjeg neobrađenog kamena bez veziva (kaldrma). S-5 otvorena je pred ulazom u bastion *Arcimun*. Otkriveno je lice poprečnog zida pred ulazom kule, te utvrđen nivo temelja najjužnije kule zapadnog dijela zidina. S-6 otvorena je pred prilaznim stubištem zapadnog ojačanja zidina. U sondi su otkriveni temelji starijeg i novijeg stubišta. Na lokalitetu su očišćena i tri poprečna zida koja se nalaze između zapadnog i istočnog zida zapadnog ojačanja zidina.
Ovim arheološkim istraživanjima definiran je izvorni nivo terena, nivo popločenja, te stanje očuvanosti temelja zidina. Pokretni su nalazi prilično slabo zastupljeni, a sastoje se od ulomaka novovjekovne keramike.

Literatura

Beritić 1958 Lukša Beritić, Stonske utvrde, Dubrovnik, 1958.

Ivana Galinović

Summary

Protective archaeological investigations alongside the western and southern part of the Ston walls and around the Arcimun bastion were carried out as part of a project for the presentation of this part of the walls within the city of Ston. During the research six test pits were dug (S 1-6). The tests were started for the sake of searching for the original level of the ground and determining the basic footing of this part of the walls. All the pits were filled with fill of recent periods, within which there was a large concentration of recent waste. The investigation determined the close of the eastern wall of the western reinforcement of the walls, the Arcimun bastion, and the southern part of the walls. The most interesting finds were discovered in S-4, where the foundations of the walls of the southern part of the reinforcement of the wall, the foundations of a tower and the paving in front of the tower were found. With the finding of the foundations of the tower the original dimensions of the tower could be determined, although during renovation they had been abbreviated by 0.45 m. In front of the tower was a paving of roughly dressed stone joined with cement mortar. The paving extends in the space between the southern end of the foundation of the tower and the northern wall of the southern part of the reinforcing. The length of the paving corresponds to the length of the tower foundation. Along the western side of the paving another paving of smaller and undressed stone or cobble continues. The research revealed the face of the cross wall in front of the entrance to the Arcimun bastion, the level of the foundations of the southernmost tower of the western part of the walls was determined, and the foundations of an older and a newer staircase were found. At the site, three cross walls that are located between the western and eastern walls of the western reinforcement of the wall were cleaned.

Redni broj: 276
Lokalitet: Sudurađ – ljetnikovac Getaldić
Naselje: Sudurađ
Grad/općina: Šipan (otok Šipan)
Pravni status: postupak u tijeku
Razdoblje: NV
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja ljetnikovca Getaldić u Sudurđu na otoku Šipanu napravljena su kao podloga projektu obnove, radi otkrivanja relevantnih nalaza za valorizaciju i rekonstrukciju samog objekta. Investitor je tvrtka Ibervest d.o.o., Zagreb, nositelj cjelokupnog projekta tvrtka Habitat d.o.o. iz Dubrovnika, a izvođač tvrtka Arheo Plan d.o.o. iz Konavala. Voditeljica istraživanja bila je Nela Kovačević, diplomirana arheologinja, a zamjenica voditelja Ivana Galinović, diplomirana arheologinja. Radovi su provedeni tijekom travnja 2007. godine.

Ljetnikovac Getaldić (ladanjska kuća sa stambenom i gospodarskom funkcijom) izgrađen je 1516. godine, što potvrđuje natpis na pročelju kuće. Ljetnikovac je u ruševnom stanju, a djelomice su očuvani ogradni zidovi imanja, zidovi vrtnog prostora, dvije terase, te zidovi ladanjske kuće, koji daju naslutiti njegov reprezentativan izvorni izgled.

Pogled na unutrašnji prostor ljetnikovca (foto: I. Galinović)

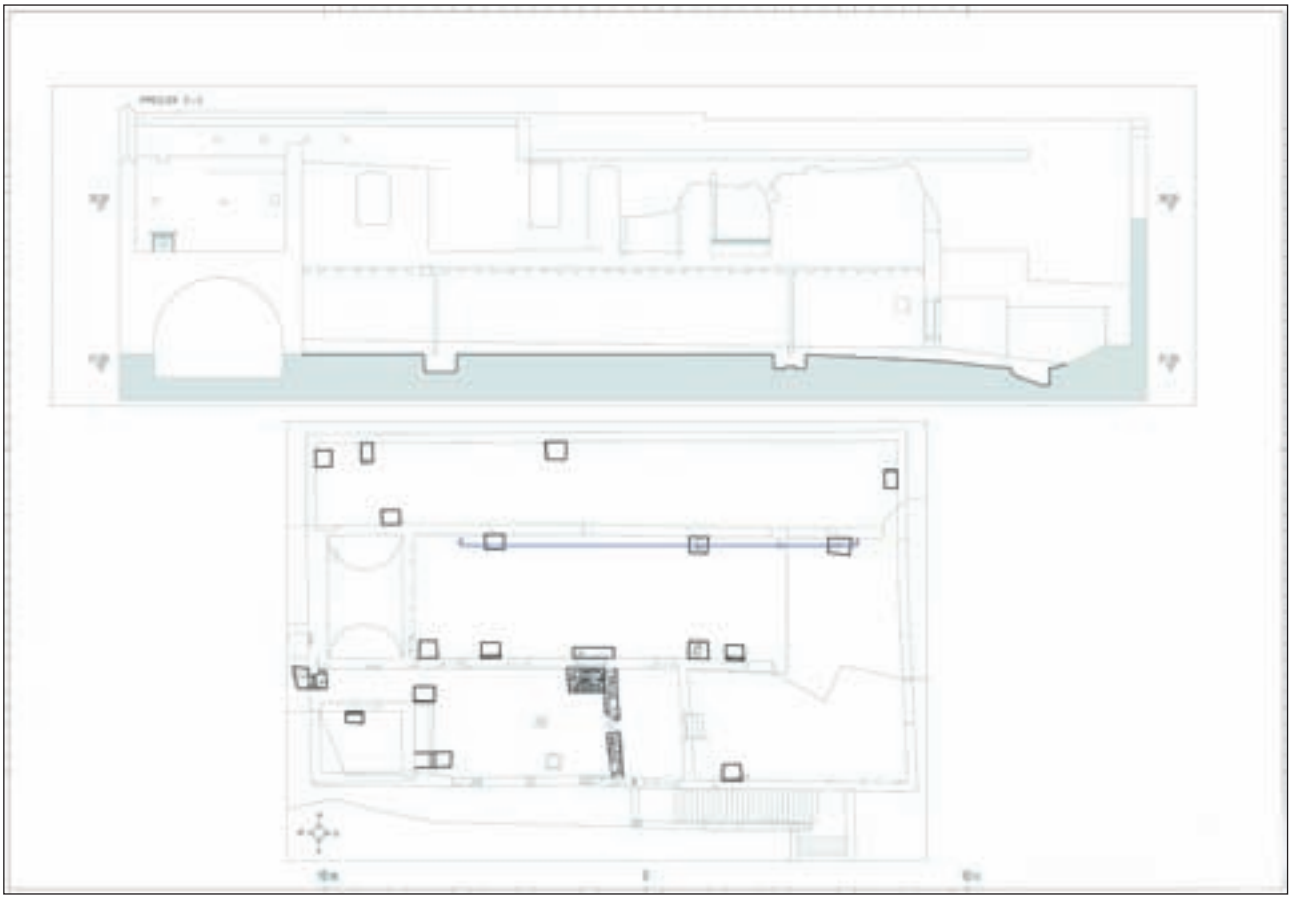
Pogled na otkriveni zid, prag i popločenje pred ulaznim vratima ljetnikovca (foto: I. Galinović)

Nakon uklanjanja raslinja uočeni su ulomci arhitektonske plastike, koji su odloženi unutar objekta. Čišćenjem terena pronađen je i poprečni zid pristupne terase. Otvoreno je 19 sondi dimenzija 1x1 m, i to 7 sondi (S 2, 10, 11, 12, 13, 14, 15 B) unutar stambenog prostora, te 12 sondi (S 1, 3A, 3B, 4, 5A, 5B, 5C, 6, 7, 8, 9, 15 A) u predjelu terase i vrta. Početna visina iskopa unutar objekta iznosila je oko 21,70 m n.m., a iskopom se došlo do razine zdravice koja se pojavljuje na visini od oko 21,30 m n.m. Ovim istraživanjima utvrđeno je stanje temelja objekta, te su otkrivene izvorne nivelete poda unutar objekta, pomoćnog južnog objekta, prednje terase, te sjevernog dijela u kojem su se nalazili pretpostavljeni gospodarski objekti. Pronađene su temeljne stope objekta, koje se nalaze na apsolutnoj visini od oko 21,50 m. Od pokretnih arheoloških nalaza pronađeno je nekoliko ulomaka novovjekovne keramike. Istraživanjem je evidentirano stanje očuvanosti pojedinih dijelova kompleksa, koje pruža podlogu budućoj valorizaciji i revitalizaciji tog spomenika ladanjske arhitekture.

Ivana Galinović

Summary

Rescue archaeological investigations into the Getaldić villa in Suđurđe on the island of Šipan were carried out to provide a backing for a renovation project, the aim being to discover finds relevant for a valorisation and reconstruction of the structure. The Getaldić villa (which means a country house with both recreational and economic functions) was built in 1516, as shown by the inscription on the facade. The villa is in ruinous condition, and the enclosure walls of the estate are partially preserved, as are the walls of the garden area, two terraces, and the walls of the house itself, which give some inkling of the grand appearance of the original. In total, 19 test digs of small dimensions (about 1 x 1 m) were started, that is, 7 pits inside the residential part,

Presjek kroz sonde i pogled na ostatke arhitekture (nacrt: N. Kovačević; podloga preuzeta od: ALFAPLAN d.o.o.)

and 12 in the area of terrace and garden. The investigations determined the state of the foundations of the structure, and the original levels of the floors within the structure, the front terrace, the southern auxiliary structure and the northern part in which what are assumed to be working structures were established.

Redni broj: 277
Lokalitet: Vela spila
Naselje: Vela Luka
Grad/općina: Vela Luka (otok Korčula)
Pravni status: R-1036
Razdoblje: P
Vrsta radova: probno iskopavanje, konzervacija

Od kraja kolovoza do početka listopada 2006., u Veloj spili iznad Vele Luke iskapane su naslage nataložene tijekom gornjeg holocena i donjeg pleistocena (približno od sredine mezolitika pa do početka epigravetijena). Nastavljene su aktivnosti oko zaštite i prezentacije nalazišta koje je ograđeno s oko 130 m žičane ograde, a u jesen 2006. i 2007. održane su Međunarodne arhitektonske radionice s temama o mogućnosti realizacije suvremenog muzeološkog koncepta vezanog uz taj lokalitet, odnosno općenito o odnosu muzeologije i arhitekture. U radovima su sudjelovali Nikola Vukosavljević, asistent na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Kazimir Miculinić i Siniša Radović, znanstveni novaci na Zavodu za paleontologiju i geologiju kvartara HAZU-a u Zagrebu, studenti arheologije iz Zadra (Jure Popović, Vedrana Glavaš, Ante Vukić i Ana Šeparović), fotograf Dino Cetinić, Teodor Šeparović i nekolicina fizičkih radnika. Nakon istraživanja, više je studenata i srednjoškolaca separiralo mokro prosijan materijal.

U sondi ograničene površine (16 m²), primjenom suvremenih metoda terenskog istraživanja nastojalo se prikupiti što više arheološkog materijala, kako bi se nakon analiza mogla stvoriti cjelovita slika o spomenutim razdobljima. Drugi cilj bio je pokušaj da se iskapanjem najdubljih slojeva, onih ispod -8,80 m, pokuša utvrditi vrijeme početka života i odgovori na pitanje je li epigravetijen najstarija poznata kultura ili se ostaci života nalaze i u još starijim slojevima. Potrebna dokumentacija vođena je za svaki pojedini kvadrant (1x1 m²), odnosno za svaki pojedini sloj u kvadrantu. Uzimana je cjelokupna količina iskopanog sedimenta (oko 30 m³), osim kamenja koje je samo bilježeno.
Istraživanja su zamišljena kao višegodišnja i to na način da se prve, a prema potrebi i druge godine iskopa predviđen volumen naslaga. Sve iskopano će se mokro sijati, sušiti, a nakon toga će biti posebno izdvojene sve kategorije nalaza. Zatim slijedi katalogizacija, analize i na kraju publiciranje. Otežavajuća je okolnost takva pristupa količina pronađena materijala, koja se mjeri desecima kilograma kostiju, desecima tisuća kremenih predmeta, stotinama raznih uzoraka, stoga je neophodno i izrazito dugo vrijeme da se separacijom izdvoje svi koštani ostaci, dijelovi mikrosisavaca, kosti manjih riba, ugljen, mikroodbojci itd. Pokazalo se da u praksi takav pristup nije do kraja moguće provesti, jer u pojedinim slojevima nalazi čine trećinu ili četvrtinu od cjelokupnog iskopanog materijala, a broj npr. minijaturnih ribljih kostiju jest tolik da njihova separacija jednostavno nije moguća. Taj problem riješen je tako da je cjelokupna masa dobivena mokrim sijanjem prosijana na situ promjera oko 3,5 mm, krupna frakcija je u potpunosti separirana, ali za sitnu frakciju to nije moguće, pa će u cijelosti biti pohranjena i sačuvana.
Dosad obavljeni radovi uglavnom potvrđuju otprije poznate podatke. Mezolitik je potpuno obilježen morskom faunom i kopnenim puževima, a način iskapanja dao je malen, ali u odnosu na dosad poznate podatke, znatno veći broj kremenih predmeta. Prave su alatke rijetkost, što je bez sumnje vezano uz način života. Zanimljiv je niz glačanjem obrađenih koštanih iglica, deseci probušenih i neprobušenih školjaka *Columbella rustica*, ali će tek analiza svih ostataka prehrane omogućiti detaljan uvid u vrijeme i razlog uporabe špilje.
Vjerojatno najzanimljivije razdoblje, na koje je i fokusirano istraživanje, jest prijelaz pleistocena u holocen, odnosno prijelaz starijeg kamenog u srednje kameno doba. Za sada još nema ni preliminarnih zaključaka, ali će debljina naslaga i (skromna!) količina nalaza ipak omogućiti uvid u to tranzicijsko vrijeme, obilježeno dramatičnim promjenama u okolišu, odnosno u čovjekovu životu.
Najbolji rezultati postignuti su iskapanjem naslaga na dubini između 6 i 7,50 m. U tom su prostoru jasno izdvojena dva

Sonda na početku istraživanja

Pleistocenske naslage (dubina oko 7-9 m)

Iskopani materijal pripremljen za mokro sijanje

moćna stratuma, svaki debljine oko pola metra, razdvojena slojem kršlja svjetlije boje, u kojem je također nađeno dosta materijala. Pojedini dijelovi tih naslaga sastoje se od do 30% fragmentiranih životinjskih kostiju. Ispod dubine od oko 7,5 m istraživanje je nastavljeno iskapanjem čistog, usitnjenog, oštrobridog i mahom pločastog šljunka. Bez obzira na njegovu znatnu debljinu, nije bilo moguće uočiti kulturne slojeve, a iskapanje je zbog opasnosti od urušavanja stalo na dubini od 10,20 m. Oblik najdubljeg dijela sonde određen je gotovo 4 m okomitom špiljskom stijenom. Položaj sonde odabran je na udaljenosti od 4-5 m od špiljske stijenke, ali se čini da se na tome mjestu, na dubini od 6 m špilja sužava te pravi stubu čijom je okomitom stranom određen oblik sonde. Takav položaj rezultirao je metrima sipara, odnosno nasipom koji se u sredini špilje ne mora ni javljati. Ostaje otvorena mogućnost da još dublje postoje tragovi starijeg naseljavanja, ali odgovor na to pitanje dat će neka sljedeća kampanja.

Separacija mokro prosijanog materijala trajala je više od 1,5 godinu nakon iskapanja, a dobivena količina nalaza vrlo je velika. Tek nakon separacije započele su ozbiljnije analize i izrada potrebne dokumentacije. Analizu ostataka životinjskih kostiju i zuba, kao višegodišnji projekt, započeo je dr. Preston Miracle sa studentima i suradnicima iz Zavoda za paleontologiju i geologiju kvartara HAZU-a. Zanimljivo je spomenuti da je samo u jednom metru kvadratnom (jedinom do sad obrađenom) evidentirano gotovo 67.000 komada i komadića životinjskih ostataka, među kojima prevladavaju jelenje kosti, a dobro su zastupljeni pragovedo, *Equs hydruntinus* i više drugih životinja. U tijeku ili u pripremi je i cijeli niz ostalih analiza (radiokarbonske, geoarheološke, analize mekušaca, polena, ugljena, sirovine za izradu kremenih alatka, analiza paleolitičke plastike...). Kremeni i koštani artefakti očišćeni su i razvrstani prema slojevima, a dijelom su i nacrtani. Do sad je kataloški, tj. tipološki obrađeno oko 3000 dijelom odlično napravljenih kremenih alatki, a tehnološka analiza cjelokupnog materijala tek slijedi.

Dinko Radić

Summary

The intention of the researchers was in a period of four years to obtain as much information as possible about all aspects of life in Vela spila [Big Cave] on the island of Korčula and the surrounding area during the late Pleistocene and early Holocene. This coulod be achieved by first of all excavating a certain quantity of sediment (about 30 m³), after which wet sieving and separation of the entire contents of the deposits were addressed, for analysis of them to be carried out. The drawing up of the documentation, analysis of osteological material, typological land technological analysis of stone and bone objects, radiocarbon and other analyses on which several domestic and foreign establishments are engaged are all under way.

V a r i a

Regionalni tečaj arheološke konzervacije za jugoistočnu Europu „Diagnosis and conservation“, Butrint, 1. – 26. listopada 2007. godine

Svake godine ICCROM (*International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property*) organizira tečaj arheološke konzervacije za stručnjake s područja jugoistočne Europe. U razdoblju od 1. do 26. listopada 2007. održan je četvrti regionalni tečaj arheološke konzervacije pod imenom „Diagnosis and conservation“. Tečaj je organiziran na području antičkog lokaliteta Butrint na jugu Albanije, a realiziran je u suradnji s Nacionalnim parkom Butrint, Fundacijom Butrint i Unescom. Također, Generalni direktorat za razvoj Ministarstva vanjskih poslova Italije potpomogao je odvijanje tečaja, osiguravši polaznicima stipendiju kojom su pokriveni troškovi boravka u Albaniji. Polaznici tečaja bili su stručnjaci različitih profila – arheolozi, restauratori, povjesničari umjetnosti i arhitekti iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Albanije, Bugarske i Gruzije. Nastava i ostale službene aktivnosti odvijale su se isključivo na engleskom jeziku. Praktični dio nastave održavao se na antičkom lokalitetu u okviru Nacionalnog parka Butrint, dok se teoretska nastava odvijala u obližnjoj komuni Ksamili.

Butrint je poluotok smješten na albanskoj obali, u točki gdje se otok Krf najviše približio kopnu, usred jezera koje s morem povezuje Vivari kanal. Takav položaj odredio je bogatu povijest Butrinta od prapovijesti do 19. st. Među brojnim sačuvanim antičkim spomenicima ističu se Skejska vrata iz 4. st. pr. Kr., teatar iz 3. st. pr. Kr., baptisterij iz 6. st. u kojem je sačuvan jedan od najpoznatijih kasnoantičkih mozaika uopće i trobrodna bazilika iz istog razdoblja, a koja je sačuvana do visine krova. U Butrintu se također mogu vidjeti brojni primjeri povijesnih tehnika gradnje, od kiklopskih zidina preko rimskih tehnika kao što su *opus incertum, opus mixtum, opus testaceum, opus vitatum*, sve do venecijanskih tehnika gradnje. Sve su to bili razlozi odabira upravo te lokacije za održavanje tečaja arheološke konzervacije.

Osnovni je cilj tečaja da polaznici tijekom četiri tjedna intenzivnog programa ispunjenog prezentacijama, predavanjima, diskusijama, praktičnim aktivnostima i vježbama steknu osnovna znanja o metodama i tehnikama kojima će procijeniti stanja materijala i struktura od kojih se sastoje arheološka nalazišta. Također, cilj je i stjecanje bazičnog znanja o osnovnim elementima koji su potrebni da bi se predložio konzervatorski tretman temeljen na etici struke.

Prvi tjedan tečaja bio je posvećen uglavnom teoretskoj nastavi i uvodnim predavanjima. Voditeljica tečaja konzervatorica – specijalistica Valerie Magar predstavila je rad i funkciju institucije ICCROM-a te je prije svake nove cjeline tečaja držala uvodna predavanja razjašnjavajući osnovne pojmove. Polaznicima je predstavljena i grupa albanskih stručnjaka angažiranih na polju zaštite kulturnih dobara, koji su prezentirali rad svojih institucija. Naglasak predavanja bio je na ulozi, odnosno važnosti menadžmenta kod upravljanja kulturnim dobrima u 21. st. Konzervator Rene Rice upoznao je polaznike tečaja s nedavnim konzervatorskim zahvatima koji su pod njegovim vodstvom realizirani u Butrintu koji ima i specifičan konzervatorski problem, a to je veoma pojačano bujanje vegetacije koje je uzrokovano toplom, vlažnom klimom. Borba konzervatora s vegetacijom je svakodnevna i nije nimalo jednostavna osobito s obzirom na činjenicu da je Butrint također zaštićen i kao park prirode, što se odražava i na odluke gdje i u kojoj mjeri arheolozi smiju obavljati istraživanja.

Butrint – Skejska vrata, 4. st. pr. Kr. (foto: M. Babin)

Druga cjelina tečaja započeta je setom predavanja suradnika ICCROM-a, konzervatora Stefana Pulge u kojima su prezentirana svojstva, karakteristike te ponašanja poroznih građevnih materijala, kao i mehanizmi koji vode do njihova propadanja. Posebna predavanja i praktične vježbe bile su posvećene isključivo proučavanju karakteristika i ponašanja različitih vrsta vapnenog morta, kako u okviru arheoloških struktura, tako i pri njihovoj konzervaciji. Svi predavači suglasni su da je uporaba rigidnog Portland cementa pri konzervaciji povijesnih građevina izrazito štetna i kontraproduktivna te da je nužno koristiti isključivo vapneni mort. Prednost vapnenog morta pred cementom jest u tome što je kompatibilan originalnim građevnim materijalima. Prema riječima Valerie Magar, vapneni mort je propusniji, fleksibilniji – prati blaga strukturalna pomicanja, ne šteti originalnim materijalima, bolje izgleda na povijesnim konstrukcijama te se sporije učvršćuje, dok je cement čvrst, rigidan, nepropustan, izvor je štetnih soli, brzo se učvršćuje i tankim pukotinama omogućuje prodor vode u strukture. Samo vapno nakon gašenja treba ostaviti da odleži neko vrijeme potopljeno u vodu. Što je vapno duže pohranjeno pod vodom, to je podesnije za pripremu finih smjesa (npr. žbuka za podlogu zidnih slika i sl.). Vapneni mort dobiva se miješanjem gašenog vapna i pijeska, a prema potrebi i drugih dodataka koji mijenjaju osobine i svojstva morta, ovisno o tome u koju se svrhu mort upotrebljava. Konzervator Rene

Konzervacija kasnosrednjovjekovnog zida (nanošenje vapnenog morta i kamenja) (foto: M. Babin)

Rice održao je praktičnu vježbu u kojoj su polaznici tečaja imali priliku naučiti tehniku pripremanja vapnenog morta i sudjelovati u konzervaciji jednog od kasnosrednjevjekovnih butrintskih zidova. Suradnice ICCROM-a, konzervatorice Monica Martelli i Paola Pesaresi (zaposlene pri Herculaneum conservation project), praktičnim su vježbama sudionicima tečaja predstavile tehnike pripremanja vapnenog morta s dodacima kao što su cigleni prah i lomljena cigla. Na nekoliko eksperimentalno pripravljenih uzoraka pokazale su kako se upotrebom različitih omjera sastojaka mogu postići željene karakteristike i ponašanja morta (npr. hidraulični mort, fleksibilan, odnosno manje fleksibilan mort itd.).

Tzv. Venecijanska kuća (foto: M. Babin)

Tečaj je nastavljen teoretskim predavanjima suradnika ICCROM-a Corrada Pedelija koji je polaznike upoznao s tzv. „First Aid“ konzervatorskim tretmanima, što je obuhvatilo upoznavanje s preventivnom zaštitom i stabilizacijom arheoloških struktura te uporabu geosintetičkih tekstila pri „First Aid“ tretmanima i pri ponovnom zatrpavanju arheoloških struktura. Corrado Pedeli održao je i ključna predavanja koja se tiču polazne točke svakog konzervatorskog tretmana, a to je procjena stanja (eng. *condition assesment*). Usporedno s Pedelijevim predavanjima, na terenu su se održavale prateće praktične vježbe; polaznici su podijeljeni u grupe od kojih je svaka dobila svoj objekt studije na kojem će primijeniti i konzervatorski tretman (eng. *case study*). Procjena stanja znači utvrđivanje fizičkog stanja arheološkog objekta i identifikaciju problema da bi uopće moglo započeti donošenje odluka o vrsti konzervatorske intervencije, odnosno tretmana. Procjena stanja započinje preliminarnim razmatranjem i to uglavnom na temelju vizualnih impresija. Prilikom procjene stanja vrlo je bitno jasno razlučiti uzroke i efekte propadanja materijala te njihove međusobne veze, što može biti otežano s obzirom na činjenicu da efekti ponekad nisu dovoljno vidljivi ili su teško razlučivi jer su međusobno pomiješani. Jedan od grafičkih alata koji mogu pomoći pri otkrivanju uzroka propadanja sustava je i „Ishikawa“ ili „Fishbone“ dijagram. Standardna metodologija za procjenu stanja ne postoji, a Pedeli je predložio upotrebu „Object oriented analysis“ kojom se objekt analize sagledava kao sustav.

Te su teoretske upute polaznici tečaja upotrijebili pri analiziranju svog objekta studije i inkorporirali ih u finalne prezentacije koje je svaka grupa iznijela na samom kraju tečaja. Prezentacije su, dakle, sadržavale prikaze razmišljanja u formi dijagrama kojima su definirani uzroci i krajnji efekti propadanja pojedinog arheološkog sustava. U završnim prezentacijama svaka grupa donijela je i prikaz poduzetoga konzervatorskog tretmana. Grupa 4, kojoj je pripadala i polaznica iz Konzervatorskog odjela u Trogiru, rješavala je problem izrazitog propadanja svoda novovjekovnog kompleksa tzv. Venecijanske kuće, a koji je bio uzrokovan izloženošću svoda atmosferilijama. Na kraju tečaja sudionicima su uručeni ICCROM-ovi certifikati.

Marijeta Babin

Summary

Each year, the International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (ICCROM) organises a course on archaeological conservation for experts from South-East Europe. In the period from October 1 – October 26, 2007, the fourth regional course in archaeological course was held, named Diagnosis and Conservation. This year the course was held at the ancient site of Butrint in the south of Albania; the basic aim was for the course members, in the four weeks of the intensive programme filled with presentations, lectures, discussions, practical activities and exercises, to acquire fundamental knowledge about the methods and techniques with which to assess the condition of the materials and structures of

which archaeological sites are composed. In addition, the objective was the acquisition of basic knowledge about basic elements necessary for conservation treatment to be proposed, based upon the ethics of the discipline. Special lectures and practical exercises were devoted entirely to study of the characteristics and behaviour of various kinds of lime mortar, in the context of both archaeological structures and their conservation. All the lecturers were of the opinion that the use of rigid Portland cement in the conservation of historical buildings is distinctly harmful and counterproductive, and that only lime mortar must be used. Corrado Pedeli gave crucial lectures concerning the point of departure for every conservation treatment, which is *condition assessment*. No standard methodology exists here, but Pedeli proposed the use of “Structure oriented analysis”, in which the structure is comprehended as a system. These theoretical instructions were used by course members in an analysis of their study-structure, and were incorporated into the final presentations that each group gave at the very end of the course. In a closing ceremony, the course members were awarded ICCROM certificates.

POPIS KRATICA/*ABBREVIATIONS* :

Z – upisano u Registar kulturnih dobara RH, Lista zaštićenih kulturnih dobara
P – upisano u Registar kulturnih dobara RH, Lista preventivno zaštićenih kulturnih dobara
R – kulturno dobro zaštićeno prema zakonu iz 1967. (NN 7/67)

o.	otok
op.	grad/općina

Literatura

AIA	Annales Instituti Archaeologici (Zagreb)
ARR	Arheološki radovi i rasprave (Zagreb)
AV	Arheološki vestnik (Ljubljana)
BAR	British Archaeological Reports, International Series (Oxford)
Godišnjak ZSKH	Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske (Zagreb)
GZM	Glasnik Zemaljskog muzeja (Sarajevo)
HAM	Hortus artium medievalium (Zagreb – Motovun)
HAnt	Histria antiqua (Pula)
HArch	Histria archaeologica (Pula)
HAG	Hrvatski arheološki godišnjak (Zagreb)
Izdanja HAD	Izdanja Hrvatskog arheološkog društva (Zagreb)
Ljetopis JAZU	Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (Zagreb)
VAHD	Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (Split)
VAMZ	Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu (Zagreb)
VAPD	Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku (Split)
VHAD	Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva (Zagreb)
OA	Opuscula Archaeologica (Zagreb)
Obavijesti HAD	Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (Zagreb)
PPUD	Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (Split)
Prilozi IAZ	Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu (Zagreb)
Radovi FFZ	Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru (Zadar)

POPIS SURADNIKA/*INDEX OF CO-AUTHORS*

Ahern, James C. M.	Department of Anthropology, University of Wyoming, Laramie, SAD
Babić, Angela	Muzej triljskog kraja, Don Ante Bućana 1, 21240 Trilj
Babin, Marijeta	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Trogiru, Gradska 41/II, 21220 Trogir
Baćani, Iskra	Gradski muzej Sisak, Kralja Tomislava 10, 44000 Sisak
Balen, Jacqueline	Arheološki muzej u Zagrebu, Trg Nikole Zrinskog 19, 10000 Zagreb
Barada, Martina	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Puli, Ulica grada Graza 2, 52000 Pula
Barbarić, Vedran	Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Radovanova 13, 21000 Split
Basić, Ivan	Split
Bekić, Luka	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za kopnenu arheologiju, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb
Belaj, Juraj	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Bobovec, Ana	Muzej Moslavine, Trg kralja Tomislava 13, 44320 Kutina
Bojčić, Zvonko	Arheološki muzej Osijek, Trg Sv. Trojstva 2, 31000 Osijek
Bolšec Ferri, Narcisa	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Puli, Ulica grada Graza 2, 52000 Pula
Botić, Katarina	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Bradara, Tatjana	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Brusić, Zdenko	Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar
Bulić, Davor	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Bully, Sebastien	Francuska
Burić, Marcel	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb
Burić, Tonči	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Burkowsky, Zdenko	Gradski muzej Sisak, Kralja Tomislava 10, 44000 Sisak
Burmaz, Josip	Kaducej d.o.o., Papandopulova 27, 21000 Split
Cetinić, Željka	Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, Muzejski trg 1, 51000 Rijeka
Codacci Terlević, Giulia	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Cvitković, Ivan	Muzej Brdovec, Ilije Gregorića 13, 10291 Prigorje Brdovečko
Čargo, Boris	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-frankopanska 25, 21000 Split
Čaušević Bully, Morana	Omišalj
Čerina, Dubravka	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Splitu, Porinova b.b., 21000 Split
Čimin, Robert	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za kopnenu arheologiju, Kožarska 5, 10000 Zagreb
Čondić, Natalija	Arheološki muzej Zadar, Trg opatice Čike 1, 23000 Zadar
Čučković, Lazo	Gradski muzej Karlovac, Strossmayerov trg 7, 47000 Karlovac
Čučković, Zoran	Muzej grada Umaga, Trg sv. Martina 1, 52470 Umag
Čuka, Maja	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Delonga, Vedrana	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Demicheli, Dino	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Dizdar, Marko	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Drašković, Nikolina	Omega engineering d.o.o., Riječka 16a, 20000 Dubrovnik
Džin, Kristina	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Đinđić, Filip	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zadru, I. Smiljanića 3, 23000 Zadar

Fadić, Ivo	Muzej antičkog stakla, Poljana Zemaljskog odbora 1, 23000 Zadar
Filipec, Krešimir	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Filipović, Slavica	Muzej Slavonije, Trg Sv. Trojstva 6, 31000 Osijek
Forenbaher, Stašo	Institut za antropologiju, Ulica grada Vukovara 72/IV, 10000 Zagreb
Galinović, Ivana	Arheo Plan d.o.o., Butkovina 7, 20216 Dubravka
Gergeta, Kristina	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Puli, Ulica grada Graza 2, 52000 Pula
Girardi Jurkić, Vesna	Sveučilište u Zagrebu, Međunarodni istraživački centar za arheologiju, Brijuni – Medulin, 52100 Pula
Giunio, Kornelija A.	Arheološki muzej u Zadru, Trg opatice Čike 1, 23000 Zadar
Gjurašin, Hrvoje	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Gluščević, Smiljan	Arheološki muzej u Zadru, Trg opatice Čike 1, 23000 Zadar
Grković, Silva	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Splitu, Porinova b.b., 21000 Split
Gudelj, Ljubomir	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Hančević, Sanda	Lumbarda
Hänsel, Bernhard	Institut für Prähistorische Archäologie, Freie Universität, Berlin
Haraša, Ivana	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za kopnenu arheologiju, Kožarska 5, 10000 Zagreb
Hršak, Tomislav	Arheološki muzej Osijek, Trg Sv. Trojstva 2, 31000 Osijek
Hutinec, Mirela	Gradski muzej Vukovar, Dvorac Eltz, Županijska 2, 32000 Vukovar
Iskra-Janošić, Ivana	Gradski muzej Vinkovci, Trg bana Josipa Šokčevića 16, 32100 Vinkovci
Ivišić, Ante	Arheo 06, Gajeva 10, 21000 Split
Jakovljević, Goran	Gradski muzej Bjelovar, Trg E. Kvaternika 1, 43000 Bjelovar
Jelinčić, Kristina	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Jerončić, Tomislav	Kaukal d.o.o., Fra Luje Maruna 1, 21000 Split
Jurčević, Ante	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Jurić, Radomir	Arheološki muzej u Zadru, Trg opatice Čike 1, 23000 Zadar
Jurišić, Martina	Zagreb
Jurković, Miljenko	Sveučilište u Zagrebu, Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Kalafatić, Hrvoje	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Kamenjarin, Ivanka	Muzej grada Kaštela, Dvorac Vitturi, Brce 1, 21215 Kaštel Lukšić
Karavanić, Ivor	Filozofski fakultet Svečilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Karavanić, Snježana	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Katavić, Vedran	Kaukal d.o.o., Fra Luje Maruna 1, 21000 Split
Katunarić, Tea	Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Radovanova 13, 21000 Split
Kirigin, Branko	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-frankopanska 25, 21000 Split
Kliškić, Damir	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-frankopanska 25, 21000 Split
Knezović, Ivan	Muzej Turopolja, Trg kralja Tomislava 1, 10410 Velika Gorica
Kolak, Tatjana	Muzej Like Gospić, Dr. Franje Tuđmana 3, 53000 Gospić
Komšo, Darko	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Koncani Uhač, Ida	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Korunek, Marijana	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Varaždinu, Gundulićeva 2, 42000 Varaždin
Kovačević, Nela	Arheo Plan d.o.o., Butkovina 7, 20216 Dubravka
Kovačević, Saša	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb

Kovačić, Branka	Muzej Međimurja, Trg Republike 5, 40000 Čakovec
Kovačić, Liljana	Dubrovački muzeji – Arheološki muzej, Braće Andrijića 7, 20000 Dubrovnik
Kovačić, Vladimir	Zavičajni muzej Poreštine, Dekumanska 9, 52440 Poreč
Krznarić Škrivanko, Maja	Gradski muzej Vinkovci, Trg bana Josipa Šokčevića 16, 32100 Vinkovci
Kulenović, Igor	Zagreb
Kurilić, Anamarija	Sveučilište u Zadru, Odjel za povijest, Obala Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar
Kušan-Špalj, Dora	Arheološki muzej u Zagrebu, Trg Nikole Zrinskog 19, 10000 Zagreb
Lapajne, Damjan	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Mesnička 49, 10000 Zagreb
Leleković, Tino	Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Odsjek za arheologiju, Ante Kovačića 5, 10000 Zagreb
Leoni, Maro	Dubrovnik
Libernjak, Anita	Muzej Cetinske krajine, A. Kačića Miošića 5, 21230 Sinj
Lipovac Vrkljan, Goranka	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Lozuk, Josip	Muzej Brodskog Posavlja, Starčevićeva 40, 35000 Slavonski Brod
Ljubović, Blaženka	Gradski muzej Senj, Ogrizovićeva 5, 53270 Senj
Mačković, Romana	Muzej Sveti Ivan Zelina, Trg Ante Starčevića 13, Sveti Ivan Zelina
Mahović, Gordana	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Mardešić, Jagoda	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-frankopanska 25, 21000 Split
Marić, Iva	Sveučilište u Zagrebu, Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Marković, Zorko	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Mašić, Boris	Muzej grada Zagreba, Opatička 20-22, 10000 Zagreb
Matošević, Damir	Zavičajni muzej grada Rovinja, Trg maršala Tita 11, 52210 Rovinj
Michl, Ivona	Dubrovački muzeji – Arheološki muzej, Braće Andrijića 7, 20000 Dubrovnik
Migotti, Branka	Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Odsjek za arheologiju, Ante Kovačića 5, 10000 Zagreb
Mihaljević, Marija	Gradski muzej Nova Gradiška, Trg kralja Tomislava 7, 35400 Nova Gradiška
Mihelić, Sanjin	Arheološki muzej u Zagrebu, Trg Nikole Zrinskog 19, 10000 Zagreb
Miholjek, Igor	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb
Mihovilić, Kristina	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Miklik-Lozuk, Lidija	Muzej Brodskog Posavlja, Starčevićeva 40, 35000 Slavonski Brod
Miloglav, Ina	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Milošević, Ante	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Milošević, Branka	Omega engineering d.o.o., Riječka 16a, 20000 Dubrovnik
Minichreiter, Kornelija	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Miše, Maja	Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Radovanova 13, 21000 Split
Mucić, Konstanta	Arheo Plan d.o.o., Butkovina 7, 20216 Dubravka
Mušič, Branko	Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Odelek za arheologijo, Zevetiška 5, 1000 Ljubljana
Nemeth-Ehrlich, Dorica	Arheološki muzej u Zagrebu, Trg Nikole Zrinskog 19, 10000 Zagreb
Nodilo, Helena	Geoarheo d.o.o., Črnomerec 54, 10000 Zagreb
Okroša Rožić, Lana	Gradski muzej Križevci, T. Sermagea 2, 48260 Križevci
Olujić, Boris	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Katedra za staru povijest, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Orlić, Lara	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Osterman, Jasmina	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Katedra za staru povijest, I. Lučića 3, 10000 Zagreb

Paić, Aleksandra	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Pantlik, Buga	Zagreb
Paušak, Mirjana	Muzej Valpovštine, Dvorac Normann-Prandau 1, 31550 Valpovo
Pavišić, Ivančica	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Pavlaković, Ida	Zagreb
Penović, Anita	Pisa trade d.o.o., Hrvatskih žrtava 102, 21210 Solin
Percan, Tihomir	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za kopnenu arheologiju, Juršići 7, 52342 Svetvinčenat
Perkić, Marta	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Dubrovniku, C. Zuzorić 6, 20000 Dubrovnik
Petrić, Marinko	Muzej hvarske baštine, Hanibala Lucića b b, 21450 Hvar
Petrinec, Maja	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Petrović Markežić, Biljana	Muzej grada Umaga, Trg sv. Martina 1, 52470 Umag
Pintarić, Tatjana	Muzej Turopolja, Trg kralja Tomislava 1, 10410 Velika Gorica
Pleše, Tajana	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za kopnenu arheologiju, Kožarska 5, 10000 Zagreb
Podrug, Emil	Muzej grada Šibenika, Gradska vrata 3, 22000 Šibenik
Popović, Sara	Zagreb
Potrebica, Hrvoje	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Arheološki zavod, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Radić, Dinko	Zavičajni muzej Vela Luka, Centar za kulturu, 20270 Vela Luka
Radić Rossi, Irena	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb
Radović, Mate	Arheološki muzej Zadar, Muzej ninskih starina, Trg Kraljevac 8, 23232 Nin
Rapan Papeša, Anita	Gradski muzej Vinkovci, Trg bana Josipa Šokčevića 16, 32100 Vinkovci
Sanader, Mirjana	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Sekelj Ivančan, Tajana	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Skelac, Goran	Geoarheo d.o.o., Črnomerec 54, 10000 Zagreb
Sokač-Štimac, Dubravka	Gradski muzej Požega, Matice hrvatske 1, 34300 Požega
Starac, Alka	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Starac, Ranko	Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, Muzejski trg 1, 51000 Rijeka
Sunko, Ana	Kaukal d.o.o., Fra Luje Maruna 1, 21000 Split
Šarić Kostić, Elvira	Muzej grada Splita, Papalićeva 1, 21000 Split
Šimek, Marina	Gradski muzej Varaždin, Strossmayerovo šetalište 7, 42000 Varaždin
Šimić, Jasna	Muzej Slavonije, Trg Sv. Trojstva 6, 31000 Osijek
Šiša Vivek, Marija	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Škoberne, Želimir	Muzej grada Zagreba, Opatička 20-22, 10000 Zagreb
Škrugulja, Rosana	Ivanić-Grad
Šošić, Rajna	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Šućur, Jure	Arheo Plan d.o.o., Butkovina 7, 20216 Dubravka
Šušnjić, Dalibor	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Gospiću, Budačka 12, 53000 Gospić
Šuta, Ivan	Muzej grada Kaštela, Brce 1, Dvorac Vitturi, 21215 Kaštel Lukšić
Terrier, Jean	Švicarska
Teržan, Biba	Institut für Prähistorische Archäologie, Freie Universität, Berlin
Tkalčec, Tatjana	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Tolja, Zvjezdana	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Dubrovniku, C. Zuzorić 6, 20000 Dubrovnik
Tomasović, Marinko	Gradski muzej Makarska, Obala kralja Tomislava 17/1, 21300 Makarska

Tomaš, Tea	Gradski muzej Sisak, Kralja Tomislava 10, 44000 Sisak
Tomičić, Željko	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Tončinić, Domagoj	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Tonković, Snježana	Zavičajni muzej, B. Bušića 41, 21260 Imotski
Turkalj, Kristina	Institut za arheologiju, Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb
Uhač, Marko	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Puli, Ulica grada Graza 2, 52000 Pula
Ujčić, Željko	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Uroda, Nikolina	Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Stjepana Gunjače b.b., 21000 Split
Višić Ljubić, Ema	Arheološki muzej u Splitu, Zrinsko-frankopanska 25, 21000 Split
Višnjić, Josip	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za kopnenu arheologiju, Juršići 7, 52342 Svetvinčenat
Vlak, Dejana	Institut za antropologiju, Gajeva 32, 10000 Zagreb
Vodička Miholjek, Kristina	Geoarheo d.o.o., Črnomerac 54, 10000 Zagreb
Vučić, Jakov	Arheološki muzej u Zadru, Trg opatice Čike 1, 23000 Zadar
Vujnović, Nikša	Kaducej d.o.o., Papandopulova 27, 21000 Split
Vukosavljević, Nikola	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, I. Lučića 3, 10000 Zagreb
Vulić, Hrvoje	Gradski muzej Vinkovci, Trg bana Josipa Šokčevića 16, 32100 Vinkovci
Vulić, Šime	Arheo 06, Gajeva 10, 21000 Split
Zaninović, Joško	Gradski muzej Drniš, Domovinskog rata 38, 22320 Drniš
Zaninović, Nataša	Javna ustanova NP „Krka“, Odsjek za arheologiju i kulturno-povijesnu baštinu, 22000 Šibenik
Zlatunić, Romuald	Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
Zmaić, Vesna	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb
Zubčić, Krunoslav	Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Cvijete Zuzorić 43, 10000 Zagreb
Želle, Morena	Javna ustanova Park prirode „Žumberak-Samoborsko gorje”, Slani dol 1, 10430 Samobor
Žile, Ivica	Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Dubrovniku, C. Zuzorić 6, 20000 Dubrovnik
Živković, Janko	Zagreb

SADRŽAJ/*CONTENTS*

Osječko-baranjska županija 6

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
1	Beli Manastir – zapadna zaobilaznica	Branjin vrh, Beli Manastir	P, A, SV
2	Franjevac	Đakovo	P, SV
3	Ivandvor	Đakovo	P, A, SV
4	Josipovac – Gravinjak	Josipovac	P
5	Osijek – Donji grad (Obrtnička škola)	Osijek	A
6	Osijek – Filipovica/Hermanov vinograd	Osijek	P
7	Osijek – Huttlerova (Silos)	Osijek	A
8	Osijek – Krstova 18	Osijek	A
9	Osijek – Park kraljice K. Kosače	Osijek	A
10	Osijek – Tvrđa (AM Osijek)	Osijek	P, SV
11	Osijek – Vojarna	Osijek	A
12	Osijek – Vukovarska 49	Osijek	A
13	Palanka	Ivanovci Gorjanski	P, SV
14	Petrijevci – Kraljevo brdo	Petrijevci	A, SV
15	Štrbinci	Budrovci	P, A, NV
16	Štrosmajerovac – Pustara	Štrosmajerovac	P, SV

Vukovarsko-srijemska županija 44

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
17	Bapska – Gradac	Bapska	P
18	Ilok – Gornji grad (plato)	Ilok	P, A, SV, NV
19	Kanal Dunav – Sava	Vukovar, Trpinja, Bogdanovci	P, A, SV
20	Kanal Dunav – Sava	Nuštar, Vinkovci	P, A, SV, NV
21	Kanal Dunav – Sava	Cerna	P, A, SV, NV
22	Sopot	Vinkovci	P
23	Vinkovci – Anina ul. 2b	Vinkovci	A
24	Vinkovci – Glagoljaška ul. b.b.	Vinkovci	A
25	Vinkovci – Ul. hrvatskih žrtava 11	Vinkovci	A, SV
26	Vinkovci – Ul. I. Gundulića 39	Vinkovci	A
27	Vinkovci – Ul. I. Gundulića 48	Vinkovci	A, SV
28	Vinkovci – Ul. J. Kozarca	Vinkovci	P
29	Vinkovci – Ul. J. Dalmatinca 23	Vinkovci	A
30	Vinkovci – Ul. M. Gupca 14 i 20	Vinkovci	P
31	Vinkovci – zaštićena arheo. zona	Vinkovci	P, A, SV, NV
32	Vučedol – vinograd Streim	op. Vukovar	P

Brodsko-posavska županija 88

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
33	Čemešac I	Zoljani	P, NV
34	Crišnjevi (naselje i nekropola)	Mačkovac	P
35	Kanal Dunav – Sava	Gundinci, Jaruge, Sikirevci	P, A, SV, NV
36	Ravnjaš	Nova Kapela	P
37	Slavča	Nova Gradiška	P
38	Sl. Brod – Ciglana Brod (Galovo)	Slavonski Brod	–
39	Sl. Brod – Galovo	Slavonski Brod	P
40	Sl. Brod – Ul. M. Mesića 7	Slavonski Brod	SV, NV
41	Sl. Brod – Ul. A. Štampara	Slavonski Brod	NV
42	Sl. Brod – Ul. kralja P. Krešimira IV. 33	Slavonski Brod	P
43	Stružani – jug	Stružani	P, SV
44	Stružani – sjever	Stružani	P, A, SV
45	Veliki Šeš	Orubica	P

Požeško-slavonska županija 108

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
46	Kaptol - Čemernica	Kaptol	P
47	Požega – Trg sv. Terezije	Požega	SV

48	Treštanovačka gradina	Tekić	A
49	Zona Velika – Stražeman	Gornji Vrhovec, Potočani	P

Virovitičko-podravska županija ……120

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
50	Crkvari – crkva sv. Lovre	Crkvari	SV
51	Nova Bukovica – Sjenjak	Nova Bukovica	P
52	Orešac – Dvorina i Luka	Orešac	P, A, SV
53	Suhopolje – Kliškovac	Suhopolje	SV
54	Zvonimirovo – Veliko polje	Zvonimirovo	P, SV

Bjelovarsko-bilogorska županija …… 130

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
55	Orovački vinogradi	Orovac	P
56	Sreza – pavlinski samostan	Pavlin Kloštar	SV

Koprivničko-križevačka županija ……136

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
57	Brezovljani	Brezovljani	P
58	Kalnik – Igrišće	op. Kalnik	P, A, SV
59	Križevci – Trg A. Nemčića	Križevci	SV, NV
60	Mali Kalnik (stari grad)	Deklešanec	SV
61	Torčec – Međuriče	Torčec	P, SV
62	Torčec – Pod Gucak/Pod Panje	Torčec	SV
63	Torčec – Prečno pole I	Torčec	SV
64	Veliki Kalnik (stari grad)	Kalnik	P, SV, NV

Međimurska županija . ……152

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
65	Gradišće	Nedelišće	SV

Varaždinska županija ……156

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
66	Gradišće – Čanjevo	Čanjevo	P, SV
67	Ivanec – Stari grad	Ivanec	SV, NV
68	Utvrda Paka	Paka	SV
69	Varaždin – jugozapadna zaobilaznica	Nedeljanec, Kneginec	P, A, SV, NV
70	Varaždin – kapela sv. Florijana	Varaždin	SV
71	Varaždin – Preradovićeva 14	Varaždin	NV
72	Varaždin – Vodnikova 2-4	Varaždin	NV
73	Varaždinske Toplice – gradski park	Varaždinske Toplice	A

Krapinsko-zagorska županija ……174

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
74	Dvorac Oršić – vanjski obrambeni zid	Gornja Stubica	SV
75	Lobor – MB Gorska	Lobor	SV, NV
76	Mali Tabor	Prišlin	SV
77	Plemićki grad Vrbovec	Klenovec Humski	SV

Grad Zagreb i Zagrebačka županija …… 182

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
78	Autocesta Zagreb – Sisak, dionica Jakuševec – V. Gorica	Buzin, Veliko Polje	P, A, SV, NV
79	Budinjak – kapela sv. Petke	Budinjak	SV ili NV
80	Budinjak – nekropola	Budinjak	P
81	Otruševec – crkva Sv. Križa	Otruševac	SV, NV
82	Prozorje – crkva sv. Martina	Prozorje	SV, NV
83	Stari grad Lukavec	Lukavec	SV, NV

84	Stari grad Žumberak	op. Žumberak	SV
85	Sv. Križ Brdovečki – naselje i nekropola	Sv. Križ Brdovečki	P
86	Šćitarjevo – dvorište osnovne škole	Šćitarjevo	A
87	Šćitarjevo – Župna livada	Šćitarjevo	A
88	Zagreb – park Grič	Zagreb	P, SV, NV
89	Zagreb – Remete	Remete	SV, NV
90	Zelingrad (*castrum*)	op. Sv. Ivan Zelina	A, SV

Sisačko-moslavačka županija 210

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
91	Ciglenice	Osekovo	A
92	Hrvatsko Selo – Bilo	Hrvatsko Selo	P
93	Kutina – crkva MB Snježne	Kutina	SV
94	Kutina – iza Galerije	Kutina	NV
95	Kutina – Kutinska lipa	Kutina	A
96	Pavlinski samostan sv. Petra	op. Topusko	SV
97	Sisak – Gundulićeva 14 i 16	Sisak	A
98	Sisak – Gundulićeva 28	Sisak	A
99	Sisak – k.o. Sisak novi	Sisak	A
100	Sisak – Stari grad (dvorište)	Sisak	SV, NV
101	Sisak – Ul. I. K. Sakcinskog b.b.	Sisak	A
102	Siscija – Sv. Kvirin	Sisak	A, NV
103	Topusko – Trg bana J. Jelačića	Topusko	P, A
104	Turska kosa	Velika Vranovina	P

Karlovačka županija 232

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
105	Orišje – Gradišće	Orišje	P, SV
106	Stari grad Slunj	Slunj	SV
107	Špilja Vrlovka	Kamanje	P, A, SV
108	Špilja Zala	Tounj	P, A, SV

Istarska županija 240

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
109	Bale – benediktinski samostan i crkva	Bale	A, SV, NV
110	Crveni Vrh (područje igrališta za golf)	Crveni Vrh	P, SV, NV
111	Fažana	Fažana	A, SV, NV
112	Guran	Guran	P, A, SV
113	Istarski ipsilon	–	P, A, SV, NV
114	Kargadur	Ližnjan	P
115	Katoro – rt Tiola	Katoro	A
116	Krvavići – Boškina	Krvavići	P, A
117	Limski kanal	Kanfanar, Rovinj, Vrsar	P
118	Lorun	Vabriga, Tar	A
119	Marlera	op. Ližnjan	P, A
120	Monkodonja	Kokuletovica	P
121	Mušego	Rovinj	P
122	Oprtalj	Oprtalj	P, SV, NV
123	Plinovod Vodnjan – Umag	–	P, A, SV, NV
124	Pomer	Pomer	A
125	Pomer – podmorje	Pomer	A
126	Poreč – dvorište biskupije	Poreč	A, NV
127	Poreč – Marafor	Poreč	A
128	Poreč – Obala maršala Tita	Poreč	A
129	Potro Marić – podmorje	Barbariga	A, SV, NV
130	Pula – Arheološki muzej Istre	Pula	P, A

131	Pula – Forum (polje 6)	Pula	A, SV, NV
132	Pula – Gradska četvrt Sv. Teodora	Pula	P, A, SV, NV
133	Pula – Valerijin park	Pula	A
134	Seget – stancija	Seget	P, NV
135	Skvačota	op. Bale	P, A, SV, NV
136	Stari Rakalj	Rakalj	P, SV, NV
137	Sv. Eufemija	op. Rovinj	SV
138	Sv. Ivan Kornetski	Sv. Ivan	A
139	Sv. Marko	op. Rovinj	P, A, NV
140	Sv. Mihovil	Bale	P
141	Sv. Mihovil Banjolski	Peroj	SV
142	Umag – šire područje	op. Umag	P, A, SV, NV
143	Utvrda Possert	Belaj	SV
144	Vižula	Medulin	A
145	Vižula – podmorje	Medulin	A
146	Vodnjan – Narodni trg	Vodnjan	NV
147	Žminj	Žminj	SV, NV

Primorsko-goranska županija 328

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
148	Baška – Sv. Marko	Baška	A
149	Crikvenica – Igralište	Crikvenica	A
150	Fulfinum – forum	Omišalj	A
151	Gradina Solin	op. Kostrena	P
152	Kaštelina	Kampor	A, SV
153	Klana – utvrda Gradina	Klana	SV
154	Korintija, Bosar – Sokol (arheo. zona)	op. Baška (o. Krk)	P, A, SV
155	Kotor – Godač	Crikvenica	P, A
156	Njivice – Poje	Njivice (o. Krk)	A, SV
157	Osor – benediktinska crkva i samostan	Osor (o. Cres)	A, SV, NV
158	Osor – k.č. 34/1	Osor (o. Cres)	P, A
159	Rijeka – Principija	Rijeka	A, SV, NV
160	Rijeka – Stari grad	Rijeka	A, SV, NV
161	Rt Sorinj – kapela sv. Nikole	op. Lopar (otok Rab)	SV
162	Sv. Nikola	Mire (o. Krk)	A
163	Tribalj – Njivice	Tribalj	SV

Ličko-senjska županija 366

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
164	Brinje – kapela sv. Fabijana i sv. Sebastijana	Brinje	NV
165	Caska – naseobinski dio	Caska (o. Pag)	A
166	Caska – nekropola	Caska (o. Pag)	A
167	Caska – podmorje	Caska (o. Pag)	A
168	Novalja – antički vodovod	Novalja (o. Pag)	A
169	Novalja – luka	Novalja (o. Pag)	A
170	Pod Cvitušom	Lovinac	A
171	Senj – ex vrt Olivieri	Senj	A
172	Smiljan – Crikvine Čovini	Smiljan – Čovini	SV
173	Stari grad Fortica	Otočac	NV
174	Velebit – planina	–	P, A, SV, NV

Zadarska županija 386

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
175	Akvatorij op. Pakoštane	op. Pakoštane	A, NV
176	*Asseria*	Podgrađe	P, A
177	Cvijina gradina	Kruševo	P, A
178	Dvorine – Rogovski dvor	Sv. Filip i Jakov	A, SV, NV
179	Kruševo – crkva sv. Jure	Kruševo	P, A, SV, NV
180	Nin – Plokata	Nin	A, SV, NV

181	Pag – Stari grad	op. Pag (o. Pag)	SV, NV
182	Pakoštane – Veli školj	Pakoštane	A
183	Pećina Vlakno	Savar (o. Dugi otok)	P
184	Povljana (općina)	op. Povljana (o. Pag)	A, SV, NV
185	Radašinovci – Vinogradine	Radašinovci	SV
186	Starigrad Paklenica – Sv. Petar	Starigrad Paklenica	SV, NV
187	Zadar – forum	Zadar	P, A, SV, NV
188	Zadar – katedrala sv. Stošije	Zadar	P, A, SV, NV
189	Zadar – Kolovare	Zadar	A, SV
190	Zadar – Sv. Dominik	Zadar	A, SV, NV
191	Zadar – Trg P. Zoranića	Zadar	A, SV
192	Zadar – Ulica R. Boškovića	Zadar	SV, NV
193	Zaton – rt Kremenjača	Zaton	A

Šibensko-kninska županija 422

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
194	Brzica	Civljane	SV, NV
195	Čista Mala – Velištak	Čista Mala	P
196	Dubravice – župna kuća	Dubravice	SV
197	Hidroelektrana Krka	op. Promina	NV
198	Ključ – Gradina	Ključ	P, SV
199	Ključica – srednjovjekovna utvrda	Ključ (Miljevci)	SV
200	Pličina Mijoka	op. Murter – Kornati	NV
201	Trbounje – Crkvina	Trbounje	A

Splitsko-dalmatinska županija 438

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
202	Baba lokva	Plano	A, SV, NV
203	Bartulovići – groblje sa stećcima	Bartulovići	SV, NV
204	Cista Velika – Crkvine	Cista Velika	P, A, SV
205	Gardun (*Tilurium*)	Gardun	A
206	Gornji Koljani – Crkvina	Gornji Koljani	SV
207	Hvar – Groda	Hvar (o. Hvar)	A, SV, NV
208	*Issa* – arhitektura uz helenističke zidine	Vis (o. Vis)	A
209	*Issa* – rimske terme	Vis (o. Vis)	A
210	Jastrebova glavica	Čikeši/Žeževica	P, A, NV
211	K. Sućurac – luka	Kaštel Sućurac	A
212	K. Sućurac – Trstenik	Kaštel Sućurac	A
213	K. Štafilić – Resnik	Kaštel Štafilić	A
214	Luka Vis	Vis (o. Vis)	A
215	Mala pećina	Grabovica	P, SV
216	Omiš – Brzet	Omiš	A
217	Pavića torina	Vela Njiva	P, SV
218	Rat	Ložišća (o. Brač)	P
219	Rijeka Cetina – Mali i Veliki drinić	Trilj	P
220	Rupotina – Crkvine	Solin	SV
221	Salamandrija	o. Palagruža	P, A, SV, NV
222	Salona – amfiteatar	Solin	A
223	Salona – Marusinac	Solin	A
224	Salona – teatar	Solin	A
225	Sinj – Kvartiri	Sinj	NV
226	Solin – Gospin otok	Solin	A
227	Solin – novi most na Jadru	Solin	A
228	Solin – staro korito Jadra	Solin	A, SV, NV
229	Solin – Zvonimirova ulica	Solin	A
230	Soline – *villa maritima*	Vloka (o. Sv. Klement)	A, NV
231	Split – Dioklecijanova p., Krešimirova ul.	Split	A, SV, NV
232	Split – Dioklecijanova p., Ul. Majstora Jurja	Split	A
233	Split – Dioklecijanova p., Ul. Majstora Jurja	Split	A, SV, NV

234	Split – Dioklecijanova p., propugnakul	Split	A
235	Split – Dioklecijanova p., propugnakul	Split	A, NV
236	Split – Lora	Split	A
237	Split – riva (južno pročelje Dioklecijanove p.)	Split	A, SV, NV
238	Split – riva (zapadni dio)	Split	SV, NV
239	Split – rt Bačvice	Split	NV
240	Split – Spinut	Split	A
241	Split – Ul. kralja Tomislava	Split	A
242	Svečurje – Zestin	Kaštel Novi	SV
243	Špilja Kopačina	Donji Humac (o. Brač)	P
244	Torine – prapovijesni tumuli	Dragljane, Vlaka	P, SV
245	Trogir – Kopilice	Trogir	A
246	Turska peć	Zeljovići	P, SV
247	Utvrda Čačvina	Čačvina	SV
248	Utvrda Nutjak	Trilj	SV
249	Vodna jama	Supetar	A
250	Vranjic – južna obala	Vranjic	A
251	Vrlika – tvrđava Prozor	Vrlika	SV
252	Vrtača Konopljište	Ercegovci	P, SV, NV
253	Zavojane – prapovijesni tumuli	Zavojane	P, SV

Dubrovačko-nervetanska županija 550

Redni br.	*Lokalitet*	*Naselje*	*Razdoblje*
254	Ant. vodovod Konavle – Gornja banda	Cavtat, Ljuta, Zastolje, Pičete	A
255	Brdo Otok	Kobiljača – Puljani	P, SV
256	Cavtat – uvala Tiha	Cavtat	SV
257	Crkva sv. Đurđa	Petrača	A, SV, NV
258	Dubrovnik – crkva Sv. Križa	Dubrovnik	NV
259	Dubrovnik – park Gradac	Dubrovnik	P, SV
260	Dubrovnik – Pile	Dubrovnik	NV
261	Dubrovnik – Placa (Orlandov stup)	Dubrovnik	SV, NV
262	Grad	Nakovana	P, A
263	Lastovo	o. Lastovo	P, A, SV
264	Lastovo – podmorje	o. Lastovo	A, NV
265	Lokrum – samostan i crkva sv. Marije	o Lokrum	A, SV
266	Lopud – utvrda franjevačkog samostana	Loput (o. Lopud)	NV
267	Lumbarda – Sutivan	Lumbarda (o. Korčula)	A
268	Mljet – uvala V. Dolina i pličina Preč	o. Mljet	A, NV
269	Ograde – tumuli	Eraci (Istočna Plina)	P, SV
270	Podmorje Pelješca	op. Komin	A
271	Rijeka Neretva (kod Komina)	op. Komin	A
272	Slano – k.č. 2357/4	Slano	A
273	Ston – crkva sv. Vlaha	Ston	NV
274	Ston – k.č. 2149	Ston	SV
275	Ston – zidine	Ston	SV
276	Suđurađ – ljetnikovac Getaldić	Suđurađ	NV
277	Vela spila	Vela Luka (o. Korčula)	P

Varia 596

Regionalni tečaj arheološke konzervacije za jugoistočnu Europu „Diagnosis and conservation“, Butrint, 1. – 26. 2007. godine

Popis kratica 600

Popis suradnika 601

Sadržaj 607

BAŠTINA
HERITAGE
MINISTARSTVO KULTURE RH

UPUTE ZA PREDAJU IZVJEŠĆA

Rokovi za predaju:

- u sljedećem broju godišnjaka bit će objavljena izvješća s arheoloških istraživanja tijekom kalendarske godine 2008.
- izvješća se predaju najkasnije do 15. 2. 2009. (iznimka su izvješća o istraživanjima koja su završila tijekom prosinca – rok za predaju je 1. 3. 2009.)

Tekst:

1. tekstovi se pišu u Microsoft Wordu, znakovlju Times New Roman (pisani na PC-u), veličina slova 12, s proredom 1,5, snimljeni standardno kao doc. dokument;
2. tekst je potrebno pripremiti u što jednostavnijoj formi – tipkom za prijelaz u novi red (enter) koristiti se samo prilikom odvajanja poglavlja, izbjegavati tablice i sl.;
3. struktura izvješća mora biti prilagođena godišnjaku:

– uvodni dio mora sadržavati podatke o razdoblju istraživanja, razlozima istraživanja, broju katastarske čestice na kojoj je provedeno istraživanje, voditelju i investitoru istraživanja,
– nakon uvodnog dijela slijedi kratak opis istraživanja i pronađenog te datacija,
– završni dio izvješća mora sadržavati opis postupka s lokalitetom i nalazima nakon istraživanja;

4. bilješke je potrebno navoditi unutar teksta (ne u obliku fusnota);
5. glagole je potrebno pisati u bezličnom obliku (ne: istraživali smo; nego: istraživalo se);
6. potrebno je navesti samo osnovnu literaturu, rabeći kratice navedene u godišnjaku;
7. uz izvješće je obavezno priložiti i sažetak teksta za prijevod (sažetak može imati najviše 1 karticu teksta);
8. uz izvješće je potrebno priložiti i tekst koji prati slikovne priloge te ime autora priloga uz napomenu – foto, izradio i sl.);
9. tekstovi ne smiju imati više od 5 kartica (više kartica dopušteno je samo u slučaju iznimno velikih arheoloških zahvata kod kojih nije moguće sastaviti kraće izvješće);
10. tekstovi se predaju snimljeni na CD i ispisani na papiru veličine A4.

Slikovni prilozi (fotografije i crteži):

1. predaju se odvojeno od teksta (ne kao njegov sastavni dio);
2. predviđena je objava najviše triju slikovnih priloga (obvezno priložiti i tekst slikovnog priloga);
3. ako se šalju fotografije, njihove dimenzije ne smiju biti manje od 10x15 cm;
4. digitalne fotografije moraju biti visoke kvalitete, u TIFF formatu, rezolucije najmanje 350 dpi i snimljene na CD (fotografije mogu biti i u JPEG formatu);
5. skenirani prilozi predaju se u TIFF formatu, rezolucije 350 dpi i snimljeni na CD;
6. slikovne priloge nije dopušteno slati snimljene u Wordu ili u drugim formatima osim navedenih.

U slučaju nedostatka opreme, moguć je dogovor s redakcijom.

Geografska karta:

- uz tekstove je potrebno dostaviti i preslik geografske karte u mjerilu 1 : 100.000 s označenim položajem lokaliteta (podatak će biti rabljen u redakciji prilikom obrade geografske karte pojedinih županija).

Podaci o autoru izvješća (za popis suradnika):

- ime i prezime, titula, ustanova u kojoj je zaposlen, adresa, odnosno kućna adresa ako je autor nezaposlen.

Podaci za kontakt:

Hrvatski arheološki godišnjak (redakcija)
Ministarstvo kulture
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Odjel za arheološku baštinu
Runjaninova 2
10000 Zagreb

odgovorna osoba: mr. sc. Zoran Wiewegh
tel. 01/4866-239
e-mail: zoran.wiewegh@min-kulture.hr